

KÖRUTAZÁS AMERIKÁBAN

ÉJSZAKAMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK
ST. LOUISI VILÁGKIÁLLÍTÁS

UTIRAJZOK
NYOLCVANHAT TÁRCACIKKBEN

IRTA
VÉRTESI KÁROLY

SZÁZKILENCVENEGY KÉPPEL

ÁRA 12 KORONA

SZERZŐ KIADÁSA

BUDAPEST
IV FERENC JÓZSEF RAKPART 11 SZÁM

ZOMBOR

VÉRTESI KÁROLY

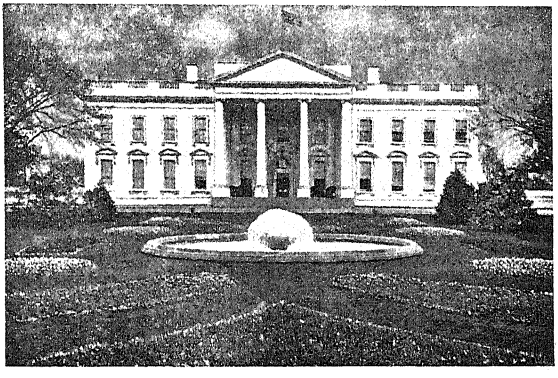
a Bács Bodrog Megyei Irodalmi Társaság elnöke.

Körutazás Amerikában.

IRTA

VÉRTESI KÁROLY.

(Észak Amerikai Egyesült Államok.)
(St. louisi világkiállitás.)

Szerző kiadása.

BUDAPEST.
Belváros. Ferenc József Rakpart 11. szám.

ZOMBOR.

1908.

MŰVÉSZETI-HÁZ
könyvkereskedés
BUDAPEST

141401

„Ha csendes órákban hányatott életemnek élményeit magam előtt elvonulni engedem, lelkemre mindenekelőtt ama jelenségek sokfélesége tolul, melyeket az emlékezet varázsol szemem elé. A hideg, merev éjszaknak és az izzó délnek, az ifju nyugatnak és az öregségtől megőszült keletnek jelenségei bevésődtek emlékezetembe és gyakran bizonyos megerőltetésbe kerül ezeket az alakra és szinre nézve oly különböző képeket egymástól szétválasztani. Mindenütt gyümölcsöket szedtem, anyagiakat a test, szellemieket a lélek számára."

May Károly dr.

Jovánovits Leona

urhölgynek

a Tulipán Szövetség — Magyar Védő Egyesület

elnöknőjének Zomborban

a közmüvelődési és hazafias törekvések előmozditójának

tisztelettel

Magyarországi kivándorlók Fiumében.

„Kezdet a mü fele."
Horác.

Festő, lélekbuvár ide jöjjön. Az, sok eleven szint talál az ecsetjére, ez, az arcon örömet és borulatot vegyesen lát, mint a háborgó lélek kinyomatát.

A tanulmány-utazó pedig, a kivándorlási lázban szenvedőkről, a megélhetés eszközeiért küzdőkről, érdekes, sok szép képet, jelenetet vehet a tollára.

Fiume kivándorlási állomásnak Via Alessandrina nevü utcájában van a kivándorlási törvénynyel a magyar királyi belügyminiszterium által magyar szolgálatba vont, az „Adria" hojórajához beosztott, de a magyar kormány felügyelete alatt álló Cunard magyar-amerikai hajós társaságnak a főügynöksége, fölvételi irodája.

Mostanában, (1904) három hajó jár Fiuméból New Yorkba. Pannónia, Slavonia, Ultonia.

Nagybetüs nyomtatványok, szines hajó-rajzok a ház külső és belső falain. Szedelkőzés, folytonos csoportosulás a ház elött, hogy az utcán való közlekedést megakasztja. Szorongás a kivándorlási iroda szükké vált helyiségeiben, ahöl értesités, irányitás, utasitás adása, a kivándorlók egészségi állapotának az első megvizsgálása, az okmányok és irományok átnézése van, a jelentkezőknek utbaigazitása az „Adria" magyar királyi tengerhajózási részvénytársaságnak a tengerparton terpeszkedő oszlopos, nagy házában a személyszállitó irodába. Szóval, rossz időben a kilincs folytonos mozgása, jó időben az ajtók tárva tartása, mert havonként egyszer-kétszer indul a Cunard Line legnagyobb angol szállitási vállalat egyik-másik hajója. Jönnek-mennek a palotaszerü nagy hajók.

Az utiköltség összerakva, a kivándorlási láz beteges áramlata ragadja, sodorja őket. Özönlik hontalanságba a nép, Magyarország minden tájáról, az alföldről, a páfrányövezte sziklák tájáról egyképpen, kiválóképpen, mióta a kivándorlást az ország fellendült révvárosának terelték, hogy a magyar népet a hosszabb vasuti utazástól, vámvizsgálástól és a gyakori átszállástól megkiméljék. A nagy népmozgalomban áramlat ez, itt, népvándorlás. A csalódott is menedéket kivándorlásban keres. Nagy varázsa van ennek most a magyar lelkeken. Az egész országból arra az egy helyre törekszenek, hol a tenger hulláma, Magyarország partját verdesi.

Megcsüggedt fejjel, öreg, ifju, férfiak és nők, elégedetlen, balsorsu emberek, gyermekraj, menyecskék, libegő-lobogó, bokorugró szoknyában, serdülő hajadonok, különféle szinü fejkendővel, sötét vagy tarka szinü rokolyában, valamennyien kisebb-nagyobb kézi-batyuval a kezükben, nagy csomóba kötött ágyneműi, miegyéb az asszonyok meggörbitett hátán.

Kackiás közöttük egy fodros viganóju friss asszony, összegyürt fehér keszkenőt szorit a markában. Aki ismeri hazánk népének a viseletét, az igazi magyar fajt, azonnal megmondhatja, ki, melyik vidékről való.

A kivándorlási láz sietteti léptüket. A felcsillanó remény huzza, vonzza őket; akinek erősebb reménység költözött a szivébe, másokra is hat. A bizalomkeltésnek ereje van. Boldogtalan, kinek akadály gördül utjába, hiba, fogyatkozás van a testi épségében, nem jól áll egészség dolgában, hiányzik szemének a teljes fénye, tüdejének, önmagának fogyatékos az életképessége. Az orvosok erősen néznek a szemek közé, külső jelekből állapitják meg a belsőnek netaláni roncsát, meghatározzák a halál csiráját. Csak épkézláb embert fogad be az ujvilág, kinek az erőállapota engedi, kinek a lélegző szervei megbirják a bányák mélyének a fojtó levegőjét, izmai, a rájuk váró nagy és nehéz munkát, hogy leadva a hasznot, ne váljék az ottani társadalom terhére, erőtlen, öreg emberként.

Az a piros pozsgás, selyem viganós, ringó dereku legszebb Sárika is, kinek az arca most majd kicsattan, aki kékszinü buzavirágot tüzött keblére, kétsorfonvást, pántlikásan viseli a haját, habár ragyogó festői, sajna, szomoru kép nekem. Boldogságra, tragédiára indul-e? nem tudom, de sejtem, hogy a reá váró,

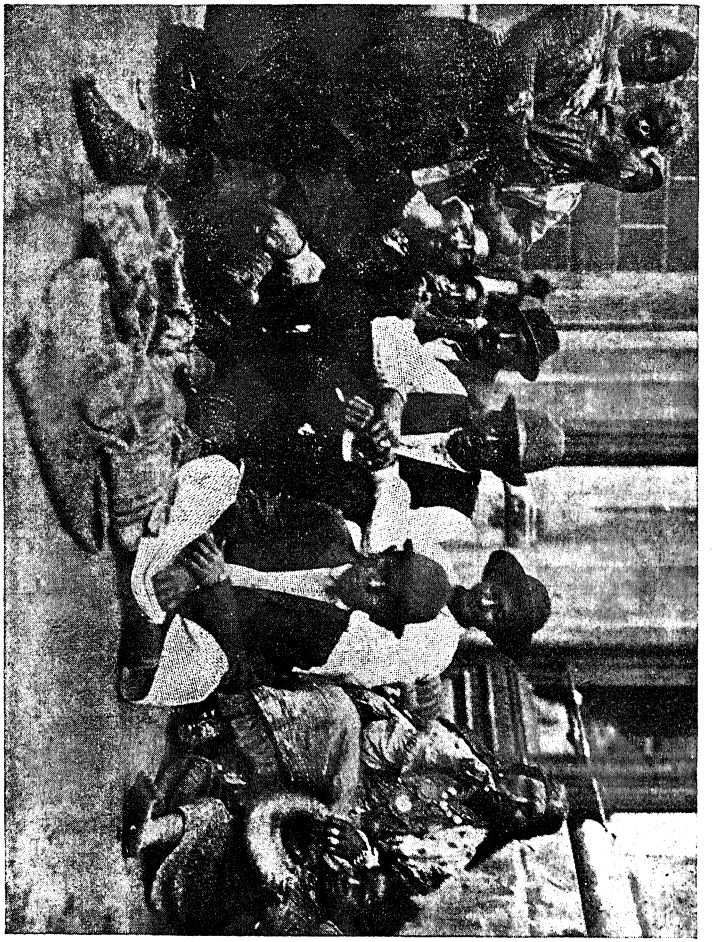
görnyesztő munkában, ha majd bánat fogja boritani lelkének a világát, szeme könybe lábad, el fog tünni arcának az üdesége, lehervadnak rózsái, talán már az első fürjverésig, gabonavirágzás idejéig.

Most azonban, reményének horgonyát mindenki Amerikába veti, hiszen annyit hall beszélni és mesélni az ottani aranybányákról, a dollár nevü, mindenhatónak vélt nagy pénzről, hogy végre az egyszerü sorban élő, de többre vágyó, a mézes-mázos beszédet elhiszi, bolorul fejébe veszi, megy, feltartóztathatlanul megy keresni, szerezni. A vigasztaló kilátásokban, arra most még nem gondol, hogy az eget kancsalul festették neki, akik elkecsegtették. A jövő, az mindig a sejtésé, a mult tanulságaiból pedig, soha sem okulnak eléggé az emberek. A legtöbb szegénye, de mind, remény által táplálva azzal megy ki, hogy mint módos ember kerül majd haza, jobb sorsba. Az életsor mint visszhang, sok esetben azt feleli rá: elrongyolva. Olyan is van közöttük, aki haragszik, neheztel a hazára, nem énekli a Szózatot. A haza földje neki csak bojtorjánt termett, nem termékenyithette meg arcának a kövér verejtékével sem, agyonnyomorgatták adóval és közterhekkel, nem kérdezték keres-e? Kivándorlásba kergette a rossz sorsa. Elhagyta az eke szarvát, megy a nagy, fekete hajóra, a kozmopolita drótos tóttal együtt megy, a létért való küzdelemben tülekedni megy.

Népesek Fiuménak az utcái, a kivándorlók, izig-vérig magyarok, járták-rótták azokat. Ki vigan, ki meg földre szegzett fejjel. Eltünik a csendes, álmos, nyári hangulat. A torony mögötti piacon, kelete van a frissitő görögdinyének, lédusság, olvadóság és cukortartalom tekintetében különleges magyar gyümölcs. Én a halpiacot látogatom, vöröses fekete husu tün-halat veszek, osztrigát. Szerteszét halpikkely, melyet nálunk halpénznek neveznek. Nézik többen a pókrákot.

Aki végezte dolgát, le-föl járkál, a falujabelije akaszkodik bele. Leány, nézi a kirakatok fényességét, viztartóban a kis aranypontyok uszógatását, szines árukat, a félkagylóból készitett ékességeket. Kiválasztja, mit vesz meg, ha visszajön. Többen azzal mennek, hogy megjönnek. Elválik, miként állják szavukat. Ember, a rakparton felhalmozott értékárukat és gazdagságot, összehasonlitja a maga szegénységének a vackával. Megelégedés, egyiknek az arcáról sem tükröződik vissza, inkább a méla bu ül ki arra.

A kikötőben érdekes kép tárul elém. Egy egész cigánykaraván, fokozatos nemzedék rakódik ki a gőzhajóból. Bográcsés a vaslábos összecsörrentek, vacakra gördültek. Ők maguk, nem voltak aféle rongyokba burkolt had. Nem tudom én, mi

Magyar kivándorlók csoportja.

szél, honnét kergette őket ide? Hallom, hogy a mi keleti Svájcunkba, Boszniába törekedtek, ahonnét kitelepitették a törököt.

Párnák, dunyhák, sötét áthuzattal, himi-humi előkerülnek. A napfény, a letüző sugár, mint perzselő lehelet, legjobb bakterium-ölő, a jótékony hatását gyakorolja. Fityinget sem érő tárgyak szerte-szét.

A férfiak mellényén, kabátján, gombóc nagyságu ezüst gombok, az asszonyok nyakán, tallér nagyságu pénzek fénylenek. A cigánysorból egy szép gyöngyöt látok. Szoknyájának a szine, galagonyának a haragos vöröse volt.

Egy vásott gyereket, fülön fog az apja, mert nem bir vele az anyja. Leesik az ellenző nélküli sapkája. A kicsinyek, kebelhez kedvesen simultak, félénken néztek. Jóvártatra felcihelődnek, tovább mennek, kisérik őket a kiváncsi szemek.

Szeptember elsején az 1904. esztendőben, derüs szép napra viradtunk. Emberraj az, mely hosszu sorokban gomolyog a Giardino Publico, közkert tájáról, a gőzhajózási társulat kivándorlási telepéről. A vonal meg-megtörik az utcákban és sarkokon. Hallgatagok, mindenki el van foglalva a maga gondjával, dolgával, málhájának cipelése veszi igénybe két karját, derekát. Szunnyadó csecsemő az ölben, aki most álmodja, vagy nem is álmodja a jövendő sorsát. Gyermek a vezető kézen, az anyja után tipegő másik, véréből való vér, összefogózva többen is, mintha egymásban biznának, erősitik az összetartozást, nehogy a sors elvesse őket egymástól.

A fiataloknak tetszik a változás, örömvirágot ott is szednek, találnak, hol a gondoktól meghajlott felnőttek hiában keresnek. Az édes anya becézgetésére, mosoly ül egy gyermek ajkon. Bőgésnek beillő éles gyermek sirás, hangos zokogás is volt hallható. A szomoru gyülekezésben egy pityergő gyermekre esik ugyanis a tekintetem, akinek sirhatnékja támad és minden különösebb ok nélkül bődül el és a teste megrázkódik a heves sirástól, felbugó zokogástól, szeme csupa köny, mely megeredt és az ábrázatján folyik le; a gyermek csuklodozó érthetetlen hangokat ad. Kicsi gyermekszive, nagyon megérezte a szokatlant. Az édes anyja csititja, kendőjét, összecsücsöritett szájára, arcára teriti, de a gyermeksirást el nem rejtheti, fiacskáját nem birhatja hallgatásra, tele bőgi az utcát. Végre a lágyszivü asszony és anya is belezendül, szeme könybe borul, s a szemek esőjéből rá-rácseppen a fiucskára. Az anya, fájdalomtól nem bir szóhoz jutni. Megkapó jelenet. Felszáradnak-e a könyek? melyek elfátyolositották a szemet. Miféle érzelmek gyültek meg az anya szivében, törtek ki az éhező poronty kebléből . . . aki a lélekben buvárkodik, jól tudja. Az érzésnek is van vihara.

Csöppnyi, megmaradt reményükkel, a lelkek vergődését

látva, a kebelből, sóhajtás felszakadását hallva, ujabbnál ujabb benyomások rohannak reám, nyomott hangulat vesz erőt rajtam, szivem összeszorul, könyet sajtól szemeimből, nem nyomhatom el.

Behajózást váró kivándorlók.

Ott, hol a magyar kormány szolgálatába szegődött nagy angol hajó, az első rendü gyorsjárásu, a nevére méltán büszke, négy árbócos Pannónia horgonyoz, hosszu rajvonalban jön és

nagy embercsomóba gyülekszik a parton ezer meg ezer számmal a kivándorló magyar nép. Ha volna fejlett iparunk, nem szaladnának szét. Van tolakodás, egymás elébe való kerülés, a rendőrök, rendet alig tarthatnak a rendetlenek között. Ennek ezért, másiknak azért sietősebb a dolga, családjával összekerülése. Én a törökkel tartok, miért siessek? ugy is utólér a halál.

Elsőségben részesülnek a nők, de lassan-lassan mindnyájan a hajóra kerültünk. Hálistenkedés. A hajóhidon sorban való felvonulás cók-mókkal, elhelyezkedés a hajó mélyében és fedélközi részeken, reggeli hat órától déli tizenkettőig tartott. Az egyik maga volt, a másik többedmagával.

Én már hét órakor fent voltam a fedélzeten, onnét néztem le a vegyes sokaságra, mozgó tömegre, melyet a nők vörös, sárga, fehér, fekete, violaszinü, sőt virágos fejkendője tarkitott meg.

A kőparton butyrok, apró ládikák, zsákok, kosarak, lepedőbe kötött ágynemü, áthuzatok, párnák, elöbbre-elöbbre ingó-bingóságok, melyek a daru emelő karjára várnak. Lézengők üldögélnek egy nagy kötélcsomón, egykedvüen nézik azt, aki fujtat.

És itt vagyunk, akiknek megmondták a hivatalban, hogy mehetünk. Szomoru a bucsuzásvétele azoknak, kiket kiszoritottak sorunkból, öreg már, ezt, vagy egyebet mondtak neki, toltak menése elé okul, mondván, hogy épkézláb férfi kell Amerikában, apa, dolgos legényfiaival. Itthon maradtak a kopott ködmönös öregek. Ki lesz támaszuk az aggkorban, arra kevés gond van, de ellátják ezer jókivánsággal.

Élelmes gyümölcs-árusitók, bekötött fejü kofák lepik el a hajó két végén lévő szabadabb helyeket. Aki fent volt már a hajó emeletén, kézi kendőjének a csücskébe pénzt kötött és leeresztette zsinegen, lebeszélt, hogy a kőparton almát, körtét, édes szilvát, zamatos őszibarackot kössenek a kendőjébe. Egynémelyik, ugyancsak savanyu almába haraphatott, látom a képéről. Hát még milyen savanyu lesz az az alma, édes magyarom, melyet Amerikában fogsz izlelni, melyet a sors nyujt neked, mikor az olcsó munkás irekkel és khinaiakkal kell majd versenyezned, nehány évi idegfeszitő munka után pedig, munkaképtelenné válsz, magad is legizmosabb. Akkor fog még csak igazán a csalódás savanyusága borongni az arcodon. Harapdálnak, esznek az emberek. Nemcsak sirály, ember is van örökéhes.

Egy pénzes kendő vizbe esett. Korlát fölé hajol a leány és

lefelé int. A parton lézengő, félnövésü ifjak kihorgászták, csomóba kötve feldobták. A sors, talán igy fogja hányni, vetni a kendő gazdáját. Egy horvát atyafinak, bucsuzóul ezt kiáltja fel egy szakadt ruháju honmaradt: Slava, sretya, prazna kesa. Üdv, szerencse, üres erszény. Ennek a bucsuzásnak nem kél fájdalom a nyomában.

Pontban déli tizenkettőkor, a horgonyláncok csörömpölése mellett oldódik a hajónk fogva tartó köteléke. Könyek fakadása, rezgése, sóhajok röppenése. A távozók bus mosolylyal intenek a maradók felé, ameddig lehet egymást szemmel kisérik, a könyek fátyolán át, bus tekintettel nézik. Távlatban a fehér kendők intése olyan, mint a sirály fehér szárnyának a lebegése. Szócső-beszéd közben, lassan mozog a nagy test, előbb hátra, mig a kormánylap nyomásától megfordul, de amikor utat nyert előre a hajókolossz, járása mind gyorsabbá válik s a kikötő-parttól csakhamar eluszik. Müködésben a hajó óriási csavarja.

Fiume, agyondédelgetett kikötő városunk látképében, a magyar szent korona gyöngyében gyönyörködünk, elenyészett századok változatosságával biró, történelmi nevezetességü romokban, ékes falvakban, hegy magasán, bujaságában a zöldnek, erdős helyek pompázatosságában, szigetekben, virágkoszoru gyöngyeiben, s azután, hogy lelkem a multak emlékein borongva járt, Puky István utitársammal, egymásfölötti két ágygyal elfoglaljuk helyünket az uszó palota 38. számu hálófülkéjében, megosztozunk a szük helyen. Szembe ötlik a bolyhos szélü takarón az ágaskodó angol oroszlán kék szinben. Meghuzom magamat a felcsatolható és leereszthető kis lócán és végig gondolom a soromat. Előttem saját cselekedeteimnek a tükre.

Az amerikai ut kezdetén, százféle gondolat járta át az agyamat. Szabad gondolatok. Érzelmek, csordultig a szivemben. Abban csucsosodik ki minden előttem, hogy milyen kicsiny az ember, milyen rövid a földi léte, és ebben is a vágya, ide-oda hajtja, őt magát csak az isteni Gondviselés tartja. Vándorlelkem tovább, tovább vágyott . . .

A Földközi-tengeren.

(Fiumétól — Gibraltárig.)

Az Adriai-tengeren, habár ismételve hajózok most végig, ismerős parti képeket seholsem látok, hajónk annyira a tenger közepén jár. Ég és viz, semmi más, a meddig elér az égalja, akár egy világtengeren. Csak az Otrantói-szorosnál léptek kissé előtérbe a partvidékek, kéklő hegyek, később, Szicilia-sziget felé közeledve, Európa legmagasabb (3369 méter) tüzhányó hegye, az Etna bukkan fel. Sokáig látjuk a Cataniai-öböl fölött, Catania tartománynak a tenger szélén lévő nevezetes, messzetekintő hegyének a lávaömlések által megnyujtott lejtőit, elhagyatott ösvényeit. Huszonöt évszáz alatt mintegy százszor bömbölt, hányt. A hitrege szerint Vulkán itt készitette Jupiter számára a villámokat. Az Etna, városokat pusztitott, emberéletet oltott ki, mikor szórta magából a füsttel kavart tüzet. Egyszer (1183) tizenötezer, másszor (1669) huszezer, mégmásszor (1693) hatvanezer ember veszett el a féktelenkedésekor.

Az Etnának a XIX. században hét nagyobb kitörése volt. Félelmesen dübörgött a föld gyomra s csinált a nagy természet fenséges tüzijátékot, de azért az emberek nyaralót épitenek a lejtőkre, faluk, városok az olvasztó kemence közelében, 300,000 ember játsza a lámpa fényére gyülekező bogarak és tapadó lepkék szerepét. Láttuk a hegy felsőrészét hóval boritva, az óriási fáklya nem volt meggyujtva, kénes füstoszlop nem tört elő, a föld belsejében lévő titkos erők elcsendesedtek. Békésen éltek körülötte az emberek.

A földrengések és vulkanikus kitörések sok embert pusztitottak el, minduntalan hallunk erről, legujabban is. Abban az időben, (1902. év májusában) mikor Martinique pusztulása volt, olvastam a pusztulásoknak egy szomoru statisztikáját, mely szerint

a Vezuv 79-ik évi (Kr. u.) kitörése óta 651,600 ember lelte borzasztó halálát. Azt hiszem, hogy több az, amit nem tudunk, mint ami följegyzésekben van.

Viz szélén regényesen fekvő olasz városok vonják magukra a tekintetet. Reggiót és Messinát közelitjük meg. A látkép mind a két parton igen szép s egy összefüggő egészet képez, középen a Tirrheni-tenger, az ég azurját visszatükröztető kék vizével, mely itt szárazföld és sziget között három kilométernyire szorul össze.

A tengerek és tavak szinváltozásának az okairól sokat vitatkoztak a természetbuvárok, de mégsem hozták tisztába azt, vajjon vegytani vagy élettani alapokra fektessék-e az okokat. Legujabban Aufsess foglalkozik kisérletezéssel. Mi gyönyörködjünk addig abban, amig a viz az ég kék szinét elnyeli, vagy a természettudós nyelve szerint: nem nyeli el.

A sziklás hegyek alján, tenger partján, vasuti vonatok szaladgálnak, elbujnak a kőtömegek mögé s alá, majd meg előtünnek. A távolságból nézve, összezsugorodva a vonatok aránya szemünkben, mintha hegyi óriások gyermekeinek játékszerei volnának.

Szép hegyalakulások, a völgyekben sárga avarra égett helyek. Világitótornyok a vizben előugró sziklákon, vizbe zuhant kőtömegek. Egy roncscsá vált vitorlásnak az elülső része áll ki a vizből, igen alkalmas emlékeztető nemcsak arra, hogy mérhetetlen kincsek vesztek el a tengerben, hanem az amerikai utunk elején arra is, hogy az emberi életnek milyen gyorsan következhetik be a mulandósága. Veszély nem fenyeget e pillanatban. A parti gőzhajózás élénk.

A tengeri rablók által alapitott, a keresztes háboruk idejében gyors virágzásnak indult Messina város, érseki székhely most, egyetemmel. Ebben a szorosban, a csizmaforma Italia lábujjhegyénél csapott egykor össze és egymásra a római és pún hatalom. Scylla és Charibdis, az ókori világ két félelmetes szirtfoka se rémiti már a hajósokat. Lefokozták a tengeri szörnyek nagyságát és veszélyességét. Századok folyama zudult rájuk, tördelt. A mellettük lévő sarlóalaku, éjszakról és délről jövő áramlatok találkozásától forgatagos öblöt is könnyen elkerülik már a hajósok. A nagy idők során sok megváltozik, elkopik. A vizjárművek pedig Odysseus árbocos, vitorlás, evezős bárkájától mennyire tökéletesedtek, legjobban látjuk ime hajónk, a Pannónia képéről.

Az aranyozott magas quadrigák helyett pedig ott a parton — szalonkocsik.

A Lipari-szigetek csoportja éjszak felé van, de a mi tekintetünk, messzelátónk nyugaton a festői Palermót keresi. Két napi és hat órai hajózás után elérjük. Szárnyaló sirályok kisérnek utunkban.

A római hirnévnek az emlékeivel telt Szicilia-sziget ahhoz a szép világhoz tartozik, mely Homér óta megbüvöli a sziveket. Volt módunk derült szép időben, a kellemes nyári estén a város regényes fekvésében, narancsligeteiben gyönyörködni. Az aranyalmát termő kertek lehettek a hesperidák, az éj nimfáinak lakhelyei. Házoszlopokat látok, melyekre acanthusok kusznak fel, tüskétlen rózsák. Horgonyt vetve, huszonnégy órán tul tartott hajónk megállapodása Palermó előtt. A kikötőben egyéb óceán járók között örömmel pillantottam meg a „Kolozsvár"-t. A füst gyengén száll fel a kürtőjéből. Más hajóknak itt van a tanyájuk, ahol elpihennek. Mély szavu kürtök szólnak. Két evezőstől hajtott számos bércsónak rajzotta körül a hajónkat. A hullámfodrok csacsogtak, csobogtak.

Ki- becsónakázás. Érdekes esti séta a pálmasoros és oszlopcsoportozatos vizparton, a Foro Italicón, vagyis Marinán. Megfigyelem parton, a tengeri utazóknak ismeretes, ringó lépteit. Hallgatom a derült kedélyü nép hangos nevetésre fakadását. Nappal a nap fényében, este, mikor bibort ölt fel, éjjel fényes kivilágitás mellett, mikor a teli hold szétveti az ezüstös világát, sok érdekeset, szépet látok. Angol kendős-kalappal, nem hiányzik. A nyakvédő lebernyeget, szellő mozgatja. Vasárnap volt.

A hajó fedélzetéről nagyon szépnek látjuk az enyhe éghajlatu Palermót. La Felice a neve. Boldog Palermó. A kivándorlók, kiket felszed hajónk, meghazudtolni látszanak a régibb időből való mondást. A koldus is, kinek nem főznek semmiféle házban, udvarban, s aki a kőparton az Uristenre bizza az alamizsna megfizetését.

A város hátterében 610 méter magassággal a pupos Pelegrino, Zarándok-hegy, mely vihartól védi az alatta hosszukás négyszögben épült várost, mely évenkint sok zarándokot vonz ide turisták képében.

Palermó a Conca d'Oro-ban fekszik, az Arany Kagylónak nevezett köralaku sikságon, amely olyan termékeny, hogy

az olasz, közmondásnak is használja, mondván: termékeny, mint Palermó. Sötétkék ég borult fölénk, mely Olaszország sajátossága. Költők énekelték meg.

A csendes vizet mintha kékeszöld zománc vonná be. A kopár szirtek alján zöld szegély, melyből nyárilakok fehérlenek ki.

Viz és hegy, magasságos kék ég.

Nézzük a dóm éktelen kupoláját, hallgatjuk harangjának mély hangját. Szent Rozáliáról van nevezve a székesegyház, Palermó védszentjéről. Ez a bájos szűz, női remete, a Monte Pelegrinón élt áhitatosságban. A monda szerint 500 év után megtalálták holttestét egy barlangban, teljesen ép volt az. Behozták a városba és a halálvész megszünt. (1664.)

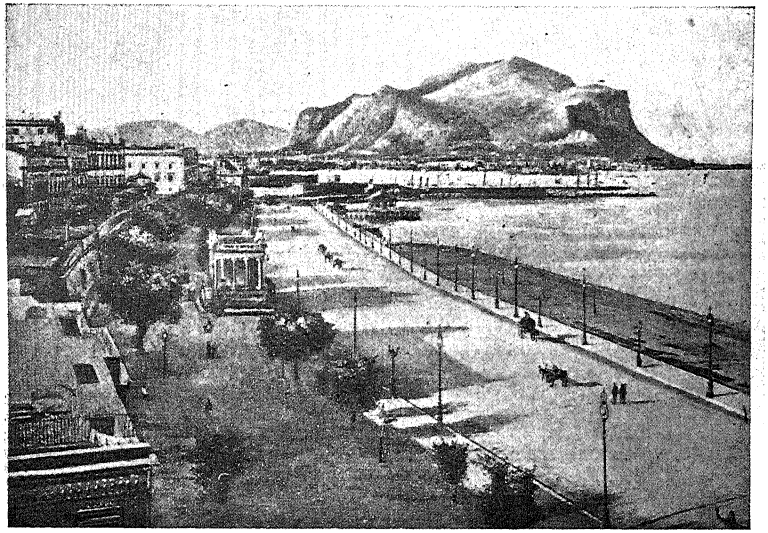
Visszagondolunk messze időre, régi történetre, mikor a feniciaiak által alapitott és a carthagói uralom támaszpontjául szolgáló város, a világon uralkodó rómaiak, gótok, arabok, hatalmában volt.

Társaságunk nőtagjait inkább a cataniai és messinai vérpiros szinü, apró, édes, déli napsütésben ért narancsok érdekelték. Özönével, nevetséges olcsó áron árulták az arany almákat, frissek voltak, Keltek és igen jól izlettek.

Többen ellátják magukat dohánynyal, szivarral, szivarkákkal, nők is. Nekem a Fiumében, a magyar királyi jövedékekből beszerzett készletem el fog tartani a tengeri ut végéig. Jobbak az olaszországi hasonló gyártmányoknál és olcsóbbak a hajón, áruzsorával vásárolt amerikai rosszaknál és erőseknél. A mi kedvelt Britanikánkban, Habermann tudós vegyész pontos meghatározása szerint csak 1.29% nikotin lévén, leggyengébb, azt vettem. Virzsinia kinálva sem kell, abban egyszázad hiján 4% van a dohánymérgeg anyagból.

Huszonnyolc órai palermói tartózkodás után a vizi járművek rajából tovább mentünk. Fojtó, száraz melegség után ismét a tenger friss lehe. Felvett a gőzös sok olaszt. Terefere. Napsütötte kézfejekkel hadonáznak. Kalatyoltak egyszerre, locsogtak szünet nélkül, mint a hullámfodrok. Egynémelyik csillogó szemü nőnek arca, az élet előrehaladott korában is megtartotta régi szépségét. Annál több apró szarkaláb a másiknál szeme körül. Feltünést kelt egy halvány barna arcu leány, igező. Kezét az ölébe ejti és esti dalba kezd.

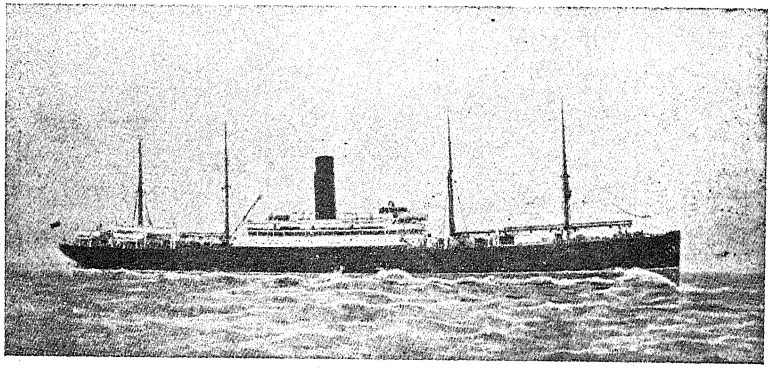
Járnak-kelnek Amerikába, anyagi erejük gyarapitása okából, vagy pedig jobb megélhetést keresnek. Ugrik ez a nép a világban,

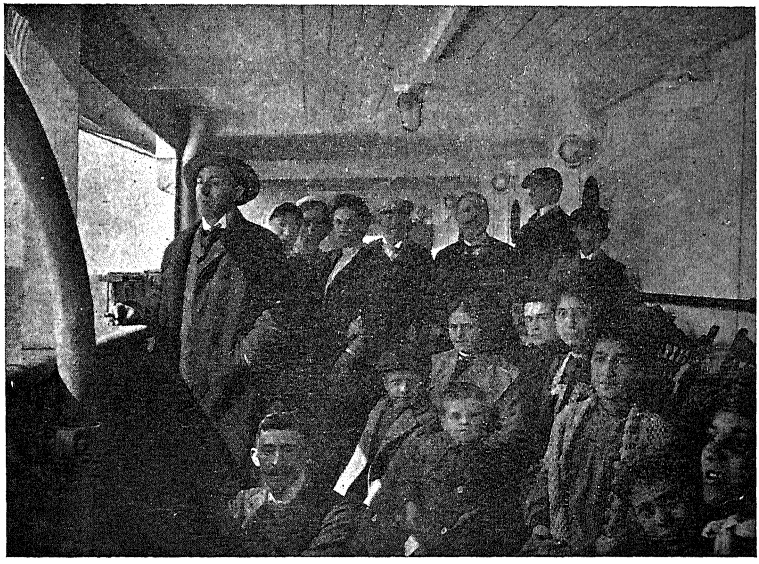
Palermó.

Olasz leányok.

Pannónia.

Utitársak a Pannónián.

össze-vissza terveket megy megvalósitani. A tenger gazdagsága, az olasz ég megannyi áldása nagyon megoszlik, mert tömören laknak, sokan vannak és elmultanak a szép idők. Ezt sajnálják, ezt fájlalják.

„Nessun maggior dolore
Che ricordaris del tempo felice,
Nella miseria . . ."

mondja Dante.

A szaggatott partu Szárdinia, Olaszország második nagy szigetének látszanak a déli körvonalai, partszélek. Ez a nagy sziget adott nevet mintegy félszáz év előtt is a szárdiniai királyságnak, melyből, mikor nagyra nőtt II. Victor Emánuel, fejlődött az egységes olasz királyság.

Odább menve, délebbre fordulva, balról, az afrikai parton, jó szemmel és kitünő messzelátóval Algir szirthegyei, láthatárba kerülnek.

A Spanyolországhoz tartozó Baleari-szigetek közül nem látunk egyet sem, de beszélünk a nyerészkedő angolok haszontervezéséről. Ezekre a szigetekre vetették a szemüket. Nem fegyverrel, pénzzel akarják legujabban javukra forditani.

Az afrikai hőség jelentkezik, nyár tüze ég. Napmelegitett, forrón csillogó napok. Az ég keleti része s a tenger felülete a szivárvány szineiben ragyog, a halavány aranysárgától a tüzes biborszinig. Egy serdülő leány, tenyerébe támasztja a fejét, nézi.

A Közép-tenger egyre jobban szükül meg s a Gibraltáriszoros bejáratánál egy heti hajózással, beleszámitva a Palermónál töltött időt, elérjük az érdekes pontot, mikor a hajóról egy tekintet alá vonhatjuk Afrikát és Európát. Látjuk az előhegységen Ceuta marokkói várost, itt pedig az üteges angol sziklaerőd Gibraltárt.

Mondás vidék.

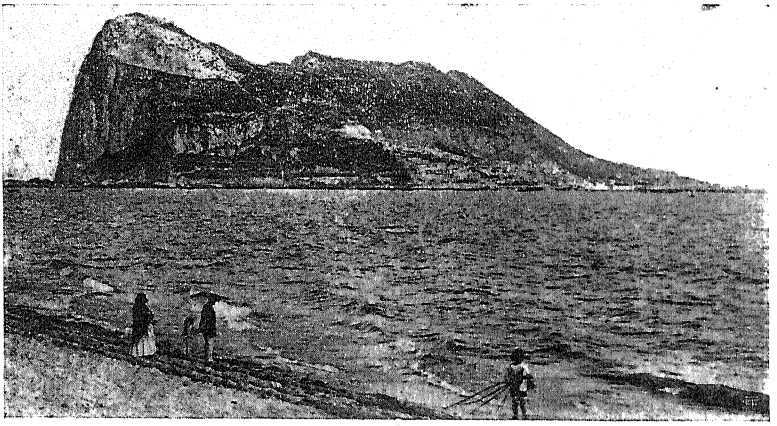
Herakles oszlopai állottak a két parton. A régiek innét tovább nem mertek hajózni. Azt hitték, hogy az istenek tették ide határkövekül a nagy sziklákat.

A barlangokkal telt Gibraltar egy pontról ugy látszik, mintha egy nagy oroszlán volna, mely a bejáratot őrzi.

Ismerős tájképek ezek az én szememben. Egy másik alkalommal, jártam a hegyfok négy kilométernél hosszabb sziklájába vágott várban, s néztem meg a bevehetetlen erősség lőréseibe

helyezett ujkori, tüzet okádó nagy lövegeket. Egy helyen zöld bokorból látszik ki a rézágyu. Még most is meg vannak a két mélyedéssel három kupba osztott hegy hátán fekvő Gibraltar angol városnak a kereskedéseiben vásárolt emléktárgyaim. Szines selymek, kézi kendők látképekkel, rézmüáruk, végtelen arabeszkekkel.

Akkor Cadixból rándultam át Tangerbe, Marokkó legnagyobb kikötő városába, hogy nézzem a nagy mecset hatalmas tornyát, megcsodáljam Cap Spartel világitótornyából a nagy óceánt. Az a fényes szemü nagy torony, jövet vagy menet, a szárazföld első és utolsó jele.

Gibraltar.

Tekintetem mindig visszatér a keskeny gerincü, 450 méter magas, palás közeten nyugvó, juramészből álló, függélyesen emelkedő sziklára, melynek ormán angol zászló lebeg. Azóta Gibraltar, (elrontott angol szó) hogy 711-ben Velid khalifának Tharik nevü vezére ide jött, reá erődött épitett. Tarik-hegy volna a jó elnevezés.

Most egy darab idegen föld Gibraltar, mely két négyszögmérföld területtel van beékelve Spanyolország déli csucsába. Ez Angolországnak a legkisebb területtel biró birtoka. Mikor a spanyol nemzet a spanyol örökösödési háborut vítta s azzal volt elfoglava, egy szép napon (1704. augusztus 4) elfoglalták az angolok. Nem váltották tőlük vissza, mint szabad kikötőt, háboritlanul

birtokolja Anglia, mely folytonosan azon iparkodik, hogy urrá legyen sok földön, minden vizi erőn. A sziklavárat páncélosok őrzik, melyek szenet pipálnak, tüzet hánynak.

A közelben, távolban, ameddig elér a szem, lent és fent a kék messzeségben sirályok seregei. Halászbárkák imbolyognak. A szellő által kerekre duzzasztott fehér vásznu vitorlájuk, napvilágtól messze látszik. Mintha hattyuk volnának. Bárkákon a tenger rabszolgái, akik folytonosan élethalál harcban állnak az elemekkel, hogy a mindennapijukat megszerezzék. Közbül néhány nagy gőzös, postahajó, vagy pedig kereskedelmi cikkeket szállitó nehézkes teherszállitó hajó. Érdekes látványosság a tengerszorosnál, ahol a hullámok jönnek-mennek örökké . . .

Az Atlanti-tengeren.

(Gibraltártól — New Yorkig.)
„Cunard" magyar—amerikai vonal.

Tenger, a föld legfőbb közlekedési utja. A sziklatömb erődjéről nevezetes Gibraltárnál, a kormányos által vezérelve, az óvilági földségi csoportból kijőve, a világkereskedelmi forgalmi vonalon nekivágtunk a nyilt világ-oceánnak. Hajt reá a lelkem. Igen jól menő hajónk ék-orra, a vizet hasítja.

A transatlantic fedélzetén megcsap a sós vizü világtenger-friss lehe, éltet. A viztömeg a földszorosnál és közelében nyugtalankodva hánykolódik, félteni látszik az uralmát, mely a sziklás parton megtörik. Hajónk meg-meglóbálódik.

Kifutva a nyilt oceánra, a földgömb országutján szem elől csakhamar elvesztjük mind a két partot, hajónk a Cadixi-öblöt vágja át. Nem látjuk a spanyolországi Palos de la Frontera kikötőt, ahonnét égő vágytól vive, Kolumbus, a genuai tengerész, kikoldult három kis vitorlással és 120 emberrel 1492. évi augusztus 3-án indult ki a felfedező utjára, ő maga a Santa Maria nevü hajón volt. Az ő előzői, tengersok idő előtt a púnok, más uton a khinaiak az V. században, továbbá 982-ben Kr. u. a normannok, a tenger nomádjai voltak bár, de ezek is csakhamar visszatértek, mielőtt uj vér beömlése érintette volna őket, de mindezeknek az utjáról Kolumbus mitsem tudott, igy mégis csak ő az igazi Amerika-felfedező, kit mások követtek. Amerikát, az első gyarmatositás- és a népek története szerint, nem is lehetett egyszerre felfedezni,*) sőt Kolumbus maga sem tudta, mikor a Bahama-szigetcsoport egyikét az Üdvözitőről, San Salvatornak nevezve el, 1492. évi október 12-én kikötött, hogy ő, egy nagy világrészt

*) Cabot Sebestyén 1497. évben lépett elsőnek, Amerika szárazfödjére. Magelhaes Ferdinand legelőször hajózta körül a földet, a nevéről elnevezett csatornán át.

fedezett fel, India nyugati utját keresvén. Azt hitte, hogy Kelet-Indiában van, azért indusoknak nevezte a benszülötteket. Kolumbus egy egész nagy földcsoportot fedezett fel, melyben az európai-, ázsiai- és áfrikai népek uj hajtása ver most gyökeret. Eszünkbe ötlik ez a történet, Kolumbus esetéből pedig az, hogy a hála, lomha.

A portugáliai Szt. Vince-foknál ismét, utoljára, szemhatárba kerül a part; a viz ugyancsak ostromolja a magas sziklafalat. Utolsó coup d' oeil a szárazföldre. Parti-, fehérhasu sirályok unalmas vijjogása, károgása. Más madarak is jelentkeznek, kisérik a hajónkat. Egész csapat vihar sirály, sárga csőrü kisebb madarak fekete szárnynyal, fehér hegygyel. Nem jósol vihart a viharmadár, nem, nem, ráfogták. Rabló sirályok, melyek halat nem foghatván, csapdosva kapkodják el azoknak a szájából, melyek zsákmányra tettek szert.

Az öreg Európának utoljára mondjuk: Isten veled! A nyugati szél, csendesen jön elénk, üdvözöl. A hajón sok magyarnak a szive fájón dobban meg. Eltünik a szárazföld utolsó jelzése a világitó toronynyal s kezdődik a vizsivatag.

A tengerszorosnál összegyülekeznek a szabadabb vizeken járó linea-hajók, melyek szünet nélkül szelik a világtengereket minden irányban. Aki jártas, a hajó kéményekre festett szinekről megmondhatja, melyik hajó, milyen társaságé. A mi transatlantic-hajónk kürtőjének szine vörös, fekete véggel. A Cunard-társaság szinei.

A kereskedelmi hajók mélységes méhében áruk, kiszámithatatlan értéket képviselnek. Azután, a szem körhatárában, néhány mérföld távon, se vitorla, se hajó-kürtő, elmarad a madárvilág is, csak vizpusztaság és az arany zománcu napgolyónak a fényes ragyogása. Bajban, szerencsétlenségben, menekülés, vajjon hogyan lehetne! Szabadoknak érezzük magunkat, pedig fogházban vagyunk. Börtön bizony a tengeri utazás, mely sulyositva van a vizbe fullás veszélyével, mint egy angol ember mondotta.

Az eddigi való utban összeismerkedtünk a társainkkal,*)

*) A nyomtatott, szétosztott névjegyzék szerint, az I. osztályon 70, a II. osztályon 59 utas volt, a III. osztályon pedig 1712 kivándorló, összesen 1841 ember.

Valamikor, a mult század első felében is, a vitorlás hajókon nehe-

kikkel a sors összehozott, füződött tovább a barátságoskodás. Milyen simák, hajlékonyak lettek, akik előbb peckesen jártak.

Megismertük a Pannónia minden zege-zugát. Ennek a névleg átvedlett, megmagyarosodott hajónak a hossza 501 láb, szélessége 59, mélysége 44 láb. Megszámláltuk a hajó szellentyüit, mentő csónakjait, utóbbiakból van a fedélzeti részen 18, kevés a tengernyi vizen. Uszóövek készenlétben.

Az adatok gyüjtésére nézve szives készséggel szolgál T. Potter, a négyárbocos Cunard-hajón parancsnokoló kapitány, élethalál ura. Megtudjuk tőle, hogy a 7000 lóerejü Pannónia, 9851 tonnás**) hajó, 6210 tonna raksulylyal bir és hogy 2434 személyt képes szállitani. A szolgaszemélyzet száma 350, ezek között 40 matróz, beretváltképü, valahány.

A Pannónia angol hajó, csaknem egész személyzete is az élelmes nép fiaiból került ki. Hallásból és olvasásból, mondjuk gyakorlatból, megtanuljuk legelőször az étkek nevét. A második osztályu étteremben, az ételsoron, a reggelinek (breakfast) is, minden mellékételt összevéve, volt 17 száma. Az ebéden (dinner) mintegy 20 fogás. Vacsorára annyiféle, mint reggelire. A lefekvés előtt felszolgált tea és süteményen kivül lehetett tehát válogatni naponta mintegy ötven féle ételnemüben, melyet étlap szerinti megrendelésre, mindenkinek külön szolgálták ki az ügyes és gyors lábu, felszolgáló pincérek, kiknek a borravaló csak az utolsó kiszolgáláskor járt ki s az legalább egy dollár volt.

A fő steward által összeállitott étlap, naponta, a hajón nyomtatott aranyosszélü vastag papiron, minden asztalon elégséges számban volt.

Közlök mutatványul hármat, reggeli-, ebéd- s vacsorai étlapot. Látható ezekből, milyen válogatottak voltak a fogások.

zebb volt a kivándorlás, 30—40% elhalt utközben s a viteldij olyan nagy volt, hogy évekig, 3—6-ig kellett ott megkeresni azt.

Hány utas fér el egy modern, tengeri személyszállitó nagy hajón, arra bajos határozottan megfelelni, mert nagyobbnál nagyobb hajókat épitenek naponta. Olvasok aznap, mikor Amerikába érkeztem, egy Queenstownból New Yorkba feladott sürgönyt, hogy a Celtic hajón, mely onnét New Yorkba indult aznap, 3350 ember volt. Azt tartják, hogy az angol partokról, eddig, több személylyel nem indult még hajó.

**) Egy tonna, mint térmérték, a hajó űréből magában foglal 42 négyszöglábat, mint sulymérték, = 1016 kilogrammal.

R. M. S. „Pannonia“

CUNARD LINE,

THURSDAY, September 1 st, 1904.

Breakfast.

Oranges
Oatmeal Porridge
Broiled Smoked Haddock
Savoury Omelette
Broiled Ham
Hamburg Steaks
Vegetable Stew
Watercress

White and Graham Rolls Soda Scones Vienna Bread
Cerealine Cakes
Marmalade Preserves
Tea Coffee Cocoa

R. M. S. „Pannonia“

CUNARD LINE,

WEDNESDAY, September 7 th, 1904.

Dinner.

Potage Giblet
Macaroni, Milanaise
Paprika Huhn
Roast Lamb, Mint Sauce
Corned Beef with Vegetables
Boiled Potatoes
Summer Cabbage
SALAD
Lettuce
Sandwich Pastry Stewed Damsons and Custard
Rusk Pudding
Cheese Biscuits
Grapes Peaches Nuts Assorted
Coffee

R. M. S. „Pannonia“

CUNARD LINE,

MONDAY, September 5 th, 1904.

Tea.

Macaroni with Tomatoes
Minced Lamb a l'Anglaise
Grilled Pork Chops, Savoury
Saute Potatoes
COLD
Soused Salmon
Roast Beef Brawn
SALAD
Lettuce
German Buns Stewed Apricots and Custard
Marmalade Preserves
Tea Coffee Cocoa

A sok fogásos menuből, bőségesen kiszolgáltatott étkekből, az elsőrangu ellátásban, a fokozott tengeri étvágy, a gyomor, hihetetlen mütétekben is teljes kielégülést nyerhetett. Más kérdés, vajjon az étkek izlettek-e? A legtöbbünknek nem. Tüzd fel, hagyd ott féle módon bántunk el velők. Kemény husok, melyekhez boa constrictori gyomor kell, roast beef-ek, elnevezhetetlen angol mártások, melyek nélkül kértük a kiszolgálást. Not sauce, hangzott állandóan. Asztalszomszédom miss Nellie B . . . . . , egy new yorki fiatal, beszédes nevelőnő, annnál jobban keveri a mártásokat össze-vissza, a legédesebb befőttet is valami savanyuval vagy tejjel. Nem voltunk vele egy izlésen, de a kisasszony kimagyarázza magát, mondván a köztünk használt társalgási francia nyelven, hogy jó neki az, ami nekem és a másik asztaltársamnak mr. Mardyrosciviez lengyel papnak nem jó, és rossz neki az, ami nekünk jó, értve alatta a haragos szinü vörösbort. Hiába biztattuk, igyék ő is, hogy növekedjék kedve. Csak olykor engedett a nógatásnak a kocintás kedvéért.

A yankee missel barátságban forrtunk össze, tanitott minket az angol kiejtésre, mi is megtanitottuk őt jó reggelt, jó estét kivánni, köszönő- és egyéb tréfás szavakra, de csak a szavakat tanulta meg, a magyaros kiejtést már nem birta. Viszont, mi

sem tudtuk magunkat az általa olyan szépen beszélt angol nyelv szellemébe beleélni.

A tea, kávé iztelen, sőt fanyar. Tej, vaj, naponként frissen sült kalács, burgonya, hal, sonka, omelette, saláta, tojás, gyümölcs, — de nem az iztelen görög dinye — főleg reggelinek, a legtöbbször kért eledelek. A széttagolt, karikákra, szeletekre vagdalt, érett, de nyers paradicsomhoz, szokni kell.

Vörös bor délben és este, tetszés szerinti mennyiségben volt az asztalon. A bor, derités céljából nem pihent, erős volt, nem a mi izlésünk szerinti, s habár a minősége nekünk nem felelt meg, voltak azért — biztatva egymást — derűs állapotok.

Az ebédlőben, gőzgépek által sebesen hajtott szellőztető kerekek bugtak, kergették a megrekedt levegőt. Mikor az ebédünk, vacsoránk idejét multa, tololtunk kifelé, fölfelé.

Szeptember egyike a legszebb hónapoknak az Atlanti-tengeren is, az éjszaki szélesség 36—41. foka alatt. Sokat tartózkodtunk a fedélzeten, a lég enyhe volt, nem meleg, csak Afrika közelében volt izzasztó, mikor a Földközi-tengeren jártunk.

Már az első napokban kiegészedett a társaságunk. Az első osztályon utazó magyarok szerettek hozzánk átjönni. Mondták, hogy ott náluk, a haute volée között feszes, unalmas, tartózkodók és végiggombolkozottak az emberek, mondjuk, a hajón is magas lóra ültek fel. No de semmi. A valódi és képzelt nagyságoknál igy szokott az lenni. Megfeszitik magukat, magasan hordják a — gyakran üres — fejüket. Nálunk a kedélyesség honolt, szives barátság.

A Pannónián, az első és második osztály között nem nagy a különbség. Az, hogy ott több ugyan a cream és aspic, de nem jár a teritékkel bor, no meg, hogy selymesebbek, süppedősebbek az ülések. Még egyet fedeztem fel, hogy ott szines, tengeri kép van az étlapon, a második osztályon pedig semilyen kép sincs és az étlap csak félakkora nagy. Annál nagyobb arányokban hatványozódik a különbség a második és harmadik osztály között, ahol sürün van a fekhely, nagy a testek párolgása közös helyen.

A napot, egyik a kártyázással töltötte, másik az angol nyelvtan és szótár mellett. Legalább felületesen, nagyjából és ha keveset is, de kell angolul tudnunk, hogy Amerikába fel ne akadjunk, mert New Yorkot, Chicagót, St. Louist s még néhány kisebb

várost kivéve, nem boldogulunk az angol nyelv nélkül. Az európai angol nyelvtől való eltérésekre is kell ügyelnünk. Az Amerikában már megfordult utitársaktól elsajátitottunk többet.

Vörös fedelü Baedekert, egyéb sötét táblájú kalauz könyvet olvasgattunk, képes utimüveket néztünk, utirendet. Mindenki előnyösen iparkodott bemutatkozni, eszerint volt értéke a társaságban. Az ócska ötletek is járták néha. Kedvesek voltak az élces emberek, főleg ha énekeltek vagy valamely hangszeren játszottak. Volt néhány közöttünk, ki a középszerüségen jóval felülemelkedett.

Hallottunk történeteket többször is elmondani, zenedarabokat játszani. Repetitio mater studiorom. A kuruc nóták közkedveltségnek örvendettek. Szerettük hallgatni, még a palermói olaszok is dicsérték a dallamukat.

Mindenki valami dologban utazott Amerikába, vagy azért, hogy dolgot, foglalkozást keresve ott maradjon, magának uj, jobb létet teremtsen. Szivják erősen Reménység anyánknak az emlőit. Kesernyés okoskodással indokolják menésüket. Néhány csalódott, öregedett kisasszony is volt a társaságunkban; az érzelem hordozói, még mindig reméltek Hymen rózsaláncaival, összeköttetni. Édes sejtelmek, erős bizalom. Tanulmányutazó magam voltam az osztályunkon. A hajón még csak valahogy, de Amerikában nehezen ment soknak a fejébe, hogyan lehet dolog, üzlet nélkül ezt a fárasztó nagy utat megtenni? Mondtam nekik, látják, lehet. Nem tartok a törökkel, aki mondja: Minek utazzam? hogy lássam, mi a másé. Én nem is azt a rövidebb utat választottam, mely a német tengerparti városokból 6—8 nap alatt röpit át az óvilágból az ujvilágba, hanem erre a 17 napig tartó hosszabb utra határoztam el magamat, hogy minél többet lássak, halljak, tapasztaljak, sok kérdést intézhessek a kivándorlókhoz.

Azért mentem ezen az uton, hogy idegerősitő gyógymódot használjak, belélegezve éldeljem a tenger sós, friss levegőjét, fürödhessek naponta tengervizben és lássak sok szép napkeletet és napszállatot, természet pompáját, hullámok játékát.

Mikor — erős nyugati szélben — megnőttek a habok, házmagasságra csapkodta fel, estek le, vagy amikor süvitett, bömbölt a szél, elhagytuk a kényelmes, ringó karosszéket s szomoru hangulatban leszorulva a fedélzetről, a szük sikátorokon vonultunk keresztül a tágas társalgó terembe. Volt itt is ruganyos, puha ülés, bársonyos, neszfogó szönyeg a láb alatt. Légcsator-

nában kaptuk a friss levegőt. Csoportosult a társaság itt és ott, segédkeztünk azoknak, akik áldozatot hoztak Neptunnak. Nők váltak ki leginkább a sorunkból, ágynak estek. Meggyötrött alakok. Legtöbbet vesződtek tengeri betegségben a harmadik osztályon lévő utasok, kiknek az angolos élelmezés sehogy se izlett. Görcs dúlta gyomrukat. Azt hiszem, hogy unalomból is lettek többen rosszul, meg a gondolattól, hogy nincs a viznek gerendája.

Tódultak a fedélzetre kedvező időben, szélcsendben, mikor a verőfény fürösztött, a levegő rétegek egyensulyban voltak és fenséges volt a tengernek a nyugalma. Tüzet csiholtak, füstöt eregettek ilyenkor a kivándorló atyafiak. De félelem ragadta meg őket, amikor szél csapongott a hullámokra, a tenger hörögve lélegzett, a hajónyilásba, tenger alatti, emeletes mélységü lakásba, a hajó üregébe kecmergett le a nép, mikor imbolygott a hajó, oldalt döntötte a szél, furódott vizbe az eleje, hátulja s a fehér habtömegben házmagasságnyira emelkedett fel. Nekem, menet-jövet, szerencsére, semmi bajom se esett, jól használhattam ki a hajón minden időmet.

A hajón legjobban szerettem társalogni. Kiválasztottam azokat, kiknek a lelkét megértettem, akik engem megértettek, elszórakoztam velök szivesen. Hiszen olyan sok minden, mások előtt érdekes, jut embernek az eszébe, mikor ráér, szövődik a beszéd fonala, utat talál a gondolatmenet és a pillanat jó ötleteket szül.

Bizalmasak, közlékenyek lettünk, mintha csak esetleges bajban, szerencsétlenségben, egymás segitségére számitottunk volna; határozatlanságban, tanácstalanságban is, egymás véleményére voltunk utalva.

Az egyik elbeszéli, miért vándorol ki, keres magának uj otthont. Hol és miért görbült el az életpályája. Egész családi történeteket hallgatok végig. A sebek feltörnek. Egyik-másik sorsához füzött sötét emlékekről is veszek tudomást. Egy botlás is elég ahhoz, hogy valaki elöl elzárja a közélet sorompóit. Egy kihamvadt szemü aggszűz, pillantást engedve az előttem feltárt bensőjébe, hosszasan és részletesen panaszolja el, miként került két szék között a földre. Sóhaj tör ki a vén kisasszony lelke legmélyéből. Más családok mennek a már kint lévő férj és apa után. Mégmásoknak szük lett Európa. Mindenkinek a szivében van elég az élet keserüségéből. A sebek fájnak, sajognak. Biztatták, bátoritották egymást, kitartásra erősitették, s összeszokván,

alkottunk olyan békés kört, hogy tőlünk, egymáshoz mégis idegenektől, példát vehetett volna sok marakodó család. A kishitü csüggedést és a vérmes reménykedést élőképekben láttam.

A nagy tengeren az emberben alább száll a gőg, lelapul a fennéjázás, szóval mindenki türhető ember lesz. Mindenki látja, milyen porszemmé törpülő a világon, elenyésző semmiség.

Mikor egyszer a társalgó teremben egykedvüen jártam, észrevettem ezenközben egy félreeső asztalkánál egy igen ékes ábrázatu, viruló fiatallányt. Egymagában ült s ugy látszott, hogy a lelke mélyeig zárkozott. Arcára, nyilt vonásaira, hullámos szőke hajára esett az esti világító gömbnek fénye, emelte egészséges pirosságát. Svéd leányok szoktak lenni rózsapirral elöntött ilyen igézők. Ismertem már, az étterem asztalsoros üléséből, szemköztiek voltunk, habár csak a másik asztalról szomszédosok, de rá-ráesett tekintetem, mikor az édesanyja, hugocskája és a kisebb fitestvérei között ült. Szives készséggel, telve ifju frissességgel szolgált valamennyinek az étkezéskor.

Kérdő pillantás után megszólitom. Arcának felhámja alatt a pirosság növekszik. Panaszszal kezdjük a társalgást, kár, hogy nem lehetünk a fedélzeten, csillagtalan az este, szélrohamokban gomolyognak a felhők, csapkod az eső, hullámtáncot jár a viz. Piros ajkáról könnyen gördül a félhangos szó, füződik a beszéd s elöljáróba eltart ugy másfél óráig. Beszélünk a nap felségesen szép keltéről, biboros nyugtáról a tengeren, a tenger gazdag állatvilágáról, rege állatáról a nagy tengeri kigyóról, a tenger rengéséről, pezsgéséről, villódzásáról, szépséges bájáról, a természet millió titkáról. A repülő halakról röpül gondolatunk sok, érdekesnél érdekesebb dolgokra, igézetre, káprázatra, tárgyról-tárgyra.

Mutatom az urileánynak, miss Nellienek a könyvét, melyet aznap olvasott, én meg kölcsön kértem tőle, hogy átnézzem a képeket. A könyv 1880. évben Londonban, Kay Davidnál jelent meg. A könyv cime: Austria—Hungary. Ebben az olvasmányban, többi között, a magyar gentleman képe van a szövegben, lóháton ülő csikóssal ábrázolva. Patyolat a ruhája. Ez a diszes köntösü-, aranyos szélü-, angol vászonba kötött-, illusztrált kiadásu könyv, kivülről igen szép, nő kezébe illő, de sok sületlenség, vaskos tévedés, tájékozatlanság van benne, s többi között Trans Leithaniát: Transylvania, Croatia, Slavonia és Military Frontier tartomá-

nyokra osztja s a székes fővárosunkat Buda Pesth-nek nevezi. Vigye kánya az angolt, könyvestől.

Első együttbeszélésünk alkalmával, szó szót adva, tudomást szerzek arról, hogy Sz..... Irma kisasszony egy okos-, müvelt-, kedves- és barátságos hölgy, kitünő társalgó, nyilt, egyenes. Elköszönvén, rátérek még néhányszor a gazdag kedélyü, megnyerő egyéniségre.

Máskor, a fedélzeten, egy örmény szépség vonja magára mindnyájunknak figyelmét. Bájossága nem tanult. Képe hirtelen barna, gyapjas a telten hosszu haja s miként a költők mondják, hollófekete; fürtösen omlott le. A szemöldöke éles metszésü, szabad a tekintete. Ajkán jóizü, barátságos mosoly van, melylyel a nők lekötelezni tudnak. A fényes és beszédes két szemével társalog csupán, mert az örmény anyanyelvén kivül, mást nem beszél. De szép gámbec! mondaná róla a székely atyafi.

Kevésbé szép, de leányos üdeséggel még barátságosabb a kis huga, virgonc lélek, tüzes vér lüktet az ereiben, nővérével enyeleg. A gyengéd termetü kicsike, 3—4 nyelvet zagyvál össze, ember legyen aki megértse, habár a tolmács szerepét tölti be közöttünk és eszményi szépségü nővére között. Becézgettük kedvességéért. Kedves női hangok csendülése. Mennek mind a ketten az előttük ismeretlen világba, Bostonba törekedtek, ahol rokonaik várják őket. Vajjon találnak-e ott, sorsukban megnyugvást?! Rokonszenvünk velök, a Murgedischian kisasszonyokkal. Beszéd helyett nézik velünk a felhők alakját, a felborzolt viz szinének a változását, az egymáson tajtékkal keresztül bukó hullámokat.

Vasárnapon a délelőtti órában isteni tiszteletre gyülünk össze az első osztályu társalgó nagyteremben. Rézdobbal történik az összehivás, ugyanazzal, melylyel az étkezési időt jelzik, vulgo, a leves nótát huzzák. A kapitánytól az utolsó félmatrózig, akit csak enged az elfoglaltsága, ünnepélyesen felöltözve mind eljön. Tengerész kékszinü egyenruhában hajótisztek az előtérben.

Egy nagy asztal közepén emelvény, leboritva az angol zászlóval. Kiosztott zsoltárkönyvek a többi asztalokon. A kapitány előimádkozik felállva, majd térdelve, mormogással felel rá a kar, azután énekel. Egy széles inggalléros fiatal ember ül a zongora mellé. Egyszerü, kedves, szivhez szóló zengemények, himnuszok, megilletődve hallgatjuk. A 160-ik zsoltár igy hangzik:

Holy, Holy, Holy,
Lord God Almighty.
Early in the morning hour
Song shall rise to Thee.

Holy, Holy, Holy,
Mercyful and Mighty
God in Three Persons,
Blessed Trinity.

All Thy works
Shall praise Thy Name,
In earth and sky,
And sea etc. Amen.

A tenger örökös zugása helyettesitette az orgonát. Ájtatos arcok, felemelkedő érzések. Egyszerü, a lélek mélyéből fakadó ünnepély. Mellettem egy hölgynek nemesen cseng a hajlékony hangja. Mindig igaz marad: Qui nescit orare, pergat ad mare.*) Nagyon jól lehet imádkozni a tengeren, átérezzük azt, hogy Isten kezében vagyunk. A görögök a vizek hatalmát istenitették. Két világrész között a tenger sikján járva, igaznak találjuk azt, hogy a mindenhatósághoz mérten milyen elenyésző csekélység, semmiség vagyunk, egy parányi porszem a szélben. Egy hullám, vajjon mennyit nyelhet el?! Hát még az éhes tenger mennyit nyelt már el!

Holdfény mellett nézem a tengert éj csendjében; sokkal szebbnek látom, mint amikor köröttem fecsegnek. A magas tenger, magasan viszi gondolataimat, a csillagokkal behintett égre fel, azután a vaskos moszatok mélyébe le, a tenger állatvilágába, a nautilusok, asteroidok, polypok és meduzák vizhonába. A tenger alatti hegyek világába is elszáll a képzeletem s azután a fellegek futásával, szerte szét.

A zsidó hitüek, közöttük több, örökké vándorló lengyel zsidó, vallási szertartással ünnepet ültek a hajó harmadik osztályának fedélzetén. Ujév napját tartották Thisri, 5665-iket. Az időben, életben nincs megállás. Az egyik öregnek hangja, prófétai ünnepélyes. Talán gondolta is, hogy senki se próféta odahaza. Nagy könyvből olvas visszáról.

*) A „Szegedi Hirlap“, 1849. évi julius 26-án megjelent 32-ik számában, igy adja ezt a mondást magyarul: „Aki nem tud imádkozni, menjen a tengerek vészhullámain utazni és megtanul Istenhez fohászkodni.“ Valóban, oratio est ascensio mentis in Deum, a sziv felemelése Istenhez.

Lepellel volt elkülönitve a hely, de részt vehetett az isteni tiszteleten mindenki. Imádkoztak, hajbókoltak, tekintettek az égre fel, Jehova és vallásának dicsőitése szállt minden ajkról.

Az Atlanti-tengeren legkellemesebb az utazás augusztus hó közepétől október végeig. El-elnéztem a hullámok szinváltozását. Sötét szürkés, zöld és világos zöld között játszottak a szinek.

Szeptember 8-án, mikor a katholikus egyház Mária ünnepet ül, Ave maris stella, szép és egész napon derült, csendes időnk volt. Elszálltak a felhők, folttalanul, kéken maradt az ég, mosolygott, tündöklött, a láthatár hajlatán összeolvadt a vizzel, melyet Neptun megfékezett.

Közöttünk is derült a hangulat, a gyermekvilág hamisitatlan jókedvvel élénk zajt csap. Társaságunk mulattatója, kedélyünk lángra gyujtója, az örökké jókedvü, kedvesen tréfás, de sohasem bántó hangu Pergel, hajlik a humorra, ki nem fogy a sziporkázó élceiből, vidám adomái el nem apadnak. Hiján volt minden komolyságnak, érzése az egész uton át nem fordult szomoruságra. Mikor közénk jött a hangulatgazdag lélek, szelleme frisseségében gyönyörködtünk. Nevető idegeinket és izmainkat sokszor hozta mozgásba, édes kacajra hangolt, akárhányszor homéri nevetésbe törtünk ki.

Egy magános fecskemadár, talán az Azori-szigetekről, elfáradva került hajónkra. Mikor kilihegte magát, tovább szállt. Gondoskodjék róla, Ki a lég madarait táplálja.

Aki korán kelt, gyönyörüen látta a napot kelni, izzó ruháját a habokban megfürészteni, azután az oceánból kiemelkedni, tejhab formát öltő felhők közé kerülni. A rendkivüli szép napszállatot is valamennyien megnéztük. Sok toll próbálkozott meg ennek a leirásával, sok ecset a lefestésével. „Szivárvány szinekbe mártott toll", lángecset kellene hozzá. Egyik sem sikerülhet teljesen, nem közeliti meg a valóságot. Nem lehet a szinek skáláját papirra, vászonra vetni. A végtelen Isten mindenható kezének az utólérhetetlen alkotását, véges ember, emberi észszel, emberi kézzel, vajjon hogyan is fejezhetné ki, állithatná szem elé?

A föld folytatja utját a nap körül. A hajnal felpirul az égen, a nap felkapaszkodik, alászáll. Sok szép napáldozatot láttam már az okeanos vizsivatagján, vörösen megvilágitott felhő alakzatokban, aranyosan szegélyezett felhő foszlányok között, bájos ködfátyolképekben, gőzkörben sziporkázó sugarakkal, fényes sáfrány-

sárgán csillogva is. A föld széléről pompázva, ennél szebbet soha. A tágas térségen, a vizsik látszó végtelenségén, szabad helyen, lemenőben, teregette fényes palástját a napkirály, mielőtt leszállt az égről. Nem akadt bele ág, felhőfoszlány, kőtuskó, háztető. De belekerült a vérpiros, megduzzadt, tüzes napkorongba, kellő közepébe, egy vitorlás nagy hajó. Ritkaságos szép jelenet, pompázatos látomány. Nézzük Irmával, a szótlanná vált kellemes utitársammal, eltünődve magunkba, hallgatásba merüléssel, szótlan elragadtatással, igy annál többet mondunk a szinpompás égi-, földi-, természeti jelenségről, az alkonyat vérarany mosolyáról. Beszélünk azután a vérző tengerről, az aranyfolyadékról, akkor is, mikor lágyan, szeliden gördültek a hullámok, locsogtak, zizegtek a habok, akkor is, mikor szétrongyolódtak az ezüst fodrok, széttört a habtajt, levágódott és felbukott a hajó orra. Végre a szokatlanból, szokott dolog lett. Szebbnél szebb napszállat, elég volt a hosszu ut alatt.

Máskor, többször, az égi tüztől elboritott, vérvörösre kigyulladt, kerekképü hold felbukkanását néztük meg. A vizen, távolban, előbb csak egy fényes pont, azután szalag, félhold, egész hold, mely az izzó réznek szinét veszi fel, mikor felkapaszkodik az égre és sápadt-, hideg fénynyel ragyog. Mélabús varázsló.

Szélvánkuson fekszem a fedélzeten, nézem a légtengert, a csillagos eget, megihlet mélyen. „Az egek beszélik Isten dicsőségét", mondja a zsoltáros. A hold nagy, teljes tányéra, magos polcon van.

Alkotó Uramisten! Égben, földben összhang, milyen remekül szép és csodálatosan nagy a Te világod, melyben a protozoáktól a mammaliákig, a véglényektől az emberig, osztályokban annyi csodás teremtményed van. Annál szebbnek tünik az fel nekem, hogy az aetheri magasságban csak eget, talpam alatt, körülöttem csak mélységes*) vizet látok. Nem zavarja meg semmi a végtelenség fogalmát, sem égbetörő bérc, sem árnyas erdő, szemfedő.

A tengert, szépségét élvezni lehet, de mérhetetlenségét kitanulmányozni nem, mint az ég csillagait nem. Érzések és gondo-

*) A Virginiai-horpadásban 8341 méter mély az Atlanti-tenger, tehát egy mérföldnél mélyebb a tengerfenék. A tengernek az ismert legnagyobb mélysége 25.720 láb, tehát nem éri el a legnagyobb hegymágasságot; az Everest 29.002 lábnyi magas hegy.

latok támadhatnak bennünk, de a tudás határán tul nem mehetünk. Gyenge a szemünk is.

Mikor sötétleni kezdett az ég, az ég mélyében felragyogtak a csillagok, Isten szemei, a Teremtő megannyi világa; a legközelebbi kisebb csillagtól is nagy távolság választ minket el. A Centaurok alfája volna ez az első kis csillag, mint szomszédunk a világegyetemben, mégis 663,000 év kellene ahhoz, hogy oda, 40 billió mérföld távolságba jussunk egy olyan elképzelhetetlen gyorsvonaton, mely másodpercenként 96 kilométert tenne meg. Csak a gondolat törhet utat oda, az elme megtanul szárnyalni. Röppen a gondolat a határtalanságba, messze, messze, befuthatlan távolságban. Érzelmem, néma imává vált az agyamban s meghajlok a mindenség szine elött.

Azt mondják, hogy nincs Isten, a természet minden és hogy minden magától lett, őserő hozta létre a földképző csodát, ami van, amiben folytatódik a teremtés munkája. Nem hiszem. Ha még csak ez az egy világ volna, a mi kicsi földgömbünk és amit a mérhetlen kéklő égben róla látunk, és csak az a 100 millió csillag, melyet a fölibénk boruló égbolton csillagvizsgálók látnak teleszkóppal, mely a szemet jobbanlátóvá teszi. De a gondolat határán tul, a tágas végtelenben, mennyi a láthatatlan világ! Isteni erő az, mely az égi testeket pályafutásukban mozgatja, forgatja, a mindenség csodálatos körforgását intézi, az augusztusi éjszaka csillageső hullását rendezi, a gletscherek apadását eszközli, a tüzhányókat lángra lobbantja, a földlökéseket inditja, megállitja.

Magamba vonulok, hallgatok, szememet fölfelé irányitom s a ragyogó égbolt tovább gondolkodni késztet. Gondolatom imádság, bizalom. „Csillagok hullottak az égből alá, s én por létemre miben bizakodom?“ mondja Kempis Tamás. A végtelenség gondolatában érzem emberi elmémnek a korlátoltságát, mely mérő eszköz hiányában nem képes felfogni a végtelent, de azért mondom magamban s hiszem, amit fel nem foghatok, meg nem érthetek, mert a hit ott kezdődik, ahol a tudás végződik és a hitnek egésznek kell lenni. „La religion n' est rien, si elle n' est pas tout“, mondja Staël Anna Lujza báróasszony, irónő.

Vérem utolsó körforgásáig hiszek a kék égivek fölött Istenben, a felettünk álló Hatalomban, Gondviselésben, mely nem hagy magamra, mint a remény, velem van. Hittek Benne az ókori bölcsek, Plato, Sokrates, Pythagoras. Hitt Benne Mózes. a

vallásalapitó, Kant a bölcsész, Shakespeare és Goethe nagy szellemek, Magyarország két szent királya, az országalapitó István és hadverő László, Hunyadi János törökverő vezér, komoly hitü más, okos és tanult emberek, költők, irók. La Bruyère János francia bölcsész, moralista és nagygondolkozó azt mondja: „Érzem, hogy van Isten s nem érzem, hogy nincsen és az nekem elég; a világ minden okoskodása nekem felesleges". Róla az Irás is szól, Ki a lég madarait táplálja és a mezők liliomát ruházza, Istenről. Azt is hiszem, hogy isteni szikra van az emberben, melyet égi kéz juttat. Régi ez a mondás: „Az Isten félelme, a bölcseség kezdete." Azt is tudjuk, hogy a hit szava, átvág a lelken.

Természetünkben fekszik, hogy iparkodunk hinni azt, mit óhajtunk. Azért ti száraz tudósok, földi dolgokkal foglalkozó, hit nélküli, mindenttagadó, ugynevezett felvilágosodott emberek, a képzelt tudományotok nevében ne vegyétek el az alkonyuló élet legjobb vigaszát, hogy a halálban az élet pótolva lesz, ne oszlassátok szét a szegény ember, esendő teremtménynek boldogitó, a szereteten alapuló, lelke mélyén élő erős hitének utolsó reménysugarát, melyet az elmulás fájdalmában a leálmodott, tulvilági életbe vet, mert a szegényt még szegényebbé teszitek.

A tenger, fülembe azt mormolja: Alleluja.

Magyarországi kivándorlók a Pannónián.

„Házat mindenütt találsz, de hazát sehol,
csak itthon“ *Verbőczi.*

„Nincs veszve bármi sors alatt,
Ki el nem csüggedett.“
Vörösmarty.

„Mihelyt bizol magadban, élni tudsz.“
Goethe.

Amerikában, a csillagos lobogó országában, ritka vendég volt a magyar ember azelőtt. Ime most, habár nem vagyunk utazó nemzet, az élet országutján, nagy a kivándorlás betegségére hajló, szerencsét hajszoló magyarok járása Amerikában. Az uj világ kaput tár. Bevándorlási áramlat, tömörülés az ottani egy néppé, Nem kellenek századok hozzá, hogy megszaporodjék ott a nép. Amerika emberanyagban most Európából és Ázsiából táplálkozik, az afrikai négerekkel már jóllakott.

Nemzeti nagy ünnepre nem tódulnak többen, mint a Pannónia (született Liverpool) kivándorlási hajóra. A munkás kezeket elszivják tőlünk. Még sokáig nincs kilátás arra, hogy ez megszünjék. Voltak a transatlanticus gőzösön bajtársak a Kárpátok övezte ország minden tájáról, szinmagyarság, őseredeti, nemes vonással és nemzetiséggel vegyest, közel kétezren. Hadsereget lehetne szervezni számukból, mert ma már évenként 40,000-rel több megy ki az országból, mint születik az országban. Ki fog visszajönni, ki fog erős fészket rakni, ki gazdagszik meg, ki züllik el, megy tönkre testileg lelkileg, most ki mondhatná? Mind a legjobbat reméli. Teljesitse Isten mindazt, amit maguknak kivánnak!

Egész népvándorlás, melynek a legszélesebb országutja, két világrész közt most erre van. Akiket a magyar otthon nevelt, nem lesz nehéz nekük felkutatni a fajrokonokat.

Életük delén álló férfiak, akiket látok. Magyarország néprajza

élőképekben. Ólompitykés lájbi, szük nadrág erős patkóju csizmába szoritva, csoszogó papucs, fehér gyapju harisnya, tüsző, bárányból süveg, kuszaszélü pörge kalap, széles, zsiros tót kalap, kék mándli, látok harisnyás székelyt is. A nők fején, kontyba köt a haj. Mélyen látok be a szivükbe, a néplélek talajába be. A legtöbben azt tartják, vagy rájuk l ehet huzni a mondást: „Ahol jó dolgod van, ott a hazád.“ Csalódni fognak sokan, kiknek a szép reménye, biztos körvonalak nélkül van. Beteljesül a sors. Egynémelyik, akit ifju erő duzzaszt, tetterősebb, az élet delelőjén lévő, mint a fatal tölgyfa.

Mentem közéjük naponta, a fedélközi utasokkal szóba álltam, férfiakkal, nőkkel, korosabbakkal és hetykén kipödrött bajuszu ifjakkal, hogy a jobb megélhetést keresőknek az ajkáról halljam, az életpálya elgörbülésében, a létért való küzdelemben hol szoritja őket a csizma és miért nem füzi őket az apáiknak emléke a magyar röghöz?

Voltak, akik elbusultak mélyen, szótlanokká lettek, redőbe vonták homlokukat. Mint a szomoru füz, olyan volt némelyik, mintha valami fogva tartaná a lelkét, mintha az Isten karja sulyosulna rá. A másik, mintha a valóság iránt érzéke se volna, a szivében se érezne valaki iránt, kiverte fejéből a gondot, féloldalra csapja kalapjat, fittyet hány a világnak. Az egyik átérezte, hogy elhagyta a földet, mely őt ápolta, a másik üres önáltatással könnyen vette.

Első reggelen ismerősökkel találkozom. Arcuk komoly és elhatározott, belsőjüket a szebb jövő láza fűti. Torzsai németek voltak a Bácskából. Szálas legények. Imádságot suttogtak, énekeltek kapcsos kötésü könyvből. A himlőhelyes arcu előénekesüknek erős a hangja, viszi magával az egész kart. Istent dicsérő énekek ömlenek az ajkakról. Az asszonyemberek és leányok a csoportban, sötétszinü honi öltözetükben jól festettek. Az idegenbe szakadókat majd megamerikaizálják Ellis Islandban ruházat dolgában. Utvesztőjükben a férfiak is leteszik a puha, szembecsapott kalapot, papucsot s felveszik a sisak-kalapot, cipőt, fehér kemény gallért gombolnak a nyakukra.

Reggeli imájuk és énekük után kérdezem tőlük:

— Miért költöznek, miért hagyják el a magyar Kánaánt? Miféle vágyakozás állja el a szivüket?

— Kicsi a napszám, munka sincs mindig. Ez volt a rövid

válaszuk. Másoknak meg az, hogy nagy az adó, szegény ember válla nem birja, nehéz az élet, talán arra jobb világ jár. Már az igaz, hogy a mi savanyu világunkban, a nemzet által nyujtható erőforrások nem nagyok.

Egy nagy gőzös és két vitorlás hajó vonja magára a figyelmünket. Elég messze, 1—2 kilométerre járnak tőlünk különböző irányban, mégis mondjuk, hogy találkoztunk hajókkal. Keresztülkasul, mindenütt megy hajó a maga utján, tengerek sikján. Soha se látjuk többé azokat! Az árbóckosárban ülő, tekintetével figyelmesen kiséri azokat.

Mig a hajókra nézünk, menésükre figyelünk, mintha valaki fellovalta volna őket egymás ellen, parázs veszekedést rögtönöz két szókimondó asszonyság. Az indulatok felszabadultak. Nincs sár, mégis besározzák egymást. Egy rátartós, pergő nyelvü magyar asszony, tarka viganós, az öklét rázza s keveredik heves szócsatába nagyvérü zsidó-asszonynyal, mondjuk, hogy szapulják egymást, veszekednek, méregbe keverednek, forgatják az asszonynépség éles-, hegyes fegyverét. Alig nyelik le az egyik szót, másikat tesznek helyébe. A kettős harcz tüzében, felindulástól égnek az arcok, csupa vér. Előbb rakják a felelőségtelen, csufondáros szavakat, azután vagdossák egymás fejéhez a gorombaságok egész, teljes szótárát, az állattanból vett nevekkel is illetik egymást, sőt egymás kiszólásában leirhatatlan kifejezéseket is röpitettek egymás felé, nem engedtek egymásnak körömfeketényit. Visszaszivás nincs. „Az ajkunkon lecsuszott szó rajtunk uralkodik, a visszatartottnak mi vagyunk urai", mondja Rochefoucault. Mind a kettőnek igaza volt a maga szempontjából, de csak a — magáéból. A habok sokat nyelnek, temetnek el, oda veszett ez a perpatvar is, melyben a szereplők rekedté kiabálták magukat. Idő kellett, mig az indulat elült. A kölcsönös, alpári, trivialis módon való gyalázkodás után, az arcok elsimultak. Azt mondják, hogy szálkás hallal kell tartani a szájas asszonyt, a sok beszédtől igy lehet a legjobban elszoktatni. A bosnyák közmondás pedig azt tartja, hogy: „az asszonynak annál nagyobb a becsülete, minél kisebb a nyelve."

Elém kerül, bármerre fordulok, egy kispap, társaságunk tipikus alakja. Palermóban szállt fel, lehetett ugy 12 éves, de tizenötöt is mutatott. A gyermek fején hosszu szőrü, bojtos gombos pásztor kalap volt, milyent a kanonokok szoktak nálunk hordani. Hosszu, sürü gombos papruhán kivül, papi disz-köppeny is hullott hátul

le a nyakáról. Nem volt ugyan habos selyemből, csak könnyü, fekete szövetből. Némi tekintélyt is kölcsönzött volna a papponcnak, ha nem áradt volna szét rajta az olaj folt, ha nem játszadozott volna széken, lovasdit, ha nem kergetőzik vala gyerek pajtásokkal és ha kusza sapkát feltéve, hebehurgyasággal nem nyargalászott volna vesszőparipán. A gyermekpap, Olaszországból tanulás végett ment Amerikába, vele volt az apja, anyja. Megtetszik a különös paponc s egy mükedvelőt kértem meg, hogy vegyen róla fényképet. Lemezre fogta s vitte előhivó fürdőbe.

Máskor, magunkat, illetve társaságunkat is levetetjük. Egy élelmes utitársunk sokszorositott megannyi levelező lapot, képünkkel.

Csendesek a lengyel zsidók, tompaságba merültek, pedig milyen zajjal voltak, mikor esteledett s imádkoztak ünnepnapjukon.

Egy másik holdfényes szép estén, világrendben, a végtelenség összhangjában, mikor Victor Hugo szerint

„La lune ouvre dans l'onde
Son éventail d'argent!"

A hang megcsendülésekor, hivom Irmát, kedves utitársamat, jöjjön át velem a harmadik osztályra, hallgatni hazai dallamokat, szlávok melankóliáját.

Átmegyünk az atyánkfiaihoz. Szivesen beszélgetek velök, vérbeli tulajdonságuk az őszinteség, szótartás, szóhüség. Megnagyságosurazzák, akik jó szóval vannak hozzájuk. Akikben nem mozdult meg az uri gyülölet, megemelintik kalapjukat, megtömködik pipájukat, kicsiholnak, a tüzkőből szikra ugrik elő; mások gyufát csilantva fel, rágyujtanak, pipaszóval vannak. Az egy faluból valók, egy csomóba bujva, összeültek. Félhomályba vont arcok. A napot, énekszó mellett temetik. Férfiak, nők, szinmagyarok, közöttük elvétve, elkülönitve urifajtáju szegénykék, de a zöm, tarka csoportba kuporodva, együtt énekel a „Pici, piros almáról" szépen. Blaháné, mintha csak tőlük tanulta volna. Azután a tavasz első hirmondójáról daloltak: "Miért gyászol a fecskemadár?"

A fedélzet másik csoportjában ismét a torzsaiak tünnek fel, kucorognak a körfésüs sváb asszonyok. Józsefről énekeltek: „Alles ist betrübt zu lesen, Was man von dem Josef hört, Josef wird verkauft in's Fremde, Nur um zwanzig Silberling." Erről a nótáról észre lehetett venni, hogy nem fakadt a vidámság méhéből.

A gyenge dalolást, siró nótát, vig váltja fel: „Schön ist die

Jugend," stb. Tetszetős dallamok. Bizony szép az ifjuság, ezt igazán csak akkor tudjuk, mikor ősz ezüstszálak vegyülnek a hajunkba s éltünk hajló alkonyán vagyunk. Vajjon szebb lesz-e ez az ifjuság Amerika mühelyében, bányájában, arató földjén? mint az aranykalászszal ékes bácskai rónaságon. Lesz-e elég erőtök a férfikor harcában, küzdelmében? Bizony, bizony mondom nektek nekibusult atyámfiai, hogy Amerikában sem fog Isten, aranyesőt rátok hullatni, csak az izmos, munkás embernek van értéke, a tessék-lássék formán végzett dolognak nincs becse, egész biztosan néznek át az embereken. Amerikában is megáll a jó magyar közmondás:

„Munkának jó eleje,
A dolognak veleje."

Azt is mondom nektek, hogy meg kell változtatnotok egész észjárástokat, meg kell békülnötök az élet és az idő változott viszonyaival, meg kell edzeni a sziveteket, ha az uj polgártársaitok között csak a mindennapiért is dolog után látva, az életküzdelemben megállni, boldogulni akartok. Nem a látszatra, a válóságra kell dolgoznotok. De minek lássalak el titeket további tanácscsal, ismert, tudott dolog az, hogy a magyar paraszt, a földnek legjobb földmunkása. Azután, ne maradjatok meg New York városban és New York államban, melynek nagyon kifejlett már a gazdásági élete, ennélfogva nem bir már többet felszivni, ott a kereseti források felszikkadása is van, sürü a népessége, elözönlik az életpályákat s az üzleti érdekek kiaknázásában egymás kezéből kiütik a kenyeret. Ez, a mai élettel jár, hogy azért is állnak lábra, hogy kiszoritsák a nyakukra nőtt idegent. Ott, gyülölt versenytársat látnak minden jövevényben. Ha uj bátorság és uj erő száll belétek, menjetek minél messzebb nyugatra, tanyavetésre alkalmas helyekre, ahol nincs még a földnek kiuzsorázása, ahol az egyenesre vert kasza suhan, éle vigan csendül, ahol nincsenek még kimeritve a kereset források, a temészet kebelében van még miveletlen mező, szüzen hagyott, megmunkátlan terület, termő réteg, mely nincs kizsarolva, benépesedve, az emberi nyom keveset érintette, a parasztság földvágya még nem nyelte el egészen; száz év kell még ahhoz, hogy az iratos mezőt, a kitünő erőben lévő szüzföldet felturják. Menjetek Texas-ba, mely akkora, mint Franciaország és Németország együttvéve, tizszer annyi juthat még keresethez, mint a mennyi ott van ma. Mezőgazdasági

munkába állva, ott készitsetek tanyázó helyeket, hol elhelyezhetők még a szaporodó munkaerők és mintha sárga tenger öntene ki, ringanak az arany kalászok.

Az uj soovéi paraszti sorból való emberek között, akik kiültek szót váltani, bácskai is nerőst találok, összevisszapörölt polgártársat. Rámköszönt, megsüvegel és beszédbe fog. Aprócseprő magánügyeiről szól. A járásbiróságot Kleingericht-nek, a törvényszéket Grossgerichtnek mondja. Megy Jakobunk a Fritz fiához, Clevelandba, akinek ott jó sorsa van, mert borbély és hetenként két szabad napján muzsikus. Előbbi mesterségével 200 koronát keres havonta s másfél év óta 2000 koronát rakott már a bankba, mert 10 centért borotvál. Somogy vármegyéből is látok kivándorlókat. Az egyke gyermekrendszer sem segithetett ezeken, mert többesével járt náluk is az életbaj. Az alföldről, hol a magyar őserő még ép, szülöföldem szép határából még többet is látok, akik a nemzet fölébresztett ünnepi hangulatában is mennek, meg nem állnak, akik elhagyták a tömött föld keritéses udvar házat. A magyar faluk törzsökös szülötteit ugyancsak dézsmálja a kivándorlás. Kifordult velök a szekér, otthagyták és mentek tovább. Elhagyják a rozzant kalibát, földkunyhót, a családi házat, a sárkemencét, eperfát, udvart, a hazát, petyhüdt Európát. Hazájuk nyomora, az inséggel rakodott idő kivándorlásra kényszeritette őket. Áldott hazánk, dicsőitett szép Magyarország, kelet, nyugat átjáró földjének az éléstára, a magyar nagy Kánaán, Bácsország, hát már az sem önt gabonaszemben áldást? Ez a föld, az alföld kalászos hullámtengere, termésközepességében, ez se volna képes kétkézi munkába járó és szerződésrészben arató fiait eltartani? Másoknak ringanak az édes anyaföld arany kalászai, nem nekik? Nem, nem. Kiráncigálták fejük alól s elvitték adóba a párnát, a Moloch militarizmus, csekély vivmány árán, elfalta tőlük az utolsó kenyérfalatot. Gyéren csöppenvén a garas, a nehéz viszonyok bénitó terhe sulyosodván rájuk, éhbérrel nem akarván tovább robotolni, vették a koldusbotot, nehéz vándorbotot a kezükbe, mert a sok évig uralkodó, korhadásnak indult rendszer, lelkiismeretlen pártpolitika, keresvén a maga javát, a nemzet testén élődő piócák kipusztitották az országot, nem adtak a népnek munkát. „Hol sok a szó, ott kevés a tett," mondta már Széchenyi. A holtkézi, korlátolt birtokok sem engedik a terjeszkedést. Nálunk csakugyan minden harmadik

hold föld, kötött. Külterjesen müvelt nagybirtokot pedig, 25%-nál valamivel több föld képez. A papi lélekpénz, lélekgabona és közmunka, terhelőleg hat a népre, a sok nehéz teher, ráül a magyar lélekre. Megengedem, hogy mindez hozzájárul a kivándorláshoz, de én azt hiszem, hogy az élelmiszerek nagy kivitele után indul meg az ember legjobban. Kivinni kell, hogy legyen mivel fizetni a nagy államadóságot. Nehéz mindent egyeztetni, mikor a kérdés parancsolólag tolódik elénk s igy messzire vihetjük vissza a kivándorlás okait, nemcsak az elöbbeni mételyes világra, az elgyötrött társadalomra, mely nem segithetett azokon, kiken kellett volna. Agyonterhelt, agyonsanyargatott ország Magyarország. Élő, szomoru képben látva magam előtt a kivándorlókat, a sóhajokra és panaszokra, könyet törlök ki a szememből, meghatom az embereket s azt kivánom dolguk után élő, életük terheinek megkönnyebbitését reménylő véreinknek, hogy az álmodott szebb és jobb jövőjük, ne sokáig várakoztasson magára!

Lám, lám, hova jutottunk, pedig maguk az angolok mondják, hogy Hungary: Thats fairnland, Magyarország, tündérország. No, de most a hajón vagyunk, itt nézzünk magunk körül.

Aki akar, lel okot. A harmadik osztályon, sorsüldözött emberek tömegében, veritékes hőnapon, nincsenek megelégedve az ivóvizzel, meleg és élvezhetlen az, déli maradék, közmegütközést kelt. A haragos szavu emberek, a felháborodás tenorjával beszélnek efelől, villámokat szórnak szemükkel és parázs káromkodást rögtönöznek, bujik előlük a fehér nép. Magas foku, lázadó türelmetlenség üt ki. Dühöngésük mérge szétfrecscsen, hangos lárma hallatszik. Leszólják az állapotokat, igenlik a szót, és tiltakozva emelik fel a kezüket. Hánytorgatják, hogy az átkelésért, tartásért 180 koronát fizetnek, eldurvulásukban fenyegetik a kapitányt; a zajból, egyik, civódást és zavart kereső széles mellünek a hangja csendül ki s dühös szitokkal azzal ugrott elő, hogy megusztatjuk a kapitányt. Gondolatmenetük elragadja őket, a kavarodás egyre nagyobbodik. Felizgult lélekkel egész csomó fenyegetést eresztve meg, az izgató szavaiból bátorságot meritenek s követségbe menesztenek kettőt. A kapitány, szánó mosolylyal fogadta őket, azután kemény tekintettel mérte őket végig, a hangos szavával imponált nekik, állta is amit mondott és éjjelre őrállást rendelt.

Nem vert fel nagyobb hullámokat a zendülés, mert a tenger hullámzása, a szél jajszava, elcsititotta a lelkeket, mikor a csillagos

égig nem birták felhalmozni a panaszukat, de szidják, mint bokrot, a magyar kormányt, mely ezen a hosszu hajó-vonalon 10 éves szerződéssel kibérelt angol hajókra tereli rendőrökkel, ügynökökkel, összefogdosással a feltett szándékától el nem terithető népet, ahol minden angol, személyzet és konyha. Előbb Bréma, Hamburg felé mentek a magyar kivándorlók, lelketlen német ügynökök zsarolásától most meg vannak kimélve.

Rápillantok az étlapjukra s tudomást szerzek a harmadik osztályu utasok ételsoráról. Ime, az étlap ékezés nélküli, szószerinti szövege:

CUNARD LINE,

R. M. S. PANNONIA,

SZEPT 15, 1904

Reggeli

Fozelek Hus
Zsemlye
Kenyer es Vaj
Lekvar
Kave Tejjel

Ebed

Fozelek Leves
Marhasult
Burgonya Borso
Kenyer Bor

Vacsora

Preselt Marhahus
Uborka
Kenyer Vaj
Fott Barack Rizsel
Bor

A felszolgált lélöty s egyéb étkekre nézve azonban csakhamar észrevettem, hogy nem minden arany, ami — gözölög. Volt panasz az étrend ellen akármennyi. Mondták: inkább, csak egy fogás lenne, akár együtt kanalazva vagy bicskahegyre szedve, de az jó legyen elkészitve. Bizonyára a füzeres piros paprikára gondoltak. A disznókörmös bablevesnek, alföldi gulyásnak, a pompás kaszáslének, a göngyölgetett káposztatölteléknek, a szaggatott hájas pogácsának, és a zsirtól átivott piritott kenyérnek,

a bicskaéllel aprózott, rovátkákban megpaprikázott szalonnának az ize, volt mindig — a nyelvükön, folyatták a nyálukat utánuk, mikor a kókusz zsirra panaszkodtak. Az olasz is a piritott halat emlegette. Az erdélyi ember meg azt mondta, hogy a pityókát, asszonyok, jobban tudják elkésziteni. Többen alhasi pangást emlegettek. Az izlés különböző lévén, egy képben látom azt. Egyvalaki egy adagot pödörit a vajból magának és piszkos ujjával keni a zsemlyére. Csámcsogott utána. Nem tudjuk mitől leszünk kövérek.

Ebéd pihenőt tartva, a szikra táviró hullámain, dróttalan Marconi sürgönyt kapunk a japán-orosz háboruról. Mindnyájan örültünk, hogy a kis párduc, torkán fojtogatja a medvét és hogy betelvén a mérték, friss lélekzéshez jutnak az elnyomott népek. Bizony leverte a kicsike a nagyot egy egész nemzedékre. A japán tudta miért harcol, nem az orosz katona. Sokat tesz.

Aranysárga felhőzet az égen, mely fogva tartja annak kékségét. Idővártatra, biborköntösben tünő nap. Mikor fog már egyszer a magyarok napja felkelni? ege kiderülni, hogy ne legyenek kénytelenek az idegenbe menni.

A felnőttek sorában, a pillangós papucsban lévő, tarka-barka leányseregben, szóba kezdek és kérdezek egy végig piros rokolyás, tarka pántlikás, kotnyeles magyar leányt, ki a vérbőségtől majd kicsattant, a hazai rögtől mégis bucsut vett, vajjon jobb lesz-e majd az ujvilágban? mint otthon volt. Tetetett egykedvüséggel, von egyet a vállán és kerülgetés nélkül felelt. Azzal biztatja magát a pirosarcu egészséges, édes, kinek az ereiben életrevaló, egészséges vér csörgedezhetett, hogy majd csak talál ott egy — ánglust. Igy! Vállat vonva, kissé pórias hangon mondta azt, — ugylátszik — gondtalan pajzánsággal is. „Beszéd az ember lelke, amilyen az ember, olyan a beszéde“ Én is biztattam a szemrevaló, sőt meglepő szépségü, rátarti élénk leányt, hogy előbb talál, mint a csontos tót leány és ha csak az az életcélja s ha ugy fordul, akkor telivér yankee után vesse ki a hálóját, arra pazarolja kegyeit, mert ezeknek, az erejük satnyulásával járó faji szétmálását, melyet tulfeszitett munka, idegrontó foglalkozás és erkölcsi romlás okozott, csakis a vérüknek friss pezsgésbe hozása mentheti meg. Talán nincs is a hetrefüles leánynak — kinek az ösztöne, inkább öröm, mint a busulás felé hajlik — inyére, az angol és az amerikai hajókon lévő közerkölcsiség és az, hogy már tiz órakor takarodót fujnak s lepihennek.

Másik, esti körséta alkalmával Abauj, Ugocsa, Bereg református népével vegyülünk össze. Jobbmódu és cselédsorban lévő, hullámzó kedélyü emberek, kiket a fántázia messze ragadott a valóságtól és erősen táplált a remény. Dollároktól kecsegtetve, egyoldalúságba esve, mind, mind hütlenül hagyta el a hazáját, pelyhedző szakálu ifjak is. Leányok, akik még kevéssel ezelőtt, a kut kávájára ülve, kedélyesen tereferéltek, asszonyok, akik vigan sulykoltak a patak vizében, mennek a kenyérkereső után. Azt hiszem azonban, hogy nehezebben válnának el a hazától, ha a viszontlátás reménye nem duzzasztaná keblüket. Hiszen a legtöbbje, módosan kiván hazajönni. A rokonok, sógorok egy csoportba bujtak, összetartanak. Rokontartó nép vagyunk.

Régi szent énekeket zengenek a katholikus magyarok. Van bennök érzés, bánat hurja vegyesen. Meleg, csengő organumok, mélabus dallamok. Hát bizony igaz az, hogy a Teremtő régen veri már a magyart. A mi bánatunknak más a hangja. A Szózatot nem énekelték: „Áldjon vagy verjen sors keze, Itt élned halnod kell." Bizonyára nem akarták felébreszteni a lelkiismeretüket, mikor dagadt a vágyuk, nőtt a reményük s mentek vakon. Ilyenekről mondja az Irás; „Szemek vannak, melyek nem látnak és fülek, melyek nem hallanak."

A magyar csoportok mellett, torontáli németek hamonika mellett nótáznak, táncolnak, szóval vigan vannak. Mégmelletük zempléni tót atyafiak furulyálnak. Horvátok, dalmaták sem hiányoztak a magyar szent korona testéből. Örökké bolygó, vizre vágyó nép. Buccariban láttam. Az asszonyok, leányok, az elárvultak és a meggörnyedt hátu öregek, az aggódó lelkek vannak csak otthon házőrzőnek. Kaparékból élnek a lugassá fonódó szőlőtőkék árnyában vagy a fügefa alatt, a munkaképes férfi nép nagyobb munkakörben, a tengeren dolgozik, husvét hetéhez érve, Szilveszter estén egyaránt.

Mükedvelők, fényképező gépükön, érdekes csoportképeket veszek fel.

Bizony, bizony nagy veszedelem Magyarországra nézve a kivándorlás, mert a legutóbbi években a magyar kivándorlók száma jóval meghaladta a 100.000-ret. Az is baj, hogy ott nem mennek mezőgazdasági munkába, hanem gyárakba és bányákba, ahol sokan elvesznek, ujkori rabszolgákká lesznek. Csak az elnevezés változik.

Német és amerikai lapok bőven foglalkoznak a magyarok kivándorlásával, rossz szinben tüntetik fel a magyarországi kivándorlókat, állitván, hogy csupán csak a selejtese megy, boycottálják őket, mint azt az irek Boycott angol kapitánynyal tették. Carnegie kedveli a magyar munkásokat, egyik üzletvezetője is magyar ember. Az országon kivül, Amerikában vannak a magyarok legnagyobb tömegben. Véreink sorsán munkaadással segithetnénk legjobban, akkor hiába hivnák, csalogatnák ki az ott lévő rokonok és jóbarátok az itthon lévőket. Az ügynökök és az egyéni elhatározás viszi ki őket, akik nem álmodnak arany hegyekről, sőt tudják, hogy ott nagy munka vár rájuk, de könnyebben szerzik meg mégis a kenyeret.

A hajón az egész ut alatt nem fogytunk meg, nem volt szomoru temetés a tengeren, sőt örvendetes eseménynyel, egy szép napon, egygyel löbben lettünk, egészséges fiu gyermekkel. Született, hogy majd meghaljon. A föld kérge, a viz mélye, halotakkal van tele.

Egyik-másik makrapipás, napbarnitott matrózzal szóba állok, vannak közöttük horvátok is. Panaszkodnak, hogy nehéz a munka, kevés a fizetés, rossz az ellátás. Igazuk van, mindenről meggyőződtem. Kutyakötelességük van. Köznapi, de kifejező szóval mondva. Ők is a tenger rabszolgái, nehéz soruk van. Az oceánjártas, edzett emberek, veterán tengerészek, a tenger borzalmairól, a maguk tengerész életéből, hajmeresztő dolgokat beszélnek, különösen, mikor még vitorláson szolgáltak. Vihar, hányszor törte le az árbocokat, hullámhegyek nyomták be az oldalakat, a párkányzatot letörve, a hullámok, csonkán vetették ki a gőztüdő nélküli hajójukat. Félelmetes cápákról, a tenger hiénáiról beszéltek, melyek falánkságukban, fejük hasoldalán harántul álló, nyitott szájjal, hetekig követték a vitorlás hajójukat. Erőteljes evezők az uszószárnyaik. Azután a cethalak kerülnek, — nem ugyan szőnyegre — beszédre. Láttam — mondtam — Norvégországban, mint vadásznak rájuk gőzhajóról. A két szökőkut, fellövelő vizsugár, a fejük tetején, elárulja hollétüket. Fecskendezik bizony ezek, fellövelik orrukon a szájukban felgyülemlett vizet, vagyis inkább a párával telt, kilökött levegőt, mely ott a hideg levegőben szürke gőzoszlopnak látszik. Ez a cethal kilélegzése.

Érdekes dolgokat hallok a matrózoktól, akik mindenfelé jártak, Port Said, a kelet-ázsiai forgalmi kapun is tul, a 85 ten-

geri mérföld Suez-csatornáról, melyen annyi hajó jár, hogy minden órára csaknem egy esik, pedig 60.000 és még több frank vámot fizet az átmenésért mindegyik. Sanghairól, Ázsia Párisáról, Aden, az indiai Gibraltar sziklafészkéről és kihült lávakörnyékének a cisternáiról is esik szó, az egyenlitő záporos tájékáról, ahol pirkadás nélkül jön fel, nyugszik le a nap, Honkongról,*) a világ egyik legélénkebb kikötőjéről, melyben évenként 4000-nél több hajó fordul meg, végre a legborzalmasabb khinai forgószélről a taifunról. A másik matróz, parafasisakos angolokról beszél, rózsaszinre festett kéz- és lábkörmekről egyébről adja elő tapasztalatait.

Kérdeztem a matrózt, tud-e uszni? mert a legtöbb tengerész, szinte nehéz elhinni, de nem tud uszni, vagy rosszul, kivéve, akik tengerészeti iskolába jártak. Egy viharvert életü matróz, kinek a képe barnára sült, jegyzőkönyvemben számitásokat tesz távolságokról. Nem veszem hasznát, habár arca, öntudattól ragyogott, de amit a hajó kapitánya bejegyez az uti naplómba, azt szeretem, annak hasznát veszem. Ezek is távolságokról vannak.

Fiumétól Palermóig	720,
Palermótól Gibraltárig	980,
Gibraltártól New Yorkig	3190,
összesen	4890

angol mérföldet**) teszünk meg Fiumétól New Yorkig. A tenger zugása mindig az maradt.

A hajó kapitány ebéd után jókedvü szokott lenni, szivesen beszélgetett az utasokkal, érdekesen beszélt és magyarázott, lestük szavait.

*) Heang-keang, szagos vizeknek a völgyét jelenti.

**) Egy angol mérföld tudvalevőleg egy kilométer és 61 méter. Az angol mérföld össze nem tévesztendő a tengeri mérfölddel, mely 1854 egész és 965 ezred méter, vagyis 1/60 egyenlitői fok. Ebben a könyvemben, ha egyszerüen mérföldeket emlitek, angol mérföldeket értek, mert többnyire ezen adatok állnak rendelkezésemre.

Amerika a régi, kezdetleges mértéket használja még mindig, a lábat, melyet hüvelykre (inch) oszt fel. Három láb, egy yard, 5000 láb egy mérföld. Az üzlettel nagyban foglalkozó amerikaiak a méterrendszer behozatalának szükségét már régen érzik, van is már erre nézve egy törvényjavaslat, hogy 1908. évi julius 1-sö napjától fogva lépjen életbe a méterrendszer. A kereskedő világ nem csak a hosszuság, de az űr- és terület mértékre nézve is kéri a kötelező méterrendszer behozatalát. Nehéz dolog lesz a méterrendszerváltozás, uj felmérésekkel, gépek átalakitásával, edények alkotásával jár az.

Ráérkezve, csakhamar átszámitjuk, hogy a 4890 angol mérföld, 7868.010 kilométernek felel meg.*) Még jobban aprózzuk, kijön, hogy a mondott tengeri ut 7.868.010.000 méter hosszu. Nagy szám a habok világában, nagy, nagy.

Egy huszonnégy órás nap alatt, 293 mérföldet haladtunk, mikor leglassubb volt a hajó menete; leggyorsabb járásban 327 angol mérföldet tettünk meg az oceán hátán. Körülbelül annyit, mintha Magyarországot hajóztuk volna át.

Érdeklődésből, oda álltam többször a hajó mérföldmutatójához. Perdül, fordul számtalan ezerszer, mutatja a fokokat, ezek a mérföldeket jelzik. Hosszu zsinórja és a készülék egy része a vizbe vesz.

A hosszu ut tartama alatt rendeznek a hajón mulatságot, mondjuk inkább hangversenyt, mert ez alatt az időtöltési alkalmatosság alatt, a szereplők gyengesége miatt nem mindig lehet mulatni, kivéve ezuttal Orsay Károlynak violin solo hangarian airs-ét. A hangrerseny elején az angol himnuszt, végén az amerikai himnuszt állva hallgattuk meg. Volt még szavalás, humoros előadás, angol dalok éneklése. A kapitány olcsó babérokhoz jutott, hip, hip, hurráh-t zugtak felé, hogy megengedte a hangverseny tartást a hajó nagy termében. A befolyt jövedelem, mert a vizen sincs ingyen semmi, „in aid of seamen's charities at Liverpool et New York" fordittatott. Hova el nem gurul, messzire a magyar pénz. Arra is, amerre nagy hajókon jár az angol hatalom.

A szép Ladányiné, társaságunk központja, nem mehetett el a hangversenyre, a tengeri betegség leverte a lábáról, ártott a szépségének, mert a rózsákat lehervasztotta szenvedő arcáról. Vezetgettük, mikor elfogult a feje, támolygott a fülkéje keskeny nyilása felé s lábai megtagadván a szolgálatot, ágynak esett. Kolumbus hosszantürő emberei nem nézhették elkeseredettebben a a forrongó tenger hullámvetését, mint a szépnem. Szerettek volna már túl lenni a nagy vizen, magas tengeren, gyengélkedő állapoton. Ugyancsak égett egyik-másiknak a türelmetlensége. De a sulyosan járó hullámok tovább is a hajó alá hajoltak, csapkodták az oldalát, emelték, sülyesztették két végét. A bizonytalan ingásokból származó undok betegség sokakat megkinzott, különösen

*) A föld kerülete az egyenlitőnél 40.000 kilométer.

a gyengébb szivüeket, a nőket; beesett a szemük, busásan fizettek adót a tengernek. A kétségbe esett betegek elhalaványodott ajka nem nyilt mosolyra, s ha mégis, bágyadt volt az.

A neveztem urnőnek virgonc kis fiai annál vigabban vannak, ugra-bugráltak, tele tüdővel visongtak, zugtak-zajongtak, torkig voltunk velők, mikor az elevenségük nem halkult meg, de egyes szavaik, mint igék hangzottak és emlékeztettek a gyermekkor korszakára. Mikor eltörték már játékukat a visitás után nézték a röpülő halakat. Nagyon sokat láttunk, egész hal-sereget, mikor rövid ivvel a villogó hullámok fölött röppentek s a levegőből egy csipetnyit harapva, megcsillanva, megvillanva visszaestek.

Kihajolva a fedélzet korlátján, érdekkel néztük a golf-áramlásban, a tengerviz, bontó hatásában, miféle növényeket hord magával a tropusok alól, ahol a forróság tikkaszt és lankaszt. Az Éjszak Atlanti-tengeren uralkodó nyugoti szél, a mexicói öbölben hajtja a meleg vizet kelet felé, azután a vizi folyó, az Atlanti-tenger közép táján ketté szakad, egyik ága délnek kanyarodik, a másik felcsap éjszakra, Skandinávia fölött magasra. Ismerik a hajósok a szélnek járását, viznek ezt a mozgását s felhasználják az öbli áramlást. Az Atlanti-tenger a legismertebb világtenger, legtöbb hajó borzolja a vizét azóta, hogy a X. században a régi Normannok, félezer esztendővel Kolumbus elött, Grönlandban és leebb jártak, mások a Behring-szoroson áthajózva, tették a legelső, de eredménytelen felfedezéseket, mert a spanyolok, az oceán mérhetetlenségével megbirkózva, másodizben bár, de felfedezték Amerikát, az ujvilági nagy földcsoportot. Jóval kisebb ez a két világrész közötti Atlanti-tenger, mint a Csendes-tenger, mely az egész földgömbnek csaknem egyharmadát foglalja el. Amerika, a nyugoti féltekén, a két oceán medencéinek a hosszában terül el.

Néztük máskor a delfinek játékát. A tenger bohókás állatai, többször jelentek meg a mulatásunkra. A vizből, széles hátukkal, féltestükkel fölbuknak és visszaesnek. Hol itt, hol ott tünnek fel ezek a kövér, mégis leggyorsabban uszó halak, melyek óránként 37 kllométernyi sebességgel képesek a vizben helyről-helyre mozogni. Utánuk, gyorsaságban, a kerek száju heringek következnek.

Estenden, mikor a nap bucsut vett már nyugattól, az oceánba bujt és leszállt az esthomály, gyönyörködünk a tenger szentjánosbogárkáiban, a hajó mélyedésével csinált vizárokban millió

számra felbukkanó villamos pontokban, melyek csillanva megszületnek és nyomban elenyésznek. Mintha a viz, tüzet szikrázna. Az anyagba lerakott örök törvények, sokszor ejtik az embert gondolkozóba, vizen és a szárazon egyaránt.

Dübörög a gép, előre tologat a csavarkerék, meg-megrándul a hajó.

Susog, locsog, passzát szelek járásakor, olykor mérgesen is csapkod a hullám. Kedélyállapotunk aszerint.

Nem untuk magunkat a tenger ivén 17 napig tartó ut alatt. Nem. Az összetartozandóság érzete vett rajtunk erőt. Barátságunk, szivélyeskedő külsőségnél több volt.

A leirásomban már emlitetteken kivül társaságunkban voltak még Mátrai József és neje Mátrai Jozefa, Tolnayék, a szentimentális hajamu Maximoff és a kedélyes Poppel kisasszonyok, aggszüzek. Szemük, egykori szépségükre vallott. Szelid bájjal járt a flirt. Félhangos, csendülő női hangok. Ott volt Bulat Márkó bácsi, öreges, apró, tipegő lépésekkel járt-kelt közöttünk, zsebre dugott kezekkel, máskor karosszékbe sülyedve, maga elé nézett a semmiségbe, hosszasan merengett el az elömlött testü férfiu. Megtestesült nyugalom. Észrevétlenül fejlődik a testi szervezetünk gyarapodása, melyet azonban a bácsin nagyon észre lehetett venni. Az amerikai nagybácsi közmondásos alakját látom benne. Dalmát ember, akivel igen jól tudtam elbeszélgetni a déli Bácskában használt szerb nyelvvel, urambátyámos kifejezései mulattattak. Tőle sok hasznos tudnivalót sajátitottam el, melyeknek nagy hasznát vettem Amerikában. Ez a pocakot növesztő jómódu háziur, kereskedő Hoboken városban, ahonnét évenként kétszer utazik olajban Olaszországba és sétálgat vissza uj otthonába, Amerikába. Ez a két utazás, a hajón való ide-oda tapogás, hintaszékben bólogatás és semmittevés, a szárazföldön egy kis speculatio, meghozza neki egész évi jó jövedelmét, ugy, hogy a megelégedés derüje ömlik el az arcán. Most is olajt hoz magával. Valóban, milyen sokra nincs szükségünk abból, amit tanultunk, mégis jó sorsba juthatunk. Milyen jó volna, ha a magyar fiuk inkább iparra, kereskedésre adnák magukat, ahelyett, hogy a jogi pályán szoronganak és zsufoltságot teremtenek. Lám, milyen messzire jár a kereskedő ember haszonért, és mert keres, talál, még világot is lát.

A magyar kivándorlók is találnak még elég munkát Amerikában, ahová reménynyel telve mennek. A szántás-vetés, sarló-

suttyantás, bányamüvelés és kisiparon kivül a vasuti rozoga fa kidakat kell jobbakkal kicserélni, a vidéki, fás-szinszerü indulóházakat kell fölépiteni, az utakat pedig egészen ujból kiépiteni, folyókat szabályozni, a mocsarakat kiszáritani s. a. t. Ki fog a munkájától meggazdagodni. Ki fog a nyomoruságtól elveszni, szintelen munkásviseletben, ki tesz a fejére kemény kalapot, kinek a ruháját fogja megviselni a használat, ki mondhatná? Minden esetre jól meg kell fogni a kapa nyelét, megfenni a kasza pengéjét manapság.

Madarak jelentkeznek a vizen és afölött, éhes parti sirályok, más szárnyasok.

A hajón utazó sok magyarnak szivén, gondban, ki tudja milyen nehéz szárnyu madár rágódik, mikor egy elhibázott élet után, kétség és remény között, uj életet megy kezdeni ott, ahová a sorsa viszi.

Közel járunk a kietlen, kopár, de halászatáról világhires New Fundlandhoz, abból a ködös világból valók a szárnyasok. Nem látjuk a zátonyos partokat, de madárszárnyon, ez, csak egy kis kirándulás. Mi pedig ebből tudtuk meg, hogy a hajónk, most siklik át az Ujvilágba. Ez a viz, ellenkezője a norvégországi vizeknek. Vándorkövektől nem kell tartanunk, erre-felé nincsenek. Ezektől akkor féltünk, mikor ködkürtök bugása, gőz-szirénék sipolása mellett Norvégia szaggatott partmentén jártunk. A nagy, 2—300 métermázsás kovakő-sziklák a jégkorszakban kerültek ott a tengerbe, hajók veszedelmére.

Tulhosszu, kényelmes karosszékeken kiültünk a fedélzetre. Igazi chaise longue voltak, nyulványukon kényelembe helyezkedtek a lábak is. Volt beszéd ezer tárgyról, mindenki azzal huzakodott elő, amit tudott, segitettünk egymásról mulasztani az időt. No, el is suhant az fölöttünk olyan gyorsan, hogy sajnáltam, mikor a 17-ik nagy estéjén a biztos és gyors járása Pannónia, New York alá ért. Gépünk jól müködött. Utolsó időben azonban lassabban járt a hajó, mert New York alatt 150 mérföldnyi keletben homokzátonyos a tenger, mégis egy helyen, mondják, feneketlen. Bensönk felcsigázva, minden élesszemü vágyódva azon iparkodott, hogy lesve, a partmagaslat látásakor, Kolumbus embereként, első kiáltsa ki: Föld! Föld! Megkapó érzés, az óhajtott cél elérésekor.

Alkony támadt. Nem mehettünk be a kikötőbe, horgonyt vetettünk az erdős, tengeri fürdőiről hires Long Island (Hosszu

sziget) mellett. Köröttünk több hajó, 15 lábnyi mély járattal birók is, melyekkel legutóbban párthuzamosan haladtunk, szintén esti hat óra után érkezvén, kün rekedtek, nem mehettek be a kikötőbe, a kerek lyuk ablakokon, a hajó szemeiből és a zöld, fehér, vörös árbóclámpákból tarka fény vetődik a sötétségbe. Egynémelyik uszó palotán, tündéries volt a kivilágitás, káprázтatott.

Láttunk a Coney Islandon lévő Luna Parknak tarka szinben ragyogó fényáradatát, tornyainak a pazar kivilágitását. Mintha tüzsziget volna.

Kis hajó, a vámház gőzöse fényes szemével közeliti meg a nagy hajónkat. Oldalához simul. Kötélhágcsón kusznak fel a vámőrök. Másik hajón a révtisztviselők. A kalauzhajó ujságokat hozott. A pilote-ok versenyből, néhány száz mérföldre mennek a hajók elé. Az ablakszemek világitását már messziről észrevesszük.

New York világhirü öblében, hova a világ evez, az utolsó estét, a csillagvirágos fél nyári éjet töltjük együtt a hajón. Az elválás nehézségét megkönnyiti derék lengyel papunk, asztal szomszédom. Fővárosi éléskamarának beillő uti nagy ládájából elővesz néhány üveg kitünő hegyaljai magyar bort. Izlik a szokatlanul jó édes, a hölgyeknek is, akik maguk is édesekké váltak. Nyelvünk virágzó lett, mint a természet, gyültek-gyültek az ötletek. A kedv lelkes volt. Kivántam a vendéglátónak, ki az Ur szőlejébe megy kapálni, hogy Amerikában is találjon jó — szőlőföldre.

Az első napom Amerikában.

Nagyon emlékezetes napom lett a szeptember 18-ika, vasárnap. Nem azért, mintha életemnek valamely fontos körülménye játszódott volna le, hanem abból az egyszerü okból, hogy ilyen napom, legjobb emlékezésem szerint nem volt még, melyen annyit, annyi ujat láttam volna egyszerre, egy napon. A két világtenger között fekvő ujvilágot, Ázsia után a legnagyobb*) szárazföldet meglátni, hiszen ez is már milyen uj dolog. Tetsző izelitőt alkot.

Nagyon korán keltem, jóval napvirradta előtt. Megváltam a fehér áthuzattal biró, függönyös jó ágyamtól, melynek a patyolat takaróján a kék szinnel átszőtt angol oroszlán virrasztott álmaim fölött. Fürdőmet ma hiába fütik.

Körül vettek az utazó társaim, nők, férfiak, akik velem együtt minden iránt érdeklődtek, ami érdekes.

A nap nem kelt már az oceánból, hanem sugarainak teljes pompájában a sziget fái mögül. Napkelet felén, derengő fény fut végig az égen és földön, mire a hasadó hajnal fényétől, elhal teljesen a csillagfény. Szép jelenet, mikor a fény a fényt üzi. Az uj fény, ráverődik az apró vizfodrokra, melyek meg-megvillannak. Láttuk a hajnalpir sugáritól, az arany brokátot, a lombok közé szőve. Áttörte azokat az átszüremlő magikus napsugár. Uj reménysugárt látok a kivándorlók előtt is felvillanni.

Régi erőditmények kötik le a figyelmemet, közömbös, vajjon

*) A két Amerikának, a nyugati földgömb szárazföldjének a hossza, az éjszaki sarkvidéktől, a déli mérsékelt égöv végéig 16.000 kilométer, területe 41.860.040 □-kilométer. Nagyságra nézve második világrész s a szárazföld $^2/_7$ részét adja ki. Délköri kiterjedésében, bő földtömegében, mind a négy klimatikus övet foglalja magában.

Fort Hamilton, Fort Lafayette vagy másnak hivják, az pedig, hogy a polgárháboruban hányan voltak zárva bennök, szenvedtek az utódok szabadságáért, a történelembe tartozik. Nézem inkább átellenben Jersey City fürdőhelyeit, climatico-therapicus szempontból, az Unio nyári fővárosát. Idegernyedt urak, ideges nők, a testi-lelki bajban szenvedők, ide huzódnak elevenedni; uszóruhába vágják magukat, mikor a nyári bágyadtság csendje ereszkedik New Yorkra, vagy a fényes gyógytermekben, tengeri sós levegőben, a vérkeringést egyenletes müködésre kényszeritő gyúró, gyömöszölő, kenegető gyógymód által, gyógyfegyelem alatt egészséget foltozni, helyre állitani, megernyedt izmot erősiteni, nyujtani óvatosan, évről-évre az élet fonalát. Elmult már a perzselő forróság, julius a tenger idénye; az Annáról nevezett bál is lezajlott a legforgalmasabb napon, mégis sokan vannak ott, elnyaralják az időt egészen. Fortuna, nemcsak ragyogást, márványvillát, árnyékot is ád.

Látszik a nagy világváros a világszép new yorki öbölben, előterében, kis Bedloe-szigeten a nagy Szabadság-szobor, bearanyozza a napsugár. Az érckar által magasra emelt fáklya lángja kialudt, mikor az örökfényü nap eloszlatta a sötétséget a földtekének erről a felèről és aranyával elárasztotta ezt a környéket. Keletről később kapva napot, nálunk otthon, javában alusznak már, mikor itt az estét kezdik élvezni, kirándulásra készülnek.

A Brooklyn-hid, ez a másik épitészeti csoda, teljes nagyságában, a reggel aranyfényével elöntve kerül a szem elé. A vasrudak és vaslécekből összeállitott lánchidat, távlatból, acél sodronyokból, pókhálószerüleg mesterségesen összeállitottnak látjuk. A nagy alkotást oldalt hagyva, tovább megyünk a város nyugati oldalán, a Hudson-folyón lévő nagy gőzhajók kikötőjének abba a részébe, mely a hajók kiszálló helyei között a Cunard Lineé. Ennek a legnagyobb, leggyorsabb és legbiztosabb angol szállitási vállalatnak a hajói a világ összes tengerein közlekednek. Sürün eregetik ujabbnál ujabb hajóikat vizre, melyek Liverpoolból öt és fél nap alatt jutnak el New Yorkba.

A társaság rak-háza kapcsolja össze a vizbe vágódó kő partot. Annyi van itt a kiszállók- és rakodókból, hogy a távlatból nézve, megannyi fürész-fognak látszanak. Nagy fogaknak, melyek mindig munkában állanak. Mikor part mentén lassan járt

hajónk, jól kivehettük a felhőkbe törő házakat, a skyscrapers-nek nevezett felhőkarcolókat.

Veszteglő házba nem kell mennünk, kitünőek az egészségi állapotok. Nyolc óra volt, mikor hajónk óriás teste erős tülkölés közben lassu óvatossággal elhelyezkedett a kikötőben, egész hosszával oda lapult a kőpart oldalához. Huja! Végre szilárd ponton álltunk, nem himpálódzik alattunk.

Átestünk már az orvosi vizsgálaton, irásban nyilatkoztunk a megvámolandó és vámmentes tárgyakról. Előmutattuk az utlevelet s a vagyoni képességet igazoló bizottságnak annyi készpénzt, amennyit az amerikai kivándorlási törvény elő ir. Időkimélés okából, a hajóra előzetesen feljött tisztviselők végezték ezt a munkálatot.

A kivándorlók tovalépdeltek. Kongott, a merre mentek. A gyülevész népet, kiket az áltatás és hamis szó csalt ide, nem engedik a városba, hanem egy külön hajó szállitja őket előbb Ellis Islandba, mondjuk, az emberi nyomoruság tanyájára, ahol szoros egészségügyi vizsgálat alá kerülnek, megfelelnek-e mindenben a kivándorlási törvény kivánalmainak, főleg, nem lesznek-e mások terhére, mert erősen különböztetnek kivánatos és nem kivánatos bevándorló között. Legujabban Amerika is megelégelte már a bevándorlást, mindinkább megnehezitik azt s egy nemzetközi konferenciával akarják eldönteni a bevándorlási kérdést, meghozni a bevándorlási törvényt.

A földkerekségen New York a legnagyobb kivándorlási kikötő. Tenger, a távoli országok emberanyagának a levezető csatornája. Sok szeny gyül össze ezen a szemétlerakodó helyen, mert a közmondás szerint: „Terem a gazember, ahol nem is vetik". Kalandos multu emberek, a társadalom számüzöttei, lovagból lett iparlovag, váltónyargalókból lett váltó hamisitók, a svihákok, tisztességes pályáról lesiklottak, tisztességtelen módon kapaszkodók, akik nagy lábon, viszonyaikon felül éltek, az élet magassaiba törő, de onnét letört nagyravágyók, a nemzetközi párbajkodex szerinti erényhősök, vagyis a maguk bőrében meg nem férő egyének, Európa zsarnokságától menekülő, sor alatt lévő katonasorba szólitott egyének, szökevények, egyéb selejtes elemek, viharos multu emberek, akik nem foglyai az emlékezetüknek, futó bankárok, akik lezárták Európában a számadásukat, a tisztesség utjáról lekanyarodva, folt esett a multjukon, minden-

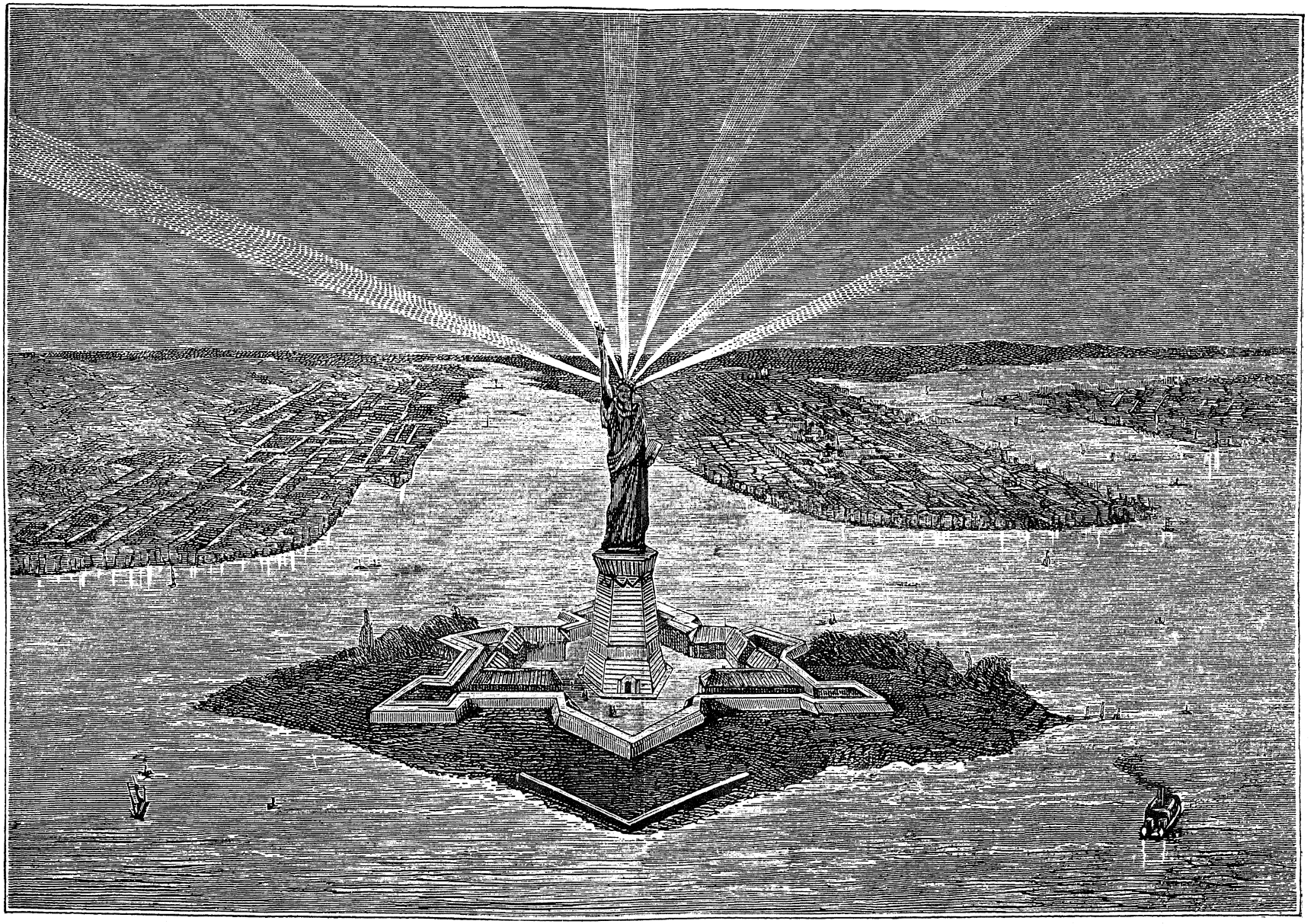
féle hazardőrök, fejlődő sikkasztók, hamis könyöradományt gyüjtők, leleményes szélhámosok, kiknek dolga nem türt halasztást, jobb búvó helyet találnak a nagy városban, mint a kicsiben, hol a teljes zülésben lévőket könnyebben szemmel tarthatják, mikor elfogyott a becsületük, egészen el. Itt, a bukásuk után is a nyilvánosság elé tolakodhatnak. Nem kell élettelen szakál, ragasztott szakál sem, zsandárkézre igy sem kerülnek. Most nincs időnk a lebegő existenciákról bővebben szólni, akik maguk sem keresnek — mint hallom — egymás multjában sötét foltot, sebezhető pontot, s lassanként el is vesztik a bennök maradt keserü fullánkot. Egyebekben mindig igaz marad Aszalay mondása: „Ha nagy vétkezik, azt mondják róla kimélettel: ember! a kisebbről kimélet nélkül: gazember!"

Elsőnek köszönti a fáradt utasokat a Szabadság szobra; ezer látványosság hivogat, mozgatja, irányitja lépésünket; addig megyünk mig beáll a néma mozdulatlanság. Még csak annyit, ha a kivándorlók, ujkori nomádok, valamely hibában leledzenek s Ellis Islandban valóra ébrednek, a másik hajó viszi őket vissza, anélkül, hogy egy sétát tehettek volna New York utcáin.

Ragályos-, titkos betegségben szenvedő, hülye, bolond, zavart elméjü, elitéltek, nem engedtetnek be. Munkaképes, egészséges legyen a kivándorló, nem kell, kit az öregség meghajlit, vagy kinek a szeme alól apró ráncok szaladnak szerte. Fájós-, vagy félszemü, púpos, sánta, hibás ember nem kell ott.

Legujabban egy igen célirányos, hivatalos szakosztályt létesitettek Ellis Islandban. A kivándorlókat olyan területre irányitják, mely az egyéni képességüknek legjobban megfelel. Sőt legujabban, vizsgának is akarják alávetni a kivándorlót, elég müvelt, intelligens-e? Ha nem, menjen a honnét jött. Kizárni akarják az analfabétákat és azokat, kik egy bizonyos koron tul vannak; az eddiginél nagyobb pénzösszeg felmutatását is követelni fogják. Megrendszabályozni akarják a hajóstársaságokat, a kivándorlásra csábitó, emberkereskedéssel foglalkozó, füt-fát igérő, polyp karu ügynököket. Mindennel próbálkoznak gátat vetni a bevándorlás özönlésének, habár a kivándorlók rohamosan segitették elő 1820 óta Amerika földmüvelésének nagy fellendülését. Az 1882. évben naponta átlag, 2000 bevándorló érkezett.

Magyarországból az 1904—1905. évben 163.703-an, legmunkabiróbbak mentek át tömegesen. A nagy szám óriásilag

Szabadság-szobor.

emelkedve mindinkább ijesztővé válik, mert az 1907. év májusának utolsó hetében 6342 magyarországi egyén érkezett a new yorki kikötőbe s ebből 1073 szinmagyar volt. A nagy vérveszt́és, katasztrófához vezethet. Elégedetlenkedés, nyugtalanság, legazdálkodás, ki nem elégitett személyi érdekek, a jobb utáni vágy hajtja őket az álmodott ujvilágba, ahol uj, a jövő reménysége támad szivükben, mely a csüggedésből fölemel.

Szóljunk most már magunkról.

Az Európából jövő utas ember készüljön el arra, hogy Amerikában egyharmad részszel, sőt felével drágábban fog élni, főleg New York városban és államban, ahol legtöbb kivándorló, szerencse-próbáló ott ragad. Aki azonban jól kiismeri magát, drágaság dacára elég olcsón és kényelmesen élhet Amerikában. Eleve megjegyzem, egyszer mindenkorra, hogy Amerika alatt, mindig az Egyesült Államokat értem.

Nézem, váltig nézem a nagy forgalmat, az öböl bejáratát, a New Jersey államhoz tartozó s az öböl torkolatát képező Sandy Hook,*) a kiienc kilométer hosszu homokpadtól, annak két világitó tornyától figyelem azt már, s ugy találom, hogy nincs ehhez hasonló nagy forgalom az egész világon. A New Yorkhoz vezető bejárásnál a világ összes nemzeteinek zászlóit látom a hajókon tarka egyvelegben. Szinkeverék. A bojok, horgonyhoz kötött hordók, a sok hajótól, melyek közöttük mennek a kikötőbe, mozgásban vannak. Este, fehér és vörös szinü villanyvilágitásuk mellett táncolnak az oceán bejáratánál.

Mindközelebbre jutunk az árbocerdő lobogóihoz. Sokszinü vászon karok. Daru sivit, szelep sikolt, tutulás. Hajónk teste a kikötőparthoz simul, megáll, horgonyt vetettünk. A kivándorlók elérték azt a földet, melybe vetették az élethajójuk horgonyát.

A nap, emelkedőre szállott.

Mind a fedélzeten van, valahány, körültem embertömeg, melyet az asszonyok és leányok ünnepi öltözete tarkit meg. Szivek hevesebb dobogása, könyek hullása, mikor a parton lesikvárják őket az ismerősök, rokonok vagy jóbarátok, az első utbaigazitók; kezükkel intenek. Kendő lobogtatás.

*) Hoek, sarok, szeg, hollandiból angolositva hook. Sandy Hook-nál kezdődnek, illetőleg végződnek a hajón a mérföldjelzések. Ettől New York még néhány mérföldre van.

Mi, hajóbeli utitársak, többnyire középeurópai emberek, jóban-rosszban egymásra utaltak, bucsut veszünk egymástól. Nagyon érzékeny volt az. Eddig nem láttuk egymást, ezután pedig soha se látjuk egymást. Addig voltunk együtt, mig a nagy vizen átkeltünk, de azt hiszem, hogy nem felejtjük el egymást, akik szorosabban füzödtünk egymáshoz. Hiszem, nem, én a Sz..... családot soha sem. A szépséges kis menyasszony, Irma, nehéz szivvel volt az egész uton, mert hiszen egyre jobban távodott el attól a szerető szivtől, mely vonzotta, de az életkörülmények taszitották a messze idegenbe, az ismeretlen, neki szokatlan világba. És ment, mert a remény bátoritotta, csüggedésében vigasztalta, lelkét megértvén mi is megnyugtattuk, biztattuk, egy év nem a világ s akkor egyesülhetnek a szerető szivek. Irmuskájáért eljön a jegyese, vissza viszi majd szép Magyarországba, a bérces hazába, hol gyermekéveit töltötte, felserdült, rózsa bimbó lett. És Irma bizott vőlegénye hüségében, erős volt, kitartott. Aki nem tudta, észre se vette rajta, milyen nagy, lelkének a küzdelme. Mégis mosolyra derült ajka. Virág volt közöttünk, melynek az ékessége felé önkénytelenül fordult minden szem.

Már látja a parton álló édes atyját, aki után vándorol most ki az egész család. Érzékeny jelenet, a viszontlátás öröme csillog fel a szemekben, a hazai emlékek keserve ül ki az arcra, ki mondja? hogy nem dúl a szivben orkán.

Az apának, viselt ékes, magyaros bajusza, rövidre van nyirva, a fejledező bimbó, nyiló rózsává fejlett, apa, leány, alig ismernek egymásra. A hites társak összeborulnak, egymás keblén vannak, kiket nagy távolság választott el. A kis családtagok, Erzsike, Pista, Károly, kik a hajón sokszor tettek tüzet csibukomra, ugrálnak, szemükben öröm csillan meg, hogy az édesapát látják. Elhalmozzák egymást csókjaikkal. Az apa nézi őket, ezek is őt, mióta látta őket, milyen nagyra fejlettek!

Engem azoknak a családtagoknak a viszontlátása érdekelt, amely családokkal együtt utaztam. Ma már Amerikában, sok embernek van ismerőse.

Érzékeny jelenet itt, ott, amott. Reszkettek az érzéstől, mi pedig küzdünk a megindultságunk ellen. Lélekbuvárnak alkalmas hely, látja a sokféle jelenetet, sok szót olvashat le a beszélő ajkakról. Festőmüvész, festhet tört reményt, csalódást és bizalmat a jövőben.

Nekem is intenek már alólról a fedélzetre, mire elhagyom a nagy uszó házat. Az elhagyatottságot, — melyről az ujvilágba érkezők panaszkodnak — nem érzem, mert két unoka öcsém V . . . . . Laci és Dezső, az ujvilágnak félév óta lakói, első kalauzaim ebben a város rengetegben, melynek a megnézését, azt sem tudjuk, hol kezdjük. Nem érzem a tájékozatlanság lázas betegségét.

Hajóról láttuk már a felhőkarcolókat, toronymagas házakat, a gyárkéményeket, kimagasodó anyag tömeget. A valóság felülmulja a képzeletet, nagy arányok mindenben.

Átestem a kellemetlen és alaposan hosszu vámátvizsgáláson. Nincsen gyémántom, csaknem egészen elfogyott a dohány készletem. Erre a két vámtárgyra, szemfülesen vigyáznak a tapintatos vizsgálók, akik tapasztalt szimatjukkal mindent megéreznek, s azután megvéleményeznek.

Viszi málhámat a Transfer ügynökség Express Mann-ja, hogy abban a német szállodában találjam, az ugyancsak német jellegü, mondjuk plattdütsch Hobokenben, ahová Márkó bácsi már a hajón jó tanácsával elszállásolt, de már előbb elköszönt tőlünk, elpárolgott, pedig most lett volna rá legnagyobb szükség. Ilyen a legtöbb hajóismeretség, a partig, kiszállásig tart. Podgyász nem vesz el.

Fellélekzek, mikor életem kitaposott ösvényéről letérve, a nádszálas világot elhagyva, más világrészben, Amerika, demokratikus szövetséges köztársaság szabad földjét elérve, a szabad emberi jogok hazájába tettem lábomat, ahová kergetett, üzött a vágyam. Itt a demokrácia hazájában, az United States of Amerika szabadság földjén, mindenesetre nagyobb személyes szabadságot fogok élvezni, sőt élvezek már abban is, hogy az Éjszak Amerikai Egyesült Államok polgárait, világpolgártárs embertársaimat, megtisztelt okossággal szabadabbaknak látom, mint az otthoni honpolgárokat. Nálunk, ósdi Európában, legtöbbnyire az uralkodók ragadnak magukhoz minden nagyobb szabadságot, azokat is, melyek az alattvalókat illetnék meg.

Az Unio Empire State Empire City-jében vagyok. Leteszek minden megcsontosodott előítéletről, de a magam nézetét fentartom. Amerikáról sok elemi tévedés kelt világgá. A valót fogom látni. Hatalmasan érezem, hogy az Egyesült Államok, 25—49 szélességi fok közt elterülő, Európa egész területét megközelitő hatalmas

köztársaságban — önérzetemet emelő az — én is több vagyok, mint Európában, mert itt nem uralkodik a kasztszellem, nincs a társadalmi osztályoknak az a szakadozottsága, az a rangkülönbség, mely ott bolonditja az embereket és szüli az alkalmazkodó és gerinctelen embereket. A lenyügözött önérzet, itt fel van szabaditva teljesen. Nincs az a hivatalos gőg, önmagának becsülése, miként ott. Kiérezem már az első érintkezésnél, hogy udvariasan előzékenyek az emberek, elmutatnak, szivesen utbaigazitanak, nem is szükszavuan, egydarabon akárhányszor elkisértek. Világnézleti előitéleteim oszlanak, fogynak. A szigoru arcu angol, splendid isolationjában ridegnek látszik, de ha itt nyelvén beszélsz vele, vagy legalább is azzal közeledel felé, elszigeteltségéből kijön, maga lesz az udvariasság, előzékenység. Yes, sir!

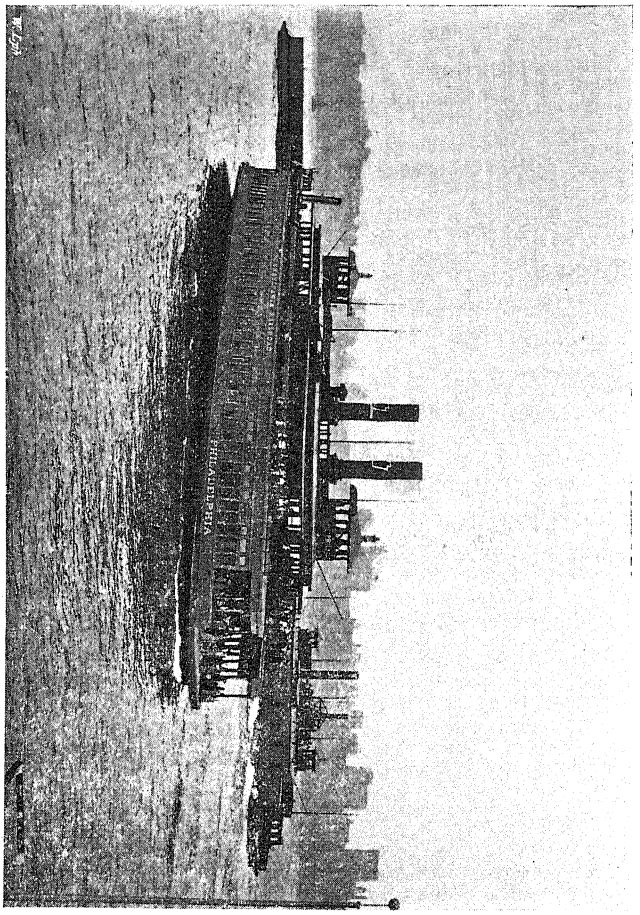
Eltereljük magunktól a kikötőben ólálkodó, szolgálataikat felajánló balekfogó embereket, kik a tájékozatlanokat, zöldnek is nevezett idegeneket, a naivnak nézett európait félre vezetik, megcsalják, becsapják, meglopják. Ugratásnak nem ülünk fel. Figyelmeztetett rájuk Márkó bácsi, de a saját tapasztalásomból is tudom, hogy az idegennel nem kell bizalmaskodni sehol sem.

Akik egy irányt tartottak velem, Amerika metropolisában is ragaszkodtak hozzám s a német Hôtel Mayer felé tartottunk, mikor a nap, az égen már magasan állt.

Sok jelző tábla a parton, s az egyik Ferry Boot-on, széles gőzkompon, személyenként egy centért átkelünk a széles Hudson-folyón. Nemcsak más városban, Hobokenben, hanem más államban is vagyunk, New Jersey-ben. Hobokenben, két németországi hajózási vonalnak a kikötője van, élénkség. Mutatnak egy khinai tengerész tisztet. Piros porcelán gomb van a kalpag féle fővegén, melynek a bársonyán sok a vörös rojt.

Habár Nápolylyal egy szélességi fok és ivperc alatt (40° 45' 23") vagyunk, szemünk ne keressen itt pálmát. Más az időjárás, alig van tavasz, éppen csak hogy megtöri a tél fagyát, forró a nyár, megrekken a házak tengerében, hideg a tél, havas, amint fúj a szél, havat sodor a fagyos Grönland felől, vagy Floridából meleget hoz. Tavasz a télben. Itt errefelé, nincsenek Kárpátok, Alpok, melyek a szeleket felfogják. Széljárások szerint változik meg gyorsan az idő. Egyik napról a másikra 60 fok Farenheit különbség is szokott lenni. Az angolok is ezt a 180 fokos hőmé rőbeosztást használják. Amerikában férfi és nő, gyermek, télen-nyáron tricoban jár.

Mikor a tél, az őszt elviszi, lefut a hideg s kinyilik a dermesztő sarki szélnek kapuja, fagyasztóan hull az eső s állandósitott nátha lesz az uralkodó kórság, vagy mikor az ezüstös hópelyhek vigan kavarognak, Floridába, a subtropikus klima alá, jégvirágos

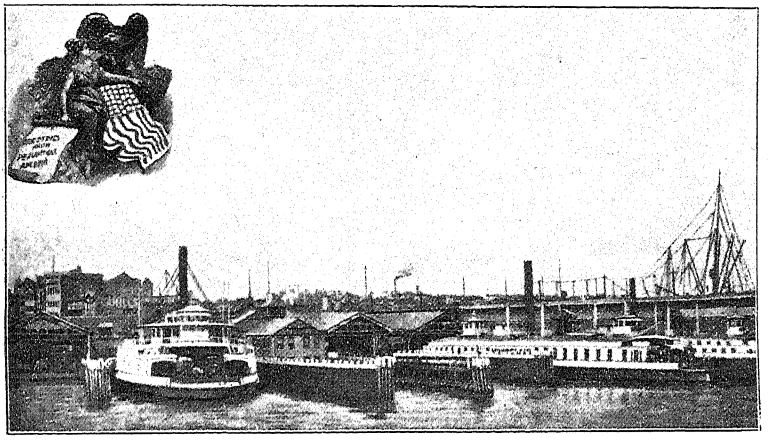

Ferry Boot. Gőzkomp.

ablaku házaikból, mirtus bokrok árnya alá szállingóznak le a gazdagok, telente puha levegőre a gyenge tüdejüek. A fiatalos Florida, az Egyesült Államok Olaszországja, menedékhely télviz idején. A korallok épitményének van pálmafája, ciprusa, narancsligete bőven. No de nyáron, mikor izzadságból kisebesülés ered, mikor a subtropusok alatt megelevenednek a husba furódó homoki

bolhák és pusztit a malaria, fut a gyilkos forróságból aki menekülhet. Hasonlatossága ez a fürdőzésnek a vendéglátással, örül az ember, mikor indul, örül mikor vége van.

Az első ebédelés alkalmával Hobokenben, heten kerültünk egy asztalhoz, akik egy családdá olvadtunk, akik már a hajón felajánlottuk egymásnak a barátságunkat s egyhangu megállapodással maradtunk együtt. Izlik a bécsi szelet — csüves gyenge kukoricával, kevesbé az almás lepény édes mártásban. Kávé vagy tea, az, elmaradhatatlan az amerikai angol módszeres étkezésnél,

Hoboken.

vizen ugy, mint a szárazon. Sehogyan se izlett azonban, ahol egy egész bögrényit hoztak ezekből, az ebéd legelején s az elmaradhatatlan vajat utána.

Ebéd alatt az amerikai utban megemlitendő hasznos tudnivalókról, zsebünket érdeklő témákról, leszegezendő dolgokról esik több szó, egyeztetjük a reánk idegenül ható dolgokat. Üres találgatás helyett, a dolgokat, való állapotukban ismerjük, tudjuk meg,

Jó már eleve megjegyezni, hogy a dollárok hazájában minden drágább, mint nálunk, főleg a szállodák és vasuti viteldijak. Tanácsolják, hogy boarding-houseba szálljunk s körutazási jegyet vegyünk.

Megtudom, hogy a borravaló-adás már itt is lábra kap, pedig előbb ismeretlen volt. Hallom, hogy az étlap szerinti étkezés

jóval drágább és 5—25 centes borravaló adással jár, de nagy az adagolás, ketten is ehetnek abból. Az amerikai módszer szerinti szállodai élet, étkezéssel jár. A szállodában, cipőt, hiába teszünk ki az ajtó elé, azt az utcán, lábon kell megtisztittatni, vagy az erre a célra fényesen berendezett helyiségekben. Eddig is láttunk már emelvényre helyezett karszékeket. A jankee ujságot olvasott, mialatt a szerecsen, fényesre kefélte a lábbelijét. A cipő tisztitók az éjszaki vidékeken olaszok, délen szerecsenek, New Yorkban mind a kettő. Elég olcsó és jó cipőket varrnak.

Dohányt, ha veszünk legalább öt centért, kapunk hozzá ha szivarka-papirost, gyufát, sőt egy etiquettet, melynek a számát ha huszonötre felvisszük, ezek bemutatásakor még külön ajándékban is részesitenek. Versenyeznek a dohány tőzsdék, hogy az ajándék minél szebb és értékesebb legyen. Nem gyüjtöttem a jegyeket, de elképzelem, hogy milyen lehet az az ajándék.

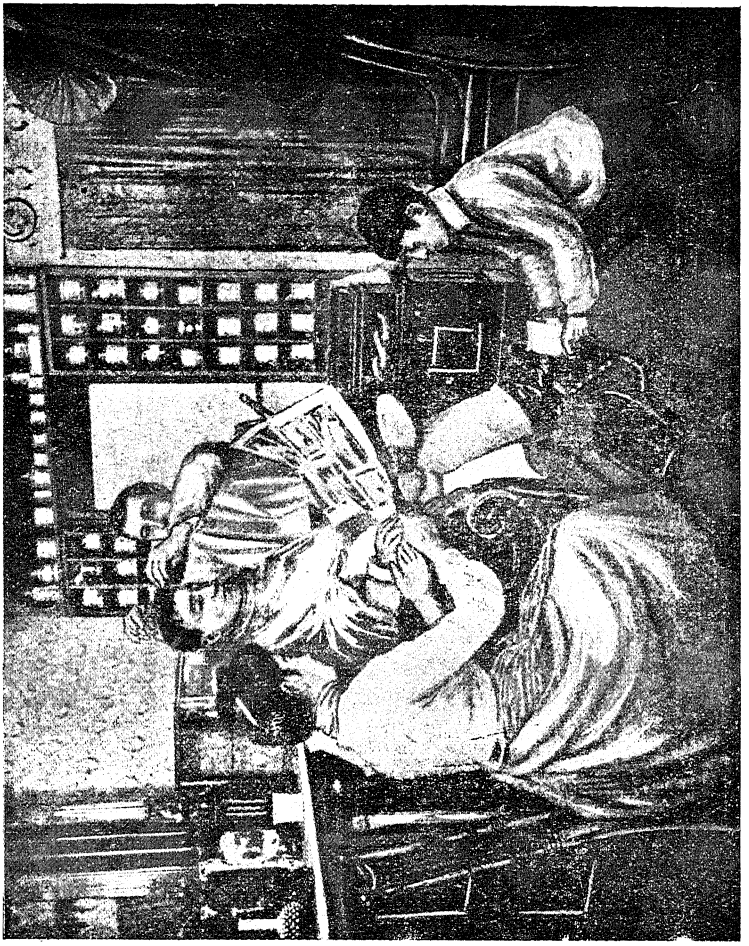
Alája rakott lábaival, ülve csibukozó török basa képe helyett, kifaragott, megfestett harcias indián vagy indiánnő a cégér. Olykor katona, dragonyos sisaku katona, karja alatt szivar ládikával. Szivarral, dohánynyal becsapják az idegent. Angolul kell kérni, akkor olcsóbb áron is kapunk jót, ellenkezőleg a drágább is rossz. Orosz- és lengyel zsidók tartják leginkább a dohánykereskedéseket.

A borbélyok jelzése, vörös, fehér, kék, vagy aranyszinü és fekete sávokkal festett, üzlet előtt a földbe erősitett vastag rúd. Olaszok foglalkoznak legtöbbnyire ezzel az iparággal. Itt is ugy vagyunk a borbélyokkal, mint egyebütt. Másokénál többre tartják a mesterségüket, mig a többi iparos, nem veszi a pepecselő mesterségét komolyan, de azért a borbélyok sora jól megy, drágán nyirnak, szappanoznak, 10—25, sőt 25—35 centért. Cipő- és ruha tisztitó itt és ott. A ruhát kitisztitják a testen. Kádfürdő, összeköttetésben van a nagyobb borbély üzletekkel, melyek kiválóan fényesek és tükrösek. A borbély-karosszékben rövid időre a yankee is megnyugszik, nem siet, pihenteti lábát a szék felhágóján és kefélkedve szivesen hallgatja a tereferét. Az emberek gyakran beretválkoznak, nem szeretik a tüskés arcot. Alig öt százalék a bajuszos, szakálas ember. Sima képüek. Harcsa bajszu bácsit, vékonyra kifent bajuszu uracsot nem lehet itt látni, nem sülyed a mellre hófehér szakál.

Az egyes hangok jelentését is jó tudni. A levélhordó, a kapuban fütyül, a köszörüs trombitál az utszélen, az ószeres

csenget. A kézi boltosok kiáltanak, sőt orditanak, harsognak. A rikkancs, az itt is az marad, nagyokat rikit.

A handsome kocsin, melyen fent, hátul van a kocsis, a kis bérkocsin, Cab-en való járás-kelés, a nagyobb városokban drága

Borbély üzlet New Yorkban.

s a rossz utcaburkolaton, a gummikereküsön is rázós. A gummikerekün jobb. Dijjegyzék nincs, mérföld szerint kérnek, rendesen egy dollár egy mérföld, vasutra kettős pénz. Élelmes kocsisok. Hajtás közben sürün csettegetnek nyelvükkel. A sin szálakon járó Car-ok elvisznek minden irányban, ennélfogva a bérkocsit csak szükségben használják.

A hasznos tudnivalókból, egyelőre elég ennyi. Lépten-nyomon magától jön a többi. Felcihelődtünk az ebédlő asztaltól s a Ferry Boot-on átmegyünk New Yorkba. Megnézem jól a gőzkompot, helyiségeibe bemegyek. Fényes szalon, istálló, kocsiszin, állóhely, ülőhely, együtt és egymásmellett van.

Tengerről jöve, a tenger érdekes világát, a tenger nevezetesebb lakóit nézem meg legelőször a nagy aquariumban, mely egy busképü várkastélyban van.

Sötét szinü nagy középület a Castle Garden, lekönyökül a tengerbe. Előbb, kivül szoros, belül tágas, első tartozkodási helye volt a megvizsgálandó, Amerika partján kikötő kivándorlóknak, akik itt várták a további irányitást. A sült idegeneket nyelegette magába a világfájdalmas kinézésü épület rengeteg, amely New Yorknak egyetlen épülete, mely történelmi nevezettséggel bir. Várszerüek falai. Azután, hogy Ellis Island lépett életbe a kivándorlóknak, vizmedencékben, tengeri élő állatok befogadására vált nagyon alkalmatossá, ez a hely, jó áttekintés esik a körszinház alaku épület belsejében. A karcsu oszlopok, nem zárják el a kilátást, szabad marad az minden irányban.

Az aquarium, a szigetváros legdélibb csücskében van, közvetlen közelségében a tenger viz. Azért olyan mozgékonyak a fiatal cápák, melyek mégis másfél méter hosszuak voltak. Csoportosan uszkálnak a tenger csonttüskés hiénái, eleven tojó fenevadjai, harántszáju, örökéhes állatok. Jól tartják azokat, hogy nagyra nőjjenek. Meg is nőnek azok a szabad tengerben. Olvasom, hogy Polában egy öt méter hosszu, 2000 kilogram nehéz cápát fogtak. (1906.) A nagytermetü állat hasában a többi között, egy lónak a csontváza volt. Szája, nagy fogakkal volt fegyverezve.

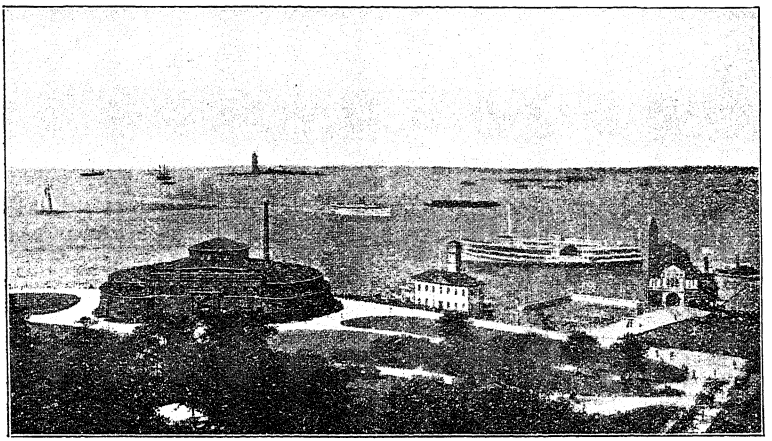
Aligátorok, négy méter hosszu krokodilok, fürészhez hasonló fogakkal. Az utóbbinak pikkelyes bőrét a golyó sem fogja, olyan kemény. A krokodili könyek ismeretesek. Akkor tolulnak a szemébe, mikor menekül az ember, előle. Halak a legkisebbtől, mely belefér a gyüszüben, a legnagyobbig, mondjuk a bálnáig.

Púpos hátu óriás teknős békák, lassan, mondjuk ügyetlenül mozognak, az uszószárnyszerü evező lábukon. Hol behuzzák a fejüket, hol meg kinyujtják a nyakukat. Legtöbbnek a szája, unottan tátva. Hosszu életü állatok. A londoni állatkertben van egy, melyet spanyol matrózok Galapagos-szigeten fogtak, még 1555-ben került oda, káposztával él, sokat eszik. Időközben, az

1906. év legeléjén elpusztult az állatkert legidősebb lakója. A pajzsáról tudták meg, hogy mintegy 400 éves volt.

Rákok, mindenféle szinü háttal, hosszuságu bajuszszal. Olyan tengerlakók is voltak a tartályok falához tapadva, melyek eddig a képzeletemben sem léteztek.

Érdemes volna ebben az aquariumban, mely tudtommal a világon legnagyobb, legalább egy napot lölteni, fürkészni a tenger titkait, csodálni a tengerfenék gazdag állatvilágát, melyet nyolc év alatt hoztak össze. A Jeges-tenger és a legdélibb tengerekből

A régi kivándoriási ház New Yorkban.

vannak itt vizcsodák. A hat láb mély főviztartóban a nagyok, másokban a kisebbek. Szépek, szinesek némelyek, undoritó a kutyahal. A moszkitók 200—400 petét raknak óránként. A vizben lemerülnek, felkerülnek ezek, uszkálnak, amig kikelnek. Az axoloti halfaj, vizben és szárazon él, ha a vizből kikerül, uszonyszárnyait elveszti és gyikká válik. A szivárványhal és angyalhal legszebb szineket játszanak, biborpirosat, azurkéket. A két méter hosszu csikos testü hal, legnagyobb ragadozó, melytől a halászok is félnek. Ilyen ritka fajokat, a nápolyi, párisi és berlini aqariumban nem találunk. Kár, hogy elveszett néhány vizi csoda, a fehér cethal, meg a nyolckaru polyp, mely itta az áldozatát.

Manhattan, a Hudson-folyó torkolati szigetének déli csucsán, az a hely, melyen most a köralaku épitkezés, aquarium van, ott réges-rég az első település volt, ahol a hollandi kivándorlók

erősséget épitettek, félve a rézbőrüektől, akik tőlük egy ágyulövésnyire laktak. Volt tehát ez az épitkezési erőd hangversenyterem, kivándorlók első telepe, ahol egy napig szállást és ellátást kaptak ingyen. Ez volt az ő Uj Amsterdamjuk, miként New Yorkot előbb nevezték. Amerikában, viz, föld, hegy, völgy tartja még a hollandi elnevezést, habár nagyon elferditve. New Yorkban és máshol, előkelőség számba megy a holland származás.

Battery, ágyutelep néven ismert mindaz, ami szemünk előtt van. Egy félszázad előtt is még itt, a Castle Gardennél kötöttek ki az Európából jövők. Errefelé voltak a leggazdagabbaknak a házai.

A nyolc hectárnyi Battery Park, kedves, barátságos hely, jó nézőpont is volna, ha rendes szemlélődésünkben a villanyosok vad száguldozása meg nem zavarna.

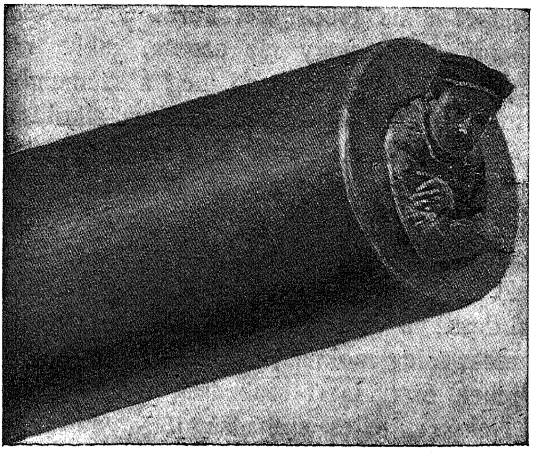
Állok és nézek, pedig ugyancsak tüz az Isten napja, ragyogó a viz tükre. Izzad egy parafa sisakos turista, háta közepéig lóg a kalap-kendője. Gyökeret ver a lábom, mikor meglátom 28 emelettel a nagy, nagy házat. Ide-oda kapkodok, tipegek-tapogok, mert más van a könyvben, más esik a szembe. Eltérek tehát a megalkottam sorrendtől. Nézem a fővámházon, négy világrész óriás alakjával a csoportositást, az árutőzsde rengeteg épületet, annak a magas tornyát és a nagykereskedők házait. Néhány olyan is van közöttük, mely husz emeletes, olyan is, melyben ezernél több hivatalos helyiség van. Egy másik tőzsdén, határidő üzlet helyén, harminc millió értékü részvény cserél gazdát egy nap alatt. Még másikban ugyancsak naponként 240 milliónyi pénzüzletet gombolitanak le. Gazdag, koldus lehet valaki egy napon.

Egy kis ide-oda mozgással, olyan kilátást élvezek a 12 kilométer hosszu, $1^1/_2$—3 kilométer széles Manhattan-sziget mindkét oldali kikötőjére, Brooklynra, az oda vezető hidóriásra, az összevissza járó, sivitó, helyi hajókra, melyek között egy-egy nagy gőzös fáradtan érkezik az Atlanti-tenger tulsó partjáról. Lassan liheg, megállni készül. Az Atlanti-tengernek itt van a kapuja, valamiként a Csendes-tenger bejárata San Franciscónál van.

Szemem körsétáján nézek az előttem lévő, oldalvást eső szigetekre, melyek a tengervárost védik a tengertől, s ezek egyikén, a kis Bedloe-szigeten megakad tekintetem a világ legnagyobb szobor alkotásán. Titáni alakban, koronás nőt ábrázol, irótáblát tart a balkezében. Statue of Liberty, Szabadság szobrának nevezik. Itt, Amerika szabad földjén, mekkora, de mekkora szobrot álli-

tottak a szabadságnak, emberek bálványának! Máshol? Elnyomják a népek szabadságát, Érzem, hogy az ujvilágban vagyok, ahol másként éreznek és gondolkoznak az emberek. Óvilág, ósdi intézmények. Ujvilág, uj népalakulás. Nincs közöttünk félisten. Nincs, nincs. Az Egyesült Államok elnöke, az Egyesült Államoknak csak az első tisztviselője.

Hüssitőt veszünk magunkhoz, kábitó, perzselő forró délután s egy kis hajóra felszállunk. Itt is van „Sólyom"-hajó, „Falcon." Az oda-vissza utért személyenként 25 cent jár. Ilyen összegü

Tüzér a nagyágyu csövében.

dijért a mi fővárosunkban háromszor lehet a mi „Sólyom"-hajónkkal a Margit-szigetre menni.

A kis hajó, az oceánjárók mellett, dióhéjnak tetszik.

Néhány perc legördülése, a pici gép pöfögése s négy kilóméter hátrahagyása után, kikötünk a zöld, kis szigeten.

Látva parton, a többféle irányban, hosszan kihasaló partágyukat, megtudom. hogy ez a kis sziget is erősség, olyan nagy, 16 méter hosszu ágyu is van védelemre, amely nagy lyukat fur a levegőben s golyóit 30 kilóméter messzire röpiti. Az 1300 métermázsa nehéz ágyunak olyan nagy a csőbősége, hogy a tisztitó ember könnyen keresztül bujhat rajta, tüzér is elfér csövében. Az ágyu elsütésére 640 font füstnélküli lőport használnak s igy minden egyes lövés 4000 koronába kerül, maga az

óriási ágyu, felszerelésével, harmadfél millió koronában van. Lehet vele ellenséget ijeszteni. Most béke van, az ásitozó ágyu csöveken, verebek vigan csiripolnak.

Látok néhány katonát könnyü nyári öltözetben. Megtudom, hogy 4 dollár 75 centbe*) kerül az egész. Nálunk arany zsinór, cifra nyomoruság. Oldal fegyver, minek volna? Ezt a helyes intézkedést a svédek és norvégeknél is észrevettem. A katonák, igy is tetszenek a babájuknak s pityókosan nem csörditik nyakon a védtelen polgár embereket, nem szennyezik be vérrel a szuronyukat, kardbojtjukat.

A kis sziget a kis erősséggel kevésbé érdekelt, de annál inkább Bartholdi Ágost nagy réz szobra, mely, minél jobban közelitem meg, annál nagyobbra nő meg a szememben, Könnyü hinni, hogy minden idők legnagyobb szobor alkotása. Előállitási költsége 800.000 márkába került. A vaskos nőalak mutatóujja, két méter hosszu, ezen ujjának az átmérőle 120 centiméter. A francia nemzet ajándékozta és állittatta fel 1886. évben az Egyesült Államoknak, keletkezésüknek századik évfordulója alkalmából. Szabad nép adta szabad népnek, hogy a szabadság istenasszonya, hirdesse a mellette elhaladó embereknek, minden nemzetek fiainak, főleg azoknak, kiknek nem teljes a szabadságuk, inti, törekedjenek arra, mert szabadság nélkül nincs a népnek boldogsága. Nekünk, teljes szabadságot követelő magyaroknak, hangosan kiabál ez a szobor.

A földből 47 méter magasan kiemelkedő gránitkő alapon, 225 tonna vasból és rézből van a 46 méter magas Szabadságszobor összeállitva. Az alapot, amerikai polgárok költségén rakták, mondjuk épitették.

Felmegyek a remekmü de félelmetes hatásu szoborkolossz fejébe. Türelmesen megolvasom a 370 lépcső fokot. Nem olyan gyorsan fel, mint irok róla. Napmelegben, mintha fütött kalyhában botorkáltam volna; sötét volt többhelyütt a szobor üregében. A szobor alak combjában, a mestere, banquett-et rendezett a párisi ujságirók tiszteletére.

Fölmenés közben, a vaskorlátok, tartó gerendák között, lepattogott a celuloid kézelőm gombja, mely az esésében olyan

*) Egy dollár = öt magyar korona. A dollár szó, a német Thaler elangolosodott kiejtése.

zajt csapott, mintha legalább is egy ércből való tálca, ütközött volna akadályokba.

Voltunk az óriás asszony fejében vagy huszan, de elfért volna még egyszer annyi. A diadémben három nyilás van, alulról alig látszanak, fent, üres, nagy ablakok.

Ez is olyan kilátás volt onnét fentről le, melyet, megdöbbentő hatásával elfeledni nem lehet.

Látom a széles Hudson-folyót, vagyis North Rivert, mely a legjobb kikötőket adja a parti városoknak, ugy, miként az Aranyszarv, Konstantinápolynak. Soha sem láttam annyi hajót az Atlanti-tengerről, egy kikötőbe törekedni. Tenger a világközlekedés országutja. A hatezerből, mely a new yorki kikötőbe kanyarodik be évenként, most is volt a szem előtt elég sok, hajóraj. A legujjabb adatok szerint minden 49 percben érkezik hajó külföldről.*) Észreveszem, hogy az idegen lobogó alatt járó hajók tulsulyban vannak. Gzdagság és erőring a vizeken. A nagy hajókhoz járultak a helyifolyami gőzösök, vontató hajók. Sipolnak és bőgnek, gőzt eresztenek, füstöt gomolyitanak, barázdát vonnak a viztükrön. Lehet mondani, hogy itt van a föld kereksége népeinek bejárati kapuja és hogy sehol sincs állandóan olyan sok hajó, mint itt, eme nagy pihenő állomáson. New York kereskedelmi forgalma, meghaladta már az évi egy milliárd dollárt.

Jó tájékoztató volt New York-, a 16 angol mérföld hosszusággal szédítő nagyságban elterülő csodavárosra. Láttam toronymagas, nem kivülről befelé összenőtt, hanem belülről kifelé épitett házait, nagyszerü parkját a város kőzepén, mely beillik határnak.

Láttam a Hudson mindkét parti és az east-riveri árbocerdőt. A magasból jól láttam az árbocok csucsfejét, mert alant, a hajók táborában, csakugyan nem látni az árbocerdőt az árbocfáktól. Nagy vitorlázatok. Ez a kikötő, talán tizszázszor nagyobb, mint a mi kicsi Fiuménk.

Látom Brooklyn testvér város**) egy részét, nagy hidját, távolatban Staten Island lombkoronázott dombjait, a sötétzöldből fehéren kikandikáló nyaraló házait, a közelben Ellis Islandot,

*) A Prometeus folyóirat 1903. évi statisztikai összeállitása szerint, a világ legnagyobb forgalmu kikötöi igy sorakoznak egymás után: Honkong, London, Antwerpen, New York. Hamburg, Liwerpool.

**) Azóta New Yorkkal egy város.

toronypáros épületét, azt a nagy csarnokot, melyben ezidőben a népek nehézkedésének a középpontja van s a melyben az európai kivándorlók első sorsa dől el, megvizsgáltatnak, utasitatnak vissza, vagy menesztetnek tovább, ha megvan az amerikai törvények által megkövetetelt tiz dollárjuk és a tovább utazási jegy ára. Én, a nagyszerü épületben a nyomor tanyáját látom. Abban sok szomoru, szivet facsaró jelenet van. Benne, sokan érezték kinosan a bizonytalanságot.

Az Egyesült Államok törvényei a népvándorlásban mindinkább szigorubbak arra nézve, hogy kinek szabad partra szállni. Dologképes egészségeseknek. Bizonyos korhatár elérése után, nem kellenek munkába. A szemcsés köthártya lobban vagy bőrbetegségben szenvedőt visszautasitják. Ötven éven felül levőket, hacsak nem várja őket valaki, jótálló arra nézve, hogy az állam terhére nem esnek, szinte be nem fogadnak. Akik kész helyre voltak menendők, azokat a legközelebbi hajóval az amerikai toloncrendszabály szerint visszaküldték, hiszen ugy is minden negyven másodpercben érkezik egy uj bevándorló s ezek közül minden két hétharmad percben New Yorkban telepszik meg egy. Az 1906. évben legtöbben, 1.100.735-en vándoroltak be az Unio államaiba, ezekből férfi, több, mint mégegyszer annyi.

Ellis Island érdekes, ideiglenes lakóiról beszélünk. Egy skót nő volt az. Pár nap előtt 13 gyermekkel jött meg a férje után, ki a legidősebb fiával már előbb jött ki. Még otthon is maradt egy férjhez ment leány, mégis ennyien voltak a gyermekek, orgonasipok.

Tovább nézek. Mozgó pontoknak, mászó bogaraknak láttam, kicsinységeknek néztem a kikötőben, a parton járó embereket.

Büszke négy árbócos, oceánjáró hajó alattunk, mintha fuldokolna, vagy kifáradt volna a nagy utban, lassan irányul a kikötő felé. Tutul, sipol, bug és felbőg. Hangja messzehalló. Nehéz, nagy dolgot végzett. Az óvilágot kötötte össze az uj világgal.

Első képben hatásosan nyilatkozott meg szemem előtt az amerikai nagy arány. Csak nézem a felhőkarcolókat. Magyarázzák, hogy a sulypontjuk bévül van, nem a falakon, melyek csupán kitöltések a vas vázon.

A hunyó nap biborfényébe került a részarányos szobor feje, mikor elhagytam. Nagyon szépen vette ki magát, még szebben,

mint a sötét háttérből, mikor a 36.000 gyertyalánggal felérő villanyos fény, a szük bejárat megvilágositása okából kigyullad a fennen lobogtatott fáklyában. Tüzoszlop.

Fáklyát tartó kéz a Szabadság-szobron.

Világosság! Világosság! De mikor nehezen lehet megvilágositani az emberfejet belülről. Az első utcai lámpás is csak 1697. évben kezdett New Yorkban világitani.

A villanyfény által kivilágitott részen madarak, nagy számmal zuzzák össze magukat. A napfelkeltét vélik, közel repülnek hozzá, repülésük sebességét nem változtathatják meg hirtelen, agyon törik magukat. Lepke, az égő lámpa körül igy lebeg.

Bartholdi, a nagy müvész, ezidőben Párisban haldoklik. Meghalt október 4-én. Nevében, müvében élni fog.

A Bedloe-szigetet a szoborral, ujabban Liberty Islandnak is nevezik.

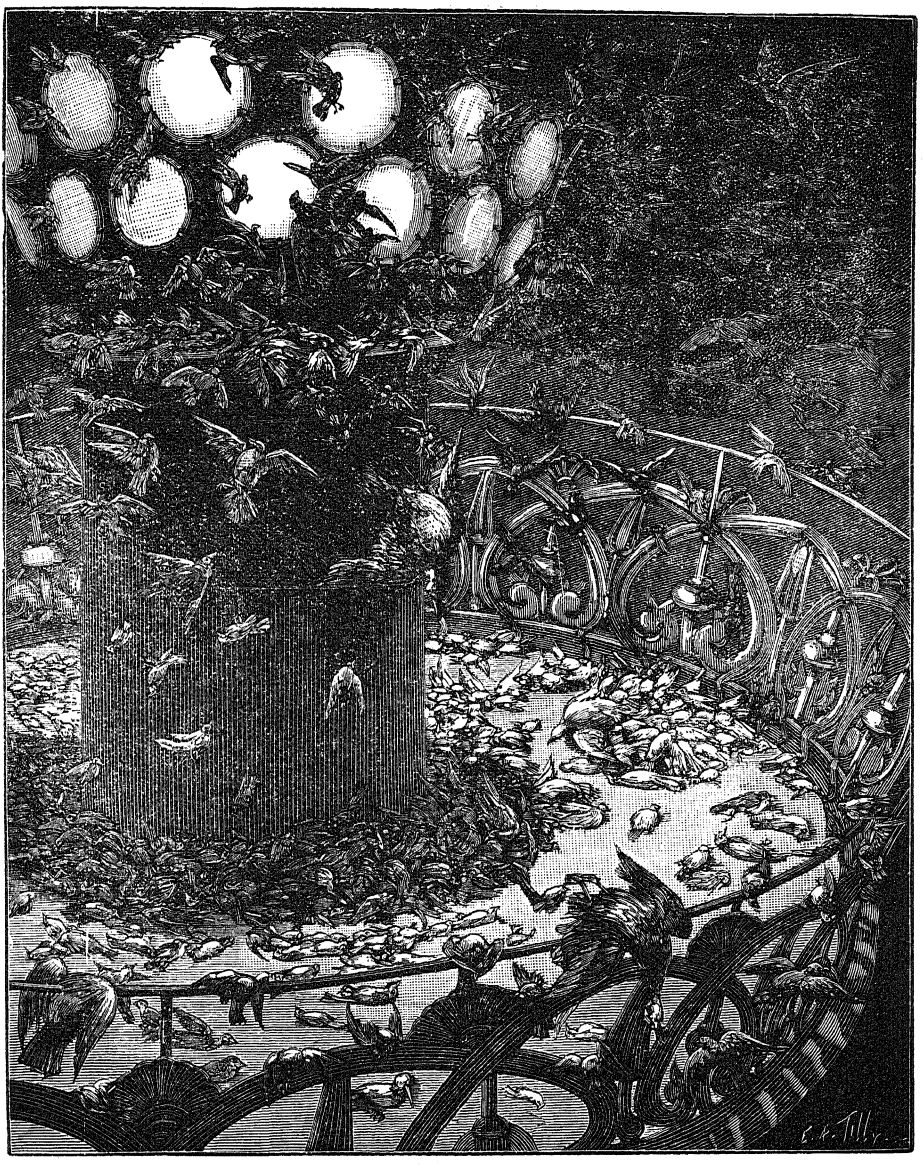
Este, mikor a nap behunyta már a szemét, tágabban nyitottuk mi a magunkét a kozmopolita városban. Séta össze-vissza a tömkelegben, abban az embersokaságban, melyet a szép idő, vasárnap vetett ki a széles utcákra. Ámulatba esik az európai arányokhoz szokott szem. Még Londonban sem láttam ilyet.

Látok apró szemü japáni emberkéket, pen-tszét, hosszu hajfonatot hordó khinait. Nálunk ugyan némely emberek és testületek még hosszabb copfot viselnek, de — mesterségeset. Látok magas növésü norvéget, csontos oroszt, barna spanyolt, szőke németet, sötétképü örményt és arabot, vörösbőrü indiánt, szerecsent, görögöt, bulgárt, füstös képü cigányt, népfajtát sokat, sokat, hiszen ezek a legutóbb nevezettek Amerikában is mindenütt otthon vannak.

Mindannyi, valahány, a kikötőből vonulnak fel, huzódnak el a város tágas utcáin, villanyos röpiti őket egyik helyről a másikra, azután ha jól esik, ődöngnek, ácsorognak a téreken, nyilvános kertekben. Csupa szem az egyik, bámul a másik, az ujvilágban sok ujat talál az óvilági ember, ide-oda terelődik figyelme. Csakugyan bámulatos, hogy a tetterős amerikai, fejét, eszét miként töri a technika ujnál ujabb és legujabb vivmányain. Először pénz, másodszor pénz, harmadszor is pénz. Erre törekszik az amerikai szabad államok polgára. Business, üzlet, mindenben az üzlet, mindenben az üzlet, kivéve a vasárnapot, elzárva a kereskedést, ezt megülik, mert egyéb évközi ünnepüket, könnyen lehet megszámlálni az ujjunkon. Sokan, ugy ülik meg a vasárnapot, hogy a meleg tea mellé megelégszenek hideg étkekkel is, csak főzni ne kelljen.

A Brooklyn-hid nyeli és önti ki magából a falunyi, városnyi emberrajokat, azt az angolhoz teljesen hasonló józan, üzleti hasz-

nára gondoló kereskedő népet. A kirándulásokról jöve, sokan, nagyon sokan a Broadwayra törekszenek minden irányból, nem törődve azzal, hogy leperdült a nap, leszállt az éjszaka. Mély

A madárpusztitó fáklya a Szabadság-szobron.

benyomást gyakorolt rám, sok szokatlan jelenséggel, Amerika bámulással, az első nap.

Nápolyt látni és meghalni, mondja az egyik szólásmód. Nagy New Yorkot látni és élni, mondjuk mi. Élni az idegek végső kimerüléseig, élni szertelen szabadsággal, élni a világra szóló csodák hazájában . . .

New York széles utja.

(Broadway.)

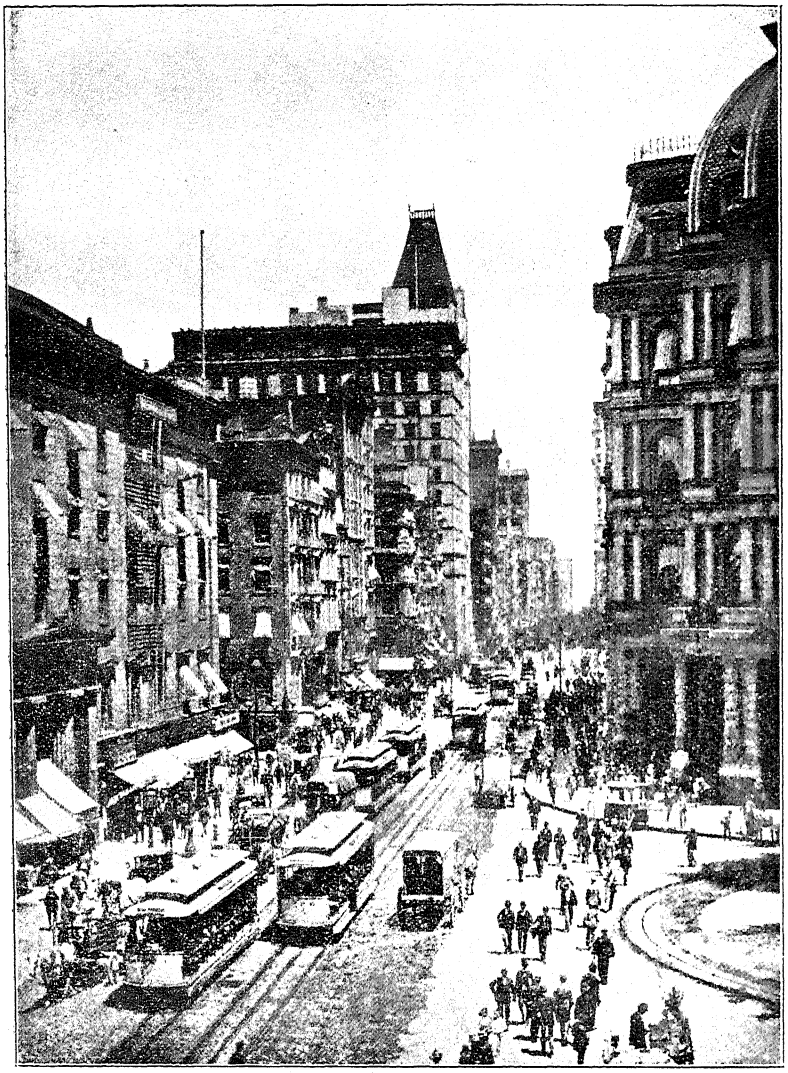
Itt állok ennek a kozmopolitikus jellegü, mintegy varázsütésre támadt, nagyra fejlett város rengetegnek az elején, egyuttal közepén, mert a legrégibb épitkezések, össze-vissza szük utcák, a város déli részén vannak s központot képeznek. Folytonos jövés-menés, népmozgalom, tömegben, labirint. A City, sürgő-forgó életével Londonra emlékeztet. Hosszan a Hudson- és East River között terjedő háztenger, mely Manhattan-szigetről a természetet tovaüzte. Tervrajzzal is nehezen lehet eligazodni a városban. Némileg könnyit rajta az, hogy a Manhattan-sziget leghátasabb részén a Széles-ut, Breiter Weg, Broadway huzódik, mely a Batterytől kezdve, délről éjszakra, kétfelé hasitja a várost egyenes vonalban, majd kifelé, rézsut, öt fasoros utat, avenue-t szel át, végre a 10. utcánál, az Unio-tér irányában megtörik, a Central Park mellett nyugatra hajlik s a 78. utcánál a fadus Boulevardba torkollik.

Itt is van girbe-görbe óváros, zeg-zugos utca, de felváltják ezeket az egyenlő távolságokban lévő keresztutcák által szélében metszett egyenes hosszu utak, ujváros. Az alsó (downtovn) rész az ó, a felső (uptown) az uj, a kettő közötti határ az 59. utcánál van. Ettől megyünk fel-, vagy lefelé.

Ha most már 36 méterrel nem is a legszélesebb, de 15, sőt Yonkers városig huzodva 30 kilométerrel, a világ leghosszabb utcája a Broadway, tele élettel, zsibongással, forgalommal. London, Páris utcáinak a forgataga, letörpül emellett.

Szeretem az olyan helyet, melyen százezer ember fordul meg naponta. Jobb tanulmány esik itt, mint sok könyvből. Legjobban vésődnek az emlékezetbe, az ismételve látottak. Hallgatom

a zsivajt, de hogyan értenék ki valamit? mikor az ujkori Babylonban 72 nyelv és tájszólás vegyül össze.

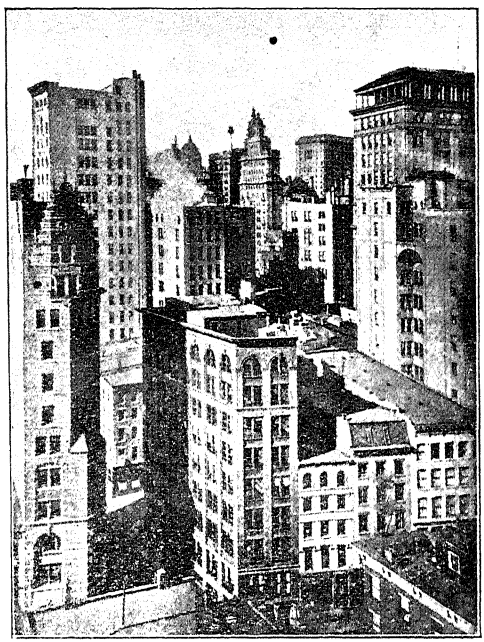
A széles ut, Broadway, New Yorkban.

Aki sétálni akar, az menjen inkább az Ötödik-, Fifth Avenue-re, de aki jól kinyitott szemmel látni akar, magának helyes fogalmat szerezni arról a hangya utról, melyen emberek lótnak-

futnak, lökdösik egymást, az, jöjjön ide, a rendes üzlet utcájába, mert amit itt lát, azt sehol sem a világon. Ez a világkereskedelmi városnak a közlekedési főütőere, melyen folytonosan zugó raj van, alig lehet az uton átvergődni.

Ha még csak a gyalogszerrel járók lepnék el az ut szélességét de emeletes társaskocsik döcögnek, egyéb, egymást megelőzni iparkodó kocsik, melyek zajt csapnak, pedig lármás sátoraljával egy sincs köztük. Patkó csattogás hangzik. A hintók, a kocsisok go ahead, menj előre lármája közt haladnak, ha lehet, tova vágtatnak a rossz kövezeten, utburkoláson, hogy a kocsiban ülő pénzember, körmönfont bankár, minél előbb jusson el a váltóházba, venni-eladni a gabona-börzére, petroleum-tözsdére, főpóstára, a sodronyokhoz, melyek hirt röpitenek az egész világon. Ki-bejárnak az élet- és vagyonbiztositó intézetekben, politikai váltógazdaságokban, hajózási ügynökségekben, világlapok szerkesztőségeiben, nagykereskedésekben és 10—20 emeleten elhelyezett üzleti irodákban, melyekben sok a Wertheim-szekrény s ezekben még több a részesedési jegy, különféle vállalatokhoz. Szédületes oszlopba, rengeteg, számcsoportba szedett számokkal dolgozva tornyosulnak fel a milliók és milliárdok. Akik rakják, maguk is milliomosok lesznek, vagy — elpusztulnak. Gorkij Maxim, kit az amerikaiak nem kedveltek, a „sárga ördög városának" nevezi a pénzbeli nagy gazdagságáról New Yorkot. Az idő pénz, olvasható a falakon. Az üzletet szines, eleven képekben legjobban látjuk itt, az üzleti élet gócpontján, ezen az értékes és érdekes helyen, ahol a világkereskedelem szálai központosulnak, honnét a hullámzás mind az öt világrészbe elterjed, hiszen a pénz országutján, tiz bankár üzlet is van egy házban, ugyancsak járják az aranyborju körüli táncot. Mondják, hogy a wall-streeti hosszu körmü bankárok olyan vagyonnal birnak, hogy kifizethetnék Európa összes államadóságait. Nem szólhatok hozzá, mert a fogalmamat meghaladó összeg ez elképzelni szédületes, csak azt tudom, hogy a világ kereskedelmi vérkeringésben itt van a sziv és hogy a tőkével itt előbb lehet boldogulni, mint nálunk. A szárnyaslábu Merkur itt szaladgál. Drága is a telek ára, a Wall Street-en, a bankárok utcáján. 600 dollárba kerül egy négyszeg lábnyi terület. Ez a magyarázata annak, hogy fölfelé nőnek a házkolosszusok. Amerikában, Fortuna istenasszony kegye folytán nem csak milliomosok, de milliárdos emberek is vannak, megszámlálhatlan, feje-

delmi vagyonok urai ezek, akik lázas iparkodással dolgoznak, fáradnak, vesződnek, a nyugalomba vonulást nem ismerik, a börzetáblázatot nézve, csak a gyarapodást tartják szem előtt s kiméletlenül ráirnak az adósra, fizessen. Igaz, a szerencse itt is forgandó, a hitel megrendülve, többen csusznak el a tőzsde sikos padlatán. Válságból válságba dölve, vagyon összeomlásakor, a

A biztositó házak kerülete New Yorkban.

hitelük határához jutott bankárok futása is van, mikor megcsappan a bankár business, mert nem lehet mindenki a szerencse kegyeltje, sirnak utánuk a szegények, akik hozzájuk hordták pénzüket, vakarhatják a fejüket ilyenkor, mikor üzi, illa berek, nádak erek, kergeti őket a rendőrség. Bukás után csapás. A nagyvilági életben jól teszi, aki életét biztositja, mikor ezen az életveszélyesen forgalmas helyen jár, ahol üzlet mellett üzlet és 42 percenként alapitanak egy ujat. Minden van itt, csak európai értelemben vett kávéház nincs, habár kávé, minden étkező helyen kapható, ha nem is kérünk, kapunk, mert az étkezéssel jár, sőt az előtt hozzák.

Zakatoló gépkocsik vágtatnak, egymást kergetni látszanak, jönnek-mennek, egymás mellé kerülnek, minthacsak az övék volna az egész ut.

Az emberek. mintha induló vonatra sietnének és lekéséstől tartanának.

Teherkocsik hosszu sorokban, az egykerekü talyigától, kétkerekü kofakocsitól a nagy társzekerekig, melyeken áru, podgyász, emelet magasságig púposodik. Fülhasogató lárma uralkodik, a zaj nem szünetel.

A kerékpározó, száma ezeknek légio, nem csilingel, meg se hallatszanék a nagy zajban, keréknyikorgásban, hanem mint legkitünőbb „önlő", mintha versenyen volna, mindenkit megelőzni iparkodik.

Ügyesen mennek, hajtanak, a száz veszélyt, összeütközést kikerülik, mintha valamely láthatatlan kéz zsinóron igazgatná időben és térben a gyors mozgásokat, egymásra torlódó kocsikat. Hallom, mint különösséget, hogy 1745. évben egyetlenegy kocsi volt csak New Yorkban. Számba venni nem lehet, éjjel-nappal hány kerék gurul most, elhihető, hogy a gyilkos tolongásban szerencsétlenség, másfél óránként történik, nyolc óránként testi sértés.*) A mentők állandóan ambulanciában vannak. Egylovas, nyitott haladó kocsin is végeznek mütétet az orvosok, ha gyorsan kell segiteni. A lázmérőt nem a hónalj alá teszik, hanem a szájba. Fahrenheit 180 fokos beosztását használják. Ebben sem szeretik Európát utánozni.

Itt uri nő, ott divathölgy járja nézdeléssel a kereskedéseket, melyek a Broadway-n. a 10. és 30. utca között legszebbek, habár lóverseny idején megesik, hogy nyakkendő, szivartárca, pálca mellett, széna van a kirakatban. Ügynökségek szervezik a reklámot, hirdetnek komolyan, tréfásan, versben, rajzolóik vannak, kiknek az ötletét jól fizetik.

Látok hölgyeket meglapulni a gazdagnál gazdagabb, de izléstelenül, csín és müvészet nélkül összeállitott kirakatokhoz, (stores) oldalpilantásokkal védik magukat az összeütközés, az ár sodra ellen.

Az amerikaiak nagy tisztelettel, aféle középkori lovagiassággal viseltetnek a nők iránt, figyelmes bánásmódban részesitik

*) Londonban 1904. évben 10.387 sulyos sebesülés történt és 155 halálos elgázolás volt.

őket, a köznépnél is megvan ez a tisztelet, de kézcsók nincs. A tehetősek, jól pénzelik a feleségeiket, akik feltünést hajhászó módon öltözködnek.

Amit az ipar, kézimunka vagy gép megteremt kereskedelmi ágakban, az mind, legnagyobb választékban megvan a Broadway-n, árulják a tárgyakat versenynyel. Hétfő volt, mikor a Broadway-n legelőször jártam. Ez a nap, a kereskedésre nézve legforgalmasabb, mert a vasárnapi lapok hirdetései folytán nagyon sokan vásárolnak.

Fényes, nagy üvegtáblás kirakatoknál, a szabadon mozgó szépnem nagyobb számmal is csoportosul, segitik egymást a jóizlésben, hogy az elől széles peremü, tollas kalap jól diszitse a főt. Már az igaz, hogy igen jól tudják kiválasztani az öltözködési cikkeiket. A sok bolygással járó ujdonságok megtekintéséből gyakorlatot szereznek maguknak. Shoppingnek nevezik a kedvtellésüket, melyet az alig felserdült miss kezd meg és végzi az anyós. Sokszor tartják fel az üzletes embert, kinek ezokon nagyobb segédszemélyzetet kell tartani, de megtalálja azért számláját. Csalétkül, azért van a kirakó szekrényben drága holmi mellett izléses, olcsó tárgy.

A boltban, szebbnél szebb divattárgyak felmutatásával történik az üzlet, de végig járhatják az üzleteket anélkül, hogy vásárolnának. A Broadway-n történt, egy amerikai élclap szerint:

— Ezzel a köpenynyel, egy grófnak a szivét is megnyerheti, mondja a kereskedő a divathölgynek.

— De gondolja csak, száz dollár, mégis sok érte.

— Ugyan kérem, nagy hóditáskor, a hadi költség nem jön számitásba.

Az amerikai nő, nem szeret kézi munkával foglalatoskodni, inkább megveszi. Sokat jár-kel, nem jó gazdasszony, jó cselédet is nehezen kap, mert ez egyenlőnek tartja magát az urnőjével.

Bemegyek egy boltba valami apróságért, voltaképpen tanulmányozok. A nőknek nem kell a boltostól kérni, hogy adja le ezt, vagy mutassa azt. Ugy is teszi.

Néhány száz, pántlikás, különféle anyagból előállitott női kalap, géperővel állandóan forog a boltnyi kirakatban, mindegyik szépnél szebb női fejen, szőke, barna haju bábon, az ár lefityeg róluk, az idő pénz, gyorsabb legyen a vállasztás.

Nem tudom én, de sokan mondják, hogy az amerikai nők piperköcök és élvhajhászók, a házi gondban nem szeretnek meg-

öregedni. Van valami a dologban, mert gyakortább látjuk őket a boltokban, a mindent felölelő árucsarnokokban, a fagylaldákban, a Luna Parkban, egyebütt, ezerféle szórakozásban az étkező helyiségek tánctermeiben, gyülhelyeken. Sok élc kering róluk, én is olvastam amerikai izü, találó néhányat, az ujfent emlitettem dolgokkal kapcsolatosan elmondom azokat. Si non e vero, ben trovato.

Egy fiatal asszony, dicséri az ura előtt uj szakácsnéját, hogy takarékos, kitünően főz, nem goromba, nem cifrálkodik s. a. t. Ejnye, sóhajt fel a férj, kár, hogy nem ismertem házasságunk előtt!

Egy másik élc a háziasszony járatlanságáról szól. Nyáron a zöldben volt, igy ir a barátnéjának: Idillben, egyszerüen élünk itt, csak azt esszük, mit a tehén ad: tejet, vajat, sajtot, tojást.

Ez se rossz. A fiatal háziasszony, aki maga készitette el az ebédet, adott föztjéből a koldusnak is.

— No, megette már? kérdezi.

— Meg igen, de ha ad még egy kis aprópénzt, akkor nem szólok arról senkinek, hogy milyen volt.

A kisasszonyon is megesik, hogy cipőjének a tisztitásakor a bajusz pedrős dobozhoz nyul. Tudvalevőleg, kevés ember visel itt bajuszt s igy ez a katulya kevésbé ismert.

Térjünk vissza a Broadway-re, ahol a hivatalok és nagy üzletek vannak, mindenütt nagy csomó ember.

Szurtos kezü, maszatos gyerek halad el a suhogó selyem, fényes bársony és fehér çsipke mellett. Ugy veszem észre, hogy itt az emberek vagy nagyon diszesen vannak öltözködve, vagy pedig rongyosak. Alig van átmenet.

Kifutó fiuk, kifutó leányok között, dologban látok egy félembert. A kamasz rohanvást megy, mintha üznék, pedig csak siet, hogy megkeresse a napra valóját. A milliókból, melyeket elszórnak a gazdagok, a sok emeletes nagy házakból guritanak arany-, ezüst-, nikel- és rézpénzben, értékekben az utcákon, arra nagyon sokan vannak, kapkodni kell, viaskodásban a létért való küzdelemben, egyik a másikat könnyen elgázolja nem akarva, hol meg akarva. Ugy is van. Naponta tiz körül váltakozik azoknak a száma New Yorkban, akik a nagy munkában, lótás-futásukban, szerencsétlenségtől érve az utcák forgatagában, gyilkosság által is, egyébként vesztik az életüket. Gőzhajó viszi őket, kiknek nem állapitható meg a személy ugyanazonosságuk, a halottak szigetére,

a várostól husz kilométer messzire, Hart Islandba. Azonnal, csakhamar napi rendre térnek fölöttük. Egy-két hangya eltiporva, a tetemházba kitéve, ügyet se vetnek rájuk, a hangyák dolgos utján, tovább halad a többi munkás hangya.

Ujságos rikkancs, természetesen mindenütt. Rászabaditják őket az utcára. Az egyik kocsiból le, a másikra felugornak. Nagy sebbel-lobbal sietnek. Nagy lapokat hordanak, Herald, Times, World, Recorder, Sun, Tribune s. t. b. szavakat, ujságcimeket kiabálnak. Olykor meg is gazdagszanak az ujságárulásból, mint az

Rikkancsok.

a Kelman nevü, aki hat év alatt 40.000 koronát szerzett és a new yorki választásoknál, mikor e sorokat irom, előljárósági jelölt. Annál szerencsétlenebb az a szegény rikkancs, akit ugyanezen időben, éhségtől haldokolva találtak a padon, két nap óta nem evett s olyan gyenge állapotban van, hogy életben maradásához nincs remény.

A Bradway két oldalán lefektetett sineken, egyes és egymáshoz kapcsolt kocsik siklanak, villamos erő által hajtva. Az üzleti órákban minden hely elfoglalva, valahány és annak, kinek nem jutott már ülőhely, vásott gyerek módjára, hátul kapaszkodik fel, áll a kocsi párkányán, fogódzik abba, akár emberbe, ami keze ügyébe akad, mert idején a munkában kell lenie.

A „repülő nyaktiló“ rendesen és szorgalmatosan szedi áldozatait, ha még ugy vigyáznak is. Ilyen utca forgalomban, a szükebb utcákban is, veszedelem elég van. Nagy baj, ha valaki rövidlátóságban szenved, vagy az automobil pöfögését nem hallja. Kocsi itt, kocsi ott, oszlopokon is, tehát fejünk fölött, lábunk alatt, kocsi mindenütt. Nincs a világon még egy másik város, melynek annyi földalatti vasutja volna, mint New Yorknak. Kettős, hármas, négyes vágányon, összesen 70 mérföld hosszuságban. A mi Andrássy-uti módszerünk szerint épitették a földalatti vasutaikat, csakhogy azok hosszuságával minket nagyon elhagytak.

Ha sok szemünk volna, mint Argusnak, akkor is nagyon kellene vigyáznunk, mert itt azt a jelszót ismételgetik, hogy mindenki vigyázzon magára. Pedig időközökben, mégis meg kell állnom itt is ott, mert tanulmányozom az amerikaiasan nagy városi kinyomatot, gondolkodnom is kellene, ha a sok rikkancs, cipő tisztitó néger, fütty, sipolás, folytonos kelepelés, szünetlen karatyolás ki nem verne sodromból. Hangzavar. Foglalkoztatom a szememet.

Ez az empire városi nagy utca, izlés dolgában bizony nem olyan ut, mint akár Páris, Berlin, Wien vagy Budapesten. Nem, nem. A mi büszkeségünk, az Andrássy-ut, nagyon kicsiny ugyan a Broadway-hez képest, mégis több az izlés, minden stilus benne, csak a nemzetien jellegzetesnek, nincs meg a nyoma. Itt London szerü magas, keskeny házak, közbül egy-egy óriási, mely a többi tető fölé ágaskodik. Tiz emeletes magasságból néznek le az ablakokból, az alakok összezsugorodnak szemünkben.

Az utcák sürü hálózatára nézni, a liftek gócpontján, voltam nehány ilyen és még sokkal magasabb háznak fent a tetején. Néztem róluk a beláthatatlan épülettömeget, téglazsivatagot. A mostani ujdonság, a Broadway és az Ötödik Avenue keresztezésénél a 87 méter magas The Flat Iron Building. Három oldalos alakjánál fogva, vasaló háznak nevezik, de egy néző pontról, hasonlit a hajó orrához is. Husz emeletet olvastam. Drágább volt az épület telke, ($2^1/_4$ millió dollár,) mint az épitkezési költség. ($1^3/_4$ millió dollár). Tükör-üveg ablakait biztositásra nem fogadják el, mert mikor a szél belekap az oldalába, égbe nyuló falába, hintál, hajlik a ház, felrepedeznek az üveg táblák. Földszintjén van az Egyesült Államok legnagyobb dohánytőzsdéje, az United Cigar Store. Fiókja van az Unio minden városában.

Könnyü szerrel mentem fel az elnagyolt épület, a vasaló ház tetejére, villamos személy felvonón. A tekintetemet bámészkodva hordom körül, belemélyitem az utcák tömkelegébe, a nagyváros kőzsivatagába. A piramis, ókori csoda számba megy. Ha ez az, akkor az, ujkori még nagyobb csoda. Ennyi kő és tégla, egymásra rakva! A piramisok kövei négyszegletüre, ezek cifrára, alakosra vannak faragva. Több idő, több dolgozó kéz. Láttam a magas háznak tetejéről hangyabolyt, emberek zsibvásárát, hallottam azok felhangzó kiabálását. Közhelyen álló bérkocsik. A kocsik előre kusznak, az automobil kürtök rikoltoznak. Zsongássá tompulva hatott fel a törtető élet zaja, felverödött az utca zsivaja. Tiszta levegőben, jól érzik magukat a legmagasabb emeletek lakói.

Látok sok szép, pazarlással emelt, több millió dollárba került épülettömböt, iparpalotát, a rengeteg amerikaiasan nagy szabásu tözsdét is, más bankházakat, de nincsen terük, kevesebb a a hatásuk. A szükebb utcákban hanyat kellene feküdni, hogy azokat egészen meglássuk.

Nincs vakolt ház, javitással nem szeretnek bibelődni, bajoskodni. Barna kőből, vörös, préselt téglából emelt disztelen, párkányzat nélküli kalicka szerü magasságok, inkább üzletre berendezett, árukkal megrakott, kapta szerü házak, tégla tömegek, közbül-közbül azonban kiváló diszes épületek, vasból és fehér márványból. Faragott kővel burkolt kereskedelmi paloták, kőbe alkalmazható épitési formák. A lakás paloták, az uj, kivülebb eső városrészekben vannak.

A házakon feltünnek az emeletről emeletre kapaszkodó vaslétrák, melyeket házégéskor használnak. A lépcsőzet, nagyon sok emeletes háznál fából van.

Az amerikaiaknak el kell hinnünk, hogy ilyen Broadway, nincs több az Egyesült Államok városaiban. Azt is mondják, hogy az egész föld kerekségen nincs több ilyen Broadway, mely világcsoda számba megy. Igazuk van sok tekintetben. Hozzá tehetjük még, hogy Európában egyik város sem hasonlit New Yorkra.

A gyalog járda jó, fák is vannak szép számmal, ahol ültetni lehetett és az emberáradat el nem sodorta.

Cifraság, elég van több házon, de az én európai szememmel nézve azokat, bármint keresem, nem találom meg a jó izlést. Az amerikai inkább a mutatósat kedveli, gazdagságosat keresi. Többször az is megesik rajta, hogy neki rugaszkodik s görög izlésben, sok

szép és nagy korinthi oszloppal épit bankházat, máskor ó-egyptomi épitészeti formában börtönt, kivégzési helyet. Szinte furcsa látni, mikor a régi Tombs, cifrázatosan vastag köoszlopa mellett, kétfelől a vasrácscsal és érclemezekkel elzárt börtön ablakok mélyedéseire tekintünk. Lépcsőzetes oszlopcsarnok és börtön, bizony nem illenek össze. Hibák a szabatosságon, leigázzák a szépérzékünket. Látok máskor csucs ives gothikával istállót. Tehát nem templom, tudományos intézet, szin- vagy dalmü-szinház, hanem olyan valami, melyről elmondhatjuk: risum teneatis. Mégmáskor azt véljük, hogy az akropolisi Parthenon támadt fel uj kiadásban, pedig csak vámház az. Kicsiben már mi is utánoztuk Amerikát a mienkkel Budapesten.

A Broadway nyugati oldalán, a magas gyalogjárón, több előkelőség jár, mint a keletin. Amaz a dollár utja, emez a shillingé. Az én szememben vegyesen gurulnak ezek mind a két oldalon, arra enged következtetni az a sok, az utra kirakott áru, mely a boltban nem fér el. Ezt az utcai áru felhalmozódást egész Amerikában, kis és nagy városban mindenütt látni lehet, nem akad meg a rendőr azon, ami az üzlet háboritatlan folytatására van. A budapesti házmesterek, ezek bizony egy szalmaszálat se engednek költözködéskor a kövezett udvaron hagyni.

Csupa bolt, csupa kereskedés, ezek előtt napellenzők. A pince helyiségekben is árulnak, illatok áradnak e földalatti főzőhelyekről. Étkező helyiség sokhelyütt, még azok is azok, melyek fölött, mellett, Café felirás van.

Az éhes és szomjas, dolgos emberek, ki-bejárnak az étkező helyekre a nap minden szakában.

Európai értelemben vett kávéház nagyon kevés van. Nem keresik a füstös együttlét örömeit. Az amerikai üzletember a munka világversenyében nem ér rá pénzt érő időt vesztegetni a csiszolt márvány-asztaloknál, az üzletét pedig az office-ában szokta megkötni.

Mig az utcai zenészt hallgatod, hirdetést nyomnak a kezedbe. A vörösbarnára mázolt téglaházakon és hirdetési oszlopokon, öles falragaszok szines képekkel vonják magukra, terelik el figyelmedet. Az amerikai hűhóra, visszatérek többször.

Kocsisok lármája, a gyalogosok zajgása, rendőrök füttye, sokféle zakatolása, nyikorgása, csikorgása a kerekeknek, olyan hangzavarrá olvad össze fülünkben, hogy pillanatra elvesztjük az eszméletet.

A Broadway-n, emberek mind az öt világrészből. Tulról idehozott nyelvek. A japáni meg a khinai csak olyan közönséges jelenségek, mint a négerek. Sokaságban, sürü tömegben szegik be a gyalogjárót mindenféle emberek.

A new yorki kikötőben a földnek összes népei megfordulnak, a new yorki Broadway-n nemkülönben.

Legkevesebben, alig néhány ember által vannak képviselve a rézbőrüek, akik urai voltak ennek a földnek is, akik eladták nagyon olcsó áron ezt a szigetet, melyen az amerikai metropolis felépült. Most egy házhelynek való négyzet öl a jobb helyeken 10.000 koronába kerül, tehát egy házhely, sokkal többet ér, mint akkor az egész Manhattan-sziget. Legujabban, 1907 év derekán, az Ötödik Avenue és a 38. ut sarkán, egy tőkepénzes, 12.444 koronát adott egy négyzetméterért. Azt hiszem, ilyen nagy árt, a new yorki bankárokon kivül, soha, senki nem fizetett még, mióta a világ áll. És minthogy nincsen más hely épiteni a szélességben, hosszuságban, emelik az emberek, házaikat, szédítő magasba. Itt különben könnyen szoknak a szédelgéshez.

Reggeli kilenc órától, esti ötig tart az örökvásáros nép zajgása, kergetőzése. A forrongó sokadalom akkor kissé elcsitul, mikor kifárad a dolgozó.

Én is elfáradtam a nézésben, kocsira fel, kocsiról leszállástól. Pihenőt kerestem és találtam a gótives Trinity Church, a Szentháromságról nevezett templomnál, lombok és árnyékban lévő sirkövek közt. Fulton Róbert a templom hüvös boltozata alatt nyugszik. Sirjából az emlékezet, gyakran idézi fel. Ő csinálta az első gőzhajót. Ha láthatná a mostani oceánjárókat!

Felnézek a házák fölött kukucskáló, száz méter magas toronyra, a gazdag jövedelmü anglikán püspöki templomra, azután belevegyülök ismét az utról felhangzó lármába.

A templom üres, az ipar és kereskedelem nagy forgatagában, a munkában nincs idejük a templomba járni, de hallom, erre, a templom felé, vasárnap, mikor üresek az utcák, erre szoktak a felcifrazott szép ladyk, missek járni, magukat és drága ruhájukat mutatni. Örök női hiuság, mindenütt, az ujvilágban is van neked vásárod. Itt még nagyobb, mint másutt.

A szép tornyu Grace Churchnál, ahol a Broadway kissé megtörik, letérek a széles utról jobbra, hogy megnézzem a Bible Houst. Annak az amerikai Biblia Társaságnak a háza ez, amely

80 nyelven 65 millió ó- és ujszövetségi könyvet adott ki, terjesztett el. Ez a nép, mely szorgalmatosan olvassa a Bibliát, nem káromolja az Istent, a vallásos életet a nagyobb müveltség követelésének tekinti. Amerikai nyomdából, 1782. évben került ki az első Biblia.

Mutatnak közelben egy utcaelhajlást, mely onnét ered, hogy 1800. évben, egy hollandi korcsmáros nem engedte kivágatni a háza előtti szép nagy fát. Nálunk a fővárosban és vidéken, derüreborura vágják ki a legszebb fákat.

New Yorkban nincsenek körben összefutó utcák, sugárutak, csak avenue-k, hosszu utak, melyek a város hosszában egyenközüen szaladnak az ujabb város részekben, folytatódnak ott, ahol a város leszorult a szigetről s a szárazföldön terjeszkednek tovább.

Az avenue-ket számozott kereszt utak kötik össze, egyik vizparttól a másikig, hogy könnyebben eligazodhassunk. Ki is győzne annyi utcanevet adni s ha már adnának, vajjon a sok idegen miként birná a sok idegen szót kiejteni?

Sakktábla szerü négyzeteket képeznek a háztömbök, melyeket blocks-nak neveznek. Ha kérdezel valakit, hol és merre találod meg ezt meg azt, arra felé mutatva el, csak annyit mond, hogy ennyi meg annyi block mellett menj el, lauf du,*) s fordulj azután jobbra vagy balra.

A szavakkal is takarékoskodnak, a kocsi kalauz a megállónál csak az avenu-et, vagy csak az utca számát kiáltja ki. Kár, hogy az utcák és utak nevei, számai, nincsenek mindig a sarkokon jelezve, hanem lámpa üvegeken kis betüvel, utca kereszteződésnél, gyakran csak egy helyen. Ebben a tekintetben előbbre vagyunk mi, pedig az amerikai nagy városokban, sokkal inkább volna szükséges az utca és házszám jelzés.

Aki sebbel-lobbal nem siet, szivesen ad utbaigazitást, ha pedig ráér, el is vezet egy darabig, ugy mutat. Ha nem tudsz angolul, ő keres németet, akivel beszélhetsz, de a német, annyi angol szavat szur a beszédébe, hogy angolul kell tudnod, hogy a németet megérthesd. Kellemetesen csalódtam ebben a tekintetben az amerikai angolokban, az amerikaiak előnyére. Volt, aki elhagyta boltját, az utcára ment, hogy germen, olasz vagy francia embert találjon nekem.

Figyelmeztetnek a több nyelvü irások, hirdető oszlopok,

*) Az amerikai német mindenkit tegez.

árlapok mindenre. A cégtáblák, vastag és még vastagabb betükkel, százezrek számra függnek a házakon, fénylenek az ércbetük az üveg ajtókon. Cimek és alcimek, Co. részvénytársaság, csendes társak. Rudakon vagy a házak magasáról átvont leplek, hirdetésekkel vannak telve, business rí ki belőlük. Hirdetésre használnak minden talpallatnyi üres helyet fent és lent. Repülő plakátok, ügyes reklámmesterek. Este, hunyó meg kinyiló, pislogó szemü lámpa sorok. Reklám-táblák, reklám-lámpák. Az amerikai, hirdetési lázban szenved, figyelmet felkeltően annonciroz, este váltakozó szinü megvilágitott betükkel, vetitett képekkel. A szövegezéssel, irók, a képekkel müvészek is foglalkoznak. Ügyes hirdetés fogalmazók 10—15.000 dollár évi dijat kapnak. Amerika és a reklám egy. Szinte ordit a reklám. Olvasom, hogy a sirkövet is arra használják fel. New Yorkban egy cipőkereskedő előre készitett sirboltjának fedő lapjára ezt vésette rá: „Ez a márvány fogja egykor örök pihenésre fogadni James Bolton földi maradványait, akinek jelenleg a 15-ik Avenue-n fényes cipő- és bőrkereskedése van. Ott kapható a legolcsóbb és legtartósabb cipő.“ Ugyanott egy másik hirdetés igy szól: „Itt nyugszik John Smidt, aki eldobta magától az életet és egy „Colt“-forgópisztolylyal egyetlen lövéssel végzett földi gyötrelmeivel. Öngyilkosok! Csak „Colt“-féle forgópisztolyt vegyetek“. Csak annak van értéke, keletje, amit lármával hirdetnek, anélkül mit sem érnek. Azt, ha valaki vörös téglaport, tetszetős katulyákba rakva, nagyban hirdeti, annak is volna keletje, sőt meg is gazdagodhatnék az élelmes hirdetés gyártó. Az Egyesült Államokban 500 millió, mások szerint 1000 millió dollárt költenek el évenként reklámra, tehát többet, mint Orosz-, Német-, Francia-, Spanyol-, Magyarország és Ausztria a hadseregeikre. A Fairbank mérleggyár, egymaga, évenként 750.000 dollárt költ el, a Sapolio szappangyár, naponta ezer dollárt fordit e célra. A nagy áruházak csak a new yorki lapokban megjelenő hirdetéseikre 4—5 millió dollárt költenek.

New Yorkban, egy szembetünő ház kéményén, hogy hirdethessen valaki, magad a jogért egy évre, másfélezer dollárt. Rámázolnak a falakra, ahol csak tehetik.

A nagy lapok drágán közlik a hirdetéseket, elfizetnek 5—7 dollárt egy sorért. A Sears Roebucker Cie cég, mikor az 1200 oldalos árjegyzék könyvét szétküldi, 6000 dollárt ad ki csupán posta költségre.

Love for money felirást, a pénz iránti szeretetet, odaképzelhetjük valamennyi hirdetés mellé, melyek az árukkal tulzsufolt kereskedelmi palotákon figyegnek, öles betükkel kiabálnak le. A reklám, a kereskedelem fejlődésével tart lépést. A nagykereskedő házak áruforgalma évi 40 millió dollárra, sőt azon felül is rug. Rendszerint, a bevételből 5%-ot költenek el reklámra. New Yorkban minden 48 percre esik egy uj kereskedés nyitás vagy valamely vállalkozás s igy minden hét órára esik egy csődnyitás. Nevek, az ujságok hátulsó, hirdetési oldaláról, az elsőre rugtatnak, mint szenzációk.

Roosevelt és Parker arcképei, az utcán átvont lepleken. Parker maga is itt van most, személyesen vezeti, benső barátjaival intézi a dolgait, tartja kezében a választásának szálait. Politikai csoportok itt és ott.

A New Yorkban megjelenő Morgen Journalban egy találó kép van erről. Az elnökjelölt hat széllabdát tart zsineggel a bal kezében, jobbjában egy kés. Az egyes labdákon, Parker biró, melyik ballont engedi ma szélnek?

Visszakerülök a Broadway jártabb részére, a napot annak szentelem. Figyelmeztetnek a Broadway és a 10. utca sarkán, a templom közelében lévő Fleischmann (Lajos) Bakerie-re és restaurátióra. Ez az érdemes pékmester, és többszörös milliomos ur, nagy emberbarát, Morvaországban született és a mi hadseregünkben szolgált mint tiszt, részt vett az 1866. évi háboruban. Van faluja, versenyistállója. Ő sütötte New Yorkban az első császárzsemlyéket. Meggazdagodott. Magyar huszártisztek, mikor adósság hátrahagyásával voltak kénytelenek átkelni a tengeren, a hitelezők elől elfutni, többször fordulnak hozzá, aki nagyon érdeklődik a magyar ügyek iránt. Minden este kenyeret és egy-egy csupor kávét osztatott ki a sütődéjében jelentkező összes szegények között, ha 500 volt is azok száma. A kisebb-nagyobb csoportosulás, volt a new yorki munkásviszonyok hőmérője. De már többé nem osztogat Fleischer bácsi. Öt nappal később Chicagóban olvastam, hogy a derék férfiu meghalt 68 éves korában.

Ugyancsak a 10. utca és a Broadway keresztezésénél, a földalatti villanyos vasut állomásánál, megnéztem a világ legnagyobb áruházát, Wanamaker Jánosét, aki egyik üzletvezetőjének évi 15.000 dollárt fizet. Olyan értelemben veszem a legnagyobb áruház szót, hogy a legtöbb és legkülönbözőbb áruk, egy keres-

kedésben, mondjuk egy födél alatt vannak. Mikor már órákig jártunk a nagykereskedő házban, mozgó lépcsőkön, felhuzó gépeken s az emeleteken megfordultunk, akkor látjuk csak, hogy milyen kis részt láttunk az egészből csaknem fél nap alatt. Elősorolni a tárgyakat, melyek itt kaphatók, annyi volna, mint kötetet megtölteni csupán csak szavakkal, az áruk megnevezésével, mert itt minden van, pólyától a koporsóig, ami embernek kell. Bemehetsz gyalog, pőrén, jól megebédelve, kimuzsikálva, kijöhetsz négylovas hintón, teljesen felruházva, felékszerezetten utra indulhatsz mindjárt ugyanazon a kocsin mindenfelé, az öt világrészből való, állati és növényországból való mindenféle élelmi szerekkel megrakodva. Eltöltheted az épület rengetegben egész napodat a legjobban. Megtalálsz benne mindent, amire szükséged van, nincs, lehet. Bankház, pénzváltó, pósta, restaurácio, kávéház, cukrászda, olvasó szoba, zenekar, időnként mütárlat müvészien festett és faragott képekből, hangverseny müvészi erőkkel. Még csinos gésák is körül csicseregnek, ha japán tárgyakat kivánsz. Szóval, ha pénzed van, amit szemed, szád, izlésed kiván, itt megkaphatod. Sok duzzadt tárca, indult itt már lapulásnak.

Karácsony táján a nagy áruház, éjjel is nyitva van. Négy igen nagy áruház tulajdanosa, Wanamaker, Siegel Cooper és társa, Marshal Field és Windle, sok millió alaptőkével arra álltak össze legujabban, hogy önmüködő nagy áruházakat létesitsenek nemcsak amerikai, de európai nagy városokban is. Automatikusan fognak árulni bennök. Árumintákat állitanak majd ki árszabással, tudnivalókkal. Egy villamos vezeték gombját kell majd csak megnyomni s azonnal ott lesz a tárgy, amely kell és abból a mennyi kell. Az önmüködő készülék lemér, levág, becsomagol, pénzt fogad el, abból visszaad. Kételkedőleg rázom fejemet, de manap valóban csoda dolgokat visznek végbe Amerikában az emberek.

Kijöve Wanamaker áruházából, az ujkori labirintból, váltig nézem a Broadway-n a házakat, hogy jól vésődjenek be az emlékezetembe. Sok márványt látok a falakon, pazarlásig vannak vele. A granit és barna kő nagy banvan a használatban, tarka egyveleget képeznek a vörös tégla falakkal. Elszomorodom, mikor a legdrágább épületeket minden izlés nélkül látom és elgondolom, hogy mennyire vihették volna ezek a gazdag emberek, ha például csak a franciáknak az izlésével birnának. Európa általjában szellemi tekintetben felülmulja Amerikát.

Állok és gondolkodom. Gondolkodom, hogy lássam is amit nézek s megértsem amit látok a Broadway-n, amely kétségkivül a világ egyik legérdekesebb városi utja, a rajta zsibongó nép, társadalom, egyöntetü soha sem lesz.

Mehetünk a Broadway-ről bármily irányban, öt centért járhatunk villanyoson fél napig, megtehetünk 18 mérföldet. Használjuk ki az olcsó alkalmatosságot, menjünk, mozogjunk, „nyugalomra a sirban lesz idő". Philalethes*) mondja azt.

*) Philalethes János, Nepomuk, Mária, József szász királynak az irói neve.

A new yorki khinaiakról.

A mongolfaj khinainak megvan a maga városrésze New Yorkban, annak a keleti oldalán, Chinatown. Veszedelmes hely, vannak titkai, földalatti rejtekei. Mintha Sanghai cik-cakos és tekervényes szük utcáin járnánk. Len köntös, bő ujjak. Télen a sujtásozott népség annyi ruharéteget rak magára, amennyit a hideg megkiván. Rikácsolás, vihogás, sok üres hűhó, kockavetés, becsapás. Aki lármát csap, ha veszt, eltüntetik láb alól. Mandulavágásu szemek játéka. Khinai felirásos üzlethelyiségek, kiaggatott ruházat. Áruk, a copfos elárusitók, legnagyobb csalók bennök, hazugok, oly módon, mint Kármán József mondja: „A szokványos hazug végre önön füllentéseit is elhiszi.“ A copf nálunk Európában, nem a tarkóról indul ki, hanem az intézmények és cselekedetek alakjában van meg. Kuli, khinai napszámos, nagy számmal.

Megismerkedtem a hajfonatosnak és a ferde szemünek a konyhájával is, a szük sikátorokkal biró, büzös Chinatown-ban. Kérdezősködésre, hüvelykujjukkal előre-hátra böknek.

Ettem elképzelhetetlen khinai ételeket, kés és villa helyett pálcikákkal — ügyetlenül. Elővettem azért a porcelán kanalat. Nem mondom, hogy minden étel rossz volt, sőt a cápa uszony leves, a khinai finom metélt izletes is, a négyszegletes darabokra vágott husféle nemkülönben, de elég volt azt, valamint a vizbe főtt és édes szörppel lottyantott rizst egyszer megkóstolni, az erjedő rizsből készült italt is. A babafindzsákban dinyemaggal felszolgált, cukortalan, zöld khinai teánál, jobban izlik nekünk a mi megszokottunk. Olvasom, hogy otthon, Khinában, ha jól megy a soruk, 4—5 liter teát is megiszik naponta egy telivér khinai.

A fecskefészek leves és a fehér cápa-uszony, tengeri fümártással, csak az étlapon, nyomtatásban volt. Drága. Két dollár egy adag, külön kell készittetni, előre megrendelni.

Annál jobban izlett minden egy telivér khinainak. Nyulós gilisztákból vagdalék levest evett, talán patkány-pecsenyét is, mert azelőtt és azután, hogy Keresztelő szent János sáskát evett a pusztában, sokféle a nemzetek étlapja, az emberek izlése, valóban de gustibus non est disputandum. A rómaiak megették a hős cincér lárváját, csemegének tartották a szarvasbogár álcáját. Afrikában egy vad néptörzs svábbogárból készit főzeléket. Az arabok — tudjuk — a sáskát eszik. A hangyát több népfaj kedveli, vajban sütve, főzve a hangyatojást se vetik meg. Braziliában a hangyás kalácsot szeretik. A khinai megeszik csaknem minden növényt, állatot, de az mégis csak sok, hogy a kigyó levest pompásnak mondják. Khinai emberünk felkelve ültő helyéből, elégedetten verte a hasát. Vette azután kezébe a khinai összetett betükkel nyomtatott ujságot. Még csak a kártya és az édes méreg, opium hiányozhatott a teljes boldogságához. Ezekhez majd máshol jut, tiltott helyen.

A khinaiak, habár kegyelettel emlékeznek az őseikről, még sem követik a jó példájukat. Róluk sok rossz dolgot hallottam Amerikában. Hiba és bün halomszámra rakva, azért csak egyes szavakkal pedzem. Tisztátalan, csak egyesek törülik az arcukat, meleg vizbe mártott kendővel. Minden munkára vállalkozik, önző, fukar, irigy (náluk csakugyan legsárgább az irigység) buja, sőt fajtalan, lelkiismeretlen, csaló, tudatosan hazug, hamisan tanuskodó és esküvő, alattomos, méregkeverő, elméjében boszu gondolatok fordulnak meg. Sanghait ma is az európaiak sirjának mondják. Legujabban a rendőrség rátette a kezét Chinatown-ra, riasztással, szétugratással nagyon megapasztotta a számukat, mert ontotta őket az „ég fiának rengeteg birodalma", mely egymaga, csaknem olyan nagy, mint egész Európa. Semmi kétség benne, hogy a khinaiakat megrendszabályozzák Amerikában.

Ha elég volt a khinai ételeket egyszer izlelni, a khinai szinházat is elég volt egyszer megnézni. Nem is volt az szinház, hanem olyan meleg, forró kamara, amilyen nálunk a budai rácfürdőben van.

Olyan tele volt a szinház, hogy az összeszorult emberek között nem lehetett volna egy almát a földre dobni. A közönség legyezte magát, az alacsony társadalmi fokon lévő szinészek dedig, akik a székre még egy zsámolyt is helyeztek és arra ültek, csak egyhanguan nyávogtak, egy réz üstöt vas kalapácscsal kon-

gattak, doboltak, fütyültek és orditottak. Nem lehetett igazában tudni, miről van a szó. Nekük azonban tetszett, hüvelykmutogatással jelezték azt, mi a mi tapsolásunknak felel meg. A szinésznő

Khinai Paprika Jancsi.

náluk ismeretlen fogalom. Tilos nőnek a szinpadon fellépni. Énekesnőik vannak ugyan, de otthon, Khinában, ahol lotusz-virágnak nevezik őket, mert fehér lotuszszal ékitik a hajukat és a Szutshan

tartományban élő szebb fajból valók. Jászpisz a kedvelt ékkövük. A fehéreknek külön fentartott helyük van. Elzárkóznak tőlünk. Csakhamar otthagytuk a lecsüngő bajuszu khinaiakat, szinházukkal együtt, mely egyenrangu a Paprika Jancsi féle bábszinházzal, melyben az alakokat sodrott zsineggel rángatják. De a khinaiaknak is van igazi bábszinházuk.

Nyelvükön egy kukkot sem értünk, de az előadásból megtudjuk, hogy ez a legcsunyábban hangzó nyelv, a khinai, az „r" betü teljesen hiányzik ebből. A mandarin szót meg ők nem értik, a jelentőségét sem tudják, mert a rendek országában ők kuangfúk-nak nevezik a főbb tisztviselőiket. A mandarin szó, a portugál mandarból van, melynek „parancsolni" jelentősége van.

Érdekes a tömören lakó khinaiak külön városrészében este járni, mikor a mozgó kis kézi- és feltüzött sok, festett papiroslámpa világit és felaggatva leng a sok zászló. A khinaiak, Krisztus előtti idők óta, nagy lámpaünnepélyt rendeznek minden ujesztendőjük első holdtölte alkalmával, melyet gazdag, szegény egyaránt ül meg s meggyujtanak Khinában mintegy 200 millió lámpást. A legszegényebb khinai is bemehet ilyenkor a császári palotába, ami máskor legnyilvánosabban eszközölt halálbüntetéssel jár.

A Khinatown-ban megőrzik az otthoni szokásaikat, államot szeretnének alkotni itt az államban. Kedvelik a játékot, csempészkednek, titkos társaságokat alkotnak s amit első sorban kellett volna emlitenem, szeretik az opiumot, ezt az édes mérget vastagfejü pipából szivják. Aki megizlelte, opium szenvedélye támad, nem állhat ellent a mámornak, mely beleringatja a kéjes álmok országába. Szellem és testi munkára képtelenné válik az opiumszivó és tönkre menvén, opiummal könnyen megy az öngyilkosságba. Legujabban a khinai császár, tiz év alatt teljesen megszüntetni akarja az opium gyilkos méreg szivást. Szép lesz, ha ugy lesz. Akkor nem Khinában lesz a legtöbb öngyilkosság — a kerek világon — mint eddig volt. Addig azonban virit a máknak piros virága, folyik a zöld magtartó fehér nedve.

Ideig-óráig elnézem á kopaszra borotvált fejü, ivalakban foncsikos, lekonyult bajuszu, buzasárga, viaszsárga népséget holdas estén. Ők maguk is kiváncsiak. Zsákszerü a kabátjuk, hálóköntösforma ruhájukban meghatározhatatlan az alakjuk. Zajtalanul, csoszogva, totyogva lépkednek a nemez cipőben, de van magas

talpu cipőjük is, gyorsan is járnak, ha munkában vannak. Félre huzom a számat. Dohányoznak s azon jár az eszük, hogyan töltsék el az időt. Utcai büvészt nézzenek-e, szinházba menjenek-e, vagy teaházban áldozzanak az erkölcstelenségnek? Az egész városrészük rossz hirü. Az emberséges gondolkozás, ezen állapot megszüntetését követeli. Az itteni kevés khinai nő, patkányszemü leány, söpredék, a jó otthon marad, habár ott is semminek tekintik, ott sincs szava, jelentősége, csak végzete van. Az ősökről is csak a fiu gyermek emlékezhetik. A nőnek se joga, se kötelessége. Testességét, elnyomoritott lábait tartják a legfőbb női szépségének. Egyben, másban nem lehet öröme. A föld legnépesebb, világ közepének tartott országa, mely a Gobi sivatagtól a Sárgatengerig, a Himalája-hegységtől el egész Mandzsuriáig terjed, sok szemetet vet ide. Rossz higieniai viszonyok között élnek, a gümőkórság őket pusztitja legjobban, undoritó, mérges kelevény-váladékot is látok néhány kellemetlen külsejü emberen. A khinai orvos és pap, csaknem a legalacsonyabb társadalmi fokon van. Nem csoda, ezer év alatt se haladnak.

Piszok amerre fordulunk, hagymaszárak. Mondhatatlan illatok. Visszataszitó érzés. Mindenütt lógatták és száritgatták a sok fehérnemüt, melyeket a khinai emberek drágán mosnak ki, azaz, hogy nem mosnak ki — jól. Láttam egy tiz centért mosott inget egy utitársamon, ujra kellett volna azt mosatni, tele volt foltokkal. Legjobb azért 25 centért egy uj inget venni.

A khinai kuli, vagyis munkás ember mos, (kutyát is), vasal, szivart, virágot csinál, órás, cipész, szabó, ügyes és izlése van. Elnéztem egy lencsehijas szemüt, félszemével piszmogva bár, de olyan ügyesen csinálta a virágokat, mint bárki más.

Látok néhány khinai borbélyt, üzlethelyiségük nincs, csak az utcán járnak, csengetnek. Ügyesen végzik a széken ülőn a szőr leszedést, sőt az orrból és a fülcsatornából is eltávolitják azt. Az amerikaiak is szivesen lesznek a kliensük, mert a szépséghibák eltávolitását is értik.

Érdekes és kevésbé érdekes dolgokat hallok a khinaiakról menés közben elbeszélni. Lélekszámuk New Yorkban 10.000. Nem szeretik Amerikában a khinai embert, sőt ezidőszerint tiltják a további bevándorlásukat, a honkongi rajok özönlését. A yankee fél tőlök, versenytársat lát bennök. A khinai is gyülöli a fehérarcu embert, kit fehér őrdögnek tart, jó, hogy félénk. Nem csak

azért nem szeretik, mert nem sajátit el semmit a tanulékony angoltól, hanem főleg azért, mert a dologban nem válogatós, bármely piszkos munkára ha akad ember, az a khinai. Rendkivülien szorgalmas és takarékossága a legnagyobb fukarságig megy, a centeket négy részre osztja, csaknem az egész keresetét haza viszi, még pedig aranyra váltva át. A tótot is a nagy takarekossága miatt gyülölik Amerikában.

Boszantják a khinait, ahol tehetik. Suhancok felkeltik hajnalban, egy gallért visznek mosásra.

Ha khinait kérdezünk, hová való? a kuli sem mondja meg születési helyét, mert a khinai munkás, otthon rendesen bünténytkövetve el, szökik ide át és a kérdezőben kémet lát. Khinában nehéz kalodába kerül a nyaka, sőt egy-kettőre leütik a fejét; a hóhér ezt egy koronáért teszi meg. Khinában a büntetést szigoruan mérik, még a tisztet is megbotozzák, ha rászolgál, a felségsértőt forró szurokban mártogatják, a rablónak kitolják a szemét, kihuzzák a nyelvét, kis dolgokért is fagallérba szoritják a nyakát.

Khinai emberről szólok csupán, mert az alantas lénynek tartott, nagyon alárendelt szerepkörrel biró khinai nő a világ legelnyomorultabb nője, a barmot jobban gondozzák, mint a khinai leányt; a hittéritők ezer számra szedik fel a kitett kislányokat. Ha felnő, ha mégoly szép is szeme, ha a fényes hajából mégolyan különös alakitást is csinál, nem számit semmit, azt is kétségbe vonják, van-e lelke? A khinai nő erős lefüzés, lábkötés által megnyomoritja lábát és ennélfogva rendesen nem, csak bambuszbotra támaszkodva járhat. A khinai nő nem igen hagyja el a hazáját, mert a központi birodalomba többé vissza nem térhet, legfölebb Koreában vesztegelhet. Életük örömtelenségében, sokan dobják el maguktól az életet. Mondják, hogy a khinai követ feleségén kivül, nincs más khinai nő az Egyesült Államokban, akiről beszélni lehet.

A khinai és szerecsen összeházasodásából származik a csokoládé szinü ember. A khinai, valamint a szerecsen, Amerikában megvetett. Törvény szerint tiltva is van a szapora khinainak, Amerikában nősülni. Az itt munkálkodó khinai férfi, mind visszatörekszik, ha pedig meghal, társai haza vitetik hulláját, mert csak igy térhet meg Budha*) kebelébe — a buta. Sokan a koporsó-

*) Budha, hires vallástanitó, ezer évvel Krisztus előtt élt.

jukat is magukkal hozzák már, és a hullájuk viteli díját előre megfizetik, hogy abban biztosak legyenek, az ezer meg ezer istenük nagyapjainak templomához közel nyugodhassanak. Kérdezem azután, hogy az emberi agyban nincs-e még nagy sötétség a XX. században is? Van, van. Villanyvilágitás dacára van, a tudomány fáklyájá dacára van. A khinaiak maradnak még a sárkányos papir lámpájuknál és mert elzárkozottságukban szellemileg nem érintkeznek a felvilágosodott emberekkel, nem is ragad rájuk semmi; 33,333 istenük se segit rajtuk, ha maguk magukon nem segitenek. Azt a bizonyos khinai falat nem akarják ledönteni, ugy látszik soha sem. Azért a khinaiak, a mi felfogásunk szerint, nagyon furcsa emberek. Sok dolgot csinálnak megforditva, vagy egészen másképpen mint nálunk. Legyen példának a khinai csók. A férfi orrával az orrát dörzsöli a szerelmesének, kedvesének, azután a saját orrán véve lélegzetet, cuppant, anélkül hogy a nőt ajkával érintené. Mi erre azt mondjuk: kinek hogyan tetszik, ugy tegye, de ők álatiasnak és durvának tartják a mi csókolózási eljárásunkat. Az oltást, az orr nyákhártyáin végzik. A khinai, ha magához int valakit, olyan kézmozdulatot tesz, mint amikor mi eltávolitani akarunk valakit magunktól. Fehérben és nem feketében gyászolnak. A tojást egy évig is mész között tartják, hogy előbb megzöldüljön, nekük akkor izlik csak, a friss tojást izetlennek tartják. A száraz tökmag náluk inyingerlő eledel, a nagy ebédet ezzel kezdik, rágicsálják, ropogtatják, mig az ebédre hivó réztányér csörömpölése elhangzik.

Költői képek nélkül, igazán szólva, a khinaiak orrcsavaró, szédítő büze, idegenszerü illatu, a dögletes párák, tovább menésre késztetnek. Megyünk a rossz szagu utcából annál inkább, mert taglejtésekkel nem sokat adhattunk egymás értésére. A ravaszul hideg szemek járását nem szeretem.

A városháztér és környéke New Yorkban.

Nagy kerületet, területet értek a városháztér környéke alatt, kiterjeszkedéssel, társadalmi határok nélkül, kapcsolatosan több dologra.

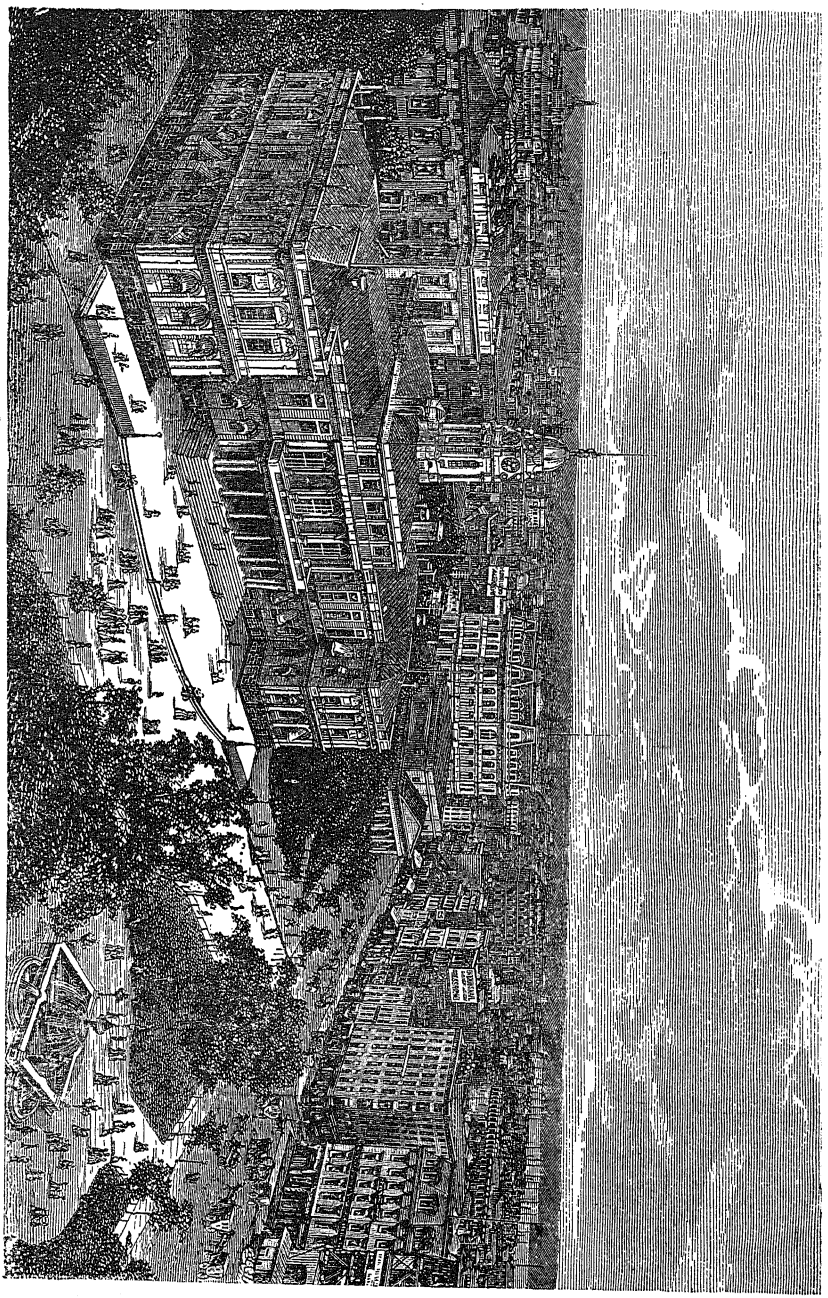
A vörösbőrüekről elnevezett Manhattan-szigeten*) az első holland telepitvényesek idejében legelő volt azon a helyen, melyen most az oszlopcsarnokos városháza, City Hall, büszkén emelkedik fel a parkos téren. Nagy New Yok mayor-a, polgármestere, osztja itt a parancsait. New York város 1664. év óta bir szervezettel, s ebben a tekintetben, az Unio első városa.

A belváros szivében fekvő kicsi, de csinos City Parkban, zöld foltján a háztengernek, az elmaradhatatlan szobrok állanak, ezek között Hale Náthán századosé, kit az angolok a város megszállásakor, mint amerikai kémet felakasztottak. Az utókor bronzban magasztalta fel. A kis park, nekünk magyaroknak arról nevezetes, hogy a város képviselő testülete, előtte fogadta a csodálatos ékesszólás fényében tündöklő Kossuth apánkat nagy remete fájdalmában és hallgatta az izzó magyar lélek szózatos beszédét. Megtört, de meg nem hajlott. Tudták ezt, azért dicsőitették a hatalmas egyéniségét.

Vaslábu padok jó pihenőt adnak a fáradt embernek. Lelki üdülés. Toronyóra tájékoztat az időről a városháza tetején.

Nem tudom levenni szememet a kétemeletes, szép, vegyes stilü épitkezésről, melynek a nagytermében ereklye gyanánt őrzik azt a széket, melybe Washington elnököt ültették, iróasztalát, melyen irta első rendelkezéseit azután, hogy diadalmenetben félistenként Mont Vernonból ezrek és ezrek jelenlétében, lobogó

*) Európai ember 1609-ben lépett először a Manhattan-szigetre, James Hudson tengerhős, aki egy németalföldi társaság szolgálatában állt.

A városház és City Park New Yorkban.

lelkesedéssel, ide hozták eskütételre, habár akkor New Yorknak csak 30.000 lakosa volt. Torkuk szakadtából örömriadallal üdvözölték, a hála jeleivel elhalmozták az uj, első elnököt. Az ágyuk dörögtek, a harangok megkondultak, zugtak, mikor elhangzott az elnöknek a Bibliára tett esküje.

A hely azonban, melyen történt az eskütevés, nem ez volt, a már lebontott öreg városházán, melynek a helyén most az állami alkincstár van, az athéni Parthenon mintájára felállitott, négyoldalt oszlopos diszépület.

New York államnak, nincs New York városban, az Unio metropolisában, ebben az Empire Cityben a székháza, Albanyban van az, onnét igazgatják New York államot és várost, tehát az Unio legnagyobb városa, nem is kormányzati hely.

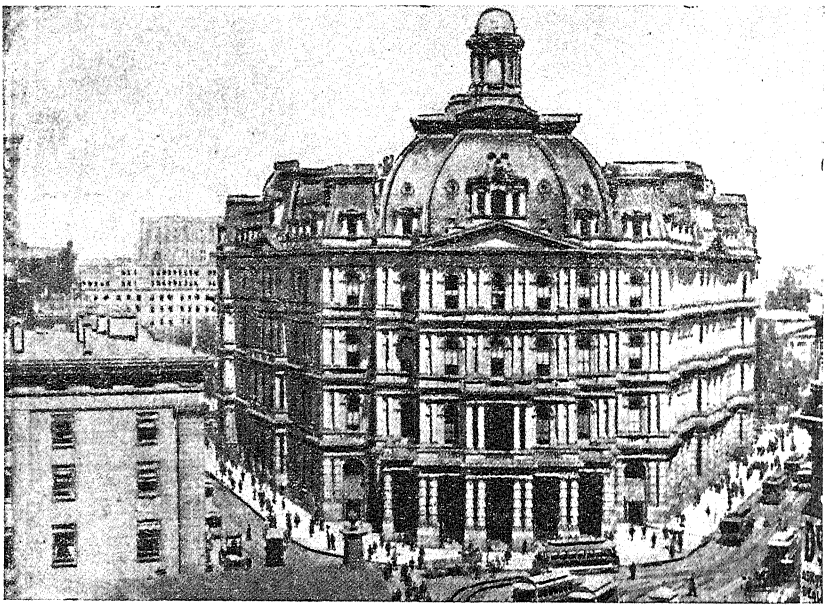
Sok ember jár a City Hall körül, ki-be, a kapu nyilásain, erre mennek a Broadwayról a Brooklyn-hidhoz.

Mikor kicsiny volt még Nagy New York város, a városházánál lehetett a város vége, mert az épület hátulsó részét már nem márványnyal, homokkővel boritották be a falat.

Egy tekintetre sokat látunk a Cityben, belvárosban. Nagyon nevezetes épületek köritik a városháztért. Ezek legnevezetesebbje a pósta palota. Rendes épitkezés az óriási kocka tömbök között, szinte jól esik ránézni. Elmult negyedszázados, de mintha csak tegnap készült volna el, uj szinben ragyog minden rajta. Van kupolája, vannak Mansard-tornyai. A pompás épület sok apró tornyából, kiállitást lehetne rendezni. A nagyon széles homlokzattal biró, szabadon álló épületkolosszban, harmadfélezer tisztviselő foglalkozik sokféle hatáskörrel, szakmával. Ezernégyszáz millióra rugnak számszerint a levelek és egyéb póstatárgyak, melyek évenként itt mennek keresztül a kezeken. Villanyos gömb egyszerü nyomására, a főpostamester, nagyur, előhivhatja a főbb tisztviselőket.

A Post Office oszlopcsarnokaiban örök vásár van, öregek és ifjak, üzletemberek és szerelmesek, más világban élők, ácsorognak és várnak. Hiszen a világ minden tájékáról jön ide levél, távirás. Európából a tenger alatti táviróvonalon, a kábelen, mely 1907-ik évi augusztus 5-én ülte meg 50 esztendős évforduló ünnepét. Megy a felelet üzleti dolgokban, családi ügyekben, rendőri dolgokban, szerelmi üzenetben, nyilvánosan és titokban, vasárnap azonban nem hordanak ki levelet. Többször néztem meg a főpostát, de mindig csak nagyjából láthattam. Tanulmány

kellene egymagának. Póstamotorok nagy számmal. Az első, városi póstahivatal 1710. évben kezdte meg a müködését, New Yorkban. A Post Office-nél kezdődik a 34 kilométer hosszu, ide-oda elágazó földalatti villamos vasut, melynek az egyes állomásai sziklába vannak vágva. Ezen a vasuton, gyorsvonaton, 13 perc alatt a 96. utcát érhetjük el, amely messze, a Central Park középtáján, a szigeten fekvő New York résznek is a közép

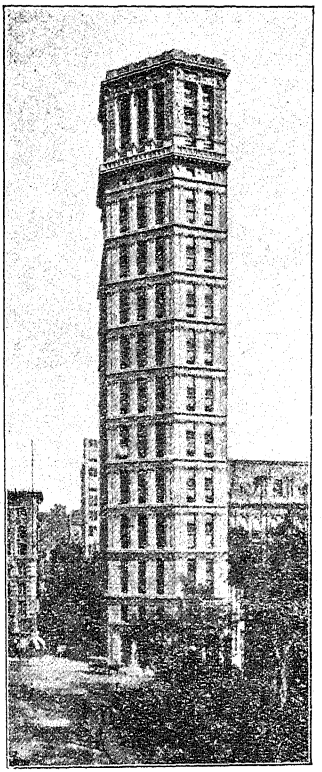
Post Office. A posta-épület New Yorkban.

részén van. Csak négy esztendőbeli (1900—1904) munka, mely 35 millió dollár értékbefektetéssel járt; a viteldij is az öt cent egységes árnál nem nagyobb. Nálunk bizonyára sok szakaszt csináltak volna az uttesten. Nevetséges nálunk az a sokféle utszakasz. Nevetnek is örömükben a részvényesek, dus jövedelemnek, nagy fizetésnek az igazgatók.

A Broadway és az Anna-utca sarkán épült 26 emeletes Szent Pál háznak a megnézése után, visszakerülünk a honnét kiindultunk.

A városház mellett másfelől a főtörvényszéki palota áll, Court House, melyben a társadadalmi sebek felfakadnak, minden

tekintetben érdekes épület. Oszlop és márvány, kifaragott alakok pazarlásig rajta. Loptak és csaltak mikor építették, felszerelték, csupán csak a hőmérőkért 2500 dollárt számitottak fel, sok pénz elsikkadt, azért került az egész 12 millió dollárba. Mihelyt elkészült, itélkezhettek azonnal azok fölött, akik nagy adósságba verték a várost. Mondjuk, állitottak bünbakokat, mert mindig igaz marad az, mit már Cato mondott: „A magántolvajok éltüket láncok közt és börtönben töltik, az államtolvajok arany és biborban.“ Ez az adósság és a City Hall épitésénél elkövetett csalás, egyéb mellékkörülmények, polgárháboru, a papirpénz értékének csökkenése, megnövesztették New York város adósságát 55 millió dollára, amely összeg, a háboruból származó következmények és további rossz gazdálkodás, hütlen sáfárkodás folytán a hetvenes években 170 millió dollárra rugott fel.

Szent Pál épület New Yorkban.

Nagy a korrupció Amerikában. A kéz, kezet mos elvét tartják. Csodadolgokat lehet hallani egyes vasuti társaságokról, az Erie-trust, más nagyszabásu kereskedelmi társaságról, mely bizonyos áruk árának az irányitását célozza. Sokat lehet olvasni, miként, milyen tiszteségtelen módon gazdagodtak meg egyesek, többen. Ahhoz állanak, aki ért, tud valamit, jót, rosszat, de hasznosat. Nemcsak imádják az aranyborjut, de akarja is mindenki, hogy az övé legyen. Az embert, vagyona szerint becsülik. Ha egy hölgyet drága ékszerekkel látnak, mindjárt azon tünődnek, mit érhetnek a csilogó tárgyak? Ha egy ur, szép lovakat hajt, mi az értékük és az urnak mennyije van?

A megvesztegetettség Amerikában, általjában, nagyobb mint bárhol máshol, a meg nem engedett módon befolyásolt birótól

A Park Row épület New Yorkban.

lefelé, fölfelé. A hivatalban lévő tisztviselőnek be kell hozni a választási költségeket, élni, félre tenni, tisztult kifejezéssel mondva, meg kell szedni magát egész- kényszerün nyugalmas életére, mert bizonyosra nem vehető senki által, hogy ismételve megválasztják. Az itt nem szokás, hogy a hangos szájat hivatallal tömjék be, vagy hogy kortes szolgálatokat jutalmazzanak.

Nyugdij nincs, kivéve a rendőröket, tüzoltókat, ezek városi intézmények. A nagyobb kaliberü embereknek van Panamabotrányuk, a kisebbeknek szenyesük. Hivatalvadászatban, San Franciskóban arra is volt eset, hogy árverést tartottak egy-egy szenatori állásra.

Ami Amerikában nagy arányokban, megvan az nálunk kisebben. Az én szülővárosomban is volt egyszer egy nagy erdő, szálfás szép erdő, Bukovác-nak hivták a helyről, ahol terebélyesedtek a lombok. Kivágták, a város akkori hütlen sáfárai zsebre tették árát vagy elkártyázták, elmullatták. Nyögjük az esetet pótadó fizetéssel, emeléssel.

Amiként messze elmentünk, a gondolat szárnyán, visszajövünk a City Hall mögötti Row Park fasorának zöldjébe. Belőle büszkén és tekintélyesen emelkednek fel azok a háznagyságok, melyekben hirlapiróskodnak, óriási gépeken nyomtatják s küldik szét sok százezer példányban a világ minden tájára azokat az Amerikát képviselő, jelszót kimondó, kormányváltságban nagy lármát csapó, terjedelmes foliansu, hangos világ lapokat, melyeket cimleg mi is ismerünk. Világsajtó, az eszmék termelő talaja. A Tribune, magas háznak a tornya 87 méterig emelkedik. A Pulitzer Building, a World Office-el még ennél is nagyobb ujságház. Kupolája, amannak a másik ujságháznak a tornyánál is magasabb, 114 méter.*) Ez a nagy ujságház magyar szárma-

*) Ezidőben a magasságra és emeletre nézve igy sorakoznak az amerikai titáni épitkezések:

Az Aetna biztositó társaság uj reklám palotájának a magassága 138 méter, emelete van 30. A Park Row épület 116 méter magas, emelete van 29. A Manhattan életbiztositó társaság háza 106 méter magas, emelete van 22. A Szent Pál épület 94 méter magas, emelete van 26. Az American Surety 93 méter magas, emelete van 23. Az American Tract 93 méter magas, emelete van 23. Az Empire palota 89 méter magas, emelete van 20.

Azóta, még nagyobb és még több emelettel biró palotát épitettek New Yorkban, ez a New York Times cimü ujságé. Magassága a földtől 476 láb és 31 emeletes. A föld alatt is 55 láb mélyen hatol be.

zásu emberé. A new yorki World háztulajdonosának fia: Ralph, mikor e sorokat irom (1905 okt. 21) egy hét előtt esküdött meg Vanderbilt Frederikával. Az esküvői ajándékoknak az értéke, meghaladott öt millió korona értéket.

A rendkivüli nagy ujságházak kis kapuin sebbel-lobbal sürüen járnak ki-be a fürgelábu, hirhajhászolással foglalkozó, hirhozó emberek, mint kaptárban a méhek. A házban emelőgépen emelik és süppesztik a sajtólovagokat, az ujságalkalmazottakat, kiszolgálatban járókat, akik mitsem hagynak fülük mellett hallatlanul elröppenni, hirhajszász másokat, akik gyártják a közvéleményt, vagy a névtelenek sorában dolgoznak, vagy támadási esetekben a névtelenség homályával takaróznak. Éjjel a magas ház a bériróknak és a közvélemény letéteményeseinek válik a bagoly várává, tanyájává.

Mennek most többen a házak tetejébe kilátást élvezni, a sziklaháton épült csodaváros százezer és még több házára, kikötőire, környékére, a szomszédos városokra. Nagyon sok változott meg itt az indián törzseknek is egykori tanyáján, hogy az első hollandusok a 22 kilométer hosszu és 3 kilométer széles Manhattan-szigetet az indiánusoktól hatvan hollandi forintért megvették és velük állatbőröket csereberéltek.

Befejezéshez közeledik, talán már készen is van a Metropolitan Life Insurance Company, mely a világ legmagasabb épülete, fejedelme a felhőkarcoló házaknak, üzleti épületeknek. Tornyának a csucsa 560 láb magas, uralkodik a new yorki összes magaságokon. Még ennél is magasabb ház épült most New Yorkban, a Broadway és Liberty-ut sarkán. A világra szóló vállalat, a Singer-féle varrógépgyár tulajdonosai épitik 41 emeletesre, torony csucsának a magassága 200 méter körül lesz. A legmagasabb ház, az egész világon. A párisi Eiffel-torony acélváz, csak 90 méterrel magasabb. A Singer Manufacturing Co. házában 16 felvonó gép lesz és a helyiségeiben 6000 ember dolgozhat. A nagyvállalat gyártmányait nálunk is jól ismerik, 40.000-en foglalkoznak a varrógépek eladásával, 4500 ügynökség utján eladtak már 22 millió darabot, évenként mégis egy milliónál több ujat csinálnak. Amerika anyagi sorsát intézik az égbenyuló nagy házakban, bábeli tornyokban, melyek méreteinek a nagyságától szédülünk.

Európában is kezdik már utánozni az amerikai magas házakat. Liverpoolban és Párisban, mind a két helyen 14 emeletes házat épitettek üzleti célokra, de Amerika a rendkivüli a rendkivüliségekben. El se képzelhetjük, épitkezéssel, rakva egymásra az emeleteket, meddig jutnak fel az ég felé? Az égigérő Babylon-torony esete fog megismétlődni az eget söprő házakkal. De azért csak rakják az acélházakat, égbetörő palotákat, mint a gyermek, aki játékdobozának fakockáiból épiti a magáét.

Az amerikai humor találóan nevezte el felhőkarcolóknak a a magas házakat, azok bizony. Melletük járva, szinte félünk, hogy leszakadnak. Legfelső emeleteik kicsiségben vesznek el, bajos azokat megolvasni. Bámulatba ejtenek az ujvilág rendkivüli méretei. Az ujságházaknál a nagy gépek, rotációs hirlapnyomók föld alatt vannak, a hirdetési iroda földszint, a szerkesztőség az emeleten, a legfelsőbbeken a szedők.

A New York Herald nyomdája.

Az Amerikaszerte közolvasott, közvéleményt irányitó lapok, ha még olyan nagyok is, mint a New York Herald, világsajtó, melynek kilenc kiadása van naponta, politikai jelentőséggel nálunk nem birnak. Az ellenőrizhetetlen, tul amerikai izü hirek, friss sütésü szenzációk, nem fedik mindig a valóságot, sőt esetekben, több a valótlanság bennök, mint a szó, melyből összerótták. Előfordul az is, hogy zárkózott álláspontra helyezkednek vagy a való dolgokat hivatalosan vagy félhivatalosan letagadják. Ismerjük a politikát. Az ócska Európa nem veszi ujságnak. Ott, kapkodva a nagy lapok repülő kis lapjain is, melyek rendkivüli kiadásban

jelennek meg, ha nem is mindig rendkivüli esetekben. Annál olvasottabbak a szakközlönyeik, hetenként, félhavonként megjelenő folyóirataik, melyekben elevenség van. Az amerikai lapok reklámra dolgoznak, de nem kell azt hinni. hogy csupa humbugból állanak. Hogy az olvasóiknak kedvezzenek a lapvállatok, nagy áldozatokat hoznak. Stanley közép afrikai első utját a New York Herald ujság megbizásából tette meg. A World cimü lap, egy fiatallánynyal 72 nap alatt körülutaztatta a földet. Mantaná-ban, egy ujság, 30 fiatal szép leányt küldött a st. louisi világkiállitásra. A bevallott cél az volt, hogy tanulmányozzanak, az ismeretkörüket tágitsák. De az aranysarku cipőjük inkább azt a hatást tette, hogy az állam arany gazdaságával dicsekszenek és a lapvállalatnak szolgálnak reklámul.

Más amerikai lapok felkutatnak mindenféle szerencsetlenséget, gyilkosságot, sikkasztást, regényes esküvést, szerelmi drámát, családi meghasonlást, elválást, százezrekbe kerülő lakomákról, diszes fogatokról, vagyont érő öltözetekről és ékszerekről irnak, hogy ujdonság hajhászó olvasóikat kielégitsék. Többször láttam, az amerikai ujságokat forgatva kezemben, hogy vezetőcikk helyett, szenzációs események leirása volt a legnagyobb ujságoknak is az élére rakva.

A fizetett hirek, ujsághirek alakjában tolakodnak a közönség elé s a legérdektelenebbek. Álljon itt néhány azokból, melyeket olvastam: Brugge Emma kisasszonyt, vasárnap, születés napja alkalmából, barátnői kellemetes meglepetésben részesitették. Esti hat órakor finom ebéd volt.

Más. Ottó F. Ball asszonynak a Newstead Avenne-n, H. Mary kisasszony a vendége.

Más. William P. Deppe asszony kedden Cincinnatiba utazott, ahol szülőinél hosszabb látogatást tesz.

Elég ebből ennyi. Legközönségesebb személyekről szólnak a hirek, nincsen bennök semmi közérdek. Az illetők csak azt akarják, hogy a nevük szerepeljen a lapokban. Irnak róluk a bértollak. Több ujságnak a terjedelmes vasárnapi száma, hemzseg az ilyen hirektől, mint nálunk az apróhirdetésektől.

Bostonban „Public Occurences“ cimmel, 1690. évben jelent meg az első ujság első száma. A hatóságok betiltották a további megjelenést s csak 1704. évben indult meg ugyancsak Bostonban a másik hirlap.

Az Egyesült államokban 25.000 féle vegyes tartalmu ujság — 2500, naponta — jelenik meg, minden 3400 főre, egy jutván. Tehát több a lap, mint egész Európában. Sajtóbeli szennyáradat elég van, rövid kérészéletü, megannyi. „Nagy hatalom a sajtó, de amilyen áldás, rosszakaratu vagy könnyelmü kezekben épp oly átka is az emberiségnek.“ (Punzmann.) A nagy lapok évi kiadása meghaladja az egy millió dollárt. Példányonként többet adnak el mint előfizetés utján. Mindenféle nyelven jelennek meg az ujságok, a legtöbb természetesen angol és német. Magyar is van mintegy tiz. Én is küldtem a St Loisban megjelenő Uj Világnak, tiz koronát, de félév után csak két számot kaptam belőle New Yorkból.

Nemzetközi népélet New Yorkban.

Poros, elhanyagolt mellékutcákon, utban álló faládák áruhalmaz között, New York egyik sötét városrészében, a Bowery-utra kerülök, ahol lüktet a tömegforgalom és családi élet van az utcán. Felhasználom az alkalmat, hogy azon az élénkséget lássam, a zsivajt, nyers hangot hallgassam, utcahosszant a sajátosságokat megfigyeljem, Amerika szivó erejét élő képekben lássam.

Reklám, mindenütt reklám, ha kiguritott hordóra, legrövidebb időre is van ráragasztva. Vontatott kocsikon vászonra festve akármennyi.

Négy sinpáru felső villamos vasuttal, hosszu, széles ut, de a Bowery, ezernyi reklámja dacára sem, kereskedelmi pont, inkább szédelgés telekkel, egyébbel, de nagyon forgalmas, ha nem is annyira mint a Broadway.

Mozgó konyhák, csapszék mellett csapszék, pedig New York államban 1200 dollárt kell fizetni a szeszes italok kiárusitásának a jogáért. Ez az adónem, államonként változik. New Jerseyben csak 500 dollár. Ez is sok, azért a kisebb vendéglőkben, nincs szeszes ital kimérése, csak kávé, tea. Részeg ember van mégis sok, nők is hódolnak Bachusnak, az urinők is szeretik magukat mámorba ringatni. Szóval, itt is pusztit a világméreg, alkohol.

Sok dohánytőzsde van a vendéglőkben elhelyezve. Nincs dohány egyedáruság, mindenki termelhet, gyárthat, eladhat, tetszés szerinti árt szabhat, de a csomagolt dohányt és szivar félét előbb lebélyegzés végett be kell mutatni, amely alkalommal fizetnek az államnak. A friss és erős szivart szeretik. Bagóznak is erősen, köpködnek szivesen, azért a járdára, vagy a társas kocsikban köpni, szigoruan, nagy birság mellett tiltva van. Aki nem fizethet, bezárják. Kétféle a bagó készitményük, fügével kevert párolt dohány, négyszegletes darabokra összepréselve, továbbá

gummi és fodormentával vegyitve. Utóbbit a nők és gyermekek rágják. Van is fekete és rossz fog, itt van a legtöbb fogorvos az egész világon, sok aranyfogat csinálnak.

Az ajtó nyitva, orrfacsaró szag árad ki, a függönyözetlen ablakokon az evőeszközök csörömpölése kihallatszik, osztriga kereskedés, evés mindenütt. Dult arcu, suhanccá cseperedett márólhonapra tengődő, kispénzü emberek, homályos alakok, munkás külsejü emberek ülik körül az X lábu asztalokat, bádoglapjára könyökölnek, habzsolnak, ki-be járnak, somsordálnak éhesen és jóllakva. Lótnak-futnak, tovább állnak, percenként változik a helyzet képe Egymás megütlegelése, öblös tréfa nem ritka. Szellemtelenkednek. Durva könyökkel lökdösi őket a szertelen élet, mely az ő szemükben kevésbé becses. Olajhordók, lisztes ládák, deszkalócák, gyapotcsomagok, zsákok, értéktelen lim-lom között vergődök helyről-helyre, kétkerekü talyigák az utban, járdán, rendetlenségben. Munka és pongó munkaerő vegyesen van a Bowery-n. A zavaros vérü amerikaiak között európai csőcselék is szép számmal van. Kofálkodnak, alkalomadtán rátenyerelnek a prédára. Jellem, becsület, eldobálva.

Nagy hőségben, láttam itt, más városrészekben. nyilvános parkokban, hogy a szegénységnek jégbe hütött vizet ingyen szolgálnak ki, sőt csekély egy centért pasteurözéssel egy jókora pohár tejet is. Télen, mikor sikong a természet, hóvihar kavarog, forralttat.

A Bowery helyén csendesebb volt az élet, mikor a becsületes hollandok Bauerei-ai (innét a Bowery szó) voltak itt. Szántottak, vetettek. arattak, gyümölcsfákat ültettek, ültek alattuk a hüsben. Időközönként nagyon megváltozik a föld szine, ahol sürün laknak az emberek.

Az uton megannyi bódé, látványos mutatványokkal. Szőnyegajtók. A népléleknek jelenségét látom. Mulatságos eset füződik egy viaszfigurás kabinhoz, mely e napokban történt. Hallottam, elmondom. Roosevelt viasz alakja is látható volt a többi között, de az állam atyjának az öltözete nagyon szánalmasnak nézett ki, rongyos volt, nevettek azért az emberek. A tulajdonos, megértvén a hahota okát, csakhamar rájött arra, hogy egy alkalmazottja cserélte el a maga szegénységének vackát a viaszból való Roosevelt szép öltözetével. A kabinet tulajdonosa, haragos fölgerjedésében, megütötte a szolgáját. Mellékes, hogy a bíróság elé került a dolog.

A mellékutcai jobb lakó-házakról, gyakori a lépcsősor az

utcáról. Egynél több is van, 6—10 lépcső vezet fel. Napközben üres idejükben, este közönségesen, szeretnek itt összejönni trécselni, látogatást fogadni. A Bowery-n is igy van.

A többnyire lapos tetejü, vörös téglából épült házak, vagy egyes családok nyaraló szerü házai, rendes bérházak, vagy bérkaszárnyák, mert vannak szegénység által zsufolt bérházak is. A házbér minden hó első napján fizetendő. Szuty és rongy ahová nézünk, emberi nyomoruság. Ez az ellenkép ahhoz a másik fényeshez, mely a gazdagok palotájában van. Fény szüli az árnyat. Mindent megnézek, a legelemibb életet, az éremnek a másik oldalát is, hogy mindent a maga valóságában lássak. Bezzeg, ha ragályos kór tör ki, tombol és dühöng a szegénység fészkében, vackából, megmozdulnak a társadalmi erők, megpuhulnak a fásult szivek és az emberbaráti cselekedetekben hamar készen van a jótékony célu hangverseny. más mulatság, habár legtöbbször csak a rendezők javára. Adakoznak ilyenkor a nagyjövedelmü gazdagok, a kisjövedelmü embereknek, a pauperismus réseibe szivárog, küldik az orvost, — kinek a látogatásáért New Yorkban átlag két dollárt fizetnek — gyógyszert, meleg ételt, ruházatot, viszik, terelik őket a zöldbe, szabadba, Long Islandba, máshová, hasznos társulatok, jótékony egyesületek müködnek közre, hogy a baj el ne harapódzék. „ . . . . segit az ember emberen, csakhogy önön javára rendesen.“ „Greguss Á.“ Ez a felebaráti szeretet, magán jótékonyság müve, nem fekad a kereszténység eszméjéből, hanem abból a tanácsból, segits magadon, akkor az Isten is megsegit. Az intézményeket, a kőzszükség hozza létre. Adnak, a kiket a sors lenyomott. Egyebekben mindig igaz marad Bewer Miksa német iró mondása: „A szegények finom hallásuak és érzékeny szivüek; a gazdagok nagyothallók és kemény szivüek, mert a manna vattájával van bedugva a fülük.“

A Five Points-t is megnézem még, nappal van. Az utcák keresztezéséből támadt öt ponttól maradt meg a neve. Részben most is, előbb inkább, az erkölcsi romlottság, züllés, részeges tolvaj népnek a gyülekező helye, rossz máju emberek, csirkefogók és utonállók, betörők tanyája ez. Megfélemlitve nézek körül.

A városban, minden három percre esik egy elfogás,*) minden

*) New Yorkban 1904. évi április, május, junius hónapokban 44.643 letartóztatás történt, 1010 panasz érkezett a rendőrség ellen, 637 rendőr részesült megrovásban.

¼ órára halálos baleset, minden 8 órára egy-egy gyilkossági kisérlet és öngyilkosság, minden másnapra egy gyilkosság. A statisztika, rikitó szinekben ecsetel. Van rablás, fosztogatás, forgópisztoly-lövés, zsákba varrás, tengerbe dobás. A legközönségesebb, sokszor ismétlődő büntények között az is előfordul, hogy azt kérdezi valaki, hány óra? Mikor a kérdezett kiveszi zsebéből az óráját, kiragadja kezéből azt a rossz ember. A szives olvasó ne vegye eltérésnek ezeket a dolgokat, a cikkem élére irt cimtől, mert ez mind a new yorki elfajult népélethez tartozik, mely sporttá avatta a lopást, és ha a Bowery-uton bent a városban vagyunk is, tehát nem a pusztán, megtörtént már New Yorkban, hogy a rendőrség épületének a közelében is agyonvertek már embereket a nép fiai, a társadalom elzüllött alakjai. Amerikában a forgópisztoly nagy szerepet játszik a gyilkossági esetekben. Jó Schirk József mechanikus, († Pennsylvániában 1906) az önvédelemre találta fel ezt a könnyen és veszély nélkül hordható fegyvert, de a tapasztalás azt mutatja, hogy inkább támadásra használják. A feltaláló szegény maradt, a gyárosok meggazdagodtak.

Titkos játékbarlangok. zárt ajtók mögötti kártyás tanyák, ahová diszesen öltözött ladyk is járnak, a Bowery-n és Broadway-n egyképpen vannak, mindenütt nagy számmal vannak, eldugva, hogy a rendőrség látó szeme oda ne érjen, a farkas veremben egykönnyen rájuk ne akadjon, de azért a rendőrök is megütik a bankot. Ha bezárul a titkos játékosok mögött az egyik buvóhely, vigye a kánya, megnyilik a másik előttük, hogy áldozhassanak a szerencse oltárán. Nem maradhatnak anélkül, hogy izgalom hütse vérüket. Mondják, aki szerencsétlen a szerelemben, szerencsés a kártyában.

Feltürt ingujjak, meszticek,*) ébenfa szinü négerek, fehér ruhás néger nők, ki mondhatná, honnét verődik össze ez a csunya nép? És mégis ők mondják, hogy a tulajdonképpeni s igazi emberszin az övék és nem a fehéreké. Számuk New York városban 60.000.

Sötétkék ruhás rendőr őrszem a Boweryn nagyobb számmal. A tétlenkedő naplopókat üldözik. Az ő számjuk, mellüknek a jobb felén van. Fejükön, kup alaku barna kemény kalap, melynek az

*) A mestic szó, eredetileg keveréket jelent, de Amerikában a fehér és indus faj, illetőleg azok vérkeresztezéséből származókat hivják mesticeknek. Fehér férfi, indián nő.

elülső részén a város cimere van. Az életerős, szálas embereknek rövid, vastag bot, dorongféle van a jobbjukban, mondjuk készenlétben, kinek kell az irányt vele megmutatni.

Az európai nagyobb városokban, a szélesebb utak keresztezésénél, a büszke, marciális kinézesü lovas rendőr, mint valamely hadvezér, bizonyos fölénynyel van a körötte hullámzó közönség sorai közt. Nem igy ezek; bizalomra gerjesztők. Nincsen kardjuk, nyers modor nélkül is, békeségesen tudnak rendet csinálni a szálas legények. Fejükön sisak formáju kalap, elől szemvédővel, hátul nyakvédővel.

A rendőrök rövid botja egy indiai kemény fából készül, mely könnyü és még sem törik. Ha az utca kövén kocognak vele, sajátságos, utánozhatatlan hangot ad az, melylyel segitséget kérnek, hivják a társaikat. A rendőrök több esetben sommásan, röviden végeznek. Ridegen mérlegelő megitélés. Ha valaki az utcán kihágást követ el, egypár dollár büntetést szabnak ki rá, melyről nyugtát adnak azonnal. A rendőr mindig egy helyen áll, ismeri az utcát, a házaknak minden lakóját. Ismeretükkel pótolják a bejelentő hivatal hiányát, mert itt lak bejelentési kényszer nincs, a kiköltözködő nem tartozik bejelenteni, hova megy. A rendőrök szivesen adnak utbaigazitást az idegennek, mindenkinek. A rendőröknek száz dollár havi fizetésük van, fele annyi nyugdij, ha 20—30 évig szolgáltak. Sok mellékjövedelmet csinálnak maguknak és igy gyakran idő előtt kell menniök a rossz emberekkel, az egy huron pendőlőkkel a cimborázóknak.

Vannak a rendőrök között olyanok is, akiknek maguknak is rendőri felügyelet alatt kellene állani. Olvastam az amerikai lapban, hogy az ilyenek, engedélyt adnak a lopásra, osztoznak a tolvajokkal, zsebmetszőkkel. Üzleti értéknek veszik az alkalmazásukat, vissza kell térülni annak, amit adtak érte, néhány ezer dollárt.

A néppel, népélettel, a velök kapcsolatos rendőrökkel, még mindig a Bowery-uton vagyunk. Zakatol a földfeleti villanyos. Kiabál az utca. Hallunk sokféle szójárást az összesöpört nemzedék-hulladékok között, énekhang is üti meg a fülünket. Az ezredéves kiállitásunk alkalmával, Ősbudavárban is énekeltek a Bowery-uti életből népdalokat. Bün és a szegénység vannak itt egy sorban. Törvénytelen szerelmi frigy, mennyi de mennyi. Aki dolgozni nem akar, sötétbe zárják, meneszti azokat ismét csak a Goliáth. Akiket az élet nem visz előre, azokat hátra tólja.

Rossz benyomás, alászálló hangulat fogott el a Bowery-n. Arany lánccal, ékköves melltüvel, este, ne járjon errefelé senki, mert szemmel tartják. Ha ellopnak valakitől valamit és a károsult a rendőr segitségét akarja igénybe venni, esetleg ezt okozza a rendőr, miért nem vigyázott.

Rongy, szemét, piszokgödör, konykabúz és hulladék, mint árnyoldalak tünnek a szembe, s hozzá tartoznak a képbe, az erős fény és sok márvány mellé pedig ugy hallom, hogy naponta 14.000 dollárba kerül a város tisztán tartása, mégis a nyugati féltekén Amerika legnagyobb világvárosának ilyen képe van. Csodaország minden tekintetben, az ellentétek érintkezésében. Itt gazdagság, jólét, megelégedés, ott nyomorteljes állapotok, szenvedés, öngyilkosság, melyből minden tiz órára jut egy áldozat, a kinek nem kell az élet, eldobja azt magától, végrehajtja sötét tervét. Itt, jócselekedetekből, bőséges adakozásból erény, mert nagy alapitványokból emberek tisztelete van idők végeig, ott rablás csekélységért, gyilkosság, bünhalmazat, 1890. év óta villanyos erővel kivégzés. A fekete kéz bünszövetség állandó rettegésben tartja az ujvilágot, főleg NewYorkot. Gazdag emberekhez leveleket küldenek, pénzt zsarolnak tőlük, halállal fenyegetik őket, ha nem küldenek. Főleg a kivándorlott olasz népsöpredék rabol ilyen galád módon. A Bowery-n egy törvényház külső szépsége és belső mocska juttatja eszembe ezeket.

Bowery-n, a Bowery Bank, New York leggazdagabb bankja, évenként négy millió dollár kamatot fizet ki a betevőknek.

Koldust, gyermekbérlő álanyát, némely városrészben keresve sem lehetne találni, a nyomoruság szemérmesen rejtőzik, ahová a segitség el nem jut. Máshol, szegények tanyáján, a házatlan koldusok untalan belénk akadnak, egy harapás kenyérért is megkoldulnak. Kis kéregetők, házból elüldözött, szeretetlenségben növekedők. A ház falához lapulnak a béna, legyengült öregek, hajadon fővel álló koldusok. Félszemü, féllábu, csúzbántotta ember is akad köztük, ilyan is, kinek teljes vakság borult a szemére, siratja az elveszett napfényt. Kis vigasztalás neki, hogy az elvesztett érzékért, hallásában, tapintásában nagyobb a finomság. A tilalmat ugy játszák ki, hogy árulnak valami csekélységet, gyufát, füző zsinórt, egyebet. A némák szava, tekintetükből sugárzik ki. Mesterségre viszik némelyek a koldulást, hogy a csurranó-csöppenő napi keresetből, ledobva magukról a rongyot, melyen a

piszok keresztül ette magát, bőségesen élnek, vagyont hagynak hátra. Koldus iskola se ritkaság, ahol megtanulják a koldus mesterség minden csinját-binját; szervezett koldus banda is előfordul, mint titkos közkereseti társaság. Telesirják a világot, azután vigan vannak. Amerikai-, az életből merített regények, bőven szólnak a halk, panaszos könyörgésről, a jószivü adakozók megtévesztéséről, a koldus álarcról, hangelváltoztatásról, hazugságról. Mindez a városi népelethez tartozik Amerikában, de egyáltaljában, alig van koldus Amerikában, rongyokba burkoltan egyáltalán nincs, a spanyolországiak módjára, kimarjult sebbel vagy derékig meztelen, a vidéken sincs.

Egy gyógyszertárban, melyet itt szabadon nyithat mindenki, apró-cseprő, de szükséges tárgyat, tollat, tintát, lappapirt és póstai értékjegyet veszek, azután négyszeget képező néhány házcsoportozat hátrahagyása után betérünk a Pabst vendéglőbe, étlap szerint rendelünk amerikai különlegességet, inyencséget kérünk. A teknősbéka leves, az osztriga leves és mártás, inyizgatóan jól voltak elkészitve. Az oyster cat soup nagyon izlett. Egyéb kis osztrigák is citrommal, ecettel, tormával a cocktail, az meg kitünő itóka volt, étlap büszkeség, fejedelmi nyalánkság. Ez is osztriga és egyéb füszerből, finom nedükből volt, inni lehetett pohárból. Amerikában ennél jobb valamit nem izleltem. Jól esett és kitünő üditőül szolgált utána a Papst féle sör, melyet a falon egy felirás ekként dicsér: In Nord und Süd, In Ost und West, Ist Papst'sches Bier Das allerbest. No, mi ennél a Papst féle Millwaukee városbeli sörnél a Beer List-ben talált és egyéb amerikai hig árpalénél a müncheni Löwenbräu-t jobbnak találtuk. Magas ára miatt, a görög régi mondást követtük: Mindent mértékletesen.

Az amerikai legnagyobb sörfőzők, mint Anhäuser Busch, Giel, Bros és igy Papst is bajor eredetüek. A saját készitményü söreiket domesticnek nevezik, minden külföldit az inport szóval jelölik. Az elsőnek rendes ára poharanként öt cent, utóbbinak tiz.

Az élelmes amerikai sörgyártók magasztaló-, eleven-, pattogó rithmussal verseket is gyártatnak, s azt jó pénzért valamely énekesnővel daloltatják el. Az Anhäuser-Busch, st. louisi nagy sörfőzdének a dalát széltében-hosszábsn éneklik Amerikában. — Nézem a yankeet, milyen gyorsan fal és önti magába az italt.

Egy, állványokkal körülrekesztett épitkezést megnézve, a cifra

városban felkerestük az európai népelemeket, a különböző országok hajótörötteit a Little Hungary és Italyban. Lerakódtak a rétegek, mondjuk, hogy a hasonszőrü emberek egymás nyakán vannak, New Yorkban magában 120.000 magyar van, tehát egy városban, Budapest után legtöbben, de azért eddig gyülekezési házuk sincs. Eloszoltsággal, mennének inkább Tennesee államba, melyet még az amerikaiak sem fedeztek fel egészen, pedig olyan sok a földnek kincse ott, akár mint Pennsylvániában. Habár az anyaföld bőven látja el még az 1500 millió gyermekét, de akinek a földkerekség egyik-másik részén szükösen jut a föld kincséből táplálék, oda menjen, ahol kevesebben vannak még az emberek. A magyarok is, tanyát vetni, mennének inkább az állattenyésztésre alkalmas Texas államba, amely, területre nézve nagyobb mint Magyarország Ausztria és 15 év előtt még csak három millió lakósa volt. Még föld is akad ott, melyet a földnyelő cápák, pénzemberek, még nem harácsoltak össze.

Megnéztük a lengyel- és orosz zsidókat a Ghettóban. Puruttya nép. Kiválik mégis néhány közülük, tiszták mint a hebroni liliom. Van ezekből a sürün beszüremkedő, könnyen asszimilálódókból vagy 400.000. Azt a kozmopolitikus elvet követik, Cicero nyelvén szólva: ubi bene, ibi patria. „Hazája embernek, hol jól megyen dolga". Éppen hosszu napot ültek, hajlongtak, fajszólással hadartak. Voltak közöttük korban igen előrehaladottak, sőt egy ujkori Mathuzsálem. Az aggkor gyengeségétől keze, feje reszketett.

Különös, hogy a Chrystie-Street, keresztény utcában csupa zsidók laknak, többgyermekes családapák, a lóvasutas A. B. C. D. Avenue-ket is ők foglalták el. Ugy élnek a Ghettójukban, mint otthon, üzleteik héber felirásosak. A zsidóknak, a Bowery-uton, külön opera házuk is van. A zsidók összes száma New Yorkban a legujabb kimutatás szerint, már 600.000. A keleti faj bélyege van rajtuk.

Látok több, három aranyos golyóval jelölt üzletet. Vajjon mik ezek? Zálogházak, mindenre adnakköl csönt, még egy beretvára is.

A magyar negyedben tovább időzünk s a Houston-Street közelében lévő 2-ond Street, vastag tréfával „gulyás avenue"-nek nevezett utca megnézése után betérünk Karácsonyi és Kmetz magyar emberek borozójába és iszunk jóféle magyar bort, a gazda szivességéből bepókhálósodott palackból is, „plébános" volt, mint a székely a jó bort nevezi. Ki tudja, milyen hangos és vig szüreten

szedték a fürtöket?! Jól csavarodó dugóhuzóval, nyilása csakhamar szabad lett. Az otthon szürt üditő itallal felderitjük kedélyünket. Californiai borokkal is kedveskednek. Ujsághirdetésükben maguk mondják, hogy jó bort senki sem ihat olcsón, de ha akar valaki valódi, tisztán kezelt magyarországi bort, azt az ő New York 54 Second Avenue-n lévő bornagykereskedésükben kaphatja. Megrendelések nagyban és kicsinyben.

Szives a gazda. A falon Kossuth Lajos képét tartja. Magyarokkal találkozunk, van ezen a környéken mintegy 40.000.

Szó jön arra, miért „gulyás avenue“ a 2-ik utca?

Azért, mert sok Hungarian Café Restaurant van benne és az énekes lebujokban naponta sok adag gulyás hust szolgálnak ki.

Kik? Kevés magyar, legtöbbnyire lengyel- és orosz zsidók.

Kiknek? Rendőri felügyelet alatt álló, rossz hirü embereknek, söpredéknek, akik jogot nem tarthatván hitelre, azért — hallom — hogy a bucsuztatás olykor ugy esik, hogy a cipő talpával történik.

A Brooklyn-hidon.

Láttam már sok nagy hidat, hatalmas, merész iveket, ezek között a mi budapesti Erzsébet-hidunkat, de egyik se olyan gigászi alkotás, mint amelyről most szólok, a technikának egyik legnagyobb dicsősége.

Ha a hidnak, az alkotó részeinek összeségét, önsulyát, a rajta átviendő tárgyaknak a terhét, a lég nyomását, széljárást is, szóval minden erőt, egy hidnak, a szerkezetében felfogni kell s az alapitményére átvinni: akkor elgondolom, hogy ezen a két nagy oszlopon, hatalmas pilléren, mely a szemem előtt magasodik, megnő, az óriási oszlopoknak az alépitményén, milyen rettenetesen nagy teher nyugszik. Ezt én felfogni nem tudom, csak a szakértő tudja kiszámitani.

Amerikában nagyra vitték a technikát, vagy megforditva, az ujkori technikának a vivmányai, nagyban emelték Amerikát. Az egész világot ugyan, de kiválóképpen mégis Amerikát. Mert ott legkifejlettebb a vállalkozási szellem, nagy a kereslet, dolgos a nép, vagyonos, nagy vizekben, sziklahegyekben sok a forgalmi akadály, főleg ahol olyan nagy az akaraterő, az idővel való fukarkodás, amint ott, pénzbőségben, rövidesen, olyan megcsodálni való dolgokat végeznek el, amilyenekről régi időben, az embereknek fogalmuk se volt. Az aldunai Traján hidja és a Brooklyn-hid között nagyon nagy a külömbség, a hidépitészet terén, óriási lépésekkel ment előre a haladás.

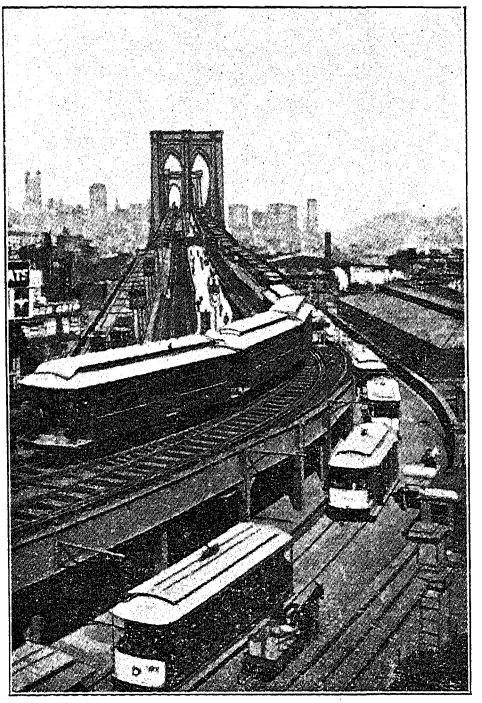
Ezen előzmények után, lássuk magát a Brooklyn Bridge-t, amiként azt helyben nevezik.

Hid Car-on öt perc alatt jutunk a hidpályán tuloldalra, gyalogszerrel 25 perc alatt. A kocsikban annyi ember, amennyi csak elférhet, minden állóhelyet elfoglalnak.

Az East River-nek nevezett tengerág van a Manhattan-sziget

és Long Island között. Az előbbinek sziklahátán New York épült fel, az utóbbinak nyugati csücskén Brooklyn-város van. A két város között 1813 óta komp közlekedés volt.

Most, 1906-ik év végén, Amerika hires-, Brooklyn-nal és az előhelyekkel egyesitett metropolisának, a föld második legnagyobb városának 4.113.043 a lélekszáma, tehát az öt millió felé jár, az idegeneket nem számitva. Babylon város érte el a világon első az egy millió lélekszámot. New York lakóváros érheti el első a legnagyobb lélekszámot. Nem kell ahhoz látnokság. New Yorknak a Manhattan-szigeten épült része olyan nagy, hogy ugymondjam, csak álló helyet adhat a benne élőknek és munkálkodóknak, sokja fekhelyet már nem találhat benne, vagy csak nagyon szorosat és drágát, de amugy is fölöttébb nagy lévén a két-egy város között a közlekedés, melyet a város roppant arányu fejlődésében a Ferry Bootok százával sem képesek legombolyitani, egy olyan közlekedési eret kellett létesiteni, melyen a vérkeringés szabadon és szakadatlanul, fenakadás nélkül működhessék. Azért kellett lerakni, felrakni, nagy vizen át a hosszu hidat, függő hidat, mely mint ilyen, páratlanul áll maga nemében a világon.

A Brooklyn-hid feljárója New Yorkban.

A hid torkolata, feljárása, oda nyulik a metropolis városházának a legközelebbi környékéig, eladdig, ahoi a World aranyos kupolás, kilátásos ujság-ház áll s ahol a keleti magas vas-

pályának a City Hall állomása van, Franklinnak és Guttenbergnek a szobra van.

Tiz napra rá, hogy New Yorkból végleg elmentem, 1904. évi október 27. napján nyitották meg a földalatti és az East River alatti, többágas, 33 kilométer hosszu vasutat, a modern technika egyik csodáját, mely 40 millió dollárba, vagyis 200 millió koronába és 120 emberéletbe került. De megcsinálták amerikai gyorsasággal négy év alatt, mert 12.000-en is dolgoztak rajta naponta, viz alatt és a szárazföldben lévő csatornák és a sokféle vezetékek tömkelegében.

Olvasom az előre megcsinált programot, hogy a City Halltól, a West 96. utcáig, a kocsi 45 másodperc alatt fogja megtenni az utat. Nagy ünnepélyességek lesznek, jeles emberek szónokolnak emelvényről, méltatják a nap jelentőségét. Két püspököt kértek fel, hogy kérje le a nagy müre az Isten áldását. A várost kivilágitják, a főállomásokon zene fog játszani, emlékmüsort fognak mindenkinek kiosztani s a költségekre 50.000 dollárt fog a város adni. De a város és a compthroller, ugy olvastam később, nem akartak a város pénzeivel pazarolni és csak 5000 dollárt engedélyeztek a megnyitási ünnepélyre. Hogy volt tovább, nem tudom, mert akkor már az európai partok felé jártam, csak értesültem, hogy könnyü szerrel, félóra alatt járhatnak öt-hatezeren mászkálhatnak New Yorkból Brooklyn belsejébe, 8—10 kilométer messzeségbe, akár ebédre. Az állomásokon Brooklynban, mozgó lépcső szállitja fel az utasokat három emelet magasságba is. A new yorki földalatti vasut naponta átlag 300.000 embert szállit, 4000 a vasuti alkalmazottak száma.

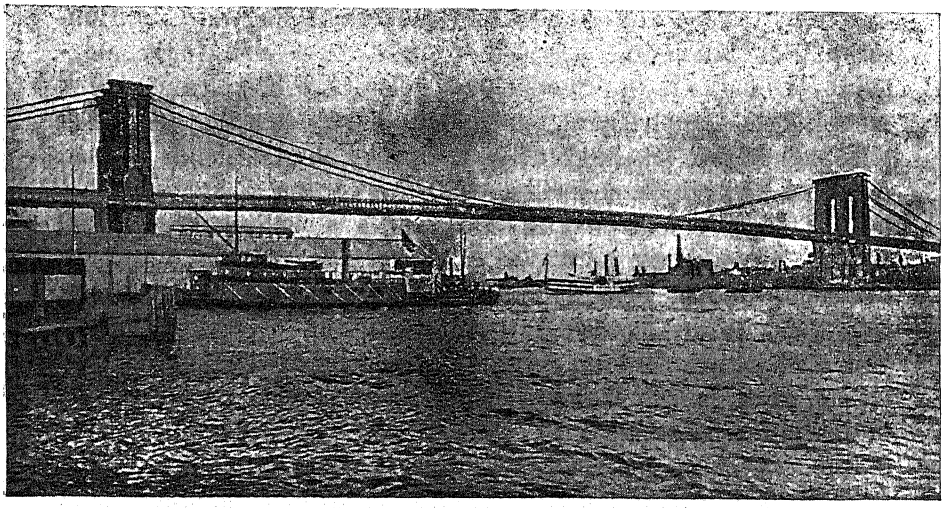
Azért hozom fel ezeket itt, hogy az olvasó elképzelje a hidfőnél lévő föld alatti és viz fölötti forgalmat, mely kiegésziti a képet, melyet vázolok.

A Brooklyn-hid, nyugati részén a Park Row-ig, keleti részén pedig jó messzire megy be a brooklyni utcákba. Hiduyulvány. Az üzleti élet mozgékonysága rajta. Ki gyalog, ki kocsin. társas kocsin, villanyos- es gőzvasuton megy a hidon át. Képzeljük ehhez a nagy teherszállitást. A sok feljárat, lejárat, nem fér el a viz partján. Nagy tér kell a folytonos népvándorláshoz, tolongáshoz mind a két oldalon. Gondoskodva van mindenről, hogy rendben történhessék a világforgalmi közlekedés. Ugy is van. Évenként 50—60 millió ember, kocsin, gyalog jön-megy a hidon.

Olyik napon 200.000. Folytonos költözködés a 30—40 kilométer távol otthonba.

A széles hidon, sinfektetés két oldalon, kocsiknak is két ut van, középen pedig a gyalogjáróknak kényelmes hely, széles utvonal. Hidpénz nincs.

Mikor nézzük az átvonuló emberek sürgő raját, látjuk a mindenféle elgondolható kocsik lassu és gyors mozgását, a lépcsőkön megközelitett állomások feltörekvő ember sokaságát s halljuk a nagy vasszerkezet csörömpölését, nyögését a nagy testek

A Brooklyn-hid New Yorkban.

súlya alatt, fogalmat szerezhetünk magunknak egy nagy valamiről, melyet 1870. évtől 1883. évig szakadatlanul dolgozva, 15 milliónyi dollár költségvetéssel szerencsésen el is végeztek. A vizet, egyetlen ivben átboltozó hid, a világ bámulatának a tárgya minden időkre.

Magyar eredetü német ember, Roebling János tervezte, ugyanaz, ki a Niagara-folyón át függő hidat vont. Belehalt a munkájába, baleset, szerencsétlenseg által; folytatta a fia Roebling Washington. Élni fognak az emlékezetben, technikus könyvek lapján, olyan sokáig, mint a diadalmas hadjáratok hősei a történelemben. Lelküket, tudományukat lehelték bele a modern csoda vasszerkezetekbe.

Hogy magunknak teljes tájékozást szerezzünk a világ legnagyobb, egy ives lánchidjáról, annak a nagy arányairól, ide jegyzek néhány adatot.

A suspension-hid egész hossza, a feljárókat bele értve, 1826 méter, tehát egy angol mérföldnél több, csaknem két kilométer, ami 5989 lábnak felel meg. A viz szine fölött 82 méter magasságig terjedő, granitkőből való két hidoszlop közötti távolság 486 méter. Európában van ennél nagyobb is, az edinburgié, 521 méter, de ez a hidalkotás nem olyan merész. A budapesti Erzsébet-hidnak az oszlopok közötti távolsága 290 méter. Ez a mi merészen ivelt hidunk, mely egyetlen ivben domborul a büszke Dunánk széles hátán, szebb ugyan a brooklyninál, de nem ilyen nagy. A hid teljes szélessége olyan, mint egy szélesebb uté, 26 méter. A viz szine fölött 41 méter magasságban lévén a hid utja, a hid ive alatt a legnagyobb oceánjáró hajók is szabadon közlekedhetnek.

Az egész függő hid szerkezete csupa vasból és acélból van. A négy lánc, mely hordja a nagy hidtestet, a két parton álló két oszlopra van erősitve. Sulyuk 3600 tonna. Ha szétszednék a láncokat, 23.000 kilométer hosszuságot érhetnénk el velök. Semmiféle erő se mozdithatja ki a helyükből. A hid hordképessége 1380 tonna.

A sok számtól, melyet hallok, olvasok, amerikaiassá válok. Ez is ugy jár-kel az utcán, mintha a feje mindig számokkal volna tele. Valóban nekünk is dolog számba megy a new yorki népes utcákon sétálni, vagy a látnivalók után nézni. Képzeljük el a nagy munkát, dolgozást, melylyel a hidak hidját létrehozták. De mégsem kellett hozzá annyi kéz, mint amikor Cheops az ő pirámisát épitette. Az emberek ügyesebbek lettek azóta, a hid épitésekor, kötélre kötve, levegőben lógva is dolgoztak.

Ég és föld között, viz fölött mentem a hidon nappal, éjjel. Nem tudom hidközépről, mikor volt a szebb kilátás? Akkor-e? mikor a nap fénye kiemelte ennek a hidnak a másik, nem kevésbé nagy testvéreit a vasban, a New East River Bridgét, a Washington hidat a Harlem Riveren át, más hidakat, egész látkörömben az alattam elterülő East Riveren a megszámlálhatatlan sok mozgóságot, a nagytestü vasbordásokat és a kicsi vitorlásokat, melyek ide-oda libbenő hattyuknak tüntek fel a viz szinén, vagy akkor? mikor a hunyó nap teregette fényes bibor palástját

New York város fölött s belevágódtak a toronymagas házak, háztömbök a fényözönbe, akár mint Konstantinápoly dsámijainak a kupolái, minaretei a Bosporuszról nézve. Ezeket Mohamed vallása emelte, megsanyargatott nemzetek és szijra füzött rabszolgák pénzéből, emezeket a szabad ember hozta létre munkakedvéből, gazdagságából, mely felvetette.

Vagy talán akkor volt legszebb a látvány, mikor ereszkedett az este, csillagos lett az ég és a hold szépen szinezett a földön, kigyultak millió számra a fényvilágok, a világító tornyokból s a Szabadság-szobor világító fáklyájától a házak négyszegletes és a hajók kerek, fényes szemei.

Nagyon szép látvány volt az mindig, lélekemelő. Mindig valami ujat, eddig észre nem vett szépet fedeztem fel s nem tudtam a gyönyörüséggel teljesen eltelni.

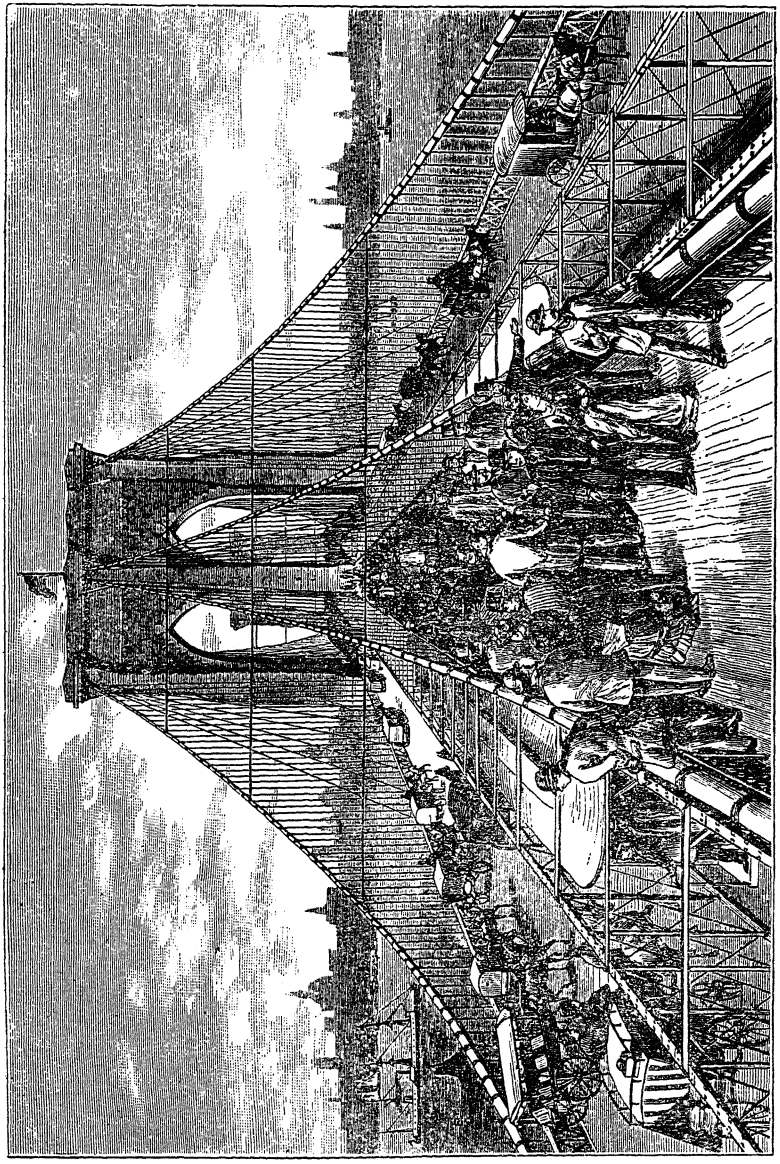
Ha Kolumbus, csak nehány órára, álomként láthatná, milyen, mivé lett az a föld, melyet felfedezett. Talán tudja a mennyben, hogy sok millió embernek adott foglalkozást, kenyeret, gazdagságot.

A pénz-arisztokratián kivül itt nincs más, az embereket itt mégis négy osztályba sorozzák. Az elsőbe tartoznak azok, akik dolgoznak, hogy éljenek. A második osztályba valók azok, akik dolguk mellett egy keveset félre tehetnek. A harmadik osztályba tartozó már tőkét szerez. Végre a negyedik, de egyuttal legkevesebb tagot számláló osztály, az ismert tizezreké.

Eltünt szememben kis időre az önző embernek minden hibája, mikor fényes világitásban láttam gondolkodó agyának, dolgos kezének a remek munkáját és amikor mindezek mellé oda képzeltem azt a nagy szabadságot, melyben mozog az ember ebben az ujvilágban, érteni kezdem azokat, akik rajokban, vágyódva törtetnek az óvilágból ide, a földgolyó másik felére, a nyugati ég alá, ahol teljes polgári szabadsággal, fokozott munkakedvvel közelebb jutnak az Istenhez.

És az ember munkásságának nincs megállapodása. Van már másik hid is az East Riveren, föllebb, az uj, nagy is a Williamsborghid, még másik kettő épités alatt és ezeken kivül még kettőt terveznek, hogy elébe vágjanak New York tulgyarapodásának, az ember számok sokaságának, hogy a hidak elterelják az ember-áradatot a nagy Long Island-szigetre. Szaporodnak a hidak a tengerág fölött, mint nálunk a Dunán. A széles Hudson-

folyó alatt is alagutat ásnak. Akkor kezdték, mikor 1904. évben én ott voltam. El is végezték azóta. New York és New Yersey már össze vannak kötve vasuti sinekkel, nem egy, két alaguton, melyek tulajdonképp nagy acél csövek. Mindegyiknek a hossza 17.000 láb.

A Brooklyn-hidon.

Azt a hirt is meghozta a kábel és az amerikai sajtó 1907. év első hónapjában, hogy az East River tengerág alatt, a New York és Brooklyn közötti alagut is kész és T. J. Brown, az épités főintézője átment rajta első. A Battery Parkban felállitott sipok és kürtök tudatták a közönséggel az örvendetes eseményt, ujkori csodát, a technika legujabb vivmányát.

Kiszámithatatlan, rohamosan szaporodó lakósságával hol fog megállapodni New York?! Fejlődése a haladás erős sodrába került.

A Williamsborg-hid, melynek az épitéséhez, feljárásához, 500 házat romboltak le, talán még tetszetősebb is, mint a Brooklyn-hid, a két oszlop közötti távolsága is két méterrel több, oszlopai is 19 méterrel magasabbak, a hid maga pedig 2200 méteres hosszuságával nagyobb a Brooklyninál, mégis a Brooklyn-hidat csodálom én, bámulja más, dacára, hogy a Williamsborg-hidon járnak fönt, lent villamos áramu vonatok, sőt kerékpárosok részére is külön ut van. De a Brooklyn-hid nagyszerüségének a hire lepte meg a világot, keltette fel az emberek bámulatát. Érdekes nézni, rajta, az emberek hullámzását.

Az egész világon sehol sincs annyi ide-oda vándorló népség, mint Amerikában, főleg New York városban. A világ minden tájáról ideszakadt, sorsüldözött, szerencse vadász, itt keres első alkalmazást. A csalásból élő itt is, a sürü háztömegben bujkálhat legbiztosabban, szaladhat New York hidain át menhelyre.

Fifth Avenue.

A fasorokkal beültetett, egyenesen kisugárzó Ötödik-utat irtam fentebb cimül. Aki New Yorkról hallott, a dollár arisztokraták utcájáról is bizonyára tud, mert a város egyik büszkeségét képezi. Itt szeretnek sétálgatni, pöffeszkedni. kiknek az idejük engedi s ide küldözgetik az idegeneket, hogy lássanak. Mentem én is ezokon és láttam a messze hires nagy utcát, fentebb jobbra elterülő két Squaré-ját, házakkal körülvett, négyszegletes, ültetvényekkel teli tereit s azt ami még ezek közelségében van.

Washington Square, neve az egyik térségnek, keleti oldalán az egyetem, gothika. Garibaldi hős olasz vezérnek szobra van a nagynövésü fák között. Még egy kettős tornyu babtista templom disziti a teret, ezeken kivül nagy házak, közöttük néhány régi. A római Tituséhoz hasonló Washington-kapu is, ezen az első elnök nevéről elnevezett téren van. A nagy elnök születése századik évfordulójának az emlékére állitották. A vezért illeti meg a kapu, aki egyuttal nemzetének a fáklyavivő utmutatója volt.

A diadaliv alatt jutunk át a Fifth Avenue-be, ez nyitja meg a széles, nagy utat, melyet egyszerüen és közönségesen, ezen a tájon, csak Avenue-nek mondanak, de ha kérkedni akarnak vele, az „utak utjának" nevezik.

Egy tekintetre van mit látni, a szem folytonos elfoglaltságban van.

A nemzeti egyed hatalmasan domborodik ki. Angolok alkotják az Egyesült Államok csiráját. Kialakulófélben van a társadalom, de még nem egyöntetü. A felszívás, átalakulás még sok időt fog igénybe venni. Villanyos kocsik nem járnak erre, de annál több gépkocsi és omnibusz. Tiz centért végig kocsikázhatjuk az egész utvonalt.

Az Avenue, egyenes, mint a nyilvessző, hosszan terjed, a nagy Central Park keleti oldalán huzódik el és terjed annál is

még messzebbre, beláthatatlanul, mondjuk hat mérföldnyire, eladdig, ahol viz-akadályba ütközik, a Harlem Riverbe, egy tengerágba, melyen tul az Annexed District.

Ahol 300 év előtt indián törzsek, sátrakban tanyáztak s emberfejeket megskalpoltak, ott most kultura ütött tanyát, a nagyszerü, uj épitkezéseken talál a szem sok gyönyörködtetőt, közben zöld lombot is eleget. Egy hölgy megnyirbált fülü kutyát vezet.

Fifth Avenue New Yorkban.

Nem járás, hosszan tartó fáradságos vándorlás az, kocsin, gyalog, mi a Fifth Avenue-n esik. Egy mellékutcán át, tért, zöld lombokat pillantok meg, melyek magukfelé irányitják lépteimet. Az utcából jobbra letérni s az Union Square-re elmenni, nagyon hálás dolog. Gyönyörü tér, sok madár, egy kisebbszerü szálloda, melynek Hôtel Hungaria a neve.

Egy nagyszerü arany-, ezüstnemü-, ékkő kereskedést látok itt egy sarkon. Csupa ragyogvány, drágakövek és a bálványozott, pazar fényü gyémánt csillogása. Kincseket érő drágaságok halmaza, száz kis kereskedést lehetne nyitni az itt felhalmozott, mesés

érték tárgyakból s mindenikbe jutna elég. Nemcsak a boltozó hölgyek, mi is bemehetünk szabadon, megnézhetjük üveg alatt az ékszereket, fül-függöt, nyakéket, fejéket, gyöngyfüzéreket, drága edényeket. Szép asszonyok és formás leányok kivül-belül nagy számmal. Bizonyára olyanok is, akiknek lágy szivében, a kemény gyémánttal, felirhatjuk nevünket, akár egy nyakkendőtüvel is. Tiffany Lajos ur a boldog kereskedő, akinek ilyen előkelők a vevői. Elégedetten dörzsölheti kezét a jó üzletek után.

Szép szobrok diszitik az Union lombos teret. Itt van a haza atyjának, Washingtonnak lovas szobra, Lincoln és Lafayette álló szobra. Az Egyesült Államoknak nagy gazdagsága van szobrokban. Sehol annyi, mint itt, látni fogjuk.

Vissza a Fifth Avenue-re, a milliomosok palota sorához, melyben a felső ötszázak tagjai, Amerika sok milliós pénzárisztokratái laknak. Amerikai arányu nagy szállóházak, amerikai exkluziv társaságoknak pazarul épitett club-házai, némelyik 1000—1500 és még több tag számára, szórakozási, tagavató lakoma helyéül. Egynémelyikbe nagyon nehéz bejutni, a másik társadalmi jellegü egyesületbe annál könnyebben megy a felvétel. A „Young Men's Christian Associacion"-nak, mely az ifju embereknek a kiképzését tüzte ki célul, olvasás, esti-iskola és egyéb előadásokkal. Ennek az életrevaló társaságnak 12.000 tagja van itt az Egyesült Államokban és Canadában, 12 házban összesen 350.000 tagja s annál inkább virágzik, minél több adományhoz jut.

Fényes kereskedések, nagyházak, (salonok,) paloták, iparkirályoknak, pénznáboboknak, mesterséges nemeseknek a lakásai és a gazdagságok tárlatai.

A fényes utcasoron látok tárva ablakokat, a finom függöny leeresztve, de rajta a napsugár csaknem akadálytalanul hatolhat be. Máshol sürü nehéz függönyökkel, borus világitásu a terem. Egynémelyik palotában, előkelő hideg levegőben az üres, hiú elzárkozó gőg és dölyf lakik. Kihat ez a szolgaszemélyzetre is, meglátszik a gyeplőkezelőjén, mikor kocsihajtó ruhában trónol a hintó bakján, meghajtja a lovakat.

Highlife, előkelő világ. Akik iránt a sors bőkezü volt, szinte ordit a pompa. Sokan, csillogó létben, kényelemben és a náluk szokások gondtalanságban élnek. Sok városnak a határában vannak földjeik és gyáraik. A pénz és boldogság majd fölveti őket a meleg jólétben. Könyörületes csak akkor lesz, ha mellette táncolni

is lehet. Maguk között társalognak. „Ki barátul az Isent birja, nem szorul az emberek barátságára," mondta régesrégen Euripides. Hozzáteszi ujabban Rochefaucault: „Legnagyobb haszon, mit a nagyokkal való társalgásból merithetünk az, hogy végre örömest visszavonulunk tőlük."

Urkocsik, alig hagyták el a kapufelek oldalán a kerékütközőket s kanyarodtak, erős iramban vágtatnak, nehéz a pihent lovakat féken tartani. Két husszinü indián telivér, nem kerüli el a figyelmet. Lódobogás, jó irányitás, ostorpattogás, szerecsen a bakon, kiszolgálásra, a lódiszek ércének a tündöklése napsugárban, ragyogó ruháju, selyemkeztyüs urasszonyok, a felsőbb ötezer hölgyeinek, cukros babáknak, bájos érintetlenségeknek, gyermekkorból kinőtt, liliomarcu leánykáknak a monogramos, fényes kocsikba szállása. Az anyjuk, kedveléssel néz rájuk, babuskálja őket, kiket nem adna a kerek világért. A kis, szöszi leányfejek, nagyon szépek, beillenek angyal mintának. A nők, testhez álló, tagokhoz simuló, szabási hiba nélkül való, vadonatuj nyári szép ruhákban jól domboritanak. Az orrcsiptető, egyik másiknak igen jól áll. Ökölnyi, felmáslizott selyem pincsi nem hiányzik. Amerikában és Angolországban divatcikkekké váltak a nemes faju drága kutyák; az előkelőséghez tartozik, hogy ilyen divat szerint változó kutyája legyen az előkelő urnak, urnőnek. Megadnak egy-egy szép példányért 10—20 ezer koronát. Egyszer a bernardhegyi, máskor a skót juhászkutya, mégmáskor a foxterrier vagy buldog kerül divatba.

Ahol galambok vannak, oda szállnak a galambok. Tódulnak az idegenek ide, ahol ruhasuhogás hallatszik, hogy ott lássanak, ahol a kép pompás keretet nyer, térrajz, utikönyv a kézükben. Kiváncsi ladyk, a szerencse jegyében selyembe burkoltan, ellibegve, napernyő alól szemük szegletéből, belső csücskéből pillantanak, mikor őket, lenge termetüket tekintettel követik. Az egyik, gondtalan mosolylyal néz. Tudják, hogy az életük legkivánatosabb korszakában hóditók, van mutatni valójuk és a szavuk szivig hat. Taposság a csillogó szépségü nők nyomát. Illatos zsebkendők, szagositott ruhák. Az ellebbenő illatot érezzük. Ki nem fogékony a női szépség, báj és kellem iránt?! „A gondolattól nem vesznek vámot."

A női kalapokon a virágok szinei virulnak ki. Izléses és drága öltözködés, szinben gazdagabb a mienknél, kecses tartás,

előkelő viselet, ki ne nézné szivesen? a fenkölt alakokat, fejedelmi megjelenésü egyéneket, legfőképpen este felé, mikor a társaságbeli urak, hölgyek a Central Parkba tömegesen igyekszenek, gyalog, magukat kocsiba vetve, lóra felpattanva, elvágtatva, vagy pedig egy vasárnapi délelőttön, mikor az ünneplő uri közönség a templomba megy, a férfiak komor, fekete ruhában, a hiúságos szépnem, fiatal, szép, ragyogó asszonyok kiöltözködve, kivirágzik ilyenkor az utca az élénk, sok szintől. Hétköznapi szép délutánon sem lehet őket hétköznapi mértékkel mérni, mert a dollár hercegnők, kiállják a versenyt Párissal, kiadják a jelszót divatban.

Tudvalevőleg, minden nő, husz éves kora körül fél órát tölt el a tükör előtt, s amit magán jól összeállitott, szépen elrendezett, az a nyilvánosságnak van szánva.

Az amerikai nők ruházkodásán is látjuk, hogy az amerikaiak jól értenek a meggazdagodáshoz. Erre azonban igy válaszolt egy európai fiatal ur. Mi, még jobban értünk ahhoz, mert az amerikai gazdag embereknek a leányait vesszük el.

Pihenőt tartok a szép Madison Square zöld sátora alatt. Üdülés, nyugpont a szememnek, de az csakhamar megakad azon a nagy házon, melyben még a Barnum humbugkirály nagy cirkusza is elveszett. Láttuk Wienben, Budapesten, Magyarország több városában, itt bővebben nem foglalkozunk vele, inkább a térrel, s annak nevével.

Madison Jakab, ügyvédből az Egyesült Államok negyedik elnöke lett. Hadat izent Angolországnak, győzött. Sok utca, tér, tartja nevének az emlékét, itt még egy Avenue is, mely a Madison-térről indul ki s huzódik a Fifth Avenue-vel, hasonlóképpen a Harlem tengerágig.

A téren egy obeliszk tartja Worth tábornok emlékét, egyéb szobrok másokét, kiknek neve, hire, nem hatol el hozzánk, de ott nagyok voltak, kiemelkedtek a mindennapiság köréből.

Egy kis eltéréssel megnézem a fellebbviteli törvényszéknek diszekkel tulságosan magrakott nagyszerü épületét. Tiz törvényhozónak a szobra rajta. Amerikában megbecsülik a hires embereket. Szépek az igazság és béke jelvényei, müvészalkotások.

A Bryant Parknál is balra kissé letérek, mivelhogy a vasuton sem nem érkeztem ide, a város legszivébe, sem indulok majd innét, megnézem a Grand Central Depót-, a város közepén lévő szép és nagy indulóházat, öt emeletes, hat kupola tornyos

tömbépületet. Nagy bizony, 213 méter hosszu, vashálózatos üveg tetője 34 méter magasságot ér el. Kényelem, ilyen városrengetegben, hogy a Canadából, Chicagóból, a Hudson-folyó és egyéb vidékekről jövő utast egészen behozzák s nem kell a város végéről mérföldeket utazni még, hogy otthonába érjen. Naponta ezer kocsival 300 vonat szalad ebbe a végállomásba, illetőleg indul ki belőle mintegy 19 sinpáron. Mennyire volna még szükség, ha New Jerseyben, Brooklynban és egyebütt nem rendszeresitettek volna hasonló állomást. Füstöt nem terjesztenek a mozdonyok, alagutakon járnak a házak alatt. De hát mi ez az indulóház ahhoz a központihoz képest, amit a szigeten épült New Yorkban ezidőben, csákány vágásokkal terveznek a város kellős közepén, 200 lebontott ház helyén, 25 hold területen, azonkivül, hogy még egy földalatti pályaudvar is lesz. Ez lesz a világ legnagyobb indulóháza, melyet a világ legnagyobb vasut hálózatának a társasága, a Pennsylvania-vasut épit meg s a melyre eddig is már 120 millió dollárt költöttek. A Hudson-folyó alatt nyugatról és a tenger öböl alatt éjszakról földalatti, négy sinpáros alagutak fognak hozzá vezetni. Negyedmilló ember fog elférni egyszerre a pályaudvaron.

Az 50-ik keresztutcánál megnézem Vanderbilt W. H. vasutkirály házát s mellette a leányainak két egyforma, folyosóval összekötött házait. Több mint házak, barna kövü paloták, kövésés sok van rajtuk.

Egy másik W. K. Vanderbiltnek is van itt közelségben francia izléssel épitett kastélya, sőt kissé odább egy harmadiknak is, Vanderbilt Kornélnek, kinek a 150 millió korona örökséggel rendelkező leányát Gladys-t, Széchenyi László gróf jegyezte el. A hazai lapoknak csaknem állandó rovata lett a szerelmi ügyük.

Micsoda remekek ezek a pazar, nagy vagyont érő épitkezések, épitészeti izléssel. Ehhez viszonylik — mondják — a belső berendezésük. Szerencsés gazdagok, boldogságban úszók, ha igaz? Vajjon meg vannak-e elégedve sorsukkal, vagy még több után áhitoznak? Az ember ember marad, ha kicsike, ha nagy, az ó- és ujvilágban egyképpen az marad, Nehéz az ilyeneknek meghalni, mert sokat kell majd itt hagyni. Az egyik Vanderbilt, maga magának állitott szobrot, hogy az emléke minél tovább fenmaradjon. Az apa, csak szegény hajós légény volt, a fiának

már öt millió dollár az évi jövedelme és 600.000 dollárba került a konyha berendezése.

Megbámuljuk nagy alkotásaikat, tisztelettel viseltetünk a világ gazdagai iránt, de szeszélyeiket, hóbortjaikat kinevetjük, helytelenitjük. Egy szokszoros, de rossz gyomru milliomos, aki csak ránéz az ételekre, csipeget, 400 kóronát fizet ebédenként, 80 korona borravalót ad a fizető pincérnek, 40-et a felszolgálónak, 10-et a kapusnak.

Némelyik dusgazdag holta után, az özvegye nagyzol, hogy beszéljenek róla. Hillier özvegye, 96.000 korona értékü aranylemezes, mahagonifa koporsóba tétette az urát. A koporsó minden szege aranyból készült és 8000 koronát ért. Adták volna értékét inkább a szegényeknek, éhet, szomjat, kint, gyötrelmet, enyhitettek volna vele, betegeknek egészségét állitották volna helyre, szegény özvegyek, árvák könyeit törölték volna le. Az ember, mindig az marad, hiú, önző, nagyravágyó, éppen olyan mint az ősember volt.

Százszoros milliomosok, az Astor testvérek, János, Jakab és William, egy előkelő helyen, négy utcát elfoglaló block-on 16 emeletes szállóházat épitettek, azidőben legnagyobbat a világon, hogy elhomályositsa valamennyit, tengeren innen és azon tul. Olyan sokan laknak benne, hogy évek multán se ismerik meg egymást, akár nagyvárosban az emberek. A vörös kőből épült Waldorf Hôtel ez a szálloda, a badeni család alapitójának nevéről. Megnéztük az öt millió dollárba került nehézkes épitkezésü szállóházat kivül-belül minden fényességében, tetején a 17., szabad emeleten lévő kertet, melynek a jó levegőjében, mely a vizek felől jön, üdül a pénzes amerikai. Felvonó gépek közlekednek éjjel nappal.

Van a szállodában sok tekeasztal, 1500 szoba, a legtöbb mellett fürdőszoba, öltöző, valamennyi emeleten magas mennyezetü külön női társalgó termek, XIV. XV. XVI. Lajos korabeliek, bársonyszerü szőnyegekkel, gobelinekkel, arab- és török izlésü berendezések, báli-, lakoma-terem 1000—1500 dollárért egy estére, éjjelre, szinház, uj házaspárok számára berendezett barátságos helyiségek. Dohányzó, könyvtár, irószobák, dombormüves pazar helyiségek, hivatalszobák, vasuti- és gőzhajózási-, szinházi jegyek kaphatók, van bankterme. A háznak külön orvosa, gyógyszertára, ékszerésze, divatárusa, kalaposa, szabója és borbélya, ujságárulása, névjegy

nyomdája van. Felülmulhatatlan berendezés. Természetesen minden drága itt, a new yorki előkelő társadalmi élet jegecedő pontján. Egy üng mosása, vasalása, egy negyed dollár. A napi 10.000 dollár bevételen felül, kezdődik csak a haszon. A pazarabb lakosztályokért elfizetnek naponta 100—500 dollárt. Jól tömködje meg a zsebét, aki ide száll, mert a dusgazdag emberek szállodája ez, tele ragyogó tükrökkel, értékes festményekkel. Az egyik emeleten három zenekar is játszik, anélkül hogy fent, lent, mellette bárkinek a nyugalmát zavarná.

A Waldorf szálló, hires és gazdag embereknek a találkozó helye. Henrik porosz herceg is itt szállt meg. Az interparlamentaris kongresszus magyar csoportjának 50 tagja vett ebben a szállodában lakást, az igazgatóság egy szalont ingyen bocsátott a rendelkezésükre. Magyar cimeres zászló lengett ezalatt az épület homlokzat részén.

A szálloda ezüstkészlete, megnyitáskor 1,250.000 koronába került. A vizvezeték évi dija 250.000 korona. Az alkalmazottak száma 1631, müszaki személyzete 115 tagból áll. A napi átlagos bevétel 100.000 korona. Pincéiben 20.000 tonna szenet tartanak tartalékban, bányász sztrájk esetére, mert csupán csak fehérruhát 65.000 darabot mosnak ki naponta.

A Central Parkhoz érünk. Mellette és a Parkon tul a Fifth Avenue-nek csaknem kétharmad része van még hátra, olyan hosszu az. Nem győzzük meg idővel, de meggyőződünk arról, hogy New York, az ujvilágnak nemcsak a legnagyobb, de leggazdagabb városa, az egész világon pedig kereskedelmi tekintetben csak Londonnak enged de ha igy halad, eléri és tulszárnyalja.

Az 1699. évben csak 6000 lakósa volt New Yorknak, ime 200 év után, látjuk, tudjuk, mivé lett.

Egy praktikus-, New Yorkot, Brooklynt, Hobokent és New Jersey-t ábrázoló képes levelező lapon találom a legujabb adatokat. Ezek azok: A világ második legnagyobb városának területe 359 □ mérföld. Vizpartjának hosszusága 350 mérföld. Rendőre van 7725. Katona és tartalékosa 8531. Templom van benne 1198, szinház 72, ujság nyomatik 720. Huszonötezerrel több a nő, mint a férfi. Minden hatodik percben egy gyermek születik, minden tizenhárom percben házasság köttetik, minden hét percbem egy ember hal meg.

New York várossal 1898. évben egyesült Brooklyn város és még más kilenc kisebb, határos község. New Yorknak az utolsó

ötév alatt 549.952 lélekkel, tehát 16%-kal lett több a lakósainak száma. A városok történetében nincs eset ilyen szaporodásra, melyhez azonban a kivándorlók nagyban hozzájárultak. Olyannyira, hogy New York város lakosainak talán csak egynegyede a tőrülmetszett benszülött.

A mi fő- és királyszékvárosunk Budapestnek, mely az európai nagy városok között a lakosok számára nézve nyolcadik helyen áll, az 1891. évi népszámlálás szerint 732.322 lakosa volt, tehát körülbelül csak annyi, a mennyi New Yorknak az öt évi szaporodása. Ezek a számadatok legjobban bizonyitják az amerikai nagy városnak a nagy és gyors előrehaladását, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy New Yorknak 1790. évben csak 33.131 lakósa volt.

A new yorkiak abban vannak, hogy nemsokára, városuk, legnagyobb lesz a kerek világon, első. Egy statisztikus ugyanis London és New York lakósainak a szaporodását egybe vetve, kiszámitotta, hogy 1920-ban New York lesz a világvárosok legelsője. Büszkeséggel tölti el a new yorkiakat, ez a várakozás. Londonnak eddig is az az előnye volt, hogy a határos helyiségeket Nagy Londonná egyesithette, mig New York a Hudson folyón tul lévő, Budapestként fekvő nagy városokat, Jersey Cityt és Hobokent, azért nem csatolhatta magához, mert azok más, New Yersey államhoz tartoznak. No, de igy rohamosan közeledik elsőségéhez az amerikai Bábel. Irigyli ezt tőle Boston, állitván, hogy neki van legtöbb lakosa amerikai emberből, mert New York összlakosságából csak 737.477 az amerikai születés, a többi, ir, zsidó, német, — erejük az angoléval csaknem egyenlő — osztrák, magyar, svéd, norvég, olasz, orosz, s. a. t. bevándorló. New York a legnagyobb ir város, 595.210 lakóval és a legnagyobb zsidó város 672.776 fővel s igy a mondott szempontból Wien, Budapest és Prága után következik.

Az idő és a körülmények sokat változtatnak meg, elmondhatjuk ezt főleg New Yorkról, de azért New York, New York marad. Ezt akkor is elgondolhatjuk, mikor a Fifth Avenue-n járunk. Hozzátehetjük, hogy Amerika legeurópaibb városa.

Templom és vallás.

„A hit, győző tekintélyen épült tudás."
Szvorényi.

Templom, azóta, hogy Bostonban 1632. évben azelső felépült, sokféle stilü, megannyi van a széles Fifth Avenue-n, a zsidók mór épitkezésü zsinagógája is itt van. Bajos elszámlálni a sok templomot, tornyosak vagy jeltelenek azok, többnyire aprók, hiszem, templom tizenkétszáznál is több van New Yorkban. Ezeknek az egyheted része a katholikus vallásé. Családi hirdetések vannak az ajtókon.

Vallásos érzülettől vannak áthatva a város lakói, de azért van elég kalmár lélek, aki csak esküvőre, keresztelőre megy, nem ér rá az üzlettől, de azért tisztelik a papjaikat, jól dijazzák. Nagyok az egyházi alapok, vallási alapitványok, tellik. A hivek, a jó szónokokat megbecsülik, terjesztik a jó hirnevüket. Jó jövedelmi forrássá válik az aranyszáj, amely csengő szóval olvassa fel és értelmezi meg a tiszteletben tartott öreg Bibliát. Amerikában nemzeti jelszó a meggazdagodás, a papokra nézve is.

A vallás és gyakorlata, a közélet minden nyilvánulásában teljesen szabad, csak ne legyen ellentétben a közszabadsággal. Harminc éves háborura nincs ott eset, amint nálunk a XVII. század csapása volt. Minden felekezeti pap összeadhat házas feleket. Mintegy harmadfélszáz vallásfelekezet van össze-vissza, ezekből nagyobb számu hivekkel 45 van, valamennyi lelkiismereti szabadsággal s az Uniotól teljesen független. Az Unio alaptörvénye szerint az állam és egyház külön van választva. A kongresszus nem avatkozik vallási ügyekbe. A vallásfelekezetek egyenjoguak. Fel is használják sokan a krisztusi intelmet: „elmenvén tanitsatok", az Isten igéjének hirdetését a maguk előnyére. Az utcán és a mezőn, csűrök közelében csűrik-csavarják Krisztus tanitását, a vallásnak mély tanait, amint nekik a vallásfelekezetek Eldoradojában jól esik. „Szentirásból jönnek az eretnekek." A korlátlan

szabadság ujnál ujabb felekezetet teremt. Csak a jó Isten tarthatja azokat számon, A térítő papok Camp meeting-en papolnak, szabadban. Krisztus hegyibeszéde is, a keresztény kötelmek, „magna chartája“ volt. A vallásfelekezetek nem féltékenyek egymásra, mint nálunk.

A függetlenség kimondása előtt az anglikán, vagy püspöki egyház volt az államegyház, elbizakodott, hatalmi gőggel üldözte a katholicizmust, de „az egyház olyan mint a viz, minél jobban nyomjuk, annál magasabbra szökik,“ mondta IX. Pius pápa. Tudjuk, hogy az egyház ellen inditott harcban, a tudomány büszkeségei is megtörtek. Az amerikaiak most azon vannak, hogy irtsák a vallási gyülöletet, a mennyiben lehet irtani a gyomot. Erre engednek következtetni Roosevelt elnöknek a Nagy Frigyes washingtoni szobrának a leleplezési beszédébe szőtt szavai: „Az a törekvésünk, hogy megtartsuk és hasznunkra forditsunk minden jót, amit az egyes fajok a mi körünkbe hoznak és kiirtsuk az egyes törzsekből minden faji- és vallásgyülöletet.“ X. Pius pápa, mikor (1907. ápr.) kihallgatáson volt nála Roosevelt nővére, Robinson asszony, azt mondotta neki, hogy Roosevelt, a vallási türelmesség mintaképe.

A nagyon sokféle protestans vallásfelekezetek között, legszámosabban vannak a methodisták, azután a Bibliát szabadon magyarázó baptisták, presbiterianusok, Luther hitüek, Calvin hitüek, episcopalisok. A ritualisták szeretnék a protestans vallásfelekezeteket egyesiteni a katholicizmussal, ha ez engedne azokban a tanakban, melyek a protestánsoknak éppen nem tetszenek. A katholicismus ezt nem tehetvén, XIII. Leo pápa helytelenitette az amerikanismust, vagyis az általános kereszténységet,

A katholikusok száma, szivük hiterejével, lánglelki apostolok tanitásával Amerikában nőttön-nő. A Katholikus Utmutató szerint, az Unioban 1906-ban 13.089.353 volt a lélekszámuk. A katholikus papok száma 15.093, (ebből 3958 szerzetes,) a katholikus templomok száma 12,148. Van az Egyesült Államokban egy pápai követ és egy bibornokon kivül 14 érsek, 90 püspök, 18 apát. Tanitásuk, nagy befolyást gyakorol a lelkekre, a más vallásfelekezeti hivekre is.

A mormonok*) megfogytak; a többnejüségben élőket üldözték. A mohamedanizmus többnejüségétől abban különbözik ez

*) A vallásfelekezet Mormon zsidó hőstől van, aki Jeruzsálem pusztulása után elhozta — állitólag — azokat a rézlapokat, melyeket Smith vallásalapitó megtalált.

a vallás, hogy a nők egyenjoguak a férfiakkal és szerepelnek a nyilvános életben. Utah városban, Joe Smith alapitójuk tana szerint éltek, vallásukat azért nem tették államivá, mert a társadalommal ellentétben áll. A Nagy Sóstó környékén kapáltak maguknak paradicsomot, Uj Jordán partján megépitették az Uj Jeruzsálemet. Itt mondom el ezeket, mert a Sós Tóhoz nem jutunk el, habár sok turista keresi fel a mormonokat kiváncsiságból. A történeté már a mormonok többnejüsége, mert a mormon egyház megtiltotta azt.

Nálunk Magyarországban, azalatt hogy Amerikában jártam, olvasom az amerikai lapokban, Salt Lake Cityből két mormon hittéritő járt Temesváron, mormon hitközséget akartak szervezni, de csufondáros verességet szenvedtek, a rendőrség kitiltotta őket. Magyar barátaik a belügyministeriumhoz fellebbeztek, de állami és vallási szempontokból ez se találta kivánatosnak a mormon hitfelekezet propagandáját. A mormonok, annál nagyobb eredménynyel téritenek Angolországban, főleg fiatal leányokat nyernek meg, akik szivesen mennek Utahba, a mormonok Mekkájába, ahol könnyebb férjhez menni. A müveit nemzetek, a soknejüséget csak titokban . . .

Smithnek, a mormon vallásfelekezet alapitójának századik születési évforduló napját 1905. évi december 24-én ünnepelték meg a követői, a mormon egyház hivei. Smithet, 1844-ben egy néplázadás alkalmával gyilkolták meg.

A Lee Anna által alapitott shakerek felekezete ellenkezőleg a nősülést kárhoztatja.

A testvérek felekezete, a szabad szerelem hive.

A Jehova emberei, bukfencek vetésével tisztelik az Istent.

Van Amerikában, az „ezer vallás“ gyülhelyén, a szabad vallás, vallásos szekták hazájában még több hasonló vallási csodabogár.

Azon időben, mikor én ott jártam, Chicagóban valami John Alexander Dowie nevü népbolonditó, magát Zion prófétának jelentette ki s apostolnak nyilvánitotta magát 8000 vakon hivő elött. Aranyos, skarlát, fehér és bibor ruhában jelent meg előttük, akik elfogadták apostolnak. Az üdv hadseregének a nadrágos és szoknyás, ugyancsak Krisztus katonáit, többször láttam az utcákon felvonulni, tereken megállni, lármázni, illetőleg isteni tiszteletet nyilvánosan tartani. Amerika szabad polgárainak, szabad az utcán énekelni, imádkozni. Nagy tömeg verődik össze körülöttük. Láttam

egy katholikus papot, eretnekszagot szimatolni. A salvations army katonái tehát énekelnek, szónokolnak, tanulságos könyvecskéket osztogatnak, az iszákosokat, mertéktelenül élő s más rossz embereket igyekeznek hadseregük számára megnyerni, szóval, tuláradó jámbor lelkesültség tölti el a szivüket, s ezzel foglyul ejtik a lelkeket; a tanitás igéi, nem hullanak terméketlen sziklára, hiveket hóditanak. Ezt a vallási, katonai szervezetü felekezetet Booth Vilmos, felekezetével meghasonlott methodista pap alapitotta Angliában, a mult század derekán. Világkörüli utat tett 79 éves korában. Tábornoki cimet viselt vallási hadseregében. Egy chicagói lap, haldoklásáról hozott hirt ezen soraim irásakor. Annyi igaz, hogy ezen vallásfelekezet tagjai, lelkes rajongók, erélyesen küzdenek a szegénységnek lelki, testi jóléteért. Már az igaz, hogy az emberek sokféleképpen dicsérik az Istent,*) és hogy „minden eretnekség a Bibliából ered, mert mindegyik a Szentirásra támaszkodik.“ Luther maga mondta.

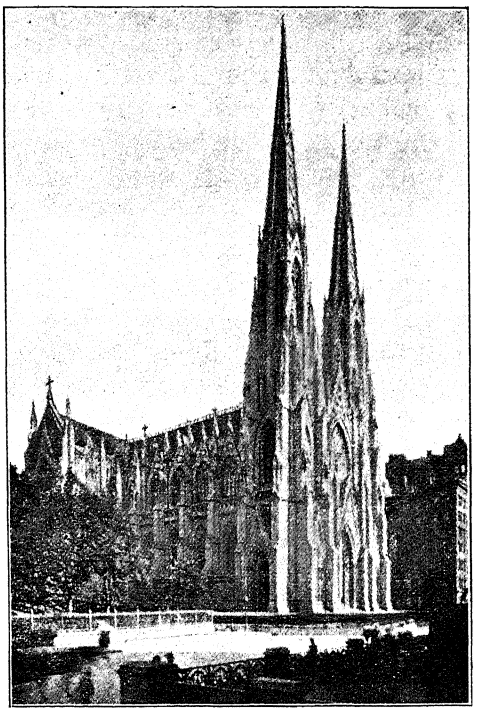
Az 51-ik keresztutcánál, az egész ujvilág legszebb és legnagyobb templomához érünk. Szt. Patrick védszentjük tiszteletére a XIV. század gótizlésében a legkatholikusabb irek (aires) epitették ötven év elött, két toronynyal — melyek csucsairól a legszebb kilátás — fehér márványból, három és fél millió dollár költséggel. Háromezer személynek van ülőhelye, de még elfér négyezer benne. Márvány oszlopok, hetven ablakon üvegfestészet, — melyeken az ó- és ujszövetség — és egyéb gazdag ékitmények emelik a belső szépségét. Az Olaszországban készült márvány főoltár maga százezer dollárba került. Ez a templom, az itteni ireknek az, ami nekünk Budapesten a szt. István bazilika, melyet felmondtak sz. Lipótnak.

*) Az amerikai misszió-társaság legujabb kék könyve szerint, a vallásfelekezetek megoszlásáról ez a statisztikai kimutatás van rideg hieroglifekben. Földön az 1.563.446.000 ember közül van 558.862.000 keresztény.

Ebből katholikus	272.638.500
Protestans	166.066.500
Görög	120.157.000
Konfuce vallását követi	231.816.000
Mohamedán	216.630.000
Hindu	209.659.000
Budhista	137.935.000
Zsidó van	11.220.000

A többi lélekszám, más vallást követőire esik, a számokban pedig eltérések vannak mindenütt.

Évenként, a husvéti ünnepkörben az alleluja örvendő énekét zengve és március 17-én sz. Patrick napján, — a templom belseje ünnepi köntösbe vonva — harangzugás és tömjénfüst közben, ünnepies körmenetet tartanak az irek, hogy az ünneplő ruhás nagy sokaság, hosszu embersorok, a tizezrekre menő tömegek a közlekedést is megakasztják. Két évszáz óta sok ir jött át ide, ahol magukat szabadabban érezik s jobban, mint Irországban, ahol az eső, évente átlag 208 napon át esik. De nem azért néptelenedik Irország, hanem az angol uralom, az egyesités, az elbánás csökkenti a lélekszámát, mely 1846-ban 8 millió s nehány százezer volt, a mult század végén pedig már csak annak a fele. Nagy fekély ez a nagymérvü kivándorlás. Pusztit.

Szent Patrick székesegyház New Yorkban.

Az irek már inkább az itteni hazájukat tartják anyaországnak. Jóslat szerint majd az itteni irek fogják felszabaditani a zöld sziget lakóit s Dublin tornyaira kitüzni a szabadon lobogó irországi zászlót. Az ir, mindenütt ir marad, nemzetiségét megtartja, soha sem hazudja vagy negélyezi, mint sok más bevándorló, hogy ő amerikai. Ilyet az ir, nem ir alá. New Yorkban több az ir, mint Irország fővárosában magában. A legtőbbje letépett már magáról minden köteléket, mely őt a hazájához füzi.

A szt. Patrick székesegyház mellett, két katholikus árvaház van.

A katholicizmusnak Amerikában, nevezetesen az Egyesült

Államokban nagy jövője van. Az évszázadok óta bevándorolt, otthon elnyomott irek, az olaszok és más európai katholikus vallásu országokból jövők, nagyban emelik a katholikusok létszámát. New York államban és városban máris sokan vannak. Az egyházközségek és hiveik számáról lehet ezt meghatározni, mert népszámlálásnál a vallás iránt nincs kérdés. A mult század elején csak 2000 katholikus volt az Egyesült Államokban, most a mondott több püspökséggel s a gyarmatokkal, összezen 29 millió van. Sziklaszilárd hittel ragaszkodnak a földkerekség legősibb trónjához Rómában.

Nehány háztömbbel odább, de még mindig a Fifth Avenue-n van egy Presbyterian-templom, igen magas toronynyal. Meg se közelitik azonban ezek a templomok a spanyolországi és olaszországi remekeket, nagyságokat, de az anglikán papoknak, ismétlem, jó dolguk van, bőséges a javadalmazásuk.

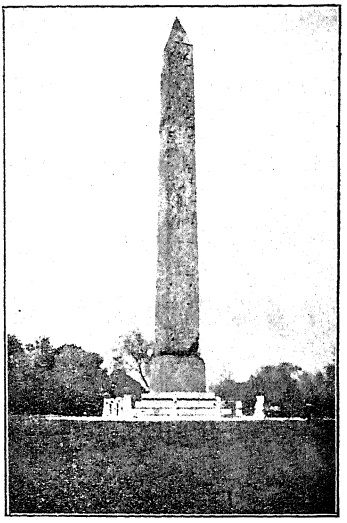
A Central Parkban.

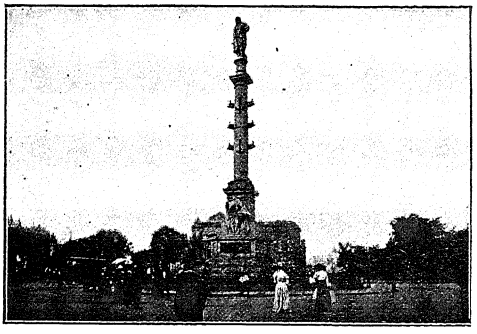
A birodalomnak is beillő New York szigetváros szürke háztengerében ismét sziget, zöld sziget. Már néhányszor elkocsikáztam a központi diszkert mellett, most bemegyek. A természet, mindig magas gyönyört nyujt nekem.

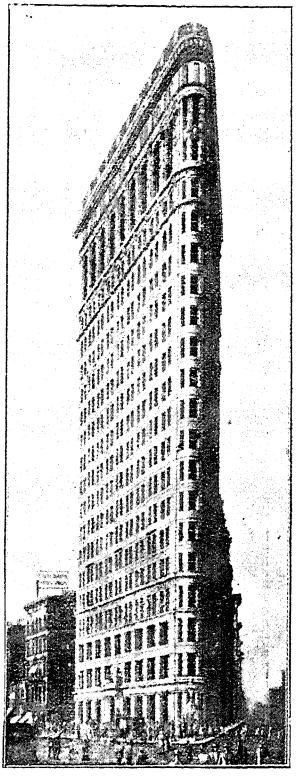
A 25 bejárat közül, a keskenyebb végen lévő délnyugati sarkon közelitem meg a parkot, ahol a tengerhős Kolumbus márvány szobra, kőoszlopon, huszonegyedfél méter magasan áll, imponál. Amerika felfedezésének négyszázados ünnepélyei között állitották fel 1892. évben. Az olaszok ajándékozták New Yorknak a magasra nyuló kőemléket. A mondott év szeptember és október hónapjában ünnepelték meg az amerikaiak és európaiak Kolumbus felfedezésének a 400 éves évfordulóját. A Magyar Történelmi Társulat is. Az utókor, ha fel is eleveniti az emléket, eddig nem róvta le, le sem róvhatja Kolumbus iránt a hálaját. Amerika nincs az ő nevéről nevezve. Az 1507. esztendőnek május 5-ik napján jelent meg Waldseemüller Mártonnál Saint Diében, Vespucci Amerigo utleirása. Előszóban, a neveztem kiadó, azt ajánlotta, hogy a felfedezett egész nagy világrészt, nevezzék el Amerigo nevéről. Lépre ment a tudományos világ, az Amerika elnevezés általános lett, megmaradt, 400 esztendő óta igy . . . Furcsaság, hogy egy latin nyelven irt s Franciaországban megjelent könyvben, német ember adja Amerikának az olasz embertől eredt nevet.

A Central Park az Empire Citynek a tulajdona, tüdeje a városnak és lélekző szerve. Aki világváros zsufoltságában lakik, lakott, az tudja megbecsülni értékét az ilyen park rengetegnek, ahol szabadon mozoghat, tétovázó járás-keléssel szórakozhat, magányt is kereshet, pihenéssel jó levegőben üdülhet, ahol milliónyi virágkehely ontja illatát. New Yorkban tudvalevőleg nyáron olyan meleg van, akár mint Déli Olaszországban, de 32 nyilvános nagy

New yorki képek.

Waldorf Astoria szálló.
Obeliszk.
Kolumbus szobra.
The Flat Iron Building. (Vasaló ház.)

NEW YORK 1904

parkjában, üdülhetnek az emberek, apró gyermekek. Ebben, ingóbingó lombok, legjobb napernyők alatt, ingyen ülőhely ezer számra. Árnyas helyek, lugasok, lágyan ölelő szerelmesek számára, akik birják egymás hajlandóságát.

Legelsőbben, lássuk ennek a nagy parknak, New York büszkeségének a méreteit, melyek által legjobban eligazodhatik az olvasó, alkothat magának képzeletet. Ez a központi, faragott alacsony kőkeritéssel szegélyezett park, négy és fél kilométer hosszu, egy kilométer széles, területe 340 hectár.

New Yorkban ugyancsak drága a telek ára, mégis ilyen nagy területet hasitottak ki a köznek, üdülésnek. Nálunk, fővárosunkban. csak terecskék vannak. A szomoru emlékü Ujépület lebontásakor adhattunk volna valamit a növényországnak, kaphattunk volna mi magunknak, de a fukarság ismét tőkét csinált, helyrehozhatatlanul hibázott.

Most félszázados ez a park, melyről szólunk, vannak benne nagy fák, most talán a legszebbek, mikor nincs még száraz ág.

Amerikai felfogásra vall, hogy sziklás és mocsaras helyre paradicsomot varázsolt 15 millió dollárnyi költséggel.

Van itt magas fa, borzas bokor, illatos virág, hattyus tó, csörgedező patak, diszbokrok által segélyezett helyek, formás és formátlan gyep térségek, melyek által különbözik ez az amerikai park, az európai hasonlóktól. Van tehát szabad levegő, és ami fő, egy 57 hectárnyi (mintegy 100 hold) vizmedence, Croton, melyben bőségesen van viz, nem csak a fák és házak visszatükröztetésére, hanem a virágok és virágágyak locsolására, sőt tüzoltásra, főleg pedig ivásra.

Nagy New York városnak nagy vizbőségre van szüksége. Croton-folyó forrásdus vidékéről kapja azt negyven mérföld távolságból. Még se elég a viz, vizhiány van, mert a vizet lopják a gyárak és sörfőzdék titkos csövekkel. Olvasom, hogy negyven millió korona költségvetéssel ujjá szándékoznak épiteni a vizvezetéket. Az ötödfél millió kubik méternyi uj (1890) nagy vizmedence is a Central Parkban van. Látványossag számba megy. A mostani vizvezeték 25 millió dollárba került, a csövek hossza mintegy 700 mérföld kiterjedésü.

Ha valaki a park minden gyalogjáró utján, elegyengetett porondján sétálni akarna, annak harminc mérföldnyi utat kellene tenni. Ha egy kocsi, a park minden kocsi utján végig akarna

robogni, annak tiz mérföldnyi utat kellene tenni, egy lovasnak pedig hat mérföldet a lovaglásra hagyott utakon. Már itt a parknál eleve jegyzem meg azt, hogy Amerikában nem kell európai méreteket alkalmazni, mikor a 46 államból egységessé tett és 80 milliót*) számláló Éjszak Amerikai Egyesült Államok területe csaknem olyan nagy, mint egész Európa s igy az összes európai államok elférnének benne. Más kérdés az, hogy Európában, hány emberrel esik több, hasonló területre.

A keresztutak jó tájékoztatót adnak, hogy el ne tévedjünk. Az idegennek Ariadre fonál kellene. Biztosan irányit egy jó vezető. Érdekes a parkot minden részében megnézni, mert annak karban tartása sok költségben van.

A délesti órákban jöttünk a parkba, mikor szürkült az égalja és az uri közönség, fashionable hölgyek, urak és a hazug előkelőség, tehát a pökhendiség, hányaveti nyeglegeség lepték el a kertet. A posványos viz megcsillan. Azt mondja Bewer Miksa német iró és igaz is, hogy „vannak emberek, akiknek egész előkelőségük abból áll, hogy szeretnének előkelők lenni.“

Eljöttek a virágoknak a testvérei, a kisebb, nagyobb szép leányok, szőkeségek, barnaságok, ringó ráncu ruhában. Drága toilette-k lenge diszekkel, remek szabások; azokban az alakok, izgató idomok teljes érvényesülese van. Tartások, akár a párisi Bois de Boulogne kiöltözött közönsége, tüzes, tájtékos lovak által röpitve. Egynémelyik a delphosi Cybeline**) karcsuságával jól fejlett szép testalkat, képzeletbeli, csodaszépség, az ég és az élet kegyeltje, harmatos pirral az arcán, elnagyol. Adjuk ezekhez a yankee leányok okosságát, korán érett eszükhöz való beszédüket, csábos, kedves csicsergésüket, s akkor meggyőződünk arról, hogy a Teremtő nemcsak Sevillában, Georgiában, Olasz- és Svédországban, Görögországban szórta el a földnek gyöngyeit, hanem bölcs felosztással hagyott ezekből az ujvilágra is, sok szépet ékeset, akár mint egy fehér márvány szobor, némelyik. Nagy lévén Amerikában a

*) Az 1900. évi junius 1-sö napjáról való népszámlálási adatokat használom. Az ujabb adatokra való hivatkozást, megjegyzem. A többletet tekintve a folytonos nagyméretü bevándorlást, adja hozzá az olvasó képzelete

**) Cybele vagy Cybeline. a frigek, nemzeti istenasszonyának csepertozatos szép szobrát Madridban lehet látni a Plaza de Madrid-on. Gutierez és Michel müvészete. Az összes istenségek anyjának a márvány keble, mintha pihegne. Két oroszlán kocsit huz, ebben ül Cybele.

különböző népek vérvegyülése, az uj fajokban, álomba illő női szépségek láthatók, tehát érvényesülő női formákkal, görög istennő,-Penelopére, Aspásiára emlékeztető alakokat látunk, szabályos-finomsággal metszett orréllel. Internationális, kivánatos szinben szép asszonyok valóban, rajtuk felejtődik a tekintet. Behajló, fekete struc-toll lobog egyiknek a terebélyes kalapján, a másiknak, érett asszonynak, kinek a fürtei közt, titkon, megjelent már néhány fehér szál, félrecsapódva, sárgás zöld szinü. Ellentét.

Mikor a kaukázusi szépek, rózsa piros képü fehérek mellett a fehérbe vagy rózsaszinbe bújt, duzzadt ajku szerecsen leányt vagy széles orru asszonyt látom és nevetésre áll a szájam, azon tünödöm, egy és ugyanazon Isten teremtése között, hogyan lehet ilyen nagy a különbség. Azok, elvehetik az észt, ezeknek a láttára, nevetés furja oldalomat. Kitör az, sőt kacagásra változik, mikor a kiöltözködött, lebegő szalagokkal kicifrázott, többsoros fülönfüggővel fölékitett fekete szépnemre tekintünk, vagy a magas, nagy kemény kalapu férfiakra, kivált, mikor széles mosolyra huzzák szájukat. Az urkocsik bakján is elképzelhetetlen öltözetekbe bújtatott fehér fogu és fekete ajku emberek vannak.

Lovasok utján, a lovasnak megtagadja az engedelmességet egy ló. Fejét fölveti, ágaskodik. Baj nem történt, a csoportosulás szétmegy.

A négyszegletes park minden oldaláról, főleg a két hosszanti széléről villanyos vasutak, társas kocsik, egyéb járó alkalmatosságok, rajokban öntik a közönséget. Elszélednek, elvesznek csakhamar a szemünk előtt; ez mutatja, hogy milyen nagy a diszkert. A társadalom minden rétegének meg van a maga megszokott helye, ahol legjobban szeret üdülni, játszani, sétálni. Egy helyen, skót szinü szoknyában, többeket látok.

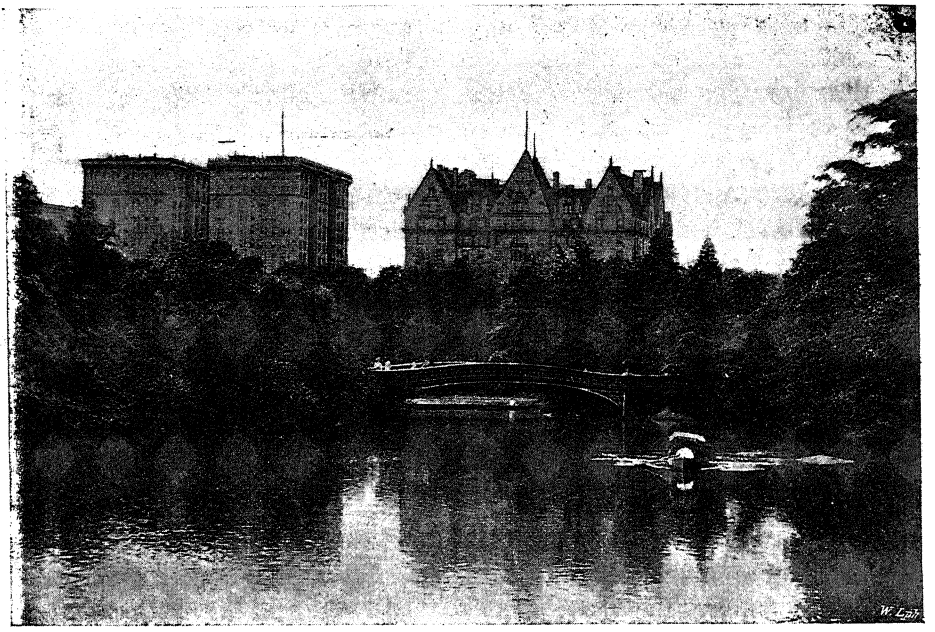
Sehol se láttam a gépkocsiknak ilyen nagy mennyiségben való vágtatását. Forognak a széles gummi kerekek, a gyors körforgásban összeolvadnak a küllők. A modern kocsikat megcsodálhatja az indián, ki a vágtató lovánál nem képzelt magának nagyobb sebességet. Urkocsik, fényes fogatok, akár a Fifth Avenue-n. Jönnek az Eighth, (8) Seventh, (7) Sith, (6) Avenue-ről meg a Madison Avenue-ről és a sok keresztutcából.

A teherkocsik, park alatt, alagutakon járnak.

Legnagyobb néphullámzás van a Mall nevü, 20 méter széles főúton, mely egyenes irányban fél kilométerre terjed. A napsugár

növelte fü, fa, szép. Tetszetős szobrok diszitik a főhelyet, többi között Humbold, Shakespeare, Scott és Bethovené.

Nézem a közönséget, látom az asszonyok páváskodását, megfigyelek egyebet s egy-két ellesett jelenetből meggyözödöm az amerikai hányavetiségről, megjegyzem a jellegzetes amerikai vonásokat, elgondolom, némely piperkőc leány, ékitett asszony, milyen fáradságos öltöztetést végeztetett magával.

A Central Park részlete, New Yorkban.

Zene a körcsarnokban, csónakázás a 48 hectár területü tavon, gyorsan járó benzin motoros csónakok. Milyen élénk lehet a korcsolyázók képe, elképzelhetjük. És itt, ahol élet van, hallom, hogy e napokban az enyészet járt. Egy törődött aggastyán, nyolcvanat fölöző évében, végigélve egy hosszu élet szenvedését, gyötrödésben nem várhatja meg, mig legvégső napjai lejárnak, az élet ránehezedő sulyát már nem birván el, ő, kit a Teremtő, a kiválasztottak hosszu életével ajándékozott meg, anélkül, hogy megadta volna neki az öregség szelid, derüs pihenőjét, az életet elvetette magától. Elfáradva az élet terhe alatt, fejest

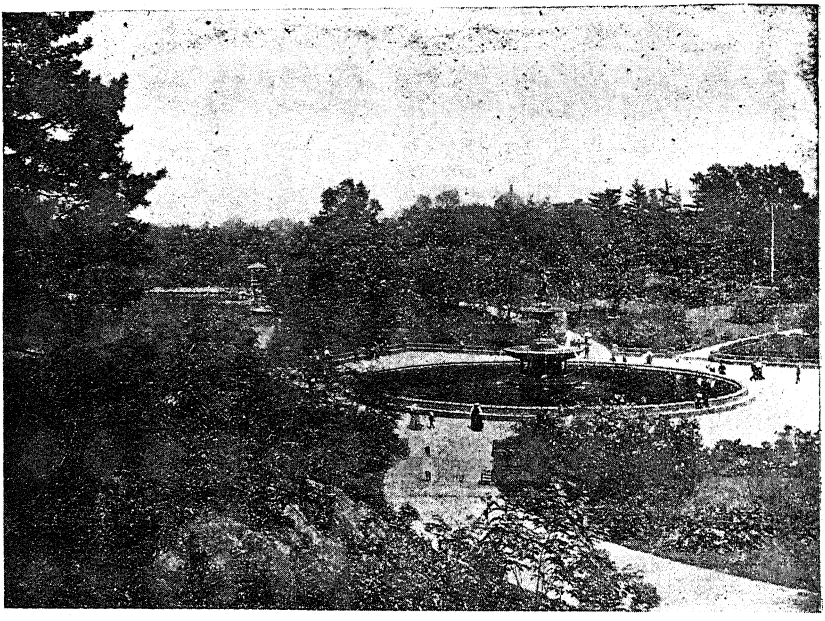
ugrott és beleölte magát a park-tóba. Elköltözött oda, ahol a patakviz tisztább, a dal csengőbb. Egy másik életunt, hasonlóképpen agyonvénült ember, a fübe harapott. Mellette a pázsiton találták meg a pisztolyt. Egy rablás is történt a parkban közelébb. Egy felcicomázott philadelphiai énekesnőt ütött egy uriasan öltözött gazember, arcba s leszedte róla gyémántköves kösöntyüit, egyéb, összesen ezer dollár értekü ékszereit. A példák óvatosságra intenek.

Néhány magaslatról, sziklacsucsról szép kilátást élvezek. Állok a boltozatokra épitett kőterraszon, melyre kétoldalt diszes lépcsősorok vezetnek fel s gyönyörködöm ebben a gazdagságosan szép alkotásban, melytől nem kiméltek költséget. Egy darab ásványország a növényországban. A magasabb kilátó pontokon a tengert is látom felcsillámlani. Több szép, kis girl, leány van az oldalomon, csacsognak és nevetgélnek. Kecses fejbiccentések. Megnézem azután a vadászó indián szobrát, megtekintek még néhány kőbe rögzitett állatcsoportozatot, azután a mozgó életalakokat, a gyermekek kecskés, csengős kocsiját és pony lovát. Boldog gyermekkor édes örömei! Szerecsen gyerek ül a szamáron. Cairói kép. Borostyánsárga ruhás szerecsen leányka, ugyanazt mutatja, juttatja eszembe. Elénk gyermekcsoportok a játszó tereken, bőrlabdával, itt és ott yankee boyok meztelen, vékony lábikrával. Kis leányok szoknyácskái alól, gömbölyü bokák, pici lábak kandikálása. Egy rövid harisnyában járónak kioldódott a cipőzsinórja. Szép, mint Niobe gyermeke. Naiv a gügyögése, csengő a nevetése. A fiuk mellett csacsogó kislányok. Szülők lelkéből lelkedzett gyermekek, a kik álmukban talán még kóborolnak. A dadogó gyermekkorból többen, kis angyalok, csöppnyi gyermekleányok. Bölcső öléről az édes emlőt szivó csöppnyi csöppek, kipárnázott toló kocsiban, csipkébe burkoltan, boldog szülők élet fájának a virágai. Mosolygó, összecsucsoritott szájacskák, csillogó gyermekszemek, hajlékony lágy hang, szőke fürtü ibolyaszedő ártatlanságok, májusi leheletek. Hófehérkék, restellős gyereklányok pirulása, gyönyörködöm a boldog gyermekvilágban. Ennivaló apróság. Van mit nézni a szemnek.

Ad vocem gyermekek, eszmetársitás folytán megemlitem, hogy New Yorkban, 15 éves polgármesterrel gyermek koloniát alkottak közelébb. Van teljes tanácsuk, rendőrségük, önkormányzati rendszerük. A gyermekek ezáltal korán érnek, begyakorolják

magukat a későbbi teendőkbe. Már most azzal dicsekszenek, hogy tiszta volt a választásuk, nem volt benne korrupcio.

Hosszasabban állapodok meg Cleopatra tüoszlopánál. Ez a 21 méter magas kősugár, társa volt egykor annak, melyet Helioolisban láttam elárvulva, egymagában állni. Valamikor a Napvárosban, a Szentirás On*)-jában volt Ra napisten tiszteletére, mikor 12.913 ember volt a főszentély szolgálatában alkalmazva.

Központi diszkert New Yorkban. Central Park.

Az obeloszok, nyársok, miként a görögök nevezték ezeket a napistennek szentelt kősugarakat, fölfelé vékonyodó köhasábok voltak, tetejükön kis gulát képezve.

Ez a kifarágott egy nagy darab kő, hányféle népet látott, csak azóta is, hogy Strabo a földrajziró és Plato, az elmék homályát oszlató világbölcs, azt látta. Utoljára Alexandriában, Nagy Sándor városában állt, hova a rómaiak Krisztus előtt 20-ban cepelték s ahol én, 1887-ben, már csak a hült helyét találhattam és sajnáltam. mert csak tiz év előtt (1877) onnét az oceánon

*) On = fény.

tulra, ide került, Ismael egyiptomi alkirály fejedelmi ajándékából. Milyen szerencsés mégis New York, értékes ajándékokat kap a franciáktól, olaszoktól, az egyiptomiaktól történelmi nevezetességüt, szobrokat más nemzetektől.

London kapta ennek a Cleopatra tünek a párját, a Watterlo hid mellett a Temze partján azt is láttam, 200 tonna nehéz kődarab, öreg, vörös syenit.

Ezt a Mózes ideje előtti obeliszket, melyre én most a tekintetemet függesztem és arról levenni nem tudom, 1500 évvel Krisztus előtt III. Tutmes óegyiptomi király állitatta fel. Látta II. Ramsest, Egyiptom nagy királyát, a történelemnek nagy tanuja. Jól lehet mellette az időről, mulásáról gondolkozni s arról, hogy mennyivel élik tul az embert, az alkotásai.

Tavaszkorban élő, kalászszőke haju szép leányka, bájos érintetlenség, mellcsokorral diszitve, elmerülve néz a történelmi korral biró, mellette, szinte zord kőre. Ruhájának lengő diszei, ott is sejtetnek valamit, ahol talán még semmi sincs. Az öreg kő, a fiatalok. A leányka mellett egy pelyhes állu ifju, aféle hetedik osztályos gimnazista, illedelmes, akár mint egy apród a francia király udvarában volt, ami azonban nem zárja ki az első, félénk vallomást. Szemérmes pirulás önti el a lányka arcát. „A szemérem az erény testszine," Diogenes szerint. Mult és jelen szép képben. Derü az égen. Virág is van közel, távol, amere látok mindenütt. „Virág és leány." Ez a cime Dömötör Pálunk egy bájos költeményének:

„Virág körül, leány körül,
Derült legyen körös-körül
Az Alkotó nyilt ege, —
És minden szem tekintete;

Mi zord, mogorva, bánt,
Szelid fény üdvözölje itt
Az Alkotás legszebbjeit:
Virágot és leányt."

További sétámban megfigyelem az amerikai emberek miként köszöntik egymást. Nem, miként mi, kalap leemeléssel és hajlongással, mert ez nem felel meg az amerikaiak demokratikus hajlamának. Fejbólintás és kézmozdulatból áll a köszönésük. Csak biccentenek egymásnak a fejükkel. Ha nagyobb barátságot akarnak valaki iránt mutatni, akkor „Hello" szóval félkörbe hajlitják meg a jobb karjukat. Nők előtt azonban a férfiak, köszönéskor mégis

megemelik a kalapjukat, de csak azután, mikor már a nő is köszönt. Igy a hölgy, csak annak a köszönését fogadja, a kiét akarja. Hallom, hogy az amerikai, kalapot emel még az Unio elnöke, a tartományi kormányzó és a polgármester előtt, én azonban láttam, hogy más előtt is, de azért ez mégsem hajlongó világ.

Észreveszem, hogy a nő, gyengéd figyelemben részesül a férj és más férfiak részéről. Láttam több férjet, aki karján vitte a kis gyermeket, kocsiban tólta azt, mialatt a neje, kényelmesen sétált mellette. Amerikai sajátosságok ezek. A zöld gyepen footbaal, labdarugás, egyéb angol játékok.

Azzal a benyomással távoztam a rezgő lomboktól, hogy ez a park a Manhattan-szigetnek gyöngye, legnagyobb ékessége. Láttam, ugyan már ennél a nagy parknál is még nagyobbat, néhányat, de ilyen gazdagon tele tüzdelve ékességgel, egyet sem. Tisztán tartott, rendes, elvétve sem láttam korhadt gombát.

American museum of Natural History.

A világhires Central Park nyugati oldalához simul a Manhattan Sqare-n, a nem kevésbé hires természetrajzi muzeum. Feltünik az ötemeletes különös épitkezés, nem annyira a végein, szélein, hanem fő homlokzatának a kellő közepén, a bemenetnél. Ott áll kétoldalt, két vártoronyszerü, előugró, hegyben végződő, ablaksoros, gömbölyü valami, mely se torony, se ház.

Mikor Bernini, különben hires müvész lélek, a római Pantheon ősrégi, Krisztus előtti, sőt maig is még teljesen éppen álló gömbölyü épületre, a kupola előtt, homlokzaton, két tornyot ragasztott fel, elnevezték ezeket: Bernini szamárfüleinek. Rómáról és a Pantheonról beszélek kérem, szólok pedig a magam izlése szerint, mert a szépérzésem elkivánja innét is ezt a két toronyféle függeléket. Tették volna bárhova, csak ide nem. Az európai szépérzés gyakortább is fellázad bennünk Amerikában. No, de most egy nagy muzeumról esik kevés szó, nem az amerikai épitészet sajátságairól, maradjunk a tárgyunknál.

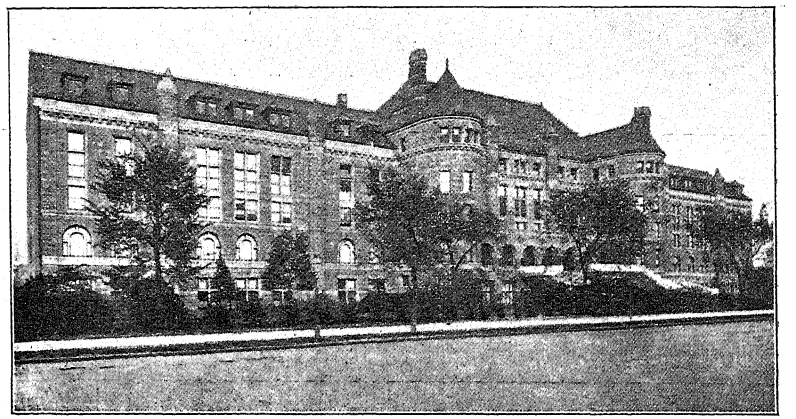
Nagyon érdemes a természetrajzi muzeumnak a megnézése, sok van benne, ritka és becses ajándéktárgyak, mert az amerikai ember nem fukar, ha jó sora, nagy módja van.

Nem célom sorjegyzéket irni s csak tollhegygyel, röviden emlitem a földszinten 1500 hallgató számára berendezett termet, melyben ingyen természetrajzi oktatásban részesülnek a tanitók, hogy arról, amit itt láttak, alaposan tovább tanithassanak. Ugyancsak földszinten nagyon érdekes gyüjtemény van, az amerikai fanemekből, a kaliforniai óriás fákból.

Az amerikai 50.000 rovarszámból láttam sok, nálunk ismeretlen fajt. Bár ne is ismertük volna meg soha a phyloxerát és kaloradót. Van itt továbbá embertani és néprajzi gazdag gyütemény.

Tárgyak, expeditiók által a legéjszakibb vidékekről hozva, továbbá Alaskából, Szibériából, eszközök az indiánok és eszkimók földjéről.

A főemeleten van az emlős állatok nagy gyüjteménye, minden fajtáju állatok különfélesége. A 48 emlős állat családból Amerikában 48 van. A kihalt állatóriások, az őskor állatcsontvázai ásatag csontmaradványokban vannak meg. Az állati csontvázak között Jumbó-, a legnagyobb afrikai elefánté, gigantikus állat-é. Kitünő és ritkaszép példányok a bölények, tarándszarvasok, cetek, éjszaki sarkköri olyan állatok vannak itt, melyekhez hasonlókat csak Tromsöben, Norvégia tengerparti szigetváros helyi-, hires muzeu-

A természetrajzi muzeum New Yorkban.

mában láttam. Más nevezetesebb, különösebb állatok, rövid mellső lábakkal biró kenguru, fiahordó patkány, a könnyebb teherszállitásra való láma, hangyász, melegővi vastagbőrüek, páncélszerü burokkal, néma prairie kutya, mely nem bir ugatni, prairie farkas, mely a farkas és a sakál között középény, ugat és vonit, ellopja a tarisznyát fej alól. Az éjszak amerikai szürke medve, erős veszedelmes ragadozó, párduc, jaguár, a szép sárga macska, puma, onca, fekete, nagy mókus, a kékes szürke mókus, nagyfajtáju nyúl és fianyúl, szép példányokban a canadai nemes szarvas, Canada büszkesége. Vadak és dúvadak. Majomfajok, nagy bőségben. Repülő hártyás denevérek. Selymes bundáju, csapóvasba került, hurokba kapott kisebb nagyobb állatok.

Madarak, 12.000 kitömött, 70.000 egyéb, a pici és nagy-

változatosságu, gyenge szárnyu kolibritól, az Andok kőszáli kondor keselyüjéig, szemkápráztató, változatos szinpompában, tarka, fényes egyvelegben. A föld, talán a virágoknak sem gondol, ki annyi szint, mint a mennyi csillog a madarak tollában. Csak az acélkékszinben pompázó páván, mennyi van. A 131 madárcsaládból 80 honos Amerikában, melynek a papagálya hires, habár csak egy faja van, délen. A bibornok, rizsmadár, fehérfejü tengeri sas, mely az Egyesült Államok cimerébe is belekerült. A verebet tőlünk vitték, rajban voltak, de már irtják. Megnézek még néhány példány vándor galambot, annyi van itt ezekből, mint a vándorsáskából, letörnek a fák ágai, mikor több ezer számra rászállnak. Villafarku fecske, bóbitás tarka madarak. A floridai flamingók és egyéb vizi madarak is nagyon érdekesek. Ha volna ráérkező időnk, napokat kellene ebben a gazdagon nagy muzeumnak az osztályaiban tölteni. A madarak rendkivüli parányi példányainak a kolibriknak szárnyai, ékkő szerüen ragyognak, gyámántként is tündökölnek. Csodálatosan élénk szinü madarak.

Tarka-barka bogarak, termesz rovarok, melyek összerágnak faépületet. Nagy bogarak, kisebbek, legkisebbek, némelyikének a szárnyfedője olyan ékes, hogy akár ékszerül szolgálhatna. Használják is annak.

Egy haspók, utálatos, nagy, karcsu szitakötő, mely magában száldogált, mig élet volt benne.

Fényes- himes szárnyu lepkék, heves égővi, égő szinekben. Ilyen ragyogó pompában, együtthatásban, mint itt, sehol máshol, mert ez a legnagyobb és legszebb lepkegyüjtemény az egész világon, minden szinben csillognak a lepkék. Lehet is, mert a nappali, kis- és nagyszárnyu lepkéknek mintegy 8200 faja otthonos Amerikában. A pompás pillangó gyüjteményt el lehetne nézni naphosszat. Ezeket a szineket nem hozza ki ember. Jól mondja Savedra: „Egy halandónak sem hagyta Isten, ecsetét, a páva nyaka vagy a pille szárnyai festésére."

Második emeleten van a tengervilág kincse, bősége, a tengődő legkisebb kagylótól a falánk cápáig, sőt csontváz maradványban is néhány kipusztult nagy hal, mint a minőnek vázát a londoni Britisch muzeumban évek előtt megcsodáltam egy hosszu szobában. Az állatok csonttanához, itt is érdekes példányok.

Ismételve és érdekkel néztem a veszedelmes csörgő kigyót, de undorral az ökörszerü hangon bömbölő békát. Különösen

érdekeltek az amerikai krokodilus fajok, az alligátor, a lapitott fejü, 80 foggal biró nagy kaiman és a délamerikai jacaret. Az alligátor, félelmetes hüllő, pusztul mint a bivaly pusztult. Kenyérkeresetből üldözik. Negyedszázad alatt, két és fél milliót pusztitottak el. Értékesitik a csontjait késnyélnek, papirvágónak, fésünek, hajtünek, bőrét nagyon keresik, használják szivar- és más tárcákra, dobozokra,

Az ásványország is ezen az emeleten terjeszkedik ki nagy arányokban, teljes gazdagságának a sok szinében.

Tanulmányozásra berendezett szobák és szak könyvtár egészitik ki a muzeumot a harmadik emeleten. Az érdeklődő, tanulmányozó, természettudós, nagyon szives fogadtatásban részesül. Ha már annyian vannak vagyon gyüjtéssel elfoglalva, legyenek olyanok is, akik olyan kincseket gyüjtenek, melyeket moly meg nem emészt, tüz el nem hamvaszt és értékesithetők az emberiség javára. A nagy természet mindig nyitott könyv marad és soha sem tanulható ki, minden kornak minden fia, ujabbnál ujabb felfedezést tehet benne.

Metropolitan museum of Art.

„A müvészet eszményesitett teremtés.“
Balzac.

„Földön csak egy öröklét van — a müvészeté.“

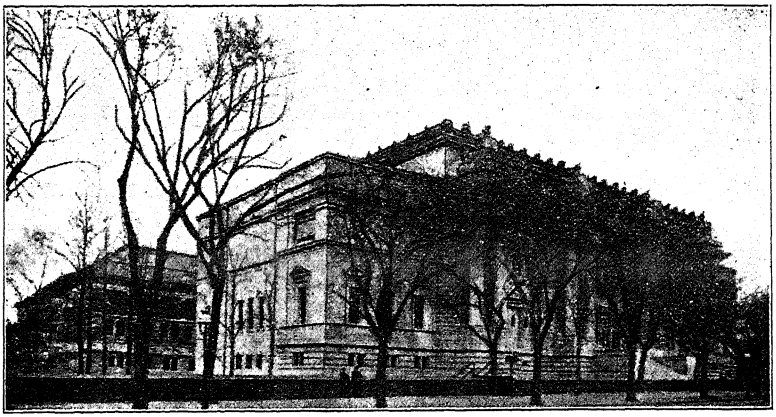
A természettudományi muzeumnak átellenében, a Central Park tulsó részében, a Fifth Avenue oldalán van a folytonos gyarapodásban lévő Metropolitan museum of Art. Müvészet, mesterség és hangszerek, most 20 millió dollár értékben. Alapitotta egy német nő, Wolf Katalin, 142 képpel és 200.000 dollár pénzzel. A muzeum elnevezése jelzi, mi van a diszépületben, melynek az épitkezési formája nekem jobban tetszik, mint a Museum of Natural History-é. Mind a két muzeum arról nevezetes, hogy amerikai gyorsasággal fejlett, gyarapodott. Ez, a melyről szólok, alig egy-két évvel több, mint harminc éves alkotás. Adomány és államköltség tették azzá, ami, mert Éjszak Amerika müvészete, tudjuk, fiatal még, Európából táplálkozik, friss hajtás.

Nyájas este, megszáll a béke érzése, rövid pihenőre ülök el, hallgatom a lombok zizegését s az est hangulatában várok, mig leereszkedik a sötelség, kigyulladnak a villamos gömbök a parkban és a házakban, kunyhóban és palotában, végre ugy kilenckor, óhajtástól vezérelve, a lélek betöltésére belépek a müvészet szentélyébe. Lelkem, tele figyelemmel a müvészihlet alkotásain.

Eleve megjegyzem a jó szokást, hogy bot-, esernyő megőrzéseért nem vasalnak be semmit, nem boszantják sarccal az embert, ugy mint nálunk.

Törökországi és egyiptomi, más mohamedán részeken, papucsba bújtatják a lábfejet, hogy avatatlan saruk meg ne szentségtelenitsék a szent helyet, pedig az ő szentélyük, gyakran csak egy hulladozó mecsetrom. Mennyivel nagyobb

áhitattal kell a művészet szentélyébe lépni, ahol Isten legremekebb alkotásának, az embernek, ihletett művészeknek vannak a kézimunka remekei! Milliókat érő remekek! A fiatal Amerikának habár van már történelme, de a művészetének a gyökerei még nem nagyon mélyedtek az ujvilág földébe, eddig nem lehet még Murillója, Raphael, Michel Angelo, Tizian és Munkácsija, kiket a művészet bejegyzett a könyvébe. Lélek táplálékára, amije van, áldozatok árán szerezte, kőben és vászonban, feniciai, görög és római időkből, későbbi-. korábbi- és a jelen korból. Csodálni való, miként és milyen gyorsan kerültek azok, ezekbe a keretekbe.

A szépmüvészetek muzeuma New Yorkban.

Vannak ebben a szépmüvészetek csarnokában képek Velazqueztől, a kiváló spanyol mestertől, Murillo barátjától, Rembrandtól, Van Dycktől, Dürertől, Correggiotól, Rubenstől, a francia-, német- és angol iskolából, sőt vannak még — amerikai mesterektől is. Nézik sokan, némelyik napon mintegy tizezren, rendesen két-három ezeren. Müvészet rajongó, akármennyi. Vajjon állnak-e lélekemelő hatások alatt? más kérdés.

Kevésnek a kezében van lajstrom, felesleges, mert a legtöbb tárgyat feliratos táblácska jelez. Nálunk bizony szeretnek egy koronát venni külön a jegyzék-könyvért. Taszitanak, ahelyett, hogy vonzanának, megcsappantják a müvészetek iránti érdeklődést.

Ebben a müvészetek palotájában mindent ingyen láttam és mondhatom, hogy volt mit nézni, öreg estéig. Az is gyakorlati,

hogy aki nem ér rá nappal, jöhet késő este, éjjel. Én is ugy voltam.

Néztem hosszabban Piloty tizenkét evangeliumi szűzét, Mackart Dianáját, Kaulbach kereszteseit Jeruzsálem előtt.

A francia festők, nagyon Amerikára kaptak, szeretik őket, van ebben a muzeumban száznál több képük. Müértő férfiak, finom hölgyek, beszélnek körülöttem ezekről a szép képekről.

Ezuttal sem vállalkozom kathalogus irásra, csak röviden emlitem, hogy földszinten régi, egyiptomi és görög vésések, sőt a régi Asziriából, Venusok, amphorák és urnák, élet és enyészet jelképei, kőből való egyéb kicsikarások.

Századok szerint osztályozott régiségek, uj és legujabb dolgok Canovától Thorwaldsentól, kinek a szülővárosa Koppenhága; ott láttam, a nagy mester nevéről elnevezett muzeumban remekeit, ott őrzik halandó porát is.

Érdekesek ebben az ittlévő muzeumban a new yorki hölgyek arcképei. Igen szépek vannak köztük, müvészetbe álmodott alakok. Szép virágok, de vadrózsa nincs közöttük, azt nem teszik drága vázába.

Az emeleten amerikai régiségek, fétisek, épitkezési maradványok. Japánországi szövetek, khinai porcelánok, régi üvegek, ékszerek, olyanok is, melyeket az egyiptomi nő vagy a mór leány viselt mellén, kezén, lábán. A testi szépségek elporladtak, lelkük izlése megmaradt.

Egy kisebb teremben szénkréta rajzok, vázlatok, a nagyobb teremben régi mesterek képei. Repedezett öreg vásznak, elmosódott halvány szinek, aki ért hozzájuk, remekeknek tartja azokat. Diego Velazquez képeit ismerem a madridi Museo del Prado-ból. Örültem, hogy a kitünő szinvegyitőnek, a király (IV. Fülöp) kegyencének, itt is kegyelettel őrzik néhány képét, láthattam azokat. Leonardo de Vinci-ét is, ki az urvacsorát Milanoban a falra festette meg remekül. Müvészeti érzés nélküli lelkek, durva emberek, rátörtek az apostolok fejére s amikor ajtót vágtak, a hires képnek egy reszét elpusztitották. Szomoruan láttam ezeket.

Elhagytam a pompejii régiségeket, melyeket helyszinén és a nápolyi Bourbon muzeumban sokkal jobban, nagyobb számmal láttam, elhagyom a gemmákat, a fényképeket és rajzokat. Quido Reni, Veronese Pál, Tintoretto és más hiresektől, akik halandó testükben égi hivatást hordoztak, csak rajzokat szerezhettek meg

az amerikaiak, őrzik otthon az Istentől megáldott, mesterileg kiképzett nemes müvészetük alkotásait. Ki tudja, ha az egykor hatalmas európai országok végképpen elszegényednek, például Spanyolország, nem fogják-e féltékenyen őrzött kincseiket, remekeiket, mozgás hatásukban a yankeek, drága pénzen összevásárolni?

Az ötvös munka remekei között, sarokban lévő szekrényben, egy váza vonja magára a figyelmemet, az amerikai hires ötvös mester, Tiffanynak a munkája. Ő az, kinek megnéztem a kereskedését az Unio Sqare sarkán. A Bryan-váza ez, itteni remek tárgy, melyet a költőnek nyolcvanadik születés napjára készitett Tiffany.

Az Egyesült Államok elnökeinek, hadvezéreinek és egyéb vezető államférfiainak az arcképei, Kolumbus, Franklin képeivel olyan sokaságban fordulnak itt elő, mint a berlini Hochenzollern- s egyéb muzeumokban és az ottani városházán Nagy Frigyes, I. Vilmos császár, Bismarck, Moltke, Manteuffel képei és mellszobrai. A hadverő Nagy Napoleon képe itt sem hiányzik. Vegyest fordulnak ezek elő közönséges emberek, férfiák és nők arcképeivel, akiknek meg volt a tehetségük arra nézve, hogy müvész kezek által festve, megörökitsék magukat, ha névleg nem is, képben.

Bibliai, ó- és ujszövetségi kép, érzésfakasztó, hangulat keltő kép, nagypátoszu koncepció, égben járó szárnyas angyalok, földön lejtő csillagok, földnek a guruló gyöngyei, tanulmányfej, népviselet, indián törzsek, a négy évszak, a különböző életkor, hegy és völgy, viz, föld, tájék, halászat és vadászat, gyümölcs, csata, csendélet, szerelem, képben itt is akármennyi. Felszárnyaló müvészi ambitiók, kiforrt alkotások. Egy-egy müvészi fejlődésnek diadalos állomása.

Az agyidegek alig győzik felfogni a szinalkotást. Megtölthetjük lelkünket élvezettel.

Örömmel pillantom meg Munkácsinak a Zálogházban cimü festményét, melyen a nagy koloristának a szinei kezdettek derülni.

Némi sejtelmem támadt arról, hogy más ismerősre is találok. Csakhamar Pettenkoffen Ágost osztrák festő képére figyelmeztet a birálgató szemmel vizsgáló Puky utitársam, aki azt müértő pillantásával felfedezi. Pusztai jelenetet ábrázol. Mennek haza kocsin, vágtatnak. Ez a festő, a magyar szabadságharc éveiben

Pesten tartózkodott, a vidéken is, megfordult Szolnokon. Sok magyar tárgyu képet festett, ugy, hogy azt mondották róla: müvészetben ő is a magyarság felfedezője.

Az egész muzeumban engem legjobban érdekelt, kifejező voltát tekintve, Munkácsi Mihály világhirü festőmüvészünknek 1886-ban festett „Mozart utolsó percei" cimü nagy képe, melyet 50.000 dollárért vitt el egy gazdag amerikai mübarát. Ez a dekorativ hatásu kép most ebben a muzeumban van. Mikor megpillantom, szivembe öröm száll. A képhez ismételve visszatértem, mint a drezdai Uj-muzeumban a képtár koronájához, a „Sanctissimum"-ban elhelyezett, Raphaelnek pompás tónusadó szt. Sixtus madonnájához. Mikor száll a müvész lelke, visz, ragad magával.

Annak idején nálunk, Budapesten is ki volt állitva a Mozart kép, sokan néztük, bámultuk a magyar nagy müvésznek az ecsetkezelését, ezt a mély perspektivás képét, vásznon az életet lehelő arcokat, Mozart élethü, halvány vonásait. Most is azon a gombos boton akadt meg a tekintetem, mely egy széken keresztbe van fektetve. Csaknem fogadni mernénk, hogy nem festés az, hanem természetben oda helyezett tárgy, valóság. A kép, a szinek nyelvén szól hozzánk, leköti a figyelmünket. Müvészi erő kisugárzása, szinelosztás.

Tehát Amerika is hirdeti Magyarország legkitünőbb festőmüvészének a dicsőségét. Mi szegények voltunk, nem birtuk megszerezni ezt a remekét, lelkének a belehelését festménybe. Munkácsinak másik két hires képe is, Krisztus Pilátus elött és a Kálvária, Amerikába vándorolt. Wanamacker, new yorki és philadelphiai nagy áruház tulajdonos egy-egy millió dollárért vásárolta meg azokat Sedelmayertől — üzletébe reklámnak.

Párisban, az 1889. évi világkiállitás alkalmával, utazó társaimmal én is hivatalos voltam Munkácsihoz estélyre. Pazarlásig való vendégszeretettel, magyar szivességgel fogadta a mester, magyarországi honfitársait. Könyökig benne voltunk a jóban. Jókedvü volt, nejének az oldalán. Az ecset kiesett azóta kezéből, a halál lezárta a szemeit. Amit az életben nem adhattunk meg neki, pompát, komor gyászpompa közepette eltemettük olyan fényüzéssel, milyent koronás sok uralkodónak, népek nem adnak meg. Csupa gyász volt az egész Andrássy-ut. Emlékezvén Munkácsira, az oceán tulról, a Metropolitán muzeumban, képe mellől, kivánok hamvainak csendes porladást az anyai földben.

Brooklynban.

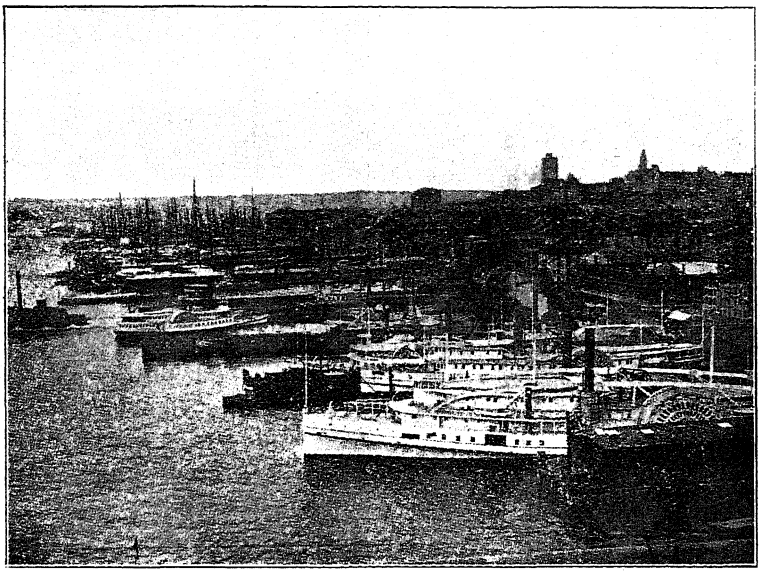
Habár Brooklyn, egyesitve van már New Yorkkal s együttesen fordulnak elő a Greater New York elnevezés alatt, mégis külön irok az 1.166,582 lakóst külön számláló Brooklynről, de csak mint a Nagy New York városrészéről.

Mikor New York nem fért el már a Manhattan-szigeten, Long Islandon terjeszkedett, igy keletkezett a mai Brooklyn, amely város, kereskedelmével teljesen összeforrt amavval. Nagyon sok az áruraktára, természetes, hiszen magának a városrésznek gyári, évi készitménye meghaladja a 300 millió dollár értéket.

Amilyen nagy város a szigeten épült New York, Brooklyn városrésznek éppen olyan sok a kiránduló helye. Nagyok a távolságok, igaz, de van megszámlálhatatlan olcsó alkalmatosság itt. Az Elevated Railroad, vagyis az oszlopokon nyugvó, emeleti, köz uti vaspályán, házak egy-két emeleti magasságában száguldoz a villanyos kocsi, nem egy, amennyi kell, összeköttetésben, három négy is összekapősolva, egyszerre, melyek tömegekben, rajokban szállitják az embereket, mintegy 300 milliót evenként. Körülbelül félmérföldenként, minden ötödik utcatömbnél megállnak a kocsik, vonatok. A menni kivánók, lépcsőkön jutnak fel az állomási helyekre. arra felé fordulnak, amerre törekszenek, A kocsik, forgalmasabb utakon, éjjel-nappal közlekednek. Nappal, mikor emeletmagasságban a házak ablakai előtt elröpülnek, elhomályositják a szobákat, éjjel, akkor pedig mennydörgés szerü robajukkal az alomból keltegetnek, állandóan pedig sötétséget okoznak, különösen a földszinten. Az amerikai ember. ne legyen ideges? A civilizatió áldást, átkot hoz.

Csaknem minden avenue-n és a nagyobb keresztutcákon jár villanyos kocsi, egymást gyorsan követik. Állomásokat tartanak, de intésre is megállnak, ha nincsenek tele tömve. Öt centért el-

menni lehet akármilyen messzire Transfer Ticket-tel, átszálló jegygyel bárhová. Ellenőr soha sem zaklat, a kalauz, a hányan szálltak fel, annyiszor rángatja meg a kocsi hosszában fent kifészitett szijat, mely a kocsi végén elhelyezett óramüben egy-egy fokot jelez. A kocsi kalauz azzal számol be. Hogy ne csalhasson, ha kell, mindig rángasson, arra a társaság titkos őrei, olykor felfogadott kislányok ügyelnek. Aki csal, elveszti hivatalát, állását és bezárják.

Brooklyn a brooklyni hidról nézve.

Nagy sebbeséggel közlekednek a villamos kocsik, megállásuk csak pillanatnyi, viszont a kocsik olyan szerkezetüek, hogy azokra minden padsornál fel lehessen ugorni, Hogy a sebes járás következtében naponta van több-kevesebb áldozat, elgázolas, az természetes, azon nem ütközik meg senki, de az idő pénz és mindenki vigyázzon magára.

A magas vasuton a kocsikból, — 10—15 kocsiból álló gyorsvonatok — szép kilátás esik alantra, a hullámzó tömegre, külrészeken a kertekre. Amig nem szoktuk meg az Eleveted-en való járást, gondoljuk, hogy a sebesség elsodorja az uttestet tartó oszlopokat. Biztosan meglesz, ha itt nem, ott, faalkotmányokon.

Az East Riveren nyujtózkodó Brooklyn-hidon, ezen a világcsoda számba menő vas- és acélláncolaton átvágunk s Brooklynba érkezünk. Leszállunk, hogy a külvárost megnézzük. Nagy. A hollandok alapitották (1625) és Breukelen-nek nevezték. Sok templomáról, templomok városának nevezik, City of Churches. Csillagos- és keresztes-, karcsu és vaskos tornyok, régibb-ujabb épitkezések. Csengőn, tompán szól az estharang, Brooklynt, New York dormitoriumának is mondják, mert akik oda át munkába átjárnak, haza jönnek aludni, habár itt is nagy a kereskedés, ipar, sok a gyár.

A város főutcáját, ugynevezett Broadway-ját Fultonról nevezték el s hossza hat mérföld. Sokat lehet látni rajta. Egy kislányt figyelek meg, aki nagy biciklin vesződik és kopálódzik, lábhegye alig éri el a kerékhajtót, fel-feláll.

Ha valaki, amerikai városban a nevezetesebb épületeket akarja látni, az kisebb-nagyobb eltéréssel nézze meg a városházat, (itt Borough Hall,) tekintse meg a pósta épületet, mindenütt Post Office a neve, kérdezősködjék a könyvtár után, mindenütt Library néven ismerik. Nézzen meg egy muzeumot, egy-két templomot, néhány nagyobb kereskedő házat, melyeket a tulajdonos neve mellett Buildingnek neveznek, menjen el legalább egy parkba s akkor körülbelül minden nevezetesebbet látott a városban, a Broadway-t se mulassza el, mert jellegzetes mindenhol ez az utvonal. Ami a városban nevezetes, többnyire a Broadway-n szokott lenni. Szobrot, azt keresés nélkül is találunk mindenütt.

Ezt a tanácsot kaptam a hajón, igy ismételték azt meg New Yorkban, Hobokenben, és a vele összeépitett New Jerseyben. Követtem a tanácsot és hasznát vettem, de azonkivül mindig bele tekintettem az utazó könyvembe, abba a vade mecum-ba, mely a turistának, tanulmány utazónak az, mi a papnak a Breviarium. Egyik is, másik is megél a könyv nélkül is, de a mondott két könyvvel élénkül meg a lélek, gyarapodik az elme, mert hiszen, látni is kell azt, amire nézünk.

Könyvemmel azonban megjártam Brooklynban. Nagyon kiváncsivá tett egy templomra, állitván arról, hogy az a város leghiresebb temploma, a Plymuth Church, hol a kiváltságos lélek, kitünő hitszónok, Henry Ward Beecher, tüzes lelkü pap, — kinek szobra az oszlopcsarnokos és tornyos városház előtt áll, — negyven évig prédikált, korholta a rossz világot. Keresve kerestem a templomot, de a háztengerből nem tudom azt kihalászni, kérdezem,

és nem tudják megmutatni hol és merre van, tudom a város tervrajzáról, hogy a legközelebbi szomszédságában lehetek, még sem bukkanok rá, bármennyire is meresztem ki a szememet. A gondolatban elmélyedve, sarkon, majd leüt egy villamos kocsi akadály háritója, ugy rántottak el. Végre egy félszemü ember utasitása szerint ráakadok. Templom, torony nélkül, régi mint a történelem, disztelen, mint egy matrona. Csalódottan hagyom el s nézek meg egy másik templomot, melyről, mert uj, könyvem nem tett említést, megtetszik. De végre is, Amerikában. kevesebbet irjunk templomokról, többet az indóházról, más nagy házról, habár Brooklynban magában is van egynehány hijával ötszáz templom.

Katona emlék a brooklyni park bejáratánál.

A Prospect Parkban biztosra vettem, hogy a nevének megfelelőleg, a szép kilátást megtalálom ott. Már előbb is találtam egyet az East River tengeröböl partján, a torony magas házak tisztán rajzolódtak le a kékszinü égre. Később is, jaj de szép volt innét, valamiként a magaslaton épült házak ablakaiból az átellenben lévő New Yorkra átnézni. Egy templom kereszt, ragyogó sugárkévékkel van bevonva. Addig néztem, gyönyörködtem a szinek pompájában, melyet a nap, aláhajolásakor vetett a hosszan és szélesen elterülő Nagy New Yorkra, hogy már ereszkedett az este, mikor a magas, nagy fáiról hires brooklyni parkhoz értem. Láttam még a kigyóvonalban mozgó, szétoszlófélben lévő közönséget, a homályos árnyékká borult fák alól kirajozni, a Lincoln szobor köré gyülekezni, kivettem még a közelben kigyulladt

lámpák fénye mellett a bejárati főkaput, azt a Memorial Arch-ot, mely a polgárháboruban elvérzett katonák és tengerészeknek az emlékezetét tartja fen. Közepén, tetején, már csak nehezen veszem ki a diadalkocsi előtt toporzékoló, egymás mellé fogott négy lovat, de a kilátás magára Brooklynra, New Yorkra, a világ egyik legszebb kikötőjére, az csak olyan látvány volt, mint amikor Velencébeu este, a Grand Canal-on gondolázunk. Látjuk, hogy szép, sejtjük, hogy szebb, mint a minőnek látjuk. A hasonlat Velencére nézve kissé sántikál ugyan, de New Yorkra nézve, annál jobban megáll.

A brooklyni temetőben.

„Alva jövünk ide s alva megyünk el ismét.
E két végpont közt álom a lét."
Riemer.

„Pólyákon, őszek támaszbotjain, egyenlő
dühhel gázol a halál. *Czuczor.*

„A nagyravágyás határa a sir."
Zrinyi sirkövén.

New York után, semmi sem elégitett ki Brooklynban, azért, az elővárosban kocsira kapok s megyek, nyilirányban gyorsvonati sebességgel repülök az oszlopokon nyugvó Elevated-en mert semmi sem áll az utban, a látványosság számba menő, a brooklyni magaslaton fekvő holt városba, abba a hires és nagy, könnyel patakzó, könyzáporral áztatott temetőbe, melyet Greenwood Cemetery-nek hivnak itt is mondják róla, hogy park és temető, Amerika egyik legszebb temetője. Nagynak, nagy, az élet örök ellenségének, a torzképü halálnak ez a birodalma, mert 160 hectár a területe, de a kegyelet által odaállitott, a test szétomló porát jelző siremlékek, szépségre nézve, megközelitően sem hasonlitanak a genuaiakhoz, ahol a müvészet, legszebb tudásával ragyog a müremekké állitott siremlékeken.A sirok fölé álitott jeleken hiányzik a müvészi kivitel. Kőfaragó munkák csupán. Kereszt, oszlop, gömb, négyszeg. gula, obeliszk, templomajtó, sirbemenet. A görög utánzatokon még kevesebb a müvészet. A halottaknak ez a nagy városa, tele a holtak kamaráival, főutakra, keresztutakra, tömbökre van osztva, közbül terek. Van tó, patak, sőt barlang. Az élők áradata arra felé tart. Nemcsak Sakkarában, a viág minden táján van halálmező.

A temető egy részénytársaság tulajdona, mely ad, amit adhat, a halotakból kamatoztatja pénzét és jól számit, mert New Yorkban minden hét percre esik egy temetés. A temetkezési vállalatok emberei folytonos elfoglaltságban vannak. Kinek éle-

tében semmi ingatlan birtoka sem volt, kap itt egy négyszegletes kis telket. Árát, ő, vagy mások fizetik, a részvénytársaságnak közömbös.

Ebben a temetőben hamvad hivei között, az ujfent emlitettem hitszónok, milliók és milliók, névtelenek, kihült szivek körötte. Howe (Hau) Illés, a varrógép tökéletesitése által vagyonra szert tevő kiváló iparos. Barthelémy Thimonnier francia szabó, a tulajdonképeni feltaláló, az 1855-ik évi londoni kiállitáson arany érmet nyert ugyan a találmányával, de földi javakra nem tett szert, ugyszólván éhenhalt. Igy fizet a világ. Howe már nem perlekedik utánzójával, Singerrel. Morse Sámuel Finley Breese hirneves technikus, egyike a villanyos távirás feltalálóinak, aki az egész emberiség hálaját vitte magával a sirba. Sok más jeles, fényes és nagy, kihült elme, közéletet ért vesztesség, akik a maguk gondjától felszabadulva, idejüket, kezökben a világosság fáklyájával, az emberiség müvelődésére szentelték, azt előre vitték. A müvelt emberiség szeme aggódva függött halálos ágyukon azoknak a kiknek a szellemi nagysága előtt, tisztelettel hajolt meg. A Brooklyni szinház-égés áldozatai is itt nyugosznak. Elcsendesedtek, akik hajukal tépték fájdalmukban, kínjukban, Emlékezhetünk, a mérhetlen gyász, a koporsóknál elsirt könyek idejében, menynyi hir repült fel róluk fekete szárnyon. Az egész élet is egy dráma, gyakran hazug részvét következik utána. A rögöt is könnyen görditik . . .

Az őszinte kegyelet, a szép fekvésü, magaslatos temetőben, nagy halálmezőn, sok virágot ültetett. Tavaszi pompát kap a zordon hely. New York gazdagai, akik a nagy házaikban nem férték meg, rövidebb hosszabb vivódás után kiesve a létből, milyen kicsiny helyre szorultak! „Koldust és királyt, egy sirba nyel a halál.“ Akik ott elfáradtak az élet terhének a cipelésében, az élet ereje bennök elfojtva, fényből, a földi lármán tul, ide, az árnyékok honába költöztek, elbujtak csendesen, megihenni az örökkévalóság végtelen éjszakáján, öregebb, fiatalabb emberek, mikor az életük föveny órája lepergett, leszállt értük a halál angyala s lelkük elröppent. „Az orvos tervez, betegség végez“, mondja Latour dr., kitől származik ez a mondás is: „Orvos! az egyetlen hivatás, amelyben a hazugság kötelező.“ Ne ámitassuk azért magunkat. Legjoba, aki minden pillanatban kész a végső nagy utra, mert igy legkönnyebben válik.

Bimbók, letört remények, csalódottak, ide temetkeztek. Az emberi végzet elkerülhetetlen. Szülők öröme, akiből angyal válik, gyermekek életadói, támaszai, a szegényen, névtelenül meghaltak, vergődő, hánykolódó emberek, azok is, akiknek kívánjuk, hogy a föld legyen nekik jó nehéz, mind, mind, kiket megőrölt az idő, az örök sötétség befogta a szemüket s elvitte a csontkaru halál, itt nyugosznak, ebben az igazi demokratikus halálbirodalomban, ahol megszünik a gőg, egyforma mindenki, por, hamu, semmi más, férgek eledele. Antiochust, Haynaut, már az életükbe kezdték ki..

Koporsót hoznak, virághalom övezi. Hervadó virágok közt sirbatettek valakit. Fuit. Volt.

Elfog az érzés. Tépelődöm az elmulás fölött. Az álmot összehasonlitom az örök álommal, hogy ne tünjék olyan nagyon borzalmasnak a halál. „Az álom kisszerü halál, a halál nagyszerü álom," mondja a gondolkozó Seidel Pál. Temetőben, a mulandóság országában, nem tudok kifogyni a gondolat világából, az emlékezésből drága elveszettjeimre, kiket az életben szerettem, de kiütvén homlokukra a halálverejték, elmultak, itthagytak. Gyász, szó nélküli bus némaság követte őket. Mindenikünkek van felejthetetlenje. Az élet mind fájóbb valósággá lesz. Bánkódunk.

„A bánat egy nagy oceán;
S az öröm?
Ez oceán kis gyöngye . . . talán
Mire felhozom össze is töröm." *(Petőfi.)*

A brooklyni temetőben, fájdalmat ébresztve lelkemben, halottak napját tartottam emlékezéssel, nyomasztó érzéssel. Üzömfüzöm gondolataimat. Hajlott kornak tulajdona a multon révedezni, mikor a testi bajok jelentkeznek. Non omnis moriar. A hit tiltakozik a halál hatalma, a megsemmisülés ellen, a halált az örök élet küszöbének tartja.

Hogy milyen dus aratásra van a könyörtelen halálnak, azt ilyen nagy temető frissen hantolt sirjaiból, az eleven- és gyártott virágok koszoruiból, a koszorukról alácsüngő szalagokból látjuk. A földön mintegy 1500 millió ember él, ebből meghal naponta 82·000, évenként 30 millió.

Minden egyes perc, sok száz élet pusztulásának az ideje. Az élet ölelkezve jár a halállal. No de ne gondoljunk rá, mikor eleget gondol ránk. Mindnyájunknak utja egy. Megyünk

egymás után, ha nem is rendben, de örökokon biztosan a megsemmisülés felé. Mint ujfent mondottam, nem is egyszere halunk meg, lassanként, mint őszszel a természet. Lassu feloszlás.

Eh, mit keresek tovább itt? a végtelen nagy nyugalom hazájában, hantos sirok között, ahol lelkemben szomoru emlékek fakadnak. A siró, fájó hangok helyéről, azoktól, kiket legyőzött az élet, megyek az életben lévőkhöz. Az orosz közmondás szerint: ha a cár meghal, a muzsik sem cserél vele.

Coney Island.

Long Island az Egyesült Államok egyik legszebb szigete, teleszórva nyaralókkal, fürdőhelyekkel, hideg vizdörzsölő és egyéb gyógymóddal, yacht- és sport clubok telepeivel. A sziget 193 kilométer hosszu, de legkeskenyebb részén csak 32 kilométer széles. Ehhez a hosszu szigethez egy keskeny sziget, földél simul, amely mégis nyolc kilométer hosszusággal bir, fehér homok, melyen az élet virul, Coney Island ez, New York fürdőhelye és nagymulatója.

Szines világba kerülök. Az amerikait, férfit, nőt, itt ismértem meg egyaránt a szórakozásában.

Az emberek egész nap dologban vannak, de este, mulatni akar mindenki. Amerikában, a produktiv pályákon dolgozó közép osztály az uralkodó. Munkában van a nemzet nagysága. A társadalomban egyenjogosult mindenki, se le, se ki nem nézhetnek senkit.

Szép nap volt és igy százezrenként tódultak ide este, mikor eljött a szórakozás és pihenés ideje. Egészségtől duzzadók s azok, kiket megrongált idegeik gyötörtek. Mondják, hogy a vérpezsditő tavaszi áramlattól, a levelek hallásáig, évenként 15 millió fordul meg itt, keresi a mulatságot, szórakozik, szedi össze az idegesit, Én ellenben, fáradt vándor, kimért lévén az időm, idegessé lettem itt a sok látnivalótól. Az ideges asszonyt, előbb, mérgesnek mondták. Én is boszusággal kezdtem meg a szórakozást. Társaimnak ugyanis, mikor legszebben ereszkedett az este, nyárest a leggyönyörübb, s kigyuladtak a fényvilágok, eszükbe jutott, hogy vacsoráljanak. Hálátlan helyzetbe jutok, mert a merev állásfoglalásból nem engedtek.

Betérünk egy étterem tulajdonosnak az elegáns helyére, selyem kárpitos nagy ajtón. Jó megjelenésü embereket látok, nőket belebbenni. A tánc beharangozóján a mellék teremben táncra

hajlitották a tagjaikat és vigan voltak. Végig nézek egy teljes rohampolkát, amerikai gyorsasággal lejtették, szinte hullámzott a táncosné keble. Figyelmeztetnek egy uj tánctüneményre. Amerikában, több vendéglőben táncra perdülnek, akik társaságban együtt vannak. Az amerikai nőnek nem kell garde de dame, szabadon mozog az utcán, fürdőhelyen, kávészó mellett, mindenütt, akkor jön-megy, táncol mikor neki jól esik. Az ilyen tánchelyekre szabad a bemenetelük, a férfiaknak ellenben, többnyire 25 centet kell fizetni.

Körülülünk egy asztalt és várunk, mig a pincér étlappal jön és kérdez, mikor ránk kerül a sor. Szó sincs arról, hogy sürögne-forogna körülöttünk, vagy a pohár csöngetésére figyelne. Átveszi a megbizást, megrendelést tesz a konyhában és csak akkor jön ismét felénk, mikor minden készen van s az étkeket tálcán hozhatja. Harmadszor akkor látjuk, mikor fizetünk, söpri be a busás borravalókat, nem is vékonyan eresztve filléreket, centeket, dollárt a gazdagoktól. Egy francia pincér az Egyesült Államokban 180.000 korona vagyont szerzett öt év alatt. Egy másik pincér, 30 év alatt 500.000 koronát szerzett. Egy harmadik pincér meg 10 millió korona vagyonra tett szert. Henry Hudson a pincér neve. New Yorkban, többen is szereznek a pincérségből évi 50.000 koronát.

Azóta, — ha igaz — megszünt New Yorkban a borravaló osztogatás, már 1905. év szeptemberében, életbe lépett az a törvény, mely tiltja a borravaló elfogadását. Ötven millió dollár volt ez — számitás szerint — évenként. Ez a törvény példaadó lesz, ha megtartják.

Teriték rendszer nem lévén, New Yorkban és fürdőhelyein nagyon költséges az étlap szerinti étkezés, mégegyszer olyan drága, mint Európa bármelyik fővárosában, csak az a jó, hogy jobban és olcsóbban lehet étkezni a közönségesebb, kevesebb fényüzéssel berendezett helyeken, mert több nagy vendéglőnek a fényüző berendezése 200 millió korona értékig megy. Ezüst éteszközök, étlap, müvész által festve naponta s.t.b. New Yorkban nagyon sokan étkeznek házon kivül. Nagyon sok ember nyer jövedelmező foglalkozást a kiszolgálással, mely mindig kimért, soha sem gyors; zárórája után urnak csap fel a szolga.

Gyufa, fogvájó, nincs a vendéglős asztalán, csak a pénztárnál. Illetlennek tartják fogvájót a fogak között, mások előtt

mozgatni. A dohányzás tilos minden zárt helyen, ahol nők is vannak.

Jó egy óra után friss levegőre kerültünk. Nem adtam volna ezt az órát, három másikért, mert ekkor volt legnagyobb az emberhullámzás. Az utazó ember akkor egyék, mikor ráér. Az elmét töltsük, benyomásokat szerezzünk, ez a fődolog.

Állok és nézdegélek, látom a vegyes fajokból alakult népet. Az angolok beleömlesztették vérüket más fajokba. Igaza volt Rooseveltnek, mikor a Nagy Frigyes szobrának a washingtoni leleplezésekor mondotta: „Az Egyesült Államok népe vegyes eredetü. Ereinkben a középső, éjszaki és nyugati Európa csaknem valamennyi népének vére kering." Miféle népeké? azt is elmondja beszéde további során: „Ereinkben angolok, irek, németek, franciák, skótok, hollandok, skandinávok, olaszok, magyarok, finnek és szlávok vére csörgedez, ugy, hogy igényt tarthatunk az ó világ minden nagyobb hatalmával több-kevesebb vérrokonságra."

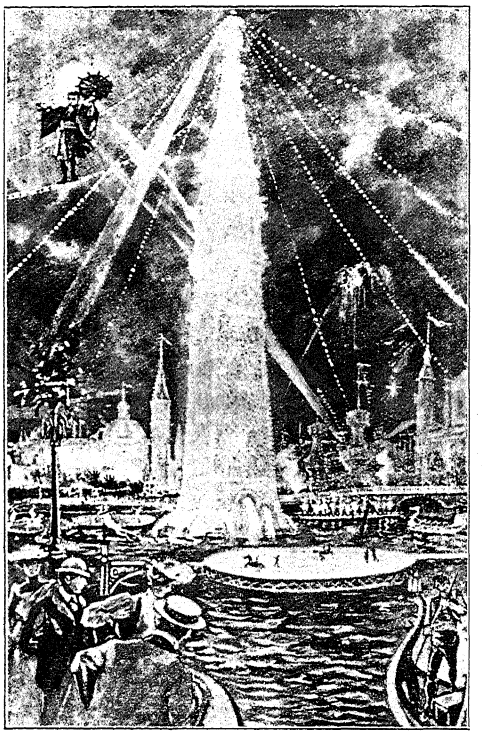
No tehát, ebben a külömböző népelemben én is egy kis vérrokonságot látok és egy kicsit otthoniasan érzem magamat.

A vegyes faju amerikai nép mulatságának a szertelenségét láttam Coney Island különböző részein, a West Bringhton-on s egyebütt, kor és a társadalmi rétegek szerint csoportositva láttam azt a bábszináz szerü alulról-felülről vezetett zsineg rángatásában. Fregoli átváltozó müvészetében, a gyermekcirkuszban, azoknak az időtöltésében, akik kinőttek már a gyermekcipőből és a felnőttek vaskos kedvtellésében. A jó móduak és a családi sorban lévők mulatságát vegyesen. Mind megállja a nyilvánosság napvilágát. Az itteni legrosszabb cselédviszonyokban, vasárnap, a cselédség szertemegy, szünetel a főzés, Amerikában ezért is nagyon sok huskonzervet, kétszersültet fogyasztanak. A havonként 50—60 dolláros fizetéssel biró szakácsné, tartva szabadságát, élvezethajhászásra ment, Coney Islandban mulat, fogyasztja a fahéjas citromvizet, egyebet. A sok attrakciót, rajta álmélkodni, az amerikai nagyszerüségekről elmélkedni igen, de azt leirni, a képzelet elé ugy varázsolni, amint van, nem lehet.

A mulatságok városában pezseg az élet, fényes a világitás, 210.000 izzólámpával. Sokszinü üvegek tompitják, tarkitják a fényt. Tüzbetükkel, füzérekkel a villamos ragyogás, elég volna a fény, néhány százezer lakossal biró városra. Minthacsak ünnepet ülnének, mint Párisban, például mikor a Bastille lerombolásának

a százéves évfordulóját tartották világkiállitás alkalmával, 1889-ben. A st. louisi világkiállitás fényözönéről nem volt még akkor fogalmam, azért azt, mit itt, a Luna Parkban láttam, a legszebbnek tartottam, szebbnek, mint a londoni Kristálypalóta parkjában látott lobbanó lángot, tüzijátékot.

Egy négyszegletes magas torony emelkedik a földből, egyenesen tör fel. Hasonlit az önmagába rogyott velencei Campanille-hez. Alól boltozat, vastag sugarakban neki eresztett vizesés, fentebb, végig sok nagy ablak. A torony hegye, mintegy harmadrésze, erkélyekkel keskenyül s a torony leghegyéből, reflector szórás minden irányban. Pazar villamos világitásban a számtalan sok világ, élénk- és ködszinü, büvösen csillámlik meg a torony alján elterülő kő-vizmedencékben. Káprázatóan büvöli el a szemet. Pazar pompa. Nappali fény. Ezt a kivilágitott, megvilágitott tüzoszlopot néztük mi ámulattal, mikor a Pannónia, közelében horgonyt vetett, akkor este, mikor Nagy New York alá érkeztünk. A sötétben, rikitó világosságot vetett. Szép volt ez a night scene of Dreamland.

A Coney Island mulatóhely megvilágitott tornya.

Rendet nem tartok, nem is lehet, uszom az árral, a látványosság hol ide, hol meg oda huz, vonz, terel a kiváncsiság. Találomra megyek. Egyre-másra sokat megnézek. Járatom szememet keresztül kasul, eladdig, ameddig pillanthat. Elfordulok, ahol fejet-fület tépnek.

Egy atyafit figyelek meg, ki a frissen fejt tejet nagy élvezettel szörpöli. Az izlések különbözők. Van egy jó barátom, ki az italt, csak jégbe hütve szereti. Lássa következményeit.

A kettős mozgásu körhintát, a pazar kiállitásáért és nem a rajtülőkért nézem meg. Nehány ezerlátót (panorámát) is csak ezért. Tingli-tangli nem kell.

Itt egy 45 méter magas elefánt, étteremmel, tánctermes belsejében, agyarában kiadandó lakósok.

A bőséges tengerviz közvetlen közelségében sok olyan látványosságot mutathatnak, melyet másutt nehezen, vagy éppen nem hozhatnak létre.

Tengeri csata, hadi hajó elsülyesztése, nagy költségvetéssel kivive, amely magát mégis kifizeti, mert embereknek a sokasága mindenütt, bárhová nézünk, lépünk be.

*

Over and Under the Sea. A vizvonal fölött, a vizvonal alatt. Felülök egy tenger alatt járó hajóra, Verne-féle nautilusra. Kinézek a kerek ablakon a mozgó vizfalra s a megvilágitott vizben látom uszni a halakat, egyéb tátott száju tengeri szörnyeket. Természetben látom a tenger mélyének faunáját, flóráját, utánzott csodáját. Él, mozog minden, a vizszálak köröttem.

*

A tenger alatt és fölött járva, kibukdácsolva a hajóból s magamhoz térve az ámulatból, a brit-indián birodalom Delhi városának az uj kiadását nézem meg. A széles torony ive alól lovas és gyalog katonák zászló alatti vonulása, tarka szövetekkel boritott, felcifrázott elefántok, mennyezet-ülésekkel. Ráülök én is egy nagy elefántra, ráz bizony az otromba járásában, ha nem is annyira, mint a teve.

*

Vizen uszó kerek pályán, hozzáférhető három különböző cirkusz, ostorpattogtatás, lovas jelenetek, légtornázás, bohocok tréfás cselekedetei. Monster fhree ring mid-air circus.

*

Amerikai módszerinti tüzoltást mutatnak be. New York holdfényben van. Bolti helyiségből kigyullad a ház, előbb vékony, alig észrevehető füst száll fölfelé, később sürü gomolyok tódulnak a magasba, ripeg-ropog minden, az ablakokból lángnyelvek nyaldosnak fel, tüz és sistergés, hulló zsarátnok, sziporka pattogás

mindenütt. Száguldó szekereken tüzoltó csapatok. Életmentés, egy tüzoltó tolólétrán kis gyermeket hoz le, más embereket hosszu zsákban csusztatnak le, mégmások, maguk ugornak le a kifeszitett ponyvákra. Hármas fogatu, vágtató kocsin gőzfecskendő gurul elő, müködik a szivattyus gép, a vizsugár minden magassághoz fér. Rendőrök és heroikus munkát végező tüzoltók, fáklyások, menekülő emberek, minden a valóságban van bemutatva, nem szinpadon keresztül, ugy, amiként van és szokott a tüzoltásnál lenni, fáklya fénynyel, tüz lobbanással, utcai zajjal, jajjal, lármával.

A látványossággal kapcsolatosan, szóljunk valamit az amerikai tüzoltásról, tüzoltókról, magáról az intézményről.

Az amerikai, különösen a new yorki tüzoltók, jól vannak begyakorolva, hiszen 48 percenként van tüz, tüzőrség-virrasztás New Yorkban állandó.

Az Egyesült Államokban 1903. évben 1.226.000.000 koronára rugó érték hamvadt el, a sok tüzeset miatt, tüzoltóság van mindenütt, városi intézmény.

A tüzoltók havi fizetése 45 dollárnál kezdődik, 30 évi szolgálat után teljes nyugdij jár.

Az őrházak berendezése mintaszerü. A felügyeletes, egy gombot nyom meg, mely a nadrágban és csizmában alvó tüzoltóról lerántja a takarót. A hálószobában egy nyilás van, ennek közepében pózna, ezen csusznak le a tüzoltók a készenlétben tartott kocsikra, melyen gummi ruhába öltözködnek menés közben.

*

Az ethnographiai tarkaságban japán teaházhoz jutok. Érdedekesség nélkül nem lehet, gondolom s bemegyek. Emeletes, nyitott, nincsenek falak, csak oszlopok, mondjuk aféle födeles kert. Papir lámpa minden szinben, sok cifrasággal száz számra függ. A kék levegőjü napsugaras hazából való japán kislányok szeretetre méltósággal szolgálnak fel, válogatott, hajlékony testü, élvhajhász gésák. Ferde metszésü apró szemükkel hunyorgatnak, szellem sugárzik ki belőlük. Kár, hogy a tarka bő ruhájuk, formátlansággal veszi körül őket. Tündérvilág szingazdagság. Tea mellett eredeti japán sütemény, édes, puha vagy ropogós, amilyen tetszik, sok szájizre való falatok. Nekem a rizsből való legjobb féleségek izlettek. A szikrázó, mandula vágásu szemek tetszettek. A szingálok, Ceylon-sziget csokoládé-barna lakóinak a zenéje —

nem, de a gésák tánca igen. Ők maguk, könnyen ejtenek gondolkozóba.

A szines, bő ruhába öltözött japán leánykák, rövid lábemelgetéssel, apró, tipegő lépésükkel, inkább gurulni látszottak, mint menni. Leülök egy gömbölyü asztalka mellé, kiszolgálnak, akár Japánban. Örülnek és örülhetnek a honfi társaik fényes, sőt cso-

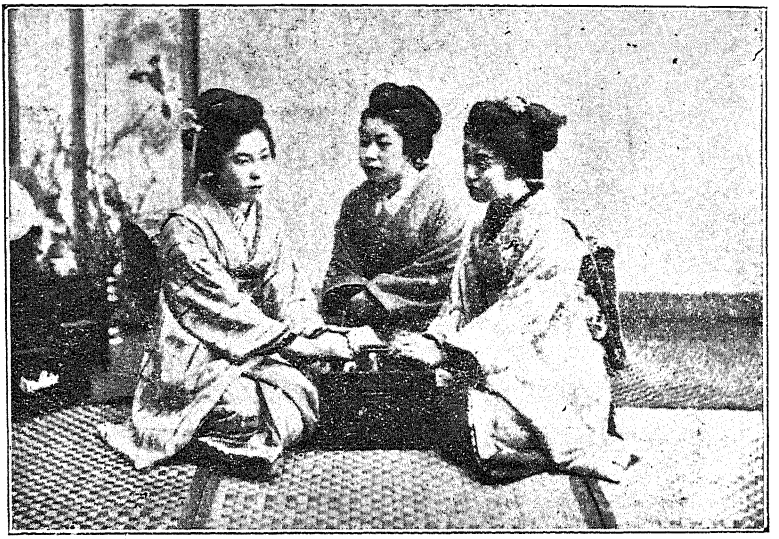
Felszolgáló japán leány a teaházban.

csodálni való győzelmén. Beszédbe ereszkedem velök tolmácscsal, kéznél van az, nem kell sokáig keresni. Egy darab Japánország körülöttem, magamat teljesen ott képzelem.

Amodább cifra japán sátor, szines szövetekből van, itt talán, még csinosabbak a gésák. Nézik őket nem csak a férfiak, nők is, missek, egy szépre, az én tekintetem is többször téved, rátapad, maradozok szivesen.

Sokat hallunk, olvasunk ezidőben Japánról és a japániakról;

nem zárkozottak, összeköttetésben vannak a nagyvilággal, bepillanthatunk otthonukba, megfigyelhetjük családi dolgaikat. Hires irójuk Raomi Tamura összeállitotta a japáni nők 13 parancsolatját. Igen üdvös tanulságuak azok, nehányat kivonatilag, ide jegyzek: „Ha a leány férjhez megy, megszünik a szülők gyermeke lenni, a férje szülőinek tartozik olyan engedelmességgel, mint a milyennel előbb a saját szüleinek. Egyedüli férfi, a férjed legyen előtted. Ne légy féltékeny. Ne beszélj sokat, senkiről se mondj rosszat. Légy jó háziasszony. Fiatalok közé ne keveredj, az öregek oko-

„De szép leány ez a három.“

sabbak. A cselédekkel jól bánj.“ Aláiratjuk ezeket a jó tanitásokat. Nagy életbölcseség van bennök.

*

Máshol, csónak, vasuton, kerekeken gurul le 45 fokos lejtéssel, vizhez érvéu, szétlocscsantja azt, sebességgel uszik tovább a tengervizen. A nagy csónakban nők és gyermekek. Kedvtellésük, Chute the Chutes. Amodább, ladikázás vizesésen.

*

Mégmásutt, kacskaringós lejtőn, összefogott szoknyában, ülve csuszkálnak le többen, közvetlen egymásután, mondjuk libasorban. Egyik ügyesen, a másik felbillenve. Nézik sokanaz a me-

rikai mulatságot, kedvtellést, melyet Helter Skelternek neveznek, ami magyarul azt jelenti: nyakra-főre.

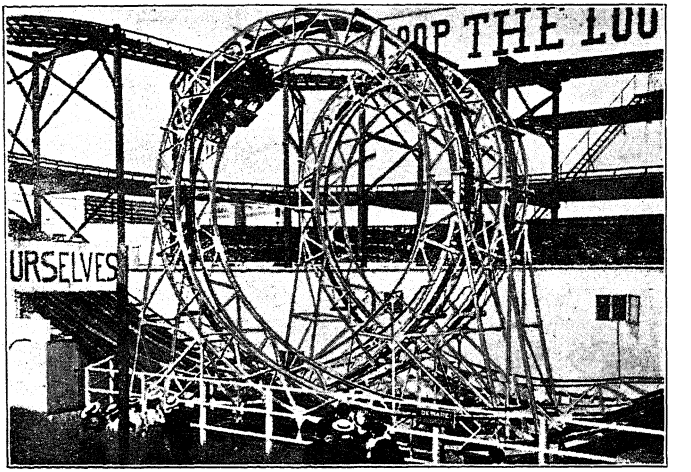
*

Fordulok ide, megyek oda, ahol valami látnivaló akad, a kényesebb izlésünek, másnak. Egy-egy kődobásnyira találom ezt, találom azt. Egy másik helyen is ülve csusznak le egy nagyon lejtős, kideszkázott térségen. Fényes, sima a kemény faburkolat, letompitott szélü, gömbölyü mélyedések, mibe zökkennek. Itt még több a felborulás, félutról hengeredve jutnak le a kisasszonyok, hangos nevetésre fakadnak a nézők, de az nem bántja őket, hangos lihegéssel mennek fel ujra a lépcsőkön, hogy ujra kezdjék. Az ajtó csapódva zárul be mögöttük, már csak a saját ülő alkalmatosságukon jöhetnek le csuszva, esetleg mászva. Igen ügyesen ülnek a — babéraikon. A spanyol etiketnek nincsenek itt bástyái. Egy férfinak, bizonyára nem érdektelennek, könyei hullottak a kacagástól, mikor nagyot hempergett egy hölgy. A lehengeredés egyiket mulattatja, mig a másik, azt, groteszk izléstelenségnek tartja.

*

Beleülök a halál kerekébe. Ez az elhatározás érlelődött meg bennem. Borzasztó, de csak egykét lélekzetvételig tart; mások, főleg a nők után indulok. Si hi et hae, cur non tu Augustine? Loop the Loop-nak nevezik. Tehát a szószerinti értelemben inkább hurok, mint kerék, vashurok, technikai ügyesség. Negyvenöt fokos szög alatt hullámos vasuton járunk egyideig, mely idő alatt nagy sebességet nyer a kocsi, melyben ülünk, nekieresztett. A kocsi egy kört fut be azután, olyan sebességgel futja azt be, hogy az álló helyzetben lévő vaskos, inkább hurok magasán, tetőpotján, a fejünk lefelé van, a kocsi is nagy, mégsem esünk ki, a nehéz kocsi sem, mert a nagy sebességben nincs ráérkező idő arra. Ez a középtől futó erő, röperő, miként a parittya kövének a forgása. A vérkeringés, mely bennünk a meggyorsult lélekzéskor támad, mig — elvesztve a földet lábunk alatt — körben forgunk fel és alá a levegőben, fejünkkel a levegőben lógunk, lélekzetfojtva, szélhüdéssel is végződhetik. Megremeg a szivem és bensőm minden ize-porcikája megragadva, ugy éreztem magamat, mintha minden vérem a szivből a hátamba tolult s onnét vissza szaladt volna. Üterem erőltetve vert. Bénitó félelem, szédület fogott el azután, formaárnyak jártak előttem, rázogattam fejemet, mely

alácsuklott és egyideig szótalanná váltam. Szivem, hangosan a megrepedésig dobog. Időbe került, mig teljesen lélekzhettem. Láttam, mások is amikor kiszálltak, megtapogatták magukat, vajjon megvannak-e egészen? Nem kérnék többet a tiz centért szerzett, amerikai fiataloknak való mulatságból, melytől megrendül a belső. Nem biztatok rá senkit. Most is megborzongok, ha a gutakerülgetésre, ludbőrös háttal rágondolok.

A halál kereke.

Mentem a szapora érlökés után s vérem rendes keringését visszanyerve, az indiai, csupáncsak hullámzó vasuton. Amerre jártunk, faluk, házak, vidékek mellett el, tömött szakálu indiai emberek, növényzet, szóval Indiába képzelhettük magukat. Kiegészitésül hallgattunk indiai zenét, néztük a vadidegen, sötétképü nép csoportosulását, öltözködését, megfigyeltük a hinduk viselkedését.

Minő másmilyen mulatságok ezek, mint a mikkel Paprika Jancsi kedveskedik. Okulás, tanulás, mindenben való előrehaladás, százezrekbe kerülő előállitás és minden kifizeti magát itt, ahol az amerikai nép tömegesen szórakozik.

*

Még valami érdekeset, tudományosat, diadalát az orvosi tudománynak, amit szintén a Luna Parkban láttam, leköti a gondolataimat. Idő előtt, éretlenül a világra jött csecsemők megerősitése az. A koraszülöttek egy házban, erre a célre berendezett és fütött

helyiségben, orvosi felügyelet alatt vannak pólyában, bölcsőben altatgatva a nagyon kicsikék, külön-külön, kis üvegházban, mondjuk üveg katulyában, a szellőztető csövektől elzárva, ugy, hogy csak meleg levegő hatolhat hozzájuk, a felhasznált levegőt az üveg házacskákból, csövek vezetik el. Hőmérő, hogy olyan melegséget kapjon minden egyes érő, mint az anya belső melege, de a legjobb ételt, az anyatejet nélkülözik. Az egyik alszik, a másik ébren van, ásit, mosolyog, néz a picike fényes szemével, mozgatja, rózsaszirom nyi kezecskéjét, ha kibontott a karocskája. Patyolat a vánkoskájuk, mint hab, ő maguk. Sokan nézik őket. Az amerikai igy párositja a hasznosat a mulatságossal. Belépő dijakból megtérül a költség. Jó gondolat, hogy éppen itt, a látogatott Luna Parkban van ez a gyermekkiállitás, vagy nevezzük bármiféleképpen. Sok életnek megmentése, mindenesetre.

Szervezetünk minden részében hordjuk a halálunk előfeltételeit. Élőképben látjuk ezt az ujszülötteknél.

*

Ide s tova keringtünk. Itt hintalókő kiabál, ott egy hustorony, nagy darab ember, amott csontóriás, mutogatja magát, egy törpe növésü majom ember pedig légbukfenceket vág. Hűhó plakátok figyelmeztetnek a látnivalóságokra, légvasutra, más excentrikus járműre.

*

A Luna Parkon kivül, de még Coney Islandban, megnézem a Galveston sziget-város elpusztulásának a mutatványát. Texas államnak, gabonában, gyapotban, ez a legnagyobb kereskedő városa. Alapitották 1838-ban. Közel 40.000 lakóst számlált, mikor 1900. évi szeptember 8. napján egy borzasztó tengeri vihar alkalmával csaknem egészen elpusztult. Medréből kikelt a tenger viz és olyan féktelen erővel csapta a rettenetes nagy hullámokat a parti városra, hogy a tengeráradat rombolta, recsegve-ropogva söpörte a házakat, 8000 ember életét vesztette. Ezek előre bocsátása után magárót a látványosságról néhány szót. Nagy méretek, szem előtt az egész város dombor képen, látszanak az utcák, minden épület tisztán kivehető. Csendes a tenger, pompás a tájkép, panorámája nagyszerü, perspektivás. Hajók érkeznek a kikötőbe, mennek ki, a vasuti vonatok erre-arra futnak, közuti villamos kocsi szalad a parton.

Zivataros borulat, korom sötétség támad az égen és a földön,

rendkivüli vihat tör elő, nehéz felhők a méhükben rejtett tüzet szórják, ahova jut a tüz, gyujt. Gyors egymásutánban ismétlődik a villámlás, látható a fényes ostor, hallatszik a mennydörgés, megnyilik az ég. Félelmes. Megered a zápor, nem lehet rajta keresztül látni; égszakadás, földindulás. Árhullámok, a legnagyobbaknál is 2—3 méterrel magassabbak, közöttük a legnagyobb, végig paskolja a szigetet, pusztulás követi a hullámár nyomát. Nagy a viz ereje, megvadultak az elemek, árviz veszedelem van. Mindezt látjuk szem előtt, halljuk az orkán süvöltését, a recsegést, ropogást, kivesszük, a sivitó szélben a töredezett emberhangokat, jajveszéklést s teljes fogalmat alkothatunk magunknak a nagy katasztrófáról anélkül, hogy a veszedelem veszélyében volnánk.

Valóságos viz, valóságos hullámok, járó gözösök, égető tüz, a földrengést követő tengerégés, a gépezet és a villanyosság, hü képeket adnak. Fogva tartják a nézőt.

Ezrekbe kerül egy-egy ilyen kiállitás, mutatvány, még többet vesznek be. Minden kifizeti magát, ahol nagy a közönség részvétele.

Az amerikai vállalkozó szellem és a mérnöki tudomány, a város feltöltésével foglalkozik ezidőben, olvasom. Beton töltést raknak az alacsony parton, homokkal feltöltik s összevéve erőiket, emelik az egész várost.

Szeri-száma nincs a mutatványoknak Coney Islandon. Szebbnél szebbek azok. Nem győzzük a nézéssel és ha láttuk, sokra menne leirásuk.

*

Legujabban, két mérföld hosszu sinpáron mozdonyösszeütközést rendeztek itt, a függetlenségi ünnep alkalmával. (1906. jul. 4.) Összecsődítettek a különös látványosságra, a vascsikóknak egymásra szabaditására 40.000 embert a szigetre. Kiselejtezett mozdonyokat használtak e célra, miként a spanyolok, bikaviadalra gebéket, mert kár volna a jó lovakért. A mozdony gépészek, mikor teljes gőzt adtak, leugrottak, a közönség pedig emelvényekről izgatottan nézte a vasfenevadak egymásra eresztését, rohanását. Nem sokat láttak, mert a gőz és füst elboritotta a látványt, de hallottak annál nagyobb, zajosabb ropogást. Nézték azután a vashalmazt, vittek az amerikai izü mulatságból diribdarab emléket.

Azután vonatrablást rendeztek játékul ugyanitt, utánozták

mindenben a san franciskói gyorsvonat kirablását. Fel a kezekkel! Emberek megmottozása, végig tapogatása, zsebek kiüritése, gyors eltünés. Olyan embereket szerződtetnek a rablósdi játékra, akik értenek hozzá, a valóságban meg is tették azt. Nézik sokan a játékot.

Ez a nyugati betyárromontika kiveszőben van. Fegyveres embereket visz a vonat s az első távirásra, készen álló külön vonat jön üldöző emberekkel.

*

Nagyon megöregedett már az este, de a közönség, az enyhe, nyári szép estén, oszolni csak nem akar. Hipp, hipp, hurrah, hangzik itt és ott, tüzijátéknál, ahol sustorékolva van a pernyévé lobbanás.

Ma, még minden hely el van foglalva, a festett fal és a fényes függönyrojt felé özönlenek, mert elerőtlenedve a napsugár, Coney Island szép napjai végük felé jártak és egy hét mulva csendes lesz már a zajos hely, a költöző meleggel, bezárják a parkot télre s róla sok szó nem esik. A kávéházi felirónők bemennek a városba irógépet kopogtatni, más dologba állni. Olvastam az ujságban, hogy az utolsó napon százezer ember látogatta meg a Luna Parkot s a vendéglősök nagyon nagy bevételeket csináltak. A park 144 napig volt nyitva (1904) s ezalatt látogatóinak a száma 14 és ½ millió volt. A statisztika kiszámitotta, hogy a látogatók 13 és ½ millió dollárt költöttek, s igy minden személyre átlag 90 cent esik. Bőven telik. Hat haláleset fordult elő, 576-szor volt szükség mentőkre, 119 rendőr ügyelt fel naponta és 3907 letartóztatás volt a mondott idény alatt.

Hol van Európában költséges pazar diszletekkel ilyen mesebeli szinpad, nagyarányu, nagyszabásu mulató hely? Talán nincs az egész világon. Összetett igyekezettel sokat néztünk meg. Kigyönyörködtük magunkat.

Kár, hogy a szép mulatóhelynek és a benne lévő szállodáknak az egyharmad része, 1907-ik év julius utolsó napjainak egyikén hirtelen leégett. Lángok martaléka lett mindaz, ami könnyü anyagból volt. Egy tánc teremből csaptak ki a lángok, kora reggel négy órakor. Pongyolában menekültek.

A new yorki nőkről és egyébről.

„Méz a világ öröme, mely körül legyekké röpülünk, amint hozzá érünk, ott ragad szárnyunk.“ *Müller.*

Pezsgő élet uralkodott. Jövést-menést gyönyörü amerikai nőket láttam a Luna Parkban. Egyik olyan volt, mint a Gráciák egyike, tüneményes, elbüvölő szemmel, tökéletes szépség volt. Egy szép kreolnő, általános feltünést kelt. Tekintetemet, alig birom róla levenni. Más, körülrajongott viruló leány, arcfinomság, fényesen kiöltözködött édes asszony, lázba, mámorba ejtő, a képzeletet elbüvölő, Junó fejü isteni alak, arcvonások, testvonalak összhangja. Idom, telt váll, termet, báj, formai tökély, kellem, a szemek csillámos pillantása, minden együtt volt — némely vérkeveréknél. Hajfürt, az otthoni tükörben történt megállapitás, elrendezés szerint. Orr, kaukázusi metszéssel. Beszéd, lágy fuvola hangon.

A mi fogalmunk szerinti női szépségről van a szó, mert ez, a különféle népek szerint változik. A Sandvich-szigeteken a nő szépségét, annak testi sulya szerint itélik meg. Az afrikai vad népek fejedelmei megkivánják, hogy a menyaszonyuk, fürész módra ráspolyozza ki a fogait. Jáva-szigeten hazaküldik a menyasszonyt, ha olyan állapotban van, a milyen nálunk kötelező. Olyan népek is vannak, melyek a kebelhalmokat formátlanitják el. Khinában a fekete fog, a ferde, de kerek szem és a kis láb tartozik a női szépség fogalmához. Utóbbiért, megnyomoritásában, nagy kínoknak teszik ki magukat a khinai nők. Leányok a szemöldöküket kitépik, mert igy szebbeknek tartják magukat. Törökországban ellenben aranynyal festik be a szemöldököt, hajukat pedig vörösre. Japánban az aranyozott, Indiában a pirosra festett fog tetszik. Perzsiában, nőknél is a nagy orr hódit, az örökség is ennek az arányában jár a fiu gyermekeknek. Máshol, a gyermek orrát

piszére nyomkodják. A grönlandi nők sárga, sőt kék szinre festik a képüket. Más nők, füzővel nyügözik le keblüket. Lehetne még folytatni, de elég ebből ennyi. Az emberek izlése is változik az időben, főleg hajzat dolgában. A XIV. században vörös, a XV. ben barna, a XVI. ban szőke, a XVII. ben fekete haj volt a legszebb női ékesség. Párisban nehány év előtt sok sárga hajat láttam — festve.

Tovább megyünk, mindenre figyelünk. El-elragad a látványosság pompája.

Feltünik, hogy több gyereknek a szájában szivarka van. Nagyobb füstöt eregetnek, mint ők maguk. Amerikában alig van gyerek. Korán fogják őket munkába, kereskedésbe, gyárba. Pénzt kell csinálni, ez a fő. Tanulásra nem buzdulnak.

A szivek egymásra találván, többen sans façon hölgyek, kalaposak, tollasak, az élnivágyás aranyos könnyelmüségében élve, csábitó a lelkük finomsága. Mint nálunk az eljegyzett mátkapár, kedvesükkel járnak kart-karba öltve. „Az öröm és üröm karöltve jár", hasonló képpen az életben. Az erők teljében, öröm az élet egymás oldalán. Lejtésük tánc, jól tartják egymást szerelmes szóval, végzik majd forró öleléssel. A szerelem homályban kél. Szeretetben megosztják egymással az örömet, oltják egymás ajak-szomját, amig el nem fogy a kitörő, a holddal növekvő, vagy a fogyó holddal elfogyó szerelem. Száll az idő, oszlik-foszlik rólunk a fiatalság. Élj az idővel, int a költő.

Leányok, ha megejtette őket a szerelem édes varázsa és szerelmükben csalódva szerencsétlenek lettek, okleveles, tudós asszonyok segélyére szorulnak, erős birálat alá nem esnek, nem veszik az esetet szorosan, nem is szégyen az, ezek iránt nagyon elnézők. Inkább egyéni baj az, mivel a társadalom nem törődik, ki nem löki magából sem a szegény, gyenge leányt, sem a bünfattyut. Az erősebb nők megdönthetlenek, az ismerkedésben határt vonnak. Georgia államban, Lesingtonban éppen most egylet alakult, fiatal, szép leányokból. Ezek nem engedik magukat megesőkolni, mig csak feleségekké nem lesznek. A szabályt áthágók birsággal sujtatnak az egyletük alapja javára. Amerikában a nők, férjet előbb találnak, mert 1000 férfira 950 nő esik. New Yorkban minden 13 percben van egy házasságkötés. „A becsületes ember megházasodik, — mondta Deák Ferenc, de hozzátette — az okos nem."

Mikor itt a leány 18 éves lesz, zsebpénzt kap, a viszony a családban meglazulva, a társadalmi közfelfogás szerint elmehet maga mindenhova, táncba, bálba, szinházba, kirándulásra. Az anyák ugy vannak velök, mint a kotlós tyuk a kiköltött kacsákkal. Nem érvényesithetik a keleti közmondást: „Aki leányát szeme elöl téveszti, megbánja.“ A magyar közmondás szerint: Mint atyák dudulnak, fiak ugy táncolnak.“ A tanult, okos leányok, agyongyámolitás nélkül is vigyáznak magukra, a fiatalos ajánlatokat távol tartják, önállóskodva, sok esetben ők választják ki maguknak a férjet szellemességük által, nemük bájaival szivtelenül játszva, ellenállhatatlanokká válnak. Nem annyira a szépségbe lesznek szerelmesek, hanem a jó módba; átlátszó karakter. Karó jön a viruló rózsató mellé. „A tapló tüzet fog, ha szikra éri.“ Nem baj, ha korosabb is a tisztult fejü kérő.

Arról, hogy mikor házasodjunk, tudjuk, különböző népeknek sokféle, olykor ellentétes közmondásuk van, de minden népnek egy a véleménye arról, hogy öreg ember ne vegyen el fiatal nőt és hogy fiatal férfi ne vegyen el öreg nőt. Az, szarvat rak a fejére, ez, keresztet vesz a hátára. Nálunk, az uj párok nászutra szoknak menni, ha telik. Ezt az amerikaiak már nagyon sablonosnak tartják. Rendeznek lakodalmi ünnepélyeket automobilon, lóháton, kerékpáron, sőt kerekes korcsolyázással is. A lelkész is ezen jön, megy. S ha már nem mehetnek a lagunák városába, Velencébe, rendeznek esküvőt a vizben. Közelébb New Yokban, egy lovarda mély vizmedencéjében folyt le egy hóbortos ötlet. Az ifju pár, pap és násznép fürdőruhában vettek részt az esküvőn. A nyoszoló leányok, vizitündéreknek voltak öltözve, az örömapa Neptunnak. Jelentkeztek utánuk más jegyespárok, akik még lubickolni is kivántak. Ugylátszik, az amerikai nők, házasulandók, azt tartják, hogy egy koldusbot, meg a másik, az nem két koldusbot, hanem a házasság, ha anyagi eszközök-, állás-, kereset nélkül köttetik.

Hány dollár néz ki a választottból, vagy milyen a társadalmi rangja, sokszor ez határoz, mert az amerikai nők szeretik a rangot, innét van, hogy szivesen vállalkoznak az európai magas arisztokrata családok elkopott cimreinek bearanyozására, ujra kifényesitésére. Az utóbbi időben mintegy 500 nagyon gazdag amerikai leány ment nőül európai főnemeshez, de azért soha sem tagadják meg apáik multját, becsülik a munkáját.

Egy elmésséget olvastam e tárgyban. Egy dusgazdag amerikai yankee leány, férjhez ment egy angol herceghez. Egyik iskolatársnője, egyszer azt kérdezte tőle gunyosan: Igaz-e, hogy az atyád egykor gyufát árult? Azt nem tudom, felelt a kérdezett, de ha árult, bizonyára nagyon jó gyufa lehetett.

Mindezekből látható, hogy az amerikaiak társadalmi berendezése, sokban ellenkezik a mienkkel.

Kapcsolatosan a tárgygyal, szóljunk az amerikai házassági törvényekről. Nem lehet eligazodni azoknak a különfélesége között, Egyöntetü házassági törvényük nincs. Nem kell bizonyos formát betartani. Egyik állam főtörvényszéke azt is kimondotta, ha a férfi és nő, mint férj és feleség, három évig együtt élnek, törvényes házasságnak tekintendő a frigyük. A házasulandók, az egyházi és polgári házasság között szabadon választhatnak, bármilyen vallás szertartása szerint egybekelhetnek. Némelyik államban három, másikban két tanu kell, de olyan állam is van, ahol egy tanu sem kell. A férfinál 18, a nőnél 16 éves életkor kivántatik meg a házasságkötéskor rendesen, de vannak államok, melyekben 17 és 15 éves életkor is elég, sőt egy államban 14 és 13 év is elég. A vérrokonság minden államban házassági akadályt képez. Tiltva van 26 államban a fehérek és négerek, 6 államban a fehérek és mongolok, 4 államban a fehérek és indiánok közötti házasságkötés.

New Yorkban és a Luna Parkban, a látványosságokból torkig lévén, a sodrunkból kiragadva magunkat, mentünk a hivogató lámpások felé, a tükrösebb éjjeli helyekre, tanulmányozni az éjszakai életet, nézni Venus vulgivagát egy pohár sör mellett itt, a másik pohár bor mellett ott, szalmaszopókás sherry mellett a Honey-market mulató helyen a Hatodik Avenue-n, hol a kelendő éjszakai csillagok, minden nemzetségü nő, a piros arcu szelid, selyempuha haju svéd szőkeségtől a hevesvérü andaluziai barnáig, tehát a szerényen csillogó nefelejts szemektől, a tüzesen villogó szempárig, a nagyvilági élet torgatagába vetve magát, fesztelen hangon társalogva, élvhajhászva együtt van. Göndöritett-, divatos fürtökbe, vagy csigába szedett haj és lenyalt frizura vegyesen. Kuszált fürtöknek elsimitása az arcból. Sastekintetü férfiak köröttük. „Sok nő távolról festői, közelről csak festett szépség.“ Reájuk illik Bulyovszky mondása.

Sürögnek-forognag Venusnak az esti szolgálatra megjelent,

bőszivü papnői, férjetlen asszonyok, szabad életü személyek, akik az éjszakából élnek, mig tulélik magukat. Derü van az ábrázatukon és mosolyt váltanak ki az ajkról. A csábos szépségek, ipart üznek a szerelemből. Kézzel fogható előnyök, vonalak kiemelkedésével, férfit izgató mozdulatok. Szemük barátságos tekintetü, sokat mondó, égő, igérő, de egynémelyiknél kimerültséget árulnak el. Kecsük, bársony puhaságuk elárusitó vásárán illemtudók. Megrészegülve a gyönyörtől, ingatták-ringatták magukat vidám ütemben. Érzéki keringő, azután járták a kakewalk amerikai táncot, azután rakják lábukat leglehetetlenebb poziturába. Éles férfipillantások. „Ha az érzéki gondolat egyszer a főben megszületik, lehat a szivbe és vágygyá leszen.“ Philaletes mondása. Hevületük, fényt gyujt a szemünkbe. Nevetgélnek, pajzánsággal vidámak lesznek. Csupa lélek arcok, melyek nem pirulnak, mert hiszen „a megpirulás, festéke a jó erkölcsnek.“ Játékos tréfák, csiklandós pikanteriák járják, a vérkeringés elevenedik a tagjainkban; kifejező mozdulatok, odahajolnak egyik-másik férfi fölé, suttogvást beszélnek, érzékiségük uralkodik felettük, arcukra szégyenpirt hajtani nem lehet. Szomjas ajakra, csókot tapaszt az egyik örömleány, a hajlamainak élő, nem fukar a szerelmével. Egy másik, viharedzett éjjeli alak, egymagában unatkozott.

A vidám hölgyek, kacér teremtések, korhely társaságban izlelik az amerikai különleges italokat, az ice caffee-t és ice teát, a jégre öntött forró kávét és teát, a jégre öntött whisky-t, citromlé és szikviz keveréket. Az egyik, nyelvével végignyal az ajkán. Hütögetik magukat. Bendőjük révén közelitik meg a szivüket. Nekem legjobban izlett az ice cream, a vanilia fagylalt és szikvizből álló jó keverék. A férfiak leginkább sört és whisky-t isznak, erősnél erősebb rozspálinkát, de kicsapongó duhajkodás nincs. A bor vidit, a pálinka butit. A bor, a nagy boritaladó végett drága, de meg kevés is van, javarészt Californiából jön és igen jó. Borba a régi, nőben a fiatal ad jó kedvet.

Az utcán, szabadban, zárt helyen, rendőr-orvosi felügyelet nélkül bár, de nagyon szigoruak az amerikai erkölcstörvények, de az erkölcsi mérleg nyelvét csak billentgetik, az erény fokmérője kis számon áll. A hasznot hajtó szerelemben talán sehol, annak az a kijátszása, mint éppen itt. Az intézkedések, nem elégitik ki a követelő erkölcsöt. Egyszer cók-mókostul viszik be a rosz hirü házban lévőket, máskor a rendőr azt is figyelmen kivül hagyja,

mikor a lármás néger-tánc hangzik ki. Elég, ha szerelmes párok mint férj és feleség iratkoznak az 1—2 órára kiadó szobákból álló szálloda vendégkönyvébe. Bánja a kánya a többit. De egyszer egy gazdag amerikai, hideg szivü, forró vérü ember ugyancsak megjárta egy szabad életü személylyel; bizonyitéknak elég volt a beiratkozási könyvben az egymás alatti, sajátkezüleg irt két név arra, hogy el kellett neki a bukott, szegény leányt venni — a pásztoróra emlékére

Ezek azonban, miket a bün karjaiba vitt leányokról mondtam, nem akar az amerikai nők tükörmutatója lenni, nem, nem, mert nagyon is gyakorlati gondolkozásuak azok, igen, igen. Mindenféle kenyérkereső pályát ellepnek s egyhatod részük 293 pályán van, igaz, legtöbbje cselédsorban, de vannak a nők közül kocsisok, tüzoltók, gépészek, kovácsok, sőt mozdonyvezetők is. Tanitónő nagyon sok van, az Egyesült Államokban 300.000-nél több. Soknak van önálló üzlete, ipartelepe, gazdasága.

Az ujfent mondotthoz képest vagyunk azzal a tilalommal is, hogy nem szabad szombat éjféltől vasárnap éjfélig szeszes italt kiszolgálni, — csak ha eszik a rendes vendég. Hát eszik valamicskét. Ha pedig elöl be van zárva a kocsma, hátulsó ajtón bejuthat az ismerős. Ez a tilalom változó az egyes államokban.

New Yorkban, már az első állomáson tüntek tőlem a hamis képzetek és tökéletlen fogalmak, melyekkel Amerikáról el voltam telve. Bő tapasztalásra tettem szert már az első, hosszura nyult, izgalmas napokon, mert az utcákon hordták már kora reggel a nyugvó város napi eledelét, mikor haza-haza kerültünk, nyugalomra térhettünk s vezetőimnek mondhattam: Thank You, good night!

New Yorktól Buffaloig.

„A vágyak üzik az embert végtelenbe."
Kornmann.

A nagy New York átellenében s a Hudson folyó jobb partján elterülő Jersey Citi iparvárosnak a Pennsylvania állomásától, de Pennsylvaniától ellenkező irányban, mérföldcsizmákkal a lábomon indultam a vizek tánca, zugása, csodája, Niagara felé a Lehigh Valley vasuton. Azért jegyzem meg a vasut nevét, mert az Egyesült Államok nagy városait több vasuti vonal köti össze, 5—6 sinpár, e két várost is három, melyek kisebb-nagyobb eltéréssel Buffaloban jönnek össze, hogy azután tovább elágazzanak. Ez az utvonal 451 mérföld hosszu s 12 óra alatt juttat célhoz. Uti böröndömért nem fizetek viteldijat, 150 font teher szabad.

A vasuti menetrend kezemben van, a sok hirdetés között nehezen igazodok el, de igen szépen, gyakran utszéli képekkel vannak az egyes vasuti vonatok menetrendjei kiállitva s minden szállodában szabadon és ingyen válogathatjuk ki azokat, mert terhet képező vaskos könyv az, melyben az Unio összes vasutainak a menetrendje van, nem használják közönségesen.

A vidék kifejezés nélkül egyhangu, nem tár fel változatosat, ujat, csak elszórva vannak házak a sziklamagaslatokon, melyekben a föld-szomszédok összejönnek. Nem is sejtjük, hogy milyen természeti rendkivüliséghez, vizvarázslathoz közeledünk, de a vasutmenti városokon, gazdasági telepeken, gyáraknál, a szembetünő nagy iparról, vagyonosságra, gazdagságra következtethetünk. A gabonanemek termesztésén kivül többféle magot vetnek, a többi között egyet, melyből kézi-seprő kel ki, csak össze kell kötni a vékony ágakat, hogy az amerikai városok piszkát eltávolitsák vele.

Johnstow közelében járva, egy amerikai ur, érdekesen beszél Johnstowne Williamról, aki első telepedett meg ezen a vidéken

s akit az indiánok megszerettek, törzsfönöküknek választottak. Volt neki sok fehér- és rézbőrü felesége, ezektől száz gyermeke.

Termő sikokat, nagy földterületeket hoz a sebesen haladó vonat szem elé, melyeken szabadon vadásztak egykor az indiánok, évtizedek előtt a fehér emberek is, üzték ejtették el husáért nyillal, dárdával, puskával a vad bölényt, (bison americanus) mely nagy falkákban járt a gyepre, a kurta száru de tápláló bölény füre, mely sürü földtakarót képezett. Ki is irtották a páros csülkü, erős de gyáva nagy állatokat, melyek errefelé a vizeket felkeresték. Létezésük emlekét, Buffalo város, nevében tartja már csak, s a világhires, rengeteg kiterjedésü, háram állam összeszegelésénél lévő Yellowston*) Nemzeti Parkban van még egy 500 darabból álló csordájuk, hogy a nemes állat a föld szinéről végképpen ki ne vesszék.

A canadai kormány pedig megvásárolta az indiánoktól 300 darabból álló legnagyobb s egyuttal utolsó bölénycsordájukat s Alberta tartományba helyezte el azt. Kis bölény-állomány van még szabadon az éjszaki rengeteg erdőkben, hová menekültek az irtás elöl. Bundájuk ott sürübb, durvább lett. Ezekkel az amerikai bölények összes száma mintegy 1300.

Ahol fü nőtt és viz fakadt, folyt, rengeteg mennyiségü 100—200.000-es csordákban élt ez a tulokféle kérődző-, az itteni mér-

*) A Rocky Mountans közepén elterülő Yellowston Nemzeti Park kiterjedése hosszában 100 kilométer, szélességében 80. Területe 8671 □ kilométer. Nálunk, két középszerü vármegye ilyen nagy. Irdatlan erdő volt 1863. év előtt a helyén. A 2000 métér tengerfeletti magasságban fekvő, három ország csucson lévő nemzeti mulató kertnek Wyoming államban van a zöme, de részei kiterjeszkednek Montana és Ydah államokra is. Az 1872. évben az Egyesült Államok kongresszusa a népnek ajándékozta a kertek kertjét, hogy üdüljön benne s gyönyörködjék a természet nagyszerüségében, melyet hogy megóvjanak, a magántulajdon alól kivontak. A természet pazarlását megrendszabályozzák. A föld egyik legmagasabban fekvő tava a Yellowston-tó van ott, továbbá olyan forró vizü szökő források, melyek 80 méter magasságig emelkednek fel, gőzosztopaik pedig 300 méterig. Minden Amerikában járó, utazó, sajnálhatja, hogy nem látta ezeket a természeti csodákat, magam is, aki kedvelem a rendkivüliséget, de éjszak nyugati Amerikában nagyon messze van, a Canadai-tavakon jóval tul, közelebb a Csendes-tengerhez, mint az Atlantihoz. Aki San Franciscóig megy, az is nagy kitéréssel juthat oda. Vannak ott magas sugarakat lövelő, hatalmas viztömegeket lökő, időszaki hőforrások, vagy Geyserek, magas hegyek, mély barlangok, vizesések, óriási fák, a csodaföldnek egyéb nevezetességei. A talaj 40.000 holdnyi területen, állandóan rezeg. Vulkanikus tünetek.

sékelt öv alatti legnagyobb emlős állat, a végtelennek látszó prairieken, vonatokat tartóztattak fel. Ma, vonatok számra szedik össze Amerika hatalmas ősvadjának a csontjait, cukorfinomitásra használják.

Hazánkban is voltak bölények a középkorban, igazolják ezt a bölényes összetételü helynevek. Monda szerint szent László éhező seregének, a szent király imája hozott bölényeket.

Erődítmények, csatahelyek nagyobb számmal. Ezeken a vérmezőkön vivtak föld birtokáért élet-halál harcot fehér emberek a rézbőrüekkel, amely véres csaták, ezeknek a teljes legyőzésével végződtek. Szomoru vég, kezdete az indiánok végleges kipusztulásának. A népek történetében megismétlődő világesemények. Clio tovább ir, másokról ir, feljegyzi a népek történetét bölcsőjüktől a sirjukig, még se okulnak eleget a történelem könyvéből. Valamiként a tenger soha sem nyugszik el végleg, az emberiség is forrong szünetlenül; minél inkább szaporodik el, annál inkább keres talajt a megélhetésére. Ha nincs, kapzsi kézzel ragad, hódit ma már tökéletesnél tökéletesebb fegyverrel.

Baromtenyésztés a buja legelőkön. Legyen sajt, vaj a piacra, állat a chicagói nagy mészárszékre, sok éhes gyomornak a kielégitésére. Sós forrásokról is gondoskodott a természet ezen a tájon, legyen mivel füszerezni a táplálékot, mit az állat- és növényország nyujt.

Itt-ott ezüstös folyásában vizezés gyönyörködteti a szemet, nem nagy, korántsem akkorák, mint aminőket Norvégország felmutat, csak aféle emlékeztetők itt arra a nagyra, melynek a megnézésére most indultunk.

Városok, faluk mellett is szép parkok, üdülő helyek esnek szembe, tünnek szemből, a csinált utak azonban kivánni valót hagynak maguk után. Nem csoda, az idő Amerikában kétszeresen, sokszorosan is pénz, robogó vonat kell ezeknek, gyorsan legombolitható üzlet, nem pedig döcögés az országuton.

Buffalo.

A sikon fekvő Buffalohoz érünk, New York állam második legnagyobb városához, mely az Unio nyolcadik legnagyobb városának és a világ egyik lognagyobb gabona kereskedő városának küzdötte fel magát. Egy évszáz után, milyen nagy lesz, sejteti a nagy idegen forgalom, mert a turisták erre veszik utjukat a Niagara-folyó eséséhez. Jövendő nagyságára utal a nagy, biztos és kilométerekre terjedő kikötője, a köraktárak, elevatorok,* ezek a 8—9 emeletes toronymagas téglaépületek, melyekben géperővel hajtott teherfelvonók segélyével öblös csöveken könnyen folyik a kenyéranyag, hajókból a közraktárakba vagy a vasuti kocsikba, vasuti kocsikból a hajók fabendőibe. Egész folyamok buzából, kukoricából, az anyaföld világtermékeinek egyéb gabona nemüjéből. Fürödni lehetne bennük. Olyan könnyen mérik a nehéz és nagy mennyiségeket, mint a mikor a kereskedő egy kilo hust vagy más élelmi szert, anyagot dob a mérték serpenyőjébe. Éjjel-nappal folyik a nagy munka, gyors szállitás, itt nincs papiros buza. Hordókban a liszt, soha sem látott mennyiségben. Gazdasági forgatag.

Hullámtörő-kos a hullámverés ellen azért van, mert nem valami mély a tó vize, — 26 métert sehol sem halad meg — azért csakhamar háborog, csapkod, Az ilyen tavak ugy itt, valamiként nálunk Európában, sok emberéletet követelnek áldozatul, mikor a viztükörből hamar válik hullámhegy és völgy, vagy mikor a vizet vastagon üli meg a köd.

Sok német van a város 353.000 lakósa között. Többen, dollárkirályok.

Az Erie-erőddel, sok templomával igen szépen, sőt festőien

*) A Niagara-elevator naponta 700.000 hektoliter gabonát emel ki s helyez tovább el.

fekszik a város az Erie-tónak éjszakkeleti csücskén, ott, ahol a tó, vizét tovább vezeti 32 kilométernyi hosszuságban csendesen, azután ragadja a Niagara-folyó, leejti, hogy összeköttetést teremtsen az Ontarió-tó vizével. Édes vizek tengernyi tömege.

A nagy tavak összes területe (253.300 kilométer²) csaknem, olyan nagy, mint Magyarország, Szászország, beleférnének az összes német doudec királyságok, Európa más törpe országai is bizonyára. A Felső-tó egymaga nagyobb, mint a pici Svájc, ez a föld legnagyobb édesvizü tengere, a földön legnagyobb tóterület. Itt, a hihetetlen nagyságu viztömegeket látva, jobban értjük meg azt, hogy több a viz, mint a föld, a Földön. Ezek a lépcsözetes emelkedéssel biró tavak, maradványai az egykori nagy beltengernek, most gyüjtőmedencéi a Szt. Lőrinc-folyó lefolyásának, mert mindezeket a tóvizeket, melyek leszaladnak, felkortyantja az Atlanti-tenger. Erős bordáju hajók járnak a háborgó, édes vizü tengereken, melyek őszön, télen ködországgá válnak. A zivatarok, mikor erősen csapnak el a vizek fölött, és a szél beledöl, belecsünpeszkedik a vitorlába, sok hajót törnek roncscsá.*) Most a csendes vizen nézem a vitorlásokat. Kidagadt vásznuk, mintha nagy pillének széles szárnya volna. Oldalfuratba erősitett könyü csónakok táncolnak a vizszinén.

Ott, ahol száz év előtt a hollandiaknak még csak néhány háza állt, most a tóparton négy kilométer hosszuságban elterülő, kifejlett kereskedést üző virágzó város van, fákkal — szép szilfákkal — beültetett rendes, egyenes, széles és szép utcákkal, mondjuk sugárutakkal, a főutca, a városházától kiindulva. Járnak-kelnek rajtuk üzletemberek. Találunk még a régi, sokágu-bogu, megvénhedt fákból is, az őserdőnek itt maradt óriás utódait, maradékokat.

* Az amerikai tavakon 1905. évben, mikor a háborgásuk, hullámtornyokat épitettek, nem számitva a 740 kisebb balesetet, 79 hajó pusztult el 4.625,000 dollár értékben és sok rakománnyal. Az Erie- tavon legnagyobb volt a pusztulás, utána a Superior-on, Mihigan- és Huron-tavon. A hajók oldalt dőltek, megfeneklettek, összeütköztek, léket kaptak, a kikötőben sérültek meg, tüz is pusztitott azokon. A bajon azzal segitenek a jövőben, hogy acél-vontató hajóhat épitenek, melyek jól állják a viharokat. Fahajók és vitorlások nem valók a nagy tavakra.

Az 1905. évben a sok hajótörés azért fordult elő, mert a hajók neki mentek a szikláknak. Az iránytü szabálytalan elhajlása okozta a szerencsétlenségeket, ezokon a gőzhajó társaság Pittsburgban iránytü tanfolyamot rendezett be a gőzhajó kapitányok számára.

A zsilipdus Erie-csatorna virágoztatta fel a várost, mert itt indult ki az Erie-tóból s 85 kilométernyi ut után vezették Albanynál a Hudson-folyóba, hogy az oceánnal összekössék a földgömb legnagyobb beltengereit. Ilyen vizgazdagsága, mint Amerikának, nincsen egy földrésznek sem.

Igaz, százmillió dollárban van már a csatorna, de évenként 300 milliónyi értéket szállitanak rajta sóban, fában, vasban, gabonában és igy a sok magból, Buffaloban jócskán marad pénzmag. Átaljában véve, nagyon hasznos csatornák vannak az Egyesült Államokban s páldátlanul gyorsan épültek ki és nagy forgalommal birnak. Eddig a világ összes csatornái között legtöbb hajó a Suezi-csatornán járt. Ma már ezt az elsőséget át kellett engedni a St. Marie-csatornának, mely a Huron-tavat köti össze a Felsőtóval. Mennyivel nagyobb volna még ennek a csatornának forgalma, ha az év egyharmad részében befagyva nem volna. Folyó, csatorna, vasut, ez kell az amerikainak, a kocsiutakra kevesebbet adnak.

Az Erie-tó egy nagy beltenger, területe 24,000 □ kilométernél is több, mégis

„ . . . a tó, a föld arcán
Egy reszkető könycsepp csupán.“

Van a „csepp“ vizen 9000 vizi jármü, melyek ide-oda mozognak s magába a városba 12 millió tonna tartalmat hoznak, pedig nincs még száz éve, hogy az első gőzhajó hasitotta a tó vizét. Mi lesz itt csak egy fél század multán? mikor olyan nagyszerü összeköttetése van a Detroit-folyóval a Huron-tóval s azon tul is tovább azzal a nagy tó-láncolattal, mely természetes határt képez Amerika két legnagyobb állama, az Unio és Canada között. Egyik tó vize sem alszik.

Buffalotól, az öt tó országában mehetünk vizen Chicagoig és a tengerig. Ilyen hosszu vonalu belhajózása nincs a föld egy tájának, egy országának sem. A Unio államai, kiterjeszthetik üzlet szövésüket, kereskedelmüket a világ minden részére.

Mikor Buffalot alapitották, a város alapitók még válogathattak jó-, szerencsés fekvésekben, kiválaszthatták tetszés szerint a vizi összeköttetéseket, Buffalot a nagy tavak kapujának tehették. Most már nehezebb dolog ez. Az uj alapitásra bénitólag hat a nagyobb régi. Végre eljön majd az idő, hogy ott kell községet alapitani, ahol hely van rá. Nagyon terjeszkedik az emberiség,

sok a bevándorló, mely még mindig keres és még jóideig talál itt helyet magának. Az ujkori népvándorlásban elvesznek — igaz — sokan, miként a csatákban, mikor Azsiából özönlöttek, nagy emberáradattal törtek előre, Európába a népek, oda, ahol helyet találtak, vagy a hová szoritották a gyengébbet, de az ide bevándorlók közül, mégis felszinen marad nagyon sok. Többen meggazdagodnak, nem is vágyunk vissza a vén-, kiélt Európába, ahol katona uralom tartja magát erősen, lenyügözi a polgárokat, lassanként elszedi adóban a vagyonukat, keresetüket, betevő falatjukat, fejük alól kihuzza a vánkust. Kulturális célokra, népnevelésre kevesebbet fordithatván, megelőz majd tudományban, ismeretben Amerika.

Sok emelettel biró, égbenyuló biztositó házak, nagykereskedő házak vonják magukra a figyelmemet, ha nem is annyi, mint New Yorkban, de aránylag szép számmal vannak itt is felhőkaparók. Olyan is van ezek között, amely 16 felhuzó géppel, személy- és teher felvonóval bir és a helyiségeiben elfér 5000 ember. Ez az Ellicot Square Building. Mikor ezeket a szükségszülte, vas szerkezettel biró toronymagas nagy házakat nézem, melyeken másodrendü szerepet játszik a tégla és a kő, felvonószékbe ülve, más fogalmat nyerek róluk, mint amikor csak mint amerikai különlegességekről, felhőkarcolókról hallottam, vagy olvastam róluk. Sok tévedésből ábrándultam ki.

A sokemeletes magas házak személyfelvonói, huszszoros szakadási, törési biztonságra lévén méretezve, biztosak.

Szép a katonai emlék. Igen szép a városháza, középen négyszegletes, 60 méter magas torony, diszépület. Ha nem végződnék hegyben, tornyának a teteje, első tekintetre hasonlitanám Berlin városházához. Nagyszerü a hasonlóképp közép tornyos, zöld tetős pósta épület és a 210.000 kötetes nyilvános könyvtár, melyben amellett, hogy könyv-könyvre áll, muzeum is van. Ez az emlékoszlopos, a Lafayette Square-n lévő tömör épület is tornyos, az épitése, pazarlási mód.

Lafayette nevével és az emlékével többször találkozunk Amerikában. Francia marquis és tábornok volt, ez az idegen nemzetért harcoló, rajongó hős.

Lélekemelő volt a nagy olvasó terembe lépni. Erősen volt látogatva. Könyvek buvárlása, terebélyes olvasottság, szemmankó, pápaszem. Az ivnagyságu könyvek lapjait forgatták, habzsolták a

tudományt, papiros bölcseséget, kölcsön fényt kerestek. Az is lelki élvezet, mikor talál, aki keres, tágithatja a látókört, történeti balvéleményt oszlathat. Megtudom, hogy az irodalmi világból olyanok is voltak az olvasó asztalnál, kiknél a muzsa szokott látogatást tenni. Mások, szobatudósok, könyvmolyok, idegenei az eleven életnek, akik mindent szigoru kritikán szürnek meg. Hüs forrásnak a vize, szomjat enyhit, a tudomány forrásai az elmét frissitik fel. Az Unioban, New Yorkban, 1700. évben nyilt meg az első nyilvános könyvtár. Van azóta nagyon sok kölcsönkönyvtár. „Nagyban pártolom a könyvkölcsönzést — ha a könyv sajátunk, nem olvassuk el, azt gondolva, van arra időnk", mondja Hippel.

A Niagara-téren, vakitó napfényben mutatják a helyet, ahová fogják felállitani Mac Kinley Vilmos, Unio elnöknek a szobrát,*) akinek életét, Csolgosz anarchista golyója akkor oltotta ki, mikor az elnök a panamerikai kiállitás megtekintése végett jött ide. Az indulóházban láttam a helyet, ahol rálőtt a gonosz ember. Másodszori megválasztása után támadtak az ellenségei nagy számmal. Alig néhány évig viselte az elnöki tisztet, de ezalatt az Uniohoz csatolta a Sandwich-szigeteket, szerencsés kimenetelü háborut viselt Spanyolországgal a felkelő cubaiak-, mondjuk az Éjszak Amerikai Egyesült Államok érdekében, Cuba neki Hecuba. Felállitandó szobrára befejezték a gyüjtést s lezárták három millió koronával.

Megnézek néhány szép templomot, ezek között a legszebb szt. Pál church-t, de csak ugy, kivülről, kimegyek azután a Humbold Parkba; a nap fénye élénk, ragyogó, végig kocsikázok végül, tereket és parkokat összekötő még nehány szélesebb utcán, a Broadway-n, a kereskedésekkel teles-teli Main Street-en, a Delaware**) Avenue-n, és teljes fogalmat szerzek magamnak Buffalo város szépségéről, utcai forgalmáról, müvelődési intézményeiről, szóval a kereskedelmi- és gyárváros gazdagságáról, a polgárok jólétéről. Minden közre müködik, hogy boldoguljanak, de ők is előre törekvők. Munka-kedvük hajtja őket busás haszon vágyának a mohoságával.

Amerika városaiban csak az utca képét kell megnézni, a

*) Ohio állam Canson városában, Mac Kinley szülőhelyén is emelnek a nevezetes elnöknek szobrot.

**) Delaware, egy az Uniohoz tartozó kisebb államnak a neve, Delaware nevü folyó is van, mely Philadelphiánál ömlik az Atlanti-tengerbe. Nálunk a Delaware szőlőfajból ismert ez a név.

sürgést-forgást, lótás-futást, kocsik vágtatását, áruknak a boltok előtti kirakását, a terheknek ide-oda cipelését, hordók guritását, (ne a borra, kőolajra gondoljunk,) indóházban a vonatok indulását, érkezését, kikötőben az áruk ki-be rakását kell csak megfigyelni, és tiszta képben áll ellőttünk, a városnak milyen fejlett kereskedése van, milyen elütö az óvilágtól az ujvilág arculata. To make money, ez a dollárért epedő nép jelszava. Iparos, kereskedő futkosik. Pénzt szerezni bármilyen uton-módon, eredményhez jutni, ez minden törekvésük. A munka erőt adó, erőt tartó. Aki megbukott, ujra kezdi, a csőd náluk csak vagyoni és nem erkölcsi bukás egyszersmind. Nagy furfanggal csinálják a fallissement-okat, józanul is szédelgősek, az üzérkedő társaságok még könnyebben bujnak ki a személyes felelőség alól.

Mondanom se kell, hogy villanyos vasut szeli a várost minden irányban, gépkocsik vágtatnak fel-alá, a mindig sietö, rogyásig hajszolt emberek, belevágják magukat a gyors alkalmatosságokba. Kerékpáron is sietnek lázas elfoglaltságukban az emberek. A bicikli itt nem annyira sport, hanem inkább közlekedési eszköz. Az ember szemének mindig nyitva kell lenni, vigyázni, mégis sok a szerencsétlenség. Meg se óvhatjuk magunkat a veszélytől, kiszámithatatlan gyorsasággal állnak elő azok. Nehogy baj érjen, de mivel amugy is az utirányba vettem a világ unikumot, mérhetetlen vágygyal sietek a dörgő Niagara vizeséshez, a természet legnagyobbszerü látványosságához, ahol egy folyam teste hull alá. Alig várom, hogy Canada és az Egyesült Államok határán a vizgyöngyöt és a türdökölve szétporzó ezüst folyót láthassam, a vizek beszédét hallhassam.

Niagara.

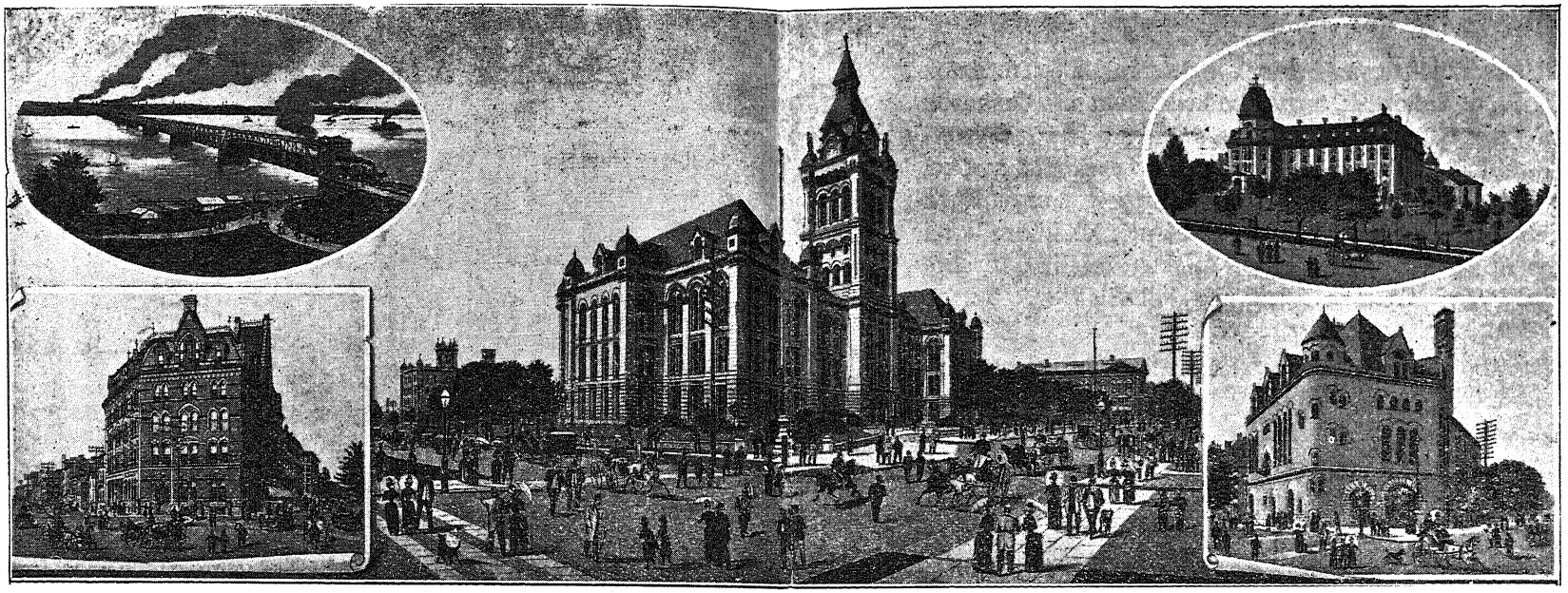
Van-e, ki erről az ezüstködös, habosan torlódó vizesésről, a viztömegeknek zuhanásáról ne hallott volna? Van-e, ki az örök, felséges természetben ezt a világhires, nagyszerü természeti jelenséget nem ismeri hiréből?

Nem a Mississippinek, Amazonnak, La Platának, Nilusnak, hanem ennek az aránylag kis folyónak a hire száll legtovábbra, száll az esése miatt. A földteke minden zugában, ahol müvelt emberek laknak, róla hallanak, közszájon forog az elnevezése.

Buffaloból egy óra alatt érünk Niagara Falls városkába. Ma, 20,000 lakosa dacára is, még csak városka az amerikai fogalmak szerint, de olyan gyorsan nő, amint az amerikai városok szoktak nagyobbodni, mikor kedvező a talaj, kifejlődésükhöz. Moholnap nagyváros lesz ez is. Nem csoda. A föld összes népségének fiai, az amerikai turisták, találkozót adván egymásnak az ezüstszinü haboknál, melyeknek mása nincs, 70,000 ember keresi fel évenként a Niagara-vizesést, melynek az erőtőkéjét ujabb időben gyárilag kihasználni igyekeznek s igy az idegenek pénzén élő városból egy nagy gyárváros lesz a vizek mellett. Turista és munkásember tapodja már most is a város utcáit, különösen este, mikor elnyugszik a munka, mindenki éldelni iparkodik a levegőt, melyet állandó mozgásban tart, folytonosan rezegteti a nagy kiterjedésü hatalmas vizesés. A partok lombja is segit hozzá, hogy felkeressék ezt a helyet, szép zugot, azok is, akiknek rövidül a lélegzetük, tereli szabadba a testi bajuk.

Niagara Falls gyárváros lesz, mondtam ujfent. Jelszó most, az anyagiság korában, egy csomó üzleti társaságban, Amerikában, a Niagara erejének kizsákmányolása üzemi célokra hámba fogása. Máris elvontak a hullámok erejéből 400.000-nyi, sőt már több lóerőt.*) Az óránként alászakadó egy millió tonnányi vizből 25.000

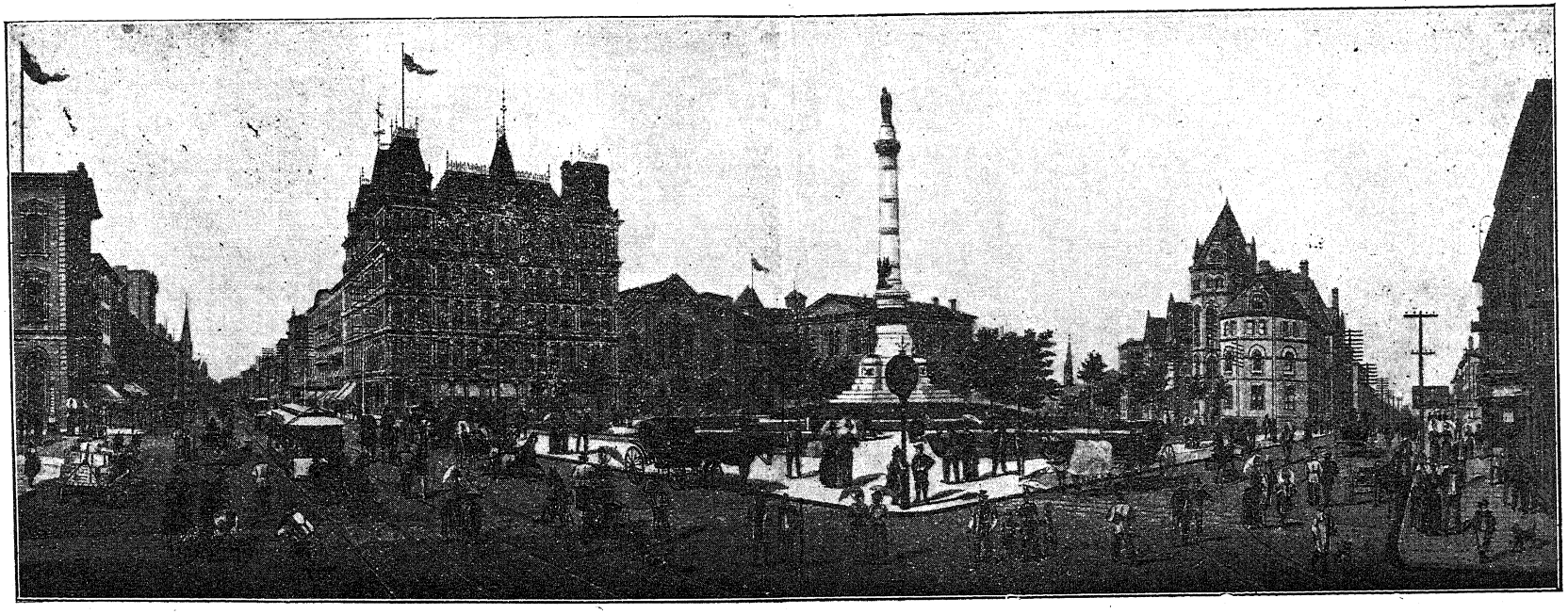
*) Egy lóerő, nyolc embernek felel meg.

Vasuti hid a Niagarán Buffalo mellett.
Az ifjusági egyesület épülete.

A városház Buffaloban.

A kórház.
Operaház.

Egy biztositó társaság épülete.

A Laffayette-tér Buffaloban.
Katonai emlék.

A közkönyvtár.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

tonna vizerőt felhasználtak már gépek hajtására. A számadatok kis időről kis időre változnak, nagyobbodnak, mert a vállalkozók kérvény után kérvényt adnak be bizonyos számu lóerő felhasználhatásáért, turbinák müködésére. Tudjuk, hogy ezek villamerőket gyüjtenek, messze vezethetők el, a gyárak gépeit mozgatják, a városok kivilágitását eszközlik. Nem a vizesésnél, két kilométerrel fölötte, csatornán vezetik a vizet egy alagutban, terelik oda, ahol mozgató ereje, gyárak táplálására kell, vilányvilágitáshoz, villamos kocsik hajtásához, papirgyártáshoz, egyébhez.

Cuxhavenben, mint egy hamburgi ujságban olvasom, a tenger apályát és dagályát használják fel villanyfejtesztésre. Az amerikaiaknak, köröskörül van tengerük, sok más vizük, egész beltengerük, hagyjanak békét a Niagarának!

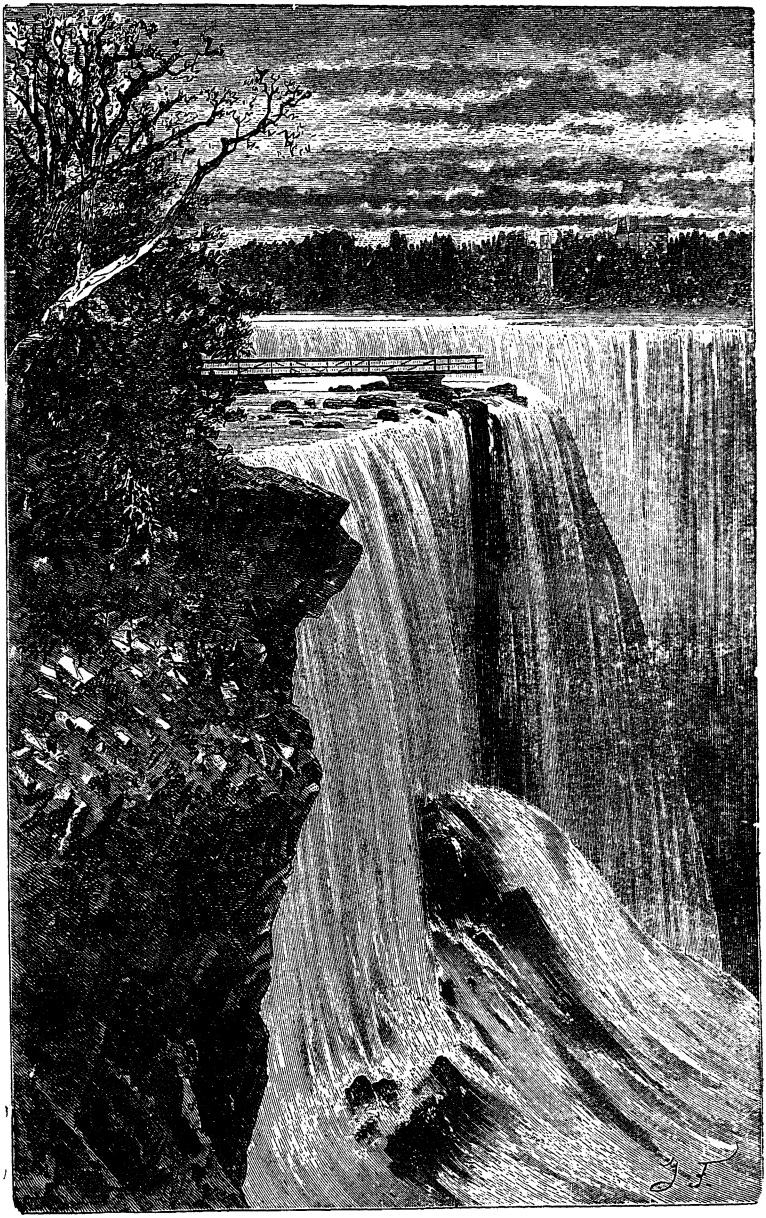
Az erő pénzt ér, és az emberek szeretnek mindent dollárrá váltani. Villamtermesztést rendeznek be, ahol csak lehet. Berendeztek a Niagaránál egy olyan pékműhelyt is, melyből az emberi kéz tevékenysége ki van zárva, az őrléstől a sütésig, minden, géppel megy. A fehérbe öltözött munkások és munkásnők dolog előtt a gyár fürdőjébe mennek.

A canadai oldalon is alaguton vezetik el a vizet. Magában a Niagara-folyóban, egy szigeten, papirmalom terpeszkedik, sérti a szemet, elzárja a kilátást. Ugy szokott az lenni, mikor az állambirtok átmegy egyeseknek a kezébe. A Niagara körüli őserdővel is ugy volt, eltünt. Tartani lehet attól, hogy a sokszoros érvágással, a kapzsi emberkéz merész, életképességre való vállalkozással ellopkodja lassanként majd a szemeknek ezt a gyönyörüségét, léleknek az emelkedését, melyet a felséges vizesés képe nyujt. Vajha ne lenne az soha a multnak meséje!*) Svéd- és Norvégországot máris a jövő iparállamainak nevezik, mert a sok vizesés hajtóereje nagyon alkalmas villamos erő fejlesztésére, ipartelepek üzemben tartására. De egyelőre, a niagarai villamos erőforráson ne aggódjunk, mert 17 millió lóerőre számitják a zuhatag hajtóerejét.**) Én megmérhetetlen természeti erőnek mondanám.

Régi időben kirándulással, vadászat közben közelitették meg a Niagara esését, és csendben, hetven kilométernyi távolságban

*) A Törvény tervezet most készül a vizesés védelmére.

**) Buck angol mérnök, legujabb számitása szerint, 3.500.000 lóerőre becsüli a Niagara hajtó erejét.

A Niagara-zuhatag.

hallották már annak dörejes zugását, a fület földre, kösziklára tapasztva még messzebbről. A sziklamederbe lerakodó viz hangja télen-nyáron ugyanaz, a viztömeg is ugyanaz, mely volt, marad. Most zakatoló vonat hozza, mondjuk ezrével szállitja ide a turistákat, tehát csak akkor halljuk a viznek dörgését, mikor közelébe jutottunk. A vizek mennydörgésének — habár helytelenül — akarom én is nevezni, mert ez felel meg legjobban az irókéz indián nájegere elnevezésnek.

Mikor a mondott szóhoz eljutok, érzem tollamnak az erőtlenségét, mert látom, hogy a festőművész ecsetkezelése is felmondta a szolgálatot, mikor ezt a felségesen szép vizesést akarta vászonra tenni. Nehéz valóban a szép látványt a maga nagyszerűségében lerajzolni. Láttam ezt a new yorki képtárban, Buffaloban is nehány helyen, képeken.

Habár itt vagyok közvetlen a vizcsoda közelében, kitérőt, egy földrajzi kerülőt teszek mégis, hogy azután ihlettel és áhitattal jőjjek vissza.

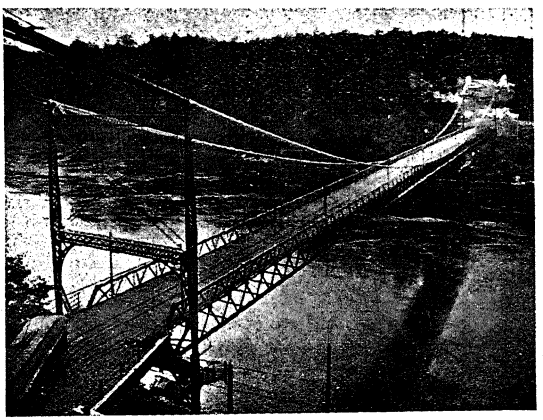
A brit-canadai tavak, a Felső-, Michigan-, Huron-, Erie- és Ontario-tó, tehát mind az öt tengerszerő tó, Canada és az Egyesült Államok között fekszik és egymással összeköttetésben van, ugy, hogy körforgásban, egyik a másikba ömleszti a vizét, végre az Ontarióból kiszakadó, azután megcsendesedő viz a legvizdusabb-, 1700, hol csoportokban, hol különálló szigetet körülfolyó, Volga nagyságu Szent Lőrinc folyót alkotja, mely 125 méter széles torkolatán hömpölygeti habját az Atlanti-tengerbe. Az óceánjáró hajók Montrealig jönnek fel a széles hátán, turnak a mély vizében, tehát az édesvizű tengereknek láncolatát képezi. Ezen a szeszélyes alaku sziklákkal, világcsoda helyen, édesvizü legnagyobb archipelagus környékén, ahol tó, csatorna, folyóág emeli a táj szépségét, szeretnek az amerikai milliomosok nyaralni, fürdőzni. Van akárhány gazdag, aki egész szigetet bir, azt nevéről kereszteli. Hiúk a canadai vagyonos emberek. Egy Lick nevü, Californiában meggazdagodott molnár, tiz millió dollárt szánt arra, ha egy csillagvizsgáló-tornyot — melyben a világ legelső távcsöve — az ő nevéről neveznek el.

Pompás utazás esik nyáridőben a nagy tavakon, éjszaki beltengereken, mondják azok, akik végigvitorláztak; valóságos öröm az.

Az Erie- és Ontario-tó között 101 méter magassági különbség

van. Az összekötő Niagara-folyó, rövid utu egyenletes folyással nem, csak eséssel ereszkedik le a két tó közötti magassági különbözetben. Miként mondottam, két tavat köt össze az 56 kilométer hosszu*), délről éjszakra irányuló Niagara-folyó, mely egyuttal a föld két legnagyobb népe között határfolyó. Jobbkézről esik Canada, balkézt van az Unionak New York állama.

A vizesés, tudjuk, a vizfelszinének a rögtöni megszakadása által támad. Itt is ugy van. Előbb, másfél kilométernyire az esés előtt sellőkön ugrál a viz, mely két kilométerre még azelőtt, hajóknak csendes kikötővel szolgált és szigeteket ölelt körül békésen, ágakra válik szét és ismét egyesül. De amikor nyugatról hirtelen éjszakra fordul s elvesztvén a talajt maga alatt, alkotja a legszebb vizesést, habok játékát. A fül veszi észre legelőször.

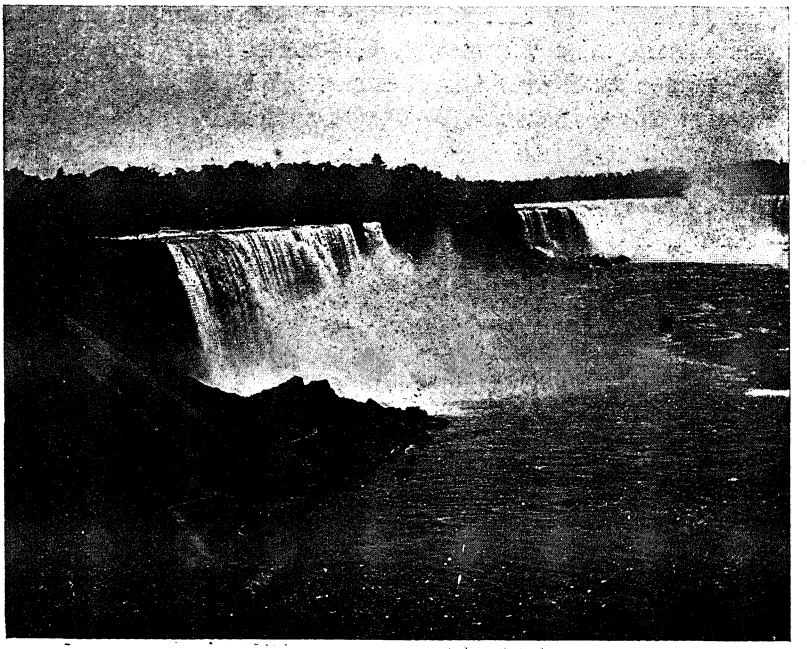
Sodronykötél-hid a Niagara fölött.

Minket az a legszebb részlet érdekel, mely a szemünk előtt van. Igazán nem tudjuk, az esés melyik részét nézzük meg előbb. Itt egy igen szép park állitja meg lépteinket, kinál kényelmes padjaival pihenőt, onnét zugás, dörej hallszik, itt a rohanó folyó fölött magasban, egy ives hid köti le figyelmünket, annak a közepére szeretnénk mihamarabb állni, ég és föld között lebegni.

Ha ezt a változást Hennepin Lajos atya, ferencrendi szerzetes látná, az az első fehér ember, aki öntörte csapásokon a meredek partokat nagy fáradsággal, véresre tört lábakkal meg-

*) Ebből 34 kilométer az esés fölött, 22 kilométer az esés alatt van.

mászva, százmérföldes őserdőben, vadonban 1679-ben fehér embereknek fedezte fel a Niagara-vizesést, bizonyára összecsapná kezét, hogy a természeti akadályok legyőzőse után, sodronykötéthidon, másikon a Sztent Lőrinc folyó fölött milyen könnyüséggel lehet most átmenni egyik partról a másikra, amig neki, sok időbe került az s félni is kellett, nehogy a viz elnyelje.

A Niagara, más oldalról.

Nem tudom, milyen irányt vegyek, Zavaromból egy villamos kocsi ment ki, kapóra jött. Tele volt már ülve kiváncsi arcu emberekkel, asszonyokkal, ifjakkal és öregekkel egyaránt. Mind, valahány, megnézni indult a vizcsodát. Életre való jó gondolat volt az, a vizesés egész környékét beépiteni vasuttal, ugy, hogy a sineket elhelyezték lent és fent, legyen a viz partjáról áttekintés, tájekozás minden irányból és oldalról. És megcsinálták a Riverway-t, derekasan alkották meg. Nagy erőfeszitéssel nyitottak sziklák között utat, de megcsinálták; a hidakat is fölépitették, hogy könnyü szerrel lehessen mind a két oldalra jutni, a táj nagyszerüségéről, a Niagara szépségváltozatairól ezernyi benyomást szerezni.

Jó tájékoztató volt ez az egy dollárba kerülő, harminc mérföld hosszuságban való társas utazás, csak azt nem szerettem, mikor folytonosan csevegtek és csacsogtak körülöttem, mert amikor elmerülök a természet szépségének a szemlélésében, bánt, ha akkor csak egy szóval is megzavarnak. Hallgasson a gyarló ember, mikor a természet beszél, áhitatra indit, felemel a mindenség nagy Alkotójához.

A partfalakról nézem, váltig nézem a rohanó folyót, alig vagyok képes szemmel követni a gyorsaságát. Nincs meg itt a megszokott vizszine, olyan alakja van a folyónak, mint a felforditott teknőnek, kimagasodik középen, aláhajlik a két partnál, hol a gyorsaság kevésbbé dagasztja. A folyót, mintha zivatar rángatná s a földből előtörő erő emelné, lökné a viztömeget, milliomnyi hab forrong, borzasztóan látszik a viz, mikor a mélységből felkavarodnak a habok és a folyó közepéről is verődnek, csapkodnak a partra egyes rakoncátlan hullámok. Pedig csendes a természet, itt a viznek ereje mutatja hatalmát, mikor a folyó 90 méternyi szélességre szorulva, 15 méter mélységgel jár. Ott pedig, hol a rohanó folyó kápráztatóan hullámzó örvénye van, 46 méternyi a mélysége.

Mégmásutt, a Prospect Park előtt lévő, acélból való hid közelében, ahol az örvényes folyás kezdődik, 64 méteres vizmélysége van a Niagarának. Nagyon nehéz munka volt az örvény mélyének a megmérése, ahol annyi a hullámcsapás, viznek a sziklamederből gyakori a kiugrása. Nincs olyan ügyes úszó, aki ezekkel a folyó örvényekkel megküzdeni birna. És mégis voltak, akik Istent kisértették. Webb kapitány volt az egyik, bele is veszett. Nem tudta magát kiküzdeni a forgatagos örvényből. Egy amerikai rendőr volt a másik bátor, akinek sikerült az örvényeket átúszni. Nissen Péter chicagói kalandornak sikerült egy hordóban a zuhatagon keresztül vergődni. Vakmerően bátor ember volt, az elemekkel dacolva veszett el. A háborgó Michigan-tavon akart keresztül menni egy saját találmányu, tojás alaku járműn, melynek olajos vászonvitorlája volt s olyan kosara, ülésre, mely a nehézkedés törvénye szerint mindig függő állásban maradt.

Hordóba bújva, többnek támad kedve lecsuszni a mély utu sebes vizen, mely harminc métert esik tizenegy kilométeres utjában. Sikerült ez többeknek, amig majd egy nekivadult-, elszabadult hullám, sziklához csapja a hordót, hogy az szétmálik embe-

restül együtt. Blondin s utána más utánzók, sodrony-és kifeszitett kenderkötélen mentek át a Niagara esése fölött.

A városbeli hidaktól másfél kilométernyi távolságra eső Whirlpool örvényt nézem, csodálom meg a szikla tetejéről és az itt is egymásmellett levő két hidról. (Cantilever-és Lower Steel Arch Bridge.) Jól látom. Utját állja a folyó gyors folyásának egy nagy sziklatömb, ugy, hogy a folyó derékszegben kénytelen nagyhirtelen megfordulni. A viz visszalökéséből örvény támad, nagy és hatalmas. Sokáig nézem az elemeknek harcát, szinte elmulasztom az acélból való két hidalkotás remek munkáját tüzetesebben megnézni.

Fázékonyak leszünk, pedig nyár van még, lehüti az omló-, szaladó viz az egész környék hőmérsékletét. A kocsi megáll vad idegenben, sziklák közötti utjának egy szép pontján. Csapszék van itt, jólesőleg melegit fel a brandy, jóféle pálinka. Kortyolgattunk. Hoci még egy pohárkával. Vérem tőle megbizsereg. Amerikában, amerikai módon élünk, itt tüzhely-, széles kandalló mellett üldögélünk. Téli hangulat. A tüzhely, melegét, barátságosan eregeti.

Mikor teljes volt már a tájékozottságom minden irányban s megismertem a terepviszonyokat, szóval, mikor tudtam, hol van lent és fönt, elhagytam a kocsitársaságot s a legszebb utazási módon, gyalog mentem s jártam egymagamban. Kezemben a térkép, nem hibázhatok ei semmit, felkereshetek minden nevezetes pontot. Itt és ott, teljes nyugalommal élvezem a természetet.

A Prospect Parkból indulok és az Amerikai-vizeséshez állok. Olyan közel vagyok a lerohanó viz széléhez, hogy még csak egy féllépést kellene tennem s akkor többé sohasem kellene lépnem.

Amerika legnagyobb látványossága van előttem tárva. A viz mennyiségét tekintve, a föld legnagyobbszerü vizesését látom. Világhire van. Olyan ponton helyezkedem el, ahonnét mind a két nagy vizesést együttesen láthatom, tehát az Amerikait-és a Canadai-, patkó alakut. Lerohan a viztömeg, azután alulról feltolódik. Látásakor ugy érzem, mintha én is sülyednék és emelkednék.

Az amerikai vizesésre tapasztom azután egyedül a tekintemet, az köti le teljesen a figyelmemet. Ugy olvasom az utikönyvemből, hogy 330 méter széles az, és közepén a legnagyobb mélysége 47 méter.

A természet örök orgonája hangzik, kevés változattal, egy-

hangu a nótája, mégse válik unalmassá az. Nem válik azzá, ha mégannyi ideig is hallgatjuk. Olyan hangnemben játszik az égboltozatu templomnak ez az orgonája, mely kellemetes a fülnek, szól az értelemnek, meginditja a szivet. Engem főleg hálaadásra buzditott. Őrültem, hogy láthattam ezt a természeti nagyszerüséget, melynek a hire bejárta az egész világot, azért ismételve kérdezem: ki az, Ki a Niagaráról nem hallott?

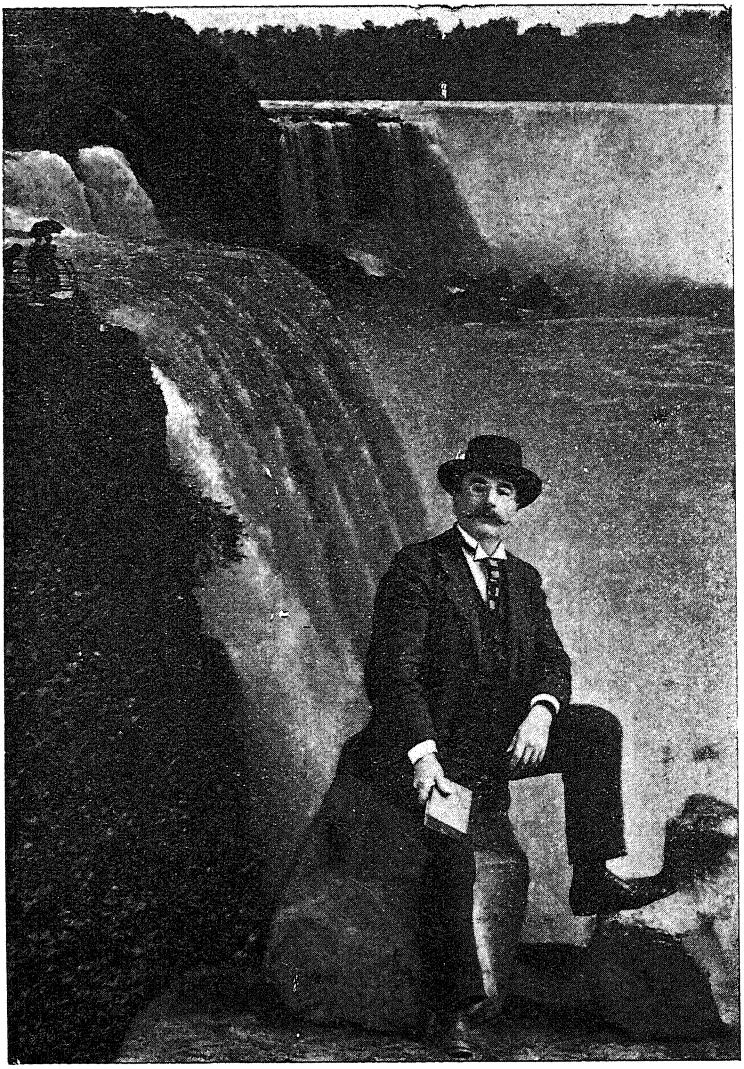

Az Amerikai-vizesés.

Ha valaki azzal biztatott volna engemet akkor, mikor nem láttam, hogy eljön még az az idő, mikor a tündöklő zöld vizet, lezuhanó elemet, az alárohanó Niagarát is látni fogom, a viz felséges játékában gyönyörködni fogok, és hallgatom majd annak földrengésszerű robaját: könnyebben szenvedtem volna. Most pedig a leirhatlanul szép látvány, szárnyat ad nekem s kicsiségem érzetével felszállok a magasságos Istenhez és hálát adok, hogy láthatták szemeim a Niagarát. Legyen neved áldott érte, ki a nagy világ Teremtője és az utólérhetetlenül szép természet Ura

vagy, kinek a nagyságát sohasem kisebbitheti meg a hitetlen, nem káromolhat meg a vadságában féktelenkedő állatember.

Mint aki visszatartja legjobb falatját, mint az örömember, aki vidulásában visszatartani szeretné az éjszakát: ugy voltam én is a vizesés szebb részeinek a nézésével.

Szerző a Niagara-zuhatagnál.

Az Amerikai-vizesés megtekintése után kerülhettem volna a kis sziklaszigeteket összekötő hidacskákon át, hogy felülről bámuljam az ezermester természet büvös játékát. Nem tettem, tartogattam a szebbet későbbre, utoljára, ugy cselekedtem, mint aki ráér, hiszen az egész napot akartam a Niagara-vizesés nézésére forditani, az estét is, meg az éjszaka egy részét. Félretettem az utazó könyvem sorrendjét, mert ugy akartam élvezni, amint nekem legjobban esik. Ne tanitson, ne magyarázzon senki, mikor tisztán látok és olvasok a természet könyvében, ne korlátozzon senki az akaratom nyilvánitásában, megyek oda, hova az érzésem visz.

Felülről egy kis gőzhajót látok evickélni, cirkálni a vizeken. Óvatosan jár, meg-megáll ahol a habok duzzadnak, erősebben járnak, mert könnyen leránthatnák abba a feneketlennek látszó mélységbe. Megtudom, hogy az a Maid of the Mist, a köd leánya, igy nevezik a gőzöskét, szabad magyar forditásban Hableány-nak.

A felügyelőség office-ában jegyet veszek és a magas partról, födött gőzsiklón csakhamar lecsuszok a viz pereméig. Amit kérnek, fizetek, ki fukarkodnék most, kérdezgetne sokat, mikor drága minden perc.

Felszállok a kis gőzhajóra, elláttak vizhatlan felső ruhával. Többen vagyunk, akik először és utoljára látjuk egymást, mégis keressük az alkalmat, hogy érintkezzünk egymással, csakhogy egymás hangját alig halljuk, mert itt maga a nagy természet beszél erős hangon, megfélemlitően.

Mellém szegődik egy beszédes, értelmes ember, aki sokat utazott. Gondolatainkat összesitjük.

Megindul a pihe, dióhéj, alig látszik nagyobbnak a természet ezerlátójában, nagy panorájában, a távlat prespektivájában. Libben ide, libben oda, köhöcsel a kis érctüdője, mégis egészséges hangokat hallat. Elmondhatjuk róla, hogy kicsiny, de erős. Kell is, hogy erős legyen a gépezete, mikor menjen előre, mikor hátráljon meg, nehogy belekapjanak az erős mozgásu habok.

Mindnyájan elnémulunk, szinte félelem vesz erőt rajtunk, mikor a vizszintes, 25 méler vastag mészkőpadról a zuhogó habok világa felé közeledünk. Elhaladunk mind a két nagy-, rohanó vizesés mellett, alatt, előtt. Megnőnek azok szemünkben, mint amikor Rómában Szent Péter templomát közelitjük meg.

Tisztán kivehető szabadszemmel az óriási patkóalak, a szik-

latörések formátiója szerinti vizesés. A legszebb patkó, melyet életemben láttam, szebb annál, melyet gyémántokkal kirakva láttam a Tiffany House-ban New Yorkban, mint az ötvösmunka egyik legszebb remekét.

A lezuhant sziklatuskokról felcsap az ár, olykor toronymagasan, hiszen az elemeknek van itt siró-, bömbölő-, haragos nagy tusája egymással, egyik se akar engedni az erejéből, uralmából, egyik a másikra rohan bősz haraggal, de őrt áll fölöttük a természet örök törvénye: eddig és nem tovább!

Örülök, hogy a pompában alábukó hullámokat, mértéknélküli erőnyilvánulást, a tündöklő viznek lefordulását, páráknak a szállását, a szétfrecscsenő vizcsöppeknek millió szivárvány villantó játékát láttam. Bizony nagyon szép volt az! Megragadó hatás, remek kép. Nem mulasztok el megnézni semmit sem.

Két nagy ország között vizen járva a kis hajón, partot érünk. Mi megyünk, mások jönnek. Szép-e kérdezik. Menj és lásd! Ne félj a vizpokoltól, nem kábit, nem szaggatja füledet, látni, hallani egyaránt kellemetes, de csak apránként nézd meg, ne egyszerre amikor tanulmányozod az elemek törvényét, a mélységet és magasságot nézed, mindig hagyj valamit a sejtésnek és titokzatosságnak.

Ismét a magasban vagyok, állok a merész hajlásu hidon, azután sétálok, ismételve nézem meg, amit láttam már, mindig uj természeti szépséget fedezek fel, minden sarkonfordulónál másmilyen látvány, uj kép, szebbnél szebb tárul a szem elé, vajjon ki birna velök betelni?!

Visz a kiváncsiság, a látvány, a tudvágy szárnyakon emel. Mindent látni kivánok, azt is, mi a viz mögött van.

Ismét egy dollárral sarcol meg az amerikai élelmesség, mikor a Szelek-barlangjába akarok menni, pedig nagy az akaratom oda eljutni.

Az Amerikai-vizesés nyugati részén, a Goat- és a Luna-sziget között van a Cave of the Winds.

Nyár van, mégis fütik a kályhát a szobában, melyben levetközünk. Gyapjuból való vastag kelméjü alsó ruhát huzunk fel, egyéb felsőt öltünk magunkra, végre a vizhatlan legfelsőbbet, fejünkre nyomják a hegyben végződő sapkát, oda erősitik a köpenyeghez, hogy szél le ne kapja, a viz el ne hordja. Ma már nem emlékszem, hogy milyen volt a lábbeli, de szárazon nem maradt

a lábom. Uraságoktól levetett olyan ruha volt, melyet alkalmilag egymás után sokan viseltek, benne ugy néztünk ki, mint az eszkimók.

Megindultunk lassu menetben, akadályozott a több réteges, szokatlan öltözködés, mellen magunkhoz szoritjuk a lebernyeget, a fejfedő alól alig látszik ki a szemünk, szóval, a furcsa fürdőruhában ijesztő alakoknak illünk be, komikum.

Lépcsősoron megyünk le, a vezető elől jár.

Azokra a kőszikladarabokra, roppant nagyságu kőtuskókra, melyeket a viz sebje nagy idők segitségével előbb alámosott, azután alapot vesztve letördelt, legörditett, magával ragadott és aláhengeritett, azokra a kődarabokra van erősitve egy deszkapadló, gyarló, mégis vaskorláttal.

Az időszakok szikláin és sziklái közt kivülről kerüljük meg a vizesést és sikamlós utakon megyünk alá, haladunk előre, esetleges elcsuszással örvénybe. Pillanatnyi felvételekre igen alkalmas képeket adhattunk volna, mikor a letört sziklatömbök utvesztőjében az idevaló ruhában, bubusok módjára cammogtunk.

Szemem káprázott, mert a vizcsöppeknek a milliárdjai, mint gyémántkövek ragyogtak a napsugárban.

Erős idegzetü ember legyen, aki vállalkozik az ördögnek erre a szédületes utjára, én nem nevezhetem másképpen. De ha csak szédületes-, köd és eső, nedves elem volna csupán!

Mikor a sziklafal és a fölötte kristályivalakban zuduló vizesés egyik ága alá, mögé kerülünk s az ivboltozatos üreg tágás sziklamélyedésében, a gőzzé porlott vizparányok között vagyunk, majd elfuj a dühös szélroham, mely sohasem szünetel, azért sohasem felejtjük el, hogy a széltől nevezték el Szél-barlangnak a helyet, mely nem is barlang voltaképpen. Rosszab a barlangnál, mert annál, ki-be egy ut.

Itt az egyik uton be, a másik felén ki, de ami ezek közé esik, a légerő, vizharsogás, szélrikoltás, az a szörnyen félelmetes, azért emlékezetes. Aeolus barlangjából kiszabadult szelek.

Sohasem voltam világéletemben ilyen erősen huzó légvonalban, hiszem, nem is leszek ilyen khaoszban. Orditott a levegő.

A sziklafal és a vizesés között vagyunk, a megszorult levegő erőszakosságának a közepette. „Neptun Paradicsomában", igazán borzasztó szép jelenet. Csodálattal vegyes megdöbbenés. Szememet nem nyithatom, mintha boszorkányüstbe kerültem volna, melynek a vizét az alvilági furiák most akarnák felforralni. Mintha

mennykövek hullanának mellettünk, fülsiketitő hangokat hallunk, mintha ágyukat sütögetnének el a fülünk mellett. Tépi a hallóérzékünket s a legerősebb emberi hang is elnémul a szélüregben. Görgő robaj. Mintha egy pokoli énekkar zuditana irtózatos, lármás hangokat a fülünkbe s folytonosan azt hangoztatná: végünk van. Mintha a föld rengene a lábunk alatt.

A bömbölő viztömeg, esésében, apró részeiben, csöppjeiben, akadályul szolgál magának s a annyifelé csapkod, amennyi felé frecscsenhet. Mintha minden csöpp az óceánba jutni törekednék, attól tartana, hogy elmarad. A költők által megénekelt, rövid életü vizgyöngyök, lám, milyen gorombán bánnak el az emberrel, aki torlódásukban akadályul szolgál nekik, rákvörösre csipkedik fel annak az arcát, ha legkisebb részén hozzáférnek. A dörej, a robaj megsemmisitő hatást gyakorol reám, a fülnek, szemnek, felejthetetlen. A szuró, szaggató vizcsöppeket a képünkre, szemünkbe kapjuk, gondoljuk, hogy kivágják azt.

Felemelem a balkezemet s a kézfej mellett a belocsódott, ruha ujjában meggyülemlett hideg viz, mint valamely hideg kigyó fut végig a testemen. Brr!

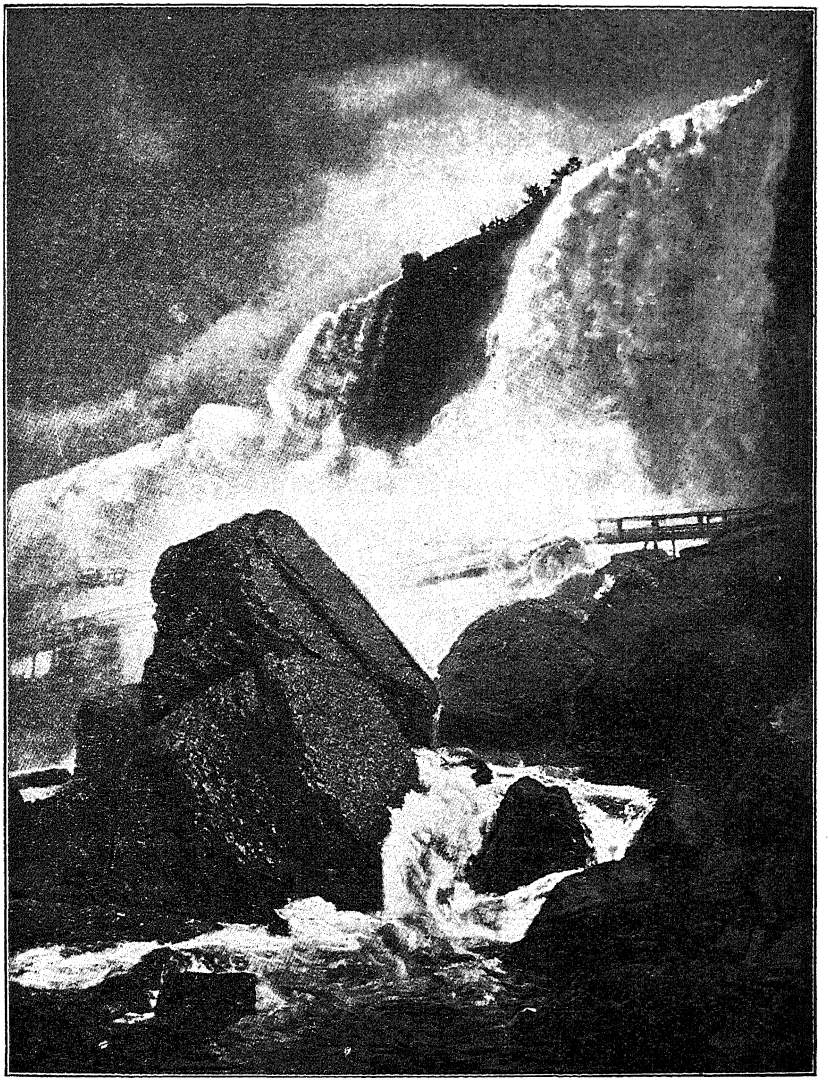
Az elképzelhetetlen milliárd vizporban, a poreső, megakadályoz a látásban, lépésről-lépésre, csak előre, nem hátra, vezető ember tartja kezét az elsőnek, mi pedig láncolatban egymásét. Én elereszteltem, gondoltam, hogy jobb lesz igy. Rosszab volt az, az idegtépő pokoli zajban magamra voltam hagyva, se láttam, se hallottam. Egy elszabadult vizhullám oldalba vág, ugy éreztem magamat. mintha alattam, fölöttem, mellettem minden mozogna és a tétovában kissé elmaradok. Inkább hátra mint előre szerettem volna tapogni, mert annyi vizzel itatott levegő hatolt a számba, hogy fullasztott. A nagy légnyomásban, tüdőmnek a nagy feszülésekor, ösztönszerüleg becsukom a számat, igy, lélegzetfojtva jobb volt; azt hiszem, hogy könnyen megfullad az, aki veszteg marad és nem iparkodik előre. Idegeim összeszedésével, izmaim megerőltetésével, szemem kimeresztésével egy-kettőre kijutottam.

Későn jutott eszembe, hogy az előzetesen kezembe adott nyomtatott utasitást elolvasni kellett volna a Szél-barlangba menés előtt, de mikor minden csak angolul van és az idő rövid a tanulmányozáshoz. Magam kárán tanultam.

Mohát tépek a kőről, emlékül, mikor világosodott már előttem

és szabaddá vált a lélegzet. A vezető ügyetlen volt, csak most fordult vissza érettem, mikor nem látott. Megszidtam magyarosan, nem kerestem a hanglétrát. Talán jobb, hogy nem értett meg.

Alig tudom elhinni, hogy csak tiz méter hosszuságu ez a veszedelmesen szédületes ut a vizesés egy része alatt. Hosszu

Az időszakok sziklái. Ut a Szél-barlanghoz.

időnek tetszik ilyenkor az egy perc. Ha az Amerikai-vizesés egy kis ágacskája alatt ilyen nagy a viz- és szélvihar, elképzelhető, milyen orgiát ülnek ezek az elemek amodább, ahol teljes erővel szakad a viz, megreszketni látszik a szikla. Azt mondta Lavater a Rajnai-vizesésről:

„Unter dir zittert die Erde, der Fels bebt, prächtiger Aufruhr!
Wer, wer zäumt ihn, den Stromm, wer stellt die Brust ihn entgegen?"

Vajjon mit mondjunk mi erről a nagy vizomlásról?! A szélkirály és légkirály együttesen uralkodik itt.

Sokért nem adom, hogy a Szelek-barlangját megjártam és fogalmat szereztem magamnak a viz erejéről, a süvöltő-, jajgató- és bömbölő szél erős hangjáról, de kincsért se mennék azon még egyszer át. Már annak a puszta gondolatára is, átfut a libabőr. Borzadály. Fiataloknak, kiváncsi nőknek való ez, és ne mondja senki, hogy nem veszedelmes. Nem veszedelmes abban a tekintetben, hogy a deszkapadló leszakad a láb alatt, habár ez is meglesz egyszer, de igen, bajt okozhat az erős légnyomás. Nem sok kell a gyarló embernek, több vagy kevesebb levegő vétele a megszokottnál s megvan a törékenység.

Jódarab ideig, tétovázó tekintettel, ugy éreztem, mintha minden inogna körülöttem. Hátborzongatóan felejthetetlen érzéseknek az emléke. Egy elcsuszás és nincs, aki megmentsen.

Elmélyedve a gondolatokban, a Prospect Point-on két new yorki hölgygyel találkozom, vasuti ismerősökkel. Kölcsönös üdvözlés.

— Are You satisfied in all points? — kérdez az egyik.

— Nagyon meg vagyok elégedve azzal, amit láttam, válaszolok, hozzájuk csatlakozom s a továbbiakat együtt nézzük meg, velök töltöm az estét is a Prcspect Parkban sétálva, nézve a hold fénye által a vizesésre vetett esti szivárványt. Örültem az önállóságra nevelt hölgyek kellemetes társaságának, melynek hasznát vettem, mert kitünő kalauzok voltak, ismerték a Niagara bájos tömkelegét, szép pontjait. Nővérek voltak, az ifjabb szebb, tanitónő, müvelt, okos, értelmes. Az idősebb banktisztviselő, igen beszédes és barátságos. Szünidejüket használják, utaznak. A társalgás hangját jól lehet megérteni, mert inkább zenei, mint mennydörgésszerü a zuhatag dörgése, távlatban.

Mintegy száz méter hosszu hidon át megyünk Green Island-szigetre. Gyönyörködünk a hidrúl a lábunk alatt futó, még inkább

a balkéz felől előtörő folyóviz tengerzöld színében, mely az amerikai részen való gyors folyásában is rapid s a vizlejtő hajlásán, lezuhanásához közel van, hogy alkossa az ismert, ugynevezett Amerikai-vizesést.

Lejebb néhány kicsiny sziklasziget. A viz ugyancsak ostromolja azokat, mig majd végképp elsodorja, elhordja. Most a szigetszerü sziklatömböket, melyek a Niagara esése előtt vannak, megkülönböztethetjük az erőslábu kő- és vashidakon, a kisebbszerü kőszigeteket látjuk is a közelségünkben.

Idők előtt, másképp volt itt minden. Bátorsággal és veszélylyel közelitették meg a folyó vizében elszórtan lévő szigeteket, több vakmerő, életével lakolt. Ugy az a szerencsétlen, kiről beszéltek a hölgyek, a sziklaszigetkéről lecsuszván, 18 óráig küzdött a halál torkában, kapaszkodva tartva magát. Egy csónakot eresztettek kötélen a segitségére, de a vizár által hajtott csónak elütötte, vitte a viz sebja, szörnyü halálba.

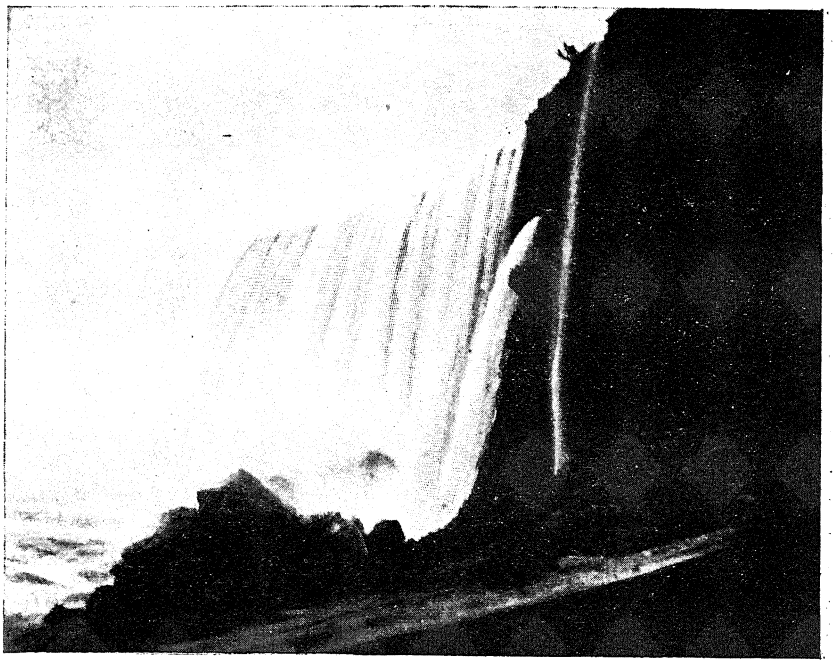
A neveztem, smaragdhoz hasonló Zőld-szigeten áthaladva, kisebb hidon keresztül, melyen kocsi járhat, egy nagyobb szigetre jutunk. Goat Island, Kecske-szigetnek nevezik Jó. hogy nincsenek kecskék a 32 hektárnyi területü szigeten, nem volna a növényzete — mintegy 300 faj — ilyen viruló szép, egy darab őserdőnek látszik. Fürge mókusok ugrándoznak a fákon, szelidek. A Kecske-sziget valamikor, ezer és ezer év előtt, a szárazföldhöz tartozhatott. Kimosta a viz sebja, szigetnek. Indián főnökök és kiváló harcosok temetkezési helye volt.

Padok kinálkoznak pihenésre, nehogy azonban elmuljék a beállott érzés, mi most nem földet, vizet jöttünk nézni, sima sziklatáblákon rohanó vizáradatot, amely leveti magát természeti szépségében, esüst habtömeget kavar, hány felszinre, azután szétlocscsantja, hogy ujra tájtékkal keverje. Nézem a felszálló vizpárákat, magát a kristálytiszta vizet, mint korbácsolja zivatarnak az Erie-tavat. Lelkemet a hullámok megigéző hatalma bámulatba ejti.

Megnézzük a Luna-szigetet, más, még kisebb szigetkét. Honnét kerül a ciprus egynémelyikre, nem tudom én. Más fáknak a lehajló ága vizben fürdik, kapkodja, mig majd elkapja a viz sebje, az ágat és fát kicsavarja tövestől. Kis hidakon átmenve, a Három-nővér sziklakimagasodásokra lépünk. Mindenütt a zöldes

viznek pompája, habvetése. A talaj nedves az örök esőtől, füstölgő a páratömegtől,

— Innét látjuk, — mondják az ismerőseim — legjobban a Canadai-esés gyors folyását, mielőtt a viz az eséshez ér. Hosszasan nézzük a Canadai-rapid-ot.

A Niagara canadai-oldal része.

Jó nézőpontot találunk a Terrapin Rock-on, kiugró sziklalapon, a szélesebb és nagyobb Canadai-vizesés látására.. A terjedelmes sziklaalap csakugyan ugy van elrongyolva, hogy patkó alakot képez, innét a Horse Shoe elnevezés.

Vizzuhatag három oldalról, a patkó hajlása szerint 915 méter szélességben. Az Amerikai-vizesést és az apróbb részleteket hozzászámitva, 1660 méter széles a Niagara esése s egyes helyeken, 60 méter mély. Vizzuhatagrengeteg ez, tájtékozó viztömeg, megfélemlitő hatással.

A természet féktelen ereje pazarul adja a látványosságot. Ha a vizeséseket, mind egymás mellé helyezhetnénk, kiad-

nának szélességben egy mérföldet. A Niagara méreteire vonatkozó adatokat különféle könyvekben, különféleképpen találjuk.

Kiszámitották mások, hogy egy perc alatt 426.600 négyszeg méter, vagyis 15 millió köbláb viz ömlik alá a Niagara-zuhatagon, legnagyobbrészt, kilenc-tizedrészben ezen a Canadai-, összeomló-, habzó-, ködszerü vizport felverő zuhatagon, melyet mi most felülről nézünk s előbb, alant a kis gőshajóról láttunk történi az alvilágba.

A lebegő vizgőz, melyet gyönyörüséggel szemlélünk közelről, mérföldekre látszik, égfelé olyan magasan száll a hófehér felhővé tömörülő pára, vizköd. Szűzi fátyol. A vizesésnek esteli és hajnali bája egyképpen megkapó szép. Ezüsttengernek tünik fel a Niagara, holdfényben.

A 378 méter hosszu Upper Steel Arch Bridge-n, a Niagara-folyó fölött 59 méter magasan, villamoson átkelve, Canadában a Victória királynő Niagara Falls Parkjából nézzük a felemelkedő felhőben, milyen pompás és nagy szivárványos ivek hidalják át a vizeséseket. Ez a Niagara diadémje. A meredek canadai partról magasztos látvány ez. Nem találok szavakat a lebilincselő hatás kifejezésére.

A folyó fölötti, szép ivezetü acél hid kötötte le azután a figyelmünket.

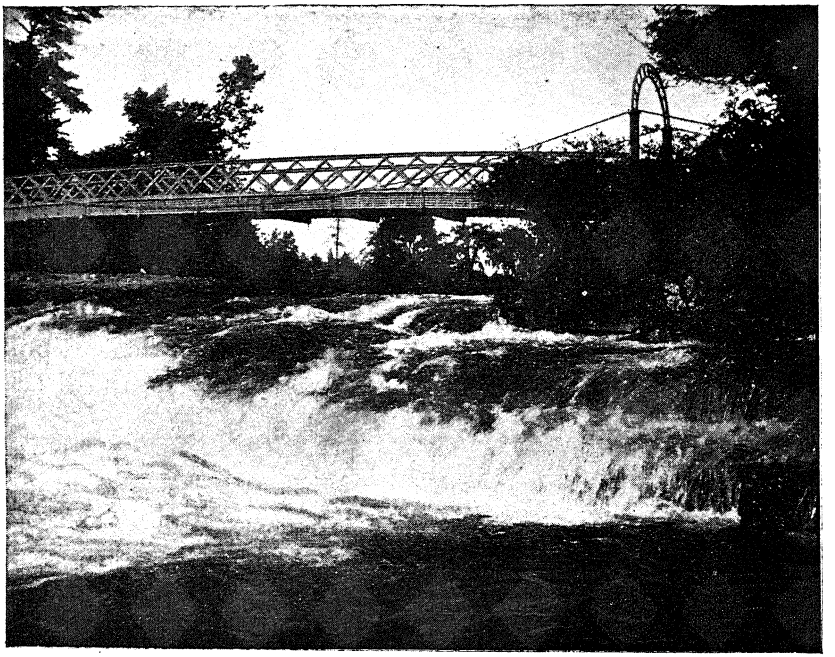
Az Inspirations Point-on nem megyek be a vendéglőbe, de kapok ihletet, átellenben, a Table Rock*) tájáról, és felejthetetlen kilátást a már többször emlitett patkóives nagy vizesésre. Igazán ünnepe volt a lelkemnek.

Mérhetetlen erő van a Niagara vizesésében. Dőzsölő kicsapongásában rombol is, amennyire pusztithatja a kemény követ, gutta cavat lapidem, a csöpp is vájja a követ, igy a vizesés, a folyó folyása szerint fölfelé halad, ha lassan is. Lyell kiszámitotta, hogy egyre-másra évenként három centiméter az, nagyon kevés, de megáll a természet törvénye, hogy minden zuhatagnak a vize hátrafelé törekszik, Láttuk ezt Schaffhausen mellett a Rajnánál. Több évezred kell ahhoz, hogy az Erie-tó viztükre, az Ontarió-tó viztükréhez leszálljon. Most a 43 kiloméler hosszu Welland-csatorna, mely Welland város mellett visz el, köti össze a két tó vizét.

*) Table = asztal, rock = szikla. Az asztalalaku sziklát már elhordta a viz sebje, de megmaradt a helynek az elnevezése.

A Niagara-esés visszamenésének az ideje azért kiszámithatatlan, mert nem tudhatjuk, hogy a mészkőréteg alatt hol van és mennyi a lágyabb agyagpala réteg. Ezt mossa előbb a viz, s amikor az alap el van pusztitva, könnyeben csorbitja a kemény követ.

A zuhatagnak lassan-lassan való hátralását különféleképpen számitották ki. Évenként, mint megjegyeztem, három centimé-

Szigeteket összekötő hid, a Niagara esése előtt.

terrel, azután meg más szerint, ½ méterrel. Ezeken kivül van ijesztő számitás. Eszerint, a mult században, 33 év alatt, a legtöbb helyen, csaknem 11 méterrel hátrált volna a zuhatag. Ezt a számadatot kevesen fogadják el. Amig Queenstown canadai várostól, mely ide közel van, mostani helyére hátrált a zuhatag, 30.000 évtől 400.000 évig terjedhet az időköz, mondják a számitó geolog tudósok. Ugy is olvasom, hogy 36.000 esztendő kellett ahhoz, hogy a Niagara-folyónak mostani, esés alatti 9—10 kilométernyi hosszu, mély utja képződött és hogy 70.000 esztendő kell még ahhoz, hogy a vizesés, a természet legremekebb tüneménye, ön-

magát emésztve, rágva, rombolva, az Erie-tóig hátráljon. Flammarion, a francia költő csillagász állitja, hogy 23 kilométerrel hátrált a vizesés évezredek alatt. Az amerikai tudósok legujabban kiszámitották, megállapitották, hogy a Niagara vizesése 39.000 esztendős. Azt is mondják, hogy előbb nem volt olyan nagy az esése, mint most.

Nincs szükségünk ezekre a képzeletünket meghaladó adatokra. Valószinünek tartom, hogy az egyik számolónak sincs teljes igaza, hanem ugy lesz a Niagarával, miként a természet berendezi. Nekem a mondott számitásokhoz az a megjegyzésem, hogy ember! te csak ott számits, ahol látsz, még ott is csődöt mond a tudományod, megy a természet a maga utján s te ember! lassan haladsz előre, vagy helyben maradsz. Ebben a szóban, hogy lassan, nagy előmeneteli gyorsaság van a szemünkben és mégis mondom, lassan halad az emberiség. A legtöbb találmánynál azt vitatjuk, hogy azt már régen tudhattuk volna, ha gondolkoztunk volna fölötte. Későn jönnek a jó gondolatok, az emberiségnek egyik hibája ez. Csak én, hányszor hallottam már mondani a gyülések után, hogy igy, vagy amugy kellett volna tenni. Igen, ha az a „volna“ ne volna!

A korai elődök, az egykor itt lakott indiánok, mi és a késő utódok egyaránt gyönyörködhetnek a Niagara vizcsódájában, vagy amiként mondják, a világ nyolcadik csodájában. A természetben nincsen ugyan csoda, minden a maga rendje szerint megy, de az emberek, embernyelven szeretnek beszélni. Ami nagy valami nekünk, csodának, vagy legalább is csodálatosnak mondjuk.

Az indián monda szerint, a viz-lerohanás, évenként két áldozatot sodor magával, ezt követeli emberéletben.

Amerika őslakói, az indiánok, minden évben a legszebb szűz leányt áldozták fel a Niagarának, bárki legyen is az. Egyszer, a törzsfőnök leánya volt a legszebb, tehát neki kellett áldozatul esni. Láttam erről egy képet, amint a deli, szép, mez nélkül egy fatörzsből kifaragott, két végén hegyesen felkunkorodó csónakban, kibontott hajjal áll egy evezővel. A habok ragadják már lefelé a csónakot, egyik vége lefelé, a másik felfelé irányul. Távlatban, egy másik csónakban követte a szomoru apa, hogy leányának utasitást adjon a szörnyüséges utban, de őt is magával sodorja a sebesen rohanó viz. Ő is odaveszett. Ezután az indiánok, nem adtak már több áldozatot a Niagarának.

A mi időnkben, sok áldozata van a Niagarának, hetenként egy öngyilkos, ki a vizi ágyban kiván meghalni, a Niagara hideg sirjába temetkezni. Hát éjjel, sötétben, hány életunt veti magát a vizpokolba, ki tudná az élve temetkezők számát megmondani?*) A sejtés.

Elgondolkodom ezeken a dolgokon, mikor csendes éjszakán, kisérteties időben nézem a Niagarát. Már csak azért is kár öngyilkosnak lenni, mert olyan szép a természet. Szép a hegyvidéken, rónán, tengeren, mindenütt, ahova elhat az Isten éltető és világitó napja.

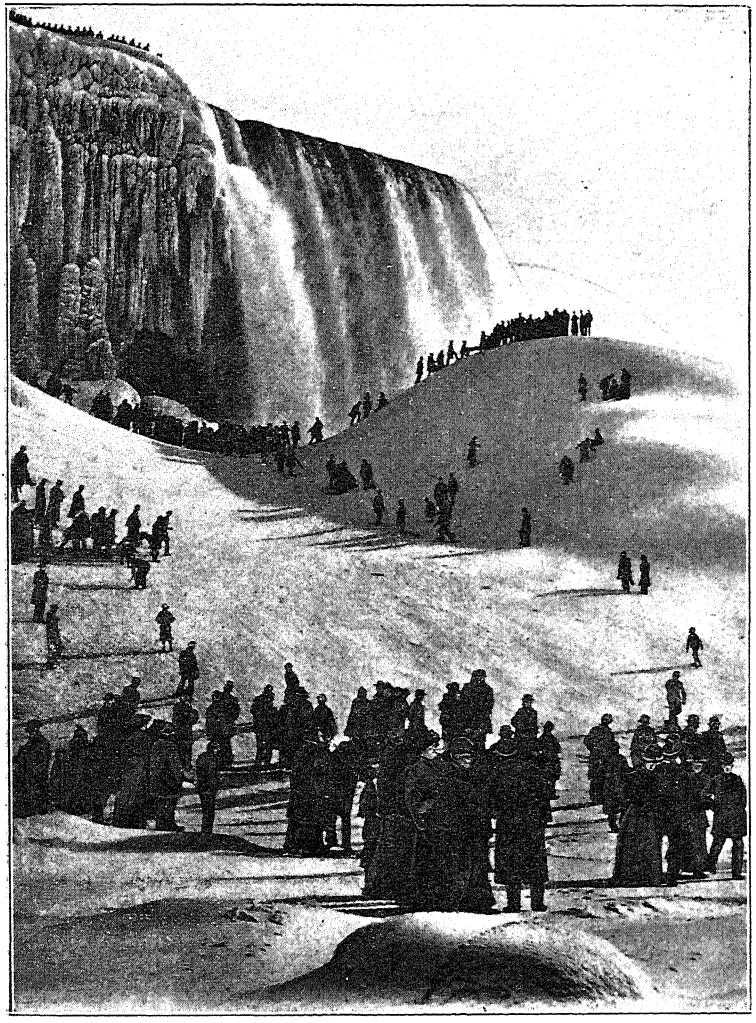
A törzsfőnök leánya, mint a Niagara áldozata.

Mondják, hogy az alvó vizi madaraknak alig van néha idejük, hogy a vizeséshez érve, felrebbenjenek.

Hogy milyen télen a földnek ez a nagyszerü szép pontja, a tél költészetében, mikor a varju károgással havat kér, beszéd folyamán elmondják a hölgyek, akik New Yorkból fagy és jég idején, ennek a látása végett jöttek ide néhányszor és csikorgó uton járva, töviről-hegyire ismerik a Niagarát, hódiszében, jégleplében. Mondják azt is, valahányszor látták a Niagarát, mindig ujabb szépségeket fedeztek fel rajta. Elhiszem. A természetben a folytonos megujhodás törvénye van. Télen, hóból a föld szép uj ruhája. Mondják továbbá, hogy télen, a fehér világban, mikor a jégköntösét ölti fel a zuhatag s állhatatos hidegben maga körül jégből alkot hegyeket, csillámló jégcsapokat, dermeszt és jégtömböt lógat

*) Az egyesült Államokban 1905. évben 9982 öngyilkossági eset fordult elő. Erőszakossági haláleset volt 9912.

le az esésének szikláiról és a partszélekről jéggel ragyogóan boritja be a fákat, melyeknek a fagyos ágai üvegharangként csilingelnek. Az is, mikor hó fekszik rá, a gőzsikló egész utja fölé vont eresztetőre, nagyon szép látvány, sokkalta szebb, mint ahogyan most látjuk. Akkor, jégmezőkbe ütközik az ár, jégcsapokkal is küzködik a viz. Cseppkőbarlangszerü alaki-

A Niagara télen.

tások, sokszinü változatban. A gyémántként tündöklő jégcsapról, fagyásról, csillogva ömlik a viz szerteszét. Addig vastagodnak a jégcsapok, mig a saját sulyuk, vagy az időnek enyhére válása letöri. Ismerem album-képekből, Niagara-emlékekből a megmerevülő oszlopokat, a keményre dermedt jégtuskókat, sziklahegyeket és völgyeket, az óriás gombákat jégből. Olykor 30 méter magasságot érnek el a vizpermetből, hószemekből kövéredő jégkuphegyek, melyeknek a nézésére nagyon sokan tódulnak, másznak rajtuk az emberek, asszonyok, gyermekek szánkóznak, a csonttá fagyott havon csuszkálnak, leányok táncolnak és korcsolyáznak. Megcsillámlik a nap a fagyott vizeken, az alvó föld-, a halott természet szemfedőjén. Szivárvány szegődik a látványossághoz, mely opálpalotává válik. Éjszakvidéken képzeljük magunkat, — mondják — mikor télidőn, a megfagyott nagy hullámok nézésére ide, a kristály palotához kijövünk. Karavánokban jönnek ide ilyenkor az emberek, egész tömegek, a menyasszonyi fehér fátyol nézésére mind a két országból, Canadából és az Unioból, faroló szánon a környékből, jéghátán is azokon a helyeken. ahol csendes a Niagara folyása. Melegitő italoknak van nagy fogyasztása.

És a Niagara vize folyik, folyik, merev jégpáncéla alatt sem alszik, vize, sem több, sem kevesebb nem lesz, egyformán szakad, zuhog, a tél hidege sem rak rá bilincset. A légkört folytonosan táplálja a viz.

A Niagaráról, Amerika legismertebb pontjáról, lelkemben viszem a legszebb emléket és a benyomásokat. Rajongva lehet a Niagara szépségéről beszélni.

Este. mint valamely fürdőhelyen, ragyogó kivilágitásu boltokban szedik-veszik a Niagara-emléktárgyakat, albumot, levelezőlapot, legyezőt, katulyát, sétapálcát, százféte más tárgyat, képeket, mintha ingyen adnák a souvenirseket.

Szép a Niagara, szép a természetben, a képekben is szép. Nagy a Niagara, nagy, de már nem páratlan csoda, mert még ennél a szép és nagy természeti jelenségnél is van szebb, nagyobb, sőt a zambezinél is van még szebb és nagyobb, dübörgőbb és dőrgőbb, a természet játákának hangja 20—25 kilométerre elhallatszik. Most fedezték fel napjainkban és a st. louisi kiállitás földrajzi kongresszusán egy argentiniai bizottság megerősitette a hirt róla. Ignazu-nak hivják, Brazilia, Paraguay és Argentina határán van, a dél amerikai Ignazu-folyó képezi az esést, mely

háromszor olyan széles, mint a Niagara, 60 lábbal magasabb és a vizbősége is 60%-kal nagyobb. Majd ha hozzáférhetőbb lesz a Niagara párja, többet hallunk felőle. A turisták, akik már kifogytak a föld nagyszerüségeiből, bizonyára rövidebb idő alatt tapossák ki a hozzá vezető ösvényt, mint a Niagaráét tették.

A földrajz tudósok legujabban a Himalaja-hegységnek azt a részét akarják kutatni, melyet a Bramaputra-folyó tör keresztül s amely völgyben még európai ember nem fordult meg. Hiszik, hogy a vizesésekben gazdag vidék, uj világcsodát fog feltárni. A skót földrajzi társaság, már érintkezésben van az indiai kormánynyal e tárgyban, vállalatot akar szervezni.

A kis földgolyót sokan lakjuk, mégsem ismerjük teljesen, habár rengeteg idő mult el a világ teremtése után.

Azt hiszem, hogy a Niagara mindig Niagara marad, mig csak az üzleti tőke, el nem vonja a vizeket.

Amit érdekesség dolgában igy egyrészt elvesznek a Niagarától, az amerikai világcsodától, másrészt hozzáadják. Legujabban 240 méter hosszu alagutat furtak a Niagara-vizesés alatt és egy üvegteremből láthatja és hallhatja az ember a mesésen szép vizesés habjainak a játékát, zugását. Kivilágitása is van már a Niagarának 1907. szeptember óta villanyos fénynyel, szines lámpákkal. Nagyszerü ez a látványosság fényszóró készülékkel, fejlesztőgépekkel. A világitás 1115 millió gyertyafénynek felel meg. Vakitó fényesség. A Niagara eddig is Amerika legnagyobb látványossága volt, hát még ezután! Eddig is sokan bámulták meg a természet csodáját, ezután majd még többen.

Boldog a jövő turistája. Vizek alatt járhat, fogaskeréken, sodrony pályán kapaszkodhat a jéghegyek tetejére. Hát még milyen szép lesz, léghajóról nézni a Niagarát!

Buffalótól Chicagóig.

A Niagara vizzuhatagnál, a megolvadt ezüsttömegnél, lelkem eltelve a természet nyujtotta szépségekkel, válogathattam, melyik vasuti vonalon jussak el Chicagóba, Amerika második legnagyobb városába, hogy ott, pihenés után ismét a városi nagy zajban vegyüljek el.

A Michigan Central Rail road-ot választottam további utamra. Több oknál fogva tettem azt. Canadába akartam átmenni, járni ennek az Ontario tartományában, a tavak között megfordulni s azután átvágni a Detroit-folyón, mely a Huron-tavat köti össze az Erie-tóval. Szóval, errefelé igérkezett nekem a legtöbb látnivaló s azonkivül a new yorki hölgyek, a niagarai találkozónál, nagyon a lelkemre kötötték, hogy el ne mulasszam megnézni a szépen fekvő Detroit várost, melynek a magasztalásából nem fogytak ki.

Annál inkább cselekedtem az utasitásuk szerint, mert reméltem, hogy a nagy tavak valamelyikén, vagy talán háromon*) is, kényelmes gőzösön 4 — 5 nap alatt folytathatom utamat Chicagó felé. Ebből azonban semi sem lett, mert az idény előrehaladásával — nap éj egyenlőség — a turista hajók beszüntették már a járásukat, zimankós és ködös volt a tavak vize fölött s erősen csapkodtak a tengernyi tavak hullámai.

Ezeken az amerikai tengerszerü nagy tavakon, nagy viharok szoktak dúlni, pusztitani. Most is, (1905. december) hogy ezeket a sorokat irom, sok ember pusztult el. Az 1782. év óta nem voltak ott ilyen viharok, mint ezek, melyek a Felső-tavon óránként 68 söt 75 mérföldnyi sebességgel száguldottak a viz fölött és korbácsolták fel a hullámokat. Elsülyedt sok hajó, többről nincs hir.

Utirányommal Cleveland, a legjelentősebb amerikai magyar telep mellé estem, sajnálom, mert három templommal, szervezett magyar városrésze van, Kossuth apánk szobrával, a város kör-

*) Lake Erie, Huron, Michigan.

nyékén pedig 60.000 magyarnak van telepe. Nem juthatunk el mindenhová. Mikor Cleveland ur 1813-ban nehányad magával telepedett itt le, csak amerikai módon lehetett sejteni, hogy félmillióra fog növekedni a derült város lakósainak a száma csakhamar.

A himpáló gyorsvonaton is hosszu volt az ut Buffalótól Chicagóig, ráment csaknem egy teljes nap és az egész éjszaka, pedig ugyancsak vágtatott, erősen zakatolt a vonat az 536 mérföldnyi hosszu utvonalon, erősen fújta a füstöt mozdonyunk kürtője.

Alig hagyta el a vonat Niagara Falls állomást, máris megállapodást tart a Cantilever, hidnál, mely megvetve lábát két partonlebegni látszik az örvénylő mélység fölött s a Niagara-folyón át összeköti az Unio New York államát az angol birtok tagozott tengerparttal biró Canadával. Vámvizsgálás a kézi táskák tartalmáig. Boszuság. Csakhamar felvidulunk viszontlátva a Niagara-folyó vizgombolyagjait, a Victoria Niagara Parkot.

Falls View állomásnál a parkban, öt percnyi megállapodást tart minden vonat. Az utazók kiugráltak a kocsikból és selymes pázsitok között tiszta járdán a parkos helyen néhány lépéssel a Niagara partján vagyunk, azon a ponton, ahol legszebb kilátás nyilik a szemközt lévő, dübörgő, dörgö Niagara-vizesések tündéri képére, ugy az Amerikai-, valamint a Lópatkó-zuhatagra, a Canadai-vizesésre, és a verőfényben csillogó vizfelhőbe burkott tájra Legpompásabb szivárvány szinekben ragyogó gőzoszlop kerekedik, szállong fölötte, változtatja helyét s a levegőbe ivódik. A habok fölött egy pompás szivárványnak a látásakor eszembe jut a néphit, mely azt tartja, hogy aki átfut a szivárvány alatt, az megváltoztatja a nemét. No, itt a lehetőség gondolata is ki van zárva. Utolsó érzékeny bucsuvétel részemről a gyöngyvetés rengeteg országától. Soha sem látom többé a mouseline fátyolt, soha sem fog a fülembe zsongani a vizjáték döreje, nagyon sajnálom, pedig nagyon megszerettem, és itt, a párákra lerajzolódó, a vizeket átölelő szivárvány ivek helyszinén, hatás alatti hangulatban szerettem volna leirni a felolvasztott malachitszerü vizesést, de a hömpölygésről csak vázlatot tehettem pairra, mint a tájképfestő, aki szépitő vonásokkal otthon dolgozza ki a részleteket. Nem futotta jobban az időm. Niagaráról, a szétküldött levelező lapokat is éj közepén irtam fáradtan, a lecsukodó pillák éberen tartásával.

Welland városokánál átrobogunk azon a csatornán, mely a

két tavat, Erie és Ontariót köti össze, hogy a vizeséseket megkerülve, a vizi közlekedést fentartsa.

Alig veszem észre, hogy más országban vagyok, Canadában járok, amely, jó Angolországnak legnagyobb területü birtoka, mondjuk Uj Angolország, mely uralja Nagy Británia királyát és az Indiák császárát.

Termékeny rónaföld ez, nagy területü, 3.746.000 négyszeg mérföld angol gyarmat, az egész világra kiható kereskedéssel. Esős táj, deli fenyő fák, a pópulus canadensis citkés leveleinek az ezüstös csillogása, dus növényzet virulása. A termékeny föld, rövid fü-fajokból álló zöld köntösét soha sem veti le. Üdül szemünk a mező bársonyán, melyről ökörnyomnyi vizecskék csillannak fel. Kondások, gulyások, kutyák nyakörvvel, csordakutak. Máshol, cseplőkészlet, pelyvarakás, szalmaboglyák. Mégmásutt ösvény kanyarog egy léckeritéses házikóhoz, eleven garádos, árnyékos, szellős tanyához. A fekete talaj buzacsiráztatására igen alkalmas föld, kemikai alkatrészeinél fogva, jobb, mint a magyar alföldé, déli Oroszországé. Itt terem a buzák legkitünőbbje, habár a mi hófehér lisztünkből is pókhálószerü finom rétestésztát lehet huzni. Szóval, Canada, Ceres kedves tartozkodási helye, a világ legelső gabona magtára. Oszlopos ház eszterhéjak. A szolid épitkezésü házak, maguk beszélnek önmagukról. Az indóházak udvarain, formás képü leányok, canadai gyermekek. Az angol föld, őserőtől duzzad. Hasogatják keblét, a vetemény magba szakadva, bőkezüen fizet a természet. Dőlnek a rendek. A tarlók, sok tyukaljnyi csibének, ludcsapatnak adnak táplálékot. Ember, tizszer annyi fér még el Canadában, mint amennyi van. Paraszti munkával sokat lehet keresni, emelkedik a népjólét.

A gyümőlcsfák 6 — 7 éves korukban már bőven teremnek, az almatermelés olyan bőséges, hogy ellátja Éjszak Amerikát, Angliát, Svéd- és Norvégországot, Dániát és Németországot. Fatermelése nagyobb, mint Európáé. Oroszország és Brazilia után, Canada a legnagyobb erdőbirtokos a földön.

Berendezett gazdaságok, baromfi udvarok mellett eljutunk St. Thomas városig. Fölötte az amerikai London, ettől leebb Dresden. Nálunk is van Bács Bodrog vármegyében egy Szt. Tamás nevü nagyközség, az is körülbelül ilyen nagy, az 1848 — 1849. évi szabadság hárcunkban szerepet játszott. Véres csatáiról nevezetes hely ez nekünk és szomoru emlékü azokról a kegyetlen utcai

harcokról, melyeket a magyarok és szerbek vivtak egymással. Vérük patakokban folyt. Igy vegyül az uton támadt örömérzés közé a fájdalom érzete. Canada lakósai békések, nem gyilkolják egymást testvérharcban, tisztelik a törvényt, a rendőrnek és birónak alig akad dolga.

Tiz tartomány képezi a Canadai Szövetséget. Alkotmányos királyság a kormányformája, de ez csak névleg van, mert van itt külön kormányzó és képviselőház.

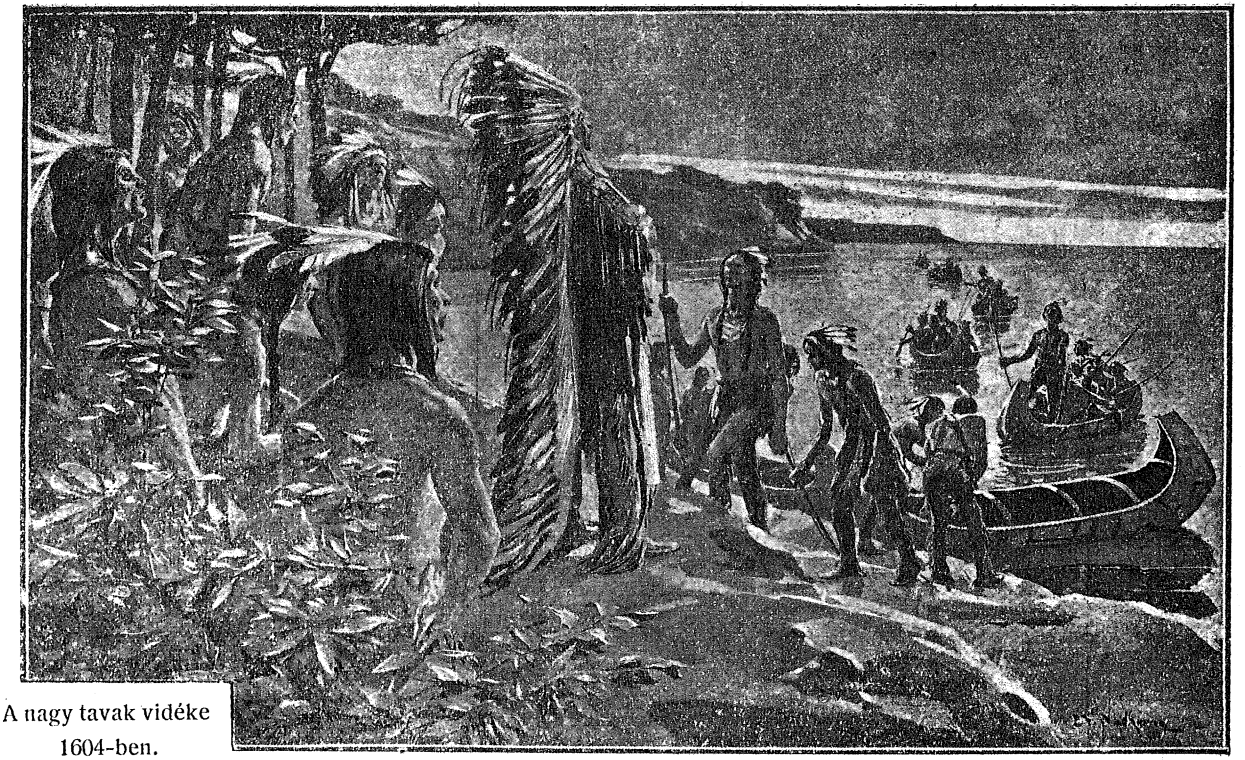
Vasuti csomópont több helyen van. Gyorsan járunk, ripegropog a kocsi, melyen vagyunk, azok is, melyek elsurrannak mellettünk. A csendet megtörik messzeségben. A szép időben, nagy területre terjed ki a látóhatár. Indiánokat is látunk hétköznapiban, kimenőben, ünneplőben. Szabad életük volt itt 300 év előtt, A müvész képzelete, képben varázsolja őket elénk.

A vasuton összeakaszkodik velem egy arralakó zempléni. honfitárs. A férfikora küszöbén állt. Örülünk egymás látásán, a a hosszu időt megkurtitjuk beszéddel.

Messze földön, vizen, szárazon mindig érdekes az ilyen találkozás, csakhamar bizalmasok leszünk, elmondjuk egymásnak röviden az élettörténetünket, mi hozott a távol idegenbe, az idegenbe vetődő mivel foglalkozik az ujvilágban, melyet sokan jobbnak tartanak az óvilágnál, melyben a mi hazánk is van. Ennek az elméletnek csakhamar ellent mond a mai rossz étkezésünk, az a szivar is, melylyel egymást megkináljuk. Kerestem egy jó canadai almát, de hamarjában nem kerülközött.

Egymástól szükséges és hasznos tudnivalókat hallunk és abban állapodunk meg, hogy mindenütt jó, de legjobb otthon. A vasuti ismerősömnek a barna haja sem szürkült volna meg fiatalon, ha otthon marad. Neki is már az volt az első kérdése, mint Amerikában, egyáltaljában: Mi az üzleted, mit tudsz csinálni?

Ellesem, mit láthatok, megtudok több dolgot, abból, amit hallok. Olvasom azután az uti könyvemben, hogy a Canadai Szövetséghez tartozó Ontario tartományban legsürübb a népesség, de én, embert alig látok, és akiket látok, lassu lépésü, borzas szakálu férfiak, a szájukban kurta száru angol pipa van. Hogy többet lássak, a nagy tavak mentén épült virágzó városokat kellene felkeresnem látnom kellene a Canadai Szövetség fővárosát, a remek fekvésü, közönyös helyen épült Ottavát, a canadai Washingtont, ahol a főkormányzó lakik, hogy a szabad államról, melynek a népe ugyanaz az angol,

A nagy tavak vidéke
1604-ben.

mely az Egyesült Államokat olyan nagygyá tette az iparkodásával, többet mondhassak.

Hát bizony jó volna Canadán végig futni, mint a vasuti magyar ismerősöm ajánlotta. A Canadian Pacific route-on 3050 mérföldet lehet megtenni, Quebeck vagy Montreálból kiindulva a Csendes-tenger partjáig. Ez a vasut, a világ leghosszabb, megszakitás nélküli vonala. Mentén, a természetkedvelő, láthat olyan szép tájakat, amilyeneket csak kivánhat, anélkül, hogy hegymászó botot kellene venni kezébe. A rónaföld, akár mint a billiard-asztal, csak a horizont határolja. Mind prairie. Az eke nem régóta hasogatja.

Olyan gyorsan járunk, hogy repül a tájék. Felhőrongyok csuszkálnak az égen, földön a mezei munka megállt. Tarlón, az ezernyi indaszálak, összefutnak szemünkben. A föld, nem huzódik szallagonként. A hunyó nap, a nagy sik földön, mintha izzó parázsba lett volna mártva.

Detroit város alá érünk a hasonnevü folyó partján, mikor elaludt a világosság, leszállt az est és besötétült. Az alakok elmosódtak. Küzd a látásunk az elfátyoló homály ellen. Egy pitvar ajtóból, tisztán sugárzott a tüz. Gőzkompon megy át a vonatunk tulpartra, ahol a 300.000 lakost számláló város, regényes fekvéssel terül el az Unio Michigan államában. Félszáz év előtt, 20.000-nél alig volt több lakója. Ime, ez a város is amerikaisan nőtt meg gyorsan. Neve, az alapitó francia kereskedőtől van. Detroit, a két tavat összekötő vizi utat akarja jelezni. A Detroit-folyó, város fölött a kis St. Clair-tóban szélesedik ki, szét. Mind szép ez itt.

A sötét levegő oceánjában meglep a vakitóan fényes világitás. Ivlámpák, magas vasrudakról szórják a sugarakat gazdagon. Az előttevaló éjszakára gondolok, mikor Niagara Falls várost és parkjáik láttam kivilágitva. Hatvanezer hajó fordul meg a kikötőben évenként, dacára, hogy a hajózás az öt*) nagy tavon csak hét hónapig tart. Most is látunk sok hajót, ezek a város nagy kereskedésére engednek következtetni. Évi százmillió dollárt tesznek ki a detroiti gyárak készitményei, főleg vasuti sinekben és kocsikban.

Gondolkodom, kiszálljak-e? hiszen látképes levelező lapot is igértem küldeni a Niagaránál támadt hölgyismeretségemnek. Zempléni atyámfia arra nógat, maradjunk együtt. Látok majd — ugymond — Chicagóban égbenyuló még magasabb kereskedelmi

*) Lake Superior, Lake Michigan, Lake Huron, Lake Erie, Lake Ontario.

házakat, szélesebb avenue-ket. Kevés időm volt a gondolkozásras, már csak azért is maradnom kellett, mert a vonat csakhamar tovább indult, az éjszaka is ránk ereszkedett, melybe tüzes szikrákat szórt a mozdony kürtője. Igy nem maradt más hátra, mint mindigre sajnálni, hogy az annyira eldicsért, emelkedett nézpontokról nem gyönyörködhettem a szép tóvidékben és hogy a Detroit-folyó zöld szigetére nem juthattam el, pedig Belle Isle neve, már maga is szép szigetet jelent.

Ki se tudnám számitani, mennyi idő kellene ahhoz? hogy Amerikában minden elmagasztalt szép helyhez eljuthassak. Sok, sok. Ha ráforditanám egész életemet, az sem volna elég.

A Detroitnál beszálló utasok egy rémhirt hoznak. Rablók levágták egy pincérnek a fejét és a kocsma pénzkészletét elvitték.

A késő éji órákban elhaladunk a Huron-folyó mind a két partján elterülő New Arlington város mellett, mely az egyeteméről nevezetes. A 4000 tanuló között, 800 a nő.

Sötétben látjuk a Kalamazoo-folyó völgyében nagy méretekben elterülő buzaföldeket, melyek a bácskai embert jobban érdeklik, mint a zemplenit. A prairie-k jeleinek mutatkozását se látjuk. Beállt a vaksötétség, belenézek abba, azután nézem a gyorsjárásu mozdony kürtőjéből a füsttel kiszabaduló, izzó széndarabokat, melyek hulló kis csillagoknak látszanak.

Elhagyva Michigan államot, a Indiana állam éjszak nyugati csücskét szeljük át. Gyorsan járunk, szikrazáport vitt magával vonatunk.

Pitymallott, a bágyadt világosság derült, mikor pillantásunk a Michigan-tó vizére esett. Az ut tartama, tegnapról mára áthuzódott. A 320 mérföld hosszu, átlagosan 70 mérföld széles, az Atlanti-tenger fölött 520 lábbal magasabban fekvő tó tükréből, nagyon kevés látszott. Hideg, szintelenül nehéz-ködös az idő, egészen más, mint Buffalóban volt, ahonnét indultunk. Napsugaras mára, következett ez a borulatos holnap, őszi permeteg. A táj nehezen ébredt, annál inkább az emberek, uj munkára serkentek.

A vasuti vonal megkerüli a tengernyi tó legdélibb nagy öblét és homokförgeteg rakta, Himalaja homokbuckák mellett elhaladva, mikor egészen kivirradt, reggelinek az idejére, a gyors növekedéséről hires Chicagóban (mond Sikáhgo) vagyunk, Illinois államban, mely a lakósainak számára nézve az Unio harmadik legnagyobb állama. Mérföldek távolságában kiérezni lehetett már a kürtös gyárak füst szagát.

A chicagói Michigan Avenue.

Mielőtt Chicagóhoz, a legujabb világvároshoz érünk, már egy órával előbb jelentkeznek az előőrsök, gyárak, raktárak, gazdasági telepek, nyaralók, kertek, felaggatott nagybetüs hirdetések és a dollártermő Amerikában mind sürübbé válik a dolgozó népesség.

A Michigan-tó tükre hol felcsillámlik a szem előtt, hol meg elfödik azt a táncoló futó-homok halmai, magas keritések, terjedelmes épületek, fák és felhalmazott kereskedelmi áruk, érték tárgyak. Maga a város vége is csak szétszórt házakból áll. Végre megszükül a láthatár s berobogunk hét közül a központi indulóházba, a tornyos Illinois Central Depotba, tópartján, a Tó-park déli oldalán, a város középtáján. Chicagóban minden vasuti állomás, indulóház, central, mert valamennyi a nagy város valamely központjában van.

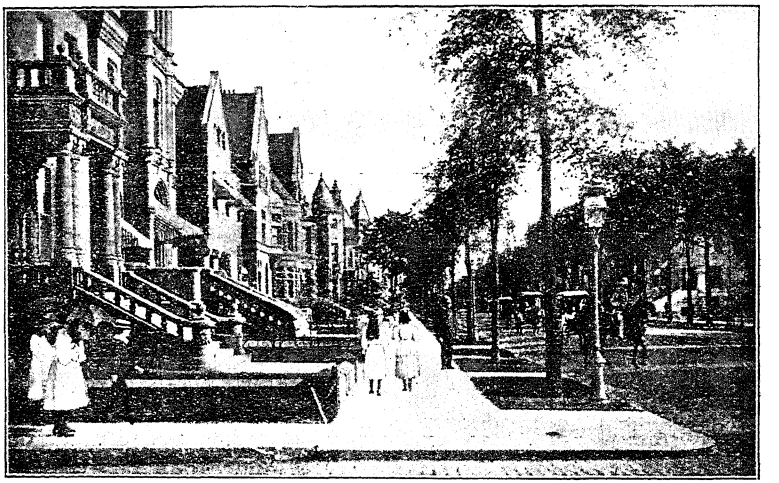
Az Éjszak Amerikai Egyesült Államokban Chicagó az a város, a melyhez különböző irányból a legtöbb, más-más igazgatás alatt álló vasuti vonal visz, mintegy 40, a vassineknek tehát itt van a legnagyobb csomópontja, központi összeköttetéssel New Yorkkal, New Orleans-szal, San Franciscó és Canadával. Van azért itt a vasuti kocsiknak folytonos ide-oda tolása, egymásba ütközése, hangossá válik attól az egész tájék.

Ez a vasuti állomás, melynél kiszállunk, nem a legnagyobb, mégis látványosság számba megy, rajokban ontja magából az emberáradatot az ajtó nélküli vagy kapuivén, mintha országos vásár volna, legalább is nemzeti ünnepély.

A tó partján és a park egész közelében a Michigan Avenue-n egy bérházban, lakásadó embertől szállást veszek. Ablakomból pompás kilátást élvezek, kitünő levegőt, mely a vizről és a lomboktól jön. Igazán jól éreztem magamat a szobámban, kár, hogy

csak korán reggel és késő este, mert a turistának, mint a mézet gyüjtő méhnek kün van a dolga naphosszat.

Közel, sarkon, hosszu félsátorban, akár mint New Yorkban, egy gyümölcs kereskedés volt, a gyümölcsárusnak és a csempe száju leányának rendes vevője voltam. Pompás californiai nagyszőlő; rászállt egy darázs döngeni-dongani. Édes narancs, nagyszemü szilva, omlós banána, izes öszibarack sürü egymásmellett, kosarak tetéz-tetejéig. Elég drága a gyümölcs, de nem tulságosan,

A Michigan Avenue Chicagóban.

kitünő, finom izü, dus nedvü, Amerika nagy, gyümölcsös kertjéből, kiállitásra való szép.

Jó tájékoztató volt a város szélén, itt, mondjuk inkább a város elején lévő lakásom. Amerikában ugyanis legtöbbnyire az indulóháznál kezdődik a város egy széles nagy utcával, vagy térrel. Ez az Avenue, melyen lakásom volt, négy mérföld hosszu, magas fáktól árnyas, lombos. Legközelben a város üzletrésze, Down Town, a város kezépső része, Centre of Chicago, belváros.

Nézem legelőször ami közelemben van. Szemembe ötlik Major General John A. Logan lovas szobra a park gyepe szélén. Sasvégü zászlót tart a jobbjában. Tudakolom a hősnek tetteit, nem tudnak a kérdésemre felelni s igy nem kinálkozik

reája az elnevezés. Ezuttal nem sok ügyet vetek rá, jövet-menet ugyis sokszor fogok elhaladni a szobor mellett.

Egész nagy ujság lapot, mint valamely papirsárkányt lebegtet, a magasba lök a kóbor szélroham, azután lábom elé veti. Elolvassák, eldobják, ha nincsen közel az utcasarki ládika, mely reklám is, melybe a elolvasott lapokat, papirfoszlányokat dobni szokták. Megtudakolva, az osztatlan hivatalos órák alatt megyek a Central Passanger Association Joint Agencybe, Room 916 Tribune-Building hatodik emeletén láttamoztatom a körutazási vasuti jegyemet s azt a tovább indulásra nézve rendbe hozom. Az emelő szerkezet, ketrecben, széken, mikor felkapott az inditásnál, megállásnál, lökésszerüséget nem érezek. Az emelet kijárata mellett benyitok egy vánkusos szárnyajtón. A tisztviselőnek arra a kérdésére, meddig maradok s mikor megyek, nem válaszolhattam mást, mint azt, hogy nem tudom. Külön kellett tehát ezért még egyszer a munka emeleteire fáradnom és harmadszor a jegyemért. Time is money. Az idő pénz. Ezt a mélyértelmü közpéldaszót olvastam itt sok helyen, hivatalban, üzletben, de a jó közmondást, nem alkalmazhattam ezen esetben magamra. Ha az idő drága, minek, jegy miatt, a városban, hivatalba járni? Megbizhatatlan az időjárás, messzire nem megyek. Haladok az Auditorium felé. Igy neveznek egy tizemeletes épületrengeteget, melyet részvénytársaság negyedfélmillió dolárért épittetett márványnyal fényesen a Michigan Avenue-n. Szó nélkül hagyom a szertelen feltolakodást, nem kell vezető.

Első rangu szálló ez, melyben puha kényelemben vannak a vendégek, nem tucat emberek. A földszinti raktár helyiségeken kivül van 400 vendégszobája, 186 üzlethelyisége, sőt 5000 ülőhelylyel szinház is van a felső emeleteken. Valami előadást tartottak éppen benne vasárnap 11 órakor délelőtt. Megnéztem, inkább a nagy szinházat, mint az előadást.

Az a nevezetes, hogy ennek a rendkivüli vagy épületnek az alapkövét 1887. évi szeptemberben tették le s a következő év októberében már, amerikai gyorsasággal, az utolsó zárkövet-helyezték el a tornyon, de már a közbeneső juniusban a szinház részt használták abból az alkalomból, hogy 12,000 ember gyült össze gyülésre Harrison elnökjelölt érdekében.

Nem csak ezeknek, sem a külön, fényes hangverseny teremnek, az ét- és kávéházi termeknek, mozaik-és márvány diszeknek a megtekintése végett mentem ide, hanem főleg azért, hogy a

kiváló diszépitkezés 82 méter magas tornyába felhágjak. Kilátást akartam élvezni a tóra, kikötőre, tájékozást kivántam szerezni a városrengetegről, mielőtt abba belegabalyodom.

Egy torony legfelfelé futó vas csigalépcsö pihenőjénél majd leestem, lábaim meginogtak, mert azok alatt, szélül, a folytonosság hiányzott. Az óvintézkedések megtételében az amerikaiak nem lelkiismeretesek. Egy kis csapó-ajtón át a torony hegyibe kerülve, csak részben értem célt, kiváncsi turista szemem, nem elégedett meg teljesen, mert a Michigan-tavat nyirkos köd feküdte meg, az abból felszálló párázat nem engedett mélyen betekinteni a

Az Auditorium Chicagóban.

tengerszerü tóba, nem láthattam madártávlatban az azon járó hajókat. Padon pihenésre, több időm maradt.

A torony, jelző állomás lévén, egy hivatalnokkal beszélek. Magas (!) állásban van.

A város házainak oceánjára se láthattam messzire be, csak a közeli, toronymagas, emelőgépes kereskedelmi házakra, acélpalotákra, 5 — 6 emeletes magtárakra, gabona emelő gépházakra, mert a sok és nagy gyárkémény füstje, kieresztett gőze, alul a a vonatok füstfelhöje, a kilökött gomolyagok, melyeket a nyirkos szél, a csipős szabad levegővel összekevert, elvette a kilátás teljét. Az égbolt is ködbe veszett s igy csaknem re infecta jöttem le a szellős magasból, ha nem adtak volna ámulni való tárgyat a közelben fekvő toronymagas nagy házak, egyéb palota szerü épületek, melyek legtöbbjéhez elmenni kedvet kaptam.

A szél suhogott, rikkantott, hideg csapott felém, lejöttem a párás füstből.

Igy, a 25 cent, toronyba való belépő, inkább fellépő dijnak, mint veszett fejszének a nyele maradt csak meg. A torony piszkos üveg tábláira a nomina stultorum voltak bekarcolva. Emlékük, az üvegek eltöréséig. A kisegitő házmesterek, ügyet nem vetnek rá.

A sokkéményes lapos tetökre lenézni, a villamos vonatok elkanyarodását a magasból látni, mégis érdekes volt. Figyelmeztetnek az épület tüzmentességére. Kő, granit, és homokkő, vas, égetett agyag, keményfa az alkatrészei.

A házban a vizvezetéki és villanyvilágitásra szolgáló csöveknek a hossza 25 mérföldet tesz ki; 10.000 villamos izzó fényvilág gyujtható benne, 330 mérföld hosszuságot tesznek ki a sodronyok, melyek táviratra, távbeszélésre használtatnak az épületben.

Ezen az emlitett nagy szállodán kivül, van még Chicagóban 4 — 5 olyan, melyet 8 — 10 millióért épitettek s arról dicsekszenek, hogy a világ legelső szállodái. Ezekhez tartozik első sorban a Grand Pacific Hôtel. Arról értesülök, hogy a Michigan Avenu-re tiz milliós költségvetéssel 22 emeletes szállodát terveznek, mely a világ legnagyobb szállóháza lesz.

A közelben lévő mücsarnokot — Art Institut — elmenőben, mindig csak kivülről nézhettem meg, ritkán van nyitva. Tartalma festményekben ugy sem lehet nagy, mert sokkal ujabb fejlődésü ez a város, semhogy már tekintélyes szerzeménye lehetne, és egyiptomi-, pompejii-, görög földből kiforgatott régiségeket, sirleleteket, melyek az értékükben nem csökkennek, hanem növekednek, időtlen időkből eleget láttam a három hely szinén. Az erős kőépület azonban igen tetszetős, olasz renaissance, diszitik joni-és korinthi oszlopok, bejáratnál két bronz oroszlán.

Amerika több helyén még hadilábon állnak a müvészet ismeretével. Wilde Oscar angol iró, londoni felolvasában emliti meg azt az esetet, hogy egy amerikai mübarát, azért perelte be a vasuti társaságot, mert a milói Venust csonka karral szállitotta, és a biróság megitélte a kártéritést.

Megnézem a 300.000 kötetes könyvtárt. Könyvek benne, az európai nemzetek nyelvén. Az amerikai nagyobb városok sokat tartanak a könyvtárra, a kisebbekben is szép gyüjtemények vannak. Ez a nagy, melyről irok, adózásból van. Hasonlóképpen renaissance épitkezés, mely két millió dollárba került. Pazar az

oszlopos lépcsőház, a mozaik és márvány diszek költségesek, a belső kereképitkezés ragyogó.

Van Chicagóban ezen a nagy könyvtáron kivül még más négy, nagy s több tekintélyes az egyesületeknél. Bátran következtethetünk a város szellemi előrehaladottságára, mert a könyvtárak a tudomány fokozatának a mérői. Nem igaz tehát hogy Chicagó lakói csak a Mammomak hódolnak, dolgozás és kereskedésen kivül mást nem tesznek. Chicagónak nagyon sok és szép közmüvelődési intézete van, megszámlálhatatlanok a jótékonysági- és munkásvédő házai. A clubélet is nagyon kifejlett. A chicagói egyletek száma 7000 körül van.

A tiszta Michigan Avenue éjszaki végén, ott, ahol a széles ut az egyesült Chicagó-*) folyóba ütközik, sarokházon, egy érdekes emléktábla megnézésére figyelmeztetnek. Itt állott réges-régen a fából épitett Dearborn-**) erőd, legelső épitkezés amelyet prémkereskedők éppen száz év előtt, 1804. évben emeltek katonai telepnek, az indiánok elleni védelmül. Ez is mind az ő szabad országukhoz tartozott, habár akkor ez a terület hasznavehetetlen, mocsaras volt, de azért küzdeni, vért kellett ontani ezért a földdarabért is. Nyil hegye, hatolt sok fehér embernek az oldalába. Az indiánok az akkori győztes, nyers tulerejükkel lerombolták az erősséget, de uj erődöt épitettek fel ellenük. Időjártával az is elpusztult.

Nem kerüli el figyelmemet a folyón lévő, gyorsan nyitható és forgó hid. Meghálálja a fáradságát annak, aki rálép. Szép kilátást nyujt a kikötő bejáratára, a rajta közlekedő tehervonatok forgalmára. Látom odább a Chicagó-folyó torkolatánál a másfél kilométer hosszu hullámtörőt.

Visszatérőben megállok a Michigan Avenue és Madison-ut sarkán égbe emelkedő Montgomery ház előtt. Express-liftek viznek egy-egy meghatározott emeletre. Drága a telek, ingyen van a levegő.

*) A Chicagó-folyónak, mely a Chicagó várost folyja keresztül, két ága van, éjszaki és déli. Ezek a Lake Street-nél egyesülnek s folynak a Michigan-tóba. A Chicagó-folyónak ez a hármas elágazása, három részre osztja a várost, éjszaki, déli és nyugatira, a keleti részt a Michigan-tó határolja. Checagua, indián szó, vad hagymát jelent, mely a folyó partján nőtt. De volt ezen a környéken egy Checagov nevü indus főnök is, akit, 1725-ben Párisba vittek.

**) Dearborn Henrik tábornok és amerikai hadügy minister volt, küzdött az amerikai függetlenségi háboruban.

A ház a németek otthona, van benne szinház 1257 ülőhelylyel, hangverseny terem, 150 vendégszoba, club helyiségek. A szellőztetés, villan erő által hajtott fuvó gépek által történik; 4000 villamos lámpa világit. Most sietek, a házra még rátérek.

A nagy ház előtti 4 — 5 méteres kőlapokból összeillesztett széles járdákon járó emberek, a házkolossz épület rengeteghez képest, mint hangyák tünnek fel. Chicagóban tiszta képét látjuk annak, hogy a népek, mint verődtek össze állammá.

Divatos fehér ruhában, elömlött, füzött felsőtesttel, szerecsennők haladnak el mellettem. Nevettető.

A kék zubbonyos rendőr, belül ólommal kitöltött rövid bottal, nyugalommal lépked az emberek mellett el. Egy forgópistoly a fegyverzete.

A Michigan Avenue-n járva, mintha New York hires Ötödik-utcájában volnánk. Gőgös kinézésü urakat és hölgyeket látunk. A gazdaság teszi őket elbizakodottá. Egyes részeken a nyaraló alaku, előkerttel biró, családi házakat látva, azt képzeljük, hogy villatelepen vagyunk. Kovácsolt vasból való szép keritések. Urkocsik robognak, viszik a fényüzést. A verandákon, magát a széken hintázva, nem egy regényt olvasó urnőt, urleányt látunk nappal, este a lámpa világában.

Este, mikor a lámpák villam szemei kinyiltak, a Michigan Avenue-n sétálok és sokat látok. A munka abbanhagyva, élénkül a város, bármerre fordulunk, élénkséget látunk. A kocsik ügetve haladnak a hosszu uton. Feltünik egy fényes hintó, vasszürkék ragadják.

Chicagóról.

A kevély és öntelt Chicagóban, az Unio második legnagyobb és az öt tó világvárosában vagyunk, egyuttal Amerika szivében. Éjszak-Nyugat metropolisa, ez az óvilág külömböző törzseiből álló nép chaos van itt, a közmondásilag gyorsan megnőtt, elterpeszkedett világvárosban, melynek 1831-ben 12 házzal még csak száz lakósa volt, az idián területen épült jelentéktelen kis fészek, 1837-ben már város lett, 1850-ben is még alig 30.000 lokósa volt. Nem hallottunk róla, világvárosi jellegéről az iskolában, kik már öregebbek vagyunk. Lakósainak a száma most már meghaladja a két milliót. (2.049,185.) Az erőtől duzzadó fiatal óriás, Chicagó, abban képzeleg s azzal hivalkodik, hogy lélek szómra nézve nemsokára utóléri New Yorkot. Az Egyesült Államok jövendő fővárosa akar lenni. New York meg avval hivalkodik, hogy utoléri Londont, az ötödfél milliomos, országnagyságu város óriást. Ezek a képzelgések, hivalkodások nem üresek, az előfeltételek megvannak hozzá. Aki lát, az hisz, tartja a közszólás, csak azt nem tudjuk, hogy a versengő városoknak, a reméllett dicsősége meddig késik. Nagy lélekszám esik Chicagóra, mikor az egész Illinois államnak összesen csak 5.418.000 lakósa van.

Kérdeztek egyszer egy chicagóit, hányan laknak a városokban? Jellemző a felelete: Valóban nem tudom, egy hét óta nem voltam odahaza.*)

*) Az Egyesült Államokban 1790. év óta minden tizedik évben volt népszámlálás, ebből tudjuk, hogy száz év óta megtizenhatszorozódott a népesség száma. Akkor, 1790-ben 3.929.214 mondjuk kerek 4 millió volt az összes lakósok száma, 1890-ben 62.622.250. Most, tudjuk, 80 milliónál több, de azért a lakosság sürüségére nézve messze áll még európai több állam mögött s egyenlötlenül is van elosztva. Amerika megbirja még hosszabb ideig a bevándorlást, annál is inkább, mert csökken a tulajdonképpeni amerikaiaknál a születési szám. A négerek szaporodnak. A világ népessége nagyon növekszik. Az 1906. évben Londonban megjelent kék könyv adatai szerint, az ntolsó tiz évben a világ összlakóssága 63 millió fővel növekedett.

Az ilyen gyors szaporodásnak, hetenként jövő 2000 ember felel meg. Bevándorlásban is; nyugat New Yorkja lesz Chicagó.

Sokat lenditett Chicagón az 1903. évben megtartott világkiállitás, amely alkalommal 21 millió ember kereste fel Chicagót.

Hol lesz a megállapodás? mikor, hogy ugy monjam, napról-napra olyan nagy az előrehaladás és Amerika lakósainak a száma évenként két millióval növekszik. Fele részben a szaporaság, a másik fele részben bevándorlás által.

Ime, 1779-ben egyetlen ember, az is fekete, megszökött rabszolga, névleg Point de Salle, a St. Domingo egykori kis néger köztársaságban született, Louisianiából megszökött rabszolga egymaga él és prémárukkal kereskedik, csereberél ezen az egész vidéken, melyen most a virágzó Chicagó áll. Kinzie János tette rajta az első fehér ember lábnyomát 1804-ben. Nyolc évre rá, az indiánok lekoncolták a kis gyarmatot.

Éhező, nyomoruságosan szegény emberek voltak az első letelepülők, akikhez mindig közel járt a halál a tollas fejü vörösbőrü indiánok képében. „Csere csalával jár," azért rájuk ütöttek, elszedték kocsijukat, lovaikat, lim-lomjukat. Milyen változás! Nézzük csak a pompás városházat, ez is Chicagó előre haladásáról tesz bizonyságot.

A Michigan-tó délnyugati partján, ahol előbb szél kavarta fel a homokot, nagyon nagy a gyár-város kiterjedése, 495 négyszeg kilométert foglal magában. Az európai nagy városok térfogata szerénységben huzódik meg emellett. Berlin háromszor férne el ezen a területen, pedig Chicagót kétszer pusztitotta tüz, 1871. év október 8—10 napjain 17.500 ház égett le, 10 szinház, 32 szállóház, 41 templom, a vámház, törvénykezési épület, pósta, 200 millió dollár érték hamvadt el,*) 200 ember lelte halálát a lángokban, mely a nyugati szél által élesztve, a deszka házakon, faraktárokon és utcák faburkolatán gyorsan harapódzott a nagy szárazságban. A halálos félelem általános kiabálásával menekültek a prairie-kre, melyek a várost három oldalról környezik. Az élelmes nép jól választotta meg a helyet a város alapitására. Nem lehetett oltani embernek, csak a felhőszakadásnak. Az időjárás, legjobb rendcsinálónak bizonyult.

A kétségbeeséstől nem csapták össze kezüket, mikor a pusz-

*) Olvasok 20.000 leégett házról és 300 millió, sőt egy milliárd dollár elhamvadt értékről, a tüzkár ellen biztositó társulatok bukásáról.

tulás képe elébük tárult, hanem már az égés alatt tanácskoztak az ujjá épités fölött, mert fedél nélkül maradt sok.

A második tüzvész 1874. évi julius 14-én volt.

Fénixként kelt ki Chicagó a hamvaiból hét hónap alatt, tehát óránként egy-egy ház készült el. Kőpaloták, — vas és granit — léptek a gyulékony faházak helyébe. Az egész Unio és Európa segélyt vitt. Adakozási jó tulajdonságaikról ismeretesek az amerikaiak. Ekkor kezdtek Chicagóról szélesebb körben beszélni. A vésznek csak az emléke maradt meg, mert a romokból uj élet virult ki.

A város tulajdonnevekkel biró vagy csak számmal jelölt utcái zsinór egyenesek, fölülről le, keletről nyugatra, a főutakat derékszegben keresztezik a mellék utcák. A házkocka tömbök mint mezők a sakktáblán. Olyan szép, megkopott elnevezésü utcái is vannak, melyek vetekednek a new yorki Fifth Avenue-vel.

A Chicagó-folyó három ága, a város másik folyója, a Calumet, a város déli részén ebbe torkoló kisebb folyó sem változtat az utak és utcák irányában, egyenesek, mint a nyil lövés, megtartják nevüket egész hosszuságukban.

Amiként az utcák világtájak felé esnek, aszerint neveztetnek keleti vagy nyugati résznek, ennek következtében könnyen találjuk meg a keresett helyet, cimet. Jó, például, azt tudni, vajjon a 11 kilométer hosszu Staate Street éjszaki vagy déli részén van-e? akit, amit keresek.

Az ut- és utcanevek, a sarkokon lévő lámpákon olvashatók. A házszámok, ugy, mint nálunk, a párosak egy oldalon, másikon a páratlanok. Az éjszakról délnek huzodó utakon a páratlan számok a keleti oldalon vannak. A keletről nyugatra vonuló utakon a páratlan számok az éjszaki oldalra vannak helyezve. Nagy számok jönnek ki nemcsak azért, mert mérföldek hosszuságára terjednek ki az avenue-k, hanem azért is, mert minden üres telek is számot kap, beépitetlen házhely pedig nagyon sok van Chicagóban, némely város részben holdak számra. Most ringy-rongy, papirdarabok és összehordott piszok, sőt légyszaporitó lerakodó-, télen hólerakó hely, undoritó szemétdomb, melyen lyukas cipőtalp, törött üveg s egyéb között szegény emberek piszkálnak. Törmelék, melyre repkény nem fut. Pocsolyák láthatók, melyekben a viz rothad. Rövid idő kérdése itt minden. Büszke palotasorok fognak ezeken a giz-gaz, füves szenny-helyeken pompázni, melyekről most a kóranyag terjed.

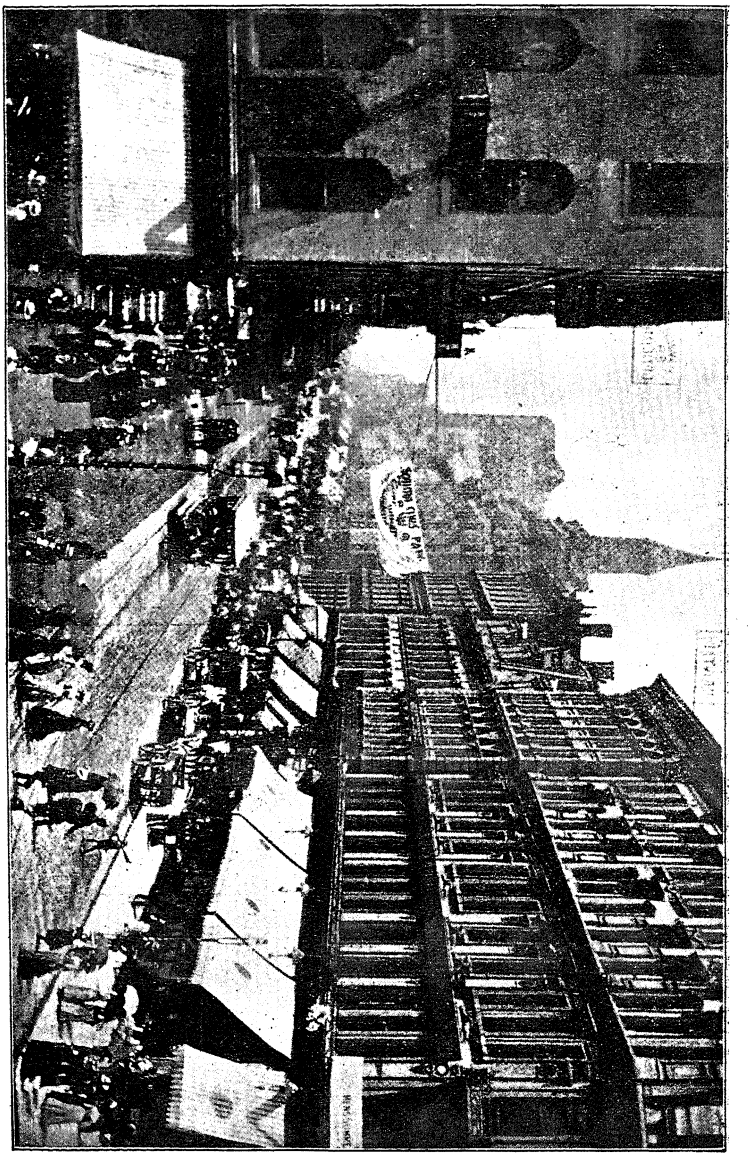
Habár Chicagónak nem fényoldala a tisztaság, de a valóságnál ne lássunk többet, kár azért gáncsolnivalót keresve, egyéni tapasztalatokból kiindulva a várost leszólni, az egeret elefánttá felfujni. A sudaras fenyőt akkor is látjuk, mikor bokor van az alján. Ma, — igaz — még ugy van, hogy a legtisztább utcákból, — mintha egy óriási iskátulából vették volna ki azokat, — romlás levegőjében a legpiszkosabbakba jutunk a négyszegletes nagy cementkő járdáról, lyukas, rothadt deszkákra. Itt, szabad sor, ott ládákkal eltorlaszolt.

Némely utleiró elveti a sulykot, mikor Chicagót rabló tanyának mondja. Itt sincs több rossz ember mint másutt, csak a sokból több kerül ki s a fényoldalnak itt is árnyoldala van.

Az idegen a főutakon jár, a lombosan pompás Michigan Avenue-n, a Wabasch*) Avenue-n, a legszélesebb (125 láb) Staate Steet-en, — melynek egyik sarkán a szabadkőmüvesek nagy háza, — a Clark Street-en, az Ötödik Avenue-n, Franklin-és Market Streeten, keletről nyugati irányban a Lake Street-en, Adams-, Jackson-, Van Buren-, Harrison-, West 12 th. és 16 th. Street-en. Elég is ez, hogy lejárhassunk lábunkat, pedig kimélni kell azokat egy amerikai utban, mikor itt minden olyan nagy, terjedelmes és egymástól olyan messze van, különösen most, mikor a st. louisi világkiállitásra készülünk menni. Felülök tehát pihenés okából egy villamos kocsira, mely a hajókat hordozó Chicagó-folyó alá bukva jár kivilágitott három alaguton. Akár Londonban a Temze alatt furt uton.

Mikor a nap hajlott lefelé, estende, lüktető élet közepette, a Madison Street-en és a vele határos kereszt utcákban szerettem sétálni, emberárban a boldog élők nyüzsgő sokaságát nézni és a fényes bolti kirakatokat szemlélni. Mélyen nyulnak be, magukba véve is egy egész boltot képeznek. Egy ilyen megvilágitott kirakatban látok mintegy száz női kulapot géperővel forogni, kettő sem volt egyforma, diszités dolgában. Behajló, különböző szinü structollal, több kalap volt felékesitve. Szép arcu női bábfejekre voltak a kalapok illesztve, áruk is rá volt jegyezve. Valamennyi kalapos fej körben forogván, látványosság számba ment, amint a tükrök megsokszoritották a tollas, pántlikás kalapokat, a jellegzetes nőarcokat, különféle tartásu fejeket.

*) A Wabasch szó nagybetükkel olvasható Chicagóban ugy, mint St. Louisban, egyebütt, főleg vasuti állomásokon. Ez egy 800 kilométer hosszu folyónak a neve.

A Madison-Street Chicagóban.

Látva a női kalapokat, eszembe jut egy amerikai élc. Mondja a férj a nőnek:

— Fizetésem ma tiz dollárral emelkedett, veszek ezért neked egy uj kalapot.

— Szép ez tőled . . . mikor fog majd ismét emelkedni a fizetésed?

A női kalapokon és kalapok mellett feltünnek a pompás struc tollak; állandó divatu ékitmény. Londonban, az udvari ünnepélyeken, a hölgyek kalapján három struc toll szokott lenni. Egész kereskedelem van itt is a fehér, fekete szárnytollakból, farktollakból. Félévenként fosztják meg a körülbelül 80 évig elő állatot a szép tollától, már a harmadik évben kezdik meg rajta a csupálást, mely bő jövedelmet hoz a mesterséges keltetők tulajdonosainak, Amerikában ugy, mint Afrikában.

Máskor az ékszerészek ragyogó áruit nézem, az ékkövek-, drágakövek és féldrágakövek csillogását szemlélem a nagy fényben. Az utcára is kitólt üvegszekrényekben drágaságok, arany fogak, hamis fogak ércből, más anyagból, a természetesnél szebbek, szabályos fogmedersorok, egyebek. Van mit nézni.

Amerikában nagy az ékszer fényüzés, gazdagságuk mellett csillogni is szeretnek. A drágaköveket összeszedik Európából, Afrikából. Ünnepélyek-, opera előadások alkalmával, az ékszerdobozokból előszedve, millió és millió dollár értékü ékszer van a nőkön. Egyes gazdag családoknak az ékszerei több millió értéket képviselnek. A Vanderbilt család ékszereit négy millió dollárra becsülik. Olyan ékszerek, gyémántok is vándoroltak Európából Amerikába, melyek egykor Katalin orosz cárnőé, Maria Antoinette francia királynéé voltak. A világ legszebb gyöngy gyüjtemenye is amerikaié, Aster W. Williamé. Államkiadásokat lehetne fedezni az amerikai ékszerek és ékkövek árából, még a mi közös államadósságainkat is ki lehetne azok érték-árával fizetni, pedig ezzel sok van mondva és mégis igaz.

Egy boltban, órás szoritja nagyitóját a szemöldöke alá.

Azért is szerettem a nehány kedves utcámat felkeresni, mert élénk életet találtam ott, szép leányok és kivánatos asszonyok hullámzottak le-föl, meg-megálltak egy kis pletykára. Egynémelyik amerikai jellegü arcra, gyönyörüség volt nézni. Élénkek és elevenek, a ragyogó szempárok, ékköveknél szebben fénylettek. Mig a férjek munkában görnyednek, szereznek, a nők költenek, drága ruhára, torkosságra. Tartják előjogukat attól az időtől, mikor Amerikában kevesebben voltak még s nagy becsben álltak. Nevelésben az ifjuságnak is nagy szabadságot adnak, hogy ugy mondjam, jogokat. Elnézik, mikor a gyermekek az utcán tüzet raknak, a rendőr

csak akkor avatkozik be, mikor veszélyessé kezd válni a kedvtelésük.

Betekintek a Washington Street-en az angol származásu Marschall Field és Co. rengeteg nagy áruházába s nézem az üzleti sürgést-forgást. Az üzlettulajdonos Amerika egyik leggazdagabb, Chicagó legvagyonosabb embere, többszörös milliomos, aki magában Chicagóban három millió korona évi adót fizet. Kezdte szegényen, mint farmer fia, nem mint urfi, hanem mint munkás kereskedő alkalmazott, segéd lett azután, kereskedő, másik kettővel társaságban, de előzékeny, barátságos modorával, értelmiségével fölibük nőtt és most mint Chicagó legnagyobb áruházának a tulajdonosa 7000—8000 segéddel dolgozik. Kinövése a tőkének, elnyomása sok szegénynek. Gombostütől a kardig, szegtől a kocsiig, cérnától az arany himzésig, finom női pénzerszénytől a hátzsákig, vadászszéktől, botszéktől a legkényelmesebb karosszékig, kutyanyakravalótól az arany nyakláncig, tornagolyótól a földgömbig, lehuzószijtól a gépkerékszijig, olajkőtől a drágakőig, borotváló pamacstót a festők finom ecsetéig, habcsészétől a legfinomabb porcellán findzsákig, szemüvegtől a csillagvizsgáló távcsőig, minden kapható, mondjuk inkább, hogy semmi sincs, ami nem volna megszerezhető ebben az amerikai arányu üzletben. Konstantinápoly nagy bazárja is eltörpül mellette, szakadásig vannak az állványok. De nagy görög! mondaná a székely ember, erről a nagy-boltos emberről. Azóta, hogy Marshall Field és társa üzletében voltam, meghalt, (1906) mindent itt hagyott, anélkül, hogy tudta volna mennyi követelése van.

A Marschall Field és társa nagy áruháza Chicagóban.

Más is történt azóta, sülyed a nagy áruház, ablakai töredeznek.

Chicagóban állandóan leebb szállnak a felhőkarcolók és a magas járatu vasut oszlopai, repedések mutatkoznak a nagy palotákon, szóval, veszély fenyegeti a várost. A 30 lábnyi mélyen furt Illinois-alagutnak tulajdonitják ezt és a földréteg iszapos voltának. A város feltöltésére rátérek.

A sok közül, nehéz kiválogatni, Chicagóban mit nézzünk meg. Az ögyelgés az utcán sok időt vesz el, de ennek is meg kell lenni, kell járni-kelni a város rengetegben, hogy teljes fogalmat szerezzünk magunknak a forgalmáról, sürgölődő népségének a karakteréről, életmódjáról, mert a sok dolog mellett is, sokan vannak akik dolog nélkül vannak, járnak-kelnek, megtöltik az utcákat, mozgalmas az élet a nap minden szakában.

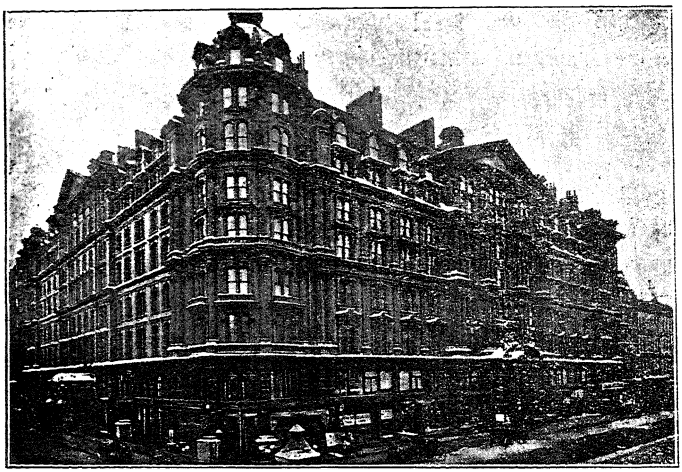
Ha nagy is a város, rendesen huzódó utcáiban elég jól tájékozhatjuk magunkat, mondjuk addig, mig el nem tévedünk s a nagy házak között, — melyek elvesznek minden kilátást, — összezavarodunk, azt sem tudjuk, merre van le, vagy föl. Egy közuti kocsi kalauzával vitatkoztam is egyszer, neki volt igaza, mert éppen ellenkező irányban indultam kitüzött célomhoz. Udvarias volt, külön jegyet adott másik kocsira, helyes irányban. Idegennel szemben, ismételem, előzékenyek az amerikaiak, az utcán ugy, mint az itteni szobros és oszlopcsarnokos Palmer palotaszállóban. Hasznunkra van ez, különösen ebben a modern Bábelben, a tipikus amerikai város Chicagóban. Bábeli, sőt annál nagyobb nyelvzavarról beszélhetünk, mert Chicagóban, mintegy 40 nyelven beszélnek a mindenhonnan bevándorolt emberek, 20 nyelven papolnak a papok és 10 nyelven jelennek meg az ujságok, 600 lapon fölül vannak már az üzleti sajtóban, de az irodalommal és müvészettel foglalkozni, kevésbé érnek rá.

Németet találunk uton-utfélen, vannak a nagy nemzet fiaiból mintegy 200.000-en. A lengyelek is felvitték a számukat 100.000-re, a cseheknek alig hiányzik ebből a számból 10.000, szóval Chicagóban sokkal több az idegen, mint az idevaló amerikai ember, mert a skandináv népekből is van itt annyi, mint az angol fajból, közel 200.000. A szinesek 30.000-en vannak a városbau. Kozmopolikai összevisszaság, fehér, fekete, vörös, sárga arcszinü. Tömkelegben mozgunk a sok és sokféle ember között. Itt kezdődik a nyugat, nagy a néphullámzás.

Lehet mondani, hogy nyüzsögnek, forognak Chicagó utcáin a mindenütt dolgozó emberek, heterogén elemek, ki kocsin, ki

gyalog, a megélhetésért küzd és harcol. Hangya szorgalommal dolgoznak a gyárakban. Bolt mellett bolt az utcákban, éktelen kocsizörej, csupa kereskedés, áruknak nagy csomagokban ki-behordása, gabona szállitás a termékeny egész Illinois államból, mely böven, messze, Angolországba, Európa több államába ontja áldását.

Számitó és szorgalmas a yankee,*) Chicagóban, a munka hazájában, különösen az, tág lelkiismerettel nagy szédelgő a dollárvadász, üzletvadász, hajhász, fáradhatatlan, élettevékenységében,

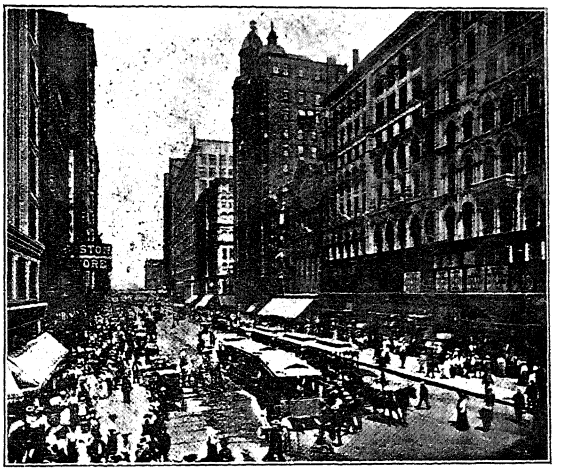
The Palmer House.

zaklatott életében, szervezetének az elcsigázásáig az. Helyén való szóval elve, nagyon pénzéhes, kincsszomjas, azért nem kimél meg senkit, fagyos közönynyel, kérlelhetlen, karvaly önzéssel, szinte lelketlen fukarsággal saját vérbelijét sem. Fösvény, amennyire csak lehet. „Kevélynek, fösvénynek soha nincs nyugta", mondja Kempis Tamás, azért szerezni, csak szerezni, ez a jelszava, dollárt dollárra, ez az öröme, lelkifurdalás nem bántja, kihasznál

*) A yankee elnevezés, melyet a XVIII. század második felében kezdtek használni, nincs biztosan megállapitva. Yankee, az indiánok jenkiz eltorzitása szerint english-t, angolt jelent. Az indián eanke szó, rabszolgát jelent, innét is származtatják a yankee elnevezést, mely mindenesetre gúnyszó volt, mely ma, már nem az, sőt a forradalom után a Yankee Doodl, győzelmi daluk lett.

minden embert és minden alkalmat, szóval, jegyzőkönyvében, nagy betükkel van beirva az önérdek, kis betükkel a közérdek. A szükmarkusággal értékel mindent, a pénz mindenhatóságát imádja és a célnak, nincsen nála kivihetetlensége. Önzés a világ rugója, az idealizmus kiveszőbe jut. Az aranynak a hajszolása után, re bene gesta, hideg nyugalommal, öntelten ereszkedik a karos székébe, mikor az üzlet bőven ereszt, hogy otthon, családja körében, a családi élet meghitt bensőségének varázsában, nyugalmában megpihentesse agyvelejének az idegzetét a betegesen érzelgő.

A tülekedő nagy városban, az üzlet szédületes forgatagában, fülsiketitő összevisszaságban, dolog, csötlés-botlás, kereskedés, amerre nézünk, a modern élet küzdelme, fáradság a napi dologban. Akik nem dolgoznak a fejükkel, arcuk verejtékében a munkás két kezükkel fogják meg a dolognak a végét a világ nagy munkaversenyében. Végső erőfeszitésig szünet nelkül van az, struggle for life. Munkás hangyanép, istene a siker.

A Staate Street Chicagóban.

Fényes boltok, nagy üvegü, mesés fényü kirakatok tünnek szemembe. Wolf férfi szabónak a State Street-en lévő kirakatában 550 villany fényt magam olvastam. Vannak Chicagóban divat majmok nagy számmal, akik nadrágjukat, frissen vasaltatjak minden napra.

A Staate Street-nél, a new yorki Broadway-t kivéve, nem láttam amerikai utamban nagyobbszerü városi utat. Nem mondom szépség, de igenis nagyság tekintetében, habár ezen is sok a milliókat érő pompás ház. Sok házon, amerikai módszer szerint, össze vannak zagyválva az épitési formák, gót, román és renais-

sance. Vannak kifogástalan stilek is, mint az európai nagy városok épitkezésében.

Róva az utcákat, a párisi boulevardoknál kétszerte szélesebb fasoros utakat, az itt ugynevezett „evnyüket", bámulunk azon a nagy ember csöcseléken, megfeszitett szorgalmon, mely itt, mocsaras folyam parton, ezt a világvárost olyan rövid idő, egy évszáz alatt, igy, amiként van, megalkotta, sőt 1855-től a mély területen fekvő város hazait, a tó haragosan csapkodó vizhullámai ellen megóva, $1^1/_4$ métertől 3 méterrel magasabban töltötte fel,*) ugy, hogy most már száraz a talaj. Ez a feltöltés adott Chicagónak első világhir nevet.

A város csatornázásának Brown terve szerinti keresztül vitele végett is szükséges volt a feltöltés. A házakat, a szó legszorosabb értelmében, amerikai módon fölemelték.

A Chicagó város fölemelésére nézve egy házemelő nagy részvénytársaság alakult. Csavaros tervekkel kiemelték a házakat helyükből, a lakók azalatt benne maradhattak, foglalkozhattak.

Miként történt ez?

A ház alapját körül ásták, nagy gerendákat tóltak a ház alá, azután 6000 csavarral ellátott emelő géppel feltólták a házat, uj alapot épitettek alá. Azóta, helyről-helyre el is tolják már a házakat, Amerikában. Budapestnek is ajánlatot tettek a belvárosi templom eltólására nézve. Abbanmaradt.

Chicagó a különlegességek városa, gyártják az ötleteket benne. Segitenek magukon, ha a törvényt kijátszani akarják.

Nem láttam, csak hallottam, egy hajóról, mondjuk uszó játék-barlangról, mely jól jövedelmez s indul a Michigan-tóra a szomszédos South Chicagóból, mely már nem Illinois, hanem Indiana államhoz tartozik. Illinois államban, ahova Chicagó tartozik, szigoruan vannak tiltva a szerencse játékok, bacco, pooker, Indiana államban nem. Felülnek a City of Traverse-re s az úszó városban játszanak, hova nem lát el a rendőrség. Birság, Fortuna istenasszony cselvetése dacára, sok a kártya játékos.

Chicagóról elmondhatjuk, hogy az, magában véve is Amerika. A nagy Illinois államnak termékeny a földje, gazdag a népe, mindennek a fővároson látszik meg a képe. Polip karokkal szí fel mindent körülötte. A sok üzlet és a vele járó kisebb-nagyobb

*) Az épitkezési talaj 1—6 méternyire van a tó vizének szintje fölött, maga a város $4^1/_2$ métertől 22 méter magasságban fekszik a Michigan-tó fölött.

csalás dacára, hogy vallásos Chicagó népe, a sok templomról következtethetjük. Háromszáznál több van. Nagyszerüséget ne keressünk rajtuk, mükincseket bennük. Még legszebbek a katholikus templomok, de koránt sem olyan az érseki nagy templom, Cathedral, mint a mi szt. István bazilikánk a fővárosban. Négy szólamu és magánének emeli az ünnepélyes isteni tiszteletet.

Egy vasárnapon, séta közben, női közönséget látok özönleni a Staate-ut egyik sarkán lévő Central Church, központi-templom felé, velök tartok. Bemenetnél, aznapra szóló, négyoldalon nyomtatott programot kapok, melyen az énekek hangjegyre voltak téve. Különös egy protestans templom ez, melynek másképp központi zene csarnok a neve. Vannak benne páholyok, szinpad, orgona A férfiak, nők, emelkedéses körszékeken ültek, orgonaszó mellett énekeltek, mások beszélgettek. Mellettem egy hölgynek kellemetesen csengő hangja tünnik fel. Szép volt, amerikai szőkeség. Ezt énekelte: Nearer, my God, to thee, Nearer to thee! Fényvilágok ragyogtak a boltozaton,

Hétköznapra virradva, vándorbottal a kezemben, ballagok és felsóhajtok, mikor leszek kész Chicagó látnivalóságának a megnézésével?! Annyi van. A kikötő felé tartok.

A piszkos, de 30 kilométer hosszu darabon hajózható Chicagó-folyó, továbbá a Calumet torkolata, két, természetes kikötőt ad a városnak. A város első alapjait a Calumet torkolatánál rakták le, látták el csatornázással, de csakhamar rájöttek, hogy a Chicagó-folyó torkolata alkalmatosabb hely, ahol közelebbi összeköttetést találtak az Illinois-folyóval s általa a Mississippivel.

A Chicagó-folyón átvont hidak nem akadályozzák a hajózást. Gyorsan forgathatók el a helyükből, sőt a Lift- vagy Draw Bridge, hengerekkel és a vas hidlábokon le-föl járó ellensulyokkal 47 méter magasra emelhető fel, tehát nem kell elvonni, igen érdekes. A Halsted-i ut alsó részén, a 22-ik utca közelében nehányszor láttam is a hid felhuzását.

Chicagó harmadik és fő kikötője a Michigan-tó partján van, erre könyököl a város, 35 kilométer hosszu a vizvonala. Évenként 14 millió tonna suly jön-megy a kikötőkbe. Hatalmas vérkeringése az üzleti életnek. A kereskedelmi szellemü chicagóiak kihasználják a város szerencsés fekvését, a kereskedésre igen alkalmas helyeket. Az alacsony, homokos partot, nem a természet alkotta az éjszakvidéki nagy tavak fő kikötőjének, hanem a munkás kéz, emberi

szorgalom tette azzá, mert Chicagó polgáraiban a szünet nélküli tevékenység és a reményteljes előrehaladás által legjobben fejeződik ki az amerikai jelleg. Jelszavuk: pénzt csinálni. Sietnek minden dolgukkal, mert minden szomszédjukban verseny-társat látnak. Gyakortább, gondolkozni sem érnek rá s nagy nyereség reményében őrületes vállalkozásokba fognak, önmaguk erejében biznak, nem tartanak veszélytől. Azt is mondhatom, hogy az amerikaiak nem politizálnak annyit, mint a mi nemzetünk. Nem is kell, mert megvan a teljes szabadságuk, amig nekünk, a szanadság küzdő katonáiként a kicsiért is állandóan kell harcolni, sőt többeknek, szélsőségi hazafiaskodásban utazni. Arra sincs itt eset, hogy az árulás jutalmat kapjon és üldözzék a honfi erényeket, dolgozzanak a mienkből, ellenünk. Elesik, hogy valaki a hazát kitüntetés, rang vagy pénzért szolgálja. Boldog állapotok.

Eszembe jutnak ezek a dolgok, mikor az amerikai szabad nép dologvárosának a nagy kikötőjét nézem. Hol van ehhez hasonló? kérdezem, mikor látva, hogy a Chicagó-folyón magán, 40 elevator van, melyekben géppel, gyorsan folyik a gabona, kocsiból hajóra és viszont, mert Chicagónak vizen is van összeköttetése New Yorkkal, a Hudsonnal, a Szt. Lőrinc-folyóval, tengerrel.

Igy lett Chicagó a világ első kereskedelmi városa, első piaca őrlésre való gabona, ölésre való marha állomány, hus konserves és haszonfa dolgában. A chicagói buza versenytársa lett a mienknek. A chicagói tőzsde jegyzésének a hire, számok nyelvén szóló beszéde, emelkedés, árhanyatlás, a sodronyon, gyorsan jut át Európába, Magyarországra és Oroszországra is jelentős befolyást, áralakulást, nyomást gyakorol, olyannyira, hogy feszültté lesz pénzpiacunk. Emelhet és tönkre tehet nemzeteket, tehát nem tölt be jó hivatást. Vérszegény gazdaságunk, könnyen lehet beteg, főleg a fedezetlen határidő üzlettel. Nem lehet kenyeret sütni a papiros-buzából, nem is jó a papirosáru. A tőzsde természettudósai, a termő idő alakulása szerint telelármázzák a világot, saját zsebük mellett szólnak, a papiros buzával meggazdagszanak, amig a termelő tönkre megy. Chicagó világkereskedése, csak New Yorknak enged. Kelet, nyugattal ölelkezik Chicagóban, ahol a gyárak évi előállításának az értéke kilencszázezermillió dollárra rug. A sok nyers anyag feldolgozásából és tovább adásából, nagy nyeresége van. Egy acélgyár, 35 millió alaptőkével 10.000 embert foglalkoztat. Chicagó az emberi tevékenység és akaraterő diadala.

A „lehetetlenség“ szó hiányzik az amerikaiak, különösen a chicagóiak szótárából, mert ebben a városban, ahol az amerikai szellem erősen lüktet, azt szeretik, ami nincs máshol. Beszéltetnek magukról. Ebben az összehalmozott kőrengetegben, kábitólag hatnak ránk az arányok. Itt van a legmagasabb ház, és még ezzel sincsenek megelégedve, olyan magas épületet akarnak emelni, mint az Eiffel-torony óriás. Amerikában, a tulzások és szélsőségek hazájában vagyunk. Az amerikai merészség vállalkozik mindenre, talán a kör négyszegesitésére is, sok lehetetlent vált valóságra. A szenzációk városában üvegből is akarnak lakóházat épiteni, amelyek erősebbek lesznek, mint a tégla és vasból való épületek. Előnyük, hogy rossz meleg- és hangvezetők, tehát nyáron hüvősek, télen melegek lesznek és nem hallani be az utca lármáját. A butorzatot is üvegből akarják előállitani. Csak üveg ruhát ne készitsenek, mert igy is elég törékeny az ember. A nagy szavakat használó és rohamosan fejlő Amerikában sok mindent megérünk.

Nem győzöm azért eléggé hangoztatni, hogy Chicagóban, ahol, a realis amerikai élet legjobban nyilvánul meg előttünk, mindenki erősen dolgozik, ujjasát felgyürve vagy kereskedve. Nagy a tevékenység, lankadatlan a sürgeség, lázasan megy a dolog, pénzszerzés, to make money a fődolog. Kövérség nem gyülekszik a bőr és izmok közé, az idegrendszer tönkre megy. Minek végletekig vinni a versenyt? A tulságos munka, kiöli az életkedvet. Medium tenuere beati. Magyar szabad forditásban: bölcs középut. Legjobb azon maradni. A yankee, falánk önzéssel, tele önbizalommal, az örök munka embere, tipussá alakult. Csontos arc, belapitott halánték, derékszegü orr, élénk szemek. Véralkata, angol francia keverék, ő maga sohasem kövér. A yankee-k ezidőben még Amerika vezérnemzetét teszik, de már az idegeiknek a rabszolgái, mert a vagyonszerzés szenvedélye, miben éltük célját látják, tulteng bennük.

A yankee nők szépek, de gyengék, anyaságra nem valók, azért mindinkább satnyul a yankee nemzedék.

Chicagóban az áramlat mindenkit magával sodor és átalakul csakhamar az idegenből jövő. Fejlődik és a forrongásig mozog minden, az európai korszellem a hajtó erő, mely megfosztja a szemet fényességétől, az arcot pirjától.

Amerikában nem nevezik ki élethossziglan a hivatalnok sereget, a tisztviselő nem megy nyugdijjal az unalom és semmit tevésbe. A legnagyobb államhivatalnok is, ha kipottyant, valamihez

fog, még ha elnök volt is. Az otium cum dignitate sem kell nekik. Követik Cincinnatus példáját, aki letette kipróbált kardját és az ekéhez visszatért. Nincs korlát, nincs születési arisztokracia, mely Európában bénit, itt minden halad helyes mederben előre. Az ember egyformán jelentékeny, minden téren utat törhet magának. Arra sincs itt idő, hogy a nemzeti sajátságok kidomborodjanak, a lapoknak inkább az üzleti, mint a politikai részét olvassák. Azért, mig nálunk sok dolog marad, Amerika halad.

Chicagó haladására nézve a mérsékelt övi éghajlati viszonyok, általában veve kedvezők, de igen változó a hőmérsék. A legnagyobb nyári hőségben 90 Fahrenheit fokra szökik fel az eleven kéneső, 10 fokra esik le a téli hidegben. Azalatt, hogy én itt voltam, szeptemberben, meleg és hideg napok váltakoztak esővel, pocsolyák keletkeztek az utcákban. Egyszer a fogaim összecsapódtak, máskor izzadtam. Az emberek az időjárás szélsőségeitől náthásak voltak. A gyárak alászálló füstfelhője bemocskolta a fényes kirakatokat, az aranyos betüs cégfelirásokat, az utcák fölött sokszorosan vont huzalokra függesztett fényes nagybetüket, megkinozta a torokhurotosokat, mellbajosokat, asztmábau szenvedőket. Van itt elég ezekből. Délre menekülnek, mikor hófelhők függnek az égen. Rónaföldön egészséges levegője van a vizek mellett fekvő városnak. Jó ivóvizet, naponta ezermillió litert, a kristálytiszta Michigan-tó fenék vize adja, melyet nem a vizszéléről, hanem távolságból, 3—6½ kilométer hosszuságu, a Michigan-tó alatti alagutakon keresztül szivattyuznak egy ottani nagy viztartóból a városba. Ennek a viztartónak, hullámoktól és jégzajlástól védett szigetet kellett előbb csinálni a vizben. Ez volt a legnagyobb munka, mondják. A mérnöki tudománynak bámulatos az előrehaladása, különösen Amerikában, ahol nagy tőkék állnak rendelkezésre és nagy a vállalkozás. Ezt a bámulatot keltő nagy munkát a hatvanas években, nem egészen három év alatt végezték el a chicagóiak, akik nem ismernek lehetetlent.

Ha chicagóit kérdezel a viz jósága felöl, bizonyára azt modja, hogy ez a legjobb ivóviz. Nem irom alá. Jó, de nem a legjobb. Izleljék meg a wieni Hochquellen Wasser-t, a Kárpátok forrásvizeit, vagy akár a magyar alföld némely ártézi kutjának a tiszta vizét, igazat kell adni nekünk.

A város szennyét, 33 millió dollárt fölemésztő, hosszuságban 600 mérföldet kitevő csatornázással, a 40 mérföld távolságban

fekvő Illinois-ba, a Mississippi mellékfolyójába messze elvezetik, kiömlesztik. Igy segit magán, kemény akadályok között is egy gazdag, nagy város. Rothadt levegőjü csatornák, itt nem árthatnak az egészségnek. Azt véljük az eddigi adatokból és látszólag, hogy ebben a felcseperedett hangyaboly szerü zsivajos város rengetegben, melyben szédületes a forgalom, a rend és belbiztonság fentartására sok katonaság kell. Nem. Alig látni Mars hadisten fiait, csak akkor, mikor valamely ünnepély van. Okos nép ez, számító, mert nem vonja el a legjobb munkaerőt, nem fogyasztja a puskaport akkor is. mikor az ellenségnek nyoma sincs. Rendőrök tartják a rendet, mintegy 4000, kiket a villamos drót táncoltat, ide-oda toppantat. Ólom nehezék van a rövid botjuk végében.

A városi rendőrségnek főhadiszállása és a rend fejének, a rendőrfőnöknek az irodája a városházán van, mégis azt olvastam, három héttel később, hogy ittjártam, miszerint kirabolták a városházán lévő raktárhelyiséget és elvittek sok bünjelvényt. Nagy merés.

Végre kiemelem a yankee polgártársak népies szellemét. Minden nyilvános helyen gazdag és szegény, szabadon mozog, mert hiszen az ur is előbb — talán — szolga volt, viszont ez, esetleg rövid idő multán urrá, vagyonossá lehet, felküzdheti magát a határt nem ismerő alkotási vágyban. Az életerős Chicagó, maga is egy ifju óriás, város titán. Mig az európai városok fejlődéséhez századok kellettek, Chicagó az utóbbi félszáz év alatt, nagy iparra kapva, lett azzá, ami, egy évszáz alatt pedig, a nyomoruságos kis faluból legelső rangu világváros lett, mint egy léghajó, szállt magasba a „Nyugat királynéja, New York méltó leánya.“ Az alma, nem esik messze a fájától.

A vég nélkülieknek látszó utcákban, belevegyülök az utcai zajba. Minél tovább járok, annál több reklámot látok, kint és bent. Egy vendéglős, ezüst dollárokkal burkoltatta be az ebédlőjének a pallóját. Egy féregirtó, üveghintót járat, melyben poloskák és patkányok vannak. Hajfestő szert, egy tetszetős leány, a saját maga haján alkalmaz a kirakatban. Ugy vélekednek, hogy a reklám mindent elősegit, reklám nélkül nem lehet kereskedés, a nagy dob megütése nélkül nem lehet csődülés, csoportosulás. Chicagóról, a sztrájkjairól is világhirü városról, az éjjelnappal dongó világnagy méhkasról, melyhez képest törpék az európai arányok, általánosságban és előljáróban, legyen elég ennyi, mert a tárgyból ki nem fogyhatnánk. A vezérlő város nagyszerü benyomást tesz reánk.

Chicagó parkjai.

Nem győznénk a méhkas szerü Chicagó nagyvárosban idővel és lábbeli izom erővel, ha az egymástól mérföldek távolságában elszórt nevezetességeket mind megakarnánk tekinteni. Nagyon segit ebben a gépkocsi, az uj idők találmánya, annak gyors járása, mely viszi a kor betegét, az ideges embert gyorsan, amilyen gyorsan az idő jár, életünk eljár.

Az amerikai nagyobb városokban 12—24 személyre való automobil omnibuszok állnak a vendéglők előtt, egyéb nyilvános helyeken az idegen forgalom előmozditására, turistáknak egyik helyről a másikra való átvivésére. Ujkori, anti ló omnibuszok. A cicorone valahol a középen foglal helyet, rendesen stentori hangu férfiu, s ha éppen nincs is olyan szerfölött erős hangja mint Stentor trójai fejedelmnek volt, amely tul tett ötven ember kiáltásán, de rendesen megértjük a gépkocsi pöffögése közben is. Rendesen egy dollárért felülhetünk a gyorsan járóra, emberkergető szörnyetegre s aránylag rövid idő alatt bekalandozhatjuk az egymástól legtávolabban eső részeket, különösen a parkokat, melyek itt Chicagóba a városrészek és városszélek legszebb ékességei, pótolják a tereket s mérföldekre nyulnak el, hogy bennük az emberek ezrei is elvesznek.

Az ujkori társaskocsi megpillantásakor rögvest felültem és automobilon jártam be az egész várost és a parkokat. Voltunk tizen a gépkocsin. Gyorsan görögtek a kerekek, szellő támadt, amerre száguldott a nagy kocsi. Egyszere azonban meglassul a járása, sorra hagynak el minket azok a gépkocsik, melyek utánunk voltak, akadoz is már a mi kocsink. Egy szük utcában javitó állomásra tereli a kocsi vezető, leszállunk és várunk félorát, mig csavarnak egyet-kettőt rajta, helyre ütik ami rozoga lett benne, olajjal megitatják. Kész a kocsi, mondja a bőrbarna ruhás, ismét

felülünk, se baj, gondoljuk, pedig csak most volt még csak igazán nagy a baj. Neki iramodik a kocsi a járda emelkedésének, erősen puffan, mi meg nagyot zökkenünk. Elhültem erre. A vezető visszafelé irányitja, most meg a hátulsó kerekek kapaszkodnak fel a járdára, közbül dübörgö hangok jönek a kocsi belsejéből, ugy, hogy tanácsosnak tartottuk leszállni, semmint rosszul járjunk. Évödünk. Azután villamos vonaton mentünk vissza oda, honnét kiindultunk s ahol másik kocsira ültünk.

A városról általános tájékozás szerzés után, egy jó német idegen vezető kalauzolása mellett, villamos vasuton egyenként jutok el a parkokig s mind a hat nagy parkba, rövidebb-hosszabb időre bemegyek.

Chicagónak egész parkrendszere van. Erről kivánok én néhány szót mondani ezen cikkem kicsi keretében, melynek fölibe cimül szurtam a park szót.

Chicagóban van sok szürke nagy ház, felhökarcoló, szénfüst is gomolyog minden irányban, de lombos, virágos város is az, meg kell neki adni, mert nem lehet tőle elvitatni. Chicagó, élettani szükségletre, körül van véve fasorokkal, legszebb parkokkal, akár mint Flórenc, csakhogy sokkal nagyobb arányokban. Üdülhetnek bennök, a természet ujjászületésétől, annak a haldoklásáig. Kiknek a munka elszedte erejét, pótolja a nyugalom a természetben.

Nagy dolog az, amiről én most irni akarok, az utvesztökről. Kezdjük mindjárt a számadatokkal, a méretek mindig jól tájékoztatják az olvasót.

A chicagói parkok területe 900 hektárt, utvonalának a hossza pedig 105 kilométert tesz ki. Üdülés mindenkinek, leginkább a munkában görnyedő szegény embereknek, kiknek meg van engedve, hogy enyhületet hozó este, nyári éjszakákon, tanyát verve, ott is aludhassanak. Rendőr nem kergeti el, mint nálunk városligetben, a füben heverőt; a milliomosok között, akik most fényes batáron hajtanak el az utakon, bizonyára nem egy van, aki itt aludt s olyan is lesz esetleg, aki ismét jobban fog itt aludni, mint vagyonának romján. Törökországban, véteknek tartják az alvó embert felkölteni, ha keresztben fekszik is az uton, kikerülik. Miért ne nyugodhatnék valaki a zöldben, miért ne szivhatná egész éjjel a tiszta levegőt? mikor nappal gyárfüstben vagy romlott levegőben volt kénytelen lenni.

*

Kezdem Chicagó legszebb parkjánál, a Michigan-tó szép kőpartján másfél mérföld hosszuságban 120 hektár nagyságban elterülő Lincoln Parknál, a parkok parkjánál.

A bejáratnál megállitja lépteinket Lincoln Ábrahám szobra. Az Unio tizenhatodik elnökének az emlékét sok szoborral örökitették meg az emberek. Eddig is már többet láttam, de ez a legszebb.

Lincoln szobra a Lincoln Parkban Chicagóban.

Lincoln, kis polgári nyoszolából pillantotta meg először a napvilágot és szegény queker családból küzdötte fel magát. Volt inas, munkás, hajón szolgált, müvelte a földet. Katonának állt, önkénteseivel az indiánok ellen küzdött, századosi rangot kapott. Kereskedő lett, megbukott, ügyvédséghez fogott, vagyonra tett szert. Képviselőnek választották előbb Illinois államban, azután a kongresszusra. Neve ismert lett és 1860-ban elnöknek választották. Mikor a déli államok kiléptek a szövetségből s megkezdődött a függetlenségi harc, amely alatt megérlelődött benne a gondolat, hogy a szerecsen*) rabszolgákat fel kell szabaditani és a polgári jogokat a négerekre is kell terjeszteni. Az ő akaratából, jóvoltából, politikai egyenjoguságggal szabadok is lettek azok 1863. évi január elsején. Négy millió néger rabszolga lett szabad egyszerre.

*) Az afro-amerikai négerek, azoknak az utódai, kiket rabszolgákul hoztak be 1620 — 1776. évekig.

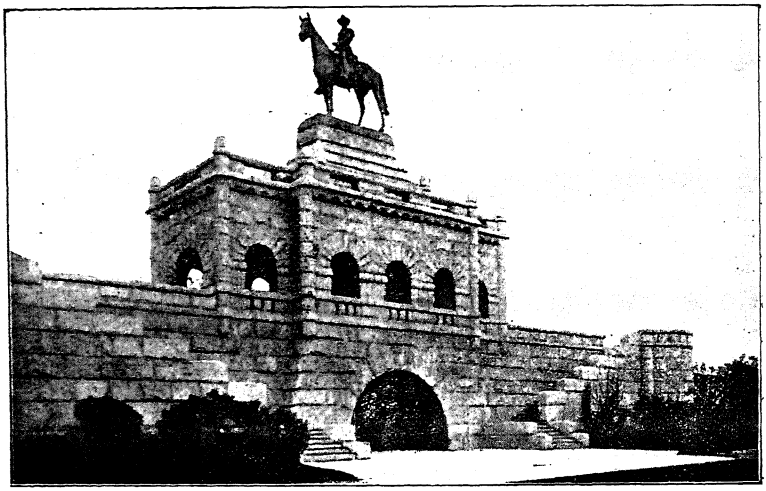
Nem humanizmusból, hanem haszontervezésből, miáltal a pénzzel és géppel dolgozó éjszaki államok, az ültetvényes déli államok fölé kerekedtek.

Lincolnt másodszor is elnöknek választották. Mi lett jutalma az emberiség érdekében tett szolgálataiért, és azért, hogy elalkuvást nem ismert. Ellenesei egy színész keze által Washingtonban a szinházban meggyilkolták 1865-ben. Országos gyászszal, utóbb sok szoborral tisztelték meg az emlékét.

Ez a szobor, amely előtt a park bejárati oldalán, két nagy felirásos és cserágas ércgolyó között állok, a fehér, sárga és fekete, tojásnagyságu összeforrasztott kavicsokból álló térségen, Gaudens Ágost müve, jól sikerült szép szobor. Az Unio sas alakjával diszitett támlás, oroszlán lábakon nyugvó elnöki széke előtt áll a magas, szikár, bajusztalan de szakálas, yankee arcu nagy férfiu, gondolkozva, kissé lehajtott fővel, jobbját hátrafelé tartja, baljával kabátja szélét fogja. Nyakában óra zsinór, csupa egyszerüség, mely elüt a mi uralkodóink katonás cifra öltözködésétől. A szobor-emelvényen csak a neve és az MDCCCIX évszám van bele vésve. Széles körben körülötte egymáshoz illesztett granitkő-pad, melyen ezuttal is többen ültek, kissé félre, egy sugdozó szerelmes pár.

A Lincoln Parkban nagy sétára kelek vezetőmmel az egymásba fonódó utakon; nagyobb szükség van itt reá, mint az egyenes utcáju városban. Kiemelkednek a parknak egyes szépségei. Megtudom, hogy ez a ritka szép hely, melyen vizi liliomok is ülnek pompát, 35 év előtt homokpuszta volt, részben temető. Most tele van legszebb koru fákkal, tarka virágokkal. Pálmaház, csónakázni való hattyus tavak, emeletes hajóház. restaurációk, czukrászdák, zene, este fényes kivilágitás, világitó szökőkut, mintáját az 1889. évi párisi világkiállitáson láttam, regényesen fekvő hidak, gyeplépcsőzet szolgálnak a közönség gyönyörüsége, mulattatására és kényelmére, söt füvészkert, természetrajzi muzeum az ismeretek gyarapitására. Nehány szarvast is láttam a parkban elrekesztve, odujukból fára mászó medvéket, jólehet mindez, a kajdácsok csacsogása is, csak a gyermekvilág mulatságára van. A benzin által mozgatott mennyezetes nagy csónakokban családok, szülők és gyermekek, barátok és ismerősök, urak, hölgyek, yankee missek élvezik a jelen örömeit. Mozdulatlanul pihen a viz, sima, csendes. Benne felhők szántanak. Egy hosszu csónak evező padjain, sportkedvelő fiatal emberek párosával. Beillesztvén az evezőket, egy-

kettőre, nagyot rántanak a lapáton, hogy a könnyü járásu csónak, röpitését kezdjék meg. A csónakokat egymásután rántják vizbe, csakhamar elfoglalják és evező nyomással elsurrannak. Elől jár keskeny csónakban egy vékony dongáju legényke. Egy középsulyu ember, kibillennék, belőle. Van nehezebb járásu csónak is, akik hajtják, felemelkednek félig az ültükből. Az időben télre kelve, a park taván jó korcsolyázó helyek vannak. Most úszoruhás fürdőzők élénkitik a partszegélyt, vizszélét.

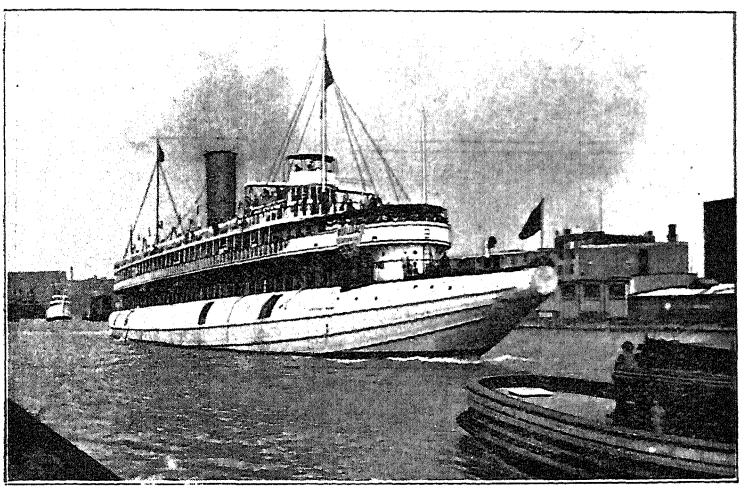
Grant tábornok szobra a Lincoln Parkban.

Engem a park szebb részein elhelyezett szobrok érdekeltek, mert magam is ezidőben egy szobor felláliitásával foglalkozom, Schweidel vértanu tábornok emlékének, szülővárosában Zomborban.

Rebisso szobrász remek müve a Grant-emlék. Alagutas, várszerü, 12 üres ablakos csarnok tetején áll Grant Ulisses Sidney tábornok és Unio elnök lovas alakja. A polgár háboruban tünt ki s Lincoln, az éjszaki hadak fővezérévé nevezte ki a győzelmes Grantot. Népszerüsége, az elnöki székbe juttatta, ünnepélyes igéretet tett, hogy a nép akarata ellen nem fog tenni, mégis az ellen cselekedett, alatta a megvesztegetettség elhatalmasodott, de azért még egyszer, ujból megválasztották. Tönkre ment azután az üzletei folytán, évdijból élt, de azért megmaradt nagy embernek az amerikaiak szemében, minek a bizonysága ez a szép szobor.

A chicagói németek felállitották a parkban Schiller szobrát, a chicagói svédek Linné-ét. A Mississippi-völgy kutatájának, La Salle-nak szobra is, a parkban áll. La Salle is elmondhatta urának és királyának, amit Cortez Ferdinand mondott a spanyol nép uralkodójának, hogy t. i. „több tartományt szerzett neki, mint az atyja, várost adott."

Egy széles alapon nyugvó indián csoportozat nagyon érdekes. Meztelen indián lóháton, mogorva harcossá zordonultan. Nem feledkeztek meg róluk sem, akiké volt egykor ez a föld.

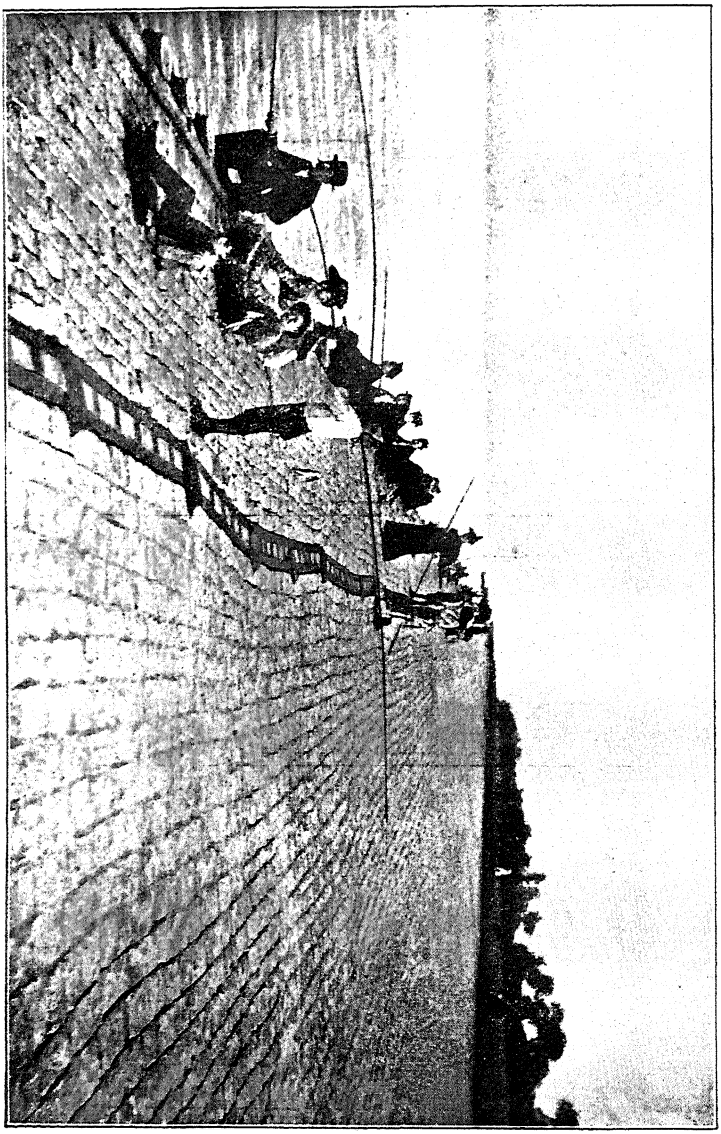
Michigan-tavi gőzhajó.

Mind, szép és nagy szobor, ide illő, különböző nemzetiségü férfiakat ábrázolók. Eszébe se jut senkinek, hogy azokat megrongálja, mint nálunk barbár módon a cenktetői milleniumi szobrot és mást.

A Lincoln Park olyan szépkert, melyben mulatva lehet okulni, tanulni.

A park keleti oldalán, tópartján, a lovagolók hosszu utja van. Nagy ágyúk a park szélén.

A menedékesen kikövezett, hullámoktól óvott tó partra kerülök. Messze látok el a határtalannak látszó, tengerszerü tavon, melyen háromemeletes gőzhajók, csinos yachtok, duzzadó fehér vitorlaszárnyak és gőzladikok mozognak. Most indul egy nagy gőzhajó, olyan, mint egy regebeli nagy madár, — Milwaukee-be,

Horoghalászok a Michigan-tó partján.

az amerikai német Athénbe. Nézek a vizre sokáig, nem unom meg, mint a tengert nem. A levegőég itt is egybeolvad a vizzel.

Érdekes, szines kép tárul fel előttem. Mintegy száz horog halász, férfi, nő és gyermek egysorban. Parti erősségül szolgáló, vizbe erősitett, elfűrészelt fatörzsek állnak ki a vizből tó szélén,

a tópart hosszában. A cölöp kapcsaira erősitik vizszintesen a hosszu horog-nyelet, bambusz nádat, egy, többet is s csak akkor rántják ki a horgot, mikor hal jelentkezik rajta. Minthogy sokan vannak egysorban, minduntalan akad horogra hal, mely a magasban teszi meg az utolsó utját.

Nem mondhatom, hogy csupán csak a szegénység iparkodik ebédjét, vacsoráját megszerezni picével, de kedvtellésből kalapos nők is lesik-várják a csalétekre jelentkező, sütnivaló izletes halakat. Sorba járom a kicsibe halászókat és látom, kinek mennyi tarka hala volt; több, mintegy 40 centiméter hosszu evickélt már a zsinegen a tavi közönséges halfajtából. Nézőkben nincs hiány, tréfa, nevetés füszerezi a társaságot ezen tarka egyvelegben épültem. Milyen messzire vagyunk mi ezeknek az embereknek felfogásától, gondolkozás módjától. Az önmagának a tulbecsülése, képzelődés, nagy hiba és baj, mikor csak ezzel telik meg az üres fej.

A tó, mint határtalan tenger partján, beláthatatlan messzeségben négysoros, faragottkő-párkány, ülnek rajta sokan, picézők, én is melléjük szegődök, beszéddel, nézegetéssel jól töltöm az időmet, figyelem a türelem munkáját, a parti haljárás várását, az apróságok motoszkálását. Hálót, megmártogatni a vizben, nem láttam.

Munkaképtelen anya, két kis leányával, alamizsna gyüjtőkkel, sipládával jár körül. Az egyik lányka szája, nyitott, mint a verébfioké. Fürge gyerek gombot árul, cipő füzöt, egy ember, szemüveget, messzelátót. Akármilyen gyenge a keresetforrás, megkeresik kenyerüket, de koldust nem látok.

*

Irjunk le nagy vargabetüt s villanyoson csakhamar eljutunk a város keleti oldalán a Washington Parkba, onnét a keskeny, egy mérföld hosszu parksoron a Midway Plaisance-on át a tó partján fekvő Jackson Parkba, közben-közben leszállván a kocsiról, utközben is megnézünk egyetmást, söt engedjük magunkat a nagy vágóhidon alul elvitetni olyan helyekre is, ahol a szép épületek folytonossága megszakad s felhalmozódik a piszok, szenny. Teljes képet akarok szerezni Chicagóról.

Szép utak, utcák, fasorok, tetszetős lámparudak vasból, zöldülésre serkentett gyepkockák a lakályos házak előtt, vasrácsos kapuk, keritések. Avenue-n, ahol nincsenek üzletek, itt is mint

New Yorkban, más kisebb városokban is, gondozott zöld kertecske van a ház előtt, ebbe van a lépcső elhelyezve, mely a házhoz és a házba felvezet. A legegyszerűbb ház is belül jól felszerelt. Verandákon, többhelyt asszonyt látok, többleányos mamát ringó székben, gondterhes apát, bojtos házisapkában, másokat, a szék karjára hanyagul hajolva. Ritkaságos far niente.

Kitányérozott fák, öntözött füvek, üde, rendes minden, amire a szem esik. Munkaképtelenek, szeges bottal szedik kosárba az enyészet szele következtében lehullott faleveleket, elhányt papir darabokat.

Nő hever zöld füvön, gyermekkel enyeleg. Nőknek, gyermekeknek Amerikában sok szabad. Két urleány automobilon sétakocsikázik, fiatalos szépségek, bájos szeplőtlenségek. Egy másik miss, könnyü kocsiban, lovat hajt. Mégmásik hölgy gyeplőt tart, mig a férfi, kényelembe veti magát a kocsiban. Szerecsen dadák, csunyák, kézi kocsiban tolják a gondjaikra bizott kicsikéket, más emtetők, keblükre szóritják a kis világpolgárokat. Kevés a katona, nincs udvarló.

Egy kisebb leány, alig néhány pár éves csöppség, szellős ruhában, kerékpáron igyekszik előre, még csak tanuló, nem biztos az ülése, egyensuly tartása. Majd megjön. Előtte, a matróz ruhába bujtatott fiucska, az már ügyesebben kezeli a gépet. Széles gallérjára kétfelöl, sötét alapra, fehér horgony van himezve. Vajjon vizen vagy a szárazföldön halad majd az élet pályáján? vagy talán a képzelet világában fog élni? Ki mondhatná?

Mikor eltelik szemünk szépséggel és nagyszerüségekkel, templomokat, tornyokat, pazar épitkezésü felső iskolákat látunk, ismét megszakad a folytonosság, bozót, dudvával benőtt hely, mintha nem volna a térnek, házhelynek gazdája. Pedig van, a drága telkek még nagyobb áremelkedését várja, gyüjti az épitkezéshez szükséges anyagot, pénzt a palotára, kastélyra, tornyos házra, bérkaszárnyára, szállodára, zárt társulati házra.

A nagyon tisztán tartott, kitünően gondozott és kiváló szép Drexel Avenue-n, a legszebb kocsiuton, gyaloguton szembe ötlik a Drexel emlékét őrző szökőkut. Fában, virágban, emelkedetten formás virág-szönyegekben ritkán lehet látni ilyen gyönyörüséges valamit. Nehezen tudunk elválni a pompás helytől, a nagy aloékkal köritett, 40.000 dollárba kerülő szökőkuttól, mely a legtetején, Chicagó egyik legderekabb polgárának az emlékét őrzi szoborral.

Kocsiról leszállva, sétalva, rendiben eljutunk a 211 hektár kiterjedésü Washington- és a vele kapcsolatos Jackson*) Parkba. Az elsőnek a bemeneténél Washington szobra van. Angol park alakitás, nagy zöld mezők, tavak, bennök vizinövények, legszebb vizi liliomok. Az előkelő világ légyottja a szép park, habár a rendes vasuton való odajutás miatt, ujabb időben mindinkább látogatja a nép.

Vizi liliomok a Washington Parkban.

*

A Jackson Parkban még több az ékesség, tavi fürdőház, játszó hely, nehány épület maradvány az itt 1893. évben tartott és 27.337.733 személy által látogatott**) világ kiállitásból. Ilyen, a kiállitás müvészeti palotájából, Marshall Field, nagy áruház tulajdonos költségén átalakitott, sok oszlopos, középen nagy kőkupolás Columbian Museum. Szép és olyan nagy épület, hogy ha négy részre tagolnánk azt, minden részből egy tekintélyes nagyságu is formás muzeumot lehetne alkotni. Sajnálom, hogy a muzeum belső tartalmát nem dicsérhetem. Ilyen ittmaradt épület még a japán templom és a spanyol zárda.

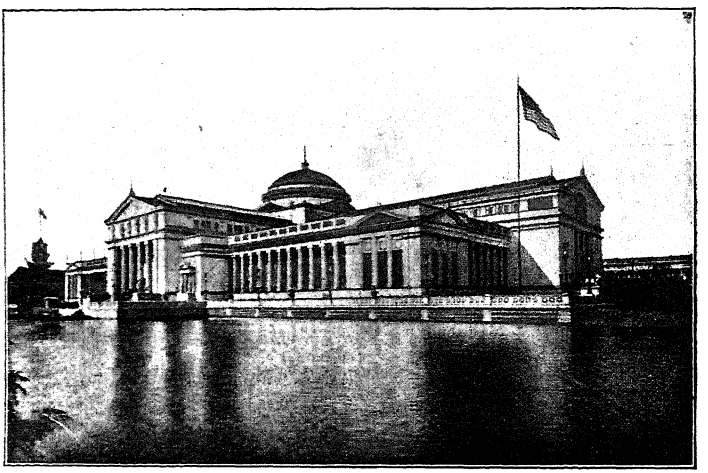
*) Andrew Jackson tábornok s a Unio hetedik elnöke volt.

**) Az 1851. évi londoni világkiállitást 6.039.195 személy látogatta meg.
Az 1853. „ párisi „ 5.162.330 „ „ „
Az 1862. „ londoni „ 6.211.103 „ „ „
Az 1867. „ párisi „ 10.200.600 „ „ „
Az 1873. „ bécsi „ 7.254.687 „ „ „
Az 1876. „ philadelphiai „ 10.060.000 „ „ „
Az 1878. „ párisi „ 16.159.719 „ „ „
Az 1889. „ párisi „ 32.354.111 „ „ „

Mit csináltak a többi kiállitási épülettel? Munkakimélésből felgyujtották egy szép estén. A látványosságra odacsődítettek sok, sok embert, akik felállitott, emelkedéses helyekről nézték a tüzet és a borzalmas látványosságért busásan fizettek. Amerikai ötlet és vállalkozás.

Elég olcsó kocsik állanak rendelkezésre, hogy a kapcsolatos, gyönyörü parkok utait bejárjuk, mert gyalog alig lehetne ezt megtenni.

Automobilok sebesen szaladnak a jó utakon, ugy, miként nálunk a közönséges kocsik. Füttyentenek, pöffögnek. A bérkocsik

Columbian muzeum a Jackson Parkban.

szerecsen kocsisokkal, urkocsik, szerecsen bakon-ülővel, az utak távolságain ugylátszanak, mintha kis, gyermekkocsik volnának. A képzelet hamupipőkét, törpéket lát bennök.

Visszamenőben, a Midway Plaisance összekötő park részleteit, — melynek fél mérföldnyi hosszában, világkiállitás alkalmával a látványosságok voltak — a tiz millió dollár költséggel 17 hektárnyi, nyolc millióért vett területre épitett chicagói egyetemet néztük meg, de csak kivülről, mert a harminc épületet nehéz volna egyenként és tüzetesen megtekinteni, látnivalóságait megnézni. Az 5000 egyetemi hallgató közül 45% a nő. Az élet, Chicagóban, fel tudja szivni ezt az iskolai nagy termelést, ha rajokban is jön ki az, az iskolából.

Az egyetemet ugy lehetett létre hozni, hogy Rockefeller János adakozó, hét millió dollárral járult hozzá. Amerikában vannak az igazi, nagylelkü adakozók. Ugyanez a Rockefeller, olajkirály legujabban (1904) Chicagóban 15 millió dolláros alapitványt tett egy mütudományi tankar felállitására, magára vállalván az épitési költségeket is.

*

A város nagy közepén, egymás alatt van a Humbold,-Garfield-és Douglas Park. Fehér utak, föld pázsitok, ivszerü lombsátrak, virág csoportok. Karcsu, táncoló szitakötő lepkék, ide-oda billennek. Lássuk ezeket a parkokat is rövidesen, egyenként.

A 80 hektár területü, sok szép virágáról nevezetes Humbold Park, a németek által lakott városrészben van, avenue-k és más széles utak vezetnek hozzá, melyekkel összeköttetésben van a Garfield Park.

Látponton, a park széléről, vadrózsás rácsozat, Mansard tetős házak, fényben égő ablakok, templomok és gyárkémények tünnek szembe vegyesen. Magában a parkban üvegből és vasból összerótt kettős tornyu üvegház. A kupola alatt magas növésü pálmafák. Egy sarokban üde, nagy páfrányok példányai, a csipkés levelek alatt, terjedelmes tartályban nagy halak uszkálnak. A felügyelő öreg bácsi, hajlitottfa székben egyet szunditott.

A park utain, zöld gyepen, előttünk, mellettünk vörös begyü, szürke frakkos, jókorka madarak ugrándoznak, a bogárirtó munkások bevárnak 6 — 8 lépésre, közelebbre, azután illegve-billegve lágyan elsuhannak. A közelben, apró dalosok tanyája. Jól kitollasodott madarak az uj költésből, pittyegnek. A fekete süvegü, vasorru pinty, hangosabban szól hozzá. Kistávolból, rigó-féle madár csacsogása hallatszik.

A Humbold Parkot, többi között egy szép Schiller szobor disziti, egy, itt meggazdagodott német ember állitotta fel. A költő hosszu kabátban van, bő mellénynyel, nyaka, régiesen, kendővel szélesen elfödve. Odább a Humbold szobrot nézem meg. Az alak, fatörzsre támaszkodik, jobbjában könyv, mögötte, állványon a földteke, egy lapon, gyík, felfutó irányban. A talapzat egyszerü felirása: A. von Humbold.

A németek Reuter Fritznek is állitottak a parkban szobrot, „Dem echten deutschen Volksdichter gewidmet von den deutschen Chicagó."

Egyéb szobrok is vannak a Humbold Parkban elhelyezve, de már nem érdekeltek, mikor az amerikai lengyelek által ebben az évben (1904) felállitott lengyel és angol felirásos Kósciusko Tádé pompás, lovas bronz alakját pillantottam meg. Jobbjában kivont kard. Sajnálom, hogy mi is, multunkon kegyelettel csüngők, nem állithattunk ilyet Zomborban Schweidel József, forrószivü magyar hazafinak, honvéd huszár tábornoknak, városunk szüllöttének és aradi vértanunak. Kardja összötörött, dicsősége megmaradt, emléke él. Az országos adakozásból csak álló alak került ki. No, de országszerte emelkednek már történetünk nagyjainak a szobrai. Szives-örömest viseljük a kedves gondokat. Ime, az elnyomott, kivándorolt, szabadság hőseit tisztelő lengyelek, kiknek az országa, hazája, másfélszáz év óta, három részre tagolt terület, itt sem feledkeztek meg a lengyel köztársaság legnagyobb hőséről, aki hazája felszabaditására messze földeken szervezte az első felkelést. Láttuk hadának a körképét pár év előtt Budapesten. Diadallal hordozta a fegyverét. Követték a kiegyenesitett kaszáju felkelők. Ez a dicső lengyel hős, az amerikai földön is katonáskodott, (1777) mint Washington hadsegéde. Szerencsétlen szerelme üzte ide, honvágya és népének a szeretete vitte haza, hogy előbb Poniatovszky alatt mint hadosztály parancsnok; később, mikor kitört a forradalom, a küzdelem nyughatatlan katonája nyeregbe szállt s a hadak élére állt. Hőstetteit a történelem örökitette meg, hatalmas volt. Akin nem fogott az ellenség fegyvere, békében, Svájcban halt meg, leesve a lováról. Krakkóban, a lengyel királyok sirboltjában nyugszik, a háromfelé tépett Lengyelországról álmodik.

Szemem ráesik ezután egy nyomorult teremtésre, egész életére szerencsétlen emberre. Kis kocsin ül, melynek a kerekeit maga mozgatja a kezével. Kétszeresen sajnosnak érezheti a helyzetét Chicagóban, ahol kézzel-lábbal minden ember amerikai mozgékonyságu.

Alig nehány lépésnyire több, köztük egy fiatal ember bravurosan ül a kerékpáron, mutatványnak beillő ügyességeket fejt ki, nézik sokan. Az élet nem egyformán nyujtja az egészséget, testi épséget, földi javakat. Maholnap, nem kerül-e majd a kerékpározó mint nyomorult, hasonló kis kocsiba? Most azonban egyre többen nézik.

Talán legjobban tetszik annak a három szőke kis lánynak, akik mamájuk oldalán, mint annak képmásai vannak. Rövid, fehér

a szoknyájuk, magas a fekete harisnyájuk, kék szalag disziti a szalmakalapjukat. Igazán amerikai aranyos kislányok, mint a csermelyek nimfái, szépek, kedvesek, aminők csak lehettek. Festő ecsetére méltó csoportozat a nap által megvilágitott uton, magas növésü fák között.

Hétköznapon kevés embert láttam a parkban, vagy elszóródva vannak, restauraciókban elosztva. Megesik, hogy az itteni rendkivüli nagy diszkertekben alig látunk embert, pedig a több oldalról jövők, ezren és ezren vannak elszéledve.

Mesterséges tavacskákban nincs hiány a parkban. Egyben sincs undok békanyál, de egy nagyobb csónak, keveri a leapadt tó iszapját. Most nyiló virág kevés van. Szinehagyott hortenziák bólintgattak. A fára futott repkény, viruló volt. A lehullott leveleket gereblyélték. Egy őszszakálu öregur nézi az enyészet munkáját. A földre néz, hivogatja őt a föld, bizonyára arról gondolkodik, mikor kerül rá a sor, bujik az alá.

Idegenek rakódtak egy kocsira, ugylátszik utazó társaság. Ama bizonyos vörös táblás könyv a kezükben. Nehéz volna eltalálni, honnét jönnek? hova mennek? Mindenesetre a tapasztalás mesgyéjén haladnak. Nézem őket szemlélő kedélylyel.

*

Másik parkba megyünk át. Könnyü fuvalom rezgeti a lombokat. A 75 hektár területü Garfield Park elnevezése, Garfield Jakab Ábrahámnak, az Unio huszadik elnökének az emlékét tartja fen. Szegény ember fia volt, éhezett, mesterinas, iskolaszolga volt. Mint ilyen tanulni kezdett, tanár lett, azután politikus, a tanács tagja lett Ohio államban. A polgárháboruban önkéntesből dandárnok lett, majd meg könyvelő. Unio elnök választáskor, nem tudván a választók megegyezni, a 35-ik szavazáskor ő került, ki győztesen. Egy évig sem volt elnök 1881-ben meghalt sebében, melyet egy züllött ember golyóval ejtett rajta.

Alkalomszerüleg jutnak ezek a dolgok eszünkbe, valamint az is, milyen változatos az Egyesült Államok elnökeinek az életsorsa. Mintha hullám emelné és temetné őket. És amilyen az elnöknek az életsorsa, olyan ott sok emberé. Ma szegény, holnap gazdag, néha megforditva.

Tavak a parkban itt is vannak. Oszlopos és fedett csarnok a zenebandának. Most mély csend ült ezen a helyen. Lóversenytér

van a park mellett és egy alkalmas, mély, gömbölyü tér a kerékpározóknak gyakorlatra. A térség oldalán lejtősen, négyszegletes, szabatosan összeillesztett granitkő nagy kockákkal van kirakva, hogy a sebes iramodásban kár ne essék a sportkedvelőben. Felszaladva bravuroznak.

Egy vörös ruhás, mosolygó fejü kis leány, — gyümölcsös kosárka a kezében — és egy korosabb uri ember nézik az ügyesen kerékpározó urfiakat. Vajjon mit gondolhat az egyik és a másik? Én a tavaszt és őszt láttam bennök egy képen. Halk zsongás támadt a lombok között.

*

Végre a Douglas Parkkal befejezem a zöld lomboknak, virágos mezőknek, bokorcsoportoknak, felsarjadt füszáraknak a felkeresését. Ez, csak két hektárral kisebb, mint a Garfield Park. Uj városrészben van. A park, Douglas István Arnoldnak, a higgadt cselekvési modoru, amerikai nagy államférfiunak, a nagy Lincoln versenytársának tartja fen az emlékezetét. Chicagóban halt meg. Sirja fölé helyezett, magas oszlopon álló szobrát a 35. utca keleti végén látjuk a tóparton. A tanitóból ügyvéd lett, később államügyész, majd képviselő és szenátusi tag. Iró és szónok volt. A déli államok pártjára állt, a rabszolgaság eltörlésének a kérdésében, elnökjelöltté tették, de a neve, harmadszori fellépésekor sem került ki győztesen a szavazó urnából. Végre mint tábornok kardot fogott a kezébe, de a halál, mielőtt harcba szállott volna, kiejtette azt a kezéből 1861. évben. A Douglas nevéről elnevezett parkban, csak kisebbszerü tavak vannak.

Keep of the grass felirás jelöli a parkokban mindenütt a helyeket, füves területeket, melyekre lépni nem szabad. Common, ahol a táblán irva van, ott átmehet, leheverhet mindenki, letelepedhetnek egész családok, játszhatnak a gyermekek karikával, kocsival, labdával, habár utóbbira foot ball, a kedvelt angol labdarugásra külön helyek is vannak kijelölve minden parkban, olykor csak egyes sodrony huzattal.

Ebben a parkban is vig iskolás gyerekek labdáztak a tisztáson, kifaragott kaposfával ütötték a labdát magasra, elfogták, szaladtak fel és alá a métára. Az egyiknek balkezén nagy keztyü. Rügybontó márciusban megkezdődik már a játék és eltart, mig a kezek fázni kezdenek.

Odább, ketten vannak egymástól távolságban. Egymásnak

dobták a labdát magas ivben elfogásra. Amoḍább, kis és kisebb gyerek, alig látszanak ki a földből, máris birkóznak a füvön.

A természet fölneszelt. A sekélyvizü tavon, melynek vizét éledező szél borzolja, vitorlás kis hajót ereget, ringatóztat egy piros képő kis fiu, tele élettel és üdeséggel, Alighanem, hajótiszt lesz belőle! Mulatnak rajta a kis társak, a hajócskával, a viz és szellő mint szeszélyeskedik. Kisebb leányok társasága egy másik gyepen, elcsevegnek, nézik azokat, akik kerékpáron vannak.

Életrevaló nemzedék, mely különféle emberfajok házasságából származik. A vérkeveredés tovább tart, keverékfaj mindig több.

El-elnéztem a hajlékony testü, könnyen mozgókat és mi más juthatott volna eszembe, mint a gyermekkorba vesző multam, a gyorsan tünő idő, mely szárnyakon suhan el fölöttünk s észre se vesszük, utólért az öregkor. Még jó, ha utólér, de hányan vannak a kortársak között, akik az élet derekán buktak a föld alá. Iskolatársaknak idők multán való összejövetele, rendesen gyászmisével kezdődik. Ezenközben tovább bandukolunk. Követem az utak kigyózásait. Nézem a fákat, rajtuk élősdieket látok. Minden szerves lényhez odafémek. A mikrophitával meg kell osztani az élelmüket. Bármely kis parány megélhetést kér. Egy beforrott fa odvában hangyákat látok mászkálni.

Még a parkban vagyunk. Napáldozat után is maradoz, aki érzékkel bir a természet iránt. Szeretem hallgatni az édes lombzenét. Minden parknak megvan a maga rendőrsége, ezek az emberek kalauzolni is tartoznak a közönséget, ha arra szükség van, az idegeneket ebben a tekintetben ki is szolgálják, mert hiszen a nagyméretü diszkertek, labirinthusok.

Chicagó büszke lehet a parkjaira. Büszke is. A szép közkertek nagyon marasztalják az utast Chicagóban. Botra kapva, járnak sokan azokban.

Chicagó nagy házai.

Értelmes vezetőm, a tiz év óta Chicagóban lakó hamburgi német ember, teljes tájékozottsággal, sőt szakértelemmel, megbizhatóan tudja az amerikai dolgokat előadni, hogy feltünt nekem az. Kérdezősködöm az ismereteinek forrása felöl, a gazdag library-kat emliti. A sok könyvtár, fényes, kényelmes, télen meleg helyek, jól sarjadozzák az ismereteket. Sokat tanultam tőle, apró gondjaimat eloszlatta, jó utbaigazitást adott a további utamra, a st. louisi világkiállitásra, a tervezett Mississippi utamra, s. a. t. A szivar, szivarka és dohány vásárlást rá biztam. Olcsóbb áron jobb árut hozott, mint a milyent nekem adtak, idegennek, aki rövid idő alatt a versenyárulást, szabad kereskedést ki nem tanulmányozhattam s azonkivül minden városban más és más fogásuk van az elárusitóknak, mikor a szivar- és dohánygyárosok is egymást elnyomni iparkodnak, nagy reklámmal dolgoznak. A papiros szopókába szivart teszünk és nagy vargabetüt csinálunk.

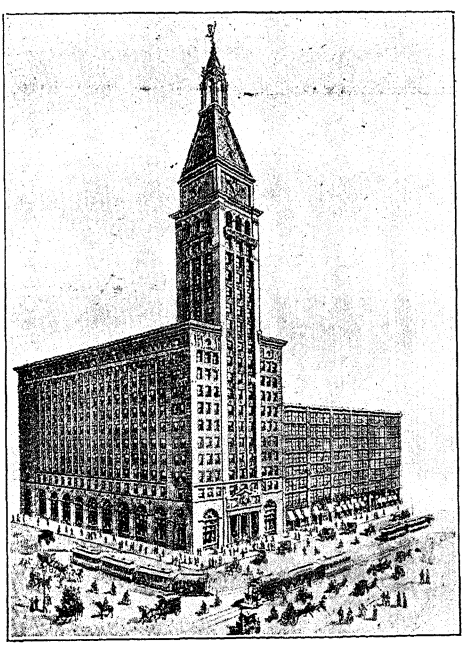
Vezetőm személyében főleg annak örültem, hogy kitünő helyismeretével teljes tájékozottságával ebben a rendkivüli nagy városban, idővesztés nélkül találta meg a célhoz vezető közuti villamos vonalakat, ott szálltunk fel és le ahol kellett és Chicagó nevezetességeit, égbenyuló házrengetegeit alkalmilag, utközben mutatta meg, tett rájuk figyelmessé.

Ha nem is tett volna rá figyelmessé, feltünt nekem a Michigan Avenue és a Madison-utca sarkán a Montgomery Ward et Comp. templom formáju, középen tornyos, uj, 22 emeletes nagy áruház, Chicagóban legnagyobb ház, inkább áruszétküldési üzlet, nagykereskedés, mely évenként 15 milliónyi forgalmat csinál és hirdetésre ugyancsak évi 250.000 dollárt költ. Jön is naponta 10.000 megrendelő levél, karácsony táján négyszer annyi, mikor az alkalmazottak számát 4000-re kell kiegésziteni. Van külön

postahivatala, ami ugy értendő, hogy az állami pósta nélkül az indóházba küldik egyenesen a csomagolt árukat, leveleket s. a. t. Érdeklődésemre megtudom, hogy a sajátságos külsejü ház, épületóriás 1000 négyzet láb területen 30 láb hosszu, 900 pilotaszerüleg földbe vert vasoszlopon nyugszik és hogy 165 láb magas a szépépitkezésü tornyának a csucsa. Express-liftek visznek egy-egy meghatározott emeletre, legmagasra fel. Drága a telek, a levegő ingyen van.

A már másutt emlitett Marshall Field et Comp. áruház labirintusában is 7000 alkalmazott nagy ügyességgel, udvariassággal szolgálja ki a vevőket évi 65 millió dollár forgalommal. Ami áru és aminek legkisebb vagy legnagyobb értéke van, az mind megvan abban a kereskedő házban, melyet osztályfőnökök igazgatnak. Ha a vevő elfárad, a harmadik emeleten lévő szobákban nyugodhatik pamlagon, karszékben, hintaszékben, iróasztalhoz ülhet, hirlapokat, könyveket csendben olvashat.

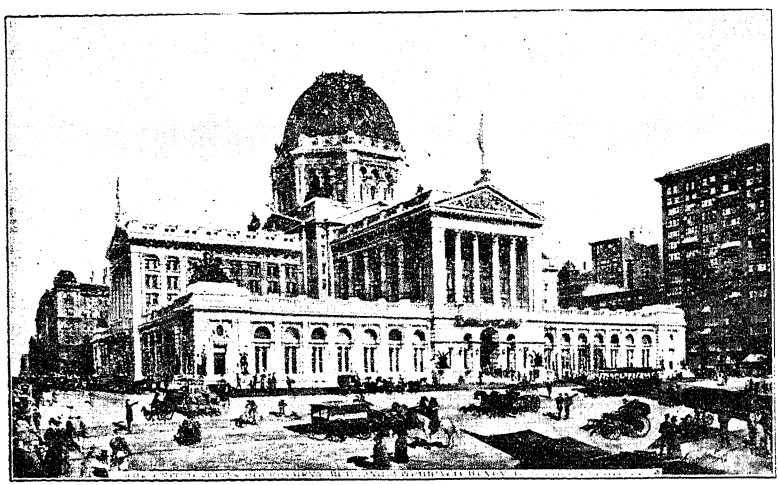
Mutatta vezetőm a Federal Building-ot, mely vámház és pósta, a világ négy tája felé irányuló oszlopos diszépitkezése van, 61 méter magas a kupolája középen, bámulatot keltő valóban, chicagói látványosság. Nem tudom, mit csodáljak meg rajta jobban, a hatalmas alkotás épitészeti szépségét, vagy a nagy arányait, mert a törvényszéken, közigazgatási hivatalokon kivül 3200 rendőr és 1100 tüzoltónak a tanyája. Az épület tudott hiánya, hogy nem szilárd és belül kényelmetlen.

A Montgomery ház Chicagóban.

Mutatott vezetőm

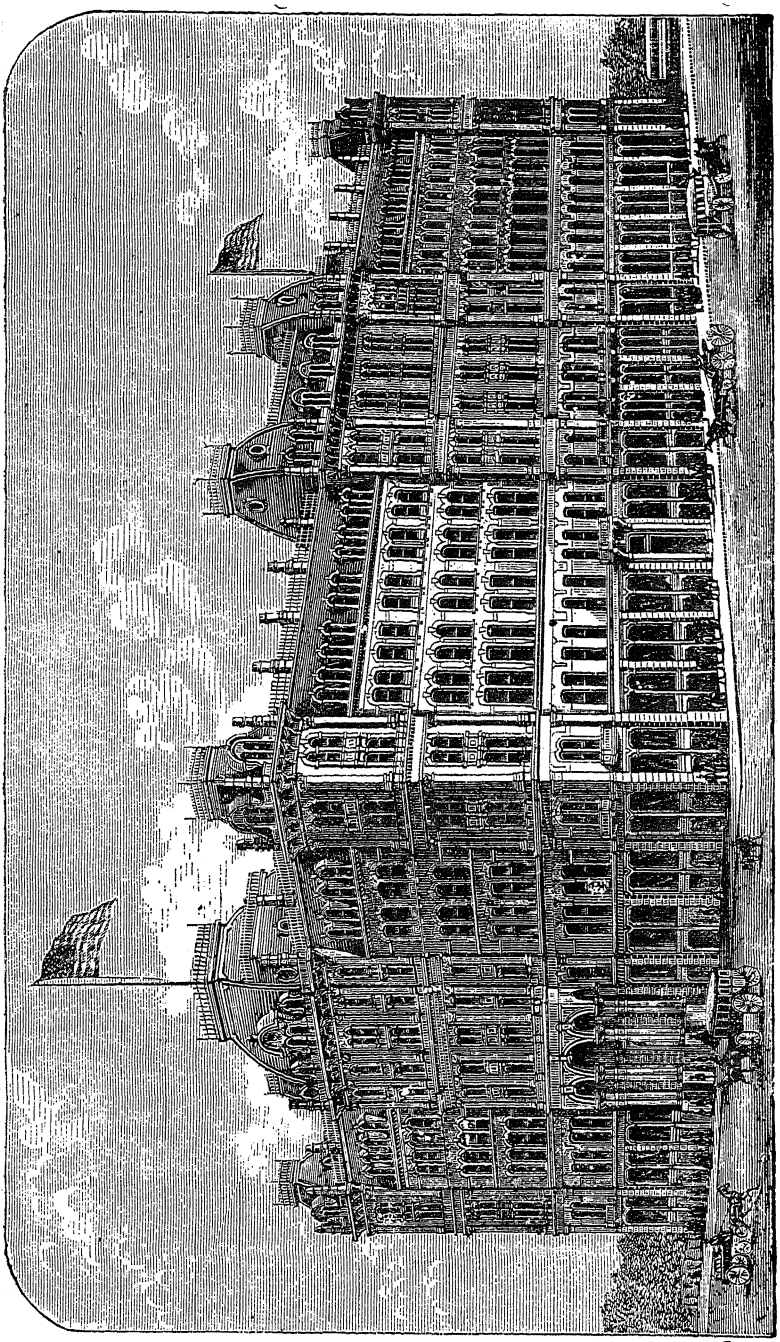
több 12—13 és több emeletes házat, csupa vasból valót is, előszámlálni bajos volna azokat. Rajtuk, a tetőnyilásokat nem látjuk. Nevezetesek, a többnyire orvosok által lakott 14 emeletes, szédítő magas kupolás Kolumbus-emlékház, továbbá a 18 emeletes Fischer kereskedő ház, az Unity-ház, a szabad kömiveseknek sorfalat álló, hat felvonó géppel biró 30 emeletes háza, mely üzleti célokra épült bérház, bazár. Oda vannak kötve a város rabszolgái. A mindennapi életben mintegy 20.000 ember jár ki-be. Ismételve nézem meg a roppant házat

Az uj pósta épület Chicagóban.

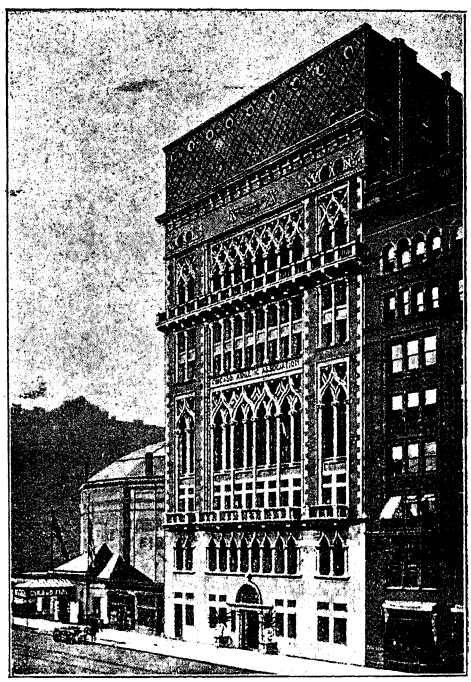
figyelmesen. Építészeti szempontból érdekes a Pullman-ház, a világhirü Palmer Hous Hôtel és az amerikai kényelemmel berendezett Grand Pacific Hôtel, más nagy szállodák. A magas tornyu értéktözsde, a cifrán izlésteljes Athletika Társaság háza, egyéb Mansard tornyos, nagy ablakos szürke házak, háztömbök. Láttuk még végezetül az igen szép, sok, nagy oszloppal diszes városházat, mely egy egész utcatömböt vesz el alapnak.

A magas házak között nehéz keresni, mert elveszik a kilátást, nincs áttekintés. Hallom, hogy a nagy házak, szerelem nélkül is összeházasodnak. Tudom, hogy némely magas házra rá illik a Példabeszédek mondása: „Aki magasra csinálja házát, romlást keres.“

A Grand Pacific Hotel Chicagóban.

Sokat láttam, hajszát a dollár után, sokról hallottam, elégedett voltam a vezetőmmel. William Vogt volt a becsületes neve, amiként azt jegyzőkönyvembe tintás irónnal bejegyezte. Sokról, sokat beszélt. Hümgettem folytonosan. Jól töltött nap után, mondjuk, csetlés-botlás, testet gyötrő gyalogjárás után, mentem vele vacsorálni. Kértem, oda vezessen, ahol amerikai étkek, különlegességek kaphatók, hard-dringre való californiai jó fehér- és vörös bor, kitünő whisky és whisky sauer, álomhozók.

Az athletikai club háza Chicagóban.

Reszelős torokhangon azt mondta az egyik dühöngő jóbarát a Stammtisch Bruder másiknak a kocsmában, hogy ő nem iszik már többet, elég volt.

— Ej mondja a másik, nincs benned olyan nagy akaraterő.

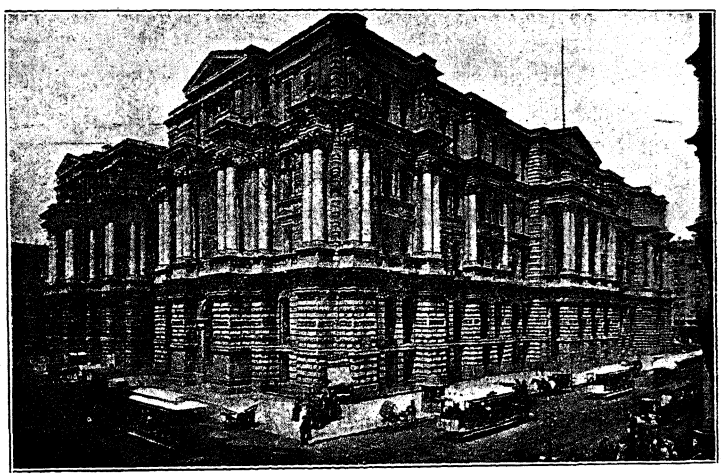
— Bennem nincs, de van a feleségemben.

Az amerikai élc, megjárja akár Európában.

Megtaláltunk mindent, osztriga kagylóból való különféleségeket, apróra vágott, savanyitott uborkából olyan válogatott eledeleket, hogy a jó izük számba jön, ha reájuk gondolok. A californiai borok valóban kitünőek, zamatosak. Az egyik mintha felolvasztott rubin lett volna, folyó arany a másik, dacára, hogy nem volt vékony bor, miként az erdélyi ember a gyenge bort nevezi, jól izlettek, de méreg drágán mérték a távolban fekvő hegynek a levét. Egy kis hazai izük és zamatjuk volt, tokaji szőlővesszőket oltottak a magukéba.

Pohár koccanás csengését sehol sem hallom, de azért a hangulat, fokról-fokra szállt. Láttam azután, mint lomhul a kedv, gőzölög

az álmos fej. A fali óra, hiába mutatta a mulandó időt. Szivesen maradoztam nem csak azért, mert a jó bor inkább marasztal mint küld, hanem a sok parkjárástól fáradt voltam, idegszálaimban az voltam, s a szédítő nagyságu Chicagó látnivalóságainak a nézésébe belecsömörlöttem, de azért is, mert elborult az égbolt, mennydörgéssel, vakitó, csattogó-pattogó, a felhőkön átcikázó, harsogó villámlással, kékes sugarak szórásával, jégzáporral zivatar támadt hirtelen és az istenitéletidő órákig eltartott. A viz elöntötte az utcákat és a földszint alatti helyiségeket. A combig érő vizben,

A városház Chicagóban.

mentenek amit lehet. Többhelyütt vizálló, a gyalogjáró. Nyers hangokat hallottam, melyek nemcsak az estével jártak, hanem a a nap eseményéből is folytak ki. Tanulmányoztam az amerikait, milyen a vidulásában. Az embereket könnyebben lehet megismerni a kocsmában, mint a templomban.

Mikor az égzengés elhallgatott, villámlás nem szeldelte már a haragosan sötét eget, hazatérve, nem tudtam a szememet behunyni s egy órát álmatlanul aludva, féltizenkettőkor éjszaka, fehér főveges, kitömött vállu, vörös kabátos, arany zsinóros canadai katonák, peckes vitézek, — mintegy 400 — egyenletes ütemben meneteltek, lépdeltek el az ablakom alatt trombitás banda hangos zenéjével. Az amerikai pot pourri himnuszt

fujták teletüdővel. Szines képpé olvadva, jól festettek a barnaképü derék szállegények. Látszott rajtuk, hogy sokat tartózkodtak a szabadban. A st. louisi világkiállításon voltak csillogó egyenruhában mutatóban, hazafelé mentek, hatra-vakra, az indóházhoz törekedtek. A kürtös, harsányan fujta a könnyü lépésü csapatnak. Katona podgyász utánuk.

A városban és városon kivül nagyon sokat láttam, hallottam és tapasztaltam a nap folytán és este, nehezen győzném leirrással. Bármennyit is láttam. mégis sok maradt a képzeletre, arra hagyom én is az olvasónál. Annyit mégis mondok, hogy akármilyen nagy város is Chicagó, közlekedési eszközeinek felhasználása mellett, látnivalóinak a megnézésével előbb vagyunk készek, mint Sevilla, Flórenc, Drezda és más sokkal kisebb városokkal, ahol a müvészet sokszor akasztja meg a lépésünket. Chicagó egyébként minden tekintetben New Yorknak a méltó leánya. Fogalommá jegecesedett ki előttem.

Elült a lárma.

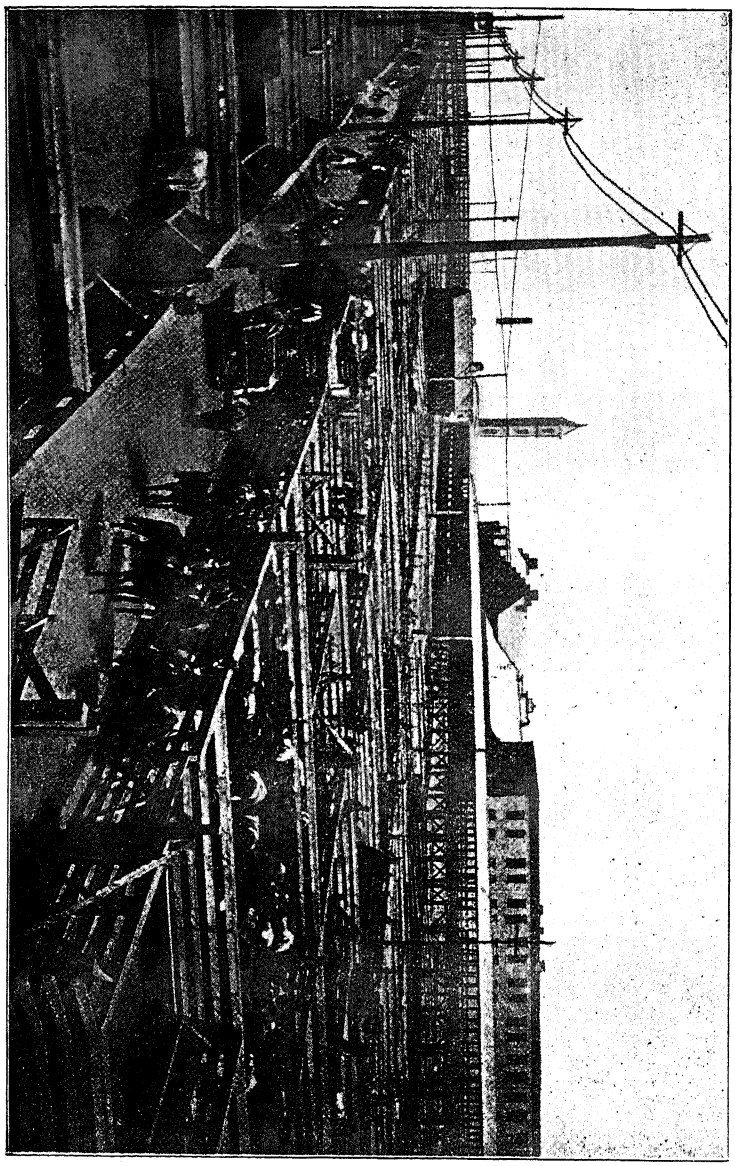
Leeresztem fáradt szempillámat. Elalvófében, előttem rajzik a sok látvány. Az éjszaka csendjébe szakadó néhány hangot hallok mégis, mig végre, fáradságtól kimerülve, reggel feléig elalszom.

A nagy husvágó.

Felhős égre virradva, mentem Chicagó különlegességét, a világ legnagyobb mészárszékét megnézni, melyet Union Stockyards-nak, szarvasmarha udvarnak neveznek. Porcopolisnak, sertésvárosnak is mondhatjuk. Erősitem idegeimet, mert tudom, hogy azok az ölőhelyen, husfeldolgozó gyárban nagyon igénybe lesznek véve. Huztam- halasztottam a dolgot, végre nekikászálódva itt vagyok, rajta átesek.

A mészárosok városát éjszakról délre átszelő hosszu Halsted Street-en s a Chicagó-folyón át jutottam el a maga nemében világhires marha kereskedelmi helyre, a közvágóhidhoz. Kilenc kilométerre van a városházától, még sincs a város végén, inkább annak a középtáján. Több oldalról, a város minden részéről visznek villamos kocsik a 200 hektárt magában foglaló, véresmunkáju nagy területre, habár csak az megy a husipari telepre, akinek dolga van, de barom felhajtás és az üzleti nagy összeköttetés folytán, most is szorongás van a sebesen járó, hosszu nagy kocsin. Hájjal kipárnázott mészáros mesterek járnak, kelnek, egynémelyik kövér, tulkának husán, zsirján ugyancsak kihizott. Vastag az önzésük is.

Területnek mondtam, pedig egy egész kerület, sőt város ez a városban, mely külön, rendes nyomtávu vasutaival, gyártelepeivel, utcáinak 30 mérföld összhosszaságával, vizvezetéki csöveivel és elvezető csatornáival, 75 mérföld hosszusággal, önmagában véve is beillenék bármely vidéken nagyobb városnak, olyannak, melyben van egy nagy szálloda, bankház, sőt egy napilap is jelenik meg. Tekintve a sok foglalkozást, akiknek innét van a kenyerük, szerzeményük, meggazdagodásuk, ugy is város ez, melyben minden hajitásnyira mást és mást látunk.

A chicagói nagy husvágó udvarrésze.

A nagy husvásárba a 41. utcáról van a főbemenet, meg kell keresni, mert a nagyság arányában elvesz az. Férő hely az ölésre felhajtott jószág számára. Az egymástól elkülönitett helyeken,

udvar istállókban, szemmel könnyen átlátható udvarokban sok állat*) fér el, közel félmillió. Ha az etető válúkat egymásba illesztenék, 40 kilométer hosszuságot adnának azok ki, a vizi válúk külön 30-at. Van eset, hogy egy nap alatt 160.000 összehajtott marhát kell élelemmel ellátni, de átlagosan 50.000-et naponta.

Leölnek évenként mintegy 16 millió állatot 300 millió dolár értékben. Nálunk, a budapesti közvágóhidon 393,229 állatot vágtak le, mint legtöbbet 1891-ben.

A leölt négylábuak husának a szétküldését 25.000 munkás eszközli. A mészáros mesterek, nagyhirü milliomosok foglalkoztatják őket. Ezek a mészáros királyok, európai néhány kis királylyal nem cserélnének. Amour és társa, Swift és társa a legnagyobb mészáros cégek. Ők maguk 14.000 embert foglalkoztatnak a tisztes mészáros iparral, és a nagy állatmennyiségből évi 80 millió dollár forgalmat csinálnak. Bizony a sokból sok marad és a nagy husszükségletben jól jövedelmez a husáru a világcégeknek.

Átlépve a nagy vágó üzem főkapujának a küszöbét, állásokban látjuk az eléterelt, közélelmezésre, ölésre, napifogyasztásra szánt állatokat a fedett, hálós helyükön és az udvar alján nyilt állásban. Életük tartama rövid már, mintha maguk is éreznék a vesztüket, nem-, vagy alig esznek.

Kiáradó vérszag követ a lépésünkben. Lehangolttá tesz az állatbőgés.

Tájékozást szerzek magamnak részint térrajzból, részint kérdezősködve, mert a vágómarhavásáron a távolságok nagyok, az utazó ember ideje rövid.

Emeletes, magas, nagy épületek, emelőgépekkel, az Exchange-épület, más officek, zománctáblák az ajtókon. A hivatalokban

*) Sertés	300.000
Szarvasmarha	75.000
Juh	50.000
Ló	5.000
Összesen:	430.000

**) Az évi felhajtás igy oszlik meg:

Sertés	8,000.000
Szarvasmarha	4,000.000
Juh	4,500.000
Ló	130.000
Összesen:	16,630.000

Széditő számok sorozata.

egész sereg tisztviselő, meghatározott jövedelmü, nagy vagyont kezelő emberek, akik az életről, minden adag szénáról, szalmáról, az utolsó gabona szemről elszámolnak, minden egyes állategészség állapotáról számot adnak. Ölöházak, fájdalmas állathangok, a mészárosok kocsiinak ki-berobogása, a husnak minden irányban való széthordása, a telephez tartozó vasutakon folytonos a közlekedés, a nagy vigyázat kábulttá tesz. A hushajók a Chicagó-folyón a telep közepéig jönnek.

Itt, nagy kocsiban hat ló vontatja a Libby-féle hus conserveket, ott ugyanennek a cégnek vasuti teher szállitó kocsii, Libby's Canned Meats felirással, üresen jönnek, ládákkal, göngyekkel megrakva mennek. Amiként az erdőből a fát, ugy szállitják innét a hust. Ma még él az állat, holnap már hütött vasuti kocsikban, hajón, száz és ezer mérföld messzeségben fogyasztják fagyasztott husát kunyhóban cseréptálból, palotában lakomán. Akik elköltik az izletes falatokat, nem is gondolnak arra a nagy mészárlásra, mely itt, hátborzongóan folyik össze szemünk előtt.

Lécsőszárnyakon emelkedve, egy poshadt levegőjü irodán, — melyben sokan körmöltek — áthaladva, a főnöknél jelentkezem s a nagy mészárszék és a conserv gyár részletes megtekintésére engedélyt kérek. Megadatik. Külön- külön, mellém rendelt vezetőkkel bejárom az egészet, az udvaristállókkal összeköttetésben lévő mintegy 80 ölő hely közül annyit, amennyire szükség van a teljes áttekintéshez, fogalom szerzéshez. Egyes helyeken várok, mig felhuzó gépen a kivánt hivatalba bejuthatok. Egy elárusitó csarnokban husféleséggel kinál meg az üzleti kisasszony. Conserv husok voltak azok. Izlenek.

Elárusitónő.

Emlékül jegyzőkönyvet, finom papiru képes füzeteket kapok a Libbi conserv készitményeiről. Angol leirások, megromlás ellen a szellencékben légmentesen elzárt husokról. A magyarázó szöveg- képeknek hasznát vettem, de a többi apró-

cseprő emléktárgynak nem. Ezek között volt egy amerikai hosszmérő.

Tekintetem, apró vaskerekeken járó öblös kocsikra esik, ember tólja. Vaskampóval ezekbe a kocsi-ládákba hányják a leölt állatok egyes részeit. Tele kocsi tüdő, sziv, máj, lép, belek, sózott bőr, szarv s. a. t. összeállt vér rajtuk. A munka gyorsan folyik. A kocsikat gyorsan guritják a rendeltetésük helyére.

A szarvasmarhák leütését nézem meg legelőbb. Gőzerővel mozgatott szük rekeszek, mindenikben két állat, meg nem fordulhatnak. A rekeszek egymással kapcsolatban lassan de folytonosan tolódnak előre. Egy hatalmas termetü, bivalynyaku, izmos karu szerecsen, vad kinézésü ember, kinek agyarmódra álltak ki a fogai, magasabban s egyhelyben állva, hosszu nyelü, két egyformán kigömbölyitett végü vaskalapácsot lóbál folytonosan a kezében, egy-egy állatot sujt vele a homlokcsontján, a szó legszorosabb értelmében agyon vágja. A vaskalapács ütő része félgömb horpadást hagy maga után, annélkül, hogy az állat agyvelejét szétlocscsantaná. A vágómarha, bármilyen erős, legtöbbnyire az erős négerkar első csapása alatt rogy le, nyomban utána a mellette lévő másik.

Egy fehérszőrü, fekete foltos — miként a háziasszonyok mondják szép — tehén, erőteljes, az első ütésre csak megtántorodott, állva maradt, csak a második találásra rogyott le, akkor is még kapálódzott, egy harmadik ütést kellett rámérni.

Eközben a másik, következö rekesz előre jut, ugyanaz az eljárás, rövid végvonaglás, hangtalan kinos rángatódzás. Csak rövid ideig nézhettem ezt a kegyetlen, ölő munkát, halálkint, végvonagló testeket, nem sokáig hallgathattam a fájdalmas bőgést. Az emberi érzés nem vitt rá, hogy bővebb tanulmányt tehessek.

Az agyonsujtott állatok géperőnek ügyes alkalmazása mellett egymásután potyogtak ki az oldalt megnyitott rekeszekből, a nyakukat rögtön felvágják s ugyancsak géperővel emelik fel egymás mellé. A gyorskezü, sorban álló mészáros legények megnyúzzák, megtisztitják, előbb ketté, azután darabokra vágják, fürészelik. Gyors munka, óránként 150 darab szarvasmarha feldolgozása. A hulladék elkülönitése csirkéknek, szappanfőzésre, glicerin készitésre.

Előbb a szurómarha megölését hosszu, hegyes vasrudakkal eszközölték, amit fölül, deszkákon álló emberek, fejtetőre jól

irányzott döféssel végeztek. A szurásra egymásután fordultak fel az előhajtott állatok.

A sertéseket, kondák malacait, mikor eladják, nem olvassák, mérik, tömegekben rakják sulyra a disznóhusnagykereskedők.

Kis fejü és kurta fülü sertéseknek, husnak- és zsirnak való hizottaknak, ölésre felhajtva, egy helyük van; összebujva szorosan, szoronganak, röfögnek, sivalkodva furakodnak egymás közé, megvadulva törekednek elöre, amig hatolhatnak a falakadályig. Hallják szörnyü sikitását, hörgését az ölésre kerülteknek. A sertés falkában leghátrábban lévőknek egy-egy szijhurkot illesztenek az egyik hátulsó lábára. Azonnal felkapja a gépezet s egy lábon, fejjel lefelé lógva, sikoltozva kerülnek a magasban vizszintesen forgó keréknek a peremére, mely alatt az ölő mester áll, aki éles, hegyes, nagy késsel, a három lábbal kapálódzó állatoknak sorban szurja át a nyakát és a szivüket, vérüket veszi, amint a kerék hozza. A vér, vastag vérsugárban lövel ki, patakokban az ömlés, vérben gázol a csizmás ember. Borzasztó a látvány, a vérnek kibugygyanása, kiomlása, elfolyása, hozzá sivitása a száz számra gyors egymásutánban ölés alá kerülő hussertéseknek, yorkshirei malacoknak, a legerősebb ideget is mozgásba hozza.

Az ölőnek a képében láttam az Isten legvérengzőbb teremtését, az embert. A tigrisről irja a természetrajz, hogy ez egy olyan vad állat, hogy még akkor is, mikor nem éhes, szétmarcangolja az elébe kerülő embert és állatot egyaránt. Az ember, még a tigrisen is tultesz. Vérpatakok omlanak miatta. Ha az itteni nagyban való véres mütételeket látná a növénynyel táplálkozó ember, méginkább megerősitené az elhátározását.

Amint a gép-szij felkapta az ölésre kerülő állatokat, mikor elcsorgatták vérüket, azonképpen eregetik le azokat a gőzzel forralt viztartóba, ha vonaglik is még; egy pillanat alatt mentes lesz a sertés, szőrétől s leforrázva, tisztán kerül a szétbontásra. Büvészeti gyorsasággal megy minden, hol a magasban látjuk a leölt sertéseket vasrudakon egymásután ide-oda tolatni, hol meg már az egy sorban elhelyezkedett mészáros legények előtt gépszerüleg vonatni. A foglalkozó vágó legények egy helyben állanak, mindegyik egy-egy metszést tesz a leölt álloton, hasán vagy a belsejében. Kiszedik az élést, a bélesek, beledobják az elvezető csatornába a belek tartalmát.

Gép által hajtva, sorban kerülnek a sertések kéz alá. Ömlő

vérüktől, felülről, zuhanyok mossák a ketté vágott sertéseket teljesen tisztára. Két perc alatt fel vannak darabolva, tiz perc mulva már szállitják.

A jobb minőségü hust elküldik, a kevésbé jót besózzák vagy tölteléknek használják. A vért behordózzák.

Vértől ragadós helyeken alig fordulok egyet-kettőt, haladok el a füszer-őrlők mellett, a hurkagyártó telepen kolbászt látok a szemem láttára leölt állatokból. Nagyon gyors a kolbászkészitők munkája. Gép vagdalja össze a kolbásztölteléknek való hust, keveri el az aprólékot. Alkalmas gépezet, munkafelosztás, nagy időtakaritás. A felaprózott hus, mint habarcs kerül a kiskerekü, mély deszkakocsikba s azokból gépnyomással a megtisztitott belekbe. Boszorkányos gyorsasággal megy végbe szem elött az egész dolog, melyet tekintettel sem követhetünk, mert 600 darab sertés kerül feldolgozásra óránként.

Itt, husnak a csontokról való lehántása, csontoknak a különrakása késnyélre, fogkefe fogantyura, más tárgyra. Ott, a szarvaknak gőzben való kikészitése, fésüre, szopókára s. a. t. Amott a sonkáknak a lekanyaritása, az oldalasok feltáblázása, tábla szalonna különválasztása, gyöngyzsirnak a felhasználására, végre, mi kerül trágyának. „Arany feneke van minden mesterségnek.“ Nagyon sok kéz mozog, dolgozik egy-egy nagy asztalnál, 10—15, jóformán mindenki mást csinál. Kézről-kézre megy az elbánás. A szemünket tágra kell nyitni, ha a gyors egymásutánt, a maga mivoltában látni akarjuk a margarin, enyv, gelatin készitést. Olyan aranyszinü disznótepertőt azonban, mint nálunk, nem láttam sehol sem, dacára, hogy csömörletes kövérségek halmozódtak össze.

Juh, nem volt abban az időben, félnapon, melyet a nagy vágóházban töltöttem s igy a leölésüket sem láthattam, de amit láttam, elég volt az, az idegeimnek tulelég. Erős érzékü ember legyen, aki mindent végig néz. Megnéztem ehelyett a juhfürösztőt, 12,000 darabra elégséges, a juh akolt 30.000-nek a befogadására alkalmatos. Amerikának nagy juhtenyésztése van, habár Ausztráliában van a legnagyobb.

Lankadt járással tovább megyek és megnézem a lóanyagot. Száz acra területen, nagy lóvásárt tartottak az e célra épitett cirkuszban. Mintegy 5000 ló volt aznap fölvezetve. A vásárlók és a lovak iránt érdeklődők ülnek, mint a cirkuszban, lehettek ezeren. Az amerikai városokban több ilyenféle kisebb cirkuszt láttam,

lókereskedők, feldicsérve kinálgatják a lovakat, jártatják, ugratják azokat. Válogatják, milyen szolgálatra válnak be, versenyre vagy igavonásra.

Nagyon érdekes volt a Libby féle készitményeknek, huskivonatoknak, élelmiszereknek szines feliratos, csinos bádog dobozokban való elrakását, zárását, a világ minden tájára, háztartásnak, katonaságnak való szetküldését megézni. A cég készitményeinek kereskedelmi jelvénye, — trade mark — szárnyakon repülő ökörfej. Vignetta nevek — mágnást értek — nem fordulnak elő, mint nálunk a cognac-on és máson.

Szárnyakon repülő ökörfej. Cégjegy.

Kétszáznál több változatban csinálják a conserv-hust, a háziasszony fáradság nélkül egész ebédet, vacsorát állithat ki a dobozolt husokból. Ritkuló szokássá válik igy az otthon főzés.

Az egész világon összesen 15 millió tonnát tesz ki az évi hustermelés, ebből teljes egyharmad jut Amerikára. Ennek csak a felét fogyasztják el az Egyesült Államokban, a másik felét kereskedésbe bocsátják.

Legelőször egy nagyterembe jutok, ebben a cég office-a van sok hivatalnokkal, irással, számolással foglalkozó nőkkel. Azután a husnak világkereskedelmi cikké való feldolgozását nézem meg.

Husfürészelés.

Hosszu fehér felsőben, vászon sapkával a fejükön, három ember foglalkozik egy, kerekes gép mellett. A husfürészszel, csontmentes nagy husdarabokból, gyorsasággal, annyi elpakolni való szabályos darabkát kapnak egyszerre, hogy győzzék elhordani a tisztakezü leányok.

Egy másik osztályban, egymás tetejére állitott nagy ládákból szedik elő a friss hust és füstölésre helyezik. A füstölő kemencében, kolbászfélék felfüggesztve, töménteten mennyiségben.

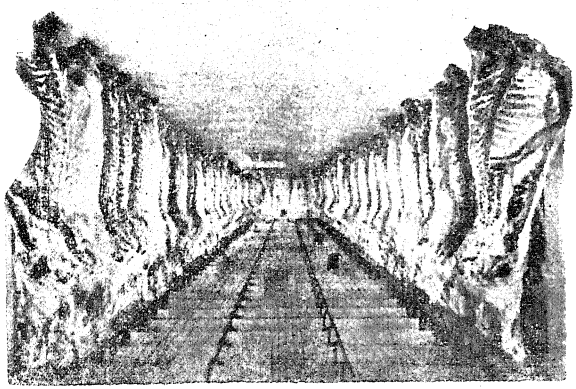
A nyelvek feldolgozása.

Nem csak füstölnek, száritanak. Szalonna, sehol sem látunk annyit, garmadák. A szalonna vágást kerekes gépek végzik, gyorsan apritanak nagy mennyiséget.

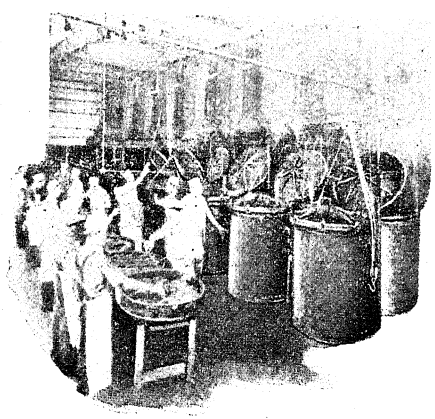
Mégmásik helyen, nagy asztalon, fehér sapkás, fehér mellköténves 12 nő a nyelvekkel volt elfoglalva, jól értettek hozzá, megtisztitják és levagdossák a foszlányokat.

Egy hosszu teremben, vasfogasokon, a ketté vágott szarvasmarha — nehány száz darab — volt egymásmellé fel-

akasztva hütésre, fagyasztásra. A hütő jég megakadályozza a hus feloszlását, elvihetik Londonba, máshova. Angolország fővárosában, a központi huscsarnokban, nagy husvásáron, láttam is egy alka-

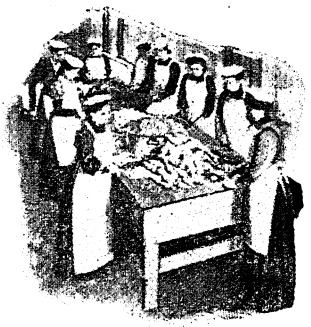
Hütés.

Gőzzel főzés.

lommal ezerszámra Amerikából érkezett, fehér lepelbe burkolt egész darabokban megfagyasztott szarvasmarha husokat.

Egy nagy konyha helyiségben, gőzzel főző szakácsok sürögtek-forogtak, hogy a személyzetnek elkészitsék a tállalást. Nagy üstökben gőzölög a leves. A másik konyhában, hosszu

Zöldség tisztitás.

csöves nagy kazánokban a huskivonat főzése van.

Más-más helyen, nők a baromfi hust válogatták szét, különféle zöldséget tisztitottak és saláta féléket rendeztek, mind ez, huslé, főzelékes huskivonat s. a. t. a csinos bádog szelencékbe, formás üvegekbe jön s megy olyan helyekre, ahol nem kukurikol a kakas, nem kodácsol a tyuk, nem kel ki a — hónapos retek.

Férfiak hordókat mosnak, káposztával telitik meg. A pince helyiségekben nagy hordók állanak egymás mellett és egymáson. Itt a hus besózást végzik, pakolják, refrigeratorokkal ellátott hajókra megy és máshová.

Érdekes a felszeletelt, főtt husnak a kisebb-nagyobb bádog szelencékbe rakása, minden kicsi helynek, hézagnak a kitöltése, a dobozok beólmozása. Nők végzik ezt a munkát igen ügyesen, nagy számmal vannak. Fénylik előttük a sarkos és gömbölyü, csinos cimkékkel ellátott sok doboz. Szinesek.

Husdoboz.

Nézem a staniol papirba göngyölt kolbászféléket, a vászonba burkolt szalonnákat, az aranyos nyomásu, selyembe burkolt sonkákat, cimkés tégelyekbe helyezett huskivonatokat, melyek London, vagy más európai gazdag nagy város piacán fognak elkelni. Mondják, hogy az angol spleen, a sokféle besózott husnak a lelki kinyomata.

A conserv hust magukba foglaló edények, dobozok, szelencék is itt készülnek, egész gyártelep az, tüzzel, gőzzel, füsttel, szijjal forgó kerekekkel, gyors munkával.

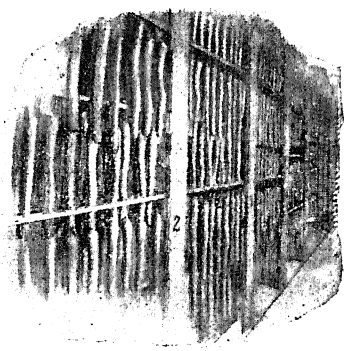
Erős csomagolásu bádog lemezek, finom, vékony, vastagabb, vasuti kocsi számra van a raktáron. Munkafelosztással, ügyességgel, gyorsasággal készül minden. Egyfelöl beillesztik a gépbe a bádog lemezt s elvágva, összehajtva, kigömbölyitve, mególmozva kerül kézbe a másik oldalon mint szelence. Piszkos kezü emberek kezéből, ragyogó tisztasággal kerül ki.

Husszelence.

Fölötte érdemes és érdekes volt a szakbeli nagy iparvállalatnál a mintaszerü berendezést megnézni. Ismételve kerülök a kolbászfélék száritásához és a káposztának hordókba rakásához.

Tőke befektetés, géppel való gyors dolgozás, jó munkafelosztás, fogalmat meghaladó forgalom, értem már, hogy a nagy versenyzésben, vám- és szállitási költség dacára, a husszékbe olcsóbban jön valami Amerikából, mint amennyiért mi tudjuk azt kiállitani. Azért a huskisipar, nem megy előre Amerikában sem, habár szabad mindenkinek vágni, mert a trust, a husnagyvágó társaság, mely irányitja az áruk árát, olcsóbban állit ki mindent, egy font hust 40 fillérért a mi pénzünk szerint. Amerikában sok hus fogy, mert jutányosan megszerezhető és az erős levegő miatt megkivánják annak a fogyasztását.

A kolbászfélék száritása.

Meggazdagodott a hus trust, nagy vagyont szereztek a husnagyok. Az Amour & Co. vagyona 75 millió dollár, a Swift & Co. vagyona 60 millió dollár, a Nelson Morris & Co. vagyona 15 millió dollár, ugyanannyi a Cudahy Packing & Co.-é. A Libby Mc. Neil & Libby vagyona 5 millió dollár. Üzleti forgalmuk a tőkéjüknek megfelelőleg 3—6-szoros. Ezek a huskirályok, hadsereg ellátók, nagymészárosok, hus trustban megszabják a marha és hus árát, üzéri szellemben uralkodnak a marhavásárokon.*)

A káposzta hordóba rakása.

*) Kansas City, Omaha, Sioux City. S. Joseps, Forthworth a főpiacok.

Örültem, mikor a vérszigetet, hus feldolgozó telepet elhagytam s a világ legnagyobb állatvásárának a légköréből, a legyek birodalmából tovább állhattam.

Emlékezetünkben van még a chicagói hentesek sztrájkja. A társadalmi forradalomból fegyveres forradalom lett, sajgó sebbel, véres fejjel, emberek halálával rémületet keltett a fenyegető állást foglaló, törő-zuzó csőcselék. Amit a nagyvágóban mutattak, minden rendben volt, de a külszin sokszor csal.

Nagy felháborodást okozott 1906. év tavaszán az amerikai huspanama, a hus-trust botránya. Megromlott, élvezhetlen hust kevertek a többi közé és a vásárló közönségnek a nyakába — sózták. Beteg, a telepen elhullott állatokat vágtak le, a hatóság közegei összejátszottak a csalókkal. Hihetetlen viszonyok. Trichinek, borsókás állatok, kórokozó bacillusok. Emberhus a pléhdobozban. Üstbe szédült gyermek, huskivonat között megfőzve, mert nem akarták eldobni az egész készitményt. Husmérgezésben meghaltak, sőt járvány tört ki San Franciscóban. Az élelmiszer hamisitás rendes dolog Amerikában. A fűrészpor, liszt, kenyérmorzsa, cikoria, gépolaj fontos szerepet játszik ebben. Roosevelt elnök jelentést tett a kongresszushoz a vágóhidak üzelmei ellen, nagyobb állami felügyeletet és ellenőrzést kért. Okkal teszi.

A nagy husvágóban megindult erre a tisztogatás, de a megfizetett képviselők a rossznak védelmére megvétettek, mert Amerikában nem a választókat, hanem a képviselőket veszik meg.

A vágóhidak állami volt felügyelője Milnes dr. sajtóban támadta Wilson földmivelésügyi minisztert részrehajlásáért. A miniszter maradt, neki pedig menni kellett. Ilyen az amerikai igazságszolgáltatás. Elég ahhoz, a nagytömegü husfogyasztás visszamenőben van, különösen Angol- és Németországban, akik legtöbb chicagói hust fogyasztottak. Talán most hozzánk jönnek vásárolni, könnyen mellőzhetnénk akkor az osztrákot.

Nálunk is piacot akartak teremteni a chicagói husnak, de nem sikerült. Lesz nekik azért mindig piacuk, ha itt nem, ott, ahol nem kelletlen az alkalom.

A szarvasmarhát és a buzát eredetileg Európából vitték Amerikába és lám, milyen fontosságra jutott ott. Mind a két termékből ők szállitanak nekünk. A tejszövetkezet ellenben Amerikából jött Európába. Változik a világ. Állattenyésztéssé alakult a vadászat, valamiként haltenyésztéssé a halászat.

Chicagótól St. Louisig.

Reggeli órákban, mikor csendes eső permetezett, az Illinois Central Railroad-on indultam Chicagóból, a Michigan-tóparti szellős városból további utamra s megtettem St. Louisig 293 mérföldet. Eltartott félóráig, mig Chicagó belső utcáit és végső házait elhagytuk. A lámpák tisztes távolságban voltak egymástól, végre eltüntek a külsővárosi emberek.

A felhő hasadékon napsütés, megcsillan a sugár.

Megmérem a vasuti-kocsi hosszát, melyben helyet vettem, 40 lépésnyi volt az.

Légy, hizott légymama, apróság, elég van a kocsiban, természetes, hiszen Chicagóból jövünk, ahol a nagy huspiac.

Alig helyezkedem el, jönnek a boszantó elárusitók, ujságot, könyvet, képes utimüveket, utmenti képeket, szivart, gyufát, gyümölcsöt, egyebet kinálnak. Mindennel el voltam látva, gyümölcscsel is, négy nagy körtét kaptam öt centért a kofaembertől, kitől szoktam venni Chicagóban. Nagy hüvelyü bananára esvén tekintetem, veszek mégis nehány darabot ebből az izletes, kellemetes izü crême féléből, melyet már a keleti utamban, Egyptomban, Palesztinában megkedveltem. Egy félhavi folyóiratot is megveszek, nézem a szép képeit. Megszerzek még egy diszes köntösü, illusztrált kiadást. Széle, egy ujjnak a vastagsága.

Yankeeföldőn, az ellapuló sikföldre, termékeny televényekre, terjedelmes pusztákra, bugás, érett vadmoharra, megperzselt avarra, mezőkre, ujra kizsendült, kivirágzott tarlókra, lapuleveles tarló répára, bivaly csodákra, lófalkákra és a szinte végtelen terjedelemben elnyulni látszó nagy darab kukorica földekre, utbaeső tanyákra, lotyogós nadrágot viselő földmunkásokra, mezőnlévőkre, ökörhajcsárokra, ütött-kopott szekerekre, esik első tekintetem a kocsiból, no meg a teremtés jámbor háziállatjára, egy hosszufüles időjósra, mely a fenyegető felhőket orditással üzi el. Lovak, keresztbe rakják nyakukat. Amodább széna kazalok. De nagy

kalangyák! mondaná az erdélyi ember. Megpihen a szemem rajtuk. A gyér népességü sikságok fásitlanok. A tanyás, izzaszte munkájában nem talál árnyékot, mikor a nap elönti sugarait a tájon. A cowboy-k, a prairie-ken száguldó csikósok, gulyák őrzői, bódékban találnak enyhülést az időjárás szelsőségeiben. Egy hosszu kocsiban négy ló volt fogva, az öblös munkakocsi tele volt az ősi föld bő áldásával, nagycsőrü kukoricával, annak volt a bő szüretje, felülmulhatatlan terméshozama. Láttam ezekből már Chicagóban igen szép példányokat, 16 magsorosat, minden rendben mintegy 40 szem, elég egy embernek, hogy jólakjék. Mellé volt téve a magasszár, az elérett, száraz, zörgő, lándzsa-levél.

Jupiter pluvius osztván az áldását, jótékony, kiadó eső járt erre, a megáztatott föld, őszidőben, nem vehette be hirtelen a vizet, sok lábnyomnyi tócsák képződtek, melyeket a nap ottfelejtett, mellettük az ég tiszta könyéből eredt vastag sár, elkelne a facipő. Sárba süppedt lábnyomok, a kocsik a felpuhitott földön sárba rekedtek. A felhők szétfoszladoztak, az eső elállt, a nap lecsókolta az apró tócsák vizeit, az őszi eső, nem hozta meg a hüvös időt. A dudva, napraforgó, mindenütt megteremnek, ahová magvuk vetődik. Nálunk otthon ezidén szárazság volt egész nyáron, (1904) kiaszott a szomjas föld, sült, ami reményt igérőleg a földből kikerült, dus aratást, vig szüretet igért. A venyegéket jég golyózta. Földig égett le a sarjadzó burgonya bokor levele, rögös volt a szántás. A kapa koppant és a kutakból sarat meritett a vödör. A sujtott részeken kitört az éhinség.

Nézek tovább. Nyilt kocsikon, kacskaringós utakon erre-arra vágtatnak a földeken, dülőznek az egyenes utra. Gazda, veti munkáját. Napos esőben egy hintó ernyője alatt sapkás nök, ki tudja? nem-e kukorica királynék, a dülőre vezető utra térve, a gazdaság után járnak, a gazda szeme egymaga, nem győzi hizlalni az ökröket. Egy köteg friss here vastagon rakva a saraglyába, mutatja, hogy nem kocsikázni mennek, dologban járnak; valamikor talán, zsupszalma ülésről maguk hajtottak.

Folytatom a szóból. Miként vannak a gazdasági szertelenségben kukoricakirályok, ugy vannak buzakirályok is. Ki a buzakirály Amerikában? Aki a nagy buzatáblákon 1000—2000 holdat bevet. Gleen buzakirály, ur a maga birodalmán, 100.000 holdról aratott buzát (1880) és a világforgalmi cikket saját hajóin

küldte Angolországba s elárasztotta táplálékkal a világot. Habár Mack Kinley védvám törvény rendszere nem kedvező*) a farmerre, mégis igen nagy versenyzői vannak a magyar buzának. Gleen mellett, az éjszaki termelési övben még mintegy 7 millió kisebb-nagyobb, gépekkel dolgozó farmer, termesztő van. A nagy adózásunk mellett, hogyan menjünk előre?! Még szerencse, hogy a mi buzánk minősége jobb. Vannak itt petroleum-, zsir-, hus-, réz-, szén-, gyapot s. a. t. királyok, fejedelmek. mágnások, megannyi yankee uraság.

A kenyértermények nagy kiterjedésü rónaföldje ez, termékeny, akár a bácskai, csakhogy sokkal nagyobb terület, tultermelés van, mert amikor megcsendül a kasza pengéje, bőven ontja áldását az illinoisi Ceres, mely buza lázba ejti a yankee-ket. Ez a talaj, a régi geologiai tenger feneke volt, az alluvium tette a földet termékenynyé. Rajta elszórva, ereszetes embertanyák, melyekről galambok ereszkedtek le, gémes kutas tanyaudvarok, baromfival, farmer telepek, alátámasztott, aláfalazott támpillérekkel ellátott pajtacsürök, melyeken az életszükségleti, világforgalmi cikkek felhalmozódása van. A kopár földön nehány tanyaház kéményéből kékes füstszalag huzódik.

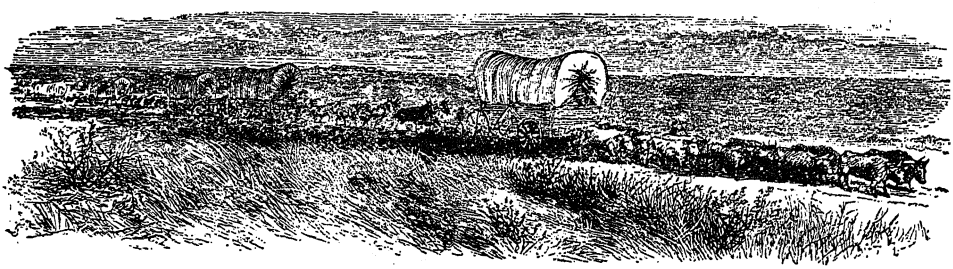
Neki görnyedve szántanak három lóval, gőzekével vegyesen, mélyen hasogatják a föld hátát, kalászt ringató buzaföldde munkálják meg. Az amerikai Ceres, szivesen időz itt, a puszták nyugodt levegőjében. Egy bőrkabátos, nehéz csizmás gazdálkodót látok, gámos, magas botot huz maga után. Lompos kutyája, nyomról-nyomra követi a gazdájának erős, kemény lépéseit. Egy szalmabáb, sütő-tök fejjel, nem tudom minek tették ijesztőnek.

Tanyaköz, szétszórt házu falu, kőházak és faházikók, hőt, világosságot elzáró fatáblákkal, favázas gazdasági épületek, ereszetes toldalékok, lankás ereszszel, tornácos tanyai lakok, majorságok, tanyaközök, rőzserakások, gazdasági kisebb-nagyob telepek, magtárak, melyekben vigan lakmároz a falat furkáló egér. Gyepes

*) A rabszolga háboru sok pénzbe került, nagy adosságot csináltak a szövetséges államok, emelték azért az adókat, szélsőségbe vitték a védvámos rendszert. Nagy haszonnal dolgoztak a gépgyárosok, a farmernek drágán kellett beszerezni tőlük a szükségletet, a védvám nem engedett versenyzést az idegen iparcikkekre, mert 60—100 %-os vámot vetettek ki ellenük. Uralkodtak a tőke birtokosok.

udvarok, facsoportok, tanyaudvarok nagy féröhelylyel, a merre a szem ellát, mindenütt a föld kincsének a magtára van. A meghonositott, falánk veréb haszontevése fölött, napirendre tértek már. Azontul, a pusztákon, szürke roppant rónákon, hol a hangtalan csend uralkodik, a tőlünk szeliden átkerült ló és szarvasmarha, félig vad állapotban. Apró-cseprő földecskék itt nincsenek. A lábas jószág nagy számban. Szabadmező a fejlődő csikóknak. Az amerikai csikósoknak, cowboy-oknak szabad földje ez, ahol kényük-kedvük szerint vágtathatnak.

Három cowboy, Winters Freed, Reardon James és Tucker William, mikor e sorokat irom, King F. A. milliomos, igért 10.000 dolláros jutalmának az elnyerésére vannak utban. Ez lesz a világ legnagyobb lófuttatása. Éjszak Amerikán át az egyik világtengertől

A prairie-n.

a másik világtenger partjáig terjed a 3000 mérföldes lóverseny. Naponta 35 mérföldet akarnak megtenni s 90 nap alatt a Csendestenger partjátót, New Yorkban lenni.

Az indóházakon táblák jelzik az egyik várostól a másikig való távolságot. Hegyes végü papirzacskóban pattogatott kukoricát, nyers paradicsomot is árulnak az első osztályu utasoknak. Azért csak az első osztályuaknak, mert az itteni vasutakon csak egy osztály van és a gustusról, Amerikában sem lehet disputálni. Egy aranyfogu hölgyecske, vigan ropogtatja a kipattogtatott fehér szemeket.

Kiszálláskor, udvarias kalauz emeli ki kocsiból a gyermekeket, zsámolyt tesz a kislányok lába elé, mikor fellépnek. Nem tudnak még nagyot lépni, de már korteskednek, vörös kalapjuk szalagján, a közelébb ismét választás alá kerülő Roosevelt elnök neve van.

Többen rándulnak ki Chicagóból a falura, farmokba, friss levegöt habzsolni, a gazdaság után nézni. A farmer neje ért ahhoz, de a kijáró, nyaraló városi asszony nem. Egy amerikai élcet hallottam erre vonatkozólag, elmondom. Azt mondja az urnő a szántóvetőjének:

— Nem értem, miért szerettek ti a városba gyakran bemenni, mikor itt kint olyan pompás levegő van, ezen a zöld pázsiton boldog vagyok igazán.

— Ugy vélekednek az ökreink is.

Más, szinte amerikai iz.

Panaszkodik a fejő asszouy az urnőnek, hogy a tarka nem ad már tejet, hozzáteszi, hogy az ma van először.

— Nem jól csináljátok ti ezt, mondja rá az urnő. Nektek az állatokat már borju korukban kellene arra szoktatni . . .

Tovább megyünk. Sok szerecsent látok. Megtudom, hogy Illinois államban 85.000 szines börü van. Mondják, hogy az alig valamivel nagyobb Missouriban mégegyszer annyi van, főképpen St. Louis-ban a világkiállitás alkalmából sok ment oda munkát keresni,

Semmiről sem nevezetes helyek, kisebb-nagyobb iparüző városok, vasuti elágazások csomópontjai, whiskyt égető helyek váltakoznak szemben a vonat gyors járásakor. Errefelé lakik farmokban*) a gazdaság, mely magokban szórja kincseit mind a két oceánon tulra is. Az illinoisi prairie-n, nagysikságon haladunk keresztül. Egyhangu tájképek, végtelennek látszó rónaföld, hosszu kocsik rajta.

Idő- és alkalomszerünek tartom itt, nehány szót a száraz regióba eső éjszak amerikai nagysikságról mondani, amilyen prairie ez a szemben fekvő is, habár ez még nem az igazi prairie világ, mert fák is vannak rajta elszórtan. Amerikának a francia népből származó kutatói adták a prairie nevet azoknak a termékeny nagy tisztásoknak, feliszapult felületü-, az ősvilág jura korszakából való tenger-medencének, mely a sok aranyat, ezüstöt, más hasznos ércet termelő, 4000 méter magasságig ágaskodó Sziklahegység (Rocky Mountains) és az Alleghani-hegyek között hullámosan terül el. Érjük be a puszta szemünk látásával. A neveztem hegyek, pere-

*) Az 56.650 □-mérföld területtel biró Illinois államban 264.151 farm van, mely mezőgazdasági értékekben 1890. évben 345.649.811 dollárt hozott. Mezőgazdasági tekintetben, Illinois az Unio második állama, ipari tekintetben a harmadik, 1890. évben 1.259.730.168 dollárt hozott. Kimondani is sok.

méül szolgáltak a beltenger viz sikjának. A fü, szélben, hullámzik, a pázsiton kiszáradva, ég, amikor száraz lesz az avar. A fáknak nem kedvező éles szelek vagy prairie égések pusztitották-e el a fát? Nem tudják. Mély medreket vájnak a folyók a sikságon. Négy vasut diagonalisan szeli át a nagy termőföldet.

Ezeket a mezőségeket, üzve rajta a vadat, alakitotta át a folytonosan munkálkodó embernek a keze, — termékenyitő barázdákat hasitván az eke — gabonát dusan termő földekre, ahol sürü rendek dülnek, gyülik a kenyérre való. Mert mondva vagyon a paradicsombeli átokban, hogy az ember, orcájának a verejtékével keresse meg a kenyerét. És meg is találja azt az ember, kereskedve fölöslegéből, ad másoknak is, fehér cipót készit a buzamagból, kalácsot süt.

Az amerikai közgazdaság az európai közgazdasági viszonyokra 1870. év óta gyakorol nagyobb befolyást. Az amerikai versenyt érezzük és mindinkább fogjuk érezni, főleg kukoricában, buzában.

Nagy távolságokat szelünk át, végigvágtatunk a napsütötté vált vidéken. Legelésző állatcsordákat látunk, máshol csupasz tarlókat.

A keletre fekvő szomszédos államokban, Kansas és Dakota egy részében, Nebraskában és Colorado sikságain van a csörgő kigyó és az izletes husu mókus féle rágcsáló, a nagyfejü és ugató prairie-kutyának a hazája, ott volt hajdan a legtöbb bölény, ahol ma legelős gazdaságok vannak s a természetre bizzák a gulyákat. Sok háziállat él vadul, félvad állapotban.

A 34.000 lakóst számláló Springfield a legnevezetesebb város az egész utmentén. Nem csak azért, mert kupolás Capitoljával Illinois állam fővárosa, hanem azért is, mert ipar- és kereskedelmi hely, közelében pedig szénbánya. van.

Itt lakott Lincoln, mikor elnökké választották, itt nyugszik Lincoln, miután testét visszaadta az anyaföldnek; 200.000 dolláros drága márvány-emlék jelöli sirját a temetőben. Könnyen hordhatnak sok virágot a sirjához, mert Springfield, kertes „virágváros“, Illinois állam Flórence.

Köztemetőben nyugszik Amerika nagy fia és az Unio első tisztviselője, elnöke, pedig több ország fölött volt ur, mint Európának bármelyik császára. Nem a porból való testet kell az elomlástól megőrizni, mert visszamegy az oda, ahonnét vétetett.

A fáraóknak is csak nehány évezredre sikerült a haló poruk összetartása, kőurnába zárása. A nevet, a jó cselekedeteket, a népboldogitást jegyzi fel a történelem. A hatalmi gőgre mindig átkot szórt a nép s áldotta hült porában is a jót.

Az alkonyatnak pirja terjeszkedett már az égen, mikor a Mississippi, a folyamok atyjához értünk és a nagy vashidról, annak az aranyos tükrébe tekinthettünk. A viz nem volt tiszta, közelben a Missouri ömlik a Mississippibe, annak az iszapos áradata teszi zavarossá, mint Maros a Tiszát.

Fülsiketitően csörömpölt a vasbordás hid szörnyeteg, mikor a sebes vonatunk rajta átrobogott. A Mississippi első megpillantása és a rajta keresztül vert nagy hidnak a látása, legnagyobb öröme a napomnak.

Nehány kilométeres alagut, elvesz mindent a szemtől.

Estalkonyatra, Missouri államba léptem át. St. Louis városhoz érkeztem, melyet a Mississippi- és Missouri*) folyók és sok vasuti vonal csomó pontja tesz nagygyá és az a világkiállitás — melyet megnézni én is jöttem — világhiressé.

A Mississippi-völgy szivében és az Egyesült Államoknak csaknem a központjában vagyok, abban a nagy városban, mely az utolsó öt év alatt lett azzá, a mi. Látni fogjuk. A föld kincseiből gazdagodott meg, a közgazdasági fejlettségéből lett azzá — ismétlem — a mi.

A világkiállitás területének legközelében, egy, a kiállitás tartamára deszkákból és gerendafákból összerótt American Hôtelben — melyben nagyon sok embernek férőhely — megszállok. Ijesztettek, hogy nem lesz, vagy méreg drága lesz a lakás. Nem egészen igy volt, 70.000 szoba állt rendelkezésre a világkiállitás látogatóinak a számára. Itt hét kilométernyi távolságra vagyok ugyan a st. louisi városházától, de csak egy kődobásnyira a st. louisi világkiállitás főkapu bejáratától. Most ezt keresem s ugy hallom, hogy egy dollártól kezdve lehet a szállodában szobát kapni és fél dollárért étkezni. A körforgó hirek is sokszor csalnak. Megtudom azonban, amit jó volt tudni előre, hogy a kiállitás belterületén lévő nagy szálloda, az Inside Inn, drága, mert ennek az engedményese, minden vendége után ötnegyed dollárt fizet a kiállitási igazgatóságnak naponta. Megyünk tehát máshová, de

*) Missouri indián szó, reprodukálhatlan értelme van, a kanyargós folyó vizének a piszkosságát akarták vele kifejezni.

semmi esetre sem az uj intézmény, sátoros hôtelbe, melyet a st. louisi világkiállitás alkalmából találtak ki, kisebb pénzü emberek számára s miként az elnevezés megérteti velünk, sátorban egy pricsből áll, melyhez csak a mosdáshoz szükségesek járnak villany világitással. Jó mindezt előre tudni, hogy kiismerjük magunkat, mikor az amerikai konkurrenciának az utcán fogdosott emberei, megérkezésünkkor, kiszálláskor, szét akarnak szedni. Szárnyas léptekkel sietek, menekszem elölük.

A st. louisi világkiállításról.

(Lousiana Purchase Exposition.)

„Ein guter Geist helfe uns zum Schauen, zum rechten Begriff." *Goethe.*

„Ki a müvelt? Ki alkotó.
Ki a barbár? A romboló."

Greguss Agost Mondásai.

Világéletemben, sok szép kiállitás megnézésében volt a részem. Ezek közül a legnevezetesebbek: az 1873. évi bécsi világkiállitás, az 1880. évi turini mükiállitás, (IV-a Espozizione Nationale de Belle Arti) az 1885. évi magyar országos kiállitás, röviddel utána az 1889. évi párisi világkiállitás,*) az 1896. évi budapesti ezredéves kiállitás, az 1897. évi skandináv népek országos kiállitása Stockolmban és az 1897. évi drezdai mükiállitás. Ezekhez számitom még a londoni krístálypalotában lévő állandó kiállitást.

A bécsi- és párisi világkiállitásról az akkori jelen hatása alatt azt gondoltam, hogy azoknál szebbet, nagyszerübbet nem fogok már látni életemben, és ime, most, hogy a harmadik transatlanti, a világkiállitások sorában pedig a 11-ik, vagyis st. louisi világkiállitást is megnéztem, azt mondom, hogy ennél a szerencse csillagában született világkiállitásnál szebbet már nem is óhajtok látni. A világ itélete szerint, az amerikai világvárosok versengésében olyan nagyon szép ez a 15 remek palotával biró, terjengős oszlopváros és a szónak amerikailag vett teljes értelmében is olyan gazdagon látványos erdő, mező, vizesés, a szivárvány minden

*) Az eddigi világkiállitások sorozata: London 1851, Páris 1855, London 1862, Páris 1867, Bécs 1873, Philadelphia 1876, Páris 1878, Páris 1889, Chicagó 1893, Páris 1900 és St. Lois 1904.

színében ragyogó, hogy elveszett a szem a meglepetések labrintusában s azon nézőponton vagyok, hogy az iparilag, kereskedelmileg példátlanul előre törekvő világhatalom, az Unio, 46 gazdag államával és 6 territoriumával*) egy európai nemzet sem veheti

*) Az Atlanti-tengertől a Csendes-tengerig kiterjedő, világhatalmu Éjszak Amerikai Egyesült Államoknak a fekvésük szerinti csoportositása ez:

I. A keleti államok: New York, New Jersey, Pennsylvánia, összesen 3.

II. Az uj angol államok: Massachusetts, Connecticut, Rhoda Island, Maine, New Hampshire, Vermont, összesen 6.

III. A déli államok: Maryland, Delavare, Virginia, Nyugati Virginia, Éjszaki Carolina, Déli Carolina, Georgia, Florida, Alabama, Mississippi, Lousiana, Kentucky, Tennesee, Arkansas, Texas, Columbia-kerület, összesen 16.

IV. A közép nyugati államok: Ohio, Indiana, Michigan, Wiscousin, Illinois, Missouri, Jova, Minnesotta, Éjszaki Dakota, Déli Dakota, Nebraska, Kansas, összesen 12.

V. A nyugati államok: California, Oregon, Washington, Idaho, Montana, Wioming, Colorado, Utah, Nevada, összesen 9.

A csillagok száma az Egyesült Államok lobogóján annyi, amennyi az állam, 46. Az összes emberiség öt százaléka lakik azokban.

Ezen előszámlált 46 államon kivül az Uniohoz tartozik még a következő 6 terület, vagy jövendőbeli állam: Oklahoma, az Indián-kerület, (ahol civilizált indiánok laknak) Uj Mexicó, Arisona, az Oroszországtól megvett Alaska, Hawaii. Ezek még nem jutottak államjogokhoz, nincs politikai életük. A washingtoni gyülésbe egy-egy szavazat nélküli képviselőt küldhetnek. Az Egyesült Államok elnöke nevezi ki a kormányzójukat, tisztviselőiket, a washingtoni kormány küldi a birákat. Határozataikat ugyanez a kormány megmásithatja.

A kis gyarmatos telepekből fejlődött, vegyült népségü csodaországnak, az Unionak száz év előtt csak 4 millionyi lakossága volt, most 1906. év végén, a washingtoni népszámlálási iroda statisztikai kimutatása szerint, Alaskát és a szigeteket beleszámitva, 93,182.240 a lélekszáma. Egy-kettőre meglesz a százmillió, mert 1906-ban 1.367.315 emberrel szaporodott meg. Csak Khinának és Oroszországnak nagyobb a népessége. Európai az uralkodó elem. Spanyolok voltak az első felfedezők, franciák az első települők. Ma már mind a két nép háttérbe szorul, az angol sem az első már, mert sok az ir, sok a német, olasz, svéd, sőt magyar napról-napra több. Ismerjük a hazánk testén sajgó sebet. A német még legtöbbet tart a germán fajára Amerikában, ahol az angol is amerikainak vallja magát s nyelve, élőszóban napról-napra jobban különbözik az európai angol nyelvtől. Amerikában, az elmaradt vén Európát gúnyolják, mindenki az uj hazájának tartja érdekét, ahol nincs annyi előitélet, előjog. A bevándolók harmadik ize elfelejti már az atyái nyelvét, angolnak vallja magát, amalgamálódik. Ellentállást fejtenek ki a spanyolok, olaszok, franciák, németek, az amerikai nép fölött állóknak képzelik magukat.

fel a versenyt gazdagságban, fényességben, nagyságban*) és tökéletességben, mert itt nem takarékoskodtak pénzzel, erővel.

Már 1903. évi április 30-án, (Louisiana megvételének századik évforduló napján) május 1-én és 2-án, három napig voltak St. Louisban ünnepélyek. Már akkor ott volt az egész világ szeme. Nagy fénynyel és pompával szentelték be a kiállítási helyet. Lövések döreje hangzott. Volt ünnepélyes hajójárás a Mississipin, tüzijáték, Washington, Jefferson Napoleon, Mac Kinley, Grover Cleveland, Roosvelt képeinek, ugyancsak Roosvelt elnök és Grover Cleveland exelnök jelenlétében, akik egy fedél alatt laktak Francis Dávid kiállítási elnöknél, Cleveland volt a diszszónok.

A kiállítás nyitva volt 1904. évi május első napjától, december első napjáig, tekintettel arra, hogy St. Louisban szép az október és november, vasárnapokon azonban a munkaszünet és az ünnep amerikai megülése okából mindig zárva volt a tárló. Az állam, ezen feltétel alatt adott pénzt az igazgatóságnak. Nyitották d. e. 9 órakor, zárták a homály bekövetkezésekor. A bemeneti dij egy napra fél dollár volt, melyet egy darab ezüstpénzben kellett letenni. Akinek nincs ilyen, váltanak a bejárások közelében felállitott pénzváltó bódékban, hogy felakadás nélkül vonulhassanak be a világcsodára a világ nemzeteinek fiai.

Felvirradt a lelkemnek az ünnepe. Örömteljes vágygyal sietek s a világkiállításhoz közeledem. Technika és tudomány szövetkeztek, hogy azt mértani arányokban rendkivülivé tegyék. Azért jöttem ide, hogy a mesteri emberkezek- és népek versenyét lássam a st. louisi Forest Parknak University-Forest ligetében, az elkülönitett, kissé lejtősen, regényesen fekvő parkrészben, a város nyugat szép, 555 hektár (1200 hold) nagyságu oldalán, nem pedig, hogy magát St. Louis városát lássam. Mikor egy városban kiállitás van, a város mellékes, a kiállitási terület, az minden, ahová a város is a kincseit kiteszi. A kiállitás leköti egész időnket.

Meglep, ámulatba ejt, hogy milyen nagyon egyszerü a Lousiana Purchase Eposition főbejárási kapuja. Nálunk Európában erre, zászló-diszszel sulyt fektetnek. Itt nem dolgoztak külső látszatra.

A st. louisi világ kiállitást St. Louisban a kitünő üzlet százéves évfordulója alkalmából rendezték. A még akkor fiatal Egyesült

*) A chicagói világkiállitás 740, az utolsó párisi 336, a st. louisi 1180 acres területet foglal magában. A mi millenniumi kiállitásunk, amely elég nagy volt, hatszor férne bele ennek a területébe.

Államok Jefferson Tamás*) elnöklete alatt 1803. évi április 30-án**) 15 millió dollárért, mondjuk csekély zsebpénzért vették meg a corsicai hóditó Nagy Napoleontól, de akkor még csak teljhatalmu konsultól — csakugyan a földből szedte hadseregét — azt a Louisianának nevezett nagy, 1,240.556 négyszeg mérföldet kitevő területet, francia gyarmatot, mely körülbelül négyszer olyan nagy mint maga Franciaország, kétszer olyan nagy mint Nagybritánia és Irland, mely nagyobb az akkori Egyesült Államok területénél, tehát nagyobb mint — Oroszország kivételével — Európa bármely állama, és amelyből később éppen 15 állam keletkezett. Értéke, megvételének az idejétől oly annyira megnőtt, hogy most 7 milliárd dollárnyi adóköteles értéket tesz ki és megvételének százszoros értékét képviseli. Politikai ügyes sakkhuzás volt mind a két részről. „Gouverner, c'est prévoir," mondja a francia közmondás.

Napoleon, a hadverő hős, kinek az emlékét szoborral is tisztelték meg a kiállitás területén, mikor aláirta a szerződést, sólyom szemével nézvén a távol jövőbe, azt mondta, hogy „most versenytársat adtam Angolországnak a tengeren, aki előbb-utóbb megalázni fogja a büszkeségét." A látnoki szavak mindinkább teljesednek. Napoleon tudvalevőleg akarta is az akkor még gyenge lábon álló amerikai köztársaságot erősiteni, hogy világboldogitó terveiben Angolországot sujtsa vele, de talán még sem akarta hatalmát ugy megnöveszteni, hogy Európában is sulya legyen szavának. Akármint volt és esett ki a dolog, jó, hogy Amerika, a népszabadság fáklyáját elől viszi.

Nem fizethetnék ki most a franciák ennek a földnek az értékét. A világ éléstára lett husban, gabonafélékben. Lakósainak a száma pedig 20 év alatt (1880—1890) 79%-kal növekedet meg.

A franciák talán maguk sem tudták, hogy milyen nagy kiterjedésü az a földdarab, mely a Mississippitől a Sziklahegységig, a Mexicói-öböltől Canadáig terjed. Európában hét nagy ország kerülhetne ki belőle, de a corsicainak pénz kellett az angolok elleni hadjáratára. Louisianiában a zászló nyeléről lehullott a

*) Elnökösködött 1801—1809. A republikanus demokrata pártból való volt, az Unio függetlenségi nyilatkozatát ő szerkesztette, aki tanitóból és farmerből nemcsak a korának legnagyobb államférfia lett, de az ujkori ekét is feltalálta.

**) A világkiállításnak is 1903. évi április 30-án kellett volna megnyilni, de nem készült el s igy egy évvel később tartatott meg.

francia trikolor és felhúzták a csillagos és csíkos Unio zászlót. Erről a világtörténeti eseményről akartak az Unio polgárai megemlékezni a kiállitás rendezésével, mert a szerencsés vétel után lett az Unio azzá, ami, annélkül a vétel nélkül ez a kiállitás sem lehetett volna olyan, amilyen. Akkor, alig százezer ember lakott ezen a kincses földön, ma 15 millió, annélkül, hogy kiaknázni*) birnák a földön és a földben rejlő kincseket. A Mississippi völgyének a földje értékesebb mint a Nil deltáé, gazdagabb mint az, mely Euphrat- és a Tigris-folyó között terül el s ahol az emberiség bölcsője volt. És ime, megis szemrehányással illették a vétel miatt Jefferson elnököt, mondván, hogy pazarolt. A következmények mutatták meg, hogy bolond beszéd volt az. Az utókor, az szolgáltat legjobban igazságot. Az Unio erős kezének, mint Midásénak az érintésétől, csakhamar aranynyá vált minden, mialatt sajnos, Szent Ilona-szigetének a foglya, a nép szabadság megteremtője, mint szárnyaszegett sas, utolsót vergődött.

Jó tájékozásra kell mindenek előtt szert tennünk, ha egy nagy területen biztonsággal akarunk mozogni és nem akarjuk tétovázással a drága időt elfecsérelni, kihagyni sorból a nevezeteset. Gépkocsira ülök azért 25 centért s félóra alatt bejárom az egy mérföld széles, két mérföld hosszu kiállitási területet, melynél nagyobb sehol sem volt még. Négyszerte nagyobb az 1900. évi párisi világkiállitásnál. Nagyobb, mint valamely kisebb német hercegség. Az amerikaiaknak csak a nagyság és térfogat imponál, házban, képben, tárcában egyaránt, milyen széles, hosszu, magas, mély valami, azt nézik. Jobban szeretnek magasan lakni mint alant, inkább a magas vaspályán járni, mint lent, magasra, nagyra törekszenek mindenben.

Utközben találkozunk a kiállitás területen lévő Jeruzsálemnek a jaffai kapujából kényes járásu lovakon, tevén, szamáron és az apostolok lován járó, áramló emberekkel, akik sippal, dobbal, réztányérok csörgetésével figyelmeztették a közönséget Jeruzsálem városának, népének és készitményeinek a megtekintesére. Tekintve, hogy az Olajfák-hegye alján elterülő szent városban voltam már, későbbre hagyom ezt az itteni utánzatot, melyet olvasásból ugy

*) A régi Louisianából alakult államoknak 1900-ban csak a gabonanemüekből, gyapot-, széna-, és bnrgonyából 755 millió dollár tiszta jövedelmük volt. St. Louis város egymaga évi több adót fizet, mint a megvet egész földarab értéke volt.

is már ismerek. Látok több apát, anyát, akik a kiállítás területén bérelhető gyermekkocsiban tólják maguk előtt a kicsikéjüket, hogy az is lásson valamit, mondhassa ha felnő, hogy ő is volt a st. louisi kiállításon.

A kiállítás területén a nagyobb gyermekek, megtalálják játszó helyüket, ahol hintázással, labdával, tornászással mulathatnak. Az öregek is jól érezhetik magukat közöttük. Végre a vigság-templomában, mondjuk a bolondok házában azok is meglelik a kedvtellésüket, kiknek az izmai nevetésre vannak berendezve.

A kiállitás területén lévő, 9 mérföld hosszu, 17 állomással biró, a magasban és alant kanyargással járó Intramural Railway körvasutra szállok át és külsőleg jól megnézek mindent a tündéries csodavilágban, mert inkább kerülő, mint összekötő ez a vasut. Minden állomáson annyi ember száll ki és be, vár, hogy falut alkothatnának számukkal. Keresett, szép kilátás az állomások emelkedett helyéről.

Még egy keskeny nyomtávu miniature gőzvasutra is felülök. Magasabb növésü ember a kis mozdonyt átléphetné, de a hozzá kapcsolt kocsikban jól elférünk, tele van az mindig közönséggel, mert a főbejárattól, dohogva, köhécselve, erölködve elvisz körülbelül a főcsarnokig s a lábait mindenki kiméli.

Az összhangzó egészet képező „elefántcsont városban," térrajzzal a kezemben, nap és a fény mosolyában lélekállapotom nyugalmával megindulok a leirhatatlan szépségü részleteknek a megnézésére a varázslatos kertben, tündérországban. Jelezve van a lapon minden egyes épület, legkisebb sátor, nem hagyhatok ki a látnivalókból semmit sem, még a kék füvet sem. Teljes akaratomat összeszedem, hogy mindent megnézzek. Érzékeim épek. Tervszerüen járok, kerülőt nem csinálok. Forgatom az utmutató kézikönyvem lapjait, nézem a rajzokat, hogy emlékezetembe véssem a látott képeket, részleteket, diszépitkezéseket és megjegyezzem magamnak a káprázatos arányokat.

Nagy hálával tartozom azért Oeker Pál amerikai publicista barátomnak, kivel a lisszaboni nemzetközi sajtókongresszuson (1898) ismerkedtem meg, ki a kiállitás igazgatósága által előzetesen megküldetett nekem több, a kiállitás ismertetésére vonatkozó képet és képes füzetet, melyekből jó előtanulmányt szerezhettem. Csak az a kár, hogy a legtöbbje angol nyelven volt irva. Már ez jelezte előzetesen, hogy Amerikában minden angolul megy.

Nagyon ügyes a kőperemü tavak melletti épület csoportositás. Kibontott, óriási legyező alaku. Alig lehetne eltévedni, ha a magas épületek akadályt nem gördítenének a szem elé. Őserdőből, vadonból maradt fa-Mathuzsalemek alatt, vagy a kiállítási paloták árnyában utak, vizi utak, vizesések, virágágyak, árnyban nyugvó helyek; avenue-k vezetnek helyről-helyre. Pazaroltak a térrel. A tereket szobormüvek diszitik, a vendéglőket felirások hirdetik, este kifeszitett sodronyon villanyos fény.

Az egész kiállitást összevéve, ugylátom, hogy az emberiség történetében is egy mérföldmutató kő, melyen hat évig furtak-faragtak, azelőtt is már négy évig tanácskoztak fölötte mig létrehozták, de remekül is esett ki! A tudás városában különböző pontról gyönyörködöm az egészben, mindig ujabb és más képet látok, felséges jeleneteket, szingazdag életet, gyönyörü kerteket, és este, éjjel is nappali fényvilágot. A zöld szinü laguna vizek pompás ellentétet képeznek az elefántcsont szinü falakhoz, tarka tetőkhöz.

A kiállitás Francis Dávid Rowland st. louisi érdemes polgár elnöklete, vezetése alatt van, aki előbb hajón matróz, azután szónok, pap, mégazután gabonakereskedő, bankár, tőzsde elnök, igazgatója volt több rendbeli vasutnak és banknak; természetesen milliomos lett. Legujabban polgármester, (Mayor of St. Louis) belügyminiszter, végre Missouri államnak — hova St. Louis is tartozik — a kormányzója volt. Értékes élet, nagy munkaerő, az élet minden szakában az. Terveket hord agyában. Egyetemes müveltségével, általános képzettségével mindenütt ember a talpán, népszerü, buzgalmában pihenést nem ismer. Ambiciója mind-magasabbra sarkalja. Mondják, hogy a számára teremtett helyzetnél fogva elnök akar lenni, most gyüjti a szavazatokat. Egyik kiállitási ebédjére hódolatos tisztelettel Apponyi Albert grófot is meghivta. Emlegették ennek a hatásos felköszöntését. Sok magyart vonzott ez a kiállitás, az interparlamentaris konferencia is elősegitette annak a látogatását. Francis telitette meg az első talicskát földdel 1901. évi december 20-án. Nagy ember lett volna, ha a kiállitásnál egyebet se tett volna. Koncepciós elme, lélekerő kellett hozzá, munka minden idegszállal. Ahol rövid három év alatt vadon volt, prédára járó állatok búvhelye, azon a darab földön, dombon, hatalmas tervvel emelkednek most mint valamely capitol az ünnepélyek kupolás csarnoka és a kiállitási paloták, az emberiség

előrehaladásának a tanui. Az emberi szorgalmas kéz, a Louisiana Purchase Exposition Company parancsa és utasitása szerint, a szabálytalanul elcsavarodó tó vizeket felszáritotta, rendszeres formába szoritotta.

Francis kiállitási elnöknek szárnyra kelt ez a szép mondása, mely nem hivatalos szóvirág: „A mi kiállitásunk élet, mozgás, szin és összhang.“ Arany szavak, melyek orákulumi jóslat számba mennek. Rávall. Állta, amit mondott. Ugy volt. Az elnöknek két keze volt, Taylor Izsák és Skiff Frigyes, mögötte álló tényezők, kiállitási igazgatók, a nagy sikernek munkásai, mértékadó egyéniségek, közismert alakok. Egyesült bennük az ifju erő és az öreg tapasztalás. Tiz évig törték a fejüket ők és még sokan mások, a dolog minden oldalát meghányták-vetették, acélos erőt adtak a szónak, lelkük becsvágyával dolgoztak, mig a sok tervelgetéssel megteremtették a nagyszerü World's Fairt. Megpróbálok róla nehány sejtelemszerü képet adni a következő cikksorozatban.

Francis Dávid Rowland kiállitási elnök.

A kiállitás alelnöke Huttig H. Károly, titkára W. B. Stevens, pénztárnoka W. H. Thomson. Roosevelt elnök, mindenütt a homloktérben, ők és mások, időről-időre, napról-napra fokozódóbb hévvel, kedvvel, eredményesen dolgoztak.

Az Unio 15 millió dollárral biztositotta a világkiállitási vállalatot, tehát annyival, amennyit Napoleonnak vételárul fizetett. Ennek az összegnek egyharmada aláirásokból, a másik harmada St. Louis város jótállásából, a harmadik egyharmada pedig az Unio pénztárából volt tervezve. Ezekhez az összegekhez adott még Missouri állam egy milliót és az Unio, épületekre 1,953.000 dollárt. Az Unio államai és territoriumai adtak még mindehhez 8,680.000 dollárt.

Mac Kinley elnök 1901-ben meghivta a kiállitásra a föld összes népeit. Az Unio egyes államai készülődnek a legszerényebben, épitenek, nagy házakat emelnek, hogy minél jobban vegyék észre őket. Igy nyelt el a nagyszerü világkiállitás

85 millió dollárt. Ez az összeg, a mi koronánkban ötször annyi.

És elkészült a kiállitás fényesen, ékesen. Nagyon szép a látképe. Mikor megnyilt, aznap, az állami összes hivatalos helyiségekre kitüzték jelül a lobogót, hogy mindenki szerezzen tudomást a nagy munka elkészüléséről.

A főboulevardon két oldalt, két sor kiállitási palota, négy minden sorban, minden sor egy mérföld hosszu.

Alig hisszük, hogy az épületek fából vannak, mert a belső, külső ruhadiszük, elfödik azt egészen. Ha az épületi nagy oszlopokat megkongatjuk, üresség szól belőlük, azt hangoztatják, hogy ideiglenesek.

A kiállitási területen 250 szobor és szoborcsoportozat, ezer eredeti alak van. Nem csak a legnagyobb, da a legjobb világkiállitás akart lenni ez, tanitó, nevelő; ahová nézünk, életet és mozgást látunk. Ember és gép, folytonos tevékenységben van.

A tárgyaknak az amerikaiak gyakorlati fántáziájával való csoportositása nem tömkeleg, tisztán átlátható, rendes. Könnyen megtudjuk miből van ez, miből az, hogyan lesz ez, miként amaz, jég, szappan, fagyu stb. Nemcsak azt látjuk, hogy itt *mi* van, hanem azt is, miként *lett* az. Egy világkiállitás sem tárta elénk beszédesebben a kincseit. Látjuk a lüktető életet a vizben, a földön, az erdőben, mezőn, bányában, gyárban, ipartelepen, vigságban, szomoruságban és gyászban.

Jelentős mozzanat. A gépek mozognak, az emberek dolgoznak, előttünk eresztik a fonalat guzsalyba, kelepel a szövőszék, nő meg a vászonvég, gyapotszövet, vastagodik a szőnyeg, hosszabbodik meg a harisnya. Kézimunkán is szöszmötélnek többen.

Férfiak, nők minden országból, legkeletibb Ázsiából, mind azt mutatja be, amit tud, rokkát zörögtetni, orsót forgatni. Olyan népeket ismerünk meg, látjuk őket szemtől szembe, melyeket csak nagy, fárasztó és költséges utazással láthattunk volna meg. Piros képü, szőke haju svéd és norvég leányt, kackiás olasz menyecskét, erősebb orosz asszonyt, apró lépésü gésát, látunk akármennyit. A ferde szemü japáni emberke, copfos khinai ugy jár itt, mint otthon Nagasaki, Sanghai utcáin.

Itt tiróli nép, ott ir falu, itt Jeruzsálem, ott Manila, Peru, Nicaragua, Honduras*) kincsei bámulatra keltenek; Ceylon, Siam,

*) Honduras, az öt középamerikai köztársaság egyike.

India, Birma népei tarka egyvelegben mozognak előttünk. Az összes égővek viseleteit látjuk.

A japán faluban mintegy 40 kereskedés, sok szép tárgygyal; akrobaták, hajmeresztő légtornászok, vidor, kedves gésák énekelnek, táncolnak, sok jóval kinálnak meg.

A khinai faluban, melyet philadelphiai khinai kereskedők állitottak fel, látjuk a khinai embereket munkálkodásukban olyan eszközökkel, melyeket őseik is már évszázadok előtt használtak.

A kubai Havana-ház tetején kert, délszaki növények, mintha a tropusok alatt volnának, volnánk.

Azután, hirtelen változatossággal betekintünk a poláris világba, az eszkimó faluba kerülök, ahol — otthon — a kiveszőben lévő nép, kutyái és jeges medvék társaságában hómezőn, olyan jeges földön él, mely visszaveri az éjszaki fényt.

Olykor magyar honfitárssal is összeakadok. Egy sátor vendéglőben éktelenül kiabál a pincér, buzditja az embereket ivásra, csőditi az evésre. Egy békésmegyei magyar volt, aki jól beletanult az amerikai hűhóba.

A kiállitás egész területén kényelmet szolgáló vállalatok. Sokhelyütt jégbehütött kitünő ivóviz van henger alaku nagy üveg edényben, szomjas ajkak enyhitésére. Egy centet kell a résen becsusztatni s a poharat a kis érc csap alá tenni, megtelik. Ez a legkisebb rézpénz, melyen tollbokrétás indiánnak a feje van ráprészelve, nem igen van forgalomban a nagy pénzek hazájában, ahol minden apróságnak az ára öt cent; azokon a helyeken, ahol viz van üdülésre, kislányok foglalkoznak pénzváltással.

Mindenütt haladás észlelhető. Azóta, hogy London kristálypalotájában 1851-ben az első világkiállitást megnyitották, nagyon előre mentek a versenyző emberek ezen a téren is. A st. louisi világkiállitáson a földmivelési kiállitás nagyobb területü épületben van, mint ott az egész világkiállitás volt. Ez a világ legnagyobb világkiállitása. A kerek világ minden kulturnemzetei elhozták, amit szellem, müvészet, mesterség, testi erő- és gépmunka létesitett. Az emberi tudásban és emberi birásban tulszárnyalja ez a világkiállitás az összes eddigi valamennyit, tiszta sor előttem.

Itt van Franciaország, az ország minden kincseivel, Németország, tudományával, müvészetével, mesterségével, Angolország, a földmüvelésével, iparával. A francia izlés, a német erő és az angol egyszerüség szembeötlő. India, gazdagságával, Oroszország

baktat az előbbiek után. A mi magyar kiállításunk kicsi de jó, szép. Dicséret és elismerés azoknak, akik ezt a nagy világkiállitást ilyen szépen és nagyszerüen rendezték. Francis az élükön, Roosevelt a háttérben, mindenütt. Amit alkottak, a civilizáció fenséges emléke marad. Sarunkat, elöttük meg kell oldani.

Már a chicagói kiállitás kinyitotta Európa szemét, hogy jobban lássa Amerikát, most megláthatta teljesen. Egy kis népvándorlás volt itt, tudósok, államférfiak, magas rangu tisztviselők, iparemberek, kereskedők és pénzemberek, egész testületek jöttek át Európából, mindent megláthattak, uj benyomásokat, mélyreható tanulmányt, tiszta látkört szerezhettek. Azonkivül, mintát vehettek sok dologról s otthon elmondhatnak, kitárhatnak mindent, tapasztalataikat a tanulékony elméknek. Amerika tőlünk sokat tanult, de mi is tanulhatunk tőle most.

Valóban sokat látunk, sokat tanulunk a világkiállitáson. Ha egy hónapig látogatja valaki, minden nap uj csodákat lát, tárgyak a régi kulturállamokból és az ujvilágból egyaránt. A technica bámulatos előrehaladását látjuk. Minden égöv terményét látjuk, az emberi nem legkezdetlegesebb iparágait. A tiszta látásnak, gyakorlati tapasztalásnak, minderről való kioktatásnak nincs vége a Forest Parkban elővarázsolt városban, mely a modern csodák csodája. Nap-nap után is visszavágytam nézésére.

Ez a kiállitás, bemutatkozás a világ nagy szinpadán, szorosabban csatolta Európát Amerikához, s ez learatta Európa bámulatát. Emberi szem azt még nem látta, ami itt; a lehetetlenségek nagy birodalmában, a XX. század mesgyéjén elé volt állitva s nem is egyhamar fogja látni. Rövidlétü emberek munkájának a koronája volt itt, az egész emberiség érdeklődésének a központján. Azt mondta a régi jó, néhai való világbölcs, rabbi Akiba, hogy nincs ujság a nap alatt! Bizony vannak itt olyan bámulatrakeltő ujdonságok, találmányok, melyekről nem is álmodott Akiba. A tények világánál győződünk meg erről. Látnia kell a látóknak. Senki sem mondhatja. hogy neki a föld, ujat nem mutathat.

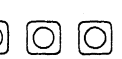
Az ember lüktető, folytonosan kutató, alkotó szelleme, nagy örömet lelt a st. louisi világkiállitáson. Nagy iskola az, ismeretek gyarapitására fölötte alkalmas, a szellemet fogva tartja. Mulatva, szórakozva tanulunk. Aki akart, a kiállitáson tanulhatott mesterséget, gyakorolhatta magát a müvészetben, világnézletet szerezhetett magának.

Az egymillió dollárba kerülő nemzetek utján, a vig Pike-ben pedig, ahová távoli nemzetekből 6000 embert, 1000 vad és szelid állatot hoztak össze, mindenki a látványosságok nézésével lehetett eltelve, mert mindenkiről és mindenről volt gondoskodva a st. louisi világkiállitáson. Csak választani kellett a sok közül és a tanulságosat megtartani. Az emberiség haladása mind az öt világrészben nagy, minden irányban az. Negyvennégy amerikai állam és ötven külföldi nemzet jött össze a versenyen, az első dijakat akarja mindegyik elnyerni. Ideális kis világ, futó benyomásokkal is az. Aki látta, eleget látott a nagyvilágból. mélyebb nyomot hagy a lélekben. A dolognak az igazi végét fogták meg. Önmagát felülmuló mesés valóság, mely meghaladt minden képzeletet. Az emberi haladás perspektiváját nyujtotta és gyönyörüséget váltott ki a lélek mélyéből.

A kiállitás gyümölcseit első sorban Missouri állam és St. Louis város szedi, iparával, vállalkozásával, másodsorban az egész Unio, harmadsorban pedig, izelitől kapva belőle az egész civilizált világ fogja hasznára forditani a kiállitást.

Az elméleti közgazdasági irók ugy vélik, hogy többé-kevésbé céltalanok már a világtárlatok és jelentőségük elenyészett, mert az embereket, népeket közel hozta egymáshoz a táviró, vasut, szaksajtó, szóval a kereskedelmi világ összeköttetése. Az elméleti emberek jöjjenek és lássanak, kimozdulva, az álmok birodalmában másként fognak gondolkozni, okoskodni. Az amerikaiak, nem engedik elalkudni dolgukat, az ő érdeklődésük nem lanyhul.

Az amerikaiak, az elméleti közgazdasági irók véleménye dacára, máris legujabb kiállitás gondolatával és tervezésével foglalkoznak. Félvilágszerte érdeklődnek utána, azért kétséget se táplálnak arra nézve, hogy ne sikerülne az. Az Unio éjszak nyugati részében, Washington állam Seattle városában lesz az, 1909-ben és a világnak csak az egyik fele fog azon részt venni, és pedig a Csendes-tenger partjának az országai, e szerint Európa ki lesz zárva. Az amerikai kultura keletről nyugatra haladván, Alaskára akarják a világ figyelmét felhivni. Japán csillogni és aratni fog. Valószinü az is, hogy Seattle, fényes esztendőnek nézve elébe, fejlődésében, nevezetes állomást fog jelezni, tul fogja szányalni San Franciscót, mert a világ legnagyobb, természetes kikötője Seattle öbölpartján van.

A két iparpalotában.

(Manufactures. Varied Industries.)

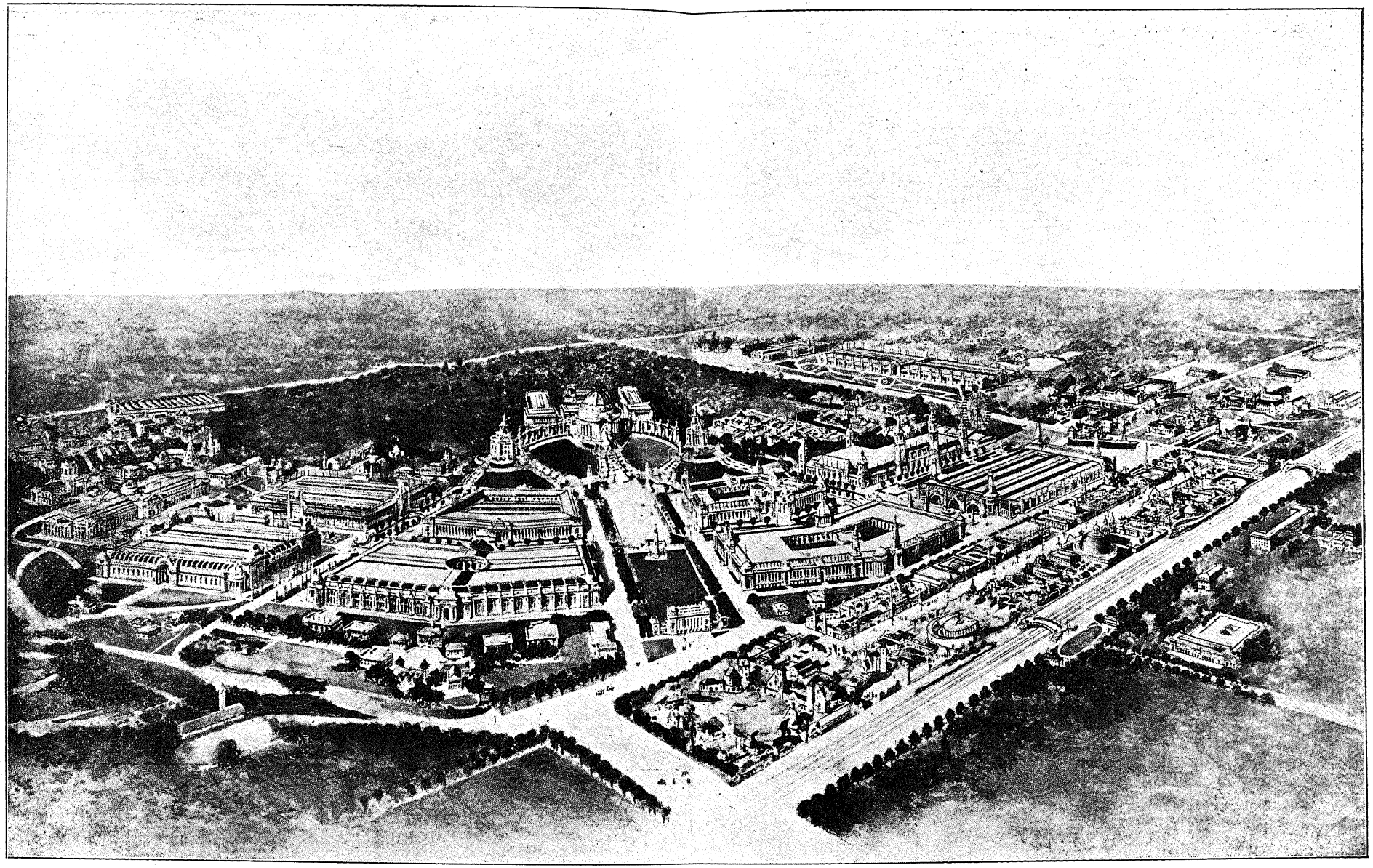
„Nincs kéz-, vagy müremek, mely idővel el ne avulna, meg ne semmisülne."
Cicero.

„A munka egyik legszebb rendeltetése az embernek." *Deák Ferenc.*

A Lindell Avenue-ről harmatos hüsben jöve, a kiállitási terület főbejáratánál lépek be és haladok el a Pike-hez tartozó, jól utánzott tiróli falu és az Alpok csoportozata mellett.

Állok a Nagy Boulevardon — mely az egész kiállitási területet két egyenlő részre osztja — s magam elé nézek, egy tekintetre sokat látok.

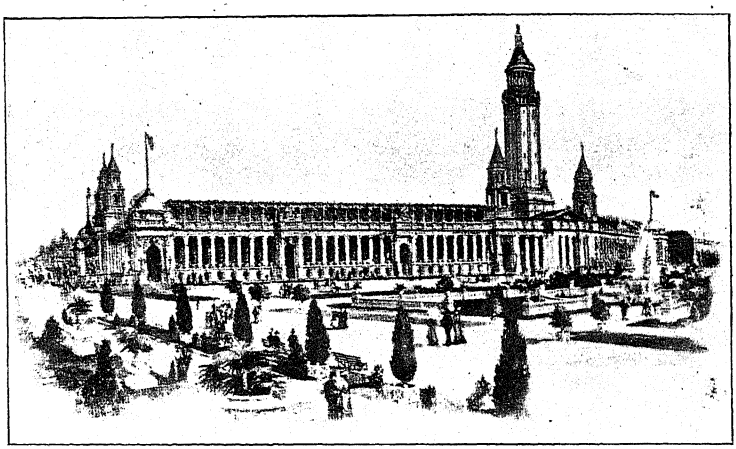
A szt. Lajos-téren, St. Louis ősi urának, IX. szt. Lajos francia királynak a cimeres, csatalovas szobra áll, kereszt a hősi alak jobbjában. Balra a kézmüipar palotája, jobbra a különféle iparnemek palotája, tartalmukra nézve kapcsolatosak. A széles ut közepén elterülő nagy tótükör fölött, dombon emelkedik az ünnepélyek gömbölyü és kupolás csarnoka, előttem közel, a négyszegletes és lépcsőzetes, allegorikus alakokkal diszitett alapból 125 láb magasan nyulik fel a középről magasba Bitter Károly egy müve. Hátalmas, nagy oszlop, tetején négy óriás emeli a 12 csillagzat jegyü földgolyót, melyen a béke alakja olajfa ágat tart kezében. Jelentése az, hogy itt az Unio éjszaki és déli államainak a harca megszünik. A béke alakja, jobbját felemelve, a világ népeit hivja versenyre. Louisiana megvételének emlékére állitották fel ezt a szép emléket. Hálásak lehetnek az Unio polgarai az előnyös vételért. Alul, az oszlop tövében szószék, alkalmi beszédek tartására.

A st. louisi világkiállitás és a Pike látképe.

El-elnézem a földgömböt s minthogy a földgolyó tulsó részén vagyok, azt gondolom, hogy ez a föld, még sem olyan nagy, de annak a sulya tonnákban is meghaladja emberi fogalmaimat, mert a legujabb számitás szerint a föld sulya, levegő nyomása nélkül 6,666,250,000,000,000,000,000 tonna.

A nagyszerüség érzésétől áthatva lépek legelőször az 1200 láb hosszu, aránylag fele olyan széles kézmüipar palotába, melynek a felépitése 720.000 dollárba került. Szép főbejárás, sokfelé kimenet. Átmegyek azután a hasonló nagyságu s a különféle

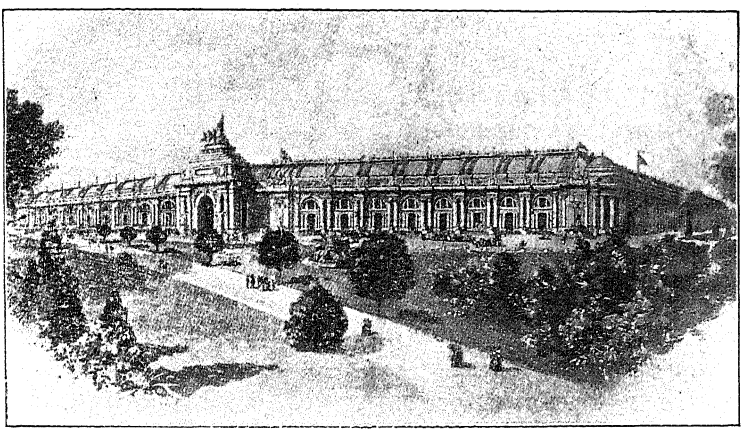

A különféle iparnemek palotája. Varied Industries.

iparnemeket magába foglaló, sokat sejtető, több tornyos palotába. Az érdekel leginkább, amit az ügyes emberkéz alkot, tehát az emberi munkának verejtékes gyümölcse. Minden a földszinten van.

Megyek mint Drezdában a Sanctissimumba. Itt is felkeresem azt ugyanabban a Sixtini madonna képben, melyet a mühimzés remekeképpen Ripberger Klára drezdai urnő állitott ki, öt évi ernyedetlen munkával. Már nyert első dijat a párisi (1900) világkiállitáson, Rafael festményének e hü utánzatával. Szin és kifejezés van a szároltésekkel müvészien csinált hü utánzaton. Ámulat követi a szorgalmas kéz munkáját. Ritka érzékkel válogatva, elosztva, harmincnégy nagy csoportban, 900 iparágnak vannak a tárgyai, mindenféle anyagból, ezerszámra, nem lehet előszámlálni. Legszebb applikációk, fémárugyárosok tetszetős készitményei. Evő-, ivóeszközök, mindenféle ércből, sokszinü

üvegből ezerféle csillogó tárgy. Porcellán-, agyag- és ércedények, ivóedények, gyüszü-kis poharak, bronz és vas, bőr- és gummi tárgyak, ötvös- és órás munka, rugóra járó müvek, gömbölyü és hosszas szemü láncok, pazar villanymüvészet, görredőnyös iróasztalok és konyhaszekrények, réz-butor és szőnyeg, szőnyegeket leszoritó rézrudak, szunyogháló, sodronygáz, iró-, fényirás- és rajzeszközök, papirnyomók, játék- és toilette szerek, spanyol falak, fürdő berendezések, pénzszekrények, bőrerszények, fegyverek, melyeknek a csévéje messze viszi a golyót, remekmüvü pengék,

A kézmüipar palotája. Manufactures.

lakatos müipar, kovácsolt vasipar, famüvü-, gyökérfa-, bambusznád- és márvány munkák, az olasz osztályban gyönyörü szépek. A norvég osztályban gyékényből derékalj. A japánok is földre teritett gyékényen alusznak, fából van a fejpárnájuk. A japán osztályban vannak még tarka szövetek, kárpitok, legyezők, papiros lámpák, kosarak, lakkos szelencék és katulyák, gémmadár alakokkal. Gobelin,*) selyem és csipke, függönyök és függönytartók, aranyozott lécek és esztergályozott rudak, férfi- és női ruhák, fehérnemüek, kelengyék, bölcső diszek, gyermekruhák nyomókapocscsal, ágynemüek, szörme áruk, kalapok, keztyük, lábbelik, selyemkelméjü takaros és formás női cipők, melyek igen alkalmasak arra, hogy valaki nyomukba botoljon. Légfütési és szellőz-

*) Gobelin, Páris mellett élő festő volt a XV. század közép táján. Kitünt a kárpitfestésben. A szőnyeghimzés az ókorból eredt.

tetési készülékek, takaréktüzhelyek máshelyen. Pénztárcák, sétabotok, ezüst fejü pálcák, böröndök, utazáshoz szükséges tárgyak, olyanok is, melyek a tulvilági utra használatosak. Szóval, egy fedél alá került iszák és pohárszék, mindaz, ami együvé tartozik, terjedelmes nagytól a csip-csup tárgyig. Nem kell attól tartanunk, hogy valamit kihagyunk, nem kell semmit keresnünk. Üvegipar, fémipar, faipar, szövőipar s. a. t. egymásmellé rendben sorakozik, mint fán az ágak. Megállok nehány szép szmirnai szőnyegnél. Tudjuk, hogy ez a világszerte ismert és keresett iparcikk tulajdonképpen nem is szmirnai gyártmány, hanem Brussa, tartományi főváros közelében Demirdzsi, Gördesz, Kula, Utah és más falvakból való készitmény.

Kefekötőt, vargát látok dolgozni, takácsot a müszövő széken fonalat igazgatni, nőket csipkét verni, eszterga padot bugatni. Tiszteletre méltó, nemes iparok.

Öt gyári leány egy sorban nehány pillanat alatt présel az éiclemezből vastollat, emlékül veszem meg a szemem elött készülteket. A sokaság, hangyabolyként nyüzsgő.

Sokan állják körül a gyémánt köszörüst. Nézik a fénytelen követ, miként válik sziporkázóvá. Mutatott nehány rendkivül tiszta szinüt, páratlan ragyogásut.

Szines, tarka ruhás, piros pozsgás, lenszőke haju svéd nővel, az éjféli nap országának tisztaarcu leányával beszélgetek; hamvas árnyalat a szeme körül. A társalgásban segit a francia-, a latin leány nyelve. Szó esik a bübájosan szép Stockholmról, a Mälartóról, Upsaláról, az 1897. évi stockholmi szép-, a skandináv népkiállitásról, a világ legnagyobb faalkotványáról, mely akkor iparcsarnok volt. Az érdekes tárgyak felemlitésekor, arcának a piros felhámsejtjeire, kiül a megelégedés mosolya, szémeiben szelid fény. Barátságos lesz, kedves, beszédes a szava, munkáját abban hagyja, hogy a nemzetek fiának és leányának a találkozóján egy kissé elcseveghessen a hazája iránt érdeklődővel. Örült, hogy ismerem a szép hazáját, Svédországot, széltében, hosszában, láttam ott a szőkeségeket, kiknek a haja selyempuha, arcrózsái, a leányosság legszebb ékszerei. Szó esik a testvérországról, világhires, de veszélyes halászatáról, ahol láttam a kurtapengéjü norvég hasitó kés munkáját. Fenékbe döfik vele a csónakot, mikor nő a veszély, felforgat. Norvégországról és vértelen szabadságharcáról nem szivesen beszélt. Értem. A polgari társadalom és a hadsereg a

király ellen összefogott, győzött. Tudakolásomra megmondja, hol kaphatok itt jó minőségü svéd puncsot. Abban megegyeztünk, hogy jobb az, mint a whisky. Elidőzök a bájos teremtésnél. Megdicsérem a nevelésügyre vonatkozó kiállitásukat, magasztalom a müvészetben való előrehaladásukat, végre udvarias szavakkal — tejarcának rózsapirját.

A gépek, villamos erő hajtására berendezett házi varrógépek ott vannak, ahol a készitményeik, országok szerint való beosztás.

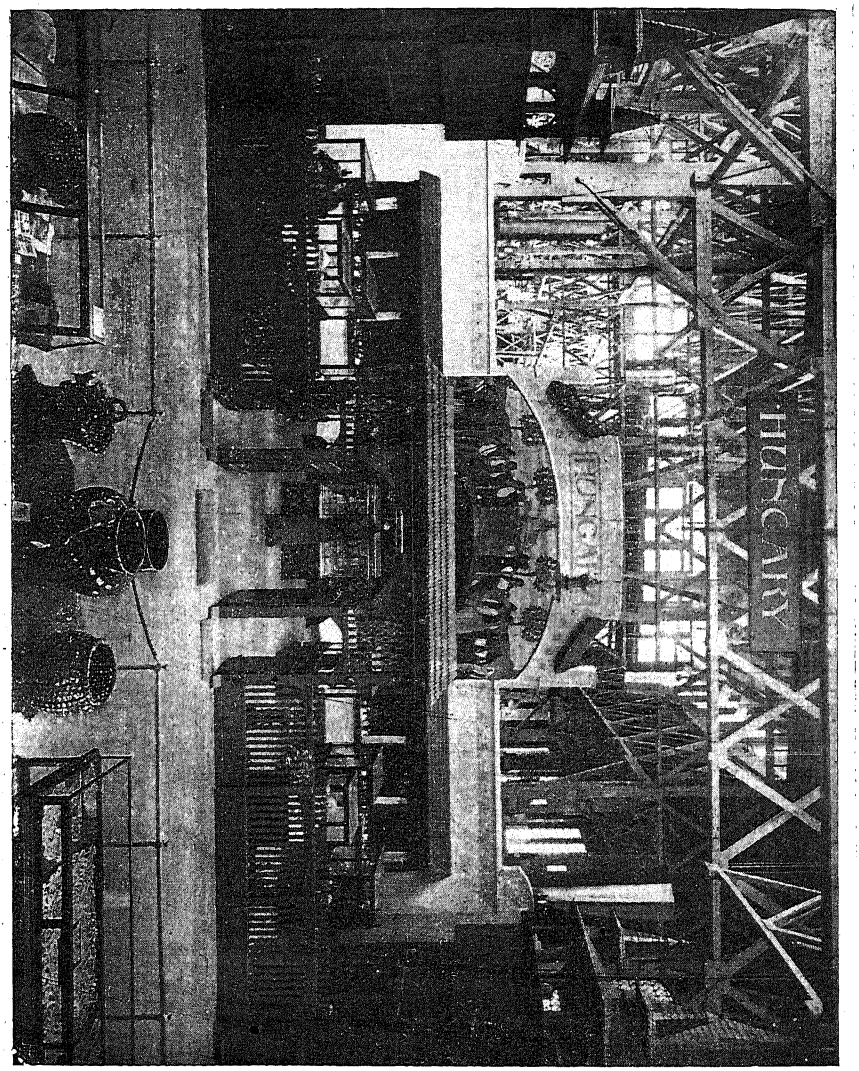
Amerika előbb nyers anyagokat vitt a külföldre, most ugrásszerü fokozódással maga dolgozza fel azokat iparcikkekké. A vasipar nagyon gyorsan fejlődött. Vaskirályok lettek. Amerikában egyátaljában legszembetünőbb mértéket mutat a fejlődés.

A kézmüipar palotában találom Ausztria kiállitását, fényes, nagy terület, csillámlik a sok csehüveg, falmagsssáqu tükör, porcellán, főleg karlsbadi, ragyognak az arany- ezüst ékszerek, órák, dohányzó szerek, tajtékáruk, apró áruk.

Ausztria és Portugália között szerényen huzódik meg Hungary felirással a magyar osztály, az exlexbeli törpe kiállitás, melyet azonban mégsem lehet lekicsinyelni. A magyar osztály iparmüvészeti részének a tervét Horti Pál, az Iparmüvészeti Muzeum tanára készitette, ki a fejlődéskorát élő hazai iparmüvészetünknek nagy előmozditója volt, de sajnos, a kormány ösztöndijával világkörüli, szépmüvészeti és iparmüvészeti tanulmányutjában, 1907-ik év májusában, Japánból jövet, tragikus halállal halt meg Indiában, Bombayban, kórházban, Mexicóban szerzett sárga hideglázban. Halála napján éjfélkor temették el az ottani szokás szerint. A sötétzöldre festett székely kapu és keritės kelti fel a figyelmünket, meg az a szines nagy kép, melyet Kriesch Aladár festett a kalotaszegi népéletből. A magyar király arcképe szembetünő helyen.

A székely udvarházban és annak a kertjében, magyar iparmüvészeti tárgyak vannak felhalmozva. Kalotaszegi varrottas és a magyar népviselethez tartozó több tárgy. Instálom, mondtam az alkalmazott erdélyi nőnek, mutasson meg mindent! hogy „esmént“ ne jöjjek. Erdélyiesen beszéltem vele, a szobát háznak, a padlót hiunak mondva. Szó esett a flekkenről és faténYosról, a szénen sült marhahusokról. Sokról tudott beszélni, de nem tudta megmondani, miért hivják a medvét toportyán féregnek, a poloskát meg palackféregnek?

Üvegszekrényekben és állványokon magyar ipar készitmenyek. Zsolnay majolika tárgyai, Fischer herendi porcellánjai. Marton, diszlakatos tárgyakat, Steiner ércárukat állitott ki. Simay,

A magyar iparmüvészeti és háziipar kiállitás bejárója.

Radócz, Bodon és más asztalosok és diszitők szoba-butor tárgyakat, Bachruch ötvös, arany- ezüst müveket, Kossuch üvegárukat. Lószerszám és állatbőrök. Megannyi tárgy, melyet magyar fő eszelt ki és magyar kéz dolgozott ki.

A birálatban iparunk megállta a helyét, megadták a maga igazát, 138 kitüntetést kapott. A müvelt nemzetek közösségéből nem szabad kiesnünk.

Festőmüvészeink egyetlen valamire való képet se küldtek, pedig a legkönnyebben tehették volna, jó üzletre is számithattak volna, mert az amerikai vesz képeket. De hát, nagy távolság, sok költség, szegények vagyunk. Kár, hogy a hires magyar festők képeit sem vitték ki a kiállitásra, pedig New Yorkban láttam nehányat.

Szivélyesen üdvözlöm a nehány szál magyar embert, kirendeltségben lévő honfitársakat, de a nagy elfoglaltságukban szófukarok, kurtára szabták a beszédjüket. Otthagyom. Olykor-olykor találkoztam más magyarokkal is a kiállitáson. Foglalatosságban voltak.

A kézmüipar kiegészitéseül szolgáló különféle iparágak palotájában, Henrik porosz herceg, a német császár fivére előzetes ittléte, fogadása, Nagy Frigyes porosz király washingtoni szobrának az ünnepélyes leleplezése is, sokat mozditott elő Németország kiállitásán, ügyességgel, erővel tünik ki, mintegy ötven helyisége van. Berlini szobák, müncheni szobák a fának szép felhasználásával. A lipcsei zene szobában Liszt és Wagner szobrai.

Angol varrógépek, szövőszékek, a bölcső ringó alkotványtól a koporsóig szolgáló mindenféle asztalos munkák, butorok, melyek szolid-, jó munkával vannak előállitva, de csinban, izlésben nem versenyezhetnek azok a francia hasonló készitményekkel. Az asztalos mesterség szerszámai nagyon megváltoztak, tökéletesedtek a mult században, de ez nem nagyon látszik meg az angol készitményeken, régi nyomokat követnek. Csipke, himzés, női öltözetek bőven vannak az angol osztályban, gazdag a felszerelésük, nagy a kiállitásuk. Az angol parlament 300.000 font sterlinget szavazott meg kiállitási célokra, tehát háromszor annyit, mint a németek. A legmüveltebb szász fajhoz illő cselekedet. Egyszerüség jellemzi az angolok kiállitását.

Franciaország finomsággal, jó izlésével, szellemre való leleményességével mégis az első. Erősen versenyez Németországgal, az egész világgal.

Koppenhágai porcellán és terrakotta, amerikai olcsó butorok. A belső udvaron, perzsa szőnyegek tarka egyvelegben. Mesés árak, olyan szőnyeget is láttam, melynek az ára 17.000 dollár volt. Biboron, selymen olcsóbban lehetne járni.

Törökország keleti jellegü iparcikkeivel kelt érdeket. Ha a konstantinápolyi nagy bazárt lehetett volna ide varázsolni, a sok szép, fényes, ékes tárgyával, a keleti motivumoknak akadt volna sok vevője.

Khina, különlegességeivel, öreges iparával, legyezőivel, elefántcsont munkálataival, porcellánnemüekkel, selyemmel és szőnyegekkel vonja magára a figyelmet. Alacsony ágyakat látok, melyek szép faragásokkal ékesek.

A kedves Japán, bronz iparával, bőr- és elefántcsont készitményeivel, selyem áruival versenyez Németországgal és Franciaországgal.

A kis Bolgárország is megjelent iparcikkeivel a nagy Oroszország mellett. Maradjunk az utóbbinál.

Oroszország későn jött ugyan, de hozott a hirhedt vodka-, nemzeti italán kivül sok eredeti, érdekes, drága tárgyat, ezüstdróttal kicifrázott, kaukázusi barna, legkönnyebb kisilfából disz tárgyakat. Az Ural-hegység bányakincseiből szép feldolgozás, öntvények és faragványok. Tárgyak aranyból, ezüstből, platina-, nikol-, rézből, vasból. Ékszerek, gyémánt, rubin, smaragd, agát, jáspis, türkiz, ametiszt ragyognak. Szépséges zöld malachitból, piros corneliánból remek tárgyak. No, de milyen prémek! Az olcsó szürke mókustól a drága zobolyig. Utóbbiból 500 dollárosat is láttam. Egy bársonyszerü női felöltőt, 2000 földi egér, egyért áldozta a bőrét. Értéke 1500 dollár. Ezüst róka, hermelin Kamcsatkából, fehérmedve-bőrök, a hidegen zord világ végéről, ahol nagyon erős foga van a télnek s az embertelen hidegben állatbőr kell ruhának.

Az iparpalotákban ezer és ezer tárgy, elvesztjük szem elől az egyiket, mikor megtaláljuk a másikat, nem tudjuk mire nézzünk. Tanulmányozhatjuk bőven az amerikai modern müipart, a nyers anyagnak a feldolgozását. Nehéz, Amerikának imponálni. Az ipar diadala olvasható le a sok, szép, válogatott tárgyról. Soknak — természetes — a gyakorlati értékét nem tudjuk.

Az amerikai gazdag hölgyvilágnak a drága, fényes öltözködéséről itt is bő alkalmam nyilt meggyőződni. Mindenfajta cicomaság együtt van, tárlaton. Hercegnőkre illő, legtüneményesebb ruhák, pontosan ülő gombokkal, szoknyák csipkehabja, palástok, igen finom szőrmékkel bélelt, szőrmediszekkel ékesitett fehér bundák, pazarlásig. Ha csak selyem, bársony volna. Nagyon

értékes szőrme vállgallérok, prémek, azok között a királynő, a hófehéren tiszta hermelin. Mellette, nyúlirhából készült karmantyu. Diszek, apró öltésekben, kézzel vert csipkék, a türelemnek munkái. Blanch-himzés, mindenféle mühimzés, aranybrokát, faille selyemszoknya, szegőzés diszek, ezüstpettyes tüll, aranytüll, ripsselyem. Bámulatos sok kézügyességre képes a produktiv pályán müködő embernek az öt ujja. Megannyi divattalálmány, divat és divathóbort tárgyai, ügyesen összenyomható legyezők. Izlés, akár az izlés nagymesterének, Worth*) párisi divatkirály-, világhirü nőszabónak, divatirányitónak a műhelyéből kerültek volna ki a mesés szépségü és értékü öltözetek, testhez álló, ráncokba rakott, estélyre való nagy báli ruhák, divat fényüzések. Szépen simulhatnak a gyöngytestekre. Ujdonatuj állapotukban igen szépek. Ékes, zöldkékes szinek. Potentes potenter agunt, a divat birodalmában, ismerik annak minden csinját-binját. Ahol a pénz bőven, ott mindenre kerül, csodás öltözködésre, mától holnapig tartó ékességre, ruhafaló molyok táplálékára is.

A kevésbé értékes féleségek közül, szabott áron, egy dollárért megveszek egy divánpárnára való fehér szövet darabot, melyen halvány kék szinben az ünnepély csarnoka, a cascade-ok, a lagunákon lévő gondola forgalom. Igen szép és jó emléktárgy. Sokszor viszi vissza gondolatomat.

Egy mennyezetes kettős hintaszéket is nagyon kinálnak a megvételre. Rajzban terjesztik a reklám képét. Csak beleülni kell s kellemetesen elringat. Mondtam az iparos embernek, hogy a tenger fog majd engem ringatni, ha visszamegyek Európába, abbanhagyott akkor a kinálással s apróbb tárgyat ajánlott megvételre.

Amerikában nagyon sok, különböző szerkezetü ringó széket láttam. A nyughatatlan yankeeről tudjuk, hogy amikor ül, akkor is izeg-mozog, tehát szeret ülni a hintaszékben, hintaszéken milvaukei**) sört inni.

*) A virginiai ezüstkirályné, Winterné asszony, 10.000 dollárt fizetett Worthnak, Páris és a világ első nőszabójának egy párisi szabásu estélyruháért. Más amerikai milliomos asszonyok is sokat, Eugénia, a franciák császárnéja és az udvartartásához tartozó hölgyek, Worthnál csináltatták ruháikat, aki nagyon meggazdagodott.

**) Milvauke város, Chicagó fölött van, ugyancsak a Michigan-tó partján, az amerikaiak Athénjének nevezik. Ez ugyan nincs összefüggésben a sör gyártással, de mégis igy nevezik.

Nők az erkélyeken, verandákon, házi kertecskéjükben szeretnek hinta széken helyet fogni, olvasni, nézegetni.

Néztem azután a vizesést gyöngyből, csipkét kőből, botot cirokból, a 30 láb hosszuságu kést, elő nem számlálható más különleges, érdekes dolgokat, melyekben bővelkedett mind a két iparpalota, melyben lakott az emberi munka diadala.

Tipegtek-topogtak köröttem soknyelvü emberek. Ugy voltak, mint magam, nem lehetett elválni a sok szép, ékes tárgytól, ismételve néztük meg azokat, nem tudtunk eltelni.

Egy ezüstösfejü öreg urnő, tolószékből, lusta tekintettel nézte a tárgyakat. Elernyedt ujjaival, nyeles szemüveget szorongat. A bérszolgálatot teljesitőnek fejbiccentéssel int.

Agyvelőm kifáradt. Távoztam, mikor betekintést szereztem magamnak Amerika ipari életéről és előhaladásáról, mert az iparosok, mesterségüknek a legjavát nyujtották. Kirakó szekrénybe való teméntelen sok szép tárgy. Pedig Amerikában, ugy tudom, néhány államot kivéve, iparfelügyelet nincs.

A villamosság palotájában.

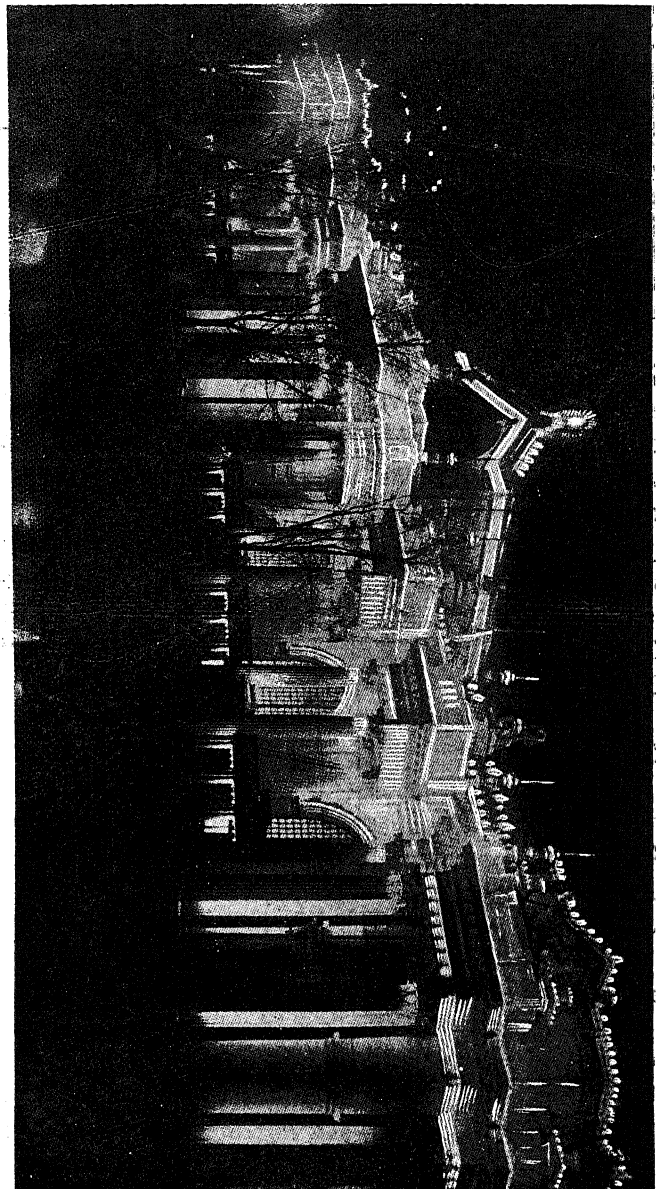
(Electricity and Machinery).

Cikkeimet a st. louisi világkiállitásról, nem irom tudósnak a felvont szemöldökével, mélyreható tanulmánynyal, a lélekzetem is rövid ahhoz, kicsinylem az erőmet, szertefutó általános vonásokkal, általánossággal inkább csak a keretet rajzolom és a kiállitásnak a szervezetét világitom meg, mert hiszen édes-keveset tudok hozzá jogász ember létemre, azért könnyen kerülöm el a tudósnak száraz alaposságát. Most is sajnálom, hogy az iskolában, latin-, görög nyelv s egyéb kevésbé életbevágó tanulmányok helyett, több időt nem forditottam a természettanra, később, a természet titkos erőinek a tanulmányozására. Ezen kögül ki az ujvilág, a haladás óriási lépésekkel megy előre. Mozgékony a társadalmunk. Egy évtized alatt többre megyünk, mint azelőtt egy évszáz alatt. A világot megrenditő csodák itt vannak, itt Amerikában, ahol a villanyosság hazájában vagyunk.

A villamosság palotája, már kivülről nézve, felkelti a figyelmünket. Ilyen fényes palotában a villamosság még nem lakott. Érthető, hogy ebben az otthonában, mikor leszállt az est, kifejtheti teljes pompáját a belső udvarban is, ahol a sok szép ugrókutnak a csobogását emberrajok hallgatják. Gyülekszenek, miként a kerti lámpa fénye körül az éji lepkék, bogarak. És a villamos gép gyüjtőpontján, szikrává tömörül az áramfeszültség.

Az ősember találmánynak vette, hogy két fadarabot nagy fáradsággal összedörzsölve, tüzet élesszthetett, melyre nagy szüksége volt. Ime most egy gomb megnyomása által, ezrével gyulnak ki a tüzvilágok, a földnek apró csillagai fényt vetnek és szórnak, az éj sötétében nappalt támasztanak.

Négyszegben álló, saroktornyos, hatalmas oszlopokkal, sok szobor diszszel ékesitett palota ez, mely szembe tünik, látszik,

A villamosság palotája — Electricity — megvilágítva.

hogy nem sajnálták tőle a költséget, 415.000 dollárba került az ideiglenes paloták legszebbje. Este, kivilágítva ragyogó. Sarok kiugrásain a nemtő, nő alakban, az ég adományát arany csillaggal

mutatja. Elébe, körötte pálmákat helyeztek el és sok virágot ültettek, hogy foglalatja legyen a drágakőnek. A közönséges kő is drága kő lesz, ha sok kell abból valamihez, ide pedig sok kellett, 750 láb a palota hosszusága, csak 200 és egynehány lábbal keskenyebb a szélessége, nagy terület, 9 acres.*)

A négyoldali különösen szép bejárati közép kapuk egyikén bemenve, egyenesen az oszlopsoros, tágas központi udvarnak tartok, hol a villamosságnak, mint világító-. fütő- és mozgató erőnek a fejlesztése, a távirás, távbeszélés és technicai alkalmazása körül érdemeket szerzett férfiaknak a szobrai vannak felállitva.

Nagy cégek, sok szép tárgygyal, készülékkel jelentek meg. Az amerikaiakon kivül Franciaország, Németország, Angolország tünik ki. Mozog, forog, csilingel minden köröttünk, mintha egy nagy mühelyben volnánk. Egy lappapiron irok valamit, — Üdvözlet az otthon lévőknek, — s amiként irtam, az irás, egy másik lapra rajzolódik le az utolsó vonásig. A két irást elkeverve, egymás mellé téve, magam sem különböztethettem meg egymástól.

Szenzációs különlegességek, csodálatos ujkori találmányok, vonzók, emberek csoportosulására villamos erőátvitel gyakorlati megvalósitásának a mutatványai. Acélra esés, szikrák kicsalása. A hő, surlódást idéz elő, ez, villamosságot, emez, hajtó erőt. Jupiter mennyköve, Prometheus szikrája, emberi alkalmazásba jut. Korszükségletté váltak a találmányok. Amerikában, árammal halálra is sujtanak. A villamos halál, az életet nyomban bénitja meg az összes sejtekben. A bakó, hóhér, régi magyar tréfaszó szerint a nyakborbély rettegett hivatala, modern változásban.

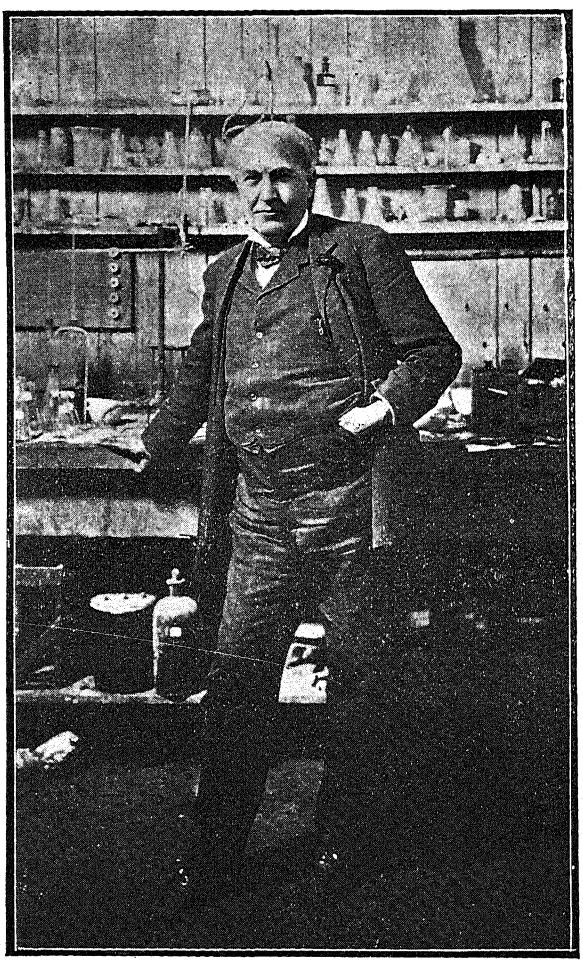
A távirás és távbeszélés többféle rendszerben. Megérjük a távolbalátást is, azt hiszem, megjeleniteni akarják a képeket. A villamos világitás többféle alakban van szem elé állitva. Külön osztályban a drót nélküli távirás. Példákban mutatják meg, miként hajtják a villamosságot a vasut szolgálatába, bányák megvilágitására, a kályha befütésére s. a. t. Legujabban, New Yorktól Chicacóig, 1200 kilométer hosszu, nyilegyenes villamos vasutat épitenek, melyen a vonatok 120 kilométeres sebességgel fognak járni óránként. Akinek bőven telik még az élet időből, megérheti, hogy a mostani füstokádó mozdonyok lomtárba kerülnek. Tudományos előadásokkal felérő

*) Acra, éjszak amerikai terület mérték, mintegy 40 ár, vagyis 7/10 hold. Az ár = 100 □ méter.

gyakorlati mutatványok, mint például az aranykiválasztás, viztisztitás elektromos uton, nagyon érdekessé teszik a villamossági palotának megnézését s az abban való tovább tartó időzést. A mai kor embere is, bámulattal nézi azokat. Egy gombot nyomunk meg és fénysugár, világosság árad szerte.

Edisonnak külön kiállitása van a találmányairól. Viszi előre a tudomány fáklyáját. Mintaképekben a Niagara vizesés erejének a felhasználása.

Nagyon lehet okulni a st. louisi világkiállitáson. Nem kérdezik ki vagy? mi vagy? honnét jösz? értesz-e a dologhoz? Csak kis érdeklődést mutass, meglepő mutatványokkal állanak a szolgálatodra mindenütt.

Edison a mühelyben.

Itt, drót nélkül táviratoznak, ott is anélkül beszélgetnek távolra. Amott karborundum-kályhát mutatnak. A gyémántot kivéve, karborundum a legkeményebb anyag, melyet eddig nagy hevitéssel előállithattak homokból, sóból, fürészporból. A legnagyobb meleget adja.

Egy villamosságra berendezett emelő géppel

60.000 font terhet emelnek, könnyen tesznek le kisebb-nagyobb távolságra. Az ember csak ámul s azután az a gondolat motoszkál az agyában, vajha egy fél századdal később született volna, mennyi lesz akkor a látnivaló, az ember szolgálatába hajtott erő, mikor már most is olyan sokat mutat a World's Fair St. Louis.

Századunk a villamosság jegyében indult meg és áll. Világosság jött a sötétségbe, mozgató erő az előre haladásra. Általánosan tudott, érzett dolog ez. Ki mondhatná? hol fog a világ, a tudás megállapodni. —

Edison Alva Tamásnak, a kutató yankeenak és amerikai nagy kitaláló erőnek, hittel teli jóslása van arról, hogy ezután nem kell majd a szenet széthordani, hanem a szénbányák mellé állitott telepekről fogják az előállitott erőket réz dróton elvezetni mindenfelé, akár 10.000 lóerőt egy dróton. Ezeken a bánya melletti telepeken fogják előállitani a villamosságot. A világtengereken bárhol járó hajókat eléri majd a dróttalan távirás, mikor villámszárnyakon repül a szó. A vizi erőket felhasználni fogják a villamosság előállitására. Nem kell majd ló, gőzgép, villanyos akkumulatorok fogják pótolni azokat. A léghajókat is villamos erő fogja hajtani, a hajókat nemkülönben folyókon és tengereken, és az egész világra el fog terjedni a villamos világitás. Olyan bizonyossággal hiszem én azt, mint a föld forgását, hogy ugy fordul a világ. Nem a csapongó képzelet szüleménye, hanem uralkodó vélemény ez. Amerika, a csodák nagy birodalma lesz a vezető, sok kérdésben megoldásra segit. Ott, H. W. Hillmann, egy nagyvagyonu ember máris villamossággal rendezte be a lakházát ugy, hogy egy gomb megnyomásával müködésbe jönnek a gépek és különféle szolgálatot teljesitenek. A cselédtartás Amerikában ugy is sok bajjal jár.

Edison, az egyszerü munkásból lett világhirü felfedező, ki a világosság terjesztésére nagyon sokat tett, szép és az egész világon tisztelt, legjobb nevet, mint legjobb örökséget hagy a családjának. A hires, nevezetes férfiu esete bizonyitja, hogy kellő tanulmány, vágyódó tudás, szorgalom, kitartás mellett a semmiből is lehet felvergődni. Ha pedig a név meg van már, akkor Heine szerint: „Es kommt auf dieser Welt viel darauf an, wie man heisst, der Name thut viel.“ Tudta ezt a nagy feltaláló hasonnevü sarja, Thomas is. Hirdette, telekürtölte a világot, hogy örökégő lámpát talált fel, hogyan kell az oceánon tulra telefonálni, a gondolatot lefényképezni s. a. t. de csak lépre csalt.

A nevelésügy palotájában.

(Education and Social Economy.)

„Korunkban csak azon nemzetnek van biztos politikai jövendője, mely komolyan törekszik az általános müveltség szinvonalára emelkedni s azon előre haladni.“ *Deák Ferenc.*

Ha a kiállitási területet az ünnepélyek csarnokából, tehát a központból tekintjük, akkor a lagunákon át jobb kéz felől az elülső palota a nevelésügyé. Első helyre is akarták tenni azt, mert a nevelésben alapszik az emberiség jövője, a jelen, a XX. század müveltsége is azon alapul.

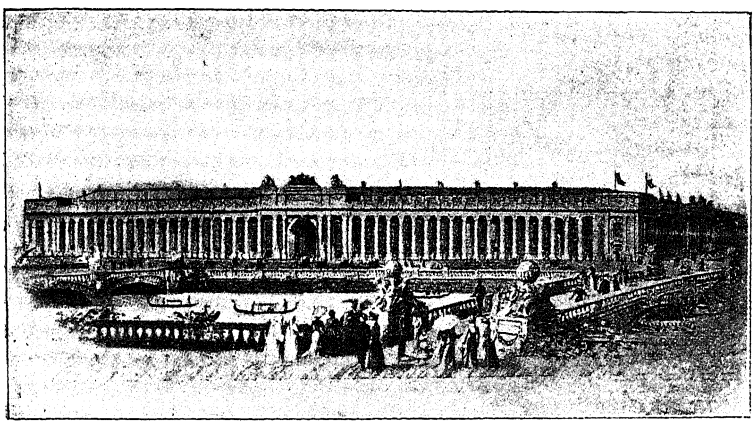
Minden itt van összegyüjtve, ami az emberiség jelenére, jövőjére nézve horderővel bir, amitől megnyilnak az értelem látószervei. A müveltség és előrehaladás versenye ez, a fejlődésnek, haladásnak kapcsolata.

Mindazt, amit látunk, az iskolából került ki, az életben tökéletesedett. Emeljük meg tehát a kalapunkat, mikor a nevelésügynek szentelt gyönyörü hajlékba lépünk, mert ebben megtanuljuk azt is, nevelés, tanitás, tanulás dolgában miként járnak el a tőlünk távol eső nemzetek is és valljuk meg, összehasonlitás folytán tanulni mindenkitől és mindig lehet, sőt nemzetgazdászat szempontjából kell.

Sürü elhelyezéssel korinthi oszlopsorok keritik a 400.000 dollárba került palotának mind a négy oldalát. Pompás oszlopfők. Ez a viz melletti diszépitkezés szélesebb, (750 láb) mint hosszabb. (325 láb.) A főbejáratok a sarkokra esnek, tetejüket szoborcsoportozat disziti. Nevelésügy dolgában, nem volt még ilyen nagy kiállitás sehol.

A gyermekkertől, óvodától, falusi iskolától, a középiskolákon át az egyetemig, a legmagasabb kiképzésig, látjuk szemlélhető

képeken s kiállitott tárgyakon az ember nevelését. Tanitási módszer minden iskolára, müvészeti. zenei, technicai, kereskedelmi, kézmüipari s. a. t. iskolára van. A tudás ábécéjét, az irás törvénykönyvét különböző módon gyömöszölik a gyermekfejbe. Látjuk, hogy tanul a japán, a mexikói, az indián, a néger. El kell siklanunk a hiányok fölött. Látjuk miként tanul a vak, siketnéma s milyenek hozzá a tanitási eszközök. Megtudom, hogy az Egyesült Államokban a lakosság 23%-át teszik ki az iskola látogatók és hogy általában és folytonosan nagy adományokat juttatnak a könyvtárakra, az iskolákra, főleg egyetemi tanitásra.

A nevelésügy palotája. Education.

A világot igazgató müvelt nagy nemzetek elől járnak, népének veleszületett tanulási ösztönénél fogva vezet Németország, azután, angol, francia sorakozik első sorban az amerikai mellé. Az olasz, spanyol, az orosz is szépen van képviselve. Hogy a németeknek jó elemi iskoláik vannak, megmutatták a franciák elleni háboruban. Történelmivé vált az igazság, hogy a társadalom épitő munkásai, a néptanitók, nemzetépitők tették Németországot nagygyá, hatalmassá. Ütközetről-ütközetre megverték a franciákat, elhomályositották régi gloire-ját. Ez nem mult máson. Példa magyarázzon és az elbizakodottság, mely ezt a bismarki mondást hozta létre: „Uns inponirt janz Európa nicht."

A franciának ismerjük a jó izlését, az ipar- és kereskedelmi iskolákból kerül ki az leginkább. Az amerikainak a gyakorlati

érzékéről is jól tudjuk, hogy milyen az. Földmüves iskola a technicai mellett. Mind a kettő nagyon előre visz.

Az amerikai államok és magánosok, gazdagok, sokat áldoznak a nevelésügyre. Az iskolába járás kötelező és ingyenes, tandij sehol sincs. Annak dacára, hogy nem kötik anyagi feltételhez a tanitást, sokan nem tudnak irni, mert nagyok a távolságok, sok helyről messze van az iskola, a tanuló, gyakran csak sátrak alatt van a szabadban. Legjobban ismeri meg igy a természetet. Alkalmat, módot adnak mindenkinek a tanulásra, azért nincs ott az a külömbség müvelt ember és a tanulatlan között, mint nálunk. A középszerü ember, mit keres a tudományos pályán? Akinek nincs tehetsége tanulásra nem eröltetik, mesterségre megy, mert „a középszerüség nem egyéb, mint hiánya akár isteni, akár ördögi erőnek, — tehát merő gyengeség és ür: rosszban nevetséges, jóban megbocsáthatlan."

Az iskolai előadások csak a városokban tartanak tiz hónapig, a vidéken 6—8 hónapos a tanfolyam. A tankötelezettség az életkor 14. éveig terjed. Meghosszabitani akarják azt két évvel.

A bevándorlók nagyon növesztik az analfabéták és az ósdi gondolkozásuak számát. Az irástudatlanok nagy arány számát a bevándorlók adják, akik a betük ismeretéhez nem értenek vagy hajmeresztő helyesirással, inkább helytelen irással teszik a gondolataikat, közlendőjüket papirra. Az iskolákban az angol nyelv kötelező. Iskolát mindenki állithat, abban tanithat, a tanitó fizetése alku tárgya, 400 dollártól 2000-ig megy. Sokat költenek a népnevelésre.

Az egyetemek és a közép iskolák az államok-, magán emberek-,*) vallásfelekezeteknek alkotásai. Az Egyesült Államokban az egyház, külön van választva az államtól. Mind a kettő szabad,

*) Egy francia lap közelébb ilyen sorrendben nevezi meg azokat az amerikai dusgazdagokat, akik egyetemekre és más tanintézetekre adakoztak: John D. Rockefeller 76 millió koronát a chicagói egyetemnek, tegyük hozzá, több részletben. Stephen Girard a nevét viselő árvaháznak Philadelphiában, 35 millió koronát hagyott, csakhogy a francia lap összetéveszti az értéknövekedést az eredeti hagyománnyal. Harmadik helyen Charles Pratt áll 18 millió koronájával a Pratt intézetnek. John Hopkins a nevét viselő egyetemnek 15 millió koronát adott, A. I. Drexel, a Drexel-intézetnek hasonlóképp 15 milliót, ifj. Lelaud Stanford a nevét viselő egyetemnek 12 és $^1/_2$ milliót, Ezra Cornel a Cornel egyetemnek 7 és $^1/_2$ milliót, Vanderbiltek a Vanderbilt egyetemnek 5 és $^1/_2$ millionyi koronát adományoztak.

csak a mormonok többnejüségét tiltják a törvények. Autonom jelleggel birnak az iskolák. A tantervet szabadon állapitják meg, az iskolakönyveket is szabadon választhatják meg s a tanulók csaknem ingyen kapják. Az énektanitást és hitoktatást mellőzik az iskolában, ahol csak Biblia részeket olvasnak fel.

Szegény vakok! Rólatok van a szálló ige: „Akármint ragyogjon a nap, de csak nem lát a vak.“ A tanitó mesterek azon is sokat fáradoznak, hogy minél elviselhetőbbé tegyék a sorsotokat és mennél nagyobb hasznára váljatok az emberiségnek. Van azután az ugy, hogy a vak, tapintás által jobban tud olvasni, mint sok, akinek jó szeme van. Tudott dolog, hogy a természet az egyik érzék fogyatékosságát a másik érzék erősebb fejlettségével pótolja. Hogy az amerikaiaknak az iparmüvészeti iskolája milyen haladást tesz, nézzük csak azt a sok szobrot, mely lent és fönt diszit.

Az Unio nagyobb városai igen szépen vannak képviselve a nevelésügyi palotában, mely az emberi tudásnak, a tudománynak van szentelve, sőt tükre mind a kettőnek. Tudomány, tudomány, mikor is tudomány a tudomány? Kant felel meg rá: „Minden tudomány, annyiban tudomány, amenyiben mathesis van benne.“

Amit látok, azt a hatást teszi rám, hogy az európai ember sokat tanulhat az amerikaitól, viszont ezek sem zárkózhatnak el tőlünk, kár, hogy gyakran abban makacskodnak, hogy nem akarnak minket követni. Az még nem szolgai utánzás, mikor a megszokott jónál a megismert jobbat cselekszem. Tény, hogy a yankee, mindig nagy önérzettel üti mellét s azt hangoztatja, hogy: én. Tudja, hogy a hidegvér országában, önerejéből minden lehet, szatócsból, favágóból, Unio elnök is.

Amerikában, általában a nevelés magasabb fokon áll, mint bárhol máshol. Ötszáznál több magasabb iskola kizárólag a nőké, a tudóri oklevelek egyharmad részét nők nyerik el. Sok orvos és tanár van a nők közül, sőt gyógyszerész, mérnök, ügyvéd, pap is kerül ki a sorukól, sőt hajókormányos.

Wyoming államban annyira előre ment a nőemancipacio, hogy a legtöbb hivatali állást ők töltik be, az államfő is nő, a polgármester, éji őr, nő, nő. Volt már nő jelölve az Egyesült Államok elnökségére is.

Egy helyen, hölgyek érdeklődnek, melléjük állok, hogy megtudjam mi iránt? Csipkék és kézimunkák voltak, melyeket

iskolák állitottak ki. Az irlandiak és svájciak tüntek ki. Élénk missek, kodakkal vették le a mintákat.

A papiros nagy szerepet játszik a nevelésügy kiállitásban és méltán. Hátra volt még akkor az emberiség, mikor a régi khinaiak, hieroglifáikat bambusz levélre irták. Később is még, mikor selyemszövetre rakták a betüket. Fahántcsból, kenderből, lenből csak az V. században készitették a papirost. A tulajdonképpeni papiripar a XIII. században kezdődött. A gépiparral, Gutteriberg feltalálásával, tudjuk milyen nagy lendülettel halad előre az emberiség. Terjedt a nyomtatott gondolat, szavak és hasonlatok fölös halmozása is van, de a nyelvbe szellem szállt, a mondatkötésbe rendszer jött, végre erő került minden nemzetibe. Mind ennek a legszebb képét a nevelésügyi kiállitásban látjuk, könyveken, földabroszokon, sok más tárgyon.

Egy statisztikai kimutatáshól megtudm, hogy papirgyártásban első helyen az Unio áll, 639.743 tonnával. Utána Németország következik körülbelül fele annyival. Angolország, Franciaország, Ausztria és Magyarország következnek azok után. Európában Montenegró és Szerbia legkevesebb papirost fogyaszt.

A nagy gépcsarnokban.

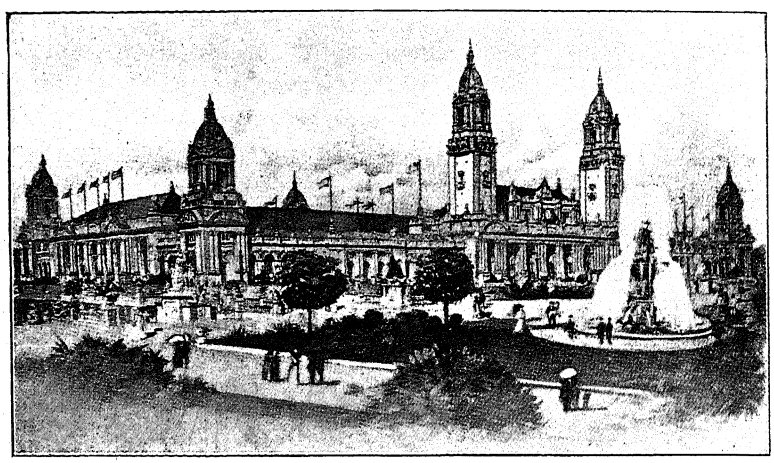
(Machinery.)

Ez is palota, 510.000 dollárért épitették, de szokottabb nekünk a gépcsarnok elnevezés. Hét tornyos, a román iv főbejárat mellett kettő, alacsonyabbak a sarok tornyok, van még nehány apró, melyek székesegyházat is diszithetnének. A terjengős épület hossza 1000 láb, 10 acres a területe, elfér, szemünk elé táró nagyon sok.

Az álló- és futó gépek tökéletesitése, az erőarányok egyeztetése napjainkban nagy haladást mutat. Ezt az előmenetelt mutatták be a világ legnagyobb gyárosai, amerikaiak és európaiak keltek versenyre egymással, a sokmüvü gépszerkezetből összehordtak annyit, laikus előtt is érdekes dolgokat, amennyit még soha, sehol. A nagy gyárosok neve hangzik lépten-nyomon, Amerika különben is a gépek hazája. A mezőgazdasági gépek nagymérvü gyártásával emberi munkaerőt takaritanak meg. Lóerővel mozgásba hozott hengerek.

A különböző, több ezer lóerejü, 1500 lóerejü is, mondjuk tehát, hogy a világ gépkolosszai müködésben vannak, mozgatják azokat a viz, a tulhevitett viznek gőzzé válása, a gáz, villany, levegő sőt a kőolaj és alkohol. Az inga pontosságával összevágóan müködnek az ember által rabigába hajtott erők. Látjuk a mozgató és fékező erő előállitását, annak átvitelét a tömör szerkezeten, gyakorlati hasznát. Nemcsak a vasuti mozdony gépet, de a gépeiket egyáltalján nagyobb erővel müködtetik, mint nálunk. Tapasztaltuk a szédületes sebességü vasuti vonatokon. A sok fűtőszer dacára tulhajtott tisztaságban járunk. A levegő jó, a füstokádást, fuvó készülékek hajtják el. Alul a gépfészekben, mint alvilágban vannak a szénportól piszkos emberek. A kiállitási területen mintegy 500 tonna szén fogy el naponta.

Gőzgépeknek a zakatolása, sistergése, zöreje s csattogása, fülsértő csikorgása és pattogása, a cséplők zörgése, más zagyvaság, zugó-bugó hangchaosszá válik. A gőzpörölyök percenként száz ütéssel, pattanással, továbbá a megpergetett kerekeknek percenként 85 kör-, sőt 900-szor való forgása, mozgató, lenditő kerekeknek a légnyomása, szinte a fejünk szédül bele s vigyáznunk kell, hogy a korlátok dacára a pördülő kerekeken gyorsan forgó hajtószijak és láncok, a vizszintesen forgó kerekek és az alulról felfelé széditő gyorsasággal forgók, magukkal ne sodorjanak, a

A nagy gépcsarnok. Machinery.

dugattyuk, rudak, le ne üssenek, a gyorsan vagy nehézkesen mozgó karok fel ne emeljenek, mikor el-elnézzük magunkat. Olyan kereket nézek, amely 750-szer fordul meg egy perc alatt, egy másikat, mely 1¾ mérföldet fut be percenként.

Itt préselnek, ott vasat vágnak, furnak, faragnak, amott emelnek. Erőhatást mutatnak egy 5000 lóerejü, 720.000 kilogramm nehéz hajtó, uj alaku géppel, mely a kiállitás kivilágitásának egy részét eszközli 120.000 izzólámpával.

Egy gépgyáros, vetitő géppel, mozgó fényképekben mutatja be a gyárát és a munkálkodást abban a legapróbb részletekig. Járnak a naponkénti előadására, mint a szinházba.

Megnézek még egy vasgyárat is mozgó fényképekben. Az

előadás egy óráig tartott és jó előtanulmányul szolgált nekem a pittsburgi vasgyáraknak a megnézéséhez.

Ha Ádám, Éva feltámadnának s látnák az emberiségnek az előrehaladását, hogy fegyverrel nem csak a vadállatokat győzték le, de technicával az akadályokat is eltávolitották, sőt az emberi szellem az elemeket is a szolgálatába hajtotta, ha az ősszülők azt is látnák, hogy a legujabb szerkezetü szörnygépeken, a szeszhajtott motorokkal hajtóerőt mint takaritjuk meg, talán nem is bánnák, hogy vétkeztek, mikor utódaik igy előre mentek, mert ki volt mondva az átok, hogy továbbra az arc verejtékével kell munkálkodniok. Ügyességgel, bizony sok verejték marad el.

Az iparüző ember szolgálatában a gőzkalapács és hengermüveken kivül megannyi kis gép van közöttük. Ujmüvü szerkezetek. Amit a gép végezhet, arra emberi erőt nem pazarolnak. Ne hajoljon az ember, mikor a gép is gyüjthet kévébe.

A mezőgazdaságban gépekkel dolgoznak. Ezzel azt érik el, hogy a gabonájuk 3— vagy 4000 kilométerre, Európába szállitva is versenyképes itt.

Tüzoltó kocsik, szerek, szivattyuk a legtökéletesebb fokig. A fémek-, kő- és fafeldolgozására megannyi alkalmas eszközök. A fegyvergyártásnak is nagyon nagy az előrehaladása. Az emberek, minél többen lesznek, annál jobban ölik egymást.

Katonák gyakorlatoznak a kiállitási területen puskával. Nem lőnek, csak vállra emelik, lábhoz koppantják azokat. Nem fogyasztanak annyi puskaport hiába, mint nálunk a hadgyakorlatokon. Elég, ha a katona lőni tud, megmutatták a búrok, japánok.

A gépcsarnok melege továbbmenésre int. A cyklopsok műhelyéből, a lekötött és felszabaditott erőktől azt a benyomást viszem magammal, hogy a gépek gyártása, mindenesetre legjobb fokmérője az ország iparának és mezőgazdaságának. A gépcsarnokban érdekes volt látni, hogy az ember miként uralkodik a holt anyagon. A gőz szuszog helyette. Mint egy varázsütésre mozdult meg és állt meg a szerkezet egy ujmüvü csodagépen. Egész Amerika egy nagy gép-ország. Bámulatos rekorddal vezet. Kábitó elnézni, már ezen az egy helyen. Nem engedik a gépezetek kenő olaját kiszáradni.

A gépcsarnok sarkának az átellenében van a zene pavillon. Itt és más több helyen, naponta jó zenekarok játszanak sorrendben és változatos sorrenddel. Meghallgatok egyet. A karmester

éppen jelt ad. Az akkordok alig észrevehetőleg olvadnak egymásba, mint a szivárvány sugarai az élénkebb, sápadtabb színárnyalatba. A kalapácsolások, gyors pörgések után jól esett hallgatni a szép dalamokat, amerikai nótákat, sőt a lármás indulót izgó-mozgó karnagy vezetésével.

A közlekedési eszközök palotájában.

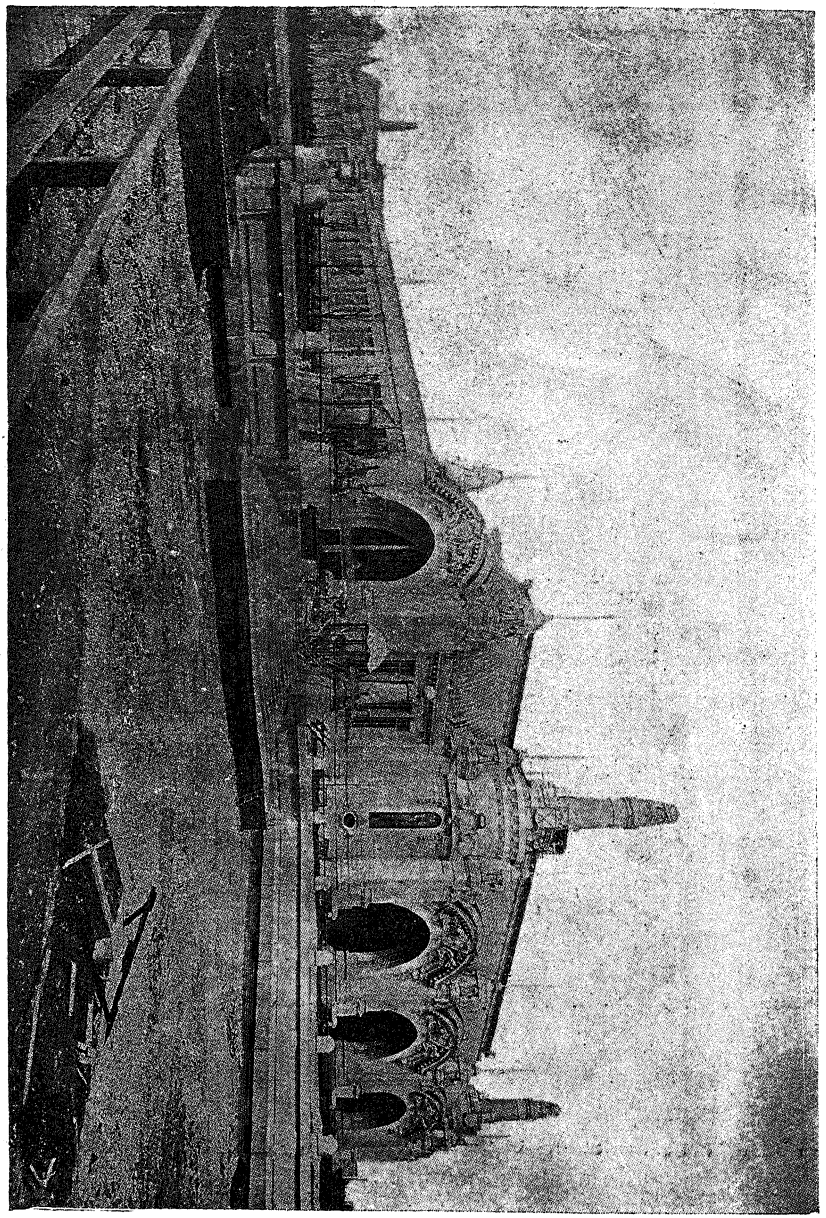
(Transportation.)

Az amerikai nagy területek gyors felvirágzását kétségkivül a jó közlekedési eszközök segitették elő, gőzhajók, vasutak, pósta, távirda távbeszélés s. t. b. A világkereskedelem kerekeken jár.

A közlekedési eszközök indóházszerü, tátongó kapukkal és 60 bejárattal biró palotája is versenyez a többivel nagyságban és épitészeti szépségben; francia renaissance. A nagy gépcsarnok közvetlen szomszédságában van s alkalmas arra, hogy a közlekedési eszközök sokaságát, mondjuk, a járómüvek raját magában foglalja. Toronyhegyek a sarkokon, mint figyelemre gerjesztő felkiáltási jelek, egyéb szobrászati munkák, az épületnek további diszei.

Tizennégy sinpár van a palotában elhelyezve, ezeken tólták be a nagy mozdonyokat, vasuti kocsikat. A sinek hosszusága kitesz összesen négy mérföldet. Nagy ablakok szolgáltatják be a világosságot.

Tudott dolog mindenki előtt, hogy kerék, a kenetlen talyiga kerék volt az első közlekedési eszköz, most is kerék a legfő közlekedési eszköz, csakhogy minő változásban! Mutatják ezt azok a nagyszámu kocsik, melyek össze vannak itt hordva, tólva, a kezdetleges első póstakocsitól, magas födelü talyigától, a legósdibb járómüvektől a legnagyobb mozdonyig. Kocsi, baldachinos cab, lebernyeges kocsisátor, személy szállitásra puha bőrüléssel, kocsi áruszállitásra, erős rugókkal, a vászonfedelü, kétkerekü magas giggtől a diszhintóig, a gyermek kocsitól a beteg- és halottas hintóig, minden kocsi megvan itt, melylyel a földeken járunk s amelyekben repül városban az előkelőség, előbb lovak által ragadva, most gép által hajtva. Nagyszerü, különböző erők által hajtott, napjainkban nagyon kifejlett automobilok. Könnyen

A közlekedési eszközök csarnoka. Transportation.

gördülő kerékpárok nagy változatosságban láthatók itt tarka egyvelegben. Az egykerekü, nyikorgó talicskától, a zakatolva haladó legnagyobb mozdonykocsiig, amely alatt nyög a föld,

feltalálunk itt mindenféle kocsit, sötét, világos és tarka szinekben. Csillognak és fénylenek. Egész kis vagyon némelyik. Olyan aranyozott, ezüstözött gyászkocsi, melylyel a temetést rendező intézet legnagyobb gyászpompát fejthet ki.

Ami a vasuthoz tartozik, minden itt van csoportositva. Stephenson György és fia Robertnek első kis, de nagy kéményes Rocket nevü mozdonyától s Amerika legöregebb (1851) Pioneer nevü mozdonyától eladdig a 200.000 font sulyu, most a világ legnagyobb mozdonyáig, amely szinte itt van kiállitva. Vasszörnyeteg. Az első, nagyláda alaku személyszállitó deszkakocsitól, mely Liverpooltól Manchesterig 1829-től*) kezdve járt a világ első vasutján, a mostani ebédlő- és kényelmes alvó kocsiig, világforgalmi járművekig, minden itt van; látjuk a nagy előrehaladást ezen a téren. A fütés, világitás, szellőztetés különböző módszere.

Figyelmemet a Baldwin által készitett husz mozdonyra irányitják. Nagyok. Már előre elhatározom, ha Philadelphiába jutok, megnézem azt a gyárat, melyből már 24.000 mozdony került ki a fenállása (1832) óta.

Megismerem az egyiptomi vasuti kocsikat, milyeneken a Nilus mentén utaztam. Csupa egyszerüség, faablak. Más országok és világrészekből is vannak vasuti kocsik itt. Hol van meleg, hol van hideg? megtudjuk abból is, ha rájuk nézünk. Emlékszem, az 1873. évi bécsi világkiállitáson, milyen ujdonság volt nálunk az oldalfolyosós személyszállitó kocsi.

A föld csak föld marad, kisebb része a Földnek, tengerek és tavak boritják a nagyobb részét, folyók szaladgálják be a szárazföldet szerteszét. A viz, hajót hord a hátán. Mély járásu nagy hajó kell oda, ahol magas a hullámhegy, mély a hullámvölgy. Sekély járásu, lapos fenekü hajó kell a homokzátonyos Mississippire, kis érctüdővel lélegző, a csatornára. A föld népeinek a sokféle hajóit látjuk mintákban, a kezdetleges fahajóktól a vas-

*) Trevithic kapitány volt tulajdonképpen az első mozdonykészitő 1805-ben. Kezdetleges volt az s csak bányában vontatott nehány kocsit vasuton. Stephenson előtt mások is foglalkoztak már gőzzel hajtott járművekkel, igy az angol származásu Robinson már 1759-ben, később Cuanot József lotharingiai katonatiszt rézfazék formáju kazánnal, hengerek tolatytyuival. Egy szerencsétlenség vetett véget a további kisérletezésnek. Evans pennsylvaniai polgárt bolondnak tartották, mikor gőzjárómüvére szabadalmat kért. Fulton is igy járt Napoleonnal, de erről más helyen, a Hudson-folyón tett kirándulásnál.

bordás oceánjáróig. Megismerem a nagy gőzhajónak, melyen Amerikába átjöttem, a Pannóniá-nak picinyitett kiadását. Más, tengeren úszó palotáknak is megismerem a másait. Érdekes. Hadi hajók, torpedo naszádok kisebb-nagyobb másolatban, vitorlások, halász bárkák. A viz alatt járó hajóknak is van kiállitása.

A szakértő az uj módszerekkel nagy tanulmányra tehet szert. Nézik sokan a hajóosztályt. Nemegy gyermek szeretne játékszerül birni egy példányt. Élelmi szerekkel ellátott mentő csónakok, mentő övek, egész hajó gyárak láthatók dombormüvekben és képeken, hajó részek valóságban.

A jövőnek a közlekedési eszköze a léghajó is több alakban szerepel. Nagy dijak vannak kitüzve, csak legyen aki elnyerje, megoldja a nagy feladatot, hogy az ember, mint a madár, szállhasson a levegőben, illetve a legteljesebb mozdulatlanság érzésével utazhassék. Icarus, a hitregeten bolondja óta sokan törték, zuzzák most is ezen, fejüket. Santos Dumontnak is itt van a hengeralaku készitménye, szélhajó kereke. Boldog, aki megéri az emberiségnek ezen a téren való előre haladását is. A istenek ölében van az még. Sokat változtatna ez, a világon. A kiállitás fölött is lehetett látni léghajót a légben kóválygogni. De már most is azzal a benyomással távozom a közlekedési eszközök palotájából, hogy napjainkban nincsen már távolság és nagyon összezsugorodott az idő, mely a távolságok között volt. A repülő kerék és a gőzhajó, hamar összehozza az embereket. Hamarább a föld tulsó feléről, mint előbb egy országban, mert az ipar és tudomány szolgálatában álló müvészetnek itt van az otthona.

Ad vocem gőzhajó. Itt, a közlekedési eszközök palotájában állitott ki „Niggon Yusen Kaisha" a legnagyobb gőzhajó társaság egy japán szalónt 50.000 dolláros költségvetéssel. Igen pompás chrisanthenum, trombitafa-virágdiszités, fehérre lakirozott cedrusfa fém kirakással, selyem himzés, ezüst kócsaggal, a japánok egyéb kedves madaraival. A padlón selyem szövés a tenger hullámait ábrázolja. A fénytelen aranyos falon, selyem damaszt trombitafa virág, catalpa. Kámforfából faragványok. Le nem irható csin, izlés, és szépség, semmi sem mutat zsufoltságot, csak gazdagságot, a részletekben a japánok magas foku müizlését látjuk.

Még valamit láttam a közlekedési eszközök palotájában. Egy apa, gyermekkocsiban tólta a fiát, mig a jóképü, bár termetes felesége, mellette könnyen járt.

Nem láthattam még a közlekedési eszközök palotájában a korcsolya talpu kocsit, mint legujabb találmányt, mely az 1906—7. évi nagy hókupacokban született meg. Annyi volt ugyanis a hó, hogy nem győzték azt eltakaritani s igy segitségre jött az amerikai találékonyság. Minden kocsi kerék alá csatolnak egy vályu alaku, felhajló talpat s ezáltal a kocsiból szánkó lesz. Ha a hó elfogy, lecsatolják a szánkó talpat s a kocsi gurul tovább. Egyszerü, praktikus, az a csodálatos, hogy már előbb ki nem találták.

A bányászat és kohászat palotájában.

(Mines and Metallurgy.)

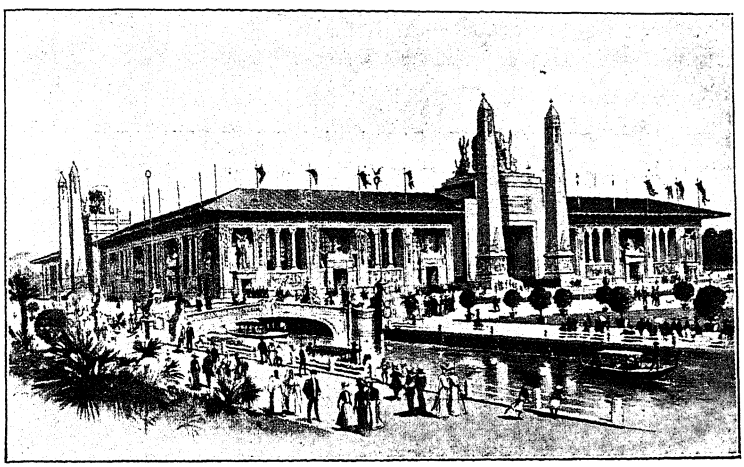
A zöld lagunák fehér kőhidain jutok a bányászat és ércgyártás palotájába. Tengernyi a nép mindenütt, de nem tolong, fáradt léptekkel lassan mozog, mint magam is. Hozzá az ismeretes st. louisi nagy hőség, mely kora délután 90 Fahrenheit fokra*) hágott fel. Szellő se járt. Ilyen, életkedvet megernyesztő nagy hőség a nyáron sem volt, ugyancsak meleg napok jártak St. Louisra. A változó levegőjü, szeszélyes égalj alatt, tegnapelőtt, esővédővel járva, forralt bort kivánva fáztam Chicagóban, ahol a vastag, nehéz köd nem birt felszakadni a Michigan-tó vizéről; később hüvös eső hullt, ólmos ég borult ránk, tehát leakasztottam a melegebb őszi ruhát s azt tartottam magamon, a nyáriakat, az Union-állomásra tovább vitték a városba s igy egy napig nélkülöznőm kellett azokat. Veritékeztem, jobban csurgott a testről, mint ugyanilyen évszakban Egyiptomban, melyről tudjuk, hogy egykor keletnek aranyforrása volt s az embereknek fárasztó dolgot adott. A nap fölnézett az égre, izzon sütött és ugyancsak szórta sugarait. A fejem árnyéka már a lábomat takarta.

Ködös ég után perzselő hév, különösen mikor a fáknak elfogyott az árnyéka. Gyorsan szállt fel a hőmérő, nem birtuk le a forróságot, mikor a éjjelek hüssitést alig hoztak. Nyomottsággal nehezedett mindenre a hő. A levegő feszültsége érezhető volt. Az emberek vállukra vették a kabátot, vagy lehányták a felső ruhát magukról, karjukon hordozták a vérforraló höségben, melyet

*) Fahrenheit, 180 fokkal hőmérő skálakészitő, 1714-ben azáltal javitotta meg a hőmérőt, hogy borszesz helyett higanyt használt. René Antoine Ferchault de Reaumur 80 fokra osztotta a skáláját, a fagypontot 0-al, a forrpontot 80 fokkal jelezve. A svéd Celzius 100 fokkal készitett skálát, csakhogy ez, 0-al a forrpontot jelölte, a fagypontot pedig 100-al, Ströner svéd tudós ajánlotta később, hogy Celziusnál is 0 jelezze a fagypontot.

a légkör párateltsége még elviselhetetlenebbé tett. Tudjuk, hogy 15.000 kilogramm levegő suly is nyomja testünket. Napszurás ért többeket. Az emberek kitértek egymásnak, mint a sütőkemence melegitettek. Áthevült a kő. Kézben, az izzadság törlő kendő. Az emberek forróságtól agyontikkadva hajadonfőn jártak. Nyitott inggel is láttam többeket. Az itt, közönséges dolog, mikor áthevül a lég, a homlokot kigyöngyözi a melegség s nehéz lélekzeni. Senki fel nem ütődik a könnyebbitésen, a nők sem akadnak fel rajta.

A kiállitás legeredetibb épületénél, a bányászat és kohászat palotájában is azzal kezdhetném, hogy milyen szép és nagy,

A bányászat és kohászat palotája. Mines and Metallurgy.

mennyibe került az épület. Kisebb-nagyobb eltérés végett nem akarok ismétlésbe bocsátkozni. Megtartom a palota elnevezését, ha az, az amerikaiaknak igy jobban tetszik, mert hát valóságban több ez, mint a csarnok. Mégis kiemelnem kell, hogy ez az épület, mely előttem most fehér szinben ragyog, a kiállitásnak egyik legtetszetősebbje. Egészen uj stil, de nem szecessziós, nem ismerem, az indo-egyiptomi épitkezésre emlékeztet. Szembe ötlik mindenkinek a két főbejáratnál a két-két, egyiptomi titokzatosságot magába rejtő magas obeliszk és a nagy földgolyó, mely ezen kapuk fölött diszül áll. Találó volt a kősugarakat, mint jelképeket itt a földbe tüzni, mert a legrégibbb kőfejtés az lehetett csakugyan.

Ami kincset a föld magán hord, méhében rejt, agyagtól a

gyémántig, a természet sötét, titkos kamarájából mind fölülre, szemre kerül itt. Látjuk, anélkül, hogy a bányarém ijesztene és anélkül, hogy a sötétség démonától félnénk. Egy olyan gyüjteményt akartak Amerika nagy kincseiből összeállitani, amilyen nem volt még sehol. Sikerült az nagyon, a nyers állapotu ásványok szinre hozatalával és a csiszolt nemes kövek feltárásával. A föld titkos, mély ölének, itt van minden kincse.

Nagyon gazdagok az Unio nyugati államai ásványországi kincsekben, leggazdagabbak az egész világon. Kizsákmányolják a föld titokzatos belsejét, mélyét. Az 1900. évben az Unionak egy milliard dollárt hozott a bányászat. Az utolsó évtizedben, a föld összes vastermékének előállitásában 36%-kal szerepelnek az amerikaiak, acélban 42%-kal, rézben 55%-kal, szénben 33%-kal.

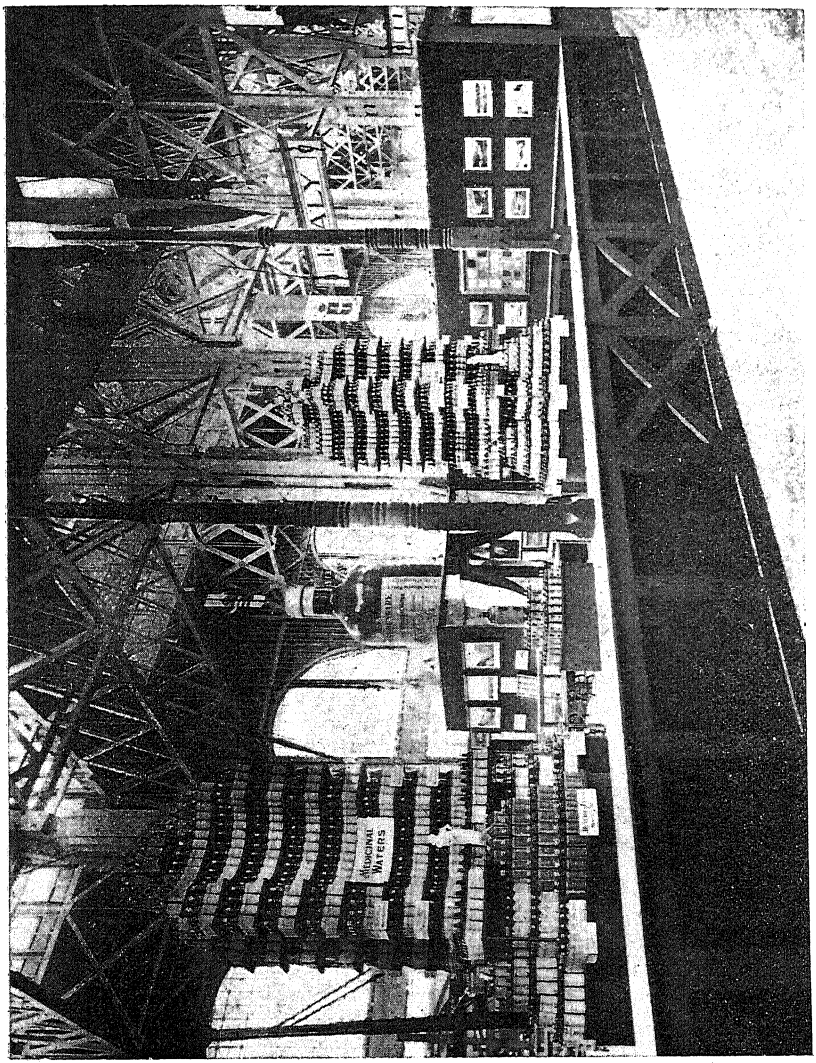
Szép és jó, de jaj annak a szegény istenteremtésnek, akit a sors bányásznak jelölt ki s a föld alá bujtat ásványt kifejteni. A kenyérért halállal játszik. A legerősebb férfi is ellankad a nehéz munkában, elsatnyul, idő előtt mulik ki az árnyékvilágból. Napsugár kell a szerves életnek, embernek, növénynek. Látjuk itt képeken, milyen a bánya méhe, milyen nehéz munka a kődarabolás, hasitás, milyen fáradságos a fémek feldolgozása. A vasöntés olvasztó kemencéinek a melege, hánynak veszi el a szeme világát! A bányalég robbanása, hánynak szedi életét! Eszembe jutnak ezek a dolgok, mikor Tiffany-nak drágakő gyüjteményét látom a különféle ásványszinekben, a szép drágakövekben.

Magyaroszági savanyu vizeket — erdélyiesen szólva, borvizeket — látok nagy számban, a nagy hőségben megkivánom a borvizes bort, rövidesen: fröcscsöt. Papiros ruhájukról könnyen lehet felismerni az ásványvizeket. Tudjuk, hogy kiaknázhatlanul kavarognak a bérces hazánk talaján termett savanyu vizek. Kár, hogy a fogyasztás rovására, drágán a vendéglős asztalára.

Vajha az amerikaiak sorra izlelnék ásványvizeinket, bizonyára nagyobb kivitelünk lenne belőlük, mert kitünőek. Legnagyobb tért hódit a Saxlehner keserü vize, mert van reklámja, New York kereskedéseiben is árulják, Üniádi-nak ejtvén a Hunyadit.

Egy nagy Vulcán, vasember ötlik a szemembe, 50 méter magas vasszobor. Kalapáló dologban van ábrázolva a hosszu, nagy legény. Titáni alkotás valóban az egész kiállitás. Lóth szobrászából, Mefisztó-é kénből. Ezeknél azonban érdekesebb az öt tonna sulyu aranytömb, legnagynbb amit valaha találtak. Nagy vagyon.

Minden a földszinten van, jó az áttekintés. Ami ide tartozik még, földalatti vasuttal van összeköttetésben. Ha felülünk a kocsira, bányába jutunk, ahová nem jutnak el a nap sugarai, Aláfurtak a

A magyar ásványvíz kiállítás.

föld gyomrába. Gyakorlatilag látjuk az arany, ólom, réz és szén kiaknázását, az elraktározott meleget. Itt szénporos emberek lapátolnak, ott kőolaj bugyog, amott hasitják az ércet rejtő kősziklát.

Az amerikai élelmesség egy vendéglőt varázsolt oda, ennek a falai szénből vannak, bányalámpák terjesztik a világosságot, a kiszolgálók bányász öltözetben vannak, szóval, érdekes.

A bányászati eszközök, furó gépek, a bányavilágitás, a biztositási előkészületek, a forgalmi eszközök, az ércmosáshoz, a kövek feldolgozásához szükséges minden eszköz szemünk elé kerül ebben a bányászati nagy palotában.

Látjuk a sok ásványt, a drágakőtől az utcák burkolatainak az anyagáig. Élénk, csillogó szinekben látjuk azokat; a hány szint a föld kigondolt, az mind meg van itt. Arany, ezüst, só, agyag, égő anyag, ki győzné előszámlálni a föld gazdagságát. Arany, az a bálványozott ásvány, melyből Mózes borjuja készült, az a büvszer, csábitó anyag, melyért az emberek annyi sok jót és rosszat követnek el, hosszan futó vastag erekben van meg, csak kiszedni kell, olvasztani, formába önteni, hogy kevés kivétellel, mindent kapjuk érte, mindent veszithessünk miatta, életet, becsületet. A világon sehol sincs annyi arany, ezüst, vas, szén és földolaj,*) mint az Egyesült Államokban.

Az ujkori bölcsek kövének, a tudományos köröket foglalkoztató titokteljes radiumnak a kisugárzó erejével való próbákat mutatják be egy helyen. Nagyon érdekes. Fényt, villamosságot és meleget varázsolnak ki a csodaszerből. Az uj fémnek, sugárzó anyagnak a csodás tulajdonságai ismeretesek. Curie francia tanár, 1904. évben fedezte fel, azóta világhires a neve. A becsületrendet sem fogadta el, mert azt méltatlanok is kapják, kijárhatják maguknak, mig az ő atyja és nagybátyja, nagytudományuk dacára sem kapták meg. A hires vegyészt, egy teherkocsi gázolta halálra Párisban 1906-ban.

Az ásványok értékesitése, ipari felhasználása, szóval, ami csak itt lehetséges, megmutatnak szivesen, terjedjen a hegyisme, tudomány, szerezzünk arról fogalmat, amiről eddig nem volt. Ha jól emlékszem, itt láttam az egy öl magasságu üveg palackot, melynél nagyobbat még nem fújtak.

A természet érdekes termékéből az aszbesztből, több gyakorlati értékesités van. Már az ókorban tudták azt, hogy az aszbeszt nem ég el, nem pusztul el. Mausolust a mausoleumában aszbeszt takaróba tétette az Artemisiája. V. Károly azzal mulattatta ven-

*) A földolaj, bár már régen ismerték, alkalmazni csak 1859-ben kezdették.

dégeit, hogy aszbesztből készült asztalteritőit és kendőit a tüzbe dobatta. Ő maga azon mulatott, mennyire bámultak, hogy nem égnek azok el. A tüzoltók örülnek most legjobban az el nem égő ruhának.

Olvasztanak, öntenek, törnek és zuznak, száritanak, osztályozzák az ércek anyagát. Lesz belőle ágyu, puska, kard, bicska, redőny s. a. t. A könnyü aluminiumból ezüstszerü szép tárgyak kerülnek ki. Vas, petroleum, szén, ezeket kedveli az amerikai, ezek hozzák a sok pénzt. Az ember ki sem jön a dologból ezen a földön. Ha kidől a munkában az egyik, folytatja a másik. Áll ez különösen a bányászatnál.

Látok Missouri államból vasat tömegben, mintha olvasztott volna már, olyan tiszta, 70% a vasrész, Pilotknob, alig 300 méter magas hegyből van, ahol 400 méter mélységig annyi van ebből az olcsó, becses anyagból, hogy ez a hegy egymaga elláthatná az egész föld emberiségét ezer évig. Ilyen nagy mennyiségüek Amerika érc kincsei.

Ércerek mellett Amerikában, gombamódra gyorsan nőnek fel a városok. Példaszerü ez. A jegecesedés is, — tudjuk — egy mozdulatlan pont körül keletkezik. Ha elfogy az érc, vagy nem fizeti ki magát a bányamüvelés munkája, szóval, a tömöritő pont megszünvén, szekérre téve holmijukat, tovább állnak a vállalkozók és a munkások, mindazok, akik a munkások pénzbéréből élnek, pap, kocsmáros, borbély, bank és hirlap. Csakhamar rommá lesz a virágzásnak indult város. Nem lehet mindig és mindenütt 80 kilogrammos aranydarabot találni, mint Californiában egyszer, sem olyan négy kilométer hosszu ezüstérre akadni, mint amilyet Nevadában, az ezüst paradicsomában leltek; ez a hely 12 millió dollár értékü ezüstöt adott évenként. A Tiffany-féle csiholt, csiszolt és csiszolatlan drágakő gyüjtemény, sokaknak a lépéseit akasztja meg. Mesés, ragyogó és tündöklő, sőt ámulatba ejtő. Kelet tündérmeséiben van ilyen sok szép kő.

A bányászat palotájából kijöve és pihenésre ülve, látva az előttem pezsgő életet és ifjuságot, bányászom a multat.

A szabadmüvészetek palotájában.

(Liberal Arts.)

A szabad müvészetek fogalma alá sok tartozik s igy sok mindenféle van összehordva ebben a klasszikusan szép stilü palotában. Olyan tárgyak is, melyek szorosan véve talán nem is tartoznak a szabad müvészetek fogalma alá, az artes liberales bonae ingenuae, a trivium és quadrivium közé. Előbbihez tartozott a beszéd három müvészete, grammatica, dialectica, rhetorica, utóbbihoz a szavak fogalmán tul az arithmetica, geometria, musica, astronomia. Ezekkel a szabadmüvészetekkel foglalkoztak a rómaiak. Ami a kézből és izomból jött, az a rabszolgáké volt. Ezek az elméletek, nem állnak meg az amerikaiak előtt. Hozzánk az tartozik, hogy mi van ebben a renaissance palotában? mely egynagyságu a nevelésügyi épitkezéssel, oszlopcsarnokos mind a négy oldalán.

Értelmünk és szemünk elé tolulnak a tárgyak, ötletes és leleményes az elrendezés. A nyomdászati ipar termékei, a nagyhatalmu sajtó, időszaki iratok, könyvek, szóval, mindaz, amit a grapho, irok, görög szó fejez ki, vagyis, ami az irás fogalmához tartozik. Ennélfogva itt vannak a térképek, a földé és az égé, földgömbök, hangjegyek, szinházi felszerelés, mérnöki, épitészeti s egyéb rajzok, tervek, fametszetek, acél- és rézmetszetek, tapéták, előállitási módjuk, pénzek és érmek, emlékpénzek, végül kapcsolatosan a papir gyártás.

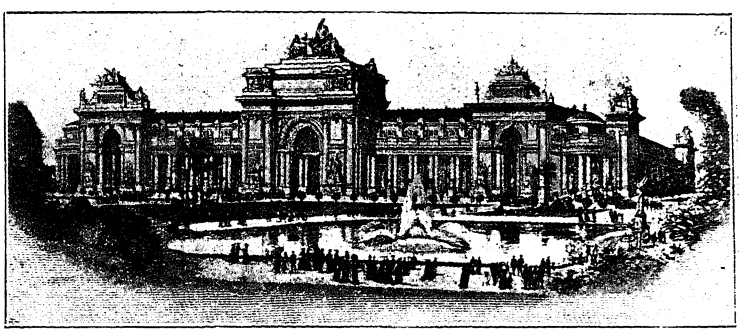
Az irót, könyvcsináló embert, olvasó közönséget nagyon érdekli a sok szép tárgy, nyomdatermék, a tiszta, jól olvasható betük, tetszetős képek. Már a főbejárásnál, a félkör alaku tetőn, pompás freskó képek arany mezővel, más domborképek is felhivják figyelmünket a sok szép tárgyra, melyet itt látunk s a melyeken a kor fel van tüntetve.

Nagy sajtó gépek, közöttük az amerikai ujságoké, mintha-

csak élet volna bennük, rendszeresen dolgoznak, a kész ujságok összehajtogatva kerülnek ki a kerekek közül, azok alól.

A papirgyártás fölötte érdekés. Látjuk a fának péppé válását, fokról-fokra változását, finom vagy goromba papirrá válását. Látjuk, Japánban, Khinában rozsszalmából, aprófákból, Indiában bambusznád rostjából miként készitik azt.

Látunk hangmüszert előszámlálhatatlan sok változatban, az egyszerü siptól a nagy orgonáig, fuvókás furulyától a trombitáig, szájharmonikától a mély terjedelmü, kettős csőösszetétellel, sok hangnyilásu, jávorfából készült fagót-ig, oboát, cimbalmot, zongorát, olyat is, mely magától hangzik, darabokat játszik. Engedik,

A szabadmüvészetek palotája. Liberal Arts.

had szóljon a hangszergyártás remeke. Mindig vannak, akik egyikmásik hangszeren a maguk ügyességét, zenében való képzettségüket mutatják be.

Az ujfent mondottak alapján kerülnek ide, a szabad müvészetek csarnokába a mérő eszközök, nem tudom én, de valószinüleg ugy, mint az illatszerek és vegyészeti ipar készitmények, de érdekkel nézem az érzékeny kicsit, mely a szemernek a századrészét is megméri, a nagyot, mely több ezer számra méri a tonnákat. Butorok is vannak ebben a palotában, a francia királyok korabeli izléssel. Azt bizonyitják, hogy az iparosok is müvészek. Könyvkötészet és az órás mesterség tárgyai is ezen fedél alatt foglaltak helyet. A zsebórákon pompás fedőlapok.

Imétlésképpen megnézem a mükedvelő fényképészek kiállitását, hasonlitgatom össze azok képeivel, akik hivatászerüen üzik

ezt az ipart, mesterséget, félig-meddig müvészetet, mert csakugyan többnek a kezéből remek képek kerülnek ki.

Látva a Panama-csatorna mintaképét, érdekkel nézem tovább azokat a mérnöki eszközöket, melyekkel uj képet adtak a földnek az által, hogy hegyeket átfurtak, folyókat áthidaltak, csatornákat huztak, terméketlen földeket változtattak át termőkké s közel hozták, összekötötték vizen, földön a nagy távolságokat. Végtelen az a tudomány, alkotásaival bámulatba ejtö. Mikor a vizépitészet alkotásait nézem, egyéb, előbb hihetetlennek vélt dolgokat szemlélem, azt kérdezem: hol fog mindez végződni? mikor az embert a jéghegyek tetejére is feljuttatják már, vizek alatt átbujtathatják.

A forgatható és felemelhető hidakat, melyeken át annyiszor járunk amerikai utunkban, itt láthatjuk meg mintákban.

A csillagászati müszerek között, 12 hüvelyk vastagságu lencsével egy, 4000 font sulyu, rengeteg nagy távcső, melylyel keresik az ég csavargóit, az üstökösök sugárkévéit. Nagyobb volt ez a távcső, mint az az ágyu nagyságu messzelátó, melylyel Genfben, a Leman-tó partján a szemhez közel hozzák a Mont-Blancot. Üveg lencsék ezer változatban. Rábukkanok arra a forgó távolságmérőre, melylyel hajón mérik a hátragyott ut nagyságát.

A pénzverést és bankjegygyártást csak futólagosan nézem meg, majd Washingtonban, Philadelphiában nagyban láthatom.

A sebészet terén való előhaladás kit ne érdekelne? A ragályos betegségek ellen való védekezés, a fertőtlenités, a bacillusok megölése, gyakorlatilag, szemlélhetőleg mutattatik be. Szóval, a szabad müvészetek palotája, mindenkinek, nemcsak egyike a legérdekesebb látványosságoknak, hanem terjesztője az ismereteknek, tudásnak. Ismételve néztem meg. Mindig uj dolgokat találtam, melyeket előbb nem vettem észre. Ezen a rengeteg nagy világkiállitáson, mely az előzőket térben mind felülmulja, ez nem lehet másként. Minél többet lát az ember, annál jobban látja be, mennyivel több az, amit nem láthatott, mint az, amit látott. A plakátok, hol ide, hol meg oda terelik a figyelmünket.

Legjobban érdekelt a könyvkötészettel kapcsolatos nyomdász ipar. A sok kerékkel forgó nagy gépeket, — Guttenberg meghökölne tőlük — melyekkel az amerikai nagy ujságokat nyomtatják, ismételve is megnéztem. Kétfüles kosaranként hullanak az összehajtott, olvasásra készen álló lapok, képesek és anélkül valók.

Látva a sok érdekeset, mely a szabadmüvészetek palotájában

van felhalmozva, azt gondoltam, talán jobb lett volna neki ezt a nevet adni: a technica müvészete, vagy pedig a hasznos müvészetek tárháza. Mindegy. A benne felhalmozott, kincset érő tárgyak, mutatják az emberi elmének nagy előre haladását a tudásban és hogy a „szabad“ szó megengedi, hogy a szabadmüvészetek palotájában szabad minden kiválóságot összehozni, elhelyezni.

A szépmüvészetek palotáiban.

„A müvészet nyelve kozmopolitikus.“
Keleti K.

A szabad müvészetek palotájából, a szépmüvészetek palotáiba igyekeztem. Forrón tüzött le a nap, azért az Unionak világ tengerészeti kiállitása mellett felültem az Intramural villanyos vonatra s az Inside Inn-nek nevezett, 6000 ágygyal berendezett s 4000 vendégszobával biró, a világ legnagyobb szállodájának fa alkotványa mellet elhaladva, csakhamar célhoz értem. A jó izléssel alkotott főépület mellett két oldalt, mögötte is, külön épületekben volt elhelyezve az, ami el nem fért a főhelyen. Zászló lengte körül valamennyit. A fákkal diszes, virágokkal ékes, zöld pázsittal körül vett szép hely, az ünnepélyek csarnoka és a vizesések közelében van. Lelkünk előre megtelik jó érzéssel, mikor a hat dóriai oszlop között, megilletődéssel, a tömör kő és téglából álló, állandó fenmaradásra szánt főépület lépcsőfokaira lépünk. Hatvan lábbal vagyunk itt magasabban azon helyeknél, melyeken eddig megfordultunk.

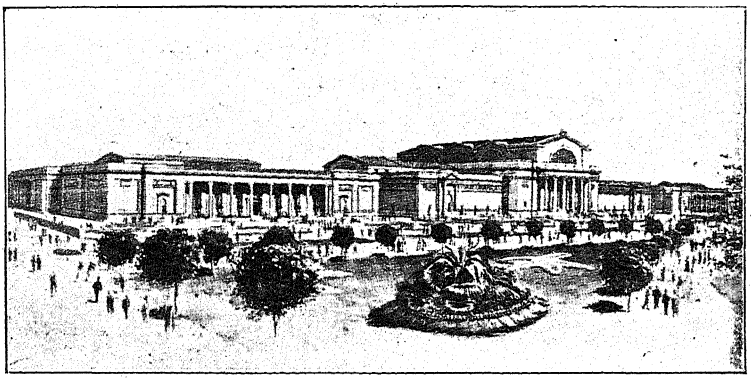
A legmagasabb pontra épitették antik görög izlésben a muzsák templomát és elhelyezték benne a szépmüvészet tárgyait, minha azt akarnák jelezni ezzel, hogy a főhely ezeket a tárgyakat illeti meg.

Megfordulok s visszanézek a legmagasabb lépcsőről és szép kilátást élvezek alantra. Visszahuzom a tekintetemet a balüszteres alacsony kőkeritésre s az előttem elterülő terraszra, az arra elhelyezett szobrokra s megáll tekintetem a középen lévő lovas szobron. Müvészet és mesterség, szinte pazarul szórja kincseit a szem elé.

Kerek egy millió dollárba került ez az épület csoportozat

melynek hossza 830 láb. A festészet és szobrászat alkotásai ugy vannak elosztva, hogy a közép épületet az amerikai müvészet foglalja le magának, a két szélsőt a külföldi, mig a háttérben lévőt a szobrászat. Egyiknek a megtekintését sem lehet elmulasztani, egymást kiegészitő egészet képeznek azok. Az épületek közötti részeken is szobrok vannak szép számmal, ennek a nagy, most világhirü kertnek az ékességét képezik, virágok-, fák között, ugrókutak mellett.

Bemenetnél, botot, esernyőt nem kell lerakni. Nem zsarolnak a letétbe helyezésért.

A szépmüvészetek palotája. Art palace.

A képek célszerüen vannak elhelyezve s jól kivehetők a felülről eső világitásban. Itt sincs lépcsőjárás. Szabadon mozoghatunk, olyan tolongás sincs, mint a többi, látogatottabb palotában. Távol a zajtól, ünnepélyes csendben szemlélhetjük azt, ami a lélekből jön, cifraság vagy izléstelenség nem zavar meg semmiben, még szecessziós képek sem. Ezeket, mint a modern müvészeskedő eltévelyedés alkotásait, erős küzdelem után, máshol helyezték el. Itt is lázas hamarkodásnak veszik azokat. Ugy látszik, hogy a szecessziós festőket, nem tartják müvészeknek, csak ügyes mesterembereknek. „Izlés nélkül nincs müvészet.“

Szerecsent itt csak egyet láttam, arany nyakláncos fekete lady képében, kinek ugylátszik, volt érzéke a szépmüvészetek iránt is. Nem volt azonban izlése, ruhája szineinek az összeválogatásában. Sárga toll a kalapján, rikitó, különféle szinü selymekből

a dereka, viganója. De hát ez is izlés, szerecsen izlés, tarkaság. Szép, akinek szép. Annál több szép angol asszonyt és leányt látok. Nyári ruházkodásukban kedvelik a fehér szint. Addig, mig elmerülve képet néznek, nézem én az ő érdekes képüket. Azt is észre veszem, hogy az amerikai nők nem viselnek hosszu, seprő ruhát. Helyesen cselekszik, mert igy a ruha is kecsesebben áll rajtuk, másnak sem szereznek vele boszuságot, mikor felkeverik a port, terjesztik a kóranyagot.

Minden a nemzetközi juri által elfogadott kép, eredeti, kiállitásra érdemes, a másolások ki vannak zárva. A képek két osztályban vannak. Egyikben azok az ujabb koriak, melyek az 1893. évi chicagói világkiállitás utániak. A másik osztályban az ezen idő előtti képek, 1803. évig visszamenőleg. Tudjuk, Louisiania megvételének az idejét jelzi ez az évszám.

Egyes birtokosok, muzeumok és intézetek versenyezve sorakoztak arra nézve, hogy a képkiállitást minél teljesebbé tegyék. Célt értek. Élettel teljes fényességeket látunk s a lelkünk megkivánja a melegségüket.

Katalogust nem irok, pedig több kép állitja meg a lépteimet, kelti fel a figyelmemet. A német, holland, belga, angol, francia, spanyol, olasz és magyar mesterek versenyeznek egymással. Ki ebben, ki abban kerül egymás elé. A dánok, svédek iparkodnak előre, de az argentini, braziliai, mexicói, a görögök is hátrább maradnak a versenytéren. Természetes. Talán mikor nálunk lehanyatlása lesz a napnak a müvészet egéről, fel fog kelni ez a nyugati földgömbön. A japánok itt is jelen vannak, életjelt adnak magukról, festenek selyemre, himzésre, agyagra és ércre.

Sok szép kép, uj, fényes, ragyogó, szinvegyülékben ékes, jó-, sőt kitünő nevü, sokszor emlegetett mesterek jöttek ide el, a Mississippi partján csinált versenytérre, de egyik se Rafael, Murillo, Velazquez, Michel Angelo, Munkácsi; babérággal kezükben a hirnevesek, kiknek a lelke szólal meg a képükön. Olasz- és Spanyolországba kell menni a müvészetet megcsodálni, ott látjuk legjobban a tehetség sokoldaluságát és mélységét, sok világhires képet el sem hozhatnak onnét ide, sehová, amerikai sok pénzért sem, azon egyszerü okból, mert — falra vannak festve.

Mübarátoknak is szokott a kezük enyves lenni. A nagy corsicaié, némely spanyol királyé volt ilyen. Az oltárról is vittek el már remek képeket, Drezdába és máshová. Az amerikaiak

egyszerüen megveszik jó pénzért a müremek képeket, évenként 225 millió dollár körül költenek erre.

A messzetekintő uralkodó II. Vilmos német császár olajba festett nagy képe előtt ladyk állnak s nézik a fehér szinü ruhába, magas, sarkantyus lovag csizmába öltözködött daliás uralkodónak a katonás tartásu alakját. Vajjon mire irányul a nők tekintete? Azt hiszem, hogy az a császár függélyesre felcsavart, ecsethegyre vett bajuszán akad meg. Igy akadhatott meg egykor magának a császárnak a tekintete granátos vitézén, kitől eltanulta a bajuszpödrésnek ezt a módját. Utánozzák sokan, boldogok, boldogtalanok, bajuszkötővel és anélkül, egynémelyik gavallér a borbélyával civakodik, hogy miért nem tudja az ő csitriségét is olybá tenni. Az amerikaiak hálásak a német császár iránt, mert olyan jó példával járt elő, hogy a világkiállitásról el nem maradhattak a kultur nemzetek.

Bismark, a vér- és vasember arcképe is itt van, közel van a császáréhoz. —

Az ünnepélyek csarnokában.

(Festival Hall.)

Az idő már estére tért, mikor a nap fáradalma után az ünnepélyek csarnokához érek el. Felmagasztosul a lelkem felemelő örömérzéssel, hiszen a festői dombról elbüvölő kilátás nyilik, nagyon sokat látok, néző pontján állok annak a harmonikus nagy egésznek, mely mint egy szines panoráma tünik fel, elevenedik meg előttem. Az egész, ugy lép homloktérbe, tünik a szemembe, mint egy antik szinház. Az előszint alkotják a vizesések s fölöttük az oszlopok, félkörök, diszek helyei. Lejebb a nézőtér, központi sétautak. Ez a szines kép nappal ragyog, este tündöklik.

A remekbe készült, vizijátékokkal övezett Festival Hall előtt vagyok. Koronája, fénypontja az egész kiállitási területnek. Ragyogó kupolája — melyen szeret játszani a verőfény — magasságban emelkedik fel s büszkén tekint el az egész kiállitás felett. Mellette kétoldalt félkör alakban, egynegyed mérföld hosszuságban terül el az államok terrasza, (Terrace of States) melynek a lépcsőkön megközelithető két szélét két fényes restauráció zárja be. Ezekbe a száz láb magas pavillónokba gyülik az előkelőség, melynek a zsebe nem érzi meg a drágaságot. Egyszer én is bemegyek, hogy lássak.

Gyönyörködöm azután a szépben. Nem tudom mire nézzek előbb. Kalapom szélét lehuzom, hogy a tekintetem árnyékba kerüljön. Sorba veszem a látnivalókat, az oszlopsorokat, melyek mellett hömpölyög a közönség, mint áradat. Köröttem emberek, ide-oda mozog az árnyékuk. Minden, ünnepi szinben, diszben van. Az egykori Louisiana 12 államát és 3 territoriumát, — mint tiszteletbeli vendégekét — szobrok jelképezik, szemrevalók, formásak és nagyok. Mindez itt, tehát az oszlopos épületek, kertek,

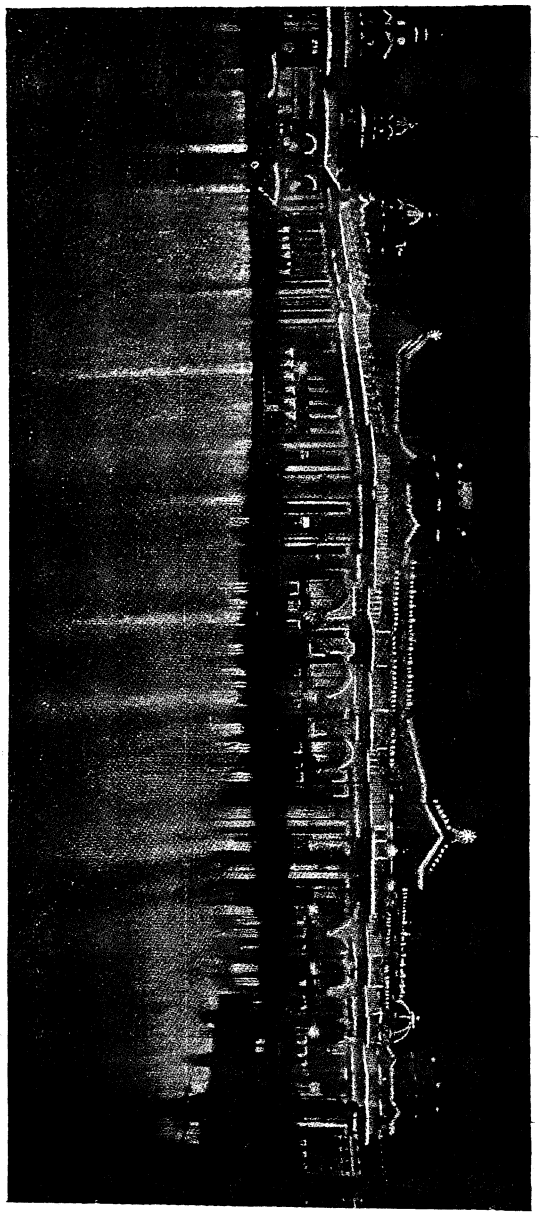
szobrok, diszek, összesen egy millió dollárba kerültek. Ha a szobrok némelye, kifogás alá esik is, mint ideiglenes valami, jól diszit az egészben. Amodább a Louisiana földterület felfedezőinek, történeti alakjainak: De Soto Ferdinand kutató-, a Mississippi felfedezőjének, továbbá Joliet és Marquette szobrai. A nevezettek, zord, taposatlan vadonokon törtek előre. Ezekhez közel vannak a legnagyobb két világtengernek az allegorikus alakjai, Konti I. magyar szobrász alkotásai. A Csendes-oceánt jelképezi egy lengő nőalak, fölötte madár, lassu, csendes szállásban. Az oceán „csendes" elnevezésére vonatkozik. Az Atlanti-oceánt egy erőteljes ifju jelképezi, ki a felhők országából igazgatja kezével a hullámokat. Lábaihoz sas repül, a madarak királya s jelképezi a változóságot, amely uralkodik ezen a tengeren. A szobor alján gyermek, halat tart a farkánál fogva. Jelképezi a habok játékát.

A közelségben még nehány, alkalmi szép szobor. Gyermek játszik fehérmedve kölykével, egy leányka pedig madárral. A két világtengernek a partjain lévő gazdag állatvilágot jelképezik. Minden beszél körülöttünk, csak meg kell szólaltatni.

A Festival Hall előrészén legnagyszerübb, a vizomlás fölött trónoló Szabadság-szobor, amint az igazságot és törvényességet védi. Este, hunyorgató villamos, szemkápráztató fényszóró, rávetitett sugárkéve világitja meg. Róla szikrázva verődnek vissza a sugarak.

Az Amerika multját előtüntető, történelmi jelentőségü szobor alakok, ember és ló, hogy hüek legyenek, vad állapotjukban vannak ábrázolva. A tollfejdiszes, félelmetes sioux törzsfőnök, a prairie-k vad fia, amint lovát megállitja és fenyegető kezét a fehérek ellen forditja, mert a vadász területét megzavarják, a bölényt elhajtják.

Lenézek a magas helyről alantra, fejek tengerére. A perspektiva szélesre nyilik s minden szép keretbe illeszkedik. Látom a kiállitási drága-, mégis ideiglenes palotákat, melyeknek a kincseit már sorban megnéztem. Balra a villamosság és a Varied Industries palotája, jobbról a nevelésügyi palota oszlopos folyosói. Háttérben madártávlatban Louisiana megvételének a magas emlékoszlopa. Tündér-város, mely fogva tartja lelkemet, idő által eltörölhetetlen képet visz a lelkembe. Látom a rendben, izléssel elhelyezett szobordiszt, a nép sürü hullámzását, törekvését ide, fel. Másoknak elég volt már mára a szinkeverékből, pihentetni akarják a sze-

A kivilágitott főcsarnok.

münket és az agyuk megfeszitett munkáját. Nagy dolog az, megnézni mindent ami érdekes, és nagyon sok az érdekes.

A tengerfényü lagunák zöld vizének a fehérlő utak közötti elágazását legjobban látom erről az emelkedett helyről, a középen lévő, hosszukás nagy tótükör, előttem csillámlik fel. Abból ágazódnak ki a kisebb vizek a kiállitás fél területére, mégis a nagygyal, egy összefüggő, egy mérföld hosszu egészet képeznek. Kőbélések, kőperemek, baluszterekkel szépen vannak szabályozva a vizek, melyek hasonlóképpen legyező alakjában terjednek szét, jut mindenfelé belőlük. A Plaza of Orleans-ig, Plaza of St. Louis-ig és a Plaza of Anthony-ig terjednek. A viz elágazásából jut a bányászat és kohászat-, a nevelésügyi-, villamossági

paloták és a gépcsarnok elé. A vizeken és a hidak alatt, gondolázóknak a raja nyüzsög. Egész flotta. Szineső. Egy óriási hattyu alakot előtüntető vizi járműn, mintegy tiz ember, közöttük egy élelmes harmonikás olasz ember. Ős-velencei gondolába szállok. Nagyon érdemes és érdekes ezeket a vizi utakat bejárni. Mások példáján okulva, szomjas gyönyörrel magam is ugy teszek estende, mikor szinvarázszsá válik a tótükör az ezernyi visszfénytől. Tündéri látvány, ünnepe a léleknek.

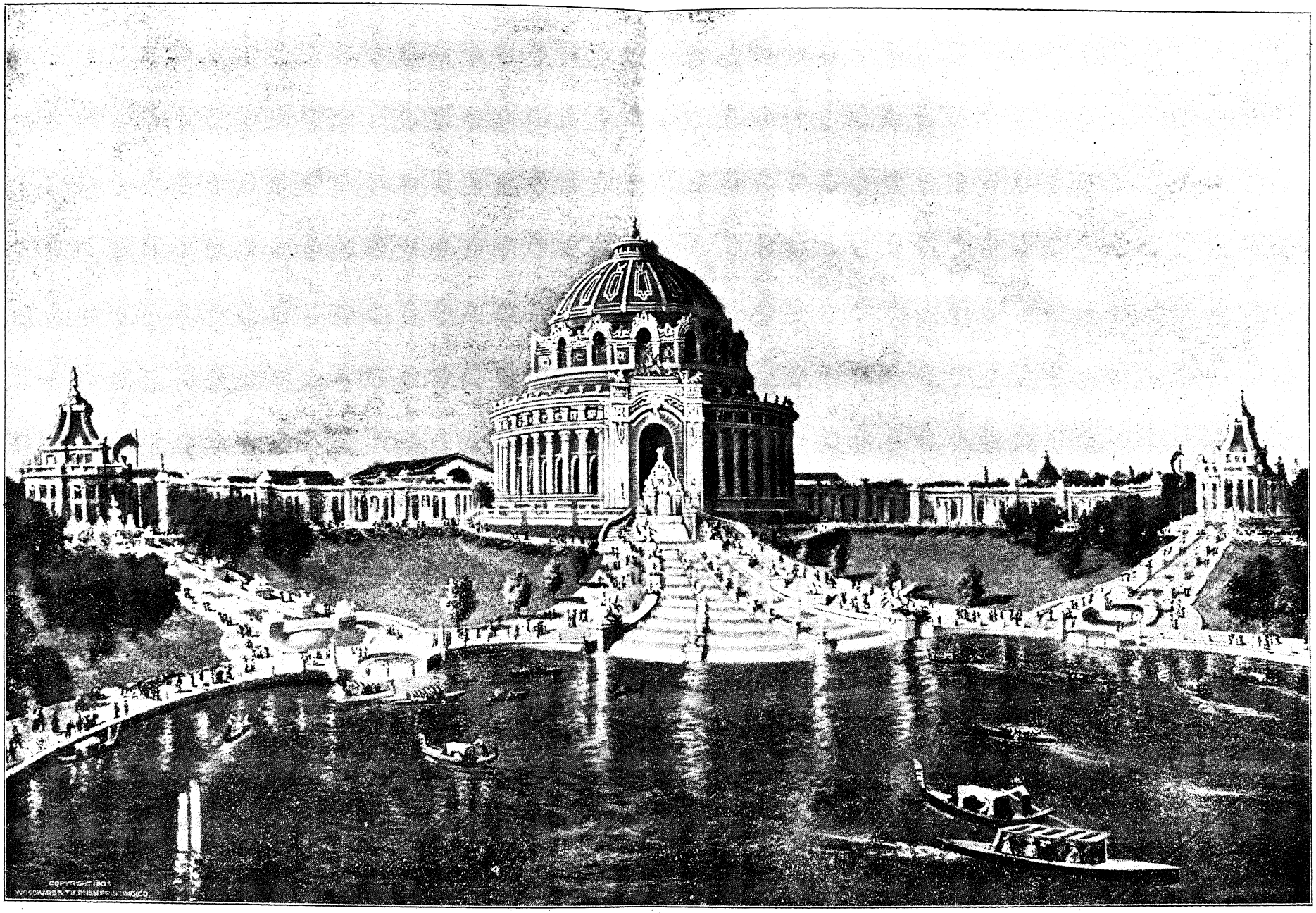
Egyszerre, mint egy varázsütésre, több mint ezer mérföld hosszu villamos sodronyokon vezetve, kigyulnak a világok. Mennyi? Sok kimondani, 500.000. A kiállitáson 40.000 lóerő van az erő és mesterséges világitás szolgálatában. A villamos fény, kivilágitás belekerül esténként 2000 dollárba, mond 10.000 koronába. A hozzávaló tüzbiztonság is csaknem annyiba, 1500 dollár naponta.

Mikor az est leszállni készül, az éjszakai napvilágosság tengere árad szét. Mintha Nord Cap-on az éjféli nap országába kerülnénk hirtelen. Itt Amerikában is van magasan fent, éjféli nap, de én csak a mienket láttam, sőt emlékezem, hogy innét oda mentek az emberek, a természet nyári szép jelenetét megnézni.

Nappali fényárban úszik a két mérföldnyi hosszu terület. Nincs takarékosság, mikor mutatni kell, pazarul égnek a fényvilágok, arany szinben, egy nyomásra, pillanat alatt rubin szinben felváltva. A Ezer egy éjszaka meséiben nem olvastam ilyen jelenetet, a képzelet el sem jut odáig, amilyen szép és szemet, lelket gyönyörködtető ez a látványosság, mikor a villamos szemek egyszerre megnyilnak, elővillanak. Az élénkség fokozódik.

A tejszinü villamos fény fel van vezetve a szobrokra, a paloták és csarnokok oszlopaira, tornyaira, kupoláira, a házak falára és tetejére minden oldalon, a hidakra, melyeket az emberek folytonosan szelnek, a hidak alá, ahol gondolák, csónakok surranak el, mintha átlátszó testü fénybogarak lennének a boltozaton. Az ezüstös fényü világosság csillogó sugarai százezrek számában vetődnek a viz tükrökre, a csobogó csónakok hullám vetésében, a hullámok fodraiban cikáznak. Szemkápráztató látvány, igézet. Gyökeret ver a lábom és elgondolom, hogy bár sok szépet láttam már kivilágitás dolgában e világon, ilyet mint ez, sehol. Elragadtatással lehet arról beszélni.

Szépek voltak a párisi világkiállitás (1889) szines villanyos fényekkel megvilágitott szökőkutai, a szinek vegyüléke, a magasra

Az ünnepélyek csarnoka. Festival Hall.

szökő habcsöppek, kétségkivül szemet gyönyörködtető látványt képeztek, de a maguk összeségében, nagyszerüségében és elrendezésében ilyen — ismétlem — minden képzeletet meghaladó, káprázta tó látványt még sem adtak azok.

A párisi Trocadero elötti világhires, a St. Cloudban láttam cascade is eltörpül ezek bármelyike előtt, össze sem hasonlithatók. Az Unio egyszerü polgárai, komoly emberei, nagyon tul tettek a pompa kedvelő francia királyokon is.

De ha még csak eddig volna. A Festival Hall aljában egy erős patak születik meg. A picinyitett kiadásu Niagara zugva tör ki, nem vadonból és sziklaszigetek közt, hanem a sok ékitményes cifraság közt. A viz a magasból leesik, összegyülekszik, hogy azután több ágra oszolva, kőlépcsőről, kőlépssőre gyöngyözzék, alulról a lépcsőfokok között villanyfénynyel világitott legszebb zöld szinben, fehéresben és kékesben, olyan, főleg a szemnek mindig kedves szinben, mely a természetben sehol nem fordul elő, noha a smaragd szinü hegyi tavak is már nagyon szépek.

Az emberek ezrei, ámulva nézik az éjszakába mélyen benyuló fényes és hatásos jelenséget. Ki állva, ki a padokon, lépcsőkön, vagy a tavak kőpárkányán ülve. Én, minél többször néztem, annál szebbnek láttam, nem birtam a vizvezeték eme remekének a nézésével eltelni. Néztem a kupolás nagy csarnokból magából az előttem három részre váló cascade-okat, néztem a két oldalpavillonból, a másik két, eső vizágat. Mentem ide, mentem oda, lépcsőkön is le, hol a kristálytiszta viz ered, álltam, mint Niagaránál a viz esése mögött, néztem felülről és alantról, néztem, csak néztem a szép cascade-okat, gondolán jártam közelükben, minden pontról elragadó, fénysugaras szépek voltak azok. Olybá tünt nekem a kép, mintha egy varázslatos világ közepére álltam volna. Isteneknek való látvány, káprázatos fényhatás. A látottakat ecsetelni, csak mesteri toll tudná. A fényt szerető amerikaiak, nagyon kitettek magukért. A vizmüvek, összhatásukban pompásan beváltak.

Vizbőség. A 12 lépcsőfokos fő cascade-ra 145.000, a mellék cascade-okra 80.000 gallon*) jut percenként.

Ha mást se láttam volna, mint ezt a nappal szivárványos, fényes vizesést, este is a szinek játszásával való fényvilág vetést,

*) Gallon, amerikai ürmérték, 3·8 liternek felel meg.

amerikai utam fáradságát ez is bőven kárpótolta volna. A világ ilyet még nem látott és el sem tudom képzelni ezidőben, a jövőben, hol és mikor láthat!?

A cascade-ok függélyes esése 60 láb, a lejtős esés pedig, igy, amint látjuk, 290 láb. Szélességük 45 lábtól 150-ig terjed.

Az ünnepélyek csarnoka, egyuttal a zene csarnoka, a kiállításhoz szorosan tartozó rész. Magasságban álló központja az egész kiállitási területnek, fogantyuját képezi annak a nagy legyezőnek, melyről szóltam már s amely szerint irányul az elosztás s válik az egész láthatóvá.

Diszépitkezés a Festival Hall, gömbölyü, kupolás, magas, nagyobb ez, mint a római sz. Péter templomé. Kerülete 1500, magassága 260 láb, átmérője körülbelül ugyanannyi, tehát nagy, elfér benne 3500 ember. A szinpad, legnagyobb az országban.

Minden este hangverseny van ebben a nagy csarnokban. Egyszer klasszikus zene, máskor népies. Bel- s külföldi mesterek, zenekarok mutatják be a müvészetüket minden hangszeren; 25,000 dollár dij van kitüzve a legjobb orgona versenyre. Teli vágyódással én is ilyenre jutottam be esti 8 órakor. Fáradt mozdulattal roskadok egy székre.

Láttam a világ legnagyobb orgonáját,*) (The Grand Organ) melynek 10.059 sipjából minden zene hang hallatszik. Zeneszinekben a két legmélyebb hangot adó sipnak hossza egyenként 32 láb. Tehát egy ló elférne benne. Az orgona olyan magas, (50 láb) mint egy háromemeletes ház szokott lenni. Hossza 63, szélessége 30 láb. Területe tehát olyan, mint egy tiz szobás lakásé. M. B. Fleming épitette 100.000 dollárért Los Angeles Dél California fővárosában.

Ezt a várost másképp igy is hivják: La Puebla de Nuestra Senora la Reina de los Angelos. A spanyol szavak annyit jelentenek, hogy: a mi urnőnk, az angyalok királynéjának városa. Miként hozták ide a minden orgonák orgonáját, nem tudom én. Az orgona fújtatóit két villanyos motor hajtja, melyek bőven látják el széllel, akár félesztendőre valóval. Egészen uj rendszer, villanyosság ereje által hajtott levegővel.

A nagy orgonán Felix Alexandre Guilmant zeneszerző és

*) Nagyságban, az ezután következő második legnagyobb orgonáját a világnak ne az olasz és spanyol székesegyházakban keressük, hanem Ausztráliában New Sidney város csarnokában.

orgona virtuóz játszott, hófehér müvész sörényü, hosszuszakálu, nagy növésü férfiu, aki testessége dacára elveszett a nagy orgona elé állitott padon.

Közönséggel tele az egész ház, elülték a széksorokat. Mintegy 3000 ember van együtt. Ruhájuk feketéllett. Sorszámzott jegyek nem voltak. A felsőbb és alsóbb üléssorokban egy az ár. Mindenki oda ül, ahová akar, vagy elkésve, helyet talál. Én is ugy teszek, minden idegszálamban fáradság. Várom, hogy a nagy hangszert megszólaltassák, felzugjon az. Mély csend következett, mikor a távlatban kis ember, nagy müvész odaült.

Általam soha sem, még a sevillai székesegyházban sem hallott mély hangon bug az orgona, beleszólnak a magas hangu sipok. Figyelemmel hallgatjuk, tetszés vihar tör ki, az öreg urat nagyon megtapsoljuk a Grand Chant, valamint a Second Nuptial March eljátszása után. Ilyen hangos vihart sem hallottam még zugni, de a tenyerek csattogtatásával előidézett frenetikus tapsorkán elveszett a magas kupolában. Az éltes müvész ember le-leszáll a padról, melyen ülve, lábai nem érték a földet. Nehány lépésre előre megy s azután csaknem a földig hajolt.

Elült a tapsvihar. Az orgona-müvész egy másik darabba kezd. A müsor legkimagaslóbb számában, a mélyebb regiszterből a magasabba olvadnak át az akkordok. Feszült figyelemmel néznek felé, egy emberfia nem mozdul, hangtalan csend. Soha sem hallott erős hangokat hallok ismét. Az emberek csupa szem, fül voltak. Azután ismét és ismét kitört a zugó tetszésvihar. Amit láttam, hallottam, amerikai érdekesség, látványosság volt.

Az interparlamentaris konferenciának ebben a Festival Hallban ülésezése alatt, Kölcsey Hymnusza szólalt meg a nagy orgonán. Átfordult a hangulat. Felálltak a hallatára nemcsak a Hungarian Delegationnak tagjai, hanem valamennyien. A nemzeti rezgelődésekben szenvedők, tanulhatnának a világpolgárok eljárásából, valamint a konferencián elhangzott beszédekből, akár az akkor itt alkalmazott felirásból: „Peace for all nation!“ Béke minden nemzeteknek! Minden nemzetek zászlói, akkor igen szépen fértek meg egymás mellett ebben a nagy csarnokban. Vajha a népek is igyen férnének meg egymás között és egymás mellett!

Todul az ember nép kifelé, nyomról-nyomra, tapodtanként, nem tolong, mégis zsong, zsibong minden körülöttem, olyan zugás támad, mintha megriasztott méhraj volna a szerterebbent társaság.

Mikor a csarnok kiöntötte magából a sok embert s azok szerteszéledtek, egy jó pontról nézem a sok tizezernyi tömeget. Izgett-mozgott a sok emberfej. A fényes, mégis nem bántó kivilágitás látására gyültek össze. Végre mégis a tekintet belekápráz a fénysugarakba. Micsoda haladás, az elósdiasodott világitásokhoz képest!

A gondolatban gyönyörüséggel emlékezem vissza a pazar fényben csillogó szép estékre, a tündéri kivilágitásra. Ez tetszett nekem legjobban. Fényes, mesés volt, minden képzeletet felülmult. Uralkodóvá vált a lelkemen.

A földmüvelési és kertészeti palotában.

(Agriculture. Horticulture.)

„Minden tenyészik — törekszik, fejlődik, virágzik, gyümölcsözik — enyészik.“ *Raupach.*

A szépmüvészetek palotái mellett, ha az Intramural-villanyosra felszállunk, az, egy csavarodással a rengeteg Agriculture palota elé hoz. Kímélni kell a lábainkat. A kiállítási körsétákon ezután következnek a nagy távolságok. Ez a palota is már a legyező alakján kivül esik a kiállítás nyugati részében s nyolc hektárnyi területen olyan nagy kiterjedésü, hogy ha csak megkerüljük, majdnem egy mérföldnyi utat teszünk. Ha az Agriculture palota valamennyi utján végig megyünk, négy mérföldnyi utat teszünk meg. Igy fáradunk el nap, nap után, hozzá még a nagy hőség, mely a higanyt Fahrenheit hőmérő oszlopában 90 fokra tólta fel.

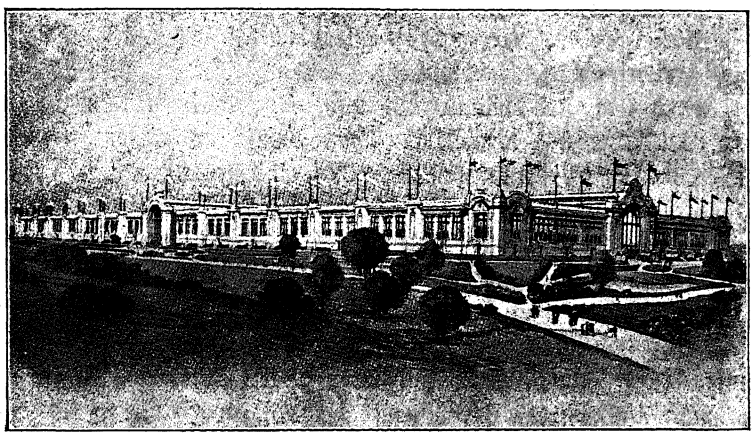
Legnagyobb épület, melyet valaha egy kiállítási helyiségnek, munkakörnek valaha emeltek, itt is valamennyi épület között a legnagyobb, dombon fekszik. Az Egyesült Államok gazdasági ereje lakozik benne. Az egyszerü jóniai izlés emeli még az Agriculture palota nagyságát. Zászló diszben az épület. Melőle, magas látópontról gyönyörködtető kilátás nyilik az egész kiállítási területre, az ipar és tudomány nyolc főépületére, a lobogó erdőre. Aranypárás volt a levegő. Mesébe illő látomány.

Az amerikaiak többféle összehasonlitást csináltak ezzel a büszkeségükkel, mezőgazdasági csarnokukkal. Kétszer nagyobb területü, mint a római szt. Péter templom-é, háromszor nagyobb, mint a Colosseum. Alma, burgonya, gabona mennyi férne el benne? többi között széna, szalma annyi, amennyi három millió marhának egy télen át való etetésére elégséges volna.

Az épület belső világitása kitünő. A magasan elhelyezett

nagy ablakok, amellett, hogy alul tért hagynak, ontják a világosságot s a napsugarak a szemhez nem juthatnak. Háncsfonaton járunk.

A Louisiana terület most kétségkivül a világ egyik legnagyobb földmüvelési vidéke. Büszkélkedhetnek az amerikaiak földmüvelési kiállitásukkal, mert hiszen Louisiana felvirágzását első sorban a széles kiterjedésü termékeny földjének köszöni. Termékenyitő keblét nagy gazdagsággal tárja ki ott a föld. Láttuk már utmentén a gabonát termő rónát. Nagyon nagy itt a nemzeti

A földmüvelési palota. Agricultur.

vagyon, 1904-ben 107.104 milliárd dollár volt, és még mindig gyarapszik, még pedig naponta két millió dollárral, ha jó a számitás. Sehol a világon nincs annyi buza, kukorica, gyapot, mint az Egyesült Államokban, ahol 1904. évben 55.510.228.057 dollár értéket tett ki az adó alá eső földterület. Előbb a gyapot volt világhirü, első kereskedelmi cikkük most a buza.

Ha a rengeteg nagy helyiségben széttekintünk, látjuk az egész földnek gazdagságát, mindent, ami enni, inni, felhasználni való, az eszközöket, melyekkel nyers termékekből készitik el az élelmi szereket, sajtot, vajat, sört, marhának való repce pogácsát s. a. t.

Legnagyobb tért foglal el az Unio gabona termelése, buza, árpa, zab, megszőkült és aranysárgult kalászokban is. Kukorica, más kapás

növény, gyógynövények termelése, továbbá a cukornád és cukorrépa több fajban. Répa-cukorral pótolják a nád-cukrot. Mi minden készül a kukoricából, kukorica lisztből való, tejjel vajjal főtt puliszkán kivül, azt egy helyen, a kukorica csutkákból rakott házban látjuk. De nagy málé! mondaná az erdélyi atyafi, a nagy kukorica csövekről. A kukoricát és burgonyát, — tudjuk — mi Amerikából hoztuk át. Alkalmilag megjegyzem, hogy a mult évtizedben, az Unio államai kukoricában a föld összes termésének a 75%-kát adták, a buza és zab pedig 25%-ot tett ki.

A zöldségtermelés is nagyon előre haladt. Az irek főtáplálléka, a burgonya, nagy szükségletet fedez.

Kentuckyból, Virginiából, Marylandból sok dohány kerül, nagy kivitelt csináltak belőle.

Pamut a déli államokból van, a rabszolgák felszabadítása nem csökkentette a termelést, gépek végzik az aratást, tisztitást. A föld összes gyapottermeléséből 62% az Egyesült Államokra esik.

Colorado nyolcadfél láb magas zabot, hat láb magas buzát mutat be, kedvelt, csöppentett mézet a lóhere virágából, melyet a mézért vágyó méhek nagyon szeretnek; a harmatos, friss virágok, szerelmeskednek a zümmögő rajokkal.

Más kiállitásokon, ugy láttam, a mezőgazdaság termékeit rendszerint az emeleteken helyezték el. Itt minden a földszinten van, nem kell lépcsőt járni, azért a füből, magból, terményekből kiállitott és elhelyezett tárgyakból sokat nézünk meg. Magyarország, selyemtenyésztése által van képviselve. Selyemfonalat eresztő hernyók bebábozva.

Az egyik osztályban dohány kiállitás van. Sötét és aranysárga levelek, kicsinyek és 80 centiméter nagyok, többnyire erősek a szivásra. A richmondi Washington szobor, dohányból van rakva, sárgállik. A talapzat is világos dohányból, a ló, sötét szinüből. Egy emberpalánta gyönyörüséggel nézi. Megtudom, hogy évenként 400—500 millió kilogramm dohányt termesztenek az Egyesült Államokban. Az állami kimutatások pedig arról tanuskodnak hitelt érdemlőleg, hogy az Unio, a földön második helyen áll a dohány fogyasztásra nézve, mert 2 kilogramm és 110 gramm jut évenként átlagosan minden egy emberre. Ennél többet csak a hollandok és belgák szivnak el, 3 kilogrammot és 400 grammot. Magyarországban csak 1350 gramm dohány esik minden egyes lakóra. Legkevesebb Spanyolországban, csak 550 gramm. A kimutatás, az államok

lakósainak a számához van arányitva, nőttön-nő. Ahol legkisebb a dohány adója, ott legtöbbet fogyasztanak, mondjuk füstölnek el.

Célszerü és rendszeres farm berendezések láthatók; nem vonják meg a trágyát. Mezőgazdasági gépek — melyek az Unioban, 1904-ben 844.989.863 dollár értéket képviseltek — sodrony sziták, tojáskeltető gép, csatornázás, duzzasztó gátak megtelitése, kacscsozás, a gazdászathoz szükséges vegytani-, szemmellátható müveleteknek a bemutatása. Az anyag csak átalakul, nem vesz el. A néző sokat tanul valóban, hasznos tudnivalókat sajátithat el. Miként lehet a szőlőmolyt, a férgeket s. a. t. legcélszerübben elpusztitani. Egész földmüves iskolák célszerü berendezésekkel. A mezőgazdasági termények az Unioban, 1904. évben 1899.379.652 dollár értéküek voltak.

Minden Unio állam nagyban állitott ki gabonanemüeket, fűszert, sört, szeszt, bort kiválóbb évjáratból. A palackborok cimkéi származásukat hirdetik.

A mezőgazdasági gépek, legujabb szerkezetek megtekintése után megnézzük a finom lisztet őrlő malmot, a péknek ujkori sütő kemencéjét, a tésztagyárat. Látjuk miként készül minden és ez az oktató.

Angolország gyarmatárukat állitott ki, Németország sört, Franciaország bort, más szeszes italokat és olajt. Portugália borokkal és szeszes folyadékokkal, Ceylon a kókusz pálmával, Japán a teával tünik ki. Ez a keleti legujabb nagyhatalom, éppen akkor vivta élethalál harcát az oroszszal, mikor a st. louisi világkiállitás volt, mégis fényesen képviseltette termesztményét, iparát, megmutatta a hosszu, véres harc alatt is az életrevalóságát. Mindenütt rokonszenvvel fogadták.

Párat fordulok s a kertészeti palotába jutok.

Kit ne érdekelne a kertészet, kivált mikor ilyen dus csoportositásban van a szinre-szemre szép gyümölcs, a különböző befőttek; rózsák a tövön, gyepágyak alkalmas helyükön.

Minden földbirtokos, gazda ember, sőt háztulajdonos, lehetőleg iparkodik magának kertet csinálni, hogy abban a természetadta ékességek között, a szabad óráit kellemetesen töltse el, élvezze a jó levegőt, virágok illatát és kéznél kapja a konyhakerti növényeket.

A kertészeti palota a földmüvelésinek a tőszomszédságában van, azzal képez összefüggő egészet, de mégis külön van.

Az amerikai ember nagyon szereti a gyümölcsöt mint leg-

egészségesebb eledelt, gyakran annak az evésével kezdi meg a reggelijét, ennélfogva virágzó kertészeti gazdaságok vannak az Unio államaiban, kiválóképpen ahol a talaj és az égalj erre különösen alkalmas, ugy mint Californiában, a szép és jó gyümölcsök hazájában. Egész Éjszak Amerikának ez a legnagyobb gyümölcsös kertje, nagy bőségben ontja ott a föld az áldását, a gyümölcs fő kereseti ág. A fajnemesitést európaiaktól, nevezetesen az 1769. évben ott letelepedett spanyolországi ferenc-rendi szerzetesektől tanulták és tökélyre vitték az egyenletes égöv alatt. A gyümölcsfák február és márciusban virágzanak, a tiszta, száraz levegőben pompás szinüre érnek a gyümölcsök. Californiában 35 millió gyümölcsfát számitottak. Itt is mosolyog reánk a piros alma, sárga körte, zöldes őszibarack, nagy, sötétkék szilva, a sokszinü, nagyszemü szőlő fürtök, hét kilós is, mintha a szemek, szilvák volnának rajta, máshol alig látott nagyságu gyümölcs példányok, igazán sok jó, de a mi gyümölcseinknek az ize mégis jobb.

Colorado, kiállitási dinye napon 500.000 dinyét oszt ki ingyen. Legjobb hirdetési mód.

El nem képzeltem gyümölcsökből ilyen nagy kiállitást s habár hozzá vagyok már szokva az amerikai nagy arányokhoz, a gyümölcskiállitás mégis meglepett. Az almafélék még a mult év őszén lettek beküldve s mesterséggel, hüvös helyen olyan jól tartották meg, mintha csak most szedték volna le a fáról. Egynémelyik alma, narancs, olyan nagy volt, mint egy kicsi gyermekfej.

Pompás gyümölcsöket látok a californiaiakon kivül Illinois, Indiana és Delaware államokból, melyekben a természet pazar bőkezüséggel szórja az áldását. Nem kell piacot járni, itt mindent meglátunk.

Nehány tréfásan kieszelt tárgy vonja magára a figyelmet. Aszalt szilvából ember, életnagyságban. Dióból ló, elefánt, kerti ház, vajból szobor. A gyapot király 50 láb magas szobra, miből másból? mint enyves vizzel bevont gyapot táblákból. Egy óriási sajt, két tonna sulylyal bir. Gyermek sóvár pillantások esnek sok tárgyra. Üvegfalu ketrecben csigák, hogy valahogy szét ne vándoroljanak.

A kertészeti palotának napkeletre eső szárnya üvegből van. Magas pálmák, a heveségövi növények otthon érzik magukat, az egyenletes légmérsékben vigan hajtanak.

Más növények, kuszó indák, diszcserjék, virágok, melyek üvegházon kivül megvannak, a szabadba vannak kihelyezve, hogy a nap végigcsiklandozhassa azokat. A nagyobb tereken, házkörüli részeken, gyeplankákon, a földmüvel ési palota egész hosszában és szélességében, elővarázsolt kertek vannak 50 acra terjedelemben. Hol lehet ilyet látni?!

Hollandi tulipánok, 50.000, elvirágzottak már. Sok szép vizi virág van egy nagy medencében, széles levelük megfekszi a viztükröt. Husos pozsgár félék, aloék, agavék nagy számban, sok fajjal.

A rózsáskert 2420 négyszeg méter területen van, 50.000 rózsafajjal. Leszurkált sok festett karó. Ki látott ennyi sok szép rózsát egy helyen? Pedig nem a nyugat, kelet a rózsa hazája, amennyiben Khinában, Japánban, Siamban vannak a legszebb rózsák. Ott olyan is van, mely a szinét változtatja. Árnyékban fehér, napsugárban vörös lesz, egy óra alatt változik át a szine, megfigyelni lehet. A japániakkal nem lehet versenyezni a kertészkedés terén, folytonosan kisérleteznek. Földi eper 400 fajban. Puha illat terjeng, átjárja a levegőt.

Az ujra feligazgatott földön a virág családok ezreit ki birná előszámlálni? Divatnövények, ékitő virágok,*) fogódzó kacscsal fölfelé kuszók, bokorba búvók és csilingelő virágok. Szellő mozgatta a virágokat ide-oda, máskor a fölserkenő szél hinti el a sok, jó szagot; nemes, szelid és vadvirágok, rövid, hosszu száruak, minden államból, különböző égöv alól, annyi szinben, amennyit a föld, téli álma alatt kigondolt az ékes ruhájuknak. A nap szenvedélyes csókja rajtuk. Mintha virágbontó, virágnyiló május volna, olyan nagy a szinpompa. Volt, ami, a mi vegetációnkhoz volt hasonló, mint amiként Hercegovináé, másik, Görögországéra emlékeztetett engem. A virágok szépen megférnek itt egymás mellett, de a növényvilágban is van rokonszenv és ellenszenv. Elnyomó és pusztitó. Valamikor azt is mondták, hogy a virágnak lelke van, lelki világa. Tudósok vitatkoznak erről, a nép regél és rózsát nem ültet össze gyöngyvirággal, rezedával, mert nem szivelik egymást ezek a virágok.

Szépek a virágok, szépek, a fehér kis hóvirágtól, mely hó alól már decemberben bujdogál, a kékvirágu kökörcsin, kankalin, illatos ibolyától a sodrott leveleit előre küldő gyöngyvirág-, első tavaszvirágoktól, a husvét-, pünkösd tájára valóktól, az utolsó

*) Amerikában évenként 500 millió dollárt adnak ki virágért.

őszirózsáig, mely halottak napján sirt ékesit. Közbül mennyi, de mennyi! Egyik a langymeleg sugárt szereti, másik a tüzeset.

A virágok illatot leheltek ki. Szellő szárnya legyint meg.

Nem jó volna azonban éjjel a sok virág között lenni, mikor az illattól bóditó a levegő s a virágok az életmüködésükben szénsavat bocsátanak ki s megmérgezik a levegőt. „A virág mind halott," mondja a költő. Nézzük azért most, a nap hatása alatt, mikor légenyt lehelnek ki, javitják a levegőt. Milyen illatos lehet itt a virradás! fényes a harmat felszállása!

Az épület egyik szárnyrészén kerti butorok, virágkosarak, diszek háncsból, lugasok és ugrókutak vannak. Ide-oda járva, homok nyikordul meg a lábom alatt.

Egy külön gépházzal biró, rengeteg nagy virágóra van a kertészeti palota mellett elhelyezve, jól jár. Meglepő, messziről látszik. Az óramü föld alatt van. A virágóra számlapjának száz láb az átmérője, e szerint az 1200 kilogramm sulyu érc óramutatónak hossza 50 láb, ennyi a másodperc mutató-é is. A számjegyek 15 láb magas vasedényekben lévő virágból vannak kirakva s hogy este, éjjel is láthassuk, tudhassuk hány óra van, nem kevesebb, mint ezer villanyos fénynyel van az nappali fény világlatba helyezve. Egy kép, a Ezeregy éj tündérmeséiből.

Az Egyesült Államok térképe 238.000 négyszeg láb területen virágokból van kirakva.

A földmüvelési és kertészeti palotában látva a természet áldott ékességeit, arról győződöm meg, hogy Amerikában a természet, erőit, a növényországra pazarolta, füszáltól az amerikai legmagasabb pálmafáig, sőt California és Oregon őserdeinek legnagyobb fáiáig. A föld, szinpompába van burkolódzva. Amerikában van a növényvilág paradicsoma, virág flóra pazar szinü pompája. Az erdélyi ember rövidesen azt mondaná, volt itt lapu és burján, vagyis ember által élvezhető és nem élvezhető fü. Hát még milyen hosszu fuszujka, zöldbab.

Nagy az őserő természet névtára, nagy, kiapadhatatlan kincseinek, ajándékainak, az amerikai gazdag növényvilágnak ez volt a tárlata, mely a föld kerekség Urát magasztalta.

Az Unio államainak a kiállitási épületei.

Minnesotától Floridáig, Californiától Maineig, a nagy köztársaság csaknem minden állama, akár kicsiny, mint Rhode Island, akár nagy, mint Pennsylvania, gyér népességü, mint Nevada, népes, mint New York, testvéri egyetértéssel külön-külön épületet, sőt palotát emelt a világkiállitás területén, rendszerint az illető államban divó épitkezési formában. Kitettek magukért. Milliókat vagy legalább is százezreket költöttek ezekre. Ezekben a multra emlékeztető s a jelenbe fogódzó épületekben, nem csak az otthonuknak a képét látták jólesőleg az Unio államainak a polgárai, hanem azokban ki is állitották a történelmi ereklye tárgyaikat, az iparcikkeiket, termesztményüket és különlegességüket ugy, hogy ha valamely állampületbe lépünk, a szem elé tett tárgyakról leolvashatjuk, miben gazdag, miről nevezetes ez vagy az az állam. Nemzetről beszélni, az Egyesült Államokban nem lehet. Az üzlet nagy birodalmáról inkább lehet.

Az állampületekben rendszerint kiállitási hivatal van, társalgó termek, nyugvó helyek és az illető állam kormányzójának a hivatalos helyisége ittlétének az időtartamára. Egynémelyik házban, folyosó által körülövezett kert is van.

Összesen 7 millió dollárnál többet forditottak ezekre a házakra az egyes államok. Eme állampületeknek a legtöbbje a kiállitási terület déli részén van felállitva, a Staten Plateau-ra, a többi elszórva. Ki-ki oda épitett, ahol akart. Valamennyit megnéztem, de csak a kiválóbbakat sorolom fel.

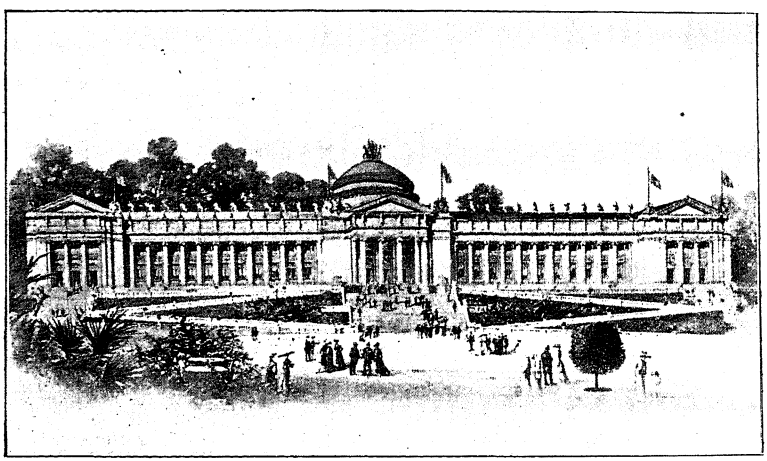
*

Első az állampületek között magának a Unionak kormányzati palotája, kupolás, 850 láb hosszu, sok vas alkatrészszel dombon fekszik. U. S. Gouvernment. Büszkén lobog rajta az

Egyesült Államok piros csíkos lobogója. A sávok a tenger hullámainak játékát jelképezik. A kék mezőben fehér csillagok, ezek meg az Unio államait jelzik.

Itt van a póstakiállitás. A póstakincstár bárkái között kisebb póstakocsik, hó- és jégmezőkre bundás kutyaszánkók, melyekből irányitják a vonó ebeket; hol, mi kell. Egy nagyobb póstahivatal látható üvegen át, a melyben dolgoznak s a melybe naponta egy vasuti pósta-kocsi jár.

A miniszteriumok, az államkincstár, állami muzeumok kiállitása is itt van. Szép a tengerészeté. Hadihajók picinyitett kiadásban, minden egyes részükkel, teljes felszerelésükben, viz alatt

Az államkormányzósági épület. U. S. Gouvernment.

járó hajók is. A hadi sereg, tábor felszerelése, munició, öszvérek, miként vontatják a hegyre fel. Tábori kórház, viasz-alakokkal. Katona-iskolák, tengerészeti akadémia kis mintában. Parti ütegek, iszapkotró munkálatok, töltések agyagteste, s. a. t. Unkle Samnak egész gyüjteménye, ski, lábszántól a mozdonyig, léghajóig. Szóval, ez az épület a kiállitás legnagyobb diszére szolgál.

Érdekesek a két oceánnak és a folyóknak a fényes pikkelyes halai. A szolgálat, a tenger- és tavak partján lévő mentő állomásokon. Nagy tevékenységet fejt ki ez az életmentésre alakitott intézmény. Mentőhajóival az 1905. évben 464 hajót mentett meg a legénységével együtt.

Sok tárgy van az Unio épületében. Nevezetes, az állami szolgálatban érdemesült férfiaknak az arcképei, emléktárgyai, a különböző uralkodók kézirásai.

Az Unio épülete, tükre a jelennek és muzeuma az Egyesült Államok multjának. Okmánytár, mely az Unio fejlődését, kezdettől fogva mutatja.

A 46 mérföld hosszu Panama-csatornának a domborképét figyelemmel nézem, mert tudjuk, hogy 1881-től 1888-ig sok milliót nyelt el, azután belefult a hasonnevü botrány mocsarába, melynek a szagát nem lehet elnyomni. A Panama-csatorna uj részvénytársaság most a zsilipes emelő rendszerről tanakodik. Ásó-gépekkel, gőzkotrókkal meg is fogják csinálni azt, hogy nyugati irányban lehessen Indiába eljutni, megtalálják amit Kolumbus keresett.

Látunk páncélos hajókat, azt, hogy egy torpedo, milyen hamar teheti tönkre a legnagyobb hajókolosszt. Látjuk kicsiben a pénzverést. Fogalmat szerzünk arról, hogy a meteorologusok miként számitják ki a szél sebességét, az eső bőségét, jósolják meg a jövő időt. Látjuk az ujabb időben felfedezett radiumnak a használatát, fonalférgek megvizsgálását a kivitelre szánt sertéshusban.

Az Unio államainak a vizeiben, szárazföldjén tenyésző állatoknak a kitömött szép példányait látom. Jegesmedve, taránd szarvas, bálna fecskendő nyilással, más nagy halak, alligátor borszeszben, az óriás kigyó, python reticulatus, csörgő kigyó és sok más csuszó-mászó.

Odébb állok. Az épülettel kapcsolatos Fisheries-ben, vizmedencékben vannak az Egyesült Államok folyói-, tavai-, az Atlanti- és Csendes-tenger mély világának, szóval, az édesvizi és sósvizi hidegvérü lakói, hengeres testü és rövid, gömbölyü halai, közöttük egy tengeri rémállat, a villamos fényhal, amely eddig sehol sem volt látható.

Órákig elidőznek itt az emberek. Mondja nekem egy szorgalmas kiállitás látogató, hogy már mintegy ötvenszer volt a kiállitáson, de legalább huszonötször nézte meg az Unio halászati épületének ezt az érdekes látványosságát. Jól megnéztem én is. Kopoltyufedőik mozgásban a kopoltyu réseken. A vizben és szárazon élő hüllők sohasem látott példányait látom. Tovább nézek, tengeri tehén, kardhal, tengeri pille, tengeri ördög, börödhal. A rája órákig mozdulatlan, homok szórodik rá, melyet az élénk halak felkavarnak. Fölülről megvilágitott vizmélységek.

Az osztriga tenyésztést, hal kiköltést itt ugy tanitják, mint a földmivelési palotában az uj rendszereket. Nagy teknősbékák, fókák, pisztrángok, csukák, süllők, harcsák, pontyok, buffalok, ragyogó tünkörök. (Péter hala.)

Az emberek zsufoltságban állnak a tengeri rákoknál, ollótlan rákoknál, a rákászat ivarérett szép példányainál, a tengeri pókoknál, páncélos tengeri állatoknál, tengeri skorpióknál, a viz mélységeiben lakó csodálatos világnál.

A csikóka vagy tengeri ló, érdekes kis állat, felső testrésze lófejhez hasonlit. Hallok róla. Az ujkorbeli asszonyt, mondjuk az amerikai nőt, hasonlitják ehhez a lusta állatkához. A nősténye ide-oda lebegő, gondtalan teremtmény. Petéit a himre rakja, ez egy kis zacskóban szedi össze azokat, ha kikelnek, gondoskodik eltartásukról, a nőstény oda se néz.

A halászati iparban használatos tárgyak is itt vannak kiállitva. Bámulatos az ember leleményessége, melylyel fogja a tenger lakóit. Aprószemü, nagyszemü hálók, egyéb halfogdosó eszközök, azt sem tudjuk, hogyan használják.

Az épülettől kissé délre volt felállitva a rengeteg nagy madár kalicka, bird, cage, tele madárral. Középen, sodrony háló alatt a madarak között járhatunk, körben is.

A struc madarak farmjához, sajnálom, nem juthattam el, de vigasztalom magamat, hogy Heliopolis vidékén, Egyiptomban, nagyobbszerüt láttam. Amerikában a husuk végett is tenyésztik a strucokat.

*

Az Unio egyes államainak, európai szervezetü országoknak tetszés szerinti helyen épitett külön-külön palotái között az első helyet Missouri állam foglalja el. Ennek a fővárosa St. Louis. Emeletes, körös-körül oszlopcsarnokos, aranyozottan kupolás, római épitészeti izlésben igen szép, olyan, mint egy dóm, erkélyes, közepén és szárnyain kiugrásos, a kiállitási kormányzósági palota legközelében van. A korinthi oszlopok között szobrok, a diszépitkezés sarkaira az irodalom, festészet, zene és épitészet képes, hasonlatos alakjaival. Belül történelmi ereklyék és régiségek.

A nagy kupola alatt villanyos erőre berendezett szökőkut van, melynek a jéggel hütött vize ezreknek a szomját csillapitja ebben a — amint mondják — kutya melegben. A nagy teremben ezer emberre férő hely, a tea teremmel összekötött női társalgó

rendesen tele van, a csemegetárral kapcsolatos olvasó szobában irhatunk s a legujabb ujságokat olvashatjuk. Erkélyei, csarnokai, pihenésre alkalmas helyek. Alig tudunk a szép épülettől megválni,

Missouri állam épülete.

amely méltólag képviseli azt az államot, mely a világnak ilyen szép világkiállitást rendezett.

*

Louisiana, a legelső ültetvényes állam épülete, mása annak a New Orleans városban maig is álló ódonszerü, kétemeletes kormányzati palotának, (The old Cabildo) melyben a Párisban 1803. évi április 30-án aláirt szerződés alapján Louisiának a formai átadása történt. Az egész belső berendezés, a törvényszék termében s a többi szobákban, abból a korból való, melyben még középkori állapotok uralkodtak. Látható a szerződés másolata és az amerikai Livingstone és Menroe, továbbá a francia Marbois aláirásának a hü utánzata. Facsimile. Ez az a James Menroe, aki később köztársasági elnök lett s azt az ismeretes elvet állitotta fel s hangoztatta, hogy Amerika, az amerikaiaké. Jefferson, akkori elnök és vevő, Napoleon az eladó, más hires államférfiak arcképe van a falon. A kalodában látható a deres, melyre a spanyolok, Louisiana első birtokosai a bünösöket lehuzták. Kinzópadon, középkori rémséghez hasonló is előfordult, járta a régi korbeli

büntetés. Egy cukorból készült szobor van az államépületben, jelképezi az ültetvényes államot, mely maig nyögi Grant elnöknek a politikáját. A yankee bankár hosszu körme ide ér.

*

Michigan államnak a görög templom alaku palotájára büszkék ennek az államnak a lakói, akik feltalálnak az épületükben minden kényelmet. Mi is.

Az épület figyelmet kelt már messziről. Rózsás kerten át jutunk a főbejáráshoz. Az egész emelet egy több erkélyes terem, irhatunk, olvashatunk benne, akár mint otthon. Dowdel, szép és fiatal kisasszony volt a lelke ennek a háznak, államépületnek, aki szives felvilágositást és utmutatást ad mindenről, ami Michigan államra vonatkozik. Sokan csak azért kérdezik, hogy beszélhessenek vele.

Kijövet, az államépület körül lévő kerteket nézem meg.

*

Washington állam épülete szembeötlő, sajátságos, különös. Alul széles, fölül hegyes csucsban fut össze. Az Unio nagy lobogója a ráfedődő legvégiben. Nyolcszegletes, öt emeletes, 114 láb magas, indian wigwamot jelképez. Minden emeleten csak egy szoba van. Az épület, az állam ős erdeiből való, sudárba szökött, százados hosszu törzsekből van összeállitva, csupa fa. Kivülről, négyszegletesre faragott nyolc duc gerenda emelkedik a földből s haránt dőlve csucsban ér össze fönt. A szálfáknak hossza egyenként 110 láb. Az épitkezés tetejében fedeles, gömbölyü erkély, melyből a szó legszorosabb értelmében legszebb kilátás nyilik az egész kiállitási területre. Emelő gépen könnyen jutunk fel.

Soha nem látott, vastag és nagy fatörzsek, hengeres tuskók hevernek az épület körül, századokat látott fák, összeillesztett fahéjak, rajtuk itt-ott, a fákat megőrlő férgeknek a munkája. Az átmérőkről következtethetünk a szörnyfák vastagságára; a belsejük, középszerü nagyságu szobának felel meg. Washington államban nagy az erdőhaszon, kincs az őserdők mélyén. A nagy fák láttára, odaképzeltem a mondást: Őserdő, a civilizációnak. Az Egyesült Államok éjszaki államaiban nincs még erdővédelmi törvény, derüre-borura irtják az erdőket.

*

A távoli Alaska területnek fedett csarnoka kétemeletes házával, összeköttetésben van egy kisebb épület, melyben sok alaskai

tárgy van. Állatbőrök, fa, füvek, arany, ezüst, réz, platina, kőolaj és a földben rejlő, Alaska hideg ege alól való más kincsek.

*

A Montana dóriai oszlop csarnokos, elefántcsontfehér épületének a kupolája rézből van. Ebben a hegyekkel bővelkedő államban virágzik a bányászat. A Montana szó már mindent kifejez. Az épület társalgó szobáiban megpihenhetünk, mint Montana államnak a vendégei jól érezhetjük magunkat, hegyi kristály-tiszta forrás vizéből ihatunk.

*

Virginia állam épülete, másolata annak az olaszmintáju de kissé törökös, maig fenálló, kastélyszerü szép háznak, melyet Jefferson Tamás, a nagy nevü elnök tervezett, épitett magának a kedvelt olasz izlésében, Monticellóban. Annak a háznak tágas szobáiban lakott, abban a házban halt meg, közelében temetkezett. Rajokban jártak oda az Unio polgárai, történelmi visszaemlékezést támasztottak a lelkükben.

*

West Virginia épülete görög kereszt alaku, tetszetős. Mind a négy oldalán magas oszlopokkal tartott előugrás van. A négy sarkon négy kisebb, a középen ugyancsak oszlopokon nyugvó nagy kupola, melynek a legtetején két szarvas. A nagy termekben, lakályos szobákban kényelem uraknak, hölgyeknek. A második emeleten tágas étterem.

*

Az óriás mammuth-fáiról nevezetes Colorado állam épülete, boltozatos, emeletes, alacsony kupolás, érdekes. Ugy néz ki, mint egy spanyol zárda. A termekbe fölülről, szines üvegeken hatol be a világosság. Értékes ásvány gyüjtemény van benne.

*

Az Oklahoma*) terület épülete spanyol mór izlésü, fából van, de az oszlopok a terület márványából, granit kövéből vannak.

*

New York államnak a virágos parkban álló nagyobbszerü épülete felé tartva, kupolája mellett négyoldalt feltünnek rajta a négyes fogatok, melyek lóversenyt ábrázolnak. Azután az épületből kilátást élvezek a Forest Parkra, az emeleti termek egyi-

*) Azóta, 1906. évben állam lett, a 47. csillag a csíkos amerikai zászlón Oklahomáé.

kéből a kiállitási területre. Fali képek, Louisiana urait ábrázolják, az indiánokat, spanyolokat, franciákat és az amerikaiakat. Az Egyesült Államok közül, legtöbb lakossága van New York államnak, 8.226,990.

*

Futólagosan három államépületet nézek meg. Ohio államépületének a két végén oszlopcsarnokok vannak. Ez az állam arról nevezetes, hogy az Unionak több elnököt adott. Indiana állam lapos fedelü, görög épitkezésének a két szélén igen szép csarnokok vannak. A kis Rhode Island állam gyarmati formában épitkezett.

*

Massachussetts kis, de sürü népességü állam kicsi házában nagy dolgokra gondolok. Kiválóan müvelt ez az állam, melyben mintegy 3000 amerikai nagy ember született, anyaállam, „Mother State", melyből a függetlenségi eszme és a rabszolgaság eltörlésének a kérdése indult ki a hóditó utjára. Boston, a szükre szoruló legnagyobb városa, Amerika modern Athénje, ezzel minden meg van mondva. Hatalmas tudósok laknak benne, akik mélyebbre néznek. Longfellow itt énekelt. Nyugodt a lantjában. Mély érzésnek tisztasága tükröződik a költészetéből. Elméjének tiszta a lángja.

Régen ismert földterület Massachussetts, a normannok első gyarmata volt 900 év előtt. Most egymással összenőtt nagy városok vannak a gyarmatosok helyén. Virágzó kereskedés, kifejlett ipar, Lynn város körül bőrillat, mert 20.000 munkás 26 millió pár cipőt készit évenként.

*

Minnesota állam bizanci épitkezésü tergyedt, szétszedhető háza cement tuskókból van összerakva. Minnesota államot a „Kenyér és vaj" országának hivják, mert virágzik benne a mezőgazdaság. Neve, indián nyelven az égszinü vizek országait jelenti. Sok tava van.

*

Jova állam kétemeletes palotája oszlopos és kupolás, homlokzatán büszkén hirdeti a Jova nevet. Az épületben társalgó termek vannak, pósta- és távirda hivatal.

Mikor a magyar nemzet ügye elbukott 1849-ben, a kibujdosott magyar hazafiak, a nemzeti élet kivetettjei Jova államban telepedtek le, mert a földje legjobban hasonlit a magyar alföldhöz,

amely istenáldott föld, az emberi munkát dusan fizeti. A telepeknek magyar nevet adtak, de nem lett azok egyikéből sem hires város és Jova sem bizonyult tejjel-mézzel folyó országnak.

*

Kansas prairie állam épülete kétemeletes, egyszerüen csinos kastély, vörös cserép teteje messzire ellátszik.

*

Az Arkansas állam földszintes de oszlopos épülete kellemesen hat reánk, minden anyaga az állam termékéből van. A déli államokban divó szokás szerint, fala, fehérre van meszelve. Nagytermének a zöldes szinü falán kézi festészet van, almafa ágak virágzó állapotban. Ha bármelyik államnak az épületébe belépünk és körültekintünk, az abban levő tárgyakból, mint valamely könyvből, azonnal megtudhatjuk, mik az állam termesztményei, nevezetességei.

*

Connecticut állam sajátságos épitkezése von magához. A közepén, előugró oszlopcsarnok, hasonlit a washingtoni Fehér Házra, amilyen az, előbb volt. Nyilt csarnokában jó pihenés esik, ülnek többen, gyönyörködnek.

*

A zord éghajlatu Maine államnak, Longfellow amerikai hires költő szülöhelyének*) a csinos vadászházát otthon csinálták, itt összerakták. Ránézve a köalapra helyezett faházra, megtudjuk, hogy ott sok erdőség van, valóságos fenyő ország, vadak közelitik meg a puskacsövet. Az ósdi, nyilt, nagy tüzhely mellett leülhetünk s a villamos világitás előrehaladásának az idejében elmélkedhetünk a régi jó időkről, mikor a család a patka tüze mellett barátságosan töltötte az estét s fogadta vendégekül a jó embereket. Maine állam arról nevezetes, hogy ott sehol sem szabad szeszes italt kimérni, pedig tudjuk, hogy ott a szél, sokáig kerget hófelhőt végig.

*

Pennsylvania államnak a 100.000 dollárba került palotája, csak a Missouri államének enged elsőbbséget. Előugrások büszke oszlopsorokkal, kupola, szobrok. Az épitkezés nagyszerüsége, következtetést enged Pennsylvania gazdagságára, amely állam, New York állam után különben is legtöbb, 6.926.575 lakóssal bir.

*) Longfellow Henrik Wadsworth Portland városban született, yankee volt.

A palota bejáratánál Penn Vilmos quekernek, ezen állam megalkotójának a szobra áll. A négyszegletes dóm alatt van elhelyezve az a repedt, történelmi emlékü nagy harang, mely Philadelphia polgárainak 1776*) évi julius 4-én arra szólt, hogy rázzák le magukról a zsarnok angolok igáját. Le is rázták szerencsésen. A többit elmondom Philadelphiában, abban a házban, melyben a harangnak az állandó helye van és ahol a történelem járt. Itt csak nézzük a Liberty Bellt, mely összeharangozta a polgárokat az Unio bölcsője mellett elvivő szabadság utján. Ezt az érdekes történetet olvassuk le a diszes épület faláról.

Mikor ereszkedett a homály, gyönyörüen volt megvilágitva Pennsylvania palotája. Szerettem ide eljárni, oszlopai között estende megpihenni, elmélázni.

*

Az Indián terület kétemeletes épülete gyarmati épitkezés. Sem rajta, sem benne nincsen semmi különös. Társalgó szobáiban arról elmélkedhetünk, az indiánok alól hogyan huzták ki a gyékényt. Emlékezetüknek a felujitására több lovas szobor van, az egyiken tollas fejü, meztelen indián, ijjazó helyzetben van.

*

New Jersey állam épülete, másolata annak a morristowni borháznak, melyben Washington mint tábornok, a forradalmi háboruk alkalmával Ford asszonynál szállva volt. Hamilton, Lafayette, Kosciusco is megfordultak akkor abban a hosszu kéményü, apró zöld ablakos barátságos házban.

A ház gyarmati épitkezésü, előtérben oszlopos és nyitott csarnokok, ahol borozás mellett kellemetesen lehet tölteni az időt. A házban történeti ereklyék, Washington hálószobája hüen visszaadva és New Jersey államnak a termékei voltak.

*

Dél Dakota épületének, az ugynevezett Mais palotának az anyaga, kukorica növényből való, mert ez az állam gazdasági főcikke. Sok torony van az épületen, erkélyek, zászlók vannak rájuk tüzdelve. A belső falak is kukorica-, gabona szárral s olyan fűszerekkel vannak burkolva, melyeket Dél Dakotában termesztenek.

*

*) Philadelphia 1876. évben, — szerencséje csillagjegyében — világkiállitással ünnepelte meg az Unio százéves születésnapját.

Oregon állam eredeti erőd faalkotványa arról nevezetes, hogy az ősrengetegnek egyetlen egy, vadon felnőtt fakolosszából van, de ez a 40 láb kerülettel, 158 lábnyi törzszsel biró fa, 400 éves fa-Mathuzsálem, mely 300 láb magasra nőtt. Az épitkezés jelképezi Clatsop erődöt, mely a fehéreknek az első épitkezése volt ebben az államban, fák birodalmában.

*

Kentucky állam épületét közadakozásból emelték. Gyönyörü az, soksarkos, mint egy nagyon diszes, kétemeletes nyárilak. A diszépitkezés előtti négy szoborcsoportozat jelzi, hogy abban az államban földmüvelés, erdészet, bányászat van és a gyáripar virágzik. Nagyterme keményfa pallójának a közepén az állam mozaik térképe van, melybe különböző szinü márványokkal vannak az egyes tartományok beillesztve. A fanemekből, melyek boritják a falakat, a kövekből, melyekből vannak az oszlopok és diszek, megtudhatjuk, melyek Kentucky államnak a termékei.

*

Texas állam kétemeletes épülete ötágas csillag alaku, közepéről 75 láb átmérővel biró 132 láb magas kupola büszkén emelkedik fel. Ennek a tetején estende a villanyos fény is csillagalakban gyullad ki. A lejtős ólomtetőkön pedig a fényes gömbök arany gyöngyszemekként tündökölnek. Öt főbejárása, a csillag sugarak széléről van két-két oszlop között, melyek gyapottal vannak bevonva. Bemenetnél felirások jelzik az egyes iparágakat, melyek Texas államban virágoznak. Az állam történetében nevezetes, érdemeket szerzett férfiaknak a szobrai vannak az épületben elhelyezve.

*

Idaho állam kis házában kedélyes élet van. Egy szép dohányzó szoba az egész, melyben őz- és szarvas bőrre leheverve, kedélyesen füstölnek az emberek.

*

California, a lenyugvó nap országának, egyuttal Amerika második Rivierájának, meggazdagodott, dicsért országának az épülete, spanyol mód épitkezésü, boltozatos, oszlopsoros, kolostor utánzat, a főépület két szélén, két vaskos harangtoronynyal. Tertyedt, nem szép. A bejáratnál medve, aszalt szilvából.

Az épületben ki van állitva: arany, ezüst, gyümölcs. Tudjuk, hogy az anyaföld Californiában bőkezüen tékozol. A tetőn kert,

melyben délszaki növények vannak. Oda képzeljük magunkat, ahol tüzesek a nap sugarai, égő szinüek a virágok, husosak a levelek. Californiai jóféle vörös és fehér borokat lehetett kóstolni. A borról és kolostorról eszembe jut: „Minden kolostorban három harang szól, az egyik azt hajtogatja: Bort . . . bort . . . A második: Ki fizeti . . . ki fizeti . . . A legnagyobb egyre azt: A nép . . . a nép . . .“

Ketté fürészelt fa óriásokat látok. Californiában őserővel nőttek fel ezek a legmagasabb fák s öregebbek Mathuzsálem 969 éves koránál. Mondják olyan is van ott, mely már Mózes idejében élt. Egyszer, egy törzsön 3400 évgyürüt számitottak.

A californiai erdő uralkodók között, érdekesek az ősrégi mammuth-fák. Ezeknek a legnagyobbja és legöregebbje a „szürke óriás“-nak nevezett, mely a tudósok állitása szerint Krisztus születésekor 3000 esztendős volt. (?) Ez a fa 405 láb magas, kerülete 109 láb. Többször szenvedett a tüztől. Őrzik, hogy minél tovább fentarthassák.

Mondják, hogy William Astor, nehány év előtt londoni palotájába vitette egy ilyen történelem előtti mammuth-fának a keresztmetszetét, hogy megmutassa a kételkedőknek, hogy azon füzértáncot lehet lejteni és százan ebédelhetnek körülötte, rajta.

Egy másik californiai fán egy olyan nyilást vágtak, mint egy székesegyház ajtaja. Nem ártott meg a fának.

Mégmásik, villám által szétcsapott, vihar által eltaszitott, földre hullott fa óriás sudarán, két sorban lovas katonaság foglalhatott állást.

Az emberi kapzsiság és amerikai pénzéhség legujabban is kiirtott a sequoiai Nemzeti Parkban egy fatörzset. Örök kár. Ennek az átmérője ötöd fél méter volt. A fa, Krisztus előtti (271) időből volt. Erdőégési sebei dacára sokáig élt. Ha ezek a fák felhuzódva volnának, mint a Tátrában az erdőség 1500-, az Alpeseken 1950 méter magasságra, az emberi szemektől rejtve, tenyészhetnének Isten tudja milyen hosszu ideig.

A kincskereskedő, aranyásó emberek a mult század arany lázában, évtizedeken át sok ezrével vándoroltak kincses Californiába, az amerikai Golkondába;*) volt a föld szinén és rétegeiben aranymező kétségkivül, de csakhamar kizsákmányolta a sok kereső,

*) Golkonda, kelet indiai erősség, mely egy magas szikla tetején állt, ebben őrizték Nizam állam kincseit. A golkondi gyémánt elnevezése innét van.

kalandos hiresztelő. Most csak a khinaiak turják ott a földet, akik csekélyebb lelettel is beérik. California Éjszak Amerikának azért még mindig az első aranyországa. Xantus János hazánkfia is tett Californiában felfedező utakat a mult század ötvenes éveiben.

Legujabban, lázas vágyban égve, a kalandos szerencsepróbára menők, Nebraska államba törekszenek a gyér népességü nyugaton. Gazdag aranytelepeket fedeztek fel az aranylázban égők, Goldfield várost alapitották, mely rohamosan nő és rövid idő alatt a föld egyik leggazdagabb városa lehet.

⁂

Illinois állam kitett magáért, szép és nagy épületével is mutatja, hogy az Unioban első rangu helyet foglal el. Lakosainak a száma 5.418.000, csak New York és Pennsylvania államoknak enged a többségre nézve. A zászlók büszkén lobognak a diszépület sarkán, a legnagyobb az épületet koronázó kupoláról emelkedik fel. Az épület közepén oszlopos kiugrás, széles lépcső feljárat. Kétoldalt Lincoln és Grant, Illinois büszkeségének a nagy szobrai. A palotán egyéb szoborcsoportozatok, melyek a földmüvelést s a különböző iparágakat jelképezik. A kupola alatti tágas gyülhelyen rakmü kövekből, a nagyterem falán képek, Illinois állam történetét tárgyazzák. Egy század alatt sokat irt itt Clio a történelem könyvébe.

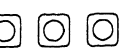
⁂

Mikor végignézek a sok szép épületen s látom ami benük van, nem habozok abban, hogy mondjam, ez a kiállitás vala mennyi között diadal. Megbüvölve nézek a nagy Amerikára,* főleg az Egyesült Államokra, melyet a kiállitásban legjobban látok, legkönnyebben, élőképekben ismerem meg az egyes államokat.

Meggyőződöm arról, hogy Amerika az egész világnak dolgozik és minden világrészben van piaca.

Nagyon előre haladtak Amerika polgárai, amióta kimondották a szabadságot, behozták az alkotmányosságot. Mi magyarok még mindig ezért küzdünk, mialatt ők tovább dolgozhatnak. „Concordia parvae res crescunt, discordia, maximae dilabuntur.“ A szomszéd Ausztriával veszekszünk.

*) A kettős amerikai szárazföld, 42.000.000 □ kilométer területével, ötször olyan nagy mint Európa.

A nemzetek városában.

A külföldi nemzetek által emelt házak és paloták alkotják meg bennünk a nemzetek városának fogalmát. Benne a világgazdaság felhalmozódása. Egy kis világ ez önmagában, nemzeti egyveleg. A nemzetek városában az öt világrész sok nemzetének a különböző szinü lobogóját lengeti a szellő. Szép látvány. Felhalmozva van itt, amit az emberi elme kigondolt, az emberi kéz megcsinált. A világ hátán élő népek küldöttei is itt vannak, szinről-szinre látjuk őket. Ha vizetlen vidékről is jön némelyik, de itt van. Az egyik, hosszu, keskeny alak, a másik, vastag, hugnenotta nyak; alacsony, zömök, a hórihorgassal váltakozik. Valamennyien követték a hivó szót. Örvendő vendégszeretettel fogadta őket az Unio.

Az öt világrészből sok ember és tárgy került össze.

Angolország amerikai-, az Unioval szomszédos birtokának, Canadának a két emeletes, térékes és izlésteljes háza, négyoldalt oszlopos csarnokaival, az ezek előtt lévő diszkertekkel kelti fel a figyelmünket. Kiállitás nincs benne, de jó pihenő helyet adnak a kényelmes helyiségei. A falakon canadai tájképek, sok és szép. Rónán, hegyvidéken, mindenütt vannak a természetnek remek képei. Petőfit az alföld ihlette meg. A canadai tájképek közül láttam nehányat a természetben is, mikor a Niagara felől menve, bekanyarodtam az angoloknak terjedelmes amerikai országába.

*

Azután a másik szomszéd államnak, a Mexicói Köztársaságnak a tetszetős házát nézem meg, diszes a lépcsőfeljárása, az emeleten erkély és nyitott csarnok van. Kár, hogy a tervezett sarok torony kiépitetlen maradt. A pálmák, banánafák, nagy, tüzvirágu pozsgárfélék, a szinesen viruló növényzet és az agavék között, oda

képzeljük magunkat a meleg országba, ahol tüzes vér bugyog az erekben. A spanyolországi patios-nak, kert udvarnak a gyönyörü képe jön az emlékezetembe, mikor ezt, az arra emlékeztető épitkezést nézem. Az emeleti ablakok szines üvegei, Mexicó tájait, nevezetes templomait, palotáit és szobrait tüntetik fel. Diaz köztársasági elnöknek a nagy üvegképe, este, villanyos fényben van.

*

Brazilia, a dél amerikai nagy köztársaság izléses palotáján, 132 láb magasságban büszkén emelkedik fel az érckupola, zászlót hord. A diszépület körül fák és virágok, köztük nehány hévütött. Braziliáról tudjuk, hogy a földön, Oroszország után a legnagyobb erdőtulajdonos. A külföldi államok között egyik legnagyobb s igen vonzó épitkezés ez. Benne a tropikus égövet jellemző tárgyak. Az Egyesült Államokkal egyenlő nagyságu, de csak tiz millió lakóssal biró Braziliáról tudjuk, hogy Amerikában a császári formát utolsó tartotta meg. II. Dom Pedró d'Alcantarát 1889. évben üzték el 58 évi uralkodás után. Elfogták, hadihajóra tették s áteveztették Portugáliába. Két évre rá, meghalt Párisban.

Brazilia épülete.

*

Nicaragua köztársaság spanyol amerikai izlésü kertháza körül, a déli égöv szingazdag flóráját találjuk. Sokan gyönyörködnek a szép virágokban. Olyanok is vannak, husos, buják, amilyeneket máshol nem látunk. Jó faju illatos dohányok. Tudjuk, az itteni spanyolok nagy dohányosok. Látok a házban és a ház körül olaj-

szinü arcbőrrel alakokat, a fekete haj és bajusz elárulja, hogy bölcsőjük délibb égőv alatt ringott.

*

Argentinia, a buenos ayresi Casa Rosada-t, a nagy palotát épittette meg kisebb kiadásban. A szinek pompája van az egész házon.

*

A keleti félteke éjszaki, komorabb ege alatti országok következtek. Angolország palotája, másolata a londoni királyi Kensington palota Orangery részének, melyet lakomák tartására használnak. A Kensington palotában született az elhunyt Victoria asszony király. Az itteni utánzat előtt lévő kert is másolás, még pedig az a kétszáz éves kertészet, mely Londonban veszi körül az épületet. A palota belsejét nem láttam, többnyire zárva volt. Angolország a st. lousi kiállitás több részén állitott ki sajátkészitésü és gyarmatárukat. Tudjuk, hogy a hatalom és kereskedés az ő hajóikon jár.

*

Svédország épülete otthon készült, itt állitották össze. Mesterek a svédek ebben. Láttam Svédországban, hogy meleget tartó pompás házakat tudnak gerenda fából csinálni, mohával töltik ki a közöket. Kivül-belül kirakják gyalult deszkával, befestik. Ez is ilyen ház.

*

Az éjszak ezer éves nagy birodalma Oroszország, kezdeti állapotban lévő épületét lebontatta, mikor a japánokkal keveredett szerencsétlen háboruba. A pénz másra kellett. A nép, mely Gorkij Maximmal az emberi jogokért küzd, nem ér rá kiállitásra menni. Alul maradtak a nagy versenyen. Az ifjak is otthon maradtak, pedig a legautokratikusabb országban ők a legszabadságszeretőbbek, sokat tanulhattak volna a szabad Amerikában, tanulságokat vihettek volna haza, világfelfogást, hogy ne csak az imakönyv és vutki legyen szabad, hanem az ember is.

A legujabb időkig a földön nem volt nép, mely nagyobb alattvalói hódolattal viseltetett volna az uralkodója iránt, mint az orosz nép az emberi mindenhatóságot jelképező minden oroszok cárja iránt. Megváltoztak az idők, a fáraók kormányzási tétele: milliók egyért, elavult, aki előtt alázattal meghajoltak, azt most halálra keresik.

*

A belgák oldalablaknélküli palotája sajátságos kinézésü,

ivtetös, az antwerpeni városháznak a másolata, sok a vasrész rajta. Ha szétbontják, esztendőre a liègei (lüttichi) kiállitásra viszik. Százakra mennek a tárgyaik, sokféle iparág. A belgák mindenütt szerepelnek. Száz mestertől 300 kép. Már Julius Caesar mondotta: „Omnium gentium Belgae sunt maximae."

*

Németország, a történelmi nevezetességre fektetve sulyt, I. Frigyes által 200 év előtt épitett charlottenburgi kastélynak a közép részét teljes hüséggel állitotta ki a nemzetek városában. Magas, jó helyen fekszik, közel az ünnepélyek csarnokához, a körötte lévő épületek közül büszkén emelkedik fel a 170 láb magas, hangjátékkal biró kupolája. Tetején Victoria aranyozott alakja szélzászlóval. Belül régi idők butorzata, gobelinek és ezüsttárgyak, a Hohenzollern uralkodóház tulajdonai. Iró-, olvasó-, nyugvó szoba. Szakács-sipkás poroszokat látok. Mezei kertjében lombsátor alatt, méregdrágán, poharanként 15 centért mérték ki a hazai sört, ennélfogva a német Gemüthlichkeit sehol sem volt látható. Egy csontos, halaványarcu pincérrel szóba eredek, tőle egyetmást kérdeztem, megtudakoltam.

Van a németeknek még egy házuk a kiállitáson, mely a restaurant pavillon hátterében van. A németek vasuti kiállitásán többi között egy mozdony látható, mely 120 mérföldet tesz óránként.

*

Franciaország a versaillesi nagy Trianon kastély mintájára emelte az épületét. Szép kert övezi, melyben ugrókutak. Régi dicsőségnek a hirdetőjét látjuk benne. Felébrednek bennem az emlékek, mikor a helyszinén gyönyörködtem a sok szépben. Cognac-kal*) kinálnak meg, mely kitünő volt, izes, szeszes.

*

Ausztriának, a mi társországunknak a palotáját is otthon csinálták, itt csak összerótták. Az utolsó órában gondolta meg magát, az amerikai vámemeléstől duzzogva. Régen tudjuk, hogy Ausztria, egy gondolattal mindig megkésik. Tizenhárom helyiségében tárgyak, melyek nem voltak elhelyezhetők a kiállitási iparcsarnokban.

*) Cognac a hasonnevü, történelmi nevezetességü várostól vette nevét. A bortermelők itt párologtatták le a bort forralás által. Az égetett bor, szesz világkereskedelmi cikk lett.

Néhány magyar iparvállalati tárgy, nem tudom én, hogyan került ide. Sokan nézik a külön kiállitott vasuti épitkezést. Nekem azon a hamis térképen akad meg a szemem, melyen a nagy betük az Ausztria szóban a Királyhágón tul terjednek. Eszembe jutott a mese a béka felfuvalkodásáról. No, legyünk nyugodtak, a nagyhatalmiság képzeletében élő Ausztria, soha sem sikkaszthatja el Magyarországot, akkor sem sikerült ez neki, mikor a germanizáció csápjait egészen kiterjesztette ránk. A kényszerházasság előbb-utóbb felbomlik. Az uralkodó igy is ülhet kettős trónon. Bécset, Ausztriát, magyar pénzen hizlaljuk 300 évnél több idő óta, s ime, ő külön épületben is mutat, amig mi, itt, zsellérházban vagyunk kénytelenek magunkat meghuzni.

Kert veszi körül Ausztria épületét, szökőkutak élénkitik meg. Az én szemem, országunk tápláló erejének a felszivását látja benne.

*

Egy dobásnyira Olaszország villaszerü háza festőien szép, lapos tetejü, olasz izlés épitkezés, nyilt kertudvar és szökőkutakkal teli gyönyörü virágos kert, melyet diszes faragványos, áttört müvü kőkerités határol. Széles lépcsősor vezet fel, melynek a két oldalán, száz láb magas oszlopokon szárnyas, aranyos győzelemistennők tündökölnek. Nagytermében olaszok hangversenyeznek. Nagyon jó benyomást tesz ránk ez a csupa izlés épitkezés, szivesen lépünk be. Arramenőben többször néztem meg. Olaszország a müvészetek hazája lévén, izléssel, kevéssel többet mutat, mint más országok nagy vagyonnal. E házban ragyog a müvészetük, faszobrászoknak a sok szép munkája kiválik.

*

A sovány kulturáju kis országok, Álbánia, és Mácedonia házaiban fonnak, szőnek, himeznek, szőnyeget készitenek, népviseletet, régi hangszereket, ósdi olyan fegyvereket mutatnak, melyek segélyével kitelepitették a törököt. Férfiak ujjatlan zubbonyban. Szemem megakad egy bájos teremtésen, himzett pruszlikja kacéran tüntette fel a telt idomait.

*

A regés Perzsia egy kis, de tarkán ékes palotáscskát épitett. A bübájos kelet valamennyi szine rajta van. Feltünést kelt egy kiállitónak a perzsa bajusza. Perzsia, Pezsia, a messze kelet birodalma, ahol a királyok királyának Teheránban, szinaranyból vert és faragott legdrágább trónja áll, melyre három arany lépcsőfokon

megy fel a nap fia, hogy nyugalomra dőljön a szék aranytükrös, napsugárkoronás támláján. Eszembe jut, hogy tanulmányutjában, én is láttam egyszer, 1889. év augusztusában, Budapesten az operaházban Dáriusnak az egyik utódját, Naszir ed-din sah, sah in sah-ot a Kadzsár uralkodó házból. Ruhája tele volt gyémánt gombokkal, forgója tündöklött. Nyugaton is nagy ur volt, bókoltak neki amerre járt és szórta boldog-boldogtalannak, aki közelébe jutott a nap- és oroszlán-rendet. Otthon is sokat lekötelezett, mégis merénylet áldozatául esett. (1896.)

Eszembe jutottak ezek a dolgok itt, Perzsia kis de tarkán ékes palotácskájában.

*

India földje, melyet időnként a zizegő sáskák járása tesz tönkre, itt Ceylon szigettel van képviselve. India gyöngye, a föld paradicsoma kedves kinézésü tea házat épitett. Még kedvesebbek akik benne kiszolgálnak, a festői viseletben lévő odavaló leányok, „ceyloni rubinok", szebben tündöklöttek a valódinál, melynek a hazája van Ceylon-szigeten. Este nemcsak villany világitás de a lámpák özöne is van, mely megvilágitja a keleti szépségü barátságos arcokat. Ház mellett az elmaradhatatlan kertecske csörgedező vizekkel.

A kiállitási épületben pazar dolgok, vésetek és drága encsenbencs, ébenfa butorzat, fántásztikus lámpák, s amit legelőször, mindjárt a ceyloni élő gyöngyök után kellett volna emlitenem, a ceyloni igaz gyöngyök, az India emelkedése folytán mindinkább kisebbedő Ceyloni-csatornából. Fényes, szép példányok.

A költői hasonlat szerint a kagyló-állat fájdalommal szüli a gyöngyöt. Az egyszerü, prózai de tudós emberek azonban azt vélik, hogy a kagyló sérüléséből, betegségéből ered a gyöngy. Dr. Seurat párisi tudós, a kagyló egy élősdijének tulajdonitja a gyöngyöt. Ezek a kicsiny, alig látható állatok bele veszik magukat a lágy részekbe, ott izgatást idéznek elő, az állat meszet izzad ki, ezzel bevonja a fájdalmat okozó kis állatot s igy disztomából lesz a drága gyöngy. Garner angol tudós is igy fejti meg a drága gyöngy titkát, sőt ki is választott egy olyan disztomát, mely körül volt már véve a gyöngyszerü burkolattal.

*

Siam épülete, kis mintája egy olyan görög templomnak,

melynek mind a négy szárnya egyforma. Körülötte kert, a miként a távol keleten szokták azt alkotni.

*

A földmüvelésre utalt, a természet áldásával bőven ellátott India, az angol korona legértékesebb gyöngye, más helyen egy sirboltról vette házának az alakját. Hagyma alaku tornyok diszitik azt épületet. A sárga lepelbe burkolt bramint, a képzelet elevenitse meg.

*

A föld legnagyobb népe, Khina épitkezése, Pu Lun herceg palotájának a másolata. A lobogó ugyancsak cifra, sárga mező, zöld sárkány, vörös nap. Itt épitették fel, sok, apró faragványos munka van rajta, benne is igen értékes fafaragás. Kigyózó oszlopok, sárkányos diszek. A sárkányok elnyelésre készen. Khinai tárgyakkal van tele az egész ház. Khina kiállitása nincs arányban 400 millió lakosának a számával, de örömmel tapasztaljuk, hogy az elzárkozottságnak már nem a mintaországa, Tibet vette át a szerepét, a Himalája, a föld legmagasabb csucsa táján.

Kár, hogy Khinából nem hozták el mutatónak a világ legnagyobb, 5020 kötetből álló könyvét, a T'u-schu-tschi-tseng cimüt, melyet rézbetükkel a XVIII. században nyomtattak 852.408 oldalon. Vigasztal, hogy a londoni British-muzeumban láttam egyik példányát.

*

A messze Japánország, otthon ezidőben a legnagyobb háboruban van, hogy legyőzze az éjszaki mumust, akitől Európa félt, itt pedig az életre való nép, ügyes készitményeivel terjeszti a piacát. Az élelmes, nagyot haladó nép különösen rokonszenves lett, hogy a kis Dávid legyőzte a nagy Goliáthot.

A másfél évig tartó véres háboru befejeződött. Japán félelmes nagyhatalom lett a világtörténeti folyamatban. Oroszország, alapjaiban megrázkódott, uj rendszer készül megváltoztatni a régit, jobb jövőre van kilátás, melyet a vér és köny szerez meg. Szt. Pétervárott megnőtt a gond.

Dombon, festőien fekszik Japán épitkezése, nem egy, két, ezenkivül több, többemeleti karcsu pagoda. Az ékes és értékes anyag, mind Japánországból van. Több milliót érő kincsek bennük. Megszámozták otthon az épület részeket, itt ugy állitották össze ügyesen szeg nélkül a házakat. Egyik épület a tokioi császári palotát tünteti elő, a másik egy bazárt megannyi

japán különlegességgel, sok encsenbencscsel valóságos Elysium. Legyezők, gyöngyház, elefántcsont faragványok, fényesre lakirozott fekete katulyák aranyos madárral, fácánnal, pávával, náddal, szövetek virággal, gyüszünyi pipák hosszu szárral. A harmadik sokemeletü épület, nem tudom én mi? A negyedik egy tea ház, tele bőruháju, apró lépésü, apró szemü kis gésával. A mikádó virággal megrakott országából való, önkéntes mozgással biró, érző virágok. Ahányszor megfordultam köztük, közönséggel mindig telve találtam a helyiségüket. Mindenki szivesen enyeleg a folytonosan nevetgélő teremtésekkel, mikor finomsággal, kecses tartással, a tea cserje leveleiből való föztjüket szolgálták fel. Hajában, sárga selyem nagy csokrot viselt a legszebbik. Fürge forgása volt a mandola alaku szemének. Kár, hogy nem beszélhettünk vele. A nemzetek városában Mezzofanti nyelvtudós ismereteivel kellene birnunk, aki sok nyelvkincset szerezve, tudvalevőleg 58 nyelven beszélt és irt, többi között magyarul is.

Akár Japánban lennénk, ugy érezzük magunkat a tea házban. Kertje este, sok szines papiros lámpával van kivilágitva. Megfigyelem és észreveszem, hogy a japáni nők nagy gondot forditanak a fésülködésre, egynémelyiknek müvészi volt a frizurája, nagyon izléses. Sokat adnak erre a japánok. Hajviseletüket, mely kifejező, az angol nők is kezdik utánozni. Ebből a hajviseletből meg lehet állapitani a kort, leány, asszony, elvált asszony-e, özvegy asszony-e az illető? Jobboldalt elől, magasra azok a leányok fésülik fel, hátul, fonatban eresztik le a hajukat, akik férjhez akarnának menni. A beleszurkált szines hajtük is ezt jelentik. Az özvegy nő, aki, nem akar már férjhez menni, rövidre vágatja le a haját s hátra fésüli.

A felkelő nap Szigetországa, a szélső kelet előre törekvő népe, az ázsiai jellegből gyorsan vedlett át az európai és amerikaiba és ime, kitett magáért. Az iparcsarnokban és másutt láttuk előrehaladását, készitményeit. Itt, mesterségesen alkotott vizesés a sziklárol, csinos kis hid a parkon át, kedvenc madaraik, a gémek, bronzból, rétmenti széleken, sóhajtozó nád mellett. Fák alatt, füvön, hasonlóképpen bronz szinben csillogó karcsu őzek. Szindus bazsálok és geraniák, Margit-virág megannyi, a nyárban elvirágzott liliomok, az őszi halvány chrysanthenumoknak, a büszke japánvirágoknak adnak helyet. A japánok nagyon szeretik a virágot. Avval ünnepelnek, avval gyászolnak, minden virágnak megvan a maga jelentősége, regéiket is Flora birodalmából veszik. Nemzeti

vallás náluk a virágok szeretete. Olyan érző lénynek tartják, mint az embert. Aprilisban tavaszi, októberben őszi, nemzeti virág ünnepélyt tartanak, amely alkalmakkor a legszegényebb japáni ember is szabadon bemehet a mikádó legszebb kertjeibe, amelyek ilyenkor bucsujárás szinhelyei. Apró növésü fák, cedrusok, vörös fenyök, juniperus.

Az épületekben Mutsuhito császárnak, családjának, hercegek és hercegnőknek az arcképei nyugatvilági ruhában. Nevezetes, hogy Japánország 2564 éves fenállása óta nem változtatott uralkodó családot. A japánok előre haladnak mindenben, rég ideje már annak, hogy a császár 3000 japán nőt küldött Amerikába, tanulni. Az amerikai, fél a japáni versenytől. A japánok hozzánk is járnak európeizálódni.

*

Keleti ápátiában szenvedő, török honosságu embert nagyon keveset láttam, s akik voltak, néma egykedvüséggel csigalépésben haladtak. Kelet, öregségtől megőszült, ruganyosság nincs a tagjaiban, otthon maradt, hol a Korán engedelmével bőségesen élhet nőkben s gyönyörködhet a keleti fántázia legcsapongóbb képeiben. „Ez a könyv az igazság igéit foglalja magában," mondja maga magáról a Korán. (26. sura 1.) A közömbösség erőt vesz rajta, öreg már. A hithü mohamedán felcihelődik s eljár inkább vizen Dseddáhba, onnét Mekkába vándorutjára, a honnét hoz lobogó fántáziát, vad fánátizmust. Keleten tul tett a legtávolibb kelet.

*

Marokkó, Fez fővárosát mutatja be picinyitve, a benne zsibongó tarka élettel, barnaképü arabokkal. A készitményeiket árulják, réz tálcát, vizi-pipát, kékbojtos fezt, bőrön aranyhimzést, émelyitő édességeket. Egy arab árulta ezeket, szeme borzas szemöldőkbe veszett. A száraz ember őserejü mokkát fogyasztott.

Láttam itt a többi között egy hypologiai rendkivüliséget, gazdagon kantározott nagy, nehéz lovat, melynek a magassága hét láb két hüvelyk. Egyik patkójával a földet kaparta. Snider névre halgatott, egy kamasz mutogatta 25 centért, elég drágán, hozott a ló 50 dollár jövedelmet naponta. Mellékes, hogy a lónak két gazdája volt s egyik a másikat megcsalván, perben álltak.

A marokkói szinházban, a mi sápadt izlésünk szerint is szép, élénk szinü ruhákban, festői szépségü, érzékileg korán érett,

kibontott haju nők táncoltak, daloltak, hangszert pengettek, réztányéros dobot ütöttek, no meg a csintalan csípőtáncot, hastáncot mutatták be. Még csak a táncoló dervis hiányzott, comb végéig érő bő szoknyában.

A gyöngyös Fatimát vörös selyem nadrágjában, zöld pruszlikjában egy mükedvelő — olyan szépnek találván, hogy még — le is vette, mikor nevetésre kinyitotta a szép metszésü száját. Sürü szemöldöke szépen ivelt. Mélytüzü, parázstekintetü a szeme. Sok, sok haj volt a fején, gyöngy volt közé fonva, virág bele illesztve. Szellemi müveltségét kérded? Az nem volt, de „a szépeknek örök időtől megvan azon kiváltságuk, hogy ostobák lehetnek," mondja Hahn Hahn. A darázs dereku megnyerő egyéniség, a bella Marietta pedig, moduláló hangon maga kinálgatta megvételre arcképét. Ennél is kékes-fekete, selyempuhaságu a hajának dus koszoruja, illatos hajpelyhek, szolgálnak keretül szép arcának. Hogyan került az ide-oda perdülők közé a márványos keblü szép olasz leány, gyönyörüsége a szemnek, nem tudom én.

Körséta a világkiállitás területén.

A sajtó épülete mellett, acélból alkotott magas torony emelkedik az égnek, távlatból ugy látszik, mintha gyufaszálakból volna összeróva. Ez a Marconi-féle drót nélküli távirás kiállitási állomása, ahonnét több városba lehet sürgönyözni. Erre a toronyra szeretnek a kiállitás látogatói felvonatni s az egyes emeletekről, alacsonyabbról, magasabbról körülnézni, az egész kiállitási területet áttekinteni. Most még érdekesebb volt a magas helyről lenézni, hogy ismerem az utakat, hidakat, épületeket, a különlegességeknek a helyét. Érdekes volt látni, miként bocsátják be a világosságot az egyes palotákba, házakba, felülről. Szellős volt bizony a vas torony legmagasában.

Megyek azután kocsin, gyalog, liliputi vasuton sorban, vizsgaszemmel apróra megnézni mindent, részben ismételni a már látottakat. Szemem ugy is többet látott, mint amennyit képes vagyok leirni. Mesebeli berendezés. Sajtóiroda, jégraktárak, vendéglők, magán épitkezések, szilárd anyagu és az összerakható faházaknak se szeri se számuk. Köteteket lehetne csak azokról teleirni, amiket én itt elhallgatok vagy csak nehány szóval emlitek. Körsétámban megannyi tarisznyázó társaságot látok, egyeseket is, zsiros papir göngyölegek, papir zsákok, hirmondói annak addig, mig összeszedik, hogy a naphoz cimzett vendégfogadó helyeken, kiállitási padokon, ideiglenes kiállitás volt az — élelmiszerekből.

*

Az erdészet, halászat és vadászat (Forestry, Fish and Game) egy egyszerü de tágas, jól világitott, széles utakkal biró nagy épületben van elhelyezve. Amerikaiak, fanemüeket állitottak ki és pedig Washington, Arkansas, Louisiana, Oregon, Unio államok

és Brazilia. Van itt egy fa, mely Amerika felfedezésének az idejében már 400 éves volt. Kitömött kisebb-nagyobb állatokat Louisiana, Montana, Colorado, Mexicó és Canada. Élő halakat nagy viztartókban Missouri és Pennsylvania. Madarak, élők és kitömöttek. Halhőség mindenféle vizekből. Vadászok és halászok örömünnepet ülhetnek.

Canada prémeket, Portugália parafát állitott ki, Németország a tudományos erdészetet tette ki szemlére.

Minél többet épitenek az emberek, annál nagyobb érdeket kelt az okszerü erdészet, a dolog sok munkásnak ad kenyeret, kincset hoz az erdő tulajdonosnak. Olvasom egy kimutatásban, hogy az Egyesült Államoknak a faipar, melynek az anyaga az erdőből került ki, 1891. évben egy billió dollárt hozott.

Ezen a kiállitáson szem elé van állitva, hogyan döntik, szállitják és száritják a fatörzseket, mik a fának ellenségei, miként kell a magot vetni, a fa csemetéket elültetni. Látjuk müködésben a gépeket, melyek a fa feldolgozására vannak.

Ami nem fért el az épületben, kivüle van nagy területen.

A halászathoz tartozó tárgyak, horgok és hálók tarka változatosságban igen érdekesen vannak kiállitva.

Régi vadászati fegyverek, melyeket dobtak, megfeszitett ivből lőttek ki, vagy amelyekkel tőrbe ejtettek. Legujabb szerkezetü vadász puskák, nagy számmal.

Élő vadállatok, madarak élénkitik meg az osztályt, vadász- és halász öltözetek teszik érdekessé. Olaj, kaviár, gyöngy, kagyló, korál, vagyis burány, szivacs s. a. t. teszik teljes egészszé. Egy hidról látjuk a halak etetését, tenyésztését a tóhalgazdaságban. A rothadt vizeket miként tisztitják. A lazacot miként fogják.

A tengeri halak egy másik, gömbölyü medencében, tengervizben vigan lubickolnak.

*

Nagy utat teszek ezután a képzeletben. New Yorktól megyek a sarkvidékek meghalt világáig 20 perc alatt. Felhágok egy 200 láb hosszu, jégtörő, tengeri nagy hajóra, csupa jég van körülöttem. A zivatar és éjszaki fény is kitünő utánzás. Ez a hideg nem hüt le, mert ebben a nagy melegben, „egy darab Vezuvot hordok a keblemben," mint Tiberius császár mondta, — de másról. Gondolkodom azután az emberiség halálmegvető tudás vágyáról, a 70-ik szélességi fok jégsivatagáról, az éjszaki sark

titkait ostromló hősökről. Sokan akarták már elérni az éjszaki sarkot, Nansen, Peary, Svendrup, Jackson, Andree és mások. Az emberi törekvések egyike sem sikerült még eddig. Legujabban megerősitésre váró hiradás van Amerikából, az éjszaki sark eléréséről. Cooc nevü amerikai tudós érte volna el. Nem hiszem.

*

Megnézem a száz méter átmérővel biró, vastornyokan nyugvó Ferry-féle vaskereket, mely a levegőben alulról fölfelé forog, emeli, viszi 340 láb magasságban a ráaggatott 36 vasuti kocsit, melyek mindegyikében 60, különlegességet kedvelő embernek van férőhely. Én Párisban még a mult század végén (1898) tettem meg ugyanazon keréken a legkevésbé sem borzalmas légi utat, azért itt most egykedvüen tovább állok, időt reá nem pazarolok, de esténként megnézem, mikor 8000 fény világitja meg, sőt egyszer előtéren beülök a Falstaff-féle kocsmába.

Az indiánok, szájtátva, talán gondolat nélkül bámulnak a nagykerékre, ilyen látványra még soha sem pillantottak. Már az igaz, hogy a st. louisi kiállitáson nemcsak az indiánok, de mások is gyakran felejtették nyitva a szájukat.

*

Innét a nagy virágóra és az Agriculture házrengeteg mellett az Intramural-villanyoson jutok a Live Stock-hoz, igazán csak egy zsirsertésért. Megcsodálására jártak az embek. Fetrengett. Földig csüng a kövér hasa, nem lehet már válúhoz édesgetni, megél a maga zsirján. Egy teljes öl volt az állat hossza. Sok „tordai pecsenye“ kerülne ki belőle, miként a székely ember a sonka szeletet nevezi. Azután a legnagyobb bivalyt néztem meg.

A barom kiállitáson, arrajáró, egy füst alatt megnézem az istálló-fészerekben a jó tejelőket az igavonó állatokat, a lovakat, ösvéreket, szamarakat, továbbá a kecskéket és birkákat, mindenféle lábas jószágot. Megtudom, hogy az Egyesült Államok állatállománya 4.073,791.736 dollár értékü. Ujjak pattintására figyelő, nyüszitő, vihogó, orrlikaikat szimatolva felfujó kutyákat, farkukat a lábuk közé kapó „hosszu kutyákat“, miként az erdelyi az agarat nevezi, és a miákoló macskákat, egyéb kedvelt állatokat, a szemes eleségtől hizott kakast, megcsupaszitott fejü tollas barmokat, fiatal tojókat. Külön helyen egy ritkaszép kakas, tolla, nyakán feldagad, megkotyog. Az Amerikában nagyon elterjedt s igen kedvelt mókusok, nagyobb számban. Ötven épületben nagy

területen van mindez elhelyezve. Ez a város-tanya, egyuttal állandó vásár is. Van sok ló a tartóláncon, katonának, rendőrnek, hintóba való, ágyu huzásra, teher vontatásra, telivér, fajtiszta apaállatok. Kár, hogy lótenyésztéséről hires hazánk, erre a jövedelmező gazdasági ágra sem forditott itt gondot.

Talyigás emberek hordták a szemetet. Nyikorgott a kerék, vakkantott a kutya, melynek a délutáni álmát zavarták.

*

Dóriai épitkezés mellett haladok el, ez a Temple of Fraternity. Missouri testvériességi egyletének a képviselete van benne.

*

Fáradt voltam, mégis elzarándokoltam Jeruzsálembe. A nyugalmat, nem az én számomra teremtették az istenek.

A st. louisi világkiállitáson a honunkfia Konta Sándor kezdeményezése folytán, papok és világiak által támogatva épittetett fel a 22 utcával biró, a müveltségnek egyik legrégibb városa Jeruzsálem, a hitvallásnak városa, ahonnét ered a mi hitünk is, a krisztusi tan. Tizenegy acra, az eredetihez hasonló dombos területet borit a 300 épület.

Eredeti fénykép felvételek s tervek szerint épült ez az itteni Jeruzsálem, történelmi dombjaival, nevezetesebb épületeivel, falával. Lakósainak a száma 1000, mind az igazi Jeruzsálemből való. Arab és szir kereskedő, ezüstbe keveredő szakállal, keresztény, zsidó és mohamedán hitü. Viritóan tarka ruhás asszonyok és leányok. Testük korábban érik, hamarább vénhedik. A keleti népek közös baja ez.

Itt is a jaffai kapun megyek be, mint 1887-ben mentem ott. Akkor is nagyon fáradt voltam, elgyötört, a tengerpartján fekvő Jaffa városból egy egész meleg délutánon és az egész, hüvös éjjelen át kocsin, lovon, szamárháton felváltva megtett utazás után.

Ebben az utánzott városban minden ismerős volt előttem, a főhelyek és romok, nem kellett magyarázat. Ez itt a Szentsir-temploma, az ott a Templom-téren épült Omár-mecset, Jeruzsálem legszebb épitkezése, itt a kálvária- Via Dolorosa utja, az Ecce Homo iv, Dávid tornya, Salamon fényes templomának a romfala, amely mellett, annak a tövében siránkoznak ott a zsidók vesztességük fölött maiglan. Itt a Cedron-patak, — ott, csak a nyárban kiszáradt medrét láttam, — távolabb az Olajfák-hegye emelkedik, előtérben a Gethsemane-kert. Itt a szent szikla, melyen Melchi-

zedek főpap áldozott, ahol Ábrahám feláldozni akarta fiát Izsákot, és ahol Jákob, álmában a mennyországba vivő létrát látta, s. a. t. egészen jó utánzatok.

A názári Jézus megfeszitése, mesteri diorámában, panoráma féle áttetsző festményben, melynek a világitása a napszakok szerint változik.

A jeruzsálemi emberek készitménye egészen az, ugy, hogy az itteni bazárokból és utcai elárusitó helyeken vett tárgyakkal, szem előtti munkákkal kiegészithettem a jeruzsálemi gyüjteményemet.

Szent képek, préselt virágokból rakott képek, gyöngyházból, félkagylóból, kagylóhéjból való fényes készitmények, békateknővel kirakottak, olajfából faragványok, selyemkendők, arany-ezüst ékszerek, törökhozta kaláris, ugy, mint ott. Puha kezek munkája, sok szép tárgy, de izléstelen csecsebecse is elég van. Megyek egy tapodtot, mást látok.

Nagyon érdekes a Salamon egykori templomának a nagy mintáját, a régi Jeruzsálemet is megnézni, amiként azt a tudományos alapokra fektetett képzelés, salamoni pompázatosságában azt a szemünk elé állitja.

Besötitett helyről látjuk a templom kivilágitását, arany-ezüst edényeinek a csillogását. Egy nagy olajfestésü képen látjuk Israel fiait a Sinai-hegy előtt. Mozgó fényképekkel történelmi előadást tartanak. Mindez még jobban érdekelheti az amerikaiakat, akik Makónál is még sokkal messzebb vannak Jeruzsálemtől.

Tevére ültem és bejártam az utcákat. A lelkem majd kirázódott, a rázós ülésből majd leestem.

*

Lincoln faházának az összerakható utánzásában, a Lincoln muzeumban megnézem a nagy embernek és későbbi köztársasági elnöknek az arcképét, Bibliáját, inga óráját, pamlagját, karszékét, vasuti egyszerü kocsiját és a diszkocsiját. Még a legutóbbi is nagyon egyszerü. A számot nem tevő semmiségek, tanulságok mégis, hogy a nagy emberek, milyen egyszerüen éltek a régi jó világban, pedig Lincoln, ifju korában madárijesztően cifrán járt. Szalmakalap, szines ing, rojtos nadrágtartó, térdig érő vászonnadrág, kék harisnya, eltiport cipő. Hosszu kusza haj, sörtés arc egészitették ki a megjelenését. Szülővárosa nem vehette nagyra.

*

Cronje tábornok, hadvezér, a költő tollára való búr nép szabadsághőse, kinek a vitézségét, hős tetteit, hősregébe illő harcait a világ alig pár év előtt bámulta és magasztalta, a búr oroszlán, aki derekáról dicsőséggel oldotta le a kardot, azzal most erre a világvásárra került, hogy ugy mondjam leszorult. Angol-búr harcot mutat be a levitézlett társaival és a vele szerződött emberekkel. Lóra kaptak, vágtattak. Azután felvonulás, csatárláncba fejlődés, csata, De Wett tábornoknak az angol örségen való áttörése, s. a. t. Mélységes szánalom fog el, de a történelmi alak megalázó szereplését kimenti az a körülmény, hogy elvesztette a vagyonát, nagyszámu családja van és hogy — Amerikában van, ahol más szemmel nézik a világot. Ami egy osztrák tábornoknak furcsa dolog lehet, itt nem az.

*

Egy séta a st. louisi világkiállitás területén meggyőz arról, hogy a világkiállitások nem járták le magukat, mint azt szeretik hangoztatni, arról véleményt hozni a forgalomba, mert ha minden nemzetnek nincs is belőle a meghozott áldozatoknak megfelelő anyagi és erkölcsi sikere, van az összeségnek. A világkiállitás iparkodásban tartja a világot és tiz évről tiz évre, most már van annyi előre haladás, mint azelőtt talán egy század alatt. A kiállitások, tükörképei az emberiség előrehaladásának. Azt hiszik, hogy a négy év előtti párisi 1900. évi világkiállitást nem mulja felül semmi. Ime! Jöjj és lass! Jöttek is New Yorkból 36 óra alatt, San Franciscóból 96 óra alatt, Európából 10—12, Fiuméből 17 nap alatt, Ázsiából — mondjuk — egy havi utazással, de mégis itt voltak a világ népei, találkoztak, láttak, hallottak és tapasztaltak, ugy, hogy mindenki tanulhatott. Ma már nincs távolság, nincs akadály, a világrészeket rendes hajó forgalom köti össze, a hegyek alagutakkal vannak átfurva, megröviditve az utvonal. Az ember legyőzi a legyürhetetlennek tartott nehézséget. És mentek és láttak sokan, sokat, attól a pillanattól, mikor Washingtonban az elnök megnyomta a gombot és a futó villanyosság meghozta a megnyitási engedélyt, eladdig az időig, mikor kapuzárást tartottak.

A földkerekségéről oda sereglő különböző nemzetek fiai sokat irtak erről a páratlanul legszebb, legnagyobb és leggazdagabb világkiállitásról. Hoztam én is onnan egész életemre való tanulságokat. Irtak a st. louisi világkiállitásról sokan, olvasták azt

nagyon sokan, tanult aki irt, okult aki olvasott. Az emberiség művelödése, egy pályafokkal előbbre ment, haladottabbá lett. Sok dologban Európa, Ázsia, Afrika, szóval az ó világ, Amerikába járhat vénségére iskolába. Az európai restelkedésről le kell tenni. Tanulni nem szégyen. Mindenki mindent nem tudhat.

Ember- és népisme.

„A vas is megvásik idővel.
Km.

Az Administration tüzmentes, terjedelmelmes, vörhenyes márványépületnek a tőszomszédságában lévő ember- és népisme kiállítására törekedtem könnyü testtel előre, a washingtoni egyetem egyik kiállítási házába.

A nagyalaku, sötét, egyszerü épületben, melyet nem nézünk jelentősnek, könyvekben, képekben, sőt élő alakokban, a pattagoniai óriástól, Stanley felső kongói ingerlékeny, rézbarna, törpe, erdőlakó kis néptörzséig, az emberre éhes vadembertől, a ravasz diplomatáig, megvan minden, ami az emberi test- és népismére tartozik, ami a tudományt élő képekben valóságra váltja. A könyvek, képek, rajzok számára, alkalmas padasztalok.

Az emberi történetismeret — tudjuk — hatezer évre nyulik vissza, az emberiség haladását, ennyi esztendő bizonyitja, ha a mult tájékozatlanságában, a kőkorszaknak nincsenek is feljegyzései és arról bizonyság, de amit a világkiállitásnak ebben a részében látunk, azok megvilágitó adalékkal járulnak az ősemberi tulajdonságok-, a későbbi népek külső-, belső megismeréséhez, az emberiségnek különféle nemzetekre tagolt állapotához, a tudományos igazságok felderitéséhez.

A földrajzi ismeretek napjainkban, az idő és jármüvek rohanásában, óriási lépésekkel haladnak előre s utat törnek járatlan térségeken.

Az első tekintetem hadi zászlókra, zászlórudakra, pajzsokra, gömbölyü és többélü sisakra, sisak mellé szurt tollakra, nagy és játékszámba menő kis ágyukra, indián régiségekre, korsókra, lyukassá rozsdásodott vasedényekre, más házi eszközökre, sirleletekre, tehát királyszékből, kunyhóból való tárgyakra esik. Azután ismét a hadi eszközökre, alapfegyverekre siklik szemem, mell-

védőkre, nyilvesszőkre, sulyos, pofonrugó mordályokra, újabbkori tölténydobozokra, szijas és szijtalan, halálthozó fegyverekre. Falon, egy táblán lógó puskán, rozoga fegyveren ugyancsak megfeketült a diófaagy. A hadiszerek, emlékezetünkbe visszaidézik a régi Amerikát.

A vizözön előtti és utáni időtől, Kain botjától, Achilles dárdájától a kanóc puskáig és ettől Manlicher fegyveréig, mindig küzdött az emberiség, forrt önmagában, hogy tisztuljon.

Látom St. Louisnak, a Mississippi-völgy királynéjának a régi képét, tervrajzát, más, olvashatatlanná halványodott régi irásokat nézek. Magától értetődő volt, hogy az emberfajok különbségét, a különböző századok-, mondjuk egy csomó ezer esztendő emberének a mult XIX. század végeig a tudomány-, müvészet- és a mesterségben való előhaladását, a száztekervényü agyvelő munkáit láttuk itt. Azt is, hogy milyen az ember házi- és vallási szokásaiban, játékában. Mindezt, mélyebb népismei tanulmányban, századok tanulságaiból, szemléltető, történeti hagyományokhoz simuló képekben látjuk itt s az államok viszonyainak a számszerinti megállapitásából; a statisztikai adatok meghatározásából sokat tudunk meg, azt, hogy az összes emberiségnek egyheted része tüdővészben pusztul el, azt is, hogy a nyugodt életben legmagasabb kort érnek el a papok és a földmivelők, a modern élet rohamos haladásában legrövidebb életük van az ujságíróknak, pincéreknek, vasuti hivatalnokoknak és alkalmazottaknak. A dolog önmaga ad megérthető magyarázatot az ellentálló képességről.

Az ember- és népismében, tudományos dogmatizmussal, mély járatu tanulmánynyal buvárkodó néprajzi szaktudós, itt kielégitheti tudományszomját teljesen, kiszélesitheti látókörét, kergetheti a szivárványszerü ideált. Láthatja, az ősszülőktől az emberiségnek fokról-fokra való előrehaladását, az emberiség kulturhaladásának uj medervájását, azt is láthatja, hogy az emberi intézmények mennyire voltak a változandóságnak alávetve, mennyi idő kellett mindenre, az elkorcsult képzeletre, tudásra, arra is, mig Krisztus után a VI. században a hinduk feltalálták a semmit, vagyis a nullát, azt a számjegyet, mely képviseli a nemlétezőt és a melylyel olyan jól tudunk most tizedes törtekkel számolni. Arra is hat század kellett, kogy a nulla, (0) az araboktól hozzánk kerüljön.

Testi kiképzés. Katonaság.

A világkiállitáson a testi kiképzés (Physical Culture) bemutatására van egy különös, elől két csonka tornyos ház épitve, de érdekesebb mögötte a nagy tér, játékra, tornászásra. A tornászók és a testgyakorlás kedvelőinek valóságos Mekkája. Ujabb időben már az egész világon sulyt helyeznek az emberi test kiképzésére, annál inkább Amerikában, ahol folytonos munkában, járás-kelésben vannak az emberek, mondhatom, jobban mint máshol. A rendszeres izomfejlesztő tornászás van itt bemutatva, kezdve a gyermekjátékokon, folytatva az úszással, evezéssel, vivással, gurigázással, labdarugással s általam eddig nem ismert amerikai testgyakorlatokkal. Különböző időben kell ide jönni, hogy ezt vagy azt, a testedzés reneszánszát lássuk, kit mi érdekel.

Volt itt már sok verseny, nagy erőpróba, boxviadal, a mennyiben 150.000 dollár volt bajvivás, küzdés, birkózásra, ökölvivásra s. a. t. jutalmakra kitüzve. Az ököl náluk hatalmas fegyver, házi sportjuk, az ezzel való bajvivás, ökölharc.

A Krisztus előtti, régen megszünt olympiai játékokat akarják föléleszteni az amerikaiak. Sokan, közöttük könnyülábu magyarok is, voltak már e téren versenyen.

Athén kezdte ujra 1896-ban az olympiai játékokat. Egy amerikai nyerte el az első dijat discus dobással. Az 1900. évi párisi világkiállitáson is a jutalmak kilenc tized részét amerikaiak vitték el. Amerika ismeretes a sport kedveléséről.

Akiknek szenvedélyük a sport, megbecsülik a félelmetes erejü sport férfiakat, az athléta termetü egyéneket. Az acélos idegü, kisállásu Scherringből, felügyelő lett a vasutnál, több ezer korona ajándékot kapott, házat, birtokot. Nagy kortyokat ivott a dicsőség poharából.

A testi kiképzés bemutatásának ezen a helyén, porondozott térségen, melynek a bemeneti kapujára Physical Culture van irva, sok nemzetnek a fiai — hozván magukkal az ifjukor üdeségét — léptek sorompóba; lötyög rajtuk a bő ruha. Forgatták a tornabotot, egymással versenyre keltek. Jöttek-mentek dicsőséggel, diadal kiáltással, vagy re infecta. A magyar ifjuság ezen a téren, nyilt versenyen, előnyösen mutatkozott be s dijakat nyert. A szem rajtuk függött.

*

Katonák napja volt, amikor én itt voltam, de korántsem csatajáték, kis háboruval. Megpergették a kétfenekü dobot. Riong a harsona. Katonai rendgyakorlatokat tartottak, a tisztek rájuk kiáltottak. Állásba vágták magukat, azután egyenletes, rugalmas léptekkel felvonultak a hadsorok, gyakorlatozó csapatok, előre nyujtott karddal a vezénylő tisztek. Fénylett az acél. „A vas megvédi a fejedelmeket", mondta már Neró. „Jobban a hüség", mondta Seneca. Harci sort állva, billegtették a ragyogóra tisztitott karabélyt, a fegyverek megcsörrennek, azután a vállon lazán tartják, vagy a lábhoz hullatják. Az emberek a korláthoz furakodtak. Egy testes ur, kettőnek a helyét veszi el, egyik lábát előre terpeszti. Láttam kényes paripákon ügyes lovaglást, többrendbeli sötétkabátos tisztet, nagyreményü katonát. Ültek a nyeregben mint a trónon. Azután a lovat sarkantyuba kapva, magukat megfeszitve vágtattak. Egy tüzes lónak a habbal boritott nyelve kidülled. Ragyogó a fegyverdiszük, de nem olyan fényes az öltözetük, mint a mi, feszes pályán lévő parádésainké, akik feszesen rakják a lábukat. Minek is az a sok sujtás, sallang, tollbokréta fényes gomb, a köpönyeg melegben is vállon koszoruba fonva, inkább legyen a katona jól kiképzett, a peckes járás és ülés nem a fő dolog. Nem, nem. Hazafiság lakozzék a katona mundéros ember szivében s tudja azt, hogy miért harcol. A tárogató bugása, tudjuk, a kurucoknak sokat mondott, a magyar faj hadratermettségét, tudjuk, mellen aggatva hordott szolgálati érmek nélkül is. Tudja, hogy „a haza nélkül, az élet nem ér semmit!" Háboru előtt igy esküdtek a búrok, kiket a világ megcsodált akkor, mikor aranya miatt egy népet akartak kiirtani. Az agyonegységesitett közös hadsereg, mint minden közös jószág, jó nem lehet. Idegen ármádia az nekünk, érzelmi világunktól távol van. Helyzet, melyhez hasonló nincs a világon.

A yankee nem szeret katona lenni, cingár is ahhoz, hogy

valamely telivér tenyészetü, csiklandós lóra üljön, azon, feszes katonás tartással, kosaras vagy kosártalan markulatu karddal hadonázzon, s a mi fő, nem szeret fiatalon elterülni a csatasikon. Azért inkább gőgösen lenézi a katonai állást, kicsinyli, mert nem nemzeti intézmény. Az Egyesült Államok hadserege nem is áll jó anyagból, szedett-vedett népség; akik nem tudnak másként boldogulni, azok állnak katonának. A zsoldos had a kikötők védelmére és az indiánok megfékezésére van. A közembernek mégis jobb sorsa van, mint nálunk, naponta csak egy órát gyakorlatoz, próbaháborut nem csinálnak. A tiszt nem büntethet, csak a hadbiróság. A katona, eltartáson és lakáson kivül kap 16 dollárt havonként, 30 év után teljes nyugdijat, sőt földet.

A régi intézményü nemzetőrség, (18—45 éves kor) maga választja a tisztjeit, a kormányzó helyben hagyja. Gyors előmenetelben lévén részük, sok az ezredes, akik azonban más foglalkozást is kereshetnek, nem szükséges, hogy a katona, rangjaletett legyen. Kard és yard (rőf) bizony furcsa egy embernek a kezében, de gyakorlati és hasznos, az idő pénz, jobb, ha a tiszt foglalkozik a szabad idejében, mint ha a kávéházi nagy ablakokból nézeget, polgár emberekkel fenekedik, kardját csörteti. Az is európai furcsaság, hogy nálunk a fegyveres béke szuronyerdejében a militarizmus szarvait olyan nagyra növelték, addig vesz, mig telik fegyverfogható.

Az Unio összes katonasága, zsoldért szolgáló 60.000 közemberből és 3800 tisztből áll.

A nagyvilág népei között.

Legjobban ismerjük meg a nagyvilág népeit, ha azokat a maguk valóságában látjuk. A st. louisi ethnographiai kiállításon, ebben a tekintetben is az ismeretek kibővitésére jó alkalom volt. Édes örömest jöttem ide, a népek természetrajzi megoszlását egy tekintéssel nézni.

A dombon emelt s kongresszusok tartására is berendezett Administration mellett, a Dormitory-t jobbra hagyva, megyek a vörös indiánok közé legelőbb, azután a Philippini-szigetek fekete bőrü lakóinak s más, tőlünk távol eső népeknek a meglátogatására, a néprajzi eleven muzeumba, melyben vad idegen népek kiállitásul szolgáltak. Nyitott szemmel nézek.

Az indiánok kiállitásában, fa- és bőrkunyhókban maguk a hamisitatlan indiánok voltak kiállitva. Nem feledkeztek el a nagy részben kiirtott őslakókról. Elhozták a kihaló nép maradványait. Sátorokat ütöttek. Szokásaikban, ruházatukban, házi eszközeikkel tanulmányozhatjuk a telivér indiánokat.

Szegény indiánok! Valamikor ezeké a vadászva vándorló rőtbőrü őslakóké volt ez az egész föld, melyet látunk, csaknem az egész iker földrész Amerika az övék volt. Itt is napok kellenek ahhoz, hogy a gyors vaskerék szemünk elé hozza a nagy földterületet, a természet gazdagságával megáldott szabad hazájukat. Jöttek azután a földéhes fehér emberek, kiket a haszon serkentett és mert nem volt átverhetetlen az indián harcosoknak pajzsa, tüzzel-vassal irtották az amerikai emberfajt, egymásnak életét oltották. A 110 évig tartott háboru s véres harcok után elfoglalta földjüket, letelepedett az őslakók-, e föld uraiknak birtokán, gazdagodott, vadászta a prémes és hustadó állatokat, szántott, vetett a szűz talajon. Most pedig, mikor megszedte

magát és bőségéből világra szóló kiállitást rendezett, ide rendelte mutatóba száz számra a levert, sötét rézbőrüt, családostól, asszonyostól, gyerekestől, mondjuk pereputtyostól a hamisitatlan indiánt, hogy nyaktörő játékokkal vonják, tereljék világvásárra a közönséget. Nem csak a vadak falják egymást, az emberek is. Háboruikkal amazoknál rosszabbak, mert törvényesitették a gyilkosságot. Élni egymás mellett, joga van a népeknek, de a derékon törni, irtani egymást, nem, soha nem. Ezt minden erkölcs tiltja. A fehér ember tudta a jogot, még sem cselekedett aszerint, mert kapzsi és hataloméhes volt. A Bismarck-féle kegyetlen mondást, hogy a hatalom erősebb a jognál, gyakorlatban már előbb érvényesitette. Előre nyomulása, az indiánok hátrálása volt, ha olykor véres harcok árán is, de amiként a bölény veszett, pusztult az indián, meghajolt, mint a spanyol nád. A gyürüt mind szükebbre vonták. A fehér ember ugy is pusztitotta őket, hogy megkedveltette velük a pálinkát, ezt az édes, ölő mérget, sőt kimondani is borzasztó, pusztitó betegségeket honositott meg közöttük. Himlőbetegséggel fertőzött ágynemüt terjesztettek el közöttük. Egy német bölcsész azt mondta, hogy a fehér emberek eljárása az indiánokkal szemben, örök szégyen lesz. De ha el is vesztették az uralmukat ezidőben, ha az idők rohanó árja el is boritotta az indiánt, az emberanyag kihalásáról még sincs szó, hiszik sokan, hiszem én, mert vannak az indián 600 törzsben ma is, — mikor a száz millió fehér ember Amerikában elfoglalta a tengerpartokat, jobb földeket, uralkodó lett a többi népség fölött — mintegy tiz millióval sokan, vérkeresztezéssel kétszer annyinál többen. Fehér apától és indián anyától mesztic származik.

Az indiánoknak, hazátlanokká téve, jó menedékük van a Cordillerák magaslatán, a La Plata síkságán, az Indián-területen, elszórva másutt is. Ha félnomád, félvad, sátoros cigány módra is élnek s nem képesek állam alakitásra, ha nem is birnak beilleszkedni az átalakitó uj társadalmi rendbe, mégis fen maradnak. Nemhogy fogynának, hanem szaporodnak. Az Egyesült Államok tanácsának a megbizásából Larrabbee őrnagy, nagy fáradsággal összeállitotta a szabad területeken élő rézbőrüek statisztikáját. Eszerint 1836-ban 252.464-en voltak, 1906-ban 284.000-en.

Amint látom, hallom, a rézbőrü indiánoknak sok törzse van a kiállitáson képviselve. Telepükre 40 acra földet mértek ki.

Nézem a sátrakat. Akár a lappoké, más vándor népeké.

A tüzhelyek? Ezek még csak a kezdetlegesek. Fekhely? Akár a kármelita baráté.

Megfigyelem a napsugárban fürdő, szájukat tátó gyerekeket, a borzas haju, üveggyöngyös serdülő leányzót, meg a pipázó anyjukat, aki kezdetleges dolgokkal babrál. Nézem az apjukat is tetőtől a talpig. Megakad szemem a kidudorodó pofacsontján. Nem törődtek a kiváncsiakkal. Tudom szánni őket. Ha fel is öltözködnek jól, hiányos akkor is a ruházatuk. A leány, ha akármennyit aggat fel magára, mégis hagy mutatónak. Feltünik közöttük egy villogó szempár és gyöngysorfog. Csillogó tárgyak ő magán. Pár darab rézpénzért, melyeken az ősének dombor képe van, vad táncot jár, de nem — örömében. Feltünik azután egy fegyverben álló harcos, aki taglejtéssel, pajzs emeléssel, dárda forgatással iparkodik a figyelmet magára vonni. Teste sötétvörösre van festve, fején, sátorszerüen, festett sasszárny tollak, nyakán láncszerü füzér van állatfogakból, csigákból. Ha a nő előkelő, akkor is van rajta toll és gyöngy.

Megnézek többet a félvad ruháju rezes ábrázatuak közül. Az egyiknek nyakán kaláris füzér, indián ékesség. A közepes termetü indiánoknak az alacsony homlokuk felfelé keskenyedik, koponyájuk, hátul lapos épitésü, eszerint fejük nyujtottnak látszik. Mélyen fekvő, kifejlett szemöldök alatti fekete szemük kicsiny, merev néző. Szemhéjuk piszkos szinü. Ajkuk vastag, husos. Hajuk merev. Felső testük erős, kezük, lábuk kicsiny. A mongoloid tipus, hogyan jutott ide, nem tudjuk. Firtatják. Talán Grönlandon át. Vörösbarna a testszinük, mely a festékkel való bemázolástól származik.

Laposfejü indiánnő.

Az indiánok történetéből megtudom, hogy mint ellenségek, kegyetlenek, lehuzzák a foglyok fejéről a bőrt.

Érdekes, hogy nem az apától, hanem az anyától származtatják törzsbeli hovatartozásukat és örökségüket.

Tovább nézem a pipát szopókáló, nagysörényü indiánokat, szivar kinálásra, mosolyra derül-

nek. Az orruk még laposabb lesz, határozatlan vonásaik még jobban elmosódnak, teljesen kifejezéstelen az arcuk. Lehet, mikor szabadjukon voltak, éltek mint az ősember, mikor a leány is megülte a nyergeletlen lovat, ijjról nyilat pattantott, nem volt ilyen gondterhes a kinézésük. Akkor széllel, viharral versenyt tartottak. Ma, azon kivül állanak. Látó szemmel is vakoskodnak.

Egyik vénből, fiatal legényből se nézem ki a harcias, kilőtt nyilveszőkkel halált osztó ellenséget. Nem bizony. Akiket lovuk, szélgyorsasággal röpitett, meghunyászkodnak most, inkább jámbor, szomoru a kinézésük, mint akiknek elmultanak szebb napjaik. Visszatérés nélkül multak el. Sokan, a mellettem beszélők is azt hiszik, hogy maholnap csak a történelem fog emlékezni róluk, mikor erről a földről irni fog. Voltak, de már nincsenek. Ne osszuk ezek nézeteit. Majd átváltoznak egy uj fajban.

Az evő-ivó népet pusztitja — igaz — az élő, tüzes viz, miként ők a pálinkát nevezik, továbbá a városokban való lakás, mert a szabadban való tartozkodáshoz voltak szokva. A polgáriasodás megmentheti őket.

Lássuk mit tudnak? Nézzük meg az indiánok készitményeit. Fából, farostokból, bőrből, csontból vannak azok legtöbbnyire. Első tekintetre látom, hogy sokkal különbek ezek a lappokéinál. Az indiánoknak a kiállitási területen iskolájuk van, melyben férfia, nője kézmüipart tanul. Indián szövetü szép leplek kerülnek ki a nők kezéből. Iskolába fogják őket, hogy küszöbe legyen az a müvelődésük, haladásuk és emelkedésük fokaira. Csinos fafaragási munkák kerülnek ki a férfiak kezéből. Veszek emlékül egy bambuszbotot támasztéknak, sulyegyenzőnek, meg egy fapipát, melyen egy indián fej, vörösre festve, fejdisszel jellegzetesen van kivágva. Látok különösebb, nagyobb tárgyat, sokat adnék érte — otthon.

Wigwam.

Még egyszer végig sétálok a sátrak és wigwamok*) előtt, megnézem a kigyó-

*) Wigwam, indián kunyhó, kup alaku sátor, bivalybőrből, fakéregből. Közepén tüzelő hely, felül nyilás a füstnek.

táncot, festői jeleneteket figyelek meg mikor étkeztek a vörös bőrü atyafiak. Tollbokrétát csak elvétve látok homlokuk köré fonva, állatfog-diszszel többet, fejükön a lobogó tolldiszt pompázni máskorra hagyják, most nem is voltak fegyverbe öltözve. Hejh hajdanában! Most a harci trofeák nagyon megfogytak, talán egészen elfogytak.

Feltünést keltenek a Mexicói Köztársaságban lakó cocopas indiánok, akik közül huszan jöttek el a kiállitásra. Csontos alakok. Valamikor több százezerből álló néptörzs volt, ma alig vannak már 800-an, földmüveléssel és halászattal foglalkoznak, szorgalmatosak, levetették a hiányos ruházatukat, elfödik a testüket egészen, mert járnak a polgáriasult népek viseletében.

Indián nő.

Az a kérdés merül most már fel, miért pusztul mégis Amerika őslakója, az indián? Azért, mert az anglo-amerikai települők kiszántották őket földjükből, lassanként megvették tőlük azt. Azután nem lehetett kibecsülni őket az elfoglalt helyükről. Az indiánok kivándorlása követte ezt a cselekményt. Megfogyott a bölény csorda, elfogyott a táplálék. Ügynökök zsarolták azután az indián népet. Ha önvédelemre keltek, ólomgolyóval és kardéllel, hadsereggel verték le őket, cselezve csalták tőrbe a törzsfőnökiket. A vér el se párolgott még a földön, uj vért ontottak, véresek, vörösek lettek a zöld mezők. Olvastunk eleget az indián háborukról még 1890-ben is. Szóval, az Egyesült Államok mostohán bánnak az indiánokkal, mert Canadában, az angol fenhatóság alatt boldogulnak.

Az Indian Office, tessék-lássék féle eredményekkel cselekedetekkel polgáriasitani igyekszik az indiánokat, a civilizáció áldásait igyekszik beléjük verni. Akiké volt valamikor ez az egész föld, melyen az Unio államai felépültek, azokat most kényrekegyre eltelepitik külön területekre, az Egyesült Államok nyugati részeibe szoritják. Akarják is őket, nem is. Idem velle atque nolle elvet tartják.

Kezdetben az Unio összes indian lakosságát az 1837. évben

kiszakitott Indián-területre akarták szoritani, ahol olyan magasra nő meg a fü, hogy a lovak eltünnek a kékes-zöld füerdőben, de a harmadfél százezer közül csak 75.000 van most itt, a fehérek már többen vannak.

Az 1891. évben Oklahama néven uj területet kaptak az indiánok. A törzsfőnökök békepipát szíhattak.

A cserokéz törzs halad a polgáriasodás utján, kivetkőzik az ősök szokásából, erkölcséből, iskolákat tart, angolul beszél, iparral foglalkozik, a földét müveli, barmot tenyészt s. a. t. Az iskolákat öregek is látogatják, három nemzedék is egyszerre hallgatja az oktatást, apa, fiu, unoka, esetekben az öregapa is. Az indián nem fogy, sem a letelepült, a kultura eszközeit használó, sem a szabadon élő. Tehát a számuk növekszik. Azt mondja az indián biztos a jelentésében, hogy most több indián van, mint Amerika felfedezésekor.

Közép amerikai indián teljes diszben.

Texasban és a Mexicóval határos államokban sok indián van. A Sziklahegység vidéke, az Egyesült Államok legnéptelenebb helye. Hátsó ajtót nyitva maguknak, életrekelve, ide a száraz, vörös ragyás sziklabércek közé huzódnak vissza az indiánok, félvad pásztorok, cigányok módjára szeretik a szabadságot, ha sziklatalajon, ha füfátlanságon.

Az indiánok nagy részben kereszténnyekké lettek, vannak templomaik és iskoláik, de a harcias és halál megvető, a lovat megülő sioux-indiánok csak nem tudnak belenyugodni a helyzetbe gazdasági tehetetlenségben szenvednek, inkább szeretik a csavargást, ahol csak tehetik ártanak a fehéreknek, rettegésben tartják

a farmereket, vad kiáltozás közt kikanyaritanak a nyájból s örömüvöltéssel hajtják el. Nem néz törvényre, aki fosztogat.

A csikósok most már nem foghatnak nyers bőrből font zsineggel, a hurokkal kiröpitett lasso-val vad lovat, tehát elhajtják a hasznos házi állatokat, el messzire, Mexicó vad-, senkitől sem járt hegyvidékeire. Előbb lovakért vettek menyasszonyt, most lopott jószágért. Szabad élet a fődolog náluk, a készből élni, a gyüléseken szónokolni.

Valóban fájó érzések keletkezhetnek az indián iskolás fiukban, szomoru emlékeket hordhatnak a keblükben, mikor európai szabásu ruhában, a harcias őseiknek történetét tanulják, mikor azoknak a vad természet ölén élt büszke elődöknek az emlékét regéléssel ujitják fel a képzeletükben, akik csatakiáltással, fegyvertüztől bőszülve riadozó lovukat nekieresztve, lovuk szakadtán csak azért keresték a könnyebb hős halált, mert féltek a természetes lassu haláltól, annak a gyötrelmeitől. Még ma is kivánják az elaggott, vad indiánok, hogy szabaditsák meg őket az élet terhétől. Hittek és hisznek az öröklétben, azért a holtnak fegyvereit, akár égetik, akár temetik, mellé teszik, hogy használhassa a jövendő létben, amikor feltámasztja a holtakat manitu, a nagy szellem. Szellem, — szerintük — mozgató ereje az embereknek, állatoknak, órának, gépnek, lőfegyvernek, azért sok áldozatot hoznak a géplélek szellemnek. Ez a téves hit, lomtárba illő fogalom, nyitja babonájuknak. Babonás nézetektől, a tanultabbak sem mentek. A felfogás, összezsugorodott agyvelőre vall mindenesetre.

Sioux indián.

A keresztény és pogány indiánoknak, reményük végleg elapadván, az az egy vigasztalásuk lehet, hogyha az európaiak-,

a fehér ember lábnyoma által el is vesztették Amerikát, az európaiakkal vissza szerezik azt — mint meszticek, kreol vagy fehér férfiu és indián nő ivadékai. Büszkék lehetnek az őseikre, mert nagy volt az ő bátorságuk, hősiességük, példaadók voltak a hazaszeretetben, tüzhelyük, lakóházuk megvédésében. Csupa erény, mig a fehéreknél kincsvágy, árulás és hazugság. Clio mindent feljegyzett.

Bánó Jenő, a mexicói államok magyarországi főkonzulja, tanulmányozván az indiánokat, arra jön, hogy az indiánoknak a magyarokkal rokonvonásaik vannak, mind a két nép ősi szokásaiban vannak hasonlatosságok. Egy indián néptörzs, a Mexicóban élő Toltékok, hét vezérük felsőbbségének hódolnak s a vezérek legokosabbját, legvitézebbjét, fejedelemnek választják, akik örökösödés utján birják a hatalmat. A vezérek karjukból vért eresztenek, melyet megisznak, szövetség, vérszerződés jeléül. Bánó, az indiánok mélabus zenéjében is hasonlatosságot vesz észre, táncukban hasonlóképp, sőt a paprikás ételek kedvelésében. Véli, hogy az indiánok Ázsiából eredtek és a Behring-szoroson át vándoroltak Amerikába.

*

Az indiánokat elhagyva, a Refrigeration Building állitja meg lépteimet. Érdekel. Nagy terület, nagy ház, nagy gép, itt van a müjéggyártás. Nem kevesebb mint 300 tonna suly naponta, mikor ragyogó és forró a napsugár. Kell is a szomjas közönségnek, magam is rendes fogyasztója vagyok az izletes ice creamnak. Akinek melege van, ide jöhet hüssölni, a jégraktárokban szivesen látják, csak ne ártson meg. Bizonyára ennek is meg lesznek a maga áldozatai. Kisebb-nagyobb hütő eszközök nagy számmal. Amerikában sok müjéggyár van, szeretik a jeges italt. Elfagylalják az izeket és a tejfölös habverést.

*

Menjünk tovább népet nézni, ez a mai sor. Cipelem a fáradt testemet, mig birom.

Egy félkör alaku tónak saját épitkezésü bambusznád-hidján megyek át s a Philippini-szigetbeli lakók három, — egymástól egy dobásnyira fekvő — falujához jutok, melyek olyan kiterjedésüek, mint az indiánok telepe. A tó vizén mutatják be a halászatukat.

Az Egyesült Államok, távoli uj birtokukat mutatják be szines,

eleven képekben. Száz ház, 75.000 kiállitott tárgy. Első lépés a polgáriasodás felé. Vezeti őket az Egyesült Államok keze. A sok taggal képviselt törzsek életmódja, épitkezése, a benszülöttek házi ipara és a Philippini-szigetek kincse, tárlaton van itt. Mondanom sem kell, hogy a katonaságuknak sem kell sok az öltözetre, valamint a szellős házaikra sem kell sok anyag. Nálunk egy ól is különb. De ők azért boldogabbak lehetnek, mint az agyoncivilizált emberek. Nem idegesek, nem fáznak, annyi bizonyos, aratnak is anélkül, hogy vetnének, hullik az áldás a magas fákról, mig a fehér ember ki nem szántja őket is. Belátnak a tervükbe. Árnyék nemzetek. A müveltség legalsó fokán álló igorrottáknak nincsen rávalójuk, sátortanyájukban, falujukban, a hazulról hozott illatos fadarabkákat nyujtják megvételre. A pénzt, tenyerükbe öntik. Hangos szavakat fujnak magukból, melyeket nem értünk. Kevés a gondjuk, hosszu a napjuk.

Bambusznádból alkotott, szalma fedelü vendégfogadóban pihenünk meg. Érdekkel nézem mindig a bambusznádból való készitményeket. A pázsitféléknek ez az óriása, melyet eddig, percről-percre a leggyorsabban növő növénynek*) tartottak, a három világrész égövi, sokfaju, fatermetü növénye igen hasznos. Fiatal hajtásait főzelékül eszik, leveleit takarmányul használják, szemtermése megőrölve, kenyérlisztet ad. Épitenek sudarából házat, hidat, raknak keritést, tutajt, csinálnak belőle sátorkarót, butort, sok szép tárgyat, látunk a kiállitáson eleget. Cikkjeit edénynek használják, rostjaival vánkost tömnek, hajtásaiból papir készül.

Megnézem a nők kézimunkáját a kiteritett gyékényen, a manilai kender-ipart, az aranymosást, a mintegy százféle fanemet, közöttük a festékfát, a kezdetleges vizi járműveket, gyöngyhalászatot, a félig vizben álló házakat, különösen a manilai házakat. Manila a Philippini-szigetraj exotikus fővárosa, dohány gyártás benne. Nálunk is van Manila néven egy jó szivar faj.

A Pasig-folyó áthidalását, Punte de Espano-t mutatja be egy hidalkotás, tömör kövekből van, oszloppárkányos. Átjárás a tavon. A partszélen, feketeképü gyerekek, ruhátlansággal, vagy ágyékuk körül övet viselve, mint öntött ürgék szaladgáltak, mások álmél-

*) C. H. Baker, az acnida australist figyelte meg a leggyorsabb növésü növénynek. Ennek az ágai ugyanis $^1/_4$ esztendő alatt 6—8 méter hosszura nőnek.

kodó arcot vágtak. Kölcsönös megbámulás. Adok nekik purdipénzt. A gyermekeknek hosszu a hajuk. Kis mokány, hosszu sörény. Egy anya, hátára kötve vitte gyermekét. Ez Norvégországban, másutt is szokásos.

A hirtelen barna népség félmeztelen, férfiak és nők mulattatni iparkodnak a látogatókat éktelen, fülhasogató zenével, dobok puffogatásával, sikoltó sipokkal, sivító-, cincogtató hangszerekkel, recsegő, fülsértő éles hangokkal. Egyiküknek valami dudafélét is nyakgatott a hóna alatt. Mindez nehézkesen ment. Ütenybeosztásról fogalmuk sem volt. Szó sem lehet zenei hallásról. Feladatukat végezve, elégültségükben, főleg a nők, hervadt bájakkal, előre görbülő testtel összegubódzkodtak, mint a hernyók, nem tettek semmit; vad benyomást adtak a tájnak. A bánatot láttam kifejezésre jutni a legtöbb arcon. Bizony messzire származtak el a szigetkék-, földfoszlányoknak a vállalkozó, a nap égő sugarai alatt élő lakói, 1500-an, no, de visznek majd kidolgozatlan állapotban lévő elefánt agyarak helyett elég rezet és nikolt haza, apró ajándékpénzeket. Menjenek a délszigeti lakók, nádból és sárból készült falaik közé minél előbb, mielőtt átveszi a zuzmara az uralkodást, mert lefogyva, hova-tova elpusztulnak, a világ megszünik körülöttük létezni, — melyben élnek mint ükapjuk, — ha a fojtó köd leszáll rájuk és a dér megcsipi őket. Azzal a benyomással távoztam, hogy a világosság sugarának nehéz lesz behatolni a sötét koponyákba.

*

Alaskát, az Unio államai között emlithettem volna, mert annak a territoriuma, de mert olyan nagyon exotikus, vontam ezen fejezet alá.

Az aranykutatás és aranylelete folytán az utolsó évtizedekben hiressé vált Alaskának, az oroszoktól (III. Sándor) 1867-ben 7.200.000. dollárért megvásárolt, zordon és kietlen nagy pusztaságnak a lakóival benépesitett három épületnek egyike, az éghajlati viszonyokhoz simuló eszkimó-ház. Udvarán tarándszarvasok és kamcsadáli ebek, melyek a szánkákat huzzák. Egy szánkára két ember, hét kutya, mert el-elakadnak a hótorlaszokban a kutyaszánkók. Az Egyesült Államoknak ottani póstája ez. Eltart egy pósta-ut 30—90 napig. Egy eszkimó csettintget az ujjával, közelre hivja az ebeket, sürü bundás állatokat. A hó és jégmező, természetesen festve van, csak képben lehet látni a hózsivatagnak a tenger hullámaival észrevétlenül való egybe olvadását. A sarki

világ szinpompás fényességét, az éjszaki esti tündérvilág kigyulását megalkotja a képzelet, abból a képből, szinek jelenségéből, mely nagyritkán hozzánk is elcsap violaszinben az égürben. A sarkvidéki fajhoz tartozó, kivesző félben lévő, többnyire pogány népnek az állatbőr ruházata is látható. Halak, melyeket többnyire nyersen esznek, gyümölcsök, ásványok, szén, réz, sok arany. A bányászat legujabb módszere, melylyel már Alaska megvételétől száz millió értékü aranyat termeltek az amerikaiak, tehát tizszer többet, mint a vételár volt. Az oroszok vakarhatják fejüket. A föld, minden részében nyujt kincset, a hideg, merev éjszakon és az izzó délen egyaránt.

Mint ember felsóhajtok és mondom: Zord vidék, hosszu tél, a természet éjszakája, szegény barlanglakó eszkimó! Állatbőrből van a kunyhó, állatbőr a ruházat, télen, mikor a rög csontkeménynyé fagy, földház, hó alatti lyuk a lakhely, mint az állaté, hova négykézláb jut be a kócszinü, fénytelen haju eszkimó· Erőtlen a napsugár. Vérségi tilalmat nem ismerve, férfi és nő összebujva, elfogy a családi élet tisztasága. Más levegő, más szokás, más erkölcs. Annyira más, hogy a Herschel-szigeten lakó eszkimók, kicserélik egymással a feleségeiket, sőt kutyát is cserélnek el asszonyért, mert olyan nagy becsben van náluk a kutya, hogy az asszony kitüntetésnek veszi, ha azt, vele elcserélik. Furcsa bizony ez a felfogás.

A vulkanikus eredetü, földdé rögződött Sandvich-szigetcsoporthoz tartozó havaiiaknak a polinéziai épitkezési formában épitett házában sok termesztmény és kézi munka van felhalmozva. Mindig érdekes azt látni, miként élnek a kisigényü emberek, miként töltik el piszmogással az idejüket.

A Polinéziához tartozó Hajós-szigetekbeli szamoákat mi is láttuk pár év előtt a budapesti állatkertben. Harcjátékuk után hallgattuk a diadalüvöltésük kitörését.

A nyugat indiai Nagy Antillákhoz tartozó Portorico- (Puerto Rico, gazdag kikötő) sziget, melyen a spanyolok egykor 600.000 benszülöttet irtottak ki, továbbá az Oceániában fekvő s a Marianne-szigetcsoporthoz tartozó Guam (Guaja) is az Egyesült Államok gyarmataihoz tartozik. Gyámgyermekek.

Mindezek látásakor a világ összes népeinek a zürzavarában előtérbe lép a nyugati nagy világhatalom, a nagy köztársaság képében.

Pike.

Tudták a leleményes amerikaiak, hogy a jó üzlet lelke az ügyes reklám, tudták, hogy mivel vonzzanak közönséget a világrészekből, miként tereljék a figyelmet magukra. A kiállitási főbejárat előtt megcsinálták a mulatságok városát, oda csatolták a kiállitási területhez a nagy látványosságot s rendeztek sok és nagy mulatságot benne, hogy üdüljön az elfoglalt, szórakozzék a tanulmányozó, asszonyoknak, gyerekeknek legyen meg a mulatságuk, chaotikus módon tulon-tul legyen mindenből. Több volt a soknál s igy lépten-nyomon, folyton-folyvást volt bevétel, a reklám erősen müködött, trombita harsogással kidomborodott az amerikai élelmesség teljesen.

Pike, ez volt a st. louisi világkiállitásnak a mulatságos része, helye, olyan ragyogó tarka világkép, melyet szóval nem lehet leirni, ecsettel lefesteni, mert minden pillanatban változik, amely nem volt eddig sehol, azt hiszem, nem is lesz, nem egyhamar. Sokat lát, hall, akinek nyitva van a szeme, füle. Szárnyra kelt a Pike hire.

Nem csak a föld összes népeinek a munkáját állitották ki, hanem magukat a különböző faju embereket, a kis eszkimótól a pattagoni nagyig. Fehér, fekete, barna, vörös és sárga emberek adtak itt találkát, kezet egymásnak. Vad népek Amerikából, Afrikából, Ázsiából. Ember a földnek legérdekesebb teremtménye, legyen az a müveltség legmagasabb fokán lévő párisi, vagy kutyahust élvezettel falatozó igorrota a Philippini-szigetekről, akár emberhust evő kannibál, aki hiszi, hogy az elejtett ellenség ereje és vitézsége belé száll.

Összegyültek az exotikus népek a távol, rejtelmes Ázsiából, szélső keletről, hogy mutassák magukat és összegyültek a müvelt emberek is, hogy lássák őket. Népeknek a légyott adása, nagy találkozása volt a Mississippi jobb partján elterülő St. Louis

városban és az egész kiállitási területen. És ahol a nép összetorlódik, ott a nép mulattatásáról kell gondoskodni. Igy volt a görögöknél, rómaiaknál a circenses, igy van ez nálunk királykoronázásnál, Unio elnök választásakor Amerikában, világkiállitásokon, ünnepélyes alkalmakon, multban, jövőben.

Sokat költöttek a st. louisi világkiállitás alkalmával mulatság szerzésre, szórakoztató dolgokra, hét millió dollárt magára Jeruzsálemre, a tiróli Alpokra kerek egy milliót. Máshol szép kiállitást lehet csinálni ebből az összegből.

A globus távoleső pontjairól összehoztak 6000 exotikus embert, 1000 szelid és vadállatot, idegen sőt félvad országokból. Látványosság, lehetetlennek vélt dolgoknak az összesége.

A Pike tehát a világkiállitásnak része, mely vasárnap is, köznapon esti hat órán tul is nyitva van, mikor a kiállitás zárva. A világ csaknem minden emberfaja hullámzik benne köznapi ruhában és ünneplőben. A Pike, egy mérföld hosszu*) utca, jobbra-halra sorban vannak elhelyezve a látnivalók. A kiállitáson elfáradva naphosszant, összegyüjtöm az erőm maradékát, ődöngök s minden este megnézek valamit, vitorla és vasuti sin nélkül körül járom a földet, megnézem a népeit s gyönyörködöm világpolgár módjára

A Pike-nak egy része — hogy ugy mondjam — nem is fért el a Pike-ban mint központban, elszórva ékelték oda, ahol a kiállitási épületek között helyet találtak egyes részének. Ilyen a nagy kerék, utazás az Éjszaki-sarkra, Jeruzsálem város, amelyekről azonban alkalmatosan szólhattam azon a helyen is, ahol az emberről, népekről irtam, azért itt, csak a széles nagy utcában lévő dolgokról emlékezem meg, tárgyhalmaznál fogva röviden, futólagosan.

*

Sarkon, bekezdésnél, 250.000 négyszeg lábnyi területen vannak a tiróli tájak, a tiróli Alpok világa. A területet azért emlitem, hogy fogalmat szerezzen magának az olvasó az itteni nagy arányokról még a mulattató látványosságoknál is, és hogy a térbeli kisebb-nagyobb eltéréseknél ne terheljem számokkal.

Az örök hóval boritott Ortler-hegycsoportozat és távlatban az égbenyuló csucsok hazájából, a romantikus szépségü földről, a svájci legmagasabb Mönch, Eiger, Jugfrau jéghegy ormok,

*) A chicagói Midway Plaisance csak fél mérföld hosszu volt.

más felhős magasságok, szikla alakulások, rohanó patakok, ugy mint ott, vannak ábrázolva. Hegyszakadékot átkötő hid. Zuhatag zöldes kék fényben, alászökdelő, apró vizesések ezüst szinben. Az erdős, bérces hegy alján falu, templom, a tiróli kastély, a hegyhajlaton a hegy nyerge által kettéválasztott zöld mezők, egy kereszuton Hofer András szabadsághősnek az innsbrucki emlékszobra s. a. t. ugy van Tirólon kivül a szomszédságos országokból is összehozva, ugymint a bajor királyi kastélyok, Lajos király szinpompás diszépitkezése is ugy van egymás mellé állitva, hogy a szemlélőnek teljes képet nyujtson. Az innsbrucki arany tető ugy nem hiányzik, mint a guriga. Ott fent pedig háttérben, távlátszatban van festve az örökös tél dermesztő birodalma. Szinte fázni kezdünk mikor már messziről ránézünk a jó utánzásra, hóboritott házakra, hegyi kunyhókra, jégmezőkre. Nem kell vasszeges, erős talpu cipőket ölteni, vasvégü botot kézbe venni, villanyos vonaton járhatunk a szilárd anyagból való nagy hegyek utain, alaguton, szorosokban, emelő gépeken feljuthatunk a legmagasba, levegőben lógó állomás helyekre. Utánzatban minden igen érdekes lehet annak, ki a pici Svájc nagy hegyein szuszfogyasztó kapaszkodással és a magasan felnyuló Norvégia jégmezőin, más turisztikai országokban a hegyekben lerakódott vastag hórétegeken nem járt. Errefelé nincsenek a közelben gletscherek, a magaslatok megvivására vállalkozó emberek. Érdekkel nézem a hógörgeteget, a vizi nagy virágokból előlépő szellemi leányokat és hallgatom a tarka öltözködésü, vörös parasztesernyős tiróli nép énekét, jodlirozását, a citerás leányt, mikor a húrokba kap. Nézem a legény udvarlását az ablakrésnél, azután betérek a kiállitás legnagyobb vendégfogadó termébe, melyben 3000 embernek férő hely. Ez a kiállitás látogatóinak a bucsujáró helye. Sajnálom, hogy a hires oberammergaui passio játékokat nem láthattam, nem hallhattam. Egyszer jókor, másszor rosszkor jutunk valahová. Különösen áll ez a mondás a Pike egyes mulató helyéről. A tiróli faluban 250 tiróli és stájer ember lakik. Kerekszoknyás asszonyok, csupasz térdü emberek, zerge szakálas vadász kalappal.

*

A tiróli Alpok közvetlen szomszédságában van az irek faluja, városa, mert ez is összetétel. Dublin főváros országyülési háza, egy sziklán épült vár, rajta lőrésekhez hasonló nyilások, egy közel ezer éves kapu boltozatnak az utánzata. Vadász és halász

életből jelenetek. Utcaföldön és villanyos vonaton járhatjuk be az egészet. Egy téren, irországi föld és kő, utóbbi burkolatnak.

Megnéztem az irek kiállitási tárgyait, főleg a női kéziiparukat. Vannak közöttük a türelemnek munkái, tetszetős tárgyak. A szinházuk nem mulattatott. Örültem, mikor az alakok eltüntek a függöny mögött. Az utca levegőjére iparkodtam.

*

Következik a vizen és vizben való utazás. Hasonlóját láttuk Coney Islandon, azon különbséggel itt, hogy léghajón folytatjuk az utunkat, nagyon magasan szállunk — látásbeli csalódással.

*

Az érdekes Sevillában spanyol férfiakat és nőket látunk sétálni nemzeti, szingazdag öltözetben, de ezeknél mezteleneknek a vállak, karok. A nők éjfekete haja, fejtetőn, hajkoronába, csiga alaku tekercsbe van fonva. A korán érő, forró vérü senoriták, itt csak közönséges kiadásban voltak és nem a fénylőkből, de fény volt a mosolygó, beszédes játéku szemükben, felszivó képesség. Akik nem látták az eleven néplélek Sevillában a tüzet szikrázó szempárral biró andaluziai szépeket, azoknak ezek is tetszhettek, egy hidalgó megvetéssel nem kell nézni őket, kivált később, mikor cigányleányok társaságában énekeltek és gitároztak, csörgetyü és kézi dob ütögetése mellett táncoltak. Vontatva, hanyagul történt az mikor én láttam, mégis fiatalos mosolylyal az ajkukon. Egészen másképpen, élénkebb, szilajabb lejtéssel, sokkal tüzesebben táncol, csengős dobbal kezében, a hevülékeny spanyol leány, szuró pillantásu asszony, otthon a napsütötte Spanyolországban, a gesztenyefák honában, főképpen Sevillában, a gyönyörök városában, ahol enyhe, meleg lég uralkodik, ismerni és élvezni lehet az élet minden szépségét és örömét, ahol megszinesedik az élet, közöröm között ragad az életvidorság magával, mely az andaluziai nép ereiben otthonos. Hosszu nyaku gitárral, félhangu fogásrovatokkal mulatnak és mulattatnak, előbb légies lebegéssel, azután ropogós tánccal, kifejező taglejtésekkel, kacér elhagyással, egymás megforgatásával, felgyulladt vérrel buján sikongva.

A világhirü Alhambrában lévő Oroszlán-udvarnak a nagyon gyarló utánzatát mutatták be. Alig ismertem rá. Az épitkezés homlokára kérdőjelet kellene tenni. A spanyolok ezt az irásjelt ugy is előre szokták tenni, hogy az olvasást megkönnyitse.

*

A berlini Hagenbeck Károly fenevad nagykereskedőnek az állatsereglete, mondjuk állatkiállitása méltó volt a világ kiállitáshoz. Vonzó, vagy amiként mondani szokás, attrácció, Nem emlékszem, hogy világéletemben ennél nagyobbat láttam volna valaha, Koppenhágában sem. Az oroszlánok orditást hallattak. Loholással iparkodnak az emberek a legnagyobb vonzó erejü látványossághoz. A szemenszedett legvadabb, legvérengzőbb állatok nagy számmal voltak idomitva, egymás mellett állva, féloldalra fekve. Nem falták fel egymást. Az állatszeliditők nagybátran hajmeresztő legujabb mutatványokat végeznek velük, szuró, átható szemmel, tüzzel, lövöldözéssel. Leghihetetlenebb állatszeliditések.

Az elefánttal való mutatványok csakolyanok voltak, mint a mi cirkuszainkban, de a méz lompos barátja, egy otromba medve, két lábára állva, betanitva ügyességgel forgatott egy hengert a lába alatt s ugy haladt előre. Bengáli tigris nyargal az elefánt hátán, a világitó-, tüzes szemü állatot, óriási macskát, égő karikának ugratják neki. Nyolc jegesmedve lép elő, a szeliditő birkózik az egyikkel, a másik medve ülve iszik üvegből. Púpos zebu ökröcskével, dán dogokkal és egy egész falka indiai elefánttal voltak mutatványok. Végre 70 vérengző vad állat között járkál egy bátor állatszeliditő, szemközt nézi a király-tigrist, azután ütiveri őket. Feszültség, vad izgalom, vártam minden pillanatban, hogy a kancsal szemü fenevadak tépő fogai alá kerül. Egyszer ugy lesz, állatpsichologia dacára, vadfélelmükben meglesz. Farkas a szőrét elveszti, de szokását nem, tartja a közmondás.

Előadás folyik a nagy állatszinházban. Egyszer az emlős vadakkal, a him és nöstény tigrissel, a fakósárga oroszlánokkal, a zsivatag királyaival. Izgalom vesz erőt a nézők elméjén. Máskor a 225 font sulyu, kinyuló és összecsavarodó, de a kigyó tekintet büvölő erejét elvesztő kigyóval, a 350 font sulyu óriás teknöccel, melynek a hátán járni lehet, a hat láb hosszu gyíkkal.

Madarak, ragyogó szinü tollruhájukban, kakaduk, papagályok, más ritka példányu, gyémánt fényes-, éles szemü léglakók vannak a nagy kalitkában.

Az idomitott állatoknak, hazájuk embereiből van a gondozójuk. Indiai ember van az elefántok mellett, arab a tevéknél, oroszlánnál, hiénánál.

A Hagenbeck-parkban gődény futtatást rendeznek száz

yardra, egyakós edény tele hallal, az a vonzó célpont, amely felé a létösztön vezet. Nem az éhes gődénynek élelem után való futásából, hanem az állatok tanulékonyságából eszme-társitás folytán füzöm tovább a szót, mert a vadállatok szeliditésével elért nagy eredményt látva, megdől a régi felfogás, hogy csak az embernek s nem egyszersmind az állatoknak fejlődik a szellemi képessége. Az emberi hatással bizony fejlődik az. Ugy érvel ugyan egy angol tudós ez ellen, hogy a méh hatezer év előtt is ugy rakta a sejteket mint ma. Kérdés, egészen ugy rakta-e? vagy elérte talán már a tökélyt!

Mondják, hogy olyan tájakon és vidékeken, melyeken ember nem lakik, a madár rászáll az emberre, veszélyt csak akkor sejt, ha embert látott már. Amerikában bottal, ruddal verték le a madarakat kezdetben. A darvak, miért állitanak ki őröket? Miért nem fél a seregély a madár ijesztőtől? Milyen sokat tanult meg a háziállat, amit a vad fajbelije nem tud. Jöhet idő, mikor az ember magát kimüvelve, az állatok müveléséhez fog majd nagy gonddal. Lehet, hogy felakad az állatok beszélő képességének a hiányánál, lehet, nem.

Zene hallatszik minden oldalról. Sokhúru, több sipu hangszerszámok. Frank Collins Baker, angol természetrajzi tudós jó megfigyeléseket tehetne, milyen hatással van a zene a ragadozó állatokra. Az angol tudós ilyen megfigyelésekkel foglalkozott hosszabban a Lincoln Parkban, játszott hegedüjén az állatkertben. A párduc érzéketlen volt, a jaguár és puma a bánatos dalokat hallgatta szivesen. Az oroszlánok igen, a tigrisek nem szerették a zenét hallgatni, a hiénák féltek attól, a kutya ugatott vagy vonitott. A nöstény állatok inkább kedvelik a zenét, mint a himek. A neveztem tudós a Pike-ban megfigyelhetné a réztányérok csörgését, trombiták harsonását, recsegését és a dobok pergésének hatását is az állatokra.

Ha szétereszthenék az itteni állatokat, volna nagy futás. Leggyorsabb volna a gazella, utána a ló, a farkas, agár, nyúl, zsiraf, tigris, iramszarvas. A gazella hamar elfáradna, de a farkas, mint legkitartóbb futó, egy éjjel száz kilométert is hátra hagyna. A nyúl, mikor a vadász üldözi, kutya kergeti, 1080 métert fut le percenként, mig elbujhat valamely bokorban, mert „mikor Isten nyulat teremtett, bokorról is gondoskodott.“ (Km.) A struc 33 métert fut le másodpercenként. A fecske madár tul tesz valamennyin, óránként 500 kilométer

sebességével. Igy olvastam ezt egy érdekes kimutatásban.

Az Éjszaki- és Délisark, látványos tájképekben van meg a Hagenbeck telepen.

*

Japanese village következik. Látunk japán énekesnőt, táncoló leányokat, megannyi fiátal japán leányt, alig győzzük a nézéssel, mintha Japánországban volnánk. A japánokról, tea-házaikról, az őz szemü és szépségü, finom iveléssel keskeny kezü, tipegő járásu gésákról irtam már, ismétlésbe nem bocsátkozom. Azt is tudjuk, hogy Japán, a nevetés országa, lakósai vigak, életkedvelők, hogy lakozik bennük és hogy Japánban, európainak, bárkinek ideiglenes házasságot is lehet kötni, akár turistának legrövidebb időre. Szólok azért ezen a helyen a fehér és sárga faj vérkeveredéséről. Az európaiak azt mondják, hogy az ilyen, fehér- és sárgabőrü házasságából beteges egyének, korcsszülöttek származnak. A japániak ellenkezőt állitanak. Természetes. Ők kis emberek, nagyobbak szeretnének lenni s ezt a fehérbőrüekkel való házassággal érhetik el,

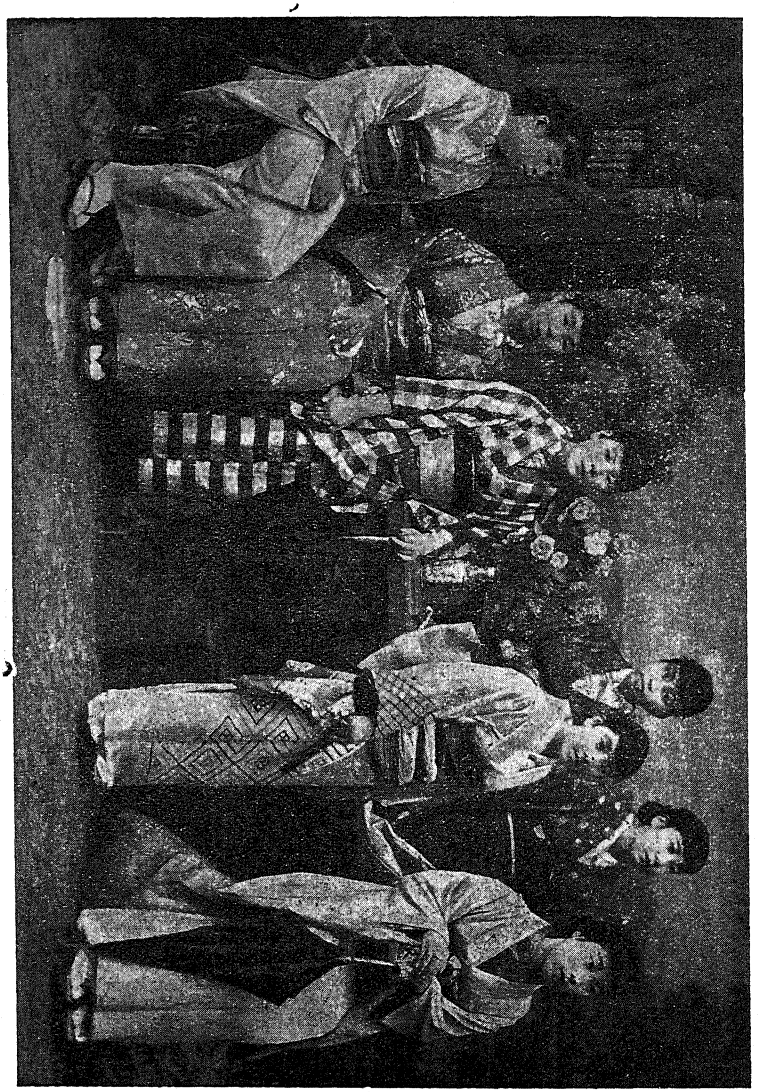
Japán énekesnő.

*

Old St Louis, a régi St Louis, amilyen az ismeretes vételkor 1803-ban volt. Természetes, hogy egészen más, mint a mostani. Nem voltak akkor toronymagas házak.

*

Földre fektetett, égszinü nagy kupolában, mondjuk, 125 láb magas, félgömb alaku épitkezésben van a Creation. Képekben látjuk, Isten a világot miként teremtette hat nap alatt. A föld

Japán leányok.

teremtését, kérgének a képződését mutatják be szines, látványos képeken, amint a zürzavarból kiemelkedik, alakot vesz magára s megelevenednek rajta a teremtések. Érdekes szép látvány. Egy

csatornán való utazás alkalmával, hatvan évszázad mellett halad el az utas és ügyes kivitelü képekben látja fokról-fokra a világ fejlődését ugy, amiként azt a tudósok agya kieszelte.

*

A szibériai vasut, falra festett orosz falúk, hózsivatag tájak mellett visz el. Hasonló valami, a Coney Islandon látott indiai utazáshoz, két vasszálon, csakhogy egészen más kiadásban, éjszaki tájak festésével.

*

A Chinese village sokkal kisebbszerü lehet, mint amit New Yorkban a khinaiak városrészében természetben láttam, nem nézem meg, csak felemlitem, amennyiben a Pike ismertetéséhez tartozik

*

Konstantinápolylyal hasonlóképp vagyok. Láttam a Boszporusz partját a maga szépséges voltában, kicsiben is láttam a budapesti Lágymányoson. Megyek tovább, nézem azt, ami érdekelt és természetben nem láttam.

*

Eszkimó falu. Nem is falu, hómezők, jéghegyek, festve. Bekukkantok. Előre tudom mi van bent. Látjuk az apró, nyomoruságos embereket, de csak nyári ruhában, amint halásznak. A kutyák által vont szánkák is ki vannak téve nézésre.

*

Egyvégtében járva, az ezen sorban még következő látványosságokat elhagyom, a Galveston Flood ugyanolyan lehet, mint a Coney Islandon mutatott. Ezt a Texas-beli szigetvárost, pusztulásában, amint a felszabadult őserő neki rontott, a tárgyakat benne hegyin-hátán leverve szétszórta, másutt már leirtam. Az amerikai ujkori tüzoltást hasonlóképpen, megnézni sem győzném valamennyit. Minden bemenetért külön és sokat vasalnak ki az élelmes emberek, néha, látszatra való hatásvadászatban boszantólag semmiért, az utazó ember pedig csak érdemes dolgokra költsön, van ilyen elég.

*

A sentiagól tengeri csatát azonban érdekkel nézem. Férőhely van 30.000 emberre. Most is sok ember ül, seregszám. Eröd, mesterséges kikötőben valóságos viz, valóságos csatahajók, viz alatt járó hajók, robbantó anyaggal töltött készülékkel, picinyitett

kiadásban mind, gépezettel, villanyossággal mozgásba hozva. Elsülő, robbanó ágyuk, elsülyedő hajók, a spanyolok hajó hadának a teljes megsemmisitése, érdekesen és tanulságosan van a szem elé tisztán kivehetőleg állitva ugy, hogy teljes fogalmat alkothatunk magunknak a legujabbkori tengeri nagy csatáról, Spanyolország napjának a lehenyatlásáról Amerikában.

Milyen háládatlan mégis a világ a felfedezők utódai iránt. Kiverték őket az ősi birtokból ököljog cimén.

*

Az utca tulsó felén lévő látványosságokból is többet hagyok el, bizonyára érdekes dolgokat, de szivesen térek be a cairói utcába, nézni a keleti élet mozgalmát s az abban megelevenedő életet, az ember-nemlakta pusztaságok és élő-szigetek, az oázisok kóborló, lebernyeges ruháju rabló arabját a haszonállat tevéjével, a zsivatag hajójával, a szamár hajcsár gyereket. Szakasztott mása annak, aki Cairóban, a khedivék városának utcáin tele tüdővel ordit s vesszővel ütlegelve hajtja fülesét, hogy gyorsabban ügesen s jól pótolja az egylovas bérkocsi szolgálatát. Egy helyen az Alkorán szavaival köszönök be: Békesség nektek! Megkinálnak egy nargilével, török vizi-pipával, de megköszöntem. Volt benne részem, mikor keleten tanulmányoztam keletet. Ott is csak egyszer jutottam jóhoz. Tele tüdővel kell azt színi, amihez mi nem vagyunk szokva, begyakorolva, megesik, hogy visszaszippantunk.

Nézem addig a tevesor elvonulását, teveborju is volt abban, hallgatom az utcai kereskedők és hajcsárok kiabálását, gyönyörködöm a keleti élet szines hullámzásában, tarka öltözetü egyiptomi arab leányoknak a kecses táncában. Volt közöttük néhány hirtelen barna, nagyszemü, szép idomokkal biró ékesség. Az arab nőknek — igaz — nagy a szájuk, az orruk se szép, de a szemük feltünő szépségü, ragyog. Az itt látott alakok, a cairói szép napokra emlékeztettek. Azok is olyan langymeleg esték voltak, mint ezek, itt most.

Megnézem a negyven kereskedés nehányát. Látom több helyen a holdkarimát, csillaggal. Az egyiptomi sárfalukban, a Cairóban látottaknak az ismétlése volt mindez nekem. Megismerek több tárgyat, közöttük olyanokat is találok, melyek az egyiptomi gyüjteményemben megvannak már, pávatoll legyező, szfinx, s. a. t.

Ami nálunk járás-kelés, az itt tolongás. Ami nálunk zene, az itt hangszerek ütés-verése. Puha teveszőr-pokrócon ült az az öreg, aki ezt cselekedte. Utána nagyot hallgat, az arab közmondást tartja: A sietés az ördög dolga.

Boldog Arábia. Te sem lehetsz már boldog, mikor Egyiptomba, onnét ide, ilyen messzire szóródnak a lakóid kenyérkereső utjukban. Nem hozták magukkal a nemes vonásu arab nőket. Cairó utcáin lehet őket látni, a kissé hajlott orru szépségeket. Nem hangzik a müezzin elnyujtott kiáltásu imája. Otthon maradt a minaret öre, nem jöhetett el a világvásárra.

*

A Palais de Costumesben az embereknek, különböző nemzeteknek a korhü ruházkodását látjuk több századon át s miként változik az. Világtörténelem ruhában. Szabó ügyességek. Magas felgombolkozás és decolletage. Diszruhákban, igy vonultak fel a bizanci császár elé ünnepélyes fogadásra, ugy jártak Velencében, egykor Rómában, jelenetek Napoleon életéből is. Nevettető most, ami akkor komoly volt.

*

A régi és uj Páris, melyet a franciák a világosság városának szeretnek hivni. A Szajna-parti Bábel, milyen volt a forradalom idején s milyen most. Bastille, a forradalom hőseinek viaszalakjaival. Érdekes államfogház Párisban, V. Károly épitette a XIV. században, lerombolták a forradalmárok 1789. évben julius 14. napján. A szétrombolás százéves évforduló napjának az ünnepélyét láttam.

Régi zegutcák, ujkori, fákkal beültetett városi széles utak. Régi lebuj a Montmartre-on, sötétre borult háttér, mostani fényes kávéház az opera terén. Régi fakapu, mostani ivkapu. Régi oldalajtó, modern bejárat. Régi kórház, modern szanatorium. Az utóbbiból bizony sok kell, mikor a nagyvilági, nagyvárosi élet az emberi szervezetet olyan gyorsan őröli.

*

Ázsia népei mindig érdekeltek, habár ennek a nagy világrésznek csak az egyik, Kis Ázsia nevü csücskében fordultam meg.

A misterious, rejtélyes Ázsia több népét láttam itt a Pike-ban zsibongással összegyülni, piros övü, sárga turbános hindut, khinait, jávait, birmait, elefánttal, bivalylyal, apró, izmos tatár lóval, a Ceylon-szigeti vallási szertartásu bikával.

A dobogón gyönyörü perzsa leányok, idomos alakok, nemes vonalu mozdulatokkal kerek, kecses táncot lejtettek, kihevültek s az egyik, szinte bujálkodó szépség még virulóbb lett az arcrózsáival. Kigyönyörködhetjük magunkat a mesébe illő édes teremtések láttára. Az egyik páratlanul édesnek a koromfekete-, kibontott, szétszórt haja földre érő volt. Szellő zilálta. Plasztikus termetének a vonalai igen szépek. De az már nem tetszett, mikor egy gyenge alkotásu, nemes profillel ékeskedő leány, finom metszésü szájába, fogai közé kapta és mozgatta a széket, emelte azt feje fölibe, egyéb sulyokat is ide-oda rakott izomerő mutatványnyal, miközben sötét pir boritotta el az arcát. Az is kellemetlen volt, mikor egy japán emberke, elügyetlenkedve, kétszer esett le a kötélről, egyszer éppen mellém puffant le az egyensulyozó bottal. Japáni apró, fekete szemei mozogtak, villogtak. Nem engedtük harmadszor felmenni, habár ügyesen szökkent talpra. Aki nem tud kötélen járni, álljon tótágast. ⁂

A mondottakból kitünik, hogy egyvalamit nem sokáig vehetünk szemügyre, gyorsan változnak a képek előttünk, melyek Perrault, Andersen és más mesemondók tündériesnek festett képeit felülmulják szépségben. A tarkakivilágitásu Pike-ban van mennyország, pokol, hinta a kettő között, utazás a légben, földön és a vizben, ütközet szárazon és tengeren, az emberfölöttien erős dijbirkózókban földhöz verő izom erő, testükben kigyószerü hajlékonyság, házégés, földnek és viznek kitörése, a forró Indiában, hideg havasok között utazás, fényképszinház, láthatunk különböző nehéz léptü, vaserejü, a sokadalomból másfél fejjel kilátszó óriást, kinek mellét mély lélekzet dagasztja, karját izmok dudoritják, a pygmák országából való, gyenge törpét. Állatokat látunk, a khinai szinházban és másutt hallunk soha nem hallott hangokat, belekábulhatunk a pokoli kalamájkába, mert a látványosságok, páratlan különösségek előtt a zajban, tulzásba csapva, felhőket verdesve tele torokkal tulkiabálják egymást a belépésre nógató hivogatók, tessékelő, csoda hangu, tele tüdővel orditó, medvehangon dörmögő, lábaikkal karikázó emberek. Az egyik, nagyon is tágra nyitotta a sötétöblü száját, kidülledtek szemei, mikor harsogtatta szavát.

A hang chaoszból menekülni nem lehet, mert handabandázásokkal, hosszu nyelvü papir kürtökön, trombitával bömbölnek, harsognak a fülünkbe, rézzel zengenek, fonographal recsegtetnek.

Mindenütt hühós plakátok kiabálnak. Kiabáló hangos üzletek reklámmal, vásári sippal. A Pike-ban nehéz megtalálni az arany középutat a pukkasztó és komoly dolgok között.

*

Enyhülést keresve, estéimet a Pikeban töltöttem. Meglassudott léptekkel, pihenni vágyással a nürnbergi „Glöcklein" sörházba járogattam, mikor a látványosságokkal torkig elteltem. Torokbeli dolgok végett vágytam erre a vacsorázó helyre, mert itt kapható volt tavaszi csirke kirántva, Gollasch, miként külföldön a gulyásos hust nevezik. „Bábrigá" is volt benne. Inyem, torkom kiszáradva, a nélkülözött paprikás hus jól izlett a hófehér galuskával, melyet a németek is mesteresen tudnak készíteni, egybe nem áll és a tészta jól áll össze kezük alatt, szépen lehet bemetélni. Bevacsorázva, a nürnbergi és würtzburgi sörök jól estek. Megkopogtattuk a poharat, mig a mérték betelt. Kérdezem tréfásan a német pincért, vajjon a tőrökkel megspékelt nürnbergi vasszűz, meg van-e még? Nürnbergben. Nem értett, elértett. Nem tudta, mi legyen az. Jobb is. Hozzon hát még egy korsóval.

Itt is, másutt is megfelelt a Pike, nevének, ivás, garatizgulás mindenütt, az emberek hangos jókedvvel vannak. Mintha Nürnbergben volnék, hallok hangos Wirtshaus debatte-ot. Magyar zenekar játszott naponta, magyar nemzeti öltözékben a cigányok, aranyzsinóros ruhában, piros paprika-nadrágjuk volt. Fekete körszakálas Rákóc Lajos komáromi zenekara huzott vigat, kesergőt, pengett a cimbalom, rázenditettek a Kossuth nótára és gyönyörü kuruc dalokat adtak elő, melyek a rezes banda nótáinál jobban tetszettek az amerikaiaknak. Megujrázás kitörése. Egy yankee, mikor megszólalt a hegedü, ütemszerüen verte a taktust.

A magyar régi bárátja, a cigány, száraz fájával, milyen messzire megy! A Pike-ba, vissza-visszajár a képzeletem, üdülni.

*

Ha az egész kiállitást kerületekbe osztjuk be, abból négyet hozunk ki. Az első s egyuttal legnagyobb kerületet képezik az ugynevezett hivatalos épületek, kiállitási paloták. Második kerület, az Egyesült Államoknak külön-külön házai. Harmadik kerület az idegen, vagy külső nemzetek által épitett házak. A negyedik kerület ez a Pike, összes exoticus népével és különös látványosságaival, melyek kiegészitésül szolgálnak a világkiállitás látnivalóihoz, az egészhez.

Azt mondták az amerikaiak a st. lousi kiállitásukról, hogy az greatest in the World. Igazuk van, nincs benne amerikai nagyitás. Legnagyobb kiállitás az egész világon. Aki látta, világéletében sohasem felejti, belevéső dik az emlékezetébe. Regeszerü képek voltak valóban, melyekre, itthonvaló békességben mindig szivesörömest emlékszem vissza. Szép volt az a szakaszidő, melyet amerikai utamban a st. louisi világkiállitáson töltöttem.

St. Louis.

Már egy hetet töltöttem a st. louisi világkiállításon, a fehér városban, és St. Louis szürke városba, a Mississippi terület központjába nem mentem be, mert ellenállhatatlan vonzerővel tartott magánál a csodák világával határos legszebb és legnagyobb világvásár, a World's Fair. Szinte elangolosodom, hogy igy nevezem. Hiszen az itt lakó németekre is annyi angol szó ragadt, hogy amikor velük beszédbe eredtem, azon tünődtem, vajjon a két nyelv közül voltaképpen melyiken beszél némelyik.

A világkiállitás szakadozott tervrajzát, melyet kézben hordoztam, emlékül elteszem, majd otthon összeragasztom idegen papirral. A Mississippi partjához törekedtem, ahhoz közel igyekeztem lakást venni, mert inkább a nyugalomnak, a széles folyónak és rengeteg nagy hidjának a közelebbről való megnézésének akartam St. Louisban az időmet szentelni, mint a nagyváros más látnivalóságának. Eleget láttam a Forest Park világcsodájában, ahol teljes meggyőződést szereztem arról magamnak, hogy az egész nagy Amerikában az Egyesült Államoknak — hova az emberiség milliói vándorolnak — van a vezérszerepe. Az európaiaknak már nem gyarmata, Canada sem, mely köztársaság és csak külsőleg függ össze Angolországgal, az anyaországgal, mely védnöke. Amerika, Európától már teljesen független, sőt Európa szerepe Amerikában napról-napra fogyván nem csak teljesen megszünik, de azt hiszem, hogy a közel jövőben már Európának szabni fog. Ha ez kárunkra is lesz anyagi dolgokban, világnézetben, példaadásban, ósdi intézményeink elhagyásában hasznunkra válik majd.

Nagy ut az egyik városvégtől a másikig eljutni, a város nyugati végén fekvő vagy ligetből a folyóig hét kilóméternyi a távolság, beillik egy kisebb utazásnak. Megválasztom azért a villanyos közuti kocsit. Direct to World's Fair Grounds a felirása.

Benne 50 személyre férő hely. Vitt amerikai gyorsasággal a 60 méter magas mészkő fensikról, nagy sokaságu, szédületes magasságu házak között, mellettel. Olyik izléstelen, nélkülöz minden épitkezési diszt. Házgépeken jutnak föl-le az emberek. Büszkén fölmagasodó házak, azt azonban nem tudjuk, melyik van megterhelve roskadásig. Melyik magtár van tele, melyik pókhálós. Aki végzett, kezdi megint elölről.

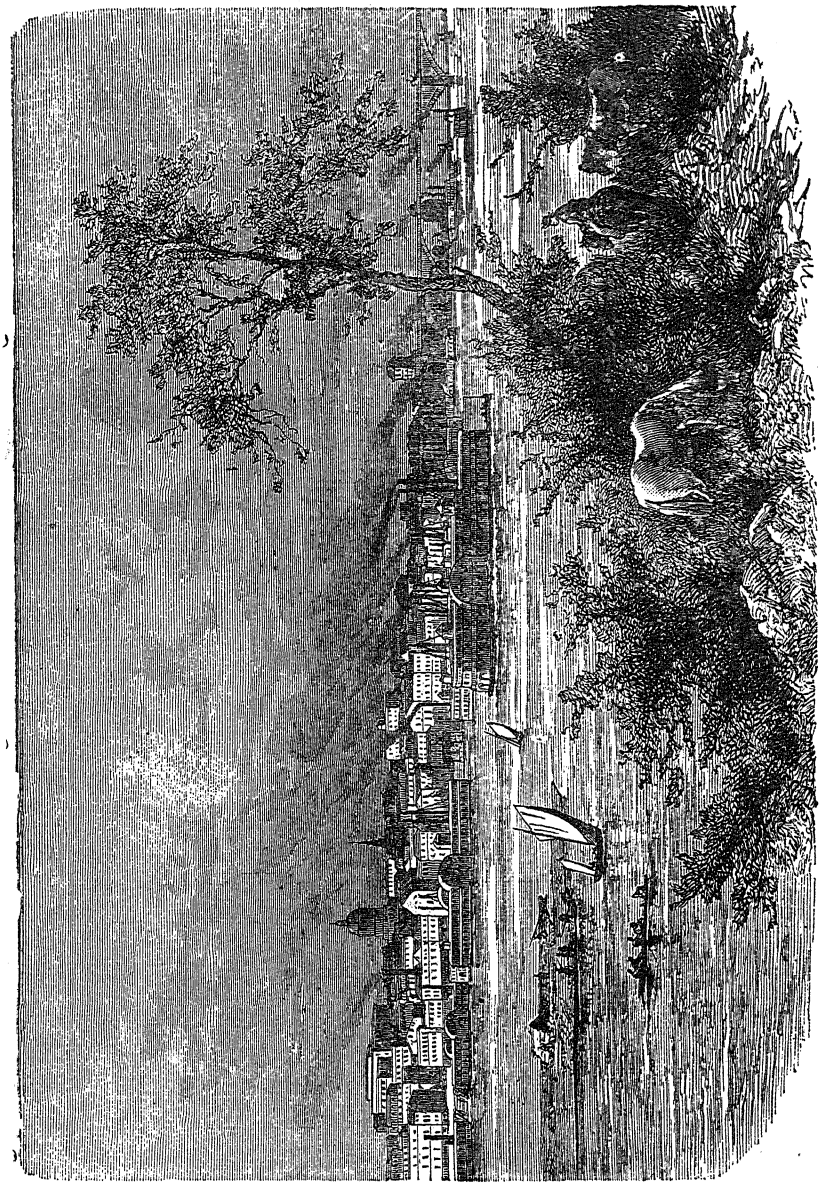
Azt hittem nem lesz már vége a tömött, kaszárnyaszerü házsorokból álló széles utcáknak, de 45 perc alatt elfogyott lassanként az ut hossza, mint amiként mindennek vége szokott lenni, és mivel a türelem többször rózsát terem, elhelyezkedtem én is a kis francia faluból keletkezett 649.320 lakóst számláló és ezidőben, nem tudom én, hány idegent magában foglaló, dombon fekvő világvárosban, mely az Unio nagyvárosai között negyedik helyen áll. Mint forgalmi és kereskedelmi város is ezen a helyen van. Ember-gomolyával, csak New York, Chicagó és Philadelphiának ad szerénységgel elsőbbséget, csak ezeknek a városoknak van több lakósuk. A világkiállitás nagy lökést adott neki. A müvelt világ szeme függött rajta.

St. Louis lakósainak a nagy része Németországból, Ausztriából és Svájcból került ki. Munkáért élő emberek. Nagyarányu vállalatok. Amint San Franciscó első város nyugaton a Csendes-tenger partján, New Orleans délen a Mexicói-übölben, ugy St. Louis az első város a Mississippi derekán. Amerika Rómájának nevezték el. Arról is ábrándozik, hogy egykor majd az Egyesült Államok fővárosa lesz. Mit szól hozzá Chicagó?

Az Ötödik-utcának is nevezett Broadway legközelében vagyok. Jó tájékoztató ez az amerikai nagy városokban, csakhogy itt a széles ut, nagyon kivül esik a város központjától, tengelye sincs arrafelé, mert a Mississippi közelében éjszakról délre irányul. Nem is egyenes, olyan körut féle, amint az 1074 méter széles folyó, ivet ir le a város alatt, amely város a folyó jobb partján terül el 32 kilométer hosszuságban. Lesz járás-kelés tulon-tul, mert 63 négyszeg mérföld területen terpeszkedik a franciák által szt. Lajos francia királyról elnevezett város, amely csak 140 esztendős.

Lám, ez is rohanosan mivé fejlődött nehány franciának a szőrös bőr kereskedési bódéiból!

Érdekes képekben tárul fel a szemünk előtt az amerikai városok gyors előre haladása, ha azokat az európai, lassan haladó

St. Louis látképe a Mississippi-híddal.

világ városokhoz hasonlitjuk. Például Drezda, a modern fő- és székváros, mely már 1216-ban civitas, város volt. Elképzelni lehet, mennyi viz folyt le az Elbán addig is, mig Drezda, város lett.

Ennek a Drezdának, mely 1861-ben is még csak 130.000 lakóst számlált, tehát, miután Striesen és Strehlen községeket is bekebelezte, 1895. évig, lakósainak a számára nézve megkétszerözödött s a mondott évben 336.440 lakósa volt. A sokkalta fiatalább St. Louisnak kétszer annyi lakósa van, pedig nem is lakik király benne hadsereggel, fényes udvartartással. Kiterjedése is nagyobb bármely európai nagy városnál, ha ennek kétszer annyi lakósa is van.

Az is jól tájékoztat éjszakról délnek, hogy a ház blockok és számok a Market Streettől folynak, keletről nyugatra pedig a Mississippitől.

A Mississippi-városban, háztömkelegben, embersokaság van bármerre fordulok. Lekoptatott fényes kövek. Nem csak a világ szeme van most The World's Fair Cityre irányulva, hanem a látnivalókra összecsödült nép is rajával tolong az utcákban. Nézik a sok emléktárgyat, az árusitónők mintha ingyen adnák. Tele vannak az emelőgépes nagy áruházak, melyekben koldusra költekezhetnénk. Ezernyi különböző tárgyon a World's Fair képe, felirás. Mégis jóval olcsóbban vásárolhatunk a városban, mint a kiállitási területen, ahol egy dollár áron alul alig beszélnek. Egy boltoskisasszony többféle emléktárgyat tukmál rám. Fonal- és kötéláru kereskedésben csomagolásra alkalmas zsineget veszek, mert nekem mind fontosabbá vállott, hogyan viszem haza a sok emléktárgyat, Amerikából hozott ajándékot, a tarracotta szerecseneket, képes albumokat, a Szabadságszobor és a bivaly-, Capitol picinyitett kiadását, indián pipát, más egyebet, amit összeszerez az ember hosszu ut alatt.

Az amerikai árviszonyok a mienkhez képest nagyok, másfél, olykor kétszeresre rugnak némely városban, a kiállitás területén négyszeresre is felrugtak. Az európai, aki amerikai árakhoz nincs szokva, nagyot néz többször. De az a drágaság, melyről lakás dolgában a magyar lapok irtak, az nem volt tapasztalható sehol. Tapasztalatlan utazó adhatta ezt a tudósitást, akit valamely nagy hôtelben, hová a milliomosok szállnak és a mely rendesen is drága, jól megfizettettek. Mi különben is jobban érezzük meg az amerikai drágaságot, mert a kereseti viszonyaink nem olyan kedvezők, mint az övéké, de erre minden utazónak elkészülve kell lenni, ha Svájcba, ha a Riviérára megy.

Lehet azonban a st. louisi világkiállitásra ólcsón eljutni uri embernek is. Ezt egy amerikai lapban olvastam és mert érdekes és tanulságos, röviden itt megemlitem.

Egy jómódu, New York állambeli biró George Stackpole adta meg az olcsóságra nézve az eredeti példát, mely közbeszéd tárgyát képezte. Negyven dollárt vitt magával s ebből még visszahozott, mert a legegyszerübb fekhelylyel megelégedve, csak 37 dollár 63 centjébe került a hiresztelt st. louisi drágaság mellett is az utazása és az ott tartózkodása.

Mit tett a biró? Vett egy nagy öblös kézi táskát s abba a következő tárgyakat tette: gyorsforraló, hat doboz sardinia, két font kétszersült, egy font kávé, három szelence süritett tej, két font cukor, egy font vaj, egy kis kávés bögre, nehány alma és őszibarack a saját kertjéből. Egy másik táskába osztrigákat tett, hogy kedvenc étkében se legyen fogyatkozás. Két nagy zseb volt a kabátján, családi esernyő a karja alatt, széles peremü szalma kalap a fején, igy nézett ki a biró ur.

Költségeit igy számitotta ki:

Utazási dij székhelyéről Riverheadból New Yorkig és vissza	2	dollár	92 cent.
Utazási dij New Yorkból St. Louisig és vissza	18	„	— „
Gőzkomp és villanyos kocsi New Yorkban	—	„	15 „
Belépti dijak a világkiállitásra, 8 napra	4	„	— „
Levelező lap és ujság	—	„	24 „
Külön kiadások a kiállitáson . . .	5	„	— „
Napi kiadás égető borszeszre s élelmi cikkekre 61 cent, összesen . .	7	„	32 „
Főösszeg:	37	„	63 „

Az amerikai ember takarékosságára minden esetre jó példa, bizonyára többen követték, mert akárhányat láttam a kiállitás területén a padon, faárnyban tarisznyából előkotorászni, ebédelni, az egész csirkéből, kacsából egy-egy darabot lenyiszálni, édesen folatozni, talán magát a biró urat is láttam, akit hagyjunk magára, esetleg, termetének lefogyására s folytassuk Missouri állam első városáról.

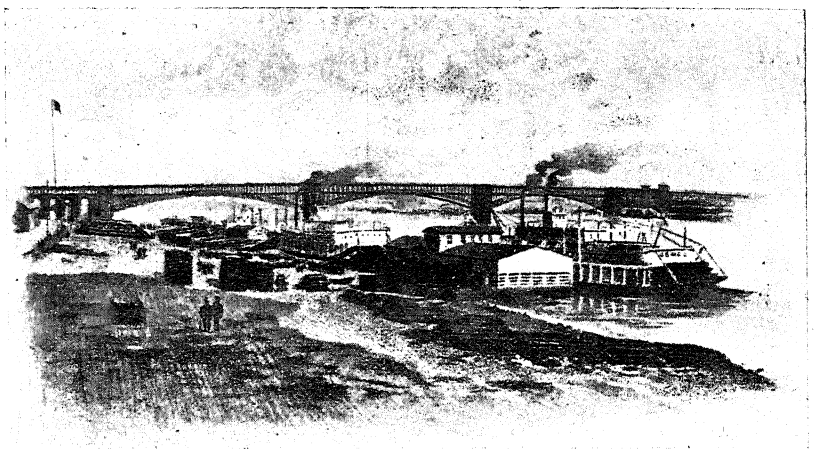
St. Louis városon meglátszik a gazdagsága, sok van a csűrben összehordva, a toronymagas elevatorok, mondjuk gabonatornyok állandó müködésben 26 irányu vasutról a hajóra és viszont ontják a termést.

A Missouri-folyó, mely St. Louis fölött ömlik a Mississippibe,

a prairie-k legjelentékenyebb folyója. A Sziklahegységből jöve, hosszu a folyása. Missourival lesz a Mississippi a földnek leghosszabb folyója. Ez a folyó messzire viszi a gabonát, a Mexicói-öbölig, New Orleansnál pedig akár a világ végére.

Patkányokat láttam az utcán át szaladgálni. Bőségnek a jele. Mozgékonyak, gyorsak mint a yankee. Nem az én hasonlatom ez, egy angol ének mondja igy. Nálunk otthon ezidőben a régi rendszer patkányai, sötétség erői, ... no de ne politizáljunk, elég, hogy a nagyobb szabadság eszméjét visszük a szabad földről haza.

Már ideutamban megcsodáltam a világhires, két emeletes,

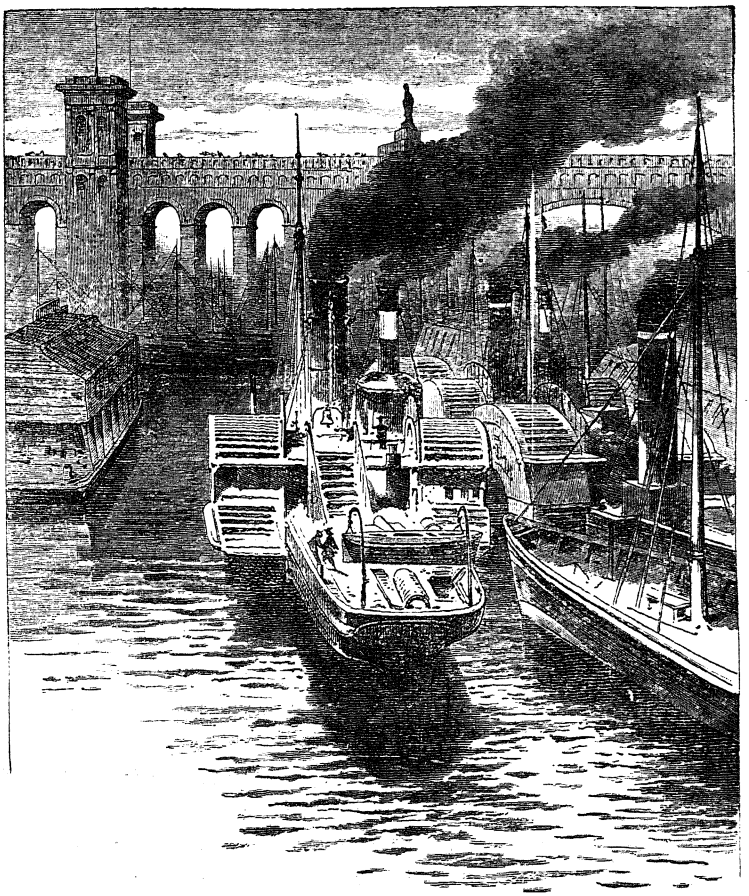
A Mississippi-hid St. Louisnál.

három ives, négy pilléres vasuti hidat, a város büszkeségét, mely a Mississippi fölött hajlik s annak két partját köti össze. James B. Eads Bridge-nek hivják az épitő mérnök nevéről. Hossza 1884 méter. A széles vizben nyugvó, el nem pusztitható erősséggel biró granit kőoszlopok tartják az acéliveket. Az 1869. évtől 1874-ig épült a hid, tiz millió dollárba került. A világ egyik legnagyszerübb alkotása ez a hidmagyság, amely, képen vagy távlatból nézve, végig hasalni látszik a nagy folyón.

Érdemes a rengeteg nagy vassinek alatt járni, azoknak a szövevényes hálózatát megnézni. Vasuti vonatok folytonosan járnak a hid első emeletén, meg-megzörögtetik a belül üres vasivek alkatrészeit. A második emeleten csendesebben járnak a kocsik,

hintók, szekerek, gyalogos emberek. Időnként nekiről a szél a hidrengetegnek, de ez csak játszik vele, nem enged.

A folyón fentebb vert, távolabb eső, a kereskedelem előmozditására csinált hidat, a Merchants Bridge-t, csak távlatból nézem

Kikötő a Mississippi-hid feljárójánál St. Louisban.

meg, habár acélból való és hasonló hosszuságu, de nem ilyen érdekes, fele annyiba se került mint emez.

Annál tüzetesebben nézem meg a kikötőt, a raktárakat, hajóknak az érkezését, indulását, átbujását a hid alatt, a terhek kiberakását és szállitását. Erős a napszámba járók derékfájitó munkája, a sulyos lisztes zsákok és más terhek hordásától, lábon

megfeszülnek az inak, homlokrészen kidagadnak az erek. Nézem a megterhelt, nagykerekü vasas kocsik recscsenéssel járását. Alovak farhámmal is vannak ellátva. Egy fogyatékos öltözetü magyar honfitársnak, kikötő munkásnak a nagy erőlködését nézem.

Sok munkásnak szinte ferde már a válla, eres a lába. Inaszakadtan verejtékezés ez. Máshelyen az Anheuser-Busch sörös hordóit vadludsorban guritják és a palack söröket deszka ládákban cipelik a hajómunkások. Más ládákban a Hunyadi János keserüvizet szállitják. A magyar nevet az amerikaiak igy ejtik ki: Üniádi Dzsámosz. Juniadinak is mondják a Hunyadit, valamiként Petőfit, Pitőfáj-nak, Deákot, Dik-nek. Tompa dörej, zörej, mennydörgésszerü zaj hat felém a raktárakból. A munkálkodó, dollár-istent imádó embert látom mindenütt. Nem elég a természet tárházának gazdagsága, a fát kivágni, felvágni, apritani, a gabonát hüvelyéből kifejteni, zsákba rakni, elhordani, a követ hasitani, felaprózni kell, mindez sok fáradsággal jár és hozzá több embernek is kell egyesiteni az erejét. Homlokon a veriték csöppek itt annál nagyobbak, mert a nyári nagy melegségéről ismert ez a város. A folyó zavaros-, iszapos vizét használják ivásra jól megszürve.

A kiterjedt Mississippi-völgy, a Chicagótól félnap, New Yorktól 25 órányi távolságban fekvő St. Louis városát központtá teszi. Kereskedik gabona félékkel, fával, dohánynyal, hussal, szarvasmarhával, bőrrel, légmentesen elzárt ételnemüekkel, sörrel; gyáripara is nagy lendületben van, mintegy 90.000 munkás dolgozik a gyáraiban, melyek 250 millió érték körül termelnek évenként.

St. Louis, versenytársa Chicagónak. Világ cégek vannak benne. Egyik a Brown Shoe Company, sok kézen keresztül, 8.500 pár cipőt készit el naponta, gépekkel, 5 pár esik egy munkásra.

Itt is van sok füstfátyol, fekete füsttömeg az okádó kéményekből, leszálló kőszénpor. A harmadfél kilométer hosszuságu kikötőjében, a füstfelhőt hömpölygető hajóknak beláthatatlan sora van. Mintegy 3000 fut ki-be évenként. A szám, vasutak következtében fogy. A több ezernyi kilométer hosszuságban hajózható mellékfolyókból jönnek és mennek a hajók. Hordják a prairie-kről és ültetvényes helyekről száz és száz millió sulylyal a sok termesztményt. Acélkötél csomók, más kötélrészek a parton.

Tulsok szemét embert, naplopót, vagy mint a székely mondja: tekergőt hoznak a hajók St. Louisba, a Mississippi-völgy anyavárosába. A bányákból és a termőföldökről, faluvégről kerülnek

ide a rendetlen öltözetü, elcsigázott, kopott alakok, munkátlan munkások, munkakerülők is, kiknek sok a ráérő idejük, herdálják azt a munka drága óráiban is, szinte belefáradnak a — semmittevésbe s lesznek az ördög vánkusán rosszak: „Otium pulvinar diaboli." Elköltötték a lebujokban azt a csekélyet is, amit szereztek. A kikötő városokban hemzseg az ilyen máról-holnapra élő, napszámos külsejü ember, népség. A napszámos értékü munkásokat üzi, hajtja a sors. A kenyérért való harc forgatagában változik a kép. Jönnek-mennek az eldurvult emberalakok, sihederek, utcasuhancok, szertezüllenek. Az egyiknek képe, ugyancsak ki volt párnázva — bagóval. Ajka, felcserepedzett. A másik dologtalan járó-kelőnek a legviseltebb ruhája, mintha villával dobták volna rája, kalapján, életvihar nyomai. Mégmásik, kocsmagőztől párolgott.

Vállalatok keletkeznek, vállalatok megbuknak. Ujra kezdik épiteni, ami romba dölt. Üzi, hajtja őket a munka, a kereskedő tanulót és a főnököt egyiránt. Ügyesség, gyorsaság, becsületesség, hogy a váltót ne ovatolják, ez a jóravaló kereskedőnek a jelszava. A világvárosok Mammon szolgálatában álló, gondtalan bőségben úszó embereiből, kalmárlelkekből, St. Louisnak sok jutott.

Megtudakolom a hajó menet rendjét, készemelem az alkalmatosságot, melyen teszem meg a vizi utat, hogy egy kissé messzi forduljak meg a világban. Nem is hinné az ember, olvasó, mennyi időbe és fáradságba kerül minden, mennyire igénybe van véve a turistának minden ideje, kivált aki igy bolygja a világot egymagában, mint én most. Ha magam járok, legtöbbet látok, mindent jobban birok megfigyelni, a mások türelmetlensége, érdek nélkül való volta nem ráncigál egyik helyről a másikhoz.

Érzem, hogy ebben az összetorlódott háztengerben belefásult lelkem a sok látnivalóba. Milyen nagy rendszerben volt minden a szemem elé állitva a könnyen áttekinthető kiállitáson, itt pedig, most is olyan amerikaiasan nyilvessző egyenesek, zsinórmérték szerüek az utcák, és a sok toronymagas ház is, melyre csak fel kell nézni, tömkeleggé teszik ezt a nagyvárost. Olyan London szerü, nem valami szép, csak nagy, piszkos, füstös utcák. Azért rábiztam magamat egy ügyesebb idegenvezetőre, két használhatatlannak az elbocsátása után. Be is juttatott ez a börtönbe. A szó szoros értelmében oda jutottam.

Az amerikai fogházakba nem egykönnyen lehet jutni, elzárják azokat a külvilágtól teljesen. Csak aki érdemesült arra, az hamar

bejut, viszik, nem nézik, nem kérdik van-e felhőkarcoló háza, banküzlete, avagy földhöz ragadt szegény-e? Igy tehát a városházán egy jogász embernél, latba vetve az én jogászságomat és a dolog iránt való különös érdeklődésemet, lehetett csak kijárni azt, hogy megkapjam az engedélyt arra nézve, hogy egy börtönhelyiségnek a megnézéséhez juthassak.

Ezenközben megnéztem az ötemeletes uj városházát (City Hall) a Washington-téren, ahol Grant szobrát állitották fel. Márványból kicsikart diszektől ékes az uj városház. Belsőleg még nem volt akkor egészen kész, máris két millió dollárt nyelt el a 380 láb hosszu, 220 láb széles, négyszegletes épitkezés.

No, de menjük a tömlöcbe. A francia vegyes épitkezési formában emelt Four Courts mögött terül az el félkör alakban. Nem hinné az ember, hogy az amerikai gazemberek milyen pompás házban laknak. Ez, amelyről szólok, városháza volt előbb. Most az uj mellett ódonszerüleg néz ugyan ki, falai sötétek, de azért szép épitkezés.

Egy belső erkélyről néztem a társadalmi sebekben sinylődöket, fogva lévőket, mikor sétáltak egy tágas, magas, szellős, felülről jól megvilágitott köröndben, egymást karon fogva és egyesben, kinek milyen volt az előirása vagy az ismeretsége.

Egészen jól öltözött, dendy és züllött kinézésü alakok, ugylátszott nekem hogy itt is, ahol sorsuk, mondjuk a rosszaságuk összehozta őket, kasztokat képeztek maguk között. Pályatévesztett ifjak, könnyelmü fickók, rossz cselekedetekben ludasok, kikre a rendőrség figyel. Én csak a társadalom szemetjét és salakját láttam bennük. Sok mindenről beszélhettek, bizonyára arról is, bünszövetségben mit tesznek majd, ha kiszabadulnak s lerázzák magukról a büntetést, miként a kutya a záporesőt. Csakhogy a szennyet, az idő se moshatja le. Jól kitanithatják egymást, beszélhetnek a gyakorlatból. Vezetőm, egy st. louisi ember, ismert nehányat közülük, a tolvajjá nőtt csemeték rövid élettörténetét elmondta, melyből megértettem, hogy nem voltak nagyobb méretü gazemberek, azokat, a horgosujjuak társadalmának a fejeit, majd máskor és másutt nézem meg, Philadelphiában, a jámbor quekerek városában. Sajtó rab után kérdezösködöm. Ezuttal nem volt ilyen, aki ugrást tett volna a sötétbe.

A fiatalkoruak külön bíróságáról is beszél a vezetőm és az amerikai gyermek-védelemmel hozza kapcsolatba. Nem zárják

őket össze a megrögzött bünösökkel, hanem elkülönitik, nehogy ezek kioktassák őket további gaztettekre. Uj intézmény ez, ellenzésre is talál többek részéről, akik vitatják — jól-rosszul — hogy a törvény előtt mindenki egyenlő. Pennsylvaniában, a legfőbb törvényszék, alkotmányba ütközönek tartja a fiatalkoruak külön bíróságát, melyet legelőször 1899-ben Illinois államban hoztak be, amely kimondotta törvényhozásilag, hogy 16 éven aluliak nem mondhatók büntetteseknek. Tudjuk, hogy az amerikaiak törvényhozása nagyon merész, történelmi fejlődés és hagyományok nem kötik őket, szabadon cselekszenek.

Óvatosságra int egy itt St. Louisban történt eset. Egy valakinek, aki vendéglőben zárt ajtók mellett aludt, mig aludt, ellopták a feje alul arany óráját és 400 dollárját.

A másik mostani, itteni esetet a Mississippi Blätterben olvastam. A vidékről, Durantból jött másvalaki a világkiállitás megnézésére. Amint állok — ugymond utcán — forgó pisztolyt szegez nekem egy ember s azt mondja, hogy kövessem, mert különben reám lő. Követtem s csakhamar még két ember állt elő akik kifosztottak mindenből, elvették 35 dolláromat s végre arra kényszeritettek, hogy igyam egy üvegből. Mi történt velem azután, nem tudom, mert az eszméletemet elvesztettem. Igy lehet a kiállitás városában a kiállitás mellé esni.

Mégmásik eset is itt történt azalatt hogy itt voltam. Myrtle pincérleány, kedvese volt egy pincérnek, Edvárdnak, mind a ketten fiatalok. Ez közönséges dolog eddig, pásztorórás. Edvárd megigéri Myrtlenek, hogy este szinházba viszi, de nem jött el érte. Szeget üt ez Myrtle fejében. Várt addig, mig Edvárd hazafelé tartott. Civódás, szerelemféltésből összeveszés. A harcias amazon kétszer hátba lőtte Edvárdot, ez fut de összerogy, meghal. A leányt befogták.

Ez a furcsa történet is itt esett meg ezidőben. Kié az asszony? N. vendéglőjébe belép egy ur, utána a vendéglős neje s együtt beszélgetnek nagy szivesen. A vendéglős inti a nejét, ne forditson olyan figyelmet az urra, de az intés nem használt sőt perpatvar támad mind a hármuk közt. N. vendéglős dühbe gurul, lő az asszonyra és az urra. Nem talál. Rendőr visszi be mind a háromat, ahol az asszony azt mondja, hogy ő tulajdonképpen nem a vendéglősnek a neje, hanem ezé az uré. A rendőrség egyelőre nem avatkozott abba a kérdésbe, hogy voltaképpen kié az asszony,

hanem magánál fogja mind a háromat. Nem tudom tovább mi történt.

Az olyan nagy területet takaró, középponti jellegü nagy városban mint St. Louis, sok mindenféle történik gyors egymásutánban.

Az Üdv Hadserege, (Salvation Army) tanitással, hiába járja be az utcákat. Két kóborló szerecsen, mondjuk zsivány, esti 11-kor kézre keritenek egy embert s fenyegetés közben parancsolják neki, hogy mind a két kezét emelje fel. Nem tette, de azért mégis kirabolták, elveszik arany óráját és két dollárját. Azután kétszer lőttek rá, az egyik lövés az oldalába furrodott, halálosan sérült meg.

Ugyancsak itt, a Washington-szállodában elfogtak egy alkalmazottat, ki a vendégeket rendszeresen lopta, mig rájöttek. Sok értékes tárgyat küldött New Yorkba.

Más. Olvassa a gyógyszerész a napi bevételét. Betoppan egy nagy növésü ember, forgópisztoly rászegezése mellett kéri a pénzt. A gyógyszerésznek mit volt mit tenni, odaadta azt, jó arcot kellett vágni a rossz dologhoz. A tettes elmenekült.

Egy tébolyodottat, aki éjjel eltévesztette az ajtót, betörőnek néznek s agyon lőtték. Bárkivel is megtörténhetik hasonló dolog a betörők országában.

A szent királyról nevezett St. Louisban az emberiségnek sok salakja van még a városi tánácsban is. A verebek csiripelték már azidőben, mikor ott voltam, Chas F. Kelly, a városi tanács elnökének a tömeges zsarolását, aki töredelmes vallomást tett, mindent leleplezett, mikor már hat városatyát elitéltek. Negyed század óta csalt olyan városi szabályrendeletekkel, melyeket megfizettek.

A buffalói esetet is itt olvasom. Visszatetszést kelt. Két aldermant helyeztek vád alá, akik szavazásukért ötven dollárt kaptak.

Belevile polgármesterét vád alá helyezték, mert sápot kapott város világitási ügyben. Graft-nak nevezik Amerikában a sápot, forgalmas ott ez a szó, sőt van sáprendszer is. Kapcsolatosan emlitem ezeket a mindennapi dolgokat, bizonyságául annak, hogy a választott tisztviselő miként csinálja meg önmaga a nyugdiját Amerikában.

Napsütéses utcarészen állva, egy amerikaisan égbenyuló kupola vonja magára a figyelmemet a Broadway-n. Magasra tólták

fel, hogy lenézze a házakat. A régi Court House az, törvénykezési célokra kereszt alakban emelten hatalmas épület, beillenék székesegyháznak. Az 53 méter magas, lebegni látszó kupolának — mely a washingtoni Capitolhoz hasonló, — kivül, belül erkélyei vannak. Emerről, mint egy terem folyosóról, a kupola csarnokban, fölfelé irányzott tekintettel a kupolának falfestményeit lehet látni. Amarról szép kilátást lehet élvezni a házsorokra, városra, annak 930 hektárnyi területtel biró 8 parkjára, közel száz gyermekkertre, a toronymagas házakra és a Washington-egyetemre. Az amerikai egyetemeket nem kell európai értelemben venni. Szerkezetük külömböző, olykor az iskolák 7. 6. sőt 4. osztályából vett tanulókból állanak az university-k hallgatói. A tudományszomj nem szokott jelentkezni ilyen korán, de talán helyesebben gondolkodnak, ha nem tanulnak — német bölcsészetet.

St. Louisnak sok szép épülete van, de azért a Münchenhez való hasonlitgatását nem találom jónak. Felhőkarcoló itt is elég van, mint Amerika bármely központi szerencsés fekvéssel biró városában. Ezeket a világházakat az ipar és kereskedelem szüli, növeszti meg. Viszont, ezekben a dologházakban kapják meg az idegességet az amerikai dolog-emberek, és mert nem tudnak szünetet tartani, kimerült testük idő előtt összeroskad s meghalnak kimerülésben, ebben az amerikai rákfenében.

Gépkocsik futkároznak a szélesebb utcákon. Minden vigyázat mellett előfordul baleset. Két hét előtt kettő. Az egyik a városban, a másik közel, a vidéken. A városban a gépkocsi a villamos kocsival ütődött össze egy utkeresztezésnél. Csak sebesülések voltak, mikor az emberek a kocsikból kipotyogtak. De a vidéken, város közelében, ott holdvilág fénye mellett rendeztek kirándulást. Ballwin mellett egy hajlásnál, a holdsugarak csalóka világitásakor mélységbe, patak vizbe rohant a kocsi, a fütő szörnyet halt, a többiek sulyosan megsebesültek, csontjuk tört.

Egy sörgyárban.

Egy reggelre kelve, az Anheuser-Busch-féle sörgyárat nézem meg, mely 5000 munkással két millió hektoliter sört termel évenként. Láttam már sokszor a cég felirását a palackokon, ládákon, gépkocsikon, városi- és vasuti kocsikon, St. Louisban százával a sör szállitási alkalmatosságokat, melyek szerte-szélyel hordják Gambrinusnak kedvelt italát, öt mozdony az Unio államaiba, 2000 raktárba. Igazi sör-nagykereskedés.

Összegyülekeztünk mintegy százan a nagy gyártelep irodai helyiségében, az előtt is őgyelgtünk és vártunk, mig egy értelmes, szakavatott egyént kaptunk vezetőnek, magyarázónak.

A jeget, sörös üvegeket, a szállitó kocsikat, vasutiakat is a gyár készíti, mely 25 millió dollárt képvisel a maga egészében. A gyár waggonjainak száma 2000.

Az éjjel-nappal müködésben lévő szivattyu-gépek 10 millió gallon vizet emelnek fel naponként. Megnéztük a nagy viztartályt. Pénzügyőr őrzi a termelt mennyiséget.

Vezetőnkkel bejárjuk a gyártelep nevezetesebb részeit. Megnéztük a jéggyártást; 33.000 métermázsa kell a naponkénti saját szükségletre. Azután a sörgyár részleteit nézzük meg, a forraló kazánokat, hütést, a sörnek palackokba, hordókba való töltését, a palackok dugaszolását, cimkével való ellátását, az üvegeknek kisebb-nagyobb ládákba pakolását, vasuti- és más szállitó kocsikba való rakását, mert 800.000 palack sört termelnek naponta a hordósörön kivül.

Érdekes volt az ezernyi és ezernyi munkáskezet az ügyes és gyors tevékenységben látni. A nyomtató lónak nem kötik be a száját, kapnak a sörfőzőbeli alkalmazottak, ha kell, óránként két pohár sört s igy egy meleg nyári napon elfogyasztanak százezer pohárral. Még sincs gambrinuszi hasuk.

Végezetül bevonultunk egy terembe s elhelyezkedtünk a hosszu, fehérteritős asztaloknál. Fan-ek mozogtak a falakon, azok az előbb gőzzel, ujabban villanyos erővel hajtott legyezők, kerekek, melyek az amerikai vendéglőkben, éttermekben általánosan el vannak terjedve s mozgatják, tisztitják, felváltják a levegőt.

Hoztak mindegyikünknek egymás után két pohár sört és emlékül egy vörös bőrbe kötött csinos jegyzőkönyvet, melyben képek voltak, fölvételek a gyártelepről és tudnivaló hasznos adatok a világcégnek müködéséről. Tollam, telerótta betükkel a tiszta lapokat.

Tudomást szerzek az adatokból, hogy az Egyesült Államok söripara legyőzte már Németországét, mert az utolsó években 132.000.000 gallonnal több árpalevet szállitottak. Növekedő piacuk van Kelet Ázsiában, Ausztráliában. Van 50 főügynökségük, 250 alügynökségük s miként emlitettem 2000 raktáruk.

A st. louisi Fair.

(Farsang őszön.)

St. Louisban egy estét nagyon kellemes szórakozással töltöttem. A világkiállitásról éppen jókor jöttem a városba, nagy élet volt, Fairt tartottak. Olvasom a nagybetüs hirdetéseken: The veiled prophet will appear in St. Louis. Tuesday oktober 4-th. 1904. Ma van az, tuesday, kedden.

Az amerikai városok szoktak ilyenforma vásárnapot tartani egyszer az esztendőben, amely alkalommal, vendégnapon, ünnepélyességeket rendeznek és nagyobb forgalom, pénzszerzés okából csődítik magukhoz az idegeneket, vidékieket, kilátásba belyezett-, tervezett különféle mulatságra, látványosságra, melyeket szétkürtöl a reklám.

Előzetesen megnéztem délután, kopogó zajban, mint díszíték fel a tőzsde-épület nagy termét az esti fényes bálra, melyhez a bemeneti dijat 30 dollárban állapitották meg. Képzeljük el a gyémánt- és más ékkövek csillogását, a drága selymek suhogását, a káprázató fényt és pompát, amely itt lesz, kiállitásra, kérkedés okából felhalmozva. Az amerikai gazdag emberek szivesen költenek sokat a feleségükre.

Álljunk meg csak a 30 dolláros belépti dijnál és gondolkozzunk kissé. Ez az amerikai mérvü pénzösszeg, 150 magyar korona a mi pénzértékünk szerint. Ilyen őrült pazarlás van egy amerikai városban, melyben a szegények öngyilkosok lesznek vagy éhen halnak. Hogyan is lehet igy mulatni?! Azért csak ég az illatos havanna, fogy a kedvderitő pezsgő.

Módos, gazdag embereknek való mulatság, esetleg unatkozás az, melyről ujfent szóltam s azt hiszem, hogy nálunk többet ér egy közvacsorás táncvigalom.

A különböző társadalmi rétegek azonban ingyen jutnak az utcai látványos mulatsághoz. Ez abból áll, hogy alkonyat tájon,

riasztó harsonással az elfátyolozott prófétát kocsin hordozzák körül, meg-megállnak vele a népes utcákban. Kocsikra teszik a st. louisi iparágaknak a termékeit is.

Mikor az estszürkület ráborult a városra, minden épkézláb ember az utcán volt, látható volt minden tipus, fehér, fekete, ifju és öreg, férfi és nő, csitri leány, a társadalom minden osztályából összeverődnek a nagy néptömegek s teszik szindussá a képet, este. Tropikus gavallérokban, néger missekben nem volt hiány. Látok a tömegben egy igazán rézvörös katonatisztet, bátor vonásokkal, valóságos indiánt. Néztek a lányok a kirivó sajátságra. Látni elspanyolosodott indiánnőt, Kreol-t is, európai fehér szülőktől származó benszülöttet, nyugatindiait.

Elspanyolosodott indián nő.

Trombitáltak, kolompokat zörgettek, ujjongó öröm szállta meg a lelkeket a szines, szép ünnepélyen, melyen tengernyi ember verődött össze. Az asszonyok éles rikácsolása hangzott többhelyütt a tompa morajlásba. A tömegek növekedtek, miként a hólabda, gördülő utjában. A rendőrök kirendeltsége erősödött, mikor az utcák egész széltükben voltak elállva.

Kreol.

Szép volt az őszeleji

Peggy.

Bessie.

Maude.

Norah.

Gladys.

Amy.

C. D. Gibson leányai.

Dorothy.

Miranda.

A Yankee Goddess.

Lucy.

Bertha.

Mary.

C. D. Gibson leányai.

est, holdfényes, csendes volt a levegő. Mintha varázsütésre a föld szülte volna, ontotta volna magából a sok embert. Felvidult az utca képe teljesen, utat alig lehetett szoritani az élet utáni feltartóztathatlan hajszában. Ennél sürübb emberrajt sehol sem láttam Amerikában, a világkiállitáson sem. Az eleven élet zakatolt és zugott s a hömpölygő tömegek percek multával teljesen megakadályozták a közuti-, vasuti kocsik járását. Az ablaksorok tele voltak fejekkel, az emberek csillogó szemekkel néztek.

Mindenki a kezében tartott egy rövid nyelü kis tollporlót, madárnak a különböző szinü-, hosszu-, finom tollából. Vásárolhatók voltak ezek a tollbokréták lépten-nyomon. Vele férfiak a nők arcát, ezek a férfiakét érintgették, simogatták rang- és korkülönbség nélkül, szemközt jövéskor, oldalról, észrevétlenül hátulról. Volt mosoly, a fejnek ide-oda kapkodása, vidám nevetés, kacagásba lehet fulni. A hideg-, nyugodt tekintet is derültre válik. Egyik a másiknak kezéből igyekezett elkapni a tollporló-féle eszközt, miáltal még változatosabb, mulatságosabb lett a séta. Egy göndörhaju szerecsen leány, az én tollbokrétámnak csak a fogantyuját törhette el, de a kezemből ki nem csavarhatta azt.

Volt még szines selyempapir-pikkelyekkel való dobálás, pillangó csata, confetti, mikkel közöröm-, hangos nevetésre fakadás között az álarcosok azonmód szoktak dobálózni Nizza, Róma, Velence és más olasz városokban farsangkor, a hamvaszkodás napja előtt. Özönével, amerikai dussággal repültek a gömbölyüre-, borsószem nagyságra metszett, sokszinü kis papirdarabkák. Gyenge fuvallat támadt, segitett azokat szétszórni. A nők haja, kalapja, válla, csipkéje, ruhája, a pillangók lengésekor, azután, tele volt szines pöttyökkel, a férfiak szakála, bajusza, gallérja, kabátja. A földön, fénylő szent János-bogárkáknak látszottak.

Éjestéig vettem részt a mulatságban és sok szép amerikai nőnek, virágzó pretti girl, ragyogó szemü szép kis lánynak, bájos érintetlenségnek, édes-, friss menyecskének cirógattam meg finom tollal a bársonyos, puha orcáját, deritettem mosolyra az ajakát. Mulattatott ez a dolog a sok komoly dolog után, melylyel jár a tanulmányutazás. Minden órádnak leszakitsd virágát, igy valahogy, de jól mondja a költő. A valóság pedig azt, hogy visszaifjodni nem lehet. Ez a felejthetetlen este, melyről irni sokat lehetne, volt a st. louisi tartózkodásomnak a fénypontja. Yes! Yes!

Amerikai jellegzetes sok szép arcot lehetett látni valóban,

bájos leány fejeket, mondani lehet, hogy a világkiállitás alkalmával az egész Unioból nagyon, nagyon sokat. Célszerünek tartom e helyen C. D. Gibson hires amerikai rajzolónak a genialis vonásokkal lerajzolt amerikai szépségek közül egy tucatot kiválasztva, itt képben, névleg is bemutatni. Gibson's girls, Gibson leányai. Minden főnek valóság felel meg. Létező személyek arcképei ezek. A leányok hiresekké lettek azáltal, hogy Gibson örökitette meg őket.

Az éj előrehaladottabb idejében tólt a tömeg, a sorbontók két könyökkel törtek előre. A zsufoltságot, dőre gondolattal arra használták fel szintelen egyéniségek, éretlen közönség, illetlen, bárdolatlan emberfiuk, hogy összefogózva, erőfeszitéssel, rendbontó

Amerikai jellegek.

Angol. Spanyol. Francia.

erővel nyomulva előre, egymást előre lökve, tólva, még nagyobb tolongást támasztottak az emberrajban s megbontották az együvé tartozó társaságokat s ütközéseket idéztek elő hahotával, éretlenkedő kiabálással és pajkossággal, sőt illetlen kézmozdulatokkal. Ez több volt a soknál, zabolátlanság. Utszélivé, tartós zajjá fajult a mulatság. Eszembe ötlött erre a norvég közmondás: „Minden szabad a farsangban, de farsang után azért mégis emlékszünk, hogy ki — disznólkodott.“ Itt röfögés helyett, röhögés volt. Fenyegető karok emelkedtek fel, tombolás támadt. Menjünk, mert „aki korpa közé vegyül, megeszik a disznók“ csakugyan.

Megtudtam, hogy a st. louisi égőszemü szép asszonyoknál, — kiknek nemzetközi vér járja az ereit, — gyakran tántorodik

meg a hitvesi hüség s mintegy fele, hogy hajlamainak élhessen, elváltan él az urától. Amerikai cselekedet ez. Utólag értem meg, hogy miért volt olyan vidám, mosolygós az arcuk s olyan élénk az ő részükről is a — confetti dobás.

A sok járás-keléstől fáradt nap és élénk élet után, béke szállt a bensőmbe és elpihentem, ha nem is pehelyvánkuson. Arról gondolkodom, hogy milyen szépen folyik a világ. „Fiatalok vagyunk-e vagy öregek? nem éveink száma határozza meg, hanem vágyunk. Ha vénebb szeretnél lenni, még fiatal vagy; ha ifjabb, már öreg.“ (Greguss Ágost.)

A Mississippin.

(St. Louistól Cairóig.)

Ha a Nilust a folyók atyjának hivják, akkor bátran nevezhetjük a Mississippit a folyók nagyapjának, mert Wichmann*) szerint 6530, a Missourival 6700 kilométer hosszu folyással bir, ennélfogva hosszabb folyó nincs a földön. Nagy viziut, melyhez a Szajna, Po, Ebro, Duero és több más fluvio csak patakok. Az Egyesült Államok éjszaki részén tóból ered s tavakat szel át kezdetben. A Missouri, Ohio, Arkansas és Red hosszu, széles folyók ömlenek bele. Vizét duzzasztják, kitólják mérföld szélesre és a sodrát erősebbé teszik. Európai folyó-fogalmakat meghaladnak ezek a nagy mellékfolyó vizek, melyeknek a szélessége és hosszusága mellett a Rajna, Szajna, Tisza, hasonlóképp patakokká törpülnek.

*) Wichmann nyomán, a mi öreg Dunánknál nagyobb folyók hossza

Mississippi (Amerika)	6530	kilométer.
Nilus (Afrika)	6170	„
Amazon (Amerika)	5710	„
Jeniszei (Ázsia)	5200	„
Jancekiang (Ázsia)	5200	„
Amur (Ázsia)	4400	„
Ob (Ázsia)	4230	„
Kongo (Afrika)	4200	„
Lena (Ázsia)	4180	„
Niger (Afrika)	4160	„
Hoangho (Ázsia)	4100	„
Szent Lőrinc (Amerika)	3816	„
Rio de la Plata (Amerika)	3700	„
Mackenzie (Amerika)	3700	„
Volga (Európa)	3183	„
Indus (Ázsia)	3180	„
Ganges és Brahmaputra (Ázsia)	3000	„
Duna (Európa)	2850	„

Még más öt kisebb mellékfolyója van, ezek között a Minnesota, Jova és Illinois, ekként hatalmas viztömeggé válik a Mississippi, melyen vigan lehetne hajókázni, ha nem volna a folyóban sok zátony. A Mississippi homokot, nedves iszapot hord nagy tömegekben, (évente 443,750.000 tonnát)*) s New Orleans francia városnál, — ahol a folyamóriás elvesz a tengerbe, — az eliszaposodás következtében nem is juthatnának a hajók a folyó vidékének kikötőjébe és a Mexicói-öbölbe, ha töltésekkel ki nem mélyitenék hét méterre időnként a rengeteg hordalékkal feliszapult ötágu-, sok apró csatornával biró sáros deltáját, melyben a cukornád hazája van. Ebben a második kis Árpádhonban megnő a tengeri 20—22 láb magasra.

Olvastam a Clevelandban megjelenő „Magyar Napilap"-ban, hogy a louisianiai Magyar Gazdasági Egyesület egy Mauthner-féle magból származó 98 font sulyu sütőtököt küldött a neveztem lap kiadójának száz dollár mellett azzal, hogy azt ossza szét az előfizetők között akként, hogy aki kitalálja, hány mag van a tökben, vagy a legközelebbi kitaláló kap 50 dollárt, a többi hat kitaláló között ossza ki a többit.

Olyan mélyen fekszik Louisiania államnak Mississippi torkolat vidéke, hogy gáttal kell a földet védeni a viz áradásától, mint a tenger szintje alatt fekvő Hollandiának kell azt tenni.

Hogy nehány napra testben lélekben megpihenjek s az idő szeszélyes futásában a st. louisi rendes 87—88 fokos (Fahrenheit) meleg**) után, — mikor a levegő reszketett az izzó naptól — felüdüljek, arra határoztam el magamat, hogy 188 mérföld hosszu utat tegyek Cairóig a Mississippi-folyón, melynek a nagysága tekintélyes. Ezt a részletet választottam abból a hosszu útból, melyet a Mississippin és a Minnesotán a St. Paul fölött lévő St. Antony

*) Stone dr. számitása szerint ebből 79.5 millió tona a vastartalom, 8 millió a mész, 7 millió a magnesium, 5.5 a kalium, 1 millió a kénsav, 1 millió a foszforsav, 800.000 tonna a manganoxid, 666.000 a nitrogen, 557.000 tonna a natrium. Nagy, több száz milliót érő kincs egy év alatt az, amit a Mississippi elnyel.

**) Fahrenheit 100 foknál van a vérmelegség. Szeptember végén, október elején (1904) voltak St. Louisban a legmelegebb napok, melyek alatt az iskolákat zárva tartották. Éles külömbség van itt az évszakok közt, a tél hidegebb, a nyár melegebb, mint nyugati Európában. Chicagóban egy nap alatt tizen haltak meg napszurás következtében, pedig nehány nap előtt dideregtem ott.

nevezetes vizesésekig gőzhajón megtehetünk. Fogalom szerzésre elég volt ez az utvonal.

A föld legjelentékenyebb vizi utjának, a Mississippinek fontossága a kereskedelemben még nagyobb lesz, ha a világfontosságu Panama-csatornát kiárkolják. Az ikerszárazföldet összekötő földszoros a földtudósok szerint későbbi keletü, mindegy, nagy dolog a keresztül vágása, csinált is már a Panama egy másik panamát, mely a zsebbe vág. A kapzsi bankárok és a megvesztegetett miniszterek történetét ismerjük, Lesseps esetét is bőven szellőztették a lapok nehány év előtt.

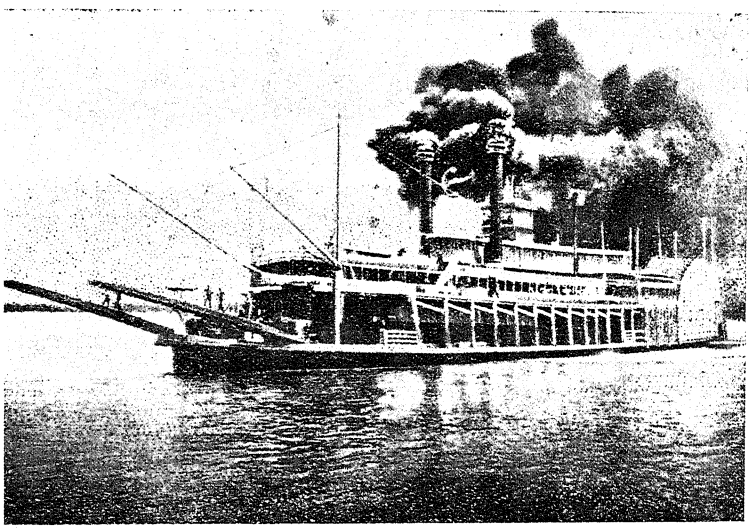
Nem mondhatom sem szépnek, sem valami regényesnek ezt az utat a folyam hátán csekély emelkedésü partok mellett, de igen érdekesnek és tanulságosnak. Láttam részben a Mississippi-völgyben az amerikai Kánaánt.

A hajó különös szerkezetü, minőt a mi vidékünkön nem látunk. Emeletes, inkább a viz fölött, mint a viz alatt van a szállitmány, ember, állat, rakomány. A fehérre festett, de a kettős, egymás mellé helyezett, magas, karcsu, prüszkölő kémény sürün bodorodó fekete füstjétől — melyet a szellő nehezen nyujt széjjel — elég piszkos, kormos a hajó, csekély három láb mélység járásu, mert a sok, helyet változtató homokzátony és az azon való könnyü fenakadás igy kivánja azt. A homok igy is többször megnyikordul a hajó-fenék alatt, mely homokszalagot ver fel. Az egy nagy hajó hajtó kerék, mely a hajó végrészén van alkalmazva, ugy müködik mint a malomkerék, mely a mi dunai-tiszai hajómalmainkon van; különös, de arra jó, hogy nem jár mélyen, lejebb süllyeszthető, feljebb emelhető, a viz mélysége szerint igazitható, s hogy fenakadás esetére a lapátkerék könnyebben visszahuzhassa a zátonyról a hajó testet.

A lomha folyóban kavarodó homoktól sárgás a viz szine. Télen, főleg februárban, meder ágyából kikelve, némely helyen 10—15 mérföld szélességben tengerré válik a medrén tulcsapó viz, mely a nyár közeledtével lehuzódik. A vizi növények nyáron hosszu hajszál gyökerekből őserővel verődnek fel a viztalajból, fenékaljról, azután a vizszinen végig fekve, tunyaságba vesznek. Mellettük vigan nő a sarju, gomba a süppedékes talajon, friss iszapban. A visszamaradt ingoványos viz, ártér, mocsarakat és fertőt alkot, melynek mérges párázata betölti, megrohasztja körülötte a levegőt. A közélet mezején is igy terjeng olykor a mocsár.

A növényekből a láthatatlan parányok, legalsóbb rendü állatok, véglények, infusoriák és ázalagok elképzelhetlen sokaságu, a kór láthatatlanul szállongó csiráinak, kórnemző bacillusoknak miriádjai erednek tömegek tömegében. Egy csöppben százezernyi lény. A hig sár, lágy iszap, kiszáritva a csapadék, jó rizstermőt ad, mikor a kiszálló folyó ismét visszaül a mederfészkébe. Egy helyen, hajlongó náderdő és füzfélék.

A Stacker Lee hajón az utasok kényelme nem hagy kivánni valót. A 100—120 méter hosszu és 20—30 méter széles hajó

Gőzhajó a Mississippi-folyón.

hosszában, közepén egy öt lépés széles és 75 lépés hosszu, fedett folyosó van, — este villanyos fénysorral — mely egyuttal étterem, s amikor az étkezésnek vége van, az asztalok egy oldalra tólva, sétahely. Két oldalt fülkék, minden két személyre egy, egyik ágy a másik fölött. Az egyik benyilóban van a szerecsen borbély mühelye. Dolga mindig akad, mert az amerikaiak bajuszt, szakált ritkán viselnek, szeretnek sima képpel lenni.

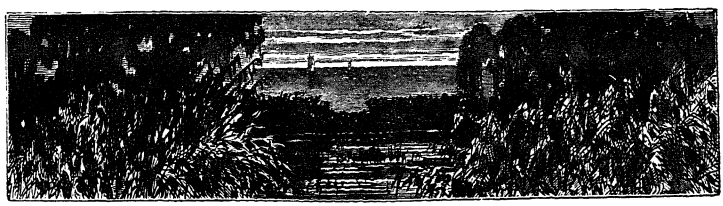
A társalgó fölött ezt a vallásos felirást olvastam: In God we trust. Istenben a bizalom.

A hajó elő- és hátulsó részén, a két oldalán is férö hely friss levegő szivására, tájképek nézésére. A hajó fedélzet szélén

se párkány se korlát, amerikai szólás szerint, mindenki vigyázzon magára, hogy félre ne csusszék, ki ne essék.

A hajó elülső részén van az utazó társaság összejövése; kényelmes székek, valamennyiről előre nézünk. Előttünk, alattunk történik a ki-berakodás, lovak, szarvasmarhák s. a. t. vezetése.

A hajó elejére alkalmazott két, lebocsátható és felhuzható hajóhid, egykaru emeltyüféle készülék, ugy néz ki, mintha egy mesebeli nagy bogárnak volnának a hosszu csápjai. A hajó bárhol megállhat a parton, gyártelepnél, mezőgazdaságnál, erdő szélén, tisztáson, derékszeg alatt a parttól. Az egyik-, szükség esetén mind a két fahidat vas kerekekkel teszik mozgásba s láncokkal eresztik le a partra, legyen az magas vagy alacsony. Ha készen vannak, felhuzzák a hosszu hidakat s a hajó, érctüdejének feszülése, dohogása közben tovább megy.

A Mississippi-folyó partja.

A partokat bokros erdőségnek haragos zöldje szegi, sürü élőfal s aféle áthatolhatlan ős bozót, melyen átható csend ül. Nehéz megtisztitani a tüskés, csepőtés földet, igazi vadligetek ezek, de a madár annál vigabban élhet a bokrok csalitjának rejtelmes árnyában, közbül a gaz erdő némaságából, mikor a hajó tülkölése beletutul, bömbölésétől is kirettentve, egy-egy nagyobb példány riad fel és kiröppenve száll tova a magasban, olykor az ijedt berregéssel a csapatosan szállók robaja, egyébként nagy a hangtalanság, semmi életjel.

A nagyon sürü erdőrészt vad és madár kerüli, tudjuk, hogy a munkás bogár is a napsütéses helyre törekszik. Egyes nagymadár csapatok sötét foltja tünik szembe, szeldelve a levegőt vándor utra keltek, mikor nyugodóban volt a nap és szállta után, mosolyától biborral volt elöntve az ég. Szürke varjak felverődve a nagy mennyégre, száz számra keringnek és kárognak. Más sötétszárnyu madarak is szárnyra kapva, vándor utra keltek,

könnyebb-nehezebb szárnynyal ereszkedtek, sólyomszárnyak sebességével egyik sem. Zsivajogva az egyik partról áthuzódtak a másikra, nyugovóra, éjszakai pihenőre vagy prédára, baglyok éjestendre. Egy vijjongó nagyobb rabló madár, megfeszitve, megmeglibbentve a szárnyát, egymagában kóválygott a magasban. Büszke röptön lég ura. A vadludak, hosszu vonalban huztak, szeldesték a levegőt. Csónakban egy koca vadász, szerencsére, rianó szárnyverésre vár. Sok a fényes tollu vadréce a nádas jellegü növényzetben, kórósásban jó búvó helyük van az öregeknek, már szárnyaikra kelt fiókáknak.

Vitorlás csónak kerül szembe, pipaszó mellett ketten voltak benne, mégmellettük valamiféle cserépbutykos. Meg-megbillen a csónak s a benne ülőket megtáncoltatja hajónk hullám verése. A kormányos nagyot feszit a kormányevezőn. Játékos búvárt lestek, hogy lövésre kapják. Nem-e fordul el megvetéssel tőlük a madár?

Láttam több helyen, a buja erdőség fáit kiégetik. Előbb alul a héját, ameddig kiverődik koronája, hogy elszáradjon s a tarlott faágak könnyebben ropogjanak az alatta támasztott tüzben. A kisebb fának alig van értéke, mert nem fizeti ki magát a felaprózása, nehéz, költséges az elszállitása. Nehány helyen őserdőt is látunk, meggondolatlanul, sőt esztelenül irtják; megváltoztatják az égaljat. Az erdőirtott termőföld területét bevetik. Ahol a fejsze eltüntette a fákat, letarolt erdőrészen, a ledöntés által megszabadult telkeken, tisztásokon, többnyire kukorica darabokat láttam, magasra nő meg a szár. Itt-ott érett csalamádé.

Nagy erdők alján kisebb-nagyobb községek, városkák 2—3000 ezer lakóssal váltakoznak. A partokon kirándulási helyek, máshol, bozóttal benőtt mély utak, deszka fahidak, cölöp-hidak tünnek elő a vadonból, csalitokból. Lomberdők mélységes csenddel, embertanyák, fapaloták, mindenféle gyári és gazdasági telepek, sőt Chesterben egy fegyház. Ezekről a helyekről, ahol a bozótfüggöny szétnyilik, már kerül hang. Nem akarok számokat és neveket emlegetni, azokkal az olvasót terhelni, nincs a városok és falvak között megemliteni való érdemes ezen a rövid uton, amely eltartott mégis husz óráig, némely helyen lélekölő unalommal.

A folyó folyása lomha, mert kicsi a lejtősödése, kanyargós, mint a Tiszáé, mérget gőzölő mocsarak képződnek, mellékágak

keletkeznek. Viz, mocsár, iszap, lucus a non lucendo valameddig ellát a szem. A Missouri befolyásánál, St. Louisnál csak 127 méterrel magasabb a tenger szintjénél. Azért oly nagy a Mississippi siksági folyónak a vizköre.

Néztem az alacsony partokat, az áthatolhatlan erdővel beszegett széleket. A földdarabok, fástól, bokrostól a növényzet bujaságával esnek a vizbe, a hullámfodrok által nyaldosva, a zátonyon hömpölygő folyó iszapban is zöldelnek még egyideig, addig, mig az ár el nem kapja, tova nem sodorja a zöld galyakat.

A fatörzseket tuskókat, a viz lerakja a sekélyebb helyeken. Sok hajónak okozták már ezek az elsülyedését.

A mocskos vizü folyónak a változatos sőt szeszélyes folyása, forgatag csapása, változó sebje, változtatott medre, sok hajlata, a porhanyó, lepergő földnek, homoknak robajjal omlása, elúszása, koldussá és gazdaggá tesz, amint egyiktől romboló pusztitással, hullással elhordja a földjét, a másikét megtorlódott iszappal megnöveszti. A folyó vájja a medrét. Egy helyhez jövünk, ahol egész fákat, összehajló ágakkal, korhadt fatörzseket visz a viz, gyökerestöl, levelestöl, diadallal ragadja, azután zátonyos helyen, torlaszokon, alakuló szigeten felakadnak. Az egyik fa, mintha nagy virágcserépben állana, haránt dőlő a másik, mintha a vizbe szédült volna, egy összefonódott fát látok, úszó rönköt akármennyit. A partszél némely helyen, mintha lépcsőzetes erdő volna. Vizre dőlt fák. Egy fának a gyökere félig még az alámosott földbe kapaszkodik, mig a másik része talajt vesztve, levegőben lóg a viz fölött. Elkapott, úszó hasábfák, targallyak, ásóba, kapanyélnek való botfák.

A felkavart sárgás viz mindenütt zavaros, sárga uszadék iszapos. Edénybe meritve az iszaplé, hetekig sem üllepszik le teljesen. Nem ebben a vizben mosták ágyam patyolat lepedőjét. A Mississippi vizét mosdásra sem lehet használni.

A változó vizállásu folyó szabályozása, holt ágakban folyó irányának megváltoztatására, gyarló kisérlet a levert cölöpökkel való parterősités. Makacskodva, nem akarnak ebben sem tanulni az európaiaktól, a gátakra milliókat költenek hiában, a folyó elhordja. A vizszabályozás az egyes államokra és külön érdekeltségekre van bizva.

Homokpadok, zöldelő, aféle senki-szigetek keletkeznek a viz szélén, közepén. A halak járnak oda legelészni. A szigetek

aljában finom fövény. A fák, csoportba bújnak rajtuk, mintha az elsodrás veszedelmétől félnének. A hajó, kigyóként kanyarog, nagy elcsavarodással jár a kuszált csatornákban, hol a viz szélén, hol meg a közepén, amint a viz sebje vagy elsekélyesedése van. Amely homokpadon nem vert még gyökeret a növényzet, az ujabb keletü.

A Mississippi tisztitásánál a hajózás akadályait egy különös szerkezetü, 50 méter hosszu, 30 méter széles, gőzlapátokkal két láb mélyen járó gőzhajó, a General Whright szokta időnként eltávolitani. Négy nagy mozdonyos emelő daru van rajta, melyek az akadályokat, viz alatt lappangó, a hajózásra veszélyes tuskókat emelik ki a hordalékból. Az egyik darunak vas horga van, mely szigony módra fog.

A hajó elülső részén üreg van a kiemelt fatörzsek számára.

Este, éjjel, mikor leszáll a homály, a vizi tömkelegben nem lehetne hajózni a sötétségben, ha az egész part mentében, sőt több homokpadon nem volnának felállitva a zátonyt jelző, fából való világitó tornyocskák, jelző lámpák. Ezek fénye szerint igazodik el a kormányos, kerüli ki a holt Mississippi ágakat, jár cik-cakban a két part között, amely egy helyen meredek, a másik helyen lapos.

Egyes helyeken messze földön nem látni se falut, se várost, se embert. Helyenként csak egy négyszegletes fakalyiba; jószág legel a tisztáson. Kiszáradt, kiszárasztott áradásos helyek. Erdő zeg-zugos utai.

Készen vagyok a tájképek rajzolásával. Lássuk mi van a hajón belül.

A forgalmi tisztek levetették kabátjukat, mellényüket, a napos tiszt is ingujjban szolgálja ki a hölgyeket jegy és podgyász dolgában. A légkör tulságos páratelsége következtében nagyon meleg van, de a sapka, kalap, azért mindig fejen van. Csinos nadrágtartók feszülnek meg az ing fölött. A fűtők, a civilizáció szegény rabszolgái, fedetlen testtel végzik a nehéz tüzmunkát.

Várjuk a magasfoku forrósággal biró légnek a lehülését, enyhesztő szellő érkezését, mert itt egyik napról a másikra 40 fok különbözetet mutat a higany oszlop. Olvasom, hogy ezidőben New Yorkban 104 Fahrenheit foku forróság van, ami 40 fok Celsiusnak felel meg. A rekkenő hőségben fogyatékos ruhában járnak az emberek, megakadt az üzlet. Az éjszakamerikai közép

nagy sikon száraz a légkör, azért a végletek találkoznak. Ha meleg van, nagyon meleg van, ha hideg, nagyon hideg. Egy napon hideg és meleg van, a szél, forgószéllé erősödik, viharrá fokozódik, az eső özönvizzé lesz. A partoknál a tengeráramlás teszi egyenletessé a levegőt.

Egy hosszu nyaku, nagy ravasz kinézésü, nyirott bajszu, kecske szakálu vézna yankee gavallér körül nők vannak, udvarol nekik, majd meg ezek bókolnak a magaimádó-. szikár dandynak, pedig a yankee nem szeret házasságra lépni és ha nősül is, szeret elválni. A nő is szabadulni igyekszik az ingerlékeny férfiutól, most azonban maradjunk a mi szemellőtti yankeenknál. No lám! Magát a székbe vetve, a hölgyek elött mind a két lábát felrakja a korlátfára s hátravetett testtel ül. Ablakra is helyezik a lábaikat, pihenéskor az asztal tetejére. Ez amerikai szokás, melyen ott senki sem ütközik meg, a nőket se hozza kényes helyzetbe. Mi európaiak, nagyfoku udvariatlanságnak vesszük s az utolsó, vidéki kurtakocsmában sem látjuk.

Egy másik, kis oldalszakált, gigerli övet viselő fiatal embernek, piperkőcnek kifogástalan volt a rajtavalója, ragyogóan fényes volt a gombos cipője. Ezt igy szeretik. Megfigyelem az uralomra vágyók köréhez tartozó amerikai dendy-t. Valóságos yankee vér ez is, izegmozog, forgolódik, a széket rontja, hadar, babrál, a tekintetét változtatja hirtelen. Időkimélésből bagóz, talán pénzkimélésből is, rágja a chewing gum-ot, mert a kapzsi yankee, takarékos. Közbül, Andris kocsis módjára a fogai közül sercent egyet.

Egy gyermek, karcsu szivarkára gyujt. Korán kezdi. Mikor ránéztem, félszegen elhuzódott. Törvényt akarnak hozni — hallom — ez ellen.

A hajón kitünő az ellátás, nem sok fogás, de mind jó, levestől a fagylaltig. Nigrók szolgálnak ki, bőséges a kinálás. Szerecsenek üzik a szakács mesterséget is a hajó-konyhában. Nagy fejük föl a gondban. Fekete arcbőrük fénylik, mint az ébenfa.

A virágbokrétás, terpeszkedő asztal közepén, üvegtartóban, azt hittem lenyesett levél-virág disz van, pedig az csak idényszerü ételnek a beillesztése volt az ételsor összeállításakor. A fogások felhordása közben is már észreveszem, hogy a másfél arasznyi magas szárakat, melyek az asztal fölött terebélyeskedtek, harapdálják s ugyancsak neki estek a fogyasztásának. Kért aki. Szedek

én is egyet, hát micsoda? Aféle zeller formáju és izü bodros levél, bokréta, mely ebből a zöldségféléből szokott kinőni, csakhogy jóval magasabban, vaskosabban, igen szép sárgás zöld szinü, ropogós és elég izletes. Mitől jó az? ők tudják.

Három szerszámos banda, szerződtetett zenekar mulattatja a közönséget. Tündöklő ábrándvilágból kitaszitott alakoknak látszottak, különösen a hirtelenszőke nő. Menet, hegedü, fuvola, zongora volt, a visszautban hárfa, hegedü és trombita. A fúvó réz szerszámnak a kezelője — ugy nézem az orráról — cseh ember volt. Találóan mondják róluk, hogy trombitával jönnek a világra. Azt is rájuk fogják a csehekre, hogy Kolumbus, mikor Amerikát felfedezte, egy cseh muzsikus bandát talált ott. Rosszul muzsikáltak, csak nehézkes kedvet támasztottak, nálam az unalom ásitása is jelentkezett, de az amerikaiaknak tetszett, megtapsolták a zenészeket a szám végén, hálásak. Három szál cigány nagyobb hatást érne el, egy cimbalmos maga is. Azután — rendesen — közkivánatra egy, hangjegyolvasásban képzett lady ül a zongora mellé. Bizony ez sem tudott a hangládából, bármint ütötte, verte a billentyüket, fülnek kedves hangsort kihozni, de azért bőven szedte az elismerés adóját. Sikerének örült az öregatyja, — a hajában makacskodó kevés fekete szálból gondolom az — aki egy karosszékbe roskadva hallgatta. Utána egy miss hozta rezgésbe a hangszálait, az éneke, erőszakos hangképzésre vallott.

Egy tapasztalt, idősebb urral, F. Seifferttel ismerkedtem meg. Szászországi kivándorló, de már férfikora legelején jött ide, ismeri az egyes államokat, városokat, az itteni szokásokat, erkölcsöket. Tisztán beszél németül és nem hadar angolosan, nem kever angol szavakat a beszédébe. Nekem se kellett kerékbe törni az angol szót. Sokat kérdeztem, sokat tanultam tőle, felvilágositott több dologban, kérdéseimre, hozzáértéssel választ tudott adni, tudakozódást tőle könnyen szerezek. Beszéde alatt figyelek és mindent jobban észreveszek, biztosabban jegyezhetek. Egész nap és este együtt vagyunk. Együlőhelyében sok mindenről szól.

Mondja, hogy a parti erdőségben egy kisfaju medve, szarvas, őz tanyáz. Párduc is az erdőbe vette be magát. A fák korhadt odvában baglyok, denevérek. A Mississippiben 6—8 láb hosszu halak vannak, ujabban szaporodásra, pontyokat eresztettek a vizbe.

Ezen a vidéken rendszeres halászat nincs, kiki magának

fog, de szolgafán függő bográcsot, vöröshagymát karikára vagdalni, nem látok sehol.

Beszélt California ezer éves fáiról, olyan vastag fenyőről, melynek az odvában hat lovas nyargalhat, kocsik mennek rajta keresztül. Ismert dolgok.

Meglatolva szavait, olyan hangokat ütött meg, melyekre figyeltem, igent bólogattam.

Panaszkodott, hogy Amerikában milyen nehezen és drágán lehet igazságot kapni. Zsebbe vág az. A biró, itéletében bizonytalan, véleményében igazodó. A pénztelen, vagy bevándorlott idegen, védtelen az amerikai igazságszolgáltatással szemben. Saját tapasztalásából beszél a törvényttevő urak megkörnyékezhetőségéről, arról, hogy az igazságon csorbát ejtve, a törvényeken milyen durván gázolnak keresztül. A mondottak megerősitenek abban a véleményben, hogy az igazság nem trónol magasan Amerikában, ahol inkább Geld regirt die Welt. Baj, hogy itt a pénzzel az igazság őreihez is hozzá lehet férni. Büntetőjogi eseteket hoz fel, melyre gúny kacag fel. Arra is, hogy a nép, tömeg, dühének a kitörésekor maga itélt, meggyilkolta a zsarnok munkaadót, uzsorást, lynchelt.*) A börtönből kiragadta a nagy bünöst, aki enyhe büntetést kapott, érdeme szerint végeztek vele.

Leverve szivarja hamuját, más húrba kap. Munkát — ugymond tovább a borus homloku ember — nehéz kapni, ha szürkül már a haj. Egy, erőben lévő asztalos, aki jól dolgozik, vagy kőmives, 50—60 centet kap óránként, ács 2—3½ dollárt naponként. Farm munkás, nyáron, 12—25 dollárt kap havonként. Szóval — ugymond — a munkabér háromszor olyan nagy, mint Németországban s nem való az, hogy Amerikában a dollár csak kevéssel érne többet, mint Németországban a márka. Nem, nem, csakhogy az amerikai munkás jól él, üdül, szórakozik, mulat, szépen lakik, urimódon ruházkodik, azért számit mindenben, mindenhol, nem vetik neki soha szemére, hogy az alsóbb osztályhoz tartozik.

St. Louisban a járdára egy köpés, öt dollár büntetés. Sok hasznos tudnivalóról szólt. Egész könyvtárnyi jó tanácscsal látott el. Sok dologban amerikaias izü volt a beszéde. Gyenge dohá-

*) Lynch, amerikai népbarát nevéről van elnevezve a Lynch-törvény. Ha valaki a nép haragját magára vonja, a bíróság mellőzésével, önhatalmával büntethet a nép. Lynch Law, vagy Lynch Justiznek nevezik ezt az igazságszolgáltatást.

nyos volt, melledző zsebéből szedegette a gyufaszálakat. A füst gyér foszlányokban ömlött a szájából.

Elmenőben, bucsuzkodom a hajón lévő ismerőseimtől, amerikai módon való erős kézrázogatással, vagyis csontos kézszoritással, habár ez rendesen nem szokásos, csak ünnepélyek alkalmával. Soha sem látjuk egymást!

Jól boldogultam ezen a vidéken a német nyelvvel, mert aki angolul vagy legalább is németül nem beszél, azt itt — megtörténik — ki is nevetik, mondja Seifert ur, hitelre méltó férfiu.

Egy szánalomra méltó fiatal emberrel találkoztam Cairóban, akin a mocsárláz tünetei már a hajón jelentkeztek. Feje lázban égett, szeme, láztól fátyolos lett, szintelen ajkán megfagyott a mosoly, vigság. Sajnáltuk a közvetlen modoru ifju embert, akin beteges érzékenység vett erőt.

— How do youdo? Minléte felől tudakozódom, mikor észreveszem rajta, hogy a szervezete, betegségének a gyengitő hatása alatt áll. Kezével legyint. A mocsárláz betegére alig ismertem rá, három nap alatt, elerőtlenült, árnyékhoz hasonlitott, a szörnyü betegség, melynek a csiráit magában hordozta, elváltoztatta az arcát. A lappangó testi baj csakugyan fészket vert benne. Összehuzta szemöldökeit és csüggedt hangon panaszkodott, hogy a hideg törte, a láz verte. A közmondással biztattam: „Kit Isten meg akar gyógyitani, egy száraz fügével is meggyógyitja.“ Ki vagyunk téve az uton mindenféle ragadványnak. Örülni fogok, ha baj nélkül kerülök haza.

Az alkony ráborult a tájra, izzó aranyszin vonta be az égboltozatot, azután az éj, sötétségével boritott el mindent. Mentünk a lámpák fényes világába eltölteni az estét. Mikor a beszéd halkult, eltettük magunkat másnapra.

Egy ragyogó hajnal hasadásnak a szépségét élveztem át a hajón, gyönyörködtem az ég szinváltozásában. Az idő hajnalra hajolván, korán keltem, mondjuk hajnalok hajnalán az első derengő órában, mikor a természet aludt még és hüvös volt az éj lehe. A hold, utolsó negyedében, sápadt fénynyel világitott. A parti jelző lámpák és a csillagok virasztottak a földön és az égen. Az álmot kidörgöltem szememből s hajnaltájban jól kiveszem, a hajó mint követi a parti-, pislogó fények irányát. A parti erdők sürüségéből még a sötétség meredt reám.

A hajó szolga személyzete otromba, nehéz lépésekkel mozgott,

nem mondhatom tehát, hogy sürgött-forgott, inkább azt, hogy széles, hosszu lábfejjel kopogott, dobogott, tapogatta a hajnalt. Sapkájuk a szemükre huzva. Az egyiknek nagy fogsora volt; kora reggel pipált. A székeket és asztalokat ide-oda tolták, tisztogattak, nyélre kötött kóccal nedvesitettek, suroltak, söpörtek és a piszkos szerecsenek üngre vetközve dolgoztak, doromboltak, doromboló hangon beszéltek maguk között, mint akik kialudva nincsenek. Az egyiknek kezefején, forradásos seb. Nehéz munkában kaphatta. Száj nyitvatartással, csak egy rest társuk, tagjait szétvetve hortyogott még a hajó szélén. Álmát megirigyelhetik az álomtalanul alvók, de megirigyelték ezt a dologban lévő társai is, az álmodozó fülébe kiáltott az egyik. Meg se mozdul, rántott azért egyet az araszos fülcimpáján, mire fölébredt. Lélekzésekor, az öblös szájába jutott légáram, ugyancsak rezgésbe hozta a száj- és toroküreg között lévő inyvitorláját. Hihetőleg volt valami baj az orrában. Bűzös volt a négerember kipárolgása. Háton heverve, tátott szájjal ijesztőleg csunya volt. Még a legszebb leány se szép, mikor mélyen igy alszik.

Egy hajóbeli ügyeletes tisztviselő az office-ben rakogatta az iratokat, azután ujság olvasáshoz fogott, erősen szivarozott már a regkorányban. Hol elmélyedt, hol meg feltekintett, mintha lidércek csalogatták volna. Várja a leváltást. A hajó aljában szenet raktak a hajó gőzbendőjébe — reggelire. Olyan tulajdonság, mint nálunk a mosóné-é, mindig eszik.

A felhők sötét violaszinbe öltözködtek, a kéményfüst is engedett a korom feketeségéből.

Keleten rózsaszinü lett. Hat óra két perckor kelt fel a nap, sziklás, magas part fölött. Mindeneket fénybe boritott és uj életre keltett. A kisütött arany napsugárban fürödtünk. Minden jel arra mutat, hogy a napot, pitymallattól fogva éjjelig kihasználhatom látásra. A tanulmány utazó ezt szereti. Egy vasuti vonat zakatolva haladt a kőországtól elhóditott szük helyen, zöldelő erdő szélén. Előttünk egy gőzhajó lapátol el hangos csobogással.

Biboros fény öntötte el a vizes földet, perem erdőséget, később megaranyozta az egész tájat, csalitberket. Lelkembe zártam a szép képet. Méltósággal láttam folyni a nagy vizet. Hitem bevált, nagyon érdekes volt a Mississippi-utazás.

Ott, ahol a hosszu folyásu Ohio, a Dunánk nagyságát megközelitő mellékfolyó, vizbőségével a Mississippibe ömlik, a vizek

által képezett sarokban, lapos földnyelven, az amerikaiak Cairója épült fel. Amerikai utamnak a végső állomása és legdéliebben fekvő pontja.

Izmos, zömök, dologban edzett, teherbiró szerecsenek, malomalji emberek, akik előbb lógatták a lábukat, szinte futva jöttek s már készenlétben sorakoztak a parton, előre csucsoritották a szájukat és várták a zugó kerekü hajó kikötését. Arcuk mered. A nagy erőfeszitéstől, látszik, megroppant már egyik-másiknak a dereka, hajlott lett a háta, sulyos a lépése. Munkával dolgozzák le életüket.

Az amerikai négerekről.

A nigger, negro vagy blacknak, feketének nevezett emberfaj, az európaiak által Nigriciából, Afrikából telepitetett Amerikába. A patina, melyet Afrikában a tüzes nap vont az arcukra, megmaradt. Azt a nézetet táplálják, hogy az igazi, tulajdoképpeni emberszin az övék. Lusta természetü, buta, durva, kegyetlen, meleg égövien buja és tolvaj népség. A butaság és gonoszság, ikertestvérek. Hiányos a müveltségük. Közönséges az érzületük. Kóros babonájuk hitté kövesedett. Balga jövendőmondásra hallgatnak A néger elfelejtette az öseinek nyelvét, már azt sem tudja, melyik törzsből való. Nemzeti önérzete nincs, utánzó, hajlama inkább az inszakadásig való szolgasághoz vonja, mint az önállóságra. Gyenge akaraterő van bennük, tunya a közönyük. Nehéz felokositani a tyukvelejü néger embert. Az erdélyi ember tompa élü-nek mondja a butát. Nehéz dolog a tudományt fejébe kalapálni, babonás hitét eloszlatni. Nem Istennek való állapot.

Irodalmuk csak most kezd lendületet venni. Az angol törzslakósság nyelvét beszélik ugyan, de rosszul, mekegve, tört angolsággal. Szóval, nem tud a maga lábán járni, faji sajátlagos jelleménél fogva a fehérekkel hasonulni.

Nem válogatós a munkában. Amerikában ennek igy kell lenni. Alantas szerepet játszva, törpe gazdasággal, lesz a négerből földmivelő, ültetvényes, kisbérlő, kisiparos, főleg asztalos, kocsmáros, pincér, borbély, kocsis, napszámos, cseléd — birkatürelemmel. Faji sajátságaihoz csökönyösen ragaszkodik. Csak elvétve támad 2000 szinésze között egy hires Ira Aldridge, aki a mult század negyvenes éveiben Pesten is játszott nemcsak Othello-, hanem arca fehérre festve Macbeth szerepében is. Nyári hőségben az odaragasztott fehér viaszkorra egyszer levált s a fekete orr, fehér arcon olyan nagy nevetést támasztott hogy a hatás teljesen elveszett.

Olyan ritka, mint a fehér néger, közöttük Henry O. Tanner kiváló festőművész, vagy egy Washington Booker, nyelvtudós, akin Roosevelt tekintete is megakadt és mert barátja és oltalmazója a négereknek, őt az elnök, — népszerüségével játszva — méltónak tartotta arra, hogy magához ebédre hivjon meg. P. I. Groves a leggazdagabb néger, farmer, krumpli termesztéssel szerezte több millióból álló vagyonát.

Alig 40 éve annak, hogy a néger müvelődni kezdett s ma már 45% van kenyér kereső pályán. Ezer ügyvéd van közöttük.

Négerpár.

A négerek nagyon szaporodnak. Az 1750. évben csak 2,200.000-en voltak, most, (1905) egy kimutatás szerint 9,204.631 millió néger van az Egyesült Államokban, sőt 1906. év végén, 13 millió lélekszámukról olvastam. Helyzetük elég jó, nem is volt soha olyan rossz, szánalomra gerjesztő, mint az a „Tamás bátya kunyhója“ cimü regényben van az élő áruról előadva. Talán a mi egykori jobbágyainkhoz hasonlitott, amely állapotot sokan visszakivánnak, valamint a szerecsenek is visszakivánkoznak régi uraikhoz, azoknak az ültetvényeire, ahol kunyhókban élnek falu végén, mint cigánysoron a mi muzsikásaink. Mélységes erkölcsi romlásukban sok rosszat tesznek.

A fehérek a négert nem szeretik Amerikában. Idegenek az otthonukban. Amerika kitagadott népei: az indiánok és a mormonok is, de a fehérekben, gyökeret vert az előitélet a feketék ellen, a fajgyülölet maniakus mértéket ölt. Kiélezett viszonyok, kiélesedett harc a végtelenségig az afrikai faj ellen. Kellemetlenkednek nekik, ahol csak tehetik. Nem esznek velük cseresnyét egy tálból, nem árulnak velük egy gyékényen, nem ülnek össze velük, a fehérek szurósan néznek rájuk, éreztetik velük a felsőbbségüket, önérzetében megalázzák, sőt ha lehet, izzó gyülölettel ártani

is igyekeznek a négereknek, szóval, ütköző pontul szolgálnak. A fentebb említett Booker tudós néger tanárnak, mikor ez (1907) Long Islandon akart nyaralni, az ott üdülő amerikai milliomosok és milliárdosok tudtára adták, hogy ezt ne tegye. Valami meghatározhatatlan áverzióval viseltetnek a négerek iránt. Magam is úgy vagyok velők, ha akarnám, se tudnám őket szeretni.

Annál jobban szeretik a kéjsóvár természetü néger emberek a fehér asszonyt, szinte reszketnek a vágyódástól, mikor buja vérük hajtja őket és Florida tüze ég bennük. Szerelmes mohóságuk miatt a dolog, életük árán sokszor kerül vérontásra. Néger pogrom.

Embere, asszonya csunya, fekete mint az ébenfa, a legtöbb néger rut pofázmány és még hozzá a kor is nagyot változtat a külsejükön. Hosszu a fejük, szétálló a szemük, lapos az orruk, duzzadt az ajkuk, többüknek lepényleső a szájuk, gyapjas a göndör hajuk, szőrtelen az álluk. Minden barnabőrü embernek, tehát neküke is, világosabb szinü a tenyerük, elüt a testük szinétől.

A néger nők rohamosan öregszenek s amikor fonnyadnak a bájaik, összeesnek, mint a nyüves szilva. Még akkor is, mikor lefoszlik róluk a fiatalság, száz szint raknak magukra, rikitó, sokfodros ruhákban járnak. Mályvavörös, zöld, narancssárga és fehér a kedvelt szinük. Tehetősek, a ferdeszemü, tompa orru, kiöltözött nagyságák a suhogó selymet, libegő szalagokat szeretik. Nem vetik meg az illuziót, mouselinet, a csipkét sem. Egynémelyik duskeblűt, ahol nagyon is sok van, elkényszeredett nevetéssel nézem.

Nézem a fénymázképü férfiakat is sárga hengerkalapban, piros kabátban, zöld nadrágban, habár ritkán látom őket igy, takabarkán. Fehér vászonruhájában kacagtató látni egy élclapbeli figurát, beszédhibájával hallgatni. A szatira ostorával sujtó Mark Twain tudja őket humorral lefesteni.

A déli államokban a rabszolgaság megszüntetése előtt, a négerek, jogtalan páriák képezték a mozgó tőkét a rabszolgabárók kezében. Tudjuk seregek robbantak össze érettük, ellenük, mig meglazult a rájuk nehezedett bilincs, leesett.

Amerikai államférfiak, a hires Afrika-utazó Stanley is azt tanácsolta, hogy telepitsék a négereket Kongóba. Henye dolog erről okoskodni, mert a szines képüek inkább szeretnek itt lenni, ahol szabad polgárok. Keresztények lettek, de megőrizték vastag

Néger férfiak.

Néger nők.

babonájukat, tyukészszel régi jóslatkönyvet forgatnak. A négerek és indiánok még mindig gátul szolgálnak az Egyesült Államok egyöntetü előrehaladásának. A polgáriasodásnak csak a külső mezét veszik magukra, el-elrugják maguktól az erkölcsi alapot.

Égető kérdés a néger kérdés megoldása az Unio déli államaiban. A közvéleményt az a nézet uralja, hogy minél előbb, annál jobb. Roosevelt elnök is, aki előbb nem látszott arra sulyt vetni, már állást foglalt a feketék ellen. De csak maradjanak ott békében a feketék, mert ha boycottálják vagy kiüzik őket, valószerü, hogy annál több magyart fognak az ügynökök kicsalni az ültetvényes földekre. Vannak, akik tudni vélik, bennem is azt a meggyőződést keltik, hogy a négerek miatt másodszor is lángba borul Amerika, mert az adott jog visszavevésére, legalkalmasabb eszköz a fegyver. Addig a négerek nyugodtan énekelhetik a régi néger dalt, kedvvel járhatják a kakewalk néger táncot.

Forrong az emberiség, Amerikában szokatlanul jobban mint Európában. Népek enyésznek el, ősregék szólnak róluk, mesék kapcsán álmodozhatunk róluk. Uj nemzetek keletkeznek, jósolhatunk róluk. A Missouri és Ohio vidékén is réges-régen, az indiánok előtt még, egy müvelt nép élt, melyet a tudósok mountbuildereknek neveznek. A mesterséges dombokban folytatott ásatások alkalmával felszinre kerülő tárgyakból következtetnek a müveltségükre.

Cairó.

Mint amiként langyos eső után, erdő, mező buja földjén gomba nő, ugy szaporodnak Amerikában a házak, legrövidebb idő alatt nőnek ki a földből. A házakból csakhamar községek és városok lesznek, amerikai gyorsasággal haladnak előre. Cairó is ilyen jó ponton nőtt meg hirtelen, mert vizi uton, vasuti sineken kereskedhetik mindenfelé.

Az amerikaiak Cairót még nagyobbra akarták növeszteni, fejlődésképességével világvárossá tenni, de vizáradás és a mocsárláz nem engedte, St. Louis közelsége is segitett gátul szolgálni. Azért Cairóban is van már szétomlott düledék, csakhogy a romok alól nem réges-régi korból való tárgyakat, ősréginek tartott fazekakat huznak ki, a falbontó csákány, gázcsövekre akad. Kihalt város azért mégsem lett belőle.

Cairó a keleti afrikai város nevét birja nyugaton, csakhogy Kahró-nak ejtve ki. Az amerikaiak, mintha nem érnének rá afölött gondolkodni, miféle nevet adjanak az uj településnek, de megemlékezésképpen is, a világ minden tájáról özönlő idegenek, bevándorlók, elhozzák magukkal az elhagyott tájuk, városuk nevét. Ráillesztik az uj telepitvényre, jól áll, megfelel. Összeválogatva igy lett itt New York, London, Oxford, Westminster, Lancaster,*) Windsor, Manchester, Páris, (huszonegyszer) St. Cloud, St Denis, Toulon, Lyon, Versailles, Petersburg, Moszkva, Vienna, Waterloo, Salamanca, New Madrid, Toledo, Cadix, Granada, Parma, Sardinia, Syrakuse, Altona, Hanover, Braunschweig, Dresden, Sparta, Betlehem, Bombay, Uj Buda, Tokaj. (Éjszaki Carolinában, ahol 900 hektár területü szőlője van egy magyar embernek.) Alexandria, Memphis, Cairó s. a. t. Cairóból New Madridhoz, egy óra alatt oda is juthatnánk a szomszéd Missouri államban.

*) Lancaster Angliában egy grófság. A Lancaster puska és ágyu, olyan lövő fegyver, melyben maga a csőűr képez negyed csavarvonalokat.

Vannak községek európai nagy emberek nevéről is, Árpádhon, Romulus, Hannibal, Napoleon, Bismarck, Wagner, Nansen s. a. t. Van már város Roosevelt nevéről is. Monroe, Franklin, Lincoln, Cleveland nevéről mintegy 30 város. Billion, Milliard, Dollár, Money, Silver, Gold elnevezésekről sem feledkeztek meg. A Bibliából vett nevek: Betlehemen kivül Hebron, Jericho, Ádám és Éva, Moses, Salamon, Paradicsom többször. A hitregetanból: Jupiter, Vulcán, Isis, Osiris, Diana, sőt a skandináv istenek: Odin, Freya. A görög ábécéből van több Alpha és Omega, sőt Ypsilon, Zéta is.

Tehát az amerikai Cairóban vagyunk, a tizenharmadfél ezer lakóssal biró gyárvárosban, Illinois államnak a legdélibb csücskén. Láttam már s látni fogok még elég amerikai nagy várost, ide azzal az eltökéltséggel jöttem, hogy megnézzek egy amerikai kis várost és amennyire lehet, az amerikai nagy városok zaja és a nagy fáradság után, béke és nyugalom töltsön el. Cairó alkalmas hely erre, ahol nem ejt ámulatba semmi, nem kell felcsigázni gondolataimat, nem kell keresni a látványosságokat.

Kelet Párisában, az afrikai Cairóban, kilátás nyilik a piramisokra. Itt és a környéken gyárkémények emelkednek a magasba. Ott, tiszta, mélykék az ég, olykor-olykor forró-, finom homok leng a levegőégben. Itt, szénfüst felhők kóválygognak fölöttünk. Ott, szellős burnuszokban, lepedő ruhákban, kiáltó szinekben, járnak az emberek. Itt, állig begombolkozva. Ott a napot lemulasztani iparkodnak magukról. Itt egész napon, sőt éjjel is megfogják a munkát erősen.

Cairóba alkalmas időben érkeztünk, ebéd után két órakor, ragyogó szép napon. Már a hajó fedélzetéről megtetszett a parton egy hôtel, abba szállok, ajánlták. Abban néhány napig nyugalmasan fogok élni, ablakából a parton lévő nyüsgést fogom kényelmesen nézni. Vasuti vonal is visz a parton, házsor előtt, mozdonyok dübörgése, hosszu kocsisorok zakatolása éjjel-nappal hallatszik, szemközt pedig a Rajnánál 600 kilométerrel hosszabb Ohio (Szépviz) fölött, kifeszitett hosszu hid, melynek a másik fele másik államban, Kentuckyban van, ahol Green város közelében sok néger lakik, ahol Amerikában a legjobb lovak vannak, melyeket nem kell ostorral sujtani, kitünő dohány terem a kékfüves vidéken. Ott van a világhires Mammuth-barlang (Mammoth Cave) is, a világ legnagyobb cseppkőbarlangja. Mindig fogom sajnálni, hogy Cairóból nem rándultam el a föld alatti érdekes

világot megnézni, melyben 400 kilométer utat mértek fel, ami Budapest—Kolozsvár távolságnak felel meg. Az utazásnál is ugy van, mint a házépitésnél, mindig van valami, amit másként kellett volna tenni.

A fogadó belső közfolyosójának egyik első emeleti szobájában elhelyezkedem. A szinesen sávozott szobának csaknem fele részét elfoglalta az Amerikában nagyon használatos széles ágy. Az ablakból el-elnéztem a hosszu hidat, mely a mélység fölött boltozódik, olykor három vonat is szaladt rajta s alig került le róla az egyik, rámént a másik. Nagyon hosszu tehervonatok is huzódtak a hidon, de a hid még hosszabb volt.

Egy nyulánk fiunak, a gyermek könnyüvérüséggel folytatott mulatsága tünik szemembe. Fenegyerekeskedett. A kocsikat tólogató mozdonynak az elől kiugró részén nyargalt. Az apró emberkének nem szegik a kedvét. Amerikaias gyermekmulatság, szertelen szabadság. Nem zavarja őt meg a vascsikó prüszkölése, gőznyeritése, bravourosan üli meg azt nyereg nélkül. Nálunk, a lassan meginduló vanatra sem engednek felszállni s ha megtenné valaki, büntetik. Ahány ház, annyi szokás. Spanyolországban, a lábak kiegyenesitése végett a fülkékből leszálló utasok akkor szállnak ismét fel a vonatra, mikor az már lassan megindult. A szóban lévő merészen bátor fickót, kamaszodó gyereket a jövőbe látó szülője nem veri meg, mert nem szabad gyermeket ütlegelni, talán meg is dicséri, jövőt jósol neki, ha az iskola beszámolója, az évvégi bizonyitvány nem is erről tanuskodik, mégis mondja, meglátjátok, great man, nagy ember lesz belőle. Kár, hogy az ifjukori jóslatok, csak ritkán válnak be. Régibb időben nálunk, mikor folyt a németesités, gyermeknek az iskolában, hangosan mukkanni sem volt szabad.

Egy kéményseprő, régi magyar tréfaszóval: füstfaragó, surran el mellettem kerékpáron. Nem ad jelt, majd elgázolt sietős dolgában.

Nézem a rakparti életet. Négerek lézengenek, munkát várnak, bagót majszolnak a szájukban vagy pöfékelnek. Egy tulterhelt szekeret nem birnak vonni a csengő-bongó öszvérek, ha szakadásig is bele fekszenek a hámba, a szekér a part kövecses lejtőjéről kezd visszagurulni. A megcsökönösödött öszvért kegyetlenül ütlegeli az üngre vetközött kocsis; az ostor végére kötött göb nyomot hagy. Az ostornyéllel hadonázva, leüti a saját fejéről az avitas, kürtö kalapját. Lőcsnek veti vállát a segitő társ és a

gebék tovább döcögtetik a szekeret, de ismét megáll az. Amit az egyik felrakott, a másik lehányta. A politikai életben is igy szokott az lenni és a szekér nem bir megtelni, előre haladni.

Egy igen szép, előkelőnek látszó kreol nő, vagy amiképp a spanyolok mondják criollo, fehér galléros, sötétkék bársony ruhában, kis fiát dédelgetve vár a hajó érkeztére. Perzselő hév a szemében. Más hölgyek is. Órájuk, csiptetőjük, válluk alá van függesztve.

Széles szárnyu, sárgás barna, fekete pettyes lepke pár, nedüt szí a parti nedves földből. Elfogni akarom, legalább az egyiket. Nem lehet. Az egyszeri dalmát asszony is azon tünődött, hogy hol van az ő 16 esztendős kora? Di su moji 16 godina?

Néger kocsis fényes hintóba fogott szénfekete két lovat hajt, csavarodik fel a kövecses uton. Egy kőtörő munkás ember apróz, nehéz munkája van a vaskalapácscsal. Az üveg hintó annál könnyebben gördül, benne gazdagon felöltöztetett két, csöppke leányka, a még fiatalos anyjukkal.

Egy néger munkás a zsákot nem a vállán, hátán, a másik pedig a fején viszi. Más terhek a vállakon gyülnek fel. Egy négernek a nadrág végébe belekap egy sunyi kutya. Visszafordul, morog egyet. Vagy a kutya gazdáját szidja, vagy pedig az kivánja a kutyának, hogy hurkolja el a sintér.

A parton mindig várnak hajó érkezésre, indulásra, Nem pontos a közlekedés a terhek miatt. Egy hajóból kitettek néhány gyapju zsákot, ülést kinálnak a várakozóknak. Váró terem, az nincs.

Mészáros, egy kocsi hust szállit a hajóra. Erős szerecsen, vállára emelve fél ökröt visz.

Fürgébb szerecsenek, macska könnyüséggel kapnak fel egy ládákkal púposan megrakott táblás kocsira és könnyüséggel adogálták le a terhet, másik kocsiról a hordókat, azután gyors egymásutánban guritották fel azokat a hajóra, csakugy kotyogtak.

Az Anheuser-Busch Breving Association st. louisi ismeretes sörgyárnak a sok, palackos ládái mindenütt, itt is nagy mennyiségben láthatók. Munka mindenütt, munka bárhová nézünk.

Csupa kereskedés az egész kis város, bolt mellett bolt, a sok áru kint és bent, a deszkajárón zsákok között kell keresztül vergődni — az üzlet jegyében. Főhelyeken is faburkolat. Fürge mókusok, kopott papagályok, lankadt szárnyu, vén, beteg rab madarak kalickában némely bolt előtt, más állatokat is tesznek

ketrecbe. Fehér egerek, taposó malom féle kerékben. Az egyik zárt helyen fürjcsibe, a másikban házinyulak. Az anyanyúl, füleit hátára fekteti, körötte kucorognak a picike, összekuszált szőrü nyúlfiókák. Öztehenet és kis gidát is láttam egy helyen. Részben reklám, részben azért, hogy legyen mulatsága az arra menőnek. Vigyorgó fiu gyerekek, zsenge lánykák, póttápszerrel etetik a kepicköllődő állatokat. Olyan almát dobnak be, melyet a féreg nagyon elgyalázott. Egy másik gyermekcsoportban, könnyü lehelettel, csillogó, elpattanó szappanbuborékokat fújnak, eregetnek. Csendes mulatság, mégis ketten, csirázó kis emberek, mint tüzesvérü kecskebakok, öklelőzni keztek, azután egymást ütlegelték, tülekedtek, földön hemperegtek. A legyőzött, a távlat biztonságában, a két tenyeréből szamárfület csinálva int vissza, azután ökölbe szorult kezét rázogatva, fenyegetőzésbe fog. A gyermek, minden évszakban megtalálja mulatságát. Ha a gyerekinggel lemarad az egyik, jön a másik. Télen, hóba fekve, kereszt alakot csinál a kitárt karjaival, tavaszidőn labdát üt, hajit, ostorral hajtható csigrát forgat, nyáron a vizben lubickol, csendes őszön sárkányt ereget.

Papiros halmazt, fahulladékot látok az utcán elégetni. A sok tüzeset dacára könnyelmüen járnak el. Időt akarnak megtakaritani mindenben. A rendőrség bünösen türelmes. „A gyermek első játékaiban már főszemélynek tekinti önmagát", mondja Eötvös.

A városban ünnepélyre készültek. Olyanféle összeseregléi napjuk lesz, mint a milyenről St. Louisban emlékeztem meg. A reklám harsonáján csőditenek, hogy szerezzenek, pénzt hagyjon a városban a vendégül jövő közönség.

Egy fekete Pattinak, szerecsen jó énekesnőnek az arcképe van nagy falragaszokon. Amerikai humbuggal előre hirdetik a nagy müvésznő érkezési napját, fellépésének az idejét és helyét. A deszka-dobogó vonzani fog.

Másik hirdetés szerint, ügyes kerékpáros egy keréken fog járni, lovak fognak hintázni, az oroszlán szeliditő leány, bele fogja dugni fejét az oroszlán szájába. Sok más mulatságot, látványosságot igérgetnek handa-bandával. Eldoradót hirdet valaki rövid időre. Nem is sokat mond vele, mert ide csak pár órányira van az Eldorado nevü község ugyanebben az Illinois államban. De, Eldorado (El Dorado) alatt az amerikaiak is azt a regés országot értik, melyet — hagyomány szerint — Dél Amerikában az Amazon-

és Orinoko-folyók közötti területen kerestek a kincsre szomjuhozók, de azt sehol sem találták meg. Rege az, tóparti város, aranylemezes házakkal, az utcák drágakövekkel kirakva. Ebbe a városba menekültek az inkák, akik itt arany palotában laktak s arany port hintettek a testükre. No, maradjunk Cairóban, ahol az aranyat vasból, másból, dologgal csinálják. Az egyik napon azonban, melyet én Cairóban töltöttem, nem dolgoztak az emberek, nyárspolgári nyugalom ült a városon, mert vasárnap volt, és az amerikaiak szigoruan tartják meg a munkaszünetet. Az angol nem köt üzletet e napon, korteskedni azonban szabad.

Lelkem sugallatát követve, a főutcán betérek egy templomba, hogy vallásos érzületemnek eleget tehessek. Szép, uj. Ad majorem Dei gloriam Ecclesia Redemptoris 1886. Olyan a kinézése, mint egy katholikus templomé; szines üveg fedi az ablakrést, az ablakfestészetben dicsfényes szentek, pedig anglikán templom volt. Felzug az ének. Mikor az elhalgatott, egy pap angolul papolt a szószéken. Beülök egy padba s inkább nézem a tüzes tagtartását mint hallgatom az ékesszólását. A szónok lekerült a szószékről s egyenesen felém tart, kezet szorit, megszólit, üdvözöl mint idegent. Ezenközbeu a nőknek is megered a beszéde. Terefere. Jobbra-balra tétován pislantgatnak. Társalgó teremmé alakul át az imádat helye. Mondom a kiváncsi lelkésznek, hová való vagyok és miféle vallásu. Bizony ritka vendég nálunk, mondotta. Végre udvariasan kikisér s megmutatja ugyanezen utcában a katholikus templom, a st. Patrick-church merre van. Oda megyek lelki üdülésre s a hittestvérek közé állok.

Mise elejére érkeztem, végig hallgatom, az ajkak imádságban mozogtak. Mise közben hirdetés és az oltártestvér hitszónoklata, nyilvánvalólag, hogy a hivek együtt maradjanak a szenteltvizhintésig. Négy gyermek szolgált a miséző papnak fekete hosszu ruhában, melyen fehér, csipkés karing volt. Az oltár közelében, sötét szemü, boróka bogyókként feketéllő olvasónak a szemeit morzsolgatja a fehérruhás leánysereg. Áhitatos mélységgel, fölfelé irányzott szemmel, tiszta szűziességgel imádkoztak, tiszta lélekből fakadt a kérésük. Áhitat pirja van az imádságban átszellemült arcukon. A nyakzsinóron, Mária, vállukon szárnyat hordó angyalok.

A falon kegyképek, ha nem is csodatevő erővel, szentképek. Egy szent, kiben emberfölötti erő székelt s akinek a lelke, börtönéből, megkönnyebbülve surran ki. Tulvilági erő árad ki az

arcából. Fejét a vértanuság dicsfénye ragyogja körül, mert gondolatai nem a földéi voltak. Egy másik szentnek, a világról lemondó ászkéta kifejezés látszik az arcán. Lehullott róla a föld pora. Körmig, tövig égett templomgyertyák a szent Alajos képe körül. Sanctus-kor, alázatos lélekkel térdre hullottak a hivek.

Egy nyelv, egyféle szertartás, minden szót megértek, áhitat borong a lelkemen, otthoniasan érzem magamat, mintha szülő városomnak a templomában volnék. A csendes orgonabugás zsongitólag hat a felkorbácsolt idegeimre. Haránt szürödött be a napsugár.

Christus regnat, aki kint, halált vett magára. A latin nyelv nagyon kifejezi a katholikus vallás egységét. Amerikában nagy mérvet ölt az ahhoz való visszatérés. A házasság felbonthatatlansága vonz, mert a protestánsoknál 50% az elválás.

Több templomot néztem meg Amerikában. A tisztaságtól ragyogtak, légszesz és villanyvilágitásra, fütésre vannak berendezve, az ablakok többnyire üvegfestésüek. A protestans templomokban táncmulatságot, diszvacsorákat tartanak. Ebben a dologban nem veszem észre a vallásos amerikaiaknak gyakorlati, helyes érzékét. Annál kevésbé, mert az amerikai társulatok házai szépek, nagyok, sok egyletet alapitanak, alakitanak a politikailag szerepelni vágyók.

Délután, mikor a nap, delelője alá hajlott, hogy az időt agyoncsapjam, a városi diszkertbe mentem ki. Ez és a széles, fasoros ut, kis városban sem hiányzik. Uri fogatok vágtattak a nyilegyenes utakon. Urak, hölgyek, nagyja-kicsije az öblös kocsikban. Többször láttam, hogy nők hajtják a tüzes fajlovakat. Szép állatok a szomszédos államból, egynémelyik büszkejárásu bucefalus. New York parkjaiban és fasorai között is Kentuckyból való, kibérelt lovakon hajlott derékkal nyargalnak, olykor lekonyitott fejjel inognak — a vasárnapi gavallérok, mikor a ló szaporán emelgeti lábait. Ló és ló között, milyen nagy a külömbség! A formás, vékony lábu arab ló és a formátlan vastag lábu, hosszu szőrü orosz ló között nagy a faji változás. Bosnyák közmondás szerint: széles szegyü lovat, karcsu feleséget keress, válassz.

Reszketős térdü kehes kocog a zöldbe egy zöldre festett, láda alaku kocsiba fogva, melyen hétköznapon talán zöldséget szállitanak. Az egész család, örege, apraja a park felé tart. A nagyobbik fiu ostorcsattogtatással biztatgatja a lovat. Egy nyikorgó, csapott faru ernyős kocsin, kordén, csak kettecskén.

A borotva stilus házak többnyire fából vannak, de van elég kőépület is, vassal összetartva, rajta erkélyek vagy oszlopos, vasléces nyilt csarnokok. A gyalogjáró, vagy nagy kőkockákból jó, tömött, vagy kitaposott fa-pallóval rossz. El is rohadt már több deszka darab. Ez nem bántja az amerikait, mindenki vigyázzon magára, hogy a lába el ne törjék, ki ne fícamodjék.

Az utmentén gondozott pázsitok, alacsonyra vágott bokrok üditik a szemet. A nedves éghajlat nem engedi kiszáradni azokat, öntözik is. Az éjjeli esőt mohón itta be a föld. Por, sehol nem fullaszt.

Egy, görbe vonalban kigyózó utcában, ahol a bün tanyázott, rut lélekvásár és erkölcsi szemét volt, gyanus kinézésü ház előtt, mely a földszintről, szégyenkezve sülyedt le, fehér embernek egy szerecsennő — udvarol szemérmetlenül. A szerelem iparában alkalmas fizikum a szerelmi csatározásokra. Arcának a felhámsejtjei már érzéketlenek lettek a szeméremmel való nyilt kereskedésben.

Egy ház rácsos keritése mögül, egy nagy kutya ugat, le-fel szalad. A gazdája elhujjantja, mire iszkolt az.

A park egy nagy kert, virág kevés van benne, élő virágot annál többet láttam. A népmulatóban serdülő és felnőtt leányok csapat számra. A ferde amerikai szokás szerint nincs garde-de-dame-juk, amerikai módon szabadjukra vannak eresztve, elülik a padsorokat, környékezik őket a hetyke öntudatu, csupasz képü udvarlók, helylyel cserélkezve csaknem ölbe vonják. Az egyik erdei nimfa, — félre taposott cipőben. Enyelegnek, nyilt, gondtalan hangon társalognak, szerelmes pillantásokat vetnek egymásra, összemosolyognak. A szembeszédjüket, ki nem értené? A tapasztalatlan leányokra nézve is áll, hogy amikor Amor pogány istenke nyilaz, vigyázzon kiki magára. Emellett is megesik, hogy az átmelegitő forró érzés után már a nevelő intézetből anyai örömek előérzetével másod magával jön ki az anyai tanácsokra keveset vagy éppen nem hederitő egynémelyik aranyos babuska, kiss-miss. Repkény fonódik a fa derekára. A gyermekek átaljában kezdetleges nevelést kapnak otthon. Maguk magukat nevelik a házon kivül. A gyermeket öt éves korában iskolába küldik. A baby magára van hagyva, tanul vagy nem tanul, kicsi az apai hatalom, a nagy szabadságot élvező anyjuké, semmi. A szülőiket könnyen nélkülözik, azért nincs meg bennük a szülők tiszteletének azerénye. Korán edzik magukat

az életküzdelemre, melyet egymástól tanulnak el, miként a rosszat. Előkelő szülőknek igy lesznek szégyenletes fiaik és szegény szülők gyermekéből, politikai-, társadalmi-, pénzelőkelőség válik.

Egy padon fehér és piros ruhás négy szerecsen kisasszony, leánypajtások viháncolnak. A fekete földnek fekete virágai körül, félnövésü, tüzes szemü, fekete ficsurok legyeskednek. A megzavart együttesben kellemetlen kiváncsiaskodók nézik őket, mikor egymás ajkán mosolyt fakasztanak a hővérüek. Az olvadó szivüekről a hirek, a mende-monda szárnyain nagyra nőnek. Szememmel mindig kerestem, de alig találtam csak egy kicsit csinosat is a fekete nők között. Csak egy fél szerecsen-, vagyis mulatt*) nőben fedeztem fel Cairóban a szépségnek csekély árnyalatát.

A gyepen labdaütés, labdarugás, a levegőben felkalimpálás. A csendesebb helyeken virgonc mókusok ugrándoznak, barátságosan, szeliden néznek a villogó, okos szemükkel. Egy tisztáson két pillangó táncra kel egymással.

A park nem olyan gondozott, mint azt az amerikai nagy városokban látni megszoktuk, a fák nincsenek visszanyesve, bujálkodnak a vadóchajtások, melyek elszívják a fa nedvét, erejét. Féreg marta fa se ritka.

Elmerülök az apró növények nézésébe, melyek a fákon élősködnek. Az emberek között is vannak élősdiek. Félre nőtt egy fának a gyökere. Ember is halad görbe uton.

Egy tüskés sün került az utszélre. A kutya megugatja, megszagolja, de az orrát odább tartja. Bokor falán egy vergődő legyet szabaditok ki egy gyilkos póknak a sürü hálójából. Dongással menekül. Hallgatom a falevelek zizegését, vagy a költő szerint: csevegését.

Magányba huzódom. Leülök egy padra, csepegő nedvü fa mellé, a pihenés jól esik. Szunyogsirást hallok körülöttem, nem zavar. A mult eseményeit aprózom. Eszembe jut sok amerikai furcsaság. Járván a világot, emlékezetemben végig futnak a világrészeken, különböző országokban keresztül-kasul tett utazásaimon látott, átélt ellentétes dolgok.

Az idők kapujából visszanézek és visszaálmodom magamat az ifjuságomba. Az egyik életének napja leáldozóban van, a másiké most virrad.

*) Mulatt, mulato, (a mulus latin szóból, mely öszvért jelent) fehér férfi és fekete nő ivadékát értjük.

A magány filozofiája gondolatokat támaszt bennem. Találgatom, szálló idővel a jövő mit tartogat számomra?

A szállóházban kényelemnek adom magamat, a ráérőbb időmben szorgalmatosan olvasom az amerikai német ujságokat, van elég. Ivnagyságu lapok, alóluk csak a lába látszik ki annak, aki olvassa. A lapokból arról értesülök, hogy itt és ott, amerre jártam vasuton, szerencsétlenségek történtek és hogy Cairó környékén szerecsen emberek agyonütöttek fehéreket, háromat háromat, mert a kártyán összevesztek, parázs verekedést rendeztek. Bőrünk épségére vigyáznunk kell, ha nem is kártyázunk. Hol itt, hol ott villan meg a bicska, dördül el a pisztoly.

Megfigyelem az amerikai ember feltünő idegességét, a hajszát a dollár után, amiben ismerik az egy Istent. Bő alkalmam nyilik erre a közös csarnokban. Lótva-futva, üzlet után járva kibeszaladgálnak, ujságot rántanak elő, átfutják a hirdetéseket, megnézve, összegyürve teszik le az ujságot. Egy yankee, közepeskor embere, vértelenek az ajkai, kezének a hosszu ujjai szüntelen mozgásban vannak, ő maga, a megtestesült mozgalom, vállait is idegesen rángatta, tekintete ide-oda irányul. A telefon riadt csilingelése hivja. Felkel, hirt vesz, kinéz, ismét leül, izegmozog, türelmetlenül vár, az óráját nézi, hákog és köpköd, a clerctől azt is kérdezi, amit már tud. Rágyujt, eldobja csakhamar a rossz szivart, körmit tisztitja, azután hirtelen mozgással távozik. Egy másik, szinte vértelen ajku, roskatag termet, fel sem kel az ültő helyéből, az órákat megöli. Aszott kezét, lábát nyugtatja. Kiszolgálják. Peckesen ül egy harmadik, ugylátszik képzelődő, nem tudom, mire az?

Cairóból szekerem rúdját hazafelé irányitom. Örültem, mikor szobámból erre nézve az első lépést megtettem. A készséges manager szerencsés utat kivánt széles mosolylyal. Megköszöntem a szálloda vezetőnek a jó kiszolgálást, többrendbeli utbaigazitását, melynek hasznát vettem, azután elköszöntem tőle. A parton lesve-lestem a hajónak érkezését, mely St. Louisba visszavisz. Béketürés, várakozás. A hajók járása, érkezése, indulása a Mississippin nem olyan rendes, mint a Dunán, Tiszán. Időm van, tervelgetésbe merülök.

Ez a Cairó, nem olyan, mint az a másik Cairó, az igazi, ahová a látó ember visszavágyik. . . .

A legutóbbi elnökválasztásról.

(1904.)

„A szónoklat tágabb értelemben a rábeszélés müvészete.“
Verbőczy István.

Kis városban a politikai élet hullámverése, előkorteskedés, a választás mozgalma, szóval a néplélek megnyilvánulása jobban látszik meg, mint a nagy városban, hol a zajban, üzletforgalomban vegyül el a lángoló szónoklat.

Megforrtak a lelkek. A munka sutba dobva. Trombita-bandával jöttek rajban az emberek meetingre, lelkesitő beszédre. Tarka szalagokkal izléstelenül cifrázták ki magukat. Pártok csokros mákvirágai, hangos szóvivők. A város, hosszu lobogófákkal, pazar zászlódiszt kapott. Mindenki talpon volt, aki kézzel, lábbal birt, rokkant is sorakozott a lobogó alá. Hangos eszmecsere, mely beillik népgyülésnek.

Cairóban elnökválasztási hirdetések vannak a falakon. Kortes körmenet az utcán. Dolgoznak teljes erővel, miként mondám, kézzel-lábbal, öblös szájjal, terjengős hanggal, sallangos beszéddel, üres szólamokkal, egyéni érdekek legyezgetésével, egyéni törekvések érvényesitéséről, külvárosi izü politikával, tollal, s ha mindezzel nem lehet megértetni, meggyőzni, öklészkedéssel. A kortesbanda mindenre kész, de potyaital mégsem játszik szerepet. Meghallgatok egy szónokot, ugylátszik, hogy begyiben volt a beszéd, se jobbra, se balra nem hallgat, szenvedélyesen szól. „Csak a szenvedély tud meggyőzni, — a legegyszerübb ember szenvedély hevében nagyobb szónok, mint a legnagyobb szónok szenvedély nélkül,“ mondja Rochefaucault.

Megszánok egy vékony testü embert, ifju aggastyánt, aki ugylátszik, hogy átöröklött betegségnek a terhelt ségében van, gyenge tüdejének összes erejével mégis rikoltoz, zihál a lelke-

sedéstől, miközben ellepi a pártdüh s egy mondatot vág ki a zajban. Boldog lesz, ha leadhat egy szavazatot. Azok közül a tucatpolitikusok közül való volt, akik nem férnek meg a bőrükben, nyugtalanok, mint a lázgyötört betegek.

Olvastam egy amerikai ujságban Parker elnökjelöltről, hogy nyolc nap alatt 6000 mérföldet utazott vasuton és erősködve az igaza mellett, a szóbeszéd szövőszékén 111 beszédet mondott. Sok, rövidre szürt tartalomban is. Győzte hanggal. Ez is amerikai gyorsaság és bőbeszédüség volt. Nem volt ideje a hatás kiélvezésére.

Tollal nálunk is hozzá szóltak a magyarországi lapok az amerikai elnökválasztáshoz, még pedig egynémelyik hibásan hozott birálatot Rooseveltről, igy „Az Ujság", melynek „A Fehér Ház ura" cimü cikkét az amerikai „Magyar Hirmondó" megcáfolta. Cicero, mikor házi jogaiban megsértették, pro domo tartott beszédet. Az amerikai magyarok a Fehér Ház ura mellett szóltak fel, mert Roosevelt nem a képzelet embere, nem hamisitotta meg az alkotmány szellemét, és Roosevelt, fejedelmi hajlamokat nem árult el soha. Arról sem esett szó, hogy az Unio változtassa meg az államformáját. No, a kortesbeszédek után sincs veszélyben az Unio jellege, nincs, nincs, mint azt „Az Ujság" vezetőcikk irója kieszelte, erről ott, a helyszinén meggyőződtem magam is, de még alaposabban meggyőződhettek az interparlamentaris konferencia tagjai a tanácskozmányaikon.

Parker főbiró, aki mellett a déli államok foglaltak állást demokrata ellenjelölt volt s amikor erősödtek kilátásai, szigoruan körülszabott feladatokkal adta ki az elfogadó levelet. Leszállt a nép közé. Felszinre vetett kérdésekkel, legyőzni, cáfolni igyekezett Roosevelt politikai tételeit. Kézzel-lábbal tiltakozott ellenük, élés hangon támad. „Szónok kifelé fordul, bölcsész befelé," mondja Greguss. Sok igazság volt az okfejtésében, erős szólásában, mikor Roosevelttel homlokegyenest került szembe. Hallgatói, helyeslés jeléül lehajtják a fejüket. Ebben az állásfoglalásban beszédének tengelye ez: Ő az aranyérték hive s uj vámpolitikát kiván, uj anti trust törvényt szabni. A Panama-csatorna ásásának munkáját befejezni akarja. Nagy volt a tétje és köti magát hozzá, hogy szava testet öltsön. A Philipinni-szigetekkel ugy akar eljárni, mint Cubával. Meggyőződést táplál a lelke mélyén; hat. Tékozlással vádolja a mostani állami közigazgatást; müfelháborodás.

Rövidre fogott beszéde magvául, csattanójául a kormányzás szigoru megvizsgálását kivánja, tagadja, hogy az elnöknek joga volna nyugdijak szabásával bitorolni a törvényhozó hatalmat.

Az Egyesült Államokban két párt küzd egymással, a republikánus- és a demokrata párt. Mindenkinek tartozni kell egy párthoz, ha számitani akar, pedig mindenki akar érvényesülni.

Cairóban ráértem irni. Fogyasztottam az öblös téntatartó hig levét. Olvastam is sokat, érdekeltek az amerikai furcsaságok és tőrőlmetszett ötletek az elnökválasztási fogadásokra nézve. Közmondásos az amerikaiak fogadási szenvedélye. Merészek ebben. Tizet, sőt többet tesznek egy ellen, fejet is a rézpitykére. Ezen választás alkalmával is nagy fogadásokat adtak.

Ha Parker nem győz, egy ember fogadott, hogy akkor mez nélküli lábbal addig áll egy 300 fontos jégdarabon, mig el nem olvad az. Ha pedig Parker győz, a fogadás ellenfele, 1908. évig hagyja megnőni a haját.

Egy másik fogadás. Valaki, ha bukik Parker, diót gurit át a Brooklyn-hidon, ha Parker győz, egy hónapon át csak a félarcát borotváltatja le a másik fogadó fél. Olyik-másik másban fogadott. Az Egyesült Államok ősrégi elnökjelöltjéről, Bryanról, nem esett szó az előmérkőzésben. Nem alakult közvélemény mellette.

Tudjuk Roosevelt elnöknek a fényes győzelmét. Számtalanszor hangoztatták nevét, melyet gyors nyelvforgásban Ruzvlt-nek ejtenek.

Az amerikai közuti vasutakról.

Az amerikai nagy városokban, az utakon, utcákon végig zörgő közuti vasuti kocsikon való közlekedés, szünet nélkül van, az embereknek ide-oda mozgása, éjjel-nappal tart. A kocsik, Car-ok tele vannak jövő-menőkkel.

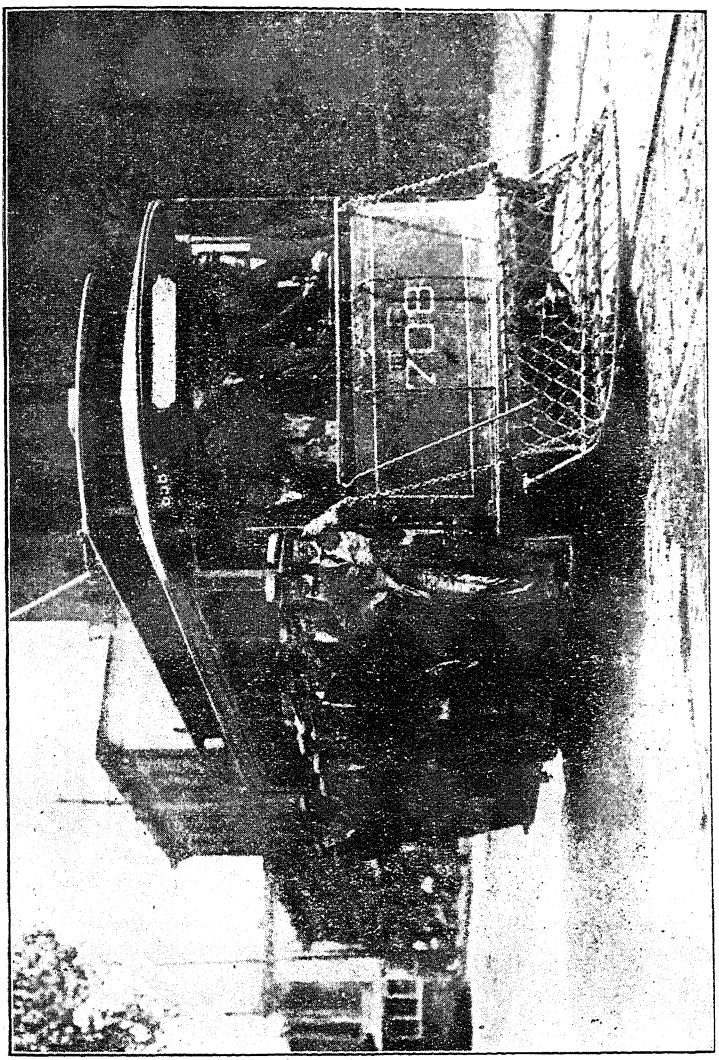
Honnét jönnek? hova mennek? Nem tudom én. A villamos sinhálózaton, föld alatti villamos áramvezetékek-, Kábelek- és Elevatedeken, tehát lent és az oszlopállványokon fönt, mindig sokan járnak, rajtuk, a várost keresztül-kasul hálózó utakon, minden irányban lehet menni s igy könnyen nélkülözhetők a drága dijjegyzékü, többnyiré zökkenős utakon járó lovas kocsik. Ur, nem röstel a munkás mellett ülni, mert a munkát Amerikában mindenki megbecsüli.

Aki nem fér el a kocsiban ülve, vagy az engedélyezett álló helyen, az a hágó deszkán, vagy a kocsi keskeny párkányán egy lábon áll s fogódzik a kezével. Akármennyi sietős embert láttam, aki csak félig volt a Street Car-on, fél testtel a levegőben lógott, sőt nyargalt az ablak-deszkán.

A villamos kocsik, ha van még férő hely, utcasarkoknál és intésre, csak pillanatra állnak meg hirtelen, jól tudják a pörgő kerekeket fékezni. Törik magukat az emberek, rohannak, hogy ugorva feljussanak. A felszállás, itt, felugrálás. Nők és gyermekek felszállásakor kivétel van, kissé tovább tart a kocsi megállapodása, sőt a kocsi kalauz, segitségükre is van. A kalauzt aszerint dijazzák, egyre-másra hányszor tette meg az utat a pálya hosszán.

A nagykiterjedésü városokban, ahol nagyok a távolságok, valóságos áldás és idő takaritás a közönségre nézve, mikor a legmagasabb fejlődéssel biró ujkori közlekedési eszközzel könnyü módon juthat el messzire, a város végén lévő parkba, máshova, kiránduló helyekre. A nagy városokban, mint New York, Chicagó,

alig van nagyobb utca, melyen vasutvonal ne lenne huzva, kettő-három, ahol az utca szélessége engedi, szük utcában is van egy. A Hatodik Avenue-n New Yorkban ott, ahol a 32-ik utca metszi

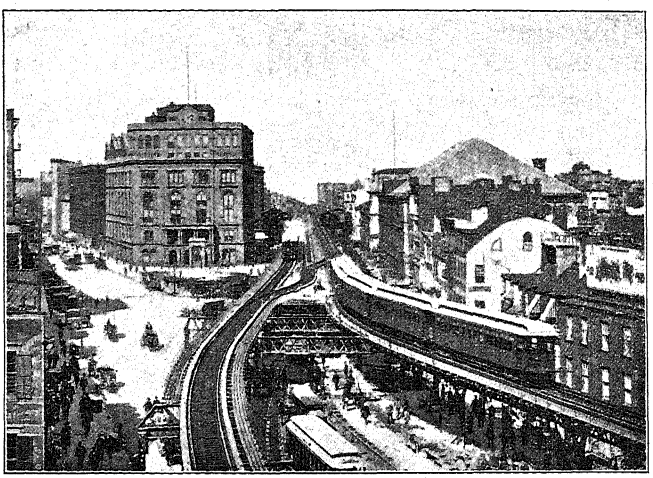

A villanyos kocsi New Yorkban.

azt, öt sinpár keresztezi egymást. Három a föld alatt van, egyik a föld szinén, másik a levegőben. A villamos vállalatok hatalmasan segitik elő a városok fejlődését.

Az egységáras öt centért eljuthatunk átszállással bárhová, hét mérföldet is utazhatunk ezért az egységárért. Szakaszjegy nincs, semmiféle jegypazarlás sincs, ellenőr soha sem háborgat. Nálunk, parányi vonalozásu jegyekkel vesződnek. Ott, csak titkos ellenőrök őrködnek afölött, vajjon a kalauz, minden öt cent kézhez vételekor, meghuzta-e a szijat, mely az órán egy fokot tovább mutat.

Több, egymáshoz csatolt kocsi, kocsisort, kisebb vonatot képez. Emberszállitás. Jobb felől ugrunk fel, megyünk be. Előre irányzott minden padsorhoz, üres helyhez, könnyen lehet jutni.

Földfeletti magas vasut New Yorkban a Cooper Square-n.

Dohányozni csak a kocsi elülső és hátulsó szabad részén lehet, a nyári nyitott kocsikban, az utolsó két padon. Ezekhez a hosszudereku kocsikhoz képest, a mi fővárosi villamos kocsiink, csak kocsiskatulyának tünnek tel.

Az oszlopállványokon, gólyalábakon, emelet magasságban száguldó föld feletti magas vasuton ugy érzem magamat, mintha a föld futna ki alólam, kivált mikor öt emeleti magasságban rohanunk.

A gyakori szerencsétlenségekről, összeütközések veszélyéről egy más lapon szólok. Nagyon kell vigyáznunk, óvatosan járnunk, a szemet mindig nyitva kell tartanunk, a tekintetet jobbra-balra

emelni, nehogy a kocsi elüssön. Nem szabad sorshivőknek lenni. Van ugyan egy nagyon szép muzulmán mondás, mely igy szól: „Ezernyi szem virraszt fölöttünk s ami velünk történik, azt Allah már ezer év elött határozta meg!“ Nem határozta meg bizony, csak értelmet adott ahhoz, hogy a veszélyeket kikerüljük. Amerikában, még éles látásu szem és jól halló fül is szükséges.

Az amerikai vasutakról.

A kalauz elszedi a tiquets menetjegyeket az ujonan beléptöktől, helyette egy számot illeszt a férfi-kalapok szalagja mögé, nőknél, a kocsi ablakai közé elhelyezett csiptetőkbe helyezi.

Én egy hosszu sárga papir kigyóval utaztam, melyet engedménynyel, megelégedésemre a Cook utazási irodájában vásároltam New Yorkban. Mindig fel kellett azt mutatni a vasuti office-ben, el is szedték tőlem mikor kiszáltam, számot adtak helyébe, induláskor, aláirásra visszakaptam. Sok időveszteséssel járt ez az eljárás. Egyszerübb és jobb ez nálunk, de ugy hallom, hogy ott a világkiállitás idejében volt ez igy. Az uti podgyászát mindenki maga adja fel, vagy kivitetve adatja fel a vasutra, hordár nincs.

Az óriási vasparipák által vont, hat tengelyen járó magas, 34 ablakos vasuti kocsik hosszu derekuak, nem fülkések, egy termesek, elfér egyben 70 személy. Átjáró van egyik kocsiból a másikba, a Hôtel- vagy Buffet-carba, dohányzóba, a világhirü, drága*) Pullmann szalon kocsiba, sőt a kilátó kocsiba. Az utóbbiak képviselik az első osztályt. Van bennük iróasztal, könyv, egyéb kényelmi tárgy, szóval, kerekeken járó szálloda. Két-két személyre vannak a kulcs segitségével átforditható támlával biró s eszerint mindig előre irányozható ülőhelyek, aféle karos kis divánok, plüss szövettel boritva. Az ablakoknál kétoldalt vannak az ülések, középen, a kocsi hosszában huzódik a szabad közlekedésre való hely. A tükörüveg oldal ablakokat nem kell nyitogatni, csukogatni, tekintettel a léghuzatra érzékenyekre mindig zárva vannak. Fent,

*) Egy-egy Pullmann kocsinak a darabja 200.000 koronába kerül. Nálunk is belekerül egy-egy kocsi épitési költsége 40—50.000 koronába, a nyolc tengelyen járó étkező- és háló-kocsik, azok is, melyek luxus vonatokon járnak, szintén 200.000 koronába kerülnek. Nagy vagyon megy tönkre az összeütközésekkel.

szellentyükön történik a lég változtatás. Lámpa, mondjuk villany világitás a kocsi közepén fent 5—6, az utazó könyv kis betüit is olvashatjuk. No, van ujság a férfiak, regény, egyéb könyv, könnyü olvasmány a nők kezében. Házalnak ezekkel a vonaton, képes albumokkal, vidékbeli emléktárgyakkal, gyümölcscsel, egyébbel az egész ut alatt. Az amerikai, ha tolakodó is, még sem unalmas.

Arcunk, főleg a kezünk, nem csak a gyárkéményes városokban, de a vonaton is csakhamar piszkos lesz. Nagy füsttel égő, olcsó, puha szenet használnak. A vasuti kocsi két végén, bemenetnél, kijáratnál, kényelmes hely a mosakodásra, sőt mosdó-elő. Szappan, többször váltott törülköző több, friss, nyáron jéggel hütött ivóviz henger alaku edényben, mellete poharak. Üdit a meleg waggon-levegőben a friss viz. Gyors közlekedés, egyremásra minden percre egy mérföld, a pályatereken száguldás, kell-e ennél több? A hosszu utvonalokon mind megannyi enyhitő körülmény. A tájképek olyan gyorsan váltakoznak a rapid-vonaton, hogy a szem alig képes megjegyezni. Amerikai szaklapok irják, hogy a vonatok óránkénti 100—120 kilométeres sebessége, veszély nélküli, csak erős legyen a felső épitmény és jó a jelzőberendezés. Az Empire State Express vonat, azért mehet óránként 170 kilométeres gyorsasággal, mert a vonat egyenes és hosszu. A dohányfüst sem alkalmatlankodik, dohányzásra, külön kocsik vannak köpőcsészékkel, melyeket nagyban használnak a bagózók. Csunya dolog ez az amerikai rossz szokás, már t. i. a dohányrágás és köpködés.

Legujabban törvényt hoztak a növendék gyermekek dohányzása ellen. Aki 16 éven alul dohányzik, birsággal sujtatik, mely megnő ismétlés esetében. Aki 16 éven alulinak dohányt bármilyen alakban elad, azt szinte pénzbüntetésnek vetik alá. Jó törvény, melynek az ifjak akkor fognak örülni, mikor már férfiakká lettek. Nálunk gyermekeket látunk kapkodni a dohány után szabadon. Kellemetlen kigőzölgésü szerecsen, munkás ember, aki azonban jól van öltözve, a dohányzó kocsiban tartózkodik.

A személyszállitásban csak egy árszabás van, egy osztály, mely szebb és kényelmesebb mint nálunk az első osztály fülkéje. Az Unio elnöke és a munkás egyképpen ezen utazik. A köztársaságban ugy sincs paraszt osztály, valamiként nincs árisztokrácia és polgári osztály közötti külömbség. A politikai egyenlőséget meghozta az általános választói jog. Itt minden ember egyenlő.

jogu polgár, nincs ragosztály, a néger sem tesz már kivételt. Amerikában csak egy osztály van, a munkásosztály. Nemzetiség sincs itt olyan értelemben, hogy a közös hazának az ellenségei volnának, rezgelődésekkel feltünést kelteni igyekeznének. A vallásfelekezetek sem vonnak válaszfalat.

Amerikai waggon.

A vasuti viteldij magasabb mint nálunk, mérföldenként 2—4 cent. Ezt ugy kell érteni, hogy a mi viteldijunknak csaknem kétszerese. A törvényhozás legujabban leszállitani akarja a dijjegyzéket, de az erős yankee vasuti királyok nem engedik. Mérföldes jegyek kaphatók.

A vonatok gyorsan járnak, ebben Amerika vezet. A chicagó—new yorki három kocsiból álló futár-vonat, az egész világon leggyorsabban jár, futtában veszi fel a vizet, börziánerek járnak ezen a leggyorsabb vonaton. Szárnyakat raknak Merkur lábaira.

A 2700 kilométernyi utat 18 óra alatt, legnagyobb kényelemmel teszik meg rajta. Ezen a lakeshorei vonaton, Mentonnál történt (1905 junius) az a borzalmas kisiklás, mely rettentő harsogás, pattogás, ropogás és halálkiáltással 24 ember életébe került. Mind nagyfejü, nehéz, pénzes ember volt.

Az Unio felpénzelt polgárainak nagy a vasuti érzéke. Annyi vasutjuk van, csaknem mint az egész világnak összesen,*) Vasut, első eszköz a vállalkozásban. Az erős alépitménynyel biró Pennsylvaniai-vasut, a világ legnagyobb vasuti hálózata, évi 260 millió dollár bevételénél fogva legjobb tőkebefektetés. Ez a 10.562 mérföldre kiterjedt vasuti vonal 13 államon megy keresztül. Gőzmozdonya van 4000, alkalmazottja 100.000. Mesés a Pacific-vasut is.

Nincs őrház, jelző, sorompó, egyéb biztonsági berendezés, azért van a sok szerencsétlenség. Különösen a kanyargós utakon, kecskeláb hidakon. Drót kerités se védi a pálya testet marhák behatolása ellen. Vasuti bakterek helyett őrtornyok vannak. Ezekből igazitják a váltókat villanyossággal. A vonat a városok utcáin szalad, megálló helyeket tart. Figyelmeztetésre elégnek vélik, ha a mozdony harangját kongatják. Vigyázzon mindenki magára. Sok embert gázolnak el. Az Egyesült Átlamokban egy hét alatt annyi embert ölnek meg a vasutak, mint Európában egy év alatt. Amerikában az ember keveset ér. Most akarják, hogy többet érjen. Erősen támadják sajtóban és felháborodásban a vasut királyokat, mert 1906-ban 9703 ember lett a vasut áldozata

*) Az Egyesült Államok vasutjának hálózata 1905. évben 351.503 kilométer hosszu volt. Valamennyi vonat magántulajdon. Európa vasuti hálózata 309.398 kilométer. Khinában az 1892-ik év végeig nem volt vasut. Az egész föld vasuti hálozatának hossza 1905-ben 905.695 kilométer, tehát a löld és hold közötti közép távolságnál nagyobb, és tőkében 169 milliárd koronát képvisel. Az Egyesült Államok vasutjának az 1904/5. évi bevétele 2.000.000.000 dollár volt s igy minden mérföld vasutra 10.000 dollár jövedelem esik. Az Egyesüli Államok vasutjainak az összvagyona a felszerelésekkel együtt 1904. évben 14.545.000.000 dollár értékü volt. Más számitás, más számot hoz ki, de csak pár ezer millió dollár különbséggel. Amerikai nagy számok, még pedig nagy pénzegységben kitüntetve.

halállal, 86.000 pedig sebesülés által. Személy szaporitással nagyobb biztonságot követel a közvélemény, tömeggyilkosságért akarják a vasutkirályokat törvény elé állitani.

Központi váltó-állitó készülék van az állomásokon, de több helyen a vonat személyzete állitja a váltót vissza az állomásokon kivül. Csak el kell felejteni, megvan a baj, a vonatok egymásba szaladnak, összeütköznek. A gyors közlekedésre való mozdonyok, a gőzfejlesztésre szükséges vizet, földalatti vezetéken a sinek közt lévő csatornából szívják fel a vasbendőjükbe, hogy gőzt lehelhessenek.

Vanderbilt és Gould a vasuti királyok, utánuk több csoport, Hill, Harriman, Zsim, egy egész sor kisebb vasuti fejedelem és nagyon sok részvényes, mégis ezeknek az összes részvényei csak tiz százalékot tesznek ki, a többi a királyoké, akik szállitanak sok embert, árut, nagy forgalmat csinálnak, minden versenyt elnyomnak. Fizetnek 300 millió dollárt adóban, engedély okmányokért kennek ahol kell, vasuti trösztöket csinálnak, mondjuk zsebelnek, tarifa szédelgéssel, vasuti garázdálkodással mindjobban meggazdagodnak a világcégek, a forgalmi tiszteket azonban jól fizetik nehéz munkájukért, mely a szervezetüket megőrli. A vasuti tisztviselők aránylag kevesebben vannak, mint máshol s habár sok kártéritést fizetnek, mégsem vesznek többet. A vasuti szerencsétlenségek egyik oka ez. A másik meg az, hogy nagyrészt egyvágányuak a vasutak és a védőkészülékek mechanikusak.

A vasszörnyetegek prüszkölve futnak a sinszálakon, a világon legnagyobb vasutakon. Nagy távolságokat szelnek át az amerikai vasutak. Általánosan tudott dolog ez. Vigyáznunk kell, hogy el ne bámuljuk a vonatösszeköttetést, kiszállási állomást. A hálókocsi társaságnak Pullmann City 12.000 munkást foglalkoztató gyárvárosban készült kocsii, gyártmányok a javából, mérséklik a fáradságot. Egyhosszban vannak a Pullman-carok is nyitva. Gyártják azokat, Pullmann György pénzkirály nagy telepén. Sok amerikai a vasuton él, termes kocsiról, kényelméről kell gondoskodni, — ha ugyan még fokozható az — nehogy megőrlődjék.

A Pullmann nigrók által gondozott és rendben tartort pompás hálókocsikban, (Sleeping-cars) két dollárért jól alhatik az ágyban, aki bir. Azt hiszem, itt is ugy van, miként máshol, hogy ülve, összehuzódva jobban alszik a fáradt munkás, mint a gazdag yankee, kinek a fejében mindig dollár motoszkál.

Még pompásabbak a palota kocsik, (Palace- vagy Parlor-car) az előkelőség számára. Forgatható karszékek, mint a tengeri hajókon. Az étkező kocsiban elfér 40 ember. A vonat, utazó hôtel, csaknem olyan kényelmes, mint egy gőzös. A Vestibule-vonaton van fürdő-, háló-, társalgó-, játszó- és zongora-szoba, cukrászda, dohány tőzsde, hirlapárulás, borbély, komornyik. Potentes potenter agunt. Hol vagyunk mi ezektől?

Pullmann-féle nappali vasuti kocsi.

Csak a nagy városok indóházai nagyszerüek, csak ott jár az asszony törlő rongyával, utmentén nagyan egyszerüek azok, azzal pótolják azt, hogy a vonaton sok minden kapható.

Amerikában előbb megépitik a vasutat, leszurkálják a távirda póznákat, akkor rakják ezek mellé jó pontokra a városokat, hozzák az uj telepitvényre a papot, hirlapot és bankot. Ha sikerül a vállalat, megnő a város, ha pedig bedugul a pénzforrás, következik rohamos hanyatlás.

Az amerikai vendégfogadó házakról.

Amerikában minden ház és család magának él. E cikkemhez akár jeligéül használhattam volna ezt a mondást, mert ekörül forog az amerikai ember élete még akkor is, mikor a szállodai életre van utalva. Svájcot, Európa hôteljeinek nevezik. Amerikában is hôtel néven ismert szálloda, nagyon sok van. Az amerikai városokban, akár mint a svájciak nagyok azok, New Yorkban, Chicagóban St. Louisban, egyebütt, 3000 szoba is van némelyikben, tehát több, mint a budapesti szállodákban összesen. New Yorkban magában annyi 20—30 emeletes szálloda van, amennyi a világ egy városában sincs. A Manhattan város részben magában 136 elsőrendü szálloda van, melyek 185.000 vendégnek adhatnak szállást. London, fele annyinak se adhat. Nem jönnek zavarba, ha vásár van, mert az amerikai városokban örök vásár van, most pedig, hogy világkiállitás van, jönnek minden felől; ideiglenes, szétszedhető, deszkából összerótt akárhány szállodát csináltak.

A rendes szállóházak nem olyan fényesek, mint az európai nagy városokban. Nem tartanak kifent bajuszu, dufla-zsinóros kapust disznek, a borravaló reményében ki- és felszolgáló frakkos Ganymedeseknek nincsen sorfala, nem ugrálnak a vendég körül, érkezésekor, mint Svájcban. Svájcot azért, nem értem borravalós országnak, mert nem az. Amerika sem volt előbb az, szabad elhatározásból ment az adás vagy megvonás, sőt meg volt tiltva némely szállodában a borravaló elfogadása. Ujabb időben e tárgyban Európa megrögzött rossz szokása felé hajolnak. Legujabban azonban az Unio nehány államának törvényhozása állást foglal a rossz szokás ellen. Igy Missouri állam tartományi gyülésén egy törvény javaslatot adtak be, (1904) mely törvényileg 2000 dollárig terjedő pénz büntetéssel tiltja a borravaló elfogadását. Még meg-

érjük, hogy Amerika fogja Európa népeit is példa adással megszabaditani ettől a nyügtől, megoperálni a rák fenétől. Fizesse minden gazda, munkaadó a cselédkedő emberét, leányát.

Az amerikai vendéglőkben egy házi szolga is megteszi az első szolgálatot, fölvezet vagy fölemel gépen az emeletre, bevezet a szobába, miután a váró teremben beirtuk nevünket a törzskönyvbe és kijelentetük, hogy étkezés nélkül európai, vagy étkezéssel amerikai módon vesszük igénybe a szolgálatot. Mindezt a clerc intézi el. A clerc itt, tudvalévőleg nem pap, hanem hivatalbeli, irnok.

Az amerikai nagyobb szállodában sokféle kényelem van, pósta, táviró, vehetünk szivart, vasuti-, hajó- és egyéb jegyet, megberetváltathatjuk magunkat. Külön megy a ruha- és cipő tisztitás, de arról is gondoskodva van, hogy a szállodában kéznél legyen az elmaradhatatlan ruha- és cipőtisztitó helyiség.

Három fő étkezési időt tartanak a szállodákban, de a kávémalom mindig forgásban van. Reggelizés hét órától, ebéd egy órától, vacsora hat órától kezdve. Három órai időközt számitanak minden étkezésre. Jöhetünk, mehetünk amikor akarunk. Tizóratájt, nem vesztegetik a drága időt étkezéssel. Köz- vagy társas asztal nincs, csak kis asztal, melyet a főpincér kijelöl, a szerecsen pedig dörgő léptekkel ellát szolgálattal, melyet olykor, amerikai szokás szerint fütyülve végez. Mindent mindenkinek külön-külön hoznak. Kávé, tea, gyönyörü fehér kenyérrel vaj, fölszeletelt paradicsom-alma akkor is kijár, ha nem kérjük, nem is kell érte fizetni, jeges vizet is hoznak az asztalra, általában az étkező helyeken a vizet nem kell — hogy ugy mondjam — a hajánál fogva előráncigálni, mint nálunk sok helyen, ahol akarják, hogy fogyjon a szeszes ital; alig ürült ki a sörös pohár, máris megtölteni akarják. Itt a vajjal teszik azt, alig van a kenyér vele bevonva, hoznak vastag ostyaformában másikat — dijtalanul.

Az amerikai étkezéshez, az erős tápanyagu eledelekhez hozzá kell szokni az idegennek. Különösnek tetszik, hogy nyáron gyümölcscsel kezdik a reggelizést. Esznek utána valami dara-, kása félét vagy pépet a lekicsinyelt zablisztből, dercét buza lisztből. Eféléket tüzfalakon, más szembe tünő helyeken öles betükkel hirdetnek, hogy milyen jó ennek vagy annak a cégnek készitménye, főleg az oatmeal. Hát ez mi? Zabliszt. Rendesen egy nagykalapos queker embert is rajzolnak a hirdetésre. A quekerek

ugyanis nagy becsületességükről ismeretesek és igy feltehető róluk, hogy nem hamisitják meg a — lótápszert.

A számtalan hirdetés olvasása után én is megismerkedni akartam a zabliszttel, mert azt már Európában eldicsérte nekem egy pomologus barátom, aki faoltványokat hozatott Amerikából és mindent magasztalni szokott, ami amerikai volt. Amerikában én is megkedveltem a zabliszt készitményü reggelit, — ha volt még hozzá valami.

Előbb különösnek, vagy legalább is szokatlannak tünnek nekünk az egyes amerikai eledelek, de megszokva, könnyü, tápláló voltukat megismerve, önkénytelenül azt kérdezzük, miért nincs nálunk is igy? Mindenesetre egészségesebb ételek mint a szalonna és hozzá hasonló, melyek szomjuságot okoznak.

De ha csak rizs pép, más pép, dara, derce volna az amerikaiak reggelije, nem helytelenitenem, de esznek a tejen, vajon, tojáson kivül, hust és halat, osztrigát, tengeri rákot és pókot, fölszeletelt nyers paradicsomot, uborkát és dinyét. Elő se számithatom hány félet, amit mi csak délben vagy este szoktunk enni. A burgonya nem hiányzik egy amerikai kiadó reggeliből sem, mely a dolgozó embernél pótolja az ebédet, el van vele vacsora időig.

Egyszer megszámláltam, a 25 centért a nagyfejü szerecsen által a reggelizőben, nagy lassan elém tett tojásdad csészécskéket. A findzsával együtt 12 volt, mindegyikben külön eledel. Tea, vaj, kalács, sütemény, hus, hal, kolbász, becsinált, tojás, burgonya, szőlő. A tizenkettedik mi volt légyen? nem tudtam kibetüzni az uti naplóm elmosódott, girbe-görbe irón irásából, valami barackizes étel lehetett. Az amerikaiaknak nagy az enni vágyuk, a skandináv népekénél is bővebb az étkezésük. Gyurják magukat, mondaná az erdélyi ember a sokat evőkről, csillapithatlan étvágyu emberekről. Levegő és a klimatikus viszonyaik idézik elő nagyétüségüket s azt, hogy olyan sok táplálékot birnak feldolgozni.

Ebéd időre lunch házakban az előszámlált eledeleken kivül kapunk levest, melyet azonban nem szabad össze téveszteni a mi jó huslevesünkkel. Fűszeres keverék az. A főzelék vizben főtt. A tészta nemüek az asztalon rendesen lévő friss kalácson kivül, édesek, cukorsütemények. Az amerikaiaknak édes a szájuk, mint a törököknek, a férfiak is eljárnak a cukrászdákba, a nők, azok pedig szeretnek nem csak légyott-ot adni ott, hanem lakni is. Pompás cukrászdák vannak az amerikai városokban, kisebbekben is.

A vacsora körülbelül olyan mint a reggeli, csakhogy a darás ételek helyett inkább szilárd táplálék, kemény hus és sajt van. Osztriga és osztriga-ételek mindig kaphatók. A békacomb is kelendőségnek örvend, szeretik. Évenként mintegy két milliót fognak az Erie-tóból, máshol, mesterségesen is tenyésztik a békákat.

Az a kérdés támad most már, jó-e mind ez? A kérdést ki kell kapcsolni és rá azt a klasszikus rövid feleletet lehet adni, hogy de gustibus non est disputandum. Ahány az ember, annyiféle az izlés, kényes és kevésbé kényes, tulfinom epicureus is van, ugy is van, hogy az egyiknek a szagos, férges sajt, másiknak a nyálkás, kocsonyás osztriga kedves, tudjuk azt. Nekem és magyar utitársaimnak, kik a gyomor kultusz-, az izes müvészet földjén élünk, a tömött, kemény, sokféle édeskés angol eledelek, bizony nem, nagyon nem izlettek, volt, hogy éhesen maradtunk. Farkasvacsorának hivták ezt nálunk régen. A mártásuk, melylyel a legtöbb ételüket leöntik, nem az eledelem. Émelygős az, nem olyan, mint a francia sauce, szokni kell hozzá. Az angol szörpök ivásakor akárhányszor jutott eszembe a közmondás: „Narancs is keserü, ha nagyon facsarják."

Én a középszerüség országutján járva, többnyire a bar rooms-okba, bor- és sörházakba mentem étkezni, ahol 25—40 centért meleg és hideg étkekkel teljesen és jól kiszolgáltak, reggelire olykor annyifélét adtak, hogy nem lehetett végig enni, válogatva is elég volt az ellátás estelig. A bő reggeli és vacsora, amerikai módszer szerinti étkezés, a déli idő drága, legjobban használható, a foglalkozásban álló, délben, valamely lunch-roomban rövid lunch-ot vesz magához, ami megfelel a mi villás reggelinknek. Nem is más az. A lunch rooms-okban vagy ugynevezett bakeriesekben teát vagy kávét adnak, rendesen nagy adagot, meleg vagy hideg sülteket, vajat, kalácsot. Bor nem szerepel, az ilyen bortalan lakmározást régi időben nálunk ördögebédnek mondták.

Én ezt a déli rövid étkezést nagyon gyakorlatinak tartom. Kevés időt vesz el és nem lustulunk el legalább is fél délutánra, a napi munka jobban megy.

A bar rooms-ok olyanféle étkező helyek, mint nálunk a sörcsarnokok. Vannak külön tarka- és fehérteritős kisebb-nagyobb asztalok, de a sietők számára, a söntés előtt, — mely mindig főhelyen van — a hosszu, széles kiszolgáló asztal — mondjuk pudli — külső részén van hely, forgatható, de helyből nem mozditható

karszékeken. Olyanok ezek, maroquin bőrrel bevonva, mint a tengeri hajókon szokott lenni. El-el néztem a gyorsan étkezőket, mint hajigálják magukba az ennivalót. A dollár hajszolásban sietők, le sem ülnek, állva tömik magukat. Köteles adóját megkapván a gyomor, tovább állnak, éhségük és szomjuságuk lecsillapultával. A bar rooms-oknak találóan lehetne adni gyors vendéglő nevet, az étkezési módot pedig habzsolásnak, zabálásnak lehetne mondani.

A jobbféle bar rooms-okban már egy pohár sör ára fejében is, ingyen adott eledelek vannak egy mellék asztalon állandóan kitéve. Sonka és kolbász félék, sózott halak, marhasült, saláta, burgonya, sajt, olajbogyó, egyéb itvágy gerjesztők. Kisebb pénzü ember állva akár meg is vacsorálhat belölük, adják szivesen, de reklámul, csak vigyék hirét a jó sörüknek. Ez is olyan amerikai sajátosság, milyent máshol nem találunk.

Szóval, Amerikában is olyan az élet, amint megszokjuk, tetszésünktől, viszonyainktól függ, hogy drága vagy olcsó legyen az. Költséges a fényes vendégfogadó házakban, ahol zene van, olcsó ott, ahol az asztal mellett macska miákol és duruzsol. Az élelem egyátaljában nem drága. Catsoup, az mindig az asztalon van, az amerikaiaknak általánosan kedvelt mártása ez, mely össze nem hasonlitható a mi vendéglőink general saftjával.

A lovasitott lacikonyhától a szakácsmüvészet fényes csarnokáig, összefoglalva és rövidre szabva az amerikai étkezést, az, félangolos sültekből, mondjuk kemény husokból és rozsbuzából égetett karcos pálinkából vagy jeges vizből áll. Valaminek kell a torkukat izgatni. Erősen élnek a gabonapálinkával, sokan elkorcsositják a szervezetüket. Van sok gyomorbaj, mely a vagyonosokat Karlsbadba tereli, a szegényeket a sassaparilla kurára. Az emberek szeretik a vigságot, ez pedig gyakran és soknál erősebb szerekre szorul. Olyan emberekkel is találkozunk az életben, kik az ételben mindig hibát keresnek, találnak. Ezek nem egészségesek, kénytelen ülőmódjuknál fogva sem azok. Jól megmondta Aszalay: „Az egészség az ép testiségnek észre nem vevése.“ Egy amerikai utban megtudjuk, ha nem tudtuk, egészségesek vagyuk-e?

A szakács mesterséget nigrók üzik leginkább, de nem viszik azt olyan müvészi tökélyre mint a francia-, főleg párisi szakácsok, kik a többször fölmelegitett husételeket is ugy tudják előállitani, ovidiusi metamorphosisokon keresztül vinni, mintha ujdonsültek volnának.

A határozott árért való étkezés alkalmával nincs borravaló adás, annál kevésbé csippenthet el még valamit magának a fizetést beszedő pincér a legelemibb számtani müveletben tévedés cimén, mert a kis számlapot a pénztárnál adjuk le, ahol a fizetés van. A baksis — tudjuk — a Balkán államok éjszaki határvonaláig terjed, Amerikában ismeretlen.

A boarding house-ról kell még szólanom. A boarding szó, vendéglőben való élést fejez ki ugyan, de boarding house azért nem hôtel, nem restauráció, még nem is penzió, hanem egy olyan magán lakás és étkezés, amely még sem egészen magán, mert mindenki használhatja, akinek telik rá. Agglegények, nőtlen tisztviselők, akik joggal élik világukat, épp ugy mint családok, akik nem akarnak a cseléd polgártárssal vesződni, annak a követelő magatartását eltürni, főleg fiatal házaspárok, akik magukat még be nem rendezték és akarják mézes heteiket, uj életüket a háztartás gondjaitól megóvni. Egy körültekintő gondos gazda vagy háziasszony van az ilyen háznak az élén, aki gondját mindenre kiterjesztvén, iparkodik vendégeit kényes igényükben, szükségükben kielégiteni, tartással és lakással, külön társalgó teremmel, ujsággal, szóval, hogy a benlakónak semmire se legyen gondja s amire szüksége van, mindent kéznél találjon a házban, még női társaságot is, mert laknak a boarding house-ban vegyesen s a kuktakisasszonyokon kivül egyiknek sem lévén itt más dolga, ráérkeznek sok mindenre, üres óraikban mulasztják az időt magukról.

Kereskedő emberek, legényéletet élő magános emberek, kik az ifjuság tulajdonságainak a birtokában nem maradtak, tisztviselők, tanitók, egyetemi hallgatók, koravén ifjuság, a világban egyedüliségben élő férfiak, pártalanul élő nők, ideges egyének, szóval, kiknek a szivét nem állja el a vágyakozás pár után, a modern alakulatban jól találják magukat az ilyen házban, ahol nem kell cselédmizérián bosszakodni, szolga személyzettel, háztartással bajlódni, hanem mindent készen tálalnak eléjük s nem kell járnikelni, szaladgálni egyetmásért. Még a nők, akik tul vannak életük jobbik felén, sőt az aggszüzek, csüggedt hangulatban, a családtalan agglegények is az unalomban, elüzhetik borongós érzelmüket, unos-untig elbeszélgethetik idejüket a Parlorban, mert az emberek a társaságos életben egymást megszokván, barátságot kötnek, akár kenyérgalacsint dobálhatnak egymásra; szerelem sincs az ifjabb nemzedéknél kizárva, mert a boarding házban többször látják s jól

kiismerhetik egymást. Kezdhetik a beszédet a tojás fején lévő üres térről, mely a hig anyag elpárolgásától van, és végezhetik azt fészek hordással. Amerikai különlegesség a boarding house, melyben a körülmények módosulnak az emberhez. Nálunk legujabban a tömeg háztartásról, közös konyháról van a szó és irás. Ezekből is lehet még idövel boarding house, mert ami Amerikában gyakorlati, annak bizonyulhat nálunk is.

Az amerikai ember, életének egyrészét ugy is vendéglőben tölti el, és akinek ez az élet beválik, annak a boarding house-ban egészen beválik. Aki mindig a pénzt forgatja eszében, vadász minden dollárra, az ugy sem talál időt a családi életre, söt ha este fáradtan haza tér, akkor is szürke józansággal inkább nyugalom után vágyik mint mulatságra.

Bar- és boarding house nagyon sok van Amerikában, a csoda hôtelek pedig legnagyobbak az egész világon, ismertek a kényelmes voltukról. Mindezeken az étkező helyeken a lavatories, pótolják az illemhelyeket.

Az amerikai szinházakról.

„Amit a szinház egyik kezével épit,
azt a másikkal rommá teszi.“
Kornmann.

„A költészet, világi evangelium.“
Goethe.

„Forditások csak üvegházi virágok.“
Menzel.

Chicagóban este, a kábitó lármából kikerülve, szinház után kérdezősködöm s találomra elmegyek az előadásra. Tulsokat nem vártam, mégis meglepett. Csak a neve volt szinház. Lélek nem volt benne, csak szinházasdit játszottak a szinpadon. Egy csavargó büvész tartotta elég ügyes de nekem unalmas büvészkedési előadását legelőbb. A hókusz-pókusz szemfényvesztés után szinesen vetitett képek és ének következett, orfeumszerü, csakhogy a dalénekes nőnek nem volt nótázhatnékja, hangja. Következtek sorozatos, rövid, bohókás (burleszk) darabok, táncok, lábujjhegyen ugrálások, egyéb megunt dolgok, francia könnyed-, Wagner uj divatu zenéje, melyet tapsolásra megismételtek. Az amerikai szinházakban a füttyszó is tetszésnyilvánitást jelent. Forditottja annak, amint nálunk van. Az amerikai emberek remekül fütyülnek. Ebben a szinházban legkevesebb volt a szinjáték és a szindarabban kevés volt az eszmei tartalom, a gondolatok skáláján nem röppent magasra, annál több volt a prózai unalmasság benne. Amerikai humorral összeállitott mindennapi történet volt, alig volt a darabban cselekvés. Hűbelebalázsdodással egy férfi szereplő, bohócféle, kacagtatni akart volna, de sehogy sem sikerült az neki. Egy hölgy, kissé ráncos képü, rajongóktól — elárvultan, kecses kivánt volna lenni, ámde nem voltak már kecsei. Rosszul ült a füzője. Reklámmal sem lehetett a hiányzót pótolni, de ő azért mégis önhitten mosolygott, mikor rekedtes hangon egy-egy cocotte couplét, sördalt énekelt. Minő

tépő fájdalom lehet a kifestett ábrázat mögött, csak ő nyöghetné el. Végre egy rövid, mondjuk nyúlfarku-, a verslábak utjára bocsátott frivól operette kerül a szövegkönyvből szinre. Szinjátszó üres beszéd, tunyán ismétlődő gondolatok. Fiatal mükedvelők nálunk jobban énekelnek, játszanak, rajzolják meg az alakitást, de azért megmegujultak a tapsok. Hálásak. Végre ott hagytam az egész szinházat, a lenge, felszines játékot, a merészen dekolletált, görög inges és selyem trikós alakokat, a könnyelmü muzsa gyermekeit, a szinlapon hirdetett trikószövetet és az egész vászonerdőt. A családi müsor hazug leple alatt, itt is sok ledérség, mondjuk malacságok körülnek deszkára. Jól mondja Görres: „A szinpadi muzsa fiatal korában, mint jámbor gyermek és szemérmetes szűz, épületesen viseli magát; most könnyelmü francia világhölgy lőn belőle."

Egyszer-másszor itt és máshol megnézni a zajos játékot bementem a szinházba, arról győződtem meg és vallom, hogy olyan szinház, állandó, mint például nálunk a Nemzeti-szinház, müvészerőkkel, összevágó, együttes játékkal, játszi könnyüséggel, mégis jellemző erővel, nincs egész Amerikában. Többet mondok. Nincs Amerikában rendes, teljességgel állandó szinház, csak vándorló Thalia-szintársaságok vannak, dicsőségtől kikopott truppok, életpálya elgörbülésében jókedvü szegénység, szedelőzött társaságok, félszinészek, akik füt-fát igérve, hol itt, hol meg ott ütik fel a tanyájukat s néhány darabot játszanak ugy-ahogy, mondjuk közepes sikerrel, azután tovább állnak, ugyanazon darabokat megismétlik, sok estéken át nyüvik. Mindenütt több-kevesebb reklámmal dolgoznak, de azért magukat, küldetést teljesitő apostoloknak tartják.

New Yorkban egy szinházban a Musik Master darabot 725-ször adták s még addig adják, mozognak a deszkákon, hogy egy millió dollár tiszta haszon maradjon kasszasikernek. A bájos operette Gésákat is sürüen adják, sokat hoz a szövegirójának James Davis-nek, 500.000 font sterlinget.

A fentebb mondottakból következik, hogy Amerikában nincs szinházi élet és a szinházi előadás akrobata mutatványokkal és bohóckodással vegyesen fordul elő.

Szinirodalmuk nincs, elsőrendü szellemi termékük sincs, a terméketlen irók európai, többnyire angol levegőben játszó darabokat alkalmaznak amerikai szinre, csak a dalok és a rimkovácsok

által összeütött durva versszakok, egyenetlenséggel sorok összelocscsantása, amerikai szövegités, tákolmány irodalom, hivatott tollu irók nélkül. Holttermelők. A költészet berkeiben nem lépnek meszszire, az olympusi magaslatokra nem jutnak fel, Apolló felkent papjai nem lesznek. „A költő és a sorsharag egy anyaméhben született," mondja maga a költő. Világraszóló, forró szivü, ihletett lelkü nagy költőjük, az irás és nyelv mesteri müvészük kevés van. Költészetük éretlen, forratlan, csiszolatlan. Keserves összehozatal, izzadságszülte költemény, kevés kifejező erejü toll. „Isten mentsen minden szegényt a tollforgatástól," mondja Pestalozzi. Utólérhetlen erejü tollal biró, nagyszivü költőjük nincs „hogy oldja szellemmé az anyagot fel," mint Goethe mondja Schillerről. A legrejtettebb természeti jelenségnek is nyilvánvalónak kell lennei a költő előtt. Több olyan költőjük van, kiről mondják: „tüzbe felét, ujra felét,... és vár az isteni kar." Nincs Goethejük, aki tiz évig dolgozott Faust-ján, de vannak iróik, kikben sok vonás van Marxból, Nietzsche és Schoppenhauerból. Járatlan utakra nem fárasztják fántáziájukat.

Az irodalmi tolvajságot névtelenséggel engesztelik ki a pávatollal ékeskedő csókák. Amerikában mindezek dacára nagyon szeretnek a szinházba járni, arról, nyilvános közbirálat tárgyává tevén, szivesen is beszélnek a derüs bohemè-iáról, miáltal a szinházak megszerzik a közfigyelmet.

A közönségnek sincs megállapodott izlése, annál kevésbé müizlése, érzelem mélysége, azért kegyesebb biráló. A mi és az ő kulturájuk, külön alapozott. Hátramaradottság részükről. A férfia inkább az üzlet után futkos, klubba jár, mintsem hogy órákig egyhelyben ülne, pedig az amerikai zártszékek a mienknél kényelmesebbek, a széksorok között nagyobb tér van, mert az ideges yankee ízeg-mozog szüntelen. A koravén ifjuság, embernyi emberek is, az üzleti órák után inkább máshol kamatoztatják az idejüket és csak kivételesen járnak szinházba. Akkor is inkább az érzékingerlő durva mutatványokra, melyekben a poétikusabb érzések el vannak tompulva.

A szinházak magánvállalatok, azokat nem segélyezi senki, az állam legkevésbé. A vállalkozók (impresszáriók) megütik a nagy dobot, mikor valamely európai opera csillagot, nemes müvészetü énekesnőt vagy már kiforrt müvészerőt szerződtetnek. Hullik a dollár özönével ilyenkor, mikor mesterileg alkalmazkodni tudó hangokat

hallhatnak. Patti Adelina 50 estéért 250.000 dollárt kapott előre kifizetve. A nagy müvésznőt, világhirü divát külön vonaton hozták, vitték egyik helyről a másikra, zongoratermet rendeztek be neki a vasuton, a világot jelentő deszkára való föllépteкor virágot hintettek az utjára. Férjének, Nicolininek, a neki is kijáró tiszteletből, vadászatokat rendeztek, kedvében jártak. A világhirü énekesnő, gyémántjaival, két millió koronát érő értékeseivel, mely rajta többnek látszik, mint máson, nagyobb hatást ért el, mint a müvészetével, mert a tündöklő kövek értékét megbecsültették, a müvészetét nem egészen jól fogták fel, mert hiányos a zenei hallásuk. Igy voltak

A szinházban.

Fejék bársonyhimzéssel és gyöngygyel. Fejék aranynyal és drágakővel.

Sarah Bernhard, Duse Eleonora müvészi játékával, magas volt az nekik, de azért busásan fizettek, megujuló tetszés között a dicséret hangos szavával halmozták el őket. Halandó hallhatatlanok, kiket kegyel mind a két világ müértő közönsége!

Mikor a másik világhirü, Melba asszony, a new yorki operaházban énekelt és föllépésével lázba ejtette a közönséget, 500.000 dollár értékü ékszer volt rajta, de az amerikai nők, a milliárdos asszonyok is kitettek magukért azon alkalommal, 50 millió dollár értékü ékszert

raktak magukra. Nálunk ehhez képest elenyésző csekélységekkel is feszelegnek némelyek.

Egy premierè-t adtak elő egy amerikai szinházban, a ház a darabbal telve volt, habár az, egy ütet taplót sem ért, nagyon kétes értéküvé vált a hatás.

Az első felvonás utáni szünetben, a szinházi szolga jeget kiabál, árusitván azt fenhangon.

— Köszönöm, már le vagyok hütve, mondta a hölgy. Si non e vero, ben trovato.

Szinházak, szinházszerü mulatóhelyek dolgában Amerikában New York vezet, ez a szinházak városa, mert egy városban sincs annyi szinház, világot jelentő deszka, mint itt. Állandó szinház van 75, de még több az olyan, szellős nyári szinház, melyben időnként tartatnak előadások. Legnevezetesebb a Metropolitan Opera Hous, ebben tárja ki a város képességét, gyönyörködtető erejét, és minthogy az amerikaiak mindent megbecsülnek, mert szeretik tudni, mit ér valami, ehhez a legnagyobb szinházhoz 2,650.000 dollárnyi értéket kötöttek, igy tehát, mondjuk, fölrug néhány millióra.

Az amerikai szinházak többnyire disztelen épületek, többet ér a telkük, mint rajta a muzsa temploma. Keresni kell a szinházakat az utcában. Annál könnyebben botlunk az olyan vendégmarasztaló házakba, melyekben osztrigát enni, brandy-t, whisky-t inni lehet. Thalia New Yorkban legelőször 1750-ik évben nyert otthont. Az idők folyamán keveset fejlődött.

Az amerikai gyógyszertárakról.

„Manapság nem ritka tünemény, hogy virágcsokrot hirdetnek s krumplizsákot árulnak.“ *Lichtenberg.*

Az amerikai gyógyszertár elüt a mi erről való európai fogalmunktól. Mindenki nyithat gyógyszertárt, tehát a varga is árulhat gyógyszerárut. Ezekben a gyógyszertárakban a legkevesebb dolog, amit a gyógyszerész az orvos rendelése szerint elkészit vagy gyógyszert főz. Van neki megannyi kész-, szabadalmazott gyógyszere, kozmetikai laboratoriumában tetszelgő nőknek szépitő szer, erősebb ingerek szükségét érző öreg uraknak az aggkor szervi elváltozását megszüntető többféle szere, hintő por, megannyi diszkrét szétküldéssel titkos szere. Gyógyfüves borok, köhögést azonnal megszüntető labdacsok, kenőcs, hámlasztó szer, szőreltávolitó, kézápoló szer, időelőtt megőszültnek hajvilágositó festék, arcfesték, éjjeli cream, mely a pihenő bőrön érvényesül, egy éjjelen át üdévé, rózsássá, rugalmassá varázsol, ajakpirositó, szagos viz. Fésü, fogkefe, hengerkefe, kozmetikai finom szappan, rizsporozó bojt, hajgöndöritő, felbodrositó, szemöldök sötitésére, szempillák festésére crayonok, egyéb női toilette tárgyak dus választékban. Egy helyen ölebnek való nyakszijat is láttam a gyógyszertárban árulni.

Hirdetés, miként lehet a legszebb női bájra, test-szépitő módszerrel dus-, szabályozható kebelre szert tenni. Akinek a foga sajog, rögtön elmulasztja. Az arc- és karszőrt azonnal szinteleniti, sőt el is távolitja a szőrtelenitő por. Ráncot, egy másik szer tüntet el.

Illatszer, folyékony és fehérnemü közé hintő por van a gyógytárban akármennyi, ujnál ujabbak, erősnél erősebbek, áthatók, melyeket elhagytak, ujra rátértek. Veszik a nők, tele szívják magukat. Zsebben és tárcában hordják, itatott papirszeletek alak-

jában is, és elrontják vele a szaglásukat. Ugy is tudjuk azt, de egy angol orvos-tanár, szaklapban, kisérletezés után vitatja is, hogy a nők szaglóérzéke a férfiakénál fejlettlenebb, ezt a parfümürozás teszi, mely mindinkább terjed. Tudjuk, hogy az ókorban, a parfüm hazája egyedül csak Egyiptom volt, ma az egész világ. A népeknél, hol ez, hol amaz az illat kedves. A sesam-olajt a szomáli nők használják, pedig ez a mi orrunk szerint büzössé teszi őket.

Egy kimutatás szerint az Egyesült Államokban évenként 288 millió korona áru női szépitő szert fogyasztanak el. Drága nők! Ismerve a bőrápolás törvényeit, sehol sincsenek megelégedve a természetadta szépségükkel, a legkisebb arcszépség-hibát is elenyésztetni akarják, hogy a testüket minél szebbé varázsolják. A férfiak szemében azonban hiuságukkal, a kendőző szerekért kiadott értéken tulon tul még többet vesztenek azok a nők, akik kipingálják magukat és szépitő szereket használnak. És mégis használnak azóta, hogy Teta egyiptomi királynak az anyja festette a haját. A görög és római nők többféle szépitő szerre tettek szert. Használtak még többfélét a franciák. Pompadour marquise korában, a poudernak rococo uralkodási idejében és utána, ugy, hogy ma már a szépitő szerek kereskedelmi cikkek lettek. Ezekből csak egy a tiszta, a porcellán földből való pouder ártalmatlan, a többi és a festék mérges, bizony ártalmas az egészségre. Ez a por visszaveri a nap barnitó, szeplőt előhozó sugarait. A megreklámirozott Roosevelt Alice részvételével és 12 millió dollár tőkével társaság keletkezett Amerikában, ennek a poralakban való ártalmatlan poudernek, szépitőszernek az előállitására s az egész világon való elterjesztésére. Árulják, használják már nálunk is.

Az a kérdés támad ezután, vajjon a Szép Helena 40 éves-, Aspásia 36 éves-, Cleopatra is körülbelül ilyen korában, a szépitő szerektől voltak-e még mindig szépek?

Az amerikai gyógyszerész ásványvizet, szikvizet, mindenféle lélitalt megrendelésre azonnal készit, fagylaltot, tejet tart, tehát lehet a gyógyszertárban részben étkezni. A hölgyek, restelkedés nélkül ezért szeretnek a gyógyszertárba járni. A férfiak pedig, eltekintve, hogy vonzza őket az odore di femina, azért, mert árul a gyógyszerész szivart, szivarkát, dohányt, pálinkát, bélyeget és papirost, tentát, levelező-lapot, egyszerüt és képeset, csak férfiaknak látnivalókat, és mert póstai teendőket is végez a gyógyszerész, ki a

mondottak szerint inkább vegyész. Feltünik, hogy a levélpapir többnyire támlap nélkül van. Kértem nehányat, hogy a föld másik feléről irjak az otthon ezidőben alvóknak — vagy mulatóknak.

Sokan fordulnak meg a gyógyszertárban, mert lehet ott távbeszélni és — fülbe sugni, szóval, látni, hallani és tapasztalni, különféle tapaszt kapni, akár a szivre is, mert mély tisztelettel adózva, nőkkel — jó illatukról megérezve — is lehet ismerkedni, sőt ismeretséget kötni, akár mint nálunk Budapesten több kávéházban s ezzel kapcsolatban felütni a cimkönyvet.

A gyógyszertár ismertető jelvénye, nagy üvegedényben szines viz megvilágitva. Ehelyett, egy ablakban, amerikai vibrációs massage apparatust látok. Az amerikai gyógyszertáraknak, ugy, miként nálunk kávéházaknak, keresik a sarkon lévő helyiségeket, melyek mélyen nyulnak be és hogy imigyen sok ülőhelyet helyezhessenek el a társalgásra alkalmas helyiségben.

A mondottakból látjuk, hogy az amerikai gyógyszertárakban nem csak gyógyszert lehet kapni, hanem sok mindenre lehet szert tenni.

St. Louistól Pittsburgig.

A reggeli órákban szállok a vonatra, hogy egész nap láthassak. Egy órával előbb vagyok már az Union Station-on, hogy az öt millió dollárért épitett uj, (1895) várszerüen tornyos indulóházat megnézzem. Amerikai egyetemnek néznők inkább. Mondják, hogy ennél szebb, költségesebb és nagyobb, the largest in the World, nincs egész Amerikában, talán az egész kerek világon. Elhihetjük, mert remek munka valóban.

Az épitése bizonyára kapcsolatban van a világkiállitással. Csakugyan, ez a legjobb berendezésü, jól tagozott, lépcsőzettel biró indulóház, melynek a pályaudvarába egyszerre 32 vonat szaladhat. Terjedelemre nézve olyan nagy, hogy amikor bementem az office-be látamoztattatni a körutazási jegyemet és az uti podgyászomat feladni, az emberforgatagból csak utbaigazitással jöhettem ki s azután nem találtam be a fényes váróterembe.

Tüzetesen azért néztem meg az indulóházat, mert az épitése elüt a mi európai félkör fedelü, üveg- és vas alkotványainktól. A nagy Hall-ból, belépőből jutunk a várótermekbe.

Népes volt az indulóház, természetes, világkiállitási idő van s a hét derekán legszebb őszidő. Nem emlékszem, hol láttam ilyen embersürüséget. Talán Lausanne-ban, a svájci rövid nyár derekán.

A 213 méter hosszu nagy csarnokban, a rácscsal elzárt perronról jutok a vonatomhoz számozott kapun át. A vonat indulási ideje és a végső állomás jelezve van. A 32 sinpár közül megtalálom a magamét, amely innét 618 mérföld távolságban Pittsburgba visz. A fehér sapkás, sötétkék ruhás, sárga gombos vasuti kalauzok egyszernél többször nem háborgatnak.

Az amerikai, egymást össze-vissza keresztező, a mezőt megszaggató vasutak és az azokon való gyors, minden irányban

való közlekedés, álmélkodásra inditottak engem többször. Több vasut van az Egyesült Államokban, mint egész Európában.

Gyenge köd fekszik a tájon. Zakatol, prüsszög, dübörög a vonat, megtöri a csendet. A sebes vasuton átszelem Illinois állam délibb, keskenyebb részét egészen. Egyhangu a tájék, rónaföld, itt-ott erdőszélek, hézagos eleven garádok, jelentéktelen tucat városkák faházakkal, eldugott, kicsi faluk, melyek végén cigánysort ne keressünk, de annál több gyár, szebb gazdasági telepek, kün legelő marha állományok. Majorságok, majorosok nagy számmal, szívják a puszták nyugodt levegőjét, egészségesek mint a makk. Virágzó farmok, kőépületek, közbül egyesben álló csőszházak, tömegben zsugorodó faviskók, melyek kiállanak, hátra esnek kapugádor vagy szobaajtóféle bejárattal. Az egyik kis házon lemállott a vakolat a szemöldökfa mellől. Illinois, az Unio első államai közül való.

Nők, kik a pusztán unatkozni szoktak, egykedvüen néztek ki az ablakon amerre elhaladtunk. Falusi álmélkodás.

A táviró huzal póznái gyorsan tünedeztek, váltakoztak egymásután. A vaskerekek, messzeségben haladtak.

Felszabadulván a vadászat, megszólalt a puska, lövést kibocsáthat. Egy vadászt látok fürjészek figyelmével, kiséri a szükülő kutyája. Puskája, szijjánál fogva volt vetve a vállára. Cifrázatos oldal-tarisznyájának a hurkairól kisebb madarak lógtak, melyeket leszedett a levegőből biztossággal. Most a kutya, mintha erősen lapuló nyulat állna. A vadász leemeli puskáját, figyel, mi kerülhet lövésre.

Az indiánoktól már megtisztult Indiana államnak a közepén, őserdő helyén fekvő Indianopolis fő- és legnagyobb városához érünk. Népes állomás. Lakosainak a száma 1900. évben 170.000 volt, de Amerikában, ahol husz év elmult idő, öt év is már nagy idő, kivált mikor az ósdi Európából, egyes országok korhadó intézményeitől, adóterhektől menekülni igyekszik a szabadabb levegő után vágyó nép. Mert ne gondoljuk, hogy csak a szegény cserél szegénységet, beszéltem több módos, tanult emberrel, aki az otthoni állapotokkal jóllakott. Az itthon levő elégedetlenek közül is akárhány vágyik ki.

A szép és rendes épitkezésü uj város végéről belátok a széles fasoros, egyenes utakra és az utak keresztezésénél a State Capitol magas kupolás diszépitkezésére, amely mint hallom,

kerek két millió dollárba került. Ha időmet nem tartogatnám a washingtoni világhires Capitolnak a tüzetesebb megnézésére, bizony érdemes lett volna a feldudorodó kupola közelebbi megtekintése végett kiszállni.

Indiana földje ha nem is a legjobb, a németek szorgalma azt feljavitotta. A tarlót felgyujtják, a földet igy trágyázzák. Szerteszórva vannak a paraszt kalyibák.

Utmentén száz mérföldekre terjedőleg kiabál a reklám, egy pántlikás szivarfajt ajánl öt centért. A vasut melletti földeken olajfestékes, öles és annál is még nagyobb, két falábra emelt reklám-táblákra van a szivar alakja rézsutos helyzetben festve. Sürün esik a tekintet a táblákra, melyek egymást egy mérföldről kiabálják. Megizlelem a Cremó-t, félreégés, nem tetszik, az amerikai dohányban lévő fanyar erősséghez nekünk szokni kell, de láttam félig elszitt, földhöz vágott Cremo szivart, bőrszivarat, mint az erdélyi mondja, akárhányat. Kérdezek egy amerikait, vajjon mire jó ez a reklámvágy s kifizeti-e magát ez a nagy hűhó? Bizonyára, mondja ő s azzal folytatja a beszédet, hogy reklám nélkül Amerikában nincs üzlet s igazat kell neki adnom, mert ime, én is vettem Cremo szivart a hirdetések olvasása után. Igaza van. Sőt azt is mondta, hogy a fát, festéket és a vele járó munkát, mind megfizeti a dohányzó közönség. Azután cipő talpán gyufát lobbantott el az utitárs és rágyujtva beszélgetett tovább az amerikai szivarokról és dohányról, ajánlván nehány jobb minőségü fajt.

Kitekintek. Mosolygó verőfény. Mintha Bácskában járnánk. Beláthatatlan sikság, nyilt vidék, mezei utak. A kizöldült tarlón tehéncsordák, lovak, juhok legelésznek, sőt szárnyas barom csipegeti az elhullajtott magot. Nagyobb falkák mint a mieink, nagyobb lábas jószág gazdaságok. A faültetés is sürübb itt, erdőcsoportok láthatók mindenütt. A nyúl, böségben, elejtenek sokat. A vadászat évadján, vadhajszában, ezerszámra keritik be, ütik agyon botokkal a fürgén felugró, hanyathomlok rohanó tapsifüleseket.

Indiana állam Freeland nevü városában, közelébb betörők egy bankházat, az erős robbantó szer, dynamittal romboltak le, pénztárát is szétvetették s abból 20.000 dollárt vittek el. Mire összeszaladt a nép, a tettesek elfutottak.

Richmond (nem a virginiai) elhagyása után az Indiana államból a mezőgazdaságáról nevezetes Ohio államba lépünk át,

hosszan tartó ut után. Nehány határozatlan épület, paraszti ház a gazdája fukarságát vagy szegénységét hirdeti. Keskeny partu folyókat lépünk át, ujonan keletkezett, könnyü anyagból épitett városkákat hagyunk el, melyek érdekességgel nem várnak. Falu-végi, tanyaközi szemétdombok, békanyálas tócsák.

A Kolumbus emlékét fentartó Columbus városhoz érünk, amely az állam fővárosa. Nincs még száz esztendeje annak, hogy ennek a néptelen helyén is őserdő volt. Megdőlt az a fejsze csattogására, város jött a sötét erdő helyére. Az indiánok szabad földjén, rövid kelete alatt már több világváros van telepedve az őserdőtől elragadt területeken.

Az árnyak már ereszkedtek és leszállt a sinpár mellett az alkonyat. A puszta már sötétségbe takaródzott, mikor a városban kigyulladtak a lámpák. Csak a fényes kivilágitástól következtethetünk a város területi nagyságára, főutjának 11 kilométer hosszuságára. Muló harangszó a messzeségből.

Utszéli hirgombák bőven teremnek. Értesülök Ohio államnak Cincinnati városától a 20 mérföldre fekvő határszéli Pleasant Ridge-ben két hét előtt történt szerencsétlenségről, melyről a hir, futótüzként terjedt el ezen a vidéken. A községi iskolához tartozó, fából épült pinceház pallója leszakadt, mikor a délelőtti iskola-szünet alatt, több 8—11 éves gyermek ott játszott. Kilenc leány-gyermek a nehéz gerendafák sulya alatt azonnal meghalt, hat sulyosan, halálosan sérült meg, többen szenvedtek csonttörést, nyomorultakká váltak.

Hasonló eset történt — mondom nekik én — Massachusetts államban, amely felől jövök, North Adamsban, ahol egy mestergerenda tört el az uj, lengyel templom felszentelésekor és a püspökkel, segédkező papokkal együtt 200-an a 20 lábnyi mély pincébe hullottak, de csak nehány csonttörés történt. Mind a két eset az amerikai könnyelmü épitkezésre vall. Bizony rászorulna az többször egy kis erősitő munkára.

A Pennsylvania Line-on őrületes, óránként 107 kilométeres gyorsasággal haladunk a Vanclain-rendszerü, négy hengerü mozdonynyal. Szinte félelmetes azoknak, akik ilyen gyorsasághoz nem szoktak, de Amerikában az idő kétszeresen, sőt többszörösen pénz és azért némely pályán legujabban 150 kilométeres gyorsaságra vitték már fel óránként.

Az Unio legrégibb, legnevezetesebb, New York állam után

legnépesebb, szénnel, vassal bövelkedő Pennsylvaniába érünk. Gyárállam, mely ebben a tekintetben az Unio összes államai között az első helyet foglalja el. Kőolaj, természetes légszesz termelés, mesés gazdaság. A sok szén, erőképzésen kivül kereskedésre szolgál. A bugyogó olajforrások a jótékony természetnek az áldása.

Most (1906 január) halt meg Birminghamban, 90 éves korában James Hinks, a petroleum lámpa feltalálója, aki arra 1858-ban szabadalmat kapott. A kettős égő is az ő tökéletesitése volt.

— Beláthatatlan ronaföld fekszik előttünk, mondja egyik utitársam.

— Tehát a betyár, lóra kapva, nekiszáguldhat, szabadon futhat azon a lopott jószággal, válaszolom én.

— Még rosszabbak az itteni emberek, mondja ő, mert a holttestet is ellopják a temetőből, ha érte váltságdijat remélnek. Éppen az elhagyott Ohionak Cincinnati városában történt a nyolcvanas évek végén, hogy az ottani szép temetőnek a halottas házából ellopták a gazdag Stewart nagykereskedő tetemét. Egy gazdagon hátra hagyott özvegy asszony, nehogy ez az eset megismétlődjék, megbolygassák férje nyugalmát, acélsirboltot épittetett az elhunyt férjének, villamos jelző készülékkel.

Ezenközben leszállt az alkonyat, a földre borult sötét éjszaka elvesz mindent a szem elől. Lámpa fénye mellett tanulom a leckét Pittsburgról és a vasgyárról.

Késő, vaksötét éjszakába nyult az idő. Éjfél után két órakor, a pályaszinen zöld és vörös villamos szemek pislogása között robogunk be a pittsburgi állomás üvegtetős csarnokába. Meglep, hogy a vasuti étterem zárva van.

Aludt a város. Hova tudok menni most? zimankós éjnek az idején. Megvárom itt, mig a lámpák villam szemei becsukódnak. Betekintek addig a váró terembe. Bóbiskoló embereket találok ott. Az éjjeli utazás nagyon megviseli az emberiséget. Őröljük az életünket. Hány és hány millió ember éjjel nem alszik, dolgozik, utazik. Még mindig nem jutottunk el oda a vasutainknál, hogy a szegényebb sorsu ember is, mindenki éjjeli nyugalomra dőlhetne. Nem jut mindenkinek drága Pulmann Sleeping-car-ra s igy a testi erősség, az egészség fogy, fogy, satnyul ez ember, mikor az éjszakából is napot akar kihozni. Különösen áll ez Pittsburg

lakóira nézve, akiknek máris rövid életük van a füstös városban, 35, 40 esztendő, aki 60 éves, az már nagyon öreg.

Ettől a helytől, amerre járunk, az Erie-tóig van a föld legnagyobb petroleum telepe. Uj városok keletkeztek az egész vonalon sok százezer munkás számára.

St. Louisban, a világkiállításon, a Mississippin, a merre az elmult héten jártam, mindenütt nagy hőség volt, kisült, kiégett az anyaföld, az emberek vászonruhában jártak, amerikai módra levetették a kabátjukat, itt pedig, a pittsburgi indulóházban már légszeszszel fűtötték a váró helyiségeket, irodákat. Ilyen nagy itt a hő ingadozás. Igaz, öt államon röpült keresztül ma a szárnyasan rajzolt vaskerék, de csak két szélességi fokkal mentünk feljebb, mert St. Louis körülbelül a 39-ik, Pittsburg a 41-ik szélességi fok alatt van. Európában ez, Sardinia sziget hosszának felel meg.

Mikor a nap hajnalra kelt, felhasadó reggel elhagytam az indulóházat, de a nap csakhamar elbújt, felhők mögé rejtőzött, az idő csepergős, esőre hajló lett. Elszontyolodtam, mikor láttam, hogy az éj sötétét, csak szürkülő reggel váltotta fel, ólomszinü volt az ég s igy nem biztam az őszi nap szépségében, pedig az utazó ember, a tiszta, fényes napot szereti.

Pittsburg.

„Minden mesterségnek arany a feneke.“
Km.

„Mnnkáért az istenek eladnak minden javadalmat.“ *Epicharmos.*

Azon az emelkedett földnyelven, melyet két folyónak, a Monongahela és Alleghenynek az összefolyása képez, regényesen fekszik Pittsburg város, melynek a neve Pitt-erődtől van és a melyet nagyon jelentékeny vasiparáról „Vasváros“-nak szeretnek nevezni az amerikaiak, amerikai Birminghamnak is. Teljesen igazuk van. Hozzátehetjük még: gyárváros, tüzváros, füstváros, vásárhely, kereskedelmi gócpont, a világ mühelye, melyben félmillió munkás dolgozik a sok vállalatban, melyekbe kétezermillió dollárt fektettek be. Megadja már ez a világvárosi jelleget Pittsburgnak.

Az alig másfél százados, az indiánokkal való élénk kereskedés következtében gyorsan fellendült Pittsburgot, nyugat kapujának nevezte Washington s igaza volt, kereskedelmi központ s egyuttal az amerikai üveggyártásnak a főhelye lett. Az egyik kemencében kokszot égetnek, a másikban kőolajt állitanak elő, a harmadikban légszeszt fognak fel. Telelep a korom.

A Mississippi medence szélén fekvő Pittsburg, kettős város. A hasonnevü folyó partján fekvő Allegheny City egyesült vele. Ha a két város lakósainak a számát összeadjuk, kijön 475.000. Még több a gépe, mint a népe. Közömbös elöttünk, hogy a kétegy városnak külön-külön közigazgatása van, mert a mi szemünkben Pittsburg csak egy város és Allegheny, férjhez menése folytán, elvesztette a nevét.

Pittsburgot mint hatalmas központot, az erős üzleti verseny hozta létre. Angolországot kivéve, egyiknek sincs olyan sok központi jelleggel biró nagyvárosa, mint az Egyesült Államoknak,

de mindent egyesitő fővárosa nincs az Unionak. Boston csak a tudományt és müvészetet egyesiti.

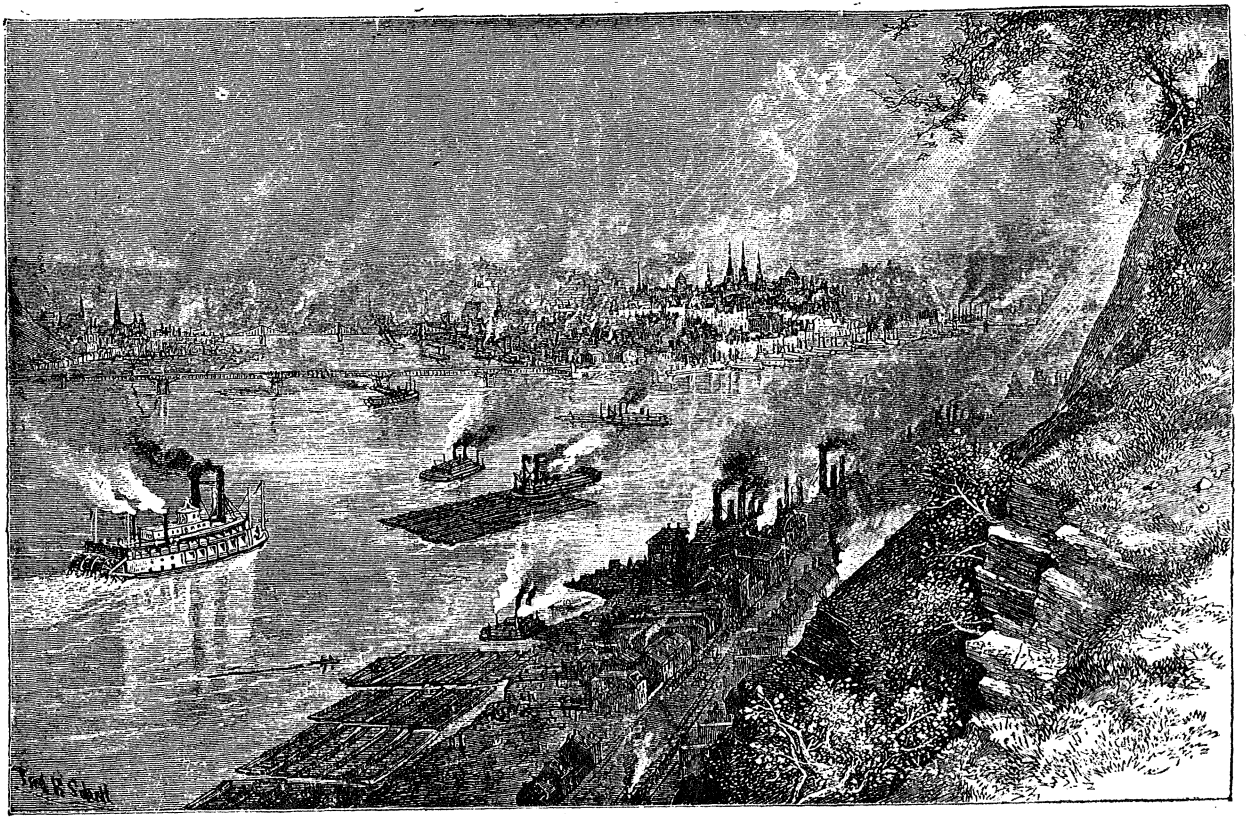
A két hajókázható folyó deltájában lévő, kő- és vashidakkal összekötött mind a hat part, gyáripari telepekkel van megrakva. Fejlett iparélet. A kürtők olyan füstöt pöfékelnek, hogy fulladozunk, mikor leszáll a fekete szénfelhő. Karmolja a torkunkat, tüdőnket, szemünket. Füt, fát, virágot itt ne keressünk. Nem nagyitok. Soha sem láttam ilyen nagyon füstös várost, sehol sem fojtogatott annyi füstgomoly, mint Pittsburgban. Az életet adó levegő meg van benne fertőztetve. Csak az lakik a gyári részben, akinek kell, üzlete van, kereskedése oda köti, a többi, különösen a családok, családi otthonokban a magaslatokon és a fojtó körön kivül tartozkodnak, mert itt, — a nők — ki se láthatnak az ablakon, mikor eső készül s az aláomló füst leverődik s a tüdőket fojtogatja. Most is vannak szállinkózó felhők a láthatáron, melyeket a szél csakhamar eloszlat. Cselédkedőket se kaphatnának, mert ezeknek nagy igényük van. Lakályos külön szoba, ha lehet fürdő szoba, teljes ellátás és 3—4 dollár hetenként.

Megveszem a Pittsburg and Allegheny város térképét és a Souvenir of Pittsburg, photo-gravures képes könyvet, albumot és mint legjobb kalauzokkal bejárom a várost, sorba veszem a nevezetességeit.

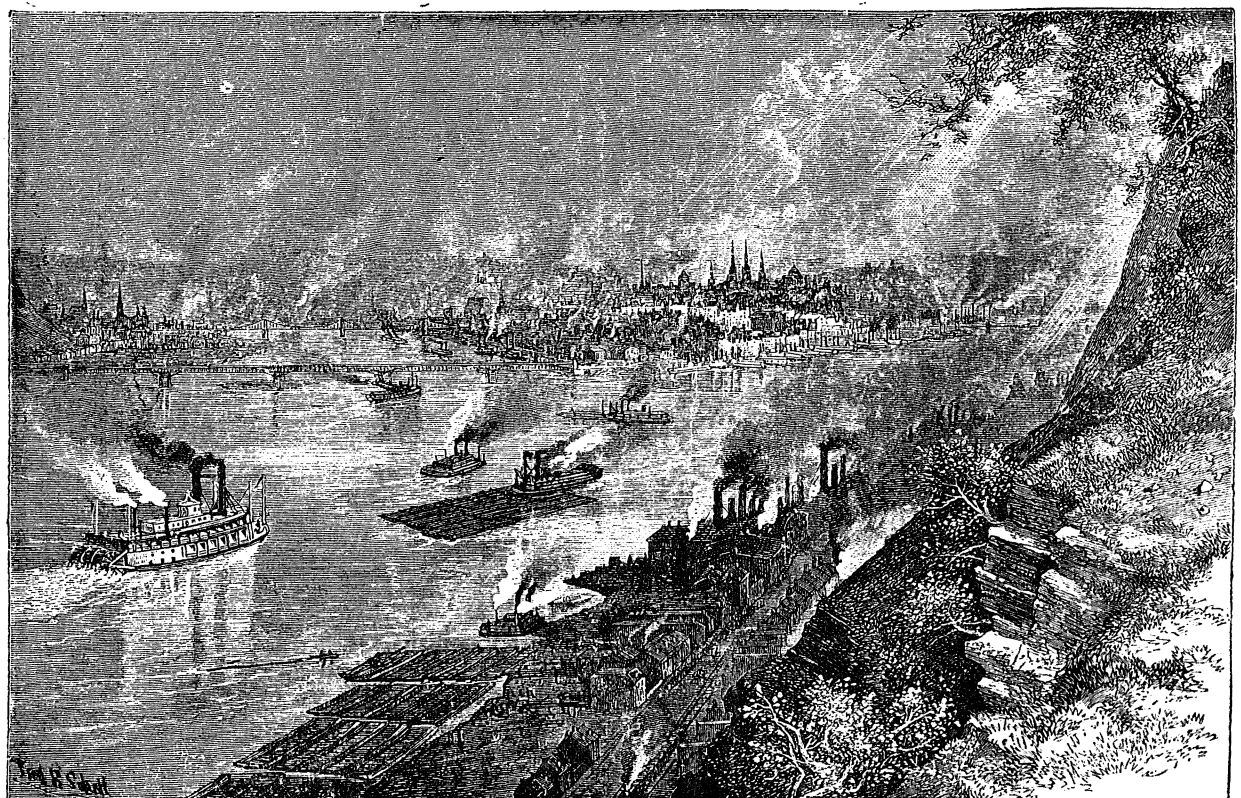
Egy sodronyköteles-, kocsit, lovat vivő pályán feljutok a Washington-magaslatra, hogy tájékozás végett megnézzem a város látképét. Nem láthattam tisztán azt. Betakaródzott a füstbe a dyrti city, piszkos város. De az mégis sok, hogy Pittsburgot földi pokolnak nevezik, mert a levegőt megtölti korommal és fojtó füst száll a tüdőre. Csak a szél és hóesés tisztitja meg levegőjét. Utóbbiról tudjuk, hogy esése közben magába szedi a tisztátalan anyagot. Mintha pazarolnának a kőszénnel, melyet a város környékéről évenként 60 millió tonnával kapnak. Szemmel áthatolhatatlan füsttömeg boritja a várost.

Mögöttem a nap ragyogott, előttem pedig a sok gyárnak hétköznapi munkájától olyan vastag füst verődött össze, szedte el tőlem a tiszta levegőt, hogy a várost szemem előtt nem láttam. A levegőből is vasat akarnának kalimpálni.

Miként a vizi molnár a vizzel, ugy vannak a füstös pittsburgiak a füsttel. Ha derüben látják az eget, az onnét van, hogy rossz idő jár rájuk, nincs kereset. Ha széles füstpalástba burko-

Pittsburg.

Pittsburg.

lódzik a város és a lakók a füstpára felhőben fulladoznak, akkor vigan vannak, illetőleg jól megy soruk. Beteges ez a sietség, lázas ez a tevékenység. Ideges hajsza az erők kimerüléséig.

Nagyiparos város Pittsburg, sok a szénporos ember benne, gyártermelésének az évi értéke meghaladja a kétszáz milliót.

Vasból csinálják a boldogitó aranyat. A Point Bridge-ről érdekkel néztem, mint kötődik össze a két hatalmas vizszalag, mint ölelkezik, csendes morajlással ömlik össze a két folyó s megszületik az Ohio, a New Orleansig terjedő hosszu viziut. Egy tekintetre három folyó, megy rajtuk a sok hajó, huszat is összekötnek, viszik a fekete szállitmányt, a puha kőszenet, fekete gyémántot. Errefelé van annak a hazája. Találják már két méter mélységben. A hegyoldali házak lakói maguk kaparják ki azt főzésre, sütésre, kályhába.

A Point Bridge-ről, mely a Monongahela-folyón visz át, kis távolban, az Allegheny-folyó fölött ivelő Union Bridge-re átmehetünk, mely Allegheny városba juttat el. A két folyóvizen összesen 12 hidat olvasok.

A füstfelhő alá kerülök vissza s a Smithfield-utca végén lévő hidról, légvonalban nézem a városnak erre eső részét. Szép látvány. Jobbról a 97 méter magas toronyban csucsosodó városháza és börtön, pompás és harmadfél millió költséges román épitkezés. Az utca fölött kőhid van, aféle Ponte dei Sospiri, mely összeköti a helyeket, ahol az igazságot hangoztatják és ahol azok ülnek, akik a jogrenddel ütközésbe jöttek.

A Frick-féle, az Ötödik Avenue-n és a Grant Street sarkán büszkén emelkedő ház, husz emeletes, égre tornyosodó épület. Tiszta fehér, uj, még nem mocskolta be a füst. Balról is van mintegy hat ilyen égnek meredő ház. Van mögöttük több is, de azok nem esnek a látó határba. Nem sorolom fel a nekünk ismeretlen neveket, közömbös vajjon Farmer sokablakos bankháza-e, vagy pedig Arrot Building-e? de ott, nagyon tudják, mit ér minden név, mennyit nyom a sulyban egy-egy világcég, nagy áruház. Az egyik végyottban, áruházban 200 ülőhelylyel csinos szinház is van naponta négy előadással, a vásárlók és a gyermekek számára. Ez is reklám, mely több helyen is van.

A folyóvizeken nagy gőzösök uszkálnak, szépek, kényelmes a berendezésük. Minden folyón más hajóforma van, a folyó vizéhez alkalmazott.

A hidvég kettős boltozata alól nézem az élénk közlekedést, nehéz áruknak a táblás kocsikon ide-oda hordását, hallom a lovak nógatását, könnyü kocsik előtt való hajszolását. Mindenki siet, mintha életének az utolsó napjait élné és még sok volna a rendbe hozni valója. Amerikai iparosemberek mozgékonysága mindenütt.

Az amerikai városok mintaszerüségét, mondjuk kaptafa formáját eléggé ismerjük már. Broadway, Fifth Avenue, nagy Court House, park tavakkal, füvészkert és meleg üveg házakkal, oszlopos és tornyos Post Office, az utca sorában épitett Trinity Church, templom a Szentháromság tiszteletére, diszes könyvtárépület (itt Carnegie Library) sok könyvvel, többnyire ajándékok azoktól, akik inkább a dollárokat, mint a könyveket olvasták, iskola-paloták, (School) sok vendégre nagy szállók, csodaszállók, álló alaku és lovas szobrok nagy számmal, mintha gyárilag készitenék és a városban, parkban elszórnák az előttünk ismeretlen nevü helyi nagyságokat, végre megannyi Soldiers Monument, harci emlék. Földi hatalom birásáért folyt a sok vér, fehéreké, feketéké, vörös bőrü embereké.

Vannak továbbá nagy tőkéken alapuló jótékonysági intézetek, a tudománynak szentelt és a müvészetek befogadására szolgáló kőházak, melyekben azonban még nem honosodott meg egészen a müvészet. Music Hall, amelyben ritkán muzsikálnak, szinház, mely csillagot vár a müvészet egéről.

Különböző hidak, mint a női kalapok, kettő sincs egyforma. Egyiknek a vasivei a járó fölött gömbölyödnek, a másiknak az egyetlen ive láb alatt van, jobbra-balra kell tekintenünk, hogy észrevegyük, miszerint a földet elhagyva viz fölött járunk. A karcsu oszlopokon nyugvó lánchidakat (Suspension Bridge) sok változatban épitik.

Aki nehány amerikai kisebb-nagyobb, élénk és mozgalmas várost jól megnézett, szénporos levegőjüktől köhécselt, lökdösve járkált és az üzleti lázas tevékenységet megfigyelte, teljes fogalmat alkothat magának valamennyiről. Arról is, hogy kevés itt a heverő tőke, busásan kamatoztatják azt, olykor legmerészebb vállalatokban, mert az Egyesült Államokban nagyon sok a milliomos ember.

Az éledező szél szétfutta a füstfelhőket, jobban látom Pittsburgot, tisztábban a tájat.

Találkozás magyarokkal.

„A föld mennye a haza.“ *Seume.*

„Hazám a világ.“ *Sokrates.*

Az indulóházakat jól megnézem mindenütt, Pittsburgban a remekül szép, többemeletes saroképület Wabasch Passenger Station-t, és ahol kiszálltam, az Union Dipó-t. A nyomott ívboltozatu nyitott kapuja alól ezrenként tódul a nép kifelé. Lázasan nyüzsög ez az emberfaj.

A párkányzatos részen, künlakó- és zöld magyarokat találok csoportba verődve, hazai nyelven beszélnek. Magyarország több vidékéről való iparos emberek voltak, Amerikában urak.

A találkozás jól eső, átmelegitő érzést kelt bennem és nem surranok el az előttem felmerülő jelenség mellett. Közéjük állok, szóba ereszkedem. Az ósdi európai viszonyok kerülnek csakhamar szőnyegre.

Előbbre szóllitanak egy arravetődő, itt élő tót atyafit, régi tréfás magyar szóval: copákot, aki itthon, fenyő tutaján utazva sem, de Amerikában megtanult magyarul a magyarok között, odaszított. „Egy-két fa nem erdő, egy zsidó nem vásár,“ tartja a közmondás. Tótjaink Amerikában magyaroknak vallják magukat. A tótok, élére állitván a garast, zsugori életmódjuk és a kevesebb bérrel való megelégedésük végett népszerütlenek Amerikában, sőt haragszanak rájuk s igy hánytorgatás folytán ott fitogtatott magyarságuk, megesik, hogy a mi rovásunkra megy s rontják a mi jó hirnevünket, melyet Kossuth Lajos, nemzetmegváltó munkájának a tüneményes pályáján és a menekült szabadságharcos magyarok nekünk szereztek. Akkor Jova államban egy megyét neveztek el Kossuth nevéről, több teret, utcát Illinoisban, New-Yorkban van a Kossuth Place, Buda nevü város is van, Louisianában Árpádhon

község, máshol is vannak magyar elnevezésü helyek. De azért a magyar szülők gyermekei is elangolosodnak, elfelejtik az anyanyelvüket. A public school átváltoztatja őket és az amerikai társas élet befejezi az átgyúrást. Elvesztik a lázas munkásságban a magyar nehézkességet is. A felszívódási folyamatnak nem lehet ellentállni. Az angol nyelv nagy egységesítő hatalom.

Lelkesen beszéltek a pittsburgi magyarok Apponyi Albert grófnak a st. louisi villágkiállitás alkalmából az interparlamentaris tanácskozáson tartott nagyhatásu beszédéről, szerepléséről. A népek közötti béke biztositására nézve a béke olajágát lengetve, 15 állam parlamentje volt ott, ha nem is hivatalosan képviselve. A világbéke ideálistáit, a lelkes humanistákat a szabad földön nem zavarta meg semmiféle ország ügyvivő testülete, szabadon terjeszthették a világ béke eszméjét. Apponyi beszéde csucsosodott ki legjobban, ez volt a tanácskozás legmegkapóbb jelenete, ez villanyozott fel legjobban és hatásában megmaradt felszinen. Az elme tüzet fogott, megdobbant a szív. Megtapsolták, elvitte a pálmát, Amerikában is becsülést szerzett a magyar névnek, mint egykor Kossuth, — kinél szebben angol nyelven senki sem szónokolt Amerikában — és mások, igaz, jó magyarok. Az amerikai lapok párhuzamot vonnak a két nagy ember között.

Sokat hallok arról, hogy Apponyit milyen lelkesen ünnepelték az amerikai magyarok. Az éljeneket nem hajhászta, mégis megkapta. „Tetteink hire mindenütt megelőz bennünket, vagy bezárja, vagy kinyitja előttünk a kapukat," mondja Lessing. A new yorki Magyar Dalkör vendégül is tisztelte és disztagjának választotta. Szivük, büszkeséggel telt meg. A st. louisi „Post Dispatch" a grófot Mózeshez hasonlitja, aki vezette a népet. A Clevelandban megjelelenő Magyar Hirmondó, a béke és felebaráti szeretet magyar apostolának nevezi Apponyit, akit hazamenet, Bostonban hajóra szállásakor, Green dr. bensőségteljes bucsztatóban arra kért, hogy hasson oda, miszerint Magyarország köztársasággá alakuljon s azt kivánta neki, hogy ő legyen annak az első elnöke. Neve, erősen szerepelt az amerikai lapokban.

Ha nincs magyar diplomáciánk, vannak kitünőségeink, szellemóriásaink, akik mély értelmü beszédekkel teszik ismertté a magyar nemzetet a külföld előtt. Ilyen ragyogó magyar elme Apponyi Albert gróf, a nemzeti bizalom hordozója, aki öt nyelven szónokol. Magyar, német, angol, francia, olasz. Bármilyen nyelven

beszél, magyar szellem sugárzik ki belőle, aki telitve van magyar fajának a szeretetével. Az apostoloknak adatott meg több nyelvnek az olyan tudása, hogy szónokolhattak azokon. Apponyihoz, csak Kossuth Lajos tüneményes egyénisége volt hasonló, aki áttüzesitette a sziveket, kinél, gondolatfüző képességel, jobban nem birta magyar az ékesszólás erejét. Amerikában, hozájuk hasonló csak Bryan, Amerika leghiresebb szónoka, politikusa, a demokratáknak elnökjelöltje. Lángelmék, nagy szívek, tüneményes képességek világositó fénynyel ontják beszédüket az elméből.

Az idegenbe szakadt amerikai véreink, rajongó magyarok, a legutóbbi nemzeti küzdelmünkben is az események lelkébe nézve, nagyon derekasan viselték magukat. Erkölcsi felbuzdulással Clevelandban (1906. február 27) tiltakozó gyülést tartottak a magyarországi önkényuralom ellen. Megjelent nyolc Unió-állam küldöttsége azon. Határozati javaslatot hoztak s megalakitották az amerikai magyar szövetséget, a „Hungarian American Confederation-t" és felirtak a szövetség kormányzó tanácsához, hogy a magyarországi függetlenségi küzdelmet juttassa diadalra. Érző magyar lélekből eredtek azok a szavak. Tele vagyunk elismeréssel. Azt is tudjuk, hogy Roosevelt elnök visszahivta Bécsből Bellamy Storer amerikai nagy követet, aki magyarellenesnek mutatkozott.

New Yorkban is tartottak a magyarok nagygyűlést. A magyar, mindenütt az marad, a magyar globusról bárhova sodorja a sors szele. A hazaszeretet megtalálja melegágyát minden igaz magyar ember szivében. Kár, hogy szalmatüz vagyunk, mely nagy lobbot vet, azután hamar elalszik.

A békekongresszus bostoni véghatározatáról még Amerikában értesültem. — Ez a felhivás volt: A kongresszus felhiv minden uralkodót, (souverain) elnököt, minden vallásfelkezeti papot, valamennyi tanitót, mindenkit, aki befolyásolhatja a közvéleményt és arra kér, hogy hasson oda mindenki, miszerint a félreértés okai eltávolittassanak, az összeütközések kiegyenlitessenek és egy nemzetközi törvényszék állittassék fel, amely idővel tegye lehetetlenné a háboru minden durva-, vad-, kegyetlen (barbár) módozatát.

A béke konferencia és annak a határozatától folytatva a szót magyarjaimmal, mondtam nekik, hogy erről más felfogása van egy amerikai lapnak, amely irta, hogy Teddy Roosevelt nem lehet béke angyal, mert nem zárhatók be a föld hátán lévő Mars templomok és nem is fúvható a folyamok és patakok partján a

béke tárogatója, mert hiszen a hatalmak, amit az egyik kezükkel adnak, a másikkal elveszik azt és az első béke konferencia után is hadakoztak, tehát ugy volt, mint azelőtt. Roosevelt elnöknek, mindenesetre egy Janus-féle álarcra volna szüksége, — mondja az amerikai lap — hogy béke idején a szájacskáját kinyitná, háboruban becsukná. Janus ugyan ellenkezőleg cselekedett, de hát Janus nem volt — választás alatt.

Egyéb dolgokról is beszélgettünk az összeverődött magyar csoportban, kérdezősködnek az óhazáról. Megtudom tőlük, hogy sok magyar él Pittsburgban, Philadelphiában, New Yorkban és Chicagóban. Azután egy Pittsburgban élő magyar vendéglős magához hivott. Könnyü szerrel lemondok. Sajnálom, mondtam neki, nem a kedvhiány miatt, hanem mert a Liberty Avenue-n a St. David's Hôtelban van már lakásom, különben is már tovább menni akarok a környékbeli vasgyárakat megnézni.

Azt mondtam az oceánon tul élő kis magyaroknak, az ujvilágba szakadt véreinknek bucsuszóképpen, hogy ne tépjék le magukról a köteléket, mely őket a hazához, családhoz füzi, és Eötvös mondása szerint: „a hazát szolgálni első kötelessége mindenünknek." A clevelandi Kossuth szobor és a Szózat, emlékeztesse őket hazatérésre, mert kevesen vagyunk, nincsen rokonfajunk. Jöjjenek vissza a magyar szabadság hitvallója-, Rákóczi országába, ahol most van a nemzet nagy egybeforradása. „A remény hajnalt önt el vészek idején," mondja Goethe.

Felvirrad még!

*

Pittsburgban, tanakodtam-tünősködtem, kitéréssel, magam is mint juthatok el Clevelandba. Nem lehetett. Meg kellett békülnöm a gondolattal. Kötött a körutazási jegyem és az utirány, tehát nem vethettem egészen magamra.

A világ legnagyobb acélgyárában.

„A jól elrendelt munka minden gyarapodás talpköve." *Széchenyi.*

„A munkának gyökerei keserüek, de édes a gyümölcse." *Talmud.*

Pittsburg koromfüstös városba azért jöttem, hogy a trösztök felhalmozodásában megnézzek egy nagy vas- és acélgyárat. A városon kivül van a legnagyobb négy, válogathattam. Az évi egy millió tonna sulylyal, vasuti acélsineket készitő, 4000 munkással dolgozó Edgar Thomson gyárát, vagy egy másik vaskirályét nézzem-e meg? Ugy is valamennyi acélgyáros, a Duquesne s a többi is, a Carnegie acél trószthöz*) tartozik. Az üzemüknek 16.000 kéménye van.

A Fifth Avenue-n lévő Carnegie nagy vasgyáros nagykereskedő házban kaptam meg az engedélyt a vasmüvek telepének a tüzetes megtekintésére, miután igazoltam magamat. Ezen alkalommal megnéztem a Carnegie Building-ot, melynek az egyik, nem tudom én hányadik emeletén lévő office-ében, emelő gépen, falrekeszben, szük rejteken jutottam fel, be.

Milyen nagy ház! Még nagyobb kereskedő ház, minden tekintetben vaslábakon áll, pedig a 20.000 emberrel dolgozó Carnegie András, a skót származásu, éhező és mezitlábos pór fiu, acél

*) Trust, (tröszt) ó germán eredetü szó, a frankoknál trustis, szövetséget, egyezséget, szerződést jelent, de jelenti azokat a társaságokat is, melyek régibb időben, fejedelmek és hercegek körül csoportosultak, nálunk, nemes apródok voltak. A trust szó napjainkban az ipari és kereskedelmi életben használtatik és gazdasági vállalkozásoknak az egyesitését fejezi ki, hogy a társaságok termékeinek a piac biztositassék, illetőleg, hogy a fogyasztó közönség minél jobban kizsákmányoltathassék. Amerika a tröszt és kartel hazája.

király, ifju korában heti három dollárért szolgált egy telefontársaságnál. Vas szorgalommal, kitartással nagyon felvitte a dolgát, sok millió dollár tulajdonosa, acélkirály lett. Az első ezer dollárt szerezte meg keservesen, a többi magától jött. Takarékos, nem dohányzik, bort nem iszik, nem kártyáz, lóversenyre nem jár, könnyelmüen semmit sem vet kockára, kerül minden nagyzoló társaságot, szinházba jár, de páholyba nem ül, pedig minden órában 6000 korona jövedelme van. Eddig már száz husz millió dollárnál többet adott jótékony célokra, főleg egyetemekre és könyvtárakra. Hágában másfél millió dolláron béke templomot épitett, ünepelték. Különös, hogy a munkások javára egy menházat sem alapitott, ezért támadják. Nem árt neki. „A jó hir olyan mint a tőke, ki egyszer megszerezte magának, később kamataiból is megél", mondja Eötvös, mert olyan sok az a 120 és nehány millió, amit Carnegie ajándékozott, hogy már száz millió ezüst dollárt egymásra tevé, 160 mérföldnyire emelkedhetnék az fel. „Sokat tehetsz, de soha eleget," mondja Gregus a Mondásokban. Hogy a kezdettel folytassam, itt a gyárakban, egyátaljában nincsenek védőkészülékek, olyan berendezések, melyek a munkások oltalmára alkalmatosak volnának. Azért 1906-ban 500.000 férfi és nő munkás vesztette el életét vagy vált munkaképtelenné a gyilkos gyáriparban. New York városban magában évenként mintegy 40.000 szerencsétlenség történik a gyáriparral.*)

Az Union Station-tól Bessemer-be**) megyek a Pennsylvaniai-vasuton, ott átszállok a villanyosra s jó darab föld s néhány vasgyár hátrahagyása után, mikor a nap még jó magasan járt, célhoz érek. Ismét office, enélkül nem juthatunk sehova. Az office-ben ugy el volt foglalva minden tisztviselő, mint valamely munkás közjegyző. Szaladt az irás kezükből. Leülést intettek. Ezután következett az utlevélnek ujból való előmutatása. Vezetőt rendelnek mellém, nem valami szemfüleset, kamasz gyereket, hamarjában nem volt más.

A nagy ipartelep, kifejlődött üzem, mint a hangyaboly összefolyik a szememben, hátrálásra, kitérésre kényszeritenek a fel-alá robogó vonatok. Máshelyt, alacsony vaskocsikon tologattak tömöritett, izzó vastömböket, melyek nehány lépésnyi távolságról is olyan hőséget terjesztettek, hogy a fejemet elkapkodni kellett,

*) Sauder Károly ujságiró, kintlévő hazánkfia adatai.

**) Egy előbbi acélkirályról, Henry Bessemerről elnevezve.

nehogy megpörkölődjék. Megolvadt érc, óriási vasfazékban. Vasszirmok fényszikráinak a szóródása több oldalról hirtelen. Szokatlan a helyzet. Egy helyen a gőz átjárja a ruhámat, másik helyen a füst szembe megy.

Arról győződöm meg, hogy a vezető gyerekem nem ért a kalauzoláshoz, áthatolhatatlan füst közé juttat, prüsszögési roham fog el és oda vezet, hol az izzó és olvasztott vas hősége felém csap s ijedten kellett menekülni. Indulok az irodába helyette mást kérni, de menés közben elém áll a policeman, aki szolgálatot teljesitett a gyártelepen, körülöttem lézengett és unatkozott. Eltereli tőlem az ügyetlent s hozzám szegődik, a szives készségét felajánlja s tovább visz a saját maga jóvoltára és az én ismereteim gyarapitására. Rendszeresen mutat meg mindent. Mintha Pluto alvilágában, gépországi emberek közt járnánk. Lépünk fel, megyünk le, vertvasban látunk tárgyakat.

Önmüködő gépek, mintha az indiánok által képzelt szellem lakoznék bennük. A gépek tökéletesitésén törik fejüket. Az eszükön keresztül fogják meg a dolgot munkás kezükkel. Ha leleményességgel jobbat eszelnek ki, a régi gépen, mint ocska vason tuladnak. Hengermüvek, csőfurók, harapófogók soha sem látott nagyságban, gőzkalapácsolások, szegecselés, üllő csendülés, csattogás és pattogás minden oldalon, vaskönyök emelkedése. Kerestem a mozgató erőt, de nem találom, csak a zugást-bugást hallom. Mintha a pokol ördögei zudulnának ránk. Keverés villamos erővel, szénporos, félmezitelen emberek nagy munkában hullatták a verejtéket a kemencék kisugárzó melegében. Sápadt arcuk meg van világitva. Az olvasztott vasat, mint a vizet ömlesztik. Hegesztő-, kavaró kemencék, izzó kohók, folyékony acél ömlik belőlük. Gerenda vasak, szegletvasak, acélbordák, acélpillérek, rúdhengermüvek, vasoszlopok, vaslécek, vasrudak, horgos rudak, kovácsolt ivek, szalagvasak, szoritó csavarok, bádog- és ónozott lemezek, vas- és drótszegek felváltva kerülnek szem elé tüzesen vagy megmerevedve. Vasuti sinek, mint tüzkigyók cikáznak körülöttem, kiegyenesednek. Csakugyan ügyes legyen a vezető, aki ebben a tömkelegben, tüzes vasak között vezetni tud. A munkás ember két kézzel, acél markokkal dolgozik, nincs ideje másra ügyelni. A pörölyzugás csak a harangkondulásra szünetel, ül el rövid pihenőre. Láttam az elcsigázott testü embereket enni menni.

Az Egyesült Államok csak az ilyen nagyban való erős mun-

kálkodás mellett győzhetik le Angolország vas- és acél iparát. Ma, egy emberöltő után már nagyobb ez, mint Anglia és Németországé együtt véve.

A pittsburgi superintendensből lett sokszoros milliomos Carnegie, mintaszerüen állitotta fel ezt a nagy vas- és acélgyárat, 7000 embert foglalkoztat benne, ez a legrégibb munkája. A munkásosztály jó keresetforrásából van az, hogy az amerikai nagyvagyonu emberek mellett sem képződhetik az a nyomoruságos proletariátus,*) szegény néposztály, ami másutt, nálunk is van.

Előállitanak a telepen másfél millió tonna sulyban Siemens Martin-féle és 400.000 tonna Bessemer-féle acélmüvet. Vas- és acélgyár ez, mégis aranyfejlesztő mühely. Látva a nagy munkát, bőséges előállitást, érdekkel gondolhatunk arra vissza, hogy Amerikában az első vasszeget Cumberlandban kovácsolták 1777-ben. Az első bevándorlók, az őserdők irtásához való szerszámaikat Európából hozták.

A gazdasági életben vasutakkal, gőzhajókkal, vastelepekkel biró, világszerte ismert Carnegie-társaság képezi alapját a nagy acél trösztnek, tőkével rendelkező hatalmas szervezetnek, amerikai jelenségnek, amely ipari trösztben 400 ipartelep, 168.000 munkással egyesült. Ez, az Unio összes vastermelésének mintegy 80%-át adja ki. Számokkal talán ki sem lehet fejezni az előállitási mennyiséget. Érdekkörükkel, a közönség kizsákmányolására sokakat vonnak be. Olvasom egy amerikai napilapban erről a neves-, hirhedt társaságról, hogy legujabban azt határozták, miszerint csak 35 éves korig fogadnak fel munkásokat, amig duzzadtak a karok, izomerőtől. Gúnyosan azt jegyzi meg erre a lap, hogy azután talán vonuljanak a munkások azokba a könyvtárakba, melyeket a nagy cég többhelyen alapitott s ott csendes olvasással töltsék el a hátralévő életidejüket?!

A páncélgyártásban kitünő Schwab Károly, Carnegie kompanistája, magyar eredetü ember, kitünő müszaki ismeretei révén volt a hatalomra vágyó körnek, trösztnek, vagyis a gazdag emberek szövetségének az elnöke. Rendkivül sok pénzre tett szert, ugy, hogy ez, nyomasztólag hat a kedélyére. Azon busul az egykori ágról-szakadt, zöldség kereskedési alkalmazott, hogy bőkezüsége dacára nem tudja elkölteni a sok pénzét.

*

A gyárosok után szóljunk nehány szót a munkásokról, akik

*) Proles, gyermekek, a régi Rómában a legalsóbb néposztály, mely csak véradót, katonákat szolgáltatott az államnak.

előre viszik a munkaadók-, kenyéradók sorsát, elősegitik a gazdagodásukat. Amerikában mindenféle foglalkozással biró emberekkel érintkeztem és több alkalmam volt a hetibéres munkások között lenni, mikor azok dologban voltak, mikor a szemükben komor tüz izzott. Megszokott munkás életrendjükben, állandóan egy-egy gép mellett dolgozva, egyoldaluságba esve is jobbak, kitartóbbak, kötelességtudóbbak, mint a mieink. Elejbe teszik őket németnek, magyarnak. A rendes munkaidő reggeli 8 órától, délutáni 4 óráig tart, tehát 8 órai a munkaidő. Az inas is kap heti 3—5 dollárt. Tanidőhöz, felszabaduláshoz nincsenek kötve. Aki ért a mesterségéhez, az a mester. A munkaadók találékonyságuk, gyakorlati érzékük szerint mérlegelik a munkásokat s igy a szakmájukban jártas jó munkások sokat keresnek, átlag hetenként 12—16 dollárt, tehát 60—80 koronáig is a mi pénzünk szerint, mert ügyességük, munkabirásuk, siker felmutatásuk, darabrendszer szerint van a dijazásuk. Megy ez lejebb, fölebb, olyan ügyes vasmunkásról is hallottam, aki 20.000 dollárt is megkeres évenként. A munkaadó szereti, ha sokat keres a munkás, de a vállveregető kegy csak addig tart, mig erő sugárzik ki tagjaikból, rájuk szükség van. A munkaadó a munkást bármikor elküldheti, a munkás is mehet amikor akar. Felmondási idő nincs. Munkakönyv, kevés van. Mikor az arc vértelenné válik, az izom elfonnyad, erő elfogy, az agyonmunkált összébb megy, mindenki magáról és a jövőjéről gondoskodjék, amerikai, help yourself jelszó szerint, mert betegsegélyezés, baleset elleni biztositás itt nincs, pedig az Unio üzemeire évenként és átlag 50.000 sebesülés és 10.000 halálozás esik, a gyárak biztonságáról sem gondoskodnak kellőleg. Viszont, a jó munkásokból igazgatók lesznek. A kizsaroltak, a kifacsart citrom sorsára jutnak s lesznek belőlük csavargók, rossz emberek, akik a jobb életmódhoz szokva, a vámtételek által okozott nagy drágaságban szükségletüket nem fedezhetvén, családjaikat el nem tarthatván, nem tudván eleget keresni sok szájnak, véres szájjal izgatnak, a népben forró lesz a hangulat, minden eszközzel harcolnak a magán tulajdon és aránytalanul megoszló tőke és vagyon ellen, sorompóba állnak zsarolóik ellen, zendülő bérharcba lépnek a Marx tanainak hódolók, munkás-, erős egyletekben szónokolva terjesztik a tant, mely a polgári állás, munka és vagyon egyenlőségében, a társadalom átgyurásában keresi a társadalom jólétét. Verik a mellüket és hangoztatják az egyenlőséget, a tőke egyen-

lőtlenségére és a vagyon megosztására gondolva, mert a követelődzők úgy vélik, hogy az emberek csak egyformák és nem egyenlők, a világ termelő erő tőke a munkaadó nehány ezer ember birtokában van, a munkások száma pedig milliókra megy. Elkerülhetetlen következményü és csak idő kérdése az elnapolt osztályharc, tömegerő kitörése. Akkor következik az be, ha az államok természeti gazdasága ki lesz aknázva, elapadnak a pénzforrások,

Amerikai munkás vasárnap.

Amerikai munkás munkaközben.

nem lesz munka s a munkásjólét megszünik. Itt, messzire van az még, nem izgató kérdés, nem is veszik azt rémes komolyan, mert Amerika keresztény alapon áll s igy a szociáldemokráciának nincs talaja. A munkás mozgalmakat pedig nem használják fel politikai célokra, mint nálunk tették azt elég meggondolatlanul a vaksi államférfiak és kitartott politikusok — közelébb.

Miért nincs az Egyesült Államokban szociálizmus? Erre a kérdésre, a tudós világból való Werner Sombart igy felel: „Mert az Egyesült Államokban a társadalmi elkülönités egyetlen egy

terén, sem az ipari, sem a politikai, sem az érintkezés terén nem ismeri azokat a kórlátokat, melyekkel az európai országokban találkozunk. Az igazi demokrácia, mely semmi téren nem engedi az árisztokrácia megszülemlését, egyenlővé teszi az egyént a társadalmi élet minden ágában és ez megölője minden szociálisztikus mozgalomnak. A szociálizmust rendszerint a kápitálizmus gyümölcseül tüntetik fel és ha ez igy volna, az Egyesült Államokban kellene a szocializmusnak legerősebbnek lennie, mert az Egyesült Államokban van a kápitálizmus Kánaánja, sehol sem fejlődött a tőke összepontositása oly mérvben mint itt." Mindezt nem kell kommentálni. Mindezért nem rendeznek körmenetet felirásos táblákkal.

Az amerikai munkás szintelenül de jól öltözködik, akárhány, vasárnap csillogó kürtő kalapot tesz fel, jól táplálkozik, sőt nyaralni megy vagy küldi a családját. Képezi magát, olvas, tanul, a közkönyvtárak elősegitik őt a tökéletességében. Munkás egyletek védik az anyagi érdeküket, itélkeznek is a munkás és gyáros között felmerülő ügyekben. Ma már szervezve van a munkásság az utolsó napszámosig. A testület öreg rókái, a munkás vezérek ellenőrzik, mennyi a gyáros-, bányatulajdonos jövedelme s acélszemmel kifürkészve, amilyen szipoly a karja, aszerint kérik a bért. Nem akarják, hogy a tőke elnyomja a szakértelmet. A tőkét és a munkát üzlettársaknak akarják. Ha nem kapják, bérmozgalom, zavaró körülmények lépnek fel, az elégedetlenség ropogó mondatokkal hangosan tör ki, kertelgetnek, izgalmak idején jelszavakat hajszolnak, kihivó beszédeket mondanak, sztrájkolnak, addig, mig munkába léphetnek, tartaléki alapjukból élnek. Mindenki rendesen összetart a maga mesterségbelijével; mikor a hangulat izzó, járnak kelnek a konkolyhintők. A magvak megfogannak. Bérharc, azután az ügy, ügyeskedéssel elintézve, a kenyerespajtások megtalálván e helyes eszüket, megnyilván a mühely ajtó, derékbeadásukkal ismét csattog a kalapács és nem esik ki a világ feneke. A munkaadó ismét leereszkedőleg veregeti a munkás ember vállát, ha az nem is szokott köszönni a gazdájának.

A munkás egyesületek, szervezetek, a gyáripar felpanaszolt nyomása, nem uj dolgok. A legvérbevágóbb társadalmi feladatok megoldásával már a régi korban is foglalkoztak. A pompejii ásatások alkalmával egy irásra bukkantak, amely szerint a római birodalomban is voltak már ilyen, a munkások anyagi érdekeit előmozditó uniok, mint a mai érdekvilágban, az Unioban, egyebütt.

Pittsburgtól Washingtonig.

Pittsburgban, a füstös szénvárosban, 14 vasuti vonal gócpontján, All aboard! mondta a kalauz, készen van, mehet, s a szertefutó vonalak egyikén indultunk a fekete városból. Erre megkezdődött a gőzpöffögés. A szürke felhők, melyek az eget reggel boritották, felszakadtak. A gyenge köd, mely a láthatáron ült, eltakarodott a szél lengésére.

Az ut kezdete régi ismerős, mikor ujra látom. A nagyszabásu vasgyárak, acélöntödék, munkástáborok, hórihorgas csupasz kémények mellett haladok el, melyeket megnéztem. Összegyülemlik a füst, minden fekete ezen a tájon, melyet a madár elkerül. Kőszénbányák, olvasztó ipar telepek, gyárkürtők bárhová néz a szem. A gyárkémények zugnak. Kormos a torkuk, kormos a lélekzésük. Még Johnstown városnál is igy van minden, mert a 8000 munkást foglalkoztató Cambria Steel Works acélgyár van itt.

A neveztem város, mely szük vőlgyek egyesülésénél magas parton fekszik, egy töltés szakadás következtében 1889. évben elpusztult az egész környékével. Tüz járult még a szerencsétlenséghez s mintegy 5000 ember halálával tiz milliónyi érték semmisült meg. Tüz, viz, pusztitónak, veszélynek egy is sok és csak itt, munkás emberek zsufoltságában lehet olyan szörnyüséges. Magyarországi sok tót ember pusztult el a katasztrófában, kiadták az erejüket, mikor az elemek közt dúlt a harc. Munkások voltak, félrevezetett embercsapatok, pária sorsu emberek. Halálfáradtan, akik csalóka reményekben ringatták magukat, itt járták ki az élet iskolájának az utolsó osztályát. Földhányással foglalkoztak többen közülük. Végre, lehervasztva a lelküket, elcsenevészedve testükben, leélve az életüket, a kezük között minden összeomolva, rájuk hányták a földet. Ime, a nagy remények koporsója. A pittsburgi és pittsburg-vidéki füstfelhőkből kijöttünk. Szóljunk másról.

Amerikában olyan természeti jelenségek is fordulnak elő, melyek nálunk ismeretlenek. A nagy erdőirtás megváltóztatta az éghajlati viszonyokat. Tudjuk, hogy az erdőség egyenliti ki a légmérsékletet. A puszta föld könnyen veszi fel a meleget, hideget. Nálunk Európában nincs az a szélsőség, mint ott, ahol koncentrikus forgó szelek, irtózatos ciklonok nagy pusztitást tesznek, végig szaladva az utakon, nem csak a fát rántják ki tövestöl, mákszárként törik szét sudarát, házakat dobnak levegőbe,hanem mindent elkapva, emberéletben is tesznek kárt. Volt rá eset, hogy legnehezebb mozdonyt emelt fel a sinről, csapta le a kavargó szél, legborzasztóbb légtünemény. A tengeren végig korbácsolja a vizet s a kikötőben, sivitva, iszonyu pusztitást tesz a hajókban. Tavaszidőn, nyárkezdetén, hőnapok után a villanyosság meggyülvéu a légben, porfelhő kerekedik, égi háboru keletkezik, gyujt a villámsugár, istenitéletidő, amiként mondani szokás. Amerikában a viharok nem ritkán 80 mérföldes sebességgel járnak és rettentő dühöt fejtenek ki az orkánok, halálszelek. Előre félnek, mikor az átmoszféra vihart jósol, megzugnak, megcsikordulnak a faágak.

Két fekete, vastag felhő elsötétiti a tájat és zugva közeledik egymáshoz, forog egymás körül. Szélrohammal összecsap, miközben egy kilométernél nagyobb átmérőjü tölcsérekké válnak, melyek a földhöz érve le, szétfolyik a vizbőségük. Isszonyu pusztitást tesznek, a viztömegek magukkal ragadják a romokat. Ne adj Isten, hogy ember legyen közel, menekülni nem lehet, mérföld csizmás lépésekkel olyan gyorsan jár a veszedelem istenitéletidőben, és mert a tornadónak, földre ereszkedő viznadrágnak a zuduló nyomában sötétség és halál jár. Forgószél, a vihar előpóstája menekülésre int. Jégzápor is sürün jön, a jégszemek hullása végig paskol a földeken, fölpuhitja azokat.

Szörnyü eseteket mondanak el az itteni utitársak az elhagyott róna földeken jártunkkor, ahol soha sem biztos a farmer élete, folytonos veszélynek van kitéve, mert a vihar gyakran garázdálkodik, meg-megujul az emberek ősharca a természet erőivel. Időnként az indiánok is rajtuk ütnek, visznek, ragadnak erővel.

A vonat nagy félkörökben jár. Erdőféle kertek, répaföldek bokros lombbal látszanak. A dombvidékekben elvesző, egész Pennsylvanián végig vonuló Allegheny hegytömb, mindinkább előtérbe lép. Canadából kiindulva, az Atlanti-tenger mögött, egymás melletti láncolatokban huzódik le ez a hegység 2300 mérföld

hosszuságban. A kisebb magasságok vágyón tekintenek a nagyobbakra, de azért egeket suroló csucsokat, éles gerinceket ne keressünk itt. Völgybe nyiló völgytorok, az akad. A teknőszerü hajlással biró hosszvölgyekben, a hegyek lejtőin vigan tenyészik a nyir, bikk, fenyő, az értékes fehér fenyő, a cedrusfa. A földben sok világitó anyag, vaskő, réz és kőszén van, mely tartja ősi melegét. Megnyilik a hegy, völgy és kincset önt. A sok bányában, ahol a halál közel jár, ezrével dolgoznak a honfitársaink, szurtos vödrökben szállnak le, satnyulnak és elvesznek, idő előtt föld alá kerülnek. A rabszolgaságtól csak névleg külömböznek. Nemes érceket ásnak másnak, maguknak sirt a vesztükre rohanó koponyák. Sok, sok ember kell, kicsi értékkel. Mások verejtékes arccal a tüzes kokszot kezelik, mégmások vasgyárakban foglalkoznak kemény munkával. Szegény hungariánok! Gyakoriak a véres sztrájkok.

Altona város nagy része, munkás házakból áll. Gyártják a vasuthoz szükségeseket, mozdonyt, személy- és teherszállitó kocsikat, mintegy tiz ezer munkás foglalkozik ezekkel.

A gőzparipa tovább robog, a föld reszket. Ellenséges hadseregek táborhelyei, csataföldek terülnek el, ahol a skótok és irek az indiánok ellen harcoltak. Vér párolgott a mezőkön, mikor Mars, Ceresnél erősebb volt; közös sirban az elesettek. A föld elkövetelte a kihült tettemeket. Folyók, medrükből kilépő patakok áthidalása. Csak nehány arasznyira van a sin a rohanó viztől, értem, könnyen van a sinalap alámosva, vasuti szerencsétlenség.

A Juniata-folyó festői völgyében haladunk s Harrisburghoz érünk, Pennsylvania állam fővárosához. Szép fekvéssel bir a Susquehanna partján, itt, másfél kilométer szélességgel bir a folyó. John Harris alapitotta a várost. Mondják, hogy a Harris Parkban áll még annak a fának törzse, melyhez őt, részeg indiánok kötötték mintegy 200 év előtt, megégetni akarták.

Hegyek, lankás dereku hegyláncok, melyeknek az ormai nem pihentetnek felhőket, annál kevésbé mutatnak égbe meredő, galambfehérfejü csucsokat,*) melyek a hegyek áldozatait vonzzák. A hegyek hágói a folyókat könnyen átengedik, kisebb hegyszorosokat képeznek.

*) A legujabb méretek szerint Amerika legmagasabb hegycsucsa az Aconcagua, mely 6953 méter magas. Eddig a Csimborasszót tartották annak. A föld legmagasabb pontja Mont Everest, a Himalajában, mely 8840 méter magas.

Gyárkémények füstje emelkedik mindenfelé, keskeny, hajló gyalogutak fehérlenek ki a földből, azután Lancaster gyárváros képe bontakozik ki előttünk. Mindenütt munka, ahova tekint a szem, nyers vasnak a feldolgozása. Azt hinnök, hogy az egész világot erről a földről látják el vas termékkel.

Pennsylvaniában járván, ahol mérhetetlen értékeket rejt a föld, érdemes volna a világító- és melegitő légszesz-forrásokat megnézni. Lyukat furnak és szabad légszesz árad belöle. Világitásra, olvasztásra, iparcélokra használják, tüzoszlopot csinálnak abból. Kár, hogy a légszesz források elapadóban vannak s a köréjük épitett városok, telepek hátrafelé mennek. A lakások kipusztulnak, üresekké válnak, mint a madárfészek, melyből kiszálltak a fiókák. Máshol meg a csákány pihen el a bányák mélyén, mikor nincs, vagy kevés az eredmény.

Az utasok egy szerencsétlenségről beszélnek, mely közelébb légszesz robbanás következtében történt errefelé, mikor a természetes légszeszt vezették.

Sajnos, nem láthatunk mindent, nem juthatunk el mindenhova, egy amerikai uton tapasztaljuk ezt legjobban. A nagy messzeségekben különben is ködbe borulnak a tájak.

Egy darabon a New York—Chicagó utvonalon járunk, sokan vagyunk. Beszélünk az 1897. évi pennsylvaniai nagy bányász sztrájkról, melyben mintegy száz magyarországi tótot a sherif (kerületi biró) jelenlétében Hazletonban megöltek vagy megsebesitettek. Golyó, kőzápor követte őket, mikor a sztrájk dacára, munkába állottak. A sherifet felmentette az esküdtszék s az osztrák-magyar kormánynak elégtételt nem adtak.

Sokszor, szerencsétlen sorsuk van a magyarországi kivándorlóknak. Állatias rabszolga életük van a bányákban. Van e vidéken mintegy 30.000. Egészségük árán inszakadásig dolgoznak. A vállalkozók által behálózva, a testet-lelket ölő emberfölötti munkában öntözik a földet verejtékükkel. Elpusztulnak a mélységek sápadt, beesett arcu munkásai, vézna alakok a föld alatt elvesző aknák fojtó levegőjében.

Csábitó igéretekkel édesgetik őket oda, hova a szénmágnás tanult bányászt nem talál, nehéz munkára fogják azután a fehér rabszolgát, keresetüket lefoglalják költségek s élelmi szerek fejében, mert az egész tájon se falu, se város, — mondom — a madár nem látta tájon, nem lehet venni semmit sem.

A „Magyarok Vasárnapja“ cimü lapban nagyon szomoru dolgokat olvastam erről a szerencsétlen állapotról, rabszolga vásárról. Sötét nyomorukban, visszautazásra való költség hiányában a new yorki főkonzulátushoz — Desewffy Tamáshoz — fordultak segitségért.

Ennél még sötétebb képet tár fel a rászedett magyar leány, hungara, mint keresett, csuful eladott árucikk.

A vonaton azzal töltöm időmet, hogy egyik kocsiból átmegyek a másikba. Lábom, majdnem két kocsi közé szorult, mikor egy állomáson kikapcsolás volt.

Megfigyelem az embereket, jogon használt nagy szavakat hallok, néprajzi tanulmányokat teszek. Ezenközben egy uj faj vörös szegfüt kapok emlékül. Igérem, hogy megőrzöm.

A fényüzéssel berendezett vonatok mindig telve vannak utasokkal, noha drága a viteldij, mely azonban a verseny szerint kissebbedik-nagyobbodik. A mult század nyolcvanas éveinek egyikében, csaknem ingyen szállitották az embereket az Atlanti-tenger kikötő városaiból Chicagóba. Most hat vasuti vonal köti össze a világ két legnagyobb tengerét s az Egyesült Államok keleti-, illetőleg déli részét a nyugatival. Első volt az 1869. évben megnyilt s New Yorkból San Franciscóba vivő Pacific vasut 5256 kilométer hosszusággal.

Benyitok időnként a dohányzóba. Smoking-car. Megszívom a szivaromat, karikázó füstje mellett gondolok az Amerikában eltöltött napokra, a sokra, különösre, nem mindennapi dologra, mind arra amit láttam utamban.

Mosom a kezemet ismételve, ma, nem tudom én hányadszor már, mert csakhamar szénporos lett.

Örülök, hogy végevárhatlan ut után Washingtonhoz közeledem s látni fogom a nagy Capitolt, a szép Library-t, az egyszerü Fehér Házat s felmegyek majd az Obeliszk tetejébe s Mount Vernónon eljutok majd Washington sirjához. Tanulmányozom a legközelebbi látnivalókat, hogy megismerhessem azokat már távolról.

A 374 mérföldnyi ut hátrahagyása után, a Columbia területet képező Washingtonba, az egész Unio fővárosába érünk, a dohányáról hires Virginia állam tőszomszédságában.

Columbia területet emlitettem. Hát ez mi? Ez az a 168 négyszeg kilométert kitevő földségi rész, melyen, a határ mezőségeiből elfoglalt téren az Unio fővárosa, kormányzó központ

felépült a déli és éjszaki hajók által látogatott partok közép táján. Akkor, 1790-ben, mikor Washington kijelölésére ezt a földdarabot választották az Unio épitendő-, érdekeken felül álló fővárosa helyéül, a szomszédos Maryland és Virginia állam együttesen adták hozzá a földet. Virginia, az átadott területet időközben visszakapta, maradt csak annyi, mennyi kell.

Feltünik, hogy az államszövetség fővárosánál kevés vasuti vonal találkozása van. Több van Budapesten. Ez, nyilvánvalólag azért van, mert itt más az észjárás. Ha a vidék felvirágzik, a főváros is előre megy. Nem kell elvonni a vidéktől az életerejét. Nem kellene a fő- és székvárosban is a többi városrészek rovására mindent a Lipótvárosba vinni, a belvárosból külvárost csinálni. Párisban a középületeket a városrészekben elosztják, mindenhova jusson valami, hogy az egész emelödjék. Csakhogy az ilyen becsületes, okos politikánál, minden magán érdeket félre kellene tenni. A mi államférfiaink — esetekben — abból gazdagodtak, amit előre tudtak, másoknak megmondtak.

A kalauz next statiónnak, legközelebbi állomásnak kikiáltja Washingtont. Utolsó, elhaló gőzkeh s megáll a vontató, fáradt vascsikó. All right. Kiszállunk.

Tudván azt, hogy az amerikaiak szeretik összevonni a szót, ugy, hogy idők multán az angol is nehezen fogja őket megérteni, vitatkoztam az ide utamban, könyvekben is különféleképpen találtam azt, hogy miként ejtendő ki a Washington név, szó. Mindent egybevetve, a „h“ betüt kissé elnyelve, hát csak ugy mondják, ahogy irják, olvassák: Washington.

A föld leggazdagabb embereiről és másról.

Kőolaj források, égőtermékek mellett üzem telepeket mutatnak Pensylvaniában. Az ásványolajt kezdetben gyógyszerként drágán árulták, üvegenként. Legelsőbben az indiánok használták, mint kitünő szert. Van most sok, csőrendszerrel szivattyuzzák messzire. De sok fotogén, mondaná a székely atyafi. A telepek mellé többnyire városokat épitettek, melyekben milliomos olajmágnások támadtak. Anyagilag áldotta meg őket a természet. John D. Rockefeller, a baptista vallásu — földgáz és olajkirály, aki 50 év alatt sok, sok millió dollárt szerzett, főleg petroleum vállalataival kereste meg ezt, habár van szénbányája, vasutja, vas- és acélgyára is. Bámulattal tekint rá mind az öt világrész. Milyen nevetséges alak e pénzkolosszus mellett vagy Pierpont Morgan amerikai iparkirály mellett egy budapesti szédelgő, kalap-, nyakkendő- vagy harisnyakirály, önmagából következik.

Annak a föld leggazdagabb uri emberének, boldog kiválasztottnak, aki 1855-ben teljesen vagyontalan volt, csupán csak a petroleum trösztben viselt elnöksége után 12 millió dollár évi jutaléka volt. A dollárok hazájában igazi dollár király ő, sőt a kereskedelmi világ nagymogulja. Világi bajnok gazdagság dolgában. Fortuna elsőszülött fia mellett kicsinyek a sok milliomos Astor-ok, Carnegie-k, Morganok, más pénzzsákok, mert egy napi bevétele 14.000 dollár, ebből minden órára 600 dollár esik és minden percre tiz dollár. A petroleum királynak, kire büszkék az amerikaiak, huszszor annyi jövedelme van mint az angol királynak, tizszer akkora mint a német császárnak és ötször akkora mint az orosz cárnak. Krözusnak, Dáriusnak sem volt ennyi. Mennyi tehát a pénzfejedelem vagyona tőkében kifizetve? 1.000.000.000, mond egyezermillió dollár, illetőleg minden pillanatban több. A Rothshildok összes vagyona jóval kevesebb, kismiskák mellette.

Az ezer millió annyi pénz ezüstben, hogy a világ két legnagyobb hajója sem birhatná el. Egydolláros bankjegyekben pedig annyi, hogy egymásmellé rakva, a földet kétszer övezné körül. Krözus, Lydia gazdag királya, koldus volt hozzá képest. Mintha mese lenne, olyan némely amerikai gazdag embernek a története. Ami Európában a főnemesség, királyi herceg, az Amerikában a több milliós gazdag ember. Erről annyit irnak mint amazokról, minden legkisebb tényükről.

Bácskában Gádor faluban hasonlót, de csak hasonlót beszéltek az öreg Csidáról. Annyi a pénze, hogy százasokat rakva egymás mellé, elmehetett volna rajtuk a templomba. Egy hosszu utcában, elég messze lakott a templomtól.

Érdemes Rockefellerről, erről a fogalmat meghaladó dusgazdag, szikár, ősz öregurról, pénzfejedelemről nehány szóval emlékezni az itteni petroleum források táján, hogy lássuk, miként mennek az amerikai szerencsések előre. Született 1839-ben Richfordban. Fejt és lovat hajtott. Rossz hirben álló atyja-, a farmer oldala mellöl csakhamar elkerült s kereskedő segéd lett, majd 600 dolláros fizetéssel könyvelő s csakhamar vállalkozó. Szerelemmel és szerencsével házasodott, mint hivatalnokember megkapta a dusgazdag főnöke leányának a kezét, pedig alig remélte. Akarata volt, lelkiismerete nem, vesztegetett ahol kellett, ferde utakon járt, piszkos módokon szerzett, a korholással, leleplezéssel nem törődött, folytatta a dolgát, csalta adóval az államot mint a világhirü Standard Oil Company és trust elnöke, bujdosott, hogy a kézbesitő ne találja meg az idéző végzéssel. Ujabban Európába szökött, hogy ne zárják be. Elfogatási parancsot adtak ki ellene, de az amerikai államok közt szerződés szabályozza a kiadatási eljárást és igy kibujni lehet. Legujabban St. Louisba mint tanut idézik Missouri államnak a Standard Oil-trust elleni perében s olyan elfogatási parancsot akarnak ellene kiadni, mely minden államnak való kiadatását lehetővé teszi. Minden esetre nehéz gondjai vannak. Reá illik néhai való, jó Pálóci Horvát Ádám költő régi mondása:

„Alig vagyon ki oly nagyon örülhessen,
Hogy néha ne keseregne keservesen."

Az 1907. év elején Findlay város Ohioban, megkezdte a nagy pöranyag tárgyalását a 939 feljelentésre. Kiszámitották az amerikai jogászok, hogy lesz 50 millió korona pénzbüntetés, az

összes vádlottakra nézve összesen mintegy 1000 évi börtönbüntetés, ebből maga a főbünös Rockefeller 264 esztendőt kapna, ha kitölthetné. Mi lett? Az Unio szövetségi törvényszéke, a Standard Oil Company-t 150 millió korona birságra itélte, Rockefeller elnök pedig 15 korona tanudijat és 400 korona utiköltséget kért.

Amit azonban a sors egyik kezével adott az egyszerü embernek, a másikkal elvette a gazdag embertől. Akinek annyi költeni valója van mindennap, most hogy korosodik, csak tejjel, száraz kenyeres gyenge teával bir táplálkozni a „szegény gazdag ember." „Kelletlen ott a kincs, hol jó egészség nincs", mondja a közszólás.

Testvére és üzlettársa William Rockefeller, kinek 250 millió korona évi jövedelme van, az meg nyelvrákban szenved.

Jellemző, amit egyszer John mondott: Legszegényebb ember az, akinek csak pénze van. Inkább semmim se volna, csak életcélom lenne. Aristophanesnek igaza van: „Kisem boldog minden tekintetben." Rockefellernél láttuk, látjuk.

Amerikai utazásom ideje alatt szellőztették az ottani lapok a népzsaroló bünös Rockefeller kezeléseit azon alkalomból, hogy az egyik unokája elhunyta alkalmából egy kórházat alapitott. Azt vitatták s irták maró gunyba mártott tollal, hogy ennek a jótékonyságnak szaga van és hogy el nem fogadhatók az olyan alapitványok, melyek piszkos módon szerzett pénzből erednek. Az erkölcsi elitélés után elfogadták mégis az adományt azon indokból, hogy nem jár vele az elvnek feladása. Tehát csak rugtak egyet rajta, suhogtatták fölötte az emlékezet ostorát, hogy ráeszméljen a tetteire. Megbocsátani kell minden hibáját, rossz tetteit! Ime ujabban 55.000 dolláros alapitványt tett a nebraskai egyetemnél a vallásos összejövetelekre alkalmas épületre. Mégujabban (1906) 12 millió dollár adományt juttatott a közoktatást fejlesztő bizottság szabad rendelkezésére. Külön három milliót a chicagói egyetemnek. Legujabban egy uj egyetemre 250 millió koronát ajánlott fel. Ezzel összesen 150 millió dollárt vagyis 750 millió koronát adott már csak kulturalis és jótékony célokra. Ugylátszik, hogy a lelkiismeretének az iránytüje cselekedeteiben van. Az emberbarát felülkerekedik benne. A humanizmus terén Amerika vezet.

Rockefeller szabadulni óhajt a rengeteg sok pénzétől, azért alamizsna osztogatókat szerződtetett maga mellé oly célból, hogy az ajándék pénz jó célra forditassék. Előbb egy angol lelkész

töltötte be nála ezt a terhes hivatalt, de mivel csak 140 milliótól tudta megszabaditani a dusgazdag nábobot, vett azért ez egy ügyvédet, de ez se tudott eleget osztogatni. Ismét lelkészhez fordult, aki még több milliótól szabaditotta meg.

A New York Herald az amerikai-, nagy módban élő emberek-, pénzkirályoknak a jótékonyságát nagy számokban dicsőiti, hogy Amerika „Nagyjai"-nak példájából másokat is bőkezüségre sarkaljon. A humanizmus lobbot vetvén többekben, az Egyesült Államokban 1904. évben amerikai bőkezüséggel 88 millió dollárt adakoztak jótékony, emberbaráti célokra. Ebből Carnegie, aki eszményileg szereti a gazdagságot, 8 millió dollárt adott, Rockefeller öt és fél milliót, mások a többi milliókat adták össze feleslegükből. Versenyeznek az Egyesült Államok miliárdosai abban, hogy minél nagyobb összegeket adjanak jótékony célokra s hogy egyik másik leggazdagabbja, legyen ebben az első. Az 1907. évig Carnegie 136.399.950 millió, Rockefeller 106.355.000 dollárt adott jótékony célokra. Rockefeller, hogy utólérje és elhagyja Carnegie-t, 1907-ben 40.590.000 dollárt adott közoktatási célokra. Miből? Hiuságból. Elég ahhoz, hogy 1908. évi január elsején egész Amerikában Rockefeller a legnagyobb adakozó.

Az 1904. évben az amerikai gazdag emberek extravaganciájáról, amerikai őrületéről olvasok.

Gould milliárdos, hat barátjának vacsorát adott. Nem csak tyukkal, kalácscsal etette a vendégeit, hanem gyümölcsök voltak az asztalán a világ minden részéből és az év minden hónapjából. Drágaköves ékszereket kaptak a vendégek, melltüt, gombokat, az előlülő nő 480 korona értékü legyezőt. Egy szerb közmondás szerint, az aki jóllakott, nem hisz az éhezőnek. Van az ugy. Nagy feneket keritve, sok igaz dolog és rege száll át hozzánk az amerikai gazdag emberekről. Lássunk nehányat.

Egy másik, aki nem birt már magával, duslálkodik, lakmároz, minden vendégének oda ajándékozta azt a fogatot, melyet küldött értük. Ez már csak minden szokásos mértéket felülmul! Lucullus asztala, mi ezekhez a lakomákhoz képest?!

Hyde-nak vagyonba, 60.000 koronába került a 270 személy számára adott végevárhatlan ebédje. A terem a XVIII. század izlésében volt feldiszitve, festők, szobrászok, más müvészek, kertészek, aranymüvesek müködtek közre. Mire való volt a szobrász? A sütemény-tartókat faragta ki cukorból. Az amerikai gazdag

ember igy csap vendégséget, nagy csomó pénzt költ el, mig a megszorult ördög a legyet is bekapja. A Példabeszédek könyvében nagyon igaz ez a mondás: „A gazdagság igen sok barátot szerez, a szegénytől pedig elválnak azok is, kik voltak."

Mégmásik. New Portban Rhode Island államocskában Harry Lehr milliomosnak a neje, Mighti Atom nevü ölebének*) a harmadik születésnapja alkalmából diszebédet adott 70 — kutyának. Jöttek a vezetékükre füzött vendégek. Asztalfőn a hosszuszőrü házi öleb foglalt helyet, körülötte kutyaszékeken a kutyatársak, mögöttük az urnőik, hogy segitsenek az öt inasnak az ebek kiszolgálásában. A kutyáknak a husételek izlettek legjobban, a borjuszelet és frankfurti. Ugatással, nyüszitéssel, vihogással kértek hangosan. A fagylalt, saláta, csokoládé kevésbé volt keresett. A szivar és szivarka nem izlett. Fényes fogatokon távoztak a kutya-vendégek urnöiknek a társaságában. Elmekórházba való alak a kutya-háziasszony.

Rose le Harte kisasszony, szinésznő, aranypapucsokat csináltatott egy kis malac csülkéire és selyem zsinóron vezette azt New York utcáin.

Később azt olvasom, hogy Brook Arthur halott-bált rendezett. Hullaszállitó kocsikon jöttek a vendégek a feketével bevont terembe, melynek a falain csontvázak és koponyák lógtak. Éjfélig a poklot játszották fogcsikorgatással, akkor eltünt minden fekete, a szellemek is eltávoztak és kezdődött a fényes bál.

Arról győződöm meg többször, hogy a fejedelmi vagyonnal biró gazdag embereknek, Rockefeller, Mackai, Gould, Vanderbilt, P. Jonas Astor, Stewart, Bennet-nek és a többinek több száz milliárdot meghaladó vagyona olyan nagy, hogy ahhoz képest kicsi a Rothschildoké, a leggazdagabb magyar mágnásoké.

*) A tőlünk Amerikába átment ölebek divatja 1705. évből ered. Történetiró mondja, tehát igaz lehet. Boleszláv lengyel herceg a mondott évben Kievet elfoglalta s a tisztjei a harc fáradalmait nők társaságában igyekeztek kipihenni, miközben Lengyelországban visszamaradt nejeik is szórakoztak arravaló férfiakkal. A tiszt urak hallván erről a dologról, csakhamar haza sietnek de otthon zárt ajtókra találtak, végre mégis bebocsátást nyervén, tanácsosnak tartották otthon maradni s feledni a kievi szép napokat. De nem addig volt. Boleszláv herceg és vezér a szökevényeket halállal bünteti, a szoptató anyáktól elvéteti a kis gyermekeiket és szopós kutyákat tétet az emlőikre s megparancsolja, ha ezek a hütlen asszonyok kimennek az utcára, karjukon, ölükben kell hordozni a kutyájukat.

Roosevelt elnök mértékadó felfogással arról elmélkedett legujabban egy beszédében, hogy tenni kell valamit, hogy ne halmozódjék össze annyi, emberi fogalmakat meghaladó vagyon egynél. Ezek a szavai. „Az üzleti életben is szükséges rendszabályokat alkotni, hogy a tul nagy gazdagság felhalmozódása, a közérdek kárára ne legyen.“ Máskor a fokozatos adó behozatalára utal. Helyes ez. Mentsék fel a szegénységgel küzdőt, a megélhetésre alig elég vagyonu embert minden adózástól. Viszont a Standard Oil Company, mely inkább egy nagy pénzcsoport, mint olaj-nagykereskedés, az elnöki hatalom nyakára akar nőni, pénzzel diktálni.

Az amerikai multimillionarius gazdag emberek, modern Krözusok, akik fürdenek a milliókban, gyakran alul kezdék, mint jelentéktelen emberek. Életük nincs küzdelem hiján. Vanderbilt vasutkirály atyja, egyszerü farmer volt. Gould, hasonlóképp vasutkirály, patkányfogó, Fisk, cirkuszi bohóc volt. Wanamacker, semmiből lett dusgazdag áruháztulajdonos, mint segéd, havi hat dollárért dolgozott. Wallace panamai főmérnöknek naponta két dollárnyi keresete volt, most évi 25.000. Megmérhetlen gazdagságok ezek.

Üzérkedő szellemek, yankee élelmességük emelte ki őket a dollár rabszolgáiból, mert Amerikában nem azt kérdezik, mi a szülőd? hanem azt, hogy hány dollárod van, mit tudsz, mihez értesz, lehet-e veled valamit kezdeni, valamiben szövetkezni?

Ezek után nehány szót azokról, kiknek nem kell kergetni a pénzt, nem is kell alulról kezdeni, nem kell hogy legyen a pénzes zsákjaik mellé kuporodni, a világ leggazdagabb gyermekeiről, a bőség ölébe pottyant, gyakran a zöld irigység szemeivel nézett szerencsésekről, az iparkirályok trónörököseiről, akiknek mindenük van, amit szemük-szájuk kiván.

Rockefeller — azt is mondják — billiomos petroleum királynak az unokája, tekintve az öregatyja vagyonának évenként való nagy növekedését, a legesleggazdagabb gyermek a világon. Master Marshall Field következik utána, ezer millió korona örökséggel. Vanderbilt Kornél egyik unokája 700 millió koronát fog örökölni. Az öt esztendős John Nicolas vagyona 80 millió korona. Hogy az ifjak csakhamar bele tudják élni magukat a költekezésbe, arról egy történetet olvastam. West Jack Nevada-ból való fiatal gazdagnak, Chicagóban egy nő, a szép Henriette megtetszett.

Mikor az imádott a szüleihez visszautazott New Yorkba, Jack utána iramodott s hogy feltünést keltsen, mogyoró nagyságu gyémántjait mutogatja s az Astor-szállóban minden legkisebb szolgálatért tiz dollár borravalót adogat.

Világgá kürtölve, ujnál ujabb hireket hallunk az amerikai leggazdagabb emberekről. Rockefeller petroleum királynál is — kinek évi jövedelmét, egy barátja ujabban 60 millió dollárra, vagyis 300.000.000 koronára becsüli — még gazdagabb volna Frederick Veyerhaeuser, fakirály, kétezer millió dollár vagyonnal. Fiatalon vándorolt ki Németországból. Fűrész vállalatnál volt alkalmazva, azt megvette, erdőterületeket vásárolt, fahiányban értékesitette az értékes anyagot, feldolgoztatta a faanyagot, azzal s a letarolt földekkel óriási nyereségekre tett szert.

Washingtonról.

A szép Genuában, szük utcában, piszkos házban voltam egyszer szállva. Bármilyen jól maradt is lelkemben a világhires városnak a festői látképe, mégis bizonyos kellemetlen érzéssel emlékezem vissza Genuára. Vigyázok azóta, hogy jó helyen szálljak. Washingtonban különösképpen iparkodtam erre. Sikerült.

A Baltimore és Potomac nevü indulóházban szálltam ki, holdfényes szép estén. Pár lépéssel a Pennsylvania Avenue-n vagyok, azon, egy közeli kisebb szállodában, utcai szobát veszek az első emeleten.

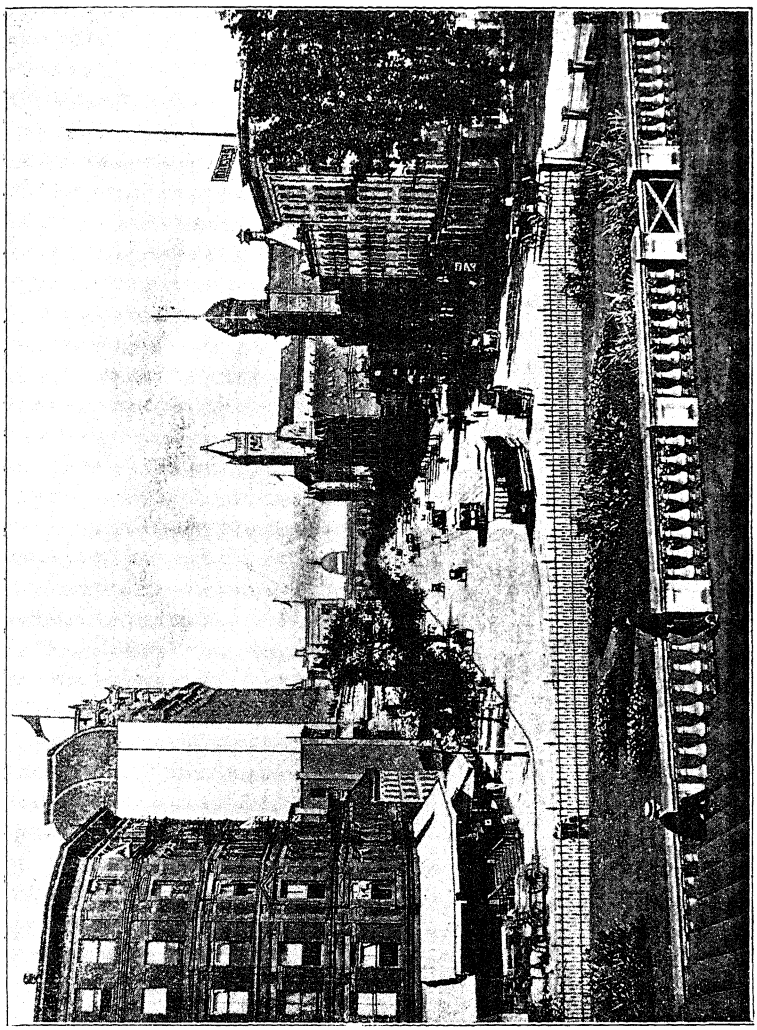
Megtetszett azonnal a szépen fásitott, széles, két kilométer hosszu városi ut, Washingtonnak legszebb utcája. Az Egyesült Államok cimere több helyen szembeötlik. Nappali fény. Kirakatok csillámlása, a járdának, kocsiutnak fehérlése, olyan tisztaság, mintha minden cukorból volna, szokatlan látvány a szemnek, öröme a léleknek. Hozzá az, hogy október hó a város legjobb időszaka, mikor a legszebben fest. Párist majmolják. Vékony, szellős gunyában, ruhában járnak az emberek.

A villanyosnak van tere az ut közepén, nem kell szünet nélkül azon aggódni, hogy a vaskerék alá kerülünk. Rikkancs nem rikácsol, nyomorult nem koldul, kézi boltos nem alkalmatlankodik.

Nem vettem könyvet, nem vettem képet a kezembe egész este. Magamat jól éreztem, senkit, semmi iránt nem kérdeztem. Minek is lett volna az, mikor egy nyitott nagy könyv ez az egész szövetségi főváros.

Padok a lombok alatt, a fasorok között sétálók. Az összesen 200 kilométer hosszuságot kitevő utcákon mintegy 70.000 fa van ültetve.

A Franklin Benjamin szobra alá állok és nézem az utcai életet. Nem lótnak-futnak az emberek, mint Pittsburgban, Chicagóban, Buffalóban. Szinte nehéz elhinni a szemnek, hogy az urak

Pennsylvania Avenue Washingtonban.

és hölgyek, nemcsak bizonyos választékossággal, de társalgó ruhában jelennek meg az esti sétán. Fiatallányok, ruganyosak, karcsuk mint az őzikék, szülőik oldalán, akár mint nálunk.

Egyetlen gyár sincs Washingtonban, tiszta, átlátszó a levegőég,

fényesen ragyogtak a csillagok az égen és a — földön. Csakugyan, némely szempár, mint az égen tündöklő csillag. A pöffeszkedő dollár fejedelmek távol vannak.

Az Egyesült Államok polgári fővárosában, ahol székel az agy, az ipar és kereskedés jelentéklelen. Jellegét tehát az adja meg, hogy az Egyesült Államoknak fővárosa és politikai főhelye, ahol ülésez a kongresszus, itt vannak a kormányzati hatóságok, itt lakik a 40.000 tisztviselő és katonatiszt, akik erre kellenek, sőt ide huzódtak a tudományos társaságok, ahol három egyetem van. Washington tehát hivatalnok város a szó szoros értelmében. Benne a közügy talaját müvelik.

Washingtont 1791-ben, az Egyesült Államoknak éjszakról délre közepe táján alapitották s az első elnök nevéről nevezték el.

Az volt az első gondolatom, hogy milyen sok embernek kell dolgozni, hogy az államot kiélő alakokon kivül, kevés ember ur lehessen. Van az ugy. És az uri élet, az még csak a ragadós! Azt sem tudom, honnét jött a gondolatom, de feltettem magamban, hogy Washingtonban én is ur leszek. Si Romae fueris, romano vivito more.

Van egy kis pénzecském, melyet az uton takaritottam meg, majd szörpölgetem a szikvizes fagylaltot, az ice cream-et, melyet amerikai utamban kedveltem meg, szívok szivart, igazi virginiai dohányból, járás-kelésemben villanyoson alul nem adom. Ha lehet, meglátogatom az elnököt, aki egész Amerikában a legnagyobb ur, ha nem is visel a fején arany koronát. Hallom, hogy a szive arany és ez a legszebb fejedelmi erény. Ilyen és hasonló gondolatok motoszkáltak agyamban, furták a fejemet, mialatt megritkultak körülöttem az emberek, nyugovóra tértek a szép némberek, s amikor nem volt már elveszteni való időm, magamra is gondoltam s betértem egy étkező helyre, anélkül, hogy egész este kitértem volna a szép utcából.

A bejárati ajtó melletti pénztáros kisasszony szép és udvariasan köszönt beléptemkor. Ha igy, eljövök máskor is, gondolom és ugy cselekszem.

A kisasszony, nyitott ajtó melletti trónjáról ki-kitekintett az utcára. Ez a fölöttébb csinos kisasszony, ugylátszik nekem, másra is gondol, mint a dollárra. Ugy is volt. Egyszer többet adott nekem vissza a szórakozott, mint a mennyit kellett volna. Visszahoztam neki a többletet, megcsillant a szeme s azóta jóbarátok

lettünk. Tiszta fehér asztalteritők, mint a patyolat, a pohár, kés, villa ragyog. Mindjárt észrevettem, hogy erre nem járnak szénfelhők. Pittsburgból kell Washingtonba jönni, mint én tevém.

Az Unio ipar- és pénz-államnak a hivatalos fővárosában, az első jó benyomásról következtetve azt gondolom, hogy egészen jól fogom magamat érezni Washingtonban. Nyugodtan hajtom álomra fejemet. Megszolgáltam érte.

Felvirradó szép őszi reggelre kelve, első utam a világhirü Capitolhoz vitt. Sugárzó fény hatolt annak minden részébe. Fölmegyek a középső diszlépcsőn. Száz lépcsőfokot számlálok, mégis csak a Capitol földszintjén vagyok. A lépcsőn alul lévő, vagy a másik két lépcsősoron haladó emberek, csak gyermeknagyságuaknak látszanak. Igazi amerikai arányok.

A középső nagyajtóhoz érek, ámde vasárnap volt, akkor pedig amerikai szokás szerint zárva van. Láttuk a világkiállitástól kezdve, az üzlet, egyéb, csukva van. Nem baj, nem sietek Washingtonból el. Sétát teszek tehát a Capitol körüli parkban, ahol mogyorófaágról leszökkent virgonc mókusokkal, ünnepi ruhába öltözött kislányok, — tiszták, mint a levegőn átszürt harmat — enyelegtek, nyujtották a kedves állatkáknak, ami a reggelijükből megmaradt, kiflivéget, kalács darabkákat, a zsebben hozott magokat, mókus csemegét, a mogyorót. Nehány ugrással rajtunk teremnek.

Megkerülöm a nevezetes Capitolt, föl-fölnézek a magas, merész kupolájára. Igazán jobban tetszett, mint az amerikai torony házak. Washingtonban ezek sincsenek.

Megnézem a Library of Congress remek könyvtár épületet. Palota az a javából. Európában több királynak nincs ilyen fényes székháza, mint a milyen ez a tudománynak szentelt diszhajlék.

Ismét a Capitol elé állok — háttal — s magam elé nézek s a magaslatról jobban észreveszem, hogy az mind lomb, park, nyári sátor, ami előttem a város végéig van. Tehát nem csak tiszta, de lombos város is, van a városnak tüdeje, melyen rendes lélekzetet vehet. Ellátok az Obeliszkig, Fehér Házig, sokkal tovább is. A derült szép vasárnapon, ünnepe van a lelkemnek is, mikor egy tekintetre olyan sok szépet látok.

A Capitol előtt közvetlenül a kotanibus-kert van, oldalt pálma-ház, meleg ház. Azt csak a könyvből tudom, hogy füvészkert ez, mert 20 hektárnyi területen egy igen szép park az,

közepén Bertholdi által készitett diszes ugrókut. Két formás nőalak kőlapot tart, melynek szélein üveges lámpások. A neveztem mestert ismerjük New Yorkból, a Szabadság-szobort ő alkotta.

No, ezt a szép parkot bátran nevezhetjük füvész kertnek. Nézzük csak, micsoda fák, vastag törzsü, lombos águ nagy fák, mind az öt világrészből példányok. Nevük, hazájuk, érclapocskán szembeötlő helyen.

Mikor fölebb hágott a nap, lekerülök a Fehér Házhoz, az őrszolgálatot teljesitőtől kérdezem, itthon van-e az elnök ur? Templomba ment. Addig, amig visszajöttére vártam, nézem a Fehér Ház egyik park-kapujából az arra elhaladó sok kerékpározót, férfiakat, nőket egyaránt. Az egyik ifjan szépnek, szerecsen inas volt a kisérője.

Bámulatos ügyességgel kezelik a gépet, gyönyörüség nézni. Kis gyereket is visznek rajta. Egy bátor cselekedetü fiu, gépen ülve, baljával a villanyos kocsiba kapaszkodott.

Ezenközben haza tért az elnök, csakhogy a park másik kapuján ment. Egy idegen vezető mondta, hogy ő az. Láttam távolról, mikor üdvözölte Ház előtt az őrsége. Maga járt kün. Mac Kinley esete után nagy bátorság, különösen most, mikor az Unio államaiban a küszöbön lévő elnökválasztásra nézve széltében-hosszában folyik a nagy korteskedés ő és Parker közt. Az utcák fölé vont nagy zászlókon, itt és amerre jártam, láttam minden városban, mindkettőnek az arcképét, külön és együtt.

Megnézem azután a Pennsylvania Avenue-n lévő főpósta épületet, melyben lakik az Uniohoz tartozó államoknak a főpóstamestere. Azt hiszem, hogy a föld összes póstamesterei között, egy a legnagyobb ur. A City Post Office, hat emeletes és nehány fél emeletes háztömb. Előrészének a közepén 90 méter magas órás torony alatt, három nagy, boltozatos és magas lépcsős bejárás van. Betérek és veszek az innét szétküldendő képes levelezőlapokra póstai értékjegyeket. Az uj, hosszukás Postage two (két) cent jegyen, Jefferson elnöknek az arcképe. A régibb, egyszerübb és rendes kiállitási jegyeken Washingtoné, más elnököké, ezzel is megtisztelik az emléküket. Nem szokás a kormányzó elnöknek az arcképét tenni az értékjegyekre.

A magas Obeliszkbe sem lehet vasárnap felmenni, lemondtam tehát aznapra mindenről, csak a parkokat nézem meg. The Mall-nak hivják a legnagyobbat. A városban van, csak nehány

száz lépésnyire a lakásomtól, kapcsolatos a Fehér Ház parkjával. Az egyik szélén muzeumok vannak, a másikon tavak, melyekben az Obeliszk árnya fürdik.

A nagy kiterjedésü parkban elvesz a vasárnapi, nagyobb közönség is. Annál zsufoltabbak a villamos kocsik, melyek a kiránduló helyekre szállitják a közönséget. Felkapok én is egyikmásikra s bejárom az Unio államainak nevét viselő legszebb Avenue-ket, a Virginia-és az ezt keresztező Maryland Avenue-t, azután a leghosszabb Massachusetts Avenue-t, a Rhode Island-, New York s. a. t. Avenue-t. A legszebb lakóházakat a New Hampshire-és Vermont Avenue-n találom. Földszurokkal burkolt, nyilegyenes, fasoros, palota soros utcák.

Csillagsugáros utcák találkozásánál lombos, szép terek (circles) vannak a szellős, széles Avenue-kön, melyeket szobrok diszitenek. A terek szépek, nagyok, de egyiksem versenyezhet a párisi Concorde-térrel, melyet a világ legszebb terének tartanak. Sok szobormü — lendületes és tultengő — van Washington utain és a parkokban lombháttérrel, időt álló anyagokból felállitva, elnököké, államférfiaké és tábornokoké, a tudomány és az állam szolgálatában érdemeket szerzett férfiaké. Pedig a kiváló emberek nem teremnek fürtben. Azt hiszem, hogy némely szobrász müvésznek a neve mégis tovább fog az emlékezésben állni, mint azé, akit ábrázolt, valamiként Sostrates knidoszi müvésznek, — kinek keze ókori csodát müvelt, — a fároszi torony megalkotójának neve, oda vésve, megmaradt, mig a király festett neve lehámlott. Térhatás dolgában jól állnak a szobrok. Tisztán vannak tartva az ércalakok. Nemes rozsda oxidálódik rájuk párákból. A legtöbb szobornak a rajza kezemben van, válogatok a kőjelbeszédben s a szépen tagozott szobrokat, az ismertebb nevü férfiakét megnézem. Abból a korból is találok nehány szobrot, mikor még kőből, hátteret is adtak azoknak. A talapzatra, köbevésnivalóan illesztettek mondatokat.

Ide, ahol az Executive Grounds-on állok, legközelebb van a William Tecumseh Shermann éjszak amerikai tábornok hatalmas lovas szobra. A lépcsőzetes négy sarkán, négy gyalogos katona fegyverben áll. Fölöttük a magas talapzaton dombormüvek, indiánok alakjai. Shermann előbb katona volt, azután üzletember lett, ismét katonának ment s ezredes, majd fővezér lett a polgárháboruban, döntő győzedelmet vivott, főparancsnok lett a hadak fölött, mert legtehetségesebb tábornoknak bizonyult.

A Pennsylvania Avenue villanyos kocsijával, a városnak tulsó oldalára kerülök, a Capitolon tuli részre.

A Lincoln Square-n az Emancipation Monument. Az elnök, az előtte térdre eső, rabszolgául utolsónak fogott négert, Archer Sándort felszabaditja. Egyszerüen szép szobor.

A Capitol bejáratánál Washington György vaskos, izléstelen szobra van széles kőtalpon. A kegyeletre méltó elnök mint római senator ülő alakban, felső teste mez nélkül. Ez már nem kegyeletes. Ölére felemelt jobb karján lepel, baljában eszközök. Jobb a talapzat felirása. First in war, first in peace, first in the hearts of his countrymen. Első a háboruban, első a békében, első a polgártársainak szivében. Ez a mondás, ércnél maradandóbb emlék. Oda képzelem még ehhez a klasszikus költő mondását: Si fractus illabatur orbis, inpavidum ferient me ruinae. Kölcseinek szép mondását is: „A derék egyedüli célja nemes tett". Ilyen lángelme, hatalmas lélek volt az, kit a szobor jelképez, ezekkel a szellemi tulajdonokkal lehet csak a szellemeken uralkodni.

A Capitol nyugati lépcsősoránál Amerika legnagyobb jogászának, Marschall főbirónak az álló szobra van. A Capitol előrészén James Ábrahám Garfield, volt elnöké, aki szegény farmer éhező fiából küzdötte fel magát. Az emelvényen két mellékalak, nemes arcéllel.

Egy uton eljutok a parkban The naval or Peace Monumenthez, a polgárháboruban elhullott tengerészek igen szép emlékéhez. Magasan fent, azt hiszem Clio, egy másik busuló alakkal. Háttérben a Capitol kupolája, amint a zöld lombokból kilátszik.

A Lafayette Square-n van a Lafayette szobra. Igen szép. Mellék alakjai között a nemtő, alulról kardot nyujt fel a hősnek. Lafayette Mária János Pál tábornok, francia marquis volt. Az éjszakamerikai szabadságharcban vitézkedett, majd meg hazajött az angolok ellen, később Ausztria és Poroszország ellen harcolni. Háromszor ment Franciaországból Amerikába, ahol diadalmenettel fogadták.

Ugyanezen a téren van Andrew Jackson, ügyvédből lett tábornok és elnök szép szobra. Két lábán ágaskodó lovon ül, pofon csapott kalapját üdvözlésre emeli. Jakson New Orleans-nál vitézkedett 1815-ben. A szobor előtt ágyu van. A szabadságharcban hősködvén, népszerüségre tevén szert, két izben is elnök lett. Ő állitotta fel az elvet, hogy az elnökkel távozzanak a kormánypárti tisztviselők is.

Ugyanott van a Rochambeau Donatien Mária József francia tábornok emléke. Kardot, zászlót tartó katona fölött áll, jobb kezével mutat. Legyőzte a St. Domingo-szigeten fellázadt négereket, Martinique-szigetről elüzte az angolokat.

A Thomas Circle-n, Thomas György H. tábornok szobra, fedetlen fővel ül nyugodt lónak a hátán.

A Washington Circle-ben Washington szobra, egyszerü talapzaton. Ő neki magának a tettei az emberi nagyságában keletkeztek.

Nehéz dolog volna valamennyi szobrot, a Farragut és Dupont tengernagyokét, Logan, Winfield S. Hancock, Winfield Scott, Greene tábornokokét, Webster és a többiét megnézni és előszámlálni, mikor Nagy Sándornak, Julius Caesarnak, Luthernek, Napoleonnak és másoknak is jutott ezekből. A Daguerre Lajos Jakab Mandé-re vonatkozó emlékek a francia tájkép festőre s a hires feltalálóra vonatkoznak, ki a fémlemezen való fényképészettel a Daguerreotipia megalkotója lett. A Cuban Monument, karcsu korinthi oszlop fölött békén álló sasmadár. Sheridan, az Unio seregek fővezérének emlékköve van, tömpe obeliszk, melynek az előlapjára, dombormüvü arcképe van illesztve. Nagyjaiknak, történeti férfiaknak oltárt emelnek, emléküket kegyelettel őrzik, az emlékek felállitásában, egyoldaluságba nem esnek. Némely emléken, klasszikus faragásu mondat van.

A estét a Rock Creec folyócskán tul levő Zoological Parkban töltöttem, odafelé özönlött a közönség. Szerencsés voltam utközben egy uri emberrel megismerkedni, aki sokat beszélt nekem Washington városról, arra nézve is adott utasitást, mit, mikor nézzek meg.

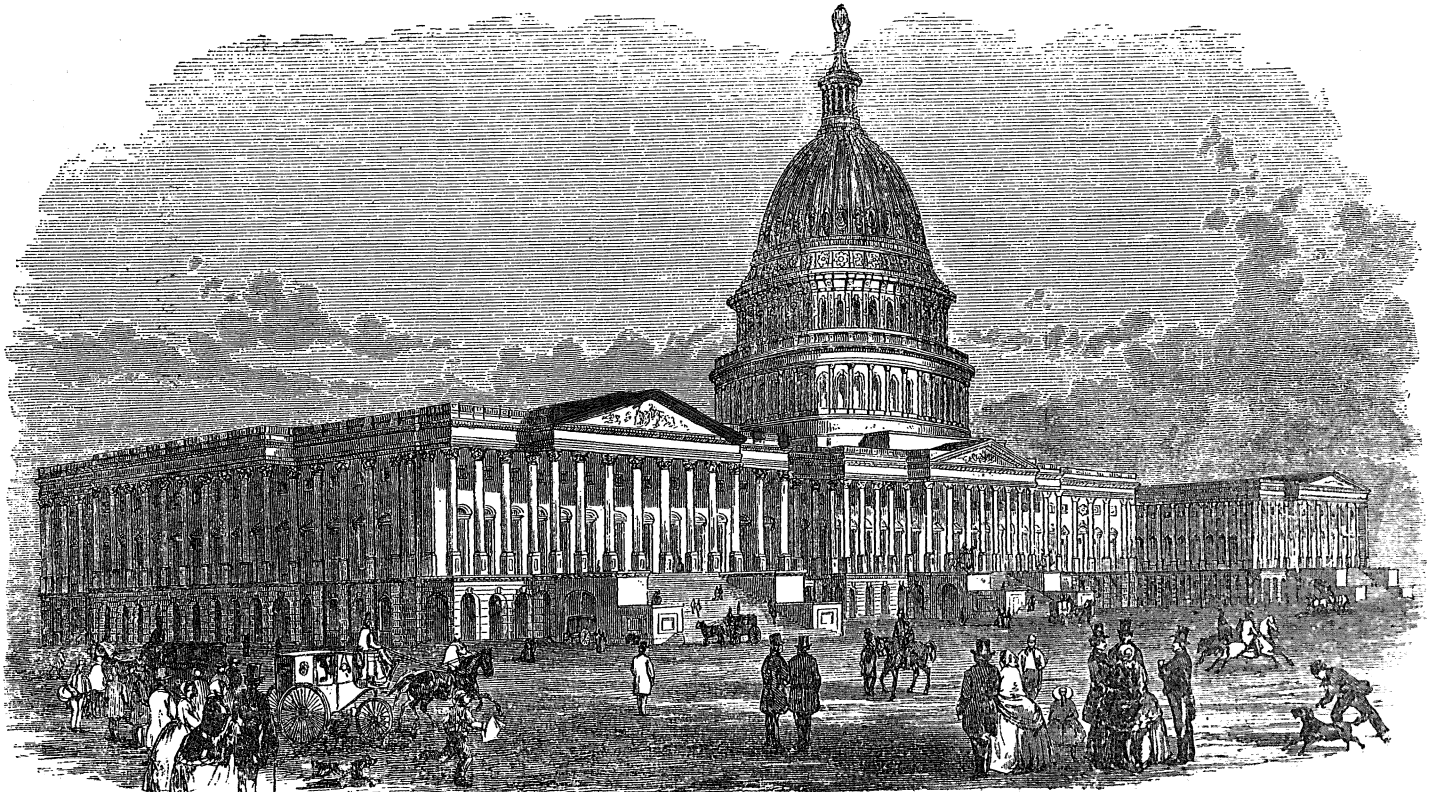
Elég fáradságos volt a nap, de általánosságban megismertem az egész fővárost széltében, hosszában. A Washington diadalkapuján kétszer is átmentem. A város áttekintése könnyü, mert nem New York, nem Chicagó, még nem is St. Louis, de igenis egy komoly, árisztokrátikus, büszke főváros, de azért az emberek itt is — bagó levet köpnek. Tiszta fényben láttam, a nap egész nap ragyogón szórta aranysugárait.

Capitol.

A napot és hetet a pompás oszlopokkal diszlő Capitollal kezdem. Méltó arra, hogy első legyen azok között, miket Washingtonban tüzetesen megnézek. Müremeki legdiszesebb épitkezés harminc méteres magaslaton, ami még jobban tünteti ki a részeinek az egészszel való összhangzását. Trónol a szép város fölött, 82 méter magas, 30 méter átmérővel biró kupolája messziről látszik. Ennél a kupolánál csak négy nagyobbat láttam. Ezek: A római szt. Péter templom, a londoni szt. Pál templom, a párisi Hôtel des Invalides és a bécsi világkiállitási (1873) rotunda.

A washingtoni Capitol a világ egyik lehatásosabb, századokra szóló, monumentalis épitkezése, hófehér márványtömeg, legdiszesebb korinthi oszlop sorozat. Minél közelebb megyünk hozzá, annál nagyobbra nő meg a szemünkben. Elébe állva, teljes öröme van a szépben gyönyörködő lelkünknek. Szinte örülök, hogy környékén a már látott szobrok, parkok és egyéb diszek nem akasztják meg a lépteimet és lényemet elfoglalhatja egészen a Capitol.

Hatalmas, büszke épitkezés, melynél drágábbat és nagyobbat talán igen, de szebbet, amerikai utamban nem láttam, pedig sok szépet láttam! Első alapjait 1793-ban rakták, Washington tette le az elsőt, aki angol gyámság alatt lévő gyarmatokból épitette ki az Egyesült Államokat. Az épület most kiépitett egész. Hossza 229 méter, szélessége, annak a fele körülbelül, alapjában csaknem másfél hektárnyi területet foglal el. A főhomlokzat keletre néz. Ha eltagolnák az épülettömböt három részre, akkor is három, önállóan egész diszépületnek a homlokzata kerülne ki belőle, széles lépcső feljárással, oszlopcsarnokkal mindenik, a márványnak és homokkőnek fehér szinében.

A Capitol Washingtonban.

Nem egyszerre épitették, előbb a közép részét homokkőből, alacsony kupolát, azután fehér márványból a szárnyakat és a magas vaskupolát 16 millió dollár ráforditott költséggel. Mintegy 40 év óta egészen készen van. Nagyságával ékesen hirdeti az Unio nagyságát, a kupola tetején álló hat méter magas, Amerikát ábrázoló bronz alak pedig annak a szabadságát. A szabad Unio minden független polgára önérzettet lépheti át a diszküszöböt Amerika nemtője alatt, mely a főoszlopcsarnok fölött lévő csucsfedél háromszegű mezejében van. A lépcsővégeket határoló, emelkedett, lapos párkányokon, csoportozatokban van Amerika felfedezése és betelepülése márványba rögzitve. Még két lépcsőfeljárás van a homlokzati részen, ugyancsak oszlopos előcsarnokokba vezetnek, azután magába az épületbe.

A középő feljáráson megyünk be s ez jól van igy. Sok diszépületnél, templomnál a föbejárat rendesen zárva van, csak hatalmasságoknak nyilik meg. Az Egyesült Államok hatalmasságát a polgárai képezik, legyen tehát tárva minden előttük.

Állok a nagy körtér közepén. A körfalon arányosan elhelyezett, hires mesterektől való nyolc nagy olajfestmény van. Tárgyuk, történelmi emlékek. Kolumbus partra szállása. Az első lakók érkezése hajón. Washington, az amerikai hadak főparancsonoka. Az angol csapatok meghódolása. Még egy meghódolás az amerikai csapatok előtt. A függetlenségi nyilatkozat aláirása. Pocahontas indián nőnek a megkeresztelkedése. A Mississippi felfedezése De Soto által. Más dombormüvü képek is vannak itt Amerika történetéből, Amerika felfedezésének a négyszázados évfordulójáig. A kupola legfelső részének a nagy fesménye, Washington dicsőitését ábrázolja, a sok alak között a győzelem és szabadság képekben. Lincoln, Jefferson és Grant elnököknek, az Egyesült Államok történeti nagy alakjainak, akik bevilágitották az elméket, külön szoborképe is a rotunda diszét képezi.

Sok volt a látogató, egymás mellett mozognak az ámulóbámuló emberek, különösen a nők. Guide-book a kézben. Hogy az emberáradatból kikerüljek, időt nyerjek és később szabadabban mozoghassak a Capitol egyes részeiben, egy kifürkészett oldalajtón megyek a kupola tetejébe, előre tudom, hogy oda nem sokan fognak követni. Magam voltam, el is tévedtem, nincs teremtett lény, akitől kérdezhessek, össze-vissza járok, nem voltam elkészülve arra, hogy tömkelegle jussak. Mélységes csend, a legyet is meg-

hallani lehetne. Lépteim zajára magasabb helyen egy eldugott helyiségből ajtót nyit s a fél ajtónyilásból, igazi elzárkozottságából egy koromfekete arcu, összehuzódott szömöldökü, ijesztő képü szerecsen tekint ki s kölcsönös megbámulás után mutatja — szó nélkül — merre menjek tovább. Duzzadt, mintha dagadt lett volna az egyik pofája. Tudom már mitől. Bizony mister, mondom neki, — most megszólitásban ez a cim jár ki Amerika minden szabad polgárának, — fel akarok jutni. Széles mosolylyal válaszol a meg nem értett szavakra s hunyorgó tekintettel tovább szopja a dohányt, jár a szája mint a kérödzőnek. Nevetésre készt. Megirigyelve a göndör haju szerecsen bácsi fehér fogsorát, a kijelölt uton most már biztosan tovább haladok, előbb szélesebb, azután keskenyebb lépcsőkön világoson és félhomályban. A lélekzetvétel el-elszorul. Pihenéskor, halántékom erős lüktetésekor nézem a nagy vasgerendákat, kapcsokat, melyek összetartják a kupolát.

Kilépek a körben álló oszlopok közé, megkerülöm a kupolát, lenézek, körültekintek s azután feljebb feljebb hágok, mig a tetejébe jutok — izzadva.

Lépcsőfokokban 305-öt számitottam. Ott ahol a kupola végződik, egy köroszlopos nyitott csarnok kezdődik, emelkedik. A csarnok fölötti kis kupola tetején van a Szabadság-szobor.

Magam vagyok, nem háborit senki, emelkedik bennem a gondolat a fényes levegőégbe fel, honnét szemembe tüz a napsugár. Köröttem semmi nesz sem tompitja az alulról jövő hangokat.

Magam alatt látom, madártávlatból nézem a Patomac balpartján 25 négyszeg kilométer területen terjeszkedő fővárost. Amint körben járok, mindent látok, csillogó város. Jól kivehetők a nyilt, nyilegyenességü sugár utak, amint a Capitolnál, központ felé irányitva egyesülnek. A sakktáblaszerü szabályos alakokra kimért táblákat megtörik az avenue-k.

Látom a parkokat, az összetorkolló utcákat, megismerem a kiválóbb épületeket, a házrakások fölött átnézek és mérföldekre látok messzire, Washington egész környékére. A folyók, mint vizsávok.

Összébb vonom, kiterjesztem a tekintetemet, a város jó tervrajzát tartom a kezemben s a Pennsylvania Avenue — melyen innét a Fehér Házig végig látok — és az Obeliszk, jól tájèkoztatnak. Itt a városban, a kimagasodó középületek közelben, a

Library kissé tovább, a Gouvernement Printing Office, Patent Office, Pension Office, City Hall, pósta, nemzeti muzeum, Buveau of Engraving and Printing, Corcoran art Gallery, még tovább az államkincstár épület, Treasury, a hadügyi- és tengerészeti miniszteriumok épületrengetegei, s. a. t. városrészszerüen sorakozva. Ott a városon kivül, messze látszik a Soldiers Home, vaskos, fölül széles tornya tólja fel magát, pompás épitkezés, melyben 750 öreg katonának, csonka veteránoknak jó otthona van. Ide éppen öt kilométernyire van, de a fehér falak a zöld keretben meglapulva jól látszanak. A csillagvizsgáló nemkülömben és a Columbia siketnémák intézete. A nap besüti az egész szemhatárt.

A 220.000 lelket számláló városban az emberek hullámzása, a városon kivül árnyas temetők, a holtak nyughelye van. Az Arlington nemzeti temetőben a Potomac-folyón tul, 60 méterrel magasabban, 16,000 katona nyughelye van, közöttük tengernagyok, tábornokok, tisztek, közös sirban ezer számra a berakott névtelen hősök, kik a forrongó korszakban halált osztogatva kerültek az arató halál kaszája alá, mig végleg elpihentek a harc után.

A Maine hadihajó felrobbantása alkalmával kimult katonák és más, a spanyol-amerikai háboruban elvérzett katonák is itt nyugszanak külön helyen.

A parki temető közepén van az Arlington House, régi idők maradéka, csak az elülső, vaskos hat oszlopát veszem ki messzelátóval.

A város utcáiban vasuti vonalak, a Potomac- és Anacostia-folyókon s azok összefolyásánál a város alatt, fehérre festett gőzhajók, úszó paloták nagy számmal. Sokfelé irányul a tekintetem és mindent felölel. Már előre sajnálom, hogy mindenhova, különösen a távoli pontokhoz nem jutok el.

Ezenközben két fiatal ember felvergődött. Nehány angol szót hangoztatnak s elhallgatnak. Lemenőben találkoztam többel, társaságban nőkkel, de ezek az alacsonyabban fekvő kilátási pontokkal elégedtek meg.

Len vagyok. Akik a Capitol felületes megnézésével készen voltak, elkotródtak, maradtak a jobban érdeklődök kis számmal. Szabad a tér és lépcső. Legelőször nézem meg a szobrok félkör alaku csarnokát. Benne, neves amerikaiaknak a szobrai. Nem merülnek feledésbe, akiket ábrázolnak. Az Unio minden állama, két legnevezetesebb fiát örökitheti meg itt. Látjuk azokat. Smo-

king stricty prohibited. Kinek jutna eszébe itt dohányozni? Nem nekünk, az amerikaiaknak szól a tilalom.

A háromnegyed részben ügyvédből álló, többször hazabeszélő, legalább 20 éves képviselő, The House felülről világitott ülésterme egyszerü, 356 ülőhely a parlament tüzvonalában járó honatyák számára, négy hely a küküldötteké. Emelvény az elnöknek, melyről szól, rácsenget, előtte asztal, melyre helyezi a kormánypálcáját. A képviselők kalaposan ülnek a tanácskozás alatt, talán, hogy az ömlő közbenszólások záporát jobban feltartsák.

A republikanus és democrata pártiak külön ülnek, hogy a politikai kapaszkodásban egymást ne akadályozzák. Ebben a Házban indulatos, heves viták folynak, nyomatékosan beleszólnak, nagyon sok törvényt hoznak. Az a baj, mert utvesztő lesz a sok törvény szakasz, melyet nagyon sokfelé szoktak itt csavarni. Tacitus mondta már: „Minél több a törvény, annál romlottabb az állam." A képviselőkről mondják, hogy egyes üzletcsoportoknak is a képviselői, a köznek rovására magánérdekeket érvényesitenek s a politikából sápot huznak. Minősithetetlen eljárás, pedig a képviselőknek jó fizetésük van, a Temps kimutatása szerint,*) legujabban évi 25.000 frank, szabadjegy és iroda költség.

Olajfestésü képek a falon, Washingtoné, Lafayetteé nem hiányzik. Nagy karzat 2500 személyre, az országügyvivők és sajtónak.

Nagyobb ez, de szebb a mi képviselőházunk ülés terme. Azt is mondhatjuk, hogy a világnak nincs országa, mely erőihez mérten olyan fényes országházát emelt a népképviseletnek, mint Magyarország a világvárosi rangsorba törekvő Budapesten. Annyi forintba került, ahány ember lakja a hazát. És amióta Magyarországon magyar él, nemzeti egyéniségünkhöz képest van az, hogy az alkotmányt szeretjük. Kár, hogy egyszer a kalapos király nyirbál

*) A képviselők évi fizetése: Nálunk 5000 korona és 1000 kor. lakáspénz. Franciaországban 15.000 frank, szabadjegy az államvasutakon és nyugdij. Németországban 3000 márka, de az elmulasztott ülésekért 20 márkát levonnak, ingyen utazás. Belgiumban 4000 frank és jegy. Görögországban 1800 frank és szabad utazás. Az ülés szak alatt: Ausztriában 20 kor. napidij és utazási kárpótlás. Svájcban 20 frank napidij és szabadjegy. Szerbiában 15 frank napidij és szabadjegy. Romániában 20 frank napidij és szabadjegy. Svédországban 12 kor. napidij és jegy. Norvégországban 12 kor. napidij és jegy, gyógykezelés és temetés. Olaszországban nincs fizetés csak ingyen utazás. Spanyolországban sincs fizetés és az utazásnál is csak kedvezmény.

rajta, máskor más. Kár, hogy a magyar alkotmányunk több a vágyban, mint a valóságban s a legutóbb is olyan gyenge lábon állt, ingott, hogy a vármegyéknek kellett azt erősiteni, mikor helytelen mederbe került az ország dolgainak folyása s már-már kard és golyó kormányzott. Dúlt az ujabb tatárjárás s az éhes had, az osztrák ármány bérencei a nemzet élő jogait támadták meg. Sajnos, hogy az erőink, igazságaink mellett nem állanak egységben, de azért még sem lehet egy nemzet életkedvében gázolni. Jó, hogy csakhamar letünt a rövid, gyászos demokráciára emlékeztető korszak s a kétlelkü hazafiak felszítván az ellenzéki indulatot, melynek a jegyében ma is állunk, a nemzet erős öklének a csapására szétugrottak. A közélet leszámolván velők, elpárolgott a levitézlett had, a kormány is. De ragaszkodnak még a párolgó husos fazekak emlékeihez. De, ne politizáljunk, várnunk kell még a felvirradó napra, az Ausztriával összefüggő több kapocsnak az elpattanására. Most azonban a mi fejünk ne fájjon attól, nézzük inkább a Capitolt.

Kárpitosok, más mesteremberek ujitottak a capitoli ülés teremben, szónokok hangja helyett hangzott a kalapács ütés. Kopogó zugás. Ujitanak mindent, ha jönnek majd a képviselők, legyen mit leköpni, mielőtt leülnek a szalma székekre. A cifraruhás teremszolgák, ki tudja hol s merre adják az urat polgári ruhában.

Folyosók veszik körül az üléstermet, hivatalos és tanácskozó szobák nagy számmal, bennük olajfestmények, hires emberek, politikai nagyságok képei, szobrai.

Egy terem az Unio legfőbb itélőszékének, a politikai sérelmek és a kifogások törvényszékének a céljaira. Egy elnökből és nyolc bíróból áll ez a testület; talárt viselnek a tanácskozásokkor. A nagyterem most ürességtől kong. Végig nézek hosszán.

A senatus üléstermét néztem meg végre. Hasonló a képviselők üléstermében, kisebb, diszesebb, bőrszékekkel. Minden államnak hat évre két választott legalább 30 éves senatora alkotja a nemzet tanácsot, melynek elnöke, az Unio mindenkori alelnöke. Környezetben az elnök és senatoroknak a szobái, fogadó terem.

Évenként legalább egyszer, december 1-én összeül a törvényhozó kongresszus, a képviselőház és senatus. A vámokat ez határozza meg, tengerjogról szól, kölcsönöket köt, katonát szed, hadat izen, pénzt veret és — hogy a nép rovására, a gazdagok

malmára hajtsa a vizet. Annyit is mondhatok, hogy a sok parlamenti botrány következtében a honatyákat nem nézik olyan nagyra, mint akár nálunk, a nemzet tanácsában is csak politikai mesterembereknek veszik őket, tudván róluk, hogy a politikus, leghütlenebb fajta.

Ismétlésbe esnék, ha a Capitol helyiségeiben a falfestményeket, amerikai nagy embereknek a képeit, szobrait tovább előszámlálnám.

Utólag arról szerzek tudomást, hogy a kupola alatt sirbolt van, de azt hiszem, hogy nincs annak nevezetessége, mert az elnökök nem temetkeznek ugy, mint az európai fejedelmi családok, egy helyen, az Escorialban, Monte Supergán, Riddarholms kirkében, egyebütt. Az Unio elnökei legtöbbnyire ahol születtek vagy laktak, annak a helynek a földében mennek át a mulandóságba, enyészetbe. Már az államforma egyszerüsége, hozza magával az övékét. Embereknek tartják magukat, nem pedig parancsoló félisteneknek ezek a kiválasztott okos, világmüveltséggel biró, változtatott emberek.

Az Egyesült Államok alkotmányáról és történetéből.

„A szabadság lényege, angol fogalmak szerint, hogy az országban ne létezzék korlátlan hatalom.“ *Eötvös.*

„A kereszténység és a francia forradalom a világtörténet legnagyobb eseményei. Az első azt mondta: Minden ember egyenlő az Isten előtt, a másik, minden ember egyenlő a törvény előtt.“ *Irinyi F.*

„A mult nem tér vissza, de a dicső mult fénysugara még soká világit.“ *Goethe.*

A Capitol megnézése után mondjunk nehány szót a népképviselet alapján nyugvó parlamentaris Unionak a szervezetéről. A köztársaság eszméje olyan magasan áll az uj világban, az amerikai nagy demokráciában, hogy nem gondolnak az államforma megváltoztatására. Ez a nép, maga fölött uralkodót nem ismer. A szabadság nem a papiroson van, — mint nálunk — hanem az életben megvalósitva. Ebből egy jottányit sem engednek. Harsog a szabadság trombitája. A szabad jogok hazájában születési előjog nincs, ehhez való kapaszkodás, rang pökhendiség sincs. Érdemrendeket, egyenlő águ keresztet senki sem járhat ki magának. Tudjuk, hogy ezeket nem mindig adják az érdemeseknek, megesik, hogy hazaárulásért kapják. Scholl Aurélián francia irónak van erre nézve egy jó mondása: „Én a bankóban a legnagyobbat, de ordóban a legkisebbet becsülöm legtöbbre.“ Tenyéren a magyarázat hozzá. Zárt korona, öt-, hét-, kilenc-, több águ korona nem kell nekik, őstelenek kivánnak maradni. Bárói, grófi rangra

nem kivánnak felcseperedni. Egy rend gunyáját sem ölthetik fel, az önérték jutalmát másban keresik. Megtisztult okosság. Az ember nem kezdődik a bárónál, doktornál, arany bojtnál. Az orosz közmondás szerint: a cár is csak két lábon jár.Felső kegyek, kitüntetések nem kellenek, tehát lágy gerincü emberek sincsenek. Minden ember, állampolgár, egyenlő joggal bir. Állás különbsége nincs. Diadala ez a keresztény egyenlőség elvének. Polgári elem a társadalom gerince. A polgári jogok a négerekre is ki vannak terjesztve. A jognak érzése erősre lendült. Az Unionak minden állama souverain és külön alkotmánynyal bir, magától értődő, hogy belügyeit maga intézi a svájci kantonok módjára, szövetségese egyik állam a másiknak. Nemzeti alávetettség nincs. Közjogi zabhegyezés sincs. A hadsereg, hadi tengerészet, pósta, külügy, a territoriumok ügyei, az indián-ügyek vezetése a washingtoni kormány hatáskörében van. Jöhet földindulás, égszakadás, közös minden ellenség, ércfalként állnak. Minden állam élén egy választott kormányzó van, minden államnak megvan a maga törvényhozása, mely két Házból áll. A kormányzót és a nagyobb tisztviselőket a nép választja. Önhittségükben, a maguk alkotmányát tartják legjobbnak. Egy német szerzőnek a könyvében ezt olvastam: „Die amerikanische Constitution steht mit der Bibel auf eine Stufe."

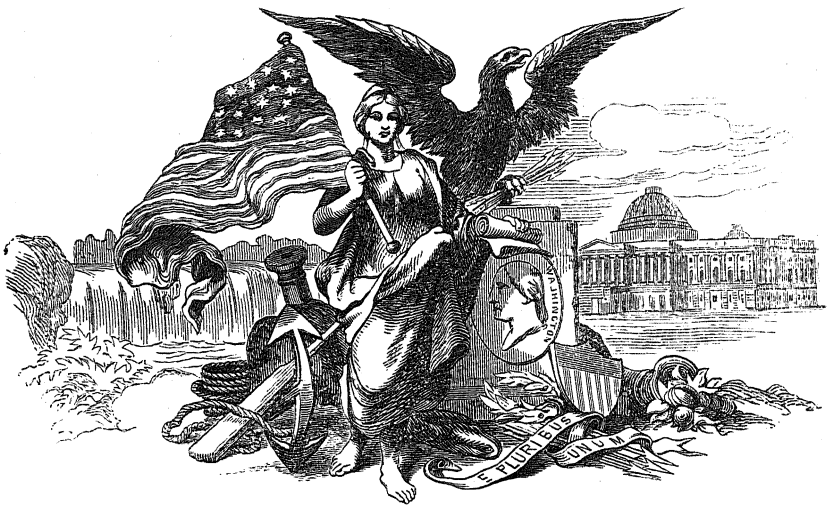
A közös főnek, az Unio elnökének nagyok az előjogai, több van ezekből, mint némely európai alkotmányos fejedelemnek. Felelős ugyan a törvényhozó testületnek, de ezt csak egyszer vették gyakorlatba 1868-ban. Parancsnoka a szárazföldi és tengeri hadseregnek, ő irja alá a külfölddel kötött szerződéseket, a senatus által tárténi jóváhagyás után.

A senatus üzen háborut és köt békét és ez helyesen van, mert a dolgot több fő gondolja meg, mert a vér, az egy nagyon veszedelmes folyadék, hogy ha pocsékolják haszontalanul és igazi ok nélkül. A senatus itél az elnök fölött is, ha vád alá kerül.

Az elnök nevezi ki a neki felelős nyolc minisztert, akik inkább kormányzati ágakat vezető államtitkárok. Az elnök nevezi ki a külföldi követeket és konzulokat, a legfőbb törvényszéki birákat és más nagyobb tisztviselőket, ő hivja össze a törvényhozó testületet, ennek a tetejébe járul, hogy a határozatokra nézve veto joggal bir, de ha azok a képviselőházban és senatusban kétharmad többséget nyernek, a felfüggesztett határozat törvényre

emelkedik s azt az elnök, mint más törvényt végrehajtani köteles.

Countikra, vagyis megyékre, hogy ne mondjam grófságokra osztattak fel az egyes államok. A countik, cityk és townokból, városok és községekből állanak. A kupaktanács, több-kevesebb a lakósság milyensége szerint, a község gyenge vagy erős tehervise-lési képessége szerint magasabb-alacsonyabb szinvonalon áll. A birói állásokat választás utján töltik be. Per és ügyvéd sok van, ezek nagyon drágán dolgoznak. A mi sokszor felpanaszolt ügyvédeink, mintaképek lehetnének ott.

Az Egyesült Államok cimere.

Történelem az élet mestere, nem alakul az esetlegességek véletlen csoportosulásából, hanem tényekből. „A történelem — — — tapasztalatok raktára s az emberi fejlődés jegyzőkönyve", mondja Aszalay. Szemünk fussa át az idők távlatát.

Az Egyesült Államok története, emlékeivel nem vesz a multnak homályába, de azért beleszédül, aki a multba visszanéz, tele van az esetekkel, ragyogó példákkal; a történet, dióhéjba szoritva a következő:

Éjszak Amerikában, a mult távlatában, az első gyarmat Virginia volt. Walter Raleigh alapitotta 1584-ben és Erzsébet angol királynő szűz voltára tekintettel, annak a tiszteletére nevezte

el Virginiának. Raleigh később börtönbe került, fejét vették, mert nem tudott Virginiában aranyat találni.

A Virginiával szomszédos Maryland gyarmat, I. Károly angol király feleségének a nevéről van.

Az indiánok sok telepitést pusztitottak el, tudták, hogy a fehér emberek az ő vesztükre törnek, pusztulásukat okozzák. A jövevények és benszülöttek egymással elkeseredett harcokat vívtak, mindent a kard élére hánytak, azért a gyarmatok, historiai kötelékeknél fogva, uniot kötöttek s Uj Angliát képezték.

Pennsylvaniát Penn Vilmos a queker király alapitotta. Uj Hollandia alapittatott azután, New Amsterdam, a mostani New York volt a fővárosa. A spanyolok és franciák is alakitottak adózó gyarmatokat. A franciák az angolokkal összetüztek, verekedtek, békét kötöttek, ujra versenyeztek. Washington szivós harcba áll. A gyarmatok, a függetlenség kivívására szövetkezve háboruba keveredtek s kardot rántva Angliától elszakadtak, függetlenitették magukat az 1776. évi julius 4. napján megtartott philadelphiai kongresszuson. Az izzó kedélyek forrpontig hevitve, lelkesedés hullámzott a lelkekben. Az angolok hiába hozták hajószámra a zsoldosokat, a hatalom kisiklott a kezükből és a forradalmi átváltozás megtörtént. Megvert Mars. Washington világtörténeti hivatása elinditva, bevonult a halhatatlanságba.

A hadak fővezére, a lángeszü virginiai Washington megvervén az angolokat, a kapaszkodó hatalom vasmacskái is összeroppintva, a feltartózhatatlan győzelem diadal mámorában az Uniot megalapitották, szervezték, miáltal összefüggésbe jöttek az államok. Történelmi fordulópont. Washingtonnak örökké tartó dicsősége és hirneve van. Elfogadott történelmi igazság az, hogy nélküle, szabadok és önállók nem lettek volna az Egyesült Államok.

Hamilton Sándor a nemzet oldalára állván, politikai látóerővel inditványt tett, hogy az egyes Államok souverainek legyenek, a közös ügyekre nézve pedig egy közös kormány létesüljön. Az alkotmány megszületett, korszakos idő kezdődött. Béke töltötte be az emberek-, fajrokon népek szivét.

Az Unio ismét háboruba keveredett Angolországgal, amely 1812. évtől 1815-ig tartott s Monroë ismert tanitásával végződött: Európai állam nem avatkozhatik Amerika belügyeibe, Európa Amerikában uj gyarmatokat nem állithat. Az amerikai világos fejü elnökökből nagy önérzet szólt.

Fordult a historia kereke s az események feltorlódásában az a kor következett, mely pártviszálylyal volt tele. Sokáig, 1818. évtől 1861-ig tartott az. A virágzásnak indult éjszaki államok sok munkása egyenjoguságot követelt, mert a déli államokban rabszolgaság volt elterjedve. Az éjszaki államok föllendültek, a déliek féltették a tekintélyüket, befolyásukat. Jackson elnök pártfogolja a rabszolgaságot.

A magyar szabadságharc 1849. évi leveretése után, a nemzeti erők elfojtva, lángszavu Kossuth Lajos, Magyarország kormányzójával, — aki a nemzeti petyhüdség korszakában felrázta a nemzetet — lelkes magyarok, mintegy félszázan menekültek Amerikába s terjesztették a szabad eszméket, tanokat, melyeknek a történelem szolgáltatott igazságot. A hatalmasság makacs akarata, nem vethet gátat a fejlődés törvényének. Más államokból is sok szabadsághős került Amerikába. Amerre a nyugati földségeken jártak, felgyujtották a sziveket. A dermedtségből föleszmélve, napi kérdéssé vált a néger rabszolgák sorsa, a különféle államokban mereven álltak az ellentétek, egymástól eltérőleg tanácskoztak és határoztak. Az éjszaki államok a rabszolgaság megszüntetését mondták ki s ezáltal anyagilag és gazdaságilag, üzleti haszontervezésből tönkre tették a délieket, mire, egymással szemben állva, 1861. évben kiütött a polgárháboru.

A déli államok a mondott évben elszakadtak az éjszaki államoktól, külön kongresszust tartottak, a rabszolgaságot megengedik. A forradalom viharában Anglia beleavatkozik a dologba s a déli államoknak fogja pártját. Nehány éves harc során véres csaták keletkeztek, mikor hangzott a fegyverropogás, mártván a kardjukat egymás testébe, a föld megtelt vérrel, mosta az uj irányu utakat. Ezerszámra halmozódnak a holttestek. Grant tábornok, dicsőséggel takarózik, kiméletlen mint Caesar, hatalmi körén tul megy. Farragut tengernagy vitézkedik, vesztenek a déliek, győznek az éjszakiak, akik fennen hirdették, hogy a háborunak célja a rabszolgaság eltörlése volt. Lincoln szereplését a rabszolgaság eltörlésének a kérdésében ismerjük már a szobraiból. A rabszolgák 1863. évben szabadok lettek, megszüntek élő áru lenni és vége volt a halál lakmározásának, a véres polgárháborunak, melyben 1.320.000 ember vesztette életét és a háboru sulyos csapásai, 30 milliárd dollárra növesztették meg az államadósságot. Azóta nagyon megfogyott és az Egyesült Államok egységes és nemzeti

jellege kidomborodott. Ugy fordult a világ, hogy helyreállt a közélet egyensulya.

Az Unio akkor fejlődött legjobban, mikor Európában az erők széjjelforgácsolódtak, kard élén volt a helyzet s szembenálló erőkkel, a hatalmak, hatalomra éhes elemek, pirrhusi győzelmekkel egymást bénitották, előbb a napoleoni hadjáratokban lázban égve költötték a pénzt, utóbb is a sok katonaságra és most.

Az Egyesült Államok kutforrása a demokrácia. Mindenki emelkedhet, érvényesülhet, nem áll utjában az öröklődő nemesség és főnemesség. Gerinctelen, silány jellemü embereket sülyedt korszakban nem ékesitenek fel érdemrenddel, vitézi lánccal. A központositást nem szeretik, tanulhatna tőlük a velünk rossz vegyes házasságban élő Ausztria, mely mindig a centralizáció vesszőparipáján lovagol s vontató kötéllel köti Magyarországot is magához. Divide et impera elve szerint cselekszik. Amerikában minden község, hatóság, csaknem önálló törvényhatóság, némely város alsó- és felsőházzal bir. Általános a választójog mindenben. Nagy a szabadság, ez a nyitja Amerika boldogulásának, mely az egyenlőségen és testvériességen épült fel. Nem zárkózhatunk el a történelem, a századok tanulságai elől. „A szabadság csak üres szó, csak csalóka alakiság függetlenség nélkül.“ Kossuth apánk mondta. Szabadságra törekedjünk az idők során, a nemzeti élet hajnalhasadásának az ünnepén, március 15-én, az évfordulókon felujitott emlékekkel. Ahol a szabadság érzése gyökeret vert a szivben, a szabadság gondolata fészket vert az agyban, nem lehet azt kiirtani vassal, ellenállhatatlan erővel nyomul előre a cél felé. A rabbilincsekbe vert nemzetek előbb-utóbb, de az idők során szabadok lesznek. „A békó csak a kezet kötheti meg — szabad marad a gondolat.“ Grillparcer szép mondása ez. Virág Benedeké még szebb: „A durva láncok s tömlöcök a nemes és fényes erkölcsöt homályba rejtik ugyan, de le nem gyalázzák.“ „Si desint vires, tamen est laudanda voluntas.“ Rakjuk addig a szabadsághőseink és vértanuink sirjára, szobrára, nemzeti gyászunknak babérba, virágba füzött koszoruk alakjában a szimbolumokat, hogy ébren tartsuk szüntelen a hazaszeretetet. „Amely nemzet nem tekinti magát öncélnak: elveszti ülőhelyét a népcsaládok tanácsában“, mondja Bartha Miklós. Erdélyi pedig: „A szabadság szent örökség s nem hatalmi kegy.“

A legujabb kor eseményeit az ujságokból tudjuk, a lepergett

század végi, 1898. évi spanyol háborut ismerjük. Dewey György tengernagy és Hubson hadnagy neve ragyog ki a történetből. Előbbit, a legnépszerübb embert, a győzelem felemelő nagyságában félisten módjára ünnepelték New Yorkban, az utóbbi nevét az egész világon ismertté tette a táviró.

Az amerikaiaknak Maine nevü páncélos hajója felrobbant, spanyolokra fogták annak az előidézését. Az események rohamlépéssel mennek előre. Cubában felkelés támad, az idő forradalmi mozgalmat vesz a szárnya alá, az Unio mint semleges hatalom beleavatkozik a dologba, rendet óhajt csinálni a forrongásban, de a spanyol kormány nem is felel a végnyilatkozatra. A vezérhajó után megy a többi. Cuba ostrom alá kerül, Sampson tengernagy lövet. A spanyolok tengernagya Cervera. A háboru a spanyoloknak vérbe, Spanyolországnak megalázásába került. Az amerikai zászló a diadal szelében lobog meg. A vérhabos hullámok elsimulnak és az Egyesült Államok államadóssága (1902) felszökik 2.789.990.120 dollárra, melynek az évi kamata 115.206.558 dollár.

Az amerikai páncélos hajóknak könnyü volt a régi szerkezetü spanyol hajókat tönkre tenni. Láttam 1898. évi spanyolországi utamban a sárgaláz által elgyötört, forradásokkal fedett szegény spanyol katonákat hazatérni, hogy otthon halhassanak meg.

Békekötéskor a megrokkant hatalomnak lemondani kellett a kincses Cuba fölötti souverainitásról, a spanyol Antillákról, az Amerikai Földközi-tenger gyöngyeiről, az öröknyaru szigetekről, Portoricoról, a Marianne-szigetcsoport legnagyobbikáról Guamról, sőt a Philippini-összes szigetekről. Cuba független lett. Hadi sarcot a spanyolok nem fizettek, sőt a Philippinaekért az Uniotól 20 millió dollár kárpótlást kaptak. Nagy összegnek tünik ez, de a philippinóknak felkelés leverésére felhasznált összeg is bőségesen megtérül, mert a philippini szigettengernek a nagysága, Olaszországénak felel meg. Van hat millió lakósa, a föld egyik legtermékenyebb és leggazdagabb része, kincsei eddigelé csak kis részben vannak kiaknázva. Értékes ércek a hegyekben, a nagy őserdőkben sandál-, kámfor-, ébenfa. Az utóbbi fekete, mint ők maguk. Spanyolországnak az eddigi 300 éves uralma, csak névleges volt, meg voltak elégedve Manila város és kikötőhely megerősitésével, befelé menni nem mertek. Most a Philippi-szigetbeliek erős kéz alatt vannak, a fehér emberrel szemben tehetetlenek lettek. Élvezik az amerikai polgároknak minden jogát, szabad-

ságát, kereskedhetnek, müvelhetik magukat az uj tanrend mellett. Az amerikaiak és európaiak nem nőnek a nyakukra, mert itt ugy, mint Indiában, a fehér ember kivesz a harmadik nemzetségében, faja nem verhet gyökeret ebben a földben.

A spanyol-amerikai háborura visszatérve, a háboruban magában nem sok emberélet veszett, de a járványos betegség elsöpört 5277 katonát. Emlékszem, spanyolországi utamban hallottam, hogy a spanyol nép nem sajnálja Cuba elvesztét, mert féltek oda menni a katonák, különben is „jobb egy béke, száz hadnál", tartja a közmondás.

Az Unio fejlődésének három korszaka van. Az angolok uralma, vagyis a gyarmatositás, az alkotmányhozás s a rabszolgaság eltörlésével az éjszaki államok felülkerekedése, vagyis a yankeeség uralma, melyben a pénz és az ipar uralkodik. „Más idők, más erkölcsök." Kiforrt uj alakulásban ez a mai Amerika, mely ifju erőtől duzzad és őrületes versenyben akarja Európát legyürni, gazdagszik. „Csak a vagyonos nemzet szabad", mondta már Széchenyi.

Legeslegujabb időben, békekorban, mégis a rohanó eseményekben, a védvám politika ügyében harcoló republikánus és a szabad kereskedés előnyeit hangoztató ellenzéki demokrata párt, a kormányzásban egymást felváltó irányok nyilt kérdésében a népjólétért hevesen küzd egymással az elnökválasztásoknál, tanácsteremben, az életben, szóval, a politikai levegőben. Az aranyérték kérdés, a pénzügyi helyzet és védvám politika uralkodik. Amerikából már-már kiszoritani akarták teljesen az európai árukat, versenyt és vámmentességet csak a Bibliának és az imakönyveknek adnak. A magas védvámok mellett virágzik a csempészet mint folyomány.

Amerika vámpolitikája káros folyamatának Európa issza meg a levét. Magyarország issza már. A gazdasági garázdálkodás hatása mély nyomokat ró és létérdekekben támad meg. Belevág mélyen a nagyközönség érdekébe és kiéli a nemzeti erőket. Mindenki exportálni akar, a pénznek kifelé áramlásával szemben.

Az európai államok vezérlő politikusai, érdekellentétekben elevenre megy a dolog, maig sem jutottak megegyezésre afölött, hogy miként alkossák meg Amerika ellen viszont a védvám rendszert, mert Amerika kétszer annyi értékü árut visz Európába, mint viszont, s igy Európa évi kevesebbje 500 millió dollárt tesz

ki. Ebből az utóbbi számból az is kitünik, hogy Európa Amerikának a legveszedelmesebb versenytársa. Az idő tanácsot hoz, igaz, de ezalatt a politikai kivihetőség határán, a feszült várakozás álláspontján a húr szétpattanhat, nehéz lesz összekötni.

A nagyképü diplomaták, államférfiak hányják-vetik a jövő alakulását. Elvi alapon állnak, nyugvó kérdések mindig vannak. A beálló erőviszonyok szerint lesz a megoldásuk. Békés szándékokat, az őszinteség hiányával, támadó szándékok takarnak. Kossuth Lajos modta, hogy: „a diplomaták szokása szerint a szó nem arra használtatik, hogy a gondolatot kifejezze, hanem hogy elrejtse." Ez ugyan nem könnyü dolog, Phocion szerint ugyanis: „misem nehezebb, mint több embert játszani."

Harcolnak a hatalmasságok az ütköző pont körül, kiéleződik a kérdés, küzdenek anélkül, hogy a kard kicsorbulna, elevenbe vágnak. Mert a vámszerződésben könnyen fordulhatnak elő egyoldalu érdekeket szolgáló hézagok. A csavar rúdja az amerikaiak kezében van. Nagy az ő önállóságuk politikai és gazdasági dolgokban. A politikában pedig nincs barátság, hanem sötét indulat. És az emberiség létfentartási küzdelme folyik, folyik, tovább tart és soha sem lesz vége, örökköntartó. Amerika ellen életbevágó érdekből küzdeni fog Oroszország, — az Atlanti-tenger a Csendestengerrel összekötve — szibériai, 7792 versztnyi hosszu vasutjának a szállitásával, a Kongó-völgyi államok, ha megerősödnek. Addig azonban, mig az idő be nem telik, a viszonyok állandósitva lesznek., sok viz fog lefolyni a Mississippin, Volgán és a Kongó-folyón.

Amerika, Empire of business, az üzlet birodalma, a világkereskedelmi hatalmat, a vezetőszerepet már kiragadta a vénülő Európa kezeiből ipari és kereskedelmi dolgokban, igájába hajtotta, kézen fekvő dolog ez, szemmelláthatóvá vállott. Hátra van még a külpolitikai elsőbbség, melyért jelentős lépésekkel megy előre, küzd az avult rendszerek emlőin növekedők ellen, ingerli az étvágy. Urrá akar lenni fölöttünk, mélyiti az uj fordulatok medrét, könnyü sora van. Sikerében nem lehet kételkedni, akik messzebb látnak a jövőbe, tudják ezt. A jövő tükre, a mult.

Az inga nem áll meg lengése közepén. Folytatja. Nem fordul visszájára az idő kereke. Terhes az idők méhe, mert az eltérő nemzeti létérdekek mindig kiegyenlithetlenek.

Washinton nevezetességei.

A Capitol megnézése után, az annak tószomszédságában lévő Library of Congress, vagyis az Egyesült Államok politikai könyvtára és annak a tüzbiztos, két emeletes, olasz renaissance diszépülete következett első sorban, szabad téren, parkos környezettel. Uj, ragyog, még csak hét éves.

A négy udvarral biró granit épület olyan nagy, hogy a hosszában 131, szélességében pedig 104 méteres. Közepén lapitott, aranyos kupola van, melynek alatta az olvasó nagyterem. Hat millió dollárnál többe (32 millió koronába) került.

A homlokrészen sikdiszitmények, népjellegek, a három bronz ajtón dombormüben az irás és nyomtatás, az előcsarnokban mellszobrok, Franklin, Goethe, Dante, Scott és más kitünőségeké. A tudomány és müvészet hasonlatos alakokkal van jelképezve. Az amerikai irodalom tudvalévőleg angol emlőkön növekedett fel.

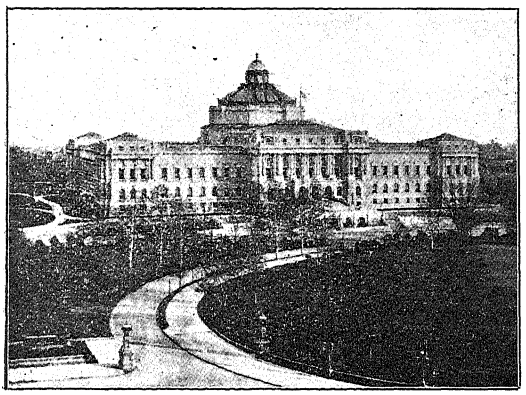
A bemeneti csarnok carrarai márványból van, a hófehér szinhez jól illik a tarka tető disz. Bronzból való, fáklyát tartó egy-egy nőalak, a két oldalra nyiló lépcsőfeljárás kezdetén. Fényes márvány oszlopzat. A lépcsőházban, emeleten, kettősen elhelyezett sok oszlop, szebbek azoknál, melyek a córdobai mezquitában csodálkozást keltenek.

Lépteinket megakasztja a lebilincselő látvány, ragyogvány. Oszlopcsarnok, finom vésetek, domborképek, szines képek, falfestés és rakott kép, jelképi alakok. Nem tudjuk, nézzük-e a vallást, költészetet, irodalmat, munkát vagy a tanulmányt jelképező hasonlatos alakokat vagy a könyvnek keletkezését, fejlődését. Sok, mintegy 50 amerikai mesternek a remek munkája van itt együtt. Szemünk dőzsölhet a sok szépben. A musák sem hiányoznak.

A Musa szó gondolkodást, elmélkedést fejez ki, állapodjunk meg azért mi is a musáknál egy kissé, töltsünk kevés időt a musák társaságában, akik egyik-másikunknak a földi életét kellemetessé teszik, hogy ugy mondjam megédesitik. A hitrege meg is

sokasitotta a musák számát szükség szerint, amint az emberiség előrehaladása hozta magával. A Homér és a görög hitregetan csak egy musát ismert. Lett az egyből előbb három, azután hét, sőt végre kilenc. Hesiodus a musákat Zeus leányainak mondja, kiknek az anyjuk Mnemosyne volt. Clio a történetirás musája volt, Kaliope a komoly, hős költészeté, Melpomene a szomorujátéké, Thalia a vigjátéké, Terpsichore és Erato a könnyü költészeté, Euterpe a zenéé, Urániának már az égben adtak dolgot, a csillagászat musája volt és Polyhymniának már nem is jutott müvészeti ág, de annál szebben festették, lenge ruhába göngyölt gömbölyü karokkal.

És ime, amit az őskori népek fántáziája költői lendülettel megalkotott magának, hogy személyesitsék a tudomány és müvészet ágait, azt költészettel annyi bájjal vonták be, hogy a festő, szobrász, iró, költő képzelete mindig talált még valami tenni valót velök és mondani valót róluk. Idők folyamán, azóta, hogy a musák a delfii Apollo-templomban és a Heliconon foglaltak helyet, hányszor és hányszor örökitették meg őket itt és ott, az óvilágban és az ujvilágban, tehát a földgömb másik felén is, itt, ki mondhatná? Gyönyörrel nézem ennek a világszép épületnek, a világ legszebb könyvtárának a legbájosabb musa alakjait s nem tudok a nézésükkel eltelni. Amerikai nők szép arcának az élét látom rajtuk legszebb változatban. Az épület fényes komolyságához nagyon jól illenek a musa arcok, alakok, öltözetek, a kifejezések az egyes müvészeti ágakhoz.

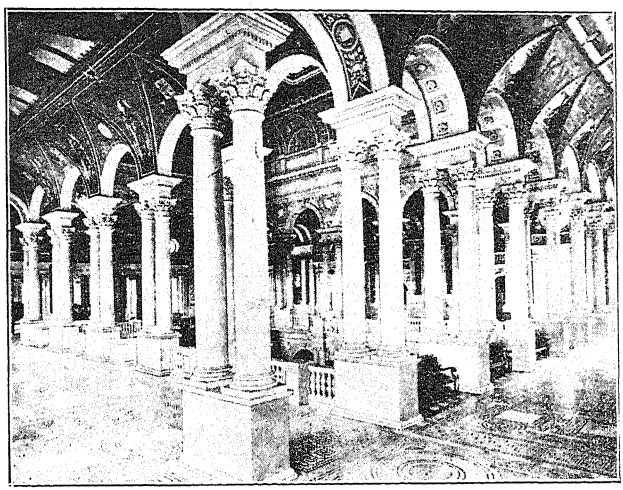

A nemzeti könyvtár épülete.

Mégis csak egy müvelt nagy világ volt az, melynek a hagyományaiból élünk, táplálkozik agyunk és még mindig szivjuk müvészet anyánknak az emlőit. Most azonban menjünk az olvasó termekbe. Az olvasók között már is látok nehány, tollas kalapban, füző cipőben járó földi gráciát.

A képviselőháznak és a senatusnak külön olvasó termei, remekek. A második emeleten falfestmény diszes folyósók. A bölcseség, tudás, erény, béke, háboru jelképi alakokban. A kegy, báj és kellem istennői, az évszakok, Amerika felfedezése, meghóditása, legszebb képekben.

A nagy kupola teremben, közös olvasóban elfér 300 ember. Olyan mint valamely képviselőház, körben asztalok és ülőhelyek. Vörös, sárga, sötét márványdiszek. Mózes, Homér, Herodot, Aristoteles, Plato, Kolumbus, Shakespeare, Kant, Fulton, Goethe, Mihel

A nemzeti könyvtár épületének az oszlopcsarnoka.

Angelo, Bethoven, Molière mellszobrai, alig lehet elszámlálni a többi, régi jeleset, kiknek az emlékezetét tartják itt. A kupola tiszta rajza, meleg szine, az emberiség polgáriasodását tünteti elő. A kupola kiemelkedésén az emberi tudás igaz előállitásban, a tarka üvegablakokon az Unio államoknak cimerei.

Könyv, van a könyvtárban 1.800.000, kézirat 100.000-nél több, térkép közel ennyi, de elfér öt millió könyv, nem számitva a kéziratokat, térképeket, zenemüveket.

Háromszáznál több könyvtártiszt szolgálja ki a közönséget légnyomásra berendezett készülékkel a legnagyobb gyorsasággal. Három perc alatt, alaguton, a Capitolba küldhetnek könyveket.

A könyvtár mindenkinek nyitva ált délelőtt 9 órától este

10-ig. Eszembe jut a murciai könyvtár találó felirata: Itt felnyitják a holtak az élök szemeit.

Sok szép könyvtárt láttam eddig Svédországban, Spanyolországban az Escorialban lévőt, Rómában a vaticanit is, — tudományokba mélyedőknek rengeteg tudása van azokban a könyvekben — ilyen diszes könyves házat azonban, mint ez, sehol sem láttam, ugy tudom nincs is szebb, a párisi nemzeti könyvtár csak nagyobb.

Amerikában nagyon sok könyvtár van, nagyon sok könyvvel. Lángelme müvek, a gondolat hőseinek és rideg szaktudósoknak a munkái, agyak fegyelmezettségével, irás müvészettel rendszerbe foglalt, mélyen szántó tánulmányok. A könyvtár, mennyi esztendei irói munkásságnak, nagy tudásnak a letéteményese? ki mondhatná? Más irók, felaprózzák a tehetségüket. Tartalmas lelki világból, fellengzős irályban olyanok is, hogy a nők, a könyveken át beleszeretnek a forró vérü költőbe, az iróba, kinek mohón olvassák a regényét. Minden községnek van könyvtára, olvasó szobája vagy üvegtetős csarnoka. Bizonyság ez arra, hogy a dollár szerzésen kivül a szellemi müveltség előhaladására is törekszenek. A tanulásból ismét dollár lesz.

Könyv és könyvtár dolgában nagyon messzire állunk mi magyarok, Amerikától. Pénzért is bajosan vagy drágán juthatunk jó könyvekhez. A könyveket nálunk nem igen veszik, kis számmal fogyván, költséges a kiadásuk. A könyveket nálunk csak elkérik, birálati példánynak vagy olvasni, azokat sokszor vissza sem adják. Kicsi az olvasó közönségünk az egyes irodalmi ágakban, szakmunkákban, közönségünk kimeriti tudását, elégnek tartja olvasását a napi lapokból, folyóiratokból. Ha több volna a könyvtárunk, a jó könyveknek, a magyar irás klasszikusainak nagyobb volna a keletjük.

A közkönyvtárak, karöltve a sajtóval és iskolákkal, rohamosan emelik Amerikában az önképzést és közmüvelődést. Többen járnak a könyvtárba, mint a kávéházba, mert érzik a szellemi előrehaladás szükségét. Felolvasásokat is tartanak az olvasó termekben, sürün látogatják azokat. Egyes müveket ismertetnek, melyek legott elterjednek. Gazdagodhatik az iró, munkájából, szellemi tárházából. Nálunk rendszerint csak a könyvkiadók, könyvkereskedők és a nyomdászok vagyonosodnak. Nagy százalékra dolgoznak, az irónak alig alig marad.

Az amerikai hirlapokból többet tanulhatnánk, ha nem volnának azok megvásárolva, lekötve, tehát a szerkesztők szeme bekötve. Több hirlapot a segélypénz, a feltünési zaj és a hirdetések tartanak fen, mert nem csak a kocsmáros, kereskedő, iparos, hanem az ügyvéd, orvos, gyógyszerész is hirdeti magát, ki mit tud, vagy milyen iparágban akar szerezni. A hirlapok vasárnapi számai bő tartalmuak, sokszor képesek.

*

Egyszerüen csak White House-nek, Fehér Háznak nevezik azon okból, mert fehérre van festve. Executive Mansion-nak azért mondják, mert benne székel az Egyesült Államok végrehajtó hatalma és mert a törvényhozás, a 30 hektárnyi park kal ezt a házat jelölte ki az Egyesült Államok mindenkori elnökének, mint az állam első tisztviselőjének a lakhelyéül. Tehát kijelölte. Törvényhozásban az államfenség.

A Fehér Ház.

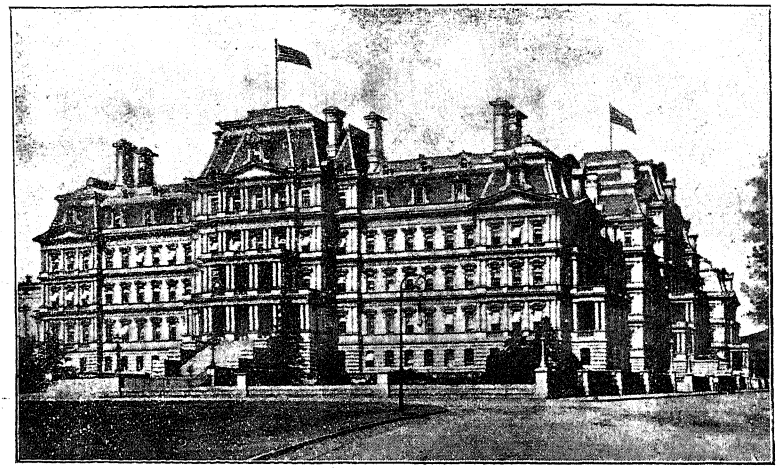
Ez az emeletes, megkapóan szerény kinézésü ház, 52 méteres hosszával, fele annyi szélességével, egyszerüségével, nem hasonlitható az európai uralkodók nagy palotáihoz, de elég arra, hogy egy nagyon tisztességes és lakályos otthont adjon az Egyesült Államok fizetett első tisztviselőjének, családjának.

Az épületnek disze alig van, a középen lévő kis, nehány jóni oszlopos előugrásán, kocsifelhajtó verandáján kivül.

Előtte virágdiszes, lombos hely az utcáig. Az elég diszes fogadó teremben az elnökök arcképei, egy folyosón azok nejeié. Az épület meghosszabbitott, alacsonyabb szárnyaiban vannak a hivatalos és tanácskozási helyiségek. Bejáratos embereket látok. Minden, cgyszerüen szép, megfelel az Unio elnökeinek puritán szokásának.

Még egyszerübb volt itt minden, mikor Jefferson elnök,

megválasztása után lóra kapott és eskütétel végett a Fehér Házhoz elérkezvén, maga kötötte lovát a vasrácshoz. A régi egyszerüséget ma már ne keressük, hetedhét országra szólnak az ünnepély tartások. Az európai koronázó városok sem fejtenek ki olyan fényes pompát, mint amikor az államszövetség fővárosában Rooseveltet először megválasztották, vagy amikor Nicholas Longworth szenátor elvette a köztársaság leányát, Lee Alice kisasszonyt. Taft uniobeli hadügyminiszter ázsiai utján, hajón ismerkedtek össze szorosabban.

A külügyi-, hadügyi- és tengerészeti miniszterium Washingtonban.

A Fehér Ház közvetlen közelében, annak a nyugati oldalán, annál nagyszerübb, négyszegletes épitkezés van. Szabályos, kifaragott körengeteg. A középső főbejárat diszlépcsőzete a kertben van, onnét visz szabad ég alatt az első emeleten lévő oszlopcsarnokba. Ritka valami, nem emlékszem, hogy láttam volna hozzá hasonlót. Ez a nagy épület foglalja magában a külügyi-, hadügyi- és tengerészeti miniszteriumokat, tehát háromat, ebben a házrengetegben a tisztviselők 9-től 2 óráig végzik a munkát. Ismét ide kell jegyeznem legalább is az épület 172 méteres hosszát, hogy fogalmat adjon a teljes nagyságáról.

A külügyi hivatalban szép az a terem, melyben az államügyviteli fogadás történik. A könyvtárban őrzik a Philadelphiában

aláirt azt az eredeti függetlenségi nyilatkozatot, melyről már emlékeztem és a melyre még rátérek. Sok olajfestésü arckép őrzi a miniszterek (itt secretary) emlékét.

A hadügyminiszteriumi részben, szintén sok secretary és generálnak az arcképe van. Külön könyvtárában a polgári háborura vonatkozó iratok vannak. A szakkönyvtárban 50.000 darab könyv van.

A tengerészeti miniszterium megtekintése azért érdekes, mert a hadi hajók picinyitett másolatait láthatjuk.

*

A Fehér Ház másik oldalán a Tresury, vagyis az Egyesült Államok kincstára van. Az emlitettem miniszteriumokhoz hasonló rengeteg épitkezés, mind a négy oldalának közepén oszlopcsarnok, olyanféle lépcsőfeljárás, mint nálunk a Nemzeti-muzeumnál van. Az Unio pénzügyi müveleteit ebben az épületben bonyolitják le. Mennyi pénz, főleg ezüst érték van itt fent és lent felhalmozva? azt alkossa meg a képzelet. Második emeleten a hamis pénzek és azok készitőinek az arcképei vannak. Sok érdekes dolgot látunk, a pénz készitését majd másutt.

*

Közelben a Corcoran által alapitott és a nevét viselő mücsarnokot néztem meg. Uj épitkezés fehér márványból, görög épitési formával. Egyik része félkör alaku, különös, müvészeti iskola van benne.

A földszinten fősz- másolatok, eredetiek is, erezetlen, érett szemcséjü fehér márványból. Alakok a hitrege ködös világából. Az emeleten, nyolc teremben lévő képek között a Niagara esése és más amerikai tárgyu képek érdekeltek leginkább. Finom lelki élmények.

*

Sokal többet lehetett látni a száz négyszeg méter területen épült Nemzeti-muzeumban, melynek a főbejárása két torony között van. Nem kő, barna szinü téglából való épület, Amerikára vonatkozó gyüjtemények benne. Fölülről világosságot adó gömbölyüségek.

Az emberisme-tan osztályában zeneeszközök, diszedények, a szobrok között Brahma, Visnu-é. Emlékek a cubai hadjáratból, indiánok, japánok, eszkimók eszközei, Polynézia lakóinak vallási szertartásban használt tárgyai, közlekedési eszközök, rajzolt képek.

Az élettani osztályban halak, nagy halak csontvázai, ritkaságok, kitömött emlős állatok a föld minden részéről.

A földtani osztályban ásványok, lebkövek, ércek.

*

A Nemzeti-muzeum mellett vannak a Smithsonian-gyüjtemények, a gazdag angol James Smithson félmilliós hagyatékából. Porai is itt őriztetnek a többtornyos diszes épitkezésben. Sok tárgy ezidőben a st. louisi világkiállításon van, de maradt itthon elég.

Földszinten gazdag állatgyüjtemény, ügyes állattömők munkái. Értékes prémü emlösök, meggyérült madarak ritka példányai. A vadászok Amerikában is lepuffogtatnak mindent, ami puskavégre kerül. Érdekkel nézem a szárnyasok törpe csodáját, a kolibrikat. Minthacsak a mesevilágból kerültek volna ide a kedves kis állatkák. Vannak itt még halak, bogárfélék, melyekről a rovartan szól, kagylók, kövek s. a. t.

Az emeleten amerikai ásatag régiségek időtlen időkből, főleg mexicóiak és az indiánoktól valók. Sok tárgyu gazdag gyüjtemény ez, melyet a nagy emberbarát Smithson, a tudományos müvelődés előmozditására nagylelküen szánt. Ugy a természetrajzi, valamint a néprajzi gyüjtemény, világhirrel bir.

Az intézet több millió könyvet oszt ki évenként tudósoknak és könyvtáraknak, ezekből Magyarországra is eljutnak. Az intézet, tudósokat foglalkoztat, kutatásokat eszközöl.

*

Közelben azt a komoly kinézésü, granit is homokkőből alkotott, jóni oszlopokkal diszitett kincstár épületet, államnyomdát néztem meg, melynek a 200 szobájában a papirpénz, értékpapirok és póstai értékjegyek nyomatnak.

Főbejáratnál egy szobában fegyveres őrség van, távbeszélő összeköttetés a rendőrséggel és katonasággal, tüzőrséggel. Minden eshetőségről gondoskodva van. Ezenkivül 68 őr áll szolgálatban, 500 hivatalos személy van elfoglalva.

A bankó prés volt müködésben, mely az egydollárosokat nyomtatta, négyet egyszerre, előbb az egyik, azután a másik oldalon.

Ládaszámra voltak csomagolva a kisebb-nagyobb bankjegyek, green-back, az egyik zöld hátunak neve.

Sok, sok, tenger sok pénz, a milliókat vaskerekü kocsikon tólták odább, amint elkészültek.

Nyomtatnak kézigépen, egy-egy leány segédkezése mellett

érclemezekről, galvános uton való másolással 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 500 és 1000 dolláros jegyeket, de csak 3000 darabot egy-egy lemezről. A papiros ezer ivenként volt csomagolva. Az első papirpénz 1690-ben Bostonban látott napvilágot.

A Nemzeti-bank ebben az épületben van elhelyezve. Sok millióval fordul elő naponta a pénz, államjegy, mely ha ide a ládafiából, vasszekrényből visszakerül, többé nem megy ki, csak az uj kiadás megy a vándor utjára. Mindent lehetett megnézni, csak a lemez vésést nem.

Őrség, vigyázat, kőfal, vasszekrény, villamos készülékek dacára is megrabolták az Egyesült Államoknak ezt a nemzeti kincstárát. Milliókkal dolgozó bünös szövetkezet, milliárdos rablást követett el 1905. évi március utolsó előtti éjszakáján. Elemeltek 268.000.000 dollárt, a mi pénzünk szerint egy milliard és 340 millió koronát. A villamos áram nem müködött, tehát a főbb tisztviselőknek tudni kellett a rablásról.

Miként történhetett a rablás? A bankrablók villamos gyárat épitettek, de nem villamosságban utaztak, hanem a gyártól egy mérföld hosszu alagutat furtak, hogy azon a kincstár pincéibe juthassanak. Az alaguti villamoson szállitották el azután a roppant kincset, értéket, melyhez jutottak, valószinüleg viz alatt járó hajókon a nyilt tengerig. Ilyenformán hozták hirül nekünk a nagy rablást, az amerikai hirlapok.

*

A Fordz-szinház mellett elhaladva, Lincoln elnöknek a meggyilkolására gondolok. Átellenben a házon tábla van, mely azt a helyet jelöli, ahol meghalt (1865) a nagy ember.

*

Washingtonnak a sok nevezetessége közül még háromat nézek meg. Egyik a Patent Office, a tulajdonképpeni belügyminiszterium, de általánosan Patent Office-nek nevezik egyik hivatal osztály után, melyben a szabadalmakat adják, azt is mondhatjuk, hogy gyártják, mert nagyon sok a szabadalmi oltalom alatt álló tárgy abból az időből is, mikor nálunk a patenseket, nyilt parancsokat adogatták ki.

Az idegenek főleg azért látogatják ezt a házat, a találmányok muzeumát, mert a felső emeleten lévő négy nagy szobában vannak szám és idő szerint osztályozva a szabadalmat nyert tárgyak, készülékek, idősebb testvérek mellett a fiatalabbak; ha kicsinyek,

eredeti nagyságban, ha nagyok, picinyitett kiadásban, mintákban. Habár a legnagyobb találmányok, létrejöttüket a véletlennek köszönik, mégis nagyon sok jutott az emberi kezek gyurásának, alakitásának.

Sok érdekes látnivaló, valóban. Napjainkig, ezer meg ezer találmány modelekben, csakhogy szakértő magyarázó és ahhoz való tudás részünkről és főleg sok idő kell hozzá.

A nők mint feltalálók szintén ezerszámra szerepelnek. Automatikusan ringó bölcső, készülék a tyukok lábára, hogy ne rongálhassák a veteményt. Következtethetünk mindezekből az amerikai társadalom tetterősségére, az intézmények gyors fejlődésére és az amerikai nők verseny képességére a férfiakkal.

Gazdag emberek, sőt milliomosok is szerepelnek a feltalálók lajstromában, mert akinek sok van, még többet akar és a leleményesség kincshez juttat.

Bessemer Henriknek sikerült az acélöntés. A vasuti és hajóforgalmat nagyon előmozditotta a találmánya által. Az egykor szegény ember, mintegy másfél száz millió koronát hagyott maga után pár év előtt. (1898.)

Westinghouse, a süritett levegő alkalmazását eszeli ki a gépeken. Légfékkel állitják meg — tudjuk — a legnagyobb mozdonyok vágtatását. Ez is gazdag lett.

Hiram Maxim a tengerészeti lőfegyvereket tökéletesitette, de a léghajózási kisérletei célhoz nem vezettek.

Graham Bell-t a távbeszélője tette gazdaggá.

Edisont a villamos világitás, a táviró, fonograf és telefon tette hiressé és gazdaggá. Köztársasági elnököknek is vannak találmányaik. Lincolnnak a találmánya az, miként lehet vizmentes vászonból készült, felfujt zsákokkal a hajót, sülyedéstől megmenteni. Jefferson, egy sétabotból széket alakitott.

*

Ennek közelében a nyugdij hivatal van, Pension Office.

Érdemes megnézni a hosszukás négyszegben épült nagy háznak a vörösre festett udvarrészét. Igazán szép, alul fölül sok nagy oszloppal ékes. Az udvar hely, 20.000 ember befogadására képes, jól használható ünnepélyek rendezésekor, nagyobb csoportosuláskor. Több lépcsősor szab utat a nagy ház belsejébe.

Egy hivatalba bemegyek és a vezetőm kérelmére egy tisztviselő megmutatja egy katonának, igazolványos altisztnek a

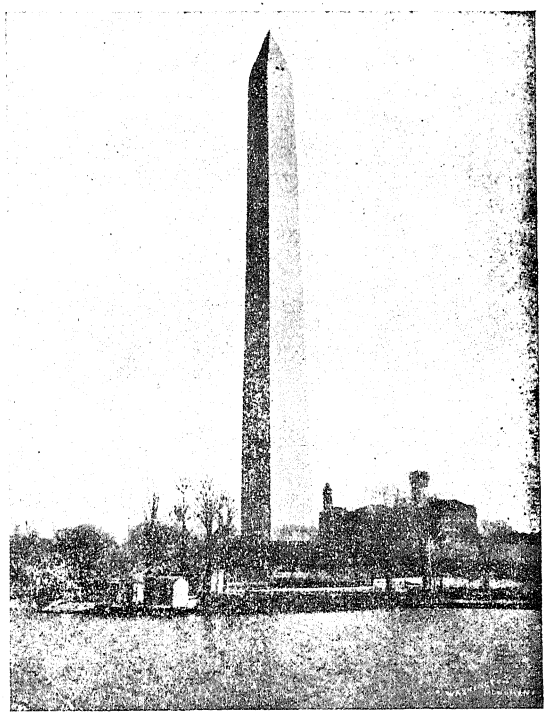
feljegyzési lapját. Mikor és hol született, mikor állt állami szolgálatba, fokozatos előmenetele miként volt, mikor lett nyugdijképes, milyen összeget élvez öreg napjaira. Név és szám szerint mindent azonnal megtalálnak. Uncle Sam soknak nyujt nyugdijat, özvegyeknek az 1812. évi angol- és az 1849. évi mexicói háboru idejéből. Nyugdijzattal hegesztik be a sebeket, melyeket az ellenséges kardok és golyók ütöttek.

*

Washingtontól bucsuzóban, a délesti órákban, mikor az idő teljesen derült volt, mentem az Obeliszkhez, hogy a tetejébe kerülhessek, kilátást élvezhessek a szép fővárosra.

Nem olyan egy darabból való kősugár ez, lobor, mint aminők Egyiptomból kerültek ki. Ezt a csucsos emléket a béke harcában nagy Washington-, nyilegyenes irányu első elnök tiszteletére emelték, inkább épitették, aki alapitotta, kiépitette az Uniot, miközben fényes pályát futott meg. Neve, Washington Obelisk. Belül üres. A nagy kötáblák egybekötő ragasztéka látható.

A Mall Parkban van. Magassága 169 méter és igy kőben a világ legmagasabb épitkezése, felülmul minden hires, magas tornyot, fenségbe csap. Minden nagyra, mélyre, magasra vállalkozik az amerikai merészség. Fala az alapnál ötödfél méter vastag, tetején alig fél méter, legtetején a nagyon könnyü, nem rozsdásodó, ezüstfehér fémből, egy szóval, alaminiumból van a sap-

A Washington Obeliszk Washingtonban.

kája. Napfényben, ijesztő magasságban élénk ragyogással csillog. Többen gyülekeztünk össze az Obeliszknél. Sorszám szerint kapjuk a felutazási jegyet. Nem akarok 900 lépcsőfokon félóráig baktatni, elfáradni, izzadni és szellős fent meghülni, inkább várakozom, padra ülök az árnyas oldalon s tanulmányozon az épitkezést, melynek e nemben nincs párja a világon. Az amerikaiak már sok olyan dolgot eszeltek ki, ami nincs máshol, Eddig kinek jutott volna eszébe a márványt ilyen magasra felvinni, főképp, mikor körülbelül másfél millió dollár kell a költségre, és még nem is ház. Egész uj alkotás, éppen husz éve, hogy készen van.

Körüljáron, 23 lépesnyi az egyik határélétől a másikig. Emeletes ház alapjának is elég volna a négy oldal.

Kikiáltják a számomat, előlépek s kisvártatva a felvonó készülékre hágok. Többen voltunk, ugy harmincan. Nyolc perc alatt, könnyü szerrel fent vagyunk. A fölfelé utban, a felvonó gép üresén előtünnek és el istünnek a falon lévő, kőbe vésett irások, az egyes államok, testületek befalazott kőlapjai.

Felérkeztünk. Az Obeliszknek gulába hegyesedő négy részén két-két üres ablak van, alulról macskafej nagyságuaknak látszanak, valóságban, nehány ember állhat egymás mellett s kényelmesen kiláthat. Mindent, összelapitva látok. Éledezett a szél.

Közelben, házfödelekre, üveg- és kupola tetőkre, lapos- és csucstetőkre, a háztömbökből kimeredő magasságokra, — távolban, Alexandriáig elnyuló pompás kilátás. A pespektiva, messzire mélyed bele az egész környékbe, szelid homály borul a végére. A Capitolnál elmondtam azt, mit láttam, itt csak azt jegyzem meg, hogy még, messzebb láttam, többet fogott meg a szem. Kezemet a fülemre tapasztom,az alulról jövő hangokat hallgatom.

Már mindnyájan lent voltak, elmentek akik velem feljöttek, azok is már, akik később jöttek, emelkedtek ide, és én még mindig nem tudom elhatározni, hogy bár mindent ismételve jól láttam, lemenjek, mert ritkán adódó alkalmatosság ez, könnyü szerrel ilyen magasba jutni és levegővonalban annyit látni! Emlékeztetett az Eiffel- tornyról Párisra és környékére élvezett kilátásra.

Az Anacostia-hidon és az azon tul lévő másikon, a Potomac fölé vont Long Bridge és az Aqueduct hidon, a Rock Creek-en épült kisebb hidakon is megakad a tekintetem, a messze hajók járásán nem különben, a Capitolon legfőképpen. Most még jobban ismerem a várost, mint amikor a Capitol kupolájának a tetejéről néztem.

Sok toronynak magasából élveztem már kilátást, főleg Spanyolország világhires nagy székesegyházainak a tetejéről, de ilyen tágkörüt, ismétlen tágkörüt egyikről sem. A nyolc nyitott nagy ablak mellett elsétálva, a kör, mindig kör maradt, melyet a látóhatár képezett.

Washington látképét nem felejtem el soha, az emlékezésem tábláján mélyen vésték be azt.

Elhagyva az Obeliszket, a nyugovóra készülő nap őszi ragyogó alkonyatának fényében, leghegyében láttam csillogni az ércet, mikor elsiklottak róla a villogó sugarak. Rózsaszinü fény érintette azután az egész Obeliszket, végre ez is eltünt róla. Sötétlettek az öklömnyinek látszó ablakok. Mindez jól jelképezte Washingtonnak világraszóló fényességét, melyet leháritott magáról. Az Obeliszk imádság kőben volt nekem, ebben az Amerikához méltó nagy müben.

Némán ballagtam hazafelé s egyik gondolatot kapcsoltam a másikba.

Teddy Roosevelt urnál, az Egyesült Államok elnökénél.

„Ahol hatalom bölcseséggel számol,
virágzik az állam.“ *Plato.*

Washington, 1904. okt. 12.

Kivántam látni a Fehér Ház urát, azt az eredetileg spártai embert, koronázatlan államfőt és nagybefolyásu politikust, aki negyvenhat államnak és hat földterületnek az ura, elnöke, aki gondterhes müködésében ugy tudja kormányozni az Éjszak Amerikai Egyesült Államokat, igazgatni az államoknak vegyes eredetü népeit, személyesiteni az amerikai közvéleményt, hogy a népek nap-nap után előre haladnak. Rooseveltet ismét biztos reménységgel elnöknek választani készültek éppen abban az időben, mikor én Amerikában jártam és saját szemeimmel láttam azt a nagy lelkesedést, melylyel a világmüveltséggel biró elnöknek a nevét az egyes államokban, minden városban hangoztatták.

A magyarok nagyon örültek annak, hogy az interparlamentáris konferencia záró jelenetében, a tagok bemutatkozásánál legelőször ők kerültek sorra és velök az elnök különösen szivélyes volt. Megigérte az elnök a tanácskozó férfiaknak, hogy világbéke tárgyában, a hatalmakat uj béke tanácskozásra kéri fel s arra, hogy mihamarább küldjék el Hágábaa képviselőiket.

A legszebb erkölcsi mozgalomban a második hágai konferencia eszméje tőle indult ki. Tudjuk, hogy a hágai békebiróság nemes célja: a lefegyverzés, világbéke és a testvériség. Rooseveltnél többet senki sem tett a világbéke érdekében. A Jalutól Mukdenig tartó orosz-japán vérengzésnek is Portsmouthban ő vetett véget. A norvég storthing, neki itélte oda a Nobel-dijnak

béke jutalmát. Sok szépet és jót hallottam az amerikai magyaroktól Roosevelt elnökről és arról, hogy a pártján vannak.

A 18. Street 1304. szám alatt lévő Austria Hungary Office of Embassy, osztrák magyar követséghez fordultam kérelemmel aziránt, hogy eszközöljön ki részemre kihallgatást Roosevelt Tivadar elnöknél.

Kemény István és Sobotka Ferenc követségi tisztviselők utasitása szerint Hengervári Hengelmüller László dr. a nagykövetünk távollétében, ennek a titkárához Rubido Zichy Iván de Zágorje Zich és Zajk urhoz fordultam, aki diplomatikus komolysággal fogadott, de csakhamar kegyes kedvvel karolt fel és szives volt érdekemben levelet irni Loeb Vilmos elnöki magán titkárnak, akinél bemutattam azt. A nagykövetségi titkár, mint utazáson lévő magyar utirajzirót ajánlott.

Az elnöki titkár szivesen fogadott s másnap 12 órakor kérte megjelenésemet a Fehér Házban.

A mondott időben jelentkeztem a titkárnál, ki a váró teremben helyt adott. Összegyülve voltak ott már nehányan, később is jöttek, voltunk összesen mintegy tizen, közöttünk egy igen előkelő nő.

Pontos időben az elnök szobájának megnyilt az ajtaja és egy hivatalnok, sor és név szerint szólitott és bebocsátott, negyediknek engemet.

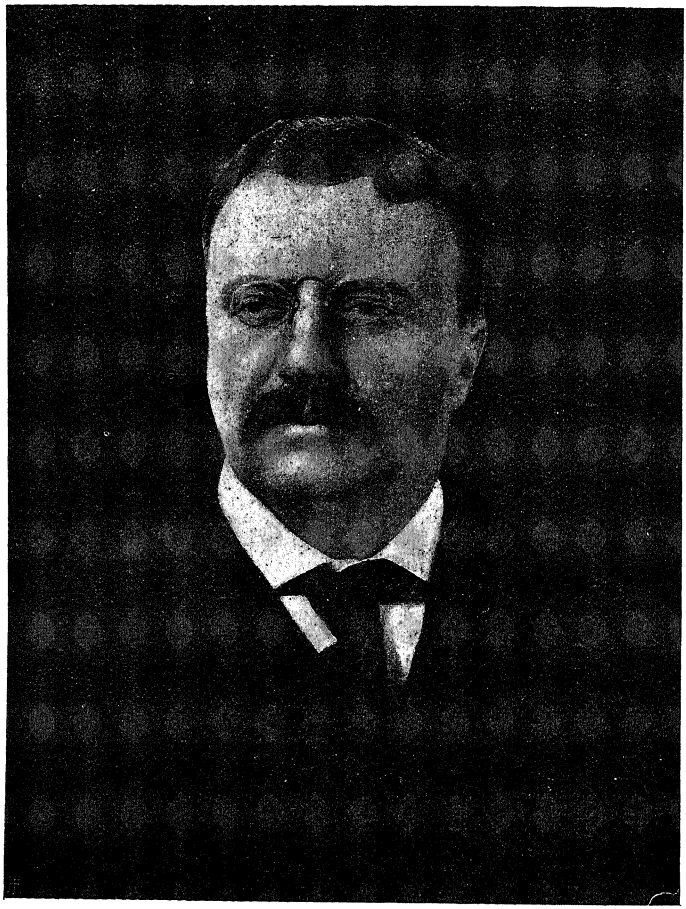
Bemutatkozásomkor az elnök kezet adott, szivesen fogadott, ennek szóval is kifejezést adott. A pillanat jelentősége áthat!

Elmondtam az elnöknek, hogy tanulmányuton vagyok Amerikában. Megnéztem a st. louisi világkiállitást. Elősorolom a kormányzása alatt lévő államokat, az utazó világ országutján lévő nagyobb városokat, melyekben voltam s fölemlitem a jártabb vidékeket, melyeken megfordultam. Mondtam az elnöknek, hogy sok szépet, nagyszerüt és tanulságosat láttam az államaiban, olyan dolgokat is a világkiállitáson és máshol, amelyek eddig ismeretlenek voltak előttem. Mindezekért neki mondok köszönetet. Végre megjegyeztem, hogy ezt a fölötte érdekes utamat leirni fogom s a lelkemben meggyült hatásokat kitárom.

Az elnök nehány rövid-, kérdező közbeszólással kihallgatott, mentegetni kezdte magát, hogy nem beszél tökéletesen németül, habár német egyetemen is tanult és európai tanulmány uton volt.

A személyes népszerüségnek örvendő elnök, angolos kiej-

téssel bár, de teljesen jól és érthetőleg beszélt németül. Leereszkedően szives szóval beszélt, sőt barátságos volt hozzám, nem volt benne semmi méltóságos kimértség, merevség, fontolva itélt, nyugodtan beszélt a nagy ur, mint ember az emberhez. Megnyerő

Roosevelt Tivadar.

volt. Távozásomkor ismét szivélyesen kezet szoritott velem s mondotta, örül annak, hogy megismerhetett. További jó utazást kivánt.

Az elnök, katonás-tartásu, tiszteletet parancsoló alak, erély és képzettség tükröződik arcán.

Huszonhét napra rá, 1904. évi november 8-án megtörtént az uj elnökválasztás és republikanus politikai elvek foglalatjával Roosevelt a 476 elnökválasztó szavazatból 300-at kapott. Elnökjelölt, ilyen többséget nem ért el. Ellenfele M. Parker főbiró volt, a demokraták jelöltje.

Roosevelt Tivadar, régi gazdag holland család sarja, német szülőktől 1852. évben született New Yorkban. Politikailag működött. A new yorki rendőri bizottságnak volt az elnöke, küzdött a rendőrök ellen. Mac Kinley alatt államtitkár lett, a cubai háboruban mint ezredes győzedelmesen harcolt. Azután New York állam kormányzója lett s arra az útra lépett, mely a legelsők közé visz. Népszerüsége folytán Unio-alelnök s elődjének a meggyilkolása után elnök lett, a köztevékenység legmagasabb hatalmi polcára jutok.

Az 1905. évi március 4. napján a Capitol lépcsőjén másodszor esküdött meg az Egyesült Államok jólétének az előmozditására.

Legmagasabb állásával járó és az Egyesült Államok iránti kötelességének az eddigi három év alatt is megfelelt, észjárása nyilt, határozott, tehetségének a fényes bizonyitékát adta, a szabad nép teljes reménynyel nézhet a jövőbe. Éljen az elnök!

Az amerikai magyarok Roosevelt elnököt szeretik. Már akkor, mikor a cubai hadjáratra az ezredét szervezte, a magyar republikanus club, disztagjának választotta. A háboru győzelme után ugyancsak a magyar club, ajándékot nyujtott át neki, remek magyar nyerget, lovaglásra. Később diszebédet is rendeztek a tiszteletére, nyolc év óta pedig minden születésnapja alkalmával küldöttségileg üdvözli a club, disztagját, a Fehér Házban, ébren tartja vele a rokonérzést.

Örömet okoz az elnöknek a magyarok figyelme és megjelent 1904. év végén New Yorkban, a Waldorf Astoria szálló fényes termében, a club által tiszteletére rendezett diszvacsorán.

Azt is tudjuk, hogy a kedvelt elnök, megismervén magas szárnyalását lelkének meghivta Apponyi Albert grófot a villájába, családi körébe egy napra, ami nagy kitüntetés. A reggeli étszereit magyar koronás cimerek diszitették, melyeket az elnök magyar embertől kapott ajándékba.

Világhires szónok grófunkat, a nagy államférfiu- és minisztert, kinek a beszédében, irásában mindig erős magyar lélek nyilat-

kozik meg, azóta Edvárd angol király is egy óránál tovább tartott magán kihallgatáson fogadta, nejét pedig Alexandra angol királyné. A Londonban megtartott interparlamentaris konferencia alkalmával történt ez. (1906. julius.)

Roosevelt elnök, politikai véralkat, nagy elvei vannak a politikában, céltudatos államférfiu teljes bevégzettséggel, duzzadó akaraterő. Helyét sziklaerősen állja meg. Tekintélyét sulyba veti. Mint arany szivü, tiszta jellemü, fényes egyéni tulajdonságokkal megáldott férfiut dicséri a közszáj. Egész élete arra vall, de igazolja ezt a legutóbbi megválasztása is, 14 millió választó szavazott le, többen mint valaha, Roosevelt ujbóli megválasztása fölülmulta az eddigi eredményeket. Közóhaj megvalósulása. Neve az ujságok fején szerepelt.

Parker ellenjelölt, nem alakithatván át a közvéleményt, a választás kihirditése után, ha nem is sorakozhatik oda, Roosevelt zászlaja alá, első üdvözölte mégis az ujból megválasztott elnököt, mondván, hogy „a nemzet, szavazatával nyomatékosan helyeselte az igazgatását.“ Roosevelt tehát az ellenfelének a hódolatos tiszteletét is kivívta, mikor a közvélemény kialakult.

Azóta, mozgalommal, az erélyes, tapasztalt és kiprobált ember harmadik elnökségéről is van komoly szó, tudják, hogy nem viszi népét zátonyra, ez pedig akarja, hogy a trustellenes politika ne szenvedjen hátrányt.

Acélos lélekkel, izmos munkaerejével, érje el fehér aggsággal a patriárkák korát! és szeresse a magyarokat!!

Miként választják az Unio elnökét?

Az Unio elnökének a megválasztása, népakarattal, kétfoku szavazással történik. A nagyközönség minden államban csak elnökválasztókra szavaz. Az egyes államok annyi elnökválasztót választanak, ahány képviselőt és szenátort küldenek.

Az elnökválasztókat minden államban november első vasárnapját követő kedden kell megválasztani. Ez a döntő, mert ebből a választásból kitünik már, hogy hányan vannak az electoral college összeállitása után egyik-másik pártból. A tulajdonképpeni elnökválasztás már csak alakiság, mert az elnökválasztók, hagyományos szokásból, csak arra adhatják le a szavazatukat, akit nemzetgyülésen jelöl a pártjuk s igy a nemzet választ.

A beadott szavazatokat mindkét törvényhozó testületnek a közösen tartott ülésén bontják fel. Ha a szavazatok többségét egyik jelölt sem kapta meg, a három legtöbb szavazatot nyert jelölt közül a képviselőház választja meg az elnököt, csakhogy ebben a választásban minden állam csak egy szavazattal bir.

Javában folyt a korteskedés, mikor Amerikában jártam. Lázban volt a többszörös állam, a pártoskodás hazája. A politikai szenvedelmek lobbot vetettek. Minden lehetőt elkövettek. Ki, emellett, ki amellett tört lándzsát. A tizenhárom próbás hazafiak, amennyiben Amerikában ilyenekről lehet szó, erősen ütötték, verték a mellüket. Politikai tényked̈ők, öblös torku szereplők jártak-keltek, dörgedelmes szónoklatokat tartottak.

Pangás, szünetelés állt be az üzletben, iparban és mindenféle foglalkozásban. Az egész társadalom lázban égett. Az elnökválasztókat jelölgették tanácskozásokon, gyüléseken, utcai népgyüléseken, mutatós körmeneteken. A régi és ad hoc keletkezett

hirlapok is megütötték a nagy dobot, falragaszok kiabáltak, politikai összejövetelek, beszédes diszebédek, vacsorák voltak, lármás fáklyás zene, tüzijáték, megannyi kortesnek az ébersége virrasztott, figyelt mindenütt.

Nemzeti bizottság, minden államból egy tag, vezérkar intézi az elnökválasztási harcot. A bizottság, választás idejébeu New Yorkban székel, máskor Washingtonban. Több osztályban végzik a dolgukat, óramü pontosságával járnak el. A pártok szervezkednek.

Nem a vesztegetésre, hanem az elmondott széles körü intézkedésekre megy a kiszámithatatlan sokaságu pénz. A rajongó és lármás politikusok, a nagyhangu népszónokok aratnak ilyenkor, mert jól fizetik őket azért, hogy 16 millió választót kell fellármázniok, meggyőzni, fejébe verni a meggyőződést.

Mindezek dacára erőszakosság nem volt, nyugodtan folyt le a választás, csak Coloradoban, szívós ellenfelek akadván össze s kiélesedvén az ellentét, történt gyilkosság. A köztársasági párt egyik bizalmi embere, egy választó bizottságnak a két tagját lőtte anyon.

Az elnök választási hadjárat után, ha öklelték is előbb egymást a homlokegyenest ellenkező felfogások, megnyugszanak a felizgatott kedélyek, nincs szakadatlan vitatkozás, mert a cserben hagyott elfelejtve, a pártkeretek töredezve, a köznap visszatérve, megy mindenki a dolgára és minden a rendes kerékvágásba terelődik. A világ két sarka nem dőlt össze. A köznek békéje helyreállván, a politika tengere már nem háborogván, nem ellenzékieskednek midenáron. Gerinctelen alakok nem lévén, választás után jutalomosztás sincs.

Az Unio elnökének legalább 35 évesnek kell lenni és olyan anglikán vallásu polgárnak, aki Éjszak Amerikában született, vagy 14 év óta tartózkodik ott. Az elnöknek az Unio alkotmánya szerint nem szabad elhagyni az amerikai földet.

Az elnök évi fizetése 50.000 dollár, képviseletre kap 75.000-et. Négy évre választják, de ujra megválasztható. Csak azt akarják, hogy az első állami hivatal ne állandósitassék. Időközi választás nincs, mert az elnök helyét, ha ugy esik, az alelnök tölti be. Uralkodó, csakhogy az uralmát és hatalmát fegyelmi, függési szempontból korlátozni akarják a rövid időre szóló meghatalmazványnyal. Demokratikus érzelmét azzal is ébren

tartják, hogy az egyenlőségnél fogva az elnökkel a néger és indián is kezet foghat.

Reánk európaiakra nézve is nagyfontosságu az amerikai elnökválasztás, nemcsak azért, mert a nemzetközi nagy kérdésekben mind jobban akarnak érvényesülni, de Amerika, illetve a nagy köztársaság fellendülésével, ipar- és kereskedelmi cikkeivel, vámtételeivel veszélylyel fenyegeti Európát.

Washington sirjánál.

„A derék nem fél az idő mohától;
A koporsóból kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek s jövendő
Századok áldják." *Berzsenyi.*

„Tudod-e az erő micsoda? Akarat,
Mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat."
Arany János.

A washingtoni osztrák-magyar nagykövetségnél, hivatalos ottjártamkor ajánlották, hogy ránduljak ki Mount Vernon-ra Washington sirjához. Az uttávolság 15 mérföld, az utazás nem fáradságos. Lehet menni hajón a Potomac-on és villamos vasuton. Utóbbi alkalmatosságot választottam a visszaterjedő utra is egy szép délután, az előbbinek elmulasztását sajnáltam azután, mikor a szép folyó kanyarodását láttam Mount Vernon-nál.

A Long Bridge-n vitt az ut a Potomac-folyón át. A hajóknak élénk volt a közlekedése szem előtt. A Columbiai-területből csakhamar kijövünk s Virginia államba átmegyünk. Old Dominionnak nevezik mert az első angol gyarmat itt alakult. Jobbra marad el az Arlington temető, melyet a Capitol- és az Obeliszkről láttunk.

Eltünnek lassanként Washington főváros kimagasodó épületei. Előtérbe lépnek az összekapargatott kis birtokok, házak a kültelkeken, kocsinülő emberek. Zöld nyálkás, butykorékot vető vizzel telt árkok, másutt az Istentől ültetett virágok. A kocsi tele van kirándulókkal, főleg nőkkel, gyermekekkel, a férfiak, üzletemberek Alexandriába törekedtek, abba a virginai régi városba, ahová Washington járt az isteni tiszteletre s melynek a templomában maig kegyelettel örzik a padját. A templom torony olyan, mintha széles alapon háromat helyeztek volna egymásra, nagyot, kisebbet és legkisebbet.

Alexandriában kiszállok s a másik kocsi alkalmatosság meg-

érkeztéig várok. Alkalmam volt ismét egy kisebb amerikai várost látni, melyben kevesebb a hazug ragyogás, nagyobb az életbiztonság az utcai közlekedésben s az emberek nem járnak rohanvást. Lassan ballag az esernyő javitó, vándoripart üz. A fü is kiserked néhol a kövek közül, vakolat kivánkozik le a falakról, utszélre kihajitott tárgyak. Hasitott köböl az utca burkolat, csak a főbb utakon kockakőből kirakva. Máshol faburkolat, mégmáshol sem kőből, sem fából.

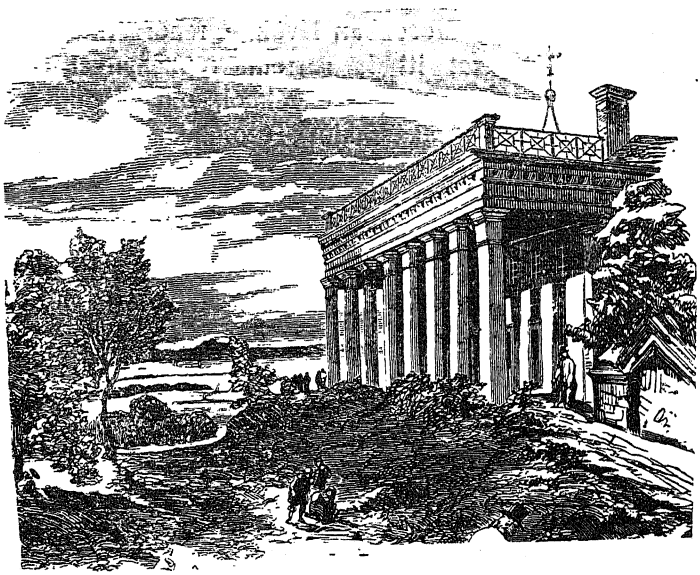
Itt is vannak kereskedő házak, Marshall House, Carlyle Hous, ha nem is olyan nagyok, olyan magasak a semmitmondó szürke házfalak, mint a nagyvárosokban lévők. A rendszerint szines téglából épült lakházakat itt is szeretik repkénynyel befuttatni. A faház dominál, összeütik gerendákból, oldalait kideszkázzák, fapalotát is csinálnak, akár mint Throndhjemben, a norvégek király koronázás városában.

Halálmező, nemzeti temető a város határában, 4000 örökre elpihent, több oroszlánbátorságu katonával. „Az emberiség története vérfolyam", mondja Petőfi. Megbomlott hadisorban rohanva egymásnak, a népemésztő küzdelemnek zivatarában kisurrantak a világból. Megszünt joguk, kötelességük. Reményük, életük, jövőjük nincs már. A halál birodalmának lettek csendes lakói, röggel váltak egyenlővé. A temetett szivek porából, kihajt a hazaszeretet virága.

Kisvárosi ráérkező, mondjuk dologtalan kisasszonyok karonfogva jártak alá-fel az utca hosszán, fajárdán, nézegettek, nevetgéltek, azután betértek egy boltba, melynek félig elmosódott felirata volt. Egy farácsos házajtóban kis leányka ül, mellette az uzsonnás csészéje. Azalatt, hogy aprit a tejbe, az utána sompolygó cicája megfölözi azt. Időközönként villamos kocsik szaladgáltak. A kihalt utcák fölélénkültek, mikor a zarándokok jöttek. Az utcán, egy csapat katona vonul végig hangos dobolással. Az utcaajtók kipattannak. Egy elkanyarult utca sarki megállójánál, rozsdás kapu mellett megvárom azt, amely tovább visz. Elmélkedem addig arról, hogy ez az egész föld, Washingtontól Richmondig, Virginia állam fővárosáig, minden talpalatnyira vértől ázott a polgári háboruban. Sok jel mutat arra, hogy halált osztogattak erre, mikor hegyen-völgyön durrogott az ágyu, szólt a puska. Ahol egykor a holtak kigőzölgésétől meg volt fertőztetve a levegő, ott most egészségtől duzzadó nyárspolgárok politizálnak a malmok alatt.

Virginia államot, az elnökök anyjának is nevezik, mert az első elnökök ebből a népes és tekintélyes államból kerültek ki.

Egyhangu tájon járunk. Az ut szélen magba szökött füvet, vékony száru, sovány bokrot látok, mellette a szamárkenyér kék bugója virit. Egy zörgős, rázos parasztkocsi port ver fel az országutján. A lovakat, kivénült ostoros hajtja, csattogó ostorral biztatgatja. Egy vándorköszörűs, vájódott keréknyomon, keréken tólja kerekét. Porfelhők huzódnak körötte, fölötte, Odább téglát

Washington háza Mount Vernon-on.

vetnek. Mégamodább hegyemelkedések, a földkéreg összegyürüsödése, Mount Vernon-hoz közeledünk. Zöld hegy.

A kiszálló állomásnál élelmes üzletember lélitalt és szeszes italt, lappapirt, képes levelező-lapot és pósta-értékjegyet árul, gyümölcscsel, csemegével szolgál és széket kinál.

Egy kertkapunál belépünk az ősi birtokon, magasba törekvő fák sorában emelkedően haladunk, miközben oldalt feltünik nehány öreg fa. Egy hölgy, emlékül levelet tépked.

A nevezetes, egyemeletes faházhoz érünk, a kezemnél lévő rajzából azonnal ráismerek a néhai való jó Washington mansionjára. A nyolc faoszlopos nyitott csarnokában, a padokon pihennek

már, akik előbb jöttek. Fölöttük, a falon, a fák szaggatott árnya lebbent.

Megkerülöm a régi épületet, felnézek a középen lévő apró kilátásos tornyára. Nem kell felmenni, 60 méterrel vagyunk alant is már magasabban a Potomac viz tükrénél, élvezhetjük a pompás kilátást az Allegheny-hegységből eredő, itt már széles folyóra, partjára, tájára.

Ez az egyszerü ház, körülötte néhány gazdasági épület, fákkal beültetett kert és a 3200 hektárnyi szántóföld volt Washingtonnak a birtoka, melyet Lörinc bátyjától örökölt, aki Vernon angol tengernagytól nevezte el, mert alatta szolgált. Becsületben eltöltött élet alkonyán, életfeladatainak megoldása, fényesen betöltése után, a politikai élet izgalmaitól távol maradva, ide vonult vissza kisgazdálkodni a világtörténelmi, polgári és katonai nagy alak, kristálytisztaságu jellem, a demokrácia hőse, aki soha sem kereste a népszerüség dicsőségét, még sem volt az nála muló.

Ház és a fákkal beültetett kert megvételén állapotának megőrzése végett, a kegyeletes utókor gyermekeinek sürün látogatott zarándokoló helyül szolgál.

A washingtoni Washington Obeliszktől, 22 kilométer hosszu ez a fasoros „szent ut.“ Idevaló vagy idegen, aki tiszteli a Nagy Washingtonnak emlékét, eljön ide, hogy láthassa, milyen egyszerüségben élt és halt meg a kitünő államférfiu, több, államalkotó, még több, az Egyesült Államok függetlenségének a megalakitója, állandósitója, aki való-

Washington György.

ságos fogalommá vált. „A lelkes eljár ősei sirjához s gyujt régi fénynél uj szövétneket.“ Garay.

Szaporázom a lépést, hogy előbre kerüljek. Földszinten és az emeleten láthatjuk a szobáit. Az ebédlőben terpeszkedik egy egy nagy asztal, alul középen, négy oroszlán láb tartja. Széles kandalló vasrács mögött. Egy nagy olajfestményen, fehér lovon, Washington. A hálószobában mennyezetes széles ágy, apró butordarabok, dolgozó szobájában iróasztala, a társalgó szobában régi, de jól megőrzött butordarabok, a pamlagon, székeken szinehagyott szövetburkolat, más szobában, régi formáju szekrények. Mind ugy van, amint akkor állt, mikor elbocsájtotta a rabszolgáit és a roskadozó testét már csak lelkének az ősereje tartotta, mig végre ebből a házból az örökké valóságba költözött a ház ura. A hagyomány róla, legendává kezd átszellemülni.

Egy külön, e célra alakult nőegylet tartja az ereklyéket rendben. A kegyeles érzés az amerikai emberekben nagyon ki van fejlődve. A régi épületet nem engedik oszlásnak indulni, pedig azóta, hogy Washington itt lakott, az esztendő sokszor fordult. A ház ura egyszerü lelkének a bélyege van rányomva.

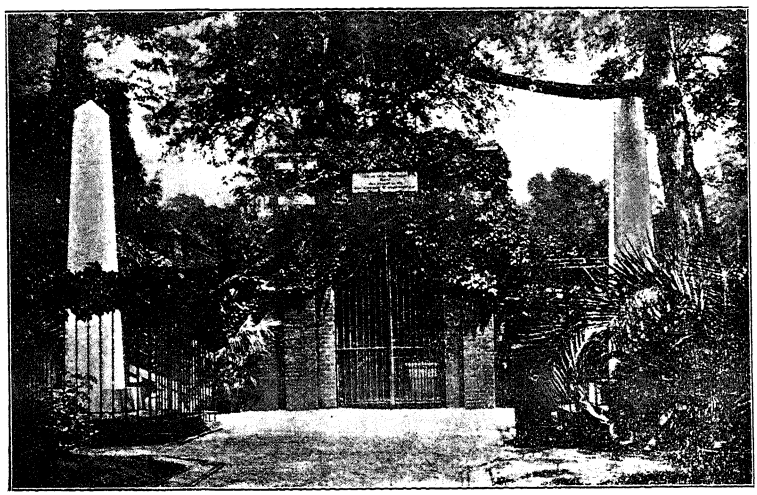
A haza atyjának a sirja, az még csak a polgáriasan egyszerü. Ez ő reá vall, aki nem ragyogott, használt. Enyészet azért soha sem borulhat az emlékére. Előtte, vasrácsokkal körülvett két obeliszk, közönséges halandóké a temetőben sokkal szebb. Föld fölötti egy alacsony sirbolt barna téglából, vasrács kapuval a közepén. Keresztül látunk rajta. Két igen egyszerü kőkoporsó egymásmellett. Az egyikben nyugszik Washington György, másikban a felesége Custis Márta. Gyermekük nem volt. Indázó növényzet kuszik fel a sirbolt tetejére. Elhervadt, összeszáradt virágu koszoruk a sirbolt körül. Halotti pompának nyoma sincs. Igy illik az, az önzetlen hazafihoz, akinek, életében nem kellett fény, s annak dacára, hogy állambölcs, diplomata, államférfi, szónok és katona volt, csak polgár kivánt lenni. Ebben kereste erényét. Aranygalléros, öntelt főtisztjeink, az ujkori kalmárszellemek is, kötelesség tudásában, tanulhatnának tőle, a hasonlithatlanul sokkalta nagyobbtól.

Igy nyugszik a virginiai farmer gyermeke, az Unio első elnöke, a legnemesebb, legnevesebb emberek egyike, a virginiai ültetvényes, igaz érzésü demokrata, aki előbb gazdasággal foglalkozott, később mint katona, — nemzetőrség kapitánya — vitézkedve fokról-fokra emelkedve szolgálta a hazáját, mig az éjszak amerikai

hadsereg főparancsnoka és korlátban ura lett. Mint ilyen, Caesar volt a hadviselésben. Nagyarányu lélek az Egyesült Államok történetében, minden idők gáncsán felül van.

Harcolt az indiánok, franciák és angolok ellen, s amikor a fényes győzelmeket kivívta s békét teremtett, letette hatalmát, nem fogadott el semmit sem.

A politikai téren tovább müködvén, 1789-ben egyhangulag választották meg — a bizalom benne összpontosulva — az Unio elnökének, négy évre rá, másodizben. Harmadszor is megakarták

Washington sirja Mount Vernon-on.

választani, de nem fogadta el az elnöki tisztet, ugy gondolta, legyen más is az.

Ő alkotta meg azt a keretet, melybe az Unio bele illeszkedett. Szövetséges köztársaság volt az alapeszméje.

Szerette a szabadságot, mint Brutus, kötelességtudó vol minden dolgában. Ha ezek a polgárerények nincsenek is a koporsójára vésve, tudja mindenki, hogy ez az egyenes férfilélek, az önzetlen hazaszeretetnek volt a tündöklő mintaképe. Nem fog soha feledésbe merülni, aki a szó nemes eszményi értelmében volt ember és nem változott az első fellépésétől politikai végrendeletéig. Ahol kezdte, végezte. Szilárdan állt meg. Férfias bátorsággal, nem rettent vissza semmitől. Egész életében a polgár erények tükre

volt, mely nem homályosodott el soha, ő maga, a fedhetlenség tisztaságában ragyog. Annak, aki kitünést soha sem keresett, egy állam, az Unio fővárosa, más kisebb városok, egyetemek, hegyek viselik a nevét, nagyszerü szobrok tartják fen az emlékét és a washingtoni Obeliszk. A márvány romlandó, az idő megdönti a legerősebb falakat, de a név, korról, korra elszáll messzire, századok énekeiben zendül. Budapesten is állitottak egy szobrot Washingtonnak. A mi székesünk is hirdeti a nagyságát. Ha elmegyünk mellette, tanuljuk meg a szabadságot mindenek fölött szeretni, szabadságban az igazságot kedvelni, mert enélkül nincs szilárd alapja az országnak. Tanuljuk meg, de jól, hogy a szeplőtelen tiszta hazafiságunk mindig önfeláldozó és önzetlen legyen, a szónak megtisztult értelmében az legyen. Ha mindig igy lett volna, az összetartó erő nem indult volna oszlásnak, a nemes szellemtöl áthatott kornak folytatása lett volna, mennyire lehetnénk már előre!

Washington sirjánál Eötvösünk szép szavai jutottak eszembe: „Az emberi nemnek szüksége van nagyszerü példákra, hogy a serdülő ivadék fölfelé tekinteni, nemes célokárt lelkesedni, értők fáradni, nekik áldozni tanuljon.“

A szentjános bogárka már fénylett a füben, mikor haza indultam Washington sirjától.

Washingtontól Philadelphiáig.

A washington-baltimorei utvonalt másodszor járom. Akkor este, most nappal eredtem utnak és igy látatlanban nem maradt ez az érdekes részlet.

Még egy utolsö pillantás a Capitolra s azután a washingtoni 270 méteres alaguton átbújva, robajjal, eszeveszett gyorsasággal, táviró póznák pillanatnyi váltakozásával rohanunk a pályán. Gyógyszertár a vonaton, szerencsétlenség a szem előtt.

Az ég bárányfelhős. Tenyérnyi felhők elszórtan.

Marylandban egyhangu tájak következtek s vártam a közelébb tüzvész által nagyon elpusztitott Baltimore nagy városnak feltünését a látóhatáron. Hogy milyen kiterjedt város ez a természetes kikötő hely, az Atlanti-tenger hosszu öblének a csücskében, legjobban vesszük észre, mikor olyan sokáig halad a gyorsvonat a város hosszában el, sőt egyideig a városban magában. Kár, hogy a földalatti ut sokat vesz el a szem elöl.

Két hét előtt Roosevelt elnök és családjának a különvonata haladt ezen az alaguton át s csaknem szerencsétlenség érte őket, mert a gőzmozdony hátulsó, hajtó kerekén baj esett, eltört és lefejtődött a keréksin. Az egyik vége fölfelé görbülve a kazánba szorult be s elzárta a gőzt. Légfékezővel állitották meg az alagutban lassabban járó vonatot s a mozdonyt kicserélve ment a vonat tovább. Csak soha se legyen nagyobb baj, mondta az elnök hidegvérrel.

Lord Baltimoretól van a város neve, sok emlékétől The Monumental City a mellékneve, 558.660 lakósa között sok katholikus vallásu ember lakik benne, érseke, az Unio államainak a primása.

Sokat hallok beszélni a tüzvészről, mely ebben az évben, 1904. február 7-én vasárnap tört ki egy lángocskából, mely rémes lángtengerré válva akadálytalan pusztitott három napig a keres-

kedelmi negyedben, 140 hold területen. A pusztulás feketeséget festett a rommá vedlett házfalakra, látszik.

A Hurst-épülettől emelkedtek fel az első, pattogó lángnyelvek, melyeknek az épületben felhalmazott selyem és pamut áruk adtak táplálékot. Máshol, füst borit mindent. Füstgázak robbanást okoztak, a légnyomás ablakokat tört s az épület összedőlt, szerencse, hogy emberéletben kár nélkül.

Ezután a vörös kakas házról-házra repül, 12 épület fogott tüzet, állt lángban, mely sistereg és pattog, gyors rohamban vitte a szél az égő anyagot, széthajtotta a lángokat, el-elkapta a laza pernyét. Ismét robbanás, mely roppant dördüléssel rázkódtatott, mert 800 font puskapor gyulladt meg, lángoszloppá emelkedett, rettentő hőséget árasztott, azután biborszinüre festette az eget. Ujabb tápláló anyagot kapva, felszabadult a pusztitó elem s tovább harapódzott, tobzódott. Izzó lett az ég. Dühöngött a szél, széthordta a zsarátnokot, égésszagot fújt, mely eltöltötte a légkört. Egy szálloda és 20 áruraktár lobogó lángban égett már. Pokoli ragyogás, a tüzoszlopnak emelkedésében, égre lövelésében, a láng száguldásában, gyuanyagok hordásában.

Washingtonból, Philadelphiából, sőt New Yorkból jött a segitség, a pokoli, ádáz, rettentő elem megfékezésére, nagy müködésben voltak a tüzfecskendők nappal és a vérvörösen leereszkedő éjszakán.

Ismét szerencse, hogy megváltozott a szél iránya, a kikötő felé vitte magával a lángokat, arany fonalakat, tündöklő szikrákat, a sötéten gomolygó szörnyü füsttengert.

Több 10—16 emeletes házból, acélból és kőből épült felhőkarcolóból, csak az acélváz maradt meg, a többi rom, recsegéssel, roppanással omlott össze. A tüz rombolt és szétporlasztott. Zsarátnok a hamu alatt, terjedt az égőanyag, a vészkiáltás riadva fut végig az utcákon. Hamu eső hull alá.

Egymásra halmozott, vörös fénytől boritott tárgyaknak nagy rakásai vannak. Katonák és rendőrök nagy sebtében jöttek segitségre, hogy a zenebonában, lakóhelyek düledéikein megakadályozzák a fosztogatást, katonai uralom volt fél hónapig s igy egyetlen büntetendő eset sem fordult elő. Tőkés mentette a papirját, szegény a lim-lomját.

Másnap este hanyatlott a szél ereje, a tüz nem találván táplákekot, tovább nem terjedt.

Ami a tüz fogára került, elemésztett mindent. Ideget rázó jelenetek támadnak az utjában. Elégett összesen 2300 épület, elhamvadt 150 millió dollár érték, a biztositó társaságok sokat vesztettek. Értékpapirok, vasládákban a romok között hevertek, a pénzintézetek beszüntették az üzletüket.

Rendzavarás nem fordult elő, halálozás sem, a 268 sebesülés között csak 30 volt a veszélyes. Szerencse a szerencsétlenségben. A tüzoltók, mondják amerikai rettenthetetlenséggel dolgoztak. Megmentették Baltimoret a teljes elpusztulástól.

Amilyen gyorsan történt a pusztulás, olyan hamar láttak utána a hegyin-hátán romok eltakaritásának.

Baltimore mellett elmenve, nyolc hónap multán keveset láttam már a szétdobott, hamurakássá változott város részből, a fékevesztett tüzelem rombolásából, a füsttől fekete romokból, vakolatjukat vesztett falakból.

Pengett a csákány, az utcákat szélesebbre vonták, mire e sorok napvilágot látnak, a régi városrész helyett egy uj negyed fog pompázni Baltimoreban, miként Chicagóban volt az eset. Mint a regebeli fénix madár kelt ki a hamvaiból, csakhogy ez, igazán.

A terményáru nagykereskedés, a 80.000 munkás embernek a dolgozó keze, a városnak közel 200 millió dollár értékü évi termelése és mindaz, ami biztositás utján megtérül, hamar a régi kerékvágásba fogják zökkenteni Baltimoret. Ez a nép, megtestesülése a szívós tetterőnek.

Érdekes dologról beszél egy utitársam, friss ujságot hoz Baltimoreból. Tegnap egy hajó érkezett oda, mely hét dán embert mentett meg utközben a magas tengeren. Egy vitorlás hajónak a személyzetét képezték. Egy iszonyu nagyságu cethal ment neki a vitorlás hajó orrának s elütött abból négy lábnyi hosszu darabot. A rázkódás olyan nagy volt, hogy a matrózok leestek. Az otromba nagy állat magasra fújta magából a vizet. A hajó körül vér festette meg a vizet, az állat nagyon megsérülhetett. A vitorlás elmerült azután, mert nagy léket kapott, de a dán emberek már biztonságban voltak a gőzösön. Holnap utaznak egy másikon, — nem vitorláson.

Az ut hossza Washingtontól Baltimoreig 40 mérföld, innét Philadelphiáig 96, összesen tehát 136 mérföld. Az ember, átutaztában is sokat lát, hall.

Tovább megyünk. Erősen köpte mozdonyunk a gőzt, de a

fuvalom csakhamar elhajtja. A kis Maryland államból a még kisebb Delaware államba megyünk át, de annak is csak az éjszaki csücskét szeljük át.

Hires szőlőfajáról ismert nálunk a Delaware név, de a vonaton s a vonat melletti elárusitásból azt is megtudjuk, hogy hires őszibarack termő hely, gyümölcsös kert, mely ellátja részben az éjszaki államokat.

A kis állam nagy gazdagságáról elnevezték Delawaret „gyémántos államnak". Azt akarják ezzel mondani, hogy az állam parányiságával, a polgárainak nagy érdeme, megforditott arányban van.

Wilmington városhoz érünk, Delaware legnagyobb városához, a mintegy 80.000 lakost számláló gyárvároshoz, melyben főleg a vasat dolgozzák fel. Vasuti kocsikat csinálnak és hajókat épitenek vasból, fából. Nagyon alkalmatos arra, a tengeröblös, folyó torkolatos hely és közelben a folyók összefolyása.

Wilmington elhagyása után ismét a nagy és gazdag Pennsylvaniában, Penn hazájában vagyunk. Virágoktól tarkitott mezőny.

Az indulóház közelében az érdekes épitkezés, a mintegy 200 éves svéd templom. Svédek voltak, akik számbeli gyengeséggel errefelé a legelső európai kis gyarmatot alapitották a XVII. század elején. Gusztav Adolf a hős svéd királynak Oxenstierna nevü pecsétőre küldte őket ide.

Philadelphiáig többnyire Baltimore égéséről, megujhodásáról beszélgettünk, kevesebbet Philadelphia nevezetességeiről, pedig van ott sok, sok.

Mire az idő estére tért s kivilágitották a városház magas tornyán az órát, Philadelphiába értünk, Queker City-be.

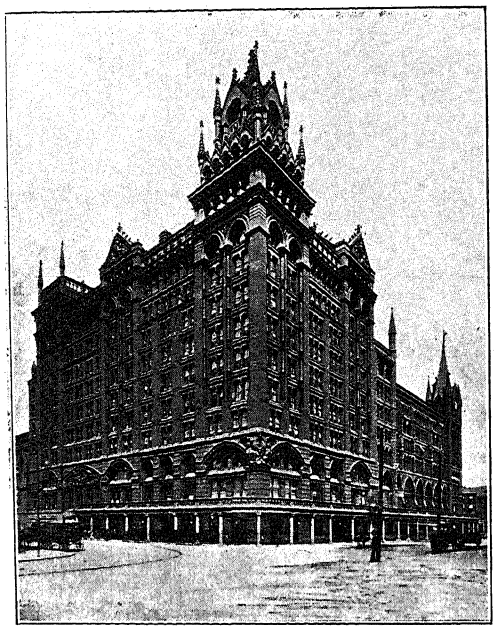
Philadelphiáról.

Az Unio harmadik legnagyobb városában a Broad Street vasuti uj állomáshoz érkezvén, a városháza legközelében, tehát a város kellő közepén vagyok és az european plan, Hôtel Scott-ban veszek lakást a Pennsylvania Avenue-n.

Mikor a szállóházban elhelyezkedtem, a zöld kukoricát mártásban, a Bismarck- és Faust-sört megizleltem, nagyon leszállt már a homályos őszi este, de azért a város a villanylámpák fényáradatában úszott. A Broad Street 34 méter széles utcán és a városházánál ezt keresztező Market Street-en sétálok, a Penn által derékszegben vont utcákban sok szépet látok. Sokat, közel érek.

Első, mi szembe ötlik, a City Hall, az uj épitkezésü városház, amely előtt két szobor áll, rövid időn mulik a harmadik. A hatalmas méretekben fejlesztett épület márvány és granit renaissanceban. A philadelphiai városház nagyobb területet foglal el, mint a washingtoni Capitol*), melynek diszépitkezés tekintetében méltó párja. Az amerikai nagy városok egymást tulszárnyalni iparkodnak. Telik a bőségükből, gazdagságukból. Ezt a 750 helyiséget és nagy termeket magában foglaló városházat 25 millió dollárért épitették. Nem emlékszem, hogy szebb városházat láttam volna valaha, valahol. Tornyának a magassága 155 méter, tetején Penn Vilmos- (1644—1718) a város alapitójának ércalakja kicsinek látszik, pedig 11 méter nagy. Nagy volt ő maga is, vallásos, jó angol ember, kit a quekerek tana teljesen áthatott és lelkiismereti és vallás szabadságot követelt. Angolországban üldöztetve, Amerikába jött a nemes szivü emberbarát s itt, jövőbe látó erővel a földet az indiánoktól megvéve, Pennsylvania államot alapitotta, melynek az alkotmánya, hit és politikai szabadsággal az Unio

*) A washingtoni Capitol 1.40 hektár területen, a philadelphiai City Hall 1.80 hektár területen épült fel, tehát a római szt. Péter templom csak 0.10 hektárral több. A városház hossza 148, szélessége 143 méter.

A Pennsylvánia vasut indóháza Philadelphiában.

államainak az alapjául szolgált. Penn utódai, azok meg az indiánokat üldözték, koponyáikra dijat tüztek.

A queker városnak Philadelphia neve, a „testvéri szeretetről" van. A quekerek (barátok) benne ma is szerepet játszanak.

Eredeti vallás, melynek nő is lehet papja, azért a templomban az szónokol, aki érzi, hogy a Szentlélek megszállta. A quekerek saját lényük kiegészitő részének tekintik a hitet s Krisztus világosságát hirdetik az emberben. Erkölcsös, becsületes, szorgalmas, élettisztaságáról ismert nép. Egynémelyik queker, végelszerénykedésnek indul.

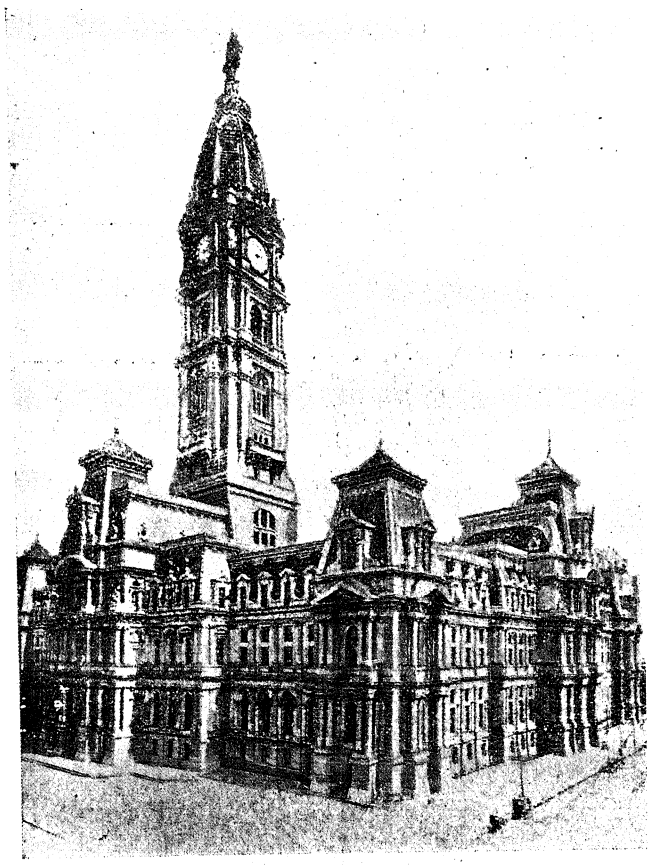
Már csak ritkán, csak a templomokban lehet látni férfiakon a jellegzetes, széles peremü alacsony kalapot, frakkot és csattos cipőt, nőkön a szürke ruhát, a sátor alaku, ijesztő kinézésü kalapot. Nincs olyan nagyváros, melynek a lakói vallásossabbak lennének, mint Philadelphiáé. Ötszáz a város templomainak száma, még egyszer annyi a jótékonysági intézete. A quekerek nagyban járulnak ehhez.

A keresztény vallásfelekezetet Fox György varga alapitotta 1650-ben s Amerikában mintegy 40.000 követője van. A quakers (kvekör) vagyis reszketők, a mulatságot nem szeretik, sokat imádkoznak, rossz könyveket nem olvasnak, ellene vannak a háborunak, nem katonáskodnak, a rabszolgaságot már akkor elvetették, mikor az, Amerikában virágzásban volt, bőkezüen adakoznak.

Az éj késő órájáig fen vagyok, az élénk Chesnut Street-en is megfordulok, a diszuton előkelő világ sétál. Ami new Yorknak a Broadway, az Philadelphiának a Chesnut Street. A rajta sétáló

nők is szépek, akár mint New Yorkban, a chicagóiaknál sokkal édesebbek, kedvesebbek. Estéről-estére itt fogok én sétálni.

Diszes külsejü takaros házakat, égig nyuló palotákat látok. Az 1.441.735 lelket számláló város, egyike a leggazdagabbaknak.

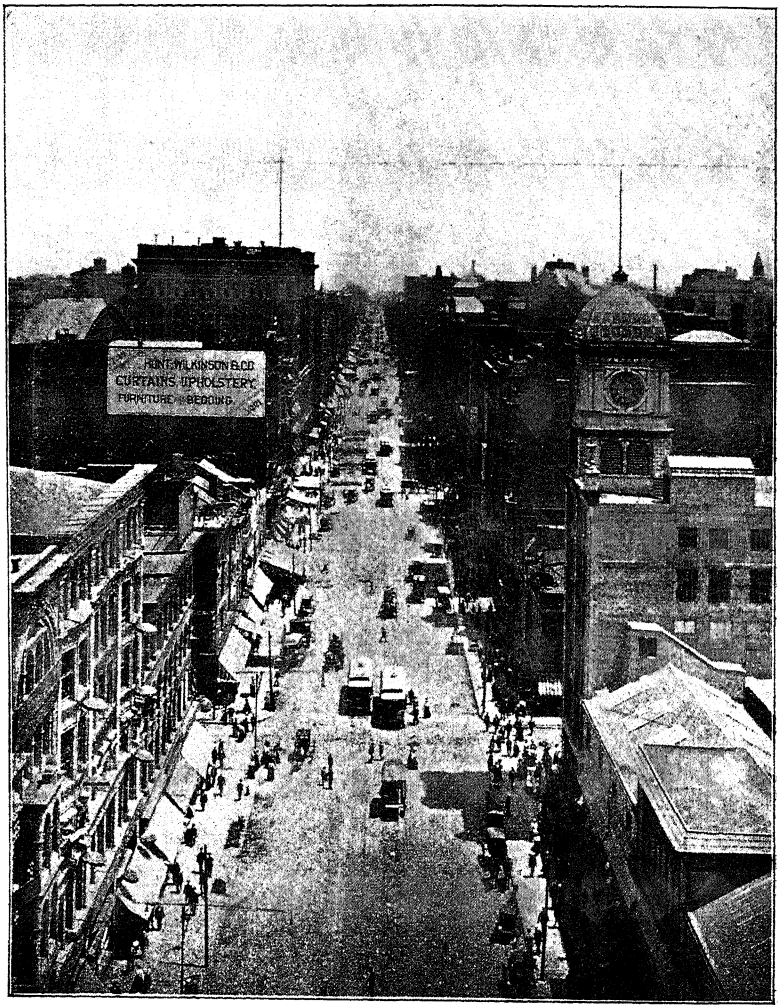

A városház Philadelphiában.

Nem tudok eltelni a város szépségével. A sok járás után szállodám éttermében pihenek, üdülök, ahol az élénkség sokáig tart.

Mikor a nap elindult az aranyos szekerén, már az utcán voltam. Vezető nem kell, egyenesek és tágasak az utcák, lombosak, térképeken minden nevezetesség jelezve van, eltévedni alig lehet.

Amint Penn, az egymást keresztező utcákat kijelölte, azonképpen indulok, a többiek is keletről nyugatra, éjszakról délre huzódnak. A Market Street-tel egyenközüen menők, névvel birnak,

A Market Sreet Philadelphiában.

a Broad Street-tel egy irányban terjedő utcák számokkal vannak jelölve. Minden háznégyszegnél ujra kezdődő házszámok vannak, egyik utca oldalon a párosak, másikon a páratlanok, könnyü a

tájékozás. Bajos eligazodás volna különben a nagy városban, mely Londonnál is nagyobb területen épült s másfél millió lakost számlál. A város hossza 40, szélessége 8—16 kilométerig terjed. A két folyónak s a hajó épitésre használt vizmedencék- és hajógyáraknak a partjai 50 kilométerre nyulnak el.

A Schuylkill kacskaringósan folyja keresztül a várost, a folyón, magaslatról, tiz hidat számitok, négyet is közel egymáshoz. A Market- és Chesnut Steet-ről, a legszélesebbek a város nyugati részébe vezetnek. A Market Street-en, mely a két folyót összeköti, élénk kereskedés folyik, a Chesnut Street-en vannak a legszebb kirakatok.

Nem tudom hol kezdjem ki a Delaware balpartján 335 négyszeg kilométer területen épült nagyvárost, melyben annyi a látnivaló s mindenütt érdekes.

Az idő korai, álmosak még az emberek, a középületek- és a nagykereskedő házak kapui még nem nyiltak ki. Addig mást nézek meg.

A közeli Arch-utcában szinház mellett megyek el egy régi, házak közé került temetőbe. A végső nyughely, az embernek, tudjuk a mindennapi tapasztalásból, a lelkek elköltözéséből, későn, korán, mindig nyitva van, vár, hogy mikor csendül meg a kis harang. A szinház, az meg eszembe juttatja, amit sokan mondanak, hogy az egész élet egy nagy komédia, tegyük hozzá, ámitás, szinlelés. Ezt azonban nem lehet minden életről mondani, azt is jól tudjuk.

Öreg templom mellett van a Franklin Benjamin, a nemes demokrata sirja, temető-kertben, vasrács kerités mellett, az erre járók láthatják az utcáról. A sir, valóban nagyon hasznos életet zár ölére.

Megállok az Egyesült Államok egyik legnevezetesebb emberének a sirjánál, a nyughelyét fedő, a földön elterülő kőlapnál. Legegyszerübb. Öt sorban csak ez az öt szavas, de elég nagy betüs felirás van:

Benjamin and Deborah Franklin

1790

Ezt is véshették volna a kőbe: Mennyekből a villámot, zsarnok kezéből a kormány pálcát ragadta ki. „Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis.“ Látni fogjuk.

Azt is bátran irhatták volna a sirkövére: Ime egy tudós ember, aki korát megelőzte. Ime a nagy államférfi és kitünő iró, aki egy bostoni szegény szappanosnak a 16-ik gyermeke volt, itt nyugszik. Nyomoruságban született, meghalt kórságban. Lángelméjének termékenységét a köznek szentelte.

Nem hagyhatjuk el a nevezetes porló helyet anélkül, hogy nehány szóval ne emlékezzünk Franklinról, aki szappanos inasból, nyomdász segédből, könyvvezetőből, előbb önálló nyomdász azután gazdag ember lett. Ez még nem teszi ki a nagyságát, de tanulságos nekünk az amerikai nagy embereknek életrajza, hogy lássuk, tanuljuk meg azt, hogy nem kell azon az életpályán megmaradni, amely nem hozza meg munkánknak a gyümölcsét. Más irányban kell az életküzdelmet folytatni. Folytonosan tanulni kell, mint azt Franklin tette, ki törvényhozó testületnek lett a titkára, Pennsylvaniának főpostamestere, tehetsége segedelmével tudományos társaság elnöke lett.

Kutató elméje keresett és a villámról kimutatta, hogy az villanyos szikra, melyet elháritani lehet, hogy ne csapjon. Mikor már a tudományos kisérletei révén egy londoni tudós társaságnak is a tagja lett, itthon beválasztották a törvényhozó testületbe s fokról-fokra emelkedett. A gyarmatok központi kormányzása is az ő eszméje volt. Mint a kongresszus tagja, az Unio függetlenségének a kimondásában vett részt. Miniszter lett, Pennsylvania kormányzója.

Többször utazott Európába, nevezetesen Angolországba, Franciaországba, küldetésben, magánügyben, Fortuna istenasszony a kezén hordta, bármihez fogott, sikerült az, szerették, kedvelték tengeren innen és azon tul. Kutatta az eget. Tizezer koronás alapitványt tett a bostoni Cooper intézetre. Ez az összeg, nagy pénz akkor, egy milliónál többre szaporodott fel száz év alatt. Carnegie két milliónál többel toldotta meg azt.

Amerikában egy hónapig, Franciaországban három napig gyászolták, mikor megszünt forrni, kihült, megdermedt a gondolkozó agya, mely fényt hordozott és világitott.

Penn és Franklin neve füződik legszorosabban Philadelphiához. Szavuk irányitólag hatott. Nagy egyéniségük elmulásának a kárát, sulyát mérlegelte, felfogta az emberiség.

Budapesten egy magyar irodalmi intézet és könyvnyomda részvénytársulat van a ragyogó elméjü Franklinról elnevezve.

A Delaware-folyó irányában kissé tovább menve, ugyancsak az Arch-utcában, mégnézem a kétablakos, padlásszobás vén házat, melynek a neve Betsy Ross House. Arról nevezetes ez a nagy történelmi multtal biró kis ház, hogy 1777-ben ebben készitette Ross az amerikai első zászlót, melyen akkor még csak 13 csillag ragyogott s ugyanannyi sáv volt.

Átellenben mellékutcában, hálaadásra a közeli, püspöki templomba térek be, Christ Church a neve, egyszerüen csinos az egytornyos épitkezése. Elmélkedésem alatt eszembe jut az a sok szép és jó, amit Amerikában eddig láttam. Müveiben dicsérem az Istent. Az emberben, mint legtökéletesebb teremtményében látom a nagyságát. A csillagos égboltozaton megáll az eszem. Itt látjuk őket szedelkőzve bemenni, később, másutt, a tanulókat kirajzani.

Ezenközben a gyermekéveiket taposó fiuk és leányok megkezdték az iskolába járást. Egész sorokban, csapatokban vonultak fel, mondhatom palotákba, melyek az oktatásnak vannak emelve, szentelve.

Tanulnak azokban a tudományokon kivül ipart, kereskedést. Mind szükséges ebben a nagy gyárvárosban, melyben a várost körülgyürüző, tiz ezernél több gyárban, 600 millió dollárnál több az évi gyári termék. Ebből 75 millió dollár érték a kivitel, mindennek az előállitásához 250.000 munkás kell, értelmes és szakavatott, nagy tevékenységgel. Gyártanak itt a nagyiparnak első rangu telepén mindent, még tejes palackot is — papirból. Ha lehet papirnehezék, papirból kerék, tejes edény miért ne lehetne.

Philadelphia méltó a hirnevéhez. Bostonnal vetélkedve az Unio első városa volt egykor és az első elnököknek székhelye. Történelmi fényes multra nézve, mindig legelső. Most is a legelső városok közül való, ha a lakosainak a hithü jelleme nem is kedvező az üzleti szellemnek.

Independence Hall.

Philadelphiának vezető szerepe volt a forradalmi forró időkben. Sokat beszél erről egy megujitott öreg ház, mely a benne történt, legmesszebbre ható világeseményeknek tanuság tételére áll itt.

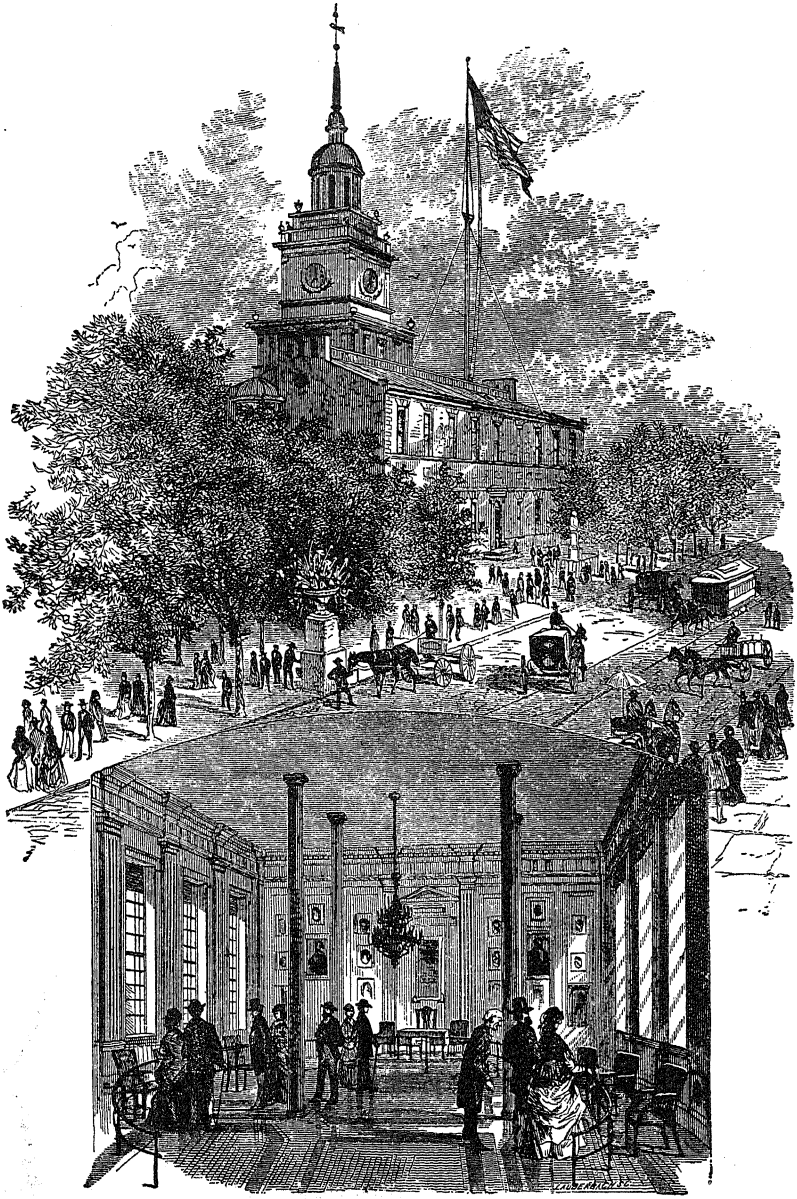
Menjünk oda, ahol tanácsba gyültek a szabadság szerető férfiak s egy világ ujitó korszak vette kezdetét, mikor az ébredés zsongott.

Igénytelen, de gondosan tatarozott egy emeletes épület a vér árán szerzett szabadság temploma, a nemzeti fellángolás szinhelye.

A függetlenség után vágyó embert legjobban érdekli a szabadság. Menjünk el tehát a bölcsőhöz, ahol az amerikai népszabadság és függetlenség megszületett s felébredt benne a nemzeti lélek, meritsünk ott ihletet, hozzuk haza, szóval, irásban és képben terjesszük, nyerjük meg a lelkeket. Imádom a szabadság eszméjét. A történelemnek régen leszürt igazsága az, hogy csak szabad nemzet mehet előre, a leigázott, marad. Közéletünk vérkeringésében, nagyon éreztük ezt. A háznak Independence Hall a neve, megelevenedik benne a századok történelme. A Chesnut Street-re szegel, az Allegheny-hegységből eredő s itt torkolló Delaware-folyóhoz közel van.

A torony-órás házba, hármas kapujárón van a bemenet. A ház előtt Washingtonnak egy kisebbszerü, álló szobra van, figyelmet gerjeszt. Ilyen egyszerü szobor fejezi ki legjobban Washington egyéniségét, aki visszatiltott magától ünneplést és jutalmat.

A kongresszus ebben a házban ülésezett az események áradatában, az amerikai forradalom idejében. Férfilelkek, akik tettre

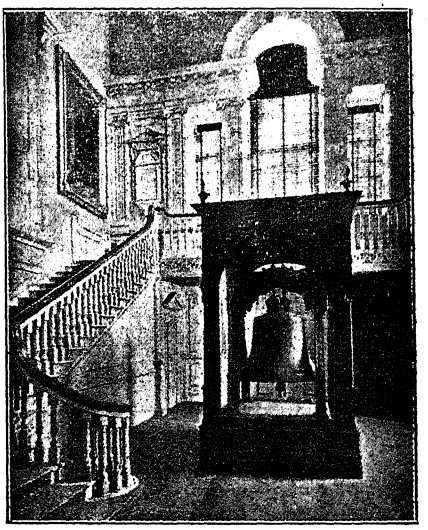
A függetlenség háza Philadelphiában.
A függetlenségi csarnok.

kelve forralták a vérüket, akiknek a szeméből a lelkesedés sugara tört elé, azért diadalt ültek a koronán. Ebben a történelmi nagy nevezetességü házban fogadták el csodás-, magukkal ragadt egyakarattal és irták alá 1776. évi julius 4. napján a függetlenségi nyilatkoztatot, melyben a szabadság, egyenlőség és testvériség forradalmi jelszavakkal, az amerikai demokráciának a legjellemzőbb vonásai vanak megörökitve s az Éjszak Amerikai Egyesült Államok hatalmi fensősége alatt biztositva. Állják a kötést. Ellene senki sem mozdul, összhangban vannak tetteik, szavaikkal. Lélekemelő jelenség, mikor a szabadság lett uralkodó gondolattá és az eszme, urrá felettük. Nemes hevület égett az arcukon.

Az Egyesült Államokban a szabadság ünnepét évenként julius 4-én üli meg a tömeglélek. Zajos nap ez, mert sok lövöldözéssel és késeléssel jár. Legutóbb (1906. évi julius 4-én) 38 emberhalál és 7700 sebesülés történt. Véres emlékek.

Álhitattal és lelkem legmélyeig szabadság érzéssel telve lépek a házba, a szabadság hősök iskolájába, melyben az emberi lélek legfelemelőbb érzelmei ápoltattak és jutottak kifejezésre. Kibontakozik a mult — lelkem előtt teljesen és a „szabadság“ szó, egy gyujtó fogalommá válik.

A kisebb Hall, lépcsőházi csarnokban, a főbejáratnál van helye, ódon haranglábával együtt annak az 1835-ben megrepedt harangnak, melyet Liberty Bellnek, szabadság harangjának neveznek s amely arról örökneveztes, hogy forduló pontot jelezve, lelkek felszabadulásakor erős megránditással első szólalt meg akkor, mikor a függetlenségi nyilatkozatot kihirdették. Nagy és mély igazság van benne. A hir morajlással futott végig az egész országon.

Liberty Bell. A szabadság harangja.

Ennek a nevezetett harangnak a magyar történelemhez is van vonatkozó része. Kossuth Lajos, a legfényesebb magyar

politikai lángelme kialvásakor, a magyar szabadságharc és alkotmány legnagyobb bajnokának a halálakor, kilencvenkettőt kongattak rajta. A szabad Amerika megbecsüli a világszabadság hőseit.

Mikor én itt jártam, a különféle nemzeti ünnepélyeknél használt harang, a st. louisi kiállitáson volt mint nemzeti ereklye. Emlékeztem arról, ott.

A vén harang már kiszolgált, üveg szekrényben őrzik, kegyelettel csüngenek az emlékén. Azt hiszem, hogy rekedten is tudna még lelkesiteni, hivni, ha erre szükség volna, mert a mult dicsősége, a jövő reménye.

A szárnyas épület egy részében muzeum van, melyben könyvek, hirlapok, metszetek, a városról tervek, képek, egyebek, az Unio legelső zászlója, az ugynevezett „kigyó zászló", és Franklin találmánya, (1752) a villámháritó.

Másik szárnyon a régi Congress Hall, ahol megválasztották Washingtont első elnöknek és őutána Adams-t másodiknak.

A nyugati részen lévő teremben a bíróság elnökének és a bíráknak az eredeti székei vannak. Kimélyitették lelkökben az igazságot, melyre legnagyobb szükség volt.

A keleti részen lévő nagyteremben, a tulajdonképpeni Independence Hall-ban, melyben akkor izgalom fütötte a levegőt, minden ugy van, ahogy régen volt. Régi butorok, karos székek és az asztal, melyen a függetlenségi nyilatkozatot aláirták. Eredetijéről emlékeztem már Washingtonban, a külügyi miniszteriumban.

Mindenütt olajfestésü arcképek, az elnökök, államférfiak, biráké. Fejek, az öregség méltóságos ezüstjével körül övezve. Kezükbe, odaképzelem az átverhetetlen pajzsot. A Independence Hall falán van a legtöbb kép elhelyezve, az elnöki szék és asztal mögött két oldalt, egy-egy csoportban, négy sorban, tizenkettő egymásmellett, összesen haszonnégy; csaknem valamennyinek megvan az arcképe, akik aláirták a függetlenségi nyilatkozatot.

Az emeleti szobákban is sok a kép. Amerikában jártunkban messzebbről is ráismerünk már az Unio jeleseinek az arcképére. Elég nevet emlitettem eddig, ismétlés volna azokat itt is elő sorolni. Philadelphiában Franklinnak és Pennnek a képét látjuk léptennyomon, itt az emeleti szobában őrzik annak a szilfának darabját, amely fa alatt irta alá Penn, az indiánokkal kötött földvételi szerződést. Érdekes régi dolgok ezek.

A Banquet Room-ban két kép kelti fel a különös figyelmet. Az egyik, Márta, Washington feleségének az arcképe. A másik kép Pennt ábrázolja, amint aláirja az ujfent emiitettem szerződést. Ezeken kivül sok kép van még, angol királyoké, tengernagyok és tábornokoké, sokaké, akik a forradalmi időben szerepeltek. Van még több emléktárgy is, Washington egy templom padja, pamlagja, nehezen lehetne valamenyi ereklye tárgyat felsorolni.

Az épület helyre állitásával a padmalynak pusztulni kellett, azért az eredetinek a részeit üveg alatt őrzik.

Ódonszerüen szép itt minden s nagyou épületes dolog látni, a régiek nagy tettei, milyen szerény keretben mozogtak.

Függetlenitésével, az Unio fejlődése, a világtörténelem erős sodrában van. Ma az Unio már nagyhatalom, tetőzött dicsőségben egyik legnagyobb. Minden államát védi a külső támadás ellen, és a szilárd nemzeti egység érzetében biztositja minden államának a köztársasági államformát.

A látott történelmi dolgok hatása alatt álltam erős szabadság vágyással és csak idő után vettem kézbe a vándorbotot, hogy menjek a paloták városában mást nézni.

*

Ezer éves multat áthidaló, mégis vivmányokért küzdő édes magyar hazám! Mikor fog a te kötött állapotod Ausztriával megszünni? Mikor fog a te teljes és független szabadságod harangja megkondulni? Már sokáig és nagy türelemmel várunk és még mindig buval hálunk. Az olyan dologért is kell nekünk küzdeni, amilyenért senkinek nem lehetne szava.

A nagy idők varázslatos hatalma, a vértanuk hajthatatlansága, törhetetlensége tartotta össze a hazafiakat, mert ha el is tértek egymástól az eszközökben, egyesültek a célban, jól tudván, hogy eszmét nem lehet megvenni szuronynyal, és jó Szabolcska szerint:

„ . . . . a szabadság, hajh nem terem magától,
S nem hosszu beszédek, — rövid élet árán!!"

Most is egygyé kovácsol minket a nehéz idő. Vajjon mikor következik el egy jobb kor, szebb jövő?! Mikor fog a nyugalom huzamosan visszatérni a lelkekbe?

Mikor azt hittük virrad már, a nemzeti élet hajnalhasadása kezdődik, a magyar szabadság kozákjai száguldattak az utcán,

árulták a hazát a szegődményesek. A hazafias, önfeláldozó munkásoknak volt velök dolguk, mig eltávolithatták, lerázhatták a megvett, kitartott nagyságokat a nyakukról, ismét csak jó pénzért. Önmaga mellett döntött a nemzet, maradjon igy! Haladjon akadály nélkül az ország szekere, a káros széthuzás jelensége ne akadályozza meg azt soha! Magyarok hatalmas Istene, add, hogy ugy legyen!

Ti pedig, kiket a sors az oceán tulra vetett, hozzatok magatokkal Amerikából, Philadelphiából, a szabadság házból, a függetlenségi csarnokból, az Independence Hall-ból szabadságérzetet.

A pénzverdében.

Egy képtárból kijöve, a müvészetek egéről pottyanok a nervus rerum gerendarum, vagyis a végrehajtandó dolgok rugójához, a mindent mozgató pénzhez, sok pénzhez, nagy kincshez, mikor mentem, hogy megnézzem az Éjszak Amerikai Egyesült Államok legrégibb pénzverdéjét, azt a fömühelyt, amely látja el a többi mühelyt munkással és munkával.

Szilárd, granit épitkezés márvány diszekkel, középen az itt nagyon szokásos, oszlopos előugrással. A Spring Garden utcáról nagy, nyitott lépcső, szabad bemenet, nincs borravaló.

Az idegenek a városból már gyülekeztek. Csoportokra osztják őket, minket, elől jár a magyarázó vezető.

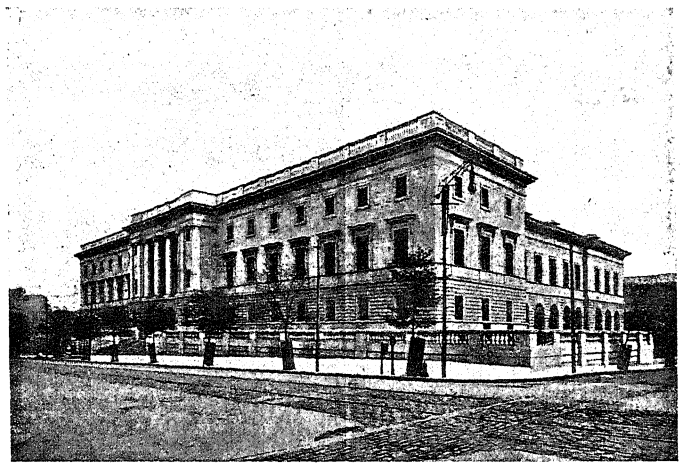
Az aranyborjuhoz, kincsbálványhoz nem jutunk egészen közel, de jól látjuk. Életemben soha annyi aranyat, ezüstöt rudakban, lemezekben és pénznek verve nem láttam. Kifejezhetetlen sok pénzt láttam. Egyidőben és egyhelyen soha sem láttam annyi — kimeresztett szemet és tátott szájat, mint itt. „Nem lakik jól a szem merő látással.“ Felülről korlátos, nyitott folyosókról nézünk le; több osztályhoz vezetnek.

Tüzkemencében olvasztják a legnemesebb nyers aranyércet, külön az ezüstöt. Nagy kanákkal merik, hütik, szilárditják, tömöritett rudakba görgetik, gépkerekek között nyujtják, lapitják olyan vékonyságra, vastagságra, amilyen sulyu vagy értékü arany-ezüstpénzt akarnak préselni, kiverni a nehány méter hosszu, keskeny lemezekből, melyeknek az átlyukasztott maradékát megtörve, összehajtva, ujból olvasztják.

Dombornyomó gépbe, kerekek közé kerülvén az érclemez, gyorsan siklik át azon, a pénzdarabok belőle kivágva, alul-felül megpréselve, szegélyfelirással is ellátva, meseszerüen hullanak le a favékába s tetézve összegyülnek a kosárban. A tele kosarat elszedik, tesznek helyébe üreset. Aki pénzét csörgeti, ide jőjjön

pénzt nézni, de hallgasson Horácra: „Aki sokat óhajt, sokban szükölködik, — boldog, aki megelégszik avval, mit Istentől kapott.“

Apró, vaskeréken könnyen járó ládakocsikban tólogatják a pénzt, készpénzt a számláló gépéhez. A pénznek ez az első gurulása. Nagy érték van egy-egy kocsiban, mély ládában és sok kocsi van erre, arra, amarra. A legjobb szemet is megkápráztatja a teméntelen csillogó aranypénz, elkábulok a nézésébe. Az eszét is elveszi majd soknak, ha forgalomba jön. Egy a jó, hogy a pénz itt nem csinálhat — hazaárulót és hogy vele a hazafiságot nem vehetik bérbe. „Minden országnak támasza, talpköve a tiszta erkölcs“, mondja Kölcseynk.

A pénzverde Philadelphiában.

A pénzdarabok megszámlálása nagyon egyszerüen és gyorsan megy. Egy, felül rovátkos, négy oldalán peremmel biró lap, nem tudom én, fából, ércből, vagy mindakettőből, közép részen tengelyen mozgatható, hogy a lap lejtősen álljon, igazitható legyen.

Erre a 2—3 méteres lapra, ugy a közép tájára hányják, vetik a pénzdarabokat, azután mozgatja a számláló tiszt, miközben a pénzdarabok a rovátkák közé és felülről le egymásmellé, oszlopokba szedve külön-külön sorban vannak.

A lapnak megtoldott felső végét egy gombnyomással leeresztik, a szabálytalan sorokból lehullik a felesleges, marad a szabályos négyzet kitöltés. Tudván, hogy mennyi rovátka van széles-

ségben és hány pénzdarab fér el szoros egymás fölött, a számitás sokszorozás, a számtani harmadik alapmüvelet folytán hamar kész, de a négyszegü, emelkedéssel keretelt lap is bizonyos számu pénzhez való lévén, nem lehet elhibázni a számitást.

Az olvasott pénzt zacskókba teszik, összekötik, lepecsételik és kocsikon tovább viszik, zár alatt biztonságba helyezik. Az aranypénzekből — mondják a nők — pompás ékszereket lehetne készitení. Nyakláncokat, gondolom én, a bácskai bunyevác és szerb menyecskékre. Mi a közmondásra gondolunk: „Nincs szebb szó az arany pengésénél.“

Előbb egydolláros arany pénzt is vertek, de már nem, kicsi, könnyen vesz, keverődik el a centtel. Ritkák lettek. New Yorkban, olvasom, közelébb adtak el önkéntes árverés utján egy arany dolláros pénzt, melyet 1804-ben vertek, utolsó birtokosától ezer dollárért vették meg. Száz év alatt tehát ezerszeres értékre emelkedett.

Most 2 és ½ 5, 10 és 20 dolláros arany pénzeket csinálnak. Ezüstből 10 cent, negyed-, fél- és egy dolláros pénzeket vernek. Az 5 centes pénzdarab nikolból van, az 1 cent rézből. „Ezerszer véve a garas is ur lesz.“ A nyugati államokban inkább aranypénzt használnak, mint papirpénzt.

Emléktárgyul keskeny szalagon, füles, aranyozott pénzecske formáju ékességeket vesztegetnek csekély összegért a látogatóknak. Kedves kis unokáknak olcsó örömeket szerzek velök, de egyet megtartok, emlék és fogalomnak.

Megtudom egy kimutatásból, hogy ebben a pénzverdében, fenállása óta, tehát 1793-tól 1903-ig, aranyban 1023.177.924 és ezüstben 463.390.093 dollár értékü pénzt vertek. Azt hittem, hogy többet, habár ez is meghaladja a képzeletemet, akár mint a billió, vagyis a milliószor millió, mely számjegyekben is hosszu sor: 1.000.000.000.000. Másodpercekben is 31.685 év kell hozzá, arany pénzdarabokban pedig 763-szor rakhatnánk körül az egyenlitőt vele.

Látva a szép veretü sok pénzt csillogni, érdekes tudni azt, hogy 1752-ig saját pénze sem volt Amerikának, ekkor kezdték verni az első shillingeket, a három- és hat pennydarabokat, a szövetségi pénz pedig csak 1775-ik évben indult körforgalmi utjára. A „Bizalmunk Istenben“ körirat 1864-ik évből való.

Az Amerikában annyiszor hánytorgatott nagy demokrataságban, ime, a sok pénz és annak az aránytalanul eloszlása az,

mely a törvényileg kimondott egyenlőség daczára is kirivó ellentétet hoz létre a társadalmi osztályok között. Egyik, az egyik kezén megszámlálhatja a pénzét, a másik, azt se tudja mennyije van.

A pénzverők mestersége, láttam, izzó homlokkal nehéz dolog, veszedelmes is, amennyiben az olvasztó kemence hősége nagyon árt a szemnek. Látok kidülledőt. Kemenceajtó nyitásakor a láng kicsapdos, a posztó zacskókba dugott kezet is megpörköli, ha el nem hajlik, el nem ugrik a munkás.

És a nagy mühelyből folyvást gurul a sok pénz, az általános értékmérő, csereeszköz, mely a gazdáját is szereti cserélgetni; az ujkori idők legnagyobb mozgató szerve, mely módot és tekintélyt ad. Arra visz a pénz rendes utja, ahol már sok van ebből. Bizonyára a monacói krupiék sajátságos formáju gereblyéi alá is kerül. Jó helyen, rossz helyen áll meg a pénz, sokakat megingat. Nagy önuralomba kerül, esetekben elháritani, ha a rendes utat megkerülve jön. Boldogságot, kárhozatot vesznek vele. A szerencse mámorában, jó, ki bánni tud vele. Hatásában varázslatos. Áldás és átok, esetekben a világ rákfenéje. Irigyeket gyakran támaszt, mert „az irigység, mások jóléte miatti betegség," mondja igen találóan Aszalay. Különféle időben különféleképpen tudnak bánni vele az emberek, azóta, hogy a zsidó bálványimádók, kincsüket, az áttüzesitett Astaroth ércbálvány hasába dobálták. Amerikában az ember nagysága aszerint van, mennyi pénzt tud csillogtatni más előtt, tőzsdén, kártyán játszva, bánompénzül adva, részvényeket vásárolva s. a. t. Non olet, nincs szaga a pénznek, bárhonnan jön, mondta Vespasián római császár régesrégen. Mindezek daczára mindig igaz marad az, hogy az a legboldogabb, kinek legkevesebb az igénye. Goethenek szép mondásai vannak a boldogságról, ide igtatom: „Az a legboldogabb, akinek, legyen az király vagy pór tulajdon házánál jó a dolga." A másik,

„Az igaz boldogság a megelégedés
S a megelégedés az, melynek mi sem kevés."

Berzsenyi meg azt mondja, hogy:

„Nem kér khinai pamlagot,
Sem márvány palotát a megelégedés."

Wekerle pénzügyminiszter mondta egyszer: A pénz lehet sok, vagy kevés, de sohasem elég. A közmondás is azt tartja, hogy: „jobb az elég, mint a sok." Hozzátehetjük a tapasztalásból, hogy a pénz — minden....

A világ legnagyobb mozdonygyárában.

„A fa, ha veszteg áll, az ember ugy gyarapszik, ha dolgozik."
Eötvös, Aphorismák.

A pénzverdében, garmadában látva a sok aranyat, ezüstöt, mentem megnézni a vasat. Azt a vasat, melyből aranyat kovácsolnak a munkáskezek s amikor elkészült a munkájuk, jó pénzért átadják azt másoknak, hogy a kerekek forgatása által pénzt csináljanak maguknak és másnak.

A már formába öntött, vagy kalapácsolt vas felgyártását Philadelphia egyik főutcájában, a North Broad Street-en lévő Baldwin's Locomotive Works-, vagyis Baldwin mozdony gyárában találtam. Világcég, ipar nagyhatalmasság. Kékbluzos sok ember együtt.

Bizony ezen a népes utcán fújják a gyárkémények a fekete füstöt város közepén, de Amerikában a munkát megbecsülik, az emberek finyás orra mián, nem teszik ki a gyárosok — szűrét.

A vashoz nem olyan könnyen jutottam be, mint az aranyhoz a pénzverdében.

Office, mindig csak ez, várás, bemutatkozás, igazolás, engedély kérés, az érdeklődés nyilvánitása, meghallgatás, vezető kirendelés, ismét várás s. a. t. „A türelem, rózsát terem" a füstös légkörben is.

Azt kérdezte legelsőbben a kalauzolásomra kirendelt tisztviselő, hogy mennyi időt szánok a gyár megnézésére? mert aszerint osztja be az időt, csoportositja a megtekintendő dolgokat.

— Két órát, mondtam, a helyzettel visszaélni nem akartam, de láttam, a vasmüvek nagy telepénél kevesebbel, mit sem érek, előre is tudtam, hogy ez a világ legnagyobb mozdonygyára,

melyben felváltott személyzettel éjjel-nappal 16.000 munkás ember dolgozik s naponként hat mozdony kerül ki a gyárból.

Sokat láttam a mozdonygyárban, de keveset tudok irni róla, az olvasó képzeletére bizom azt az ernyedetlen munkát, melyet itt az a sok munkáskéz szakadatlanul végez.

A hangos kalapácsolás, vascsattogás, a süketitő zaj, dobhártyámat fenyegette, de csak mentem, néztem vasnak olvasztását, formába verését, részek csinálását, azoknak az összeillesztését, szegecselését, a mozdonyok kipróbálását, idomitását, azoknak ide-oda való járását, munkásöltönyökben lévő embereknek fáradt lépésekkel vonszolását. Ráfigyelek.

Nagyon kell a vezető, avatatlan szemek nem tudnának itt eligazódni, léptet vezetni. Igy is egy helyen, szememet hirtelen be kellet hunyni a repülő forgács, vasszilánk előtt.

Nézek egy nehéz munkást, ki a vascsikó hátán nyargalva végzi az erőt kivánó munkáját. Pöröly ütéssel, kupos fejü szegeket csapkod annak a fejébe, addig üti, veri, mig az — megmozdulni képes lesz. A jó fülü ember azonban előbb megy, mint ő készen lesz.

Itt kereket forgatnak, csiszolnak, rést törnek, lyukat vágnak, ott nagy fejü szeget vernek, vasat a vasba illesztenek. A szó belefullad a zajba.

Emelőgépek könnyen tesznek nagy sulyokat helyről, helyre, forgatnak, mozgatnak. Egymásból folyik a munka s apróbb részekből lesz tömör egészszé. Egyik ezt csinálja, mindig csak egyet, a másik hord-visz, pótolja az erejét feszitő vassal, ütő- és vágó szerszámokkal, gépekkel, mégmásik illeszt, összeköt, kitölti a hézagot, alkot, formát ad az anyagnak. Egy nagy mozdonynak a derekára, éppen most illesztik fel a fényes rézkupot.

Vezetőm előhivott nehány magyar munkást, izmos karu, vasöklü embert. Volt olyan géplakatos közöttük, aki öt dollárt keres meg naponta. Bizonyára a magyar közmondást tartotta szem előtt: Kézzel hozzá, ha mit akarsz. Ennek érdemes volt kivándorolni, mint gazdag ember juthat haza majd. A jól fizető gyárnak nem volt még bérharca a munkásokkal.

Mikor Baldwin Mátyás a mult század harmincas éveiben megalapitotta a gyárat, talán maga sem hitte, hogy 40 épületre növi ki az magát, hogy hetenkint feldolgoznak, elfogyasztanak 4000 tonna vasat s hogy már az első 30 év alatt ezer mozdony

kerül ki a gyárából, azután pedig hatványozottan mindig több, most évenkint mintegy 2000, és versenyre kelve, győzve, szállitani fognak minden világrészbe gyorsan, szerkezetben ujitással. Már az igaz, hogy az amerikai a siker embere.

Nagyon érdekesen, érthetőteg magyarázott meg mindent W. S, Seifert ur, nagyon hálás vagyok neki, örülök, hogy az uti naplómba bejegyezte a nevét. A tisztviselő, fáradságáért nem fogadott el semmit. Ez már a második Seifert, aki amerikai utamban kezemre járt, gyarapitotta az ismereteimet. Szépen beszélt arról, hogy Amerikában a vállalatok a tőke uralma alatt állnak.

A gyárat 4000 villamos körte és 400 ivlámpa világitja meg.

Látva a roppant munkaerőt, lankadatlan sürgeséget, hallva, mint zeng és csattog a vas, hangzik a hátborzongató csikorgás, a fülhasogató zajból azzal a benyomással távoztam a jómenetelü mühelyből, legnagyobb mozdonygyárból, hogy századunk kiválóképpen a munka százada lesz, nagy dolgok fognak kikerülni a gyárakból, melyekben már nagyon tökéletesitett gépekkel dolgoznak, több dologban ma egy ember, modern titán, többet végezhet, mint előbb tiz. Kell is, mert a gyári termék légkörében, gyorsan őrlődik le a munkaképes élet.

Árvaházban.

„Kinek Isten akarja, az ablakon is beveti." *Közmondás.*

„A gazdag bősége, a szegények örökösége." *Agoston, Hom. 7.*

Egy emberbaráti intézetet néztem meg. Sokszor hallunk azokról a nagy összegü adományokról, melyeket a nemesen gondolkozó lélekben hatalmas, vagyonban gazdag amerikaiak jótékony és egyéb közcélokra juttatnak. Ime egy eset, jó példa.

Ha Philadelphia térképére csak egy futó pillantást vetünk, a város közepe táján, a szabályos utcák megtörésével egy 16 hektárnyi (50 hold) beékelt, az alapitvány megszünése nélkül ki nem sajátitható területet találunk, melynek a neve Girard Collège.

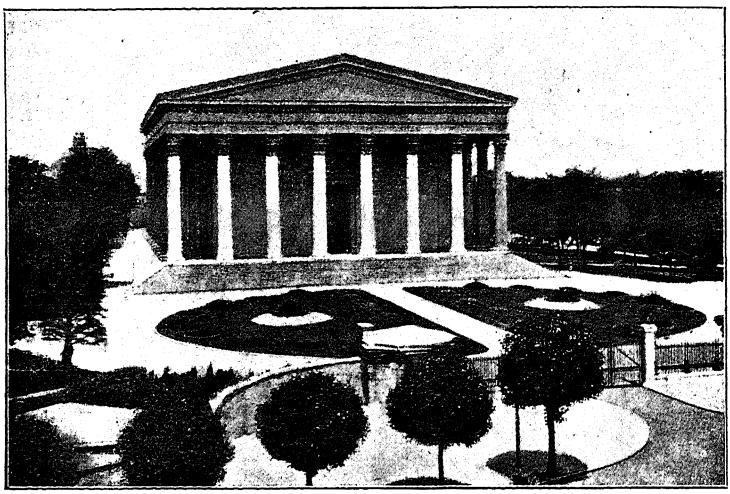
Ki volt az a Girard? Milyen ez a nevéhez füződő árvaház? A jó, amit tett, miként éli őt tul?

Girard Stephen egy francia születésü, nagyszivü, gazdag lelkü emberbarát, igaz ember volt. (1750—1831.) Mint hajós legény kérges kézzel, arany szivvel, a bordeauxi parttól bucsut vett és elvitorlázott Nyugat Indiába, azután New-Yorkba, végre Philadelphiában nyitott kereskedést. Akarata minden nehéz utat legyőzött. Fortuna napja ragyogott rá. Szerencsés ember volt, nem kereskedett hiába, tehetsége segedelmével meggazdagodott hirtelen, nagy vagyont alapitva, 40 millió dollárt hagyott maga után, ebből egészséges okossággal és okos jósággal kilenc milliót a jótékonyság oltárán eresztett füstbe. Emberszeretettől duzzadó csodás szív. Erre az árvaházra két millió jutott, de 16 millióra nőtt meg már ennek a hagyatéknak az értéke. Aki szegénynek adott, Istentől kapja a kamatot.

Ebben a nagyszerü árvaházban 1600 fehér árva, 6—16 éves gyermek nyer fölvételt, kap különféle oktatást.

E rövid szavaknál nagyobb azoknak a tanulóknak, Girard védettjeinek a hálája, akik ebben a nagy intézetben feltáplálva lesznek emberekké, válnak a társadalom hasznos tagjaivá. Szivük, hálától duzzadhat.

A park főbejáratánál egy fajbeli kutya bizalmaskodott a gazdájával, felugrott rá, körülcsaholta. A többi közül kiváló főépületnek tartok egyenest. Kicsit hasonlit az athéni Theseus régi templomára, keveset a párisi Madeleine- templomra. Homlokrészen nyolc oszlop, az oldalokon több. A görög épitkezés egész

Girard intézet Philadelphiában.

szélességében és hosszában lépcsősor, lépcsőfok. Az oszlopok és az épület fala között körös-körül nyitott folyosó.

Az előcsarnokban egyszerü szobormü, egyszerü embert ábrázol hosszu kabátban. Ez Girard, — a philadelphiai philantropnak a képmása.

Nézem az arcvonásait. Nem olyan, amilyen a számitó kalmáré szokott lenni, inkább jóságos. Itt nyugszik kőkoporsóban ő maga. Könnyen talál rá a hála.

A Girardra vonatkozó emléktárgyak megnézése után sétálok a parkban, az alapitványhoz tartozó mintegy 12 épület egyikébemásikába betérek.

Itt fiuk-, ott leányoknak van az iskolája, meghallgatom egy

tanitónőnek az előadását, székkel kinál meg. Harminc gyermeknek hintegette a tudomány magvait egy osztályban. Egy kis leány, szemfüles tanitvány, mikor felhivta s egyenes kérdéseket intézett hozzá, helyénvaló feleleteket adott. Elénekelteti a fiukkal, kispolgárokkal a nemzeti himnuszt. Megköszönöm. A másik, nagy bátortalansággal kel fel s a haja töveig pirul el, nem tud semmit kihozni. Egy helyen a tornázást nézem meg. Egynémelyik vékony, sápadt gyermeknek jót tehet. Az Unio pot pourri zászlója az iskola épületen van tanitás alatt, ugy, miként máshol, fel van vonva, jeléül annak, hogy a tanulók és tanitás az Unio oltalma alatt állanak.

Az egyik nagyobb épület földszintjén, tágas ebédlőben, melyben elfér 1200, hosszu asztalok vannak megteritve, kenyér minden tányér mellé téve. Tiszta minden, ragyogó. Az alvószobákban nemkülönben. Villanyvilágitás. Uszoda, fürdőszobák, kórterem, gyógyterem. Elesik a közmondás, hogy „nehéz kenyér az árváé", de megáll minden körülmények között a másik mondás: „Árva az árva, ha arany is kapufája."

Cserélne ezekkel az árvákkal sok gyerek, kinek a szülői nem érdemlik meg az apa, anya nevet. Az elárvult gyermekek tanulhatnak ebben az intézetben mindent, amire van hajlamuk.

Egy emlékmü, az itteni tanulók közül a polgári háboruban legelső tüzvonalban harcolóknak, elvérzetteknek az emlékét tartja fen, hogy a gyermekkori benyomásoknak legyen ereje. A szivverés megállt azoknak a szivében, a szivverés meggyorsul ezeknek a keblében.

A kertben egy kisebbszerü templomban tartják meg az isteni tiszteletet világi emberek, papok ide, erre az egész területre nem tehetik be a lábukat. Nem sikerült megtudni, miért? De gondolom, Girard bizonyára nagyon haragudott a papokra. Végrendeletileg tiltotta ki innét őket.

A kitünő tulajdonokkal biró ember nagy tévedésbe esett. A legjobb sziv is kővé válik, ha valakiről, valamiről van a szó. Ime Girard példája, aki tanitani akar, nevelni, de kizárja azt, ki a legnagyobb tanitó mesternek, Krisztusnak az önfeláldozó követője. Meglehet, hogy az emberészistent bálványozta.

Ember és ember között, milyen nagy mégis a különbség! Az egyik rézpénzért is képes gyilkolni, mig a másik jótétlélek, hosszu életének cselekvéseivel rászolgál a tisztességre, egész

életében verejtékkel szerzett vagyonát osztja ki azok között, akik segélyre szorultak, két kézzel szórja jó lelkének kincseit. Emlékében is hálásak neki, kegyelettel őrzik szobrát.

„Boldog, ki éltében annyi jót tehete,
Hogy vele ki nem hal szép emlékezete."

Bacsányinak az egyszerü, szép szavai ezek.

A Girard Collège-en kivül a Girard Bank, Girard Avenue és Girard Park tartják fen Philadelphiában Girardnak, a nagyszerü emberbarátnak az emlékét, szaporitják nevének a fényét. Serkentés ez a gazdagsággal rendelkező, aranyszivü, áldott lelkü embereknek, hogy jótékonyságot gyakoroljanak. A jótékonyság terén Amerika vezet.

A jotékonykodó Peabody, sok millióját iskolai alapokra, népnevelő továbbképzésre adta, munkáslakások épitésére. Az amerikai gazdag ember inkább adakozó, mint zsugori s pénzt, nem a pénz voltáért becsüli, hanem, hogy jót, esetleg másoknak való ártással rosszat tehessen vele, magának hatalmat, tekintélyt, hirt vagy élvezetet szerezzen. Lássunk erre nézve egy példát ellentétben Girard nemes gondolkozásával.

Fisk, az Erie-vasut hirhedt hőse, visszáját tette annak, amit az ész, jóérzés és izlés sugal. Akinek elcsigázott a szervezete, az csak tulhajtott mulatságban lel örömet. Belső életének három vágya volt: birvágy, dicsvágy, élvvágy. Nyilt lovas hintón feszitett a new yorki bankárok utcáján. Egy parkja volt, melyben gazdagon felöltöztetett, felékszerezett, felgyémántozott fiatal-, szebbnél szebb leányokat sétá ltatott, kocsikáztatott, közülök többet, kikre különös kegye sugárzott, nyaralóval ajándékozott meg. Tobzódott a gyönyörben, két kézzel szórta a pénzt, amit a szerencse hozott neki. „Szerencse, hogy vak a szerencse, mert kétségbe kellene esnie kegyeltjei látásánál," mondja Coutelle.

Százezrekbe kerülő ebédeket, estélyeket rendezett s külön dalmü szinházat tartott a palotájában. Pazarló kedvest tartott, Mansfield Helenának a new yorki Fifth Avenue-n palotát épitett s elhalmozta őt mindenféle kigondolható drágasággal. De a tulcsapongó Fisknek az arany halacskája, más gavallér féle is evickélt, Stocker Edvárd birta a kegyeit.

Nem vívtak, hanem Fisk, üzlettel tette tönkre a vetélytársát s mint csalót bezáratta. Kiszabadulván Stocker, egymagára maradt, elviselhetetlenné vált a sorsa, tapasztalhatta Seherazad

mondásának igazságát: „Az emberek, mig boldogok, hasonlók az élőfához, mely körül foglalatoskodnak mig gyümölcse van, de ha azt mind leszedték róla, elmennek az emberek és a viharoknak és pornak hagyják.“ Most fejlődött ki a szomoru történet, agyonlőtte Fisket.

Igy váltakozik ezen a talajon, az ellentétek találkozó helyein, szertelenséggel, árvaház és kéjlak, becsület és sötét folt, erény és bün, emberség és durva gőg. Ép idegü, rendes észjárásu ember és a beteg agyvelő cselekedete.

A javitó fogházban.

Arról a helyről, ahol nevelnek, oktatnak és tanitanak, mentem oda, ahová mindenféle rossz embert összefognak, lakat alatt őriznek, ahol büntetnek, az emberi szabadság megvonásával a társadalomra nézve ártalmatlanná teszik azokat a gazembereket, akik a társadalmi és a fenálló jogrend ellen vétettek, összeütközésbe jöttek a törvénynyel. A természet, az emberi test szervezetéből is kilöki a kóros anyagot. A társadalom hasonlóan cselekszik. Undorodást okozó emberanyag az, mely a Penitentiaryban van.

Sok rossz ember van Amerikában. Természetes. Sok salak, söpredék, rovott multu ember került oda az egész világról. Szemétlerakodó hely. Olyan, aki nevet, becsületet vesztett, megtévelyedett, akárhány van.

Amilyen távol áll egymástól a becsület és becstelenség, olyan közel esik a Girard Collège-hez a Penitentiary, a csillag rendszerben épitett, külön zárkás, barátságtalan börtönhöz. Magasak a falai, vasszeges a mindig szorosan, nagy vasreteszszel bezárt kapuja, nehezen juthat be — a tisztességes valaki.

Nem egykönnyen kerülhettem bévülre, de sikerült. Hosszu tárgyalás után a nagy ajtó keresztvasa megcsörrent, bent vagyok. Ha már egy kisebbszerü fogházat láttam St. Louisban, kivántam egy nagy börtönházat is megnézni. Csakis megtekintésre kaptam meg az engedélyt, de a felügyelő, aki körülvezetett, mutatott, csakhamar tisztába jött avval, hogy a legjobb szándék vezérelt ide, tanulmány, nem a kiváncsiság.

Szigoru arca barátságossá vált s aki elöbb huzta-halasztotta a dolgot, töviről-hegyire mindent megmutatott, a legszemenszedettebb gazembereket, rablógyilkosokat is. Elmondta, hogy minden 30 fogvatartottra egy őr van és a Penitentiaryban elférnek 1200-an. Minden fényes, szép és tiszta. Este villamos világitás.

Együtt néztünk a középen elhelyezett tükrökbe, melyekben, a középen találkozó 11 folyosón — melyekből négy, emeletes — végig látunk. A tükörben azokat láttuk, melyek mögöttünk nyulnak továbbra.

Az egyes folyosók két oldalán a külön zárkák vas ajtai. A felügyelő felnyitott nehányat.

Az egyikben, mesterségre fogva, vagy azt folytatva, dolgozó rab. Harisnyát kötött. Másik zárkában, viseltest foldott a befogott. Kefekötés, takács-, asztalos mesterség, szivarcsinálás a foglalatossága legtöbbnek, kiket ártalmatlanná tettek.

A benyitott másik szobácska üres volt. Rabnak az ágya, asztala, maradék eledele, sőt kép és virág. A rab, sétán volt, friss levegő szívásra ment, nem messzire, a szobácskájából nyiló, magas fallal elzárt, pár lépésnyi szabad levegőjü terecskére. Minden második zárkából eresztik ki a fegyenceket egyszerre, nehogy a falon át társaloghassanak, esetleg kiszabadulásuk esetére uj terveket készitsenek.

Egy horvát atyánkfiával beszéltem; a többizben büntetett, mondjuk börtönviselt ember, a földön motoszkált a tekintetével. Egy olasz fogoly, nem tudom én mifélével babrált, de ültőhelyéből felkelve, olyan szemtelen volt, hogy kezet nyujtott, örült a hazai nyelvnek hallatára. Több kérdése meddőn hangzott el.

Van a Penitentiaryban kőrház, gyógyszertár. Meglátszik a rabokon, hogy a tiszta levegőt elszedik tőlük. Egy hófehér fejü vén bünösnek, mellén lógott már a feje. Vezetőm mondja a fegyház-viselt alakról, hogy a törvénynyel állandóan összeütközésbe került és már többször kötött ismeretséget a börtönnel. „Nehéz a konkolyt tövestől kigyomlálni", tartja a közmondás. Keserves mérték az utódok számára. Egy fogoly fél szemén vánkust visel. Ki tudja? milyen harcban sebesült.

Az amerikai börtönről, nevezetesen a pennsylvaniai elkülönitési rendszerről teljes fogalmat szerezve, megköszöntem a szives kalauzolást, távoztam és arról gondolkoztam, hogy itt, ebben a buen retiro-ban még több bünösnek, gyilkosnak, rablónak, tolvajnak és másnak kellene ülni, elcsukva lenni, akiket az amerikai romlás szabadon eresztett, mert — pénzük volt. Könnyü itt a gazdag embernek bünözni, a büntett alól kibujni, büntetéstől menekülni. Az ügyvédek, gyakran a birák közvetitői, tanukat pénzért lehet venni, az esküdtbirák üzletet csinálnak a kimondá-

sukból. Az amerikai mindent és mindenkit megvásárolhatónak tart. Akinek nincs pénze, nehezen vagy éppen nem nyer igazságot, mert elfogyott a költsége. Sulyos dolgok, igazak. A tömeg, különösen az amerikai érdekeltség nem választhat jó igazságszolgáltatási közeget, birót. Az Unionak csak hat államában van birósági kinevezés.

Mikor itt, az esküdtszékek megszüntetésén dolgoznak, akkor mi behoztuk azt mint utánzást. Az esküdtbiró uraimék csináltak már nálunk is sok baklövést, sok gazembert, gyilkost eresztettek szabadon, akiket inkább kellett volna ártalmatlanokká tenni.

A fogház dohos szaga, büzhödt levegője után, szabad levegőre vágytam. Szerettem volna lefényképezni némely arcot, leirni némely élettörténetet, mely ide vezetett, hogy könyebben olvashassak a lélekben, melyen a lelkiismeret nyomása van, mert „a lelkiismeretet, melyet az ifjuság elfojt, az öregség már el nem némithatja“, mondja a gondolkozó Kornmann.

*

New Yorkban a szt. Miklós-templom papja, amerikai ötlettel, mikor kevesen jártak a hitszónoklatára, megjavult exbetörőket, kiérdemesült utonállókat, fegyházi börtönviselt embereket küldött fel a szószékre beszélni, inteni és dorgálni a hiveket, a saját példájukból oktatni. A templom megtelt, főleg nőkkel, mély benyomással hallgatják a börtönvégzett, ujonc szónokokat, kiknek maguknak is sulyos kő nyomja lelküket, a lelkiismeret erősen ostromolja szivüket.

Az amerikaiak a reklámot is kezdik már az egyház szolgálatába szegődtetni. Egy református lelkész, Balthimore-ben vetette fel ezt az inditványt, ajánlván villamos fényü feliratokat, jeles prédikátorok neveinek az ujságban való hirdetését s egyéb a hivek csődítésére való fogást.

Philadelphia keleti részében.

Szellős őszi napra virradtunk, de azért megyek a városon keresztül folyó Schuylkil-folyóhoz, amely osztja Philadelphiát keleti és nyugati részre.

Alig lehet Philadelphiának valamennyi nevezetességét, gyüjteményét, jótékonysági intézeteit, felhőkarcolóit előszámlálni, de az általánosságban mondottakon kivül következők még a nagyobb nevezetességei.

A két legjártabb utca között, az öt millió dolláros költségvetéssel granitból épitett Post Office, főposta, melyben törvénykezésre szánt helyiségek is vannak; Franklin szobra van a háromemeletes palota előtt. Talál a hely, az egykori főpóstamesternek való. Ülő alak, elég jó, talapzata alacsony, de szép. Nem kivánok már több póstát látni, de nem mehettem el emellett, hogy ne emlékezzem arról nehány sorral.

A városház-téren, szabadkőmüvesek román izlésben épült remek háza van, Masonic temple. Granitkőből másfél millió dollárba került, 76 méter magas a négyszegletes saroktornya, melynek csapott tetejéről négy oldalt négy kistorony emelkedik még magasabbra.

A szabad kőmüvesek tudvalevőleg az Istent nevezik főépitő mesternek.

Elhagyitom szivarom csutkáját és befelé tartok. Az épület belseje látványosság számba megy. Páholytermei hét különféle izlésben remekül vannak ékitve, normann, gót, renaissance, jóni, korinthi, egyiptomi és keleti izlésben.

A legtöbb szabadkőmüves páholy az Egyesült Államokban van. Annak, hogy a tagok egymást segélyezik, itt még nagyobb értelme van, ahol nincs rangbeli összeköttetés s mindenki magára van utalva. Már Chicagóban meggyőződtem, hogy a szabad kőmüvesek teljesen nyiltan szerepelnek, sok szép házuk, templomuk

van. Amerika különben is a titkos társulatok hazája, itt mindenki szabadon társulhat. A papok itt is a szabad kőmüvesek ellen vannak, a világiak mellettük.

A pennsylvaniai történelmi muzeum, Historical Society of Pennsylvania a maga tulságos egyszerüségében, sima falaival, inkább

A szabad kőmivesek palotája Philadelphiában.

mühelynek látszanék, ha közepén, bejáratnál, nem volna kiugrásos oszlopos kis csarnoka. No, de nálunk ilyenféle muzeum sincs. Amerika államférfiainak, tudósainak, hirnévre szert tett embereinek a használati és egyéb tárgyait, kéziratait, képeit őrzik a kisebbszerü épületben, Penn Vilmos Bibliája és borotvája, Lincoln levele és a szinlap arról az előadásról, mely alatt meggyilkolta a gazember, Franklin nyomdájából kikerült dolgok, sajtójának egy része is itt van.

A velencei izlésben épült, száz év óta fenálló pensylvaniai szépmüvészetek akadémiája, Pensylvania Academy of Fine Arte, nemcsak képtár, hanem iskola is, ahol kiképzést nyernek a müvészetre hajlammal birók. Nagy dolog az, mikor az oktatás ingyenes. Hány müvészlélek vesz el nálunk, azért, mert nem rendelkezik anyagi eszközökkel.

Más müvészlelkek az itteni Drexler Institute hangverseny termében müremeki zenét és ingyen hallgathatnak.

Az előcsarnokban és folyosókon történeti képek vannak, közöttük vallási tárgyuak. Másik osztályban amerikai jelesek arcképei, továbbá Cid, a spanyol hős, córdobai koldusok, Velence, a velencei Canal Grande, Tivoli- vizesés s. a. t. A körcsarnokban márvány szobrok, fősz másolatok.

Egy folyóson magyar származásu müvész szobormüvét vettem észre, Kiss Ágostonét. Amazonok harca egy párduccal. Ez az a Kiss, aki 1802. évben Felső Sziléziában született és magasra emelkedett a müvészet szárnyán Berlinben, hol a porosz királyi udvarnál is keresett szobrász volt. Berlinben sok szép alkotását láttam. Becsülést szerzett a magyar névnek, habár csak visszfényt adott Magyarországnak.

Megyek a város és a világ négy tája szerint szabályosan és a városházától egyforma távolságban elhelyezett négy, négyszegletes térre, a squarék-re. Van Logan Square, Franklin Square, Washington Square és Ritterhous Square. A legutóbbin, gazdag embereknek szép palotai vannak. Vajjon tudják-e a rövid földi létet ugy felhasználni, hogy boldogok is legyenek?! És amikor consummatum ezt, elvégezték-e a földi dolgokat?

Nem kivántam már semmit behatóan megnézni, belefáradtam a nézésbe és jegyzésbe. Sétálok az utcákon, villanyoson ide-oda rándulok. Megnézem az uj tőzsde épületet, előcsarnokába bemegyek, az épület belséjéből egy rekedt kikiáltó hangja hallszik ki. A zürzavaros lármától irtozom, de nevezetesség képpen megjegyzem, hogy Philadelphia alapitotta az 1787. év utolsó napján az első bankot s alig nehány évre rá, az első biztositó intézetet. Ugyancsak Philadelphiában számozták meg először (1811) a házakat. Az amerikai kultura történetének több része szól Philadelphiáról.

Járás-kelés közben csoportosulást látok, én is oda szegődöm. Egy félkezű kerékpáros, acélkerekü biciklin most indul New Yorkba, mutatja az óráját s elkarikázik.

Közelben egy boltban, árverésszerüen árulnak. Itt meg hoppon maradt valaki. Sorra kerül a North American Building, a 14. emeletes Land Title Building, a fiuk középtornyos, központi, felsőbb iskolája és a kis leányok, normalista kisasszonyok sarok tornyos, négyemeletes nagyon szép tanintézete, az oszloposan három részre tagolt pompás tömkeleg.

Utoljára maradt a vastag oszlopokkal százévekre erősitett Custom Hous. Végre vámház után — sörház.

Egy különös, érdekes, regényes szinezetü esetet olvasok egy philadelphiai ujságban. Tegnap érkezett ide egy személy szállitó hajó Liverpoolból s azon egy fiatal, szép leány és egy hozzá illő ifju. Mint házaspár voltak bejegyezve, de nem voltak azok. Még a hajón tudódott ki.

Partra szállva, nehogy az amerikai szigoru erkölcstörvényeket kijátszák, összeadni akarják őket, s ha ebbe nem egyeznének, haza toloncolni készülnek. Nem akartak összekelni, mert a férfinak és nőnek, otthon. jegyese van.

A dolog tréfából történt igy, mondja a lap.

Egy amerikai házaspár ugyanis Philadelphiából, hazautazott Angolországba, rokonok látogatásáta. Az asszonynak volt egy unoka huga, Mary, aki óhajtott velük Amerikába menni s ott egy kicsit körülnézni. Magukkat hozták tehát, és hogy Mary fölött őrködhessék a nagynéne, továbbá nehogy Maryt a többi, házassági köteléken kivül álló utasok között a hajón külön válasszák, az ismerős, velük utazó fiatal embert felkérték, hogy mint házastársak szerepeljenek a hajón. Megtette. Kisült a tréfa és komoly dolog lett belőle. A fiatalok fogva vannak s várják, mit határoznak fölöttük.

Az amerikai nőkről és egyébről.

„A nők természetüknél fogva beszédesek.“ *Luther.*

„A nép jövő jóléte első sorban attól függ, milyen férfiakból és nőkből áll a nép.“ *Roosevelt.*

Philadelphiában a South Street-en végig és a hidon átmenve, az egyetemhez jutok. University Pennsylvania a neve annak a mintegy 30 házból álló épület csoportozatnak, diákkaszárnyának, mely 24 hektárnyi területet foglal el.

A tanárok száma közel 300, értelmi erők egyetemes tudással, az egyetemi hallgatók száma alig tizszer annyi. A park által körülvett Collège Hall a legszebb épület. Tornyok, kiszögelések, erkélyek nagyobb számmal vannak rajta. Nem nézném a cifraságairól tudományok csarnokának, ha a kezemben lévő rajz és könyv, annak nem mondanák. A rendes egyetemi szakokon és egy nagy könyvtáron kivül, van az egyik épületben fogorvosi intézet, a másikban tornacsarnok, sőt uszoda, a hallgatóknak lakó- és hálószobák, az épületek között a sportnak is tér. Nagyszerü haladás, ha elgondoljuk, hogy az Unioban az első nyilvános iskola 1645. évben létesült.

Az uj idők levegő járásában ezen az egyetemen is sok nő van a kötelékbe fölvéve. Bontakozó, szép jövőre jogositó tehetségek, tudományszomjas kisasszonyok, akik fölveszik a versenyt a férfiakkal tudományos pályán is.

Egy amerikai élccel kezdem.

— Azt mondja egy ur az orvosi tudományokat hallgató, jól készült kisasszonynak:

— Kegyed tehát orvos akar lenni?

— Igen.

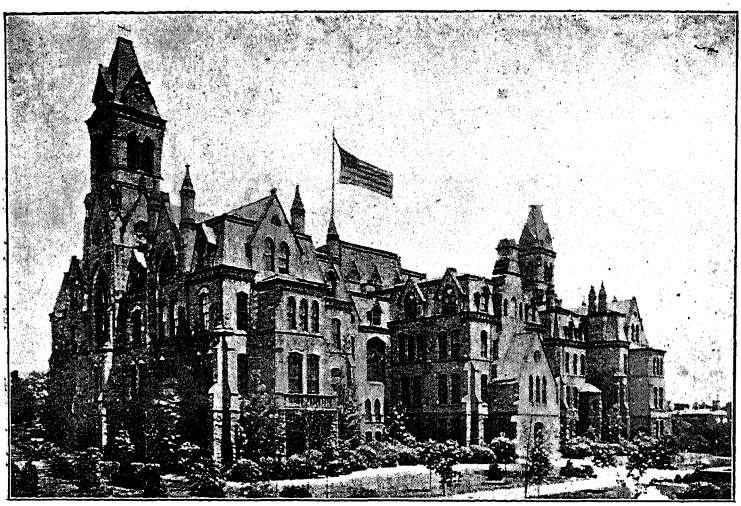
— De akkor a kegyed férfi betegei nem fognak meggyógyulni.

— Miért? kérem.

— Mert nem akarnak majd a kegyed kezelése alól kikerülni . . .

Megtörténik az is, hogy a kisasszony addig tanul, mig nagy leánynak otthon marad, mondjuk ülve marad.

Elképzelhetjük, hogy az iskolába együtt járva, ifjak és diákleányok között mennyi szerelmi viszony füződik, fejlődik. Száz tanitó szeme nem veszi észre azt. Hamupipökék bájos pirulását itt ne keressük.

Az egyetem Philadelphiában. College Hall and Campus.

Az amerikai történetekből tudjuk, hogy szoros titokban tartva, tanitónők szerelmeskednek össze gyerkőcökkel. Amerikai szabadság. Mikor a szülők, romlatlan szivü, forratlan vérü gyermekeiket az iskolába adják, nem tudják, hogyan kerülnek ezek vissza.

A vasárnapi iskolák — azt hirlelik — gyakran légyott-ok, hazakisérgetéssel végződnek, olykor az imádat után forgó pisztolydurranással.

Az amerikai kislány arról panaszkodott a barátnőjének, hogy a zongoramester, habár szép fiatal ember, de még egyszer sem csókolta meg.

Az ifjak és leányok által vegyesen látogatott egyetemeken, ferde viszonyokban, az erkölcstelenség bacillusai tenyésznek..

Egyszer egy tanár megtiltotta 400 nőhallgatójának a flirtelést. Ez amerikai nőknél annyi, mint a német egyetemeken megtiltani Burschoknak a sörivást.

Ifjak, kiknek a sarka még félremegy, és leányok, kiknek otthon volna helyük a mamánál, idő előtt gyujtják meg egymás szivét, egyleteket alakitanak ismerkedés céljából. A leányok nem szemérmeteskednek — mondom — Hamupipöke módjára, hanem — ifjuságuk nem botlástalan — összeismerkednek ugy, hogy férjhezmenésükkor, csak a kezük szabad, szivük nem. A gyermek korán hajtja el a gyermekjátékot, a gyermeki lélek korán érik meg az izgalmas ifjuságban. Az idealizmus eltünvén, kezdik beadni egymásnak az igazságot, feltárni a valót.

A fiatalok az ifjukor első szerelmében találván egymásra, vallomás könnyen tolulván a nyelvükre, a 16—17 éves, korán érő gyermekek, a személyes szabadság elvéből kiindulva összekelnek a pap vagy polgármester előtt, mind a kettő előtt. A 21 éves nagykoru leány, szüleinek az ellenzése dacára is férjhez mehet. Jobb ugyan a szülői beleegyezés hozomány tekintetéből, mert csupa idealizmusból élni nem lehet s az elvállalt kötelességek nyomnak. Jobb ha hoznak.

„Együtt ül az amerikai jegyes pár.

— A menyasszony nem fukarkodik az igéretekkel s azt mondja Alwinnak:

— A pénzemen kivül kap ön majd a szüleimtől automobilt, nyaralót, a nagynénémtől értékes ékszert, a nagybácsitól értékpapirt.

— Beszélj csak kedves, zenéd csendül fülembe, elhallgatni tudnálak reggelig, leolvasni tudnék minden szót a beszélő ajkadról.“

Az amerikai példákból eléggé láthatjuk, hogy könnyen lehet ott házasságra lépni. Egy amerikai másik élc találó erre nézve.

Társalgás közben egy udvariatlan ur azt mondja egy nőnek, hogy azt hiszi, miszerint nem nehéz dolog a nősülés, csak egy ostobábbat kell találni, mint amilyen a nősülni akaró.

— Igen ám, válaszolt az okos nő, csakhogy némely urnál éppen ez a legnehezebb feladat . . .

Kis okból is könnyü az elválás, gyakran veszik igénybe a válási bíróságot. Elégtelen kereset vagy vagyon, egyetlen félrelépés, elutazás félévre, birói idézésre meg nem jelenés s. a. t.

Chicagóban történt ezidőben, hogy a nő, válási okait

elmondván, mint fődolgot emliti, hogy az ura keze mindig piszkos, dacára, hogy olcsó a víz és szappan. Elválasztották.

Olvastam nehány váló okot: Bajusz leborotválás. Bagózás és köpködés. Dünyögő mód. Bibliai idézetnek a többszörös ismétlése arról, hogy az asszony, férjének engedelmességgel tartozik.

Dél Dakota államban leghamarább választják el egymástól a házasfeleket. Aki fél évet, ujabban egy évet tölt ebben az államban, mely válóakadályt nem ismer, annak nagyon enyhén veszik a házasságot és megszüntetik a másik házastárs jelenléte, meghallgatása nélkül is, egyszerüen csak értesitik, hogy el van választva. A fizetőképes gazdagnak a házasságát menten is felbontották. Még a hottentottáknál is nehezebb az elválás, mert habár ezeknél az egyszerü összeállás is már törvényes házasság, mégis az asszonynak, ha elválik az urától, bal kezén egy ujjából vágnak le egy kis darabot, de amikor már az ötödik ujjából is levágtak már, válnia többé nem lehet.

A new yorki bíróság nem ismeri el a dakotai válások törvényességét. Viszás állapotok kerültek ki arra nézve, melyik a törvényes házasság. Idaho állam, mint a válóperek országa, Dél Dakotán is tul tesz.

Amerikában a férfiak szolgái a nőknek. Panasz-, válóper esetében, a biró a nőnek ad igazat. A nők, régi előjogaikat tartják.

Az egykori miss Milfordról, aki rövid szoknyás 14 éves korában, leánygyermekek tapasztalatlanságával szökött meg egy fiatalemberrel, olvasom kőzelébb, hogy most, 39. évében már nyolcadszor megy férjhez és igy Amerikában is nagy eredményt ért el a férjhezmenés és elválás terén, mert a nyolc férj közül csak kettő halt meg, a többi él. A csábitásban lehetne tőle tanulni azoknak a leányoknak, akiknek erre szükségük van.

A családi kötelékek felbomolván, az éles eszü, percsavaró sok ügyvéd, a különféle államok törvényeinek az utvesztőjében csak válóperekkel foglalkozik. Sokan oldozkodnak a kötelék alól.*)

*) Az Egyesült Államokban az utolsó husz év alatt egy millió válóper folyt le, mely a házasság felbontásával végződött, a bíróság 2.500.000 esetben nem bontotta fel a házasságkötést. A válóperek száma nöttön-nő, eléri majd az ötszörös számot is. Egy évre 50.000, egy napra 170, egy órára 8 válás esik. No, de lesz visszaesés, ha lehet igy mondani, mert az 1907. évi szeptember 1-én életbe lépett New York állami válási törvény szerint, a hütlenséget elkövető férj, hat hónapig tartó fogságbüntetéssel vagy 10,000 koronáig terjedhető pénzbirsággal sujtatik.

Ennek ellenében egy methodista lelkész Chicagóban, családi béke foltozására házi békebizottságot alakitott meg választás utján. Ennek a bizottságnak az a feladata, hogy a házastársak összezördülése után békét csináljon közöttük, arról itélkezik, melyik a hibás fél, mert ennek bocsánatot kell kérni a másiktól.

Amerikában többször ujra lehet nősülni. Bünös asszonyok a házas életben a természet rendjét megzavarják, a megtermékenyités elé akadályokat tesznek, az orvostudomány raffinált eszközeit és a gyermeksikkasztó tudós nők segélyét veszik igénybe. A bünfattyu életét megröviditik erőszakosan. A csirázó élet, az alkalmatlan csecsemő eltávolitása gyakori eset. A gyermektelenséget szeretik, akik a gyermekvilág örömeit nem ismerik. Kevés gyermek jut egy családra, mert az asszonyok is bünös módon veszik elejét annak, hogy anyává legyenek. Az asszony megtartani igyekszik a szépségét, üdeségét, idomait, bájait, kellemetlenségnek tartja a gyermekeit. A szülők mélyebb öröme hiján, iparkodnak ezek a házból minél előbb kimenni, a testvéri szeretet köteléke gyengén füzi őket össze.

Amerikaiaktól, fülhegygyel, bevándorlottaktól, másoktól, a való igaz alakjában sok panaszt hallottam az amerikai nőkre, erényszegénységükről, hitvesi hüségükről. Arról is, hogy a férjeiket küldik a piacra bevásárolni, a konyhába mosogatni, egyéb házi dolgokat végezni, ami az ő teendőjük volna. Die Frau wird Mann.

Erkölcsi tökéletességre törekedvén, az amerikai törvénykezés és a hatósági intézkedések nősülésre szoritják az embereket, mert az erkölcstelenség megóvása tekintetében mégis jónak tartják azt.

A Louisianában lévő Green-wood városban nagyon féktelenkedtek a szerelmesek. Ennek következtében a polgármester kihirdette a tüzvérü ifjuságnak, hogy tessék nősülni, vagy a várost elhagyni. Eredményesen járt el, csak öt szerecsen ifju hagyta el a várost, ezek is csak azért, mert az ő részükre nem jutott már asszony. Az ilyen polgármestert szeretik a lányok, mert a dolga rájuk is tartozik.

Texas államban adót vetnek ki a 21 éves fiatal ember ellen, ha nem nősül. Wiscousin államban hasonlóképpen, de a fiatal emberek azért még sem nagyon iparkodnak nősülni, mert akkor még nagyobb lesz az adójuk.

Az amerikai nők, messzire kalandoztattak el a tárgyunktól,

az egyetemtől, mint az egyetemen a nőtanulók, az ifjaknak a figyelmét elterelik.

Felületes az amerikai tanitás és tanulás az egyetemen s igy felületes tudásuak kerülnek ki. Az egyetemek gyakran csak két osztálylyal kibővitett főgymnasiumok. Valóban keveset lehet két évi jogi tanfolyam alatt tanulni. Rohamosan végeznek azért, mert a tudórságnak sincs nagy sulya, pénzért is lehet oklevelet venni. Kapta ész. Nem is kell az egyetemen végezni, önmagát is nevelheti mindenki. A tudományt aszerint becsülik, hogy mennyi kamatot hajt a tehetség, nem a lelki tőke értéke, hanem milyen jólétre lehet az ismeretek jövedelmezősége által szert tenni. Az arravalóságot keresik, nem az iskolai tudást, nem a tudomány bajnokát keresik, aki mély bölcseséggel fejteget és aki elött az akademia kapui megnyilnak. Nem a bizonyitványt nézik. Láttam, hogy Amerikában copfot csak a khinaiak viselnek. Egyben arról is meggyőződtem, hogy papra, orvosra, ügyvédre Amerikában nincs szükség, mert elég van, csak dolgozó, munkabiró karokra.

Orvos annyi van itt már, hogy egészségügyi merész vállalkozónak kell lenni, hogy a reklám segitségével megélhessen.

Egy amerikai ujság hirdetésében a következő amerikai izü felhivás van:

„Vak ön? Uj eljárásunkkal meggyógyitjuk a legrégibb és legmakacsabb szembajokat. A szemek gyengeségét, gyulladt szemet, hályogot és a teljes vakságot a legrövidebb idő alatt gyógyitjuk. (Oda tehették volna, „sulyosabbá" gyógyitjuk.) Mütétek már nem szükségesek. Kis költség, s. a. t. St. Louis, kelet. A német gyógyintézet szem- és fülbetegek részére."

Más. „Süket ön? Nehéz hallást, süketséget, rövid idő alatt biztosan gyógyitok." A nehéz betegségben sinylődőt is gyorsan gyógyitják meg — igérettel. Csakhogy promettre e tenir, c'est deux.

Ezek az amerikai orvosi hirdetések, szemtelen vagy szemenszedett hazugságokat foglalnak magukban, de a mi fővárosi orvosaink némelyikének a hirdetése, szemérmetlenség.

Maradjunk az amerikai hirdetéseknél. Mindent hirdetéssel keresnek. A New York World ujság hirdetései között közelébb 2000 márkát igértek egy, legfölebb 45 éves nő jobb kezének a mutató ujjáért, hogy azt levágva, egy másiknak az eltávolitott ujja helyére foraszthassák.

Tekintve a tanitást, tanulást, eredményt, irodalom-, mü-

vészet- és izlésben Amerika, Európa mögött messze áll, még nem nőtte ki magát.

Megtörténik — nem ritkán — hogy jó tanulók teszik le az osztályokat végig kinlódó gyenge tanulók helyett a vizsgát — körmönfont csalafintasággal. New Yorkban létemkor lepleztek le a tanárok két esetet. Zeus fejéből kipattant modern Pallas Athene. Nem is rossz kereset, az ilyen helyette való vizsgázási szivességért, mert rendszerint 20—3000 dollárt kap, sőt azonkivül mást a vizsgázó, aki jó bizonyitványt hoz a — szamárnak. Megrendelés annyi van, amennyit csak vállalhat az eszes, de „huncut diák". Mayer Móric pécsi tanár, cistercita, ellenkezőleg „huncut diáknak" azt nevezte, aki nem tudott felelni.

Amerikai nők.

Diákokról vigyük át a szót a pályatárs diák-kisasszonyokra és nőtisztviselőkre. Értelmiségi pályákra készülnek, női erők sokat végeznek. Az amerikai nők társadalmi szabadsága, önállóskodási hajlama, külső és belső előnyeik megkönnyitik ezt nekik. Az amerikaiak könnyen oldanak meg olyan feladatokat, melyeknek a megoldására nálunk évtizedeken át készülnek.

Az amerikai nők, kiktől távol áll az asszonyi gyengeség, miként mondtam már, nem szeretik a sok gyermeket, s a kevésnél, az anyai kötelességek teljesitése után a lelküket is kimüvelni iparkodnak, olyanyira, hogy sok feleségnek a tudása, ismeretköre nagyobb, mint a férjeé, akit a kenyérkereső utja foglal el. Az ifju alig serdült fel, elhagyja az iskolát, abbanhagyja a tanulást, megszökve Minervától, a bölcseség isten asszonyától, üzlet után néz, mégis 14 éven alul, munkába nem állhat. A nő, mig párta alá kerül, tanul, vonzza őt a tudomány szomj, ismeretei által az előnyös helyzete szilárdul.

Az amerikai szabadon mozgó nők, otthoni dolgukat végezve vagy nem végezve, szeretnek sétálni, társaságba járni, ahol szükségük van tudásra. Mikor azután a nő észreveszi, hogy a házasság nem hozott rá boldogságot, vagy az urának a keresete, eltartásban, ruházásban nem elégiti ki az igényeit, hajlama a változatosságra ugy is lévén, könnyen válik el, önállóságában is nagyobb szüksége van a tudásra. Önállóságra törekszenek az amerikai nők, és ha már szabadságukat lekötve házas életet élnek, tartják a papucs kormányt erősen. Ami nálunk kivételes, az ott rendes, megszokott dolog. A francia közmondást tartják: Amit a nő akar, Isten is akarja.

Ismerőseiket a nők maguk válogatják, látogatásukat maguk fogadják. Az anyjuk példáját követik a leányok. Az alma nem esik messzire a fájától, igy mondja a közszáj.

Nőknek, a függés alól való felszabaditására törekszik valahány, egyenlő polgári jogot követelnek. Tehát mindig csak jogot, lám-lám, a kötelességekről mélyen hallgatnak. Szeretik a férfias foglalkozást, akár a mezőgazdaságban, kocsmaiparban, hivatalban, ahol megannyi a körmöldi kisasszony. Szorgalmatosak és értelmesek, azon iparkodnak, hogy a szellemük kimüvelve legyen. Ügyvédi irodában a nő, hasonképzettségü társa a férjének.

Blackwell Erzsébet az első orvostudor. (1848.)

Mayra Bradwell volt az első jogtudór, 23 éves korában lett

az, nagy irodája van s olyan a képzettsége, kiváló tehetségének olyan bőséges a mértéke, hogy ügyvédi gyakorlatán kivül, Chicagóban az elterjedt „Legal News“ cimü nagy napilapot is szerkeszti.

Más nők is ügyvédkednek, mindig nagyobb a számuk. Az Unio államaiban már 1880-ban 40 volt. St. Louisban Redelia Porter kisasszony már évtizedek előtt közjegyzősködött. Morris asszony Wyoming államban békebiró lett.

Belwa Lockwood asszony, hirneves ügyvéd, Washingtonban a legfőbb törvényszékhez is bejutott ügyésznek. Ez a merész nő, elreklámirozott asszony, az Egyesült Államok elnöki állására is pályázott, de csak hat szavazatot kapott.

Phebe A. Hannaford neve az irodalom világban tünik fel, köteteket ir és jutalmakat nyer a szinmüveivel, melyek sok ezer példányban kelnek el. Egész irodalom. Látogatott iskolát tart, lelkészi teendőket végez, New Jerseyben nagyjavadalmazásu egyházat biznak a nemes beszédességére, vezetésére. Egyéni kiváltságát elismerik, klasszikus müveltségét, arany szavait dicsérik; csodásan összetett lelkület.

Legnagyobb fizetése, 50.000 koronája van ezidőben Amendt L. Anna nőhivatalnoknak, aki New Yorkban az „Equitable“ életbiztositó társaság másod elnökének a titkárnője. Pályáját mint gépirónő kezdte.

Legujabban az Egyesült Államokban mintegy ezer asszony ügyvéd van, jövedelmük 20.000 koronától 160.000-ig van. Chicagóban legkeresettebb Florence H. King ügyvéd-asszony, aki félvilági hölgyből, pincérnőből, gyorsirónő és gépiróból vergődött fel. Védőirataiban hatalmas erő nyilvánul. Mégujabban New Yorkban egy magyar leány, Waldmann Nellie kisasszony nyitott a World Buildingben ügyvédi irodát. A divatos ügyvéd irodája csakhamar forgalmas lett. Legujabban pedig (1907. szept.) Quackenboos May Grace kisasszony new yorki ügyvéd, igazságügyminiszteriumi osztály főnökké neveztetett ki. Hölgy, még nem ért el ilyen magas államhivatalt.

Ügyes a gépirónők munkája. Pretti Mária washingtoni gépiró kisasszony rossz kéziratból is 20.000 szónál többet képes lekopogtatni hat óra alatt. James Wright miss, közel 30.000-et.

Más ügyvéd asszonyok csak jótékonyságból ügyvédkednek, szegényeknek dolgoznak. A hires Quackenboos-t birónak is hivták, haragszanak rá a zugügyvédek, meggyilkoltatni akarták.

Az amerikai himeseszü nőkből hitszónokok is válnak. Özvegy Van Cott asszony előbb kereskedik, azután a methodisták templomában ékesszólásával elragadja a lelkeket. Jó hire száll, csődülnek a tiszta beszédhanja, szava hallására, térit, eljelentkezés van, a rendkivüli asszony megtartja az embereket hitükben, egyházakat szervez. Kant mondja, hogy, „a természet a nőnek oly megnyerő szónoki tehetséget adott, amely lefegyverzi a férfiut."

Oliver Anna is prédikál, Smiley queker kisasszony hasonlóképp, mások, nőpapok, a békebiró tisztét végezve, összeadnak házas feleket, — békére vagy harminc éves háborura.

A hirlapirodalomban kitünik Buchanan Sullivan Margit, aki ujságirónak állt. Sarah Hubbord, egy chicagói napilapban a tudomány és irodalom rovatot vezeti. Mély tudásra való cikkeket ir, megfelel a közérzésnek. Más hirlapiró nők is sokat szereznek a tollukkal.

Van olyan lap is, melyet kizárólag nők szerkesztenek. Irnak mindenről, kisasszonyok a házasfelek egymás iránti kötelességéről, a férfiak viselkedéséről, jellembeli erkölcsökről, betegségekről, más egyébről, a szabad szerelemről is, divatját mult felfogásokról, csak arról nem irnak a leányok, hogy a leányok legszebb szine az elpirulás. Elég ahhoz, ahol beszédes száj, ügyes kéz, gyors eljárás kell, Amerikában ott a nő. A bölcseleti mélységet nem keresik, azt már tudni vélik.

A társadalmi mozgalmak az egész világon vajudnak. A nőkérdés nehéz problemáját oldogatják mindenütt, de azt meg nem oldják soha teljesen, mert nem lehet.

Az amerikai nyughatatlan szellemü nők, a nők emancipációja mellett kardoskodnak, kard nélkül de két karral, küzdenek erélyesen nemcsak a szavazati jogért, de a polgári és politikai teljes egyenlőségért. A XX. század, tudjuk, az általános választójog jegyében született. Azt is emlegetik, hogy a nők férfi-ruhában járjanak. Van, aki teszi is. Az amerikai különcködésben arra is volt eset, hogy Washingtonban egy zenetanár női ruhában járt. A rendőrségen azzal védekezett, ha Mery Walker milliomosnőnek szabad férfi-ruhában járni, miért ne volna neki szabad női ruhát felölteni.

Woodhull és Claflin nővérek első uttörők a nők jogainak a kivívásában. Farharn Eliz tovább megy, a nők fölényéről szól.

Mindezek a szellemi ferdeségek, elme hánykódások, torony-

magasságu okoskodások, feje tetejére állitott helyzet, a nő emancipatióból származó hóbortok, az amerikai társadalmi élet folyományai.

Nőclubok, melyekbe — erős tilalomfa állitással — senki emberfiát nem eresztik be. Mikor erényességi rohamokban vannak, szószaporitással, kongó frázisokkal, a közvélemény irányitására kongresszusokat tartanak, heves vitatkozást folytatnak. Kuszált gondolatok járnak ilyenkor a fejecskékben. Lelkükben elvek kelnek, agyukban nagy gondolatok támadnak, célokat mutatnak, tetteik mégis kicsinyességek, de azért mégis a szellemi és erkölcsi fegyverekkel küzdenek, tudományos szóforgatással hatnak, mert menekülni akarnak több, nem-szeretem dologtól, teljesen szabadok akarnak lenni. Washingtonban — de nem a logika mühelyében — volt egy ilyen nagyobb tanácskozás, mondjuk elrugaszkodás a józan észtől 1878-ban, mikor a nők, a női szavazati jog harcosnői, amazonok, a célért lobogva, kérvényükkel megostromolták a Capitolt. Az eszme elmálik a köntöstől. Mintegy félezer nő, hullámzó keblü, izgékonyan buzgó, a Capitol kapujában hadállást foglalva, várta a lelkes, harcias szoknyás csapat felvonulását, hogy lelki rohamában felvillanó hévvel, tetszés kiáltást hangoztasson, tapsoljon. Az elemi erejü lelkesedés, forró hullámokban áradt.

Ezen alkalommal messzeföldön közfeltünést támasztott Spencer harcias asszony, aki saját nagyságába bolondulva mozgatta a lelkeket, átsugalt, szuggerált. Kesze-kusza eszejárásával, amerikai ötlettel kisütötte, hogy a Capitol tulajdonképpen a nőké, mert ha a nemzeté is volna az, a nemzet maga is a nőké. Logikai kényszer nem hajtja, annak az öröktörvénye nem hatja, habár tudásának az egész arzenálját viszi harcba, egész éleselméjüségét felhasználja. Azzal végezte a gyujtó, kacskaringós okoskodásu, dölyfös hangu beszédjét, hogy: Menjünk elfoglalni a Capitol tanácskozási termét. Nem volt ez hiu szójáték. Körülrajozták, felfogásának magasságába emelkedtek s ömlik a szóözön. Londonban is volt közelébb (1907 március) eféle tüntetés a parlament elött, a harcias, szavazati jogért küzdő nők benyomulni akartak, de amikor a rendőrség 35 hölgyet letartóztatott, szétoszoltak azzal, hogy ujabb tüntetést rendeznek. Kergeség, egyoldalu keringés.

Nőbarátokat is szereztek a kongresszusban, ahol elkényszeredve szavaztak is a kérvényük fölött, de a nagy többség elve-

tette azt. Érzéketlen fülekre találtak. Törekvésük délibábos, illuzórins lett. Maradt az asszony: szó, a férfi: tett. Helyes cselekedet.

Azóta, a nőuralomra vágyók még mindig foglalják a Capitolt és a nőkérdés Amerikában még mindig erősen tartja magát, a mozgalom széles mederben hullámzik. A helyzet, élére van állitva, nem lehet előle kitérni, de a kinövéseit le kell nyesni. Tanitónők hirdetik a nők jogait. „Ahány fej, annyi gondolat." Elméjükből ujabbnál-ujabb elméletek fakadnak ki. Divatos jelszókat hangoztatnak, melyek nekünk értelmetlenségeknek látszanak, nem oldanak meg semmit. Egynémelyik szabadon gondolkozó, csak szabadon járó őrült. Folyvást üszköt dobnak egymás gyulékony fejébe s a felfogás mindinkább tulsulyra jut s a meggyőződés gyökeret ver bennük. A feminista férfiak is segitenek hozzá, lángra szítják az ellentállhatatlan erővel előre nyomuló, el nem odázható nőkérdést, mindinkább kihegyezik az állapotokat s ráfogják, hogy azok megváltoztatását a közvélemény sürgeti, mert a fejlődésük csucsára értek már.

A mai feminista világban bizony ferde, fejetetejére állitott állapotok ezek, melyeket a nőnem beteges kultusza hozott létre. Szintiszta valóság, hogy ebből származik a családi élet silánysága, ziláltsága, a szülői tekintély hanyatlása és a sok elválás. Igaza van a keleti közmondásnak: „Ha az asszonyok hatalmában állana, széjjel szednék a világot."

Utirajzok keretében elég ebből a szereplési viszketegből, független életmódra törekvésből, megcsontosodott véleményről, a köztudatba erősen átment dolgokról. Elég ennyi, a philadelphiai, nők által is sürün látogatott egyetemmel kapcsolatosan. A többit, sok esetben a tragika végzetét, eleveniise meg a képzelet. Mostanában, világmozgalom már a feminismus, sőt világáramlattá nőtte ki magát. Módositással, legfiatalabb alakulással általánositják. Magyarországban is — ahol régen, az uri jog hatalmi körébe jutottak a leányok — foglalkoznak vele, merő emlékeztetés, jönnek az idegenből is vándorapostolok, beszélnek a nők politikai egyenjoguságáról, szavazati jogáról és egyetmásról. Azt hiszem, hogy vele többet ártanak, mint használnak a nőnemnek.

Ha minden leány, minden fiatal özvegyasszony férjhez menne, nem záródnék el előttük mindinkább a férjhez menés utja, nem volna nőkérdés, jogkeresés. Végre, akármit is tesznek,

a férfinem mindig kiváltságosabb helyzetben marad a nőnemnél. Marad ennek a gyengeségi állapot — az idők végezetéig . . . . .

Még csak arról, miből és hogyan élnek az amerikai szegény sorsu tanulók? A törhetetlen szorgalmuak miként törik keresztül magukat a tanulóéveken?

Pincérnek, kocsi kalauznak áll be a legtöbbje. Amerikában a munka nem szégyen, annak absolut becse van s megtörténik, hogy az okleveles emberek is munkakönyvet vesznek, mert a munkásembernek csakolyan becsülete van, mint azoknak, akik tanulmányukból élnek, valamely tisztséget viselnek. A jogász, orvosnövendék vagy bölcsészet hallgató, ha letette a fehér pincérköténytt, nekiül a könyvesasztalnak, előadást hallgat, senki se nézi le, a nők elfogadják az udvarlását, akár nálunk az intelligens önkéntes közkatonáét. Az amerikai fiatal ember tanul vagy dolgozik, minden támogatás nélkül küzdi fel magát. Vagyonosodását nem az öröklés emlőitől várja, ha pedig örökölt, gyarapitani igyekszik a vagyonát.

Mikor fog megváltozni a mi gondolkodásmódunk? kialakulni lelkünk bölcsesége, mikor fogjuk elérni ebben a dologban az amerikai világraszóló gondolkozást? Majd ha az idő nagyot fordul s vele a közfelfogás! Most inkább irnoknak mennek, akik tovább nem tanulhatnak, ahelyett, hogy valami jó és hasznos iparághoz fognának, dacára hogy a mesterember, iparos urrá vedlett át.

Fairmount Park.

„Csak a természet szép! Csak ő marad mindörökké vonzó.“ *Dya-Na-Sore.*

„A természet jól felfogva Istenhez vezet, félig, vagy pedig helytelenül ismerve Istentől eltávolit.“

König Arthur.

Szellő járt. Lehüteni magunkat, menjünk a szabad világba, a dimbes-dombos, forrás vizes, vízeséses, jó levegőjü Fairmount Parkba. Philadelphia egyik büszkesége ez, jó benyomást keltő. Neve, a benne lévő Fair Mount kilátásos dombtól van. Virágcsoportok, bokorfák, üdezöld növényzet, árnyékot terjesztő, lehajló-lombos fák, hattyutavak. A madarak csapatosan szállnak; kőkagylókban tartják ivóvizüket. A lég lakósai szelidek, lépésre bevárnak az utakon, füves helyeken, virágos mezőkön ugrándoznak. A fészek aljból több fiókmadár. A verőfényben, sárga pillék őszi kedvvel. Sok szép parkot láttam már az utamban, és ime, még mindig van a szebbnél is még szebb, nagynál nagyobb, és ez, az amerikai méretek szerint is nagy, mely 1350 hektár, mond 3000 hold területtel a Schuylkill mindkét partján nyujtózik el.

Igen alkalmatos hely a vizi sportra. Van itt hajós egylet akárhány. A parknak még egy 18 kilométer hosszu nyulványa van, a jólábuak sétálhatnak messzire a pázsiton, puha léptekkel járhatnak. „A természet kéretlenül vesz körébe s ragad magával, mig elfáradtan kiesünk karjaiból“, mondja Goethe. Mi villanyoson közelitjük meg a szebb pontokat, nevezetesebb helyeket, mások gépkocsikon járják be a hosszu, széles utakat, mégmások, uracsok, ficánkoló, telivér paripán. Az egyiknek a sörénye, tarka pántlikákkal volt átfonva. Egyvalaki, zöldre festett kerékpáron kézzel-

Fairmount Park Philadelphiában.

lábbal dolgozik. Sok urkocsi vágtat, benne ül — az amerikai pöffeszkedés, peckesen ülő urnő alakjában, fején széles peremü fekete selyem kalap félkör alaku tollakkal. Gyalog járó, sétáló emberek, az egymást keresztező fasorokban nagy számmal. Széles társadalmi rétegek a város méhéből. A baráttalan ember is elszórakozhatik a természetben, az öreg, vágyik utána. „A természet ..... utáni vágy kezdete az örök hazába való vándorlásnak.“ (Gr. Leoben Ottó.)

Kétszer voltam a parkban, csaknem hihetetlen méretü 15 mérföld hosszában, nem is lehet egyszerre jól megnézni, jóleső érzést ébresztvén visszavágyunk abba, hogy a látatlanba maradt részeket is szemügyre vegyük, mert ebben a parkban, óriási nagyságu diszkertben több a látnivaló, mint akárhány nagyobb városban.

A Green Street-ről van az egyik legszebb főbejárója, ahol a nagyarányu, 12 méter magas Washington-szobor állitja meg a lépteinket, a berlini Siemering Rudolfnak a mestermüve. Nemcsak szobor, megvesztegetően szép szoborcsoportozat a legjavából, mely lebilincseli a szemlélőt.

Mintegy 12, körös-körül lévő kőlépcsőn jutunk a talapzat aljához. Négyoldalt négy lépcsőzetes, folytonosan müködésben lévő vizesés gyönyörködteti a nézőt, jelképezi a Mississippi, Potomac, Delaware és a Hudson folyókat. A szobor vizesésének az aljában, emelvényes helyeken kettesével elhelyezett, kőből faragott állatok természetes nagyságban, a bölény, iramszarvas, tehén, medve, s. a. t. A talapzat elülső és hátulsó részén, alul és fent, jelképes több alak, két hosszoldalán dombormüben sok alak; életnagyságban, legtetején az integer vir, világtörténelmi nagyság, Washingtonnak lovas szobra, tábornoki kalapban és ruhában. A nagyszerüen szép és arányos szobor hátterét, keretét a fák zöldje adja. Azt hiszem, hogy a londoni Hyde Parkban lévő Albert hercegnek, Victoria angol királynő férjének a szobránál is fenségesebb ez az alkotás, melyet jól megértve elnézhetnénk órákig.

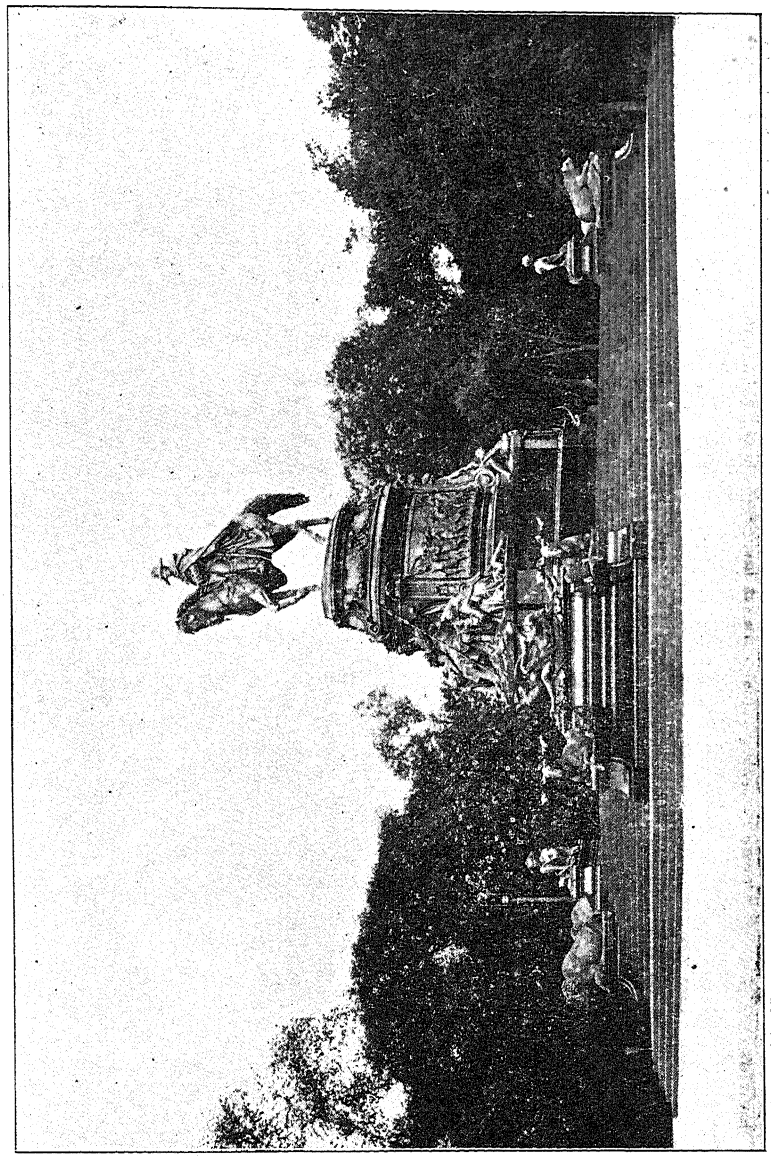
Kifejezésteljes mü. Nagyon megtisztelik az Egyesült Államokban Washington emlékét. Koronátlan atyja volt a népének, a nép, tetézve rója le a háláját. A századok adják egymásnak a nevét.

Közelben egy nagy viztartó van, melybe a folyóból szivatytyuzzák a vizet a vizmüvekhez.

Szabad téren, közelségben, szerényen huzódik meg a különben szép Lincoln szobor. Ülőhelyzetben van az elnök, alatta repülésre kész sasmadarak négy oldalt. Repkény folyja körül a négyszegletü szobor alapot. A gratiful poeple állitotta,

Washington, Lincoln, más amerikai neves férfiak, nem sejthették, milyen megtiszteltetés fogja érni őket az élők sorából való elköltözésük után.

Van Amerikában nagyon sok szobor, szép szobor és kevésbé

Washington szobra a philadelphiai Fairmount Parkban.

szép szobor, de valamennyi, faragott és öntött, megannyi világító torony a nemzet életében, a történelem egy-egy lapját képezik. Gyenge az a nemzet, mely nem becsüli nagyjait, hőseit. Az amerikaiak erőssége a szobrokban is meglátszik.

Első szép kilátó pont a Lemon Hill. Sokáig kerestem fák között az Observatory-t s nem találtam. Kérdezve egy cammogva ballagó öreget, megtudom, hogy tavaly lebontották. Közelségben egy vendéglőt találok, Lemon Hill Mansion a neve, benne a domb Lemon elnevezésnek megfelelőleg citrom szörpöt, cukros citromvizet szörpölnek a hölgyek, csevegő nőtársaságok kávét is isznak — lélekélénkitő hatással.

— „És gondolja ön? hogy a kávéban méreg is van.

— Ó igen, női kávé-társaságokból tudom azt.“

A férfiak abban a tévedésben vannak, hogy a kávé, az emésztést fejleszti. Legkevésbésem.

Ezen kis kitérő után tovább megyünk.

Diszes, vas oszlopokon nyugvó, körülfutó, tágas, nyilt csarnokok, melyekre szabadon álló lépcsőzeten jutunk fel. Jó ülőhelyek, remek kilátás az alattunk, előttünk elterülő tornyos, 335 négyszeg kilométer határral biró, két folyó egyesülésénél völgyben fekvő nagy városra. Jó nézőpontból megfigyelek mindent ami körülöttem van. De ezzel sem elégszem meg, tanács szerint megyek a padláson át — ahol már sok edényt elraktak télire — az épület legtetejébe, hogy még tágabb kilátást élvezhessek a szép Philadelphiára. A lekonyult galyu fák, engedik.

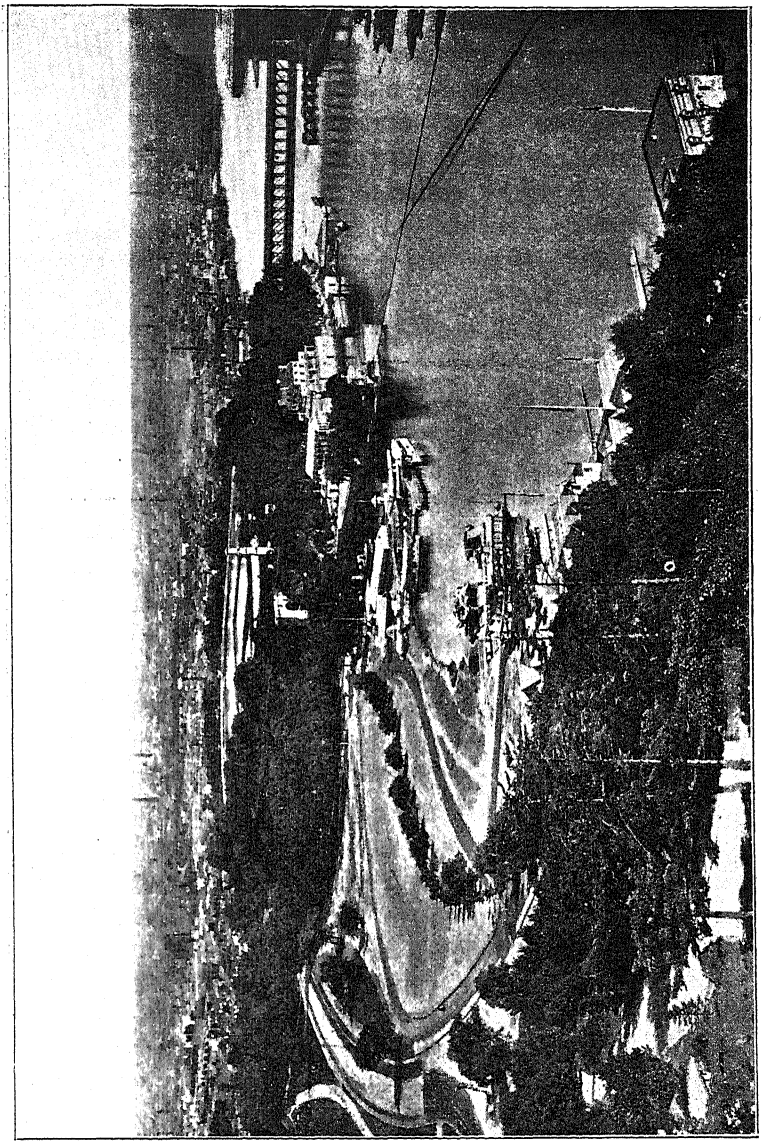
Hallom, látom, hogy innnét nyilik a legszebb kilátás Penn városára, a folyók hidjaira, gyönyörü.

A széles Delaware-folyón bejönnek a tengeri hajók a házak közé, alá. Télen megtörik a jeget, mégis bejönnek. A hajótülök nem szünetel.

A kimagasodó épületeket megismerem. A városház ritkaszép, magas tornya, mint egy árbóc emelkedik ki a háztengerből. A sevillai dómot hasonlitják a Giraldával, uszályos hajóhoz. Én ezt a látványt nézem annak. Az indulóházak üvegtetős pajtái kimagasodnak. A Delaware-folyón sok hajó uszkál most is.

Amerikában a legelső gőzhajót Philadelphiában épitették s a Delaware-on jártak rajta 1790-ben.

Pár nap előtt, két vadász járt pórul a Delaware-folyón. Vizi szárnyasokra lőttek, vadásztak. Kacsáztak, szedték össze az elejtett zsákmányt csónakon, melyet a szél a torkolati tengeröbölbe sodort s onnét messzire, be a tengerbe, sötét éjjelbe. Hangjuk elerőtlenedett. A nagy erőlködésben eltört mind a két evező, a hullámok vizzel telitették meg a csónakot s étlen-szomjan 36

Kilátás a philadelphiai Fairmount Parkból.

óra után félholtan akadt rájuk egy hajó. Tanulság. A vadásztarisznya, üres ne legyen soha.

Lejöve az egyedül álló, már alig lakott ház nagy padlásáról az ismeretlen szolgával, utóbb gondoltam át, hogy amerikai módon, könnyen tehetett volna el a láb alól. Heine is későn

jutott eszembe, aki mondta: „Okos embertől kell tanácsot kérni nehéz alkalommmal és ellenkezőjét kell tenni annak, amit tanácsolt." Sic, sic, különösen Amerikában igy.

Fölebb menve, Grant lovas-szobrát nézem meg. Kalapban és bő köpenyegben van az öreg. A szobor talapzatának az előrészén cserág-koszoruban csak ez az egy szó: Grant. Minden amerikai tud róla — rosszat is.

Visszajövet, a Girard-hidon a folyón átmegyek a Fairmount Park nagyobb és szebb részébe. Le-föl jártatom a tekintetemet. Borongó árnyak között szellők szaladgálnak, mire megremegnek a levelek.

Balra az állatkert, azon a földterületen, mely Penn, János nevü unokájáé volt. Nincs ráérkező időm megnézni a vasrácscsal elzárt vadakat, a hosszu lábu vizi madarakat, az ugrándozó majmokat, gubbaszkodó sasokat, szóval az állat-fogházat, melyet könyen elképzelek a maga amerikai gazdagságában is, most jobban érdekel a Letitia House. Ez meg magának Pennek a háza volt. Előbb a városban állt, most ide hozták érdekességnek. A szinféle alkotmány, egyszerüségével jobban illik ide, a szellős zöld ligetbe, mint a palota házak közé szorulva, habár a történelmi emlék mindenütt az marad, érdekes visszaemlékeztető a multra, nem kell soha restelkednie. Penn se gondolhatta, mivé válik rövid idő multán az ő, testvéri szeretetről elnevezett városa.

Penn házán csak két ablak van a földszinten, ugyanannyi az alacsony emeleten. Alul még egy ajtó a két ablak között, fölötte nagybetüs felirás: William Penn's House. Az egyszerüség, érdekesség arról tanit, Penn óta is milyen óriási lépésekkel haladt előre az emberiség, különösen az ujvilágban, ahol a szabad föld szabad polgárainak nem vetnek gátot előrehaladás dolgában, ahol röviden terveznek és nagyot cselekszenek, a legjobb erőben lévő munkás kezek dolgozhatnak, nem foglalja el azokat a puskának tartása, vállra, lábhoz való helyezése.

Odább bronz szoborcsoportozat a kőkorszakot tünteti elő, a Smith Memorial granit épülete, Smith katona tisztnek az emlékét tartja fen.

Fás utcán a Memorial Hallnál megállok, ez már nagyobb valami, pensylvaniai iparmüvészeti muzeum, előtte, virággal ékitett illatozó kertben, bronzból való két ló. A muzeumba lépek, Munkácsitól is egy kisebbszerü kép, bronz és egyéb fémmunkák,

agyagtárgyak, elefántcsont faragványok, himzések, szőnyegek, söt japáni- és kelet-ázsiai tárgyak.

A szilárd, kupolás épitkezés, az 1876. évi, tiz millió ember által látogatott világkiálitásból emlékül maradt meg, miként a „memorial“ neve elárulja. Vajha Budapesten is láthatnánk már világkiállitási emléket! Kár volt, hogy a millenniumit nem ilyennek tervezték! A diszes felvonulást, keleti szinekben ragyogást, megnézhette volna a világ minden népe, mert tultett az, az Ezeregyéj beli tündérmeséken. Most többet tudnának a létezésünkről, más szinben látnák a nemzeti küzdelmeinket, a szabaddá vágyó népnek, a szabad népek, bizonyára éljent hangoztattak volna, segitő kart nyujtottak volna.

Menve mendegélve az egymásba szövődő utakon, a kisebbszerü szobrok előtt meg se állok, a balra eső Schiller és Goethe szobra előtt sem. Álló alaku és mellszobrok gomba módra vannak itt nagy számmal, mintha sportot üznének velök az amerikaiak, de az igen szép, magas, diszes bejárattal biró Horticultural Hall, meleg üvegházba, pálmakertbe betérek, csipkés páfrányt, husos leveleket, délövi virágokat nézni. Szagositják a levegőt. Nem lehet azt soha megunni, amit a természet, mindenek ősforrása hoz létre. Ebben a nagy növényházban zöld tavasz van télen is, a nyeső ollónak szakadatlan a munkája.

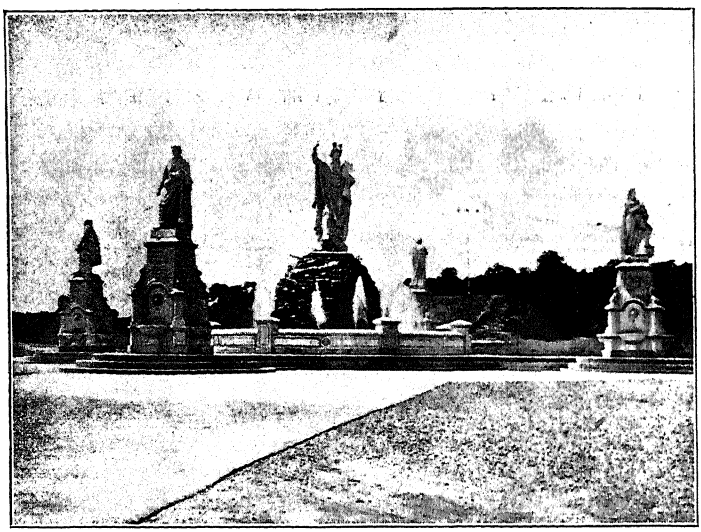
Még néhány szép kilátáshoz jutok el a bódongásban és élvezek. Másokat is találok ott, bájos jelenségeket, márvány keblü édes asszonyokat, legbájosabb american girls, viruló leányokat, földnek a virágait, liliomokat. Derü, nyájasság, kedvesség ömlik el a klasszikus, kifejező arcukon. Az istenek kertjében, forrás nimfák mintaképei lehetnének. Alakul az amerikai faj, finomodik, oltás által nemesednek a rózsák. De halljuk Jókait, hasonlatainkban. „Ne hasonlitsátok azt, ami szép, márványhoz, rózsához, liliomhoz, a kő hideg, — a rózsa, liliom hervadt, nem szép az, ami csak a szemnek szép! valami mélyebb rejtelem van a szépség fogalmában, amit az emberek éreznek, de nem értenek.“

Hosszasabban időzök a bővizü ugrókutnál, mely a széles utakról a szemhatár végénél látszik. Zaja megüti a fület, magára vonja a figyelmet, irányitja a lépteimet.

Egész telep. Megállitja az arrajárót. Körös-körül kőlépcsők, gömbölyüségben felállitott magas szobrok, mindegyiknek talapzatán négyoldalt, oroszlán szájakból viz ömlik a tartályba, akár

az Oroszlánok-udvarában, Alhambrában. Egy kis fiu, tenyerével vizet merit, szomján segit.

A meglapuló nagy vizmedence közepén, meredek kődombon, Mózes hatalmas kőalakja, fején az ismeretes kétszarvu főveg. Baljában kőirást szorongat és a forrás-fakasztó pálcát tartja, jobb karját az égnek emeli, mutató ujjával oda mutat. Körötte, kőből, források előtörése van, vizek szökellnek magasra, csobognak, hullámgyürük verődnek. Csak azt ismétlem, hogy a hatalmasok, hatalmasan cselekszenek. Ha egyéb disze se volna a Fairmount Parknak, ez az egy is nagyon megtenné. A szobrok, megannyi világitó tornyok.

Szökőkut a philadelphiai Fairmount Parkban.

A park tavainak vizei folytonos felfrissülést kapván, nincs bennük hinár, ázalag, eliszaposodás. Fényesek a viztükrök. Az idő őszre fordulva, dér, erősen csipegette már a fák lombjait, ősziesen megkoptak a pázsitok szélét határoló bokrok. A levelekből elpárologván a növénynedv, felperdülve, hullottak, alá peregtek, hatás nélkül — nem estek. Minden változik, de semmi sem vesz el a természetben. Elgereblyézték a utakat. Voltak azonban fák, melyek tartották még a diszüket, habár megszürkülve már. „A természet tavaszkor barna hölgy aki remél, őszkor szürke nő

aki megemlékezik," mondja Balzac, A természet éles látásu buvára az év folyamán sok érdekes leletre akad a Fairmount Parkban.

Nálunk októberben sárga és barna szinüek lesznek a falevelek. Itt, mikor az őszi nap süt fel, a sárga és vörös szin sokféle árnyalatban jelentkezik tarka pöttyökkel; kedves a szemnek ez a tarkaság, különösen, mikor napsugár fürészti a lombokat, melyek aranyfalaknak, festett falaknak, szinházi diszleteknek látszanak. Az aranyos, napsugaras ősznek ezt az évszakát indián nyárnak nevezik Amerikában. Tudósok hiába törik rajta fejüket, a természeti jelenség okát kimagyarázni nem tudják, a cinóber szinü pöttyöket, egyebet. Milyen szép lehet itt tavasz szakán, mikor az ébredő természet felujulásának a szárnyai lebbennek, a kikeleti időben a rügyek kezdenek megpattanni s tódul nézni, a föld porhanyosodásában bogarat keresni a gyermeksereg, az élet fájának az apró hajtása, rügyezése. Később, mikor a kertek, a ligetek lombos zöldbe borulnak, előre halad a természet tavaszi munkája és fátyolos szépségek keresik fel azokat, mikor a virradást madárdal üdvözli, és amikor napszakán madárdallal telik meg a levegő, mező. Most egy madárnak a kopácsolását hallom. Mintha a haldokló természet koporsóját szegezné le.

Leszált az alkony, beteritette palástjával a parkot, mikor abból távoztam.

Mikor a képek egyre árnyékszerübbek lettek előttem, a városba értem.

Aki Philadelphiában a városházat, a szabad kőmüvesek templom házát, a Baldwin-mozdonygyárat, a Fairmount Parkot és ennek a bejáratánál diszlő Washingon-szobrot látta, az sokat látott, olyan dolgokat, melyeket máshol nem láthat. Ezek maradtak meg legjobban az emlékezetemben avval a felséges kilátással a városra, vidékre, folyókra, hajókra.

Mikor indián kerül Philadelphia nagyvárosba, a vörösbőrü bizonyára gondol a őseire, akik a Delaware partján éltek egykor ősi szabadságban. De ne sajnálja, hogy helyet adtak a fehér embernek, mert ez csodát csinált itt. Inkább fogjon kezet vele, vele haladjon, mert a szilárd gazdasággal biró, erős gyáriparáról amerikai Birminghamnak nevezett Philadelphia, a pensilvaniai földolaj és kőszén vidékének a kulcsos kapuja. Megvagyonosodik, aki ezen a kapun jár. A fiatal Amerika többet haladt 400 év óta, mint a vén Ázsia, a — világteremtés óta.

Kirándulás a Hudson-folyón.

(New Yorktól Albanyig.)

„A természet Isten örök könyve . . .
elménk . . . . . olvas belőle."
Rückert.

A nyári hónapokban, vasárnapot kivéve, naponta, pompás gőzös jár a vizbő Hudson-folyón New Yorktól Albany-ig fel, viszi a sok kirándulót, mert akinek errefelé sürgős dolga van, az, siet a folyó mindkét partján huzodó vasuton.

Az amerikai ember szerint, Hudson a világ legszebb folyója. Én tulzás nélkül annyit mondok, hogy a Hudson, New York államnak a főfolyója és hogy a széles hátán, New York városból pompás kirándulást tehetünk.

Indul a palota hajó d. e. 9 óra táján s este mintegy 6-kor Albanyhoz ér. Ott töltve az estét, vonaton, éjfélig visszajöhetünk New Yorkba.

A kezdetben hegyi tavakon átmenö Hudson-folyó, habár csak 520 kilométer hosszu, háromszor olyan széles New Yorknál, mint a Duna Budapestnél, mert a tenger vize tölti meg a torkolatát, ugy, amiként a Themze-folyó tengerré dagad Londonnál.

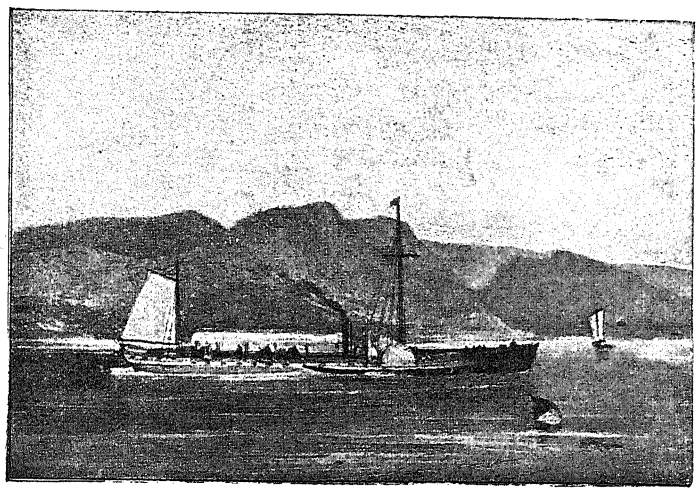
A Hudson-folyó esése olyan kicsi, hogy 200 kilométerre verődik vissza a tenger dagálya, hulláma, innét a viz sós ize.

Nagy a Hudson vizbősége, történeti és forgalmi jelentősége, akár mint a Themzéé Angolországra, az Elba Németországra, a Duna Magyarországra, a Quadalquivir Spanyolországra, a Nilus Egyiptomra nézve.

A hajó közlekedés a Hudson-on éjjel-nappal nagyon élénk, mert New York átellenében van Hoboken és Jersey City, az utóbbi Nen Jersey állam fővárosa, melyet én csak azért néztem

meg futólagosan, mert Hoboken-ben lakván, nagyon közel volt, mondjuk össze van nőve a két város.

Amit nálunk a kis csavargőzösök megtesznek Budapesten közlekedés dolgában, azt itt nagy hajók, gőzhajóknál is szélesebb Ferry-k, gőzkompok eszközlik. Kocsi, ló, teher megy rajtuk át a Hudson-on, mert eddigelé nincs hid vagy viz alatti alagut a két államfőváros és a harmadik között, habár mind a kettőt tervezik, és ha itt valamit tervbe vesznek, csakhamar kiviszik. Pénz bőven van, vállalkozás mindig van mindenre s az alagut meg van már egy-kettőre.

Az első gőzhajó. Fulton Clermont-ja.

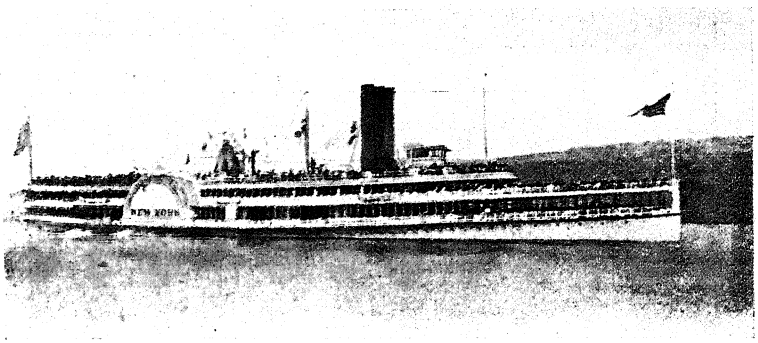
A folyó, nevét, Henry Hudson tengerhős, sarkvidéki utazó és angol felfedezőtől nyerte, aki rajta első tette meg az utat 1609-ben. Az odább lévő Tappan-tó öblét, tengerszorosnak nézte, amelyen át hitte, — kolumbusi tévedéssel — hogy megtalálja az utat — Khinába. Németalföldi kereskedők megbizásából errefelé kereste ugyanis a Khinába vezető utat. A Hudson-öblöt is ő fedezte fel. Erről azt hitte, hogy a Csendes-tengerhez tartozik. Csendes lett neki ott, mert ottveszett, felfedező utjának a vértanuja lett. A lázongó matrózai tették ki a fiával együtt és még hét beteg matrózzal.

Az első gőzhajó, mely a Hudson-folyón járt, Fulton Robert Clermontja volt, amely 1807-ben,*) augusztus 11-én 36 óra alatt,

*) Európában 1819-ben indult meg az első gőzhajó.

a gőz hajtó erejével tette meg azt a 150 mérföldnyi utat, melyet ma most Albany-ig kelenc óra alatt hagyunk hátra. Nagyot bámultak akkor a parton, hogy evező és vitorla nélkül hajó megy. Ment, csakhogy féltek rajta menni, mert gyakoriak voltak akkor még a kazán robbanások, nagy is volt a gépnek lármája, mely folytonosan fenyegetett, tehát a hajó hátuljához kötött biztonsági csónakokon helyezkedtek el az emberek.

A világ kereskedelem teljesen átalakulván, nagy ünnepélyességgel készültek New York államban 1907. évben megülni az első gőzhajónak vizre bocsátását. Emléket állitottak Fultonnak a a Hudson partján 600.000 dollár költségvetéssel.

Modern gőzhajó a Hudson-folyón.

A nappal közlekedő (Day Line) New York nevü, sárga kéményes nagy hajóra szállok fel Sz. . . . . Irmával, az édes anyjával, Sz. . . . . Károlyné urnővel, magyar utitársaimmal, kikkel az Atlanti-tengeren együtt jöttem át Amerikába a Pannóniá-n s egy társaságban voltunk a hosszu ut alatt. Folytattuk a barátságot ezen a másik vizi uton, kiránduláson.

A személyforgalom szolgálatában álló Steamer, gőzös, 104 méter hosszu s 34 kilométert halad óránként. Tüdőgépe jól müködik, nagy lélekzetet vesz. Magasan álló lapátkerekekkel gyorsan jár. Bárkáknak tünnének fel mellette a mi Budapestről Wienig közlekedő dunai hajóink. A hajó berendezése fejedelmi, a legnagyobb igényeket is teljesen kielégiti, igazán, vizen uszó társalgó termek, sőt egész palota, emeletes, ujkori pazar berendezéssel, kényelmes karos székekkel, bársony pamlagokkal, süppedős

szönyegekkel, olajfestékü képekkel, villanyvilágitással, melyre azonban ezuttal nem volt szükség.

Hosszu sétát tehetünk a fedélzeten, a hajó különböző részeibe könnyen eljuthatunk, nézzük ezt, nézzük azt, a gőz feszerejének hatását, a központ kivüli kerék forgását, az ifju házaspárok nászutazási szobáját s a változatos, pazar berendezésü más lakosztályokat.

Nyugodhatunk a Grand Salonban. Európai értelmében használom a szalon szót, mert Amerikában, a szeszes italok elárusitásának a helyét, mondjuk a kocsmát mondják saloon-nak.

Egy ilyen saloonban történt két nap előtt New Yorkban, egy letartóztatás, mert a környékén 18 ember halt meg gyanus jelenségek között. Az olcsó whisky-ben, a hamisitott pálinkában volt a méreg anyag, a sok faalkohol.

Első szép látvány, folyó közepéről nézni a parton épült három nagy várost. A Greater New York torony magas házait egy sorban látjuk a távlatból, ha egymás mögött vannak is, mint a berni felföldön a kimagasodó jég csucsok, melyeket a Rigiről bámul meg a föld minden országának fia, leánya.

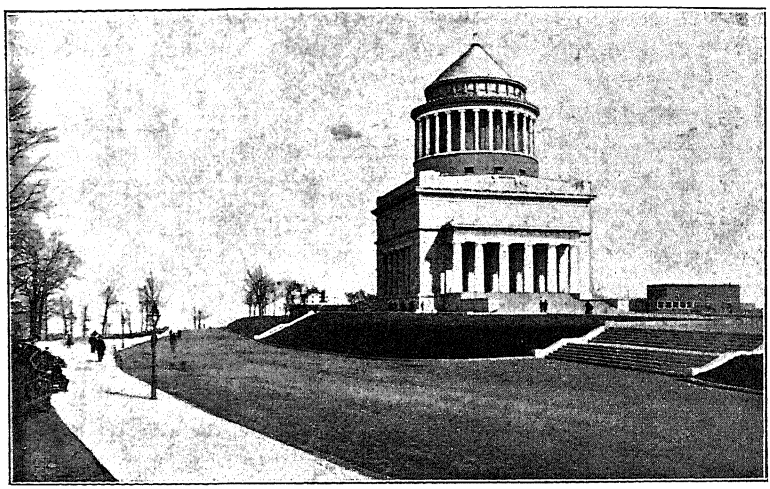
Mind. a két parton az oceánjáró hajóknak a kikötő helye, Pier, szoros egymás mellett. Látunk hajókat a világ minden tájáról, könnyü szél lobogtatja a zászlójukat. Hajók járásától, viznek a folyásától mindig hullámzásban van a levegő.

Gsupa szem vagyunk, annyi látványosságot nyujt az Empire City és a környéke. Kaleidoszkopszerüen váltakoznak a képek.

A jobb parton, de még mindig a városban, a XIX. század Sullájának, Grant tábornoknak a sirja, fehér márványból való mausoleuma látható. Négyszegletes, drága, oszlopos és nagy épitkezés, fölötte oszlophordta, hegyben végződő kupola. Öröknyugvónak szebb helyet nem is lehetett volna találni, mint itt, világvárosban, maholnap a világ legnagyobb városában, folyó partján. Élet az enyészet körül. Öröknyugvónak mondtam. Ideiglenes az. A fáraók, guláikban sem találtak örök nyugvást. Felmondják a lakást halottaknak is. Hol van a világhóditó Nagy Sándor pora, hol van Árpádé? A többi jelesé? Az enyészet szele széthord mindent és az ember mint ellenség, az is szeret pusztitani.

Nehéz kövek nyomják Grant porait, óvják az enyészettől. Grant tábornok és elnök olyan nagy ember volt, akiről sok rosszat is jegyezett fel a történelem. Nagyeszü de lelkiismeretlen ember

volt, izgató. Mint politikus, forditotta vitorláit a hatalom mesterkedésével járt el, mely több esetben kicsinyes, alacsony volt, azért vétket faragtak ellene. Ravaszul csinálta a déli államok és előkelő családok tönkretevését. fondorlatos politikus volt, hogy elnök lehessen. Elmondhatta többször: Inimicus inimici, amicus meus. Ellenségem ellensége, barátom nekem. Meg is választották kétszer a közhatalomra vágyó embert, de a dicsőség fejébe szállván, — megtépázott hirnévvel, oszlott-foszlott népszerüséggel, harmadszor nemcsak azért nem, mert a nagy elmék is megőrlődnek idővel

Grant elnök és tábornok nyughelye.

népszerűség dolgában, hanem azért sem, mert merev álláspontjából nem engedett, hatalmi dölyfe ellensulyra talált és a nagyravágyás ördöge által megszállva, caesari dölyffel teljes hatalommal felruházott államfőnökségre törekedett, dictátor akart lenni. Azonkivül sok sikkasztás szála egész a környezetéig terjedt ki. A befeketitéstől nem menekülhetett. Minden nagy embernek különben is van ellensége. Róla is elmondani lehet, amit a római néppárt vezéréről, Lucius Cornelius Cinnáról: „Feje volt kigondolni, nyelve meggyőzni és keze minden tettet végrehajtani.“ Igy, Grantnak, ha nem is tudtak utána meghatott könyeket hullatni, közlesajnálás után megmaradt a történelmi előkelőségű neve, ha nincs is az idők gáncsán felül. A Hudson-folyó édes vize, keserüvé zavarodik a

a széles torkolatnál. Grant életében is az édes, keserüvel vegyes.

A Nagy New Yorknak is vége szakad. Mint az Adriai-tenger éjszaki öble, lagunákban, pocsolyákban végződik, ez a nagy város is apró, szétszórt házakkal, végre elvesz a szemünk elől teljesen. Idő kellett, amig kijutottunk.

Alig hagyjuk el a Manhattan-szigetet, átellenben Fort Lee vár tünik fel. Itt kezdődnek a Palisadok, jobb parton, a vizből rétegesen, 150 méter magasságig, fal-függélyesen emelkedő bazalt sziklák, melyek lávaszerü, vulkáni alakulásuknál fogva érdekességet, a sziklakertek regényességet kölcsönöznek utunknak 32 kilométer hosszuságban.

Jobb parton Dobbs Ferry falu arról nevezetes, hogy egy házban beszélte meg Washington a táborkarával azokat a feltételeket, amelyek mellett Angolország elismerte az Éjszak Amerikai Egyesült Államok függetlenségét.

A látóhatárba esik keleti parton Ossining, régebben Sing Sing nevü, szépen fekvő városka, de Sing Sing alatt közbeszédben, Amerikában, a városban lévő nagy államfogházat értik. Sing Sing-gel fenyegetik meg egymást a veszekedők, én is hallottam. Azt is hallottam a hajón, hogy a mult héten szabadult ki „All“ Adams, az ötszörös milliomos, de legközönségesebb csaló, hamis lotto játékos, ki a legszegényebb emberek pénzéből gazdagodott meg. Non olet, tartotta a pénzről ő is.

A fogság hasznára volt abban, hogy lelkekkel nyerészkedett s nyert rajtuk még egy millió dollárt. Egészségi tekintetben azonban kárára volt a fogság, mert az alatt aszkórba esett, megöregedett, összeesett az erős ember. Itt teljesen elvesztvén a becsületét, Európába vitorlázik át, gazdagságából, kastélyában uraskodni akar.

Történetesen, egy másik milliomos is akkor szabadult ki a Sing Sing-ből, ez meg okmányhamisitó volt 300.000 dollár erejéig. Quigley a neve.

Hagyjuk futni a nagy tolvajokat, az emberiség kiforrja őket magából. Ők maguk a közmondással vigasztalhatják magukat: „Ki keserüt nem izelt, nem tudja mi édes.“

Végre jobban szóhoz jutva Irmával, dióhéjba szoritva elmondom a lélekben rokonnak amerikai egész utamat, hol és merre jártam, mit láttam. Érdekli minden s beszédemből kifolyólag sok kérdést intéz hozzám, mert maga is már egy hó óta lakik New

Yorkban. Látva a fiatallány értelmességét, kedvet kapok részletek elbeszélésére is. Viszont ő és anyja szólnak az elválássunk óta New Yorkban töltött idejükről, s több dologban kapok tőlük felvilágositást. Van az ugy, hogy az utitársak, nem fogynak ki a beszédből. Irma lelke ugrástalan, természetes szeretetreméltóságával társalog.

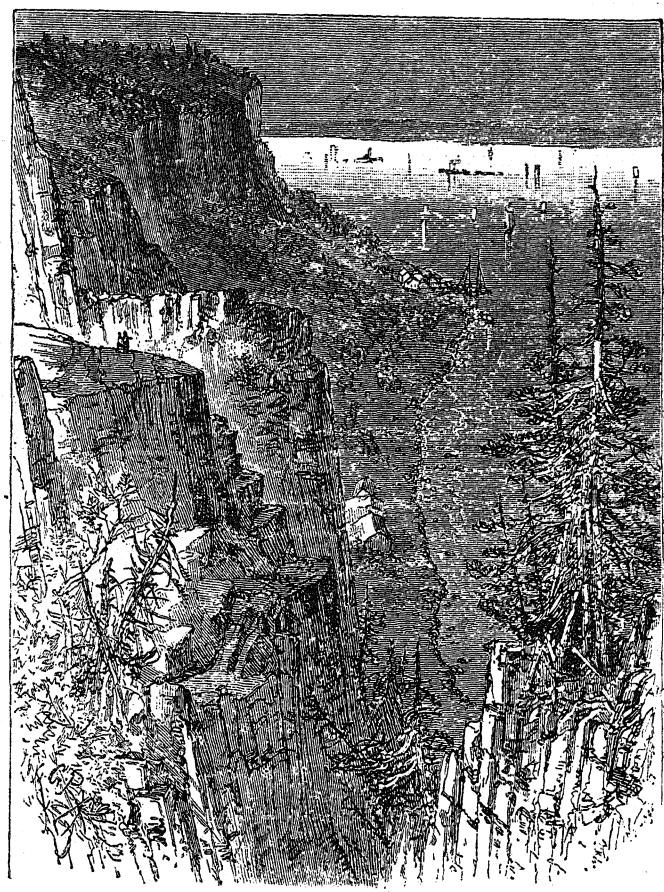
Együtt nézzük meg a szép gőzhajónak minden zege-zugát s a hajó mellső párkányzatánál jó helyet választunk a nézésre.

Kezünkben a Hudson-folyó látképes Albuma, képről felismerjük a panorámaszerüleg váltakozó, benyomást adó tájakat, kimagasló pontokat, az ujonta keletkező, máris virágzó városokat, haladó falvakat, a helyenként összenőtt községeknek egész láncolata van. Szomszédos forgalmi pontok. Partoldalon futó utak, korlátok, kerékkötő ducók. Az idő, kiáradó örömben kellemetesen és gyorsan mulik, amit látunk, mindez uj nekünk magyaroknak, jól meg nézünk mindent, mert ide többé vissza nem kerülünk. Szivjuk a parti erdőségek jó levegőjét. Vontató gőzösökkel, kisebb vitorlás hajókkal találkozunk. Az árboc, kötelével, óriási ostornak tünik fel. Mintha a rohanó habokat hajtanák. A fedélzeti rakományok zsákokban.

A hajó könyvespolcáról, a történelmi irodalom müveiből nehány, erre az utra vonatkozó könyvet szedek elő. Helyénvaló. Rányitok és olvasom, hogy a folyó keleti partján laktak a mohikánok. Ennek a csaknem teljesen kipusztult, egykor hatalmas indián néptörzsnek a földjét legelsőbben foglalták el a lebirhatatlan erővel harcoló európai emberek. A jellem rajzoló Cooper-nek sok kötetes „Az utolsó Mohikánok“ cimü regényében érdekkel olvastam diákkoromban a mohikánokról és azok küzdelméről, alig reméltem akkor, hogy járok majd az egykori tüzhelyük körül, ahol félelmet nem ismerve harcoltak a létért.

Cooper hallhatatlanná tette Chingachgoog (Tschoop, Csup) mohikán törzsü indián alakját, de az eseményeket nem Pennsylvaniában játszatja, hanem itt, pedig Tschoop (nevezzük angolosan) Pennsylvaniában élt, ott keresztelkedett János névre s lett törzsbeliei között hittérítő. A pennsylvaniai Bethlelenben van eltemetve, sirját virágokkal, kegyelettel őrzik. Hackenwalder, morva eredetü hittérítő irataiból ismerkedett meg Cooper, Tschoop alakjával, melyet a morva hittérítő bizonyos regényességgel vett körül, melyet Cooper, átgyurva még kibővitett s igy nagyon is regényes történetek füződnek Tschoop alakja körül.

Most arról hallok és győződöm meg a történelemből, hogy az indiánok nem olyan regényes hajlamu alakok, de nem is olyan jóságos lelkek, amilyeneknek őket a hittéritők mondják, hanem tolvajlásban, rablásban rémalakok. Azzal dicsekszenek, kinek mennyi scalpja van, vagyis hány fejet nyuzott meg.

A Hudson cölöpzete.

A Hudson nyugati partja körül terült el a másik nagy indus néptörzsnek, az Irokézeknek*) a földje. Öt nemzetnek a szövetségét képezték, melyhez a mohave csoport is tartozott. Földmüvelésben, mesterségben, fegyverkészitésben előbbre haladtak a többi törzsek-

*) Iroquois, franczia elnevezés.

nél. Részt vettek az erre felé járó francia-angol háboruban, mikor rendet vágtak a dübörgő csatasorokban. A halál ismét dobzódik. A két kő őket őrölte meg. A népek kiveszése, mindig szomoru történet, gyászos valóság, melyből nincs feltámadás.

Egy másik könyvben, rajzban nézem a világvárosoknak egyidőbeli óraallását, mikor New Yorkban déli XII van. Érdekes.

Ahol a parti falak, meredek szakadások, kopár sziklák, festőileg feltörekvő sziklatornyok, és a Palisadok, leszakadni látszó cölöpzet függélyessége, éles széle elvesz, 16 kilométer hosszuságban, 6 kilométer szélességben Tappán nevü tóvá tágul ki a folyó. A viz benne hullámtalanul és csendesen siklik tova. Mikor elhagytuk a Palisadokat, nézem azokat emlék Album képben. „A kövületek, a teremtés emlék pénzei," mondja Montel Gedeon.

West Point-nál, a Hudson Gibraltárjánál, a vidék kimagasló pontján katona nevelő intézet van, mely ellátja az Unio államait tisztekkel. A közelben domboldalok lankásai, erdő haragos zöldje, a távolban, kéklő hegyek, az égen könnyü felleg fodrok.

Odább a Croton-folyónak a Hudsonba ömlése 40 mérföldnyire New Yorktól. Ennek a folyónak a vizéből táplálkozik New York vizvezetéke. A nagy Croton-viztartót, láttuk a new yorki Central Parkban.

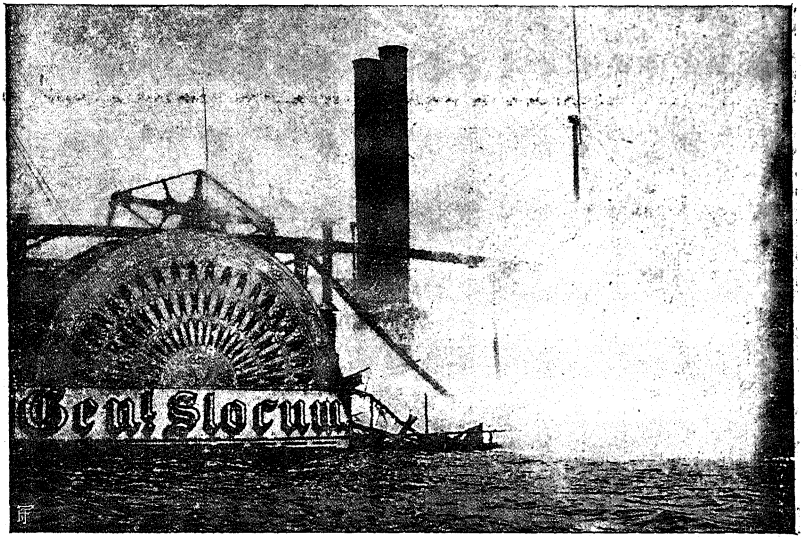
Fölebb, 800 méterre szorul össze a Tappán-tó. Ott egy vár állt hajdanában, ahol most egy világitó torony van. Az erősség birásáért vér folyt a Hudsonba, az angolok és amerikai testvéreiknek a vére.

Csavarodik a folyó, hegyek tünnek fel a parton, de itt se keressünk alpesi tájakat, égbenyuló hegycsucsokat, Amerikai Rajnának szeretik az amerikaiak nevezni a Hudsont, de nem az, nem Rajna, nem. Hiányoznak a regényesen fekvő városok, a várromok, omladékszerü emlékek, a szőlővel beültetett lankás helyek, a viznek sincs meg az a szép kék szine, kristály-tisztasága, mint a Rajnánál. Csak egy Rajna van a világon, habár a Hudson mentén is van fanövényzet, vadregényes vidék, szaggatott part, bájos völgy fenék, kimosott hasadék, sziklaágyban lejtő patak, zuhatagospezsgő-, titokzatos szépségü vizesés, nyaralóházak sora, áthatolhatlan zöld keritések, de mindezeknek nincs meg az az összképe, mely a benyomást ugy adja, mint a Rajna vidéke, a mult idők fényes, tiszteletreméltó emlékeivel, ősregéivel.

Egy olyanforma, meredek esésü, vizbe ütődő hegyalakulást

látok, mint a Nord Cap sziklája. Anthony's Nose a ripacsos, vénhedt csucsnak neve, vagyis Anthony orra. Corlear Antal ugyanis egy hollandi trombitás volt, aki fogadott, hogy átússza az itt közelben lévő s az ördögről elnevezett sebes vizü folyocskát. Az ördög elvitte Tóni bácsit. Bizonyára nagy volt az orra, hogy hegyet neveztek el róla.

A szép fekvésü, kivánatos tartózkodó helylyé tett Newbourghnál, festői pontnál, derült arccal szállnak ki többen, ez az ut egy harmada s végződik az „Amerikai Rajna" szebb részlete. A kirán-

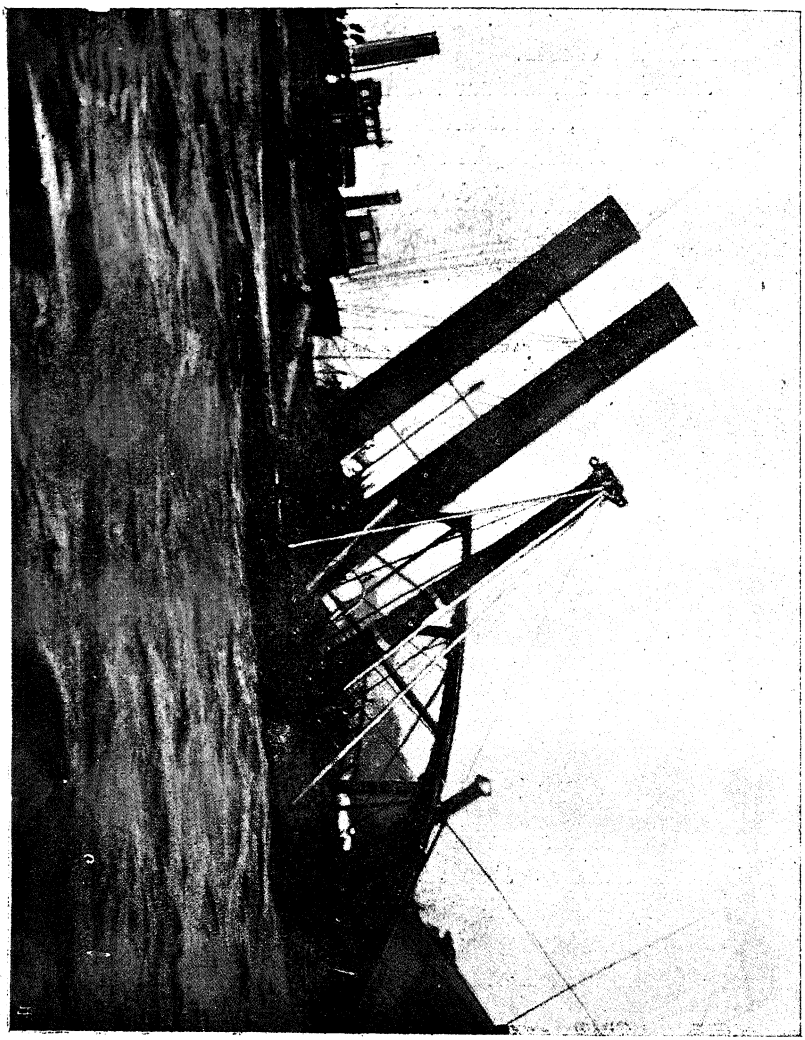

A tüz terjedése a Slocum-hajón.

dulók, akik a lombos, virágoktól illatozó kertek apró palotáiban töltik a délutánt, szép szakaszidőt, estére, mikor a természet is pihenésre tér, haza mehetnek, de kert estre, többen maradnak a tündérlakokban. A villegiatura elárulja, hogy az emberek szivesen tartózkodnak a tanyázó helyekké alakult partokon. A falakban lévő rácsos nyilásokon át, szép kerteket látunk. Tele vannak virággal a tavasz ébredésétől a természet meghalásáig.

Ezen a Hudson-folyón a Flusking Bay-ban, a parthoz közel kerültek 1904. évi junius 15-én a kirándulók abba a hajótüz katasztrófába a General Slocum hajón, mely a hajó tulajdonos, a hajó tisztek és legénységnek hibájából, oltószerek és mentő övek

használhatlansága következtében esett meg, és ami sok emberéletbe került. Olvastunk eleget a szörnyü szerencsétlenségről. Egy amerikai ujságból tüzetesen megtudom az elveszett emberéletnek

A Slocum-hajó elsülyedése.

hatóságilag megállapitott számát. A felismert halottak száma: 897, fel nem ismert halott volt: 61, elveszett s nem találtak meg 62-őt, ez összesen 1020. A mentés alkalmával többé-kevésbé megsérült 180 személy. Roosevelt elnöknek is szivén feküdt a szomoru eset,

a hibásak szigoru megbüntetését ellenőrizte. A saját életüket kockáztató életmentők, rendőrök, tüzoltók, emberek, asszonyok, leányok nehány százan, arany, ezüst, bronz éremmel lettek kitüntetve, az eltemetett áldozatok közös sirja fölé emléket állitottak.

A Slocum katasztrófa és az Iroquois-szinház pusztulása páratlanul áll. Mind a kettő felötlött a lelkemben, erre jártamkor.

A part magaslatán egy kisarkalló házat mutatnak, melynek ormán az amerikai zászló volt kitüzve, lengett. Mikor itt táborozott, abban lakott Washington, de inkább arról nevezetes ez a helyreállitott épület, hogy az ördög abban kisértette meg a nagy hadvezért, még pedig abban az alakban, hogy a kapaszkodásukban őt körülnyaldósni akaró tisztjei — napoleoni cselekedetei közben vezérré nőve — a királyi cimet ajánlották fel neki. Az ördög munkája nem sikerült. Az állambölcs, széles látkörü diplomata, elmében és lélekben erős, magas szempontokból nem akart lenni babérral koszoruzott caesar sem. Lélekerő kell hozzá, önuralom. A vezér dicsvágya tovább aludt. Mint az ős tölgy állt meg, politikai eszélyessége erősen tartotta, a dicsőség nem szállt fejébe, erős szivvel állott.

Az egy dolláros tállalás a hajón kitünő volt, diszesen és gazdagon volt felszolgálva a leginyesebb ebéd, amint azt jó árért egy ilyen szalon gőzösen várni lehet. Végül következett az elmaradhatatlan fagylalt és fekete kávé, melyek Amerikában, vizenszárazon soha sem fogynak ki. Amerikában nagyon sok a fogorvos.

A figyelmet nagyon magára vonja egy 2066 méter hosszu vasuti hid, mely 60 méterre van a Hudson fölött verve, kifeszitve. Vonat dohog rajta. Ez is egy amerikai nagy mü, kőlábon álló remek alkotvány munka. És az itteni széles partu folyókon, mennyi ilyen vasbordáju van! Átszelik a vizeket, folyókat és tengerágakat. A távlatból ugy látszanak, mintha vékony vasszálakból összeállitott szélrácsok volnának s leszakadással fenyegetnek.

Park van a parton, London legnagyobbszerü parkjának a nevét viseli ez az itteni Hyde Park. Fehér háznak fala villog ki belőle. Odább, zsendülő őszi vetés.

Odább Dinsmore Point, ahol W. Dinsmore háza. Ez a nevezetes iparember sok évig volt elnöke a hires Adam's Express társaságnak, mely a mult század negyvenes éveiben két munkással kezdte meg az iparát üzni s most 14.000 emberrel dolgozva, 3200 vasuti kocsit készit évenként.

Kingston és Rondout egyesült, történelmi nevezetességü városok. Itt van végpontja a Delaware-Hudson-csatornának, melyet a pennsylvaniai szénbányák kiaknázása végett épitettek. Az amerikaiak, csatornázásra nagy gondot fordítanak. Száznál több van. Ezekhez képest, komolysággal palástolt gúny, nálunk, a kisztapári-ujvidéki békatenyésztő.

North Bay az a hely, ahol Fulton Róbert a viszontagságos életü de lángelméjü pennsylvaniai gépész, fából megépitette a Clermont nevü gőzhajóját, mely első volt. Clermont ugyanis egy kisebb helység a Hudson mellett, ahol született Livingstone Róbert, Amerika párisi nagykövete, Fulton jótevője.

Mikor házalt Fulton a találmányával, a Nagy Napoleonnál is megfordult kérve segélyét, de Napoleon azt mondta róla Metternichnek, hogy Fulton bolond, nem ment ugyanis a fejébe az, hogy meleg vizzel lehessen hadi hajókat hajtatni.

A Catskill hegyek, a szines hátterek, izztak a napsugárban, pillantásaimat végig legeltetem rajtuk. „Isten és természet mindig egyet mondottak.„ (Juvenalis.) A hátasabb részekre, erdős csucsokra csakugyan szép kilátás esik, ide kandikálnak a nyelvtörő nevü csucs magasságok, de ne keressünk hóboritotta gerincet, a sziklák nem vijják meg az eget és nem csábit szűz hegyormoknak az igézete. Mondják, hogy egy pontról nézve, a tar hegycsucsok emberi alakot adnak ki. Szememet bármint meresztem is, nem látom, de sokszor láttam, hogy némely szikla, csakugyan olyan forma, mint egy nagyon nagy kalap, mely, az ég magasából vagy valahonnan pottyant volna le. Egy másik, csupasz hegyhát, az meg tolakodó, elveszi a kilátást a szebbekre. Sziklahajlatok, dombhajlatok, völgy hajlatok, szép partalakulás, vonatok szaladgálnak a part oldalán. New York Lord mayorja azon töri most a fejét, hogy a Catskill hegyek forrás vidékéről, 220 kilométer távolságból hozza a vizet New Yorkba jó ivóvizet 7 millió ember számára is, bőségesen. Ehhez se lesz, majd hasonló vizvezeték a kerek világon, de 700 millió koronával meg lehet azt tenni. Mesterséges nagyon nagy, 60 méter mély tóban gyüjtik össze a vizeket, melyeket föld alatt és föld felett, aquadukton visznek New Yorkba, a Hudson-folyó és az East-river medre alatt is folynak. Az utban álló falvakat, eltüntetik a föld szinéről, lakósait kitelepitik.

Hudson városka következik. „Desinit in piscem.“ Élénkül a hajózás, zöld szigetek merülnek fel a vizből, nyaralók vannak

rajtuk. Szinte képzelem, milyen szép lehet a kilátás a nyitott csarnokokból a hajók által szeldelt folyóra.

Végre, mikor a nap, leáldozás felé hajolt, Albany ósdi város látképe bontakozik ki előttünk, már messziről látszik az állami palota, Capitol.

Méltóságos, fáradt lassusággal közeledik hajónk a megálló helyéhez. Tengeri hajók is feljönnek Albanyig.

A parton sok ember, aki vár, aki megy. Könnyü kocsik lármás sátoraljával. Kiszállitunk esti hat órakor, a nap haldoklásakor.

A Mississippin s a Hudsonon hajózván, mint passanger el nem hagyhatom a pompás gőzhajót anélkül, hogy ne mondjam, miszerint a folyami összes gőzhajózások között ezek a legelsők. Legnagyobb folyami gőzösök vannak ezen a két folyón. Van közöttük, amelyik ezer utast elbir, adhat fekhelyet annyinak. Pazarlásig fényesek, minden kényelmet magadnak. Uj házasok, ne menjetek vasutra, inkább hajóra. No de milyen selymes, tükrös, külön fülkék, puha fészkek!

New York gazdag államnak, melyhez New York város is tartozik, Albany a fővárosa. Különös, de ugy van. Nem akarják, hogy nagy városokban legyenek az állami hatóságok, tenyéren fekvő okokból, jobban szeretik kisebb helyekre terelni azokat. A központositásnak nem a barátai. Nálunk, a fővárost mesterségesen emelik a vidéki városok rovására.

Albany virágzó város, mintegy 100.000 lakóssal. Régi holland település, az ősváros zig-zeg utcái is a réges-rég időre vallanak. A hollandok munkája volt a szűzföld első feltörése. Albanynál, csak egy régibb várost eredeztetnek az Egyesült Államokban, Jamestown, Viginiában. Esztendők hosszu sora óta áll fen.

Az Erie-csatorna, melyről Buffalóban szóltam, Albanynál ömlik a Hudsonba.

Lépcsőzetesen megyünk fel a városba. Látok házakat, melyeken az erkélyek, falba eresztett rostélyok. A kicsi, keskeny Broadwayról a szélesebb State Streetre megyünk át. Hova tudnánk máshova menni, mint a fehér márványból épült Capitolba és a Pearl Street-re. Gyöngy utca valóban a sok, szép kereskedéséről találóan nevezve.

Uri közönség, amerikai szép nők gazdag öltözetben, kitünik mellettük mégis a Magyarországból egy estére ide gurult gyöngy,

földnek az ékessége, szülők büszkesége, jegyesnek a drága kincse, mindenkinek öröme. Az oceánjáron is az volt a mi kedves utitársunk. Megmegnézik a bájos szőkeséget, megjegyzésük jó lehet, mint a gőzhajón volt. Beautiful, charming girl.

A State Capitolt jól megnézzük, csak ugy kivülről. Az is már ráadás számba megy, fő dolog volt a kellemes kirándulás, vizen. A rázó vasutazás után csendes hajó-ringás, szoktatóul az oceáni visszautra.

Estalkonyat volt már, a sötétség beköszöntött a szobákba, mikor a szabadban álló széles lépcsősoron fel jutottunk 46 méter magasra a viz szintjétől.

A magaslaton épült renaissance ujdonatuj, nagy épitkezés, 120 méter mély, homlokzata valamivel kevesebb. A 90 méter magasra tervezett középtornyát, hozzák még az albany-ak, ha kiheverik az eddigi 25 millió dollárnyi költséget.

Az ablakok fölött, családok cimer pajzsai.

A nyitott nagy csarnokon keresztül megyünk s gyönyörködünk az épület felséges arányaiban. Kitünő világitásban minden jól látszik.

Az égre holdfény száll s a kellemetes estét az élénk utcákon töltjük és a folyó parton, örülünk, hogy láttuk Albanyt.

Albanyhoz közel fekszik Troy (Trója) város, mely arra int, hogy leányok oda ne menjenek, mert nehezen mennek férjhez. A város 125.000 lakósa közt csak 18.000 a férfi, 85 nőre tehát csak 15 férfi esik s igy kicsi a férjvadászat. A sajátságos viszonyoknak mi a magyarázata? Divatáru telep van itt. Troyban tartják ugyanis a new yorki divatcégek a raktárukat, mühelyüket, tehát sok a női alkalmazott, akik jó keresetnek örvendenek. Szinházban a *Három asszony egy férj* előadását sikerrel adják.

*

Utunk visszafelé, éjszakának ivadán gyorsvonaton volt. Köh, köh, zakatolás, csattogás, pattogás, gyorsan haladtunk, de Albanyról a szép emlékeket nagyon megzavarta egy rémületes, közbejött eset, mely a szivet összeszoritotta.

Mikor Brooklyn felé közeledtünk és a vasuti sinpárok közel estek egymáshoz, a mi vonatunkkal szemben iramodó másik gyorsvonat és a mienk, viharfelhővel vetekedő gyorshajtásban olyan légnyomást idéztek elő, hogy ablakokat tört a kocsinkban és hangzott, mint egy ágyulövés. A tükörüveg vastag ablakok,

csörrentek és nagy cserepekben, apró szilánkokban vegyest röpültek, hullottak a kocsi tulsó felére, közöttem és a velem szemközt ülő utitársaim között, kikkel éppen a betört ablak mellett foglaltunk helyet. Az izmok az arcon megrándultak.

Szerencsés esete a véletlennek, hogy bajunk nem esett, még az arca se karcolódott meg a tiszta arcu, szép menyasszonynak, ami legnagyobb kár lett volna.

A dörej hangra legott megállt a vonat. Az éjszaka, sötét fágyolt teritett a tájra. Lámpással jöttek a vonat kalauzai, tisztjei, megvizsgáltak mindent, nem történt-e baj? testi épségben és annélkül hogy á, bét mondtak volna, az ijedség után elinditották tovább a vonatot, de a kedvünk, elriasztva egész napra.

Nálunk az ilyen vasuti kelemetlenség, esetleges baleset teljesen ismeretlen, azért a nagy rázkódásra, robbanásra, első percben azt se tudtuk mi volt az? Első lökése a vonatok összeütközésének? Belelőttek-e? mert az egyik ablakon gömbölyü rés támadt.

Ez volt az én utolsó vasuti utazásom Amerikában. Jó, hogy az ut végén és nem a körutazásom elején éltem át, mert több lett volna egy aggodalommal. Kit a kigyó megharapott, fél a gyíktól is.

Az East Riveren őrlámpák hunyorgattak. Átkelve, az éj előre haladott óráiban visszaérkeztünk New Yorkba.

Haza kisérem az ismerőseimet, East 9 Street 314. számu lakásukra s azután, éjféli hajnalban, nagy vargabetüvel a Hudson-folyón át Hobokenbe mentem a szállásomra. Szidom magamban hajnal táján a bizonyára szunnyadó Márkó bácsit, hogy a Pannónián a Mayer Hôtelt ajánlotta. Még jó, hogy a Ferry Boot, komphajó, éjjel-nappal közlekedik. Soha se gőzkompoztam annyit, mint New Yorkból Hobokenbe. Halványult a sötétség és derengő, gyenge világosság után felhasadt a hajnal. A vizről gyönyörködtem New York, Hoboken és Jersey City látképében — fáradtan és álmosan.

Nehéz dolog az amerikai utazás. Lebirt a fáradság s az álom csakhamar lefogta szempilláimat.

Ami körülöttem történt.

(What happened around me.)

„On se fait à tout avec le temps."
„Mindenhez hozzászokunk idővel."

„Mi zengi tul a bérceket,
Mi éli tul az éveket?
Minek nem sirja a jövő?
Mert az idővel egyre nő,
. . . A hir, a hir, a hir."

Erdélyi János.

„A legjobb a rosszban s a legrosszabb
a jóban a mulandóság." *Byron.*

„Nagy hatalom a sajtó, de rosszakaratu
vagy könnyelmü kezekben a minő
áldása, épp oly átka is az emberi-
ségnek." *Punczmann.*

Amerikában szorgalmatosan olvastam az amerikai ujságokat, hogy tudjam, az egész rendi társadalomban mi történik körülöttem. Nem akartam elzárkózni annak a megismerése elől, sőt tanulmány tárgyává tettem a kóros tüneteket. A mellék- vagy homályos részleteket a magam képzeletével vllágitottam meg, különösen ott, ahol a napi krónikás, pár soros, sietve szálló rendőri hirben végez az eseménynyel. Szavakhoz a jelzőket is több helyen a képzeletem adta, simitással is adok elő néhány dolgot, amint a szükségesség hozza magával.

A hirlapok olvasására jó alkalom kinálkozott a szállodák belépti csarnokaiban, a közös szalónokban.

Egynémelyik lapban, több volt az elősorolt baleset, rémeset, az élet mélységéből vett eset, bünre vetemedett emberek cselekményeinek a felsorolása, mint az akkori orosz-japán háboruról az uj esemény, vagy a napi politikáról cikkezés.

Uj és az események ág-bogai közepette tanulságos dolog

volt nekem, tojás-táncot lejtő-, a helyzetet alaposan nem ismerő, az itteni élet fortélyaiban járatlan Amerika-utazónak az eseteknek többje; az ok és eredmény összemérése, óvakodásra, apróra meggondolásra intettek sok dologban. A veszélyek forgatagában, mely folytonosan fenyegeti az életet, járatlanabb ösvények, sötét helyek kerülésére, bátorságosabb utak keresésére, a személy- és vagyonbiztonság tekintetében, a látókörben, nagyobb megfigyelésre késztettek. A sötétség mindig és mindenütt rossz kisérő. A forratlan társadalomban, hogy a baj lemuljék rólunk, éber gonddal kell elkerülni a tőrvetést. Mint a tüzet fogott gerendához, olyan óvatosan kell itt több dologhoz fogni. Tehát sok dolgom volt jómagammal, meggondoltsággal jártam a város szélét, zsákközt, kertet, berket, s amikor a sejtések raja kavargott bennem s a tolakodó gondolataim gyorsabbak lettek, többször szóltam igy önmagamhoz: most légy okos, Domonkos! A megfontolt cselekedet az igaz emberé, azt tartja az arab közmondás. A magyaré pedig ezt: „Ha Isten akarja, veled leszen karja."

Az idő és az élet szakadatlanul termik az eseményeket, melyek közül igen soknak a hire, a családi ház falain tul nem terjed, habár kinos voltukban velőig és szivig hatnak, megrenditők. Visszataszitó kép, megannyi. Itt azokról az eseményekről lesz szó, melyeket a sajtó szellőztetett, közszájon forogtak, ha talán valamit hozzá is adtak. A hir nő mint a hógörgeteg, de itt az eredeti állapot a mérvadó.

Amerikában, az Egyesült Államokban gyakran vannak vasuti balesetek, kazán robbanások, bányaszerencsétlenségek, szerelmi- és családi drámák, sikkasztás, kézi tusa, kegyetlen ökölcsapás, hátba támadás, koponyalékelés, agyonlövés, kényszerön gyilkosság, öngyilkosság, emberölés, linchelés, önbiráskodás, véres bérharc, egymás ártására törés, agyafurtan kieszelt, fortélyos terv szerint betörés, lebicskázás, kifosztás, nyomtalanul eltünés s. a. t. Sok, sok példa, azokat a szemünk elé tólja. Tudjuk, hogy olyan gonoszok is vannak, hogy egy emberben benne van mind a hét halálos bün, sülyed, mint az iszapban. Az emberek, legádázabb ellenségek lesznek. Sok emberben hiányzik az emberségesség. Tények, melyekről sürün esik szó, igazolják nap-nap után a mindenki előtt tudott, gyakran csontig, velőig megrenditő dolgokat. A nagyobb büneseteket követni szokta a villamos széken való ülés, tudjuk, olvassuk.

Azért tárom a közönség elé ezeket a dolgokat, agyafurt szélhámosok cselekedeteit, vérfagyasztó eseteket, hogy az olvasó képzelete megtermékenyülvén, a példák áttetsző burkolatába lásson, a napi események forgatagába betekintést nyerjen, könyvek, müvek olvasásánál tisztább képet kapjon az amerikai népesedési viszonyokról, az ottani életről, szerelmi viszonyokról, családi ügyekről, nevelésről, törvényekről s a többiről, mert az emberek sok furcsaságot követnek el Amerikában. Azt is tudjuk, hogy az amerikai civilizáció az emberélettel nem fukarkodik.

Nevekkel, anélkül, apró részletek mellőzésével, csak ugy röviden, néhol a dolog kidomboritásával, lássunk a sok közül, egyhavi időközben történt, vagy nyilvános elbirálás alá került több esetet. Amerikában, minden tárgyalás nyilvános.

Az alább közölt esetek inkább azokban az államokban történtek, amerre utaztam, mint a távoliakban, mert inkább ott tárgyalták a lapok, ezeknek a hireknek pedig itt támadt szárnyuk. A hasonló eseteket többször elhagyom. Nem is mindent jegyeztem ki. A kinyirt ujságdarabok egy része el is veszett. Sok esemény idő után feledésbe merült, nem tért vissza az emlékezetembe. „Anyit tudunk, amennyire emlékezünk", mondta Cicero.

Az amerikai ujságok a lap elejére rakott arcképekkel, feltünést keltő illusztrációval, legnagyobb részletességgel, utca, házszám megjelölésével, az életkor kitüntetésével — már az első hiradás kapcsán — irják le az eseteket, pedig a rosszat sohasem tudjuk meg eléggé későn. Adatokkal fedik a valóságot. Sokról tud az ujsághir, mely olykor kerülőn át érkezik, de hitelre talál minden hir, álhir, valahány. Egyet se kicsinyitenek le, inkább felfujják, azokat gondosan felöltöztetik. Többször az utca hangja is vegyül a sajtóba, mikor az, az ideges közvéleményre hat.

Az örömteljes barátkozás és a válási perek piquant részeivel, a harisnyaszinek pontos leirásáig is van hirszolgálat az ilyenekre kiváncsi, uj hirekre izguló, frivol pletykák iránt érdeklődő olvasóknak. A szó elrepül, az irás megmarad és a sorok közé sem dugnak semmit, botránynyá dagadnak az ügyek, ferde viszonyok, családok kiszalasztott titkát, belső dolgát, nyomós ok nélkül is kiméletlenül pellengérezik ki, teszik teljesen nyilttá, kiáltják világgá. Alig marad valami a becsületszó pecsétjével elzárt titoknak. „Egy: titok, kettő: tanács, három: széles istenadta világ," szállóige ez. Szellőztetik a pokolivá vált otthonokat. Tudjuk, hogy

éles fogakkal van tele a világ szája, marcangol. Kis dolgokban is félre verik a nagy harangokat. „A hirharang az ércharangtól abban különbözik, hogy ennek hangja a távolban elhal, mig amazét a távolság mindinkább növeszti," mondja Aszalay. Az amerikai ujságok csinálnak kis hógomolyból lavinát, miből semper haeret aliquid, marad valami. Megszégyenitő torzitás. „A jóhir rablóját nem teszi gazdaggá s a tulajdonost mégis igen-igen szegénynyé," mondja Shakespeare. Pálcát törnek ilyenkor a sajtó fölött. A nyári szenzációk hig levében is van feltálalás, barátoknak a szószátyárságából nemkülönben. Akárhányszor elmondani lehet, ami a Talmudban irva van: „Uram szabadits meg barátaimtól, ellenségeimtől majd csak magamtól is megszabadulok."

Nevek vetődnek fel az ismeretlenség homályából, a magánélet rejtekéből. Tragikumban nagyon gazdag némely elmulás. Bünesetek kerülnek napvilágra, melyek szinte-szinte feledésbe merültek. A megtörtént dolgok, egymást kergető, a szellő szárnyán nyargaló hirek a lapokban, világot vetnek az ottani állapotokra, nagyobb világot, mintha általánosságban — miként mondtam ujfent — köteteket olvasnánk Amerikáról.

Az alább elősorolt dolgok között vannak olyanok, melyek lélektanilag és élettanilag kimagyarázhatók, de olyanok is vannak, melyek sehogy sem fejthetők meg és áthatatlan titok, rejtély maradtak örökké. Csak gyanu, az emberekbe oltva. A tudás tétován áll meg, az ember tanácstalanul. A világ, tévedésbe van ejtve. Amerikában, tudjuk, olyan dolgok is megtörténnek, melyek másutt nem. Nem visz rá a lélek. Álomnak gondolnánk azok némelyikét Európában, vagy regénynek, mely nem fedi a valóságot. Az amerikai rendőrség a megmondhatója, hogy valóság bizony az.

Abban az egy hónapi időközben (1904. szeptember 18—október 18) tudtomra-látomra történt és csak szórványosan felemlitett hétköznapias eseményekben, hogy a tetején kezdjem, ha nincs is festve egy olyan világhirre vergődött, nagy caliberü anarchista gazember, mint Geszler Rousseau volt, a mindennap előforduló, nem nagyitott gaztettek, a rendes amerikai izü szélhámosságok, a rémüldöző fekete kéz embereinek a tettei is, teljes tájékozást adnak nekünk az amerikai állapotokról.

„Dusgazdag bánya a tapasztalás,
Melyből sok ember életkincset ás." *(Petőfi.)*

Az események több esetben, mintegy kezdet nélkül kezdődnek és vég nélkül végződnek, hogy az elejüket és a végüket nem tudjuk meg. Több esetben a mélyebb okozatot keresőnek esze megáll. Leiráskor, a szó sem fedi mindig a fogalmat. Közönséges eset, általánosan ismeretes az, hogy valakinek a becsületén sáros lábbal gázolnak keresztül.

Az ujfent emlitettem veszedelmes s közelébb kézrekerült, vegymühelylyel berendezett Geszler Rousseau volt ugyanis az, aki Washingtonban nemcsak Nagy Frigyes szobrát akarta felrobbantani, de a Cunard-féle Umbria hajót is az összes utasaival légbe akarta röpiteni, tényleg azonban ő volt, bizonyitékok szerint, aki a „Naronic" német hajót, (1893) bomba robbantással nyomtalanul eltüntette a New York Liverpool közötti utjában.

Olyan borzasztó tüzeset sincs ezekben a történetekben, mint amilyen Chicagóban egy délutáni gyermekelőadás alkalmával az Iroquois*)-szinház égése volt (1903 december 30) amely alkalommal megmozdult az egész társadalom, mert 587 emberélet pusztult el a tüzkelepcében és a halál gyilkos párázatában, füstben. Főleg nők és gyermekek váltak égőfáklyává. Van azonban itt sok más egyéb, mintegy harmadfélszáz esemény.

A rendőrségnek sok gonoszszal van dolga. Buzgó, szemfüles rendőröknek mindig akad fogásuk, ahol annyi sötét alak ténfereg. Modern kalandor, akármennyi van. Önkéntelen séta, utazás, előfordul mindenkor, alvás, lakás a rendőrségen, gyakori. Aki állhatatosan kisér egy nőt, aki neki tetszik, de a nőnek nem tetszik az, hogy megszólitotta, rendőrt szólit elő, aki az aszfalt betyárt beviszi. Az alkohol szolgálata is sok dolgot ad a rendőröknek, mert ha a szesz fokozza is a képzelő erőt kezdetben, később szétzilálja a gondolatokat és mámorba vezet, melyből a rendőr kivezet. Aristoteles ezeket a szavakat intézte Nagy Sándorhoz: „Az első pohár bor, melyet megittál, az egészségé, második a jókedvé, harmadik a bánaté, negyedik a gyalázaté." A mai idegbeteg neurastheniás korszakban sok olyan dolog történik, ami előbb nem, vagy már fel sem ötlő eset. Ugy is van, hogy a társadalom, a birónál keményebben sujt.

Hosszu lében felöntött, mégis érthetetlen szerelmi történetek, szép leányok és kivánatos asszonyokról, Amerikában mindenn ap

*) Irokéz, indián törzs, melytől az a kerület vette nevét, melyben Chicagó fekszik.

dolog. A hirek készséges hitelre találnak. Beszélnek az egymásra tóduló eseményekről, mig a botrány hullámai elsimulnak. Azután az erkölcsi ragály elpárolog.

*

Bevezetésképpen, szoktatóul emlitek olyan esetet, mely végzetessé lehetett volna, de nem lett az. New Yorkban 2000 zsidó gyült össze imádságra. Két gyermek egy imakönyvön összeveszik. „Fight" szó hangzik el a tömegben, mely viaskodást jelent, de azt fire-nek, tüznek értik s támad roppant kavarodás, tüz! tüz! segély kiáltás. Tüzoltók érkeznek fecskendővel, de nincs mit oltani s az elősietö rendőrök, rendet csinálnak a megrémült közönségben. A rendőrt, aki a lépcsőn visszaterelte a lerohanó közönséget, a megrémültek arcban össze-vissza karmolták s rongyokra tépték a ruháját. Ritkaság, hogy zsebmetszés nem történt.

*

Ez se szomoru történet, szinte New Yorkban esett meg. Amig a fuvaros ebédelt, vak lova a partról tengervizbe pottyant. Evickélése, mulatság volt a gyermekeknek, végre ügyes úszó körülövezi a lovat s az emberek Rosinantet kimentik. A ló kimerült, reszketett, mikor lábra állitották, whiskyt itattak vele erősitő gyógyszerül.

*

Még ez sem egészen szomoru eset. Hajnali órákban a new yorki kőparton, a rendőr egy szőke fürtü, három éves kis leányt alva talál, harmatcseppek tapadtak meg száján. A gyermek szülői nem keresik az elveszettet, valószinüleg gyermekkitevés. Legszegényebb, legszerencsétlenebb kis hamupipőke. A virgonc gyermek jól érzi magát rendőr-állomáson a kucóban, megszeretik s azon vitatkoznak, hogy megtartsák-e az állomás gyermekének, vagy pedig gyermekvédő-egyesületbe adják.

*

A szomszédságban fekvő Long Island City indóházában, hibás váltó-állitás folytán két vonat ütközik össze, két fütő halálát leli, kilenc utas megsebesül.

*

„Ember céloz, Isten határoz." A veszély rohan. Riverside közelében New York államban, egy köhécselő, zihákoló, hajlott termetü öreg pap és a nővére utaztak együtt, mennek beteglátóba. Kavicsos pályán a sinszálak átlépésekor a nyomukban gyorsan

haladó mozdony elütötte a nőt, a fivér, mentő gondolattal segitségére ugorván, a nagy kerék feldobta 20 láb magasra, holtan maradt, mig a nővérének a keze, lába, bordája tört el. Ha vasuti átjáró-hid lett volna, a szerencsétlenség nem történik.

*

Washingtonban egy ifju beleszeret egy papnak a leányába. A leány szülői ellenzik a viszonyt, visszaküldik az ifjunak ajándékait. Ez magyarázatot kér a paptól, miközben a lábához dobja az ajándék tárgyakat s pisztolyt szegez a pap fejének. A pap nem veszti el lélekjelenlétét, kicsavarja a pisztolyt az ifju kezéből s az ifjut a rendőrségnek adja át.

*

New Yorkban történt. Szép délutánon kimentek a ház lakói sétálni. Három betörő, egy házban, három helyen elemelt ezalatt ami értékeset talált s elvihetett. Nyomukra nem jöttek.

*

Egy elbocsájtott munkás boszut akar állni a gazdáján New Yorkban. A gazda elfelejtette a munkástól vissza venni a mühely kulcsát. A munkás, ezt a körülményt felhasználja, besompolyog és tüzet támaszt földszinten, ahol a mázoló mühely volt. A tüz gyorsan harapódzik, de észreveszi egy asszony, tüzet kiált s csakhamar megjelennek a tüzoltók s eloltják a tüzet. A ház hat emeletes, 24 család 200 személylyel lakott benne. A tüzhöz közel volt három hordó, tele benzinnel, a veszedelem, robbanással nagy lett volna. A gonosz embert, menekülés közben elfogták, viszonyai s egyéb tettei felöl kifaggatták.

*

Ugyancsak New Yorkban egyvalaki, nyomorteljes állapotában megszán egy, lakás nélküli kóborló-, kiéhezett embert. Haza viszi, nem is sovány falatokat vet neki, hanem feleségével jó ebédet főzet neki. Mig a háziasszony a konyhában volt, a gazember 17 dollárt lopott ki a szekrényből.

*

Newarkban a teher pályaudvaron, hibás váltóállitás következtében három teherszállitó kocsi a lejtőn elszabadulván, nekiment az utcán át egy háznak, melyet átlyukasztván, a zabbal tele kocsi a pincébe szakadt le, a szénás kocsi a ház elött megállt, a szénnel tele kocsi pedig az utcán maradt. A házból menekültek, mert összeomlással fenyegetett.

*

Cincinnatiban egy mulatt, együtt mulat egy fehér nővel. Részegségében a féltékenység ördöge feltámadt benne s a bizalom szálai elszakadván, kiönti a szive panaszát, azután, haragosan felgyul az ábrázata s lélekbeli fogyatékosságában mellbe lövi a szép leányt. A lövésre egy rendőr áll elő, de a dühöngő ezt is halálra sebzi. A rendőrnek ereje volt még, a mulattot hátba lövi. Az összefutott nép meglynchelni akarja a gyilkost, de a mentők elszállitották mind a három sebesültet. A rendőrnek, hivatása, életveszélyt okozott. Halottas ágyán, fehéren fekszik.

⁂

Pennsylvaniában, Mahanoy városban vaskos tréfát üzött egy jóbarát, a félős természetü, személyes gyávaságáról ismert barátjával, sötétben. Fegyver formáju eszközt szegezett a mellének és fenyegetéssel, dörgedelmes hangon az értéktárgyainak az átadására szólitotta fel. Megtörtént. A reszketéses hangu szó, megfagyott a megtámadottnak az elfehérült ajakán, maga, halotthalványra vált, mert a vér, ereiben, akadozott már. Másnap reggel a furcsa tréfálkozó, visszaküldte az elvett tárgyakat, mondván, hogy csak tréfa volt az egész. De a megtámadott, habár a megkönnyebbülés érzete szállt már belé, nem vette a dolgot tréfának, feljelentette a támadó kedvü barátját, akit a botor dolog végett egy évi börtönbüntetésre itéltek, hiába fogadkozott szavára, hogy rosszat nem akart.

⁂

Rosebudban, Texas államban, egy 13 és egy 15 éves leány, lelkük egyensulya meghibbanva, mikor az atyjuk, farmer, aludt, levágták annak a fejét, mert eltiltotta a viszonyukat két fiatal emberrel. Szivet szoritó látvány.

⁂

New York egyik utcáján a sebesen haladó gépkocsi elütött egy asszonyt, aki fejsebet kapott és karját törte. A koldus utjára ment.

⁂

Ugyanott egy gyermek, dinamit töltényt talált, melyet egy kiásásnál az utcán felejtettek. A tudatlan gyermek addig piszkálta az ismeretlen találmányt, mig az elsült és a kiváncsi gyermeket 30 láb messzire dobta. Az egyik szeme kiszakadt, a másik, erősen megsérült, három ujja leszakadt, arcban, mellben egyéb sérülést szenvedett. Körülötte négy más gyermek is kisebb-nagyobb serülést szenvedett.

⁂

Ugyanott egy részeg ember hat láb magasról leesett, koponyája megrepedt, csakhamar kiszenvedett.

*

Hasonlóképpen koponya törés okozta halálát egy 12 éves kis leánynak, aki lezuhant a harmadik emeleti tüzlétráról, mikor kis őcscsének mutogatta, miként kell a sárkányt felereszteni.

*

Egy fiatal, képtelenül könnyelmü banktisztviselőt bezártak, mert 50.000 dollárt sikkasztott és a szeretőjével elköltött. Bachus és Venus.

*

Ugyanott egy szabó mester, kibe a lélek már csak hálni járt, halni akar. Gyógyithatatlan betegsége, elviselhetlen kínai következtében leugrik a harmadik emeletről és a földszinten lévő vas kerités kiálló vas rudja szurja át.

*

Ugyanakkor egy tüneményes szépségü, gyászba öltözött asszony, fanyar embergyülöletben szenvedő, kinek buskomorság borult a lelkére, az elmezavar erősen törvén ki rajta, leugrik a hajóról a folyóba s ment Styxen tul, az elyziumi mezőre.

*

New Yorkban egy szép, de süket-néma nőt, mikor a vasuti sinek között átmenni akart, egy hirtelen meginduló vonat kerekei dirib-darabra szaggotott, ugy, hogy lapáttal kellett összeszedni testrészeit.

*

Brooklynban, az anyja látogatására haza térő fiut, családapát, alvás közben, a kiömlő légszesz öli meg.

*

Ugyanott, a férj egy forgópisztolyt tisztitott a konyhában, miközben elsült az s a golyó, nejét találja, rajta veszedelmes sebet üt. Kimaradhatatlan volt a vég.

*

Ugyancsak Brooklynban, egy asszony őrül meg hirtelen. Megvolt az oka-foka. Dühöngve kiabál s a szomszédokat összecsőditi.

*

Egy kis gyermek néz ki az harmadik emeleti ablakból. Jobban kihajól, hogy lássa az utcán játszó gyerekeket. Hangtalanul esett

ki, három emeletnyit bukott alá. Rémületet keltett, holtra törte tagjait. Megrázta az anyjának lelkét.

⁂

A Pennsylvaniában lévő York kis városban, Romeo, Julia féle szerelmi dráma van. Érző-vérző szivvel, hébe-korba ez is van. A személyek, lelki vívódásukban legnagyobb rokonszenvre méltók. Egy gazdag gyáros, mondhatatlan vágygyal, beleszeretett a gyorsiró kisasszonyába, és igér, ami jót ember, embernek adhat, de ellenzést talál a családjában a rangon és módon alul való házassága, közönséges vérrel való vegyülése, s akit szeretett, nem tehette magáévá. Sokat szenvedtek a szerelmükért. Kirándultak, együtt vannak egész nap, szivük minden idegével csüngenek egymáson, azután kétségbeesés lobog szemükben. Reménytelen szerelmük gyötrelmében, a kisasszony lakásában elzárkóznak, a gáz csöveket kinyitják és elfagyva ajkukon az utolsó szó, önkéntesen mennek a halálba. Szivük nem ég már. Nincsen már semi vágyódásuk. A halál megváltotta őket a szenvedéstől, kiteritették holttestüket egymásmellé. Hátrahagyott, szétszaggatott, de összeilleszthető levelek bizonyitanak. „Kegyetlen az élet," irja a nő, a férfi pedig, „Nem éri meg az élet a sok csalódást és a hosszu várakozás kinját. Önkéntesen megyünk a más világra, ahol nincs a szivnek fájdalma." Nagy a szerelemnek hatalma. Antonius is a kardjába dőlt.

Közsajnálás követte azoknak a tettét.

⁂

Chicagóban lakott a hitestárs nő. A férfi mérnök volt és huzamosan távol hazulról, mialatt a neje, unalmas óráit mással viditotta fel. A megcsalt férj váratlanul haza toppan, férfi ruhát és idegen arcképet pillant meg a neje lakásán, a fiókban pedig sok szerelmes levelet talál. Ezenközben a mitsem gyanitó szerelmes pár haza kerül. A mérnök nem sokat kérdez, hanem boldogságának a megrontójára lő.

— Jól tette, mondta a biró s nem lett bántódása. A felesége szeretője azzal védekezett, hogy csak szellemi és nem érzéki volt a szerelme.

⁂

A Toledoból Chicagóba jövő vonat, egy nyitva hagyott kitérőnél a városban, összeütközésbe került, sokan megsebesültek, közvetlenül a kiszállás előtt.

⁂

New Yorkban, csak egy hónapja annak, hogy egy fiatal, csodás szépségü asszony férjnél volt s kihalván szivéből a szeretet, máris elfogyott az életkedve, nedves fényben uszik szeme, Évődve szól. „A rosszkedv a lélek náthája," mondja Thümmel. Az asszonyka aggodalmas állapotot mutat. Mérget vett be, ágynak esett, de a gyors segély megmentette az érzésében nyugtalant. Nem a halál intett neki, az élet.

*

New Yorkban egy helyen zsirt olvasztanak, kifut az, forrázott, sebeket ejt és tüz támad. Tüzoltók sietnek elő, a fecskendő kocsis oly gyorsan hajt, hogy az ácsorgók közé jut. Egy embert elüt a kocsi, kis bajjal menekül, de a másik, kerék alá került, lábán kettős csonttörést szenved és a tomporán, fején megsebesült és valamennyi ujja szétzuzódott. Azt hiszem, hogy neki már nem fáj semmi.

*

Brooklynban a selyemgyárban dolgozott, szerették a társnői, kedvese volt, kivel együtt töltötte a napot s azt kérdezte tőle, vajjon mit csinálna, ha rögtön meghalna. Ugy is lett, carbolsavat ivott, mert a mostoha atyjával nem tudott kijönni s kénytelen volt gyakortább elhagyni a házat. Mondta később az anyja, hogy a leányának nem volt elégséges oka arra, hogy megmérgezze magát, az életet eldobja magától.

*

Brooklynban, a családi élet melegségében élő, jómódu házaspár, 50 éves együttlétük megünneplésére készült, gyermekeik munkálkodtak a részleteknek minél fényesebb kivitelén. „Az ember szándékozik, de Isten intézkedik," mondja Kempis Tamás. Az apjuk hirtelen rosszul lesz, hirtelen nehéz lett a lélekzése, az anyjuk, szivére veszi azt, meghal szivszélhüdésben. Az apa is meghal eközben, anélkül, hogy az anya haláláról tudna. Az ünnepelni készülő gyermekek ajkán elhalt minden mosoly s a házas-életük nyugalmát ünnepelni készülő szülőiket egyszerre kisérték ki az örök nyughelyre. Egyszerre jött el a távozásnak, pihenésnek ideje.

*

New Yorkban egy másik házaspárnál, akik 50 éven tul voltak együtt, meghal a töpött, fonyadt anyóka, gyászos magánosságban magára maradt a férje, — gondtól barázdált arcu

vasmunkás. Szivéig hat a gyászos esemény. Álmatlan bánat, az egyedüli utitársa a siralom völgyében. Busul a rosszul takaritott szobában, elvesztette nyugalmát, az öregség kincsét. Néma türéssel nem birván megszokni az egyedüli létet, mikor a fájdalom erősen fogta meg a lelkét s a keserüségtől torka összeszorult, a pártalanul élő bemegy a fürdő szobába, kinyitja a légszesz csövet, szájába illeszti, a halál elé néz és csendesen elaltatja magát.

„Az öregek halála, hasonló a révbe jutottak sorsához; a fiataloké olyan, mint a hajótörés.“ Plutarchos mondása. Az élet beosztott, öröm, üröm váltakozik benne. Egyszer az élet virágait tépjük, máskor keserüséget nyelünk. Az emberek csinálják egymásnak az örömet és a szomoruságot. Szerelem után, jó, ha következik a barátság. Aszalay szellemesen mondja a Szellemi Omnibuszában: „A szerelem reggeli árny, mely folyvást kisebbedik, a barátság délutáni árny, mely folyvást nő mig a élet napja leáldozik.“

*

Brooklynnál, két munkás, robotmunkánál is nehezebb dolog közben, egy alagut ásásánál összeveszett. Az egyik, beste lelke, felbőszülve, a másiknak fejét ketté hasitja. Inába szállván bátorsága, menekvésében, kartávolságra kaphatták s elfogták a bünöst.

*

Brooklynban egy fiatal gyógyszerész segéd idegrohamot kap, ziháló lélekzetvétellel gyakori görcsökbe esik. Szegény feje attól tart, hogy emiatt állását elveszti, agyonlőtte magát, nőt, egy gyermeket hagyott hátra maga után.

*

Ugyanott egy másik fiatal apa, elbusulván magát gyermekének a nagy rosszullétén, világitó légszeszt lélegzett be, hogy ő haljon meg előbb.

*

Gyakori eset Amerikában, hogy az életuntak bezárják magukat és a légszesz csővet magukra nyitják. Nem elég, hogy ugy is sok halálos szerencsétlenség történik, a kiömlő légszeszszel mesterségesen is idézik elő az avval történő öngyilkosságot.

Egy ünnepelt szépségü, férje által dédelgetett, imádott, 28 éves, a látszat szerint boldog asszony, ismeretlen okból, magára zárva a fürdő szoba ajtaját, mézga csövön vezette szájához a légszeszt, a csövet jól megkötözte a szájánál, bele erősitette, hogy abból ki ne vehesse. Akkor csavart egyet és a csőből ömlött a

legszesz belé. Igy találták halva. Nehéz kérdés, lélekbuvárnak a megoldásra. Némi sejtelmem támad.

⁂

Ugyanazon városban, háza előtt áll a gazda, a tétlen-váró ember motyoráz. Valaki váratlanul ugy a fültövön legyinti, elagyabugyálja, hogy félholtra válva támolyog, azután eszméletét vesztve össze rogyott. A tettes elmenekült, a sérültnek fogalma sincs arról, ki üthette le.

⁂

Egy iskola szolga, az iskola épület kupoláján akasztotta fel magát. Az iskolába özönlő gyermekek elé tárult a borzasztó látvány. Mondják, hogy megeröltette eszét a sok olvasással.

*

New York államban a Harrison család sirboltját a gaz tettesek feltörték abban a reményben, hogy ott kincset találnak. Egy, már 30 év előtt eltemetett Harissonnak levágják a fejét s elviszik.

⁂

Németországi gróf, büszke prédikáttal, állást vesztett katonatiszt, aki orrát magasan hordta és Amerikában csalás és okmányhamisitásból vigan, pompásan élt, szép asszonyokat hozott kisértetbe, meritett pezsgős álomba, sok adósságot csinált, szóval, aki boldogulást a könnyelmü életben keresett, de amikor ebből is kikopott és a rendes elegen tul költekezvén, a viszonyok nyomása folytán tömlöcbe és a brooklyn-kerületi biróság elé került megtörve. A börtön levegő és a rabkoszt leszedte arcának a rózsáit, a büszke termet megrogyott. Védő ügyvéde, a bünösnek magas származásával és társadalmi összeköttetéseivel akar szánalmat kelteni a biróban, de a biró, ugy vélekedik, hogy amiért az okos szégyenkezik, avval a bolond eldicsekszik, feltartott fejjel szemébe vágja, hogy ha ez az ember Németországban gróf is volt, mi azért őt csak tolvajnak nézzük s aszerint bánunk el vele. Az, hogy valaki a német vagy az angol hadseregben tiszt volt, vagy magát grófnak nevezi, az, az ilyen bünügyben teljesen mindegy. A biró elitélte egy évi börtönre az elkoldusodott gavallért. Származásának a büszke jelzőjét, a csaló és tolvaj szó, kettős epiteton váltotta fel. Nem ornans.

*

Amerikában üreslelkűséggel a szerelemből férfiak is gyakran csinálnak vásárt. Egy szélhámos fiatal ember, kinek az iparlovagság

pályájává lett, szivében olyan tüzzel, mely tud gyujtani, bálban, derüre-borura, mézes-mázos szavakkal udvarol Schiller kisasszonynak, szeme rejtelmes pillantásával igéz, azután is tesz még nála nehány látogatást. Lebegnek ajkáról a szép szavak, melyek, ajkát hazugsággal szennyezik, ő maga, rá való gondolattal van eltelve. Egyszer csak azzal bucsuzik sebtiben, hogy üzleti dologban kell elutaznia hirtelen, de minthogy nincs apróbb pénze, jegyváltáskor is tartóztatva lehetne, kéri, hogy a kisasszony váltaná fel az 50 dolláros bankjegyét.

— De csak negyven van, mondja a kisasszony.

— Az is jó.

A kisasszony pénze jó is volt, de a gavalléré hamis, üres volt a pillantása. Schiller kisasszony továbbra is megtartotta költői nevét, a hamis udvarlójának a nevét pedig bejelentette a rendőrségnél. Vigasztalása lehet, hogy okulni jobb káron, mint szégyenen,

*

Automobil, melyben két nő ült, száguld New York egyik utcáján, elüt egy életerős mészáros embert egy fél háztömb messzeségére. Belső sérüléseken kivül, keze, lába, több helyen tört el, kilátszanak csontjai. Halk hangon csak annyit mondhatott: Nőm és gyermekeim most éhen halhatnak. Meghalt, mielőtt levágták volna cafatait. A kocsi vezetőket letartóztatták, az uri nőket is bevitték a keményszivü rendőrök, de ijedelmük és kihallgatásuk után elbocsájtották.

*

Nemsokára ezen eset után egy másik automobil, egy 85 esztendős asszonyon ment keresztül. A kocsit zálogba veszik. Ravatalt ácsolnak.

*

Három gyermek hazulról elszökvén fürdött a Riverben. Azt gondolták, hogy „a tisztaság második egészség.“ Az egyiknek nem csak nem volt egeszség, hanem halál. Vizbe fulladt, ruháját a parton, hulláját később találták meg. Az úszás nehéz és hamar merit ki a hullámzó tengeren, habár a magasabb fajsulylyal biró tengerviz fentart. Sok áldozatot követel nyáron a fürdés New Yorkban. River itt és ott, viz mindenütt. Nehéz az ellenőrzés, vigyázás. Mikor rendőr bukkan fel a láthatáron, megriasztott békasereg modjára ugrálnak a vizbe.

*

Egyszer egy rendőr, vizből kimentett egy kamasz fuldoklót. Remegnek a végtagjai. Alig bir féltérdre emelkedni. Hörgés között igy szól:

— Óh, hogyan köszönjem meg önnek nemes megmentőm?

— Semmi köszönet, mondta egykedvüen a kékzubbonyos ember, én csak azért huztam ki önt, hogy feljegyezzem a pőrére levetközödött tilosan fürdőnek a nevét.

*

Két szabó legény egy ollón összeveszett. A fiatalabb, az öregebbnek, az ollóval, hasába szurt, halálosan megsebesitette. Később az a hir vált valóra, hogy meghalt.

*

Brooklynban egy nagy szabó-üzletből, két szolga annyi kelmét lopott, hogy az ebülszerzett jószággal boltot nyitottak. A gazda, polgári ruhás rendőr segélyével nyomára jött a tolvajlásnak és a két jómadarat bezáratta, az árukat haza vitette.

*

Nagyobb tolvajlás volt New Yorkban. Egy szabó cég, 15.000 dollár értékü férfi ruhát szállitott a vasutra. A kocsisnak betérni kellett a cég fiók üzletébe. Mig ott végzett, elhajtották az egész készletet. A kocsit üresen találták meg később a rendőrök az East River partján.

*

Port Chesterben, New York államban, olasz hitküldér atya halad nyugodtan az utcán. Utonálló ösztönnel a fal mellé lapultan egy sötét alak lélekzetfojtva lesi, feszülve várja, benne a lelkiismeretlen szándék és a gonosz indulat együtt van. Sötétből, rejtekből előugrik az, 35 dollárt követel tőle s kemény hangon fenyegeti, hogy máskülönben az életét veszi. A szorongatott hitküldér védekezik, kérve-kéri, ne bántsa, mondja, hogy nincs pénze, de a rabló nem hallgat a jóságos nézésü öregnek a szavára, hanem leüti s még azután is üti, veri, pedig a jámbor, kisujjával sem sértette meg a dühöngőt. Olasz munkások közeledtére, inába szállván bátorsága, elfut a hamis és alattomos gazember, de az Isten szolgája, lámpa fakó világánál felismerte, saját unoka öcscse volt az a rablómerénylő valaki. Az eset, lelke legmélyét meghatja.

*

Ugyanebben az időben és ugyanott, csak másik utcában, egy másik utonálló, rablási szándékból megtámad egy gazdag

cipész mestert, aki előzőleg már több fenyegetést kapott a fekete kéz társaságtól. Reszketéstelen hangon vág vissza és védi magát erősen, de a zsivány, közel férve hozzá, beretvával nagy sebet vágott az arcán s azután elmenekült.

⁂

New Yorkban egy 30 éves, urától vált asszony, a kemény élet-küzdelmekben elfáradva, megörülve, a harmadik emeletről vetette le magát. Szétzuzódott.

⁂

New York különböző részén egy-egy nőt meglőve találtak. A tettesek ismeretlenek. A rendőrség még szigorubban tiltotta meg a lőfegyver hordását.

⁂

New Yorkban egy házaspárt letartóztatnak, mert gyermekeket toboroztak koldulásra.

⁂

Egy brooklyni fiatal, szép leány öngyilkossága, mélységesen szomoru esete, Zola vagy Guy de Maupassant tollára, vagy mint büneset, Pitaval kronikájára lehetett volna érdemes. Sors, a legnagyobb regényiró. Ebben az esetben, rendkivüli dolog történetben, nem marad a szem könytelen, a szánalom kínja tépett sok szivet. A szerencsétlen, egy épitésznek volt legidősebb leánya, a család szemefénye. Élete tavaszán menyasszony, az esküvő napja is ki volt már tüzve, de a vőlegényen a téboly jelei mutatkozván, az őrültek házában zárták el, a menyasszonyt pedig a temető közelében földön fekve találták, a ragyogás kilobbant szeméből. A családját részvéttel veszik körül.

Mi vitte a vőlegényt az őrülésbe, a szép menyasszonyt, takaródzó erényt, önkéntes halálba?

A teljes foltnélküliséget megkövetelő vőlegény, aki lelke teljes erejéből szerette őt, megtudta, hogy menyasszonya egy bukott angyal. „Fehér liliomnak is fekete az árnyéka.“ Megtudta, hogy a csábitója — öreg, akár az atyja lehetne — hozzá olyan nagyon közel áll, hogy tehetetlen vele szemben. A viszony nem maradt következmények nélkül. A bácsi a fiatal leányt kórházba adta, és a bánkodó szülők, róla, jóideig mitsem tudtak, mig végre a leány leveleiből, annak az öngyilkossági szándékáról értesülnek. Anya és a testvérek, akik titkolják az esetet az atya előtt, nehogy ez is, leányának szomoru esetéből kifolyólag elvesse az életet magától.

Az anya, a talált holttestben a saját édes leányára ismer. Tördöfés a szive kellő közepébe, de az anyai fájdalmában hallgat, titkolja az esetet, hogy megóvja családját a szégyentől.

L. Márta néven földelik el a szerencsétlent s nehogy a szegények temetőjébe kerüljön, ismeretlen egyén, száz dollárt küld a hatóságnak költségre.

A titokzatosság gyanut kelt a vizsgáló biróban, mely el nem ernyed s titkos rendőrökkel nyomozza a különös esetet, nem adhat helyt a kérelemnek, hogy ne nyomozzák azt.

A plébános kijelenti, hogy L. Margit, (neve, gyöngyöt jelent) tehát nem L. Márta, (neve, erőst jelent) az ő hive volt, látta és felismerte a holttestet, de a két család iránti tekintetből hallgatott, mert a leány fivére is plébános, a megőrült vőlegény bátyja is az.

A vőlegény neve O. M. Ez a két kezdő betü jelezte a halottnál talált azt az arany tárgyat, melylyel a vőlegény kedveskedett a menyasszonyának, mikor még boldog volt.

A vőlegény atyja is O. M. volt, akinél és nejénél Margit gyakortább tett hosszu látogatást.

Történt egy napon, hogy a fiatal leány kopogtatott egy intézet ajtaján, melyet apácák vezettek és felvételt kért a szülészeti osztályban. Feje ég, mint a tüz. A leány eltitkolta nevét, gyanitották ezt az apácák, de a sorstól üldözöttet nem akarták faggatni a biztosnak tartott menedéken, annak az éltesebb urnak a neve után se tudakozódtak, aki a leányt meglátogatta és érette a költségeket fizette.

Időközben bánkódva és siránkozva jelentkezik a bünös a leány anyjánál és testvéreinél, akik még mindig titkolják a dolgot az apa előtt, féltek, hogy véres boszut áll és tartottak családi botránytól.

L. Margit, amiként jött, álnév alatt elhagyja a menedékhelyet. Hova ment, azt csak az a férfi mondhatná meg, aki látogatóba járt hozzá a menhelyen. Elég ahhoz, hogy a szerencsétlen leánytól az édes anyja és az intézet főnöknője levelet kap, melyben irja Margit, hogy eldobja magától a szerencsétlen életet.

Megtalálják a holttestet temető közelében, mellette a karbólsavas üveg és az O. M. jegyü arany emléktárgy. Irat is volt a holttest mellett, irónnal volt irva, ez volt a tartalma: „Beteg vagyok és nem tudok segiteni magamon. Küzdöttem és küzdöt-

tem. Nem voltam képes éjjelenként a szememet álomra hunyni. Azért teszek most valamit, magam sem tudom mit. Éljetek boldogul valamennyi kedveseim! Ne gyászoljatok, mert nem vagyok rá érdemes. Isten veletek!"

Iránt nem találtak az irat mellett, sem a zsebben, ez a körülmény azt a gyanut ébresztette a vizsgáló bíróban, hogy a holttestet és karbólos üveget máshonnét hozták ide, de az irónt is elhozni elfelejtették.

A szerencsétlen leány homlokán egy seb tátongott. A tetem házban a személy ugyanazonosságát nem állapitotta meg senki, habár a holttestet sokan nézték. Egy éltesebb ur is nézte, de arról nem szólt, hogy ismerte a halottat.

Ezután érkezett ismeretlen kézből a száz dollár és az a kérelem, hogy L. Márta néven földeltessék el a holttest.

Kideritette a vizsgálat, hogy L. Márta és L. Margit egy és ugyanaz a személy. Valószinü, hogy az öngyilkosság más helyen történt és csak a személy ugyanazonosságának az eltitkolása végett vitetett ki a holttest. Gyilkosság ki van zárva, habár nem lehet tudni, a seb miként került a homlokra. Az eset titokzatossága fölött, gondolkodhatunk mi is eleget.

A szánalomra méltó leány arcképét, fejét dicskörbe foglalva hozták a lapok, igen szép és csinnal öltözött alak.

Egy későbbi ujságszámban, L. Margitnak az anyja, a leánya jegyesének az atyját vádolja a csábitással.

Az eshetőségek számitásával a vizsgálat tovább folyik, az eltemetett holttestet kiássák. Nézik 200-an, habár erős holttetemszag árad ki belőle. Az anya, megismeri a szerencsétlen leányát arcáról és a nyakéremről. A fájdalom, szivét legbensőbb gyökerén találja. A nővérek is ráismernek testvérjükre, a fogorvos is. Szörnyü jelenet! Az egyik testvér elájulása, az anya támolygása. Fájdalom tépi lelküket. Minden óra uj gyötrelmet hoz. Vörösre sirják szemüket. A dolgok letárgyalódnak, megállapitották a fejsebről, hogy az egymagában is elég volt a halál előidézésére, a karbólsavat pedig utólagosan öntötték a holtnak szájába, hogy az félrevezetésre szolgáljon. Az előbbi vélemény tévedésen alapult, az uj gyanu, erős tápot nyer. Tehát nem öngyilkosság, hanem gyilkosságnak az esete forog fen, a nagy bizonytalansággal fellépő hir szerint, ez a vélemény vert gyökeret. De ki ütötte a sebet? azt kideriteni nem tudják. Az idősb O. M. arcába kergetve a

vér, megkérdeztetvén efelől, nyomasztó, zaklató tudat nehezülvén lelkére, a kisbirót magával hordva, a lelki nyomás sulyát nyögve, bünös őszfeje a mellére sülyed és amikor a legnagyobb meghatottság elfogta, a végzet parancsoló hatalmában, vezeklő sóhajjal csak annyit mondott, hogy nincs neki semmi mondani valója. Odaesik és megsebzett kigyóként vonaglik. „A beszámitás itélőszéke a lelkiismeret." (Télfy.) Háborgott és mindig hangosabb lett a közvélemény, a lélekbuvár pedig bizonyitva látta, hogy esetekben a buja vér parancsolóbb, mint a természet szava.

Esetekben, vérlázitó példákban, a halál enyhébb az életnél. A mély bánat, halálvágygyal jár.

A közmondás azt tartja, hogy „az Isten malma lassan őröl, de biztosan". A másik pedig azt: „Kit meg akar Isten verni, eszét veszi el."

*

Chicagóban gyilkossági irodát állitottak fel, férfi- és nőtagokkal, nagy számu titkos rendőrökkel, akik segédkeznek a rendőrségnek gyilkosságok kideritésére nézve. A megbizók jól fizetik az irodát.

Ennyire vannak már Amerikában, a nagyvárosokban, a gyilkossági sok esettel. Az Egyesült Államokban követik el a legtöbb gyilkosságot. A legutóbbi öt év alatt ezen államok területén 45.000 embert gyilkoltak meg. A törvények hatástalanságára és hézagosságára vall, sok a kibuvó. A gyilkosok nagy száma az elzüllött, földönfutó bevándorlók közül kerül ki.

*

A Rode Island államban lévő Hiberniában bányaszerencsétlenség történt. Felbontáskor, egy nagy darab kő, négy munkást, akik süritett levegővel dolgoztak, agyon zuzott. Közülük az egyik magyar volt, családja, neje és gyermekei Magyarországban vannak.

*

New Yorkban a Bowery-utca egyik szállóházában egy fiatal utas ember lakást vesz. Mulatságára öt szép leányt hoznak a szobájába, akik dőzsölő csókokat perzselnek az ifju ajkára s szólongatva, élesztgetve, kezdődik a boldog vigasság. Az öröm mámora teljes, annak azonban — alig mozdultak csókra az ajkak, ölelésre a karok — csakhamar vége szakadt. Ital, külön-külön mind a hatuknak. A fiatal ember alig izlelte meg poharának a tartalmát, elkábul s mámoros álomba ringatva, eszméletét veszti.

Felébredése kellemetlen meglepetéssel jár. Nincs körülötte az öt mulattató, hiányzik az arany órája, 85 dollárja, bőröndje, az abban volt ruhája. Zehernyés állapota tovább tart.

Gyakori eset, hogy az olyan házakban, melyekből erkölcsi ragály párolog ki, a könnyüvérü szépségek körében mulatónak, az enyvesujju, csábitó ajku rossz leányok, a veszedelmes csapdában italt erőszakkal is öntenek a torkába, sőt kifosztása után, cinkostársaik, az életét is veszik.

*

New York egyik kocsmájában egész éjjel iszik a férj s csak másnap délben kerül haza. Inti, feddi őt a felesége e végett, de az iszákos ember vörös lesz a dühtől, mint a cinóber, konyhakést ragad és a hitestársa hasába döfi. Életveszélyes sebesüléssel vitték a kórházba, mütétet hajtottak végre rajta.

*

Egy methodista pap két fiának rosszban jár a lába, betörőkkel társalognak. „Az ebet szőréről, a madarat tolláról, az embert társáról lehet megismerni", vagy Talmud szerint: „Mond meg kivel társalogsz és én megmondom ki vagy." Betörőnek csapnak fel maguk is. Eleinte jól megy a rossz üzlet, de azután elfogják őket és a hüvösre teszik. Jegyzőkönyvükben fel volt jegyezve, hova, milyen eszközök viendők.

*

Egy fiatal, szép irlandi nő, hiába fintoritja orrát, elvető kézmozdulattal hiába int, nem tud szabadulni egy fekete képünek az udvarlásától, aki szerelmi ajánlataival üldözi, nem bir urrá lenni vágya fölött, mit se hagy megkisérletlenül s a nőt forrongó szivének tropikus hőségével szokta megközeliteni, szemtelen mosolygással, égő szemmel nézni. Szinte sorvad a vágytól. A nő, tagadólag rázza fejét, összevont szemöldökkel, feddő szemekkel méri végig s a korlátokat lerontó tolakodót, hogy kielégithetetlen óhajtásokat ne termeljen, feljelenti, de előbb, hogy állitását igazolhassa, a szines embernek légyottot ad egy utcasarkon, titkos rendőr figyeli meg a szerelmi emóció által elragadt vádlottat. A szerecsent, a dolog rendje-módja szerint beviszik, hogy a szive melegét lehütsék, törvényt kellett állania. Lázas szavakkal állitja, hogy igaz szerelem epeszti a szivét, dagasztja a keblét, a szerelem érzése rezgeti az ereit és nem tudja tovább rejtegetni lelke érzését. Végre azt is mondja, hogy komoly háza-

sodási szándékkal van, de az érvelése nem volt elfogadható és hogy vére csillapuljon, ki ne törjön az égő szenvedélye, az elérhetetlenért se küzdjön, a biró ugy tett igazságot, hogy a tüzes érzésüt, vágyakozásának a leküzdése végett is dutyiba tétette a legközelebbi kihallgatásig. Iparkodjék addig visszanyerni nyugalmát. „Legjobb orvos az idő.“

*

Egy másik néger, férhetetlen rossz szivü, megölte az anyját és a feleségét, Philadelphiában halálra itélték. A gyilkosság olyan körülmények között történt, hogy a bünösnek kilátása lehetett a megkegyelmezésre. Ügyvédje és az államügyész mondták neki, hogy irja alá a megkegyelmezés iránti kérvényét, de a néger hajthatatlan maradt s azt mondta: Hiában iparkodnak engem rábeszélni, elhatároztam, hogy életemet bitófán végezem és ehhez megvan a törvényes jogom.

*

Egy 45 éves Othello, szerelmével ostromolt egy 18 éves leányt, ez visszautasitja, Othello féltékeny, de a leány, Desdemona sem akar lenni. Othello lesben áll, felgyul a képzelete s amikor a leány az ablakon kinézett, rálőtt. Nem talált, csak az ablaküveg hullott le csörömpölve. Biró elé került a dolog, csak 500 dollár biztositék mellett maradhatott a vádlott szabadon.

*

Huntingtonban, Denney Jenő, 14 éves iskolás fiut, iskola kerülés végett az anyja büntetni akarja. A vásott gyermek előveszi erre atyjának a forgópisztolyát és háromszor rálőtt az anyjára. Második lövéssel az anyjának lábát találja. Harmadik lövés előtt az atyja lefegyverezte s javitó intézetbe adta.

*

New Yorkban inti az anya, dologtalan leányát, ki nem hajlik a szavára és a könnyü házidolgokat sem végzi. Tiltja, hogy egy ifjut fogadjon a szobájában. A leány a felhánytorgatott dolgok hallatára az ajtót csapkodja maga után, azután, dulakodván benne az indulat, dühtől eltorzult, elszánt arccal, hogy az akaratát keresztül erőszakolja, szembeáll és pórias nyelveléssel összetüz az anyjával, keze ökölbe gömbörödik, feldult arccal fenyeget, uj ruhát követel és zsebpénzt nem kapván, az anyját — szivén sebet ütve — kilöki a házból s becsukja az ajtókat, hogy be

ne jöhessen. A tehetetlen anya rendőrt hivott segélyül, de a dühös leány ezt kalaptüvel és ollóval, mint fegyverrel sziszegve fogadja s mind a kettőjüket halállal fenyegeti meg. Bosnyák közmondás szerint: „a kutya, a császárt is megugatja". A rendőrség letartóztatta a veszekedő, fenyegető, szájaskodó kisasszonyt, hogy tartson számot a lelkiismeretével. „A lelkiismeret az egyedüli tükör, amely nem csal." Krisztina svéd királyné szép mondása ez.

*

Ugyanott kéményt állitott két kőmüves, gyengén csinálták az állványt, a harmadik emelet magasságából leestek, az egyik azonnal, a másik röviddel utána halt meg.

Az 1903. évben az Egyesütt Államokban 20.000 halálos szerencsétlenség történt.

*

Jobban járt egy 21 éves olasz szerelmes, kitől egy hamis barátja elrabolta a kedvesének még hamisabb szivét. Összeharagudott vele s felment a háztetőre egy székkel, hogy felakassza magát. Nem tudta, hogy Amerikában milyen lazán épitenek, különösen kéményeket. A test sulya alatt összedőlt a kémény s a konyhában riadalom támadt. Esetleg igy maradt az öngyilkos jelölt életben. Van az ugy, ha mondja is Aristoteles, hogy „a világon esetleg nem létezik."

*

Annál szomorubb volt egy kőmüves munkásember esete, aki kéményt akart magasitani. Leesett. Formátlan tömeggé vált. Mégmásik helyen az épitő állványról esett le négy kőmüves. Testek tompa odavágódása. Csak 10 lábnyi magasságból estek, mégis veszélyesen megsérültek. Pár napra rá egy mázoló, fejjel esett le a harmadik emeletről a járdára s törte magát halálra. Redves volt a kötél, mely az állványt összetartotta.

Az idő pénz, csak hamar, gyorsan és igy sokan nagyon gyorsan rohannak a szörnyü halálba.

*

Edvárd, a család reménysége 10.000 dollárt örökölt az anyjától, barátai számosak. Figyelem kivül hagyta azt, hogy „meddig takarod ér, addig nyujtózkodjál." Faludi tanácsát is:

„Fortuna szekerén okosan ülj,
Ugy forgasd tengelyét, hogy ki ne dülj."

A vagyonát kikezdte, a tőkét fölélte, részben rossz üzlettel nagyhamar elvesztette s ezzel a sorsa meg lett pecsételve. Barátai elhagyták s önmagán tapasztalhatta Ovidius igaz mondását: „Mig szerencsés állapotban élsz, barátaid számosak, de ha a sors balra fordul — oszlanak s magad maradsz.“ Mikor a vagyon eloszlott s amikor a baj egymásra köszöntött rá, sötét gond feküdte meg lelkét. A kárvallott ember kényszerítő szükségből, végső inségében fütőnek állt be azon a mozdonyon, mely a Morris Parkba vitt, lófuttatásra. Az a terv villant meg elméjében, hogy a szerzett pénzen lóversenyen próbáljon szerencsét. Viszi tehát utolsó garasait a szerencse oltárára. „Remény a szerencsétlen embernek mindennapi kenyere.“ Megérkezvén, izzó homlokát letörli, megmosdott és gyorsan átöltözölt, szaporázza lépéseit a lóverseny felé, hogy el ne késsék egy lóra tenni. Rohantában sinek közé került. Egy mozdony majdnem elütötte, de egy másik egészen leütötte, peractum est, minden törekvésnek vége van. A ló, neki már hiába futott be győztesen. Az amerikai gyorsaság kivánta meg ismét a maga áldozatát.

*

Ez is a sinek között lelte halálát. A kis Caroline elkisérte atyját az induló vonathoz. Sok sinpár, több vonat érkezés, mig a gyermek csókot hány az apja után, eldobja a mozdony s a levegőbe dobja. Borzasztó jelenet, látták sokan, az atya is. A gyermek elvérzett.

*

New Yorkban a Batterie-nál alagutat csináltak, egy emelő daru tulsuly következtében lezuhant, egy embert dirib-darabra tört, több munkást megsebesitett.

*

Georgia államban egy néger agyonlőtt egy fehér arcu gyereket. Magukba fojtották a boszut, várták mi lesz. A négert letartóztatták, de azzal nem érték be, forrongásba jött minden vércsöpp és a boszuszomjas nép, mintha harc vihara zugna, megostromolta a fogházat, kiragadta onnan a delinquest, maga akart igazságot szolgáltatni, lynchelni. Kivetették az életből. Előbb kipellengérezték azután lóra ültették a bünöst, mégazután hurkot akasztottak a nyakába s egy fa alá hajtották a lovat. A hurkot egy fa erős ágára akasztották, a lovat ütleggel iramodásra birták, a lovag lógva maradt, ide-oda himpálódott, miközben hallatlan kínainak közepette agyon ütötték. Náluk igy fest az igazság. Keresztül gázolnak rajta.

A közmondásra helyezkednek: A nép szava Isten szava. Fogat, fogért, életet, életért, a legigazságosabb törvény, kár hogy eltörölték.

A déli államokban, Floridában, több eset van arra, hogy a négert, féktelen vért, mikor léha szerelmi, szenvedélyes vágyában fehér nőre fáj a foga, fejébe csap a vér mámora és a szándékát kiviszi, a közfelháborodás elsöpri, meglynchelik, fára, távirópóznára fel akasztják, fejét, golyókkal átfurják és hullik a saját ásta, maga kereste verembe. Nevüket bevésik a gyalázat fájába, emléküket leköpik. A vért forrásba hozó esetekből kifolyólag négermészárlást rendeznek, tömeggyilkolásokat. Igy nyugtatják meg a közvéleményt.

New Yorkban, ottlétemkor, arra is volt eset és rendőri beavatkozás, hogy a fekete ördögök, maguknál fogva tartottak fehér képü leányokat, a leányok védelmi korhatárán innen is.

Egy statisztikai kimutatásból megtudom, hogy 1906. évben, egy hiján száz lynchelési eset volt, az Egyesült Államokban, a lynchelés hazájában, Ezen a számon kivül, két helyen 24 négert pusztitott el a népharag kitörése. Mississippi állam vezet a számban.

Továbbá 1907. évben 75 embert lyncheltek meg, ezek közül 50, néger volt, ezek között ismét nehány nő, a többi 25 szám a fehérekre esik. A meglynchelt 75 emberből 32-őt felakasztottak, 17-et agyonlőttek, ezek közül kettőt az agyonlövés után meg is égettek. A lynchelés nem annyira az igazság érzetéből, mint inkább fajgyülöletből van, mert egy négert azért végeztek ki, mert egy fehér asszonyt becstelenitett meg, egy másikat pedig azért, mert 75 centet lopott.

*

Szerelem a mult századból. Ötven évi udvarlás után — győzvén a régi hév — összekelt egy aggságoskodó 76 éves férfi, 71 éves nővel, vén lőcscsel, mint régen gúny néven mondották. Hébe-hóba ilyen is megtörténik, az öregeknek is van gyermekes, hiába való reményük. Mindig szerették egymást, de miért érlelték magukban annyi ideig a szándékot, miért vártak ilyen sokáig, mig kiöregedtek a Hymen rózsaláncából, arról nem szólnak a történeti könyvek, de mindenki elismeri, hogy meggondolt fejjel léptek frigyre. Az ifju pár nászutja a st. louisi világkiállitásra volt. Régiségtárban lett volna legillőbb helyük.

*

„Mézből sem jó a sok.“ Brooklynban megalvadt vérében fetrengve találja a csapos, vendéglős gazdáját a lakásán, öt seb

tátong a testén, szivárog a vér belőlük, alig tud már néhány szót mondani, papot és orvost kiván. Megjönnek azok és kérdezik, hogy ki lötte meg? Csak annyit mondhatott még: Ó ne kérdezzenek s azzal, erőtlenségében nem tudván végig mondani a mondatot, lehunyta szemét örökre. Nem lehet tudni, kit fogadott végső életében az utolsó szempillantásába.

Befognak három leányt, kiket apailag segitett, az elhunytnak a jegyesét is, egy szinésznőt, de ez csakhamar kivette a róla szállongó hir méreg fogát. Van a rágalom ellen vértezet. Kikérdezik a másik kettőt is, vallatják. Egyikükre se bizonyosodott a büncselekmény, mert nem találtak a házban lőfegyvert; rablás sem volt, mert megvan az arany óra, gyémántos gyürü, minden. A jegyben járó szinésznőnek sok tisztelője, kedvelője volt, valamelyik féltékeny vágytárs lehetett a gyilkos, mert a meglőtt vendéglős és a szinésznő között a házasság megkötése már csak rövid napok kérdése volt. Akik nem egyesülhettek, arcképüket együttesen, egymás mellett hozták a lapok. Fekete fátyol a mátkakoszorun. Isten, a szivek és vesék vizsgálója tudja csak, mint történt, miért volt az élet kioltása, mi volt a dolognak oka-foka?

Az agyonlőtt Don Jouánnak, kinek a legényélete vig volt, de nem épületes, sok mulató cimborája és vetekedő szenvedelemmel sok barátnője volt, előbb is már más jegyese. „Ha ezer barátod van, kevés, ha egy ellenséged — sok", azt tartja a közmondás. A rendőrség abban az irányban folytatja a vizsgálatot, hogy vagy egy megunt, elhagyott barátnő, boszuvágyó ellenség, vagy egy felszarvazott férj követhette el a gyilkosságot. A gyanu nagy sulylyal esik a latba.

Utólag olvasom a hosszu törvényszéki tárgyalást s megtudom, hogy ez a gyilkossági büntény is azon nagyszámu esetekhez tartozik, melyek New York városban ki nem puhatolhatók. Az örökre titokban maradt büncselekményről szomoru nevezetességre jutott az Empire-város.

A tárgyalásokon mindig sok nő volt jelen, mert a ledér életmódot folytató, meglőtt embernek sok szerelmi története került szóba, szellőztették azokat és nézték a fekete ruhába öltözött menyasszonyt, aki oly határozottan vallott, hogy eltávolitott magától minden gyanut.

*

New York egyik élénk közlekedésü helyén, egyik sarki

átmenőben, a 12 éves iskolás gyermeket, tolongásban a villamos kocsi legázolja. Nem kell már tovább tanulnia.

Egy másik gyermek szabad utazást akart élvezni. Egy kocsi hágcsójára ült, a kerék keresztül ment rajta, a gyermek a más világra utazott.

*

Egy nyolc éves gyermek meggyujtja öt éves játszótársának a ruháját. Meghalt az égési sebekben.

*

Bostonból sürgönyzik, hogy Melroseben dinamit robbanás, szörnyü szerencsétlenséget okozott.

A teherszállitó express-kocsiról leesett egy láda, 50 font dinamit volt benne. Éppen akkor szaladt arra hirtelen a villamos kocsi, melynek a kereke alá került a láda. A robbanás szétvetette a villamos kocsit, nyolc ember öntudatlanul szakadt el az élettől, számosan megsebesültek. Az emberi testrészek szörnyen összeroncsolva szerte-szét, messze repültek. A légnyomás 50 lábnyi távolságban is földre sujtotta a járó-kelőket, egy mérföldnyi távolságban is törtek ablakok.

A sebesültek jajgatása, kíntól kiabálása tölti be a levegöt. Ezrével szaladt össze a nép, a szivek fájdalmasan huzódnak össze. Papok, orvosok jönnek segélyre, családtagok keresik a hozzájuk tartozókat, leirhatatlan — mondja az ujság — borzasztó jelenetek. A kórházak megteltek.

*

New Yorkban egy 21 éves orosz fiatal embert visznek a rendőrségre, aki a villamos kocsi kerekei alá akarta vetni magát. Amig az utolsó lépés megtevése fölött gondolkozott, észreveszik szándékát s megakadályozzák a végzetes tettében.

Alig pár hét előtt jött Amerika kidicsért országába, az élet zord valóságában máris elég volt neki a csalódásból. A nála talált levelek, éhezéséről, támogatás hiján nyomoruságos helyzetéről, keserves életsorsáról szólnak. Szédülő fejében a gondok köde. Megfigyelés alá került.

*

Más két orosz férfi és az egyiknek a felesége, akik velünk egy hajón jöttek át Európából, fogságba kerültek. Az egyik férfi, aki már elöbb is volt Amerikában, egy hamisitott polgár-levelet mutatott elő, azért került fogságba. A nő is fogságban várja az ura bünügyének az elbirálását.

Ugyanott, napvirradat előtt, mikor még kevesen jártak az utcákon, üveg törés hangja üti meg a posztoló rendőr fülét. Figyel s abban az irányban halad. Riadtan vetik fel a fejüket, arcukat sápadtság boritja. Két suhancot ér friss lopáson, kik a kirakatból zsákba szedegették a szivart, dohányt. Rajtavesztett mind a kettő. A szalad-vitézeket elfogják, a törvény kezére adják. Körmükre ütöttek.

*

Ohioban, Bucyrusban két aggszűz, 58 és 56 éves testvérek, megunván az életet, — les petites miseres de la vie humaine — szegényes farmjuk mellett, takarókba burkolódzva, egymásmellé fekve a sineken, várják a vonat érkezését, mely megszabaditja őket az élet terhétől. Akaratjuk szerint történt. Zárkózott világukból hirek nem szivárogtak a nagyvilágba, csak azt beszélik róluk, hogy remete életet folytattak, gyertyát ritkán gyujtottak. Este a tyukokkal lebujtak, mélységes csend ült a házukra. A szegényeknek, szegénységükből is adtak.

Egyikük megbetegedett, remény se volt arra, hogy felépüljön, a másik pedig nem akarván élni magánosan, együttesen oltották ki az életük gyertyáját. Már az igaz, hogy az öregségben rossz társak a szomoruság, erőtlenség és a betegség.

*

Chicagóban egy néger és egy fehér ember neki mennek egymásnak, ezen a szines képü ugy feldühödik, hogy kétszer lőtt a fehérnek a fejébe, azután még háromat sebesitett meg, akik ellene keltek. Két emberhalál biztos, a harmadik a négeré lehet könnyen, — villamos árammal.

*

Thomsonban, Illinois államban, egyvalaki, egy tolvajt akar elfogni, de a tolvaj lelőtte az üldözőjét. A polgárok megsebesitik a sebesen tova igyekvő gyilkost és elfogják.

*

Ugyanabban az államban, Peoriában utcai rablás van. Három gonosztevő, délutáni két órakor egy fizetésre menő pénztárnokot leütnek s a kezéből kiragadják a táskáját 2700 dollárral s elinaltak.

*

A Chicagó és St. Louis között közlekedő gyorsvonat kisiklott, minden jel arra mutat, hogy rablási szándékból idézték azt elő. Sok embernek halálos megsebesülése.

*

Portlandból (Oregon) sürgönyzik, hogy egy petroleumot szállitó hajó, durranás következtében kigyulladt, többen megsebesültek.

*

New Yorkban, játszó társ kis leányoknak azért kellett válni egymástól, mert az egyiket iskolába adták. Addig nézegette az otthonmaradt, az iskolába menőt, mig a harmadik emeleti erkélynek, tüzveszélykor használatos szükség létrájáról, egyensulyt vesztve leesett és örökre is elválni kellett a játszótársától.

*

A harmadik emeleten lévő tüzlétrán játszik két gyermek. A hétéves Stephen, letaszitja a tiz éves Henry-t, aki élethalál között van.

*

A házak falán és erkélyén elhelyezett tüzlétrák, sok szerencsétlenségnek az okozói. Nemcsak pajkos gyermekek pottyannak le arról, de ezidőben egy öreg rabbi is, aki nehány lépcsőt hágott fel rajta, hogy egy, száritásra kitett türülközőt levegyen.

*

New Londonban, Connecticut államban, sétalovagolásra indul egy urnő. Lova, gépkocsitól ijed meg, az urnő leesik, nehéz sebet kap, élet-halál között lebeg. A gépkocsi gazdája kereket oldott, hire-hamva sincs. Kisiklott az igazságszolgáltatás kezéből.

*

Rendőrön is esett baleset, a rendőri elővigyázat szigorusága dacára. New Yorkban a City Hall környékén nagy a villamos kocsi közlekedés. Egy rendőrnek az a gondolat villant meg az elméjében, hogy a hely szinén tanulmányozza azt, miként lehetne azon segiteni, hogy baleset ne legyen. Ötölt-hatolt, eközben, elügyetlenkedve a dolgát, egy kocsi magával ragadja egy öl messzire. A baleset ágynak döntötte, de baját pár nap alatt kiheverte.

*

Családi jelenet New Yorkban. Szokás Amerikában, hogy az asszonyok eljárják a birákat. Panaszra megy a fiatal asszony a tanácsbelihez külső megjelenésének a megvesztegető voltával s az etikai igazság hijával, panaszos asszonyhangon előadja, hogy két év óta férjes, de a keresőképes férje nem fedezi elég bőségesen az ő szükségleteit, csak néha-néha ad egy-egy dollárt s igy dolgozni kénytelen a maga és hároméves gyermekének az eltar-

tása végett. Előadását sirás követi, mert hát a bosnyák közmondás szerint: az asszony akkor sir, amikor akar, akkor nevet, amikor tud.

— Hároméves gyermeke van? Hiszen csak az imént mondá, hogy két év óta van férjnél.

— No igen, mondja a nő, zavarában pirulva, igen, de férjhez menetele előtt volt nála a gólya véletlenül, a férje tudott erről s igérte, hogy a gyermek atyja lesz.

— Nos, rosszul bánik férje a gyerekkel?

— Nem, de mit használ az, ha nem ád pénzt.

Ebből és minden további beszédéből hiányzik a meggyőző igazság.

Égő sebbel a szivében, a fiatal férj kerül kihallgatásra, faggatják. Meggyőző hangon szólt, kirukkolt a szivénvalóval, fölfejtette a dolgot. Beszédétől ég felé mered a tanácsbeli haja; összevont szemöldökkel figyel.

— Volna csak ön uram! az én helyzetemben. Az én nőm mindent elkövet arra, hogy minél tüzesebb pokolban érezzem magamat. Közmondás szerüen: „rózsa ajak, tövis nyelv.“ Jön-megy tetszése szerint, táncmulatságokon tölti az éjt, reggel felé jön haza, szivarkára gyujt, csak a török dohányt szereti. A legtrágárabb könyveket olvassa, egy hastáncoló nőnek az élményeit s hasonló tartalmu könyveket. Esze ágában sincs, hogy ebédre, vacsorára valamit kotyvasztjon. Tátongó ür támadt vigasztalan életemben, mondja érző szivvel.

A fiatal asszony növérének a kihallgatására kerül a sor. Tanuszéken ülve, magerősiti s férj vallomását és bizonykodva hozzáteszi, hogy az asszony követelései teljesithetlenek.

Elég, mondja a biró, világos az okfejtés, az igazság mértéke a férj javára billenvén, pattantott az ujjával*) s az iráshoz ült. A tanácsbeli, az érzelmek erejével megalkudni tudván, fejcsóválva, erkölcsöt prédikál az asszonykának és a lelkére beszél. Arcáról eltünvén a szigoru kifejezés, száraz, hideg tanitással mondja, hogy az asszonynak otthon van a helye, nem pedig a táncteremben s amely nő dohányzik, nem lehet rendes asszony. Megbékülve könyes szemmel távozott a házaspár. A pásztor órák, mivé lesznek! „Egy nő jóság nélkül, olyan mint a virág illat nélkül.“ (Bewer.)

*) Az ujjal való pattantás, a rómaiaknál kicsinylés és megvetésnek volt a jele. Nálunk nem, de tiszteletet sem mutatunk vele, inkább valamely nem tetsző dolog hallatára pattantjuk az ujjunkat.

Amerikában, átlag arányban gyakori eset, hogy az asszonyok a birónál feljelentik az urukat, akarom mondani a férjüket, házastársukat, mert ott a férj nem ur, rendesen az asszony az ur a háznál. Eszembe jut a keleti közmondás: „Egyik asszony sem vesztette el pörét hallgatással.“ Panaszok esetén, a biró itt is hagyja őket kibeszélni magukat.

Käthe asszony a bíróhoz ballag, vádol. Kibontja és előmutatja husos, fehér, szép karját, mutatván és mondván, hogy ezt a harapást ő, Henry tette rajta, mert tegnap este nem kapott meleg vacsorát.

A biró összeszedi jogtudományát és itélő képességét és 300 dollár biztositék letétele mellett elbocsájtja a férjet, gondolván, majd ha ez az eset megismétlődik, azt fogja tanácsolni Henrynek, hogy legyen — vegetarianus. Az asszony nézése megszelidül s ugy távozik.

*

Egy pergőnyelvü másik asszonynak, veszekedhetnékje van erősen, hadilábon áll az urával, korholja. Dühögve tőrtet elő, özönével osztja a szidást, mert állás nélkül van, legnyomasztóbb adóssága van, teljesen pénztelen s nem birja őt illően eltartani. Megannyi tüszurás. Elkeseredésében a férj, kinek viharos élet jutott, mit tegyen? A fekete nyomorban sötét gondolatokkal tépelődik s azután légszeszszel altatja el magát, hogy ne kelljen a zsénbes asszonyt tovább hallgatni. Utolsót sóhajtott. A zajos házas életben — tudjuk — az évek duplán számitanak és a feleség mentül vénebb, annál inkább zsörtöl. Ha ugy, a bosnyák közmondás igy szól: „Ételt, ütleget ne sajnálj az asszonytól.“ Mindig igaz marad az, mit a Példabeszédek-könyve mond: „Jobb egy száraz falat örömmel, mint vágott barmokkal tele ház viszálykodással.“

*

Más dologban fut egy szánalmas asszony a rendőrséghez, mert gyermekével együtt elhagyta őt a férje, nem is gyanitja, hogy hol lehet, vagy mi történt vele.

Ez is gyakori eset Amerikában. Elszöknek a férjek más államba, sőt ujra meg is nősülnek.

*

Egy másik ujságszámban olvasom, hogy a férj keresi a nejét és gyermekét, mert eltüntek. Egy elcsalt 15 éves leányt

pedig az atyja keresi. „In der Ehe, gibts überhaupt keine Romantik, desto mehr in der Liebe," mondja Oldfield Helén.

⁂

A new yorki rendőrségnek szerencsés napja van. Hónapok óta üldöz egy csoportot, mely emberi furfanggal, körmönfont gaz módon tucatszámra követi el a betörést. A rend őrei, fürkészőleg néznek minden gyanus embert, gyanuüldözte embereket fognak be és nem birnak a tettesek között szét ütni. Dőzsölt a bün. Végre rájuk járt a rud, rendőr-bot alakjában s rajtuk ütöttek, hurokra kerül a bünös szövetkezet feje, azután a munkatársak, csapatostól rájuk ismernek a rendőrségnek gyönyörü mákvirágokat, helyesebben akasztófa virágokat tartalmazó albumképeiről. A károsultak sokat megtalálnak a letartóztatottaknál, a rendőrség pedig összeszedi a betöréshez szükséges eszközöket.

⁂

Yorkvilleben egy tántorgó kisasszonyt vonszol be a rendőr s állit biró elé. Szeme izzott, azt hiszik, hogy részeg, hiába védekezik, hogy beteg. Amerikai gyors eljárással elitélik öt napra. Nem töltötte ki a büntetést, összeesett itélet hirdetéskor, meghalt. Az előhivott orvos mondta meg, hogy nem a rendőrségre, hanem a kórházba kellett volna vinni a beteg, gyenge teremtést. Botlás a rendőr és biró részéről, amerikai felületesség az eljárásban.

Ujfent láttuk, hogy jó fogást csinált a rendőrség. Ebből az esetből tudjuk meg, hogy rossz fogást is csinál az.

⁂

Goshen-ben egy felnőtt embernek a tehetsége elaszott, elvesztette különböztető képességét s gyermekként dadogva, ujra kezd és tanul beszélni, mert elvesztette a beszélő képességét is, megbénult a nyelve azáltal, hogy egy robbantás következtében, agya, törést szenvedett. Egy hónapig lebegett élet-halál között, de annyira-mennyire meggyógyult.

⁂

Egy philadelphiai hires ügyészt és a „Prinz Oscar" hajó kapitányát, akik az amerikai partról Európába mentek, a hajó éttermében meglőtte egy meghibbant elméjü mexicói tiszt, akin hirtelen tört ki az elmezavar. A többi utas, hanyatt-homlok menekült. Az örjöngőt lefogták, mielőtt az őrültség teljesen felszabadult volna benne s nagyobb bajt okozhatott volna az utasok között.

⁂

A Harlem-folyó táján, New York egy félreeső utcájának az üres háztelkén, 11—14 éves, hazulról elszabadult hat gyermek, rablótörténeti regény olvasásának a hatása alatt, barlangot vájt s abba, hasoncsuszva jutva, ott szorosan összebujva, elkuszmogtak, főztek, galyakkal takargatták el a bejárati nyilást, hogy az elburkolt veremben ne akadjanak rájuk. Egy rendőr ügyet vet a keritésen bejárókra, akik nyomtalanul eltüntek azután, mintha a föld nyelte volna őket el. A rendőrt is elnyelte a föld, mert kémlelés közben a forró vizü krumplis fazékba esett felülről. Sippal előhivott társaival a szellőzhetlen oduból kiemelik a fészket. A gyermekek egérutat nem vehettek. Ilyen mulatságuk is van az amerikai csemetéknek.

*

Gyermekeknek rablókról való beszédéből támadhatott New York egyik látogatott iskolájáról, pletykafészekben az a riasztó hir, nép közt szóbeszéd, hogy az iskola épületét a fekete kéz összeesküvő társaság a légbe akarja röpiteni. Aggodalom ébredt, rémület lopódzott a házakba, riadalom támadt a szülők közt. Hirmondó érkezvén, az áradatot hullámzásba hozta, mely terjedt, mint a kődobás okozta hullám. Mintegy 800 emberből, főleg asszonyból álló népcsoport verődött össze, akik, kölykeiket védő nőstény tigrisekként erővel nyomultak be az iskolába s kapkodással ragadták onnét magukkal haza a gyermekeiket. A rendőrség se birta megakadályozni az asszonynép lótás-futását, formátlan tömegbe gabalyodva erőszakos tolongását és előre nyomulását, ugy eltöltötte a félelem és rémület a lelkeket.

*

Chicagóban a kis fiu, mozog mint a csik, az atyjának forgópisztolyához jut, rablót játszik vele. A pisztoly egyet kattogott és tovább fordult, de a golyó hugocskáját homlokon találta. Kilehelte lelkét. Kicsukló zokogással, szivrázóan szomorkodik a gyermek, aki egy szerető családot bontott meg, letörte a fejlődés virágát. Nem izlik neki a sürü vajas tej, el-elszorul a szive, elsirja magát, de életre csak nem keltheti a nővérkéjét, annak a szive megdermedt. Mardosó emléke lett. „Nagy a lelkiismeret hatalma", mondja Cicero.

*

Hova téved a fiu? Az atyja Grant alatt dandár tábornok volt és elvérzett a hazáért. A fia, N. N. dr., ferde élet folytán,

istenverte balkezével cselekedvén, szükségtől hajtva, 200 dollár értékü, fogtömésre való aranyat lopott egy fogorvosnál, kartársnál. „Az alkalom tolvajjá tesz", közmondás. Igazságtevő balsorsa vitte a rendőrségre. Fogságba került, kilenc hónapot kapott. Szégyelheti a megtévedést. Elmélkedhetik afölött: principiis obsta.

*

Hálószobájának az ajtajára akasztotta fel magát egy 80 éves öreg ember. Nagyon elfáradhatott az élet rögös utján, hogy azt a kevés időt, mely még hátra volt, bevárni nem birta. Érezte — bizonyára — Priamus trójai király mondásának az igazságát, hogy az öregség nagy teher.

*

Egy másik, házatlan, fele olyan öreg, de elerőtlenedett beteg, mozgó kórház, árnyék gyanánt jár kel, a világon csak irmagnak lézeng, fejét mellére horgasztja. Szaggatottan, röviden, nehezen liheg, a türés roppant erejével kínlódik az élettel s kecsegtető reménynyel déli vidékre akarna menni, hogy az egészségére jóltevőleg hasson, de nincs hozzá költsége. Hosszu, sovány alakja összetörve, kinzó gyengeségtől kétrét görnyedve ágyba roskadt az elnyűtt, rozzant szervezet. Minek a kínkeserves élet, ha nem jön meg az egészség, menekülni akart a földi hosszu szenvedések elől, mielőtt tagjai felmondják a szolgálatot, végső ereje kimerül, magával és gondolataival harcolván, gondolt egyet, mikor heves fájdalom fogta el, karbólsavat ivott. Megtört szemmel hátra hanyatlott. Az előhivott orvos csak annyit mondott: Volt. Amit ivott, az meg a megváltó méreg volt.

Amerikában az öngyilkosságok 42 százaléka karbólsavval történik. Szülők gondatlanságából gyermekek is esnek áldozatul. Ujabban, tilalmazással szoritották meg a karbólsav árulását. Ez ellen gyógyszeráru kereskedők tiltakoztak, de törvényhozásilag pedig a akarnak intézkedni azok, akik azt tartják, hogy inkább az üzlet rövidüljön meg, mint az emberi élet.

A sok öngyilkossági esetből, nem tudok az amerikai nép sokszor hánytorgatott vallásosságára következtetni. Avagy talán azt gondolják, jó az Isten, mindent megbocsát.

*

Az öngyilkosoknak önmagukkal, önakaratulag végzendő nehéz dolgán akar könnyiteni egy chicagói emberbarát?! Charles Jakobs a neve. Az öngyilkosság tanulmányozása után, melyet

gyógyithatlan betegségnek tart, hirdetést tett közzé, állitván, hogy emberbaráti érzelmek vezérlik őt a vállalatában, amely menedéket nyujt az élettől fáradtaknak, akik vagy önként válnak meg az élettől, szóval az életből menekülőknek. Intézetemben — ugymond — könnyen és kényelmesen végezhetnek az öngyilkos jelöltek, kiknek az életéből eltünt az öröm és a kedv, vagy rájuk zudultak az események, saját fájdalmuktól lettek lesujtva. Intézetemben, elhatározásra jutnak azok is, akik habozóvá lettek cselekvésükben. Beleülnek egy karszékbe, megnyomnak egy villamos gombot s minden fájdalom-, halálküzdelem nélkül, egy szempillantás alatt villam árammal a tulvilágon vannak. Illő áron a porhüvely temetése is megrendelhető d. e. 9—12, d. u. 2—4 óráig.

Csak amerikai agy képes ilyet kieszelni. Van-e az amerikaiaknál nagyobb vállalkozó? Nincs. Beválik, ami őrült kockázatnak, kétségbeesett erőlködésnek látszik.

Amerikában van a börtön ellen is biztositás, természetesen titkos társaság végzi ezt cégjegyzés nélkül nagyon furcsa módon. A társaság gondoskodik titokban, hogy a bebörtönzött elvtársnak jusson jobb eltartásra és a birói eljárás költségeire. A csirkefogó kevesebb biztositási dijat fizet, mint a bankbetörő.

*

A bolti alkalmazott, korán reggel, ijedt arccal, mint akinek valami szoritja a torkát, azzal állit be a főnökhöz, hogy az éjjel kirabolták a boltot, kifürészelték az udvari ajtó zárját. Dehogy is.

Rendőröket hivnak a hely szinére és ezeknek az éles látásu szeme csakhamar megtalálja a tolvajt, előbb mint a tolvaj hitte volna. Az a gyanu vert gyökeret, hogy a segéd volt az a szemforgató farizeus. Körülmények ellene csoportosulván, kétségtelen ez.

*

Még mindig New Yorkban vagyunk, az ujkori Bábel-városban, az élet árjában.

Egy másik éles szemü, sötétkék kabátos, gyanut fog egy butyron, melyet egy betörő formáju ember visz a nyilt utcán. A rendőr, erős gyanuval kiséri. Megfigyelés, gyorsszemü felismerés. A jómadár is gyanut fog. A betörő, sötét multu ember, rájön, hogy a rendőr figyeli, követi, nyomában jár, közre akarja kapni. Vörös karikás szemével riadt tekintetet vet rá, földre dobja a csomót s illa berek, nádak erek, kereket old, majd kiszaladja a

lelkét, suhanó futásban keres menedéket, de a műkedvelő rendőrök elzárták a szalad vitéz elől az utat. Mikor faggatták, homlokát verejték-csöppek lepték el. Összehadart hetet-havat. Elég az avval, hogy a kieszelt tervek, kivihetetlenek lettek, mert az egész vándorló fegyvertár a rendőr kezébe került.

Mi volt egy csomóba kötve?

Puskapor, Nobel-féle durranó olaj, (nitroglycerin) dinamit gyujtók, töltött forgópisztoly, tolvaj-lámpás, tolvajkulcs, furó, véső, sodrony és gyapot. Tolvajkirálynak is elég volna. Cselekvése, bővebb bizonyitásra nem szorult. Kilencven napot kapott. Célhoz vezető, kereső eszközeiből kénytelen-kelletlen kifogyott. Nem börtönbüntetést, csak belebbezést a dologházba, hogy a találkozás előtti események kiderüljenek addig, ami ma még homályban van, napfényre kerüljön.

*

Ez se rossz. Egy házaló, betér egy konyhába, árul többféle fényes gombot, megaranyozott kéz gyürüt, a cselédkedő leánynak a szemét kápráztatja velök. Tetszik neki, mikor kezével a gombok között balrál, keresgél. A tyukeszü, felejti a sodrófát, gyurótáblát, üsttetőt. A házaló, lehuzza a leány ujjáról az arany gyürüjét és a szélvész gyorsaságával megy, otthagyván gombot, madzagot.

*

Egy boldog házaspár, a szép öregségük révébe érkezvén, 32 éves, soros családi életüknek az ünnepét ülte. Mindkettőnek szive, lángoló hőséggel tele, kihamvadt szemmel pillantanak vissza az enyésző esztendőkre, multjuknak a hamvadó képeire s fogadták vendégeik szerencse kivánását édes béke tükröződik arcukról, végre lakmározás után éjfél táján lefeküdtek. Korán reggel felébred a férj, rosszul érzi magát, kábult, felkelti a nejét, fiát, valamenyinek ugyanaz a rossz érzése. A gondolatuk is egy volt, mikor körülnéztek, se óra, se az ezüst tárgyak, se az 50 dollárjuk, minden el volt emelve.

Kitudódott, hogy a betörő, tolvajkulcscsal járt a lakásban, kábitó szerrel (chloroform) növesztette meg az álmukat, hogy idő előtt fel ne ébredjenek.

Szeri-száma nincs a betöréseknek, forgó pisztolylyal való fenyegetésnek az illanásokkor.

*

Két, 11 és 13 éves műkedvelő titkos rendőr kis leány is megakadályozott New Yorkban, e napokban egy betörést. Láttak

egy ablakon kidobálni holmikat, batyukat. Az okos kicsikék figyelmeztették erre egy rendőrt, kinek a közeledtére elfutottak a tettesek.

*

Hat fiatal ember egy pohár whiskyre hitt meg egy ismeretlen hetediket, félreeső kocsmába. A pohár tartalmának kiivása után, teljesen elvesztette eszméletét a vendég. Patkószeggel szegezték ruhájával az asztalhoz. Jó, hogy nem a fülénél fogva, mint a fülesbaglyot. Mire felébredt és világosság derült a fejébe, eltünt az ezüst órája, 20 dollárja. A szegek áthatolván az asztal lapján, időbe került, mig visszakapta szabadságát.

*

Egy, részeg állapotban talált asszonyt bekisért a rendőr. Az asszony nem akar állni kötélnek, tombol a fogságban, ajka tájtékot ver. Nem simogatták bársony kézzel. Elbántak vele ugy, hogy örökre elhallgattatták, mondjuk, kiszoritották belőle a szuszt; a nyakán ujjak nyomai látszottak. Tehát ott is értik, ahol nincs rendőrkard, mely csattog a hátakon. Jó, hogy mindenütt, kimenőfélben van ez a szokás, de még kisért az embertelen eljárás, erőszakos vallatás.

*

Egy balszerencse által üldözött német pincér, keserü nélkülözésben halni kész férfiu, a villamos kocsi elé veti magát öngyilkos szándékkal. A kocsi, darabokra szaggatja, a szörnyü jelenetnek sok tanuja volt.

Gyakori eset, hogy szegényes napszámért sem kapnak munkát az idegenbe szakadt, csalódott kivándorlók, keresetképtelenek, kiknek nincsen betevő falatjuk, aggályok által szorongatva, csapások által összetörve, kétségbeesésükben a vonat elé dobják magukat, a türhetetlen helyzetben leteszik a terhet lelkükről.

*

Az előbb mondottak szerint cselekedett egy fiatal ember, 17-ikéve tavaszán, de gyors fékezéssel megállt a kocsi, baja nem történt. A makacs öngyilkos másodszor, harmadszor is levetette magát, mig az ügyeletes rendőr beviszi. Kihallgatáskor azt vallotta, hogy legcsekélyebb munkát sem kaphatott, elfáradt az élet küzdelemben s a lelki kinnak, testi nyomornak akart véget vetni, mert az életsora ide-oda dobta. Azt mondja erre Bührlen: „Aki panaszkodik, hogy a sors mint labdát dobta ide-oda, egyuttal beismeri, hogy igen könnyü volt.“ Van az ugy.

Siralmas állapot valóban, megismétlődő jelenség, mikor egymás hátán és nyakán vannak New Yorkban a nyomorgó emberek. Az egyik bőségben úszva pazarol, a másiknak, kit a sorsharag tart szövetségben, a semminél is kevesebbje van, éhezni kénytelen és nincs könyörület az emberek szivében. Nem is tudhatják a sokaságban, ki a rossz, ki a jó?

*

Ámornak semmi hely se szent, még a brooklyni temetőben is nyilaz.

Eljárt az özvegyi sorsban maradt asszony, szeretett férjének a sirjához könyeket hullajtani. Egy gyászba borult özvegy ember is kijárogatott feleségének a sirjához — akit nehéz feledni — szomorkodni. Fájó, sajgó sebek. Egyik is, másik is virágokkal ékesitette a sirt, melyhez a gyász kötötte őket. Gondolataikkal a multban éltek, a hitvesi szeretetről bizonyságot tettek. Megismerték, megszerették egymást, egybekeltek. Szivük sebe behegedt.

*

A new yorki rendőr, betörésen kapott egy négert. Dörgedelmes hangon szól rá s nehogy elillanjon, pisztolyt szegez a fejének. A néger elhalaványodott amennyire, erre, képes egy fekete, esdve kéri a rendőrt, ne lőjjön. Nem is tette. Felállás közben a bivaly nyaku néger, fejével a rendőr gyomrát erősen megböki, a rendőr hanyat esik, a néger elszalad, de üzőbe vették, mellszegéssel áll ellent, kivédve nehány ütést, vad harc után mégis elfogják.

*

Szerencsés szerencsétlenség. James Pierpont Morgan, koronátlan ipar- és trust-király, a saját különvonatán utazik Massachuttes államból kitünő vendégével, a canterburyi*) érsekkel, vejével, a főpap udvari papjaival Washingtonba Rooseveltheż vendégségbe. A vonatvezető, ködben nem lát meg egy mozdonyt East Brookfield közelében s igy abba ütközött a vonat. A vonatvezető megsérült, a többinek semmi baja se lett, csak az ütközéskor lecsusztak az ülésről.

*

New Yorkban egy külvárosi ház előtt az utcán, fejletlen csibével gondtalanul játszik egy csöppség. A baby nem is sejti, hogy kora tavaszának az utolsó virágát most szakitja. Legázolta

*) Canterbury, Angolországban a Kent grófság fővárosa.

egy gyorsan hajtott, üres szenes kocsi. Letört a bimbó. A kocsis a lovak közé csapkod és tüstént elmenekül.

*

Ugyanakkor egy angyal helyett csaknem három lett. Két gyermek lányka a kertben játszik, mérges ephen levelet rágicsál önkivületi állapotban találják meg őket, az élet üdessége, arcukról letörülve, csak a gyors orvosi segély mentette meg őket az életnek, a bimbó hullás elmaradt.

*

Nem lehetett megmenteni. egy másik kislányt, kinek a sors fösvényen mérte ki az életet. Játszás közben, pajkosságtól tólta egy másik gyermek az utcán gerjesztett parázsló örömtüzbe. Lángot fogott ruhája. Busul az anyja, nincs körötte életöröme. A fájdalom, lelkét elszoritotta.

Amerikai rossz szokás, hogy a gyermekek tüzet raknak a mezőn és az utcán, egyaránt szilaj örömmel tüzcsóvával játszanak. Sokat elnéznek a gyermekeknek, a rendőrök is, pedig tudjuk, milyen tüzveszélyesek az amerikai favárosok, tüzfészkek. Az amerikai gyereket nem elégiti ki a falhoz-verőcske, csigra forgatás, fül s fületlen gombra játszás, több, nagyobb után vágyik.

*

Egy rikkancs, egynegyed dolláros ezüst pénzdarabot nyelt el, nem tudom én miért? Megakad a torkán, zöldül, kékül, feketül, fulladoz. Se rendőr, se mentő hamarosan nem segithet rajta, mindjárt oda lett volna, ha egy ujságáruló társa meg nem menti. Addig szorongatta a torkát, mig a quarter visszakerült a szájába.

*

Ugyanott egy 15 éves furiát fogott be a rendőrség, mely ezt a rossz teremtést, kora legrosszabjának mondja. Fehérhaju jó édes anyjával szembe szegzi magát, megverte. Forditott állapot. Azután mint egy tigris rohant rá, csaknem megfojtotta, a segélykiáltásra szaladtak össze a szomszédok. Eszter, öszvér csökönyösséggel viselkedett, mikor a szülői intették, azután elszánt arccal mint egy vadmacska szállt velük szembe.

Tánchelyről, kóborlásból, beköszönés nélkül jövet, kérdi tőle az anyja, hol volt? Inti, de nem fog a lelkén, sőt dühhel, indulattól hajtott kézzel rohant rá az anyjára, hogy a gyengélkedő atya se segithetett, de elfulladt hangon rendőrt hivott elő, tartván

attól, hogy a leány holtra veri, megöli az anyját. Két rendőr is siet elő, látják, hogy a leány, az anyját földre teperi s fojtogatja az egyik kezével, a másik keze fejét ökölbe szoritva ütlegeli, arcba vágja. A rendőrök megpillantásakor még fokozódik dühe, örjöngése, az anya hangjából fájdalom csendül ki, könybelábadt a szeme, a megtévelyedett, romlott lelkü leány dühtől kiabál. A két erős embernek, marcona alkanak dolgot adott, mig ártalmatlanná tehették a dühöngőt. „Nyakasnak nyaka törik," igaz az. Ez a megforditott irányban fejlődő, mélységes erkölcsi züllöttségben lévő lélek is, egyik kinövése az amerikai szabad nevelésnek.

*

Egy házaspár kolbászt eszik s attól rosszul lesz. A férfi, aki többet evett, meghalt, a nő, nagy nehezen menekült a haláltól. Méreg került az élelmiszerbe.

*

Lock Berlinnél kisiklott a New Yorkból Chicagóba menő express vonat egy része, melybe egy hátulról jövő gyorsáru vonat ütközött. Nagy pusztulás esett a kocsikban, egy halott, vasuti alelnök neje, 26 utas nehéz sebet kapott, ezekből nyolcan halálosat. A kisiklást a sinek szétmenése okozta. Fájdalmas kiáltás töltötte be a levegőt, romok alatt a sebesültek, vérbefagyva, mereven bámulnak ki, borzasztó látvány, ezt sürgönyzik a katasztrófa szinhelyéről. Vasuti kocsikból kórházat csináltak és Rochesterbe szállitották a sebesülteket. Csoda, hogy eddig csak egy a halott. Annál több máskor és máshol.

Egy new yorki lap, csak ugy nagyjából emlitvén fel a dolgot, megjegyzi, hogy juliusban (1904) 60 ember vesztette életét. Coloradoban, augusztusban, egy hid leszakadásnál, száznál többen vesztették életüket. Legujabban a Southern vasuton, szintén 60 ember vesztette életét. Öt nagyobb, három hónapon belüli katasztrófánál 200 emberélet veszett el. Kisebb szerencsétlenségek, kisebb-nagyobb sérülések, emlitésbe sincsenek hozva. Erősen kifakad az ujság, hogy rendetlenség van és hogy a vasuti igazgatóságok könnyelmüen bánnak az emberi élettel. Mondja a lap, ha minden mozdony felfogójára egy vasuti igazgatót szijaznának, akkor bizonyára kevesebb összeütközés történnék.

Egy angolországi lap is birálat alá veszi az amerikai vaspályákat a sok vasuti szerencsétlenség alkalmából és azt mondja, hogy ámbár elég nagy az Éjszak Amerikai Egyesült Államok terü-

lete arra nézve, hogy vasuti szerencsétlenségek nagyobb számmal előforduljanak benne, de valószinü mégis, hogy a vonatok gyors menése, a hiányos épitkezés és az emberi élet kicsibe vevése, okai a bajoknak és baleseteknek.

*

Brooklynban egy villamos kocsi, tele kirándulókkal, beleütközött egy előtte álló, hajlásnál nem látható másik kocsiba. Tizenkét sebesülés.

*

New Yorkban, szintén egy hajlásnál siklott ki a sebesen haladó villamos kocsi, neki ütődött egy utszéli nagy fának. A kocsi darabokra törik, a mótoros ember szörnyet halt, ketten sulyosan megsebesültek, többen kisebb-nagyobb sérülést szenvedtek.

*

A gyöpes haju kis Edna, egy centet kapott az édesanyjától jó magaviseletért. Arcán örömsugár ragyogott fel s leosont a nyilt utcára s átszaladni akar, cukorért. Az anyja, hiába tartóztatta, maradni nem akar. „Nem akarásnak nyögés a vége," mondja a közmondás. Ugy is lett. Nem ért el a tulsó félre. Háta mögött a kocsi szinből, lassan kanyarogva jön ki egy villamos kocsi, melyet munkások hazahozására rendeltek ki. A kocsis, oldalra és hátra tekint, rendben van e minden és nem néz előre. A kislány a krajcárjára néz szempillantásnyi ideig és kerék alá kerül. A kocsi vezető gyors fékezéssel, lassu menésében könnyen állitja meg a kocsit. Félszáz munkás szalad elő a kocsi szinből, felemelik a nehéz kereket, mikor a kislányt nem lehetett a kerék alól kihuzni.

— Kérem urak, vegyék le rólam a kereket, esengő szemmel, sebzett őz üsző szelid tekintetével könyörgött a kis teremtés. Levették, levették, Ednát a kórházba bevitték, mert a kicsikének mind a két zuzott lábát le kellett vágni. Minden kisérlet meghiusult. Mikor még egy kis élet volt benne, a nagy mütét után kinyilt a szempillája s az enyhülés perceiben, mikor világosság derült a fejébe, szóra birták a gyermek nyelvére való szavakkal lágy hangon arra kérte az orvost: Doctor ur, mig a mama és a papa eljön, ne engedjen engem meghalni. A gondolat, kis könnyebbülést szerzett neki, de amikor az utolsó vércsöpp is eltünt az arcából, az esengő lelke elröpült. Már nem érezte, mikor a szülői, homlokára nyomták ajkukat. A koporsójában liliomfehéren

feküdt. Nagy az apa, anya fájdalma. „Két szivet nem forraszt semmi inkább össze, mint egy közös fájdalom", mondja Eötvös.

*

Másnap ismét virághullás van. Egy hetedfél éves kis leány lett a villamos kocsi áldozata, játszás közben, szülőinek a háza elött. Játszótársai elszaladtak a Street Car elől, de a szerencsétlen kicsike, bálványnyá váltan, kővé meredve, elakadt a sziv verése ijedtében, a félelem érzetével, egy helyben maradt. Anyja, szivszakadva rohan utána, de a mosoly megfagyott már a kis leány ajakán. A halál hirtelenségében, szempillája örökre lecsukódván, az élet képe volt még rárögzitve. Szegényke, kevésszer látta a tavaszt fakadni. A mótoros embert megfenyegette a nép.

*

A nagyváros másik részén, ott pedig kisiklik a gyorsan járó kocsi. Öt nőt ráz ki magából. Sérülést szenvedtek.

*

Másutt a gépezeten esett hiba. Hirtelen megállás a dörzsfékezés következtében. A kocsin lévők ide-oda hányatnak, az ablakok összetörnek, kézen, arcon több sérülés.

*

Az ember nem is sejti, milyen hamar és hol lelheti halálát az amerikai sietségben.

Sürgős a dolga, felugrik egy munkás ember a villamosra. Könyökével oda ütődik egy Eleveted oszlophoz s eközé és egy álló kocsi közé kerül hirtelen az egész testével. Agyonlapittatott.

*

A Car-on derüt okozó jelenetek is fordulnak elő, melyek mégis becsukással végződnek.

Leül egy német származásu tejkihordó, munkás ruhában, kabát nélkül. Elszótalanodik, elalszik. Egészséges álma után észreveszi, hogy tulhaladt már a célján s elveszett a sapkája. A kocsi-vezetőtől kéri számon, de ennek kisebb-nagyobb gondja annál. Emberünk nem elégszik meg a válaszszal, haragosan felfortyant s azzal torol vissza, hogy a fares-szijjal nehány tucat rángatást eszközöl, le is szakitja a szijat, hogy ne tartozzanak egymásnak. Rendőr leszólitja a németet, de ebben felébred a furor teutonicus, a sinek közé áll és nem mozdul, dörgő hangon azt mondja: Jöjjön ide kék gúnyás emberke, megmutatom, miként birkóznak Németországban. Meg is mutatta tényleg.

Bekisérés. A biró előadván a vádakat, kérdezi a tátott száju megjuhászodottat, mit szól mindezekhez?

— Semmit.

A semmiért és egyébért adott neki a biró három napot.

*

Három kislány, 5—7 éves, cipőt lopott a boltban. Szülőiket záratta be a biró, mert nem vigyáztak jobban a gyermekeikre.

*

Brooklynban, házégéskor, ágybérlőket tartó három asszony ugrott le a harmadik emeletről. Az egyik összeroppant, menten meghalt, a másik kettő megsérült. Mégmások, siratják a szegénységük romjait.

*

A magasan járó villamos vonat is megköveteli a maga áldozatát.

Egy elgyötört, erejében megfogyatékosodott ember, kinek lelke-teste korhadt már slépten-nyomon gyengeségbe botlik, előre érzi a halál nyugalmát, szorongva gubbaszt, váróhelynek a korlátján félkönyökre pihenésre dőlt. Izzó homlokát a tenyerébe fogja, mikor a fuldokló köhögés kínozza, azután előrenyujtott fejjel vár, tekintete téveteg. A kanyarulatból hirtelen előtörő kocsi fejen üti s halálos sebet ejt a törékeny alakon. A vértelen agg csakhamar eszméletet veszt. A mellette állóknak a kiabálása, hogy huzza vissza a fejét, már későn volt. Az öregség utjából nem lehet kitérni. Fáradalmai, végükhöz közeledtek, sárgás-fehér lett.

*

Ugyancsak az Eleveted-en kevéssel rá, két váltó-állitót ütött el a száguldozó vonat. A villamosok több kocsiból álló vonatot is képeznek.

*

Ugyancsak az oszlopokon magasan járó villanyos pályán történt ebben az időben a Chatham Square-n. Két vasmunkás akart gyorsan kitérni a gyorsan közeledő kocsi elől. Az egyik megbotlott a sinen és a kezéből leejtette véső szerszámját. A vaseszköz, hegyével, a harmadik, már annyiszor veszélyessé vált sinre esett, mire durranással, kék és sárga villanyos lángok csaptak elő, melyek összeégették az önkivületi állapotba eső munkásokat. Nagy riadalom támadt a kocsin ülők között, szerencse, hogy lecsillapitották őket.

*

Brooklynban 24 óra alatt, hat betörési eset fordult elő. Az egyikben, nő viaskodik a körmönfont betörővel.

*

New Yorkban egy betörés a templomban volt. Az ilyen betörő gazemberek megjavitására nézve legjobban segithetne a régi büntetőjog 25-ös száma.

*

New York egy szebb bérházának az ötödik emeletén családi jelenet volt, mert a gyanu aláásta a bizalmát és nem kell fantázia a felfogáshoz. Azonkivül is a „rossz hir szárnyon jár, a jó alig kullog."

A férj, aki a maga rossz sorsává tett egy asszonyt, látszatra elutazott, pedig csak a közelben tib-tábolt és a mikor a gyanu mérge befészkelte magát az agyvelejébe teljesen, hirtelen haza jött, tudta miért. Érezte a kakukfü illatát. Neje és annak a jó barátnéja, két fiatal embert vártak fel vacsorára. Eddigelé minden rendén volt, szivélyes fogadás, finom konyha, otthoni kényelem. A két asszony, az udvarlók és szeretők társaságában a házasélet köteléket nem vették szorosan és a magányt megédesitve, kicsapongón mulattak, a gyönyörtől majd felolvadtak. Mikor a férj benyitott, ajk az ajkhoz éppen akkor tapadt — idilli helyzetben.

Általános meglepetés, vihar megy végig a férj lelkében, haragva gerjedésében ütlegel össze-vissza, nem keresve, mind a négyen kikaptak, az asszonyok és az udvarlóik megérezték kemény öklének a sulyos járását. Utolsó ütőkártyának maradt még egy — szerelmes levél.

*

Két előkelően öltözött hölgy, éjjel gépkocsin vágtat New York Fifth Avennue-jén. Szemközt ülnek az udvarlók. Szerelem körül forog a világ. Susogtak a jókedvükben. Az egyik nő szivarkázik. Egy rendőr kerékpáron elébük kerül és hangos szóval mondja, hogy szolgálati ideje alatt nem türi, hogy nő dohányozzék az Ötödik Avenue-n. Az intést semmibe se véve, a kihivó magaviseletü hölgynek az volt a válasza, hogy a rendőr szeme közé fujta a füstöt s arra felé szórta a hamut is.

Kötődéssel, összeszólalkozás folytán az egyik fiatal ember, szerelmes szivü lovag, udvarló, durva hibából, illetlen szavakkal illeti a kékruhást, mire ez, az egész társaságot szégyenszemre beviszi és a goromba fiatal embert letartóztatja.

Volt kapkodás biztositék után. Mikor ez megjött, félóra eltelte után kiszabadult a Don Jouan.

*

„Addig jár a korsó a kutra, mig füle szakad.“ Egy torzonborz fejü néger letartóztatásánál kitünik, hogy tüzcsóvával rendszeresen üzte a gyujtogatást. Herostratesi hirhedtségre tett szert, azért a nevét elhallgatom. Vallomásából kiderül, hogy sok bün nyomja a lelkét. Legujabban, haszonrészesedést kikötve, mediumitással két flórenci épitésznek avégből állt a jövedelmező szegődségébe, hogy azok a tüzesetek által épitési munkához jussanak. „Szükségesekké váltak egymásnak“, de nem azon nemes értelemben, mint Pellico Silvio „Az emberi kötelességekről“ cimü munkájában a barátságról mondja. A megtorlás nem váratott magára. A kieszelt tervre nem kaptak megrendelést — tervre.

*

Clevelandban letartóztattak két, urias öltözködésü fiatal embert, kiknek a dolga gyanussá vált. Az a meggyőződés támadt, hogy az nem esetleges, ami velük megesik. Kitünt, hogy uj keresetforrással el-elüttették magukat a villamos kocsival, hogy sebesüléseikért fájdalom dijakra tegyenek szert. Jegyzőkönyvük számodásából derült ki, egyik-másik városban a nyakaszegett pályán mennyit szereztek a jövedelmezőnek bevált uj üzletágban.

*

New York államban az Utica város körül nyaraló nőközönségnek kedvence volt egy fene gyerek. A szép fiatal ember hevült minden szép nő látására, de azután lehült, mert a magasból leesett és börtönbe került. Az a rossz szokása volt ugyanis, hogy a nőknek, nem csak a szivét lopta el, hanem egyuttal a pénzét, ékszerét is.

*

Egy fiatal embernek nem tetszik az az arckép felvétel, melyet a fényképész készitett, ócsárolja, mondja, hogy nem jól van találva. A fényképész, jó dolgának a tudatában, dühbe gurulva, pofon üti a megrendelőt s azt mondja neki. No, most csak jól van eltalálva! A fiatal ember azonban nem elégedett meg ezzel a gyors végzéssel, hanem bepanaszolta a tettlegességre kész fényképészt, akit a biró 10 dollár birságra itélt. Sutor me ultra crepidam.

*

New Yorkban három utcai rabló megtámad egy embert világos nappal. Szóra-botra mennek és elveszik pénzét és az óráját, azután re bene gesta tovább állnak. Ha be is fogják őket, majd letagadják tettüket. Ez sokszor segit. De internis non judicat praetor.

⁂

New Yorkban a villamos kocsi tele van, valaki, a kocsi végén állóhelyet foglal el. Idegen kezet érez a zsebében motosz kálni, megragadja azt, nem engedi el. Zsebtolvajé volt a kéz, aki már fogta is a tárcát 50 dollár tartalommal. Erre a zsebtolvajnak a segitő társa arcba vágja a meglopottat s mind a ketten leugranak a kocsiról és elmenekülnek. Az egyiket elfogta a titkos rendőr, kinek, menekülés közben szeme közé vágta a zsebtolvaj a pénz tárcát.

Az amerikai nagy városokban, az emberek gyakran üznek tolvajt, betörőt, egyéb csinyt elkövetőt. A rendőrök sokszor tartanak embervadászatot. Vizen is történt ilyen. Mikor egy nőt hajón szállitottak a dologházba és elszántságtól sápadt lett a homloka, a hajó elejéről beugrott a folyóba. Ellökte magától a mentő horgonyt, de erős életküzdelemben, harapás és karcolás után, kimentette az halálba vágyó életuntat Danielo, aki már 75 ember életet mentett meg, mióta a javitó intézet szolgálatában áll.

⁂

Ugyanott József-napi körmenetüket tartották az olaszok. A villamos kocsi elütött közülük háromat, könnyütestisértette. Öklüket ütésre emelve, meglynchelni akarták a kocsi vezetőt és kalauzt, de rohamos lépésekkel jöttek a készenlétben álló rendőrök, segitségére.

⁂

Ugyanott egy vendéglősnek az éjjeli üzletvezetője kilopta a pénzes fiók tartalmát, 279 dollárt s azután leütötte a zárt, mintha más követte volna el a betörést. Rájöttek, hogy előbb kellett a tolvajlásnak történni, azután lett a zár leütve. Bevallotta azután maga a tolvaj üzletvezető.

⁂

Ugyanott egy utcasarkon, este, villamos kocsi érkezésére váró fiatal embertől gyufát kér egy rosszmáju ember. Mikor az, a mellény zsebében keresgél, hogy tüzzel szolgálhasson, ketten hátulról megragadják mind a két kezét, az első, megfosztja az arany órájától és pénzétől, azután mind a három elmenekül.

Rendőr állomásokon képcsoportozatban van a rossz hirre vergődött „kitünőségeknek“ az arckép gyüjteménye.

⁂

Massachuttes államban Beverly mellett, a Lee-folyam partján találják egy ismert család 21 éves szép leányának a holttestét. Fején, halántékain négy halálos seb tátong, a jobb kezében van megszorulva egy kődarab, melylyel védte magát a támadás ellen. A sebek éles vágó eszközzel ejtettek, öngyilkosság tehát ki van zárva, gyáva, kegyetlen gyilkosság esete foroghat csak fen. Annyit tudnak, hogy egy ember látta a kisasszonyt este egymagában sétálni és hogy füttyök voltak hallhatók a közeli bokros helyről.

⁂

Sok a titkos haláleset, de arra is volt eset, hogy az öngyilkos a szomszédait hivta tanukul arra, hogy mi az ő utolsó tette. Mire ezek beléptek, iszonyu látvány tárult eléjük. A tanuállító, térdei közé szoritott egy puskát, a ravaszát lábával meghuzta, a puska elsült s olyan erősen talált, hogy az öngyilkos halva fordult le a pamlagról.

⁂

Százötven hamis polgár papiros fölött tárgyal a new yorki bíróság egy napon. Kihivták maguk ellen az igazságszolgáltatást. Hogy a szédelgőket, akik ezeket a hivatalos bizonyitványokat gyártják és az embereket vele becsapják, könnyebben lépre kerithessék, augusztus 25. napjától, 30 napi bünbocsánatot hirdetett a bíróság, ha önként jelentkeznek a hamis papirosok birtokosai. Öröm kél a hir nyomán s jelentkeztek 1400-an.

⁂

Ismét szerencsétlenség automobil miatt. Landaui kényelmes kocsin ül négy nő. A lovak tüzesek, a surranó gépkocsitól és zajától megijednek, fékevesztve ragadják magukkal a hintót s azokat, akik aggodó félelemmel telve ültek benne. Már-már a Hudson-folyó 75 láb magas partján száguldanak, a folyó felé rohannak. A kocsis összeszedi utolsó erejét s más irányba, más utcába tereli a neki vadult állatokat. A kocsis leesik, nyakán megy keresztül a kerék, két kisasszony megsérült, kettőnek az ijedségen, ájuláson kivül más baja nem esett. Rendőrök, tartóztatták fel az iramodó lovakat, állitották meg a törött kocsit.

Ki győzné a sok kocsi szerencsétlenséget előszámlálni?!

Legtöbbről a lapok sem emlékeznek meg, mert akkor egy külön napi lap kellene erre csak New Yorkban.

*

Ugyanott egy választékosan öltözött nőt tartóztattak le. Az a szokása volt, hogy kocsikázott és a vendéglőkben finomul étkezett, de a vendéglős számodására keresztet huzott, nem fizetett, azon egyszerü okból nem, mert nincs pénze. Kapott azután olyan ellátást, melyért nem kell fizetni, ha nincs. Ugy látszik, — jegyzi meg a lap — hogy a nőnél a felső emeleten is hiba volt.

*

Ugyanott, szomoruan szörnyüséges szerelmi eset igy esett meg. Az ifjuság virága a szerelem, mint a hóvirág, nagyon korán hajtott ki.*) A fiatalok szive lobbot vetett és belebomlottak egymásba eszeveszetten. A csupaszállu, nagyot merő ifju embernek forró érzés támadván a szivében, gondolat az agyában, titkon megesküdött a fiatal 15 éves Stellával, aki nem hajlott a szülői szavára, és dolgukat — gondolták — jól végezve a könnyen hevülő ifju pár — levegőben járván — haza megy a leány szülőihez, hogy utólagosan vegyék tőlük az áldást. A leányt azonban a szülői hoppon veszik, Hamupipőke szerepre kárhoztatják s nem engedik el. Megfájdulván a szive utána, mit tett az ifju férj elkeseredésében? Vágy lévén az első hajtóerő, merészet gondolt. Ott lakott az asszonykája, amerre a villanyosvonat a harmadik emelet magasságában jár. Oda mászik az ünneplős gunyáju legényke, s türelmetlen reménységgel eljut az ablakig, hivja Stellát, ah, jöjj velem, ah gondold fel, menekülj, hiszen te vagy az én törvényes hitvesem. Stella a rimánkodásra megjelenik az ablakban, de az imádónak, meglepetve, a szük párkányról, mind a két lába lecsuszik s csak egy kézzel fogódzva lóg a levegőben. Végzetes pillanat előtt van, nyögdécsel a szerelmes. Mentő gondolat nélkül emberek szaladnak össze a különös jelenetre s a nyavalatörős anyósnak a lármájára ott terem a rendőr is. Az anyós, Amerikában is anyós marad, ott is érvényben marad a keleti közmondás: Ha az anyósodat meg is cukrozod, mégis mindig keserü lesz. Ott is tartja magát a mondás, hogy az anyóst, holta után el kell égetni, a csontjait összetörni s folyóvizbe dobni, a hamvait szélnek kell ereszteni, hogy soha se lehessen összeszedni, nehogy feltámadjon, denn sicher ist sicher.

*) Angolországban 1901-ben, kiskoruak kötötték a házasságok $^1/_5$ részét.

Folytassuk a történetet. Kapálódzva ismét támponthoz jutnak a reszkető lábak, de az anyós hajthatatlan s a fiatal férjnek, aki az is, nem is, mikor lecibálták, a rendőr hivására menni kell.

Közben megjegyzem, hogy a rendőr, policeman, itt nem András bácsi, hanem ur, most történt ugyanis, hogy a rendőr ur azért kisért be egy épitészt, mert nem urazta meg, a biró ugy bujt ki az érdemleges itélet meghozása alól, hogy a rendőr nem tudott bizonyitani.

Hogy visszatérjünk a regényes házasság történetére, a fiatal férj azt a tanitást kapja, hogy szerelmi ömlengésre ne használja a magasan járó villamos kocsik pályáját. A fiatal férj azonban igénybe akarta venni a rendőrség segitségét, de az após azzal fenyegetőzött, ha kell, majd puskával is lerázza magáról a nem kivánt vőt és a házasság érvénytelenitése végett a keresetet beadta. Nem tudom én, mi lett tovább? csak azt, hogy „vékony szálon függ az embernek minden dolga.“ „Omnia sunt hominum tenui pendentia filo.“

Elég ahhoz, hogy az amerikai nagy szabadság mellett is a szülők hajthatatlanok néha a leányok odaadása dolgában. Egy amerikai élcet hallottam erre vonatkozólag.

A segéd, a kereskedelmi tanácsostól megkéri a kedves leányának kezét, de nem kapja meg.

— Tanácsos ur, mondja a szerelmes, ha továbbra is vonakodnék a kedves leányát hozzám nőül adni, ez az eset halál volna reám nézve, mert a leánya nélkül nem akarok tovább élni.

A főnök arcán szigoru kifejezés tükröződik.

— Nagyon sajnálom kedves barátom, én az engedékenység legvégsőbb határáig is elmegyek, de a leányomat mégsem adom önnek, de ha ön a halálba menne, kötelezem magamat, hogy első osztályu temetést rendelek önnek.

*

Nyilvános parkban, padon ül a hölgy és olvas, mellette a táskája és azon az órája. Két, 14—15 éves suhanc, világos nappal megrabolja. Az egyiknél, forgó pisztolyt is talált a rendőrség.

— Mi célra ez? kérdezik.

— Hogy védjem magamat, ha elfognak, mondta az egyik fiatal utonálló.

*

Petersonban, New York államban 24 óra alatt két gyilkos-

ság történt. Egy négernőnek borotvával, egy farmer fiának pedig, aki pénzt hordott magával, fejbeveréssel oltották ki életét.

*

Virginia kisasszony arcképét közli egy new yorki lap. Viganóján keresztben van irva: 100.000 dollár és ez a szó Wanted, ami azt jelenti, hogy ennyire becsüli elvesztett erényét és bizalmas barátnőinek a hasonlóképp elvesztését, illetőleg erre az összegre van szüksége a szép és fiatal hölgynek, aki bölcsőbe tételének 19. évfordulóját éppen most ünnepli. Ilyen kártérítési összeg iránt perli ugyanis a kisasszony, a vagyonos Johnson urat, aki nőtelennek adta ki magát, pezsgővel leitatta s utazgatott vele egy hétig. Drága kéjutazás volt az, mert ügyvéd, biró zsebébe sok pénzt juttatott.

*

Corinna, szivbalzsamul megelégedett volna 25.000 dollárral. Ennek a menyasszonynak az esete meg igy történt. New Yorkból Bostonba megy az anyjával látogatásra. Egy könnyen hevülő milliomos fiatal ember meglátja, külső előnyeit észreveszi, megszereti és az érzékmámoritó gyönyörüségtől megrészegül. Felmelegedésének az őszinte pillanatában esküvéssel részesévé igéri tenni egész életre, megkéri. Kétségeloszló igent nyer válaszul. Corinna boldogan megy haza s tudatja a szerencséjét minden barátnéjával és másokkal, azután előkészületeket tesz a lagzira. Négy napra rá sürgönyt kap a Jones-ától, melyben fásult közönnyel, az Antoinette kisasszonnyal való eljegyzését tudatta vele, mert ez megmételyezte az akaratát. Corinna, szive vesztét érzi. A kivirágzott remények széttaposva, az élet fanyarrá téve, képtelenek álmai.

„Közlött öröm kétszeres,
Közlött fájdalom feles." *Weber.*

Corinna haragszik, szive háborgásának lecsillapultával, az ellensulyért küzdve, a birót választotta orvosául, hogy a szürke vigasztalanságából kiszabaditsa és a balzsamot, unt szivére kenje a mondott számu dollárok alakjában. A pernek végét nem várhattam meg, de annyit tudunk, hogy: a „szerelem és harag rossz tanácsadók."

*

A másik eset Brooklynban, a templomvárosban történt. Szép asszony, fiatal, 25 éves, kinek megfakult az élete az ura oldala mellett, titokban és hirtelen megszökött az urától, aki

szerette. Kivirágozhatik a küszöbe, felőle. Az ötéves baby hiában sir az anyja után, nem tudja az atyja megnyugtatni, sem igérni, mikor jön a mama haza, mert magával vitte legszebb ruháit és értékes ékszereit, drágaköveit. A szomszédok összedugják fejüket, hirt susognak. „Ki hirt hoz — hirt visz," mondja Olearius. Fenhangon beszélnek különféle történeteket, de nem tudják az igazat, az elhagyott férj sem tudja eltalálni, miért hagyta a neje, cserben őt és kis leányát? Az élet tövisei szurkálják. Könytelen szenved.

*

Ugyanitt, szállodában, a mosdó tál mellett feledi, mondjuk Felediné asszony az 500 dollár értékü gyémánt kövü gyürüjét. Kimenéskor veszi észre annak hiányát. Visszasiet, de a gyürünek, már csak a hült helyét találja, senki sem látta, csak valaki elvitte, aki a fénylő drágakövet szintén szerette.

*

Ugyanitt egy napon, két utcán megtámadás. Az egyiktől 30 dollárt, a másiktól arany órát rabolta el két-két támadó; talán ugyanazok indultak a jogtalan keresetre.

*

New Yorkban azalatt egy uri embert kövekkel ütöttek agybafejbe azok a rosszlelkü, uton-utfélen koldulók, kiket a rendőrség üldöz. Agyrázkódást szenved és összeesik, mert nem adta meg a követelt összeget a támadóknak.

*

Ugyanitt egy utcai átkelésnél, kerék alá kerül egy fiatal ember. Fejét, szétzuzta teljesen a villanyos kocsi kerék. A vértócsa képződésének a láttára három nő elájul, a többi, futva hagyja el a kocsit.

*

Egy kocsis, fával terhelt kocsiról esett le a lovak közé. A kerék, nyakán ment keresztül. Elég.

*

Az ember németországi származásu volt, a asszonyember, svájci. A javából való globetrotterek Patagoniából gyalog jöttek New Yorkba. A férfi nem hagyta a nőt soha magára, mint a remény, mellette volt mindig. Állitják, hogy házas felek, de elvesztették erről az irásokat. Biró előtt másodszor is összekelnek. Nemcsak szétválni, de összekötni is könnyü dolog Amerikában.

*

New Jersey államhoz tartozó Newark városának Kossuth-utcájában családi szomoru eset történt. A férj, szellemileg elhanyagolt, lelke mélyén háborgó, viharzó indulattal, melyet megfékezni nem tudott, gyilkot emel és ádáz haraggal három szurással támad a nejére, aki már régen nyakában ült, s azután magát emészti el. „A harag, pillanatnyi őrültség.“ Veszendő a lelke, törékeny a teste. Az ember létének vége van, az asszonyra, dühkitörésnek az áldozatára küszübön leskelődik a halál.

Ez kivételes eset, olyannál fordul elő, aki meghasonlott saját lelkével s eszéből kimenve (izisao iz pámét, mint a szerb nép mondja) beszámithatlannak keli tekinteni, mert az amerikai férj, szereti a feleségét, vele jól bánik. A jobb érzésüek, meglynchelik azt, ki a nőt bántalmazza.

*

New York állam North Bergen városában dij boxolást rendeznek négy hires bajnokkal. Nézik háromszázan azt, tüzesvérü, öklendező kecskebakok módjára mint mennek egymásnak. Az egyik, sziven találva, a másik öklének az erején megtörve, összerogy. Magához hivta Thanatos, a halál istene.

Már akkor inkább vérnélküli portugál bikaviadal, mint az ilyen disz öklészkedés, az ökölnek arcba verése, ököllel való vivás.

*

Spindler és Schnittler, alig 20 éves fiatal emberek, szoba bérleti ügyből kifolyólag Tannenbaummal hevesen összetüznek s azt vélvén, hogy az ő igazuk az erősebbik, vaskalapácscsal fejbe verik és forró vizzel leöntik. Schnittlert, hiában várta szeretett Minnije, nem jöhetett, mert befogták.

*

Másik két jómadár, egész délután együtt iszik. Dolgukat jól végezvén hazafelé tartanak, de utközben összevesz a berugott két jóbarát, egyik a másikat, zsebkésével össze vissza szurkálja.

*

Egy harmadikat, tetten érnek, az ablakon akarják a magasból kidobni. Rendőrség jön a felbőszültek lármájára. Az egészen serdületlen kis leány elleni merénylő örült, mikor a hüvősre került.

*

Egy 20 éves varró leány, félárva, magát halálra szánva, atyjának a szeme láttára ugrott ki az ötödik emelet ablakából

az önkéntes halál torkába. Minden csontja összetörött, rögtön kimult, önön vérébe borulva.

Élet nyomában az enyészet közel jár. Az élet világa, gyorsan lobban el. Érdekes lett volna előzőleg, olvasni a lelkében. Felcserepesedtek-e az ujjai a sok varástól vagy a szive fájt? Képzelhetjük, miféle viharok dulhattak benne, milyen réménytelenek, meg nem valósulók lehetlek az eszméi és álmai, kielégitetlenek a vágyai. Ha időz, vár, talán minden vihar lecsillapodott volna, a szem örömtől ragyogott volna, az álmok megszinesedtek volna. A kétségbeesés, a költő szerint is bün, mert istentagadás. Petőfi igy ir:

„Legnagyobb bün: a kétségbeesés,
Ez a bünök koronája;
Minthogy az nem más,
Mint a legsötétebb
Istentagadás.“ *

Mikor mind a két kapuszárny megnyilt s a kis Willien arra kérte a kocsin haza érkező atyját, hogy engedje meg neki a kis huga mellé a kocsira csak addig felülni, mig az istállóig jutnak. Az atya megengedte, Willie a kocsis ülésre ült és büszkén tartotta a zablát gyenge kezében. Az atya, valamiért leszállt ezalatt a kocsiról.

Gyerekek játszottak a közelben, zajongtak, mint a tücskök éles csiripelése, szünetet nem tartottak, hozzá, bojtos végü madzagostort pattogtattak. Mások, abroncsot guritottak, kergettek. Az egyik karika a lónak lábai közé került, mire az állat ijedezni kezdett s a gyereksivitástól, zsivajtól egészen megvadult. A ló ragadja magával a kocsit, feltartóztathatlanul fut, kocsiban a két gyermekkel. Emberek rémülése, szülőknek aggodalomba merülése.

A kis fiu a kis leányt ledobta a kocsiról, mikor látta a veszélyt. Baja nem esett, de ő maga rajta maradt a kocsin. A Harlem-folyóba rohant bele a ló, kocsival. A megbokrosodott állat kiadván páráját ott veszett, a kis fiut egy ügyes úszó mentette ki a biztosnak vélt hullám sirból. „Hol Isten őriz, pókháló is kővár“, mondja a közmondás.

*

Családi jelenet a biró előtt.

Két munkakerülő rossz fiu, üstökön ragadnak minden alkalmat, mig az atyjuk, anyjuk távol volt, összepakolnak a szülői házban ami kezük ügyébe akadt, a régi alabastrom órát is még a zálog-

házban becsapják. „Sok kevés, sokra megy.“ Mulatozásuk kurta volt mint kacsa lába és nem birván kievickélni a maguk csinálta csávából, biró elé kerülnek a süvölvények. Javulásuk reményében hiában rimánkodnak értük s bocsájtanak meg nekik a növérek, a szigoru biró itélkezik a 18—20 éves gyerek-emberek fölött. A gondolatok sulyosan nehezednek a jövőbe látó szülőkre, hajuk hamar fehér lesz, mert a gyermekek igéretei, hiábavalóknak bizonyultak. Berachot szerint „a bünhajlam kezdetben vándor, azután vendég, végre háziur.“

*

Két mosolygó és festett képü, szégyenkezés nélküli utcai leányt, kéjhölgyet, Lottát és Margaretát komolyitotta el a york-villei biró szigorura való arca. Megbüntette őket 10—10 dollára, mert az utcára tették ki az üzletüket. Ebben nincs még semmi különös, Budapest séta-utcáin is, milyen sok szabad, azoknak, kiknek arcán a bőr nem érzékeny, most jön az érdekes. A biró átadja akinek jó, akinek rossz leányokat, Alice kisasszonynak, a javitó intézet tanitónőjének, hogy adjon a könnyelmü leányoknak, jött-ment hajadonoknak oktatást.

Ugy lön. Eközben, akik azért sem tudtak pirulni, hogy nem tudnak elpirulni, kikottyantják a pergő nyelvü leányok, hogy a titkos rendőr, az erkölcsök csősze, aki őket bekisérte, ajánlatot tett nekik, hogy heti öt dollár hallgatási, élnézési pénzért, minden szabad volna. Alice, a biró elé, azzal állitja vissza a két tanitványát, hogy csak azért nem mondták el kihallgatáskor ezt a körülményt, mert azt vélték, hogy ugy sem hisznek nekik.

— Van az ugy, mondta a biró.

A biró, X. másik titkos rendőrrel hivatja a bevádolt Y. titkos rendőrt, de X. már előre biztositja a birót, hogy nem hiszi, miszerint az ő társa, hátamögött tenne szert ilyenféle keresetre.

— Hát ön előtt képes volna erre? kérdezi a biró.

— Nem soha!

— Vagy ugy.

Előáll Y s meghallgatván az ellene irányuló szennyes vádat azt mondja:

— Egyenként 100—100 dollárt ajándékozok a két leánynak, ha igazolni tudják állitásukat.

A gyorsiró már hazament, azért a biró mégegyszer állittotta

maga elé a bün világának alakjait és a titkos rendőrt, azután ebben a dologban leszállitotta a birói illetőségét s az ügyet áttette a rendőrbirósághoz.

Amerikai emberektől hallottam, hogy előbb megőszül valakinek a haja, mielőtt rendőr ellen igazságot kapna. Egy esetből magam is hallom, hogy igy van.

*

Portgyázó körjárat alkalmával, fünél-fánál megfordulván a rendőrök, a hányatott életü, erkölcsi feneketlenségbe lesülyedt, emberek között egy közbülálló fiatal embert is bekisérnek. Kifogásoló hangon szól és tiltakozik. A biró, álmélkodó arccal néz a rendőre, mert a bekisérésre ő sem látott fenforgó okot és nem szolgálván rá az itéletre, csakhamar szabadon bocsájtja. A fiatal embernek orra, alig érte el a szabad levegőt, szemöldökét haragosan összevonta, igazsága tudatában, első dolga volt azt a tulbuzgó rendőrt összeszidni, aki bevitte. Szembehelyezkedésével megjárt, mert most már azonnal hoppon vették három hónapra. Nem tudta a magyar közmondást: Hallgass nyelvem, nem fáj fejem.

*

New Yorkban 200 kocsmárost fogtak be, italmérési illeték ellen vétettek. Mértékük csordultig telt. Jó volna nálunk a mértéken való csalásért és borhamisitásért hasonlót tenni. Vannak jó törvényeink, szabályaink, de nem hajtják végre s igy sok szabad.

*

A kis John Magar-nak meghalt az édes anyja, mikor még nagyon kicsiny gyermek volt. Az atyja két év előtt ujból nősült s igy a fiucska egy kegyetlen mostoha anya keze alá került, aki gyülöletét reá árasztotta. Ugy akarja, hogy irmag se maradjon az ura első házasságából.

Kora négy órakor kellett naponta felkelnie, a házi dolgot elvégezni, a mostoha testvérét ringatni, a legnagyobb csendben kellett mindennek történi, nehogy felébredjen a vadállatias mostoha anyja, aki ütötte, verte a gyermeket ahol érte, sebeket tört annak az egész testén, bottal, vassal, tüzes vasalóval égette a talpát, hogy a fájdalmas hólyagoktól lábbelit se vehetett magára. Sötét, hideg pincébe elképzelhetetlenül undoritó helyre zárta, ahol patkányok nyaldosták megalvadt vérét, rágták a ruháját, őt magát, aki senyvedt és magának az árnyéka lett.

Nyöszörgését, kinos siránkozását, fájdalmas jajgatását meg-

hallották a szomszédok, arrafelé tartanak, ahonnét romlott levegő áramlik ki. A závárt megnyitva, ott találták vacakban, kiereszteték s a számba sem vett, szánalomra méltó gyermeket, sérülésekkel boritva, szennyes állapotban biró elé vitték. Arca nagy szenvedést tükröztet vissza, lesoványodott karjait alig birja emelni. Mikor a szegény, agyonkinzott, csontvázzá soványodott gyermek a bírónak mindent elmondott, ami volt és mikor volt a tányérjára vetve, a biró maga is nagyon megindult s esküdtszék elé állitotta a kegyetlen szülőket, az egyik eb, a másik kutya, vad állatnál rosszabb a mostoha szivü anya, akinek ez a kutatás, nagyon kellemetlen meglepetéssel járt. Semmitmondón állta végig a tárgyalást, mintha arca, megkövülve lett volna. Szive ugyis az volt. „A rossz akarat számára nincs oktatás", mondja Bolanden.

Ilyen vérháboritó dolog nálunk még sem fordul elő, mint ez a nagy Amerikában, a New York államhoz tartozó Patersonban gyalázatos kegyetlenséggel megesett.

*

Brooklynban hasonló eset ezalatt.

Rendőr az ablakból kiható lármára felmegy az emeletre. Egymást ütlegelve egy részeg nő a részeg barátjával civódik és mert részegnek lenni nem szabad,*) miután a rendőr is előbb tőlük kikapott, segitséget hiva, bekiséri őket.

Szerencse, hogy visszatért a házban körülnézni, mert ezáltal éhhaláltól mentette meg a kis Edithet. Néma türéssel a sarokban huzta meg magát, hivásra, alig tud a lábán megállni, a vér lassan pereg ereiben. Csont és bőr, három nap óta nem evett, beestek a fénytelen szemei, lerítt a fájdalom és szenvedés az arcáról. Ezt meg a saját anyja éheztette, akit azért hagyott el az ura, mert szeretők után járt.

Mi lesz a nagy szerelemből! Az égő szivből házi pokol tüz, mikor a mosoly és boldogság ki van irtva és a gyülölködés magva szét van hintve, az életöröm a családi körön kivül máshol

*) Tudjuk, hogy az amerikai törvények büntetik a részegséget, de Massachusett államban a legujabb törvényhozás megengedett évenként két berugást. Az ilyet, ha be is viszik, nem büntetik, sőt ha valaki egy év óta részegségért nem volt büntetve, szabadon tántoroghat az utcán. Áldott állapot ez, sok máshoz képest. Németország déli városaiban ugyanis minden száz lakosra esik egy kocsma, sőt olyan iszákos város is van, (Tondern) melyben minden 50 emberre jut egy ivóhely.

keresve. A kéz, melyet hódolattal illetett az ajak, eltaszitva. Akik egymás hajlandóságával dicsekedtek, hideg közönynyel fordulnak el egymástól, mint a delejtü sarkai. A meghasonlásban ellenkező irányban terelődik minden s a közmondás szerint: „könnyebben gyógyul az uj seb, mint a régi.“

*

Az ujság, East Orange-ban emlegeti Clarence M. Dally-t, aki a tudománynak vértanuja lett.

Thomas A. Edison hires feltalálónak a mühelyében dolgozott s a mesternek a jobb keze volt, de a kezét összeégették a kisérletképp sokszor alkalmazott Röntgen-sugarak, ugy, hogy levágni kellett azt. Haja kiszáradt, kihullott, ő maga elsatnyult, az orvosok nem segithettek rajta, fájdalom, élő szobor lett, hét évi szenvedés után a baj végzett vele, a halál, megváltás volt reá nézve. Az élet kegyetlenül torolta meg a tudomány szomját.

*

Balesetek közé sorozható ez a hir.

New Yorkban egy bérkaszárnya égésekor 14 asszony és gyermek szenvedett tüzhalált.

*

Egy betegápolóné, aki az élet tavaszát jóval meghaladta s igy, arcrózsái fonyadtak már, mondjuk, hogy a 35-ik születésnapjának az ünneplése után volt, ürt érez a szivében, melynek a melegét érzi. A házas élet rózsás jármába szeretné a fejét hajtani, keresésére indul egynek, aki derüt adhat szomoru életére, mondjuk, férjhez akar menni. Ismeretség hiányában házasság közvetitőkhöz fordul. Igér ez neki angyal jóságu szép embert, okosat mint Napoleon, az Unio elnöke lehetne, ha akarna, s. a. t. szóval, szomjas ajkak összeforrasztása lesz.

Lépre megy a kisasszony, aki lelkében álmatlan álmokból és oszló-foszló ködből rótta össze a képzeletének fellegvárát, a szédelgőnek felül.

Kraus, immár deresfejü, totyogós járásu öreg ur előállt kérőnek, azonkivül se okos, se szép, „a rút enyész, ha soká szemléljük,“ gondolja, de kétkedő, pajzán mosolylyal fogadja a nő, véli, hogy nem lesz gyermekáldás az összemenésből. A csupasz, ráncos képü, elvénhedt testü bácsi, kinek a jobbik esze vénségére ment el, erősködik egy könyvben lévő sok számból,

ördöngösen kusza sorokból kimutatja, hogy 28.000 dollárral visszavonult kereskedő. Hunyorgó szemmel néz a kisasszonyra.

Kezdődik az ismeretség, nehezen megy, hüvös a hangulat, botfülü az öreg, visszás feleleteket ad, himezett-hámozott s a többi között megjegyzi Kraus ur, hogy nincs még egészen elválasztva a nejétől s a várakozási időt arra használja fel, hogy ellopja szive választottjának az érték tárgyait, de igéri azután, ha most nem bántja, nem keresi, fel nem jelenti, háromszoros értékben fogja megtériteni, ha az ő kedves neje lesz.

Levy Anna várt, gyanakvó bizalmatlansággal várt, lassan-lassan lejött az égből és amikor földre pottyant, kezdődött a lebecsülés, tolvajlás végett feljelentette a vőlegényét, de ennél a vizsgáló biró csak zálogjegyeket talált. Visszament az igért házasság. A csalódott Annával mi is kérdezhetjük, Krausz, mire adtad ősz fejedet?!

*

Rendkivüli szépség volt a 22 éves Rosa asszony, neve rózsavirágot jelent, tüzes szemü siciliai nő, egy gyermeknek az anyja s az urának hüséges élettársa. Rago, nővérének a férje bomlott utána, fölébredt égő vágya viszi, mikor a kelletlen udvarló ott hagyta hütlenül Rosa nővérét.

A fiatal asszony panaszkodik az urának, hogy nincsen nyugta a sógorától, leskelődik, kisértés nélkül mit se hagy, flirtel, erkölcstelen ajánlatokkal ostromolja szüntelen, szökésre csábitja, s amikor a férje, lábát a házból kiteszi, életre kelt szenvedélylyel csakhamar ott terem a sógor.

A férj nem veszi tréfára a dolgot, azt gondolja, hogy a felesége becsülete, a maga becsülete, forgópisztolyt vesz, nejének adja, hogy hordja azt a zsebében s ha erőszakoskodik az udvarló, lőjjön rá.

Rosa asszony ugy is tett. „Az önvédelmet az utolsó utonállótól sem szabad megtagadni," mondja Bismarck. Rosa asszony azonban nem tehette minden baj hiján, amit tett. Gyermeke a kezén, belérzése viharában, bátorság szállván szivébe, nem egy, két fejsebet okozott egymásután s elnémitotta az udvarlóját örökre. Férfi sorsa a nő, jelen esetben balvégzete. Vitte oda a szenvedelme. Sunt certi denique fines.

Esküdtszék, szép asszony, gyötrelmes sóhajtás, ügyes védelem, a szánalom érzésének felkeltése a birákban, amerikai elha-

markodott ítélkezés, azt hiszem nem lesz baja a harcias szép amazonnak,*) most azonban egyelőre olyan helyen van, ahová napsugár ritkán esik.

Mint egy későbbi ujságszámban olvasom, az esküdtszék, — gondolván, hogy hozzáillik az irgalom — fel is mentette Rosát, aki Rago sorsa volt.

Mentő körülmény volt, hogy a szerelmes szabónál egy nagy ollót találtak a zsebben, melynek mégis nem ott volt a helye és valami rosszat célzott vele és hogy az immár elköltözött, amig a földön járt, kéjenc volt. Rosát Olaszországban már kislány korában üldözte a szerelmével, naponta növekvő szenvedélylyel utána vándorolt Amerikába, mindig közelében vagy abban a házban vett lakást, melyben Rosa volt. Most is igy volt. Ha élete árán is, de tőle el nem válhatott.

Ez még hagyján, de olvasunk, hallunk Amerikában égbekiáltólag igazságtalan itéleteket. A tett, aszerint jön mérlegbe, amint azt a biró beveti. Rosa kiszabadulván, sok szóbeszédre adott alkalmat, méhkóros asszonyok vették körül, tüntettek mellette s — a közvélemény megnyugodott.

*

Madisonvilleben, Kentucky államban, a férj, részegen jön haza, nejét furkósbottal megverni akarja, de ez talpra szökik s előbb lelövi. Azt hiszik, hogy ennek az amazonnak sem lesz baja.

*

Watterloo-ban, Illinois államban azonban, életfogytiglani fogházra itélték a nőt, ki az apósát megölte.

*

Az amerikai esküdtszék felületes itélkezésének az esetét olvasom egy amerikai lapban.

Egy szép és fiatal, hamvas arcu hölgy, kisasszony, neve Inga, 50.000 dollár kártérítési összeg erejéig inditott keresetet a Chicagó Street Railway Co. ellen hamis alapokon. Azt állitotta, hogy az utcai vasuti kocsi baleseténél szerencsétlenség érte, megvakult és féloldali hüdést szenvedett.

Meginditotta az eset az esküdteket s maguk lettek vakokká. Kiderült, mikor a kisasszony eltünt, hogy a magvakulásból

*) Amazon, hősnő, bátor, vitéz asszony. Az amazonok a Fekete-tenger keleti partján éltek, harcias nők voltak, jobb keblük — a mese szerint — leperzseltetett, hogy jobban ijjazhassanak.

és hüdésből semmi sem igaz, sőt Inga kisasszony most New Yorkban ingadozik ide, oda és semmi baja sincs.

Elfogták, egy gyalog hintón beszállitották és őrizet alá vették, mig a saját büntető birósságának kiszolgáltatják.

Eddig még csak megértem nagynehezen a dolgot, de Inga kisasszony állitja, hogy áldozata lett egy, ellene szőtt összeesküvésnek, ezt már sehogysem értem.

*

Düh és féktelenség. A csendes Hobokenben csetepaté, nagy riadalom támadt egy vendéglőben, ahol a világ fenekestől felfordult. Hangok zavara hangzik ki az utcára. Rosa asszony, a mellőzött, elárult feleség, gondolván, hogy „nem mozog a levél, ha fu a szél," nagy féltékenység szállván a szivébe, bántó hangulat a lelkébe, boszusá téve, sőt dühbe gurulva rontott be és rövid szembehelyezkedés után, piff paff, puff, agyba-főbe föleg, a képén üti-veri vérvörösre a Márta pincérnőt, azért, mert az urát elszerettve tőle, az életét összetörte. Közbül a csapszék szókincsével szidta-hordta férjét is, szappan nélkül mosta, gyorskézzel pofozta. Erősen lobogott, az összecsapó indulatok tüzének a hangja, és a tetejébe, felkorbácsolt indulattal, mind a kettőn végig vagdalt és őket szilaj erővel kikorbácsolni akarja. A vendégek a harcias nő elé állnak, csititják, hogy az ütéseknek véget vessenek, de mindenkire, aki utjába került Rosának, lemért azon Rosa nehány ütleget, mert az izgatottság elvette a szeme világát, csak ütött, féktelen dühében már nem látta kire, mig végre, végtére, kimerülve, gyülölet és haragtól elöntve, sápadtan csapja magát hátra és esik oda, a mely nem volt a legkeményebb hely. Beviszik, a rendőrség vendégszeretetét élvezve sem tudja izgatottságát leküzdeni, az arcán folyton-folyvást tükröződik az és közben átkokat hallat összeszoritott fogai közül, ellene, semmi sem használ. Lázas hévvel beszél, ujból kitör rajta a düh, indulatban kezét-lábát majd megeszi, fejével, veri az ajtót majd szét reped a koponyája.

A példa nem áll egyedül.

Felzaklatott féltékenységben, melyből kiri olykor a sértett hiuság, dérrel-durral máshol, több helyen is fordulnak elő önbiráskodással eféle női igazságszolgáltatások, melyeknek hirét a százznyelvü fáma hordja szét, de ezekben a szélvetés, vihararatásokban, nőies báj elveszésekben, a haj, konty és a köröm játszák a főszerepet. A korbács, nő kezében amazoni fegyverkezés. De hát a bosnyák

közmondások között ez is van: „Az első feleség az urát félti, a másodikat az ura félti. „Az eljárási mód, az, különböző népeknél és embereknél különböző.

*

Nem elég, hogy az automobillal, hóhérkocsival — melyet a franciák száguldó guillottin-nek neveztek el — annyi szerencsétlenség történik, még versenyt is rendeznek Long Island-szigeten. Vanderbilt egy serleget tüzött ki jutalmul. Megadta az árát, életével lakolt egy fiatal chauffeur,*) aki már előzőleg próba menetet csinált. A gépen baj támad, a kocsi neki megy egy keritésnek. A fiatal ember mellkasa, mint a tojás összetörik, bordái eltörnek, keresztül szurják tüdejét. A kocsiban ülő másik kettő is életveszélyesen sérült meg. Ott fekszenek az uton vérükben.

Egy másik automobil száguld el mellettük, talán megállt segiteni? Nem. Igy becsülik az emberi életet Amerikában.

Elérkezett a verseny napja. Többen azt kivánták, hogy ne tartsák meg, mert szerencsétlenséggel járhat; mások, üzleti szempontból közönség összegyüjtése okából amellett vannak, hogy legyen meg az. Megtartották a versenyt 300 mérföld hosszu uton. Hét óráig tartott, pöff, pöff, óránként 60—90 mérföldet haladtak, pöff, pöff, tehát gyorsabban, mint sok gyorsvonat. Úszik minden, mellettük. Az őrült verseny folyik.

Arens, fiatal milliomos is részt vett a versenyben, Arens asszony hasztalan igyekszik lebeszélni róla. Bár hallgatott volna rá.

Mielőtt a sik teljesen meghódolt volna, engedelmesen meghajolt volna, bekövetkezett a szerencsétlenség, a chauffeur nagy ivben röpült ki a kocsiból, azonnal szörnyet halt, Arens tört koponyája bánta meg, élet, halál között lebeg öntudatlanul, a családtagok fájdalmas reménységgel, az orvosok tehetetlenül állnak körülötte, minden reményt feladtak, végveszélyben forog, küzd a mulással.

A verseny nem dölt el, mert tiltakozást jelentettek be. Nekünk mellékes a többi körülmény.

*

Ugyan ebben az időben egy másik automobil kikerülni akar egy terhes kocsit. A kerék egy csatorna kőhöz ütődik, a kocsi

*) Chauffeurs, fütőknek nevezték Franciaországban, a forradalom idejében azokat a rablókat, akik talp égetéssel kényszeritették az embereket, pénzük átadására.

pöffent, megáll, de a benne ülő kivetődik, orra, téglafalat ér, ugy járt, mint az a másik. Elérkezett az életének utolsó állomásához. Lelke, elomló porhüvelyéből, hirtelen szállt el.

*

Ez is borzasztó, a társadalmi ivókényszerből kifolyó. New Yorkban az eszem-iszom, együltükben, eltartott sokáig, duhaj kedvvel mulattak. Jókedv boritván el őket, az eget teleaggatják nagybőgőkkel, a holdat nagy lampionnak nézik a vörös szegélyü szemükkel, a beborozott társaság, a bátorszivü korhelyek, az éjből nappalt csináltak s italozásuk során a mértek betelve, az utolsó serleg kiüritve, whyskytől dúdolva, kilencen, kapatosan, mondjuk szesztől elbódultan egy nagy automobilra szálltak s röpültek 25 mérföldet óránként. Nem találtak senkit, aki fejénél legyen. Egy helyen, ahol az ut irányt cserél, ólomsulyu fejükkel nekivágódnak egy földtöltésnek és falnak mennek. Koppantak a fejek. Három halott, hat sebesült. Mind a kilenc széles jókedvü rosszul járt. Az esetről és részleteiről kimeritőleg irtak a lapok. Lehet róluk elmondani, mikor embergépet fütött a szesz, nekiszaladtak falnak a fejjel, mely nem volt tiszta. Aeschilos azt mondotta egykor: „Borban van az igazság," tegyük hozzá: és sokszor a halál. A vigan kezdődő görbe nap, nagyon szomoru véget ért, a fejükkel lakoltak.

*

Ha már benne vagyok az automobil szerencsétlenségek felsorolásában, folytatom.

Két heti kirándulásra megy a milliomos, vele van a leánya Josephine és ennek a barátnéja Catterine. Már a második napon elment kedvük a további uttól, mert egy lejtős helyen a dörzsfék felmondta a szolgálatot és fékevesztve, mélységbe sodródtak valamennyien. A chauffeur halálosan sérült meg, a többi elég szerencsésen menekült a bajból. Daganatuk lelappadt.

Ugyanezen a veszedelmes helyen pár év előtt, már kétszer történt halálesét automobil által.

*

Illinois államban, Palatine-től három mérföldnyire, a szülőinek házában lakott Minnie, 15 éves leány. A házból való kimenése után 20 percre rá, a bátyja, aki egy kurjantásig sem ment el, a pajtában találja, védelmi állapotban halva. Meggyilkolták.

Ki? Nem tudják. Nincs senki a tanuszéken.

*

Két jóbarát vadászni megy, vigak, de a puska kezelésében kevésbé járatosak, sőt az egyik, káposztáskertbe néz. Nem sokáig tartott az örömérzés, egyik a másikat véletlenül meglőtte. A kiszivárgó vért nem lehetett visszanyomni. A vizsgálati fogságban majd meg őrül a vigyázatlan.

*

Florida partján, szélben, törést szenved egy vitorlás hajó, kilenc tagból álló személyzetéből, öten a tengerbe fulladtak.

*

Brooklynban tüz támad, leég egy fél háznegyed. Vérvörös fény von be mindent. A parton lévő hajók közül nehány, tüzet fog. Egy istállóból kieresztenek 40 lovat, de ezek a pattogó tüztől, az emberek lótás-futásától megijedve, az embertömeg közé rohannak s többet elgázolnak.

Tolvajok szüreteltek az elhagyott házakban, amit érnek, lopnak. „A lopónak vágjátok el kezét," mondja az Alkorán, igen, de gyors lábakon menekültek. A békét, katonaság kihelyezésével biztositották.

*

Ithaca-ban, New York államban kigyullad egy ház földszinten, fojtó füst gomolyog, a környéken is elborit mindent. Az épületben 240 férfi és nő van, életösztönnel, halálfélelemmel hanyatthomlok rohannak, fejvesztve menekülni iparkodnak, a lépcsőkön és a kijáratoknál egymás hátán, egymás nyakán vannak, leteperik egymást.

Az kitárult ablakokból, harmadik emeletről is az ugró-ponyvába, amellé, az emberek halálugrással összetörik, agyon zuzzák magukat. Lezuhanó testek rémes látványa. A borzalomtól, fejen, feláll minden hajszál. A kétségbeesés és őrület jajveszékelésében, tagolatlan hangu zür-zavaros lárma kerekedik, a néptömeg felorditott irtózatában, felbomlik a rend, félholtra rémülnek az emberek, tébolyitó jelentek, pedig nagyobb volt az ijedtség, mint a veszély, mindez hiába esett, mert a tüz jelentéktelen volt, nehány vizsugárral megrohanták, eloltották, csak 2000 dollárnyi kár esett. A megkönnyebbülés hangja szállt azután ég felé, de a betegkocsiknak nagy lett forgalma.

*

Szerencsésebb volt az a nő, aki New Yorkban egy háztüz alkalmával a negyedik emeleten aludt s rémületet keltő álmából

a fojtó füstre felébredt. Talpra szökkenve az ablakhoz ment, ott, ijedtségtől, aggodalmas, reszkető hangon segitséget kérve, az izgalom önkivületében elájult s fél testével az ablakon kihajólva maradt. A rémület, torkát folyvást összeszoritja, nem tud szóhoz jönni. Felocsudva, szemében hála csillant meg, a benszorultat, izgalomtól sápadtan hozták le a létrán. Pindaros mondta, hogy „az ember a gondviselés gyermeke.“

*

Nagy ijedtséget okozott, a tömeg zaja felviharzott ugyanott az alsó városban, egy hatemeletes ház ismeretlen okból való kigyulása, égése.

Az épület még nem volt kész, rámázatlanul csupaszok voltak még az ablakok, a mohó lángnyelvek szabadon csapkodhattak az üresen ásitozó szobákban, kifelé is megvilágitották este az egész környéket. Lángtenger.

A szomszédos házakból kilakoltatták az embereket, mert az üszkök, széltől hajtott lángcsóvák és tüzes fadarabok szerte-szét hullottak s pokoli látványt nyujtottak.

*

Ugyanebben az időben s ugyanebben a városban más helyen, fülsiketitő robbanás történt a pincében, valószinüleg elhagyitott gyufától. A tüz csakhamar szétfolyt az egész házon. Az emberek menekülhettek, csak kevés a megszenesedett áldozat.

*

Szokatlan jelenség New York széles utain. Elképedt arcok. Egy elszabadult és megvadult bika, mely bizonyára nem akart még izletes beefsteak-ká válni, történt elő, iramodásba fogott. Futnak előle, mert rug-kapálóznak lábai, rángatja a szarvait, hogy döföljön. Egy asszonyt vett fel a szarvára és egy csemege üzlet kirakatba dobja. Menekülnek előle az iskolás gyermekek, meglapulnak az ajtókban. Rémület ül az arcokon, a lélekzet elakad. Velőtrázó jelenetek. A megriadt, agyonhajszolt állat, mielőtt mezőknek vette utját, vizbe pottyant; emelő darukkal mentik ki és azután egy raktárban riasztja meg a munkásokat, akik végre elzárják.

A bika gazdája nem jelentkezett, minként a gyilkos, kerülte az utat, sejtette, hogy nagyobb lesz a büntetés pénz, mint a bika értéke, habár nagyobb baj nem történt.

*

Atya és fiu, erkölcsi ingujjra vetkőzve, egymás karjába dőlve mennek vizbe, az önkéntes halálba. Mikor már jól megszánták őket, tudódik ki, hogy mint könyvelő és pénztárnok 200.000 dollárt loptak egy pénzintézetben. Az atyja, illetve az öreg atyja is dézsmálta már ugyanezen, pénzintézetet. Három nemzedék mint tolvaj, atya, fiu, unoka. A galandféreg izenként pusztul el, ezek, ketten is egyszerre.

*

Nagy lakodalomban vannak, a brooklyni Plymouth templomban állnak. A zsufoltságban elveszett egy nagyasszonynak a pénzes tárcája. A mellette álló Addie kisasszonyra fogja a tolvajlást. Ez bizonykodva mondja, hogy nem ludas a dologban s előhiv egy rendőrt, bemegy vele s a női osztályon megmotoztatja magát. Kincs, nincs, hanem a kisasszony ugy akar most pénzmaghoz jutni, hogy a kiállott szégyeneért és becsületének a megsértéseért 5000 dollár erejéig beperelte a rossz helyen keresőt. Megitéltek hat — centet.

*

A menyecske az anyósához ment, kedvetlenség ül az arcán, köny szökellik a lázasan csillogó szemébe, belső felindulását nem tudja eltitkolni és sirásra hajló, reszketős hangon rosszullétről panaszkodik, sóhaj szakad fel belőle. Tenyerébe fekteti a fejét. Az anyós vánkust hoz s a pamlagra fekteti, azután kimegy dolgát végezni. Visszajövet zárt ajtókra talál. Az ajtóhoz tapasztja a fülét. Nem hall semmit. Kinyittatja. A menyecske félarcára borulva, vánkusba temetve, nyugodtan szállt el a lélek belőle. Azt gondolják, hogy megfulladt. Az orvos jön rá, hogy kénsavat ivott, melyet a szobában talált s amely fényképészeti célokra szolgált. Mi volt a szive fenekén? mi sebezte meg a lelkét? Kósza hirből, ki tudná? Az is lehet, hogy a csüggedt lélek, változást nem remélt s jóidővel azelőtt érlelte már meg az elhatározását a megnyugvással való halálra.

*

Lopott nehány száz dollárt, hogy mulathasson. Nem is férfi, a 15 éves Charles kisasszony. A pénzt elverte Coney Islandban. A brooklyni gyermekek birósága elé került a koraérett, lelkileg fáradt.

*

Amerikai különös eset, de megesett.

Válás után visszajön a férj, talán, hogy a kihamvadt tüzhelyen

uj tüzet gyujtson. Hideg a fogadtatás, amiben része volt, de azért a volt mostoha fia hajlékában, felszítva a régi szeretetet, egy édes csókot nyom az elvált neje ajkára. Ez, zárt ajakkal fogadja, szabadkozik ellene, ismétli, nem lehet, és a fia, aki előbb a csókolózó Hayesnek mostoha fia volt, az anyjával egyetemben illetlen magaviselet cimén feljelentést tesznek az egykori férj, illetőleg mostoha apa ellen, akit azonban a biró nem büntetett meg.

A nagypolitika helyett, ilyen apróságokkal töltik meg a nagy lapok hasábjait, mert ismerik a közönségnek izlését.

*

Brewster mellett, New York államban, egy nagy viztartót ástak olasz munkások és sátoros tábort ütöttek a munka szinhelyén, pénztárnokuk is volt, ki a fizetésüket és pénzmüveleteiket eszközölte.

Három olasz bandita, akik az uj világban folytatták az ó világbeli mesterségüket, rájuk támadnak, három embert agyonlőnek, közöttük a pénztárnokot is, és egérutat nyerve, elvittek 700 dollárt.

*

Morristown közelében, vasöntödében, felborul egy kocsi, olvasztott tüzes vassal. Megégetett két embert, két gyermeket. Az egyik ember azonnal meghalt, a többinek a felépülése nagyon kétséges.

*

Wittlaw és neje New Yorkba utaztak egy beteg rokonuk látogatására. Szobájukba, alvás közben behatolt egy rossz ember és asszony, akik chloroformmal elkábitották őket, és hogy öngyilkossági eset látszata forogjon fen, a gázcsapot rájuk nyitották. Wittlawéktől elemeltek 1500 dollárt és nehány ezer értékü gyémántot.

A férj felébredt a kábultságból s ablakot nyitott, nejére néz, ennek az arcán olyan nyugalom tükröződik, hogy nem tudja, alszik-e vagy halott már. A haláltól megmenekültek mind a ketten, de egyiküknek sincsenek az értékeik.

Felgyógyulván, egész akaraterejének megfeszitésével maga járt mint titkos rendőr a betörők után. Hirükre akadt, nyomukon haladt Buffalóban, Cincinnatiban, Preoriában s Illinois államban, ahol reájuk akadt s a betörőket elfogatta. Volt bökkenő. Megmotoztatván azok, a betörő asszony ruhájában 500 dollár volt

bevarva, a férfi kabátjának a gallérjában 200. Az asszony övében és a cipője hegyében voltak a gyémántok.

Az ember Amerikában jól válogassa meg, hogy hol alszik és gondosan zárja be, reteszelje el a szobájának ajtaját, mert Amerikában arra is van eset, hogy a házból kilopják, őt magát. Én még széket is támasztottam mindig az ajtóhoz, támlájával a kulcs alá. Erre, amerikaiak tanitottak.

*

Biró elé állitottak egy sima uracsot és a biró bünösnek is mondta ki, mert egy leányt elcsábitott és rossz hirü házba vezetett.

A legsötétebb New Yorkban, megszámlálhatatlan sok, különböző, mégis ehhez hasonló eset van. Az óvatos férfiak félnek a nőkkel érintkezni, velők beszélni se mernek, mert nők nyernek legtöbbnyire igazságot a birónál. A könnyelmü fiatal emberek, annál több nővel ismerkednek, igaz, hogy gyakran, golyó a szerelmi történet vége, de az amerikai életben, lépten-nyomon halál leselkedik az emberre.

Eszembe jut egy amerikai történet. Egy utcai rabló megtámad egy nőt. A szokott megszólitás ez:

A pénzedet vagy .... de csakhamar észreveszi a feltünő szépségét s igy folytatja: vagy egy csókot.

*

„Nincs ég felhő nélkül.“ A valóság ölelkezése a poezissel. Egy uj házaspár, az első éjet fogságban tölti. A férj nem vonhatja karjaiba a friss menyecskét, nem szivhatják egymás szájából a mézet. Nem mondhatják egymásnak, mint a római világban mondták egymásnak az uj házasok: „a te tüzhelyed, az én tüzhelyem.“ A dolog igy esett meg.

A Siriából való Najlib Hasim-ba, beleszeret Lujza, egy chicágói szőnyeggyáros fiatalvér, keleti szépség leánya. Eddig rejtve nőtt virág.

A leány 18 tavaszt számlálván már, szive lobbot vetvén, nem kell neki a férjhez menéshez a szürke fejü szülőinek az engedélye.

Eddig rendben volna a dolog s az uj házaspár gyorsvonaton siet Jersey Citybe, onnét pedig Ferry Booton New Yorkba a mézes heteket megkezdeni. Itt azonban az apa sürgönye folytán várják már, mert amikor Lujza, a legutolsó időben

még az atyjának a leánya volt, 3100 dollárt kapott, hogy a bankba helyezze el, de ezt Lujza magához vette hozomány cimen.

Katulyák és egyéb apróságok egyelőre az állomáson maradnak, az uj pár pedig rendőrségre kerül. Lujza arca felleges.

Najlib, a keserüség kilocscsanván belőle, haragtól lángoló arccal igy fakadt ki: Azt tudtam, hogy az anyósok rosszak, de hogy az apósok is ilyen tartósan haragudók legyenek, azt mégsem hittem, mert az egész dolog csak boszu, részéről, mert nem állhat ki engemet, de a leánya, annál jobban szeret.

*

Ella fiatal és szép volt, aranyszőke haju, szoborszerü teste üde pompában. New Yorkban egy üzletben volt alkalmazva barátnéjával Nellievel. Délben, mikor hazafelé tartanak, egy jó kinézésü és öltözködésü fiatal ember állja utjukat, bemutatja magát s megjegyzi, hogy ő is üzleti viszonyban van a nagykereskedő házzal s ebédre hivja meg őket. Elfogadják.

Nellie hazament, Ella még maradt. A csábitó szóra megtántorodik. Beteljesül a közmondás: „Szivből szivbe csók az ut.“ Azóta szomorkodik és sir az édes anyja, utána, mert nem jött haza s nem tudja, hogy az Ella hol lehet, milyen erkölcsi szakadékokon jár. Aggodalma nő. Szemébe köny gyül nesztelen. Szive majd meghasad.

*

Egy másik leánynak a még szomorubb anyja, bár ne tudná, hogy hol van a kedves Bettie-je. Az anyai szemek jól látnak. Mélyen úszott be a tengerbe, ott veszett. Éj és naphosszant busul az anyja utána s legmélyebb bánattal gyászol, mert eltünt az öröme, nincs az alkonyuló életének a felderitője.

„A fájdalom nem éles fejsze, melynek
Csapásától az élet fája dől . . .
A fájdalom féreg, mely lassan, lassan,
De nem fáradva, folyvást rág belől.“ *(Petőfi.)*

*

Tálalva volt már, de a kis Emil még mindig nincs. Nővérkéje a félelem érzetével nem akar addig az asztalhoz ülni, mig elő nem keriti a szeretett testvérkét. Az anyja hiába mondja, hogy hagyja. May a nyaraló tüzlétrájáról tekint körül s meg is pillantja a kis öcsikét, hivja, de az nem hallja. Egy vigyázatlan pillanat-

ban, egyensulyt veszit a kis leány s 30 láb magasságból zuhan le a kövezetre. Össze-vissza törte, zuzta magát, vigasztalhatatlan lett a mama és a kis testvér, mert May elveszett nekik örökre.

*

Ida Ausztriából jött és itt lett menyasszony. M. müvész volt, tegnap huzta Ida ujjára a jegygyürüt, boldog volt ez. Érzi szive melegét. Édes az álma. Volt, akit szeretett, féltett s akiért kedves volt az élete. Reggel felébredvén a nővére házában, vigan dudolt egy kedves dalt, de a lelkitája elborult, boldogsága nem tartott sokáig, rövid volt, mint szerelmének az éjszakai álma, mely szertefoszlott, nyugalmával nem jött többé vissza. Vadnay mondta: „Az álom mint a félénk galamb, nem megy vissza az olyan helyre, a honnan egyszer elkergették.“ A sors a legfájóbb helyen ütött rajta és a vőlegénye szeretetének nem sokáig örvendhetett, mert ez, be nem váltotta a reményeit. Szemén a fény, könybe vesz el. Amint az ablakon kitekintett, megpillantotta jegyesét, karján egy leány volt, kivel megujitotta a félbeszakitott viszonyát. Ida, döbbenete, szive gyökeréig megrázkódtatása után, az őrület vérfagyasztó, velőt rázó sikolyba tör ki s az őrültek zavarodott pillantásával néz. A váratlan lelkivilága széttaposva, háborgás a lelkében, annak az egyensulya felzavarva. Mikor a lelke üres lett, látványra a fájdalom szivébe szur. Aggasztó tünetek után őrületbe kap. Félig öltözetlenül, kibontott hajjal rohan a hütlen után, tombol s lelke felrázva, hirtelen megőrül. Rendőr tartóztatja le, de nem bir vele, csak négyen fékezhették meg az örjöngőt. Visszarántva a valóságba, vitték a szegény leányt a őrültek házába. Elhervad, kiszárad a virág kezében, lehull magától.

*

Egy földbirtokos kénytelen-kelletlen 500 dollárral csakhamar könnyebb lett. Hir kering róla a sajtóban. Kockázott. Crap-ot játszott. Vesztett, mert a kockák töltve voltak, suly volt bennük. Rendőröket küld a szinhelyre. Megfutamodik a játszó társaság, de a rendőrök céloznak és a fenyegetésre megállnak a szétfutók; 27 embert és ifjut fogtak be. „A szenvedélyek a lélek betegségei.“

*

New Yorkban, az alaguti hat kocsiból álló vonat első áldozata egy villamos szerelő volt. Az ut hajlásánál előtörő vonat elől nem ugorhatott már félre. Hangos sikoly kibocsátása után a kerekek alá került és a szó legszorosabb értelmében teste fel-

daraboltatván, hirtelen halált halt. Ötvenen voltak a kocsiban tanui a szörnyü jelenetnek.

*

Tarritown-ban, New York államban, 100.000 dollár kárral egy szép ház égett le. Az étteremben gyulladt ki a tüz, hiányos villamos vezetékből. A ház gazdája ügyész, szélhüdött ember, aki lépcsőt nem járhat. A betegek gyorsitott lélekzetével lassan tápászkodva fel, nehezen mozditották ki. Holtsuly gyanánt nehezedett a mentőkre. Kevéssel ezelőtt lakodalom volt a házban, a leány nászuton van, minden ajándék tárgya hamurakássá változott.

*

A mérges pálinka 15 ember halálát okozta egy hét alatt New Yorkban. Igaza van a mondásnak, hogy „többet öl meg a rendetlen eszem-iszom, mint a kard," és hogy „módjával a méreg is orvosság." Volt halott, elesett. Az emberek, halálsejtelemmel tele. Egyik áldozat, a másiknak a temetésére ment szomorkodni. „A szomorkodók mindenütt rokonok — hasonszenvedés éppen úgy tesz rokonná, mint rokonvér." Grillparzer mondja. Nem éreznek semmit. „Akkor van legrosszabbul a beteg, mikor nem érzi, hogy hol fáj," azt tartja a közmondás. Ugy is volt, mentek-mendegéltek, mig a halál a lét végét jelentette s a kikisérés rákerült. A pálinkaivás, ugyis nemzetpusztitó hatással bir.

*

Két kellemes arcu fiatal ember, két fiatalos külsejü nőt Cocktail-re hivott meg. Alig isszák meg a hölgyek az izletes italt, rosszul lettek és elvesztették az eszméletüket.

*

Cincinnatiból sürgönyzik, hogy egy fiatal nőt meggyilkolva találtak az utcán. Letartóztatások történtek, de a tettest még nem tudják. Egy exbetörőre gyanakszanak, aki halad a bün utján.

*

Két gesztenye-árus, egy olasz és egy görög, versenytársak, összetüznek a hely fölött, ahol árultak és szócsatározás közepette tüzelvén maguk magukat, késsel intézték el egymással a létért való küzdelmet, véres harcot. Az olasz már nem árul.

*

Egy rövid, távolságból és látatlanban való szerelmi történet igy játszódott le.

Az egyik, Amerika keleti részén lakott, másik, a nyugatin.

Az ujság hirdetési rovatából keletkezett az ismeretségük. Leveleztek, arcképet cseréltek és beleszerettek egymásba, álmukba gubozva lelküket, kölcsönösen házasságot igértek.

Végül, erősen deresedt fővel, nincs meg a régi mozgékonysága, beállit a töpött vőlegény, egy jubilarius öregur, törékeny az alakja, reszketett a lába, a petyhüdt ajkak sem igérnek élvet. Nem tetszik a leánynak, hogy olyan nagyon hátranéző, koros. Szemei némán meredtek rá, azután kétkedő, gunyos mosoly ül az arcára. Az öreg, kinek elment a sütnivalója, erősiti, hogy erőire nézve fiatal s az, amit küldött, az ő hiven talált arcképe.

— Csakhogy 30 év előtti, mikor még szép szál legény volt, mondja rá a leány. Korhadt, fentartónak vélt oszlop. Ugy bizony. Az öreg hiába védekezik avval, hogy az öregség utjából nem lehet kitérni, a leány is megöregszik, hiába biztatja, hogy az ő családjában örökletes a hosszu élet. Nem használ, az ut kétfelé vál.

Az öreg beperli 5000 dollár költségért a leányt, hogy őt semmibevevéssel, sértő, kitörő kacajjal fogadta s nem állott a szavának. Nem szeretnék az ügyvédje lenni.

*

Grace, egy bájos szőkeség volt, nagyon erényes, azért, mihelyt az idény Coney Islandban, ahol énekelt, véget ért, nyomor és szenvedésbe jutott, éhezett és egy kapuban aludt, mert foglalkozást sehol sem kapott.

Női ruhái elrongyolván, olcsó férfi ruhát vett az utolsó pénzecskéjén, haját levágta, sapkát tett a fejére. Szép fiu kinézése volt.

Igy talált rá a rendőr egy kapualjában és sirásáról vette észre, hogy nő. Magával vitte a rendőrséghez, ahol a sergeantnak első teendője azt volt, hogy ételt hozatott a fogolynőnek. Mohó evés után kicserélték ruháját s ingyen jegygyel látták el, hogy az otthonába mehessen. Hálaszókkal köszönt el.

*

Hazaérkezett az özvegy asszony a st. louisi világkiállitásról. Az anyóka nem szokott kimozdulni az otthonából, de most ugy esett. Több három hetinél volt oda. Hazajövet körülnéz a lakásában s megkövül az arca, rájön, hogy azalatt mig távol volt, betörők jártak a lakásában. Egy év alatt már harmadszor. Különös előszeretettel viseltettek iránta. Ezuttal elvitték, amit elemelhettek, zsebrevágtak minden zsebrevághatót.

*

Azt sem tudják felgondolni, mért lőtték meg.

Szélhámos trifolium, három olasz rabló, lelőtt egy honfi társat, miután a lakásába törtek. Öt sebet kapott, a vér elboritotta, összerogyott. Azután a kaput maguk után bevágták. Emberi mivoltukból kivetkőzve, ököljogon, nyitott késsel, vakmerően rabolnak a rossz emberek és állati kegyetlenséggel viszik véghez Amerikában a gyilkosságot. Pénzért, értékért, érthetetlen okból kiszoritják a lelket a bőrből. Halállal büntetnek, mégis sok eset van.

Az 1903. évben 7500 gyilkosság volt az Egyesült Államokban, melynek a déli államaiban (Arisona, Tennesee, Kentucky) a vérboszu nagy szerepet játszik. Az évek sem engesztelik ki a boszuvágyat, sőt apáról a fiura és unokára száll, vérbe megy át. Annak, ki megbánt valakit, ugy kell megfizetni az árát, mint az olasznál, spanyolnál, oláhnál, mikor ez a legutóbbi azt mondja: Cine mintye, tudják, hogy vér következik utána. „Nascitur ex ossibus nostris ultor.“ Nem mult el a középkor.

*

Olyan nagy volt a st. louisi világkiállitásra utazóknak a száma, hogy 2—3 vonatot is kellett a rendes egy helyett inditani. Kansas Cityből és a Missouri állambeli Warrensburgból sürgönyzik, hogy éjjel, vasuti vonatoknak az összeütközése következtében 27 halott, 30 sebesült van. Többen, csak akkor jöttek magukhoz, mikor már a vonat alól kiszabaditva, a földre lettek fektetve. Felismerhetlen holtak, szerteszét heverő testrészek, nagy és szörnyü kínlódás, halál hörgés. Világkiállitás. Halottkiállitás.

*

A kocsmárosnak rosszul ment az üzlete, sehogy sem tudott eredményre kilyukadni, bu lett a mindennapos vendége. Vég romlásra jutott, huzta, vonta dolgát, hazudott, hogy hitelre szert tegyen. Igaz a közmondás, hogy „az adós embernek sokszor kell hazudni.“ Felmondták a helyiséget, nem adtak italt neki hitelbe. Vendéglős lett volna, de magának is korgott mindig a gyomra, a rossz mód lesir az arcáról. A bukásból rászakadván az adósságok, összeroskadt maga is az élet terhe alatt.

A kocsmáros eltünt, szobájában utána csepegett a felnyitott erekből kiszivárgó vére. Többet nem lehet tudni róla. A vértócsából a vérerek nyitva állására következtetve, valószinüleg beretvával öngyilkossági kisérletet tett s ennek sikertelensége folytán, folyóba ugrás.

Ugy is volt. Az East Riverben találták meg a szertefoszlott hulláját.

*

Ünnepélyes menet vonul végig az utcán. Hogy jobban láthasson, egy épülő ház ötödik emeletére megy fel egy 17 éves fiatal ember. Leesett, korán elköltözött.

*

Éjjeli mulatságból, a „cokipohár" kiivása után hazafelé bandukol egy borszagu ifju. Bortömlőtől a fahordóig, mindig és mindenütt ittak az emberek, borvirágos orrok éktelenkedtek, részegségi tébolyok. „Nem minden ember legjobb barátja önmagának," mondja Kornmann. Valaki beléköt. Okvetetlenkedések, azután megtámadja hátulról, a lámpa vas oszlopához veri a fejét, betöri. Ez a földre esik, a tettes elmenekül.

*

Egy amerikai polgártárs, rezes orru alkoholista, kilóditva, pityókosan, bunkós bottal ballag hazafelé, ugy érzi, mintha a föld rengene a lába alatt. A fejét lehuzta váll-lapockái közé, nehezen forog a nyelve, önmagában dadog, tücsköt-bogarat összehord. Egy férfi és egy nő az ittas embert karonfogja s még egy pohár itókára, melegitőre, sziverősitőre hivják. A bor nem azt mondja: menj, hanem azt, hogy: maradj. Maradni is akart, de a férfi, balfélkezével lefogja, jobbját ökölbe szoritja, a nő kirabolja. A gonosz játékban, melybe került, miért nem cselekedett a lengyel szójáték szerint, mely azt mondja: „Ha a saját fejednek nincs elég esze, van még egy második fejed a botodon." Védelem bunkója.

*

Három, uriasan öltözött bandita kocsin jön s leszállnak a közön egy vendéglő elött. Besurrantak. Nincs vendég a helyiségben. Erőszakos fellépésük, a vadul néző szemek kínos megdöbbenést keltenek a vendéglősben. Egy szikvizes üveggel csakhamar fejbe kólintják, ütik, holtra verik a gazdát s elemelik a fiókból 500 dollárját.

*

A 15 éves Eppstein süvölvény, élte nyolcadik évétől minden esztendőben követett el nehány, kisebb-nagyobb tolvajlást. Legujabban egy társsal szövetkezett a rosszban. Eppstein, hinárba csalva, egy leányt fojtogatott, mialatt a büntársa, kikapta kezéből a táskát. Javító intézetben lépre kerültek.

*

Egy lengyel atyafi, Brooklynból New Yorkba ment át egyleti gyülésre. Gyülés után is még sokáig tartott a kedélyes együttlét, igy, csak éjfél után két órakor került a gőzkompra, hazamentében. Kevesen voltak a szállitó hajón s amig a lengyelünk elmélázott, a sötétben ketten rátámadtak. Egyik a kezeit tartja, másik az értékes tárgyait szedi, őt magát leütik s az eszméletét elveszti.

Egy szemtanu jelenti az esetet a hajó kapitánynak, aki rendőrökért fütyül. A tettesek, egérutat keresve egy pad alá bujtak el, de megtalálták s befogták őket.

*

A Pennsylvania-vasut egyik elágazásánál Bordentow mellett, két nap előtt, hogy arra jártam, vasuti szerencsétlenség történt. A személyvonat összeütközött egy tehervonattal. Tizen megsérültek.

*

Tauntonban, Massachuttes államban egy betegápolónő, aki 31 beteget mérgezett meg; megőrült, abban a képzelődésben van, hogy megmérgezni akarják.

*

Csatorna gáz gyulladt ki, szétvetett egy borbély-mühelyt, összeégetett egy cipőtisztitó embert.

*

New Yorkban éjjel kigyullad egy titkos-, rosszhirü ház. A pongyolás népség menekül. A tulajdonosné benne ég, (ugy is égetni való volt) a második emeletről előkelő ur, amint volt, leugrott, mind a két lábát törte.

*

Egy másik házban az anyára és csecsemőjére ereszkedett a halál árnyéka: megégtek.

*

Hat ház gyullad ki két óra alatt más helyen. Száll ide, száll oda a piros taraju tüz-kakas.

*

Berta, neve fénylőt jelent, az ujság szerint nagyon szép volt, bársonyos a szeme, piciny szája szegletében mosoly ült, József volt a kedvese, ismerték egymást gyermekkoruk óta, egymás előtt többször öntötték ki lelküket. A leányosan kusza sorok, sokszor örvendeztették meg Józsefet.

Az jut eszükbe, jól-rosszul, elválik, hogy Liverpoolból Amerikába mennek. József elkéri Bertától a megtakarított 800 dollárját és nem Bertával, hanem csak a pénzével maga vitorlázott át. Berta, a lelkében megbántottnak érezte magát. Berta, hivő lelkület, mikor egyre csüggedtebb lett, utána megy, tudja, hogy a brooklyni rokonai körében találhatja meg a hütlen Józsefet. Ugy is volt. Megpillantja egyszer az utcán, József futásban keres menekülést, Berta és egy rendőr rögvest utána, mikor a lélekzet elakadt mellében, elfogják. A biró azonban, egy tengerkeserüségben nem segithet Bertán, aki azért nem vívhatta ki igazát, mert a tolvajlás nem az Egyesült Államokban, hanem Angolországban történt és igy ebben az ügyben igazságot nem tehet, mert a törvény nem nyujthat neki oltalmat. A pénznek és szerelemnek vége van. Elénekelhette, hogy „Geld ist hin, alles is hin."

Az élet bajai sokszor maradnak kiegyenlitetlenül, az ébresztett remények teljesületlenül.

*

Hasonlóképp járt New Yorkban egy özvegy asszony szálló évek után. Tul volt már a negyvenedik születésnapján, mikor özvegy lett, azért mégis hetekről-hetekre kiindult férj szerzésre. Talált egy szakácsot, szerény igényüvé lett s rögtön beleszeretett, mikor hallotta tőle, hogy a szive választottja 28.000 dollárnak a birtokosa, melyből 180 dollárt készpénzben előmutatott. Ugy volt, hogy egy este együtt mennek majd a szinházba, de sem az este, sem a második este nem mutatta magát a szakács ur, aki rossz fát tett a tüzre s elvitte a hasonlóképp választottjának az arany óráját, két gyémánt gyürüjét és 20 dollár készpénzét.

Ez csak ő volt, csak ő lehetett, igy tünődik és jól gondolkozik a megcsufolt asszony s elfojtva lappangó felháborodását, nyomott ábrázatot mutatva megy a bíróhoz.

Megtalálják a keresettet, ez azonban ötöl-hatol és azt mondja: Nem loptam el semmit, ő adta, hogy szerezzem be a háztartási szükségeseket, kész vagyok őt nőül venni azonnal, mert szeretem.

A biró egyességgel véli elintézni röviden a dolgot, kérdezi az asszonyt, hogy bele megy-e a házasságba?

— Nem, soha nem, — kitör belőle a keserüség — fegy házba való az olyan ember, aki engem megcsalt és meglopott. Szégyen bélyeg égjen annak homlokán.

A védő-ügyvéd csüri, csavarja a dolgot, állitja, hogy asszonyi boszu az egész, de a csalásról, hazugságról le vonva a fátyol.

„Igazság tenyészik,
Hazugság enyészik." *Talmud.*

A szakács uram, a naptól, három hónapig másnak a főztjét ette.

*

Tarrytown-ban, New York államban, két gyermek, 11 és 13 éves, verebekre ment vadászni. Vigyázatlanságból a nagyobbik fiu lelövi a kisebbet, mikor ez az elejtett veréb után futott.

*

Az utolsó napon, melyet New Yorkban töltöttem, este ugy kilenckor, a Harmadik Avenue-n lévő magas pályán, a rangirozó vonat beleütközött üresen álló kocsikba. Két kocsi darabokra tört s a romok a mellette lévő pályára estek. Egy vonat jött ezen a pályán hirtelen, alig volt 30 lábnyira távol a felhalmozódott kocsi romoktól. A kocsivezető ébersége, gyors fékezése, elháritja a veszedelmet s nagy katasztrófától mentett meg, mert a vonaton sok ember volt.

*

Ugyanakkor történt Brooklynban, hogy a részeg férj, tönkrement alkoholista, agyficlobban szenvedő, hazakerült. Hajtotta a rossz kedve. Nagyot ránt a kilincsen. A beköszönés elmaradt, hanem bölényhangon dul-ful, gyülölködő szavak hangoztatása után a természete erőszakosba csapott át és delirium tremens potatorum dühöngési rohamában, forgópisztolylyal fejbe lőtte a a feleségét, aki intette. Vérszomjas dühhel, a hatlövetü fegyverrel, hogy irmag se maradjon, a gyermekét is akarta agyon lőnni, mikor az izgatottsága tetőfokát érte el. Rendes ágyvelejü ember nem tesz ilyet. Mc. Murray József, a rendnek bátor őre belépett a letartóztatására. Hivatása, bátorságot önt belé. Felső szemöldök-eresze alól szigoru tekintet. Nem használt. Az egyik lövés elől félrehajolt, de másikkal a rendőrnek is kioltotta életét, pedig ez derék, félelmet nem ismerő, a szolgálat vasfegyelméhez szokott, rendtartó férfiu volt. Közelébb hintóba fogott, megvadult lovakat tartóztatott fel s két életet mentett meg esetleg. Az elmult télen gyermekeket mentett meg, akik alatt a jég beszakadt. Kevéssel azelőtt pedig három veszedelmes betörőt ért tetten s kisérte be

egymaga. Nehány órával a meglövése elött, málha tolvajokat fogott el. Most, gyilkos golyóval csendes emberré lett. A rendőrt, neje és hét gyermeke siratja. Az alkohol elleni mozgalom nagyon okadatolt, mert őrülésbe visz sok embert a felhevült agy, részegség. Némely ember nem is issza, hanem a torkába önti a bort, hogy minél elöbb hasson. Seneca mondta már: „A részegség akaratos őrültség."

*

Ime egy másik példa.

Két vénasszony erősen beszeszezett — aféle szentgellérthegyi táncosnők — és sok bolondot összehebegett. Kofálkodtak, elszóltak. „A nyelvnél nincsen jobb és nincsen gonoszabb", mondja Aesop. Szószátyárkodással egy szuszra mondták el egymásnak a legujabb pletykákat. Azután forralták farkasnyálban és a nadragulya gyökér levében a békavelőt, békafület, kigyónyelvet, kigyóhájat, denevérkörmöt, rákszemet és bagolytüdőt, hogy az ördögi folyadékkal egy harmadik asszonyt beszennyezzenek. Eközben, méreganyag gyülvén össze a lelkükben is, hangos kávészó mellett szócsatározásba elegyedtek, arról vitatkoztak, hogy melyiküknek derekabb a férje. Ezen összevesztek, egymás felé csufondáros neveket vetnek, melyeket a vásárcsarnokban, piacon tanultak. De ha csak eddig lett volna. A házi asszony, szipirtyó, ugy vágta fejbe az asztalon lévő égő lámpával a vendégét, hogy az azonnal lángokban állt és gyorsan kiszenvedett. Magához térni sem volt már ideje. Igy végződött a fogadó nap, jour.

Amerikában szigoruan büntetik a részegséget, beviszik az utcán tántorgót és csak lábraállitható állapotban eresztik ki az alkoholistát. Aeschillos mondotta: „Borban van az igazság." Ennek az ellenkezőjét mondhatják Amerikában: Borban a börtön, vagy fogság, legalább is — hálás a rendőrségnél. Sok vendéglőben csak állva lehet inni s azután távozni kell.

Illetlen beszéd és káromkodásért 2—3 hónapig tart az elzárás.

Verekedésért, ha sérülés van, 8—10 évig tartó államfogház jár.

A nép salakjának az alja, sok dolgot ad a rendőrségnek.

*

Jennie és Erneszt jegyesek voltak. Mások ilyenkor boldogok, legboldogabbak szoktak lenni és élni vágynak, szedik az öröm virágait. Ezeknél a jegyeseknél más volt a sors könyvében irva,

nagyon lázas volt az ő szerelmi vallomásuk, lelki tépelődéssel volt tele életük. Ismeretlen okból elöbb Jennie mérgezte meg magát, három hónapra rá Erneszt. Az utóbbinak életkönyve nyitva áll előttem, előbbié nem.

*

Newarkban, New Yersey államban, egyvalaki, szerelemféltésből fejbe lövi a nejét, azután magát. Az egyetlen leánykájuk felébred a lövésre s látja a szörnyü jelenetet, a szülői egymásra vannak borulva vérben.

*

Chicagóban egy férj, beretvametszéssel gyilkolja meg a nejét, azután, attól félve, hogy rá fognak zudulni a következmények, magával akar végezni, de nem sikerül, vért vesztett, de nem mult ki. Csak másnap délben kelt szárnyra a szörnyü hir, mikor a fájdalom a férjet orvoshoz vitte.

*

A vándorlási kórság ragad.

Öt pénzszomjas gyermek, 13—16 éves gézenguz népség, bucsut se véve, utra kelt, mentek az ismeretlen világba. Az a meggyőződés vert bennük gyökeret, hogy gazdagok lesznek. Brooklynból voltak valamennyien. Sokgyermekü családból származtak, könnyebben osonhattak el hazulról. Egy mesemondó beszéde után indultak oda, ahol sok pénzt lehet szerezni. A szülőket aggódó félelem lepi meg, keresik az eltünt gyerekeket.

*

New Yorkban, utkeresztezésnél, könnyü hajtó kocsinak ment neki egy hajlottlábu asszony, aki már hetvenet fölöző éveiben volt. Kilétét nem állapithatták meg. Nem gázolta le a kocsi, csak elütötte a ló. Elhárult az utról, de ugy esett le, hogy a koponyája megrepedt, a hamari vég, feltartóztathatatlanul jött. A népesség összeirásánál már nem számit.

*

Egy fiatal ember a North River-en horgászott, mellé szegődik egy hasonló koru tüdővészes, aki elpanaszolja neki a baját. Azután halálra vált arccal, nagyhirtelen, „jó éjszakát világ“ felkiáltással az árnyékvilágból a habok világába ugrott. Neje, mikor kereste, azt mondták neki, hogy özvegy már.

*

Williamsburgban, két óra alatt, a negyedik tüzeset van a Ghettoban. Nem csak Rómában, máshol is van zsidó városrész.

Betörők okozták a tüzeseteket, hogy keresethez juthassanak. Az ötemeletes, 135 egyén által lakott háznak az égésekor, hat ember füstben, tüzben halt meg, nyolc pedig sulyosan megsebesült.

Szörnyüséges jelenetek voltak, mikor éjszakai öltözetben, nők, összecsapott hajjal rohantak le a lépcsőkön, anyák, gyermeküket szorongatva a tüzlétáról kiáltottak segélyért.

A tüzoltók felkerülve, a szobákban és folyosókon csoportokban találták az önkivületben lévő embereket. Sokat letiportak menekülés közben. Tüzoltók, a tüzlétrán szerencsésen mentették az embereket. A zavarosban, betörők sikerrel halásztak. A szomszédos házakból sokat elemeltek.

*

Portland közelében egy mozgató mozdony villanyos szikrájától kigyullad a szénbánya s nehány milliónyi kárt okozott.

*

Erős álom.

Jova City-ben egy asszony öt napig aludt álomkórban. Nem lehetett belé lelket verni. Tüket szurkáltak a testébe, még se ébredt fel, végre villanynyal sikerült őt felébreszteni. Mondta, hogy jól érzi magát, nem érez semmi fájdalmat.

*

Boston-ban egy parti üteg szétrobbant s megölt három embert. A halálban testvérek lettek.

*

Glasport-ban, Pennsylvaniában, egy hôtelt, melyben 40 külföldi volt szállva, dinamittal akartak felrobbantani. Csak részben sikerült, rettenetes rémület, sebesülések vannak.

*

Tennesee államban Newmarket közelében a személyvonat összeütközött a helyi vonattal. Fájó nagy sebeket ütött, vérfürdőt okozott. Recsegve-ropogva, darabokra törnek a kocsik, nagy ivben repültek ki az emberek. A röpiv sulyadó részén akadályba ütköztek. A személyzet elpusztult az utóbbin, előbbin, az utasok sérüléseket szenvedtek. Fájdalomtól eltorzult arcok. A halál, félelembe ejti az embereket. A személyvonat minden kocsija összetört, 70 halott, 120 sérült, láb-, karszártörés, ütött, hasitott sebek tátongása,

zuzódások, a kocsik romjában, akikben maradt még némi élet, rémes, szánalmatkeltő látvány, összecsapják tenyerüket, velőtrázó jajgatás, izmok, tagok megmerevedése, vér szivárgása, az élet kínos kialvása, összeapritott, széthányódott testrészek, agyvelő pépje, a halál dus aratásában merev sorba fekszenek a halottak. Borzalom tölti el a sziveket, jóbhirekre iszonyu zokogások szakadnak fel. Hervadó gyászt öltenek a zokogó szemlélők, fiatal hitvesek.

*

North Carolina államban a Mammoth Cotton Mill-ben egy szétrobbant kazán négy embert dirib-darabra szaggatott, többeket megsebesitett.

*

Az amerikai lapoknak „Vasuti balesetek“ cimmel rendes rovatuk van. Az egyikben olvasom: Maine állam Central-vasutján nyitva felejtett váltó folytán, a személyvonat, tehervonatba ütközött. Három halott, tiz sérült. Továbbá: A Burlington-vasut személyvonata kisiklott, emberhalál, több sulyosan sérült.

*

Warensburgnál, Missouri államban, négy nappal később, hogy St. Louisból elindultam, egy személyvonatnak a tehervonattal való összeütközésénél 29 ember nyomban elvesztette az életét, 60 volt az életveszélyes sebesülés. A st. louisi világkiállitásra igyekeztek. Ötezer ember gyült össze a kocsi-romoknál. Hirmondókra, hirmondókat küldtek.

*

Lynwood mellett a sineken ácsorgó tehenek miatt siklott ki a vonat. Sulyos sérülések.

*

Mégmásutt, a St. Louis—Yron Montain vasuton, nagy esőzés mosta alá a pályatestet, kisiklás következtében legsulyosabban egy magyar ember sérült meg.

Vasuti szerencsétlenségek mellett a vonaton, a lopás, rablás gyakori.

*

Missouriban, az expresse-vonaton, ottlétemkor, egy chicagói rabló, a háló kocsi utasait Chloroformmal kábitotta el s megfosztotta őket az értéktárgyaiktól. Hallik, hogy elfogták.

*

Lássuk magát a szomoru és borzalmas kimutatást, közreadott jelentést. A statisztika adataiból szürödnek le az eredmények. Az 1904. évben, mikor én Amerikában jártam, az Egyesült Államokban 9.984 ember vesztette életét vasuti szerencsétlenség következtében, megsérült 78.247 egyén.

Az 1903. évben a gőz- és villamos vasutaknak 160.000 áldozatuk volt halottakban és sebesültekben. Valóban az életét és testi épségét teszi kockára, aki Amerikában vasutazik. Nyitott szemmel, nyitott lélekkel kell itt járni.

*

Azon a pályán, melyen Albanyból jöttem New Yorkba a Hudson-folyón történt kirándulásom után, egy nappal elöbb összeütközés volt. Az expresse-vonat beleütközött egy kisebb rangir mozdonyba. Ennek a fütője meghalt, a vonaton pedig egy ember sérült meg. Az öt kocsival tele utasok között az ijedtségen kivül más baj nem történt. A kis mozdony össze-vissza tört, a nagynak az eleje nagyon megrongálódott.

*

Végzem az eseteket egy amerikai élccel.

A férj észreveszi, hogy a neje ujság olvasás közben elhalaványodott.

— Mi bajod van édes?

— Ime, éppen most olvasom, hogy a North-Express vonat kisiklott, ugyanaz, amelyen mi, három év elött utaztunk.

New Yorktól Gibraltárig.

Az Ultonia fedélzetén, 1904. évi október 18 — november 1.

„A tengernél van nagyobb látomány: az ég." *Hugo Viktor.*

„Jól kezdeni jó, de jól végezni jobb." *Talmud 69.*

„A szárnyas idő hirtelen elrepül
S minden müve, tünő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés, minden az ég alatt."

Amerikából, képzelet szárnyán, a szives olvasót, a nagy vizen át hazahozom. A Cunard Steamship Co. Limited new yorki kikötőjében, fütik az Ultonia kazánját, gomolyog a kéményének füstje. A parti matrózfogadóból eljött, itt van már mindenki. Szerelik a hajót, hordják a sok élelmi szert, az utasok podgyászát, a szállitandó értékes árukat, a munkás kéz gyümölcseit, pörgő, forgó gőz-daruval eresztgetik a rakományt az oceánjáró szörnyeteg mélyébe. Kincseket érő nagy teher van a hajó méhében. A gőzös, rakodás közben felbőgött. Eszembe jut a teve, mely bőgéssel jelzi, hogy elég már a sulyból. Kézi táska, bőrönd, szijmadzag, papir- és vászon-göngyölet sok embernek van a kezében. Nem lehet elvitatni, hogy bizonyos lázas tevékenységgel sürög a munka, nagy a készülődés, zsongás-bongás, gőzszirének sipolása. Az utasok ki-bejárnak a hajón, jönnek-mennek a hajó feltámasztott, haránt fekvő hidján, egymásba ütköznek. A hajónak déli 12 órakor indulni kell, rajta minden, mozgásban van, sürögnek-forognak a hajó tisztek is, emelkedett hangon intézkedik a kapitány. Mindenért ő felelős.

Kényelemben elhelyezkedem az első számu felső kabinban, négy személynek van kiszabva a hely benne, mégis magam foglalom el egészen, mert kevesebb az utas, mint jövet volt. Hely

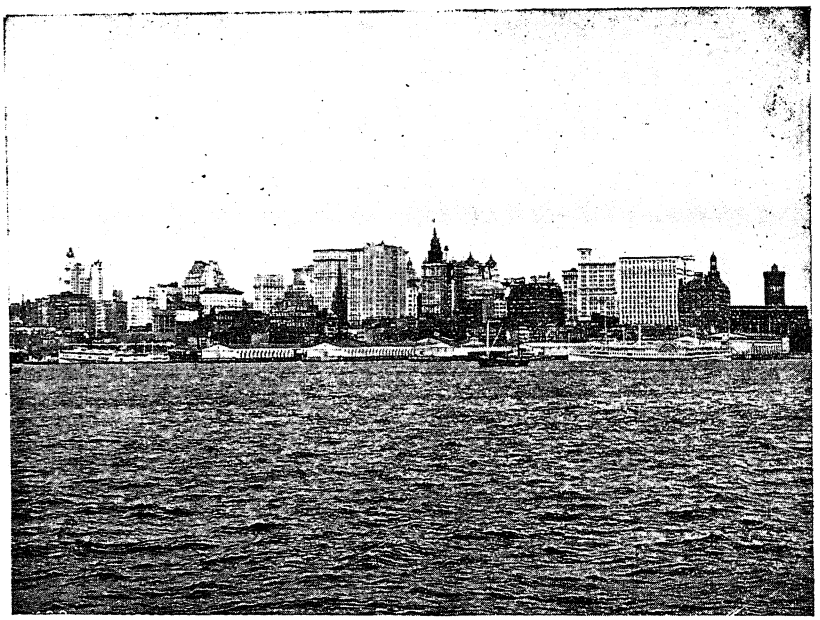
tehát bőven van a begöngyölitett, összecsomagolt amerikai emléktárgyaimnak, magamnak. Az ágy, ágytoll nélkül is igen jó, ha nincs is benne ludpelyhes puha derekalj. Kabinom jó helyen van, a fedélzeten, sarkon, három, üveglencsés ablaka van, világos és szellős, a folyosó legelejére nyilik az ajtó s egy lépéssel a fedélzeten vagyok, ahol összegyülni szokott a társaság. Visszanyerve derült nyugalmamat, a megkönnyebbülés érzete fog el. Szinte biztosabbnak érzem magamat, mint az amerikai vonatok üzletversenyző hajszájában. Igaz, hogy a viznek nincs gerendája, de az amerikai nagy ravasz folyók fahidai talán mégis több veszélyt rejtenek magukban.

Sétálva a fedélzeten, nézem a nagy hurcolkodást. A bőröndök tele vannak, kidagadnak. Hagyományos dolog, hogy nehezen fér beléjük, aminek bennük van a helye. Rágyujtok egy amerikai szivarra és re bene gesta gondolataim a füsttel szerte-szélylyel mennek. Amikor a közel multról elmélkedem s gondolkozom a tengerentuli földrész csodáiról, nézem a vitorláknak duzzadását, meglepetésben részesülök. Utitársaim, kikkel együtt jöttem át az oceánon és akikkel a Hudsonon tettem egynapi kirándulást, eljöttek még nehány utolsó bucsuszóra. Rázzuk egymás kezét igaz örömmel és bensőséggel. Ki tudja látjuk-e még egymást valaha! Itt van Bözsike is, a fejlődő bimbó, rózsató édes anyjának a másik hajtása, Károlyka, Pista. Anya és a testvérek, mind eljöttek bucsuzni. Családokban, sokszor nem ilyen érzékeny a válás, amilyen ez volt. Az utitársak, szivélyesen barátkoznak olykor. Közöttünk nagy volt a barátság, összeszoktunk és mert önzetlenül kerestük egymásnak a kedvét, ime, szomoru most a bucsuzás. Bözsikének, a hajnalpir leánynak, köny tolult a szemébe. Tiszta, mint a harmat csöpp. Levél váltás igéretével enyhül a válás.

Irmuska, a menyasszony, lélekállapotában méláz, azt hiszem, inkább óhajtana visszajönni, mint itt maradni. Nehéz helyzet, nagy bu egy fiatal leánynak, erős lélek kell a sors elviselésére. Jó, hogy van. Ott szerető vőlegény, itt gondos szülők s ha majd az életsorsán az egyiket el kell hagyni, bizonyára a szülők lesznek vesztesek. Vigasztalom, hogy ennek most igy kell lenni, mert igy rendelte azt a fölöttünk őrködő Gondviselés, de térül-fordul az idő, s 8—10 hónap, talán kerek egy év, nem a világ, akik elvesztették egymást a látóhatárból, szerették volna egymást közelükbe tudni, egyesülni fog a mátkapár. Az álmok nem váltak köddé.

Derült ég ragyog már azóta fölöttük, akiknek volt erejük a várásra, egymáséi lettek s a mindennapi életük egymás által, boldoggá alakult.

A hajó eloldozkodott. Jeladás, harangozás. Elérkezvén az indulás órája, a lobogónak árbócra repülése, a feljáró hid elvonása, a kormány kerék fordulása, a hajó lassu mozdulása, távolódásakor sok kendőnek a lobogtatása, jellel az utolsó bucsuzás, szerencsés ut kivánás. Felpattintom az órám fedelét, déli 12 óra van.

New York látképe a kikötőből.

Megfordul a hajó nehéz teste, elöbb lassan, azután gyorsabban forog a hajtó kerék viz alatt. A világtengerészet gócpontjáról távozunk. Távban már nem ismerem fel az arcokat, csak az emlékezésben tartom azokat, fényképen, tiszta, édes emlékben.

Mimásképpen látom most New Yorkot, mint amikor érkeztem. Akkor, zürzavarban volt minden előttem, most, kialakulva a helyzet tiszta képe, világossá lett előttem. Ismerem a kimagasodó pontokat, a megszokott épitkezésü, égbenyuló házakat, kikötő

helyeket, ugynevezeţt Piereket, a folyóra kikönyökölő raktárakat, város részeket, hol és merre fekszenek a hidak, szigetek, a Luna Park, tengeri fürdő helyek, egyebek.

A Szabadság-szobor elmaradt már, vissza-vissza nézek rá és a Brooklyn-hidra. Elhagyva a vizhaboktól védett kikötőt, gondolataimban elmerülök s örülök, hogy láttam, megismertem Amerikát, annak a legszebb városait, legnagyobb gyárait, kiterjedt, szobrokkal teletüzdelt parkjait és fogalmat szereztem Amerika szertelen arányairól. Ami előbb csodásnak tünt fel elöttem, arról lehámlott a csoda máza s maradt csak az eszes ember munkája. Végre, megkönnyebbülő lélekkel örülök, hogy ép bőrrel menekültem meg a veszedelmektől.

Szinte sajnálom, hogy elhagyom, mert sok jóban, szivességben volt ott részem, s ez mind, mind az emlékezésé lesz csupán. Miért is olyan rövid a lét, hogy csak futva juthatunk egyik-másik szebb helyre, nevezetesebb pontjára a földnek és pedig többnyire csak egyszer, mert az idő többre nem telik, pedig Geöthe szerint: „mindent jól végeznénk, ha kétszer végezhetnők.“ Sok képben hozom a rajzokat, hogy a látottak el ne mosódjanak az emlékezetemben.

Az égen a felhők vigan repültek. Követjük az utjukat, gondolatom hazafelé velök száll. Hajó-sirályok messzire követnek, azután lassanként elmaradnak, mikor nekivágunk a széles, nyilt oceánnak, zöld foltocskát sem látunk. Ujjáéleszt a jó levegő. Este, egy-egy reszkető csillagra tapad a tekintetem, megáll a gondolatom.

Megváltozott a hajó képe teljesen. Nincs beszéd arról, miröl multkoriban szó esett. Nincs azokból egy sem, akikkel egy családot képeztünk a Pannónián átjövet. Odaát maradtak, nem tudom én, merre vették utjukat. Mennyi de mennyi szép és jó emlék tapad hozzájuk! Ki tudja? Kenyérkereső utjában, ki, merre jár már a nyugati nagy világrészben. Szinte nehéz most ujra ismerkedni, összeforrni lélekben másokkal, kiket soha se láttam, és mégis kell, az ember társas lény és csak a társadalomban lesz emberré, önmagában, önmagának unalom, melyet csak egy jó könyv üzhet el. Még jobban megszerettem a könyvet, hogy láttam Amerikában, ennek, milyen palotákat emelnek. Menj oda édes magyarom. Tanulás nélkül nincs tudás, tanitás nélkül nincs előre-, haladás. Ahol az egyik elhagyta, folytassa a másik, többet érünk

ha tökéletesedünk, nyitjára jövünk a természeti titkoknak, a dolognak és mesterségeknek a megkönnyitésére, a távolságok elenyésztetésére, népek megismerésére, többre jutunk a rövid életidő jó kihasználásában.

Tanulmányozom az uj arcokat, szóra, tettre figyelek, hallgatok s azután ismerkedek. Aki buvárkodott a lelkekben, annak könnyebben megy.

D. P. Thomson hajókapitányt s az angol hadsereg tartalékos hadnagyát már ismerem. Az Ultoniára szállás előtt, kérésemre, apró szivességeket tett nekem. Modoros, előzékeny, kissé hallgatag. Bolyong a világutakon, a hajókon parancsnokol, Angliában a családja. Vendég ő odahaza.

W. F. Roach a hajó angol orvosa, hosszu szál legény, erős komolyság, ugy van mindig felöltözve, képe, naponta simára beretválva, mintha bálba készülne. Orvosi oklevele, az — nincs, de van elég jó keresete. Rézsut átellenes szomszédom az ebédlő asztalnál.

Brod Miksa dr., budapesti, a hajó magyar orvosa. Teljes odaadással szolgálja ki a betegeket. Nagyobb foganatosság okáért jegyzeteket csinál az iró ember, különösen arról, hogy a hajón, mi másként kellene az egészségügyi felügyeletnek lenni. Asztalnál, mellette az ülőhelyem. Élénk vele a társalgás. Szives, készséges.

Szemközt ül, San Franciscóból, Curzola-szigetre, Dalmátországba, — mely jogilag Magyarország-, tényleg Ausztriához tartozik — haza megy egy horvát házaspár, Crnogorac Stefano, nagyszabásu ember és neje Giovanna, szapora bőbeszédüséggel megáldott asszony. Ez az átellenes szomszédom, felfrissit minden nyomott hangulatot. Kap a szón, egy kérdésre, sok felelet vetődik tőle vissza. Shakespeare 8000 szavat használt az összes müveiben, az angol Bibliában 773.746 szó van, de Giovanna, rövid idő alatt, szapora bőbeszédüséggel többet hadar össze — különféle nyelveken, mégis egy nyelvvel. Igy kárpótolt engem a sors Irmáért, kivel az odautban barátkozásba bocsátkoztam. Ó, ha látná, tudná, hallaná! Vesztemre volt, hogy beszélek horvátul, szavai, fülem mellett nem röppenhettek el hallatlanul. A bőbeszédü asszony, mikor elveti a szót, az ura, hozzá képest hallgatag, beleszól. Giovanna nem tudott az Aristoteles mondásáról: „Bármit mondunk másoknak, elöbb mondjuk el önmagunknak.“ Tréfálkozó szavak jártak szájról-szájra Giovannáról.

Donna Giovanna mondja, hogy óránként 70 mérföldet*) haladva ezen a transcontinentalis utvonalon, melyen ők jöttek, egyhuzamban, öt nap és öt éjjel alatt meg lehet tenni az utat San Franciscótól New Yorkig, vasuton. De ők 10 napig jöttek, mert három helyen hidat javitottak s a nagy esőzés alámosta több helyen a vasuti töltést. Mondja tovább donna Giovanna, hogy a viteldij 69 dollár, ami 345 magyar koronának felel meg. Hagyjuk donna Giovannát tóditani, tovább pötyögni, lesz még lépten-nyomon hozzá szerencsénk.

Másik asztalnál a kapitány ül asztalfőn, mellette Denk Árpád fiumei rév alkapitány, (azóta révparancsnok) világutazó, a hajó magyar kormány-biztosa. Rátérek.

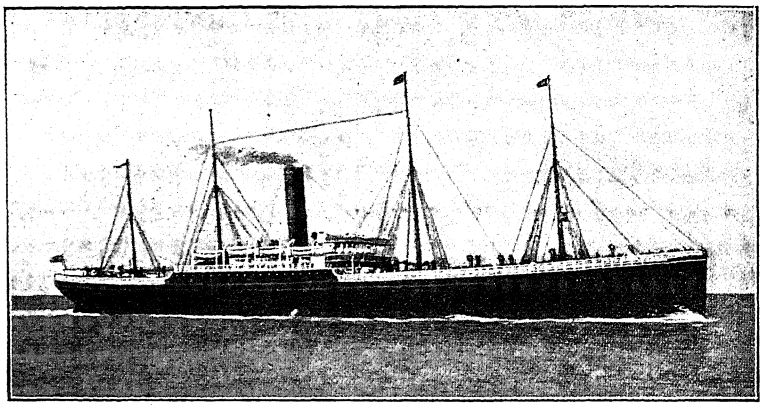
Társaságunkban vannak még: Heinrich Károly a mi székesünkről, Miss Emily C. Oakley, fonyadó arcu, az idő eljárt rajta, de kihuzza magát, igen képzett, kellemes társalgó és fivére H. B. Oakley, puhakalapos öregedő ur, aki többet dohányzott, mint szólt, mert a rövid száru, öblös tartalmu angol pipa, mindig a szájában volt. Erős tabagot**) szitt. Philadelphiából körutazásra, nevezetesen Olaszországba mennek. Évenként mintegy 300.000 turista árasztja el aranyesővel Európát s elköltenek itt 228 millió dollárt, mint egy statisztikus kiszámitotta. Azt is, hogy 1907-ben hatvanezer amerikai látogatott el csak Londonba s a mi értékünk szerint 36 millió koronát hagytak ott. Borravalóra, az ő mértékük szerint sokat költenek.

E. J. Oberholcer, nem tudom én, hogy melyik erdővégről való volt. A társaságos élettől elzárkózott és mély hallgatásba burkolódzott, azt soha sem szegte meg, akkor sem, mikor egyikünknek piszkálódó, kellemetlenkedő beszédére, csipkelődő megjegyzésére megbántódott s merev vonásokkal, pillantásokkal haragos képet vágott. Hagytuk tehát magára, akin nem volt egy csöpp szeretni való. „Az ember, csak emberek között lehet emberré", mondja Fichte. Egy másik, émelyitően alázatosat is magára hagytunk. Elszoktunk az ilyentől Amerikában, ahol emelt fővel járnak az emberek.

*) Az amerikai vonatok rendszerint 80—90, sőt 120 kilométert haladnak óránként.

**) A tabacum nicotianum vagy herba nicotiana, a dohány elnevezése Tabago-sziget után van, (mely Amerikában a Kis Antillákhoz tartozik) és Nikot francia orvos neve után, aki (1560) első kisérlette meg a dohány növényből kivonni a méreg anyagot.

Összeverődve megismerkedtünk, könnyü beszédcserével barátkoztunk. „Az ember barát nélkül olyan, mint a bal kar a jobb nélkül", találóan mondja a Talmud. Az emberek, a tenger vizeit járva, nem olyan feszesek, mint a szárazföldön, mert a nagy oceánon jobban ismerik fel a kis voltukat. Eszmecserét váltunk az amerikai városokról, beszélünk arról a nagy ellentétről, mely a mi és az ő társadalmi viszonyaik között van. Beszédes képet nyujtott a társaságunk. Mindenki igyekszik abban helyet fogni, mert Kornmann szerint, „az emberi társaságban minden egyes ember

Ultonia.

könyvül s minden társaság könyvtárul szolgálhat, ha felhasználni akarjuk."

Tanulmányozom azután a hajót. Van róla képes füzetben angol leirás. Az egyik kezemben ez, a másikban szótár. Böngészek. A hajó hossza 500 láb, szélessége 57, mélysége 38. Denk kormánybiztostól sok érdekes dolgot tudok meg, amint következik:

Az Ultonia szénkészlete erre az utra, New Yorktól Triesztig, illetve Fiumeig 2500 tonna, ami 250 vasuti kocsi tartalmának felel meg. Napi fogyasztása 70 tonna szén, vagyis 7 waggon. A többi szén-tartalék, eshetőségre van. Amerikai szenet fogyaszt a hajó. Megnézem a fütőket, félmeztelen embereket, nehéz munkás szánandó teremtéseket. A tüzet élesztő, felövezte ágyékát, melle fölemelkedik, bordái kidomborodnak.

Vizkészlet: 771 tonna, ivásra és gőzfejlesztésre.

A hajó 10.402 tonna tartalmu, 5400 lóerejü a gépe. Épitették

(1898) New Castleban s ez a 61. utja Amerikába, ahová elöbb Angolországból járt, 10—10½ mérföldet tesz óránként, a vihart jól állja. Erről később meg is győződtem. Első osztály nincs az Ultonián, a másodikon 102 ember, a harmadik osztályon 2040 ember számára van férőhely, ágy s. a. t.

A gőzhajó kettős csavarral van ellátva, az egyikkel előre, a másikkal hátrafelé dolgozhat, saját tengelye körül gyorsan fordulhat, ami nagy előny a kikötőben és a vész pillanatában hamarosan kitérhet. Három ezer mentő-öv és gyürü, 16 mentő-csónak van a hajón, láncon, vasdarukon függenek, élelmiszer van a végükben. Egy-egy életmentő csónak 4—5 tonna tartalmu, 59 egyén befogadására képes s igy az ittenieken 944 ember menekülhet — ha fel nem billen. Vizen a szalmaszál is .....

A hajó személyzete a kapitány, két pénztárnok, két orvos és a Chief Stewardon kivül 52 matróz, 49 gépész, illetve kormányos, 109 kiszolgáló, ezek között 18 a férfi pincér, ha nincs is pince. Közülük egy megszökött New Yorkban.

Most, ezen a hajón, utban voltunk 749-en utasok, 701 felnőtt, 30 gyermek, 18 csecsemő. Jönnek vissza, a kancsalul festett ég alól — Amerika-fáradtan.

Érdekes képek tárulnak elénk, ha lenézünk a harmadik osztály utasaira, mikor szép időben fent tanyáznak. A fiatalság, pajkos mosolygással, erősen udvarolt a 18 esztendősen szép horvát stewariess-nek. Tétovázik ez. Cseresnyepiros, kicsi száját csengő nevetéssel mozgatja, találó feleleteket ad azoknak, kikkel megelégedik. Keresi, hogy elüsse a szót azoknál, akik neki nem tetszettek. Kedveskedő közelgéssel édesget, de leskelődések vannak körülötte s nagyon tart a kapitánytól, aki figyelő pillantásokat vet rá, már komoly szóra is hivta. Dobra kerülvén a pletykák, rossz hirre tesz szert.

Egy fülbemászó dal csendül fel, megtudom, hogy siciliai dallam. Sok olasz munkás ember volt a hajón. Lemegyek azért is, hogy az üléstől elzsibbadt, megmerevült tagjaimat kinyujtóztassam. Egy kicsikének a fején, az anyja kaparász, a véréből való vér nem szivesen engedi, pityergőre hajlik hangja. Kérdezem a keskeny képü asszony nevét? Ragozzina Marta, de a magyarok Rákóczinénak hivták.

Jár annak hire Olaszországban, hogy Rákóczi ivadékok vannak ott, akik II. Rákóczi Ferenc fitestvérétől származnak és

Stragozzi-nak irják nevüket. Valótlanság, mert Rákóczinak csak egy fitestvére volt, aki korán halt el itthon.

A három hegy és négy folyó országából elszakadt, de visszatérő, — nem mondom hogy hazaözönlő — Amerika-járta, honvágytól elgyötört magyarok, magyar szivvel és érzéssel a Szózatot és Himnuszt énekelték. A kalapok a fejekről lekerülnek, mikor zengett az imaszerü magyar szó. Vörösmarty és Kölcsey, a magyar lélek visszhangja. A Kossuth-nótát lelkesen, tüzesen énekelték. Odafelé utban ezt nem hallottam, haragudhattak a hazára, mely nem tarthatta el őket. Énekelték még, „Ezt a kerek erdőt járom én," „Ez a barna kis lány viola", s. a. t. nótákat, más, epedő dalokat. Az összecsengő dalokban a hangok beleolvadtak egymásba.

Meghallgatom a 13 esztergomi, lotyogós csizmás parasztembernek, szegről-végről atyafiaknak a panaszát. Nagykeservesen mondták azt el az egyenes lelkü emberek, kiket csüggedés fogott el. Elhervasztva reményüket, mely vak volt csak, lelkük kétségesen vergődve, vissza utasitották őket, mert mint hozatott munkás, (strike breaker) egy cimre ment valamennyi. Ez nem szabad. „A magyar, nyelve hegyén hordja a szivét." A pennsylvaniai bányákba törekedtek ércet fejtegetni. Látták tehát 30 napig a dicsért földet, de nem léphettek rá, csak Amerika kapujából nézhették azt. Az a gondolat bántja a barázdás arcu embereket, hogy nagy csalódások hirdetőivé válván, fanyar mosolylyal fogadják majd őket s nem lesz maradásuk, a hirkofák megeresztik az élesfogu szájukat, gunyolódnak majd rajtuk a falubeliek, mert mindenüket, nádfedeles házukat, vályogból vert viskójukat, cókmókjukat is pénzzé tévén, be sem eresztették őket, kényszerlevéllel toloncolták haza. Vannak izgága csinálók. Ez mindenesetre jó példa arra, hogy Amerikában nem fogadják tárt karokkal a kivándorlókat,*) miként azt, lelkiismeretlen ügynökök üres igérettel hiresztelik és esetekben, a veszett fejszének a nyele sem kerül meg. Letarolva reménységük, sorsát mindegyik elmondhatja a falujabelijének.

Nagy N. magyar hirlapiró, aki velünk jött át a Pannónián, szinte vesztett reményekkel velünk is utazik vissza az Ultonián,

*) Az 1906-ik évben 186.000 ember vándorolt ki Magyarországból. Nagy szám, ha csak a japánok világháborujában elesett 78.000 emberrel hasonlitjuk össze. Segitsen a bajon Andrássy belügyminiszternek az uj kivándorlási törvénye.

még pedig kényszeruton küldve. Arca gondterhelt. Az alakja megfogyott. Megnyult, szintelen képéről ugy látszik, hogy ez neki nagyon nem tetszik, nem tud beleállapodni sorsába. Neki sem engedték meg a partra szállást, Ellis Island kórházában tartották, visszatérését halogatták, mert egyiptomi szembetegséget állapitottak meg rajta. Nem foglalhatta el levelezői állását az amerikai lapnál, mely őt szerződtette. Sajnáltuk az alkalmazkodó modorral biró, kevésbajszu fiatalembert, aki ügye izgalmában, lelket sorvasztó csüggedésében ég. Egy hónapig türtőztette magát ott, itt pedig nagyon erősitgette, hogy csak gyulladás van a szemén, melyet a hajón kapott utközben.

A visszatérő magyarok közül többen, kikre ott jobb, boldogabb élet virradt, eldicsekedtek, hogy angol nyelvtudással, nehány esztendő lemulása alatt mennyit szereztek az Egyesült Államokban. A mesterség jól fizetett, 1500—2500 dollárt hoznak haza. Csakhogy gurulnak a dollárok Magyarországba! Nehány aligur-féle ember, mint régen nevezték az ilyeneket, már a polgárjogot is megszerezte az Egyesült Államokban. Öt év alatt köteles azt birni minden letelepülő. Most azonban mondta az egyik: Alig várom, hogy megláthassam a topolya-erdőt falum határában, kutgémes udvarokkal az ákácvirágos falum végit, a kis, hegyes tornyu templomot, az utszéli feszületet, a keresztuti kőszentet. Alig várom, hogy hallhassam a vadgalamb kacagását, daru kiabálását, pacsirta ficsergését. „Szép csillag a honszeretet.“ (Petőfi.) Honvágy. Mégis nagy az ingó-ringó, csipkés-, deszka bölcsőnek az összekötő-, vonzó ereje.

Azóta a visszavándorlás mind nagyobb mérveket ölt. Az amerikai pénzügyi nyomasztó viszonyok, a munkások számának a redukálása, első sorban az idegeneket, a bevándorlókat söpri el. A hajós társaságok ismét tarifa-harcra kelnek egymással.

Mondták az atyafiak, hogy Amerikában sok magyar letagadja a magyar voltát, mert Hanki a csufnevük s röstelik, hogy honfitársaik a bérharc tartama alatt is munkába álltak, meg is lőttek azért többet közülük. Az amerikai munkatársaik lenézték őket, mint a szerecseneket. (Az olaszoknak a csufneve digo, a dicoból.) A röghöz ragaszkodóbb magyarok közül, sajnos, csak kis százalék jön haza, főleg akik kezdetben sem boldogultak. Aki vagyonra tesz szert, ott marad, a griner-ből angol válik. A többi magyar gyerekből, kiknek bölcsőjét már Amerikában ringatták,

odaszítók lesznek sokan is. Széthullanak, mint az abroncstalan hordó dongái.

A tenger sima tükrére nézek. A hullámok elsimultak, de a tenger lélekzése azért folytonos. Gyenge szellő surran. Elmaradtak ködös ország*) New Foundland messze szálló madarai. A gágogó, károgó sirályok messze kisérnek el. Élet nem látszik a tengeren, melynek a mélységét nem lehet tudni.

Az oceán talaját, a tenger medrének az alakulását keveset ismerjük, habár Aimé francia oceanografus óta, már mintegy 60 esztendeje van annak, hogy a tudósok a Bachmann-féle bronz csővel és a Léger-féle szerkezettel kutatják, lemérik a tenger mélyét, a mérőónt is lebocsájthatják ma már a legmélyebb helyekig. Elméleti és gyakorlati érdekből jó volna egy olyan térkép, mely a tengerviz mélységét mutatná, mert tudjuk, hogy hegyek, völgyek a tenger talaján is vannak, a vulkánok csinálják azokat. A tengeralatti távirdai vonalok elhelyezői, a haditengerészet a torpedók járatásában, a halászat nagy hasznát venné annak.

Sétálok a fedélzeten, a gőzgép folytonos zugása, a csavar zörgése közt nézem a csalóka felhőket, amint a viz habfonatából kiemelkednek, mintha szárazföld és hegyek volnának. Máskor, a nap égő sátorában, mintha arany krokodilusok szaladgálnának. Szemem szinte megfájul. Este, csillaghullás volt. Telehold bujkált a felhők között. A végeláthatatlan pályafutásokon, csillagjáráson, messze száll a gondolat, de leszegeződik az értelem. „Az emberi lélek az isteni végetlen fényözönnek szikrája," mondja Szalay Imre, hozzá tehetjük: mulékony, rövid véges, hamar kialvó szikrája.

Kora reggel a matrózok erősen dolgoztak, tisztogattak. Mindig akad munkájuk. Ködben, rémesen, messzehatva hangzik a kürt. A matrózok beszélik, hogy két nagy bálnának tért ki a hajó tegnap este.

Denk Árpád kormány-biztos, szolgálat készségével barátokat szerzett. Érdeklődésem folytán kimerithetlen szivességgel a hajón mindent megmutat, a jéggyártást, pékmühelyt, cukrászatot, konyhát, jégkamarát, melyben csonttá fagyva lógtak a halak, hushegyek, baromfiak, három hétre való eledel. A konyhába ismételve nézünk be éppen akkor, mikor benne legnagyobb a sürgés-forgás.

*) Az éjszaki szél hidege és az öböl áram melege, vagyis a kettőnek találkozása, okozza az állandó ködöt.

A szakács kihuzogatja a sütőből és sistergő lével öntözgeti a barnapirosra sült pecsenyéket, hogy porhanyósak legyenek.

Piszkos és nyomoruságos kinézésü a matrózok tartózkodási helye, lépcső fülkéje. Szóba állok velök, sokat látott, világjáró ifjak, viharvert arcu, marcona tekintetü férfiak, kemény erejü emberek. Nemrégiben járt az egyik a hátsóindiai Singapureben, a malayok oroszlán-városában, mely az egyenlitőtől félfoknyira, vagyis nyolcadfél mérföldre van. Ázsia Párisában, Shanghai-ban is megfordult. Mondtam neki, hogy én is terveztem 1900-ban egy földkörüli utat ezen a szük vizi átjáró helyen keresztül, de a terv csak tervnek maradt, mert a hirtelen kitört khinai háboru miatt, a pompásan felszerelt uj Lustyacht „Princessin Victoria Luise" nem mert a keletázsiai vizekre menni s visszatéritette az előre beszedett összegeket. Örökké sajnálom.

Marconi-féle távirással, köszönést váltott hajónk a látóhatár hajlatából előtünő Pannóniával, mely az utvonalon Amerika felé ment. Hallunk porth arthuri hireket s megtudjuk, hogy Fiumében már 2000 magyar kivándorló vár az Ultoniára.

Ellátunk 5—6 mérföld távon a tengeren, a parancsnoki hidról 10 mérföldre is a végtelennek látszó vizháton. Ahol a látóhatár záródik, ott leborul az ég, burája elfödi a továbbit. A Pannónia eltávolódik, vesztjük a szemből.

Kabinom mellett folyik a schuffleboard játék. Krétával négyszegeket rajzolnak a fedélzetre, lapátos végü bottal löknek, csusztatnak azokba kerek-, lapos fadarabokat. Gyilkolják az időt. Én nézem, a hajót követő delfinek miként vetik ki magukat a hullámokból. A játékot abbanhagyják, mikor fekete felhők gyülemlettek fel a szemhatáron.

Az elemek felháborodnak, sikoltó szél kerekedik, üzi a hullámokat, metszően felénk csap, vihar leskelődik, kitörésre készül, dul a vizek fölött, feldagad a tenger, erősen fodros, fölérzékelhető jelek. A természet hangja szól az eget boritó, kavargó fekete felhő alól. Ordit a fergeteg. Két öl magasságban járnak a hullámok, hömpölyögnek, zudulnak, egymásra verődnek, egymásra torlódva tajtékot hánynak, megtáncoltatják a hajónkat, le-föl taszitják az orrát, mélybe, magasba. Nagy lélekzetet vesz a tenger. A kapitány, hajóhidján, szétfeszitett lábakkal áll. Az őrtiszt, szemét mereszti a vihar-korbácsolta tengerre. Az árbockötők összeverődnek, az acélból való vékonyak fütyülnek, suhognak, a kender-

bőliek vastag hangon dudálnak. Zene a tánchoz, erős a hangja. Ügyes matróz, kötél-hágcsón mászik fel, kötöz, erősiti a meglazult kötélzetet, erősen kapaszkodik a lábaival, megveti azokat, hogy a szél, mely a tengert felkavarja, a hajót oldalt dönti, ne kapja le. Megfeszíti minden erejét. Hátborzongató nézni, amint keresi a verejtékes kenyerét. Ügyes légtornázó. Erős idegü legyen, aki szemmel követi. A heverő kötelek használatba vétetnek.

Elég messzire vagyok a hajó orrától, mely bukdácsol, ideoda csapódik a felkorbácsolt hullám-tarajok között. Erős a szél nyomása. Mérhetetlenek a természet erői. Egy goromba hullám elcsap a fejem fölött, foszlánya fejemre ütődik, szembe is csap a viz ereje. Sebaj, nézem a fergeteget. Fenséges. Nagy erő. Megfélemlitő a mennydörgésszerü robaja. Jól megrázta hajónkat. A hullám átcsapott a fedélzeten, görgött a sok tárgy. Mikor a fergeteg kitombolta magát s a vizhegyek ellapultak, a mély hullámvölgyek elszélesedtek, beállt a koromsötét éjszaka, helyreállt a világrend.

A kormány-biztos, tengerjáró, tapasztalt férfiu, érdekes, átélt dolgokról, tengeri zivatarokról beszél napestig. Sereglettünk köréje. Arról szól, mikor vitorláson járt Dél Amerika felé és levonták a vitorlát, mert vihar erejétől, a hentergő tengeren egész oldalt feküdt hajójuk, az elővitorla, hajtó vitorla, karfa letörve, a hajón átvert hullámoktól tönk, csonk lett a viharverte hajójuk. Felhasználták minden vásznukat. Szélben, a hajóüregben huzták meg magukat. Beszélt a hullámok járásáról. Korántsem torony magasak azok, miként a nagyitó utazók irják, rendesen csak 33—35 láb magasak. Egy hullám sem jár 50 lábnál magasabban, az is akkor ugrik fel ennyire, mikor csendes vizre ér, de ha akadályba ütközik, 100 láb magasra is felszökik. A hullámok hossza 150—320 láb, időtartamuk 6—8 másodperc. Pontos számitások adják ezeket az adatokat. Elmulattatta a rokonszenves társaságot az egész ut alatt. Köréje gyültünk. Hálára keltett. „Hajótörés után okosabb a révész," mondja a közszólás. Rio de Janeiróról, az egész világon legszebb, a Colomboinál is szebb kikötőről elragadtatással szólt. Viszonzásul, a magyar irodalom történetéből beszéltünk neki, több szó esett Kazinczi Ferencnek az irodalom- és nyelvujitó harcáról.

Az Adria magyar királyi tengerhajózási részvénytársaság tulajdonához tartozó Petőfi-gőzös, mely a Zichy-vel együtt indult

el Palermóból, 1903. évben, a viztömeg méhéből jött viharban hirmondó nélkül veszett el a Földközi-tengeren, mielött Gibraltárba ért volna. Falánk a tenger. Hiteles hir nem volt róla, de ugy véli Denk, hogy éppen julius 31-én, Petőfi napján, a segesvári ütközet napján történt a hajószerencsétlenség, elmerülés. Igy veszett el tanu nélkül Petőfi, szintazonképpen a csatavihar tüzében, lelkének az önlángjában égve el.

Folytatja Denk. Vihar szele tört elő, egy francia gőzösre egy villámsugár lecsapott s a delejtü sarkait ellenkező irányba téritette s igy, ahelyett, hogy elérte volna a francia partot, háborgó éjen, sötétben az irányából kiterelve, erős széllökések után az afrikai partba vágódott és hajótörést szenvedett. Dolgát rajta, fuldoklását, befejezte a tenger temető hullámvetése.*)

A matrózok, bagócsomó a szájukban, ráérkező idejükben, félre állva, hogy a kapitány ne lássa, szivarért, töviről-hegyire elmondják veszedelmes élményeiket. Hajmeresztő borzasztóságot hallunk a viharedzett fiuktól a gyilkos hullámokról.

Pár év előtt, mikor az Ultonia együtt horgonyzott Gibraltárnál angol hajókkal, vihar keletkezett hirtelen. Az egyik hajó éles orra, ugy vágódott a másik hajó bordájába, hogy azonnal elmerült a sok kivándorlóval.

Mikor hajó-szerencsétlenségekről beszéltünk, minket fenyegetett az, egy ponton. Villanyos szikra tüzet gerjesztett a hajónk gyógyszertárában. Idején észrevették, betörték az ajtaját s a tüzet eloltották. Isten kezében vagyunk mindenütt, legkivált a tengeren. Néha belém nyilal, gyökeret ver bennem a gondolat s ugy érzem magamat a hajón, mintha fogoly volnék. Ugy is volt az.

A magyar kormány biztosa, kimeritőleg beszélt Ellis Islandról, a kivándorlók első telepéről. Mintegy 15 orvos vizsgálja őket. Aki csak egy kicsit gyanus, kereszt-jegyet kap a hátára. Szemés tüdő-beteg, kérlelhetlenül haza megy. Mindig összébb szoruló lépcsőzeten mennek fel a kivándorlók, végre egyenként. Azután három részre osztják őket. Egyik rész szabadon, a másik tovább megy vasuton. A betegek kórházba jutnak s a legközelebbi hajóval Európába vissza kerülnek. Ezeket, elbocsájtáskor, hajó-tisztek őrzik, mert 5000 dollár büntetést szabnak a hajó kapitányára, ha

*) A „Veritas" iroda szerint 1907. évi november hóban 79 hajó pusztult el a tengeren, 39 gőzhajó, 40 vitorlás. Ez az egyhavi kimutatás is mutatja már, milyen nagy a tengernek a temetője.

a visszautasitottak közül csak egyet elszalasztanak. A teherben lévő nőt csak akkor engedik át, ha kimutatja törvényes férjét. Egy ilyen áldott állapotban lévő asszonynak előhivatták a férjét, aki már négy év óta volt kint Amerikában. Azt kérdezték az urától, akarja-e a nőt? Nem. Vissza. Magános nőnek is bajos az átjutás, hacsak nincs, aki mindjárt elveszi.

Vasárnap délelőtt isteni tiszteletre mentünk, zsoltárokkal dicsértük az Egyörökélőt; este nem adtak kártyát, dominot.

Crnagorac bácsi sokáig lakott San Franciscóban, vagy amiként ő mondani szokta, Friscóban. America vad-, nyugati részén vele is sok esett meg, azért sokról tud. Meg-megsimogatta, fölfelé kunkorgatta a torzonborz tömött bajuszát, hogy rendezze az elgörbülő, töredező szálakat; karikába szedhette volna hosszu bajuszát.

Tüzet kért tőle egyvalaki, rossz ember, aki elcserélte szivarját, sötétben, az övével. Alig tett belőle nehány szippantást, rosszul lett s ha el nem dobja, baj érte volna. Beszélt még pósta kirablásról, villamos kocsik, sőt rendes vasuti vonatok megállitásáról, (utjába követ állitanak) forgópisztolynak a mozdonyvezetőre szegezéséről, utasok megsarcolásáról, vonatok kirablásáról, mert Californiában, a szerencse vadászok hazájában, a gazdag arany erek hirére, a müvelt és müveletlen emberek söpredéke gyülekezett össze. Lakóssága tehát nagyon kevert vérü. A hajók San Franciscóból Japánba, Khinába, Indiába járnak.

Mondta a beszélő, hogy Friscóban egy gyógyáru kereskedőnek a kirakatában egy óriás zuzár kigyó, boa constrictor van és még több kigyó, melyeket az emberek szeme láttára etetnek hűhónak. Azon iparkodnak, hogy megállitsák a járó-kelőt.

Beszélt San Franciscó és New York ellenességéről. Santa Cruz vörös, életerős fa-Mathuzsáleméről, melyet kivésték és vonatot vezetnek rajta keresztül. Szólt California gyöngyének, a Yosemite-völgynek erdőóriásairól, ezek némelyikének a kivájt törzsébe, turisták csődítésére szobát, sőt termet rendeztek be. Említést tett az eget verő mammuthfákról. Szólt California rengeteg gyümölcs-termékéről, melyet le se szedhetnek, jóttevő szivélyességgel ingyen adnak, kalapnyit annak, aki kér, olcsón, aki vesz, mert a földgömbnek egyik leggazdagabb gyümölcstermő kertje ez. Beszéde fonalán arról győződöm meg, hogy Amerikában is van Ádám Évának elvesztett paradicsoma. Crnagorac folytatja. Kitünő bort préselnek és ami fő, Californiában nem értenek a bor vegytanához. Rendben ültetik a

gyümölcsös fákat s nem engedik magasra nőni, letépnek sok virágot, hogy ne érjenek gyümölcscsé, mert olyan tele kézzel szórja a természet az áldását. Mondja az elbeszélő, hogy Californiában annyi a nyúl, hogy felverve, ugrándoznak az ember körül, a piacon 10—15 centért lehet venni darabját. A vizek körül annyi a vadkacsa, hogy zsákszámra lehet kapni, egy, másfél dollárért. Betanitott kopófalkával nagyon eredményes vadászatot rendeznek. A halbőség meg akkora, hogy a negyed-, olykor csak a tized részét veszik ki a hálóból, eladni sem birnák a többit. A halat csak a khinaiak száritják. Albumképekből mutatja meg a californiai Tükör-tavat, a Yosemite-völgy gyöngyét. A világ legszebb tavának tartják, melyben az egész környék, a magas gránitsziklatornyokkal tükröződik vissza.

Érdekes dolgokat beszélt továbbá a legtávolabbi nyugatról, ismeretlen, vad vidékekről is, a San Franciscóban s környékén lévő khinaiakról. Arra is rátért, mivel élnek. Esznek csakugyan vagdalt giliszta-levest, patkányhust, kutyapecsenyét, büdös halat, záptojást, fiatal bambusz-nádat becsinálva. Olcsón, 20 centből képes megélni a khinai kuli, napszámos. Agyanütnék őket otthon, ha a copfos atyafiak copf nélkül mennének haza, Khinába. Ha az ég fiai Amerikában halnak meg, kifőzik a hullájukat s haza küldik, vagy pedig a földben lerohasztva a hust, a megszámozott és felfüzött csontokat küldik haza.

Nagy bajszu Crnagorac bácsinak jó orra volt, hogy okkal téve, elhagyta idején San Franciscót. Tudjuk, hogy 1906. évi április 18-án mozgott, alapjaiban megrendült a föld négy angol mérföldnél nagyobb területen. Heves földrengés rázta meg és mennydörgésszerü zaj között pusztitotta el a várost. Romba dőlt a büszke nagy város és sokan, 10.000-nél többen vesztek el és kétszer annyian sérültek meg a titokzatos erő pusztitó munkájában. Kár, 25.000 házon, épületen. Egyvalaki kiszámitotta, hogy az összedőlt házak tégláiból, a földgolyót háromszor lehetne körülövezni. A viz- és légszesz-csövek megrepedtek, a csatornák gáza és a házak kigyulladtak, romokká égtek, a menekülők hajléktalanokká lettek, rablók garázdálkodtak. A tenger hullámai hajókat vetettek ki a partra. Ez volt a Csendes-tenger partján — ahol a viz csendesen simul a földhöz — a legborzasztóbb földrengés. Kora reggel öt órakor jött, váratlanul, mint villám a derült égből, tartott több napig.

Fénixként fog hamvaiból kikelni, ugy mint Chicagó, habár

Chicagónál hatszorta nagyobb terület pusztult el. Idegen segélyt nem fogadnak el, ha a földrengés következményeit kiheverik, a maguk erejéből épitik fel még szebben California romokba dőlt városát és a rögöt el nem hagyják, mert jó kiindulási, közlekedési pont ez, kikötőjéből a kelet-ázsiai, az ausztráliai, sőt a Philippini-szigetekkel való kereskedést is lehet üzni, fejleszteni. Sok hajójuk jár az ázsiai vizeken. Olyan amerikai Krözusok laknak Californiában, hogy például Ashbury milliárdosnak a konyhaberendezése maga, másfél millió dollárnál többe van.

A hajón tanulságos, derült volt a társalgás.

Hajónk mindgyorsabban jár, elfogyott már sok szén és 400 tonna viz, naponta könnyebbül a hajó, szabadul lassanként a terhétől.

Az Azori-szigetek táján, hosszu, hosszu ut után, négy fáradt madár repült a hajóra. Egy lépésre bevártak, mintha szárnyaszegettek lettek volna, akkor felrepültek a hajó magasabb helyére. Nem bántja azokat senki, dehogy bántaná. Mindenki örül az élő lények látásán. A matrózok vizet hoznak, magot szórnak táplálékul, vendégekül fogadják. Az életüket megmentik, hacsak később el nem vesztik.

Érdekes a napi kimutatás arról, hogy hány mérföldet hagytunk hátra. Ebéd utáni mulatságunk ennek a nézése egy kifüggesztett keretben. Amerika és Európa partszélei vannak a térképen s a szélességi és hosszusági fokok jelzése, ezek között meghuzva a vonal, amely irányban haladunk. A két világrészt összekötő vonalon egy pici körrel, mint a kis o betü, van megjelölve a távolság, naponkénti haladás. A térkép egyik üres sarkában a megtett mérföldek száma van beirva nap, nap után, a mennyi volt. Szél és a tenger hullámzása, tudvalevő, hogy befolyással van a hajó menésére. Öröm volt, mikor néhány mérfölddel többet tettünk meg, sajnálkozás, mikor kevesebbet. Itt van a jelzés is, milyen földrajzi fok alatt vagyunk. Ide jegyzem az Ultonia haladását New Yorktól Gibraltárig.

1904.

Október	19-én	203	mérföld.
„	20-án	247	„
„	21-én	244	„
„	22-én	244	„
„	23-án	211	„

Október	24-én	251	mérföld.
„	25-én	225	„
„	26-án	214	„
„	27-én	228	„
„	28-án	230	„
„	29-én	238	„
„	30-án	243	„
„	31-én	244	„

vagyis 13 nap alatt összesen 3022 mérföldet tettünk meg. Az átlag, 24 órára $232^{6}/_{13}$ mérföld. A nagy suly egyenletes haladásban tartotta a hajót.

Van a Cunard-hajóstársaságnak olyan 32.500 tonnás, kilenc fedélközü hajója is, a „Lusitania“, a világ legnagyobb és leggyorsabb hajója, mely 1907-ik év szeptemberében Angolországból New Yorkig öt nap 54 perc alatt tette meg az első utját, tehát óránként 23 tengeri mérföldet haladt. Watt kapitányt ünnepelték. A hajón van 2800 utasra hely, ezenfelül 26 tisztre, legénységének a száma 874. A hajó 5000 villamos lámpával van megvilágitva. A hajóóriással versenyezni akarnak a „Kaiser Wilhelm II.“ német hajóval. Nem engedik magukat legyőzni az angolok — oceánjárásban sem.*)

Jönnek-mennek a kivándorlók a nagy hajókon. Hazajövet után is érdekelt a kimutatás, 1905. évben összesen 1.026.499-en vándoroltak az Egyesült Államokba.

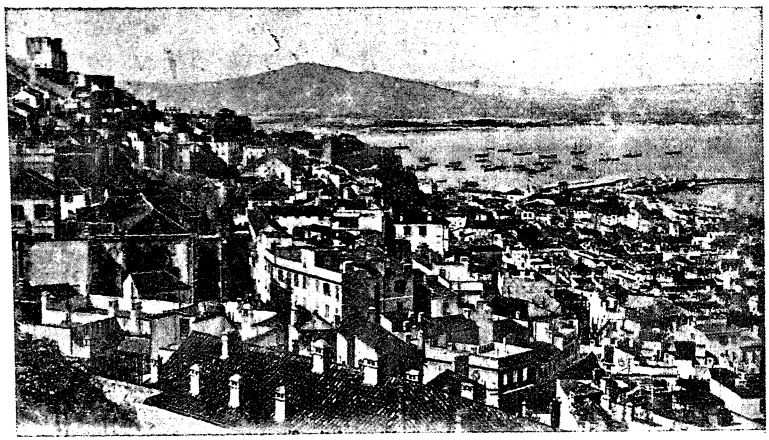
Haladtunk az éjszaki szélesség 40.24 fokától a 36.49 fokáig és a keleti hosszuság 69.53 fokától a 8.28 fokáig.

Jártunk hosszasan az öbli meleg áramlásban, mely a floridai kijárattól mélyen megy az Atlanti-tengerbe, azután szétválik, egyik ága megy fölfelé, mérsékli Norvégia hidegét, a másik lefelé konyul, eloszlik. Halászgatjuk a viz felszinén úszó növény részeket. Meritettem üvegbe a sós vizből, tenger közepéről, három év után is még kristály tiszta az.

*) A „Deutschland“, New Yorktól Cherbourgig 6 nap, 3 és egy negyed óra alatt tette meg azt az utat, melyhez régen a vitorlásoknak 45 nap kellett. Az első gőzhajó 1847-ben 17 nap alatt úszta meg a tengert Havretől New Yorkig. A későbbi hajók 14—15 nap alatt, majd 10—12 nap alatt, az ujabb hajók pedig 7—8 nap alatt. Mindinkább fokozzák a gépek erejét, hogy minél nagyobb világ recordot érjenek el az úszó felhőkarcolók. A hajók sebességével növekedtek a költségek, mert a gyorsan járó hajók 5000—6000 tonna kőszenet fogyasztottak el. Németország versenyez Angolországgal a hajózásban.

Francia orvosok, Marie Villejnit dr. és Peletier dr. a pálca alaku gombáktól*) mentes tengerviznek gyógyhatását fedezték fel. Mint izgató és tisztitó szer, hat befecskendezéssel, tüdőbetegségben, ideg- és szellemi bajokban sikeresen alkalmazták, elősegiti az idegrendszer müködését, kóros és káros anyagoktól tisztitja a szervezetet.

Október 31-én reggel 8 órakor a Szent Vince-fokot, Portugáliának meredeken kiálló partszikláját pillantottuk meg öröm érzéssel. Európa legnyugatibb része ez. Jajgató, feneketlen begyü sirályok tétova szárnycsapással lepke módra lebegték körül hajónkat,

Gibraltar város.

mintha üdvözölték volna azt. Az utas madarak rá is röpültek a hajónkra rövidebb-hosszabb pihenőre. Nyugodtak, nem bántja senki. Nyugodt volt a tenger, a partszegély mégis tajthabfodraival, fehér szegésnek látszott. A vizbe hullott sziklákon, fehér habos törés. A gördülő, habzó hullámok barlangokat vájtak bennük; ha szél mozgatja a magas hullámokat, még haragosabban csapkodnak. Fölebb, sirályok fészkei a kőoduban, szirti fecskék üregei.

A magaslaton, irányadásra, világitó-torony, jelzőállomás, nehány ház, egyébként pusztaság a magas tarsikságon, néptelen, elátkozott vidéken. Legyőztük az Amerika és Európa között lévő távot.

*) Bacillus, a vért megfertőzi és veszedelmes betegségeket okoz.

November 1-én 7 órakor reggel Gibraltar város alá értünk, horgonyt vetve két óra hosszáig álltunk füstölgő, gőzölgő, széles mellü, tengerjáró szörnyetegek között, melyek az oceán átúszására készülődtek. Tömködték a hasukat, hogy fel ne billenjenek egykönnyen, ha a dühöngő szél rájuk csap. Más hajók, a föld dereka körül lévő vizekről jöve, a tengerszorosba jutottak, bejöttek a nagy vizkapun.

Nézem a természetes kővár ágyu-réseit, 15 méter hosszu ágyu is van közöttük. A gibraltári uj kikötő 3 millió fontba*) került. A sziklás Majom-hegyen, csonka farku, kutyanagyságu majmok vannak, korán reggel, eledel szerzés végett lehuzódnak a gyümölcsös kertekbe pusztitani. Ugy vélik, hogy tenger alatt összeköttetés van az örök napsütéses Afrikával.

*) Pound sterling, angol pénzegység, annyi mint 24·0096 korona.

Gibraltártól Triesztig.

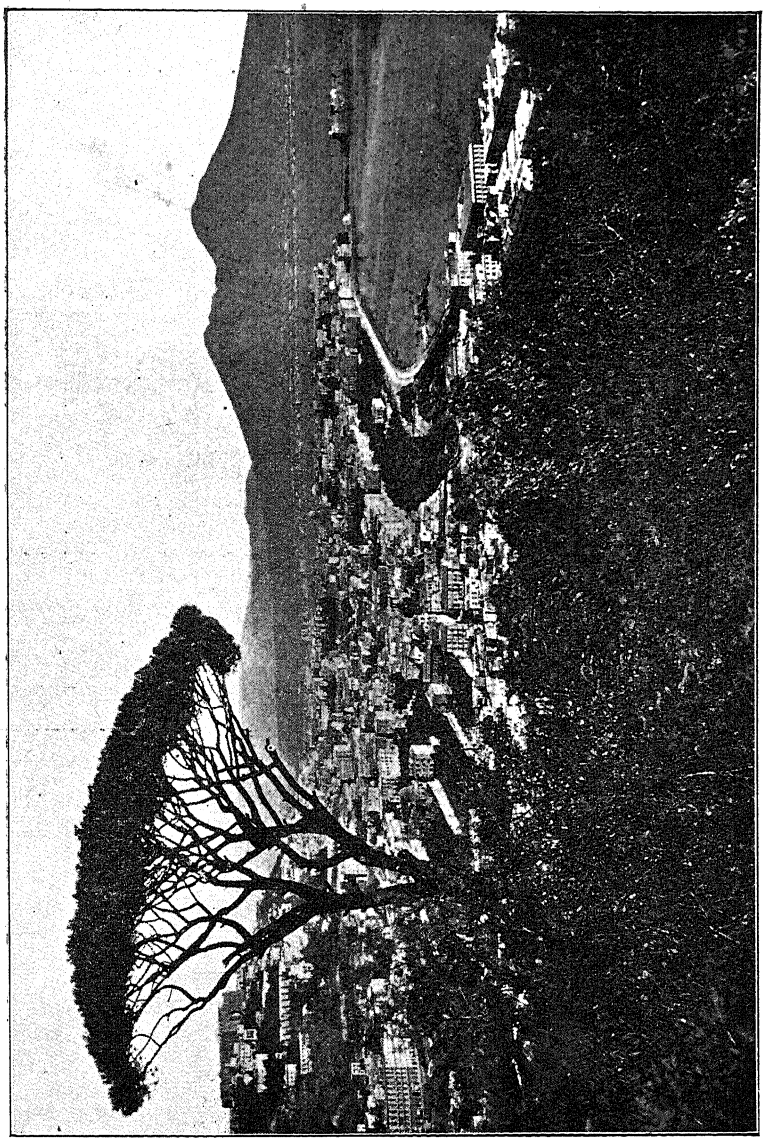
A közép-tenger gibraltári bejárata után csakhamar széthuzódnak a partok, elvesztjük azokat, ég és viz, semmi más, olykor vándormadár csoportok vonulnak el fölöttünk. Merengő utasok körülöttünk. Szántjuk a tengert, Sardinia-sziget alatt járunk, jól látjuk a szikla-partot, semmi mást. Vadvirágos völgyet itt ne kesessünk, ezüstszinü patak-vizet sem. Mintha kiveszett volna minden élet.

Ismét delfinek vetődnek fel nagyobb számmal. Gibraltártól öt nap multán, a szigeteken, formás és idomtalanul felütődő sziklafejekkel találkozván, egy szép napkeletkor, Nápoly szigetvilágához érünk s jókor délelőtt, hajónk küszködő gőzlehelése közben a nápolyi kikötőbe térünk.

Hajónkból sok olasz ember szállt ki, a helyzet megegyszerüsödött. Bizony sokat kalatyoltak s egynémelyikben nagy volt a pulykaméreg, el-elöntötte arcukat a vörösség. Egy vén petrentz, fogatlan gereblye, mint nálunk régen a vénasszonyt hivták, sokat okvetetlenkedett köztük, szerette a társaságot.

Voltak köztük énekes talentumok, különféle, ifjui frisseségü jó hang kerülkőzött. Egykedvüek nem maradhatunk irántuk. Sajnálom, hogy nem hallom estende a gyönyörüen csengő, majd édes lágy hangba olvadó dalukat, az andalitó Santa Luciát s nem látom a bella Mariettát. A fekete szempár most Annacaprin tündöklik, ott zengi a leánydalt. A kikötőben 116 gőzöst, vitorlást és bárkát számlálok.

A kapitány engedélyt ad, hogy kiszállhassak, maradhassak három óra hosszáig. Vágyódó szivvel lépünk partra, ahol testileg, lelkileg egészséges turisták álldogáltak, szemléltek. Denk és Broddal kocsit vettünk s befutottuk Nápoly nagyobb utcáit, le-föl kocsikáztunk a Via Romá-n, a Burbon-muzeumba is eljutottunk rövid

Nápoly látképe.

időre. A pompejii régiségek között ismét láttam a kővé száradt kenyeret, a papyrus tekercseket s a többi 18 százados remeket. A piacon is megfordultunk. Egy hajkoronás öreg szerzetes, ki a barátirtásból maradt meg, vásárolt be a zöldségnemüekből napi szükségletet, alkudozott a kofával. Zsebeit kiüritvén, alig talált

néhány centesimot. Megszegényedett az ekklézsia, elszéledtek a segédtestvérek.

Nápolyban ismerős képek tárultak elém. Kutattam az emlékezetemben és találtam. Évek előtt egy hétig voltam ebben a világhirü szép városban, jártam a környékén, Capri-szigeten, Sorrentóban, Herculanum és Pompejiben, a Vezuvon.

Egy nápolyi lapban, távirat rövidséggel olvassuk, hajónk-, az Ultoniának az elsülyedéséről koholt hirt.

November 5. napja van már, mégis olyan meleg van, hogy

Via Roma Nápolyban.

nyári ruhában járunk. Örökmosolya van itt a napnak, örömére az utcán alvóknak.

Triesztig nem állunk meg, az ut odáig 814 mérföld. Elhagyjuk a bólogató fejü pálmákat és elérjük a tülevelü fenyőfákat.

Hajónk megindulásakor leirhatatlan szép látványt élvezünk Nápoly gyönyörü fekvésében. Lassanként eltünik. A nap, nagyon kinyitotta a szemét s a déli fényben, minden jól kivető volt, hegy alján az árnyékot adó olajfaligetet, fentebb, a megolvadt sziklatömeg, kilökött salak.

A lávaolvasztó (1030 fok) Vezuv csendes. A természet titokzatos mühelyében az erők munkájának szünete van.

Capri-sziget, mint egy régidőből való sarcophag, látszik

a szétrepedt, magasból a tengerbe hullott nagy sziklatuskók is. Nézegetem, hol van a Kékbarlang, merre jártam egykor Capri és Annacapriban, a repkénynyel boritott házakban, téren, ahol táncra perdültek a párok, a Salto di Tiberio-n, amely magas helyről dobatta le korláttalan hatalmi örjöngésében a zsarnok és szörnyeteg császár, a rabszolgáit, hogy gyönyörködjék a vérük szétfrecscsenésében.

A föld peremén, emelkedett sziklaparton, vonatok előtünése és eltünése van, alagutba bujása. Amalfinak a napsugár aranyos

Amalfi.

zománcával bevont gyönyörü látképe, a természet áldott ékességei. A távolban, lilás fátyolban. A látcsőnek van dolga, csodaszép a panoráma. Olaszországban, a nászutazás hanyatló sportjában is felkeresik azokat a helyeket, ahol télutón is tavasz van, tavaszon pedig az almafa és citromfa virágai illatának az összevegyülésétől legédesebb illat van. Szép ország, virágos kert, melyben a cedrustól a félcserje izsópig megvan minden, de szegényország, melyben ma-holnap talán a macskák is adóalanyokká válnak.

A Messinai-tengerszorosban Scilla és Charibdis között ujra elmegyünk. Nézzük a hullámjátékot. Hegyhátakkal védett városok és városkák látszanak. Fent, katlanszerü mélységek, lent, fehér

vitorlás halászbárkák nagy számmal. Egy-egy pálmafa emeli fel a bozontos fejét. Nem lehet mondani róluk, amit az alaxandriai-akról: Sub pondere crescit palma. A fenyvesek tengerét szeretném már látni.

A hajó körül fürge delfinek pajzán ugrándozása. Egy kis szél segit a sirályok csapdosó szárnyát lebegtetni.

Kopár a vidék, mégis regényesek a vulkanikus kövilág ormai, laposabb csucsai, völgyei és szakadékai; látcsövek a kezekben. Vonatok futnak a partoldalon. A vidék kinyilik és elzáródik, közbül az égen ködös melegség.

A hajón a politikai élet sodrából kiestünk. A Nápolyban beszerzett olasz lapokat olvassuk, hogy tudjunk európai hireket, a japán-orosz háboruról ujabb eseményeket.

A Nápolyban megjelent Il Matino november 5-iki számában, egy Algir körül történt tengeri nagy hajó-szerencsétlenségről, sok emberélet elveszéséről olvasok. Tengeri uton kétszeresen hatnak ránk az ilyen esetek.

Bécsben az a hir röppent szét, hogy egy kivándorló hajó, mely Fiuméból indult New Yorkba, elsülyedt 2200 utassal. A Cunard Társulat new yorki vezérirodája kábelezve cáfolta meg a hamis hirt.

Denk kormány-biztos gyakorlat kedvéért, de hogy maga is meggyőződjék a közbiztonságról a hajón, vész jelet adat. Minden mentő csónak előtt 50 másodperc alatt 6 legény állt sorban, készen a mentésre. Szakácsok, kukták fehér sapkában és köténynyel, a matrózok szutykosan, piszkosan. Szinek ellentéte fehérben és feketében. A pincérek le-föl szaladtak a lépcsőkön,

Egy barázda billegető került a hajóra. Nem hessegeti senki, mégis száll ide, száll oda, tetőszélekre, azután pihent szárnyán tüneményszerüen suhant el. Nem látunk benne vészt jósló madarat, de megsajnáljuk, mikor kerül haza szegényke. A fecskéről halljuk, hogy percenként 3355 méternyi sebességgel repül, legalább igy számitotta ezt ki egy antwerpeni kiváncsi baromfitenyésztő. Rólad billegető kis madár, aki nem tudom én miféle barázdáról tévedtél ide, nem tudjuk, milyen gyorsan vagy képes légi utadat megtenni.

Az Aetna tüzhányó hegy hóval van boritva, a tél rejtőzködik szakálas ormán. A hegy, fehér palástjában, a levegő átlátszó képességében messzire, fél napig látszik. Nem morgott, nem füstölt, a földalatti erők nem mozdultak benne, nem müködött, mintha

kihült tölcsér volna, pedig nem, nem az. Időnként kitör a vulkán, ömlik a láva. Az Etna-láva 960 fok melegben olvad meg.*) A föld titkos erői hol itt, hol ott, de mindig nyugtalankodnak, de azért „a természet változataiban egy parány se semmisül meg, sem pedig uj nem származik," mondja Lovoisier. Ezt a mi költönk, Dömötör Pál, költőileg még szebben fejezi ki igy:

„Csillag kihuny, de még se vesz el,
Virág lehull, de ujra diszszel
Virágzik majd a rög."

Az Ottrantoi-szorosba érünk szép este. Vörösség az égaljon. Csacsogó természet, Crnagoracné asszony, ki az egész uton — mondanom sem kell — rengeteg sokat kalatyolt, nyomban előállt a verssel:

Rosso di sera,
Bell tempo si spera.
Rosso ala matina,
Pioggia é vicina.

Tehát jó időnk lesz! Hozzáteszem, nyári meleg van, könnyü szövetcipőben járunk, amint azonban éjszakra fordultunk, bágyadt a napsugár, fokról-fokra szállott le a hőmérő, előkerült az őszi ruha, utána a téli. Hüvösre vált a lég. Erőlködött a bóra. A csapdosó szél, nagy lehelettel járt.

Pólát nem látjuk, fénytelen az éjszaka. Elpihentek a sirályok. A parti világitó-torony fénye, megismételte percenként a körforgását. Olykor-olykor néhány csillag éber szeme csillan ki az éjszakából, de azután eltakar mindent szem elől, a gomolygó őszi köd, mire következett a mindinkább sötétlő őszi éjszakának zugó vihara. Nápoly óta jóval gyorsabban haladunk, mert már csak 400-an vagyunk, alig látszik élet a nagy hajó területen. Mindenki csomagol, készülődik, szedi össze tárgyait s 21 napig szünetlenül tartó tengeri nehéz ut után, végrevalahára, hajónk járása, gőzlélekzése meglassudva, hörgése, szuszogása elál és szerencsésen partot érünk Triesztnél.

Feltünik, a fák nedves ágai itt már milyen kopaszok, lombtalanok s az emberek milyen vastagon öltöznek, reggel ködkürtök bugtak már a hajókról.

Az izetlen, angolos kemény étkek után, a trieszti vendéglőben, középeurópai kényelemben, jól izlett a leves, marha hus, erdélyiesen: sóbafőtt, a bécsi szelet, rántott csirke.

*) Dufour kova-hőmérője 1200 Celsius fokot áll ki.

Fiakerre*) ülök és az ismert várost bejárom.

Az Amerikából hozott emléktárgyaimért, vámmal keményen megsarcoltak, különösen sokat fizettettek a barátaim számára hozott szivarért, dohányért.

Este vasuton át mentem Fiuméba, melyről Kossuth mondja: „Fiume Magyarországnak egyetlen kapuja, melyen át a nagy nyugatnak kereskedelmi élete a maga gazdagságával népünknek boldogságot és jólétet hozva bevonulhat." Fiume révvárosunkból haza, a Kárpátok ölén pihenő szép Magyarországba. Az éjjeli vonattal mentem az itthonvaló békességbe.

Pénteken indultam, pénteken érkeztem, előitéletmentes, a Gondviseles intéző kezének a vezetése mellett jártam Isten szabad világában, szerencsésen jártam-keltem és sokat láttam. Az emlékek, emlékezetemben fel-felvillannak.

Utazásom végeszakadt. Gyorsan ment a vég, mint amiként szokott lenni, földi vándorlásunkban az élet

VÉGE.

*) Fiakrius, franciásan Fiacre, IV. Jenő skót király fia, (VII. század) szent volt, augusztus 30-án ünnepli az egyház. Lemondván a trónról Franciaországba ment remetéskedni. Zarándokló hely lett a sirja. Sauvage Miklós volt az első, aki kocsikat tartott bérbe, vállalatának védszentjeül szt. Fiacre-t választotta s a szentnek a képét a kocsikra festette. Fiacre lett azután, a bérkocsi neve.

Idegen szavak tára ehhez a könyvhöz.

A.

Abricot, apricot, sárga barack.
Absolut, föltétlen, korlátlan, tökéletes.
Academia, Academy, tudósok vagy müvészek társasága, főbb szakiskola.
Accord, zenei összhangzás, megegyezés, egyesség, szerződés.
Achat, változó rétegü drágakő.
Achilles, a trójai háboruban vitézkedő görög hős.
Acnida, australis, egy növény Ausztráliában, melynek leggyorsabb növése van.
Acra, terület-mérték Éjszak Amerikában, amely mintegy 40 ár-t foglal magában, egy ár, 100 négyszegméter.
Acrobata, erőművész, kötéltáncos.
Acropolis, fellegvár.
Ad, hoz, hez, ad vocem, a szónál eszembe jut, megjegyzendő.
Administration, közigazgatás.
Aeolus, szellőzés, szellőztetés.
Aesopus, Aisópos, atyja az állatmeséknek, Kr. e. 600 év körül élt.
Aether, legfelső légréteg, erős szagu, éghető légnemü folyadék.
Alpha, a görög ábc első betüje.
Ágát, lásd Achat.
Agave, az amarillisfélék alcsaládjához tartozó, husos levelü, hosszu életü növény, levélrózsájából sok év után virágszál fejlődik, 4000 harang alaku kis virág is van rajta.
Agave americana, százéves aloé, Mexicó a hazája.
Agency, tevékenység, ügynökség, hiradó ügynökség.
Ago, ere, cselekszem, teszek.
Agricultura, Agriculture, földmüvelés.
Ahead, előre, fel, go ahead, menj előre.
Aid, segitség.
Aires, irek.
Air, levegő, dalam.
Alabastrom, finom fősz, tiszta gipsz.
Album, képeket, kéziratokat, verseket tartalmazó emlékkönyv, kép gyüjteményes könyv, több szerző dolgozataiból álló könyv.
Alderman, tanácsnok, tanácsbeli tag.
Alexander, Sándor.
Alexandria, Nagy Sándor által alapitott kikötő város Egyiptomban.
Alhambra, mór királyi palota Granadában.
Alkohol, borszesz, mely a vizanyagtól meg van tisztitva.
Alkorán, Korán, a törökök hitforrása, Mohamed valláskönyve, Mohamed tana.
All, egészen, teljesen, mind, all right! minden rendben van! sportban is használatos kifejezés, helyes, all aboard, hajóra szállni!
Allegoricus, a, um, képes hasonlatu, példázatos, képbeszédes, nézletes.
Alleluja vagy halleluja, magasztaljátok az Urat!
Allerbest, a legjobb.

Alles, minden, az egész.
Alligator vagy Kaiman, Amerikában élő, a krokodilok rendjébe tartozó állatnem.
Alluvium, áradvány, uszadék föld, iszaplerakodás.
Almighty, mindenható.
Aloé, Aloes, a liliomfélék alcsaládjához tartozó husos levelü növény.
Alpari, hasonértékben.
Amazon, kebelnélküli, a Feketetenger keleti partján ázsiai harcias nők, a mese szerint jobb mellük leperzseltetett, hogy jobban kezelhessék az ijat, vitéz asszony, harcias nő.
Amalgamizálni, összeelegyiteni, foncsorolni, szorosan összekapcsolni, összeolvasztani.
Ambitio, dicsvágy, becsületvágy, nagyravágyás.
Ambulance, mozgó tábori kórház.
Amen, ugy legyen! ugy van!
American, americanus, amerikai, amerikanismus, általános kereszténység, amerikanisch, amerikaiasan.
Amethyst, ibolyakékszinü drágakő.
Amicus, barát.
Amor, szeretet, a szerelem istene.
Amphora, szükszáju, kétfüles nagyobb boros korsó.
An, an, on, en, ön.
Analfabeta, olvasni nem tudó.
Anarchista, a törvényes rend ellenzője, felforgató.
And, és, is.
Andalusia, spanyolországi tartomány.
Andes, Andok, egy nagy hegység Amerikában, Cordillerák.
Andrew, András.
Angelus, angyal.
Anglican, angol, angolországi.
Annexed, csatolt, hozzájárult.
Annonce, hirdetmény, hirdetés.
Apathia, közömbösség, érzéketlenség, fásultság.
Aphorismák, gondolat töredékek, rövid gondolatok.
Apollo, Jupiter és Latona fia, Diana fivére, a magasabb szellemi munkásság, költök és jövendő mondók istene, később a nap istene.
Apparatus, készülék, előkészület.
Appear, megjelenni.
Applicatio, gyakorlatba vétel, alkalmazás.
Aqua, viz.
Aquarium, vizi állatok és növények mesterséges tartója.
Aqueduct, régi vizvezeték.
Ar, területmérték Éjszak Amerikában, mely 100 négyszegmétert foglal magában.
Arc, arch, arche, iv, a körnek egy része, hajlás, hid, bolthajtás.
Archipellagus, szigettenger.
Argus, Argos Panoptés, a tehénné változtatott Io százszemü őre, szemeit álom soha sem fogta.
Ariadna, e, Minos krétai király leánya, aki Theseust, a minotaurusnak szánt áldozatot az utvesztő tévelyből fonál segitségével kimentette.
Aristocratia, előkelőség, nemesi uralomhoz tartozó.
Aristophanés, hires vigjáték iró, görög költő, Kr. e. 450.
Aristoteles, athéni bölcs, Kr. e. a IV. században.
Arithmetica, számtan.
Armadia, hadsereg.
Army, hadsereg.
Around, körös-körül, körülöttem.
Ars, Art, Arte, müvészet, mesterség.
Arsenal, fegyvertár, hadszertár, hajó-hadi szertár.
Artézi-kut, furt kut, Artois francia grófságról elnevezve, hol már régebben több ilyen kut volt.
Asbest, fonalkő, kőlen, foszlánykő.
Ascensio, fölmenetel, fölszállás, Krisztus mennybemenetele.
Asceta, szigoru erény gyakorló, erénykedő.

Aspázia, müvelt, szellemes, szép görög asszony, Miletusból Athenbe jött, akinek kedveért Pericles elvált a nejétől, Sokrates is szeretett vele társalkodni, Athenben sok csipős megjegyzést tettek rá.

Aspic, huskocsonya.

Assimilatio, hasonitás, összeolvadás.

Association, társulat, társulás, egyesülés.

Assort, összeválogatni.

Astaroth, a régi zsidók ércbálványa.

Asteroidák, kisebb bolygók, amilyen Vesta, Juno, Ceres, Pallas.

Astma, nehéz lélekzés, fuladozás, lélekzési nehézség.

Astronomia, csillagtan, csillagászat.

At, hoz, hez, ban, ben.

Athletica, küzdés, bajvívás mestersége, mérkőzés, birkozás.

Athene, a rómaiak Minervája.

Atmosphaera, légkör.

Atom, parány, egy elemneka legkisebb részecskéje, mely már feloszthatlan.

Attractio, vonzás, vonzódás.

Auditorum, hallgató terem.

Auf, fel, ra, re.

Autocraticus, korlátlan uralmi.

Automaticus, önmozgásu, a gépezetben lévő olyan erő, mely külső segitség nélkül mozoghat.

Automobil, gépkocsi, magától mozgó.

Autonom, önkormányzati, saját törvényei szerint élő.

Ave, légy üdvöz.

Ave maris stella, üdvözlégy tenger királynője. (Mária.)

Avec, val, vel, nál, nél, mellett.

Avenue, fasorokkal beültetett ut, fasoros bejárat.

B.

Baby, kis gyermek.

Bacco, egy kártyajáték.

Bachus, Zeus fia, a bor istene a görögöknél.

Bacillus, pálcaalaku gombák, melyek a vért megfertőzik, betegségeket okoznak.

Back, háta, hátulsó fele valaminek, back green, zöld hátu bankjegy.

Bahama-szigetek, 14 nagyobb és mitegy 500 kisebb sziget a Mexicóiöböl előtt.

Bakery, sütemény kirakat.

Baksis, borravaló, ajándék, szolgálat fejében adott jutalmi összeg.

Bakterium, fertőző betegséget okozó gomba, a szerves élet legalsó fokán álló, pántlika alaku górcsövi lény.

Baldachin, mennyezet, oltár- vagy trón mennyezet, keleti eredetü, hordozható vagy helyben álló mennyezet.

Balek, ügyefogyott ember, jószivü, aki felhasználtatja magát; a balek szó, törökül halat jelent, de beszélnek egy Balek nevü birtokos emberről is, aki Pestre járt és a jogász öcscsét a barátaival meg-megvendégelte; a jogi egyetemen baleknek nevezik az első éves joghallgatót.

Ball, labda, golyó.

Ballon, nagy labda, léggömb, léghajó.

Balustre, könyöklő, korlát-oszlop.

Balzac Honoré, francia regényiró, (1799—1850) ki az életet a maga valóságában festette s igy atyja lett a naturalismus iskolájának.

Bambus, bambusznád, Indiában egy növény, mely két láb szélességig és 60 láb magasságig nő.

Banán, forró égöv alatti lisztes, tápláló, izletes gyümölcs, mely a gabonát pótolja.

Banco, kereskedelmi pénzintézet.

Bandita, zsivány, rabló, utonálló, bérgyilkos, orgyilkos.

Banquet, lakoma.

Baptista, ahhoz a keresztény vallásfelekezethez tartozó, akik vizbemerités által keresztelik a felnőtteket.

Bar, söntés, áruasztal, melyen a bort kimérik.
Barbár, durva, kegyetlen.
Basalt, vulkáni fekete kőnem, mely egész hegyeket alkot.
Basilica, eredetileg a törvényhozás és üzleti forgalom számára emelt épület, most az ezek mintájára épült templom, főtemplom, székesegyház.
Bastille, eredetileg bastide, bástya mint védmü, körfal, várkastély, államfogház Párisban, melyet a forradalomban 1789. évi julius 14-én lerombolt a nép.
Battery, ágyutelep, ágyuüteg.
Bay, öböl.
Bazar, piac, széles utca, vásártér, árucsarnok, keleten üzleti helyiség, nálunk nagyobb épület átjáró udvaraiban lévő üzleti helyiségek, árucsarnokok.
Bazsalikom, az ajakosok családjához tartozó, jó illatu, fehér virágu félcserje, mely a meleg éghajlat alatt tenyész, füfajtája kertekben nálunk is, a nép szereti, imádságos könyvbe teszi.
Beatus, a, um, boldog.
Beau, bel, belle, szép, magasztos, nemes, előnyös, tekintélyes, beau monde, előkelő világ, szép világ.
Beautiful, szép.
Beef, marhahus.
Beefsteak, angol rostélyos, marhahus szelet.
Bell, harang.
Bello, a, szép.
Ben, bene, jól.
Bengalia, Ázsiában az Alsó Ganges vidéke.
Benzin, folyadék, mely a kőolaj párolásából van, folttisztitó.
Beton, kőtörmelék vagy kavics elegyitése habarcscsal, mely összeköti azokat.
Betrübt, szomoru, bus, szontyolodott.
Bible, Biblia, Szentirás, szent könyvek.
Bicycle, kerékpár, vasparipa, kétkerekü jármü.
Bier, sör.
Billiárd, tekeasztal, tekejáték.
Billio, milliomszor millió.
Bird, madár.
Birma, angol tartomány Hátsó Indiában.
Birmingham, Angolország legjelentékenyebb fémipar üző városa.
Biscuit, kétszersült, piskóta.
Bison, vadbivaly.
Blanc, blanche, fehér, halvány.
Blatt, falevél, könyvlevél.
Blessed, áldott, szerencsés, szent.
Block, tömeg, tuskó, block of houses, házak négyszege.
Blouse, eredetileg vászon zubbony, most selyemből is.
Boa constrictor, óriás zuzár kigyó.
Board, deszka, asztal, tábla, hajópárkány.
Boarding, tartás, táplálás, étellel tartás.
Boat, boot, komp.
Bohéme, rendetlenül élő iró vagy müvész, az irók és müvészek világa.
Bois, fa.
Boje, horgonyjegy, vizen úszó hordó, mely horgonyhoz van kötve, annak a fekvését mutatja.
Bolanden Konrád, álneve Bischoff József Eduárd Konrád német irónak.
Bonus, a, um, jó.
Book, könyv.
Bóra, éjszakkeleti szél az Adriaitengeren és a Karszton.
Borg, vár.
Boulevard, fával beültetett városi széles ut.
Boulognei erdő, nagy park Páris nyugati oldalán.
Burlesque, bohó.
Boxe, boxing, ököl vívás, angol ökölharc.
Boy, fiu, tanuló.
Boycott, kiközösités, kizárás, elszigetelés.

Börse, tőzsde.
Brahma, az ind háromság egyik tagja, legfőbb lény, isten.
Brandy, angol pálinka.
Brawn, testesség, izomerősség.
Bread, kenyér.
Breaker, megszegő, törvényt áthágó.
Breakfast, reggeli.
Breviarium, papi imakönyv, zsolozsmáskönyv.
Brei, pép, kása.
Bridge, hid.
Brocat, brokát, virágos nehéz selyem szövet, néha aranynyal, ezüsttel átszőve.
Broiler, rostély.
Bruder, fivér.
Bucephalus, Nagy Sándor macedoniai király kedvelt lova.
Building, épület.
Bulldog, egy erőteljes kutyafaj, szószerint bika-kutya.
Buen retiro, jó visszavonuló hely.
Burg, vár, erősség.
Burnusz, csuklyás, többnyire fehér gyapot köpönyeg.
Bursch, a Burschenschaftban német egyetemi tanuló.
Business, üzlet, kereskedés.
Byron György Noel Gordon lord, Angolország legnagyobb költője Shakespeare és Milton után.

C.

Cab, kocsi, fiaker.
Cabbage, káposzta, kelkáposzta.
Cabine, hajószoba, fürdői öltöző szoba.
Cabinet, benyiló, dolgozó szoba, fejedelmi belső tanács.
Caesar, császár, eredetileg a Julia nemzetség egyik ágának a családi neve, melyből való volt Cajus Julius Caesar.
Caffee, café, kávé, kávéház.
Cage, kalitka.
Cake, kalács.
Caliber, csőüreg kör.
Calvaria, Golgotha, böjtben bucsujáró imádkozó hely a katholikusoknál.
Camera, kisebb szoba, boltozat, állami kincstár kezelése.
Campanille, harangláb, harangtorony.
Campus, mező, gyakorló hely, tér.
Canal, csatorna.
Capitalismus, a tőkepénz uralma.
Capitol, capitolium, eredetileg várlak ó Rómában, most Amerikában a városok fő-, főleg kupolás épületeit nevezik Capitolnak.
Carboneum, széneny, carbonicum alcali, szénsav.
Carrara, város Olaszországban, körülötte a hegyekben fehér márvány van, mely igen becses, legjobb, legszebb márvány.
Cartel, szerződés gyárosok között, az államok között is, menekülők, szökevények kiadatására nézve.
Casa, ház.
Cascade, vizesés.
Cassa, pénztár.
Castle, vár, várlak.
Catalogus, sorjegyzék, lajstrom, névsor.
Catalpa, trombitafa.
Catastropha, lásd katastropha.
Cathedral, székesegyház, főtemplom.
Catholicismus, általános vagy közvallás, a római egyház vallástana.
Catholicus, a, um, a római egyház hive, pápista, általános, mindenre kiterjedő.
Catsoup, jóféle leves étel osztrigából.
Cave, barlang.
Caveo-, ere, óvakodom, vigyázok.
Caviár, besózott halikra, főleg tokés vizáé.
Celluloid, kánfor és őrlött durranó gyapot keveréke.
Cement, homokos mész, kőragasz.
Cemetery, temető.
Centaurus, ló-ember, hitregetani szörnyeteg, csillagzat az égen.

Centesimo, egyszázad része a lirának, az olaszországi pénzegységnek.
Centimeter, a méternek a század része.
Central, központi.
Centralisatio, központositás, központosulás.
Centre, központ, középpont.
Cerealia, gabonanemüek, a földmüvelés termékei.
Ceres, Saturnus és Rhea leánya, a földmüvelés istennője, egyik bolygó neve.
Certus, a, um, biztos, bizonyos.
C' est á dire, azaz, hogy.
Ceylon, Elő India déli végében egy szép sziget, a legszebb tropikus növényzetéről és gyöngyhalászatáról hires.
Chablon, minta, kapta.
Chaise, szék, chaiselongue, heverő pamlag, nyugágy.
Chant, ének, dal.
Chaos, össze-visszaság, zür-zavar, zür, ür, határtalan tér, alvilág, sötétség országa, melyből az elemek különválása után a világ előállott.
Character, jellem, lelkület, jegy, jelleg, hivatal, rang.
Charity, keresztényi szeretet, emberszeretet, jótett, adakozás.
Charibdis, örvény, Calabria és Sicilia között, lásd bővebben Scyllá-nál.
Charming, varázslatos.
Charta, törvény az alkotmányról, lappapir.
Chauffeur, fütő.
Chemia, vegytan, vegyészet, vegytudomány.
Cheops, Kheops, Khufu, ó-egyiptomi király, uralkodott Krisztus előtt 2700. év táján, az egyptomi temető város legmagasabb piramisa az övé.
Cheese, sajt.
Chewing gummy, bagó.
Chief, főnök, első, legfőbb.
Chinatown, khinai város rész.
Chinese, khinai.
Chloroform, kábitó szer.
Chop, oldalszelet.
Cicero Marcus Tullius, a rómaiak legjelesebb szónoka. (106—43. Kr. e.)
Chrisanthemum, trombitafa virág.
Christian, kereszténynyileg, keresztnév.
Christianismus, kereszténység, keresztény vallás.
Christus, Jézus mellékneve, annyi mint fölkent.
Church, templom.
Chute, esés, leszállás, összeomlás.
Cichoria, cikoria, katáng, pótkávé.
Ciklon, forgószél.
Cine mintye, oláh fenyegető szavak, annyit jelent, hogy tarsd eszedbe, rendesen vérboszu.
Cinober, egy vörös festék, melylyel az ácsok jelölnek.
Circenses, szinkörben előadott játékok a rómaiaknál.
Circle, kör.
Circus, lovarda, szinkör, pályakör, kerekszin.
Cistercita, a Cisterciumban 1098. évben Róbert apát által alapitott szerzetes rend tagja.
Cisterna, földalatti viztartó, fogó, mesterségesen készitett viztartó.
Cithera, lant.
City, város, nagyváros, óváros.
Civilizált, müvelt.
Civitas, város, polgári társaság.
Clair, világos, fényes, tiszta, átlátszó.
Classicus, a, um, remek, örökbecsü.
Cleopatra, Kleopatra, ókori egyiptomi királynő, szépségéről, szerelméről hires, Caesar, Antonius kedvese.
Clerc, pap, irnok, irodatiszt.
Cliens, védenc, pártfogolt.
Climaticus, égövi, éghajlati, égtáji.
Clio, a történetirás musája.
Club, zárt kör, társulat.
Cocktail, ital, melyben egyebek között viz és pálinka van.

Cocoa, kakao, bab alaku gyümölcs Nyugat Indiában, melyből csokoládét készitenek.

Cocotte, ledér nő.

Codex, illetve caudex, eredetileg faderék törzsök, tuskó, melyhez a rabszolgát láncolták, s minthogy a régiek viaszszal bevont fatáblára irtak: könyv, kézirat, történeti feljegyzés, törvénykönyv.

Coelum, ég.

Coffee, kávé.

Cognac, francia pálinka, szőlőből főzött pálinka.

Colation, falatozás, kisebb ebéd, uzsonna, imbisz.

Cold, hideg.

Collége, főiskola, annak a növendékei, társulat, kar.

Colonia, gyarmat.

Color, szin.

Colorado-bogár, mely a burgonyán él, nagy tömegben tönkre teszi, igazi hazája Amerika, Coloradótól az Atlanti-tengerig.

Colossus, óriási mü, óriási szobor.

Comedia, vigjáték, bohózat, ámitás, szinlelés.

Comicum, nevetséges dolog, furcsaság.

Companista, társ.

Company, társaság.

Comptrol, ellenőrködés, ellenszámolás.

Concentricus, a, um, központos, összpontos.

Conceptio, fogantatás, fogamzás.

Concordia, egyesség, egyetértés, összhangzás.

Coney, cony, tengeri nyúl.

Conferentia, tanácskozás, értekezés, értekezlet.

Confetti, eredetileg confect, apró cukorkák, nálunk szines selyempapir pikkelyek, mikkel farsangi mulatságokon dobálózni szokás.

Congressus, gyülés, összejövetel, fejedelmek vagy meghatalmazottak-, képviselők gyülése.

Connexio, összeköttetés, ismeretség.

Conservek, szelencékben és üvegek ben légmentesen elzárt, megromlás ellen mesterségesen biztositott hus- és más ételnemüek, táplálásra való cikkek.

Constitution, alkotmány, rendelés testalkat.

Consul, ügynök, ügyvivő, kereskedésre ügyelő követ, államfő a római és francia köztársaságban.

Consummatum est, megtörtént, végrehajtatott.

Conte, rövid elbeszélés, mese.

Cooper Jakab Fenimore, matrózból lett amerikai hires regényiró. (1789—1851.)

Copf, varkocs, elmaradt, ósdi felfogás.

Corned beef, marhahus.

Correpetitio, ismétlés, pótoktatás.

Counti, grófság, kerület, megye.

Countryman, földi, hazafi, tájékbeli ember, honpolgár.

Court, udvar, udvarhely, törvényszék.

Cosmopolita, világpolgár.

Costume, viselet, ruhaviselet, jelmez.

Cox, koksz, kéntartalomtól megfosztott, kiégetett kőszén.

Crap, egy kockajáték.

Crayon, irón, rajzón.

Cream, creme, tejfel, tejszin, föle, java valaminek, előkelő társaság.

Cresco, ere, nőni, növekedni.

Critica, birálat, birálás.

Croupier, bankadó segéd, bankárhelyettes, játszó segéd.

Cruz, crux, kereszt.

Csibuk, török pipa, rendesen hosszu száru.

Cultura, müveltség, müvelődés, müvelés, tenyésztés, termesztés.

Cum, val, vel, együtt.

Cur, miért.

Cura, gond, gyógymód.
Custard, tejpástétom, tojás hab, felszin.
Custom, szokás, használat, custom hous, vámház.
Cybele, Cybeline, a frigek nemzeti istenasszonya.
Cyclops, kerek szem, Vulcan legénye egy szemmel a homlokán; a cyclopsok Homérnál emberevő vad óriások, Siciliában laktak.

D.

Damas, damask, virágos, habos szövet.
Dame, hölgy, asszony, nő.
Damson, szilva.
Dandy, arszlán, piperkőc, nyalka legény.
Darauf, arra, azon, rajta.
Day, nap, határidő, szabott idő.
De, ból, ből, ról, ről, tól, től.
Debat, vita, szóvita, szóbeli tárgyalás, élénk megvitatás, parlamenti vita.
Decolleter, nyakát, mellét mezteleníté tenni, egy ruhát kivágni.
Deoratio, diszités, diszitmény, rendjel.
De internis non judicat praetor, a biró nem itél a bensőről.
Delegatio, kiküldés, biró küldés, kiküldöttek tanácskozása.
Delinquens, bünös, vétkes, gonosztevő.
Delirium tremens potatorum, agyficlob.
Delphin, hal, cetféle tengeri emlős állat.
Delphos, Apollon fia, héros.
Delta, a görög d betü, a Nil ágak által képezett háromszegü sziget.
Democratia, népfelség, népuralom, a népfelség elvére fektetett alkotmány.
Democraticus, a, um, népuralmi, népies, népfelségi, az Amerikai Egyesült Államokban a szabad kereskedés előnyeit hangoztató párt.
Demon, ördög, rossz szellem.
Denique, végre, végtére, valahára.
Denn, mert, mivel.
Depot, raktár, rakhely.
Der, die, das, himnemü, nőnemü, semleges határozó névelő.
Desinit, végződik.
Desto, mennél, minél, annál inkább.
Deus, Isten.
Deutsch, német, Deutschland, Németország.
Deux, kettő, mind a kettő.
Desum, nem vagyok, desint, nincsenek.
Di, hol.
Diabolus, ördög.
Diadéme, homlok fejdisz.
Diagonalis, szegirányos vonal.
Dialectica, észtan, vitatkozástan.
Dichter, költő.
Dico, dicere, mondani.
Dictator, teljes hatalommal felruházott államfőnök.
Dignitas, méltóság, előkelőség.
Dilabuntur, elenyésznek, elfogynak.
Dinner, ebéd, főétkezés.
Diorama, áttetsző panoramaféle festmény, tükrök és üvegek által adnak hozzá tetszés szerinti világitást.
Diplomata, államférfiu, külügyekben jártas.
Direct, egyenes, közvetlen.
Dirty, sáros, piszkos, közönséges.
Discordia, egyenetlenség, veszekedés, viszály, villongás.
Discret, titoktartó, hallgatag, szerény, tapintatos.
Discus, kerék, karika, tányér, melyet vetésre használnak a sportban.
Disputo, are, vitázni, vitatkozni, versenyezni.
Distoma, vérrel táplálkozó parasita.
District, kerület, járás.
Diva, istennő, isteni nő, ünnepelt művésznő, kitünő énekesnő vagy táncosnő.

Divide et impera, bontsd meg és uralkodj rajta, vagyis egyenetlenséget kell támasztani a részek között, akkor könnyen lehet rajtuk uralkodni.
Do, dare, adni.
Dog, szelindek, angol kutya.
Dogmatismus, állító-elvüség.
Dollár, ezüst tallér az Éjszak Amerikai Egyesült Államokban, értéke 5 magyar korona körül.
Dolor, fájdalom.
Dom, ur.
Domestic, házi.
Dominál, uralkodik.
Dominion, urasági terület, határ, birtok.
Domino, számjáték, rajzolt szőnyegek, álarcos öltözet, álcaköpeny.
Domus, ház.
Don Jouan, szerelmeskedő férfi, merész, nőszöktető.
Donna, asszony.
Dorado, aranyból, aranyozott.
Doriai, a legrégibb és legegyszerübb oszloprendszerhez tartozó.
Dormitoriun, Dormitory, közös alvó terem, háló terem.
Dorothy, Dorottya.
Down, pehely, domb.
Drama, szinmü, szomoru esemény.
Draw, huzni, feszíteni magához, visszahuzni.
Drink, ital.
Dsámi, nagyobbszerü mohamedán imaház.
Dsedda, város török Arabiában.
Du, te.
Dynamit, erős robbantó szer.

E.

Eanke, rabszolga.
Early, korán reggel, idején.
Earth, a föld.
East, kelet.
Ecce, ime, ecce homo, imeazember.
Ecclesia, egyház.
Echt, igazi, valódi.
Economy, háztartás, gazdálkodás.
Education, nevelés.
Ehe, házasság, házas élet.
Eiger, meredek mészkőhegy a Berni Alpokban.
Eight, nyolc.
Ein, egy.
Eldorado, el Dorado, aranyország, az arany mesés országa, nagyszerü világ, remek állapot.
Elector, választó polgár.
Electricity, villanyosság.
Elegans, elegant, e, diszes, választékos, finom, ékes.
Elevated, oszlopokon magasan járó villanyos kocsiut.
Elevator, gabona torony, emelő gép, felhuzó készülék.
Elle, elle méme, ő, ő maga.
Ellis Island, sziget New York mellett, melyen az uj kivándorlási ház van.
Elysium, kéjlak, a boldogok hazája a régi irók és költők leirása szerint, a görög hitregetan szerint az üdvözültek hazája.
Emancipatio, emancipation, felszabaditás a rabszolgaság alól, felruházás egyenlő polgári jogokkal.
Embassy, követség.
Emotio, megindulás, megilletődés, felhevülés.
Empire, ország, empire City, New York.
English, angol.
Engraving, vésés, bevésés.
Epicharmos, görög vigjáték iró, Kr. e. 540 év körül.
Episcopalis, püspöki, a püspöki egyház tagja Amerikában vagy Angolországban.
Epitheton, jelző, jelzés, mellékszó, járulékszó.
Equitable, méltányos, igazságos.

Eripuit, kiragadta.
Es, harmadik személy, semleges, ez, az.
Escorial, Escurial, királyi lak és zárda Madrid közelében.
Espana, Spanyolország.
Espozicione, kiállitás.
Ethika, erkölcstan, erénytan.
Ethnographia, néprajz, népleirás, az ethnos és grapho görög szavakból, az előbbi, népet, utóbbi, irok jelentéssel bir.
Etiquette, felirat, cédula, tartalom.
Étiquette, udvari szokás, szigoru társadalmi illemformák.
European, európai módszer szerinti.
Europeizálódni, európei szokásokat, erkölcsöket venni fel.
Ex, ból, ből.
Exchange, váltás, cserélés.
Executive, végrehajtott, executive power, végrehajtó hatalom.
Executive grounds, az a telek, hely, melyet a törvényhozó hatalom kijelölt, pl. az elnök lakhelyének.
Ex lex, törvényen kivül lévő állapot.
Existentia, lét, létezés, az a miből élni lehet.
Export, kivitel.
Exposition, kiállitás.
Exprés, futár.
Express train, futárvonat.

F.

Fac-simile, csináld hasonlónak, az eredetihez teljesen hasonló, megegyező, kézmás, pontosan utánzott kézirás.
Fagot, bugósip.
Faille, nehéz selyem szövet.
Fair, évi vásár.
Fair, szép, tiszta, világos.
Faire, csinálni, tenni, készitени.
Fairmountpark, szép park.
Falcon, sólyom.
Fall, esés.
Falliment, bukás, csődbe jutás, fizetés megszüntetés.
Falstaff, egy lovag torzképe Shakespeare, IV. Henrik és a windsori vig nők cimü müvében.
Fama, hir.
Fare, utazás, utipénz, utiköltség.
Fan, legyező, kerék, készülék a szellőztetéshez.
Fantásia, gondolat, ötlet, képzelő erő, ábránd, zene, agyrém.
Fariseus, képmutató.
Farm, gazdaság, majorság, bérelt földbirtok, puszta, főleg Amerikában.
Farmer, gazda, földbérlő.
Far niente, semmitevés.
Fashionnable, divatos, előkelő, divathős.
Fauna, állatvilág, valamely területen otthonos állatfaj, ennek a leirása.
Federal, szövetséges.
Felice, felix, szerencsés.
Femina, nő, asszony.
Feminista, nők jogait hirdető.
Fenix, lásd phönix.
Ferient, elvisznek, magukkal ragadnak.
Ferry, komp.
Festival, ünnepi, ünnepélyes, ünnepnap.
Fetis, bálvány, istenként tisztelt tárgy, tárgy bálványozása.
Fright, viaskodás, vitatkozás, veszekedés.
Filum, fonál.
Fire, tüz, tüzvész.
First, első.
Fish, hal.
Fishery, halászat.
Fisicum, lásd Phisicum.
Five, öt.
Flamingó, vörös gém, lángmadár.
Fleken, rostonsült.
Flirt, a francia fleurir (virágozni. diszleni) szóból származó angol szó, jelentése: kacérkodás, virágos-, bur-

kolt-, kétértelmü beszéd, csipkedő társalgás, udvarolgatás.

Flood, hullám, vizáradás.

Flora, virágok istennője, tavaszistennő, valamely vidék növényzete vagy ennek a leirása.

Florida, éjszak amerikai egyesült állam a Mexicói-öbölnél, mely magában foglalja a hasonnevü félszigetet is.

Flotta, hajóhad, hajósereg.

Fluvio, folyam.

Folians, ivnagyságu könyv.

Fonograf, phonogragh, Edison találmánya, hangiró gép, készülék, mely a bele szóló hangját több-kevesebb természetességgel idők multán is visszaadja.

Foot, láb, foot ball, rugó labda, labdarugás játék.

For, ért, miatt.

Formatio, alakitás, idomitás, képzés.

Forest, erdő, forester, erdőlakó, erdész, vadász, forestry, erdő.

Foro, forum, tér, köztér, piac, a régi Rómában népgyülés helye.

Fort, erőd, erősség, kisebb vár.

Fortuna, a ferre szóból, melynek jelentősége: hozni; a szerencse és sors istennője, előre nem látható váratlan és kiszámithatlan dolgok forrása.

Foszfor, lásd phosphor.

Fotogen, fényanyag.

Four, négy.

Foxterrier, angol borzeb, taxli.

Frau, nő, asszony.

Fractus, a, um, eltört.

Franc, franque, francia pénzegység, körülbelül mint a mi koronánk.

Frankfurti, egy kolbásznem.

Franco, bérmentesen, szabadon.

Fraternity, testvériesség.

Fremde, idegen.

Freneticus, a, um, frénétique, őrült, örjöngő.

Fritz, Frigyes.

Freyja, nőalak a skandináv hitregetanban, dalok emlegetik a szenvedélyes istennőt, két macska huzza kocsiját.

Frivole, könnyelmü, ledér, léha, lenge.

Frisura, fésülködési mód, hajfodrozat.

Frontier, határ.

Fuit, volt.

Fulmen, villám.

Fulton Róbert amerikai mechanikus, az első gőzhajó épitő. (1765—1815.)

Furia, félistennő, ki az alvilágban a gonoszokat kinozza, a gyötrelem és boszu istennője, civakodó nő, bőszültség, düh.

Foror, düh, dühösség.

G.

Gallery, csarnok, fedett folyosó, hosszu terem, karzat.

Gallon, 38 liternek megfelelő amerikai ürmérték.

Galvanismus, Galváni bolognai tanár által felfedezett (1791) állati villamosság.

Galveston, szigetváros Texasban, a tengeri vihar csaknem egészen elpusztitotta 1900-ik évben.

Gambrinus, monda szerint a sört feltaláló német király.

Game, vadászat, vadász zsákmány.

Ganymedes, Jupiter pohárnoka, szép fiu.

Garde de dame, idősebb nő, ki a fiatalt kiséri, nőőrző.

Garden, kert.

Gazella, az antilopok alcsaládjához tartozó, karcsu termetü, üres szarvu zerge.

Geben, adni.

Geist, lélek, szellem.

Gejzir, sugárban lövelő időszaki meleg forrás.

Gelatin, kocsonya.
Geld, pénz, Geld ist hin, alles ist hin, a pénz és minden oda van.
Gemma, gyürübe való metszett drágakő, különösen olyan, melynek a lapjából alak van kivésve, domboruan vagy homoruan.
Gemüthlichkeit, kedélyesség, szivélyesség, jó indulat.
Gendarme, csendőr.
Generalis, általános, tábornok.
Genialis, lángelméjü, lángeszü.
Gens, nép, nemzet, faj.
Gentleman, müvelt, becsületes uri ember, gavallér.
Geologia, földtan, geologus, földtudós.
Geometria, földmérés, mértan.
Gericht, törvényszék, itélet.
German, ó-német.
Germania, Németország, germanizatio, németesités.
Gero, ere, viselek, hordok.
Gésa, a japán táncosnők és énekesnők neve.
Gethsemane, kert Jeruzsálem és az Olajfák-hegye között, ahol Jézus imádkozott.
Ghetto, zsidó városrész.
Geysir, lásd Gejzir.
Giardino, kert, giardino publico, nyilvános kert, városi park.
Giblets, libabélfodor.
Gig, kétszemélyre való kétkerekü, egyfogatu könnyü kocsi.
Giganticus, a, um, gigászi, óriási, hitrege szerint a gigások Jupitertől elvitatni akarták a trónt s az eget ostromolták.
Giralda, magas mór torony Sevillában, tetején zászlós alak, a zászlót a legkisebb szél is lengeti, fordul, a „girar" szóból, mely „forogni, forgatni" jelentőséggel bir, innét kapta nevét a Giralda.
Girl, leány.
Gitár, guitarra, huros hangszer, melyet az ujjal pöngetnek, lant.
Gimnazista, lásd gymnasista.
Gletscher, jégmező, jégár a nagy hegyek közt.
Globus, földgömb, földgolyó.
Gloire, gloria, dicsőség, dicsfény, szent fény, hir, név, becsület, ad majorem Dei gloriam, Isten nagyobb dicsőségére.
Glöcklein, kis harang, harangocska.
Glycerin, olajos, édes folyadék, mely a zsir szappanozásakor képződik.
Go ahead, lásd ahead.
Goat, kecske.
Gobelin, müvészileg szőtt szőnyeg, különböző alakokkal.
God, Isten.
Goddess, istennő.
Godina, év.
Gold, arany.
Golf, öböl, tengeröböl, tengeröbli viz áramlás.
Goliáth, a filiszteusoknak a vezére, nagy alak.
Gollasch, a gulyáshust igy irják a németek.
Gondola, velencei fekete csónak, sajka, ladik.
Good, jó.
Gouverner, kormányozni.
Gouvernement, kormányzat, kormányzás, kormány.
Gót, góth, gothica, épitkezés, csucsives épitkezés, gotones, egy german törzs.
Gracia, gratiae, kegy, kegyelem kellem, kegyistennők, kegyszüzek, Zeus és Eurynome leányai, rendesen három (Euphrosyne, Aglaja, Thalia,) istennői az illemes és kellemes viseletnek.
Graham kenyér, kovásztalan korpa kenyér, gyomorbajosoknak való.
Gramm, a tizedes sulymérték egysége.

Grammatica, nyelvtan.
Grand, e, nagy, szálas, magas termetü.
Grape, szőlő, szőlőfürt.
Grapho, irok.
Gras, fü, gyep, pázsit.
Great, nagy, nevezetes, hires.
Gratiful, hálás.
Green, griner, grüner, zöld, éretlen, friss, tapasztalatlan.
Green-backs, zöld hátu bankjegy, melyet a polgárháboruban adtak ki s kényszerárfolyammal birt, ma már ismét teljes értékü.
Grell, kirivó, kiáltó, szemszuró szin.
Gross, nagy.
Grotesque, nevetséges, természetellenes, különös.
Ground, grund, telek.
Guide-book, utazó kézikönyv.
Gui de Maupassant, francia iró, (1850—1893) sajátságos tulajdonságai voltak, a naturalizmus máza alatt mélyen érző kedélyt festett.
Guillottin, Guillottin dr. által felfedezett nyaktiló, kivégzési eszköz.
Gummi, mézga, gyanta.
Guter, e, es, jó.
Gutta, csöpp, gutta cavat lapidem, a csöpp kivájja a követ.
Gustus, izlés, de gustibus non est disputandum, az izlésről nem kell vitatkozni.
Gymnasium, latin középtanoda, gymnasista, középtanodabeli tanuló.

H.

Haddock, gadóc nemü hal.
Hae, ezek.
Hall, csarnok, oszlopcsarnok, terem, hivatalszoba, palota.
Ham, sonka.
Hamilton Sándor, amerikai államférfiu, (1757—1804) washington hadsegéde, később törvénytudós, majd ismét főparancsnok, nagy befolyást gyakorolt a politikai életre.
Handsome, szép, jól nevelt, illedelmes.
Happen, megesik, történik.
Hard, kemény, nehéz, fáradságos, hard drinker, nagy ivó.
Harmonica, hangora.
Harmonicus, a, um, összhangzó, összhangu, egyező.
Havanna, Cuba-sziget fővárosa.
Hasard játék, szerencse játék, vakjáték, kockajáték.
Hectar, száz ar, mely körülbelül annyi, mint $2^1/_3$ magyar hold, lásd ar.
Hecuba, Hekabe, Priamosfelesége, 19 gyermek anyja, tengerbe ugrott, Euripides szomorujátékot irt róla.
Henry, Henrik, nőneve Henrietta.
Helena, Zeus és Leda leánya; a régi kor legszebb asszonya, aki miatt keletkezett a trójai háboru, Menelaos spártai királynak volt a hitvese.
Helfen, segiteni.
Helpyourself, szolgálja ki önmagát, segitsen magán, ahogy tud.
Helter-skelter, nyakon-fejen keresztül.
Herald, hirlő, hirnök, hirdető.
Hermelin, a menyétféle ragadozó emlős állatok családjához tartozó görény, hölgy menyét, télen fehér a háta, fekete a fark csucsa, becses a bundája, hölgy prém, finom-, ritka-, drága-, fehér prém.
Herodot, Herodotos, görög történetiró, Kr. e. 480-ban született, utazott, világlátott ember, utleirásokat is irt.
Heroicus, hősi, daliás.
Hesperidák, a hitrege szerint nimfák voltak és olyan kertben laktak, melyben arany almák termettek.
Heterogen, különnemü, idegenszerü.
Hiena, a macska- és kutyafélék kö-

zött egyedül álló emlős állat, éjjeli ragadozó, döggel táplálkozik, déli Ázsiában, Afrikában honos.

Hieroglifok, képbetük az ó-egyiptomiak képjelirásában, a szent vésetek és képirásnak görög elnevezése.

Highlife, előkelő világ.

Higieia, Aesculap leánya, ugy rajzolják, hogy kigyót etet csészéből, egészség, higienia, egészségtan.

Hill, domb.

Hip! hip! hurráh! éljen! a győzelem kiáltás formája Angolországban, Oroszországban is hurrah szóval biztatnak a csatára.

Historia, history, történelem, történet, elbeszélés, historical, történeti.

Hi, ezek.

Hochquelle, magasból jövő hegyi forrás.

Hoek, hook, sarok, szeg.

Hofer András, tiróli szabadsághős, 1810-ben Napoleon parancsára agyonlőtték, csak a 13-ik golyó oltotta ki életét.

Hocus pocus, büvészek által a szemfényvesztésnél használt szavak, hoc est corpus jelentősége volna, vagy talán inkább: csiri-csári.

Holm, sziget, főleg öbölbeli vagy tengerparti.

Holy, szent.

Home, haza, lakás, lakhely, tartózkodás.

Homme, homo, ember, férfi.

Homér, Homeros, régi, leghiresebb görög költő, ki a régi görög népmondákat és népdalokat szerves egészszé füzte olyan csodálatos módon, hogy ezek, jellegükből nem vesztettek, Achilleus és Odysseus a főhősök abban.

Homilia, egyházi beszéd, szentirást magyarázó beszéd.

Horizont, látkör, láthatár.

Horse, ló.

Hortensia, sokáig virágzó magas disznövény, többnyire fehér és vöröses virágu, de van kék szinü is.

Holticulture, kertmüvelés, kertészet, horticultural, kertészeti.

Hotel, szálloda, fogadó utasok számára, de ettől eltérőleg jelent nagyobbszerü családi házat is, Hotel de ville, városház.

Hour, óra, egy órai idő.

House, ház.

How, miként, mily módon?

Hören, hallani.

Huhn, tyuk.

Humain, aine, emberi, emberséges, emberszerető.

Humanismus, az ember kiképzésére szolgáló tudományok összege, az ó nyelvek tanitására fősulyt helyező tanrendszer, humanitas, emberség, jóság.

Humbug, tulzás, szédelgés, füllentés, nagyitás.

Humor, kedv, szeszély, hangulat, kedvcsapongás, nedvesség.

Hungaria, Hungary, Magyarország, hungarian, magyar, hungara, magyar leány.

Hydepark, királyi állatkert és sétány Londonban.

Hymen, a házasság istene, menyegző, házasssság.

Hymnus, imadal, dicsőitő ének.

Hypologia, a ló ismeretéről szóló tan.

I.

Ibi, ott.

Icarus, Icaros, a hitrege szerint viaszszal összeragasztott szárnyakon menekült Krétából, magasra repülvén a nap heve, megolvasztotta a viaszt, szárnyain s a tengerbe pottyant egy sziget mellett, melyet a tengerrel együtt az ő nevéről neveztek el Icariának.

Ice, jég, fagylalt, ice cream, tejfölös fagylalt.

Idem, eadem, idem, az, ugyanaz.

Idealismus, eszményiség, eszmeiség.

Idyll, pásztorköltemény, kedves, egyszerü állapot, kép.

Illabitur, összeesik.

Illusio, áltatás, ámitás, kijátszás, rászedés, ábránd, csalkép, illusorius, ámitó, ál, csalóka, látszatos.

Imbis, lásd colation.

Impavidum ferient ruinae, meg nem rettentik, ha a világ romjai rá is hullanak.

Impero, are, parancsolni, uralkodni.

Imponál, tiszteletet, hatást gerjeszt, tekintélyt szerez, feltünik.

Import, bevitel, áru bevitele külföldről.

In, ban, ben.

Inch, egy hüvelyk.

Indepedence, függetlenség.

Industrie, ipar, szorgalom.

Ingenium, elme, ész, elmésség.

Infusoria, ázalék, ázalag, ázalékféreg, termőparány.

Inimicus, ellenség.

Inka, uralkodó törzs Peruban a spanyolok hóditásáig, rendezett államuk, magas müveltségük volt, Peru uralkodójának inka a cime.

Inn, vendéglő, kocsma, lakás.

Inside, belső, gyomor, egészség, inside passenger, kocsiban ülő utas.

Instál, kér, könyörög, az insto, are latin igéből.

Institut, institutum, intézet, tanintézet.

Integer, fedhetlen, teljes, egész.

Intelligens, értelmes.

Interparlamentaris conferentia, parlamentek tanácskozása.

Intramural, falakon belőli.

Invalid, elerőtlenült, rokkant katona.

Iroquois, egy indián néptörzs, irókéz.

Io, Inachos argosi király leánya, Zeus kedvese, pillangó.

Is, ist, van.

Island, isle, sziget.

Isolatio, isolation, elkülönözés, elszigetelés.

Italico, olasz.

Italy, Olaszország.

Iz, ból, ből.

Izisao, kiment.

Izrael, Jákob ősatyának és a tőle származott népnek a neve, annyit jelent: az Isten harcol, mert Jákob egy angyallal megküzdött, az Izrael elnevezés a Judával ellentétül használtatott, mikor a törzsek elváltak.

J.

Jacare, Dél Amerikában élő alligator.

Jaguár, a macskafélék családjához tartozó ragadozó emlős, hazája Amerika Mexicótól Paraguayig.

Jack, János.

James, Jakab.

Janz, poroszosan kiejtve a ganz.

Japanese, japáni.

Jaspis, hiacint, jácint, vöröses drágakő, elöbb értékesebb volt, Ceylonszigeten homokban találják.

Java, a holland gyarmatokhoz tartozó Nagy Szunda-szigetek egyike, legszebb és leggazdagabb, Ázsiában, az Indiai-tengerben van Sumatra és Borneo alatt az egyenlitő közelében.

Jehova, Jehovah, az örök, változatlan Isten.

Jodlirozás, Ausztria hegyi népei között divó sajátságos éneklés.

Joe Miller, öreg, régi, rossz élc, könyv élcekkel.

Joint, egyesitett, közös.

John, János.

Jóni, jóniai oszloprend, jóni épitészet, egyik neme a klasszikus görög épitészetnek, mely a Jóni-szigetekről Kis Ázsiába terjedt.

Jotta, a görögök i betüje.

Jour, nap, fogadó nap.
Journal, napló, napilap, ujság, hirlap.
Jugend, ifjuság.
Jungfrau, szűz, szűz leány, egy jéghegy Svájcban, a Berni Alpok Finsteraarhorn hegycsoportnak az egyike, 4167 méter magas.
Juniperus, borókafenyő.
Jupiter, Saturnus és Rhea fia, Pluto és Neptun fivére, Junó fivére és férje, a római vallás főistene, az Olympon lakó görög istenek feje, az ég királya, a természet ura, minden istenek főura.
Jura korszak, Jura rendszer, a Föld középkorának vagyis a geologiai másodkornak a Jura hegységben kifejlődött réteg csoportja.
Jury, esküdtszék, biráló bizottság.

K.

Kabel, vastag hajó- vagy horgony kötél, tenger- vagy földalatti táviró, illetve villamos áram vezeték.
Kaiman, ugyanaz, ami alligator.
Kaiser, császár, az uralkodók legfőbb cime, Caesartól vette nevét.
Kakadu, bóbitás fehér papagály.
Kake walk, tánc, torta tánc.
Kalamajka, szláv-tánc, keveredés, zavar.
Kaláris, kláris, a korallok családjához tartozó állat, piros részét csiszolva ékszernek használták már az ó-korban.
Kaleidoskop, képcső, büvcső.
Kaliber, cső öble, méret.
Kanibal, egy amerikai emberevő törzs neve.
Kanton, megye Svájcban.
Karaván, utazó társaság keleten, áruszállitók főleg tevén.
Karborundum, legkeményebb anyag a gyémánt után, előállitják hevitéssel homok-, só- és fürészporból.
Kartel, lásd cartel.
Kaszt, néposztály, a népeknek rendekbe osztása, keleten örökös foglalkozással vagy hivatallal.
Katalogus, lásd catalogus.
Katastropha, fordulópont, döntő fordulat, sorsfordulat, válság, gyászeset.
Kaukázusi faj, fehér emberfaj, melyhez tartozik egész Európa lakossága, kivéve a magyarokat, finneket, törököket, lappokat, szamojedeket, Dél Ázsia, éjszaki és éjszakkeleti Afrika népei is ide tartoznak.
Keep, visszatartani, akadályozni, őrizni, megfigyelni.
Kenguru, a füevő erszényes, emlős állatok családja, hátsó nagy ugró lábakkal.
Kesza, zacskó, erszény.
Khalifa, utód, Mohamed utóda, helytartója az iszlám-állam kormányzásában.
Khedive, az egyptomi alkirály cime.
Kilogramme, ezer gramm, francia sulymérték.
Kilométre, ezer méter, francia hosszmérték.
Klein, kis.
Kókusz, kókuszpálma, forróvidéki nagy fa, gyümölcse a kókusz dió.
Kolibrik, virágmadarak, a verébalkatuak rendjébe tartoznak, a legkisebb, méh nagyságu, tarka szinü, szép kis madarak.
Korállok, virágállatok, burány, kláris, egy tengeri polyp faalaku, ágas-bogas mészanyagu a váza, vörös és rózsaszinü faját ékkő gyanánt használják, 2600 fajuk ismert, nagy mennyiségben korall zátonyokat alkotnak, melyekből sziget képződik.
Korán, Alkorán, Mohamed tana, a mohamedánok szent törvénykönyve.
Kordé, kétkerekü jármü, állati vonó erőre alkalmazva.

Korintusi oszlop, a szép oszlopfőben tér el a jónitól, nyulánkabb is az oszlop.

Kosciuszkó, a lengyelek köztársaságának nagy hőse, ő szervezte a legelső lengyel fölkelést.

Kosmetika, szépitőszer, női test szépités.

Kreol, criollo, spanyol-indián keverék, európai szülöktől született amerikai vagy nyugatindiai.

Krokodil, a Nilus-folyóban tartózkodó páncélos nagy vizi gyik.

Krónika, évkönyv, történeti könyvek a középkorban.

Krösus, Lydia gazdag királya.

Kuangfu, khinai főbb tisztviselő.

Kuli, khinai napszámos.

Kvekör, reszkető.

L.

La, az, a.

Laboratorium, mühely, dolgozó szoba, kémiai kisérletező hely, szerkonyha a gyógyszerészeknél.

Lady, hölgy, delnő, urnő.

Laetitia, vigság, vidámság, jókedv.

Lafayette Mária, János, Pál, marquis, francia tábornok, amerikai szabadsághős, vezér.

Laguna, sekély tengerrész az Adriaitengeren, velencei tengeren.

Laicus, világi, nem egyházi, avatatlan, járatlan.

Lak, lake, tó.

Lamb, bárány.

Lampion, szines papirlámpácska.

Land, föld, szárazföld, ország, tartomány, tájék.

Landauer, négyüléses kocsi, melynek a teteje középen elválik s előrehátra nyitható.

Lapis, kő.

Larva, rémkép, rémlátvány, álca, átváltozásnak alávetett rovarok.

Lasso, pányva kötél, Amerikában a vad lovak elfogására.

Laudandus, a, um, dicsérendő.

Laufen, futni.

Lava, a tüzhányó hegyből ömlő tüzfolyadék, mely kövé keményedik.

Lavatory, mosdószoba, mosdófülke, toilette szoba.

Lavina, hógörgeteg.

Lovoisier Antal, Lőrinc, francia hires fizikus és kemikus, 1743—1794.

Lawn tennis, kedvelt régi, ujabban fölelevenitett angol labda játék, kemény, terjedelmes talajon, posztóval bevont labdával és ütőhálóval.

Le, az, a.

Lee, egy folyó neve Irországban, több counti az Egyesült Államokban, többi között Missisippiben is.

Legal, legalis, törvényes.

Legenda, olvasni való, egyházi monda, egy szentnek életrajza és cselekedetei, hitrege.

Legio, ó-romai seregosztály, hadtest, sereg, tömérdek.

Lemon, citrom.

Lesen, olvasni.

Les petites miseres de la vie humaine, az emberi élet apró keservei.

Lesseps Ferdinand, (1805—1894) vicomte, francia mérnök és diplomata, a Suezi-csatorna tervezője.

Lettuce, saláta.

Liberalis, szabadelvü.

Liberty, szabadság.

Library, könyvtár.

Liebe, szerelem, szeretet.

Life, élet, életmód.

Lift, emelni, felemelni, felhuzó gép.

Liliput, mesés ország, ahol hüvelyknyi kicsinyek az emberek, Swift angol iró „Guliver utazása“ cimü regényében.

Limit, határ.

Lincoln Ábrahám, az Unio 16-ik

elnöke, (1809—1865) az amerikai néger rabszolgák felszabaditója.

Line, linea, sor, vasutvonal, hajózási vonal.

Little, kicsi, csekély.

Live, élni, elélni, lakni, tartani.

Liverpool, legnagyobb város a brit szigeten London után.

Locomotive, mozdony.

Logica, gondolkodástan.

Long, longue, hosszu.

Loop, hurok, looping the loop, hurokpálya.

Lord, ur, méltóságos ur, az angol főnemesség-, főállamtisztviselők cime; Isten, lord mayor, a londoni óvárosi polgármester cime.

Louis, Lajos.

Lotto, lotteria, lotterie, sorsjáték.

Love, szeretni, love for money, pénzvágy.

Lower, alacsonyabb, későbbi.

Löwe, oroszlán.

Luceo, ere, fényleni, világitani.

Lucius Cornelius Cinna, néppárt vezére a régi Romában Kr. e.

Lucullus, Lucius Licinius római hadvezér, aki Kr. e. (114—57) élt, nagy fényüzést fejtett ki, a lucullusi lakomák ma is emlegetettek.

Lucus, valamely istenségnek szentelt berek, lucus a non lucendo, berek, mely nem világit, a szófejtés baklövéseire használt kifejezés.

Luna, hold.

Lucy, Lucia.

Lusitania, az ó-kori Hispániának egy része.

Lust, kedv, életkedv.

Luxus, fényüzés, pompa.

Lynch, hivatalos törvény nélkül halálos itélet, népitélet, önhatalmulag halállal büntetés.

Lynch-law, lynch-justiz, lynch igazságszolgáltatás, Lynch éjszakamerikai demokrata nevéről elnevezve.

M.

Macaroni, Maccheroni, csőalaku tészta.

Machinery, gépgyártás.

Madeleine, Magdolna.

Madonna, a szent szűz, miasszonyunk, Mária kép, asszonyom.

Magicus, varázsoló, büvész.

Magnus, a, um, nagy.

Mágnás, országnagyja, a felsőbb nemességhez tartózó.

Magnesium, keserföldnek ércalapja, kesereny.

Mahagoni, délamerikai fa.

Maid, leány, szűz.

Mais, törökbuza, tengeri, kukorica.

Majolica, szines disz agyagedény.

Make, csinálni, make monei, pénzt csinálni, szerezni.

Malachit, rézkő, zöld kékle.

Malaria, mocsárláz, váltóláz, hideglelés.

Malayok, sárgásbarna bőrü emberfaj az Indiai-oceán szigetein.

Mammalia, emlősök, emlős állatok.

Mammon, kincsbálvány, a gazdagság istene, kincs, gazdagság.

Mammouth, őselefánt, ősvilági nagy állat.

Manager, kezelő, felügyelő, vendéglős.

Mandarin, magasrangu hivatalnok Khinában.

Manganoxid, a vascsoportba tartozó fémes elem élegülése.

Maniacus, a, um, tébolyodott, őrült.

Manitu, az indiánok nagy szelleme.

Mann, ember.

Mannlicher Ferdinand, osztrák mérnök, önmüködő, ismétlő fegyverek mintájának a feltalálója.

Manna, az ég ajándéka, némely növényből kiszivárgó édes váladék.

Mansion, lakház, lakás.

Manufacture, manufacturing, kézmü, kézmüipar.

March, menés, járás, hadmozdulat, induló.
Mare, tenger.
Margarin, müvaj, margarin sav, gyöngyzsirsav.
Marietta, Mariska.
Marina, marine, tengerészet, tengeri haderő, tengeri kép.
Mark, márka, németországi pénzegység, ismertető jel, határ.
Marcar, jelölni, megjelölni.
Marmelade, gyümölcs pép.
Maroquin, szattyánbőr.
Marquis, őrgróf.
Mars, hadisten a rómaiaknál.
Marx Henrik Károly, (1818—1883) főképviselője a tudományos szocializmusnak, megindítója a nemzetközi munkás mozgalmaknak.
Mary, Mária.
Mason, kőmüves, masonic, szabadkőmüvesi.
Massage, gyógyitás céljából való kenegetés, gyurogatás, gyömöszölés.
Master, mester, tanitó, ur, előljáró, felügyelő.
Mater, anya.
Mathesis, mennyiségtan.
Mathuzsálem, aggvén ember.
Matina, reggel.
Maude, Magdolna.
Mausoleum, diszes, pompás siremlék, Mausolus káriai királytól elnevezve, akinek holta után neje, Artemisia egy szép siremléket állitott.
Maximus, a, um, legnagyobb.
Mayor, polgármester Angolországban és Éjszak Amerikában, a városi hatóság legfőbb tisztviselőjének a cime, a legnagyobb városokban lord mayor.
Me, engem.
Meat, étel, eledel, hus, étkezési idő.
Mechanicus, gépész, erőmü tudós, erőmüvész, mechanismus, gépezet, szerkezet, müalkat, gépiesség.
Medius, a, um, közép, középső, medium, közép-ut, közeg, szer, eszköz.
Medusa, női szörnyeteg dermesztő tekintettel, kigyó hajjal a monda szerint.
Meduzák, lágytestü, kocsonyás, a tengerek tükrén tömegben uszkáló állatok, egyesek éjjel világitanak.
Meeting, összejövetel, népgyülés.
Mehr, több.
Melancholia, mélaság, buskomorság, bukór.
Memorial, emlékezeti.
Men, a man szó többese, emberek, legénység.
Mens, ész, elme, okosság.
Mensa, asztal.
Merchant, kalmár, nagykereskedő.
Mercurius, az istenek hirnöke, a kereskedők és tolvajok istene.
Mercyful, kegyes, jóságos.
Mestiz, európai-, kreol- vagy fehér férfi és indián nő ivadéka.
Meta, határ, határjel, cél, célpont.
Metallurgy, kohászat, érctan, fémtan, bányásztudomány.
Metamorphosis, álváltozás, átalakulás.
Meteorolog, időjárás-vizsgáló.
Metodista, angolországi-, Amerikában is elterjedt vallásfelekezet tagja, mely elveti a Calvin-féle praedestinatio tant s vitatja az akarat szabadságát, a metodista név valószinüleg a metodicus, pontos eljárásra céloz.
Métre, méter, francia hosszmérték, tiz milliomod része a földi körnegyednek.
Metropolis, főváros, anyaváros.
Metternich Kelemen, Lothár, Vencel osztrák államférfiu, (1773—1859) esküdt ellensége volt minden forradalmi szellemnek, csinálta, mint maga mondta, a történetet.
Meus, a, um, enyém.
Mezzofanti József, olasz nyelvtudós pap, (1774—1849) József ná-

dort (1814) Bolognában magyar nyelven üdvözölte.

Michelangelo, a leghiresebb olasz szobrász, festő, épitész. (1475—1564)

Midas, frigiai király, kit a monda szerint Apollon, szamár fülekkel büntetett meg, mert egy költői versenyben nem neki itélte meg a diadalt, több monda is füződik hozzá.

Midway, ut.

Mighty, hatalmas, erős, hatásos.

Mikado, japán császár, annak a cime.

Mikrobák, lásd bakterium.

Milanaise, milanói.

Militarismus, katona uralom, military, katonai, katona, katonai állás.

Millennium, évezred, ezred évi birodalom.

Milliard, ezer millió.

Minaret, kerek torony, mecsettorony, imatorony a mohamedán imaházak oldalán.

Mine, bánya.

Minerva, a bölcseség istennője.

Miniature, kis-festés, parány-festés.

Ministerium, a miniszterek összesége vagy a kormány, segités, szolgálat, hivatal.

Minotaurus, emberrel élő szörny, fél ember, fél bika, Pasiphaé fia bikától, addig, mig Theseus megölte, az athéniek évenként hét ifjat és hét szüzet áldoztak neki.

Miranda, csodálni való, női név.

Miseria, misére, nyomor, inség, szenvedés, szánalmasság.

Miss, kisasszony.

Missio, küldés, küldetés, hitterjesztői küldetés, hittérítő társaság.

Mist, köd.

Mister, ur.

Mysterious, titokteljes.

Modéle, minta, mintakép.

Modern, uj, ujkori, mostani.

Modulatio, hangváltoztatás.

Mogul, a mongol Hindosztán uralkodóinak cime a mongol nép nevéről.

Mohamedanismus, Mohamed követőinek a vallása, Mohamed tana.

Mohikan, egy indián néptörzs.

Moj, a, enyém.

Mokka, finom arab kávé, Mokka városról nevezve.

Moliére (Poquelin álneve) János Baptiste, (1622—1673) hires francia szinész és szinmüiró.

Moloch, bálvány isten, melynek keleten embereket áldoztak.

Momus, gunyisten, gunyolodó.

Monday, hétfő.

Money, pénz, ércpénz.

Mongoloid, mongolfaju.

Monogramme, névjegy, névvonás, kezdőbetükkel való névjelzés.

Monroe Jakab, az Unio ötödik elnöke, (1758—1831) a Monroe-doktrináról is hires, röviden ez: Amerika az amerikaiaké.

Mont, monte, hegy.

Monumentum, emlék, emlékjel, emlékoszlop, siremlék, monumentalis, emlékszerü.

Morgen, morning, holnap.

Morior, ire, meghalni.

Mosquito, szunyogforma kis légy.

Mother, anya.

Motivum, indok, inditó ok, mozzanat, vezető eszme, zenei tétel.

Mountain, hegy.

Mousseline, ritka szövésü, csallánszövet, könnyü, fátyolszerü szövet, legfinomabb pamutfonál-, vagy lenfonálból.

Mönch, barát, szerzetes, a Berni Alpokban a Finsteraarhorn csoport jéghegycsucsa.

Mulatt, fehér férfi és fekete nő ivadéka, mulato, mulus, öszvér.

Mundér, montur, ruházat, katona ruha.

Munitio, lőpor, tüzszer, lőszerkészlet.

Musa, musae, a felsőbb szellemi müveltség, a szépmüvészetek és tudományok istennői.

Musica, musik, zene, zenedarab.

Muzulmán, mohamedán vallásu ember, igazhitü.

Muzsik, orosz paraszt.

N.

Naif, ve, szende, természetes, mesterkéletlen, őszinte, nyiltszivü, gyermeteg, együgyü.

Name, név.

Nansen Fritjof, norvég hires éjszak sarki utazó, utazása, egyik legeredményesebb, ha nem is érte el az éjszaki sarkot, Budapesten a Vigadó nagytermében is tartott felolvasást, sokan hallgattuk 1898. év májusában.

Nargile, török vizi pipa, palackos pipa, melynek a füstje vizen át vezettetik a szájba.

Nascitur ex ossibus nostris ultor, csontjainkból támad a boszuálló.

Natália, női név, életvidor, vig, vigkedvü.

Natio, nation, nemzet, nép, nationale, származás, személyleirás.

Natrium, szikeny.

Natural history, természetrajz.

Naturalismus, természetesség, a müvészetben természetszerü, a természettel megegyező, természeti vagy észvallás, mely az isteni kinyilatkoztatást nem fogadja el, a bölcsészettanban a materialismus irányát követi.

Nautilus, gályacsiga, kompos csiga.

Navalis, naval, hajózási.

Near, közel, mellette.

N'est, nem, nincs.

Nejegere, vizek mennydörgése.

Neptun, Saturnus fia, Jupiter és Pluto testvére, a tenger istene.

Nescit, nem tud, nem tudja.

Neurasthenia, ideggyengeség.

New, uj.

New Castle, város Angolországban hajó épitéssel.

Next, a következő, a legközelebbi.

Nicholas, Miklós.

Nicht, nem.

Nicol, nikkel, ezüstszinü becses fém, álany, a vascsoportba tartozik.

Nicotin, a dohányban lévő méreg.

Niente, semmi.

Nietzsche Frigyes Vilmos, német bölcsészeti iró, sajátos, szellemes, rendszertelen, mégis érdekes a gondolkozás módja.

Night, éjszaka.

Nigro, fekete, szerecsen.

Nilus, folyó Afrikában, Alexandriánál ömlik a tengerbe.

Niobe, Tantalus leánya, Amphion tébei király neje, hét fia és hét leánya volt, magát többnek tartotta Letonál, Apollon anyjánál és Artemisnél, azért ezek mérges nyilakkal megölték minden gyermekét, őt magát kővé változtatták.

Nitroglycerin, Nobel-féle durranó olaj.

Nobel Alfréd, svéd chemikus, († 1896) aki ötven millió frankot érő vagyonának csaknem egész évi jövedelmét, évenként öt jutalom dijra hagyományozta és pedig: 1. legfontosabb felfedezésre, 2—3. chemia és orvostudomány terén a legnagyobb vivmányra, 4. bármely nyelven irt legkitünőbb müre, 5. leghatásosabb törekvésre, mely az általános testvériséget mozditja elő, hadseregek csökkentését idézi elő, az államok közötti ügyekben béke bíróság felállitását célozza; a svéd akademia itéli oda a négy első dijat, az ötödiket a norvég törvényhozás.

Nolens, volens, nolle, velle akarva, nem akarva.

Nomád, vándornép, pásztornép.

Nomen, név.
Nord, North, éjszak.
Nord Cap, Európa legéjszakibb foka.
Normalista, elemi iskolába járó.
Normann, norvég.
Nose, orr.
Not, nem.
Note, jel, jegy, jegyzet, jegyzék, számla.
Nuestra, a mi, a mienk.
Nulla, semmi, semmi jegy, üres jegy.
Nuptial, ale, menyegzői, nász.
Nur, csak.
Nut, dió.
Nympha, ifju nő, leány vagy asszony, mint valakinek a kedvese, források,-fák nőistene.

O.

Oatmeal, zabliszt.
Oazis, gyepsziget a homok sivatagban, termékeny területföldek a források között.
Obelisc, obelos, sajátlag nyársacska, csucsoszlop, négyszegü, keskeny talpu, fent tompa csucsban végződő magas kőoszlop felirással vagy anélkül.
Oberammergau, bajorországi falu, Krisztus szenvedéseit feltüntető passió játékokról ismeretes.
Oboa, oboe, a klarinéthez hasonló fafuvó hangszer.
Observatory, csillagda, csillagvizsgáló intézet.
Ocean, világtenger, oceanographus, tenger leiró.
Odin, Odhin, régi skandináv isten, hitregetani alak, a szélviharnak volt az istensége, Thor főistennél is jobban tisztelte a nép, felesége volt Frigg, kivel Baldert nemzette, Odin a germán népeknél Vodan név alatt fordul elő.
Odore, szag, illat.
Of, tól től, ról ről, ból ből, a nemesség jelzője.
Office, hivatal, üzleti iroda, szolgálat, üzlet, isteni tisztelet, ima, mühely.
Ohio, szép viz.
Oil, olaj.
Okeanos, tenger isten.
Olet, büzös szagot terjeszt, non olet, nincs szaga.
Olympus, 2985 méter magas hegy Thesszáliában, fenyves és tölgyes az aljában, ahol az istenek laktak, székhelyüket tartották.
Omega, a görög ábéce utolsó betüje.
Omelette, tojás lepény, rántotta.
Omnibus, mindenkinek, társaskocsi.
Omnis, e, minden.
On, az ember, valaki.
On, fény.
Onca-macska, jaguár.
Opál, szép szineket játszó tejszinü drágakő.
Opera, dalmü, dalszinház, munkák, müvek.
Operette, kis dalmü, könyed zenével, vig párbeszédekkel.
Or, vagy.
Oraculum, jóslat, jóshely, jóstanács, jósige.
Orange, narancs.
Orangery, melegház, üvegház.
Oratio, beszéd, szónoklás.
Ordo, rend.
Organum, organ, szerv, életmüszer, emberi hang, valamely hivatal közege.
Orgia, dőzsölés, tivornya, Bachus ünnepei.
Orkán, orcano, vihar, szélvész.
Ornans, ékesitő.
Oro, are, imádkozni.
Orpheum, dalosház, dalcsarnok, dal és zene egyesület, az a hely, ahol előadásokat tartanak, kéteshirü mulatóhely.
Over, fölötte, tul.

Ost, kelet.

Othello, az ilyen cimü szomoru játék hőse után, szerelemféltő embert jelent.

Otium, üres vagy szabad idő, henyeség, otium cum dignitate, méltósággal viselt nyugalom, nyugalom, előkelő méltósággal viselve.

Ovidius Publius O. Naso, hires római költő. (Kr. e. 43 — Kr. u. 17.)

Oyster, osztriga.

P.

Pagoda, szentház, bálványnak emelt templom.

Palace, palais, palota, diszépület.

Pallas, a bölcseség és szépmüvészetek istennője.

Palissade, cölöpzet.

Pámét, ész, tehetség.

Pan, összetételekben: minden.

Panama, földszoros Éjszak- és Dél Amerika között s mert ennek a keresztül vágásakor tömeges csalás és sikkasztás történt, ezekre is használják a panama kifejezést.

Pannónia, ó-római tartomány, mely a Duna és a Száva között feküdt, most átvitt értelemben Magyarország.

Panorama, körkép, tájkép, tájrajz, látvány.

Pantheon, eredetileg a 12 olimpusi isten temploma Rómában, később az összes istenségeknek szentelt templom, most templomszerü épület, mely az érdemet szerző emberek nyughelye, vagy ahová szobraikat helyezik.

Papyrus, egy cserje Afrikában, papirnak használták a régiek.

Parasita, élősdi, tányérnyaló, olyan állatok, melyek más állatokon élősködnek, élősdiek.

Parc, park, diszerdő, diszkert, angolkert.

Parfum, illat, illatszer.

Pária, a legalsóbbrendü hindu kasztthoz tartozó, mely nyomorult, megvetett volt a társadalomban, mint kitaszitott tisztátalanokat kerülte őket mindenki.

Parlament, országgyülés, országháza, parlamentaris, népképviseleti, országgyülési, tanácskozói, a képviselők többségéből alkotott kormány vezetősége mellett, az országgyülés méltóságának megfelelő hang vagy kifejezés.

Parlour, társalgó szoba, beszélő szoba.

Parthenon, Athene vagy Minerva temploma az Acropolis-on Athénben.

Parvus, a, um, kicsiny.

Passat szelek, állandóan uralkodó keleti szelek a forró földöv alatt és a tériti körök között.

Passenger, utazó, utas, személyvonat.

Paso, lépés.

Pasteurözés, melegitès, forralás a Pásteur-féle készleten.

Pastry, pástétom, sütemény, pástétom torta.

Patagonia, ország Dél Amerika déli végében.

Patent, patens, szabadalom, szabadalmazvány, kiváltság levél, nyilt parancs.

Pathos, szenvedély, fönség, méltóság az előadásban, lendület, szónoki hév.

Patina, nemes rozsda, régi tárgyak természetes rozsdája, szinvesztése, fakulása, zöldes máz mütárgyakon.

Patio, udvar, udvarkert.

Paul, Pál.

Pavillon, kerti ház, nyaraló, csarnok épület, pavillon rendszer az intézeteknél, kórházaknál, kaszárnyáknál, hogy ne egy nagy épületben legyenek a helyiségek, hanem több, kisebb épületben.

Peach, őszibarack.

Peace, béke.
Pear, körte.
Pearl, gyöngy.
Pedro, Péter.
Peggy, Margit.
Pelüche, plüs, bársonyszerü kelme, hosszu bolyhu kender bársony.
Pendens, függő.
Penitentiary, fogház, javitó ház.
Penny, fillér.
Pensio, pension, nyugdij, teljes ellátás szállodában, nevelő- és tápintézet.
Pen-tzé, a khinaiak hosszu hajfonata.
Pergo, ere, menni, pergat, menjen.
Perron, pályaudvar gyalogjárója, leszálló hely vasuti állomások előtt, vasuti kocsi nyilt része elől és hátul.
Person, a, személy.
Perspectiva, tárlat, kilátás, távcső, láttan.
Pestalozzi Henrik János, hires svájci pedagogus. (1746—1827.)
Petit, e, kicsi.
Petroleum, kőolaj, ásványolaj, földolaj.
Pharao, az egyiptomi királyok régi cime.
Pharos, sziget Alexandria mellett, világitó torony.
Philantrop, emberbarát, emberszerető.
Phocion, Phokion, athéni államférfi éshadvezér, Kr. e.a IV. században élt.
Photo, összetételekben: fény.
Phönix, Phoenix, mesés madár, mely 500 évig élt, azután saját maga által készitett fekhelyen elégvén, hamvaiból ujra életre kelt, az örökletnek jelképe, azért némely biztositó társaság tőle vette cimét.
Phrasis, cifra szó, sallang, szójárás, szólásmód.
Phyloxera vastatrix, szőlőtetü, szőlőpusztitó rovar, mely a levéltetvekhez tartozik.
Phisicalis, phisical, természeti, természettani.
Phisicum, testi erő, testi szervezet.
Pier, kő, kőrakpart.
Pikanteria, tréfás jellegü de érzéki vonatkozásu, ingerlő, elmés dolog.
Pike, a st. louisi világkiállitás mulatságos része, látványosságok, evőivóhelyek.
Pilota, pilote, hajókalauz, révkalauz.
Pindaros, görög költő, született Kr. e. 522. évben.
Pioggia, eső.
Pioneer, pionier, utász katona, uttörő, sáncásó, vasutromboló.
Pirrhus, Pyrrhos, Epirus királya, legnagyobb ellensége volt a fejlődő római birodalomnak, a pirrhosi győzelem kifejezés onnét ered, mert Asculumnál (279) nagy veszteséggel megvervén a rómaiakat, igy kiáltottak: még egy ilyen győzelem és elvesztünk.
Piscis, hal.
Pius, a, um, jámbor, ájtatos.
Pivataval, érdekes bünesetek gyüjteménye, attól a szerkesztőtől elnevezve, aki az első ilynemü gyüjteményt szerkesztette.
Placatum, plakát, placard, fali hirdetés, képes falragasz.
Plaisance, kedv, öröm, gyönyörüség.
Plan, planum, terv, tervrajz, térség, sikság.
Plasticus, a, um, szoborszerü.
Platina, fehér arany, éreny, nemes fém.
Plato, Platon, a görög bölcsészet legnagyobb alakja, (Kr. e. 427—347) kinek a gondolatai maig élnek közöttünk s nagy befolyással voltak a nyugati müveltség fejlődésére.
Platt dütsch, platt deutsch, egyenes németséggel.
Plutarchos, görög iró, Kr. után az első század közepén született.

Plymouthi testvérek, Plymouthban (1830—1835) keletkezett vallásos szekta, a felnőtteket keresztelik meg.

Plaza, hely.

Pluto, az alvilág és kincsek istene.

Pluvius, eső-adó, Jupiter mellékneve.

Poeple, nép.

Poeticus, a, um, költői, költészeti.

Pogrom, gyülölet, üldözés.

Point, pont, hegye valaminek, előhegy.

Poker, egy kártyajáték.

Polaris, sarki, éjszaksarki.

Policeman, rendőr.

Polis, város.

Politica, államtudomány, államügyek, országházi tudomány, ravaszság, furfang, politicus, a, um, államférfiui, államügyeket illető, agyafurt, furfangos, okos, ildomos ember, politizálni, államügyekről beszélni.

Polka, lengyel tánc.

Polynezia, sok sziget, szigetcsoport a déli tengeren.

Polyp, habarc, husnövés, vadhus.

Pomologus, gyümölcsterjesztő, gyümölcsismerő.

Ponte, hid, ponte dei sospiri, sóhajok hidja.

Pony, kis ló, kis fajta ló.

Populus, nép, nyárfa a nönénytanban.

Pork, porco, disznó, disznóhus.

Porridge, leves.

Positura, helyzet, állás, magatartás, testtartás.

Posto, állás, tétel.

Potage, leves.

Potato, burgonya.

Potens, hatalmas, tehetős, potenter, hatalmasan, tehetősen.

Pot pourri, egyveleg, dalegyveleg.

Pound, font, pound sterling, angol pénzegység, 24.0096 korona.

Practicus, a, um, gyakorlati, gyakorlott, kivihető, alkalmazott.

Praedicálni, egyházi beszédet tartani, szónokolni, praedicator, hitszónok.

Praedicatum, előnév, birtoknév, családfőnév.

Prairie, nagy síkság Éjszak Amerikában, mezőség.

Praise, dicséret.

Prázná, üres.

Premier, ere, első, premiére, bemutató, szindarab első előadása.

Presbyterian, ahhoz az egyházhoz tartozó, mely a püspökökkel ellentétben, a papi uralom ellen van.

Preserve, becsinált, elzárt, megőrzött.

Pretty, szép, csinos, tiszta.

Prévoir, előre látni, gyanitani, sejteni, óvintézkedéseket megtenni.

Primás, első a püspökök között, főérsek, első hegedüs.

Prince, herceg, princessin, hercegnő.

Principiis obsta, az első kezdetnek állj ellent, t. i. a csábitásnak, kisértésnek.

Print, nyomni, lenyomni, könyvet nyomtatni, könyv-, ujságnyomtatás.

Pro, ért, miatt, mellett, Cicero pro domo, a haza érdekében, saját magáért.

Problema, megoldandó feladat, rejtvény.

Productio, előadás, előmutatás, mutatvány, előállitás, termelés, készités.

Profil, arcél, oldalnézet.

Programme, tanterv, sorrend, müsor, jegyzék, szándék, terv, politikai elvek foglalatja.

Prohibit, megtiltani, megakadályozni.

Prometheus, az előrelátó, a titánok egyike, aki az emberek gondviselője Zeussal szemben, aki őt egy sziklához láncoltatta s keselyüvel marcangoltatta a máját.

Promettre, igérni.

Propaganda, hittéritő társulat Rómában, a katholikus hittérités ügyének a legfő hatósága: propaganda fidei.
Prosa, kötetlen beszéd, mindennapi.
Protectoratus, pártfogóság, fenhatóság.
Protestans, tiltakozó reformatus keresztény.
Prospect, kilátás, tájékoztató, tervezet.
Protozoák, véglények.
Psychologia, lélektan.
Public, nyilvános, általános, állami, községi, köz.
Publicista, államjogtudós, közügyi iró, politikai hirlapiró, vezércikkiró.
Publico, nyilvános.
Pudding, angol tésztaféle eledel.
Puella, leány.
Puerta, kapu, ajtó.
Puma, macskaféle ragadozó állat Éjszak- és Dél Amerikában, Canadáig elvetődik.
Punte, pont.
Purchase, vétel, megszerzés, venni, szerezni.
Puritan, tisztahitü, szigoru erkölcsü.
Pygmeus, törpe.
Pyramis, gula, csucsos oszlop.
Python reticulatus, óriás kigyó.

Q.

Quadalquivir, spanyolországi folyó, Sevilla mellett folyik.
Quadrigae, e helyett quadrijugus, ebből quatuor jugum, négyes fogat, négyfogatu szekér.
Quadrivium, négy ut, zenészet, számtan, mértan és csillagászat.
Quaker, queker, reszkető, angol vallásfelekezet, Fox János varga alapitotta.
Quarter, egynegyed dolláros ezüst pénzdarab.
Qui, aki, qui nescit orare, pergat ad mare, aki nem tud imádkozni, menjen a tengerre.

R.

Ra, napisten.
Raffinált, finomitott, ravasz, furfangos.
Ralph, Rudolf.
Railroad, railway, vasut.
Rája, harántszáju porcogós hal.
Rangir, rangirozó, rendező, rendbeszedő, a francia ranger szóból.
Rapid, gyors, magával ragadó, folyónak a gyors folyása.
Realis, való, valószerü, tárgybeli, dologbeli.
Re bene gesta, a dolgot jól végezve.
Réclame, lármás hirdetés, csaló hivás, ajánló hirlapi cikk, nyilvános feldicsérés.
Record, eredmény, siker.
Recorder, szóvivő, jegyező.
Redemptor, megváltó.
Reducálni, visszavezetni, összevonni, egyszerüsiteni, leszállitani.
Reina, királyné.
Reflector, fényvető, fényszóró, sugárverő, visszaverő.
Reformatus, Calvin és Zwingli által módositott keresztény vallás követője, reformatio, vallás ujitás.
Refrigeration, hütés, lehütés, refrigerator, hütő edény, hütő készülék.
Regio, táj, vidék, terület.
Regiren, uralkodni.
Register, változat orgonában, lajstrom, jegyzet.
Religio, religion, vallás.
Renaissance, ujraszületés, a régi müizlés uj fölébredése, föllendülése, az ó-kori müvészetek ujjá születése.
Repetitio, ismétlés, repetitio est mater studiorum, az ismétlés a tanulmányok anyja.
Reproducálhatatlan, nem lehet megismételni, a szavakat ujra kimondani.

Republicanus, köztársasági érzelmü, a monarchia ellensége, az Amerikai Egyesült Államokban a védvám politika ügyében harcoló.

Res, dolog, tárgy, vagyon, jószág, re infecta, nem jól végezve dolgát.

Restaurant, erősitő, vendéglős, restauration, vendéglőház, helyreállitás, megujitás.

Rhetorica, szónoklástan.

Rhytmus, versmérték, dalam, szabályos lejtés, jól hangzás, hang kellem.

Rico, gazdag, vagyonos.

Rien, semmi.

Rigi, 1800 méter magas hegy Svájcban, három tó között pompás kilátással.

Rio, folyó.

Ripsz, recés szövetfaj, butorra használt bordázott szövet.

Rise, felkelés, emelkedés, kezdet.

Risus, nevetés.

River, folyó.

Riviera, olasz tengerparti vidék, mely a kellemetes éghajlatáról ismeretes, Spezziától ugy Nizzáig terjed.

Roast, sült, rostélyon sült.

Robot, robota, munka, urdolga, földesurnak a jobbágyi viszonynál fogva teljesitett munka vagy napszám.

Rock, szikla.

Rocket, rakéta, röppentyü.

Rococo, XV. Lajos korabeli divat, ódon, ismét divatba jött butor vagy edény.

Rolls, okmány, jegyzék, történet.

Romantica, regényesség, irodalmi irány, középkorias izlés.

Room, szoba, hely, térség.

Rosada, rózsás.

Rosso, vörösség.

Rosinante, Don Quijot lova, gebe.

Rotatio, körforgás, keringés, tengely körüli forgás.

Rotunda, körcsarnok, kerek épület.

Röntgen Vilmos Konrád, német fizikus, neve ismert lett a felfedezéséből, (1896) mely szerint az átláthatatlan testek, bizonyos természetü sugarakkal átlátszók lesznek.

Rubin, értékes, piros drágakő.

Ruina, rom, omladék, düledék.

Rusk, kétszersült, mit a hajókon adnak.

Rückert Frigyes, német költő, 1788—1866) költészettel és keleti tudományokkal foglalkozott.

S.

Sack, zsák.

Saft, nedv, lé.

Saint, szent, jámbor, ájtatos.

Saison, évszak, fürdőszak, évad.

Salad, saláta.

Salle, terem.

Salmon, saumon, lazac.

Salon, salöon, társalgó, fogadó szoba, előkelő világ, képkiállitás.

Salto, ugrás.

Salvation, üdv.

Sandal, szijas talp, saru.

Sandwich, két, összerakott vajas- vagy sonkás kenyér, zsemlye szelet.

Sanatorium, gyógyitó intézet.

Sanctissimum, legszentebb.

Sanctus, a, um, santo, a, szent.

Sandy, homokos, nádas.

Sans, nélkül, sans façon, teketoria nélkül, himezés nélkül.

Sarcophag, kőkoporsó, koporsó alaku siremlék.

Santé, egészség.

Sassaparilla, szárcsagyökér.

Satira, gunyirat, gunyvers.

Satisfier, aki eleget tesz.

Sauce, mártás, lé, baj, szerencsétlenség.

Sauer, savanyu.

Saver, megmentő.

Savoury, izletes, füszeres.

Schauen, nézni, látni.

Schopenhauer Arthur, német böl-

csész, (1788—1860) nagy irói erővel, rendszerének sok becses része van.

Schön, szép.

Scala, hanglétra, lépcső, lépcsőfok, fokozatos lajtorja.

Scalp, nyuzott fejbőr, scalpiroz, fejbőrt lenyuz.

Scéne, szinpad, szin, szinhely, jelenet, látvány, heves szemrehányás.

Scone, kalács, buzából vagy árpából Schottlandban.

Scorpio, mérges pókfaj.

Scylla, egy magasan kiálló sziklának a neve a bruttiumi tenger parton, melyhez egy szörnyetegről mondát füztek a régi időbeli hajósok; a szörnyetegnek három sor hegyes foga volt, tátongó torka, hat nyaka és tizenkét lába, égig érő szikla belső üregében lakott; szemben, közel a sziklához volt a Charibdis, rettenetes örvényével, szakadékával, mely naponta háromszor nyelte el a tenger vizét s háromszor adta vissza; veszedelmes hajózási helyet jelent Scylla és Charibdis.

Sea, tenger, hullám, nagy tömeg.

Secretary, titkár, secretary of state, államtitkár, az Egyesült Államokban miniszter.

Secta, vallásfelekezet, különvált hitfelekezet.

Semper haeret aliquid, mindig marad valami.

Senator, tanácsos, tanácsnok, tanácsbeli, senatus, tanács, városi vagy állami.

Senora, urhölgy, előkelő hölgy, asszony.

Senorita, előkelő ur leánya, fiatal hölgy, leány.

Sensatio, feltünés„ zajt keltő esemény, érzés, hatás.

Sera, este.

Sergeant, idősebb altiszt.

Sesam, egy zsiros, sárga, szagtalan olaj, melyet főleg Kis Ázsiában, Éjszak Amerikában a sesamum orientale magvából sajtolnak.

Seven, hét, 7.

Sevilla, egy spanyolországi tartomány fővárosa a Quadalquivir-folyó mellett, csupa élet, a város gyönyörü nőiről is hires, egy spanyol közmondás igy szól: akit nagyon szeret az Isten, azt Sevillába küldi lakni.

Sfinx, sphinx, ember fejjel, női mellel oroszlánt ábrázoló mesebeli szörnyeteg.

Shall, kell, adósnak lenni.

Shilling, angol számoló pénz, körülbelül egy magyar korona értékü.

Shakers, shaking quakers, Lee Anna által alapitott egy kis vallásfelekezet Éjszak Amerikában, elnevezésük gunyból volt, mert a kezüket, karjukat ütenyszerüen mozgatták.

Shakespeare Vilmos, angol költő, a világ legnagyobb drámairója. (1564—1616.)

Sheriff, kerületi biró, rendőrfőnök.

Sherry, xeresi bor, egy spanyol jó fehér bor.

Shopping, látogatás, boltok.

School, iskola.

Ship, hajó, steamship, gőzhajó.

Schuffleboard, egy játék a hajón, lapos kerekfák taszitása, krétával jelölt helyekre, négyszegekbe, körökbe.

Si, ha, fi fractus illabatur orbis, impavidum ferient me ruinae, ha a világ romba is dől, rettenthetlenül temessenek el a romok; si Romae fueris, romano vivito more, ha Rómában vagy, római szokás szerint élj, si non a vero, ben trovato, ha nem is igaz, de jól talál.

Siam, középrész Hátsó Indiában, önálló fejedelemség az angol és francia birtok között.

Sic, igy.

Sicher, biztos, bizonyos.

Silberling, ezüstpénz a régi zsidóknál.

Silver, ezüst, ezüstpénz.

Sinai-hegy, ősközetből álló hegytömeg a Suezi- és Akabahi-öböl között, melynek Horeb-magaslatán, a szent hagyomány szerint Mózes megkapta Istentől a tiz parancsolatot.

Sing, énekelni.

Sir, ur megszólitásban és lovagok-, nemesek cimzésében.

Sirene, mesebeli tengeri szűz, csábitó hangokkal.

Six, hat, sixth, hatodik.

Skarlát, scarlatina, skarlet, vörhenyláz.

Ski, norvég hótalp, hócipő.

Sky, légür, levegő, felhő, ég, scraper, vakaró vas, vakaró kefe, lóvakaró, skyscraper, felhőkarcoló ház.

Slává, üdv, éljen.

Sleeping, alvás, sleeping car, vasuti alvó kocsi.

Smoke, füst, gőz, smoking, dohányozni, füstölni, egy férfi kabát neve.

Smaragd, füzöld drágakő.

Social, socialis, társadalmi, társas.

Socialismus, az alsóbb társadalmi osztályok sorsának javitását eszközlő tan, mely a társadalom jólétét a vagyon, polgári állás és munka egyenlőségében keresi, socialista, socialdemokrata, ennek a tannak hive, ki a kereset arányos felosztására törekszik s a munkabér és nyugalmi idő szabályozására, olyan rendszert akar, mely a bérrendszeren és magántulajdonjogon épül fel, azért a javaknak igazságosabb megosztását akarja.

Society, társaság, társulat.

Soda, szikső.

Soldier, katona.

Solide, szilárd, tartós, biztos, tömött, valódi, megbizható.

Solo, egyedül, magánosan, magán dal, ének vagy tánc.

Song, ének.

Sospiri, sóhajok.

De Sotto, neves Mississippi-felfedező.

Soup, leves.

Souse, sózni, besózott hus.

South, Süd, dél, déli égtáj, southerly, déli.

Souvenir, emlék.

Souverain, uralkodó, fejedelem, főur, souverenitas, fölség, független uraság.

Speculatio, nyerészkedés, haszontervezés, vizsgálódás, szemlélődés.

Spero, reménylek.

Spleen, lép, lépvész, komorkórság, buskomorság.

Splendide, fényes, pompás, bőkezü.

Sport, játék, testedző ügyesség, minden testi gyakorlat, mely erőt és ügyességet kiván, ilyen a vadászat, lófuttatás, halászat, küzdés s. a. t.

Square, házaktól kölülvett négyszegletü tér, ültetvényekkel.

Sretyá, szerencse.

Stack, taszitás.

Stammtischbruder, törzsasztaltárs.

Stanniol, ónlemez, stannum, ón.

Start, indulás, inditás, futás a versenyen.

State, állam, állapot, vagyoni állás.

Statio, station, állomás.

Statistica, országisme, az állam viszonyainak számszerinti megállapitása.

Steamer, gőzhajó, gőzös.

Steak, husszelet.

Steam, gőz, steamship, gőzhajó.

Stechen, szurni.

Steel, acél.

Stella, csillag.

Stentor, trójai fejedelem, aki olyan nagyhangu ember volt, hogy ötven ember kiáltásán tul tett, innét a stentori hang, melyet mi a szónokokra alkalmazunk.

Stephen, István.

Sterling, angol pénz, egy font, 24.0096 korona.

Stew, pörkölt, pörkölt hus.
Steward, kezelő, élelem beszerző a hajókon, főpincér a gőzhajókon.
Stewariess, hajószobalány.
Stix, alvilági folyóviz a hitregében.
Stilus, styl, irály, irálymód, kifejezésmód, épitészeti forma.
Stock, bot, törzs, tuskó, live stock, marhaállomány, Stockyard, marha udvar, marha állás,
Stor, boltablak, kirakat, készlet.
Storthing, norvég országgyülés.
Street, utca.
Strike, munkaszünetelés, bérharc, munkások lázadása a munkaadó ellen.
Strict, szigoruan, büntetés mellett tiltva.
Strike breaker, hozatott-, rendelt munkás.
Struggle, küzdelem, struggle for live, a létért való küzdelem.
Struc, a szaladókhoz tartozó nagy madár.
Stoff, kelme.
Studium, tanulmány.
Stultus, a, um, ostoba.
Sub, alatt, sub pondere crescit palma, sulya alatt nő a pálma.
Suchen, keresni.
Suggerál, sugall.
Sulla Lucius Cornelius, (Kr. e. 138—78) mint diktátor a nép hatalmát az arisztokraták kezébe játszotta.
Sum, vagyok.
Summer, nyár.
Sunt, vannak.
Sura, sure, fejezet, szakasz a Koránban.
Superga, hegy Turin mellett, ahol az olasz királyok temetkezési helye van egy templomban.
Superior, felső.
Surety, biztonság, bizonyosság, kezesség.
Sutor ne ultra crepidam, varga ne tovább a kaptánál.
Svihák, tót nyelven tetvest jelent eredetileg, nálunk átvett értelemben léha, komolyan nem vehető hiu embert jelent, aki tehetség nélkül akar szerepelni.
Syenit, granit féle, feketés vagy vöröses kőnem Syene (Felső Egyiptom) környékéről, melyet sirkövekre használtak.
Symbolum, jelkép, jelvény, hitvallás.
Synagoga, zsidó imaház.

T.

Tabago, sziget a Kis Antillákon.
Table, asztal.
Tacitus Cornelius, római történetiró, élt Kr. u. az első század végén és a második elején.
Tactus, tapintás, tapintat, ütem, hangütés.
Talmud, a zsidók bizonyos vallástani könyvei.
Tapeta, fali kárpit, szőnyeg.
Tarifa, árjegyzék, dijjegyzék, dijszabály, árujegyzék, vámjegyzék.
Tea, a tea cserje szárított leveleiből készitett zamatos ital, számos növény, melyből gyógyszer vagy élvezeti ital készül.
Technicus, müegyetemi hallgató, fogmüves, müavatott, mütudós, müszaki.
Teddy, Tivadar.
Talentum, tehetség, és tehetség, természeti adomány, pénzmennyiség a régi görögöknél.
Telefon, távbeszélő, messzeszóló.
Telescop, messzelátó, távcső.
Temple, templom.
Teneo, ere, tartok.
Tenir, tartani, fentartani.
Tenor, tartalom, fenhang, felső énekhang.
Terrasse, lépcsőzetes tér, falazott erkély, előtér.

Terra cocta, terra cotta, égetett agyag.
Territorium, terület, az Egyesült Államokhoz tartozó olyan területek, melyek még nem államok.
Teutonok, ó-német, ó-germán népfaj.
Thaler, tallér.
Thalia, a szinjáték musája.
Thanatos, a halál istene az ó-görögöknél.
Thee, lásd tea.
Thema, tárgyalap, alapeszme, feladat, alaptétel.
Themse, Thames, angolországi folyó, London alatt folyik a tengerbe.
Therapia, gyógytudomány.
Theseus, athéni király, sok rabló és szörnyeteg elpusztitója, Minotaurus legyőzője.
Thomas, Tamás.
Three, három.
Thursday, csütörtök.
Thut, tesz.
Thy, tied.
Tiberius Claudius Nero, kicsapongó római császár, Kr. e. 42 — Kr. u. 37.
Time, temps, tempo, idő, időszak, határidő, időjárás, kedvező időpont.
Tingel-tangel, alsóbbrendü zenecsarnok.
Tipicus, a, um, fajszerü, jellegzetes, jellemző, a faj vonásait előtüntető.
Tisri, a zsidó időszámitás első hónapja, melynek az első napjától kezdődik a zsidó ujév, mely 3761 évvel előzi meg a keresztény-, Krisztus idejétől való időszámitást.
Titán, eget ostromló óriás a monda szerint.
Title, cim, név, igény, jog.
Toilette, pipere asztal, öltözék, öltöny, ruházat, pipere.
To, oda, felé, ig.
Tomb, sir.
Tomato, paradicsomalma.
Tonna, kereskedelmi mérték, 1016 kilogramm, de a különböző országokban változik.
Tonus, hang, hangszinezet, hangsuly, a társalgás hangja.
Tornado, orkán.
Torpedo, viz alatt járó romboló lövedék, ellenséges hajók megtámadására.
Tout, e, egészen, teljesen.
Town, város.
Trade, kereskedés, forgalom, mesterség, üzlet, szerszám, céh, trade mark, üzleti jegy, névjegy.
Tragedia, tragoedia, szomorujáték, gyászos eset, tragicus, tragedia játszó, hősszinész, komoly szinmü költő.
Transatlanticus, az Atlanti-tengeren tuli.
Transcontinentalis, a szárazföldön át való.
Transfer, áthelyezés, átvitel, átszálló jegy.
Traverse, keresztgerenda, léc, heveder, akadály.
Treasury, kincstár.
Trianon, pavillon a versaillesi parkban.
Tribune, szószék, emelvény.
Trichina, fonalféreg a disznóhusban.
Tricolor, háromszinü, zászló.
Tricot, kötött szövet, testhez simuló szövet ruha.
Trifolium, lóhere.
Trinitas, háromság, atya, fiu, szentlélek.
Trio, hármas ének vagy zene.
Trivium, gramatica, dialectica, rhetorica.
Tropheum, diadaljel.
Tropus, forró földöv.
Troupe, sereg, csoport, csapat, szintársulat.
Trust, kereskedelmi nagy társaság, mely áruknak az irányitására alakul.
Trovato, talált.

Tucat, douzaine, douze, valamiből tizenkettő.
Tuesday, kedd.
Turbán, csalma, a keleti népek által viselt s a fejen összecsavart kendő, fejkötelék.
Turbina, kerék, melyet viz hajt, vizszintes vizikerék.
Tulle, hálószerü szövet.
Türkisz, tourqouoise, kék vagy zöldes szinü drágakő.
Two, kettő.
Tyranus, zsarnok.

U.

Ubi, hol, ahol.
Uncle Sam, Samu bátya, az Egyesült Államok guny neve.
Unicum, egyedüli, egyetlen egy, páratlan, nagyszerü.
Unio, egyesülés, egység.
Unite, egyesiteni.
United States, az Éjszak Amerikai Egyesült Államok.
Unity, egység.
University, egyetem.
Uns, minket.
Upper, magasabb, föntebbi.
Urna, hamuveder.
Uptown, felső város.

Ü.

Überhaupt, főleg, főképpen.

V.

Vade mecum, jőjj velem, zsebkönyv, tájékoztató könyv.
Vanilla, kuszó növény füszeres magvakkal, melylyel szagositják a csokoládét és mást.
Varied, különböző, tarka.
Vatta, enyves vizzel bevont gyapot tábla.
Vaza, diszedény.
Vegetable, növény, vegetables, főzelék.
Vegetarius, vegetarianus, oly egyén, aki kizárólag növényi eledelekkel táplálkozik.
Vegetatio, tenyészet, tenyésztés, növényélet, tengődés.
Veil, fátyol.
Venus, előbb mezei istennő, a tavasz és a sarjadzó, virágzó természet védője, később a rómaiak szerelem istenasszonya, a szépség és érzéki szerelem istennője, Jupiter és Diana leánya, más monda szerint a tenger habjából eredt; a Naptól kifelé számitott második bolygó, mely legközelebb áll a Földhöz, az égbolt legfényesebb csillaga.
Veranda, fedett folyosó, tornác, csarnok.
Veritas, igazság.
Verkaufen, eladni.
Vero, igaz.
Verszt, orosz mérföld, 1.0668 kilométer.
Vestibule, vestibulum, előcsarnok, előudvar.
Veteran, hadastyán, aggastyán, aggharcos, tisztes öreg.
Vezuv, tüzhányó hegy Nápoly mellett.
Via, ut.
Vibratio, rezgés, lengés.
Vicino, a, szomszéd.
Vie, élet.
Viel, sok.
Vienna, Wien, Bécs.
View, kilátás, belátás, megpillantás.
Vignette, cimke.
Vilhelm, Vilmos.
Villa, nyaraló, nyárilak, mezei lak.
Village, falu, villegiatura, nyári idény, melyet falun töltünk.
Violino, hegedü.
Vir, férfiu.
Vires, erők.
Virginia, egy éjszakamerikai állam, egy szivar neve, mint női név, szüzies.

Virtuóz, mester, müvész, remeklő müvész.
Vodka, elrontva vutki, orosz pálinka.
Volk, nép.
Voluntas, akarat.
Von, a nemesség jelzője, tól, től, ról, ről, ból, ből.
Vox, szó, szavazat, ad vocem! igaz, most jut eszembe e szóról.
Vulcanus, a tüz és kovácsok istene, vulcanicus, tüzeredetü.
Vulgivaga, a nép között kóborló, az emberek között csavargó, ingatag.
Vulgus, köznép, vulgo, köznépiesen.

W.

Waggon, vasuti kocsi.
Wall, fal, téglafal.
Wanted, szükség, igény.
What, ki, mely, mi.
War, háboru.
Was, mi?
Water, viz, water-cresses, zsázsa, zsombor, vizitorma.
Way, ut, pálya.
We, mi.
Wednesday, szerda.
Welt, világ.
West, nyugat.
Whisky, whiskey, rozspálinka.
White, fehér.
Wie, mint, mikép, hogyan.
Widmen, ajánlani, szentelni.
Wien, Bécs.
Will, akarat, kérés, parancs.
William, Vilmos.
Wind, szél.
Wird, lesz.
Wischen, törölni.
Wirthshaus, kocsma.
Wood, erdő, fa.
World, világ.
Work, munka, hatás, cselekedet.

Y.

Yacht, könnyü, gyors vitorlás hajó, szélhajó, gőzhajó, diszhajó.
Yankee, csufneve az éjszak amerikaiaknak.
Yard, hosszmérték, három láb.
Yes, igen.
You, ön, kegyed, nektek, titeket.
Young, fiatal, friss, ifju.
Yorkshire, Pennsylvaniában a hasonnevü county székhelye.
Yosemite-völgy, Californiában nagyszerü természeti szépségeiről hires.

Z.

Zebu, a tuloknemnek egyik faja Indiában, keleti Afrikában, hátán pupforma zsircsomóval.
Zeus, annyi mint Jupiter.
Zion, várhegy Jeruzsálemben.
Zola Emil, francia regényiró, kit a Dreyfus pör belesodort a politikába.
Zopf, hajfonat, lásd copf.
Zu, zum, ban, ben, an, on, en, ön, valahova való.
Zwanzig, husz.
Zsiráf, magyarul hibásan nyakorján, kérődző emlős állat, nyaka és első lábai hosszuak, hátulsó lábai rövidek s igy a háta lejtős, Afrika közép és déli részein tenyészik.

TARTALOM.

	Oldal.
1. Magyarországi kivándorlók Fiumében	5—12
2. A Földközi-tengeren (Fiumétól—Gibraltárig)	13—19
3. Az Atlanti-tengeren (Gibraltártól—New Yorkig)	20—34
4. Magyarországi kivándorlók a Pannónián	35—51
5. Az első napom Amerikában	52—76
6. New York széles utja (Broadway)	77—93
7. A new yorki khinaiakról	94—100
8. A városháztér és környéke New Yorkban	101—111
9. Nemzetközi népélet New Yorkban	112—120
10. A Brooklyn-hidon	121—128
11. Fifth Avenue	129—137
12. Templom és vallás	138—143
13. A Central Parkban	146—152
14. American museum of Natural History	153—156
15. Metropolitan museum of Art	157—161
16. Brooklynban	162—166
17. A brooklyni temetőben	167—170
18. Coney Island	171—183
19. A new yorki nőkről és egyébről	184—189
20. New Yorktól Buffalóig	190—192
21. Buffaló	193—198
22. Niagara	199—225
23. Buffalótól Chicagóig	226—232
24. A chicagói Michigan Avenue	233—239
25. Chicagóról	240—255
26. Chicagó parkjai	256—271
27. Chicagó nagy házai	272—278
28. A nagy husvágó	279—290
29. Chicagótól St. Louisig	291—298
30. A st. louisi világkiállitásról	299—310
31. A két iparpalotában. Manufactures. Varied Industries	311—322
32. A villamosság palotájában. Electricity and Machinery	323—327
33. A nevelésügy palotájában. Education and Social Economy	328—332

Oldal.

34. A nagy gépcsarnokban. Machinery . . . . . 333—336
35. A közlekedési eszközök palotájában. Transportation . . 337—341
36. A bányászat- és kohászat palotájában. Mines and Metallurgie 342—347
37. A szabadmüvészetek palotájában. Liberal Arts . . . 348—351
38. A szépmüvészetek palotáiban. Art palace . . . . 352—355
39. Az ünnepélyek csarnokában. Festival Hall . . . . 356—365
40. A földmüvelési és kertészeti palotákban. Agriculture. Horticulture . . . . . 366—372
41. Az Unio államainak a kiállitási épületei . . . . 373—385
42. A nemzetek városában . . . . . 386—395
43. Körséta a világkiállitás területén . . . . . 396—402
44. Ember és népisme . . . . . 403—404
45. Testi kiképzés. Katonaság . . . . . 405—407
46. A nagyvilág népei között . . . . . 408—418
47. Pike . . . . . 419—432
48. St. Louis . . . . . 433—445
49. Egy sörgyárban . . . . . 446—447
50. A st. louisi Fair . . . . . 448—454
51. A Mississippin . . . . . 455—468
52. Az amerikai négerekről . . . . . 469—474
53. Cairó . . . . . 475—484
54. A legutóbbi elnökválasztásról (1904) . . . . . 485—487
55. Az amerikai közuti vasutakról . . . . . 488—491
56. Az amerikai vasutakról . . . . . 492—497
57. Az amerikai vendégfogadó házakról . . . . . 498—504
58. Az amerikai szinházakról . . . . . 505—509
59. Az amerikai gyógyszertárakról . . . . . 510—512
60. St. Louistól Pittsburgig . . . . . 513—518
61. Pittsburg . . . . . 519—523
62. Találkozás magyarokkal . . . . . 524—527
63. A világ legnagyobb acélgyárában . . . . . 528—534
64. Pittsburgtól Washingtonig . . . . . 535—540
65. A világ leggazdagabb emberéről és másról . . . . 541—547
66. Washingtonról . . . . . 548—555
67. Capitol . . . . . 556—563
68. Az Egyesült Államok alkotmányáról és történetéből . . 564—572
69. Washington nevezetességei . . . . . 573—585
70. Teddy Roosevelt urnál, az Egyesült Államok elnökénél . 586—590
71. Miként választják az Unio elnökét? . . . . . 591—593
72. Washington sirjánál . . . . . 594—600
73. Washingtontól Philadelphiáig . . . . . 601—604
74. Philadelphiáról . . . . . 605—611
75. Independence Hall . . . . . 612—617
76. A pénzverdében . . . . . 618—621
77. A világ legnagyobb mozdonygyárában . . . . . 622—624
78. Árvaházban . . . . . 625—629

Oldal.

79. A javító fogházban . . . . . 630—632
80. Philadelphia keleti részében . . . . . 633—636
81. Az amerikai nőkről és egyébről . . . . . 637—649
82. Fairmount Park . . . . . 650—659
83. Kirándulás a Hudson-folyón. (New Yorktól Albanyig) . . 660—675
84. Ami körülöttem történt . . . . . 676—755
85. New Yorktól Gibraltárig . . . . . 756—775
86. Gibraltártól Triesztig . . . . . 776—782
Idegen szavak tára ehhez a könyvhöz . . . . . 783—815

A szövegképek jegyzéke.

		Oldal.
1.	Magyarországi kivándorlók csoportja	8
2.	Behajózást váró kivándorlók	10
3.	Palermó	
4.	5. Olasz leányok	16—17
6.	Pannónia	
7.	Utitársak a Pannónián	
8.	Gibraltar	18
9.	Szabadság-szobor	56. 57
10.	Ferry Boot. Gőzkomp	62
11.	Hoboken	63
12.	Borbély üzlet New Yorkban	65
13.	A régi kivándorlási ház New Yorkban	67
14.	Tüzér a nagyágyu csövében	69
15.	Fáklyát tartó kéz a Szabadság-szobron	73
16.	A madárpusztitó fáklya a Szabadság-szobron	75
17.	A széles ut, Broadway, New Yorkban	78
18.	A biztositó házak kerülete New Yorkban	80
19.	Rikkancsok	84
20.	Khinai Paprika Jancsi	96
21.	A városház és City Park New Yorkban	102
22.	Post Office. A pósta épület New Yorkban	104
23.	Szent Pál épület New Yorkban	105
24.	A Park Row épület New Yorkban	106
25.	A New York Herald nyomdája	109
26.	A Brooklyn-hid feljárója New Yorkban	122
27.	A Brooklyn-hid New Yorkban	124
28.	A Brooklyn-hidon	127
29.	Fifth Avenue New Yorkban	130
30.	Szent Patrick székesegyház New Yorkban	142
31.	New York 1904-ben	
32.	A Walldorf Astor szálló	
33.	The Flat Iron Building. Vasalóház	144—145
34.	Kolumbus szobra	
35.	Obeliszk	
36.	A Central Park részlete New Yorkban	148
37.	Központi diszkert New Yorkban. Central Park	150

Oldal.
38. A természetrajzi muzeum New Yorkban . . . 154
39. A szépmüvészetek muzeuma New Yorkban . . . 158
40. Brooklyn a brooklyni-hidról nézve 163
41. Katona-emlék a brooklyni park bejáratánál . . . 165
42. A Coney Island mulatóhely megvilágitott tornya . . 174
43. Felszolgáló japán leány a teaházban 177
44. „De szép leány ez a három.“ Japán szépségek . . 178
45. A halál kereke 180
46. A városház Buffalóban. Vasuti hid a Niagarán Buffaló mellett. Az ifjusági egyesület épülete. A kórház. Operaház . . 200. 201
47. A Lafayette-tér Buffalóban. Katonai emlék. Egy biztositó társaság épülete. A közkönyvtár 200. 201
48. A Niagara-zuhatag 203
49. Sodronykötél-hid a Niagara fölött 205
50. A Niagara, más oldalról 206
51. Az Amerikai-vizesés 209
52. Szerző a Niagara-zuhatagnál 210
53. Az időszakok sziklái. Ut a Szél-barlanghoz . . . 215
54. A Niagara canadai-oldal része 218
55. Szigeteket összekötő hid, a Niagara esése előtt . . 220
56. A törzsfőnök leánya, mint a Niagara áldozata . . 222
57. A Niagara télen 223
58. A nagy tavak vidéke 1604-ben 230
59. A Michigan Avenue Chicagóban 234
60. Az Auditorium Chicagóban 236
61. A Madison Street Chicagóban 244
62. A Marschall Field és társa nagy áruháza Chicagóban . 246
63. The Palmer Hous 248
64. A State Street Chicagóban 249
65. Lincoln szobra a Lincoln Parkban Chicagóban . . 258
66. Grant tábornok szobra a Lincoln Parkban . . . 260
67. Michigan-tavi gőzhajó 261
68. Horoghalászok a Michigan-tó partján 262
69. Vizi liliomok a Washington Parkban 265
70. Columbian muzeum a Jackson Parkban . . . 266
71. A Montgomery ház Chicagóban 273
72. Az uj pósta épület Chicagóban 274
73. A Grand Pacific Hotel Chicagóban 275
74. Az athleticai club háza Chicagóban 276
75. A városház Chicagóban 277
76. A chicagói nagy husvágó udvarrésze 280
77. Elárusitónő 282
78. Szárnyakon repülő ökörfej. Cégjegy 286
79. Husfürészelés 286
80. A nyelvek feldolgozása 287
81. Hütés 287

Oldal.
82. Gőzzel főzés 287
83. Zöldség tisztitás 288
84. Husdoboz 288
85. Husszelence 288
86. A kolbászfélék száritása 289
87. A káposzta hordóba rakása 289
88. A prairie-n 294
89. Francis Dávid Rowland kiállitási elnök 306
90. A st. louisi világkiállitás és a Pike látképe . . . 312. 313
91. A különféle iparnemek palotája. Varied Industries . . 314
92. A kézmüipar palotája. Manufactures 315
93. A magyar iparmüvészeti és háziipar kiállitás bejárója . . 318
94. A villamosság palotája — Electricity — megvilágitva . . 324
95. Edison a mühelyben 326
96. A nevelésügy palotája. Education 329
97. A nagy gépcsarnok. Machinery 334
98. A közlekedési eszközök csarnoka. Transportation . . 338
99. A bányászat és kohászat palotája. Mines and Metallurgy . 343
100. A magyar ásványviz kiállitás 345
101. A szabadmüvészetek palotája. Liberal Arts . . . 349
102. A szépmüvészetek palotája. Art palace 353
103. A kivilágitott főcsarnok. Festival Hall 358
104. Az ünnepélyek csarnoka 360. 361
105. A földmüvelési palota. Agriculture 367
106. Az államkormányzósági épület. U. S. Gouvernment . . 374
107. Missouri állam épülete 377
108. Brazilia épülete 387
109. Laposfejü indiánnő 410
110. Wigwam 411
111. Indián nő 412
112. Közép amerikai indián teljes diszben 413
113. Sioux indián 414
114. Japán énekesnő 425
115. Japán leányok 426
116. St. Louis látképe a Mississippi-hiddal 435
117. A Mississippi-hid St. Louisnál 438
118. Kikötő a Mississippi-hid feljárójánál St. Louisban . . 439
119. Elspanyolosodott indián nő 449
120. Kreol 449
121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. C. D. Gibson leányai 450. 451
133. Amerikai jellegek. Angol. Spanyol. Francia . . . 453
134. Gőzhajó a Mississippi-folyón 458
135. A Mississippi-folyó partja 459
136. Négerpár 470
137. 138. 139. 140. Néger férfiak 472
141. 142. 143. 144. Néger nők 473

Oldal.
145. A villanyos kocsi New Yorkban 489
146. Földfeletti magas vasut New Yorkban a Cooper Square-n . 490
147. Amerikai waggon 494
148. Pulmann-féle nappali vasuti kocsi 497
149. Fejék bársony himzéssel és gyöngygyel 508
150. Fejék aranynyal és drágakővel 508
151. Pittsburg 521
152. Amerikai munkás, vasárnap 533
153. Amerikai munkás, munkaközben 533
154. Pennsylvania Avenue Washingtonban 549
155. A Capitol Washingtonban 557
156. Az Amerikai Egyesült Államok cimere 566
157. A nemzeti könyvtár épülete 574
158. A nemzeti könyvtár épületének az oszlopcsarnoka . . 575
159. A Fehér Ház 577
160. A külügyi-, hadügyi- és tengerészeti miniszterium Washingtonban 578
161. A Washington Obeliszk Washingtonban 583
162. Roosevelt Tivadar 588
163. Washington háza Mount Vernon-on 596
164. Washington György 597
165. Washington sirja Mount Vernon-on 599
166. A Pensylvania-vasut indulóháza Philadelphiában . . 606
167. A városház Philadelphiában 607
168. Market Street Philadelphiában 608
169. A függetlenség háza Philadelphiában. A függetlenségi csarnok 613
170. Liberty Bell. A szabadság harangja 614
171. A pénzverde Philadelphiában 619
172. Girard intézet Philadelphiában 626
173. A szabadkőmüvesek palotája Philadelphiában . . . 634
174. Az egyetem Philadelphiában 638
175. Amerikai nők 643
176. Fairmount Park Philadelphiában 651
177. Washington szobor a philadelphiai Fairmount Parkban . 653
178. Kilátás Philadelphiára a Fairmount Parkból . . . 655
179. Ugrókut a Fairmount Parkban 658
180. Az első gőzhajó. Foulton Clairmontja 661
181. Modern gőzhajó a Hudson-folyón 662
182. Grant elnök és tábornok nyughelye 664
183. A Hudson cölöpzete 667
184. A tüz terjedése a Slocum-hajón 669
185. A Slocum-hajó elsülyedése 670
186. New York látképe a kikötőből 758
187. Ultonia 762
188. Gibraltar város 774
189. Nápoly látképe 777
190. Via Roma Nápolyban 778
191. Amalfi 779

1942 2526

VÉRTESI KÁROLY

szerzőtől megjelent és nála Zomborban vagy Budapesten IV. Ferenc József Rakpart 11. szám alatt kapható müvek:

I.

Az Alpesek között.

Bécstől Genfig.

Utirajzok. **Irta Virter (Vértesi) Károly.**

Zombor, 1878. — 280 lap. — Ára 3 korona.

II.

Utiképek Olaszországból.

Utirajzok. **Irta Virter (Vértesi) Károly.**

Két kötet. — Zombor, 1881. — 576 lap. — Ára 4 korona.

III.

Több országból.

Utirajzok, fürdőkről és hegyvidékekről. **Irta Vértesi Károly.**

Budapest, Singer és Wolfner kiadása. — 1888. — 272 lap. — Ára 3 korona.

IV.

Ködképek a multból.

Rajzok és beszédek. **Irta Vértesi Károly.**

Zombor, 1896. — 266 lap. — Ára 2 korona 50 fillér.

V.

Keleti ég alatt.

Egyiptomban.

Utirajzok. **Irta Vértesi Károly.**

Hatvan szövegképpel illusztrált nagy negyedrét kiadás. Budapest, 1898. Franklin Társulat. — 25 iv. — Ára egész vászonkötésben, stilizált, tárgyszerü cimtáblával 6 korona.

VI.

Keleti ég alatt.

Palesztinában.

Utirajzok. **Irta Vértesi Károly.**

Negyven szövegképpel illustrált nagy negyedrét kiadás. Budapest, 1900. Franklin Társulat. — 33 iv. — Ára egész vászonkötésben, stilizált, tárgyszerü cimtáblával 6 korona.

VII.

Konstantinápoly.

Utirajzok. **Irta Vértesi Károly.**

Hatvanöt szövegképpel illusztrált kiadás. Budapest, 1902. Athenaeum. — 308 lap. — Ára cimtáblás egész vászonkötésben 6 korona.

VIII.

A zombori felső kereskedelmi iskola tanulmányutja.

Bosnyákország, Hercegovina, Montenegró, dalmát partvidék.

Irta Vértesi Károly.

Negyven szövegképpel illusztrált nagy negyedrét kiadás. Budapest. 1903. Athenaeum. — 7 és ½ iv. — Ára füzve 1 korona 50 fillér.

IX.

Három főváros.

Berlin, Kopenhága, Drezda.

Utirajzok. **Irta Vértesi Károly.**

Huszonhat képpel illusztrált kiadás. — 112 lap. — Budapest, 1903. Ifj. Nagel Ottó könyvkereskedése. — Ára fél vászonkötésben 2 kor.

X.

Az éjféli nap országában.

Svédország.

Utirajzok. **Irta Vértesi Károly.**

Tizenhét szinnyomatu képpel. – 216 lap. – Budapest, 1904. Szilágyi Béla könyvkereskedése. — Ára egész vászonkötésben 4 korona.

XI.

Az éjféli nap országában.

Norvégország.

Utirajzok. **Irta Vértesi Károly.**

Tizennégy szinnyomatu képpel. – 252 lap. – Budapest, 1904. Szilágyi Béla könyvkereskedése. — Ára egész vászonkötésben 4 korona.

XII.

Vértesi Károly

Ujabb beszédei.

1897—1903.

Szószékről. Pohárral.

Három kép. — 152 lap. — Budapest, 1904. Ifj. Nagel Ottó könyvkereskedése. — Ára füzve 2 korona.

XIII.

Spanyolország Portugália.

Az V. nemzetközi sajtókongresszus.

Utleirás 72 tárcacikkben. **Irta Vértesi Károly.**

Százöt szövegképpel illusztrált kiadás. Budapest, 1906. Szilágyi Béla könyvkereskedése. — 38 iv, 608 lap. — Ára cimtáblás egész vászonkötésben 10 korona.

XIV.

Vértesi Károly

Legujabb beszédei.

1904—1907.

Szószékről. A zöld asztal mellől. Pohárral. A sajtóban. Budapest és Zombor, 1908. Szerző kiadása. Ára füzve 2 korona.

XV.

Körutazás Amerikában.

Éjszak Amerikai Egyesült Államok. St. louisi világkiállitás.

Utleirás 86 tárcacikkben. **Irta Vértesi Károly.**

Százkilencvenegy szövegképpel illusztrált kiadás. Budapest és Zombor, 1908. Szerző kiadása. — 51 és ¾ iv, 828 lap. — Ára cimtáblás egész vászonkötésben 12 korona.

A könyvek megrendelhetők nálam Zomborban vagy Budapesten IV. Ferenc József Rakpart 11. sz. alatt és bérmentve küldöm azokat.

